SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 213

Petri Jääskeläinen

SYYTTÄJÄ TUOMARINA

Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa

With an English Summary

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA

A-sarja N:o 213

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 213

PETRI JÄÄSKELÄINEN

SYYTTÄJÄ TUOMARINA

Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa

WITH AN ENGLISH SUMMARY

HELSINKI 1997

SYYTTÄJÄ TUOMARINA

Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa

KIRJOITTANUT

PETRI JÄÄSKELÄINEN

OIKEUSTIETEEN KANDIDAATTI
VARATUOMARI

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriumissa XII perjantaina kesäkuun 13 päivänä 1997 kello 12.

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

© 1997 Suomalainen Lakimiesyhdistys
ja Petri Jääskeläinen

ISSN 0356-7206

ISBN 951-855-165-0
Verkkokirjan ISBN 978-951-855-680-3

Vammalan Kirjapaino Oy Vammala 1997

Juusolle ja Jennille

ALKUSANAT

Konkreettinen väitöskirjatutkimus on vienyt neljä vuotta, mutta oikeastaan kysymys on neljän*toista* vuoden työskentelystä teeman parissa. Tämän ajanjakson alkupisteenä oli professori *Per Ole Träskmanin* johtamassa projektissa »Ihmisoikeudet Suomen rikosprosessissa» vuonna 1983 kirjoittamani tutkielma »Syyttäjän syyteharkinta». Sen jälkeen työskentely on jatkunut tuomioistuinharjoittelussa ja käytännön syyttäjäntehtävissä sekä oikeuskanslerinviraston syyttäjäosastolla, josta on avautunut näköalapaikka syyttäjäntoimintaan. Vuonna 1993 alkaneen päätoimisen tutkimustyön ovat tehneet mahdolliseksi *Pohjoismaisen Kriminologisen Yhteistyöneuvoston*, *Suomen Akatemian* ja *Emil Aaltosen säätiön* tuki sekä Helsingin yliopiston rikos- tai prosessioikeuden assistentin viransijaisuudet.

Ensimmäinen edellytys väitöskirjan tekemiselle on ollut oikeuskansleri *Jorma S. Aallon* myönteinen suhtautuminen tutkimustyöhön ja pitkään jatkuneeseen virkavapauteeni. Myös oikeuskanslerinviraston muu johto on osoittanut sellaista myötämielisyyttä ja joustavuutta, jota muistelen lämmöllä.

Suurin kiitos väitöskirjan syntymisestä kuuluu työn ohjaajalleni professori *Raimo Lahdelle*, jonka tuki niin tutkimustyön käytännöllisten edellytysten luomisessa kuin varsinaisessa työn ohjaamisessa on ollut korvaamattoman arvokasta.

Työn eri vaiheissa olen saanut monenlaista apua niin lukuisilta eri tahoilta sekä Suomessa että Ruotsissa, ettei kaikkien mainitseminen olisi tässä mahdollista. Kiitän lämpimästi kaikkia työn valmistumista edesauttaneita tahoja ja erityisesti heitä, jotka ovat ystävällisesti lukeneet tutkimuksen käsikirjoitusta ja esittäneet joukon työtä parantaneita huomautuksia. Tutkimuksen esitarkastajilta professori *P. O. Träskmanilta* ja dosentti *Tapio Lappi-Seppälältä* saamani palaute on ollut erityisen arvokasta. Kun professori Träskman on lisäksi ottanut ystävällisesti huolehtiakseen vastaväittäjän tehtävästä, 14-vuotinen projekti päättyy tietyllä tavalla juurilleen.

Viimeiset neljä vuotta ovat olleet raskaita myös perheelleni *Eijalle, Juusolle* ja *Jennille*, jotka ovat kärsivällisesti jaksaneet odottaa väitöskirjan val-

mistumista. Vaikka olen työskennellyt suureksi osaksi kotona, on läsnäoloni ollut vain fyysistä, minkä lapset ilmaisivat eräässä isänpäiväkortissa näin: »Isi – hauska, ihana, kirjoittaa, syö.»

Lopuksi kiitän VT *Juhani Korhosta* tutkimuksen tiivistelmän ripeästä kääntämisestä, *Suomalaista Lakimiesyhdistystä* teoksen hyväksymisestä julkaisusarjaansa sekä *Vammalan Kirjapainoa* pikaisesta ja ammattitaitoisesta painotyöstä.

Käsikirjoitus on valmistunut marraskuun lopussa 1996 ja toimitettu kirjapainoon huhtikuun lopussa 1997. Nämä ajankohdat ovat rajanneet mahdollisuutta ottaa huomioon uutta aineistoa.

Espoossa toukokuussa 1997

Petri Jääskeläinen

SISÄLLYS

ALKUSANAT VII
SISÄLLYS IX
TEKSTIOSAAN SISÄLTYVÄT ASETELMAT, KUVIOT JA TAULUKOT XV
LÄHDELUETTELO XVII
LYHENTEITÄ XXXVII

I LUKU

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

1. Johdanto: Syyttäjän roolin ja aseman kehityksestä 1
2. Tutkimusteema: Tuomitsemistoimintaan rinnastettavat syyttäjän tehtävät 9
3. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen toimenpiteistä luopumisen muotona 12
   - 3.1 Toimenpiteistä luopumisen käsitteestä 12
   - 3.2 Ensimmäiset yleiset toimenpiteistäluopumissäännökset 19
   - 3.3 Vuoden 1991 uudistus ja eräät erityissäännökset 22
   - 3.4 Toimenpiteistä luopumisesta rikosvastuun toteutumisen muotona ja osana seuraamusjärjestelmää 33
4. Rangaistusmääräysmenettely rikosprosessimuotona 37
   - 4.1 Rangaistusmääräysmenettelyn kehityksestä 37
   - 4.2 Vuoden 1994 uudistus 44
   - 4.3 Kokoavia näkökohtia 46
5. Syyttämättä jättäminen ja rangaistusmääräysmenettely muiden Pohjoismaiden järjestelmissä 49
   - 5.1 Johdanto 49
   - 5.2 Ruotsi 50
   - 5.3 Tanska 54
   - 5.4 Norja 58
   - 5.5 Islanti 63
6. Tutkimustehtävän täsmennys ja viitekehys 64
   - 6.1 Tutkimusmetodeista ja oikeusvertailun kohdentamisesta 64
   - 6.2 Tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista 69

II LUKU

SYYTTÄJÄN PÄÄTÖKSENTEON RANGAISTUSTEOREETTISISTA JA RIKOSPROSESSITEOREETTISISTA EHDOISTA

1. Syyttäjän päätöksenteko rangaistusteoreettisten ja kriminaalipoliittisten taustaajatusten kannalta ... 74
1.1 Rangaistuksen filosofiasta ja teoriasta ... 74
1.2 Rangaistusteorian tehtävistä ja yhteydestä kriminaalipoliittiseen päätöksentekoon ... 81
1.3 Valtion rankaisuvallan käyttö rikosoikeudellisessa järjestelmässä: Normatiivis-prosessuaalinen preventioteoria ... 90
a. Teorian lähtökohdista ... 90
b. Rangaistus moitteena ja pidäkkeenä ... 92
c. Rangaistus sovituksena ... 101
d. Muodollinen, aineellinen ja menettelyllinen suoja ... 108
e. Yhteenveto ja asetelma ... 120
1.4 Yleisprevention haaksirikko? ... 126
1.5 Rangaistuksen käytön yhdenvertaisuus: luvan muotoisten normien velvoittavuudesta ja ohjausvaikutuksesta ... 135
1.6 Syyttämättäjättämissäännöstö normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta: alustava arviointi ... 142
2. Syyttäjän päätöksenteko rikosoikeudellisen tuomiovallan käytön kannalta ... 143
2.1 Rikosprosessin tarkoitusperistä ... 143
2.2 Syyttäjän päätöksenteossa syrjäytyvistä rikosprosessuaalisista periaatteista 150
a. Päätöksentekoa ohjaavista periaatteista (s. 151) b. Rooliperiaatteista (s. 152) c. Menettelyperiaatteista (s. 158) d. Yhteenveto ja asetelma (s. 161)
2.3 Syyttäjän ratkaisuvalta hallitusmuodon tuomiovallan käyttöä koskevien säännösten kannalta ... 163
2.4 Syyttäjän päätöksenteko perus- ja ihmisoikeuksien kannalta ... 173
a. Yleisiä näkökohtia ihmisoikeussopimuksista ja perusoikeusnormeista rikosprosessin oikeusturvatakeiden suojana ... 173
a1. KP-sopimus ja EIOS (s. 173) a2. HM:n perusoikeusnormit (s. 178) a3. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen syyttäjän päätöksenteossa (s. 185)
b. Syyttäjän päätöksenteko erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen velvoitteiden kannalta ... 186
b1. EIOS:n ja HM:n normien suhteesta (s. 186) b2. EIOS 6 artiklan soveltamisalasta (s. 187) b3. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementit (s. 193) b4. Syytetyn luopuminen oikeudenkäynnistä syyttäjän päätöksenteon ehtona (s. 200) b5. Syyttömyysolettama (s. 205)
c. Syyttäjän päätökseen perustuva vapaudenriisto perus- ja ihmisoikeusnormien kannalta ... 217
c1. EIOS 5(1) artikla (s. 217) c2. HM 6.3 § (s. 221)
d. Eräitä kokoavia näkökohtia ... 224

3. Syyttömyysolettaman kumoamisen ehdoista syyttäjän päätöksenteossa 225
3.1 Näyttövaatimus seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä 225
3.2 Näyttövaatimus rangaistusmääräysmenettelyssä 237
3.3 Näyttövaatimuksen konkretisointia 239
3.4 Oikeuskysymysten ratkaisemisesta syyttäjän päätöksellä 254
3.5 Yhteenveto: näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus 258

III LUKU

SEURAAMUSLUONTEISEN SYYTTÄMÄTTÄ JÄTTÄMISEN JA RANGAISTUSMÄÄRÄYSMENETTELYN EHDOISTA SUOMEN JA RUOTSIN LAIN MUKAAN

A YLEISET SYYTTÄMÄTTÄJÄTTÄMISSÄÄNNÖKSET

1. Yleinen ja yksityinen etu syyttämättä jättämisen perusteissa 261
1.1 Yleinen etu 261
1.2 Yksityinen etu 263
2. Eri perusteiden tulkinnasta 269
2.1 Vähäisyysperusteet 269
a. Suomi (RVA 15.2:n 1-kohta) 269
b. Ruotsi (RB 20:7.1:n 1-kohta) 273
2.2 Nuoruusperusteet 276
a. Suomi (RVA 15.2:n 2-kohta) 276
b. Ruotsi (LUL 17.1 ja 17.2) 280
2.3 Kohtuus- ja poikkeuksellisuusperusteet 286
a. Suomi (RVA 15 a 1-kohta) 286
b. Ruotsi 291
b1. RB 20:7.1:n 2-kohta 291
b2. RB 20:7.2 294
2.4 Konkurrenssiperusteet 296
a. Suomi (RVA 15 a 2-kohta) 296
b. Ruotsi (RB 20:7.1:n 3-kohta) 304
2.5 Mielenhäiriö (RB 20:7.1:n 4-kohta) 311
3. Eräistä menettelysäännöistä 313
3.1 Säännösten soveltamisjärjestyksestä 313
a. Suomi (s. 313) b. Ruotsi (s. 316)
3.2 Syyttämättäjättämispäätöksen muodosta ja tiedoksiannosta 318
3.3 Syyttämättäjättämispäätöksen muuttamisesta 324
a. Suomi (s. 324) b. Ruotsi (s. 328)
4. Kokoava vertailu ja johtopäätökset 330

B SÄÄNNÖKSET RANGAISTUSMÄÄRÄYSMENETTELYSTÄ

1. Suomi 336
1.1 RML:n soveltamisala 336
a. Rikkomuksen ja menettämisseuraamuksen merkityssisällöstä 336

b. Muun seuraamuksen käsitteestä ... 338
c. Eräistä menettelyn rajoituksista ... 341
d. Asianomistajan asemasta ... 344
e. Erilaisista ratkaisuyhdistelmistä ja niiden oikeusvaikutuksista ... 345
1.2 Rangaistusvaatimuksen antaminen ... 351
a. Poliisi- tai muu virkamies rangaistusvaatimuksen antajana ... 351
b. Syyttäjä rangaistusvaatimuksen antajana ... 356
c. Rangaistusvaatimuksen muodosta, sisällöstä ja oikeusvaikutuksista ... 359
1.3 Rangaistusmääräyksen antaminen ... 363
a. Toimivaltaisista syyttäjistä ... 363
b. Rangaistusmääräyksen antamisen edellytyksistä ... 365
c. Pakollisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä ... 366
d. Harkinnanvaraisesta eli seuraamusluonteisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä ... 373
e. Rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta ... 376
f. Syyttäjän ratkaisuvaihtoehdot tiedoksiannetussa rangaistusvaatimus-asiassa ... 378
g. Syyttäjän roolista rangaistusmääräysasian ratkaisijana ... 379
1.4 Rangaistusmääräysasian ratkaisun muuttaminen ... 383
a. Rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksen muuttamisesta ... 383
b. Rangaistusmääräyksen poistamisesta ja purkamisesta ... 385
c. Rangaistusmääräyksen korjaamisesta ... 398
2. Ruotsi ... 400
2.1 RB 48 luvun soveltamisala ... 400
a. Soveltamisalaan kuuluvista asioista ja seuraamuksista ... 400
b. Eräistä menettelyn rajoituksista ... 406
c. Asianomistajan asemasta ... 409
2.2 Rangaistusvaatimuksen antaminen ... 411
a. Toimivaltaisista syyttäjistä ... 411
b. Rangaistusvaatimuksen antamisen edellytyksistä ... 412
c. Rangaistusvaatimuksen muodosta, sisällöstä ja oikeusvaikutuksista ... 414
d. Syyttäjän roolista rangaistusvaatimuksen antajana ... 418
2.3 Rangaistusvaatimuksen hyväksyminen ... 419
2.4 Rangaistusmääräysasian ratkaisun muuttaminen ... 421
3. Kokoava vertailu ja johtopäätökset ... 423

IV LUKU

ERÄISTÄ LÄHI-INSTITUUTIOISTA JA SYYTTÄJÄN PÄÄTÖKSEN-TEON KOHERENSSISTA

1. Johdanto ... 433
2. Erityisestä syyteharkinnasta ... 435
3. Esitutkinnan rajoittamisesta ... 445
4. Syyttäjän ja poliisin päätöksenteon suhteesta ... 450

5. Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhteesta 455
5.1 Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhteesta Suomessa 455
5.2 Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhteesta Ruotsissa 461
6. Sovittelun merkityksestä 469

V LUKU

EMPIIRINEN OSA

A RANGAISTUSMÄÄRÄYKSET

1. Tutkimuksen tarkoitusperistä ja metodeista 477
2. Tutkimustulokset 480
2.1 Rangaistusmääräysasioiden ratkaisut 480
2.2 Päätökset rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta 484
2.3 Rangaistusvaatimuksen kiistämisen perusteet ja selvityksen laajuus 487
2.4 Rangaistusvaatimuksen vastustamisen perusteet 492
3. Eräät oikeustilastotiedot 496
4. Johtopäätökset 502

B KANTELUASIAT

1. Tutkimuksen tarkoitusperistä ja metodeista 509
2. Suomi 511
2.1 Kanteluinstituution yleispiirteitä 511
2.2 Uudenmaan lääninsyyttäjän kanteluratkaisut 514
a. Tutkimusaineisto 514
b. Seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset 515
2.3 Oikeuskanslerin kanteluratkaisut 518
a. Tutkimusaineisto 518
b. Seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset 519
3. Ruotsi 524
3.1 Kanteluinstituution yleispiirteitä 524
3.2 Tukholman läänin ylisyyttäjän muutosharkintaratkaisut 526
a. Tutkimusaineisto 526
b. Seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset 529
c. Päätökset esitutkinnan rajoittamisesta 531
d. Eräät syytepäätökset 533
3.3 Valtakunnansyyttäjän muutosharkintaratkaisut 534
a. Tutkimusaineisto 534
b. Syyttämättäjättämissäännöksiin nojautuneet päätökset 536
c. Eräät syytepäätökset 540
d. Eräs erityistä syyteharkintaa koskeva päätös 541
4. Johtopäätöksiä kanteluinstituutiosta Suomessa ja Ruotsissa 542

C SYYTTÄMÄTTÄJÄTTÄMISPÄÄTÖKSET

1. Tutkimuksen tarkoitusperistä ja metodeista 546
2. Tutkimustulokset 553
2.1 Tutkimusaineisto 553
2.2 Eri päätösperusteiden käytöstä 555
2.3 Rikoslajikohtaisia tuloksia 559
a. Varkausrikokset 559
b. Vahingontekorikokset 564
c. Pahoinpitelyrikokset 567
2.4 Asianomistajan suhtautuminen tekoon 573
2.5 Syyttämättä jätetyn suhtautuminen tekoon 577
2.6 Päätökset esitutkinnan rajoittamisesta 582
2.7 Eräistä LUL-syytepäätöksistä 587
3. Eräät oikeustilastotiedot 590
3.1 Tilastointiperiaatteet ja kokonaiskuva 590
3.2 Syyttämättä jättäminen varkauksissa ja pahoinpitelyissä 608
4. Johtopäätökset 616

VI LUKU

TUTKIMUSTULOSTEN ARVIOINTIA

a. Rangaistusmääräysmenettely (s. 622) b. Syyttämättä jättäminen (s. 628)
c. Lopuksi (s. 636)

SUMMARY 638
ASIAHAKEMISTO 645
LIITTEET 647

TEKSTIOSAAN SISÄLTYVÄT ASETELMAT, KUVIOT JA TAULUKOT

I 1 (asetelma):	Rangaistusmääräysmenettelyn rakenteen kehittyminen	48
I 2 (asetelma):	Tutkimuksen yleinen viitekehys	72
II 1 (asetelma):	Lain noudattamisen motiivit	114
II 2 (asetelma):	Normatiivis-prosessuaalisen preventioteorian elementit	123
II 3 (asetelma):	Prosessiperiatteet rikosprosessin legitiimisyyden ja tuomio-oikeellisuuden takeina	162
III 1 (asetelma):	Syyttämättä jättämisen kriteerit eri säännöksissä Suomessa ja Ruotsissa	331
III 2 (asetelma):	RML:n mukaiseen menettelyyn soveltuvat ratkaisuyhdistelmät ja niiden oikeusvoima	351
III 3 (asetelma):	Syyttäjän ratkaisuvaihtoehdot tiedoksiannetussa rangaistusvaatimusasiassa	379
III 4 (asetelma):	Rangaistusmääräysmenettelyn rakenne eräissä maissa	428
V 1 (taulukko):	Rangaistusmääräysasioiden ratkaisut Espoossa ja Helsingissä	480
V 2 (taulukko):	Rangaistusvaatimuksen peruuttamispäätökset Helsingissä	484
V 3 (taulukko):	Rangaistusvaatimuksen vastustamisen perusteet Helsingissä	493
V 4 (kuvio):	Rangaistusmääräykset, rikesakot ja sakkotuomiot Suomessa ja Ruotsissa 1994	499
V 5 (asetelma):	Tavallisimmat rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellyt rikostyypit Suomessa ja Ruotsissa vuonna 1994	500
V 6 (taulukko):	Tutkimusaineisto rikoslajeittain ja virastoittain	553
V 7 (taulukko):	Päätösperusteiden jakauma	555
V 8 (taulukko):	LUL-päätösperusteiden soveltamistapausten lukumäärät	558
V 9 (kuvio):	Sovellettujen LUL-päätösperusteiden suhteelliset osuudet	559
V 10 (taulukko):	Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät varkausrikosten eri tekomuodoissa	559
V 11 (taulukko):	Varkausrikosten tekotavat	562
V 12 (kuvio):	Varkausrikosten tekotapojen suhteelliset osuudet	562

V 13 (taulukko): Varkausrikosten saalisarvot ... 564
V 14 (taulukko): Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät vahingontekorikosten eri tekomuodoissa ... 564
V 15 (taulukko): Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät pahoinpitelyrikosten eri tekomuodoissa ... 567
V 16 (taulukko): Pahoinpitelyrikosten tekotavat ... 569
V 17 (taulukko): Pahoinpitelyrikosten seuraukset ... 570
V 18 (taulukko): Pahoinpitelyrikosten tekopaikat ... 571
V 19 (taulukko): Pahoinpitelyrikosten asianosaisten suhde ... 571
V 20 (taulukko): Asianomistajien vaatimukset ... 574
V 21 (taulukko): Asianomistajan (korvaus)intressi ... 576
V 22 (taulukko): Syyttämättä jätetyn suhtautuminen syyllisyyskysymykseen 578
V 23 (taulukko): Esitutkinnan rajoittamispäätökset Danderydissä ... 582
V 24 (taulukko): Asianomistajien vaatimukset esitutkinnan rajoittamistapauksissa ... 585
V 25 (taulukko): Epäillyn suhtautuminen syyllisyyskysymykseen esitutkinnan rajoittamistapauksissa ... 586
V 26 (taulukko): LUL-syytepäätösten perustelut varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksissa ... 588
V 27 (kuvio): Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät 1989–1994 Suomessa ja Ruotsissa ... 593
V 28 (kuvio): Syyttämättä jättämisen eri perusteiden soveltaminen Suomessa ja Ruotsissa 1994 ... 595
V 29 (taulukko): Langettavien ratkaisujen lukumäärät Suomessa ja Ruotsissa vuonna 1994 ... 600
V 30 (asetelma): Syyttämättä jätetyt näpistykset ja ajo-oikeudetta ajot Suomessa ja Ruotsissa 1994 ... 603
V 31 (asetelma): Tavallisimmat syyttämättä jätettyjen rikosten lajit ja päätösten lukumäärät Suomessa ja Ruotsissa 1994 ... 604
V 32 (taulukko): Varkauksista ja pahoinpitelyistä syyttämättä jätetyt Suomessa ja Ruotsissa 1994 ... 609

LÄHDELUETTELO

Aall 1995
Jørgen Aall: Rettergang og menneskerettigheter. Den europeiske menneskerettighetskonvensjons artikkel 6 og norsk straffeprosess. Bergen 1995.

Aalto 1961
Jorma S. Aalto: Näkökohtia tuomioiden itseoikaisukiellosta. LM 1961 s. 727–755.

Aalto 1965
Jorma S. Aalto: Rikosprosessilain asiallisesta sovellutusalasta. Vammala 1965.

Aarnio 1989
Aulis Aarnio: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Juva 1989.

Aarnio 1991
Aulis Aarnio: Kansainvälinen yhdentyminen ja oikeuslähdeoppi. Teoksessa Laakso, Seppo (toim.): Euroopan integraatio ja Suomen oikeus. Tampereen yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja. Jyväskylä 1991, s. 73–90.

Ailio 1964
Erkki Ailio: Esinekonfiskaatio Suomen rikosoikeudessa. Helsinki 1964.

Andenæs 1974
Johs. Andenæs: Punishment and Deterrence. Ann Arbor 1974.

Andenæs 1975
Johs. Andenæs: Straff og lovlydighet. Artikkelsamling. 2. utgave. Sta vanger 1975.

Andenæs 1977
Johs. Andenæs: Nyere forskning om almenprevensjonen – status og kommentar. NTfK 1977 s. 61–101.

Andenæs 1995
Johs. Andenæs: Norsk straffeprocess. Bind 1 (2. utgave, 2. opplag) Oslo 1995.

Anttila 1977
Inkeri Anttila: Asianomistajarikokset ja »erittäin tärkeä yleinen etu». LM 1977 s. 211–222.

Anttila – Heinonen 1977
Inkeri Anttila – Olavi Heinonen: Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka. Helsinki 1977.

Anttila – Törnudd 1983
Inkeri Anttila – Patrik Törnudd: Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Juva 1983.

AOK lausunto 1991
Apulaisoikeuskansleri Jukka Pasasen 18.6.1991 päivätty kannanotto rangaistusmääräysmenettelyn käyttöön merioikeusasioissa ja merioikeusasian käsittelyyn yhden tuomarin istunnossa. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 1991. Helsinki 1992, s. 41–42.

AOK lausunto 1993
Apulaisoikeuskansleri Jukka Pasasen 25.5.1993 päivätty perustuslakivaliokunnalle ja lakivaliokunnalle annettu lausunto *HE:n* 63/1993 johdosta (valiokunta-asiakirjoissa).
Ashworth 1992
Andrew Ashworth: Sentencing and Criminal Justice. London 1992.
Ashworth 1994
Andrew Ashworth: The Criminal Process. An Evaluative Study. Oxford 1994.
Axberger 1996
Hans-Gunnar Axberger: »Det allmänna rättsmedvetandet». BRÅ-rapport 1996:1. Stockholm 1996.
Bolding 1983
Per Olof Bolding: Bevisbörda och beviskrav. Lund 1983.
BRÅ 1993
Brottsförebyggande rådet: Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar. Stockholm 1993.
BRÅ-rapport 1994:4
Brottsförebyggande rådet: Kriminalstatistik 1993. Stockholm 1995.
BRÅ-rapport 1996:5
Brottsförebyggande rådet: Kriminalstatistik 1994. Stockholm 1996.
Cars 1964
Thorsten Cars: Om undanröjande av strafföreläggande. SvJT 1964 s. 321–352.
Cars 1967
Thorsten Cars: Om eftergift av åtal och påföljd. SvJT 1967 s. 321– 341.
Cars 1968
Thorsten Cars: Om eftergift av åtal och påföljd. SvJT 1968 s. 504.
Christie 1977
Nils Christie: Conflicts as Property. The British Journal of Criminology Vol. 17, 1977 s. 1–15.
Christie 1982
Nils Christie: Pinans gränser. Stockholm 1982.
Danelius 1991
Hans Danelius: Katsaus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomioihin 1961–1990. Oikeustiede–Jurisprudentia 1991 s. 5–118.
Danelius 1993
Hans Danelius: Mänskliga rättigheter. Femte upplagan. Stockholm 1993.
Danelius 1995
Hans Danelius: Katsaus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomioihin 1991–1994. Oikeustiede–Jurisprudentia 1995 s. 7–88.
Delmas-Marty
1995 Mireille Delmas-Marty (ed.): The Criminal Process and Human Rights. Toward a European Consciousness. Dordrecht 1995.
Diesen 1993
Christian Diesen: Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål. Stockholm 1993.
van Dijk – van Hoof 1990
P. van Dijk – G. J. H. van Hoof: Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Second Edition. Kluwer 1990.

Duff 1991
Antony Duff: Punishment, Expression and Penance. Teoksessa Heike Jung – Heintz Müller-Dietz – Ulfrid Neumann (Hrsg.): Recht und Moral. Beiträge zu einer Standortsbestimmung. Baden-Baden 1991, s. 235–248.
Duff – Garland 1994
R. A. Duff and David Garland (eds.): A Reader on Punishment. Oxford 1994.
Ekelöf 1987
Per Olof Ekelöf: Rättegång. Femte häftet. Sjätte upplagan. Lund 1987.
Ekelöf – Boman 1990
Per Olof Ekelöf – Robert Boman: Rättegång. Första häftet. Sjunde upplagan. Lund 1990.
Ekelöf – Boman 1990a
Per Olof Ekelöf – Robert Boman: Rättsmedlen. Elfte upplagan ombesörjd av Robert Boman. Uppsala 1990.
Ekelöf – Boman 1992
Per Olof Ekelöf – Robert Boman: Rättegång. Fjärde häftet. Sjätte upplagan. Stockholm 1992.
Ekelöf – Bylund – Boman 1994
Per Olof Ekelöf – Torleif Bylund – Robert Boman: Rättegång. Tredje häftet. Sjätte upplagan. Smedjebacken 1994.
Ekelöf – Boman 1996
Per Olof Ekelöf – Robert Boman: Rättegång. Andra häftet. Åttonde upplagan. Smedjebacken 1996.
R. Ellilä 1958
Reino Ellilä: Suomen liikennerikosoikeus. Porvoo 1958.
R. Ellilä 1968
Reino Ellilä: Uusittu liikennerikosoikeus. Porvoo 1968.
T. Ellilä 1976
Tauno Ellilä: Oikeudenkäynti ja täytäntöönpano. Prosessioikeutta oikeustapausten valossa. Kolmas, uusittu painos. Porvoo 1976.
Elwing 1960
Carl M. Elwing: Tillräckliga skäl. Studier över förutsättningarna för allmänt åtal. Lund 1960.
Elwing 1993
Carl M. Elwing: Straffprocessrätt. Teoksessa Carl M. Elwing – Per Edwin Wallén – Erland Aspélin: Brott och brottmål. Sjunde upplagan. Angered 1993.
Ervo 1996
Laura Ervo: Ylimmät prosessiperiaatteet. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijät. Tampere 1996.
Fionda 1995
Julia Fionda: Public Prosecutors and Discretion. A Comparative Study. Oxford 1995.
Fitger
Peter Fitger: Rättegångsbalken (jatkuvatäydenteinen). Lund 1988– 1995.
Fletcher 1978
George P. Fletcher: Rethinking Criminal Law. Boston 1978.

Forsman 1884
Jaakko Forsman: Sananen tekeillä olevasta Rikoslaista, etenkin rangaistuksen punnitsemiseen nähden. Helsinki 1884.
Frände 1989
Dan Frände: Den straffrättsliga legalitetsprincipen. Ekenes 1989.
Frände 1994
Dan Frände: Allmän straffrätt. En introduktion. Helsingfors 1994.
Gammeltoft-Hansen 1991
Hans Gammeltoft-Hansen: Strafferetspleje I. Charlottenlund 1991.
Halila 1964
Jouko Halila: Kantelusta tuomiovirheen perusteella. LM 1964 s. 1–47.
Harris – O'Boyle – Warbrick 1995
D. J. Harris – M. O'Boyle – C. Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. London 1995.
Hart 1968
H. L. A. Hart: Punishment and Responsibility. Oxford 1968.
Havansi 1996
Erkki Havansi: Prosessioikeus. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään, osa 2. Jyväskylä 1996 s. 129–297.
HaVM 18/1994
Hallintovaliokunnan mietintö *HE:stä* 192/1994.
HE 17/1931
Hallituksen esitys n:o 17/1931 vp. Eduskunnalle laiksi rangaistusmääräyksestä.
HE 4/1934
Hallituksen esitys n:o 4/1934 vp. Eduskunnalle laiksi rangaistusmääräyksestä.
HE 10/1939
Hallituksen esitys n:o 10/1939 vp. Eduskunnalle nuoria rikoksentekijöitä koskevaksi lainsäädännöksi.
HE 27/1954
Hallituksen esitys n:o 27/1954 vp. Eduskunnalle laiksi rangaistusmääräyksestä annetun lain muuttamisesta.
HE 14/1958
Hallituksen esitys n:o 14/1958 vp. Eduskunnalle ylimääräistä muutoksenhakua koskevaksi lainsäädännöksi.
HE 31/1969
Hallituksen esitys n:o 31/1969 vp. Eduskunnalle rangaistusmääräys menettelyä koskevan lainsäädännön uudistamisesta ja eräiksi muutoksiksi tieliikennerikoksia koskevaan lainsäädäntöön.
HE 52/1970
Hallituksen esitys n:o 52/1970 vp. Eduskunnalle siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
HE 23/1972
Hallituksen esitys n:o 23/1972 vp. Eduskunnalle rikoslain täydentä misestä rangaistusasteikosta poikkeamista koskevalla säännöksellä sekä varkautta, veropetosta ja eräitä muita rikoksia koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 108/1975 II
Hallituksen esitys n:o 108/1975 II vp. Eduskunnalle ehdollista rangaistusta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
HE 125/1975 II
Hallituksen esitys n:o 125/1975 II vp. Eduskunnalle rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta.
HE 19/1981
Hallituksen esitys n:o 19/1981 vp. Eduskunnalle rikesakkolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
HE 14/1985
Hallituksen esitys n:o 14/1985 vp. Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.
HE 58/1988
Hallituksen esitys n:o 58/1988 vp. Eduskunnalle virkarikoslainsäädännön uudistamisesta.
HE 66/1988
Hallituksen esitys n:o 66/1988 vp. Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
HE 79/1989
Hallituksen esitys n:o 79/1989 vp. Eduskunnalle rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi.
HE 15/1990
Hallituksen esitys n:o 15/1990 vp. Eduskunnalle riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
HE 22/1990
Hallituksen esitys n:o 22/1990 vp. Eduskunnalle ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn ylissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä.
HE 23/1990
Hallituksen esitys n:o 23/1990 vp. Eduskunnalle laiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
HE 40/1990
Hallituksen esitys n:o 40/1990 vp. Eduskunnalle rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.
HE 141/1990
Hallituksen esitys n:o 141/1990 vp. Eduskunnalle laiksi rangaistusmääräyslain muuttamisesta.
HE 242/1990
Hallituksen esitys n:o 242/1990 vp. laiksi sotilaskurinpitolain muuttamisesta.
HE 180/1992
Hallituksen esitys n:o 180/1992 vp. rikoslain täydentämisestä huumausainerikoksia koskevilla säännöksillä.
HE 252/1992
Hallituksen esitys n:o 252/1992 vp. Eduskunnalle käräjäoikeuslaiksi.

HE 63/1993
Hallituksen esitys n:o 63/1993 vp. Eduskunnalle laiksi rangaistusmääräysmenettelystä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
HE 94/1993
Hallituksen esitys n:o 94/1993 vp. Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
HE 95/1993
Hallituksen esitys n:o 95/1993 vp. Eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi.
HE 309/1993
Hallituksen esitys n:o 309/1993 vp. Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
HE 57/1994
Hallituksen esitys n:o 57/1994 vp. Eduskunnalle poliisilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
HE 192/1994
Hallituksen esitys n:o 192/1994 vp. Eduskunnalle kuntalaiksi.
HE 82/1995
Hallituksen esitys n:o 82/1995 vp. Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
HE 83/1995
Hallituksen esitys n:o 83/1995 vp. Eduskunnalle laiksi kihlakunnansyyttäjästä sekä laiksi rangaistusmääräysmenettelystä annetun lain 9 §:n 2 ja 3 momentin kumoamisesta.
HE 109/1996
Hallituksen esitys n:o 109/1996 vp. Eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksen kokeilemisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.
HE 131/1996
Hallituksen esitys n:o 131/1996 vp. Eduskunnalle Suomen Hallitusmuodon ylintä syyttäjää koskevien säännösten muuttamisesta sekä laiksi yleisistä syyttäjistä ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.
Hecksher 1980
Sten Heckscher: Kriminalpolitik och humanitet. Teoksessa Straff och rättfärdighet – ny nordisk debatt. Stockholm 1980, s. 145–165.
Heinonen 1970
Olavi Heinonen: Toimenpiteistä luopuminen rikosten seuraamusjärjestelmässä. LM 1970 s. 659–671.
Heinonen 1991
Olavi Heinonen: Korkeimman oikeuden rooli muuttuvassa ympäristössä. LM 1991 s. 229–240.
Helminen 1992
Klaus Helminen: Förundersökning och tvångsmedel. Helsingfors 1992.
Heuman 1973
Lars Heuman: Målsägande. Stockholm 1973.
HEUNI 1986
Helsinki Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Na-

tions: Non-prosecution in Europe. Report of the European Seminar held in Helsinki, Finland, 22 – 24 March 1986. Publication Series No. 9. Helsinki 1986.

Hidén 1993
Mikael Hidén: Perustuslakivaliokunnalle 31.5.1993 annettu lausunto *HE:n* 63/1993 johdosta (valiokunta-asiakirjoissa).

von Hirsch 1976
Andrew von Hirsch: Doing Justice: The Choice of Punishments. Report of the Committee for the Study of Incarceration. New York 1976.

von Hirsch 1985
Andrew von Hirsch: Past or Future Crimes: Deservedness and Dangerousness in the Sentencing of Criminals. New Jersey 1985.

von Hirsch 1993
Andrew von Hirsch: Censure and Sanctions. Oxford 1993.

von Hirsch – Jareborg 1991
Andrew von Hirsch – Nils Jareborg: Gauging Criminal Harm: A Living-Standard Analysis. Oxford Journal of Legal Studies Vol. 11, No. 1, 1991 s. 1–38.

Hirst 1994
Paul Hirst: The Concept of Punishment. Teoksessa *Duff – Garland* 1994 s. 264–280 (alkup. 1986).

Hirvonen 1992
Juhani Hirvonen: Rangaistusmääräysmenettelyn uudistamista koskevasta ehdotuksesta annetut lausunnot ja niiden johdosta tehtävät muutokset alkuperäiseen ehdotukseen. Oikeusministeriö. Lainvalmisteluosasto. Muistio 27.1.1992 (moniste).

von Hofer 1982
Hanns von Hofer (red.): Nordisk kriminalstatistik 1950–1980. Rapport från Nordiska utskottet för kriminalstatistik (NUK). Nordisk statistisk sekretariat. Tekniske rapporter nr. 30. København 1982.

Hormia 1978
Lauri Hormia: Todistamiskielloista rikosprosessissa I. Vammala 1978.

Ignatius 1900
Kaarlo Ignatius: Virallisen syyttäjistön kehittyminen, organisatsiooni ja syyteoikeus. Rikosprosessioikeutta koskeva tutkimus. Helsinki 1900.

Iivari 1988
Juhani Iivari: Sovitaan-projektin kokemuksista. Sovittelun mahdollisuuksista vaihtoehtona rikosoikeusjärjestelmässä. Sosiaalihallituksen julkaisuja 1/1988. Helsinki 1988.

Iivari 1991
Juhani Iivari: Rikosten ja riitojen vaihtoehtosovittelu refleksiivisen oikeuden konseptiossa. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 12/1991. Helsinki 1991.

Jaatinen 1970
Martti Jaatinen: Syyttämättä jättämisestä lähinnä RVpA 15 §:n 2 momentin nojalla. LM 1970 s. 352–361.

Jaatinen 1991
Martti Jaatinen: Syyttäjästä kriminaalipoliittisena päätöksentekijänä. Uusi kriminaalihuolto 2/1991 s. 10–15.

Jareborg 1979
Nils Jareborg: Brotten. Första häftet. Lund 1979 (2. p. Lund 1984).

Jareborg 1980
Nils Jareborg: Straff och rättvisa. Teoksessa Påföljdsval, straffmätning och straffvärde. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1980:2 s. 29–53. Stockholm 1980.
Jareborg 1985
Nils Jareborg: Straffets syften och berättigande. TfR 1985 s. 1–17.
Jareborg 1995
Nils Jareborg: Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik. Teoksessa Dag Victor (red.): Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten. Stockholm 1995, s. 19–37.
Jokela 1996
Antti Jokela: Oikeudenkäynti I. Jyväskylä 1996.
Jonkka 1991
Jaakko Jonkka: Syytekynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Vammala 1991.
Jonkka 1992
Jaakko Jonkka: Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:6. Helsinki 1992.
Jonkka 1992a
Jaakko Jonkka: Välittömyysperiaate prosessuaalisena oikeusperiaatteena. LM 1992 s. 699–721.
Jonkka 1993
Jaakko Jonkka: Todistusharkinnasta. Helsinki 1993.
Jyränki 1991
Antero Jyränki: Euroopan ihmisoikeussopimus ja Suomi. Luonnos kokonaisvaltaiseksi tarkasteluksi. Juhlajulkaisu Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 30 vuotta. Turku 1991, s. 153–176.
Jyränki 1993
Antero Jyränki: Perustuslakivaliokunnalle 31.5.1993 annettu lausunto *HE:n* 63/1993 johdosta (valiokunta-asiakirjoissa).
Järvinen 1993
Saija Järvinen: Rikosten sovittelu Suomessa. Sovittelukäytännöt ja vaihtoehtoisuuden arviointi. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 116. Jyväskylä 1993.
Jääskeläinen 1983
Petri Jääskeläinen: Syyttäjän syyteharkinta. Helsinki 1983 (tutkielma).
Jääskeläinen 1991
Petri Jääskeläinen: Ruotsin syyttäjälaitoksesta ja rikosprosessista. Raportti pohjoismaisesta virkamiesvaihdosta 1.2. – 30.4.1991. Syyttäjäsanomat nro 2/91 s. 18–28.
Jääskeläinen 1991a
Petri Jääskeläinen: Toimenpiteistäluopumislainsäädännön uudistusten seuranta. Syyttäjäsanomat nro 3/91 liite s. 1–17.
Jääskeläinen 1995
Petri Jääskeläinen: Pohjoismaiden syyttäjälaitosten organisaatioista. *KM* 1995:7 liite 4 s. 112–129.
Jääskeläinen 1996
Petri Jääskeläinen: Arviointi teoksesta *Ashworth* 1994. LM 1/1996 s. 163–167.

Jääskeläinen 1996a
Petri Jääskeläinen: Arviointi teoksesta *Wyngaert* 1993. LM 1/1996 s. 167–169.
Jörg – Field – Brants 1995
Nico Jörg – Stewart Field – Chrisje Brants: Are Inquisitorial and Adversarial Systems Converging? Teoksessa Christopher Harding et. al. (eds.): Criminal Justice in Europe. A Comparative Study. Oxford 1995 s. 41–56.
Klami 1983
Hannu Tapani Klami: Ihmisen säännöt. Tutkimus oikeuden olemuksesta, synnystä ja toiminnasta. Turku 1983.
Klami 1995
Hannu Tapani Klami (toim.): Todistelun ongelmia. Tampere 1995.
Klami – Marklund – Rahikainen – Sorvettula 1995
Hannu Tapani Klami– Mikael Marklund – Marja Rahikainen – Johanna Sorvettula: Täysi näyttö. Teoriaa, asenteita ja todellisuutta. Teoksessa *Klami* 1995 s. 37–61 (alkup. LM 1988 s. 467–489).
Kleinig 1991
John Kleinig: Punishment and Moral Seriousness. Israel Law Review Vol. 25, 1991 s. 401–421.
KM 1937:2
Komiteanmietintö Valtioneuvostolle komitealta, joka on asetettu valmistamaan ehdotusta rikoksia tehneiden nuorten henkilöiden rikosoikeudellista käsittelyä koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Helsinki 1937.
KM 1958:15
Poliisin järjestelykomitean mietintö N:o 6. Ehdotus poliisilainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 1958.
KM 1995:7
Syyttäjälaitostoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1995:7. Helsinki 1995.
Koktvedgaard – Gammeltoft-Hansen 1989
Mogens Koktvedgaard – Hans Gammeltoft-Hansen: Strafferetspleje III, Særtryk. 2. udgave, 3. oplag. Gylling 1989.
Koskinen 1985
Pekka Koskinen: Skuldprincipen och påföljderna för ringa lagöverträdelser. Teoksessa Skuld och ansvar. Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson. Uppsala 1985, s. 142–154.
Koskinen 1996
Pekka Koskinen: Rikosoikeus. Teoksessa Pekka Timonen (toim.): Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään 2. Helsinki 1996, s. 1–128.
Lacey 1988
Nicola Lacey: State Punishment. Political Principles and Community Values. London 1988.
Lager 1994
Irma Lager: Lainkäytön pääasiat. Jyväskylä 1994.
Lahti 1974
Raimo Lahti: Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmälläpitäen tuomitsematta jättämistä. Vammala 1974.

Lahti 1976
Raimo Lahti: Kriminaalipolitiikan arvopäämäärät. SPL 9/1976 s. 254– 260.
Lahti 1977
Raimo Lahti: Rikosoikeudellisia lausuntoja. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos. Rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja A n:o 2. Turku 1977.
Lahti 1986
Raimo Lahti: Pohjoismaiden kriminaalipolitiikan ajankohtaisia kehityssuuntia. Teoksessa Jurisprudentia Turkuensis. Turku 1986 s. 232–243.
Lahti 1991
Raimo Lahti: Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäinen vaihe: varallisuus- ja talousrikossäännökset, I. LM 1991 s. 258–290.
Lahti 1994
Raimo Lahti: Muuttuva rikollisuus – uudistuva rikosoikeus. Mistä 2000-luvulla rangaistaan ja minkälaisin rikosvastuun edellytyksin? Teoksessa Ari Hirvonen (toim.): Kohti 2000-luvun rikosoikeutta. Helsinki 1994.
Lahti 1996
Raimo Lahti: Perusoikeusuudistus ja rikosoikeus. LM 1996 s. 930– 939.
Lappalainen 1983
Juha Lappalainen: Rikesakko- ja rangaistusmääräysmenettelyn vertailevaa tarkastelua. LM 1983 s. 425–454.
Lappalainen 1986
Juha Lappalainen: Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. Prosessioikeudellinen tutkimus. Vammala 1986.
Lappalainen 1991
Juha Lappalainen: Virallisen vastaväittäjän Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle antama 20.11.1991 päivätty lausunto teoksesta *Jonkka* 1991. LM 1992 s. 142–149.
Lappalainen 1995
Juha Lappalainen: Siviiliprosessioikeus I. Jyväskylä 1995.
Lappi-Seppälä 1982
Tapio Lappi-Seppälä: Teilipyörästä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. VAHO 100 Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 9/1982. Helsinki 1982.
Lappi-Seppälä 1987
Tapio Lappi-Seppälä: Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Vammala 1987.
Lappi-Seppälä 1990
Tapio Lappi-Seppälä: Yleispreventiosta. Syyttämättäjättämissäännösten soveltamisohjeita valmistelleelle työryhmälle annettu 27.8.1990 päivätty muistio (moniste).
Lappi-Seppälä 1991
Tapio Lappi-Seppälä: Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskeva uudistus. I osa LM 1991 s. 902–928, II osa LM 1991 s. 1202–1232.
Lappi-Seppälä 1992
Tapio Lappi-Seppälä: Yhtenäisrangaistuksen mittaamisesta. LM 1992 s. 648–680.
Lappi-Seppälä 1994
Tapio Lappi-Seppälä: Om straffrättssystemets (externa) berättigande. Teoksessa Skuldfrihet och Ansvarslöshet. Helsingfors 1994, s. 71–94.

Lappi-Seppälä 1994a
Tapio Lappi-Seppälä: Miksi rikosoikeus? Teoksessa Ari Hirvonen (toim.): Kohti 2000-luvun rikosoikeutta. Helsinki 1994, s. 19–82.
Lappi-Seppälä 1995
Tapio Lappi-Seppälä: General Prevention – Hypotheses and empirical evidence. Raportissa Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi: Ideologi og Empiri i Kriminologien. Rapport fra Forskerseminar i Arild, Sverige 1995, s. 136–159.
Laukkanen 1995
Sakari Laukkanen: Tuomarin rooli. Prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä. Vammala 1995.
LaVL 5/1994
Lakivaliokunnan lausunto n:o 5/1994 vp. perustuslakivaliokunnalle *HE:n* 309/1993 johdosta.
LaVM 1/1931
Lakivaliokunnan mietintö n:o 1/1931 vp. *HE:n* 17/1931 johdosta.
LaVM 4/1934
Lakivaliokunnan mietintö n:o 4/1934 vp. *HE:n* 4/1934 johdosta.
LaVM 2/1954
Lakivaliokunnan mietintö n:o 2/1954 vp. *HE:n* 27/1954 johdosta.
LaVM 21/1969
Lakivaliokunnan mietintö n:o 21/1969 vp. *HE:n* 31/1969 johdosta.
LaVM 11/1970
Lakivaliokunnan mietintö n:o 11/1970 vp. *HE:n* 52/1970 johdosta.
LaVM 5/1982
Lakivaliokunnan mietintö n:o 5/1982 vp. *HE:n* 19/1981 johdosta.
LaVM 17/1989
Lakivaliokunnan mietintö n:o 17/1989 vp. *HE:n* 79/1989 johdosta.
LaVM 6/1990
Lakivaliokunnan mietintö n:o 6/1990 vp. *HE:n* 66/1988 johdosta.
LaVM 8/1990
Lakivaliokunnan mietintö n:o 8/1990 vp. *HE:n* 141/1990 johdosta.
LaVM 12/1993
Lakivaliokunnan mietintö n:o 12/1993 vp. *HE:stä* 63/1993.
LaVM 22/1994
Lakivaliokunnan mietintö n:o 22/1994 vp. *HE:stä* 94/1993.
LaVM 14/1995
Lakivaliokunnan mietintö n:o 14/1995 vp. *HE:stä* 83/1995.
LaVM 20/1996
Lakivaliokunnan mietintö n:o 20/1996 vp. *HE:stä* 131/1996 (korrehtuurikappale).
Lehtimaja 1995
Lauri Lehtimaja: Lakimies ja ihmisoikeudet. LM 1995 s. 183–192.
Leppänen 1996
Tatu Leppänen: Perusoikeusuudistuksen merkityksestä prosessioikeudessa. LM 1996 s. 238–251.

Leppänen – Välimaa 1997
Tatu Leppänen – Asko Välimaa: Muutoksenhaun pääpiirteet. 2., uudistettu painos. Helsinki 1997.
Lindberg 1993
Gunnel Lindberg: Tillsynsverksamheten i riksåklagarens kansli (25.2.1993 päivätty moniste).
Lindblom 1993
Per Henrik Lindblom: Studier i processrätt. Göteborg 1993.
Lindell 1987
Bengt Lindell: Sakfrågor och rättsfrågor. En studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt. Uppsala 1987.
Lindén – Similä 1982
Per-Anders Lindén – Matti Similä: Rättsmedvetandet i Sverige. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1982:1. Stockholm 1982.
Löfmarck 1986
Madeleine Löfmarck m fl: Åtalsunderlåtelse – Processekonomi och absolut åtalsplikt. Juridiska Fakulteten i Stockholm; skriftserien nr 11. Stockholm 1986.
Majanen 1991
Martti Majanen: Uusi yhtenäisrangistusjärjestelmä. LM 1991 s. 946–961.
Majanen 1994
Martti Majanen: Kohti 2000-luvun rangaistusjärjestelmää – vankeusrangaistuksen vaihtoehdot. Teoksessa Ari Hirvonen (toim.): Kohti 2000-luvun rikosoikeutta. Helsinki 1994, s. 139–146.
Mathiesen 1990
Thomas Mathiesen: Prison on trial. A Critical Assessment. London 1990.
Minkkinen 1994
Panu Minkkinen: Straffrätten, *ultima ratio*-principen och den kritiska rättsläran. Teoksessa Skuldfrihet och Ansvarslöshet. Helsingfors 1994, s. 125–139.
H. Morris 1994
Herbert Morris: A Paternalistic Theory of Punishment. Teoksessa *Duff – Garland* 1994, s. 95–111 (alkup. 1981).
Morris – Tonry 1990
Norval Morris – Michael Tonry: Between Prison and Probation. Intermediate Punishments in a Rational Sentencing System. New York 1990.
Murphy 1994
J. G. Murphy: Marxism and Retribution. Teoksessa *Duff – Garland* 1994, s. 47–70 (alkup. 1973).
Myhrberg 1978
Pertti Myhrberg: Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa. Mänttä 1978.
Möller 1990
Gustaf Möller: Euroopan ihmisoikeussopimuksesta ja prosessioikeudesta. LM 1990 s. 579–592.
Nelson 1988
Alvar Nelson: Kriminalpolitik och ingripanden vid brott. Göteborg 1988.
NOU 1988:39
Norges offentlige utredninger 1988:39. Politi og påtalemyndighet. Arbeids- og ansvarsfordeling. Oslo 1988.

Nozick 1981
Robert Nozick: Philosophical Explanations. Oxford 1981.
Nuotio 1996
Kimmo Nuotio: Yleinen lainkuuliaisuus ja lain yleinen kunnioittaminen. Teoksessa Raimo Lahti (toim.): Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa. Omistettu Inkeri Anttilalle 29.11.1996. Helsinki 1996, s. 191–202.
Nuutila 1995
Ari-Matti Nuutila: Rikosoikeuden ABC-kirja. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden sarja A:21. Turku 1995.
Nuutila 1995a
Ari-Matti Nuutila: Vertailevia näkökohtia syyttäjän asemasta rikosprosessissa. Oikeus 1995:1 s. 3–13.
Nuutila 1996
Ari-Matti Nuutila: Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Jyväskylä 1996.
Nytt Straffsystem 1977
Nytt Straffsystem. Idéer och förslag. Brottsförebyggande rådet. Rapport 1977:7. Stockholm 1977.
Oikeus 1995:14
Tilastokeskus: Oikeustilastollinen vuosikirja 1994. Helsinki 1995.
Oikeus 1996:13
Tilastokeskus: Oikeustilastollinen vuosikirja 1995. Helsinki 1996.
OKa 1958
Oikeuskansleri Olavi Hongan esitys oikeusministeriölle rangaistusmääräysmenettelyä koskevien säännösten muuttamisesta. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 1957. Helsinki 1958, s. 54–55.
Oka 1992
Oikeuskansleri Jorma S. Aallon lausunto ehdotuksesta rangaistusmääräyslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 1991. Helsinki 1992, s. 134–141.
Oka 1993
Oikeuskansleri Jorma S. Aallon lisälausunto luonnoksesta rangaistusmääräyslaiksi. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 1992. Helsinki 1993, s. 123–125.
Oka 1994
Oikeuskansleri Jorma S. Aallon lausunto rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta alioikeuksissa. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 1993. Helsinki 1994, s. 118–124.
Oka 1995
Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 1994. Helsinki 1995.
Oka:n ohjeet 1986
Oikeuskanslerin ohjeita syyttäjille 1986. Oikeuskanslerinvirasto. Helsinki 1986.
OKV Jaatinen – Jääskeläinen 1992
Martti Jaatinen – Petri Jääskeläinen: Uusi yhtenäisrangaistusjärjestelmä. Oikeuskanslerinvirasto. Syyttäjäosasto. Syyttäjäsanomat nro 1/92 liite s. 1–38.
OKV Jaatinen – Nurminen 1993
Martti Jaatinen – Jouko Nurminen: Rangaistusmääräysmenettelyohjeet syyttäjille. Oikeuskanslerinvirasto. Syyttäjäosasto. Syyttäjäsanomat 3/93 s. 47–58.

OKV lisäohjeet 1994
Lisäohjeita rangaistusmääräysmenettelystä. Syyttäjäsanomat nro 1/94 s. 6–8.
OKV muistio 1990
Oikeuskanslerinviraston syyttäjäosaston muistio 21.12.1990 syyttämättä jättämistä koskevien säännösten soveltamisesta. Syyttäjäsanomat 3/90 s. 53–72.
OLJ 4/1987
Vankeusrangaistuksen vaihtoehdoista. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1987. Helsinki 1987.
OLJ 1/1988
Vankeusrangaistuksen vaihtoehdoista. Paula Puoskari: Tiivistelmä lausunnoista. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 1/1988. Helsinki 1988.
OLJ 11/1988
Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 11/1988. Helsinki 1988.
OLJ 1/1996
Sakko, muuntorangaistus ja rikesakko. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 1/1996. Helsinki 1996.
OLJ 2/1996
Tuomarin esteellisyys. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1996. Helsinki 1996.
OLJ 4/1996
Menettämisseuraamukset. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1996. Helsinki 1996.
OMO 1993
Rangaistusmääräyslomakkeiden käyttöohjeet. Oikeusministeriön oikeushallinto-osasto. Tietohallintotoimisto. Hämeenlinna 1993.
Palmgren 1939
Bo Palmgren: Målsägandes åtalsrätt. Dess innebörd, omfattning och utövning enligt Finlands gällande straffprocessrätt. Helsingfors 1939.
Peczenik 1988
Aleksander Peczenik: Rätten och förnuftet. En lärobok i allmän rättslära. Lund 1988.
Pekkanen 1990
Raimo Pekkanen: Euroopan ihmisoikeussopimus, Eurooppaoikeus ja Suomi. LM 1990 s. 506–520.
Pekkanen 1991
Raimo Pekkanen: Euroopan ihmisoikeussopimuksen evolutiivisesta tulkinnasta. LM 1991 s. 353–365.
Pellonpää 1988
Matti Pellonpää: Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus Suomen näkökulmasta. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 21/1988. Helsinki 1988.
Pellonpää 1991
Matti Pellonpää: Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki 1991.
Pellonpää 1993
Matti Pellonpää: Perustuslakivaliokunnalle 2.6.1993 annettu lausunto *HE:n* 63/1993 johdosta (valiokunta-asiakirjoissa).

Pellonpää 1996
Matti Pellonpää: Euroopan ihmisoikeussopimus. Toinen, uudistettu painos. Jyväskylä 1996.
Peters 1968
Karl Peters: Rikosprosessin koko kuva. LM 1968 s. 668–687.
PeVL 1/1982
Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 1/1982 vp. lakivaliokunnalle *HE:n* 19/1981 johdosta.
PeVL 2/1990
Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 2/1990 vp. ulkoasiainvaliokunnalle *HE:stä* 22/1990.
PevL 4/1993
Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 4/1993 vp. lakivaliokunnalle *HE:n* 252/1992 johdosta.
PeVL 12/1993
Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 12/1993 vp. lakivaliokunnalle *HE:n* 63/1993 johdosta.
PeVM 25/1994
Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25/1994 vp. *HE:stä* 309/1993.
Primoratz 1989
Igor Primoratz: Punishment as Language. Philosophy Vol. 64 no 248, 1989 s. 187–205.
Prop. 1981/82:41
Regeringens proposition 1981/82:41 om förundersökningsbegränsningar m.m.
Prop. 1982/83:41
Regeringens proposition 1982/83:41 om ändringar i rättegångsbalken m.m.
Prop. 1984/85:3
Regeringens proposition 1984/85:3 om åtalsunderlåtelse.
Prop. 1984/85:100
Regeringens proposition nr 100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1985/86. Bilaga 4. Justitiedepartementet.
Prop. 1985/86:23
Regeringens proposition 1985/86:23 om ändring i brottsbalken m.m. (företagsbot).
Prop. 1986/87:6
Regeringens proposition 1986/87:6 om förverkande m.m.
Prop. 1987/88:120
Regeringens proposition 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).
Prop. 1987/88:135
Regeringens proposition 1987/88:135 om åtgärder mot unga lagöverträdare.
Prop. 1990/91:58
Regeringens proposition 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård, m.m.
Prop. 1990/91:68
Regeringens proposition 1990/91:68 om ändring i brottsbalken m.m. (böter).
Prop. 1992/93:159
Regeringens proposition 1992/93:159 om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Prop. 1993/94:143
Regeringens proposition 1993/94:143. Brottsoffren i blickpunkten – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning.
Prop. 1993/94:190
Regeringens proposition 1993/94:190. Enhetliga regler för överklagande till hovrätt och Högsta domstolen m.m.
Prop. 1994/95:12
Regeringens proposition 1994/95:12. Handläggning av ungdomsmål.
Prop. 1994/95:23
Regeringens proposition 1994/95:23. Ett effektivare brottmålsförfarande.
Prop. 1996/97:8
Regeringens proposition 1996/97:8. Utökad användning av strafföreläggande.
Puoskari – Andersson 1995
Paula Puoskari – Lena Andersson: Sakkojärjestelmät – oikeusvertailua. Oikeusministeriö. Lainvalmisteluosasto 27.9.1995 (moniste).
Rautio 1996
Jaakko Rautio: Rangaistusmääräysmenettelystä. Helsinki 1996.
Retsplejerådet 1990
Betœnkning om anklagemyndighedens struktur. Afgivet av Retsplejerådet. Betænkning nr. 1194. København 1990.
Rikosoikeuskomitea 1976
Rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72. Helsinki 1977.
RML työryhmä 1991
Oikeusministeriön 31.10.1990 asettaman työryhmän 15.5.1991 päivätty hallituksen esityksen muotoon laadittu ehdotus rangaistusmääräyslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (moniste).
Robinson – Darley 1995
Paul H. Robinson – John M. Darley: Justice, Liability, and Blame. Community Views and the Criminal Law. Boulder 1995.
Ross 1984
H. Laurence Ross: Deterring the Drinking Driver. Legal Policy and Social Control. Revised and Updatet Edition. Lexington 1984.
RÅC C 46
Riksåklagaren, cirkulär 14.6.1968. Ändrad lagstiftning om strafföreläggande m.m. Vissa tillämpningsföreskrifter av RÅ.
RÅC C 70
Riksåklagaren, cirkulär 21.2.1972 (reviderat 1.9.1979). Åtalsunderlåtelse för mindre förmögenhetsbrott.
RÅC I:94
Riksåklagarens cirkulär 3.1.1980. Vissa frågor rörande handläggning av narkotikamål.
RÅC I:98
Riksåklagarens cirkulär 13.5.1982. Anvisningar i anledning av ändrade regler om åtal mot vissa högre offentliga funktionärer m.m.
RÅC I:102
Riksåklagarens cirkulär 15.6.1983. Riksåklagarens anvisningar om tillämpningsområdet för strafföreläggande samt rättelse av sådana förelägganden.

RÅC I:105
Riksåklagarens cirkulär 10.12.1985. Allmänna råd om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning samt föreskrift om viss underrättelseskyldighet.
RÅC I:106
Riksåklagarens cirkulär 1.12.1985. Åtalsunderlåtelse enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.
RÅC I:107
Riksåklagarens cirkulär 1.11.1985. Utformningen av avskrivningsbeslut.
RÅC I:108
Riksåklagarens cirkulär 1.11.1985. Handläggningen av överprövningsärenden.
RÅC I:123
Riksåklagarens cirkulär 30.6.1994. Riksåklagarens allmänna råd om åtalsunderlåtelse enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.
RÅC I:124
Riksåklagarens cirkulär 15.6.1994. Riksåklagarens allmänna råd om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning samt föreskrifter om viss underrättelseskyldighet.
RÅH
Riksåklagaren. Strafföreläggandehandboken (jatkuvatäydenteinen).
Rättsstatistisk årsbok 1992
Statistiska Centralbyrån. Sveriges officiella statistik. Stockholm 1992.
Rättsstatistisk årsbok 1993
Statistiska Centralbyrån. Sveriges officiella statistik. Stockholm 1993.
Saraviita 1993
Ilkka Saraviita: Perustuslakivaliokunnalle 31.5.1993 annettu lausunto *HE:n* 63/1993 johdosta (valiokunta-asiakirjoissa).
Scheinin 1991
Martin Scheinin: Ihmisoikeudet Suomen oikeudessa. Valtiosääntöoikeudellinen tutkimus kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valtionsisäisestä voimassaolosta sekä ihmisoikeus- ja perusoikeusnormien sovellettavuudesta Suomen oikeusjärjestyksessä. Jyväskylä 1991.
Sen 1987
Amartya Sen: The Standard of Living. Lecture I, Concepts and Critiques. Lecture II, Lives and Capabilities. Teoksessa Geoffrey Hawthorn (ed.): The Standard of Living. Cambridge 1987, s. 1–38.
Smith 1991
Eva Smith: Straffeproces. Grundlœggende regler og principper. 2. udgave. København 1991.
SOU 1976:47
Färre brottmål. Betänkande av åtalsrättskommittén med förslag till ökade möjligheter till åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning. Stockholm 1976.
SOU 1986:14
Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m. Huvudbetänkande av fängelsestraffkommittén. Del 2 Motiv. Stockholm 1986.
SOU 1987:72
Juristkommissionens rapport om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme. Del 2. Stockholm 1987.

SOU 1992:61
Ett reformerat åklagarväsende. Betänkande av Åklagarutredningen – 90. Del A. Göteborg 1992.
SOU 1993:35
Reaktion mot ungdomsbrott. Betänkande av Ungdomsbrottskommittén. Del A. Malmö 1993.
Stavros 1993
Stephanos Stavros: The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights. An analysis of the Application of the Convention and a Comparison with Other Instruments. Dordrecht 1993.
Strawson 1974
P. F. Strawson: Freedom and Resentment and Other Essays. London 1974.
Sulin 1993
Marja Sulin: Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen. Oikeusministeriön lainvalmisteluosasto. Helsinki 1993.
Sveri 1990
Knut Sveri: Criminal Law and Penal Sanctions. Scandinavian Studies in Criminology, Vol. 11. Stavanger 1990, s. 11–28.
Syyttäjän käsikirja 1990
Jorma Kalske – Matti Nissinen – Matti Tohkanen (toim.): Syyttäjän käsikirja. Helsinki 1990.
Tak 1986
Peter J.P. Tak: The legal scope of non-prosecution in Europe. HEUNI Publication Series No. 8. Helsinki 1986.
Takala 1993
Jukka-Pekka Takala: Rangaistus ja siihen soveltuminen. Yhdyskuntapalvelukokeilun alkuvaiheita ja ongelmia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 120. Helsinki 1993.
Tallroth 1996
Paulina Tallroth: Article 6 of the European Convention on Human Rights and the borderlines between criminal and administrative proceedings. JFT 1996, s. 51–81.
Ten 1987
C. L. Ten: Crime, Guilt, and Punishment. A Philosophical Introduction. Oxford 1987.
Tirkkonen 1969
Tauno Tirkkonen: Suomen rikosprosessioikeus I. Toinen, uusittu painos. Porvoo 1969.
Tirkkonen 1972
Tauno Tirkkonen: Suomen rikosprosessioikeus II. Toinen, uusittu painos. Porvoo 1972.
Tirkkonen 1974
Tauno Tirkkonen: Suomen siviiliprosessioikeus I. Toinen, uusittu painos. Porvoo 1974.
Tonry 1994
Michael Tonry: Proportionality, parsimony, and interchangeability of punishments. Teoksessa Antony Duff et. al. (eds.): Penal theory and practice. Tradition and innovation in criminal justice. Manchester 1994, s. 59–83.
Träskman 1980
P.O. Träskman: Åtalsrätt. De offentliga åklagarna, deras behörighet och uppgifter enligt gällande finsk rätt. Helsingfors 1980.

Träskman 1984
P.O. Träskman: Brottspåföljder och brottmålsförfarandet – rättsutvecklingen i Finland och i Sverige under femtio år. SvJT 1984 s. 826–840.
Träskman 1984a
P.O. Träskman: Den allmänna opinionen, massmedia och rättssäkerheten. NTfK 1984 s. 249–264.
Träskman 1985
P.O. Träskman: Kan gärningspersonens uppsåt bevisas med hållpunkter i sinnevärlden? Teoksessa Skuld och ansvar. Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson. Uppsala 1985, s. 56–75.
Träskman 1987
P.O. Träskman: Brottmålsrättegången i Finland i förhållande till FN-konventionen om politiska och medborgerliga rättigheter. JFT 1987 s. 269–295.
Träskman 1988
P.O. Träskman: Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet. Festskrift till Lars Welamson. Malmö 1988, s. 469–486.
Träskman 1991
P.O. Träskman: Rättegången i brottmål och bestraffning av brott samt EMRK. Oikeus 1991:2, s. 108 – 126.
Träskman 1993
P.O. Träskman: Rätten att förbli tyst. JFT 1993, s. 594–617.
Tuominen 1971
Timo Tuominen: Det obetydliga brottet och lex specialis. JFT 1971, s. 239–253.
Tuori 1990
Kaarlo Tuori: Oikeus, valta ja demokratia. Helsinki 1990.
Tyler 1990
Tom Tyler: Why People Obey the Law. New Haven and London 1990.
Tähti 1991
Tähti, Aarre: Euroopan ihmisoikeussopimuksesta ja suomalaisesta lainkäytöstä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen valvontaelinten tulkintakannanottojen ja -käytännön asema tuomioistuintemme näkökulmasta. DL 1991 s. 546–586.
Törnudd 1983
Patrik Törnudd: Oikeudenmukaisen rikosoikeusjärjestelmän mahdollisuus. Studia Juridica 1982 (toim. J. Kekkonen). Helsinki 1983, s. 68–85.
Wahlberg 1994
Markus Wahlberg (red.): Karl Gustaf Ehrström. Föreläsningar över straffrättens allmänna läror. Publicationer från institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet A:7. Helsingfors 1994.
Walker 1980
Nigel Walker: Punishment, Danger and Stigma. Oxford 1980.
Welamson 1994
Lars Welamson: Rättegång VI. Tredje, omarbetade upplagan. Smedjebacken 1994.
Werner 1977
Bertil Werner: Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning: ett svenskt lagförslag. JFT 1977 s. 34–42.

Viljanen 1992
Pekka Viljanen: Uusi yhtenäisrangaistusjärjestelmä. Jyväskylä 1992.
Virolainen 1977
Jyrki Virolainen: Reformatio in pejus -kiellosta. Tutkimus tuomioistuimen tutkimisvallan laajuudesta yksipuolisessa muutoksenhaussa erityisesti rikosprosessia silmällä pitäen. Vammala 1977.
Virolainen 1988
Jyrki Virolainen: Materiaalinen prosessinjohto. Helsinki 1988.
Virolainen 1994
Jyrki Virolainen: Uusi rangaistusmääräysmenettely. Artikla ry:n 15-vuotisjuhlajulkaisu. Kitee 1994, s. 111–128.
Virolainen 1995
Jyrki Virolainen: Lainkäyttö. Helsinki 1995.
Wyngaert 1993
Christine Van den Wyngaert (ed.): Criminal procedure systems in the European Community. London 1993.
Välimaa 1994
Asko Välimaa: Lainvoimaa vailla olevan siviilituomion täytäntöönpanosta. Helsinki 1994.
Välimaa 1995
Asko Välimaa: Ylimääräisestä muutoksenhausta rangaistusmääräykseen. LM 1995 s. 1028–1044.
Ylikangas 1978
Heikki Ylikangas: Oikeus historiallisena ilmiönä. Vammala 1978.
Zimring – Hawkins 1973
Franklin E. Zimring – Gordon J. Hawkins: Deterrence. The Legal Threat in Crime Control. Chicago 1973.
Zuckerman 1989
A.A.S. Zuckerman: The Principles of Criminal Evidence. Oxford 1989.

LYHENTEITÄ

A	= asetus
alav.	= alaviite
BrB	= Brottsbalken 21.12.1962 (Ruotsi)
Brå	= Brottsförebyggande rådet (Ruotsi)
DL	= Defensor Legis
dnro	= diaarinumero
DsJu	= Departementsserien, justitiedepartementet (Ruotsi)
EhdL	= Laki ehdollisesta rangaistuksesta 13.2.1976/135.
EIOS	= Euroopan ihmisoikeussopimus
EOA	= Eduskunnan oikeusasiamies
EPA	= Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 17.6.1988/575
erit.	= erityisesti
ETL	= Esitutkintalaki 30.4.1987/449
etr	= esitutkinnan rajoittaminen
EU	= Euroopan unioni
FUK	= Förundersökningskungörelse (SFS 1947:948)
HD	= Högsta domstolen (Ruotsi)
HE	= Hallituksen esitys
HM	= Suomen hallitusmuoto 17.7.1919/94
HO	= hovioikeus
ibid.	= ibidem (samassa paikassa)
i.f.	= in fine (lopussa)
JFT	= Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
JO	= justitieombudsman (Ruotsi)
JuU	= justitieutskott (Ruotsi)
KKO	= korkein oikeus
KM	= komiteanmietintö
kurs.	= kursivointi
L	= laki
LaVM	= lakivaliokunnan mietintö
LM	= Lakimies
LUL	= Lag (SFS 1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVM	= Lag (SFS 1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	= Lag (SFS 1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

ml.	= mukaan lukien
mts.	= mainittu teos
NJA	= Nytt juridiskt arkiv
NTfK	= Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
NuorRikL	= Laki nuorista rikoksentekijöistä 31.5.1940/262
OK	= Oikeudenkäymiskaari
OKOS	= valtioneuvoston oikeuskanslerin ohjesääntö
OLJ	= oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu
passim	= laajasti (useissa kohdin teosta)
PeVL	= perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	= perustuslakivaliokunnan mietintö
PKL	= Pakkokeinolaki 30.4.1987/450
prop.	= regeringens proposition (Ruotsi)
RangMäärL	= Rangaistusmääräyslaki 27.2.1970/146
RB	= Rättegångsbalken 18.7.1942 (Ruotsi)
RF	= Regeringsformen (Ruotsi)
RL	= Rikoslaki 19.12.1889/39
RM (rm)	= rangaistusmääräys
RMA	= Asetus rangaistusmääräysmenettelystä 26.11.1993/1026
RML	= Laki rangaistusmääräysmenettelystä 26.7.1993/692
ROL	= Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (tekstissä sellaisena kuin se on HE:ssä n:o 82/1995 vp.)
RTpA	= Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 19.12.1889
RV (rv)	= rangaistusvaatimus (rangaistusmääräysmenettelyssä)
RVA	= Asetus rikoslain voimaanpanemisesta 19.12.1889/39
RÅ	= riksåklagaren (Ruotsin valtakunnansyyttäjä)
RÅC	= riksåklagarens cirkulär
SakkoTpA	= Asetus sakkorangaistuksen täytäntöönpanosta 23.5.1969/321
SFK	= Strafföreläggandekungörelse (SFS 1970:60)
SFS	= Svensk författningssamling
SJP (sjp)	= syyttämättäjättämispäätös (tekstissä *seuraamusluonteinen*, jollei muuta mainittu)
SOL	= Socialtjänstlagen (SFS 1980:620)
SopS	= Suomen säädöskokoelman sopimussarja
SOU	= Statens offentliga utredningar (Ruotsi)
SPL	= Suomen Poliisilehti
SPM	= statsåklagarmyndigheten för speciella mål (Ruotsi)
SuVM	= Suuren valiokunnan mietintö
SvJT	= Svensk Juristtidning
TfR	= Tidsskrift for Rettsvitenskap
TLL	= Tieliikennelaki 3.4.1981/267
UB	= Utsökningsbalk 25.6.1981 (Ruotsi)
VJ	= Valtiopäiväjärjestys 13.1.1928/7
vp.	= valtiopäivät
YK	= Yhdistyneet Kansakunnat
YSL	= Laki yleisistä syyttäjistä 11.3.1997/199

I LUKU

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

1. Johdanto: Syyttäjän roolin ja aseman kehityksestä

Virallisen syyttäjän rooliin on perinteisesti kuulunut rangaistusvaatimuksen esittäminen yhteiskunnan puolesta. Tämän vuoksi virallisen syyttäjistön syntyminen ja kehittyminen on ollut yhteydessä yhtäältä *keskusvallan syntymiseen* ja toisaalta siihen, minkälaisia yhteiskunnallisia tarkoitusperiä rangaistusvaatimuksen esittäminen on kulloinkin palvellut, toisin sanoen, mikä on ollut *rangaistuksen tarkoitus* ja minkälaisia vaatimuksia rangaistuksen tuomitsemiselle on asetettu.

Sukuyhteiskunnan aikana ei ollut ulkopuolista mahtia, joka olisi antanut pakottavia määräyksiä oikeudellisten konfliktien ratkaisemisessa. Noissa oloissa jäsentensä turvallisuudesta huolehtineella suvulla ei ollut loukkauksen tapahtuessa muuta rankaisunluonteista reagointimahdollisuutta kuin kosto. Koska tällöin jokainen oikeudenloukkaus merkitsi sukusodan vaaraa, otettiin siinä kehityksen vaiheessa, kun yhteisöissä esiintyi ylimääräistä varallisuutta, käyttöön materiaaliseen hyvitykseen perustuva sovintomenettely ja sovintosakko. Sakko oli siis alkujaan sukusodan ehkäissyt materiaalinen hyvitys; rangaistus sakosta tuli vasta arkaistisessa yhteiskunnassa, kun sakosta tuli osa pakottavaa oikeutta, jonka takana oli keskusvallan mahti.[1]

Kuningasvallan kasvu alkoi 1200-luvulla ja ensimmäinen kuninkaallinen (maallinen) rikosoikeutta koskeva periaatteessa koko valtakunnan alueen

[1] Ks. *Ylikangas* 1978 s. 11–18 ja *Myhrberg* 1978 s. 1–2.

kattanut laki, Birger Jarlin rauhanlaki, annettiin 1200-luvun puolivälissä.[2] Peruste, jonka avulla kuningasvalta tunkeutui sukuoikeuden alueelle, oli »kuninkaan rauhan» loukkaaminen. Aluksi kuninkaan rauhaa loukkaavina pidettiin vain välittömästi kuningasta tai tämän seuruetta loukkaavia rikoksia, mutta vähitellen rauhanpiiri laajennettiin muutoinkin siihen alueeseen, jolla kuningas oleskeli ja lopulta yhä useampien rikosten katsottiin loukkaavan kuninkaan rauhaa riippumatta siitä, kehen rikos kohdistui tai missä se oli tehty. Rauhan rikkomisella kuninkaasta tuli rikoksen asianosainen, mikä puolestaan oikeutti kuninkaan antamaan määräyksiä rikosten torjumiseksi.[3] Rauhanlaissa mainittuja rikoksia otettiin tarkennettuina paikallisiin maakuntalakeihin, joita oli alettu kirjata jo 1200-luvun alkupuolella. Kuninkaallinen rauhanlainsäädäntö avasi myös tien ensimmäisille valtakunnallisille yleisille laeille, 1300-luvun puolivälissä annetuille Maunu Eerikinpojan maanlaille ja kaupunkilaille.[4]

Virallisen syyttäjistön juuret ajoittuvat tähän kehitysvaiheeseen, jossa kuningasvalta voimistui ja rangaistuksen yhteiskunnallinen merkitys kasvoi. Maakunta- ja maanlaeissa oli kuningasvallan intressiä rikosasioissa asetettu valvomaan erityisiä virkamiehiä, mm. nimismiehiä, joiden tuli saattaa rikoksentekijät syytteeseen, elleivät asianomistajat itse sitä tehneet. Kaupungeissa ei alunperin ollut erityisiä syyttäjiksi asetettuja virkamiehiä, vaan syyttäjän tehtäviä toimitti joku oikeuden jäsenistä – vouti, pormestari tai raatimies.[5] Syyttäjälaitoksen perusrakenne hahmottui jo 1600- ja 1700-luvuilla. Maaseudulla toimivat syyttäjinä kruunun voudit ja heidän alaisinaan nimismiehet, kaupungeissa 1660-luvulta lähtien syyttäjiksi asetetut kaupunginviskaalit, hovioikeuksissa niihin asetetut kanneviskaalit (ensimmäisenä Svean hovioikeuteen v. 1614) ja ylimpänä syyttäjänä vuoden 1720 hallitusmuodon myötä oikeuskansleri.[6] Paikallistasolla syyttäjälaitoksen organisaatio perustui hallinnollisiin asetuksiin ja johtosääntöihin, sillä syyttäjät toimivat kuninkaan puolesta ja tällä oli valta antaa syyttäjäntoimi niille virkamiehille, jotka hän siihen sopiviksi näki. Tämän vuoksi vuoden 1734 laissa ei ollut lähempiä määräyksiä virallisista syyttäjistä, vaan siinä puhuttiin virkamiehistä, jotka »kuninkaan puolesta ovat velvollisia rikoksia syytteeseen panemaan».[7] Suo-

[2] Ks. *Myhrberg* 1978 s. 6–7 ja *Ylikangas* 1978 s. 92–93.

[3] Ks. *Myhrberg* 1978 s. 5.

[4] Ks. *Myhrberg* 1978 s. 3 ja s. 7–8 sekä *Ylikangas* 1978 s. 93.

[5] Ks. *Ignatius* 1900 s. 79 ja s. 87.

[6] Ks. *ibid.* s. 93–97.

[7] Ks. *ibid.* s. 98–102, missä on lueteltu koko joukko erilaisia syyttäjinä toimineita virkamiehiä, mm. neljännysmiehet, maakirjurit ja maaviskaalit.

messa syyttäjälaitoksen kuvattu perusrakenne on säilynyt 1990-luvulle asti ja sen voidaan arvioida olevan yksi syy siihen, että yhteisistä juuristaan huolimatta virallisen syyttäjistön rooli ja asema on kehittynyt Suomessa hitaammin kuin Ruotsissa, josta Suomi irtaantui Venäjän vallan myötä 1809.[8]

Kuningasvallan intressi rikosasioissa – ja niin muodoin virallisen syyttäjän tehtävä – johtui alkuaan useista syistä. Ensinnäkin sakkorangaistuksella oli *fiskaalista merkitystä*; kuningas oli näet tehnyt itsensä osalliseksi sakkorahoihin ja maan- ja kaupunkilaeissa kuningasvallan vaikutuksen voimistuminen näkyi mm. siten, että kuninkaalla oli aikaisempaa laajemmin osuus useimmista rikoksista säädettyihin sakkoihin. Tavallisesti sakot menivät kolmijakoon asianomistajan, kihlakunnan tai kaupungin ja kuninkaan kesken. Virallisen syyttäjän roolina oli siis tältä osin kuningasvallan fiskaalisten intressien valvominen rikosasioissa.[9] Toiseksi rangaistuksen tarkoituksena oli *yhteiskuntarauhan turvaaminen.* Kuninkaallisella lainsäädännöllä rajoitettiin sukujen kosto-oikeutta ja siihen liittyvää sukukahakointia.[10] Rangaistuksen yhdeksi tarkoitukseksi tuli muutoinkin yleisen järjestyksen turvaaminen, mikä osaltaan johti vähitellen rangaistusten ankaroitumiseen yhtäältä rikoksentekijöiden vaarattomaksi tekemisen ja toisaalta ihmisten pelottamisen (yleisestävyyden) tarkoituksessa.[11] Kolmanneksi rangaistuksilla pyrittiin *esivallan auktoriteetin* pönkittämiseen. Etenkin 1500- ja 1600-luvuilla tapahtuneen Mooseksen lain laajan omaksumisen myötä ankaroituneilla rangaistuksilla ei siis pyritty pelkästään rikollisuuden vastustamiseen, vaan niiden avulla painotettiin esivallan (niin kuninkaan, aatelin kuin kirkonkin) kaikkien käskyjen sitovuutta.[12]

Näistä syistä johtunut rangaistuksen yhteiskunnallisen merkityksen korostuminen vahvisti virallisen syyttäjän asemaa siten, että *asianomistajan* määräysvalta rikoksen syytteeseenpanossa kapeni ja virallisen syyttäjän syy-

[8] Jo *Ignatius* (1900 s. 255–256) kirjoitti: »Niin kauvan kuin virallinen syyttäjistö meillä on nykyisellä kannallaan, olisi opportuniteettiprinsiipin omistaminen hyvinkin vaikea.» Ks. myös *Lahti* 1974 s. 103–104. – Ruotsissa ylimmän syyttäjän tehtävät siirrettiin oikeuskanslerilta erilliselle valtakunnansyyttäjälle jo vuonna 1948 samassa yhteydessä kun uusi oikeudenkäymiskaari (RB) tuli voimaan. Syyttäjälaitoksen väliportaan ja paikallistason osalta suurin muutos tapahtui vuonna 1965 toteutetun poliisi-, syyttäjä- ja ulosottolaitoksen valtiollistamisen yhteydessä, jolloin mainittujen toimintasektoreiden välinen organisatorinen yhteys purettiin. Ks. esim. *Jääskeläinen* 1995 s. 112–113.

[9] Ks. *Ignatius* 1900 s. 77–80 ja *Palmgren* 1939 s. 27–28.

[10] Ks. *Myhrberg* 1978 s. 4 ja s. 7.

[11] Ks. *Ignatius* 1900 s. 90.

[12] Ks. *Myhrberg* 1978 s. 36 ja *Ylikangas* 1978 s. 128–129.

teoikeus laajeni. Vielä vuoden 1734 lain mukaan asianomistajalla oli tosin eräiden vain yksityistä oikeutta loukanneiden rikosten osalta yksinomainen syyte- tai sovinto-oikeus ja muissakin rikoksissa periaatteessa ensisijainen syyteoikeus, mutta käytännössä virallisen syyttäjän syyteoikeus rinnastettiin jo tuolloin laajasti asianomistajan syyteoikeuteen.[13] Lainsäädännössä virallisen syyttäjän ensisijainen (asianomistajan kanssa rinnakkainen) syyteoikeus ilmaistiin kuitenkin Suomessa vasta vuoden 1889 rikoslain voimaanpanoasetuksessa (Ruotsissa vastaavasti vuoden 1864 rikoslaissa).[14] Syyteoikeuden järjestely on perusratkaisuiltaan pysynyt ennallaan 1900-luvun ajan, joskin yhtäältä virallisen syytteen alaisten ja toisaalta asianomistajarikosten alassa on tapahtunut muutoksia. Rikosprosessiuudistuksessa virallisen syyttäjän syyteoikeus on korostumassa entisestään siten, että asianomistajan syyteoikeus muutettaneen pääsääntöisesti toissijaiseksi.[15]

Toinen virallisen syyttäjistön asemaan vaikuttanut seikka on ollut *syyttäjän ja tuomioistuimen* välisen työnjaon kehittyminen. Vielä maanlain aikana rikosprosessi oli pääasiallisesti akkusatorinen; syyttäjän (asianomistajan) tehtävänä oli rikoksen syytteeseenpano ja rangaistuksen vaatiminen, kun taas tuomarin tehtävänä oli prosessin johtaminen ja asian ratkaiseminen. Vähitellen prosessi muuttui mannermaisen, lähinnä kanonisen oikeuden vaikutuksesta inkvisitoriseen suuntaan. Kuninkaallisessa kirjeessä 11.10.1682 mainitun *inquisitio generaliksen* mukaan, jonka sisällys otettiin sittemmin vuoden 1734 lain OK 4:1:een, jos oli levinnyt kulkupuhe törkeän rikoksen tapahtumisesta, tuomarin oli määrättävä välikäräjät tutkinnan suorittamista varten, vaikkei ketään tiettyä henkilöä olisikaan syytetty rikoksesta.[16] Inkvisitorisen prosessin päästyä vallalle rikosasian vireilletulo ei ollut enää riippuvainen syyttäjän tai asianomistajan oikeudenkäyntialoitteesta eikä tuomari ollut enää sidottu heidän esittämiinsä vaatimuksiin ja todistusaineistoon, vaan tuomari saattoi itse vapaasti tutkia asiaa ja langettaa sen perusteella tuomion-

[13] Ks. tarkemmin *Ignatius* 1900 s. 102–106, *Palmgren* 1939 s. 40–42, *Myhrberg* 1978 s. 40–41 ja s. 85–86 sekä *Träskman* 1980 s. 22–24 ja s. 29–31.

[14] Ks. *Ignatius* 1900 s. 91 ja *Myhrberg* 1978 s. 44 ja 86. Vasta vuoden 1889 rikoslain myötä poistuivat sakkoon liittyneet yksityisoikeudelliset piirteet; siihen asti sakot menivät kolmijakoon ja sakolla oli siten myös asianomistajalle tulevan hyvityksen ja vahingonkorvauksen luonne. Rangaistusten ankaroitumisen myötä sakko oli tosin jo vuoden 1734 laissa menettänyt hallitsevan asemansa ja sakko oli yleensä enää vain lievien rikosten seuraamus. Ks. em. lähteet sekä *Träskman* 1980 s. 31.

[15] Ks. *HE* 82/1995 s. 19–20 ja s. 42 ss.

[16] Ks. *Tirkkonen* 1969 s. 39–40.

sa. Tällaisissa oloissa virallisen syyttäjän rooli ei luonnollisestikaan voinut kehittyä, vaan – kuten *Ignatius* toteaa – »virallinen syyttäjä oli pikemmin tuomarin apulainen tahi käskyläinen, toimien tuomarin määräysten mukaan asian selvittämiseksi, kuin valtiota edustava kantaja».[17] Seuraavalla vuosisadalla prosessi muuttui taas vähitellen akkusatoriseen suuntaan. OK 4:1:n säännös kumottiin muodollisesti vasta vuonna 1960, mutta jo vuosisadan alkuun mennessä sen soveltaminen oli käynyt harvinaiseksi.[18]

Vastaavasti syyttäjän rooli rikosprosessin vireillepanijana ja aktiivisena prosessia eteenpäin vievänä asianosaisena, rikosprosessin »dynamona», on vähitellen vahvistunut. Tässä kehityksessä on merkille pantavaa erityisesti syytteen sitovuutta koskevien oppien ja oikeuskäytännön kehittyminen tiukempaan suuntaan; tuomioistuin voi tuomita rangaistuksen vain sellaisesta teosta, jonka syytteen teonkuvaus kattaa. Mitä tiukemmin tuomioistuin on sidottu syytteeseen, sitä laajempi on syyttäjän valta rikosprosessin kohteen rajaamisessa ja siten myös rikosprosessin lopputuloksen määräämisessä. Tämän suuntainen kehitys ja tuomioistuimen jääminen vähitellen yhä enemmän passiivisen ratkaisuelimen rooliin on toisaalta tuonut syyttäjän rooliin korostuneen *objektiivisuuden vaatimuksen*: syyttäjän tehtävänä ei ole vain rikosvastuun toteuttaminen, vaan myös epäillyn oikeusturvasta huolehtiminen. Tämän vuoksi syyttäjän tulee ottaa huomioon niin epäiltyä vastaan kuin hänen edukseen puhuvat seikat ja pyrkiä oikeaan ja oikeudenmukaiseen lopputulokseen, eikä vain langettavaan tuomioon.

Viime kädessä syyttäjän roolin kehitystä ovat ohjanneet kulloinkin vallalla olleet *rangaistusteoreettiset ja kriminaalipoliittiset* käsitykset. Jo maakuntalakien säännöksissä ilmeni kirkon kanonisen oikeuden ja Mooseksen lain vaikutus. Rikos oli syntiä, joka oli Jumalan koston uhalla sovitettava. Tämä ns. teokraattinen sovitusoppi vaikutti 1500- ja 1600-luvuilla ankaran, pelotukseen nojautuvan rangaistusjärjestelmän kehittymiseen, jollaista myös

[17] Ks. *Ignatius* 1900 s. 106–108, jonka mukaan tuomarin tutkimisvallan laajentuminen oli seurausta siitä, että alettiin käsittää materiaalisen eikä vain muodollisen totuuden saavuttamisen olevan rikosprosessissa välttämätön ehto rankaisuvallan käyttämiselle. Kun tämä käsitys oli päässyt vallalle, se vaikutti muidenkin kuin huhun perusteella aloitettujen rikosjuttujen käsittelyyn. Tuomarin velvollisuudeksi määrättiin pyrkiä kussakin jutussa totuuteen ja siinä tarkoituksessa hänen tuli ottaa selvää kaikista syytetyn syyllisyyttä valaisevista asianhaaroista.

[18] Ks. tästä kehityskaaresta *Ignatius* 1900 s. 106–115, *Tirkkonen* 1969 s. 38–46 ja *Träskman* 1980 s. 14, 24–27 ja 31–32 sekä jäljempänä rikosprosessin rooliperiaatteita koskevassa jaksossa II 2.2 *b* esitettävää.

vuoden 1734 laki edusti.[19] Suomen tultua liitetyksi Venäjän valtakuntaan vuonna 1809 jäi täällä voimaan Ruotsin vallan aikainen ankara rikosoikeus.[20] Ankaran rangaistusideologian vallitessa oli selvää, ettei viralliselle syyttäjälle voitu antaa valtaa käyttää tarkoituksenmukaisuusharkintaa rikosten syytteeseenpanossa. Tässä suhteessa tilanne ei muuttunut vielä vuoden 1889 rikoslaissakaan, joka voimaan tullessaan heijasti kantilaista sovitusoppia ja korosti rangaistuksen yleisestävää vaikutusta.[21] 1900-luvulle tultaessa ja sen ensi vuosikymmeninä virallinen syyttäjä oli siten edelleen perinteisessä rangaistusvaatimuksen esittäjän roolissa, johon kuului todisteisiin ja rangaistavuuden edellytyksiin liittyvää harkintavallan käyttöä, mutta ei lakiin perustuvaa tarkoituksenmukaisuusharkintaa.

Vähitellen rikoksentekijän yksilöllisiä piirteitä ja erityisestävyyden vaatimuksia korostaneet ajatukset saivat Suomessa sen verran virallisen syyttäjänkin rooliin vaikuttanutta jalansijaa, että vuoden 1942 alusta voimaan tulleen nuorista rikoksentekijöistä annetun lain mukaan syyttäjä sai laissa lähemmin määritellyin edellytyksin jättää syytteen nostamatta vähäisestä ri-

---

[19] Ks. *Myhrberg* 1978 s. 6 ja s. 25 ss. ja *Träskman* 1980 s. 25–29. Rikoslain ankaroitumisen syitä 1500–1600 -luvuilla on monipuolisesti analysoinut *Lappi-Seppälä* 1982 s. 43–57. – Vuoden 1734 lain rangaistusjärjestelmä oli ideologialtaan epäyhtenäinen ja sen eri osat heijastivat erilaisia tarkoitusperiä ja kehitystaustoja. *Palmgren* 1939 s. 41 kirjoittaa:» Än bygger straffet på religiösa eller etiska krav på en rättvis vedergällning. Än tillgodoser det samhällets och de styrandes behov av att upprätthålla frid och ordning samt att bekämpa brottsligheten, dels genom avskräckning och dels, t.ex. vid återfall i tjuvnad, genom oskadliggörande av brottslingen. Än skall straffet åter tjäna såsom en materiell gottgörelse eller moralisk upprättelse gentemot den, som blivit förorättad genom brottet. Endast i ringa utsträckning har tanken på brottslingens egen förbättring förmått inverka bestämmande på arten av bestraffningen. De upphöjda tankar, som i detta avseende kommo till synes redan uti domarreglerna, hade ännu icke förmått tränga in i den allmänna rättsuppfattningen.»

[20] Kun lainsäädäntökoneisto oli tuolloin puoli vuosisataa pysähdyksissä, jäi 1800-luvun alkupuoliskon tärkeimmäksi uudistukseksi rikosoikeuden alalla keisarin vuonna 1826 antama julistus, joka lakkautti kuolemanrangaistuksen käytön ja toi tilalle Siperiaan karkotuksen. Ks. *Myhrberg* 1978 s. 54 ss.

[21] Noihin aikoihin suosiossa olleet rikoksentekijän parantamiseen tähtäävät ajatukset eivät siis toteutuneet vuoden 1889 rikoslain säätämisessä. Lain valmisteluvaiheessa oli tosin esillä K.G. *Ehrströmin* humaani rikoslakiehdotus vuodelta 1875, johon sisältyivät muun muassa syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen sekä rangaistusasteikosta poikkeamisen mahdollistaneet säännösehdotukset. Voiton vei kuitenkin Jaakko *Forsmanin* luomaksi mainittu vuodelta 1884 ollut absoluuttista rangaistusteoriaa heijastanut ehdotus. Ks. valmisteluvaiheista kokoavasti *Myhrberg* 1978 s. 58–67. Ehrströmin vaikutuksesta ja ajatuksista ks. *Wahlberg* 1994. Rangaistusideologisesta kehityksestä Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvun loppupuolelta lähtien ks. esim. *Träskman* 1984, erit. s. 828–831.

koksesta, jos nuoren rikoksen uusimisriski voitiin arvioida pieneksi. Syyttäjälle annettiin tuolloin ensi kerran harkintavaltaa selvitetyn rikoksen syytteeseenpanossa eli valta päättää ns. *seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä.* Noihin aikoihin rikosprosessiin oli myös ilmaantunut uusi, kriminaalipolitiikassa huomioon otettava ja sittemmin voimakkaasti syyttäjän roolin kehittymiseen vaikuttanut tekijä: prosessitaloudellisuus. Rikosten lukuisuus oli jo 1930-luvulla johtanut yksinkertaistetun kirjallisen rikosprosessimuodon, *rangaistusmääräysmenettelyn* käyttöönottoon. Se ei kuitenkaan vielä muuttanut syyttäjän perinteistä rangaistusvaatimuksen esittäjän roolia; menettely vain oli rangaistusmääräyksin käsiteltävissä asioissa kirjallinen. Sen sijaan prosessitaloudelliset näkökohdat vaikuttivat seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen alan laajentamiseen 1960-luvun jälkipuoliskolla, jolloin annettiin yhtäältä liikennerikoksia koskenut TLL:n erityinen ja toisaalta kaikkia vähäpätöisiä rikoksia koskenut RVA:n yleinen syyttämättä jättämiseen oikeuttanut säännös.[22] Näiden uudistusten myötä syyttäjälle alkoi yhä selvemmin muodostua rikosprosessin »suodattimen» rooli, johon ei kuulunut ainoastaan syytteen nostamiseen vaadittavan näytön ja rangaistavuuden edellytysten arviointi, vaan myös tarkoituksenmukaisuusharkintaa, jolla syyttäjä saattoi päättää rikosprosessiin käytettävissä olevien voimavarojen kohdentamisesta ja rangaistuksen käytön kriminaalipoliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta.[23] Kun seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen merkitsee langettavaa ratkaisua syyllisyyskysymyksessä ja samalla myös seuraamuskysymyksen ratkaisemista syyttäjän päätöksellä, syyttäjästä alkoi muodostua myös rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttöön rinnastettavan ratkaisuvallan haltija.

Periaatteellisesta merkittävyydestään huolimatta sanotut 1960-luvulla toteutetut uudistukset eivät vielä käytännössä johtaneet kovin suureen syyttäjän roolin muutokseen. Syyttäjän valta seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen jäi vielä kapeaksi ja rangaistuksen yleisestävyyttä korostanut kriminaalipoliittinen ajattelutapa oli juurtunut syvälle syyttäjien ratkaisukäytäntöön, minkä vuoksi tuota kapeaakin valtaa käytettiin pidättyvästi. Tältä osin tilanne jatkui suurin piirtein samanlaisena aina 1990-luvun alkuun asti.[24] Rat-

[22] Mainituista seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä koskevista säännöksistä ks. lähemmin jäljempänä jaksoissa I 3.2 ja I 4.1 esitettävää.

[23] Virallisen syyttäjän roolista käytetyt suodattimen ja dynamon kielikuvat on esittänyt *Jonkka* 1992 s. 56.

[24] Perinteisellä alueellaan syyttäjän rooli jatkoi vahvistumistaan akkusatorisen periaatteen vahvistumisen myötä, mikä ilmeni mm. syytteen sitovuutta koskevan oikeuskäy-

kaiseva muutos tapahtui vasta vuonna 1991 voimaan tulleen rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevan lainsäädännön uudistuksen myötä, jonka taustalla voidaan nähdä 1970-luvun alkupuolelta lähtien jalansijaa saanut rikollisuudesta johtuvien haittojen minimointiin ja niiden oikeudenmukaiseen jakamiseen tähtäävä kustannus–hyötytietoinen humaani kriminaalipolitiikka. Uudistuksessa laajennettiin etenkin syyttäjän valtaa seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen ja muutos heijastui heti myös ratkaisukäytäntöön, jossa syyttämättä jättäminen ei rajoittunut enää vain vähäisiin rikoksiin.[25] Syyttäjästä tuli merkittävä kriminaalipoliittinen päätöksentekijä.[26]

Uuden tyyppinen kehitysvaihe syyttäjän roolin ja aseman vahventumisessa tapahtui vuoden 1994 alusta voimaan tulleen uuden rangaistusmääräysmenettelystä annetun lain myötä: syyttäjästä tuli rangaistusmääräysasioiden tuomari, jolla on valta määrätä sakkorangaistus menettelyn soveltamisalaan kuuluvasta rikkomuksesta. Tämän uudistuksen periaatteellista merkittävyyttä osoittaa jo se, että laki merkitsi poikkeamista Suomen hallitusmuodon tuomiovallan käyttöä koskevista säännöksistä, minkä vuoksi laki oli säädettävä perustuslainsäätämisjärjestyksessä. Uudistuksen taustalla olleet prosessitaloudelliset näkökohdat arvioitiin tuomiovallan käyttöä koskevia periaatteita painavammiksi.[27]

Tämän kehityskaaren perusteella voidaan hieman kärjistäen sanoa, että virallisen syyttäjän rooli on kehittynyt kuninkaan fiskaalisten intressien valvojasta ensin tuomarin apulaiseksi tai käskyläiseksi, sitten itsenäiseksi valtion rikosoikeudenhoidon orgaaniksi ja lopulta sellaiseksi rikosprosessin suodattimeksi, dynamoksi ja tuomariksi, joka näiden rooliensa kautta on noussut koko rikosoikeudellisen järjestelmän toimintaa sääteleväksi avainhenkilöksi. Tämä syyttäjän rooli tulee todennäköisesti yhä vain vahvistumaan. Syyttäjälaitoksen organisatoriset heikkoudet ovat vihdoin poistumassa – 1.12.1996 lukien on päästy päätoimisista kihlakunnansyyttäjistä muodostuvaan yhtenäiseen paikallistason syyttäjistöön ja 1.12.1997 siirtyvät ylimmän syyttäjän tehtävät oikeuskanslerilta erilliselle päätoimiselle valtakunnansyyttäjälle. Rikosprosessiuudistuksen myötä ovat puolestaan oikeudenkäyntimenettelyn akkusatoriset piirteet edelleen vahvistumassa.

---

tännön kiristymisenä. Ks. siitä esim. *Jonkka* 1992 s. 69–74 ja *Virolainen* 1995 s. 300 ss. viitteineen.

[25] Ks. *Jääskeläinen* 1991a s. 2–13.

[26] Ks. esim. *Jaatinen* 1991 s. 10–15.

[27] Uudistukseen liittyvistä valtiosääntöoikeudellisista näkökohdista ks. jakso II 2.3.

Näiden uudistusten jälkeen suomalainen syyttäjä lähestyy vanhan ruotsalaisen virkaveljensä roolia ja asemaa, mutta eräs tärkeä ero tullee säilymään: kun Ruotsissa syyttäjä toimii muissa kuin yksinkertaisissa rikosasioissa myös tutkinnanjohtajana, Suomessa on haluttu säilyttää esitutkinnan ja syyttäjäntoiminnan erillisyys. Syyttäjän tuomitsemistoimintaan rinnastettavia tehtäviä silmällä pitäen tätä erillisyyttä voidaankin pitää periaatteelliselta kannalta tärkeänä.

2. Tutkimusteema: Tuomitsemistoimintaan rinnastettavat syyttäjän tehtävät

Syyttäjän roolin muutoksessa heijastuva kehitys on ollut tietyllä tavalla paradoksaalista. Yhtäältä varsinaista oikeudenkäyntimenettelyä on kehitetty aineellisen totuuden tavoitetta ja oikeusturvatakeita korostavaan suuntaan painottamalla menettelyn välittömyyttä ja suullisuutta sekä kontradiktorisuutta ja julkisuutta.[28] Toisaalta samanaikaisesti on siirretty ratkaisuvaltaa tuomioistuimelta syyttäjälle eli prosessin keskeisten menettelyperiaatteiden ulottumattomiin syyttäjän välilliseen, pelkän kirjallisen aineiston perusteella tapahtuvaan ei-julkiseen ratkaisuprosessiin. Seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä koskevat uudistukset merkitsevät yhdessä sellaista *tuomiovallan siirtymistä syyttäjälle* tuomioistuinorganisaation ulkopuolelle, joka näyttää pulmalliselta myös kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja Suomen hallitusmuodon perusoikeussäännöksissä taattujen yksilön oikeusturvaa ja oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta koskevien normien kannalta. Suomi on liittynyt kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (KP-sopimus) jo vuonna 1976, mutta varsinainen ihmisoikeusajattelun läpimurto on tapahtunut vasta Suomen liityttyä vuonna 1990 ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehtyyn yleissopimukseen (Euroopan ihmisoikeussopimus, EIOS). EIOS 6 artiklan mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa mm. silloin, kun päätetään häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Sopimusmääräyksen mukaan jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Vastaavanlaiset määräykset si-

[28] Ks. rikosprosessin menettelyperiaatteista jakso II 2.2.

sältyvät KP-sopimuksen 14 artiklaan sekä Suomen hallitusmuodon perusoikeusuudistuksen yhteydessä uusittuun 16 §:ään.

Syyttäjän antama rangaistusmääräys on tuomioistuimen langettamaa sakkorangaistusta vastaava päätös, joka pannaan täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio. Seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä rikoksentekijä välttyy rangaistukselta, mutta rikos luetaan tekijän syyksi syyttäjän päätöksellä. Ratkaisu ilmentää moitetta, jota on vielä mahdollista tehostaa syyttäjän antamalla suullisella huomautuksella. Tuomiovallan käyttöä ja edellä mainittuja ihmis- ja perusoikeusmääräyksiä silmällä pitäen keskeinen yhteinen piirre rangaistusmääräyksen antamisessa ja seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä on siinä, että molemmissa ratkaisuissa *syyttäjä kumoaa syyttömyysolettaman* ja *päättää rikoksen seuraamuksesta*. Vuoden 1994 rangaistusmääräysmenettelyn uudistusta perusteltiinkin muun muassa sillä, että rangaistusmääräyksen antamisen siirtäminen syyttäjälle oli »yhdensuuntainen» vuoden 1991 rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevan uudistuksen kanssa, jolla »lisättiin huomattavassa määrin syyttäjän tuomitsemistoimintaan rinnastettavia tehtäviä».[29]

Molemmat uudistukset ovat paitsi periaatteelliselta kannalta, myös käytännölliseltä merkitykseltään tärkeitä. Toimenpiteistä luopumisen muodoista juuri syyttämättä jättämisen käytännöllinen merkitys on suurin; poliisin toimivalta ilmoittamatta jättämiseen on ahtain ja tuomitsematta jättäminen puolestaan voi tapahtua vasta niin myöhäisessä vaiheessa rikoksen oikeudellista selvittämistä, että toimenpiteistä luopumisratkaisun merkitys jää säännöstön tavoitteiden kannalta vähäisemmäksi kuin syyttämättä jättämisvaiheessa. Vuoden 1991 uudistuksen syynä olikin erityisesti syyttämättä jättämisen vähäisyys. Tiukka pitäytyminen syytepakkoperiaatteeseen toi paheneviin jutturuuhkiin paineessa työskenteleviin tuomioistuimiin triviaalijuttuja, joiden käsittelystä tuomioistuimissa ja rangaistusten tuomitsemisesta saatava hyöty ei enää vastannut prosessin edellyttämiä kustannuksia. Tämän vuoksi vuoden 1991 uudistuksen on sanottu muotoutuneen syyttäjien tarpeiden mukaiseksi.[30] Vuoden 1994 rangaistusmääräysmenettelyn uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli niin ikään alioikeuksien työmäärän vähentäminen siten, että ne pystyisivät tehokkaammin suuntaamaan voimavaransa laajojen ja oikeu-

[29] Ks. *HE* 63/1993 s. 4. – Tämän suuntaista yleiseurooppalaista kehitystä vauhdittanee Euroopan neuvoston suositus No. R (87) 18, jossa on suositeltu toimenpiteistä luopumisen ja summaaristen menettelytapojen lisäämistä.

[30] *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1230 ja alav. 85, jossa on todettu, että uudistuksen alkuvaiheessa esillä oli suunnitelma uudistaa ensin yksinomaan syyttämättä jättämistä koskevat säännökset.

dellisesti vaikeiden asioiden käsittelemiseen.[31] Rangaistusmääräysmenettelyn suuren käytännöllisen merkityksen osoittaa jo pelkästään käsiteltävien asioiden lukumäärä: vuosittain ratkaistaan noin 300 000 rikosasiaa rangaistusmääräyksellä.

Syyttäjän toimenpiteistäluopumisvallan laajentuminen ja valta rangaistusmääräyksen antamiseen ovat jääneet oikeustieteellisessä tutkimuksessa vähemmälle huomiolle, kuin uudistusten periaatteellinen ja käytännöllinen merkitys antaisivat aihetta.[32] Nyt, kun molemmat uudistukset ovat olleet jo jonkin aikaa voimassa ja niiden vaikutuksista on saatavissa myös empiiristä tietoa, ajankohta ja tarve niitä koskevan perusteellisemman tutkimuksen toteuttamiselle on otollinen. Uudistukset ja niiden ilmentämä kehitys herättävät alustavasti seuraavia kysymyksiä.

(1) Minkälaisiin tausta-ajatuksiin ja tavoitteisiin seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä koskevat säännöstöt nojautuvat; minkälaista tuomiovallan luonteista valtaa syyttäjälle on *tarkoitettu* antaa? Täyttääkö syyttäjän päätöksenteko *legitiimin tuomiovallan käytön* vaatimukset sekä ihmisoikeussopimuksiin ja hallitusmuodon perusoikeusnormeihin nojautuvat *yksilön oikeusturvan* vaatimukset; minkälaisia rangaistusteoreettisia ja rikosprosessiteoreettisia ehtoja syyttäjän päätöksenteolle *pitäisi* asettaa?

(2) Kuinka syyttäjät ovat *käytännössä* tuota valtaa käyttäneet ja minkä luonteista vallankäyttö on ollut; onko »langettavia» ratkaisuja tehty vain vähäisissä ja selvissä rikostapauksissa vai onko niitä tehty myös vakavissa ja näyttö- tai oikeuskysymyksiltään epäselvissä tapauksissa? Onko käytäntö niiden tausta-ajatusten ja tavoitteiden mukaista, joilla syyttäjän ratkaisuvaltaa on perusteltu? Vastaako ratkaisukäytäntö edellä mainittuja teoreettisia ehtoja ja yksilön oikeusturvan vaatimuksia?

(3) Kuinka pitkälle tällä tiellä voidaan edetä; voidaanko syyttäjälle edelleen siirtää tuomiovallan käyttöön rinnastettavia tehtäviä »yhdensuuntaises-

---

[31] Ks. *HE* n:o 63/1993 s. 3 ja s. 11. – Oikeastaan molemmat uudistukset johtuivat siis *tuomioistuinten* tarpeista.

[32] Toimenpiteistäluopumislainsäädännön uudistusta ja sen vaikutuksia koskevista julkaisuista ks. erit. *Lappi-Seppälä* 1991 (säännösten taustaa, tavoitteita ja periaatteita koskeva kaksiosainen artikkeli), *Jääskeläinen* 1991a (oikeuskanslerinvirastossa heti uudistuksen voimaantultua toteutettu säännösten soveltamiskäytäntöä selvittänyt kyselytutkimus) ja *Sulin* 1993 (etenkin kohtuusperusteen soveltamiskäytäntöä koskeva empiirinen tutkimus). Uutta rangaistusmääräysmenettelyä koskevista harvoista julkaisuista ks. erit. *Virolainen* 1994 ja *Rautio* 1996.

ti» jo toteutettujen uudistusten kanssa vai ollaanko jossakin suhteessa jo liian pitkällä? Mihin suuntaan syyttäjän roolia, ratkaisuvaltaa ja ratkaisukäytäntöä tulisi kehittää?

Muun muassa näiden kysymysten herättämän tutkimustehtävän täsmentämiseksi on seuraavassa tarkasteltava tutkimuskohteiden lähempää sisältöä ja tausta-ajatuksia: mistä seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä ja rangaistusmääräyksen antamisessa oikeastaan on kysymys ja minkälaisiin tarkoitusperiin ne nojautuvat?

3. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen toimenpiteistä luopumisen muotona

3.1 Toimenpiteistä luopumisen käsitteestä

Etenkin 1800-luvulla voimakkaasti vaikuttaneiden absoluuttisten rangaistusteorioiden mukaan rangaistus oli rikosta välttämättä seuraava sovitus. Tällaisen ajattelutavan mukaan rikosoikeudellisen järjestelmän joustomahdollisuudet olisivat olleet vastoin valistusaikana korostettua kansalaisten oikeuksien suojaamista ja rangaistuksen yleisestävyyttä sekä saksalaisten filosofien (*Kant ja Hegel)* sovitusnäkökohtana tähdentämää aritmeettista oikeudenmukaisuutta.[33] Absoluuttisten rangaistusteorioiden johdonmukainen seuraus on ollut *rikosprosessioikeudellisen legaliteettiperiaatteen* (syytepakkoperiaatteen) omaksuminen.[34] Sen nykymerkityksen mukaan poliisin on tehtävä ilmoitus kaikista tietoonsa tulleista rikoksista ja aloitettava tutkinta epäillyn saattamiseksi vastuuseen, syyttäjän on nostettava syyte, jos sen tueksi on todennäköisiä syitä ja tuomioistuimen on langetettava aineellisen rikosoikeuden määräämä seuraamus syytteenalaisista teoista.[35]

Erilaisten kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien huomioon ottaminen rikosseuraamuksen määräämisessä alkoi saada kannatusta 1860-luvulta lähtien, mihin ajoittuvat *rikosprosessioikeudellisen opportuniteettiperiaatteen* (syyteharkintaperiaatteen) juuret.[36] Merkille pantavaa on, että var-

[33] *Lahti* 1974 s. 99.

[34] Ks. esim. *Ignatius* 1900 s. 205–207, *Tirkkonen* 1969 s. 290 ja *Lahti* 1974 s. 100 viitteineen.

[35] Tekstissä esitetyin tavoin periaatteen on muotoillut esim. *Jonkka* 1992 s. 38.

[36] Opportuniteettiperiaate-nimityksen ensimmäisenä käyttäjänä ja periaatteen puoltajana on usein mainittu itävaltalainen *Julius Glaser*, ks. *Elwing* 1960 s. 25, *Tirkkonen*

sinkin periaatteen kannattamisen alkuaikoina tarkoituksenmukaisuus- tai kohtuusnäkökohtien huomioon ottamisessa sopivimmaksi viranomaiseksi katsottiin virallinen syyttäjä; *syyttämättä jättämistä* onkin pidetty ilmeisesti vanhimpana virallisesti säänneltynä *toimenpiteistä luopumisen* lajina.[37] Myöhemmin toimenpiteistä luopumisen käsitteeseen on vakiintuneesti katsottu kuuluvan poliisin *ilmoittamatta jättäminen,* syyttäjän *syyttämättä jättäminen* ja tuomioistuimen *tuomitsematta jättäminen.*[38] Ne kaikki ilmentävät opportuniteettiperiaatetta, joka karkeasti sanottuna tarkoittaa lainkäyttöelimelle uskottua tietynlaista harkintavaltaa rangaistusvastuun toteuttamisessa.

Legaliteettiperiaatteen puolesta on vedottu mielivallan välttämisen, yhdenvertaisuuden[39] ja ennustettavuuden periaatteisiin, rangaistusten yleisestävän vaikutuksen ja kansalaisten järjestelmää kohtaan tunteman luottamuksen ylläpitoon sekä lainkäyttöelinten riippumattomuuden takaamiseen. Lainkäyttöelimelle uskottu harkintavalta voisi vaarantaa kaikkien näiden arvojen ja tavoitteiden toteutumisen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Opportuniteettiperiaatteen on puolestaan katsottu mahdollistavan rationaalisen päätöksenteon yksittäistapauksessa ja mahdollistavan järjestelmän toimimisen kriminaalipoliittisesti ja prosessiekonomisesti järkevällä tavalla.[40] Erilaiset käsitykset legaliteettiperiaatteen tai opportuniteettiperiaatteen paremmuudesta herättivät aikanaan jyrkkiäkin kannanottoja.[41] Teoreettisina ääripäinä pelkäs-

---

1969 s. 282 alav. 17 ja *Lahti* 1974 s. 78 viitteineen. Nimitysten »rikosprosessioikeudellinen legaliteetti- ja opportuniteettiperiaate» kritiikistä ks. *Lahti* mts. s. 80–88. *Tirkkonen* (1969, s. 289) on katsonut, että kysymys legaliteetti- ja opportuniteettiperiaatteen soveltamisesta koskee ainoastaan sitä seikkaa, minkälainen harkintavalta *virallisella syyttäjällä* on syytteen nostamisessa. Tähän yhteyteen ei kuuluisi poliisin ilmoittamatta jättäminen ja »vielä vähemmän» voitaisiin puhua opportuniteettiperiaatteen noudattamisesta tuomitsematta jättämisen kohdalla.

[37] Ks. *Lahti* 1974 s. 77 ja 101.

[38] Ks. esim. *Lahti* 1974 s. 62 viitteineen sekä TLL 104 § *»Toimenpiteistä luopuminen»* ja HE nro 79/1989 »Hallituksen esitys Eduskunnalle *rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista* (kurs. tässä) koskevien säännösten uudistamiseksi», joissa on kysymys juuri ilmoittamatta, syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä.

[39] Kuten *Lappi-Seppälä* 1991 s. 909 alav. 19 toteaa, harkintavallan rajoittaminen ei välttämättä lisää kohtelun yhdenvertaisuutta. Samanlaisten tapausten samanlaisen kohtelun ohella vaaditaan myös *erilaisten* tapausten *erilaista* kohtelua. Syyteharkintaperiaate sallii relevanttien erojen tekemisen siellä, missä syytepakkoperiaate ei niitä lainkaan näe, ja voi tässä mielessä edistää yhdenvertaisuutta syytepakkoperiaatetta paremminkin.

[40] Ks. *Jonkka* 1991 s. 199.

[41] Ks. esim. *Honkasalo* 1951 s. 414 ss. ja *R. Ellilä* 1968 s. 261–265 viitteineen. – Legaliteetti- ja opportuniteettiperiaatteita koskevasta keskustelusta yleisesti ks. esim.

tään jompaakumpaa periaatetta ilmentävien järjestelmien toiminta eroaisikin olennaisesti toisistaan, mutta käytännössä tällaisia ääripäitä ei esiinny, vaan kummankin periaatteen edustamat arvot ja tavoitteet esiintyvät vain hieman eri tavoin painottuneina kussakin järjestelmässä.[42]

Toimenpiteistä luopumisen käsitteen sijoittamista perinteiseen oikeudelliseen systematiikkaan on pidetty ongelmallisena. Kotimaisessa oikeustieteessä asiaa lienee laajimmin pohtinut *Lahti* (1974 s. 42–77), joka on päätynyt pitämään toimenpiteistä luopumisia epäyhtenäisenä seuraamusryhmänä. Tuomitsematta jättäminen on jo siitä päätettäessä noudatettavien menettelytapasääntöjen puolesta lähimpänä vanhastaan tunnettuja, tuomioistuimessa määrättäviä rikosoikeudellisia seuraamuksia. Syyttämättä ja ilmoittamatta jättämisestä puolestaan päättää hallintoviranomainen, eikä asiaa käsiteltäessä noudateta tuomioistuinkäsittelylle tyypillisiä oikeusturvaperiaatteita. Käsitteen omaksuminen on ollut perusteltua lähinnä siksi, että ilmoittamatta, syyttämättä ja tuomitsematta jättämisellä on yhteisiä piirteitä, jolloin käsitteen käytöllä saavutetaan esityksellisiä etuja.[43] Näiden yhteisten piirteiden erittelyllä

Ignatius 1900 s. 204 ss., *Palmgren* 1939 s. 143 ss., *Tirkkonen* 1969 s. 282 ss. erit. s. 290–291, *Lahti* 1974 s. 77 ss., *Jonkka* 1991 s. 193 ss. ja 1992 s. 38 ss. sekä *Lappi-Seppälä* 1991 s. 908–911.

[42] Ks. *Tak* 1986 s. 33, missä tutkituista noin 30 Euroopan valtiosta on todettu 2/3:ssa järjestelmän rakentuvan periaatteessa legaliteettiperiaatteen varaan, mutta kaikissa näissäkin syyttäjälle on tosiasiassa annettu harkintavaltaa rikosten syytteeseenpanossa (ks. *ibid. passim.*, esim. s. 84). Ks. myös *HEUNI* 1986 s. 124 ss., *Nuutila* 1995a s. 7–11 ja *Jääskeläinen* 1996a s. 168. – Käytännössä järjestelmät kehittyvät jo prosessitaloudellisista syistä harkintavallan lisäämisen suuntaan ja tähän suuntaan vaikuttanee myös Euroopan neuvoston suositus No R (87) 18, jonka mukaan jäsenvaltioiden prosessilainsäädännön tulisi rakentua opportuniteettiperiaatteelle. Jos tätä ei perustuslaillisista, historiallisista tai muista syistä pidetä mahdollisena, tulisi suosituksen mukaan muilla lainsäädäntötoimenpiteillä pyrkiä samaan lopputulokseen. Pohjimmiltaan legaliteettiperiaatteeseen nojautuva järjestelmä saattaakin käytännössä toimia samalla tavoin kuin opportuniteettiperiaatteelle rakentuva järjestelmä ja viime kädessä kysymys voi olla lainsäädäntötekninen. Legaliteettiperiaatteella järjestelmän perusperiaatteena saattaa kuitenkin olla puolellaan eräitä etuja. Esimerkiksi harkintavallan käytön ohjaaminen ja pyrkimys yhdenmukaiseen käytäntöön näyttäisi olevan helpommin ja ehkä tehokkaammin toteutettavissa, jos pääsääntönä on legaliteettiperiaate, josta sallittavat poikkeukset osoitetaan laissa. Tämän lisäksi legaliteettiperiaatteen mukaisella perusratkaisulla saattaa olla järjestelmän legitiimisyyttä ja syyttäjien riippumattomuutta ylläpitäviä piirteitä, joita Ruotsissa on komiteanmietinnossä *SOU* 1992:61 s. 147 ss. tuotu hyvin esiin. Ks. niistä jäljempänä jaksossa I 5.2 esitettävää.

[43] Yläkäsitteeksi kriminalisoitujen tekojen erilaisista seuraamuksista puhuttaessa *Lahti* (1974 s.76) suosittaa *rikosseuraamus*-sanaa, jonka alaan toimenpiteistä luopumiset on hahmotettavissa.

voidaan muodostaa tarkempi kuva siitä, millaiseksi toimenpiteistä luopumisen käsitteen sisältö on yleensä ja erityisesti tässä tutkimuksessa ymmärretty.[44]

(1) Kaikissa toimenpiteistä luopumisen muodoissa rikoksentekijä *välttyy rangaistukselta*. Ilmoittamatta jättäminen voi tapahtua ennen esitutkintaa, esitutkinnan aikana tai esitutkinnan päätyttyä ennen asian saattamista syyttäjän harkittavaksi,[45] syyttämättä jättäminen syyteharkintavaiheessa ja tuomitsematta jättäminen asian oikeuskäsittelyn päätyttyä. Tähän liittyy myös yhtäältä ilmoittamatta ja syyttämättä jättämisen ja toisaalta tuomitsematta jättämisen eräs keskeinen eroavaisuus: ilmoittamatta ja syyttämättä jättämisen vaihtoehtona on *rikosprosessin etenemisen jatkuminen*, kun taas tuomitsematta jättämisen vaihtoehtona on rangaistuksen tuomitseminen.

(2) Toimenpiteistä luopuminen on *viranomaisratkaisu*. Käsitteen ulkopuolelle rajautuvat siten sellaiset tapaukset, joissa rikoksen asianomistaja, olipa sitten kysymyksessä luonnollinen- tai oikeushenkilö taikka julkisyhteisö, luopuu rikosilmoituksen tekemisestä, syyttämispyynnön esittämisestä tai syyttämisestä. *Tässä tutkimuksessa* rajaan käsitteen ulkopuolelle myös sellaiset toimenpiteistäluopumisratkaisut, joista päättää muu viranomainen kuin poliisi, syyttäjä tai tuomioistuin.[46]

(3) Toimenpiteistä luopumisesta on kysymys vain sellaisissa tapauksissa, joissa on *prosessuaaliset edellytykset jutun asialliselle tutkimiselle*, toisin sanoen poliisi- tai syyttäjäviranomaisella taikka tuomioistuimella olisi

---

[44] Seuraavan esityksen johdosta vrt. *Lahti* 1974 s. 42 ss., erit. s. 48–52. Toimenpiteistä luopumisen käsitteen keskeistä sisältöä voidaan pitää jo vakiintuneena. Muun muassa eräiden jäljempänä esille tulevien toimenpiteistä luopumista tietyissä suhteissa *lähellä* olevien instituutioiden (esim. erityinen syyteharkinta ja esitutkinnan rajoittaminen) ja toimenpiteistä luopumisen välisen eron hahmottamiseksi käsitteen sisällön erittely on tässä kuitenkin perusteltua. Erittely antaa myös yleiskuvan niistä moninaisista kysymyksistä, joita toimenpiteistäluopumisinstituutioon liittyy.

[45] Käytännössä tavallisimmin ilmoittamatta jättäminen tapahtuu ennen esitutkintaa TLL 104.2 §:n perusteella, kun poliisimies antaa liikennerikkomukseen syyllistyneelle huomautuksen. Ilmoittamatta jättämisen mahdollisuus esitutkinnan päätyttyä ilmenee ETL 43.1 §:stä, jonka mukaan esitutkinnan päätyttyä asia on saatettava syyttäjän harkittavaksi, paitsi jos (kohta 2) esitutkintaviranomainen on, sen mukaan kuin siitä on laissa erikseen säädetty, jättänyt ryhtymättä toimenpiteisiin rikokseen syyllisen saattamiseksi syytteeseen.

[46] Muista toimenpiteistä luopumisesta päättävistä viranomaisista ks. esim. *Lahti* 1974 s. 52–58. Näissä tapauksissa on yleensä kysymys jonkin erityisen valvontaviranomaisen oikeudesta *ilmoittamatta jättämiseen*. Joissakin tapauksissa, kuten esimerkiksi painovapauslain 42 §:ssä (272/30) tarkoitetussa oikeusministeriön syytemääräystä edellyttävissä asioissa, muun viranomaisen päätös saattaa olla rinnastettavissa syyttämättä jättämiseen.

niiden puolesta mahdollisuus toimenpiteistä luopumiselle vastakkaisen ratkaisun tai toimenpiteen tekemiseen. Mikäli päätöksen perusteena on puute esimerkiksi ratkaisun tekijän alueellisessa, asiallisessa tai asteellisessa toimivallassa, kysymys ei ole toimenpiteistä luopumisesta. Esillä oleva rajaus on merkittävin virallisen syyttäjän *syyteoikeuden* suhteen. Mikäli syyttäjällä ei ole syyteoikeutta esimerkiksi sen vuoksi, että asianomistaja ei ole esittänyt asianomistajarikoksesta syyttämispyyntöä tai jokin erityisvalvontaviranomainen ei ole tehnyt syyttämisilmoitusta sellaisessa tapauksessa, jossa ilmoitus on syytteen nostamisen edellytys, syyttämättäjättämisratkaisu (tai tuomioistuimen tutkimattajättämisratkaisu) ei sisällä toimenpiteistä luopumista käsitteen tarkoittamassa merkityksessä.

Virallisen syyttäjän syyteoikeus heijastuu myös esitutkinnan toimittamisen edellytyksiin. ETL 3 §:n mukaan asianomistajarikoksen esitutkinta toimitetaan vain, jos asianomistaja on esittänyt syyttämispyynnön. Jos syyttämispyyntöä ei ole esitetty – jolloin virallisella syyttäjällä ei siis olisi syyteoikeutta – esitutkintaa ei saa toimittaa.[47] Jos taas syyttäjä saa lain mukaan yleisen edun vaatiessa nostaa syytteen asianomistajarikoksesta ilman syyttämispyyntöä, esitutkinta toimitetaan vain syyttäjän pyynnöstä (ETL 3.3 §). Mikäli esitutkintaa ei toimiteta tai sen toimittaminen keskeytetään sen vuoksi, ettei syyttäjällä ole syyteoikeutta, kysymys ei ole käsitteellisesti ilmoittamatta jättämisestä (toimenpiteistä luopumisesta).

Vastaavasti rikoksen syyteoikeuden vanhentumisen perusteella tehdyt ratkaisut eivät ole toimenpiteistäluopumisratkaisuja.[48]

(4) Toimenpiteistäluopumisratkaisu sisältää toteamuksen henkilön syyllistymisestä rikokseen eli *syyttömyysolettaman kumoamisen.* Tästä puolestaan seuraa, että *teon tulee täyttää kaikki rikoksen rakenneosat* eli käsillä tulee olla (1) tunnusmerkistön mukainen (2) oikeudenvastainen (3) syyllisyyttä osoittava inhimillinen teko.

Ratkaisun kohteena olevan teon tulee ensinnäkin *rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen* mukaisesti täyttää jonkin rikoksen tunnusmerkistö: vain

---

[47] Tekstissä lausuttu ilmenee ETL 3 §:stä, jonka mukaan »jos asianomistaja peruuttaa rangaistusvaatimuksensa, *tutkinta on lopetettava*» (kurs. tässä).

[48] Kysymys siitä, onko RL 8:1:ssä säännelty syyteoikeuden yleinen vanhentumisaika luonteeltaan aineellisoikeudellinen vai prosessuaalinen, on ollut tieteisopissa kiistanalainen. Sen sijaan RL 8:4.1:n mukainen asianomistajarikoksen erityinen vanhentumisaika on luonteeltaan prosessioikeudellinen: sen umpeen kulumisen seurauksena on, että syyte on jätettävä tutkittavaksi ottamatta. Ks. näistä kysymyksistä *Tirkkonen* 1969, s. 270 ss. ja alav. 39a.

laissa rangaistaviksi säädetyt teot ovat rikoksia (nullum crimen sine lege) ja teosta voi seurata vain laissa säädetty rangaistus (nulla poena sine lege).[49] Toiseksi teon tulee olla oikeudenvastainen eli siihen ei saa liittyä mitään *oikeuttamisperustetta*, joka tekisi tunnusmerkistön mukaisen, lähtökohtaisesti kielletyn teon konkreettisessa tapauksessa sallituksi. Oikeuttamisperusteita ovat esimerkiksi hätävarjelu (RL 3:6–7) ja pakkotila (RL 3:10) sekä eräissä tapauksissa loukatun suostumus, itseapu ja eräät virkatoimiin liittyvät tai muuten lakiin perustuvat velvollisuudet tai oikeudet. Kolmanneksi teon tulee olla *syyntakeiselle* tekijälleen *syyksiluettava*, eikä tekoon saa liittyä *anteeksiantoperustetta*, joka poistaisi teon moitittavuuden. Syyntakeettomia ovat alle 15-vuotiaat lapset (RL 3:1) ja henkilöt, jotka teon hetkellä eivät mielisairauden, syvän vajaamielisyyden tai vaikea-asteisen mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi kykene ymmärtämään tekonsa tosiasiallista tai oikeudellista luonnetta taikka joiden kyky säädellä käyttäytymistään on mainituista syistä ratkaisevasti alentunut (RL 3:3). Syyksiluettavuus puolestaan edellyttää joko tahallista tai tuottamuksellista suhtautumista tunnusmerkistön mukaiseen tekoon. Anteeksiantoperusteen voi muodostaa esimerkiksi hätävarjelun liioittelu, oikeudenvastainen pakkotilateko, lain sisältöä koskeva erehdys (ns. kieltoerehdys) tai esimiehen käsky, jos tekijän ei kohtuudella olisi voinut edellyttää menettelevän toisin.[50]

Mikäli poliisin tai syyttäjän ratkaisu, jolla keskeytetään rikosprosessin eteneminen, tai tuomioistuimen ratkaisu, jossa rangaistusta ei tuomita, pe-

---

[49] Rikosoikeudelliseen laillisuus- eli legaliteettiperiaatteeseen kuuluu tekstissä mainitun *praeter legem* -kiellon lisäksi *analogiakielto* (kielto soveltaa rikoslainsäädäntöä sen sanamuodon vastaisesti syytetyn vahingoksi), *epätäsmällisyyskielto* (rikossäännösten on oltava täsmällisiä) ja *taannehtivuuskielto* (rikoksia ovat vain tekohetkellä rangaistaviksi säädetyt teot eikä rangaistus saa olla ankarampi kuin tekohetkellä oli laissa säädetty). Ks. esim. *Nuutila* 1995 s. 28–41 ja laajemmin *Frände* 1989. Laillisuusperiaate omaksuttiin Suomessa vuoden 1889 rikoslaissa, mutta siitä ei otettu lakiin nimenomaista säännöstä, koska sitä pidettiin muutoinkin selvänä (ks. esim. *Rikosoikeuskomitea* 1976 s. 13). Periaate on ilmaistu KP-sopimuksen 15 artiklan 1 kappaleessa ja EIOS 7 artiklan 1 kappaleessa. Perusoikeusuudistuksen yhteydessä rikosoikeudellinen legaliteettiperiaate otettiin myös Suomen hallitusmuotoon (HM 6 a §), ks. *HE* 309/1993 s. 49–50, *LaVL* 5/1994 s. 4–5 ja *PeVM* 25/1994 s. 8.

[50] Teon tunnusmerkistönmukaisuutta ja oikeudenvastaisuutta on ollut tapana nimittää rikoksen *objektiiviseksi puoleksi* ja syyllisyyttä rikoksen *subjektiiviseksi puoleksi*. Rikoksen rakenteeseen liittyvien esitysten systematiikka vaihtelee eri kirjoittajilla, vrt. esim. *Anttila-Heinonen* 1977 s. 105 ss., *Koskinen* 1996 s. 26 ss., *Nuutila* 1995 s. 46 ss. ja 1996 s. 177 ss. sekä *Frände* 1994 s. 9–15 ja *passim*. Toimenpiteistä luopumista silmällä pitäen ks. myös *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1222–1226.

rustuu rikoksen jonkin rakenneosan puutteeseen, ratkaisussa ei ole kysymys toimenpiteistä luopumisesta käsitteen tarkoittamassa merkityksessä.[51]

(5) Toimenpiteistäluopumisratkaisu, joka siis leimaa henkilön rikoksentekijäksi, sisältää *moraalista paheksuntaa* tekijän moitittavan käyttäytymisen vuoksi. Kun rangaistukselle tyypillinen tarkoitusperä on osoittaa moraalista paheksumista,[52] tämä piirre kytkee toimenpiteistä luopumisen rikosten seuraamusjärjestelmään; tätä kuvaa myös syyttäjän toimenpiteistä luopumisratkaisulle vakiintunut nimi *seuraamusluonteinen* syyttämättä jättäminen.

(6) Kun toimenpiteistä luopuminen on luonteeltaan rikoksentekijäksi leimaava moraalista paheksumista osoittava ratkaisu, sen tekeminen edellyttää rikoksesta ja sen tekijästä sellaista *näyttöä,* jota yksilön oikeusturvavaatimus syyttömyysolettaman kumoamiselta edellyttää. Tuomitsematta jättämisen osalta on meillä pidetty selvänä, että ratkaisu edellyttää samanlaista täyttä näyttöä kuin rangaistuksen tuomitseminen.[53] Syyttämättä ja ilmoittamatta jättämisen osalta näyttövaatimuksesta on esiintynyt erimielisyyttä, mutta vähimmilläänkin on edellytetty, että näyttökynnys on vastaavan korkuinen kuin asianomaiseen toimenpiteeseen ryhdyttäessä (poliisin kohdalla ilmoitus rikoksesta ja syyttämättä jätettäessä syytekynnys).[54] Vastaava vähimmäisvaatimus koskee myös tapaukseen liittyvien, esim. rikoksen tunnusmerkistön täyttymistä koskevien *oikeuskysymysten* selvyyttä.[55]

(7) Toimenpiteistäluopumisratkaisun tulee perustua joko *yleiseen* tai joitakin tiettyjä rikoksia koskevaan *erityiseen*[56] *aineellisoikeudelliseen lainsään-*

---

[51] Mielisairauden tms. syyn takia ymmärrystä vailla olevien kohdalla tuomioistuimen ratkaisun muotoilu »jätetään rangaistukseen tuomitsematta» on omiaan aiheuttamaan käsitteellistä sekaannusta. Huomattakoon, että näissä tapauksissa toimitetaan esitutkinta, eikä syyttäjällä oikeuskanslerin ohjeen (*Oka* 1986, s. 7) mukaan ole valtaa olla nostamatta syytettä, vaikka käsillä onkin puute rangaistavuuden edellytyksissä. *Tirkkonen* (1969 s. 300) on todennut, että henkilön oikeudelliseen kykyyn olla syytettynä rikosasiassa (*vastaajakelpoisuus*) ei vaikuta se, että hän mahdollisesti on ymmärrystään vailla. – Asiantila selittynee sillä, että syyntakeettomuus ei näissä tapauksissa ole niin selvä, että rikosprosessin eteneminen voitaisiin keskeyttää ennen tuomioistuinvaihetta.

[52] Ks. esim. *Lahti* 1974 s. 71 ja alav. 91 mainittu kirjallisuus.

[53] Ks. esim. *Lahti* 1974 s. 49.

[54] Ks. *Jonkka* 1992 s. 43.

[55] Näyttö- ja oikeuskysymysten selvyydelle asetettavat vaatimukset ovat perusteellisemmin esillä jaksossa II 3. Puheena olevat vaatimukset muodostavat yhden keskeisen eron seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja jaksossa IV 2 käsiteltävän erityisen syyteharkintaratkaisun välillä.

[56] Tekstissä esitetyn jaotteluperusteen yleisiin ja erityisiin toimenpiteistäluopumissäännöksiin on esittänyt *Lahti* 1974 s. 15–16. Vrt. HE 79/1989 s. 3, missä NuorRikL:n 2–

nökseen, jossa nimenomaisesti on annettu poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle valta tietyin edellytyksin luopua toimenpiteistä. Koska pääsääntönä oleva rikosprosessioikeudellinen legaliteettiperiaate on säädetty lain tasoisessa rikoslain voimaanpanemisesta annetussa asetuksessa (RVA 15.1 §), on siihen tehtävistä poikkeuksistakin säädettävä laissa.[57]

(8) Toimenpiteistäluopumisratkaisu perustuu ratkaisun tekijän *harkintaan*. Asiassa tulee periaatteessa olla kaikki prosessuaaliset ja materiaaliset edellytykset myös toimenpiteistä luopumiselle vastakkaisen ratkaisun tekemiselle, mutta toimenpiteistä luovutaan laissa osoitetun harkintavallan puitteissa.

3.2 Ensimmäiset yleiset toimenpiteistäluopumissäännökset

Vuoden 1889 rikoslaissa toteutettiin sovitusajattelua ja korostettiin rangaistuksen yleisestävää vaikutusta, mutta siinä omaksuttiin suhteellisesti määrättävien rangaistusten järjestelmä ja siihen sisältyi jo alunperin rangaistavuuden poistavia ja sitä vähentäviä perusteita sekä eräitä lainkäyttäjälle harkintavaltaa antavia ilmaisuja.[58] Syyttämisvelvollisuudesta säädettiin RVA 15.1 §:ssä, jonka mukaan »virallisen syyttäjän pitää tehdä syyte sellaisesta rikoksesta, joka on virallisen syytteen alainen, vaikka asianomistaja ei olekaan sitä syytteeseen pantavaksi ilmoittanut». Asianomistajarikoksia koskevasta vastaavasta syyttämisvelvollisuudesta säädettiin RVA 18.1 §:ssä, jossa ilmaistiin myös vaadittavaa näyttöä koskeva syytekynnys, jonka mukaan syytteen tuli perustua »todennäköisiin syihin». Näiden säännösten mukaisesta rikosprosessioikeudellisesta legaliteettiperiaatteesta ei ollut säädetty edellä kuvatut toimenpiteistä luopumisen kriteerit täyttäviä poikkeuksia.

> Oikeuskirjallisuudessa toimenpiteistäluopumissäännöksiin tai opportuniteettiperiaatteen soveltamista koskeviin tapauksiin on tosin luettu myös sellaisia säännöksiä kuin RVA 18.2 § ja 19 § (molemmat L:ssa 16.2.1973/139), joita vastaavat säännökset sisältyivät rikoslakiin jo sen

---

5 §:t (jotka koskivat vain alle 18-vuotiaita rikoksentekijöitä, mutta periaatteessa kaikkia rikoslajeja) on mainittu *erityissäännöksinä*. – Kun NuorRikL on kumottu ja nuoria koskeva peruste on otettu RVA:een, on kaikkia RVA:n perusteita tarkoituksenmukaista nimittää *yleisiksi* erotukseksi muualla lainsäädännössä olevista tiettyjä rikoslajeja koskevista säännöksistä.

[57] Ks. *R. Ellilä* 1958 s. 259 ss., *Tirkkonen* 1969 s. 282 alav. 17 ja *Lahti* 1974 s. 86.

[58] Ks. *Lahti* 1974 s. 101–102 viitteineen.

alkuperäisessä muodossaan (RL 8:6 ja RVA 19 §).[59] Ensin mainitun lainkohdan mukaan virallinen syyttäjä *saa* nostaa syytteen asianomistajarikoksesta, jonka vajaavaltaisen holhooja tai laillisesti määrätty muu edustaja on tehnyt vajaavaltaista vastaan, vaikka syyttämispyyntöä ei olisikaan esitetty. Jos asianomistaja on tehnyt syytteen asianomistajarikoksesta tai esittänyt sitä koskevan syyttämispyynnön ja jos useammat ovat olleet rikoksessa osallisina, virallisella syyttäjällä on RVA 19 §:n mukaan *oikeus* ajaa syytettä heitä kaikkia vastaan, vaikka syyte tai syyttämispyyntö ei koskekaan kaikkia. Saman pykälän mukaan asianomistajan syyttämispyynnön peruutus tai syytteestä luopuminen *ei estä* virallista syyttäjää nostamasta tai ajamasta syytettä, ellei peruutus tai luopuminen koske kaikkia rikokseen osallisia. – Mainitut säännökset ovat kuitenkin luonteeltaan *prosessuaalisia*, virallisen syyttäjän *syyteoikeutta* sääntteleviä normeja, vaikka niiden muotoilu (ks. yllä kursivoidut kohdat) näyttäisi antavan syyttäjälle toimenpiteistä luopumiselle ominaista harkintavaltaa. Säännökset eivät myöskään sisällä mitään materiaalisia edellytyksiä toimenpiteistä luopumiselle (vrt. jaksossa 3.1 esitetyistä kriteereistä kohta 7)[60]. Mikäli syyttäjä säännösten tarkoittamissa tilanteissa luopuu syytteen nostamisesta, ratkaisu ei nähdäkseni enää nykyisin voi nojautua vain po. pykäliin, vaan sen tulee perustua johonkin tässä tutkimuksessa omaksutun toimenpiteistä luopumisen käsitteen kriteerit täyttävään lainkohtaan.

Mainitut kriteerit täyttävä toimenpiteistä luopuminen yleissäännöksen nojalla tuli syyttäjälle ja tuomioistuimelle mahdolliseksi ensi kerran vasta 1.1.1942 voimaan tulleella nuorista rikoksentekijöistä annetulla lailla (262/40). Lain 2–4 §:n mukaan virallisella syyttäjällä oli valta harkintansa mukaan olla syyttämättä ja tuomioistuimella valta olla tuomitsematta rangaistukseen nuorta rikoksentekijää teosta, jonka tämä oli tehnyt ennen kuin hän oli täyttänyt 18 vuotta, jos teon oli katsottava johtuneen ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta ja oli perusteltua aihetta otaksua tekijän ojentuvan, vaikkei häntä tuomittukaan rangaistukseen. Syyttämättä jättäminen oli

[59] Ks. *Ignatius* 1900 s. 256–258, *Palmgren* 1939 s. 203–210, *Tirkkonen* 1969 s. 285 ja *Lahti* 1974 s. 102 ja liite 1. *Lahti* on käyttänyt toimenpiteistäluopumissäännösten kriteerinä viranomaiselle luvan muotoisella normilla (»voi») ilmaistua harkintavaltaa ja korostanut (mts. s. 51) täten tapahtuvan rajanvedon vaikeutta ja kyseenalaisuuttakin säännöksiin, joissa ilmaistaan rangaistavuuden, syyttämisen tai syytteeseen ilmoittamisen (tai sitä edeltävän toimenpiteen) edellytyksen puuttuminen.

[60] *Tirkkonen* 1969 s. 285 on RL 8:6:n osalta todennut, että »jää kuitenkin hämäräksi, mitä näkökohtia syyttäjän on otettava huomioon, jos hän haluaa jättää syytteen tekemättä». Tirkkonen on pitänyt »empimättä» pääsääntönä sitä, että syyttäjän on nostettava syyte ja opportuniteettiperiaatteen noudattaminen olisi harvinainen poikkeus.

mahdollista, jos teosta ei *in abstracto* saattanut seurata kuin sakkoa tai vankeutta enintään kolme kuukautta taikka josta rangaistus oli säädetty RL 11 luvun 4 a §:ssä (valtiopetokseen tähtäävän toiminnan edistäminen) tai 16 luvun 24 §:ssä (hallituksen, kansaneduskunnan ym. julkinen halventaminen). Tuomitsematta jättäminen puolestaan oli mahdollista teosta, josta *in concreto* ei olisi seurannut ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta taikka josta rangaistus oli säädetty edellä mainituissa lainkohdissa.

Kuten säännösten muotoilusta ilmenee, lain taustalla olivat tuolloin vallinneet *erityisestävyyttä* korostaneet kriminaalipoliittiset näkemykset. Seuraamusta määrättäessä keskeistä oli rikoksentekijän *henkilöstä* ilmenevä syyllisyys ja rikoksen uusimisriskin pienentäminen.[61]

Ensimmäiset kaikkia rikoksentekijöitä koskevat yleiset toimenpiteistäluopumissäännökset olivat ilmoittamatta jättämistä koskeva poliisilain (84/66) 14 §:n 2 momentti, syyttämättä jättämistä koskeva RVA 15 §:n 2 momentti (197/66) ja tuomitsematta jättämistä koskeva RL 3 luvun 5 §:n 2 momentti (196/66; lainmuutoksen 30.6.1972/498 jälkeen 3 momentti). Säännökset mahdollistivat toimenpiteistä luopumisen vähäpätöisestä rikoksesta, mikäli teko oli johtunut olosuhteet huomioon ottaen anteeksi annettavasta huomaamattomuudesta, ajattelemattomuudesta tai tietämättömyydestä eikä yleinen etu vaatinut poliisin toimenpiteitä asiassa (ilmoittamatta jättäminen), syytteen ajamista (syyttämättä jättäminen) tai rangaistuksen tuomitsemista (tuomitsematta jättäminen). Ilmoittamatta jättäminen edellytti lisäksi, ettei asianomistajalla ollut rikoksen johdosta vaatimuksia.

Mainittujen säännösten samoin kuin vähän aikaisemmin tieliikennelakiin sisällytetyn erityissäännöksen (TLL 9 a § L:ssa 21.5.1965/288) taustalla olivat erityisesti *prosessitaloudelliset näkökohdat*, jotka olivat jo ehtineet johtaa säädännäisoikeudellista pohjaa vailla olleeseen syyttämättäjättämiskäytäntöön ja ilmoittamatta jättämisen sääntelyyn hallinnollisissa ohjeissa ja tieliikennelain (143/57) nojalla annetuissa asetuksissa. Erityisesti liikenteen kasvusta johtunut liikennesääntöjen rikkomisen lisääntyminen oli johtanut siihen, ettei kaikkien tapausten saattaminen rangaistavaksi ollut käytännössä mahdollista.[62]

---

[61] Lain taustasta ja tavoitteista ks. *KM* 1937:2 ja *HE* 10/1939 sekä *Lahti* 1974 s. 112–114 lähteineen.

[62] Ks. *Lahti* 1974 s. 114–117 lähteineen.

Yleissäännösten laatiminen sai alkunsa poliisin järjestelykomitean mietintöön[63] sisällytetystä ehdotuksesta poliisin ilmoittamatta jättämistä koskevan käytännön laillistamiseksi esitetyssä poliisilaissa. Poliisilakiesityksen säätämisvaiheessa todettiin, että olisi kiireellisesti saatava aikaan sellainen lainmuutos, jonka perusteella virallinen syyttäjä saisi jättää syytteen nostamatta ja tuomioistuin rangaistuksen tuomitsematta sellaisesta vähäpätöisestä rikoksesta, josta poliisimies poliisilakiehdotuksen mukaan saisi jättää rikosilmoituksen tekemättä. Uudistuksen kiireellisyyden vuoksi eri säännösten sisältöjen eriyttämistä ei ehditty harkita. – Säännösten syntyvaiheista ja tausta-ajatuksista lähemmin ks. *Lahti* 1974 s. 118–121.

3.3 Vuoden 1991 uudistus ja eräät erityissäännökset

Rikoslakiin, rikoslain voimaanpanemisesta annettuun asetukseen ja poliisilakiin sisältyneet yleiset toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset uudistettiin 1.1.1991 voimaan tulleilla laeilla (300–302/90). Nuorista rikoksentekijöistä annetussa laissa olleet säännökset syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä kumottiin (laki 303/90) ja nuoria koskevat säännökset sijoitettiin muiden yleissäännösten yhteyteen.

Kun aiempaa toimenpiteistäluopumissäännöstöä voitiin pitää kriminaalipoliittiselta ideologialtaan ja tavoitteiltaan epäyhtenäisenä ja sekavana,[64] uudistuksen lähtökohdat ja taustaperiaatteet tuotiin selkeästi esiin säännöstön esitöissä:[65]

(1) *Voimavarojen tarkoituksenmukainen jakaminen.* Yhteiskunnan rikosoikeudelliseen järjestelmään käytettävissä olevia voimavaroja joudutaan puuttuvien resurssien johdosta keskittämään vakaviin ja vaarallisiin rikoksiin. Kun vähäiset rikostapaukset voidaan tarvittaessa jättää ilmoittamatta syytteeseen tai syyttämättä, voidaan voimavaroja vastaavasti suunnata enemmän vakavampien rikosten tutkimiseen ja niitä koskeviin oikeudenkäynteihin. Näiden näkökohtien yhteydessä esitöissä viitattiin myös muiden Pohjoismaiden vastaavan suuntaiseen kehitykseen.

Luopumalla toimenpiteistä voidaan yhteiskunnan voimavaroja säästää myös silloin, kun epäillyn todetaan tehneen useita rikoksia. Syyttäminen niistä

---

[63] *KM* 1958:15.

[64] *Lappi-Seppälä* 1991 s. 911 sekä s. 913 ja alav. 28.

[65] Ks. *HE* 79/1989 s. 6–7. Hallituksen esitys perustui rikoslakiprojektin seuraamustyöryhmän mietintöön (ks. *OLJ* 4/1987 s. 80–112) ja siitä saatuihin lausuntoihin (ks. *OLJ* 1/1988 s. 57–66) sekä niiden pohjalta laadittuun rikoslakiprojektin johtoryhmän mietintöön (ks. *OLJ* 11/1988).

kaikista ei aina ole aiheellista rikosprosessin tarkoituksenmukaisen kulun kannalta. Uusilla säännöksillä pyrittiin mahdollistamaan joustava käytäntö tällaisissa tapauksissa.

(2) *Tilan antaminen muiden kontrollijärjestelmien toiminnalle.* Toisinaan jokin muu virallisen kontrollin muoto saattaa olla syytteen nostamista tarkoituksenmukaisempi. Tämä koskee lähinnä nuoria rikoksentekijöitä (rikoksen tekohetkellä alle 18-vuotiaita), joiden osalta lastensuojeluviranomaisilla saattaa olla käytettävissään rangaistusta sopivampia toimenpiteitä. Aiempien säännösten mukaan erityisesti mahdollisuus syyttämättä jättämiseen oli tällaisissa tapauksissa suppea laissa olleiden rikoksen enimmäisrangaistusta koskevien rajoitusten vuoksi.

(3) *Seuraamusjärjestelmän porrastaminen.* Toimenpiteistä luopuminen on tarkoituksenmukainen keino porrastaa rangaistusjärjestelmää. Seuraamusjärjestelmässä tulee olla vaihtoehtoja, ettei heti jouduta käyttämään ankaraa ja rikoksentekijän kannalta yleensä haitallista seuraamusta. Erityisesti nuorten osalta on pidetty tärkeänä, että ehdottomia vankeusrangaistuksia vältetään niin pitkään kuin mahdollista. Tähän on mahdollisuus laajentamalla lievempien seuraamusten käyttöalaa.

(4) *Seuraamusjärjestelmän kohtuullistaminen.* Toimenpiteistäluopumissäännöksillä vältetään yksittäistapauksissa kohtuuttomat ratkaisut. Lainsäädännössä ei voida etukäteen ottaa huomioon kaikkia sellaisia tilanteita, joihin liittyvän poikkeuksellisen syyn vuoksi rangaistus olisi kohtuuton tai tarkoitukseton. Tällaisiin tapauksiin oli erityisen vaikea soveltaa aiempia toimenpiteistäluopumissäännöksiä, jotka kirjoitustapansa perusteella nimenomaisesti rajoittuivat vähäpätöisiin rikoksiin. Tässäkin yhteydessä esitöissä viitattiin muiden Pohjoismaiden laajempiin toimenpiteistäluopumismahdollisuuksiin.

Toimenpiteistä luopuminen palvelee siis useita eri tehtäviä. Säännöstön tausta-ajatukset heijastavat 1970-luvun alkupuolella uudelleen muotoiltua kriminaalipolitiikkaa, jonka päämääriksi asetettiin rikollisuudesta ja sen vastustamistoimenpiteistä johtuvien kärsimysten ja muiden sosiaalisten kustannusten säätely (minimointi) ja näiden kustannusten oikeudenmukainen jakaminen eri osapuolten kesken.[66] Tällaisessa kustannus–hyötytietoisessa ajat-

[66] Ks. esim. *Lahti* 1976 s. 254, jossa sanotun tavoitteenasettelun muotoilijaksi on mainittu Patrik *Törnudd* vuonna 1970 järjestetyn kansainvälisen kriminologikongressin yhteydessä. Suomalaista perua oleva tavoitteenasettelu oli sittemmin hyväksytty vuonna 1975 Yhdistyneiden Kansakuntien viidettä rikollisuuden ehkäisyä ja rikoksentekijöiden kohtelua koskeneessa kongressissa.

telussa kriminaalipolitiikka on osa yleistä yhteiskuntapolitiikkaa ja rangaistuksen asema on siten relativoitunut, että se on vain yksi keino muiden kriminaalipolitiikan keinojen joukossa. Kokonaisvaltaisessa tarkastelussa pyritään löytämään se tai ne yhteiskuntapolitiikan keinot, jotka niiden aiheuttamat kustannukset huomioon ottaen parhaiten edistävät minimoimistavoitteen saavuttamista. Toisaalta tavoitteenasettelu ei ole pelkästään hyötysuuntautunut (utilitaristinen), vaan se ilmentää myös oikeudenmukaisuusnäkökohtien huomioon ottamista.[67]

Lappi-Seppälä (1991 s. 911) on sattuvasti todennut, että rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumisen syyt ja perusteet ovat tavallaan rangaistuksen käytön perusteiden kääntöpuoli: toimenpiteistä luopuminen edellyttää, että rangaistuksen käytön puolustukseksi normaalisti esitettävistä syistä puuttuu jotakin. Jos rangaistuksen käyttö nojautuu sovitukseen, toimenpiteistä luopuminen on mahdollista vain, jos sovituksen vaatimuksesta voidaan joustaa. Jos taas tavoitteena on yleis- tai erityispreventio, luopuminen on mahdollista, milloin rangaistuksen käyttö olisi rikosten ehkäisemistavoitteen kannalta tarkoituksetonta tai haitallista.[68] Toimenpiteistäluopumissäännöstön esitöissä on todettu, että koko rangaistusjärjestelmän käyttö perustuu uskoon sen yleisestävästä vaikutuksesta, mutta se ei ole ainoa kriminaalipoliittinen päätöksentekokriteeri.[69] Tämän mukaisesti toimenpiteistä voidaan luopua silloin, kun rangaistus ei ole yleisestävän vaikutuksen kannalta tarpeen tai kun preventiovaatimusta vastassa on jokin sitä painavampi intressi.[70] Toimenpiteistäluopumissäännöstö ilmentää näiden eri intressien punnintaa lainsäädäntötasolla. Säännöksissä tuli ottaa samanaikaisesti huomioon muun muassa preventionäkökohdat, voimavarojen järkevä kohdentaminen, nuorten erityisasema, seuraamusten yksittäistapauksellinen kohtuullistaminen, rangaistusjärjestelmän tuottamien haittojen minimointi sekä muiden kontrollijärjestelmien toiminta. Tämän vuoksi syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen perusteista katsottiin tarpeelliseksi säätää aiempaa yksityiskohtaisemmin. Lakiin otet-

---

[67] Ks. laajemmin *Lahti* 1974 s. 237 ss. viitteineen. Ks. myös *Rikosoikeuskomitea* 1976 s. 38–41.

[68] Jo K.G. *Ehrströmin* vuoden 1875 toteutumatta jääneessä rikoslakiehdotuksessa oli todettu, että syytteestä luopuminen on valtiollisista syistä tarpeellinen sellaisissa tapauksissa, »joissa oikeustila voisi eräiden rikkomusten syytteeseen vetämisen kautta tulla häirityksi pahemmin, kuin mitä nämät rikkomukset itsestänsä sitä häiritsevät». Ks. *Ignatius* 1900 s. 255.

[69] Ks. *HE* 79/1989 s. 8.

[70] Ks. myös *Jonkka* 1992 s. 39.

tiin erilliset säännökset ilmoittamatta, syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä.[71]

Syyttämättä jättämisen alan laajentamiseen, mikä oli uudistuksen keskeinen tavoite, liittyi periaatteellisia ongelmia. Kun rikosten seuraamuksista ja tekijän syyllisyydestä päättäminen kuuluu periaatteessa tuomioistuimille, seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen alan laajentaminen merkitsi näitä asioita koskevan ratkaisuvallan siirtämistä tuomioistuimilta hallintoviranomaisille.[72] Suomen silloisesta nimismiesjärjestelmästä johtuen maaseudulla ja ns. uusissa kaupungeissa tämä valta keskittyi lisäksi samojen viranomaisten käsiin, jotka vastasivat rikosten esitutkinnasta. Kun syyttämättä jättämisen alaa haluttiin huomattavasti laajentaa, oli samalla vastaavasti parannettava oikeusturvajärjestelyjä. Tämä katsottiin saavutettavan kirjoittamalla lakiin mahdollisimman selkeät syyttämättä jättämisen perusteet, antamalla syyttämättä jätetylle mahdollisuus saattaa asia tuomioistuinkäsittelyyn ja määrittelemällä, millä perusteilla päätös syyttämättä jättämisestä saadaan peruuttaa.[73]

Tämän mukaisesti syyttämättä jättämisestä säädettiin neljässä eri perusteessa, joiden yhteys edellä kuvattuihin uudistuksen tavoitteisiin on selvästi nähtävissä säännösten muotoilusta. Säännöksistä vähäisyysperuste ja nuoruusperuste ovat edelleen alkuperäisessä muodossaan. Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain (1058/1996) säätämisen yhteydessä kohtuusperusteeseen nostettiin alunperin vain esitöissä ollut lausuma sovittelun tai muun sopimisen tuloksena syntyneestä *sovinnosta* syyttämättä jättämisen perusteena. Samassa yhteydessä muutettiin konkurrenssiperusteen muotoilua siten, että lainkohdasta ilmenisi vuonna 1992 voimaan tullut rikoslain 7 luvun yhteisen rangaistuksen määräämistä koskeva uudistus. Kumpikaan näistä 1.2.1997 voimaan tulleista muutoksista ei ole merkinnyt säännösten alkuperäisen soveltamisalan laajentumista, joskin sovittelun merkitystä toimenpi-

[71] Ks. *HE* 79/1989 s. 7.

[72] Syyttämättä jättämiseen liittyvistä valtiosääntöoikeudellisista näkökohdista ks. II 2.3. – Vuoden 1991 uudistus ilmentää myös syyttäjien ammattitaidon kohentumista. *Lappi-Seppälä* 1991 s. 912 tiivistääkin uudistuksen taustatekijät seuraavasti: »Yhtäältä kyse on käytännöllis-organisatorisista muutoksista (syyttäjien aseman, ammattitaidon ja organisaation muutokset), toisaalta muutoksesta kriminaalipoliittis-ideologisella tasolla. Jälkimmäiseen kuuluvat yhtäältä moralistisen sovitusopin ja pelotusteorian, toisaalta pakkohoitoideologian ja rangaistusjärjestelmän keinoin tapahtuvan parannustavoitteen hylkääminen; kriminaalipolitiikan tavoitteenasettelun ja keinovalikoiman laajentuminen ja ylipäätään kustannus–hyöty ajattelun omaksuminen kriminaalipoliittisessa ajattelussa.»

[73] Ks. *HE* 79/1989 s. 8–9.

teistä luopumisen perusteena on tarkoitettu painottaa.[74] Nykymuodoissaan säännökset kuuluvat seuraavasti:[75]

(1) *Vähäisyysperuste* (RVA 15.2 §:n 1-kohta 301/1990)

> Virallinen syyttäjä saa jättää syytteen ajamatta, milloin rikoksesta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä.

(2) *Nuoruusperuste* (RVA 15.2 §:n 2-kohta 301/1990)

> Virallinen syyttäjä saa jättää syytteen ajamatta rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, milloin siitä ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja sen katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

(3) *Kohtuusperuste* (RVA 15 a §:n 1-kohta 1059/1996)

> Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 15 §:n 2 momentissa säädetään, jättää syytteen ajamatta, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, tekijän henkilökohtaiset olot, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat.

(4) *Konkurrenssiperuste* (RVA 15 a §:n 2-kohta 1059/1996)

> Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 15 §:n 2 momentissa säädetään, jättää syytteen ajamatta, milloin rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Näin muotoiltujen perusteiden mukainen seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on yksi keino toteuttaa rikosoikeudelliselle järjestelmälle Pohjois-

---

[74] Ks. *HE* 109/1996 s. 8 ja 21–22.

[75] Laissa kummankin pykälän 1 ja 2 -kohdilla on yhteiset johtolauseet, jotka tekstissä on purettu ao. perusteisiin. – Rikosprosessiuudistuksessa säännökset siirrettäneen entisen sisältöisinä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettavaan lakiin (ROL), ks. *HE* 82/1995 s. 38–40 ja ehdotetun ROL:n 1:7 ja 1:8. – Vähäisyysperuste ja nuoruusperuste eivät koske sotilasoikeudenkäyntiasioina käsiteltäviä rikoksia (RVA 15.3 §), koska niissä joukko-osaston komentaja on arvioinut teon kurinpitomenettelyssä käsiteltävää vakavammaksi. Tämä periaatteelliselta kannalta hieman epätyydyttävä virallisen syyttäjän syyteharkintavallan rajoitus on ehdotettu säilytettäväksi rikosprosessiuudistuksessakin ks. *ibid.* s. 39 ja s. 171.

maissa nykyisin asetettuja arvoja ja tavoitteita, jotka *Lahti* on tiivistänyt (1) hyödyllisyydeksi (tarkoituksenmukaisuus, tehokkuus), (2) oikeudenmukaisuudeksi ja (3) humaanisuudeksi.[76] Rikosoikeusjärjestelmän *hyödyllisyyttä* arvioidaan ennen kaikkea sen yleisestävällä (yleistä lainkuuliaisuutta edistävällä) vaikutuksella, mutta arvioinnissa otetaan huomioon myös yksittäisten rikosseuraamusten ja niiden täytäntöönpanon määräytymiseen vaikuttavat muutkin hyötynäkökohdat, etenkin erityisestävä (rikoksentekijään kohdistuva) vaikutus (varoittaminen, sopeuttaminen, eristäminen). Järjestelmän käytössä otetaan huomioon eri kriminaalipolitiikan keinojen edullisuusvertailu ja haittojen minimoinnin tavoite. Rikosoikeusjärjestelmän *oikeudenmukaisuuden* tärkeimpiä arviointiperusteita ovat mielivallan välttämisen, yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden periaatteet, mutta huomioon otetaan myös tietyt oikeudenmukaisuuden aineelliset arviointiperusteet kuten suhteellisuus sekä kohtuusharkinta in casu. *Humaanisuus* puolestaan edellyttää, että järjestelmän rakenne ja toiminta on sopusoinnussa ihmisarvon, yksilön integriteetin ja muiden ihmisoikeusperiaatteiden kanssa. – Syyttämättäjättämissäännöstön voidaan todeta sisältävän kaikkien näiden arvojen ja tavoitteiden huomioon ottamista ja edistämistä palvelevia elementtejä.

Uudistuksen yhteydessä rikoslain voimaanpanemisesta annettuun asetukseen lisättiin myös syyttämättä jättämistä koskevia *menettelysäännöksiä*. Syyttämättäjättämispäätöksen *tiedoksiantoa* koskevan RVA 15 b §:n 1 momentin mukaan ratkaisu on annettava syyttämättä jätetylle ja asianomistajalle tiedoksi henkilökohtaisesti taikka postitse tai muulla tiedoksiannosta hallintoasioissa annettujen säännösten mukaisella tavalla.[77] Syyttämättäjättämispäätöksen *peruuttaminen* ja syytteen nostaminen päätöksessä tarkoitetusta rikoksesta on RVA 15 d §:n mukaan mahdollista vain, jos asiassa ilmenneen uuden selvityksen mukaan päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin. Päätöksen peruuttamista ja tiedoksiantoa koskevat säännökset vastaavat sisällöltään läheisesti aiemmin oikeuskanslerin ohjeiden nojalla voimassa ollutta käytäntöä.[78]

Kokonaan uutta sääntelyä oli sen sijaan viralliselle syyttäjälle annettu mahdollisuus antaa syyttämättä jätetylle *suullinen huomautus* (RVA 15 b §:n 2 momentti) sekä syyttämättä jätetylle varattu mahdollisuus saattaa *syyllisyyskysy-*

[76] Ks. tarkemmin *Lahti* 1986 s. 237–238 ja s. 243 sekä 1994 s. 5–14 ja asetelma s. 16–17.

[77] Ks. Tiedoksiantoa koskevalla säännöksellä haluttiin tehdä mahdolliseksi poikkeaminen tiedoksiannosta hallintoasioissa annetun lain (232/66) 8 §:n säännöksestä, joka edellyttää siinä mainittuja todisteellisia tiedoksiantotapoja, milloin päätökseen voi hakea muutosta. Ks. *HE* 79/1989 s. 17.

[78] Ks. *Oka:n ohjeet* 1986 s. 14–15.

mys tuomioistuimen käsiteltäväksi (RVA 15 b §:n 3 momentti ja 15 c §). Suullisella huomautuksella voidaan tähdentää syyttämättä jätetylle, että hän on syyllistynyt moitittavaan tekoon. Tämä voi olla tarpeen erityisesti, kun päätös koskee nuorta henkilöä. Syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuuden varaamista puolestaan perusteltiin KP-sopimuksen 14 artiklan syyttömyysolettamaa ja oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin koskevilla määräyksillä. Näistä säännöksistä voitiin johtaa periaate, jonka mukaan syylliseksi todetulla on oikeus vaatia asian käsittelyä tuomioistuimessa.[79]

Säännökset tiedoksiannosta ja peruuttamisesta koskevat *kaikkia* syyttämättäjättämispäätöksiä eli myös muiden lakien (esim. tieliikennelain) erityissäännösten nojalla tehtyjä päätöksiä ja esimerkiksi näytön puuttumisen nojalla tehtyjä ratkaisuja. Huomautuksen antamista ja syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyä koskevat säännökset puolestaan koskevat kaikkia *seuraamusluonteisia* syyttämättäjättämispäätöksiä.[80]

Ilmoittamatta jättämisen osalta vuoden 1991 uudistuksella ei pyritty muuttamaan aiempaa käytäntöä. Poliisilain 14 §:n uudistamisella pyrittiin yksinkertaistamaan ja täsmentämään säännöstä ja saattamaan sen sisältö »yhteismitalliseksi» syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä koskevien uusien säännösten kanssa.[81] Uutta sääntelyä oli kuitenkin se, että poliisi voi toimenpiteistä luopumisen yhteydessä antaa rikkomukseen syyllistyneelle huomautuksen. Tältä osin kysymys oli itse asiassa jo pitkään jatkuneen poliisikäytännön kirjaamisesta lakiin.[82] Huomauttamisella ei lainkohdassa tarkoitettu mitään määrämuotoista toimenpidettä.

Ilmoittamatta jättämisen aineelliseksi edellytykseksi ehdotettiin hallituksen esityksessä teon ulkoista puolta korostavaa ilmaisua »tekoa on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä».[83] Eduskunnan lakivaliokunnan

---

[79] Ks. *HE* 79/1989 s. 17.

[80] Ks. *HE* 79/1989 s. 10 ja s. 17. – Todettakoon, että RVA 15.2 §:n ja 15 a §:n säännökset koskevat sekä virallisen syytteen alaisia että asianomistajarikoksia (ks. RVA 18.3 §).

[81] *HE* 79/1989 s. 1, 7 ja 12.

[82] Tieliikennelain erityiseen ilmoittamattajättämissäännökseen sisältyi jo alun pitäen huomautuksen antaminen. Sisäasiainministeriön vuoden 1985 alusta lähtien kokoamassa työajankäytön seurantatilastossa ilmoittamatta jättämiset on kirjattu poliisin antamiksi huomautuksiksi. Tilaston mukaan huomautuksia on ollut noin 700.000 vuodessa ja niistä noin kaksi kolmannesta oli annettu tieliikennelain 104.2 §:n ja loput poliisilain 14.2 §:n nojalla (ks. *HE* 79/1989 s. 3–4).

[83] Ks. *HE* 79/1989 s. 12. -Lisämääreen »ilmeisen vähäinen» selitettiin täsmentävän soveltamisalan suhdetta rangaistusmääräyslakiin: rikkomuksen, joka jätetään ilmoittamatta, tulisi olla vähäisempi kuin rikkomuksen, josta vakiintuneen käytännön mukaan annetaan rangaistusvaatimus. Ilmoittamatta jättämisestä ks. myös *Helminen* 1992 s. 153–156.

ehdotuksen mukaisesti kysymykseen tulevien rikosten piiri rajattiin (selvyyden vuoksi) vielä odotettavissa olevaan rangaistukseen (*in concreto*) viittaavin määräyksin.[84] Säännöksen lopullisen muodon mukaan »ilmoitus voidaan jättää tekemättä taikka enemmistä toimenpiteistä luopua sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä». Ilmoittamatta jättämisen edellytyksenä oli, ettei asianomistajalla ollut vaatimuksia.[85]

Uuden poliisilain (493/95) antamisen yhteydessä ilmoittamattajättämissäännös siirrettiin esitutkintalain 2 §:n 2 momenttiin (498/95). Säännöksen mukaan esitutkinta voidaan jättää toimittamatta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä, mikäli asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia. Poliisimies voi kuitenkin antaa tällaiseen rikokseen syyllistyneelle huomautuksen.[86]

> ETL 2.2 §:n säännöstä koskevat hallituksen esityksen perustelut (ks. *HE* 57/1994 s. 92–93) ovat vaikeaselkoiset ja herättävät epäilyksen, että pyrkimyksenä olisi ollut esitutkinnan toimittamisvelvollisuuden väljentäminen muussakin kuin toimenpiteistä luopumisen käsitteen tarkoittamissa tapauksissa. Tällainen periaatteelliselta kannalta tärkeä muutos olisi kuitenkin edellyttänyt perusteellisen ja avoimen argumentaation. Kun esitöissä on todettu, että »poliisilain 14 §:n asiasisältö ehdotetaan siirrettäväksi esitutkintalakiin siten kirjoitettuna kuin sen merkitys nykyisin käsitetään», eikä säännöksen merkitys ole voinut vuoden 1991 uudistusta seuranneissa muutamassa vuodessa muuksi muuttua, säännöstä on edelleen pidettävä ainoastaan toimenpiteistä luopumissäännöksenä käsitteen tarkoittamassa merkityksessä.

---

[84] Ks. *LaVM* 17/1989 s. 3.

[85] Oikeuskäytännön yhtenäisyyden varmistamiseksi pykälään sisällytettiin valtuutussäännös, jonka mukaan sisäasiainministeriö antaa tarkemmat ohjeet ilmoittamatta jättämistä koskevan säännöksen soveltamisesta. Ministeriö antoikin 10.1.1991 ohjeen (dnro 145/601/91) poliisimiehen toimenpiteestä luopumisesta. Ohje oli sisällöltään lähinnä informatiivinen.

[86] Kun säännöksessä ei enää puhuta ilmoituksen tekemättä jättämisestä, vaan esitutkinnan toimittamatta jättämisestä, nimitys »ilmoittamatta jättäminen» ei ehkä enää ole aivan osuva. Säännös koskee kuitenkin myös tilanteita, joissa poliisi jättää ilmoittamatta rikkomuksen *syyttäjälle* syytteeseenpanoa varten (ks. ETL 43.1 §:n 2 kohta ja myös *HE* 79/1989 s. 12). Kun lisäksi nimitystä käytetään eräissä toimenpiteistä luopumista koskevissa erityissäännöksissä (esim. RL 35:7) ja se on muutoinkin vakiintunut ilmaisu poliisin toimenpiteistä luopumiselle, nimityksen käytöstä ei ole syytä luopua.

Tuomitsematta jättäminen uusittujen säännösten nojalla perustuu pitkälti samoihin syihin ja perusteisiin kuin syyttämättä jättäminen. Tuomitsematta jättämistä koskevat *vähäisyysperuste* (RL 3 luvun 5 §:n 3 momentin 1-kohta) ja *nuoruusperuste* (saman §:n 4 momentti) ovat sanamuodoiltaan vastaavien syyttämättäjättämisperusteiden mukaisia muutoin, mutta tuomitsematta jättämisen ehdoissa ei ole viittausta teosta vaihtoehtoisesti seuraavan rangaistuksen ankaruuteen.[87] *Kohtuus- ja konkurrenssiperustetta* koskevissa tuomitsemattajättämissäännöksissä (RL 3 luvun 5 §:n 3 momentin 3- ja 4-kohdat) puolestaan ei ole viittausta tärkeään yleiseen tai yksityiseen etuun mahdollisena toimenpiteistä luopumisen esteenä. Lisäksi tuomitsematta jättämisessä kohtuusperusteella on lupa ottaa huomioon tekijän toiminta rikoksensa selvittämisen edistämiseksi.[88] Kohtuus- ja konkurrenssiperusteisiin on nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain säätämisen yhteydessä tehty samat muutokset kuin vastaaviin syyttämättäjättämissäännöksiin (ks. 1.2.1997 voimaan tullut laki 1060/1996).

Tuomitsematta jättäminen tulee lisäksi kysymykseen *poikkeuksellisuusperusteella* (RL 3 luvun 5 §:n 3 momentin 2-kohta), jos rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana. Esitöiden mukaan (*HE* 79/1989 s. 19–20) tekoon liittyviä poikkeuksellisuusperusteita voisivat olla muun muassa tekijään kohdistunut voimakas painostus tai uhka, voimakas ja äkkiarvaamaton houkutus, pakkotilaa lähellä olevat tilanteet, hätävarjelua lähellä olevat tilanteet ja tapaukset, joissa uhri on provosoinut tekijän rikokseen, rangaistavuuden poistavaa oikeuserehdystä lähellä olevat tilanteet ja uhrin muu myötävaikutus rikokseen. Tekijän henkilöön lähemmin liittyvinä seikkoina tulisivat kysymykseen muun muassa yleisessä syyllisyysarvioinnissa vaikuttavat seikat. Lisäperusteina teon luonnetta arvioitaessa voisivat olla tekijän nuoruus ja ensikertalaisuus.

Vaikka selostetut RL:n ja RVA:n säännökset ovat pitkälti samanlaisia, tuomitsematta jättämisen soveltamisala on tarkoitettu syyttämättä jättämistä laajemmaksi. Esimerkiksi toimenpiteistä luopumiseen oikeuttava rikoksen vähäisyys olisi esitöiden mukaan arvioitava eri portaissa eri mitalla.[89]

---

[87] Ks. *HE* 79/1989 s. 19 ja *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1208–1209.

[88] Syyttämättä jättämistä koskevasta kohtuusperusteesta mainittu periaate jätettiin pois nimismiesorganisaatioon viitaten. Esitöiden mukaan ei olisi ollut asianmukaista, jos nimismies olisi sekä valvonut rikosten esitutkintaa että arvioinut syyttäjänä rikoksentekijän omaa osuutta teon selvittämisessä, ks. *HE* 79/1989 s. 15. – Nimismiesorganisaatio on 1.12.1996 voimaan tulleen kihlakuntauudistuksen yhteydessä siirtynyt historiaan.

[89] Ks. *HE* 79/1989 s. 19. – Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhde on tarkemmin esillä jaksossa IV 5.

Vuoden 1991 uudistuksessa omaksuttujen yleissäännösten lisäksi Suomessa on lukuisia tiettyjä rikoslajeja koskevia *erityisiä syyttämättäjättämissäännöksiä* sekä rikoslaissa että sen ulkopuolisessa lainsäädännössä. Viimeksi mainituista käytännössä tärkein on tieliikennelain (267/81) 104 §:n eräitä olosuhteet huomioon ottaen vähäisiä *liikennerikoksia* koskeva säännös.[90] Rikoslaissa olevista erityissäännöksistä käytännössä merkityksellinen on ollut RL 35:7:n (769/90) säännös, jonka mukaan *vahingonteosta ja lievästä vahingonteosta* voidaan jättää ilmoitus tekemättä, syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksen tekijä on korvannut vahingon ja korvaus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.[91] Merkille pantava on myös RL 21 luvun 17 §:n (578/95) uusi säännös. Jos saman luvun 5 §:ssä tarkoitetussa (rikoksen perusmuotoa koskevassa) *pahoinpitelyssä* asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi, virallisella syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista.[92]

Uuden tyyppistä toimenpiteistäluopumisinstituution käyttöä ilmentää *huumausainerikoksia* koskeva RL 50 luvun 7 §:n (1304/93) erityissäännös. Sen mukaan huumausaineen käytöstä ja huumausaineen käyttöön liittyvästä muusta sanotussa luvussa tarkoitetusta rikoksesta voidaan jättää syyte ajamatta ja rangaistus tuomitsematta, jollei teko olosuhteet huomioon ottaen ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta. Merkille pantavaa on, että säännöksen esitöissä on luotu rikosprosessioikeudellisen legaliteettiperiaatteen kannalta *käänteinen presumtio* syytteen nostamisesta: tarkoituksena on, että pelkän käytön tapauksissa syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä sovellettaisiin, *jollei sitä vastaan ole painavia syitä*. Säännöksen mukaan syyte voidaan myös jättää ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos tekijä osoittaa sitoutuneensa sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymään hoitoon. Esitöiden mukaan säännös on tarkoitettu edistämään hoitoon hakeutumista. Kyse ei olisi pakkohoidosta, »vaan lähinnä pienestä palkkiosta siitä, että rikoksentekijä hakeutuu vapaaehtoisesti hoitoon».[93]

---

[90] Säännös koskee myös ilmoittamatta ja tuomitsematta jättämistä.

[91] Säännös perustuu lakivaliokunnan ehdotukseen, jonka mukaan säännöksellä pyrittiin mm. lisäämään vähäisten rikosten sovittelumahdollisuuksia. Ks. *LaVM* 6/1990 s. 13–14.

[92] Säännös – joka koskee siis ainoastaan syyttämättä jättämistä – perustuu lakivaliokunnan ehdotukseen, ks. *LaVM* 22/1994 s. 14, vrt. *HE* 94/1993 s. 91–92 ja s. 100.

[93] Ks. *HE* 180/1992 s. 28–29.

Järjestelmän joustomahdollisuuksien turvaaminen toimenpiteistäluopumisinstituution avulla on vähitellen kehittynyt säännönmukaiseksi kriminaalipolitiikan keinoksi. Tätä osoittaa muun muassa *oikeushenkilön rangaistusvastuuta* koskeva uusi sääntely, johon on liitetty myös syyttäjän harkintavaltaa koskeva säännös. Kun oikeushenkilöä itseään ei rikoslain 9 luvun (743/95) säännösten mukaan pidetä *rikoksentekijänä* eikä oikeushenkilön toimintaa *tekona* tavanomaisessa rikosoikeudellisessa mielessä, eivät rikoksentekijän teon arvointia silmällä pitäen muotoillut yleiset toimenpiteistäluopumissäännökset olisi soveltuneet yhteisövastuuseen. Tämän vuoksi syyttäjän harkintavallasta on otettu RL 9 luvun 7 §:ään omat säännökset, joiden soveltamisedellytykset on laadittu tiukemmiksi kuin yleisissä toimenpiteistäluopumissäännöksissä, sillä yhteisösakon rikoslajeittainen soveltamisala on suppea, eikä syyttämättä jättämistä ole sen vuoksi tarvetta käyttää järjestelmän voimavarojen kohdentamiskeinona.[94]

RL 9:7.1:n mukaan virallinen syyttäjä saa jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä vastaan tekemättä, jos (1) oikeushenkilön laiminlyönti tai sen johdon osuus rikoksessa on ollut vähäinen taikka (2) oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta ei ole aiheutunut muuta kuin vähäistä vahinkoa tai vaaraa, ja kummassakin tapauksessa oikeushenkilö on vapaaehtoisesti ryhtynyt tarpeellisiin toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi. Pykälän 2 momentin mukaan rangaistusvaatimus saadaan jättää tekemättä myös eräissä sellaisissa tapauksissa, joissa rikoksentekijä on jo tuomittu rangaistukseen ja on odotettavissa, ettei oikeushenkilöä tämän vuoksi tuomittaisi yhteisösakkoon. Esitöiden mukaan tuomitsematta jättämisen täytyisi tässä tapauksessa olla selvästi todennäköisempää kuin tuomitsemisen, sillä mainitulla säännöksellä ei ole tarkoitettu antaa syyttäjän tehtäväksi vaikuttaa yhteisösakon soveltamistiheyteen, vaan ainoastaan välttää tarpeettoman työn teettäminen syyttäjillä.[95] Pykälän 3 momentin mukaan päätökseen jättää rangaistusvaatimus oikeushenkilöä vastaan esittämättä sovelletaan RVA 15 b–15 d §:n menettelysäännöksiä muutoin, paitsi ei huomautusta koskevaa RVA 15 b §:n 2 momenttia, ja *syyllisyyskysymyksen* tuomioistuinkäsittelyn sijasta oikeushenkilöllä on mahdollisuus saada tuomioistuimen tutkittavaksi kysymys *rangaistusvastuun perusteiden* olemassaolosta.

---

[94] Ks. *HE* 95/1993 s. 45.

[95] Ks. *ibid.* s. 47.

3.4 Toimenpiteistä luopumisesta rikosvastuun toteutumisen muotona ja osana seuraamusjärjestelmää

Kun toimenpiteistä luopuminen sisältää rikoksen syyksilukemisen, jota ilmoittamatta ja syyttämättä jättämisen yhteydessä voidaan tähdentää huomautuksella, toimenpiteistä luopumista voidaan pitää *rikosvastuun toteutumisen muotona*.[96] Tällöin voidaan teoreettisena lähtökohtana pitää toimenpiteistä luopumisen sijoittumista rikosvastuun toteutumisen alimmalle tasolle, kuten *Lappi-Seppälä* on esittänyt tarkastellessaan rikosvastuun tasoja ja toimenpiteistä luopumista.[97] Lappi-Seppälän asetelmassa *I-tasolle* sijoittuvat rikoksen rakennosat, jotka voidaan hahmottaa porrasteisina järjestyksessä Tunnusmerkistönmukaisuus → Oikeudenvastaisuus → Syyllisyys. Vastuusta vapauttaminen olisi sitä totaalisempi, mitä aikaisemmalla portaalla se tapahtuu. *II-tasolle* sijoittuvat toimenpiteistä luopumisen muodot ilmoittamatta jättäminen, syyttämättä jättäminen ja tuomitsematta jättäminen. *III-tasolla* on rangaistuksen mittaaminen, jossa vastuun määrä ja toteutuminen on porrastettavissa sen mukaan soveltuuko tilanteeseen asteikon alittamisperuste (RL 3:5.2), jokin yleinen rangaistuksen vähentämisperuste tai jokin rangaistuksen mittaamisessa vaikuttavista perusteista (RL 6 luku). Asetelmassa vastuukynnys ylittyy siirryttäessä I-tasolta II-tasolle ja tekijä tuomitaan rangaistukseen siirryttäessä III-tasolle. Moitteen suuruus kasvaa siirryttäessä portailla ja tasoilla ylöspäin.[98]

Selostettu asetelma hahmottaa hyvin toimenpiteistä luopumisen sijoittumista rikosvastuun toteutumisessa. Toisaalta, kuten myöhemmässä esityksessä käy tarkemmin ilmi, toimenpiteistä luopuminen on kehittynyt niin *monimuotoiseksi instituutioksi*, että sen sijoittaminen jollekin moitteen suuruuden mukaan määräytyvälle »tasolle» on eräissä suhteissa pulmallista.

---

[96] Vrt. *Jonkka* 1991 s. 185 ja alav. 49 ei näytä pitävän toimenpiteistä luopumista rikosvastuun toteutumisen muotona. – Voisi sanoa, että toimenpiteistä luopuminen merkitsee luopumista *rangaistus*vastuun toteuttamisesta.

[97] Ks. *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1222 ss. ja asetelma s. 1224. Rikostapauksen poikkeukselliseksi tekeviä seikkoja on jo aiemmin systematisoinut *Lahti* 1974 s. 278 ss. ja 333–336 sekä 1977 s. 47 ss. (alkup. »Muistio toimenpiteistä luopumisesta rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Annettu rikosoikeuskomitealle sen pyytämänä asiantuntijalausuntona 15.6.1973»).

[98] Asetelmaan sisältyy myös horisontaalinen ulottuvuus, joka jäsentää rangaistusvastuun toteutumisessa vaikuttavia seikkoja sen mukaan, kiinnittyvätkö ne teon törkeysarvosteluun, tekijän henkilöön vai »teon ulkopuolisiin» kohtuus- tai tarkoituksenmukaisuusargumentteihin, ks. *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1223–1224 ja 1987 s. 293–299.

Toimenpiteistäluopumistasolla *vaikuttavat samat perusteet* kuin mittaamistasolla, mutta eri tasoilla nuo perusteet vaikuttavat *erivahvuisina.*[99] Esimerkiksi rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, äkkiarvaamaton houkutus tai muu tekijän syyllisyyttä alentava seikka voi johtaa joko rangaistuksen lieventämiseen tai toimenpiteistä luopumiseen riippuen siitä *kuinka suuri* tuon vaikuttimen tai seikan merkitys on ollut. Vastaavasti tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi taikka rikoksesta hänelle aiheuvat muut seuraukset ovat sekä rangaistuksen lieventämismisperusteita tai rangaistuksen mittaamisessa kohtuuden mukaan huomioon otettavia perusteita (RL 6:3 ja 6:4) että tuomitsematta tai syyttämättä jättämisen perusteita (RL 3:5.3 ja RVA 15 a §). Tämä toteamus ei sinänsä aiheuta pulmia toimenpiteistä luopumisen sijoittamiselle moitteen suuruuden mukaan määräytyvälle tasolle; vaikka perusteet ovat samoja, sijoittuu teko toimenpiteistä luovuttaessa *moitittavuusarvostelussa* alemmalle tasolle. Moitteen suuruus on asetelmassa keskeinen sen vuoksi, että se on ainoa eri tasoja (rikoksen rakenneosat, toimenpiteistä luopuminen ja rangaistuksen mittaaminen) yhdistävä tekijä.[100]

Pulmallisempia ovat sitä vastoin sellaiset tapaukset, joissa rikos moitittavuusarvostelussa sijoittuisi III-tasolle, mahdollisesti jopa sen yläreunalle koventamisperusteiden soveltamisalueelle, mutta siitä huolimatta sanktiovalinnassa päädytään toimenpiteistä luopumiseen eli II-tasolle. Tällainen voi olla tilanne eräissä rikosten yhtymistapauksissa, joissa yksittäisen rikoksen moitittavuus voi olla suuri (rikoslajin normaalitapaukseen verrattuna), mutta siitä huolimatta sen osalta luovutaan toimenpiteistä, koska *muiden rikosten takia* rikos ei olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään (konkurrenssiperuste). Toiseksi vastaavantapainen voi tilanne olla silloin, kun toimenpiteistä luovutaan esimerkiksi sen vuoksi, ettei oikeudenkäynti ja rangaistus estäisi tai katkaisisi alkoholistien tai huumeidenkäyttäjien vieroittamiseen tarkoitettua hoitoa (kohtuusperuste). Näissä tapauksissa siis teko sinänsä voi moitittavuusarvostelussa sijoittua III-tasolle ja vieläpä siten, että jos rangaistus tuomittaisiin, sen mittaamisessa olisi sovellettava koventamisperustetta, mutta siitä huolimatta asiassa voidaan tehdä »II-tason» ratkaisu.

---

[99] Ks. myös *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1223 alav. 75, missä on todettu, että teon ulkonainen törkeys, tekijän syyllisyys, tekijän henkilöön liittyvät piirteet sekä ns. reaaliset argumentit tulevat tavalla tai toisella huomioon otetuksi jokseenkin kaikilla tasoilla.

[100] Kun myös *kohtuusnäkökohtia* voidaan ottaa huomioon sekä toimenpiteistä luopumis- että mittaamistasolla, olisi oikeastaan täsmällisempää todeta, että edettäessä asteikolla ylöspäin moitteen suuruus kasvaa ja/tai *kohtuusnäkökohtien painoarvo pienenee.*

Toisin sanoen se, että rikoksen johdosta luovutaan toimenpiteistä, ei *välttämättä* ilmennä rikoksen sijoittumista moitittavuusarvostelussa mittaamistasoa (III) alemmalle tasolle. Toimenpiteistä luopuminen vähäisyys- ja nuoruusperusteilla ilmentää sitä, mutta ratkaisu konkurrenssiperusteella tai kohtuusperusteella ei ilmennä pelkästään itse teon moitittavuuden tasoa (puheena olevalla asteikolla). Voitaisiin sanoa, että siirtymä II-tasolta III-tasolle edellyttää lisäksi, että kohtuusnäkökohdat ja rangaistuksen käytön tarkoituksenmukaisuus sallivat siirtymän.

Tämän mukaisesti asetelmaa voidaan täydentää toimenpiteistäluopumisinstituution uuden monimuotoisuuden huomioon ottavaksi. Yllä esitetyn perusteella pelkästään moitteen suuruus ei voinut olla eri tasoja yhdistävä, ts. siirtymistä alemmalta tasolta ylemmälle perusteleva tekijä. Sitä vastoin tuollainen tekijä voi olla *rangaistuksen käytön puolesta esitettävien perusteiden suhteellinen painoarvo rikostapauksessa*. Tuo painoarvo yleensä kasvaa teon paheksuttavuuden kasvaessa, mutta – kuten yllä ilmeni – rangaistuksen käyttöä vastaan saattaa puhua jokin muu yksittäistapauksessa painavampi intressi, jonka huomioon ottamisen mahdollisuutta toimenpiteistäluopumisinstituutio osaltaan palvelee. Esitetty tekijä kytkee asetelmaan rangaistusteoreettiset tausta-ajatukset. Vuoden 1991 uudistus osoittaa tässä valossa tiettyä etääntymistä tiukasta suhteellisuusperiaatteesta, toisin sanoen siitä, että seuraamuksen ankaruuden tulisi ilmentää rikoksen moitittavuutta (teon haitallisuutta ja tekijän syyllisyyttä). Se, että teon paheksuttavuutta vastaavan rangaistuksen käytöstä voidaan luopua, osoittaa *utilitaristisien* näkökohtien painottumista: milloin rangaistuksen käytöllä ei saavuteta (uskottua) *hyötyä* (siitä aiheutuviin haittoihin nähden), rangaistuksen käytöstä voidaan luopua.

Rikosten seuraamusjärjestelmä rakentuu eräänlaisen asteittain ankarammaksi käyvän ns. *porrasmallin* ajatukselle.[101] Tällaisessa mallissa toimenpiteistä luopuminen sijoitetaan alimmalle portaalle. Sen jälkeen seuraa rikesakko ja sitten päiväsakkojärjestelmän mukainen sakko, joka voi periaatteessa olla myös ehdollinen. Tämän jälkeen seuraa ehdollinen vankeus mahdollisi-

[101] Esim. *Rikosoikeuskomitea* 1976 s. 67–68 katsoi, että rangaistuksen tulee olla sitä ankarampi mitä moitittavampaa rikollinen käyttäytyminen oli. Suhteellisuusperiaatteen toteuttamiseksi seuraamusvalikoiman tuli tarjota tuomioistuimelle mahdollisuus mitoittaa rangaistus teon törkeyden mukaan. Tämän mukaisesti seuraamusjärjestelmä tuli porrastaa suppeahkoon määrään ankaruutensa puolesta eriasteisia seuraamuslajeja. Komitean tavoitteena oli (*ibid.* s. 72) yksinkertainen ja selväpiirteinen järjestelmä, jollaista se piti yleisestävyydeltään tehokkaampana ja lainkäytön yhdenmukaisuuden takaamisen kannalta varmempana kuin lukuisiin erilaatuisiin seuraamuksiin perustuvaa järjestelmää.

ne oheissakkoineen ja sitten yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Jos asiaa tarkastellaan vankeusrangaistuksen vaihtoehtojen näkökulmasta, voidaan sanoa, että jokainen mahdollisesti käytettävissä oleva porras ennen ehdottoman vankeuden tuomitsemista on vaihtoehto sille.[102]

Voidaan myös katsoa, että toimenpiteistä luopumisen *eri muodot* edustavat *eri askelmia* seuraamusjärjestelmän portaikossa. *Lappi-Seppälän* (1991 s. 915) mukaan järjestelmän johdonmukainen soveltaminen ja suhteellisuusperiaatteen toteuttaminen edellyttävät, ettei toimenpiteistä luovuta alemmalla tasolla tilanteissa, joissa ylempi viranomainen olisi ryhtynyt toimenpiteisiin. Rikoksesta, josta tuomioistuin otaksuttavasti tuomitsisi rangaistuksen, ei saisi jättää syyttämättä, eikä rikosta, jonka syyttäjä panisi syytteeseen, saisi jättää ilmoittamatta. Tältä kannalta syyttämättä jättämistä koskevissa vähäisyys- ja nuoruusperusteissa olevat viittaukset odotettavissa olevaan sakko- tai vankeusrangaistukseen näyttävät tosin hieman pulmallisilta, mutta periaatteelliselta kannalta tärkeänä lähtökohtana on kyllä pidettävä sitä, että tuomioistuinten ulkopuolella tapahtuvassa tuomiovallan käyttöön rinnastettavassa päätöksenteossa seurataan tuomioistuinkäytäntöä.[103]

Pelkästään seuraamusten ankaruutta silmällä pitäen toimenpiteistä luopumisen sijoittuminen seuraamusjärjestelmän alimmalle portaalle (portaille) näyttää melko selvältä. Sen sijaan porrasmalliin sisältyvän suhteellisesti määräytyvien rangaistusten ajatuksen kannalta toimenpiteistäluopumisinstituution monimuotoisuus näyttää merkitsevän eräin osin poikkeusta porrasmallista. Toimenpiteistä luopuminen on luontevimmin nähtävissä osana asteittain ankarammaksi käyvää rikosten seuraamusjärjestelmää sellaisissa tapauksissa, joissa päätös nojautuu vähäisyys- tai nuoruusperusteeseen. Sitä vastoin konkurrenssiperusteella tehdyt prosessiekonomiaa tavoittelevat ratkaisut ja eräät edellä viitatut kohtuusperusteen soveltamistapaukset näyttävät toteuttavan huonosti suhteellisuusperiaatetta ilmentävää seuraamusjärjestelmän porrasteisuuden ajatusta. Suhteellisuusperiaatteen mukainen seuraamushan saattaisi olla portaikon ylimmällä tasolla (vankeus), mutta *muiden rikosten* takia (konkurrenssiperuste) tai esimerkiksi *rikosoikeudellisen järjestelmän ulkopuolisten toimenpiteiden* takia (esim. sosiaali- ja terveydenhuollon toimet) seuraamus onkin portaikon alimmalle tasolle sijoittuva toimenpiteistä luopuminen.

Jo ennen vuoden 1991 uudistusta toimenpiteistä luopumisen sijoittamista perinteiseen oikeudelliseen systematiikkaan pidettiin ongelmallisena ja oi-

[102] Ks. *Majanen* 1994 s. 139.

[103] Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhde on lähemmin esillä jaksossa IV 5.

keustieteessä painotettiin käsitteen sekamuotoisuutta tai *sui generis* -ominaisuutta.[104] Uudistuksen jälkeen tilanne on tässä suhteessa entistä pulmallisempi. Toisaalta tämän laatuisten pulmien merkitystä ei ole syytä korostaa. Kun toimenpiteistä luopuminen jokaisessa tapauksessa sisältää toteamuksen henkilön syyllistymisestä rangaistavissa olevaan tekoon ja (heikomman tai vahvemman) moitteen sen johdosta, on ilmiö ymmärrettävä osaksi seuraamusjärjestelmää (ei kuitenkaan *kiinteäksi osaksi* asteittain ankarammaksi käyvää seuraamusjärjestelmää[105]). Sopivan väljän, yhä käyttökelpoisen määrittelyn on esittänyt *Heinonen* (1970, s. 668): »...toimenpiteistä luopuminen... kuuluu rikosten seuraamusjärjestelmään, jossa se muodostaa oman erityisen kokonaisuutensa.» Vuoden 1991 uudistuksen voidaan todeta lisänneen painoa sanalle »erityinen».

4. Rangaistusmääräysmenettely rikosprosessimuotona

4.1 Rangaistusmääräysmenettelyn kehityksestä

Ennen vuotta 1931 kaikki rikosasiat oli käsiteltävä noudattaen yleistä rikosasiain oikeudenkäyntijärjestystä. *Vähäisten rikosten* erottaminen tavallisesta rikosasiain oikeudenkäynnistä tuli esille vuoden 1931 valtiopäivillä hallituksen esitettyä *lakia rangaistusmääräyksestä*. Esityksen mukaan tällaisia rikoksia koskevat asiat, joilla niiden lukuisuuden vuoksi oli käytännössä varsin suuri merkitys lainkäytölle, voitiin »oikeusturvallisuutta» vaarantamatta ratkaista yksinkertaisemmassa menettelyssä ainakin silloin, kun syytetty tunnustaa rikoksensa. Rikosasiain oikeudenkäynnille yleensä säädetyn menettelyn noudattaminen tällaisissa asioissa rasitti tuomioistuimia ja asianosaisia aiheuttaen sekä valtiolle että asianosaisille turhia kustannuksia. »Mutkallisemmasta asiain käsittelystä» oli myös seurauksena, että rangaistuksen tuomitseminen ja täytäntöönpano viivästyivät, minkä katsottiin olevan omiansa heikentämään rangaistuksen vaikutusta rikollisuuden vastustamisessa. Näistä syistä esityksessä ehdotettiin, että vähäisistä rikoksista rangaistus voitaisiin tietyin edellytyksin määrätä ilman varsinaista oikeudenkäyntiä rangaistusmääräyksellä, jonka antaisi virallisen syyttäjän esityksestä kihlakunnantuomari tai muu oikeuden puheenjohtaja. Perusteluissa katsottiin, että »oi-

[104] Ks. *Lahti* 1974 s. 77.
[105] Vrt. *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1209 alav. 52.

keusturvallisuuden kannalta voisi olla arveluttavaa jättää sitä syyttäjäviranomaisten tehtäväksi».[106]

Laki rangaistusmääräyksestä 19.6.1931/206 tuli voimaan 1.8.1931. Sen mukaan rangaistusmääräyksellä voitiin tuomita rangaistus virallisen syytteen alaisesta vähäisestä rikoksesta, jolla tarkoitettiin yleisen alioikeuden käsiteltävää rikosta, josta ei voinut tulla ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai vankeutta kuusi kuukautta, sekä poliisijärjestyksen, kunnallisen tai muun järjestyssäännön tai laillisesti vahvistetun uhkasakkokiellon rikkomista. Jos virallinen syyttäjä katsoi, että vähäisestä rikoksesta oli tuomittava enintään 100 päiväsakkoa, eikä rikoksesta epäilty ollut alle 18-vuotias, syyttäjä sai antaa epäillylle tiedoksi kirjallisen rangaistusvaatimuksen, jossa oli epäillyn ja teon yksilöintiin liittyvien tietojen lisäksi mainittava vaaditun sakkorangaistuksen suuruus ja sen vankeusrangaistuksen aika, joksi sakkorangaistus varojen puuttuessa muunnetaan. Jos epäilty merkitsi[107] tähän syyttäjän »kirjoitukseen», että (1) hän tunnustaa rikoksen (2) eikä tee muistutusta syyttäjän rangaistusvaatimusta vastaan, sekä (3) toimitti kirjoituksen takaisin syyttäjälle enintään kahdeksan päivän kuluessa, kihlakunnantuomari tai raastuvanoikeuden puheenjohtaja sai, jos hän harkitsi syyttäjän vaatimuksen oikeaksi, tuomita vaaditun rangaistuksen rangaistusmääräyksellä.[108] Rangaistusmääräykseen ei saanut hakea muutosta varsinaisin muutoksenhakukeinoin, vaan se oli lainvoimaisen tuomion veroinen.[109]

---

[106] Ks. *HE* 17/1931 s. 2. Esityksessä vedottiin myös oikeusvertaileviin näkökohtiin: Norjassa, Tanskassa, Saksassa, Itävallassa ja Italiassa oli jo voimassa vähäisiä rikoksia koskeva rangaistusmääräysmenettely, joka Norjassa ja Tanskassa nojautui siihen, että rikoksesta epäilty hyväksyi syyttäjäviranomaisen vaatimuksen, kun taas muissa em. maissa tuomari saattoi syyttäjän esityksestä antaa »rangaistuskäskyn», jota vastaan epäillyllä oli oikeus tehdä tuomioistuimessa muistutuksensa. Ruotsissa vähäisetkin rikosasiat oli vielä tuolloin käsiteltävä normaalissa järjestyksessä (ks. *ibid.* s. 1).

[107] Lakivaliokunnan ehdotuksen mukaisesti merkintä oli rikoksesta epäillyn allekirjoitettava ja allekirjoitus »uskottavan miehen» oikeaksi todistettava. Ks. *LaVM* 1/1931 s. 1.

[108] Kun HM 13 §:ssä oli kielletty tuomitsemasta Suomen kansalaista muussa oikeudessa kuin siinä, jonka alainen hän lain mukaan oli, ja HM 55 §:n mukaan yleisistä ylija alioikeuksista säädettiin lailla, lakivaliokunnan mielestä oli »selvää, että kihlakunnantuomari ja raastuvanoikeuden puheenjohtaja rangaistusmääräyksen antaessaan toimivat tuomioistuimena». Ks. *LaVM* 1/1931 s. 1.

[109] Esitöissä tätä perusteltiin niillä rangaistusmääräyksen antamisen edellytyksillä, että syytetty on tunnustanut rikoksensa ja nimenomaan alistunut rangaistukseen. Ks. *HE* 17/1931 s. 3.

Vuoden 1931 lailla rangaistusmääräyksestä ei ollut toivottuja tuloksia, sillä sitä käytettiin vain harvoissa tapauksissa. Tämän vuoksi jo vuoden 1934 valtiopäiville annettiin esitys uudeksi laiksi rangaistusmääräyksestä. Esityksen perusteluiden mukaan suurimpana syynä vuoden 1931 lain vähäiseen käyttöön olivat ilmeisesti ne rangaistusmääräyksen antamisen edellytykset, että epäilty tunnustaa rikoksen eikä tee muistutusta syyttäjän rangaistusvaatimusta vastaan ja itse suoranaisin toimenpitein myötävaikuttaa asian käsittelyyn rangaistusmääräyksellä (palauttamalla asiakirjat syyttäjälle). Esitöiden mukaan »rikoksesta epäilty, poikkeuksia lukuunottamatta, ei yleensä ole erikoisen halukas yksinkertaistuttamaan ja jouduttamaan oikeudenkäyntimenettelyä päästäkseen nopeammin kärsimään rangaistustaan».[110] Korkeimman oikeuden lakiesityksestä antaman lausunnon mukaan syynä oli pidettävä lisäksi sitä, että viralliset syyttäjät »tuntien kansanluonteeseen juurtuneen käsitystavan, joka vaatii syytettä todistajilla todistettavaksi siinäkin tapauksessa että sen oikeellisuus muutoinkin on ilmeinen, ovat katsoneet turhaksi edes koettaakaan käyttää laissa säädettyä, syytetyn tunnustusta ja muutakin myötävaikutusta kysyvää yksinkertaista menettelyä». Silloisia yhteiskunnallisia olosuhteita rangaistusmääräysmenettelyä silmällä pitäen valaisee korkeimman oikeuden lausuntoon sisältyvä tieto, että pienten rikosasioiden (joita rangaistusmääräysmenettelyssä olisi voitu käsitellä) »valtavana enemmistönä» olivat *juopumus- ja kieltolakirikokset.*[111] Tätä taustaa vasten tulee ymmärrettäväksi myös korkeimman oikeuden lausuntoon liitetystä eriävästä mielipiteestä ilmenevä tieto, että vähäisistä rikoksista syytetyt olivat hyvin usein senlaatuisia henkilöitä, joihin poissaolo- ja uhkasakot eivät tehonneet ja joita oli myös vaikea tavoittaa oikeuteen noutamista varten.[112]

Laki rangaistusmääräyksestä 25.5.1934/228 tuli voimaan 1.7.1934. Sen mukaan rangaistusmääräyksen antaminen ei enää edellyttänyt epäillyn tunnustusta tai muutakaan myötävaikutusta, mutta syytetylle varattiin mahdollisuus saattaa asia oikeuden käsiteltäväksi ilmoittamalla siitä asianomaiselle kihlakunnantuomarille 14 päivän tai raastuvanoikeuden arkistoon seitsemän

[110] Ks. *HE* 4/1934 s. 1.

[111] Ks. korkeimman oikeuden lausunto 6.10.1933 n:o 2489 ehdotuksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi rangaistusmääräyksestä, *HE* 4/1934 liite 1 (s. 7). Lakiesityksen käsittelyajankohtana pienten rikosjuttujen lukumäärä oli kieltolain tultua kumotuksi ja juopumusta koskevien lainsäännösten muuttumisen johdosta »suuressa määrin vähentynyt», mutta tehokkaampaa rangaistusmääräysmenettelyä pidettiin silti perusteltuna, ks. *LaVM* 4/1934 s. 1.

[112] Ks. *HE* 4/1934, liite 2 (s. 10–11).

päivän kuluessa siitä, kun syyttäjän rangaistusvaatimus oli annettu syytetylle tiedoksi.[113] Vähäisen rikoksen käsite oli sama kuin vuoden 1931 laissa,[114] mutta rangaistusmääräyksellä tuomittavan sakkorangaistuksen yläraja alennettiin 75 päiväsakkoon. Toisaalta uutta soveltamisalan laajennusta merkitsi mahdollisuus tuomita sakkorangaistuksen ohella *valtiolle menetetyksi* omaisuutta, jos sen arvo ei ollut 500 markkaa suurempi. Uutta oli myös se, että rangaistusmääräyksin käsiteltäviä asioita varten voitiin määrätä *apulaissyyttäjiä*. Paitsi, että rangaistusmääräyksen antaminen ei enää edellyttänyt epäillyn tunnustusta, myös tuomarin harkintaa koskevia lain säännöksiä muutettiin nähdäkseni tuomitsemiskynnystä alentavalla tavalla. Vuoden 1931 lain mukaan tuomarin tuli antaa rangaistusmääräys vain siinä tapauksessa, että hän harkitsi syyttäjän vaatiman rangaistuksen oikeaksi, mutta vuoden 1934 lain mukaan rangaistusmääräys oli annettava, *jollei* asiassa ollut tullut ilmi mitään, *joka selvästi oli syytettä vastaan.*[115]

Kun vuosien 1931 ja 1934 rangaistusmääräyslakien taustalla oli tarve käsitellä yksinkertaisemmassa menettelyssä erityisesti lukuisat kieltolaki- ja juopumusrikokset, seuraavan vuonna 1970 toteutetun rangaistusmääräysmenettelyn kokonaisuudistuksen[116] ensisijainen päämäärä oli *liikennerikkomusten*

---

[113] Ilmoitus oli syytetyn itsensä tai hänen laillisesti valtuuttamansa asiamiehen tehtävä; ilmoitusta ei voinut lähettää postitse, ks. lain 5 § ja 6 §:n 1 momentti sekä *LaVM* 4/1934 s. 1–2. Lakia ei saanut lainkaan soveltaa, milloin rikos oli tapahtunut tai ilmoitus vaadittavasta rangaistuksesta tiedoksiannettu sellaisella paikkakunnalla, josta oli vaikea kulku- tai liikenneyhteys muualle, koska silloin syytetylle olisi saattanut aiheutua kohtuuttomia kustannuksia vastustamisilmoituksen tekemisestä. Nämä paikkakunnat määrättiin asetuksella. Ks. Lain 13 §:n 2 mom. ja *HE* 4/1934 s. 2 sekä A paikkakunnista, joissa rangaistusmääräyksestä annettua lakia ei ole sovellettava 25.5.1934/229.

[114] Vuoden 1934 lain tulkinta poikkesi nykytilasta siinä, että milloin rikoksesta saattoi erittäin raskauttavien asianhaarojen vallitessa seurata kovempi rangaistus kuin kuusi kuukautta vankeutta, lakia ei voinut soveltaa. Ks. *LaVM* 4/1934 s. 1.

[115] Vrt. vuoden 1931 lain 4 § ja vuoden 1934 lain 4 §. Toisaalta on huomattava, että jälkimmäisen lain mukaan tuomarilla oli mahdollisuus määrätä vaadittua *lievempi* rangaistus, kun taas vuoden 1931 lain mukaan rangaistus oli joko tuomittava vaaditun mukaisena tai sitten palautettava asiakirjat syyttäjälle.

[116] Vuoden 1934 lakiin tehtiin sen voimassaoloaikana useita osittaisuudistuksia. Vuonna 1954 toteutetulla lainmuutoksella 16.7.1954/320 menettelyn soveltamisalaa laajennettiin huomattavasti. Ensinnäkin menettelyä voitiin käyttää alle 21-vuotiaisiin nuoriin, jos sosiaalilautakunta antoi siihen suostumuksen. Näin luovuttiin osittain siitä alkuperäisestä tarkoituksesta, että tuomioistuin henkilökohtaisessa käsittelyssä saattaisi vaikuttaa kirjallista menettelyä tehokkaammin nuoreen rikoksentekijään. Toiseksi rangaistusmääräysmenettelyn käyttäminen tehtiin mahdolliseksi sellaisissa vähäisissä rikoksissa, joihin liittyi jokin lisäseuraamus (esim. »metsästyskortin menettäminen»), jos syytettyä ei vaadittu tuo-

käsittelyn saattaminen entistä tarkoituksenmukaisemmaksi.[117] Toiseksi varauduttiin olosuhteiden muuttumisen takia tuomioistuimiin mahdollisesti tuleviin määrällisesti suuriin, mutta asiallisesti yksinkertaisiin jutturyhmiin, joista esimerkkinä oli itsepalvelujärjestelmään siirtymisen myötä yleistyneet *myymälänäpistykset*.[118] Näiden näkökohtien mukaisesti tavoitteena oli rangaistusmääräysmenettelyn nopeuttaminen ja tehostaminen. Hallituksen esityksessä viitattiin myös syytetyn oikeusturvasta huolehtimiseen, mutta oikeusturvan lisäämistä tarkoittavia säännöksiä laadittaessa oli »pidettävä silmällä sitä, ettei niillä vaaranneta rangaistusmääräysmenettelyn joustavuutta ja käyttökelpoisuutta viranomaisten työn rationalisoinnin kannalta».[119]

Rangaistusmääräyslaki 27.2.1970/146 (RangMäärL) tuli voimaan 1.7.1970. Lain mukainen menettely tarkoitettiin *ensisijaiseksi*: sitä oli käytettävä, jolleivät erityiset syyt vaatineet asian käsittelemistä yleistä rikosasiain oikeudenkäyntiä noudattaen.[120] Menettely rakentui vuoden 1934 laissa omaksutulle periaatteelle, että asia tuli tuomioistuimen käsiteltäväksi vain siinä tapauksessa, että syytetty ryhtyi aktiivisiin rangaistusvaatimusta vastustaviin toimenpiteisiin.[121] Syytetyn passiivisuus puolestaan johti säännönmukaisesti asian summaariseen käsittelemiseen.[122] Periaatteelliselta kannalta merkittä-

---

mittavaksi sellaiseen seuraamukseen. Kolmanneksi poistettiin rajoitus, jonka mukaan lakia ei voinut soveltaa asetuksella määrätyillä paikkakunnilla, joista oli vaikea kulku- tai liikenneyhteys muualle. Ks. *HE* 27/1954 s. 1–2, *LaVM* 2/1954 s. 1 ja *SuVM* 12 ja 12 a/1954.

[117] Esitöiden mukaan esim. vuonna 1953 rangaistusmääräyksin tuomituista 93 965 sakkorangaistuksesta 29 330 eli vajaa kolmasosa koski liikennerikkomuksia, kun taas vuonna 1963 tuomituista 217 467 sakkorangaistuksesta päätettiin 172 270 rangaistusmääräysmenettelyssä ja niistä 91 920 eli jo yli puolet koski liikennerikkomuksia. Kun juopumuksen rangaistavuus poistettiin 9.8.1968 annetulla lailla (491/68), liikennerikkomusten suhteellinen osuus rangaistusmääräysasioissa tuli vielä huomattavasti nousemaan. Ks. *HE* 31/1969 s. 1 ja *LaVM* 21/1969 s. 1. Lain uudistamiseen johtaneista valmisteluvaiheista ks. myös *Lahti* 1974 s. 121–122 lähteineen.

[118] Ks. *LaVM* 21/1969 s. 1–2.

[119] Ks. *HE* 31/1969 s. 1.

[120] Ks. *HE* 31/1969 s. 2 ja lain 1 §.

[121] Ks. *HE* 31/1969 s. 4. Rangaistusvaatimuksen vastustamista helpotettiin siten, että ilmoituksen siitä sai lähettää myös postitse. Ilmoituksen tekemiseen varattu aika yhtenäistettiin siten, että se oli niin maaseudulla kuin kaupungeissa yksi viikko rangaistusvaatimuksen tiedoksiannosta. Ks. *ibid.* s. 5 ja lain 10 §.

[122] Hallituksen esityksen mukaisessa lakiehdotuksessa epäillyn *tunnustukselle* oli vielä annettu merkitystä kytkemällä esitutkinnan toimittamisvelvollisuuden laajuus osittain siihen, mutta lakivaliokunnan mietinnön mukaisesti laista poistettiin viittaukset tunnustukseen, sillä mietinnön mukaan »aktiivisen tunnustamisen edellyttäminen välittömästi rik-

vää, käytännössä syntyneen menettelytavan hyväksymistä laissa merkitsi se, että *rangaistusvaatimuksen sai antaa poliisi*. Vuoden 1934 laki edellytti, että syyttäjä päätti rangaistusvaatimuksen antamisesta esitutkinnan jälkeen, mutta käytännössä myös poliisiviranomaiset olivat antaneet rangaistusvaatimuksia tiedoksi välittömästi kuulustelun yhteydessä tai rikkomuksen tapahtumapaikalla. Tämä menettely legalisoitiin vuoden 1970 laissa, kuitenkin niin, että poliisin tuli toimia syyttäjäviranomaisten antamien ohjeiden mukaisesti ja asianomaisen alisyyttäjän valvonnan alaisena.[123] Laki koski edelleen vain virallisen syytteen alaisia rikoksia, mutta menettelyn käyttäminen tehtiin mahdolliseksi siinäkin tapauksessa, että asianomistajalla oli korvausvaatimuksia, jos hän ilmoitti suostuvansa asian käsittelemiseen rangaistusmääräysmenettelyssä. Asianomistajalle jäi tällöin oikeus ajaa erikseen yksityisoikeudellisia vaatimuksia koskevaa kannetta syytettyä vastaan.[124] Aiemmassa laissa käytetty nimitys »vähäinen rikos» korvattiin sanalla *»rikkomus»*, joka määriteltiin muutoin aiempaa vastaavasti, mutta erittäin lieventävien tai raskauttavien asianhaarain varalta muodostettuja erillisiä rangaistusasteikkoja silmällä pitäen ratkaiseva oli se asteikko, jota tapaukseen oli sovellettava.[125] Lain soveltamisalaa laajennettiin myös korottamalla menettämisseuraamuksen arvoraja 1 000 markkaan.[126] Lakiin otettiin säännökset vanhentumisesta: rangaistusvaatimus oli annettava tiedoksi ennen syyteoikeuden vanhentumista ja rangaistusmääräys oli annettava vuoden kuluessa tiedoksi antamisesta.

---

komuksen tekemisen jälkeen saattaisi mutkistaa menettelyä, koska syytetty saattaa nähdä asian myöhemmässä vaiheessa toisin». Vrt. *HE* 31/1969 s. 3–4 ja lakiehdotuksen 6 § ja 8 §:n 2 mom. sekä *LaVM* 31/1969 s. 2.

[123] Ks. *HE* 31/1969 s. 2 ja lain (146/70) 3 § sekä *Tirkkonen* 1972 s. 597.

[124] Ks. *HE* 31/1969 s. 6–7. Asianomistajan vahingonkorvauskannetta silmällä pitäen leimaverolakia muutettiin siten, että hän sai toimituskirjat leimaverosta vapaina, jos virallinen syyttäjä oli ajanut syytteen rangaistusmääräysmenettelyssä. Vastaava muutos leimaverolakiin oli tehty vuonna 1966 sellaisten rikosasioiden osalta, joissa syyttäjä oli nuorista rikoksentekijöistä annetun lain taikka rikoksen vähäisyyden nojalla jättänyt syytteen ajamatta. Ks. *ibid.* s. 9–10.

[125] Ks. *LaVM* 21/1969 s. 2 ja lain 2 §, vrt. *LaVM* 4/1934 s. 1.

[126] Lain soveltamisedellytysten väljentämistä merkitsi myös se, että vaatimus sosiaalilautakunnan suostumuksesta alle 21-vuotiasta koskevan asian käsittelemiseen rangaistusmääryksin poistettiin. Säännöksen tarkoituksena oli ollut turvata nuorelle rikoksentekijälle tuomioistuinkäsittelyyn liittyvä etu, että rangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, mikä rangaistusmääräysmenettelyssä ei ollut mahdollista. Kun sakkorangaistusten osalta ehdollista rangaistusta ei yleensä käytetty, lisätyötä ja viivytystä aiheuttanut sosiaalilautakunnan suostumuksen hankkiminen jätettiin tarpeettomana pois uudesta laista. Ks. *HE* 31/1969 s. 7–8.

Kaikkia rangaistusmääräysasioita käsitteleviä tuomareita koskevaksi yhteiseksi nimitykseksi omaksuttiin *»rangaistusmääräystuomari»*.

Vuoden 1934 lain voimaantulon jälkeen hyväksytyt toimenpiteistäluopumissäännökset (ks. edellä jakso 3.2) otettiin huomioon vuoden 1970 rangaistusmääräyslaissa. Kun myös poliisi sai antaa rangaistusvaatimuksen tiedoksi, syyttäjälle varattiin oikeus sen *peruuttamiseen*. Peruuttaminen tuli kysymykseen myös silloin, kun syyttäjä halusi käyttää oikeuttaan *seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen* esimerkiksi nuorista rikoksentekijöistä annetun lain (262/49) 2 §:n, tieliikennelain 9 a §:n (288/65) tai rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 15 §:n 2 momentin (197/66) nojalla.[127] Sitä vastoin *tuomitsematta jättäminen* rangaistusmääräysmenettelyssä ei ollut mahdollista. Esitöiden mukaan rangaistusmääräystuomari ei voinut lopullisesti päättää, että syytetty jätettäisiin rangaistukseen tuomitsematta, koska menettely oli summittaista ja selvitys rikkomuksen tapahtuessa vallinneista olosuhteista puutteellista. Jos asiassa tuli ilmi seikkoja, joiden perusteella syytetty olisi tuomioistuimessa jätetty teosta rangaistukseen tuomitsematta, rangaistusmääräystuomarin tuli *palauttaa* asiakirjat syyttäjälle ja merkitä niihin syy, miksi rangaistusmääräystä ei ollut annettu. Samoin oli meneteltävä myös siinä tapauksessa, että rangaistusmääräystuomari muulla perusteella katsoi, ettei asiassa voida antaa rangaistusmääräystä. Syyttäjällä oli silloin mahdollisuus joko saattaa syyte tuomioistuimen ratkaistavaksi tai, mikäli ehkä tarpeellinen lisäselvitys osoitti rikkomuksen vähäpätöiseksi, jättää syyte seuraamusluonteisesti nostamatta.[128]

Vuoden 1970 lakiin tehtiin sen voimassaoloaikana useita muutoksia, joista periaatteellisesti merkittävin oli vuoden 1991 alusta voimaan tullut laki rangaistusmääräyslain muuttamisesta (14.12.1990/1108), jonka mukaan rangaistusmääräysmenettelyä voitiin käyttää myös *asianomistajarikoksissa*.[129] Samalla lainmuutoksella menettämisseuraamuksen arvoraja nostettiin 1 000

[127] Ks. *HE* 31/1969 s. 4 ja lain 8 §:n 3 momentti (146/70).

[128] Ks. *HE* 31/1969 s. 4–5 ja lain 9 § (146/70). *Tirkkonen* (1972 s. 600) on korostanut sitä, ettei rangaistusmääräysmenettelyssä voitu RangMäärL:n mukaan *antaa* sellaista *ratkaisua*, jossa syyttäjän *rangaistusvaatimus hylätään*.

[129] Soveltamisalan laajennus liittyi rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäiseen vaiheeseen, jossa asianomistajarikosten alaa laajennettiin. Hallituksen esityksessä esitettyjen laajennusten lisäksi säädettiin asianomistajarikoksiksi lakivaliokunnan ehdotuksen mukaisesti myös näpistys ja lievä kavallus. Lakivaliokunta edellytti hallituksen huolehtivan siitä, että näpistystä ja lievää kavallusta koskevat asiat voitiin edelleen käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä. Ks. *LaVM* 6/1990 s. 8 ja s. 23, vrt. *HE* 66/1988 s. 50–52 ja s. 225. Asianomistajarikosten käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä edellytti paitsi

markasta 5 000 markkaan. Virkarikoslainsäädännön uudistamisen yhteydessä rangaistusmääräyslakiin otettiin nimenomainen säännös (1 §:n 2 momentti 8.9.1989/802), jonka mukaan virkarikosta tai rikoslain 40 luvussa rangaistavaksi säädettyä julkisyhteisön työntekijän rikosta koskevaa asiaa ei saanut käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä.[130]

4.2 Vuoden 1994 uudistus

Vuoden 1994 alusta voimaan tullut *laki rangaistusmääräysmenettelystä 26.7.1993/692* (RML) liittyy alioikeusuudistukseen, johon kuuluvat kihlakunnanoikeuksien ja raastuvanoikeuksien yhtenäistäminen käräjäoikeuksiksi sekä oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen. Laki on osa rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista, jossa jo aiemmin on toteutettu yhden tuomarin istunnon käyttöönotto. Alioikeusuudistuksen yksi tavoite on ollut alioikeuksien toiminnan järkeistäminen siten, että asiaa käsittelevä kokoonpano ja käsittely määräytyvät asian laadun perusteella, jolloin alioikeudet pystyvät aiempaa tehokkaammin suuntaamaan voimavaransa laajojen ja oikeudellisesti vaikeiden asioiden käsittelemiseen. Myös asianosaisten aseman oikeudenkäynnissä on arvioitu parantuvan, kun riidattomat asiat voidaan käsitellä aiempaa yksinkertaisemmin ja riitaiset asiat perusteellisemmin.[131] Tavoitteena on ollut tuomioistuinten tehtävien rajaaminen todelliseen päätöksentekoon, kuten esimerkiksi silloin, kun rangaistuksen määräämistä koske-

---

asianomistajan suostumusta menettelyn käyttämiseen, myös normaalia syyttämispyyntöä. Suostumustaan asianomistaja ei voinut peruuttaa, mutta syyttämispyynnön sai peruuttaa ennen kuin virallinen syyttäjä oli toimittanut rangaistusvaatimuksen asianomaiselle rangaistusmääräystuomarille. Ks. *HE* 141/1990 s. 1–2 ja *LaVM* 8/1990 s. 1–2.

[130] Virkarikoksia ei tosin aiemminkaan voitu käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä, sillä virkarikosten seuraamusvalikoimaan kuului lähes poikkeuksetta joko virantoimituksesta erottaminen tai mahdollisuus tuomita varoitus ja rangaistusmääräyslain (146/70) 2 §:n mukaan rangaistusmääräyksin ei voitu käsitellä sellaisia rikoksia, joista oli säädetty *muu* tai ankarampi rangaistus kuin sakko tai vankeutta kuusi kuukautta. Kun rikoslain muuttamisesta annetulla lailla 8.9.1989/792 virantoimituksesta erottamisesta rikosoikeudellisena seuraamuksena luovuttiin ja viraltapano tai varoitus liittyivät uusien säännösten mukaan vain osaan virkarikoksista, esimerkiksi lahjusrikkomuksen käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä olisi tullut mahdolliseksi. Kun tällaiset asiat oli syytä käsitellä noudattaen yleistä rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyä siihen liityvän julkisuuden takia, joka lisäsi luottamusta asioiden tasapuoliseen käsittelyyn, rangaistusmääräyslakiin otettiin tällaisten asioiden käsittelyn estävä nimenomainen säännös. Ks. *HE* 58/1988 s. 73–74.

[131] Ks. *HE* 15/1990 s. 1 ja *HE* 63/1993 s. 3.

va kysymys on tullut riitaiseksi rikoksesta epäillyn vastustettua rangaistusvaatimusta. Silloin kun rangaistusvaatimusta ei ole vastustettu, rangaistusmääräystuomarin tehtävä oli esitöiden mukaan rutiininomaista teknisten yksityiskohtien tarkastamista, sillä rangaistusmääräyksen antamista edelsi rangaistusvaatimuksen antaneen viranomaisen harkinta ja sen jälkeen vielä syyttäjän harkinta. Vaikka rangaistusmääräysasiat olivat varsin yksinkertaisia ratkaista, niiden suuri lukumäärä aiheutti tuomioistuimille varsin paljon työtä. Tämän vuoksi esitöissä katsottiin, että Suomessakin tulisi voida toteuttaa »muissa pohjoismaissa oleva järjestelmä», jonka mukaan *rangaistusmääräyksen antaisi syyttäjä*.[132] Rangaistusmääräyksen antamisen siirtämistä syyttäjälle pidettiin myös »yhdensuuntaisena» vuoden 1991 rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevan uudistuksen kanssa, jolla »lisättiin huomattavassa määrin syyttäjän tuomitsemistoimintaan rinnastettavia tehtäviä».[133]

RML:lla ei muutettu rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa.[134] Rangaistusvaatimuksen antamisen osalta säännöksiä pyrittiin yksinkertaistamaan ja selkeyttämään, mutta itse menettelyä ei muutettu, vaan rangaistusvaatimuksen voi RML:n mukaan antaa poliisimies, tullimies tai muu laissa säädettyä valvontaa suorittava virkamies omasta aloitteestaan tai syyttäjän puolesta. Ehdotusta valmisteltaessa oli esillä kysymys siitä, edellyttääkö rangaistusmääräyksen antaminen epäillyn suostumusta vai riittääkö, että epäilty ei vastusta rangaistusvaatimusta. RML:ssä pitäydyttiin jälkimmäisessä, jo vuoden 1934 laissa omaksutussa järjestelmässä, eikä asiaa nähty riippuvaiseksi siitä, antaako rangaistusmääräyksen tuomioistuimen tuomari vai virallinen syyttäjä. Epäillyn oikeusturvan kannalta olennaisena pidettiin sen sijaan sitä, että silloin kun epäilty vastustaa rangaistusvaatimusta, asian ratkaisee yleinen alioikeus tavanomaisessa rikosasian käsittelyjärjestyksessä.[135]

---

[132] Ks. *HE* 63/1993 s. 3.

[133] Ks. *HE* 63/1993 s. 4. – Ajatus rangaistusmääräyksen antamisen siirtämisestä syyttäjälle ei sinänsä ollut uusi. Erityisesti on mainittava oikeuskansleri Olavi *Hongan* vuonna 1957 tekemä sellainen ehdotus, ks. *Oka* 1958 s. 54–55. Tuolloin ehdotus kohtasi osin ankaraakin vastustusta ja *R. Ellilä* omisti vielä vuonna 1968 yhden luvun teoksestaan *Uusittu liikennerikosoikeus* mainitun jo torjutuksi tulleen oikeuskanslerin ehdotuksen hautaamiselle. Ks. *R. Ellilä* 1968 s. 271–277.

[134] Ks. *HE* 63/1993 s. 9, vrt. kuitenkin jaksossa III B 1.1 esitettävää.

[135] Ks. *HE* 63/1993 s. 10. Lakivaliokunnan mietinnön mukaisesti asian katsotaan kuitenkin tulleen vireille vastustamisen jälkeen epäillylle annettavalla *ilmoituksella*, missä tuomioistuimessa ja milloin asia otetaan käsiteltäväksi. Asia voidaan myös ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta, jos hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos siitä on sanotussa ilmoituksessa mainittu. Ks. *LaVM* 12/1993 s. 3 ja RML 8 §:n 3 momentti.

Rangaistusmääräyksen antaa virallinen syyttäjä tai oikeuskanslerin tehtävään määräämä apulaissyyttäjä, jonka toimivalta rajoitettiin RML:ssä tieliikennelain tai sen nojalla annettujen määräysten rikkomista tai tullirikosta koskeviin asioihin (RML 9 §).[136] Syyttäjän antama rangaistusmääräys pannaan täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio (RML 15 §). Sen sijaan syyttäjän päätös jättää rangaistusmääräys antamatta rinnastuu syyttämättäjättämispäätökseen, jonka estämättä syyte voidaan nostaa, jos päätös asiassa ilmenneen uuden selvityksen mukaan on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin. Vastaavasti ylempi syyttäjä voi ottaa rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä koskevan päätöksen uudelleen ratkaistavaksi (RML 14 §). Virheellisten rangaistusmääräysten poistamista helpotettiin siten, että rangaistusmääräys voidaan OK 31 luvun 1 §:n kanteluperusteiden lisäksi poistaa myös silloin, kun rangaistusmääräys perustuu virheelliseen lain soveltamiseen, ja hakemus tehdään hovioikeuden asemesta käräjäoikeudelle, joka on päätösvaltainen käsittelemään hakemuksen, kun siinä on lainoppinut jäsen yksin (RML 18 §). Lakiin otettiin myös säännös syyttäjän oikeudesta korjata rangaistusmääräyksessä havaitsemansa kirjoitus- tai laskuvirhe taikka muu siihen rinnastettava selvä virhe (RML 19 §).

RML säädettiin valtiopäiväjärjestyksen 67 §:ssä määrätyllä tavalla. Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi lakiehdotuksesta antamassaan lausunnossa, että hallitusmuodon mukaisesta riippumattomille tuomioistuimille kuuluvasta tuomiovallasta voidaan tavallisella lailla säätää vain rajoitettuja ja tuomiovallan käytön kannalta vähämerkityksisiä poikkeuksia ja RML:n mukaisessa *tuomiovallan siirrossa syyttäjille* ei ollut kysymys tällaisesta, vaan olennaisesti laajemmasta poikkeuksesta.[137]

4.3 Kokoavia näkökohtia

Rangaistusmääräysmenettelyn kehitystä on leimannut tarve käsitellä erilaiset vähäiset lainrikkomukset normaalia rikosasiain käsittelyjärjestystä yksinkertaisemmassa ja nopeammassa menettelyssä. Vuosien 1931 ja 1934 lakien taustalla olivat lukuisat vähäiset kieltolaki- ja juopumusrikokset, kun taas

[136] Tämä rajaus tehtiin lakiehdotuksen eduskuntakäsittelyssä, ks. *LaVM* 12/1993 s. 2–3 ja s. 5 sekä *PeVL* 12/1993 s. 2. Kihlakunnansyyttäjälain (195/96) yhteydessä on annettu 1.1.1999 voimaan tuleva laki RML:n 9 §:n 2 ja 3 momentin kumoamisesta, jolla luovutaan RML:n mukaisista apulaissyyttäjistä.

[137] Ks. *PeVL* 12/1993 s. 1.

vuoden 1970 lain säätämiseen vaikuttivat liikennerikkomusten määrän voimakas kasvu ja myymälänäpistysten yleistyminen. Vuoden 1994 uudistus puolestaan liittyi alioikeusuudistukseen ja sen tavoitteeseen suunnata aiempaa tehokkaammin alioikeuksien voimavarat laajojen ja oikeudellisesti vaikeiden asioiden käsittelemiseen. Toteutetuissa uudistuksissa ensisijaisena tavoitteena on ollut rangaistusmääräysmenettelyn nopeuttaminen ja tehostaminen samalla kun menettelyn soveltamisalaa on asteittain laajennettu. Tässä kehityskaaressa rikoksesta epäillyn oikeusturvanäkökohdat ja niihin liittyvät rikosprosessin eri viranomaisten toimivallan jakoon ja lopulta tuomiovallan käyttöön liittyvät periaatteet ovat saaneet väistyä. Erityisesti on syytä panna merkille kolme periaatteelliselta kannalta tärkeää muutosta, jotka kaikki ovat huonontaneet epäillyn oikeusturvaa.

Ensinnäkin, kun vuoden 1931 lain mukaan rangaistusmääräyksen edellytyksenä oli, että epäilty tunnusti rikoksen, hyväksyi syyttäjän rangaistusvaatimuksen ja toimitti sen takaisin syyttäjälle, vuoden 1934 laista lähtien epäillyn suhtautuminen on muodostanut rangaistusmääräyksen antamisen esteen vain silloin, kun hän on aktiivisesti vastustanut rangaistusvaatimusta. *Toiseksi*, vuosien 1931 ja 1934 lakien mukaan rangaistusvaatimuksen antamisesta päätti syyttäjä syyteharkinnan jälkeen, mutta ensin käytännössä ja sitten vuoden 1970 laissa oikeus rangaistusvaatimuksen tiedoksiantamiseen annettiin myös poliisille ja sittemmin lisäksi tullimiehelle ja muulle laissa säädettyä valvontaa suorittavalle virkamiehelle. Vuoden 1970 lain mukaan poliisin tuli tässä tehtävässä toimia syyttäjäviranomaisten antamien ohjeiden mukaisesti syyttäjän puolesta ja hänen valvontansa alaisena, mutta RML:ssä poliisin (ja muun em. virkamiehen) valta rangaistusvaatimuksen antamiseen on itsenäinen, eikä syyttäjän ohjaus- ja valvontavaltaa ole enää laissa säädettynä. Poliisin toimivallasta ja menettelyn summaarisuudesta voi seurata, että merkittävä osa tosiasiallisesta päätösvallasta rangaistusmääräysmenettelyssä jää poliisille. *Kolmanneksi*, kun RML:n säätämiseen asti rangaistusmääräyksen antamisesta päätti riippumaton tuomioistuimen tuomari, nyt RML:n mukaista tuomiovaltaa käyttää virallinen syyttäjä ja liikenne- ja tullirikoksissa mahdollisesti lakimieskoulutusta vailla oleva apulaissyyttäjä.

Tätä kehitystä voi (karkeasti) kuvata seuraavalla asetelmalla, jossa on kuvattu rangaistusmääräyksen antamisen kannalta relevantti epäillyn suhtautuminen sekä poliisin, syyttäjän ja tuomarin rooli rangaistusmääräysmenettelyssä kunkin lain mukaan.

Asetelma I 1: Rangaistusmääräysmenettelyn rakenteen kehittyminen

Laki	Epäilty	Poliisi	Syyttäjä	Tuomari
1931	tunnustaa ja hyväksyy	–	rv	rm
1934	ei vastusta	–	rv	rm
1970	ei vastusta	rv	rv	rm
RML	ei vastusta	rv	rm / rv+rm	–

Jokainen esiin nostetuista kolmesta muutoksesta on periaatteellisesti tärkeä ja yhdessä ne merkitsevät oikeusturvanäkökohtien kannalta dramaattista menettelyn muuttumista: vuoden 1931 lain mukaan rangaistusvaatimuksen antoi syyttäjä ja rangaistusmääräyksen tuomari, jos epäilty oli tunnustanut rikoksen ja hyväksynyt rangaistusvaatimuksen, kun taas RML:n mukaan rangaistusvaatimuksen antaa poliisi ja rangaistusmääräyksen syyttäjä, jos epäilty ei ole vastustanut rangaistusvaatimusta. Lisäksi menettelyn soveltamisalaa on eri tavoin laajennettu. Kun kehitys on tapahtunut vähitellen yli kuuden vuosikymmenen aikana, yksittäisten muutosten yhteydessä menettelyn perusperiaatteita ja erilaisia vähäisten rikkomusten käsittelytapoja ei ole otettu tarkasteltavaksi yhtenä kokonaisuutena. Tällaiseen tarkasteluun olisi ollut aihetta ennen RML:n säätämistä, mutta nähtävästi alioikeusuudistuksen aiheuttaman paineen johdosta laki säädettiin nopeasti vanhan rangaistusmääräysmenettelyn perusrakenteen mukaiseksi vain pudottamalla viranomaisketjusta tuomiovallan käytön kannalta tärkein lenkki – tuomari – pois. Lakiehdotuksesta antamassaan mietinnössä eduskunnan lakivaliokunta kirjoitti:[138] »Hallituksen esityksen perusteluissa rangaistusmääräysmenettelyn uudistamisen lähtökohdiksi nähdään vain työnkulkua koskevat käytännölliset järjestelyt, joiden päämääränä on tuomioistuinten työmäärän vähentäminen. Hallituksen esityksen perusteluissa ei ole lainkaan pohdittu asian periaatteellista puolta. Rangaistusmääräyksen antamisessa käytetään kuitenkin tuomioistuimille kuuluvaa rikosoikeudellista tuomiovaltaa, jossa oikeusturvanäkökohtia pidetään erityisen tärkeänä.» Näiden periaatteellisten näkökohtien tarkastelu on yksi tämän tutkimuksen tehtävistä.

[138] *LaVM* 12/1993 s. 1.

5. Syyttämättä jättäminen ja rangaistusmääräysmenettely muiden Pohjoismaiden järjestelmissä

5.1 Johdanto

Edellä jaksoissa 3 ja 4 on ilmennyt, että niin vuoden 1991 rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevan uudistuksen kuin vuoden 1994 rangaistusmääräysmenettelyä koskevan uudistuksen tueksi on lakiehdotusten esitöissä vedottu muiden Pohjoismaiden järjestelmiin ja syyttäjien ratkaisuvaltaan niissä. Vuoden 1991 uudistusta koskevan hallituksen esityksen perusteluissa viitattiin siihen, että syyttämättä jättämisellä on muissa Pohjoismaissa aivan erilainen asema kuin Suomessa. Perusteluissa lausuttiin mm. seuraavasti:[139]

> Ruotsissa ja Norjassa jätetään syyttämättä noin 20–25 prosenttia kaikista rikoksista, kun Suomessa vastaava osuus on 2–3 prosenttia. Eniten syyttämättä jättämistä käytetään Ruotsissa, missä näitä päätöksiä on 1980-luvulla ollut 20 000–30 000 vuodessa. Ruotsissa kolmannes syyttämättä jätetyistä on alle 18-vuotiaita, kun Suomessa tämän ikäisten osuus on noin kymmenesosa. Ruotsissa 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä syyttämättäjättämispäätöksiä annetaan kolminkertainen määrä verrattuna tuomioistuinten tuomitsemien rangaistusten lukumäärään.

Vastaavasti vuoden 1994 rangaistusmääräysmenettelyn uudistuksen perusteena vedottiin muiden Pohjoismaiden esimerkkeihin. Hallituksen esityksen perusteluissa mm. todettiin, että »meilläkin tulisi voida toteuttaa muissa pohjoismaissa oleva järjestelmä, jonka mukaan rangaistusmääräyksen antaisi syyttäjä».[140] Kun esityksessä ehdotettiin, että rangaistusmääräyksen antaminen siirretään alioikeuden tuomarilta syyttäjälle, perusteluissa todettiin, että »tältä osin ehdotus vastaa muiden pohjoismaiden lainsäädäntöä».[141]

Kun molempien uudistusten taustalla on muun ohella ollut pyrkimys lähentyä muita Pohjoismaita, näyttäisi *oikeusvertaileva näkökulma* erityisen hedelmälliseltä tutkimusaiheen käsittelyssä. Tätä silmällä pitäen on syytä luoda alustava katsaus muiden Pohjoismaiden järjestelmiin.

---

[139] Ks. *HE* 79/1989 s. 6. Ks. myös hallituksen esityksen oikeusvertailevaa jaksoa (s. 4–6), jossa on kuvattu juuri Ruotsin, Norjan ja Tanskan järjestelmiä.

[140] Ks. *HE* 63/1993 s. 3.

[141] Ks. *HE* 63/1993 s. 10. Ks. myös esityksen oikeusvertailevaa jaksoa (s. 7–9), jossa on selostettu Ruotsin, Norjan ja Tanskan sekä Saksan liittotasavallan järjestelmiä.

5.2 Ruotsi

Ruotsissa syytettä koskevat perussäännökset sisältyvät oikeudenkäymiskaaren (rättegångsbalken, RB) 20 lukuun. RB 20 luvun 6 §:n mukaan virallisen syyttäjän pitää, jollei muuta ole säädetty, nostaa syyte virallisen syytteen alaisesta rikoksesta. Säännöksen perusteella Ruotsissa katsotaan vallitsevan rikosprosessioikeudellisen legaliteetti- eli syytepakkoperiaatteen, josta Ruotsissa käytetään nimitystä *»absolut åtalsplikt»* tai *»obligatoriskt åtal»*. Opportuniteettiperiaatetta puolestaan vastaavat ilmaisut *»relativ åtalsplikt»* ja *»fakultativt åtal»*.[142] Absoluuttisen syyttämisvelvollisuuden sisältö määritellään siten, että syyttäjä on velvollinen nostamaan syytteen niin pian kuin näyttömateriaali on sellainen, että syyttäjä objektiivisin perustein voi odottaa epäillyn tulevan tuomituksi.[143] Absoluuttiseen syyttämisvelvollisuuteen on kuitenkin säädetty niin laajoja poikkeuksia, että kirjallisuudessa on saatettu asettaa kyseenalaiseksi, kumman periaatteen mukainen syyttämisvelvollisuus käytännössä on pääsääntönä.[144]

> Kysymys syyttämisvelvollisuuden muotoilusta on Ruotsissa ollut aika ajoin esillä.[145] Viimeksi komitea *Åklagarutredningen -90* on pohtinut asiaa,[146] joka nousi esiin mm. sen johdosta, että Euroopan neuvoston vuonna 1987 hyväksymän suosituksen (No R (87) 18) mukaan jäsenvaltioiden prosessilainsäädäntö tulisi järjestää relatiivisen syyttämisvelvollisuuden mukaiseksi. Komitea totesi absoluuttisen syyttämisvelvollisuuden juurtuneen ruotsalaiseen oikeustraditioon, vaikka käytännössä syytevaltaa käytetään suurin piirtein samalla tavalla kuin esimerkiksi Tanskassa ja Norjassa, joiden järjestelmien katsotaan rakentuvan relatiiviselle syyttämisvelvollisuudelle. Absoluuttisen syyttämisvelvollisuuden todettiin edistävän laillisuusperiaatetta, ennustettavuutta ja kaikkien yhdenvertaisuutta lain edessä. Siirtyminen relatiiviseen syyttämisvelvollisuuteen voitaisiin kansalaisten keskuudessa käsittää siten, että lainsäätäjä ei enää pidä niin painavina mainittuja arvoja, joihin absoluuttinen syyttämisvelvollisuus nojautuu. Relatiivinen syyttämisvelvol-

---

[142] Ilmaisuja »absolut och relativ åtalsplikt» on käyttänyt mm. *Elwing* (1960 s. 25 ss. ja 1993 s. 119 ss.) ja ne ovat yleensä käytössä virallisjulkaisuissa, ks. esim. *SOU* 1976:47 s. 89 ss., *prop.* 1984/85:3 s. 13 ss. ja *RÅC* I:124 s. 1. Ilmaisuja »obligatoriskt och fakultativt åtal» on puolestaan käyttänyt *Ekelöf* 1987 s. 117 ss. ja esim. *Nelson* 1988 s. 136.

[143] Ks. esim. *RÅC* I:124 s. 1, *Ekelöf* 1987 s. 118 ja *Elwing* 1993 s. 118.

[144] *Elwing* 1993 s. 120 toteaa, että *»i realiteten principen om en blott relativ åtalsplikt numer blivit så dominerande*, att den närmast framstår som den *huvudregel*, från vilken tillämpningen av den absoluta åtalsplikten ter sig som undantagsfall».

[145] Ks. myös esim. *SOU* 1976:47 s. 89 ss.

[146] Ks. *SOU* 1992:61 s. 147 ss.

lisuus voisi myös vähentää yleisön luottamusta syyttäjien ja ylipäänsä oikeuslaitoksen toimintaan ja siten vaikuttaa haitallisesti myös rikosoikeusjärjestelmän yleispreventiiviseen vaikutukseen. Absoluuttisen syyttämisvelvollisuuden yhteydestä syyttäjien riippumattomuuteen komitea kirjoitti: »Det är vidare omvittnat att åklagarna i viss utsträckning uppfattar den absoluta åtalsplikten som ett stöd i verksamheten. Ett beslut att inte underlåta åtal kan motiveras med att den grundläggande presumptionen är för åtal vid utsikter till en fällande dom. Åklagaren kan härigenom stå emot påtryckningar av olika slag. Principen kan därför i viss utsträckning sägas medverka till åklagarnas oberoende och underlätta upprätthållandet av skyldigheten att inte ta obehöriga hänsyn i sitt beslutsfattande. Detta kan ha betydelse, inte minst i politisk upprörda tider.»[147] – Muun muassa näistä syistä komitea katsoi, ettei ollut syytä muuttaa järjestelmän absoluuttisen syyttämisvelvollisuuden mukaista perusratkaisua.[148]

Kaikkia rikoksentekijöitä koskevat yleiset syyttämättäjättämissäännökset sisältyvät RB 20 luvun 7 §:ään, joka on ollut (lähes) nykyisessä muodossaan voimassa 1.4.1985 lähtien, jolloin toteutettiin viimeinen laajempi uudistus. Kaikkien pykälän *1 momentin* säännösten soveltamisen perusedellytyksenä on, ettei olennainen yleinen tai yksityinen etu tule syrjäytetyksi (väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts). Muut edellytykset on lueteltu saman momentin 1–4 kohdissa. Niiden mukaan syyttäjä voi päättää syyttämättä jättämisestä (åtalsunderlåtelse), jos

1. voidaan olettaa, että rikoksesta ei seuraisi muuta kuin sakkoa,
2. voidaan olettaa, että seuraamus olisi ehdollinen tuomio (villkorlig dom) ja syyttämättä jättämiseen on erityisiä syitä,
3. epäilty on tehnyt muun rikoksen ja siitä seuraavan rangaistuksen lisäksi rangaistus uudesta rikoksesta ei ole tarpeen, tai
4. epäilty joutuu psyykkisen poikkeavuutensa johdosta eräiden laissa määriteltyjen hoitotoimenpiteiden kohteeksi.

RB 20 luvun 7 §:n *2 momentin* mukaan syyte voidaan lisäksi jättää nostamatta, jos erityisistä syistä on ilmeistä, että rangaistus ei ole tarpeen tekijän rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi, eikä olosuhteet huomioon ottaen muutkaan syyt vaadi syytteen nostamista.

---

[147] Ks. *SOU* 1992:61 s. 160. Samantapaisiin näkökohtiin on viitannut myös *Löfmarck* 1986 s. 7–8.

[148] Komitean esittämin perustein myös hallituksen esityksessä *prop.* 1994/95:23 s. 86–90 päädyttiin samaan lopputulokseen.

Nuorten (rikoksen tekohetkellä alle 18-vuotiaiden) tekemiin rikoksiin sovelletaan ensisijaisesti heitä koskevan erityislain (Lag 1964:167 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL) säännöksiä. Lakia on sen voimassaoloaikana useasti muutettu, mutta syyttämättä jättämisen osalta säännökset ovat olleet asiallisesti lähes nykymuodossaan voimassa 1.4.1985 lähtien, eli samasta ajankohdasta, jolloin RB:n syyttämättäjättämissäännösten muutos tuli voimaan.[149]

Kaikkien LUL 17 §:n mukaisten syyttämättäjättämissäännösten soveltamisen perusedellytyksenä on – kuten RB 20 luvun 7 §:n 1 momentissa – ettei olennainen yleinen tai yksityinen etu tule syrjäytetyksi (LUL 17.4 §). Muina edellytyksinä on, että sosiaaliviranomaisten taholta ryhdytään säännöksessä mainittujen lakien – joista toisessa edellytetään nuoren suostumusta ja toisessa ei – mukaisiin toimenpiteisiin tai muutoin ryhdytään apua tai tukea sisältäviin toimenpiteisiin ja perustellusti voidaan olettaa, että nämä toimenpiteet ovat nuorelle sopivimmat (LUL 17.1 §). Lisäksi syyte voidaan jättää nostamatta, jos on ilmeistä, että rikos on johtunut ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta (okynne eller förhastande, LUL 17.2 §). Harkitessaan syyttämättä jättämistä syyttäjän tulee kaikissa tapauksissa lisäksi ottaa erityisesti huomioon nuoren halu korvata asianomistajalle rikoksella aiheuttamansa vahinko taikka poistaa tai rajoittaa vahinkoa (LUL 17.3 §).

Ruotsissa seuraamusluonteisesti syyttämättä jätetyllä ei ole mahdollisuutta saattaa syyllisyyskysymystä tuomioistuimen käsiteltäväksi, vaan ainoa oikeusturvakeino on kantelun tekeminen ylemmälle syyttäjälle. Tietynlaisena soveltamiskäytännön yhdenmukaisuuden takeena voitaneen pitää sitä, että syyttäjien toimivaltaa seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen on eräissä tapauksissa organisaation sisäisesti rajoitettu.[150]

> Perussäännökset Ruotsin syyttäjälaitoksen organisaatiosta sisältyvät RB 7 lukuun, jonka 1 §:n mukaan yleisiä syyttäjiä ovat (1) valtakunnansyyttäjä (riksåklagaren, RÅ), (2) valtionsyyttäjä (statsåklagare) ja (3) piirisyyttäjä (distriktsåklagare). Lisäksi organisaatioon kuuluu avustavia syyttäjiä (biträdande åklagare), joita ovat mm. apulaissyyttäjä (as-

[149] Lakiin ja sen systematiikkaan tehtiin useita muutoksia 1.3.1995 voimaan tulleella lailla (lag 1994:1760). Aiemmin LUL 1 §:ssä olleet säännökset seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä siirrettiin LUL 17 §:ään aineellisilta edellytyksiltään muutoin entisenlaisina, paitsi että yleisen edun arvioinnissa tulee erityisesti ottaa huomioon, onko nuori aikaisemmin syyllistynyt rikokseen. Samassa yhteydessä lakiin lisättiin eräitä syyttämättä jättämistä koskevia menettelysäännöksiä.

[150] Ks. tarkemmin *åklagarförordning* (1996:205) 16 §.

sistentåklagare), erityinen syyttäjä (extra åklagare) ja syyttäjäkokelas (åklagaraspirant). Oikeuskansleri ja oikeusasiamies ovat erikoissyyttäjiä (särskilda åklagare). Syyttäjälaitosta johtaa ja sen toiminnasta vastaa valtakunnansyyttäjä *hallituksen alaisena*. Hallitus voi periaatteessa puuttua myös yksittäiseen rikosasiaan. Ruotsin hallitusmuodon 11 luvun 13 §:n mukaan »när synnerliga skäl föreligger, får regeringen förordna att vidare åtgärd för att utreda eller lagföra brottslig gärning ej skall äga rum.»[151] Syyttäjälaitoksen väliporras ja paikallistaso on organisoitu uudelleen 1.7.1996 lukien. Aiempien 13 väliportaan syyttäjäviranomaisen, kolmen suurkaupunkisyyttäjäviranomaisen ja 83 paikallisen syyttäjäviranomaisen sijaan on muodostettu seitsemän syyttäjäpiiriä (åklagardistrikt), jotka ovat välittömästi valtakunnansyyttäjänviraston alaisia. Kukin syyttäjäpiiri kattaa 2–6 läänin alueen. Paikallistasolla syyttäjäntoimintaa hoidetaan syyttäjäpiiriin kuuluvissa syyttäjäosastoissa (åklagarkammare), joiden lukumäärän ja sijoituspaikan päättää valtakunnansyyttäjä.[152]

Rangaistusmääräysmenettelyä koskevat säännökset sisältyvät Ruotsissa RB 48 lukuun.[153] *Syyttäjä* voi vaatia rangaistusmääräysmenettelyssä sakkorangaistusta ja sen ohella menettämisseuraamusta sekä eräitä muita erityisiä oikeusseuraamuksia (särskild rättsverkan) ja esittää asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksen (RB 48:2). Menettelyn soveltamisalaa on asteittain laajennettu ja 1.7.1997 lukien siinä voidaan määrätä myös ehdollinen tuomio (villkorlig dom).[154] Soveltamisalaan kuuluvat rikokset, joiden rangaistusasteikkoon sisältyy sakko (mahdollisesti vankeuden ohella). Jos epäilty tunnustaa rikoksen ja hyväksyy vaaditut seuraamukset, rangaistusvaatimuksesta tulee lainvoimaisen tuomion veroinen ratkaisu. Eräissä tapauksissa myös sakon maksaminen voidaan katsoa rangaistusvaatimuksen hyväksymiseksi (ks. RB 48:11).

Rikesakkoa koskevat säännökset sisältyvät myös RB 48 lukuun. Menettelyn soveltamisalaan voivat RB 48:13:n mukaan kuulua rikokset, joista ei

[151] Pääministeri Olof Palmen murhan tutkinnassa Ruotsin hallitus määräsi valtakunnansyyttäjän tutkinnanjohtajaksi sen jälkeen kun poliisijohdon ja syyttäjien välillä oli ilmennyt yhteistyövaikeuksia. Lisäksi hallitus määräsi (poliisilain 7.2 §:n nojalla) rikspolisstyrelsenin johtamaan poliisitoimintaa. Ks. *SOU* 1987:72, erit. s. 183–195.

[152] Ks. organisaatiomuutoksesta lähemmin justitieutskottets betänkande 1995/96:JuU13 ja åklagarförordning 1996:205.

[153] Menettelyn soveltamisalaa on olennaisesti laajennettu lailla 1994:1412, joka tuli voimaan 1.12.1995. Ks. sen esitöistä *SOU* 1992:61 erit. s. 191–227 ja *prop.* 1994/95:23 erit. s. 97–109.

[154] Ks. *prop.* 1996/97:8 ja lag 1996:1462.

ole säädetty muuta rangaistusta kuin rahasakko (böter omedelbart i penningar), mutta laissa olevan valtuutuksen nojalla RÅ päättää, mitkä näistä rikoksista kuuluvat menettelyn piiriin ja kuinka suuri rikesakko kustakin rikoksesta voidaan määrätä (RB 48:14). Rikesakkovaatimuksen esittää poliisimies,[155] mutta muutoin menettely vastaa pääosin rangaistusmääräysmenettelyä ja siis mm. edellyttää, että epäilty tunnustaa rikoksen ja hyväksyy vaaditun seuraamuksen (ks. RB 48:1–3 ja 48:15–17).

5.3 Tanska

Tanskan järjestelmän katsotaan rakentuvan opportuniteettiperiaatteelle.[156] Seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevat säännökset sisältyvät Tanskan oikeudenkäyntilain (Lov om rettens pleje) 65 lukuun, jota on laajahkosti muutettu 1.10.1992 voimaan tulleella lailla (Lov nr. 385 af 20. maj 1992 Anklagemyndighedens struktur). Uudistuksessa mm. erilaiset syyttämättä jättämistä koskevat tapaukset koottiin yhteen, säännöksiä modernisoitiin ja systematisoitiin sekä käsitteistöä selvennettiin. Seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä käytetään nimitystä *tiltalefrafald* ja muusta syyttämättä jättämisestä (esim. näytön puutteen vuoksi) nimitystä *påtaleopgivelse*. Yhteisnimitys kaikenlaiselle syyttämättä jättämiselle on *påtaleundladelse*.[157]

Oikeudenkäyntilain 722 §:n 1 momentin mukaan seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen seuraavissa tapauksissa:

---

[155] Eräissä tapauksissa rikesakkovaatimuksen voi antaa myös syyttäjä tai tullimies, ks. RB 48:20 ja *ordningsbotkungörelse* 2 §.

[156] Ks. esim. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 187–188 ja *Retsplejerådet* 1990 s. 41, vrt. kuitenkin s. 46. Mainitusta katsantokannasta huolimatta syyttäjän syyttämisvelvollisuutta on laissa säännelty sikäli samantapaisesti kuin Suomessa ja Ruotsissa, että ne tapaukset, joissa syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta, on *nimenomaisesti säädetty* oikeudenkäyntilain 722 ja 723 §:issä (ks. 722 §:n 2 momentti: »I andre tilfælde kan tiltale *kun* frafaldes, hvis...»). Tältä kannalta järjestelmää on luonnehdittu myös legaliteettiperiaatteen ja opportuniteettiperiaatteen sekoitukseksi, ks. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 62–63. Ks. myös oikeudenkäyntilain 96 §, jonka mukaan »De offentlige anklagere skal...ikke blot *påse, at strafskyldige drages til ansvar*, men også at forfølgning af uskyldige ikke finder sted » (kurs. tässä). Säännös on tosin ensisijaisesti ilmaus syyttäjää velvoittavasta objektiviteettiperiaatteesta, ks. *Retsplejerådet* 1990 s. 194 ja *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 39–40.

[157] Ks. *Retsplejerådet* 1990 s. 74. – Mainitut nimitykset oli jo ennen lainmuutosta omaksuttu käytännössä ja oikeuskirjallisuudessa, ks. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 183–184.

1) jos rikoksesta ei lain mukaan voi seurata ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja teko on rangaistusarvoltaan vähäinen,
2) jos syyttämättä jättämisen ehdoksi asetetaan, että tekijä alistuu tukitoimenpiteisiin (hjælpeforanstaltninger efter § 33 i lov om social bistand),
3) jos epäilty on ollut tekohetkellä alle 18-vuotias ja syyttämättä jättämiselle asetetaan 723.1 §:n mukainen ehto,
4) jos rikoslain 10 b tai 89 §:n tarkoittamissa tapauksissa (rikoksesta on jo toisessa maassa tuomittu rangaistus tai rikos on tehty ennen aiempaa tuomiota) rikoksesta ei seuraisi lainkaan tai vain merkityksetön rangaistus ja tuomitsemisella ei muutoinkaan olisi olennaista merkitystä,
5) jos asian käsittelystä aiheutuisi hankaluuksia (vanskeligheder), kustannuksia tai käsittelyaikoja, jotka eivät ole kohtuullisessa suhteessa asian merkitykseen ja tapauksessa odotettavissa olevaan rangaistukseen,
6) jos lainsäädännössä on erityissäännös, jonka nojalla syyte voidaan jättää nostamatta,[158] tai
7) jos syyttämättä jättäminen nojautuu oikeusministeriön tai valtakunnansyyttäjän antamiin säännöksiin.[159]

Kaikissa näissä tapauksissa syyttämättä jättämisestä voi päättää se syyttäjä, jolla on jutussa syyttämistoimivalta (påtalekompetencen). Oikeudenkäyntilain 722 §:n 2 momentin mukaan muissa kuin edellä mainituissa tapauksissa seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen vain erityisen lieventävien olosuhteiden tai muiden erityisten seikkojen vallitessa ja jos yleisen edun (almene hensyn) ei voida katsoa vaativan syytettä. Syyttämättä jättämisestä tällä perusteella päättää syytekompetenssin omaavaa syyttäjää *lähinnä ylempi* syyttäjä (nærmeste overordnede, ks. oikeudenkäyntilain 722 §:n 3 momentti).

Tanskassa virallisia syyttäjiä ovat valtakunnansyyttäjä (rigsadvokaten), valtionsyyttäjät (statsadvokaterne) ja poliisimestarit (politimestrene) sekä ne henkilöt, jotka on otettu avustamaan edellä mainittuja rikosasioiden oikeudellisessa käsittelyssä (oikeudenkäyntilain 95 §). Kaikki syyttäjät ovat oikeusministeriön alaisia (kuten myös poliisi). Oikeusministeriö voi antaa sekä yleisiä että yksittäisiä syyteasioita koskevia määräyksiä (98 §).[160] Tanskan järjestelmälle on ollut ominaista syyte-

[158] Ks. esim. Tanskan rikoslain (straffeloven) 213 § 2 mom., 262 § 2 mom. ja 290 § 2 mom., joissa edellytyksenä on asianomistajan pyyntö syyttämättä jättämisestä.

[159] Valtakunnansyyttäjä on antanut säännöksiä poliisimestarin ja valtionsyyttäjän oikeudesta syyttämättä jättämiseen eräissä tapauksissa, ks. Bekendtgørelse om politimestrenes og statsadvokaternes adgang til at frafalde tiltale, 21. september 1992 Nr. 784.

[160] Tanskan syyttäjälaitoksen organisaatiosta laajemmin ks. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 151–161 ja *Jääskeläinen* 1995 s. 126 ss. (ks. erit. organisaatiokaaviota s. 128).

kompetenssin kuuluminen rikoksen laadun, rangaistusasteikon ja tuomioistuimen instanssijärjestyksen perusteella syyttäjäorganisaation eri portaille. Alunperin syytevalta oli pääsääntöisesti valtionsyyttäjällä, jolle poliisimestarin tai muun alemman syyttäjän tuli lähettää juttu syyteharkintaa varten.[161] Poliisimestarilla oli toimivalta syytteen nostamiseen vain laissa erikseen mainituissa (vähäisemmissä) rikosasioissa (politisager) ja poliisimestarin valta seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen koski vain osaa noista asioista.[162] Alussa mainitussa 1.10.1992 voimaan tulleessa uudistuksessa poliisimestarin syytekompetenssi tuli pääsäännöksi. Oikeudenkäyntilaissa valtionsyyttäjän syytettäväksi on edelleen määrätty asiat, jotka käsitellään väliasteen tuomioistuimessa (landsret) 1. oikeusasteena tai valitusasioina (ankesager), sekä eräät nimenomaisesti luetellut, yleiseltä kannalta tärkeimmiksi katsotut rikosasiat (oikeudenkäyntilain 719 §). Muutoin toimivallanjaosta päättäminen siirrettiin oikeusministeriölle tapahtuvaksi hallinnollisessa järjestyksessä.

Tanskan järjestelmälle on ominaista erilaisten *ehtojen asettaminen* seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle (ks. 723 §). Ehdoksi voidaan asettaa: 1) että tekijä ottaa maksaakseen sakon tai suostuu konfiskaatioon ja 2) samat ehdot kuin ehdollisessa tuomiossa (betinget dom, ehdoista ks. rikoslain 57 §). Sakkoa käytetään syyttämättä jättämisen »ehtona» tapauksissa, joissa teon rangaistusarvo edellyttäisi vapausrangaistusta. Ehtojen asettaminen edellyttää, että epäilty on antanut tuomioistuimessa varauksettoman tunnustuksen, jonka oikeellisuutta myös muut seikat tukevat. Ehdot asettaa se syyttäjä, jolla on toimivalta syyttämättä jättämiseen. Tuomioistuimen tulee hyväksyä ehdot. Mikäli syyttämättä jätetty rikkoo ehtoja, juttu voidaan ottaa uudelleen käsiteltäväksi.

Jos seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyy ehtoja, syyllisyyskysymys tulee siis automaattisesti saattaa tuomioistuimen vahvistettavaksi. Sen sijaan muissa tapauksissa syyttämättä jätetty ei voi vaatia tuomioistuinkäsittelyä.[163]

---

[161] Tällä järjestelyllä kompensoitiin sitä (resurssisyistä johtunutta) seikkaa, että paikallistasolla syyttäjät kuuluivat poliisiorganisaatioon. Ks. *Retsplejerådet* 1990 s. 22–23.

[162] Syytekompetenssia koskevasta sääntelystä ennen 1.10.1992 ks. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 163–168 ja 192–197 sekä *Retsplejerådet* 1990 s. 40–43. Alunperin Tanskan vuoden 1916 oikeudenkäyntilaissa omaksuttua toimivaltajakoa valtionsyyttäjän ja poliisimestarin välillä oli jo aiemmin useasti muutettu siten, että poliisimestarin syytekompetenssia oli asteittain laajennettu. Ks. tästä kehityksestä *Retsplejerådet* s. 35 ss.

[163] Tätä puutetta on kirjallisuudessa arvosteltu, ks. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 190–191 ja *Smith* 1991 s. 44.

Tanskassa asianomistajalla on syyteoikeus vain eräissä harvoissa laissa erikseen nimetyissä rikosasioissa.[164] Asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset voidaan yleensä käsitellä rikosasian yhteydessä (*adhæsionsproces*).[165]

Rangaistusmääräysmenettelyn tapaista menettelyä voidaan käyttää rikkomuksissa, joista *in concreto* ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa (bødeforelæg, ks. oikeudenkäyntilain 931 §). Näissä tapauksissa syyttäjä voi toimittaa epäillylle tiedoksiannon (tilkendegivelse), että asia voidaan ratkaista ilman oikeudenkäyntiä, jos tämä tunnustaa rikkomuksen ja ilmoittaa olevansa valmis maksamaan tiedoksiannossa mainitun sakon asetetussa määräajassa, jota voidaan pyynnöstä pidentää. Tiedoksiannon tulee sisältää pääosin samat tiedot kuin syytekirjelmän (ks. 931 § 2 mom. verr. 831 § 1 mom. 2- ja 3-kohdat). Käytännössä myös sakon maksaminen tulkitaan rikkomuksen tunnustamiseksi ja seuraamuksen hyväksymiseksi (*Smith* 1991 s. 72). Vastaavaa menettelyä voidaan käyttää myös konfiskaatiovaatimuksissa sen mukaan, kuin oikeusministeriö lähemmin määrää.

Rikesakkomenettelystä on säädetty oikeudenkäyntilain 931 §:n 4 momentissa. Sen mukaan oikeusministeriö voi antaa määräyksiä liikennerikkomuksissa käytettävästä enintään 1 000 kruunun sakosta, jonka poliisi voi välittömästi rikkomuksen yhteydessä antaa tiedoksi. Muutoin menettely on vastaavanlainen kuin syyttäjän tiedoksiantamissa sakkovaatimuksissa.

Käytännössä erittäin merkittävät normaalia rikosasian käsittelyä yksinkertaisemmat menettelymuodot ovat mahdollisia asioissa, joissa epäilty myöntää syyllisyytensä. Tällöin ei yleensä edellytetä todistelua (oikeudenkäyntilain 935 §). Jos jutussa on kysymys ankarammasta rangaistuksesta kuin sakko tai hæfte (lievemmän laatuinen enintään 6 kuukauden vankeusrangaistus),

---

[164] Syyteoikeuden järjestelyn suhteen rikokset on jaettu siten, että eräissä rikoksissa syyteoikeus on vain asianomistajalla (*privat påtale*, ks. esim. rikoslain 275 § 1 mom. ja 305 § 2 mom.), eräissä virallisella syyttäjällä asianomistajan pyynnöstä (*betinget offentlig påtale*, ks. esim. 275 § 2 mom., 290 § 1 mom. ja 305 § 1 mom.; tässä ryhmässä myös asianomistajalla on syyteoikeus, jos rikoksesta ei voi tulla ankarampaa rangaistusta kuin *hæfte*, ks. oikeudenkäyntilain 726 §), mutta yleensä syyteoikeus on yksin virallisella syyttäjällä (*offentlig påtale*). Asianomistajan ajamat »yksityiset syytteet» käsitellään siviiliprosessuaalisessa järjestyksessä, ks. oikeudenkäyntilain 989 §. Syyttäjän ajamissa jutuissa asianomistajalla ei ole varsinaista asianosaisasemaa ja häntä voidaan esim. kuulla todistajana. Syyteoikeuden järjestelystä ja asianomistajan asemasta laajemmin ks. esim. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 211–227.

[165] Ks. oikeudenkäyntilain 685 § ja 991 §. Eräitä asiaryhmiä lukuun ottamatta syyttäjän tulee asianomistajan pyynnöstä esittää tämän yksityisoikeudelliset vaatimukset, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa.

menettely edellyttää, että epäilty antaa tuomioistuimessa varauksettoman tunnustuksen, jonka oikeellisuutta myös muut seikat tukevat ja että epäilty ja syyttäjä suostuvat menettelyyn. Asia voidaan ratkaista heti ilman normaalia syytekirjelmää, rikosasian vireillepanomenettelyä ja varsinaista oikeudenkäyntiä (»summarisk pådømmelse», 925 §). Sakkoasia voidaan ratkaista ilman tuomiota, jos epäilty ottaa maksaakseen tuomarin ehdottaman sakon (bødevedtagelse, 936 §).[166]

5.4 Norja

Norjassa seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevat säännökset sisältyvät Norjan rikosprosessilakiin (Lov om rettergangsmåten i straffesaker 22.5.1981 nr. 25), joka on tullut voimaan 1.1.1986 (lov 14.7.1985 nr. 71). Järjestelmä rakentuu opportuniteettiperiaatteelle, mikä ilmenee etenkin rikosprosessilain 69 §:n materiaalisilta edellytyksiltään avoimesta syyttämättäjättämissäännöksestä.[167] Sen mukaan syyte voidaan jättää nostamatta, vaikka rikosvastuusta olisi näyttö, jos käsillä on sellaisia erityisiä seikkoja, että syyttäjä kokonaisharkinnan perusteella katsoo painavampien perusteiden puhuvan syyttämättä jättämisen puolesta. Säännöksen soveltamisessa huomioon otettavia seikkoja valaisee Norjan valtakunnansyyttäjän kiertokirjeessä annetut tarkemmat ohjeet, joissa on todettu muun muassa seuraavaa:[168]

> »Det vil oftest være hensynet til straffens preventive virkninger, og ganske særlig allmennprevensjonen, som taler mot å avgøre en sak etter straffeprosessloven § 69. Det er neppe mulig å gi generelle retningslinjer for når hensynet til den alminnelige lovlydighet må gå foran individuelle hensyn. Jo mer graverende forholdet er, og jo sterkere allmennheten forventer at handlingen blir straffet, desto sterkere må de individuelle grunner være før påtaleunnlatelse kan gis. Individuelle hensyn kan knytte seg til handlingen (bagatell eller på grensen til nødverge/nødrett), til siktedes person (alder og helse) og til etterfølgende omstendigheter (viktige resosialiseringstiltak satt i verk, om siktede er »straffet på annen måte» m.v.)».

Syyttämättäjättämispäätös (påtaleunnlatelse) voidaan tehdä *ehdollisena*

---

[166] Yksinkertaistetuista menettelymuodoista ks. tarkemmin *Koktvedgaard – Gammeltoft-Hansen* 1989 s. 23–46 ja *Smith* 1991 s. 66–72.

[167] Ks. esim. *Andenæs* 1995 s. 301. Voidaan kuitenkin todeta, että Norjassakin syyttämättä jättäminen edellyttää *erityisiä seikkoja*; siinä mielessä *normaali* ratkaisu on syytteen nostaminen.

[168] Rundskriv fra Riksadvokaten 17.11.1989 Del II nr. 6/1989 s. 2.

eli asettaa riippuvaiseksi siitä, ettei syyttämättä jätetty *koetusaikana* syyllisty uuteen rikokseen.[169] Koetusaika on kaksi vuotta päätöksen tekopäivästä, ei kuitenkaan pitempi kuin syyteoikeuden jäljellä oleva vanhentumisaika. Syyttämättä jättäminen voidaan asettaa riippuvaiseksi myös muista pääosin samanlaisista ehdoista, kuin voidaan käyttää ehdollisen tuomion yhteydessä.[170] Syyttäjä voi koetusajan kuluessa poistaa tai muuttaa ehtoja, jos syyttämättä jätetyn olosuhteet antavat siihen aihetta.

Syyttämättäjättämispäätös on annettava syyttämättä jätetylle tiedoksi kirjallisena. Lisäksi hänelle on suullisesti selostettava päätöksen merkitys, ehtojen sisältö ja niiden rikkomisen seuraukset. Samalla syyttämättä jätetylle annetaan olosuhteisiin sopiva varoitus ja kehotus (formaning). Mikäli hän on alaikäinen, on huoltajien (vergene), ja mikäli hän on valvonnanalainen, on valvontaviranomaisen edustajan oltava tilaisuudessa lisäksi läsnä.[171]

Edellä selostetun lisäksi syyttämättä jättäminen on mahdollista rikosprosessilain 70 §:n nojalla, jos rangaistuksen määräämistä rikosten yhtymistapauksissa koskevista säännöksistä seuraisi, ettei mitään tai vain merkityksetön rangaistus tulisi käytettäväksi.[172]

Mikäli syyttämättä jätetty katsoo olevansa syytön lain 69 §:n mukaisessa syyttämättäjättämispäätöksessä tarkoitettuun rikokseen, hän voi vaatia syyttäjää saattamaan asian tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tämä oikeus ei koske 70 §:n nojalla tehtyjä ratkaisuja.[173] Lain 69 §:n mukainen syyttämättäjättämispäätös voidaan peruuttaa ja syyte nostaa (tietyin määräaikarajoituksin),

---

[169] Valtakunnansyyttäjän kiertokirjeen mukaan (*ibid.* s. 4) syyttämättäjättämispäätös on *pääsääntöisesti* määrättävä ehdolliseksi kahden vuoden koetusajoin. Tämän mukaisesti menetellään myös käytännössä, ks. *Andenæs* 1995 s. 301.

[170] Ehdoksi voidaan asettaa esimerkiksi rikoksella aiheutetun vahingon korvaaminen, ks. Norjan rikoslain (straffeloven) 53 §:n 4 momentti.

[171] Ks. Regler om ordning av påtalemyndigheten 28.6.1985 nr. 1679 *(påtaleinstruksen)* 18 luvun 3 §.

[172] Soveltamisohjeista ks. valtakunnansyyttäjän kiertokirje 17.11.1989 s. 5–6.

[173] Ks. rikosprosessilain 71 § ja *Andenæs* 1995 s. 288 sekä *Aall* 1995 s. 265–269. Norjan rikosprosessilain 1.11.1996 voimaan tulleessa uudessa 59 a §:ssä (lov 19.7.1996 nr. 58) on säännelty kantelumahdollisuus syyttäjän ratkaisuista. Kantelu tehdään lähinnä ylemmälle syyttäjälle, jonka ratkaisusta ei voi kannella edelleen. Merkille pantavaa on, että kanteluoikeutta ei ole sillä, jolla on oikeus saattaa asia tuomioistuimen tutkittavaksi. Tämän mukaisesti syyttämättä jätetty ei voi kannella lain 69 §:n nojalla tehdystä seuraamusluonteisesta syyttämättäjättämispäätöksestä, kun taas 70 §:n nojalla tehdyissä ratkaisuissa syyttämättä jätetyllä on kanteluoikeus. Ks. myös Rundskriv fra Riksadvokaten 31.10.1996 Del II nr. 2/1996.

jos syyttämättä jätetty on syyllistynyt muuhun rikokseen ennen päätöksen tekemistä tai jos syyttämättä jätetty rikkoo asetettuja ehtoja. Lain 70 §:n mukaisissa tapauksissa syyte voidaan nostaa, jos syytettyä ei tuomitakaan niistä konkurrenssissa olleista teoista, joista syyte nostettiin.[174]

Seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä päättää pääsääntöisesti se syyttäjä, jolla on asianomaisessa rikosasiassa syytekompetenssi.[175] Jos rikoksesta saattaa seurata 21 vuotta vankeutta (esim. tappo) tai jos kyse on rikoslain 8, 9 tai 10 luvussa mainituista rikoksista (esim. vakoilu), seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä päättää kuningas, vaikka syytekompetenssi näissä asioissa kuuluu valtakunnansyyttäjälle (rikosprosessilain 64 §:n 2 momentti).[176]

> Norjassa virallisia syyttäjiä (påtalemyndighetens tjenestemenn) ovat valtakunnansyyttäjä (riksadvokaten), valtionsyyttäjät (statsadvokaten) ja poliisimestarit (politimesteren) sekä joukko muita edellä mainittujen apuna toimivia rikosprosessilaissa lueteltuja (55 §) virkamiehiä.[177] Alimmalla tasolla syyttäjät kuuluvat poliisiin (påtalemyndigheten i politiet). Kaikki syyttäjät ovat kuninkaan (kongen i statsrådet) alaisia, kun taas poliisi on oikeusministeriön alainen. Kuningas voi antaa sekä yleisiä että yksittäisiä syyteasioita koskevia määräyksiä.[178] Samaan tapaan kuin Tanskassa, myös Norjassa syytekompetenssi on porrastettu rikoksen laadun, rangaistusasteikon ja tuomioistuimen instanssijärjestyksen mukaan. Poliisimestarin toimivaltaan kuuluu syytteen nostaminen rikkomuksista (forseelser) sekä eräistä rikosprosessilaissa luetelluista rikoksista (forbrytelser) sen mukaan kuin kuningas on tarkemmin päättä-

---

[174] Syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamisesta ja muuttamisesta ks. rikosprosessilain 74 § ja 75 §.

[175] Ks. påtaleinstruksen 18 luvun 2 § verr. 22 luvun 2 §. Jos syytekompetenssi kuuluu ylemmälle syyttäjälle, tulee alemman toimittaa juttu tämän syyteharkintaan. Jos alempi syyttäjä katsoo, että asia tulisi ratkaista seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä, hänen tulee samalla esittää lähemmät perustelut näkemykselleen ja esitys mahdollisista päätökselle asetettavista ehdoista. Jos rikos on aiheuttanut taloudellista vahinkoa, tulee ehdotuksen sisältää konkreettinen arvio mahdollisesta vahingonkorvausehdosta (påtaleinstruksen 18 luvun 2 §).

[176] Ennen lainmuutosta 16.6.1989 nro 64 syyttämättäjättämisvalta forbrytelse-asioissa kuului valtakunnnansyyttäjälle, vaikka syytekompetenssi niissä kuului valtionsyyttäjälle. Tällä valtakunnansyyttäjän työmäärää suuresti lisänneellä järjestelyllä pyrittiin soveltamiskäytännön yhtenäisyyteen. Ks. *Andenæs* 1995 s. 302.

[177] Esimerkiksi poliisimestarin alaisena toimivat nimismiehet kuuluvat muodollisesti syyttäjävirkamiehiin, mutta käytännössä nimismiehillä ei ole enää nykyisin syyttämistehtäviä. Ks. NOU 1988:39 s. 12 ss. ja påtaleinstruksen 2 luvun 7 §.

[178] Käytännössä kuningas ei koskaan puutu yksittäisiin alemman syyttäjän toimivaltaan kuuluviin asioihin, ks. *Andenæs* 1995 s. 42.

nyt.[179] Muissa forbrytelse-asioissa syytekompetenssi on pääsääntöisesti valtionsyyttäjällä. Mikäli rikoksesta saattaa seurata 21 vuotta vankeutta tai kyseessä on rikoslain 8, 9 tai 10 luvussa mainittu rikos, kuuluu syytekompetenssi valtakunnansyyttäjälle (kuten eräissä muissakin tapauksissa, ks. 65 §). Kuningas päättää syytteen nostamisesta nimittämiensä virkamiesten epäillyistä virkarikoksista.[180]

Syyttäjä voi toimittaa rikosasian myös sovitteluun (megling i konfliktrådet), jos sekä asianomistaja (fornærmede) että rikoksentekijä siihen suostuvat.[181] Jos sopimukseen ei päästä tai tehtyä sopimusta rikotaan olennaisesti, asian käsittely syyttäjällä jatkuu. Jos sopimukseen on päästy ja sopimus on täytetty, asia päättyy syyttäjällä.[182]

Vuoden 1953 lastensuojelulain mukaan syyttäjä saattoi siirtää alle 18-vuotiasta rikoksentekijää koskevan asian lastensuojeluviranomaisten käsiteltäväksi, mutta syyttäjä sai kuitenkin ottaa asian uudelleen esille, jos hän ei pitänyt lastensuojeluviranomaisten toimenpiteitä riittävinä. Tämä rikosprosessin ja lastensuojelun yhteys poistui vuoden 1992 lastensuojelulaissa. Lastensuojeluviranomaiset ratkaisevat nyt itsenäisesti toimenpiteensä, eikä syyttämättä jättämistä voida asettaa niistä riippuvaiseksi (ks. *Andenæs* 1995 s. 304–305).

Norjassa asianomistajalla on itsenäinen syyteoikeus sellaisissa harvoissa rikosasioissa, joissa virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen vain yleisen edun vaatiessa. Muissa rikosasioissa asianomistajalla on toissijainen syyteoikeus, jos syyttäjäviranomainen on jättänyt syytteen nostamatta muulla kuin rikosprosessilain 69 tai 70 §:n nojalla eli *muutoin kuin seuraamusluonteisesti.*[183] Norjan rikosprosessissa on myös adheesioperiaate, eli rikokseen perustuva yksityisoikeudellinen vaatimus voidaan yleensä esittää rikosasian yhteydessä.[184]

---

[179] Kuninkaan päätöksellä (ks. påtaleinstruksen 22 luvun 2 §) useimmat tavalliset rikokset (esim. varkaus, petos, vahingonteko, moottoriajoneuvon luvaton käyttö) on siirretty poliisimestarin syytekompetenssin piiriin.

[180] Norjan syyttäjälaitoksen organisaatiosta ja syytekompetenssisääntelystä ks. lähemmin rikosprosessilain 6 ja 7 luvut, påtaleinstruksen 22 luku sekä *Andenæs* 1995 s. 37–51 ja *Jääskeläinen* 1995 s. 121–125 (ks. erit. organisaatiokaaviota s. 125).

[181] Straffeprosessloven 71 a §. Sovittelumenettelystä on annettu oma laki, Lov om megling i konfliktråd 15.3.1991 nr 3. Toimivalta asian sovitteluun toimittamiseen on poliisiin kuuluvalla syyttäjällä myös sellaisissa forbrytelse-asioissa, joissa syytekompetenssi kuuluu valtionsyyttäjälle (ks. rikosprosessilain 67 §:n 4 momentti).

[182] Syyttäjän menettelystä sovittelutapauksissa ks. påtaleinstruksen 18 A luku.

[183] Ks. rikosprosessilain 28 luku, erit. 402 §.

[184] Syyttäjän on asianomistajan pyynnöstä yleensä ajettava tämän yksityisoikeudellista vaatimusta, mutta asianomistaja voi myös itse esittää vaatimuksensa, ks. rikospro-

Rangaistusmääräysmenettelyä koskevat säännökset ovat Norjan rikosprosessilain 20 luvussa. Jos rikosasia voidaan ratkaista sakolla tai menettämisseuraamuksella (inndragning), syyttäjä voi[185] antaa epäillylle tiedoksi rangaistusvaatimuksen (forelegg).[186] Rangaistusvaatimuksen tulee sisältää pääosin samat tiedot kuin syytepäätöksen.[187] Lisäksi siinä on mainittava vaaditun sakon tai menettämisseuraamuksen suuruus sekä se vankeusrangaistus, joka tulee maksamatta jäävän sakon sijaan. Rangaistusvaatimus voi sisältää myös rikokseen perustuvan yksityisoikeudellisen rahavaatimuksen sekä vaatimuksen asian käsittelykustannusten korvaamisesta valtiolle.

Rangaistusvaatimuksessa epäiltyä kehotetaan asetetussa määräajassa (yleensä 3–10 päivää) ilmoittamaan, hyväksyykö hän vaatimuksen (vedtar forelegget). Hyväksyminen on annettava rangaistusvaatimukseen merkittävällä allekirjoituksella.[188] Hyväksytty rangaistusvaatimus vastaa muutoin lainvoimaista tuomiota, mutta ylempi syyttäjä voi syytetyn eduksi poistaa sen (eräin rajoituksin).[189] Jos epäilty ei hyväksy rangaistusvaatimusta, syyttäjä

---

sessilain 3 § ja 29 luku. Asianomistajan asemasta Norjan rikosprosessissa ks. tarkemmin *Andenæs* 1995 s. 83–99.

[185] Påtaleinstruksen 20 luvun 1 §:n mukaan syyttäjän *pitää* (»bør») käyttää rangaistusmääräysmenettelyä, jos edellytykset siihen ovat olemassa, vaikka rikosprosessilain 20 luvun 1 §:ssä muotoilu on vain salliva (»kan»). Rangaistusmääräyksen antamisesta päättää (eräin poikkeuksin) se syyttäjäviranomainen, jolla on asiassa syytekompetenssi, ks. påtaleinstruksen 20:3 verr. 22:2.

[186] Vuoden 1981 rikosprosessilaissa rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa laajennettiin merkittävästi. Aiemmin menettelyä ei voitu käyttää forbrytelse-asioissa, joista saattoi seurata ankarampi rangaistus kuin yksi vuosi vankeutta, kun taas voimassa olevan lain mukaan ratkaisevaa on yksinomaan odotettavissa oleva rangaistus *in concreto*. Kun sakko sisältyy nykyisin esim. törkeän varkauden rangaistusasteikkoon (ks. Norjan rikoslain 258 §), sellainen asia voidaan käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä, jos rikoksesta on odotettavissa sakkoa, vaikka teosta *in abstracto* saattaa seurata kuusi vuotta vankeutta. Rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalasta laajemmin ks. *Andenæs* 1995 s. 290–292.

[187] Vrt. rikosprosessilain 256 § ja 252 §. Merkille pantavaa on, että sekä rangaistusvaatimuksessa että syytepäätöksessä tulee esittää tarpeellisin osin sen lainkohdan *sisältö*, jonka nojalla rangaistusta vaaditaan. Näin myös maallikko kykenee arvioimaan rangaistusvaatimuksessa tai syytepäätöksessä esitetyn tosiasiakuvauksen ja rikoksen tunnusmerkistön vastaavuutta ja harkitsemaan puolustautumismahdollisuuksiaan. Ks. lähemmin *Andenæs* 1995 s. 278–279 ja s. 293.

[188] Jos epäilty on alle 18-vuotias, on myös hänen holhoojansa (verge) hyväksyttävä vaatimus, ks. *Andenæs* 1995 s. 296.

[189] Ks. rikosprosessilain 258 § ja *Andenæs* 1995 s. 297–299.

voi panna asian vireille normaalissa rikosasian käsittelyjärjestyksessä. Rangaistusvaatimusta voidaan siinä tapauksessa käyttää normaalin syytepäätöksen sijasta (rikosprosessilain 268 §).

Rahamäärältään kiinteää *rikesakkoa* (forenklet forelegg) voidaan käyttää liikennerikkomuksissa ja pienissä salakuljetusrikkomuksissa. Rikesakkovaatimuksen voi antaa poliisi tai tullilaitoksen virkamies. Myös rikesakko edellyttää epäillyn hyväksymistä.[190]

Norjassa (kuten Tanskassa) myönnetyt rikosasiat voidaan käsitellä yksinkertaistetussa menettelyssä. Jos epäilty antaa tuomioistuimessa varauksettoman tunnustuksen, jota muut asiassa ilmenneet tiedot tukevat, asia voidaan ratkaista alioikeuden yhden tuomarin kokoonpanossa (josta näissä tapauksissa käytetään nimitystä *forhørsretten*) ilman syytepäätöstä ja pääkäsittelyä.[191]

5.5 Islanti

Islannissa seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä on säädetty vuoden 1991 rikosprosessilaissa (Lög um medferd opinberra mála, nr. 19/1991). Säännökset ovat lähellä Tanskan oikeudenkäymiskaaren 722 §:n säännöksiä ja järjestelmän voidaan katsoa rakentuvan opportuniteettiperiaatteelle.[192] Rikosprosessilain 113 §:n mukaan syyttämättä jättämisen perusteena voi olla rikoksen vähäisyys, tekijän mielentila, rikoksesta seurannut epätavallinen kärsimys rikoksentekijälle itselleen, rikoskonkurrenssi tai erityiset syyt, joiden vuoksi yleinen etu ei vaadi syytteen nostamista. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen voidaan Islannin rikoslain (nr. 19/1940) 56 §:n mukaan tehdä myös ehdollisena, jos tekijä on 15–21 -vuotias tai jos valvontaa taikka muita metodeja (kuten sitoutumista alkoholin tai huumeiden käyttämättä jättämiseen taikka korvauksen suorittamiseen uhrille) on pidettävä syytteen nostamista sopivampina.

---

[190] Ks. vegtrafikkloven 31 b § ja tolloven 68 §. Rikesakko otettiin Norjassa käyttöön vuonna 1968 ja sitä voitiin vuonna 1988 tapahtuneeseen lainmuutokseen asti käyttää vain välittömästi tapahtumapaikalla. Nykyisin rikesakkovaatimus voidaan esittää myös jälkikäteen, kuten rangaistusvaatimus. Tätä mahdollisuutta on pidetty käytännöllisenä erityisesti automaattisen nopeusvalvonnan yhteydessä. Ks. *Andenæs* 1995 s. 299–300.

[191] Menettelyn käytännöllinen merkitys Norjan rikosprosessijärjestelmässä on hyvin suuri: yli puolet alioikeuden tuomioista määrätään forhørsretten päätöksellä. Menettelystä laajemmin ks. *Andenæs* 1995 s. 101 ja s. 376–390.

[192] Ks. myös *HEUNI* 1986 s. 226, missä järjestelmän on (ennen vuoden 1991 rikosprosessilakia) luonnehdittu olevan lähempänä opportuniteetti- kuin legaliteettiperiaatetta.

Seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä on saanut päättää vain valtakunnansyyttäjä, mutta 1.7.1997 voimaan tulevan rikosprosessilain muutoksen (nr. 84/1996) jälkeen myös poliisimestarit saavat siihen toimivallan.[193]

> Islannissa virallisina syyttäjinä toimivat yhtäältä valtakunnansyyttäjä ja tämän apuna olevat valtionsyyttäjät ja toisaalta poliisimestarit. Poliisimestareilla on ollut syytekompetenssi vain liikennerikoksissa ja eräissä muissa vähäisissä rikoksissa, mutta mainitulla rikosprosessilain muutoksella poliisimestareiden syytekompetenssi muuttuu pääsääntöiseksi ja ainoastaan eräät vakavimmat rikosasiat jäävät vain valtakunnansyyttäjän toimivaltaan.[194]

Islannissa ei ole muissa Pohjoismaissa omaksutun kaltaista rangaistusmääräysmenettelyä. Sen sijaan käytössä on rikesakkomenettely, jossa poliisimies voi antaa kiinteämääräisen sakon, jota ei voida muuntaa vankeudeksi. Menettely edellyttää epäillyn hyväksymistä.

6. Tutkimustehtävän täsmennys ja viitekehys

6.1 Tutkimusmetodeista ja oikeusvertailun kohdentamisesta

Tuomiovallan käyttöön rinnastettavan syyttäjän ratkaisutoiminnan edellä jaksossa I 2. alustavasti herättämien kysymysten tutkiminen edellyttää huomattavan laaja-alaista tutkimusotetta.

Kun tutkimusteemassa on kysymys rangaistuksen käytöstä ja siitä luopumisesta, näyttää *rangaistusteoreettinen* viitekehys yhdeltä keskeiseltä näkökulmalta. Toisaalta kysymys on myös rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttämisestä tuomioistuinten ulkopuolella, jolloin *rikosprosessiteoreettinen* näkökulma on yhtä lailla perusteltu.

Syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä koskevien säännösten sisällön selvittäminen *laintulkinnalla* on yksi tutkimusteemaan välttämättä kuuluva osa-alue. Säännökset määräävät ne puitteet, joissa syyttämättä jättämiseen ja rangaistusmääräyksen antamiseen voidaan päätyä. Rangaistusmääräyksen antamisen edellytykset määräytyvät esimerkiksi menettelyn soveltamisalan osalta sääntötyyppisten normien perusteella, mutta syyt-

---

[193] Todettakoon, että presidentillä on Islannin perustuslain (nr. 33/1944) 29 §:n mukaan valta erityisistä syistä päättää syytteestä luopumisesta.

[194] Samassa yhteydessä perustetaan myös uusi ylimmän poliisipäällikön (rigspolitichef) virka (laki nr. 90/1996), johon kuuluu myös syyttäjäntehtäviä.

tämättäjättämissäännösten osalta jo alustava tarkastelu osoittaa, että kysymys on periaateluonteisista normeista, jotka jättävät soveltajalleen laajan harkintavallan.[195] Laintulkinnassa normaalisti huomioon otettavista oikeuslähteistä (kuten esitöistä, oikeuskäytännöstä, oikeusperiaatteista, oikeustieteestä ja reaalisista argumenteista[196]) oikeuskäytännöllä ei näytä olevan aivan samaa merkitystä kuin yleensä, sillä säännökset koskevat osittain vain syyttäjiä. Toisaalta *ylempien syyttäjien* kannanotoille on ilmeisesti annettava vahvempi tulkintavaikutus kuin oikeuskäytännöllä yleensä on. Syyttäjäorganisaatio on periaatteessa linjaorganisaatio, jossa alemmat syyttäjät ovat velvollisia noudattamaan ylemmän syyttäjän määräyksiä. Jokaisella syyttäjällä on tosin yksittäisissä syyteharkinta-asioissa itsenäinen syyteharkintavalta, eikä ylempi syyttäjä voi puuttua alemman syyttäjän syyteharkinnassa olevaan juttuun muutoin kuin devoluutio- tai substituutio-oikeuttaan käyttämällä.[197] Organisaation perusrakenteesta ja toimivaltasuhteista seuraa kuitenkin, että syyttäjäntoiminta on ohjattavissa ja tarkoitettukin ylempien syyttäjien ohjattavaksi, päin vastoin kuin tuomioistuimen toiminta, jota voidaan tiukasti ottaen ohjata vain lailla.[198] Tämän vuoksi etenkin ylimmän syyttäjän *virallisohjeilla* ja myös hänen ratkaisuillaan (esim. syyte- tai kanteluasioissa) voidaan katsoa olevan erityistä painoarvoa säännösten tulkinnassa.

Tutkimuksen syventäminen syyttäjien ratkaisukäytännön *empiiriseen* tutkimiseen näyttää erityisen tarpeelliselta, kun kyse on Suomessa uusista ja vähän tutkituista syyttäjän vallankäytön muodoista. Tältä osin en pidä riittävänä vain ratkaisutoiminnan *tilastollista* tarkastelua, vaan empiirinen tutkimus olisi ulotettava myös ratkaisutoiminnan *sisällölliseen* analyysiin ja syyttäjien käyttämiin materiaalisiin päätöksentekokriteereihin. Vain siten on mahdollista tehdä selkoa syyttäjien ratkaisutoiminnan ja siihen sisältyvän

---

[195] Lainsoveltajan näkökulmasta ongelmana ei ole vain teknisluonteinen subsumptio, vaan myös kysymys siitä, mitkä tosiasiat tapahtumainkulusta ovat oikeudellisesti relevantteja ja sisällytetään subsumptioon. Ks. *Lindell* 1987 s. 24, joka lukee tämän kysymyksen oikeuskysymyksiin.

[196] Ks. esim. *Aarnio* 1989 s. 218 ss.

[197] Substituutio- ja devoluutio-oikeuden sisällöstä tulee lähemmin puhe jäljempänä jaksoissa V B 2.1 ja 3.1.

[198] Ks. esim. HM 46 §, jonka mukaan oikeuskanslerin tulee »pitää silmällä virallisia syyttäjiä, jotka ovat velvolliset noudattamaan hänen määräyksiään». Vastaavasti lääninsyyttäjän tehtävänä on mm. valvoa ja edistää syyttäjäntoiminnan oikeellisuutta, joutuisuutta ja yhdenmukaisuutta (Lääninsyyttäjäasetus 5 § 3-kohta). Tuomioistuimet puolestaan ovat HM 2.4 §:n mukaan riippumattomia, eikä edes korkeimman oikeuden ennakkopäätösten katsota muodollisesti sitovan alempia tuomioistuimia.

vallankäytön todellisesta luonteesta ja arvioida ratkaisutoimintaa paitsi säännöstöjen omien tausta-ajatusten, myös mainittujen teoreettisten näkökulmien valossa.

Edellisessä jaksossa esiin nousseen Pohjoismaiden välisen *oikeusvertailevan* näkökulman syventäminen näyttäisi niin ikään hedelmälliseltä. Toisaalta jo yllä olevan hahmottelun perusteella on todettava, että tutkimusmetodien laaja-alaisuus asettaa rajoituksia oikeusvertailun toteuttamisvaihtoehdoille. Vain osan lähestymistavoista voidaan ajatella olevan oikeusvertailun kohteista riippumattomia taikka yhteisiä eri maiden rikosoikeusjärjestelmille. Esimerkiksi teoreettisen viitekehyksen muodostamiseen ei ilmeisesti vaikuta oikeusvertailun toteuttaminen ja esimerkiksi kansainvälisten ihmissoikeussopimusten normit sitovat kaikkia Pohjoismaita. Sen sijaan jo kunkin maan säännöstön sisällön lähempi selvittäminen on tehtävä kansallisen oikeuslähteistön perusteella ja edellyttäisi siis erillistä tutkimista kunkin vertailuun otettavan maan osalta. Oikeusvertailun syventäminen ulottamalla se myös vieraan valtion syyttäjien ratkaisukäytäntöön edellyttää jo tilastollisella tarkastelutasolla monipuolista tietoa tutkimuskohteiden asemasta asianomaisen maan rikosoikeudellisessa järjestelmässä virhetulkintojen välttämiseksi. Jos oikeusvertailu syvennetään edelleen vieraan valtion syyttäjien ratkaisutoiminnan sisältöön, näyttää välttämättömältä rajata vertailu yhteen Pohjoismaahan.

Tästä lähtökohdasta *Ruotsin* valitseminen vertailukohdaksi näyttää monessakin suhteessa luonnolliselta. Ruotsin lainsäädäntöä ja kehitystä on Suomessa perinteisesti seurattu tarkasti. Verrattaessa vuoden 1991 uudistuksella Suomessa toteutettuja säännöksiä edellä jaksossa 5 esitettyihin muiden Pohjoismaiden vastaaviin säännöksiin, voidaan todeta, että Ruotsin säännökset ovat niistä lähimpänä Suomen säännöksiä. Periaatteellisesti merkittävinä eroina yhtäältä Suomen ja Ruotsin ja toisaalta muiden Pohjoismaiden välillä voidaan panna merkille länsipohjoismaisten järjestelmien rakentuminen opportuniteettiperiaatteelle, mahdollisuus asettaa erilaisia ehtoja syyttämättä jättämiselle sekä asianomistajan prosessuaalisessa asemassa ja syyttäjien syytekompetenssisääntelyssä olevat erot.

Myös muu Ruotsin rikos- ja rikosprosessioikeudellinen sääntely on lähellä Suomen lainsäädäntöä. Esimerkiksi Suomessa 1.1.1988 voimaan tulleet esitutkintalaki (449/87) ja pakkokeinolaki (450/87) niihin myöhemmin tehtyine muutoksineen vastaavat pitkälti Ruotsin oikeudenkäymiskaareen sisältyviä esitutkintaa ja pakkokeinoja koskevia säännöksiä. Erityisen merkittävä on Suomen rikosprosessiuudistus, joka käytännössä merkitsee Ruotsin rikosprosessia vastaavan menettelyn omaksumista Suomessakin muutoin kuin esitutkinnan johtamisen osalta.

Uudistuksen yhtäläisyyttä Ruotsin oikeudenkäyntimenettelyn kanssa on arvosteltu. Esimerkiksi *oikeuskansleri* on hallituksen esityksen pohjana olleen työryhmän mietinnön johdosta antamassaan lausunnossa todennut, että »ehdotuksessa on . . . eräin osin melko kritiikittömästi seurattu ruotsalaista esikuvaa ottamatta huomioon ruotsalaisen ja suomalaisen yhteiskunnan eroja esimerkiksi rikosprosessiin käytettävissä olevien voimavarojen, rikosprosessuaalisten perinteiden ja esitutkinnallisen ammattitaidon suhteen».[199] Lausunnossa mainitut jo toteutuneet ja tulossa olevat sekä ehdotettu uudistus merkitsisivät sitä, että »syyttäjäntoiminta ja menettelytavat Suomessa tulisivat keskeisimmiltä ja työmäärän kannalta merkityksellisiltä osiltaan vastaamaan Ruotsin syyttäjäntoimintaa ja menettelytapoja».[200] Uudistuksen mahdollisten vaikutusten osalta lausuntoon sisältyy tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen arvio: »Mikäli syyttäjälaitoksen voimavaroja ei työtehtävien lisääntymistä ja vaativuutta vastaavasti lisätä, syyteharkinta-ajat pitenevät ja syyttäjien ratkaisutoiminnan taso voi laskea... Eräs todennäköinen seuraus on lisäksi se, että syyttäjät vievät tuomioistuinkäsittelyyn entistä vähemmän asioita ja ratkaisevat ne *ns. seuraamusluonteisilla syyttämättäjättämispäätöksillä* (kurs. tässä). Mielestäni on varsin ongelmallista, jos menettelytapoja koskeva uudistus johtaa välillisesti käytännössä uudenlaisiin kriminaalipoliittisiin linjauksiin ilman, että lainsäätäjä on sitä nimenomaisesti tarkoittanut.»[201]

Oikeuskanslerin huoli rikosprosessiuudistuksen vaikutuksista on mielenkiintoinen myös eräiden Ruotsissa esitettyjen mielipiteiden valossa. *Lindblom* on tarkastellut prosessioikeuden kehitystä hegeliläisen dialektiikan mukaisesti pitäen vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren suullis-pöytäkirjallista menettelyä teesinä ja vuoden 1948 suullisuus-, välittömyys- ja keskittämisperiaatteita korostavaa oikeudenkäymiskaarta sen antiteesinä.[202] Mainittujen periaatteiden korostamisessa mentiin Lindblomin mukaan niin pitkälle, että uudesta oikeudenkäymiskaaresta tuli kallis ja jäykkä.[203] Synteesiä ei kuitenkaan ole haluttu tehdä muuttamalla oikeudenkäymiskaaren mukaista menettelyä (josta on tullut »en helig ko»), vaan vähentämällä muilla tavoin RB:n mukaisessa menettelyssä käsiteltävien juttujen määrää. Rikosasioiden osal-

[199] Ks. *Oka* 1994 s. 118–119. Työryhmän mietinnössä oli ehdotettu myös esitutkinnan johtajuuden siirtämistä syyttäjälle.

[200] *Oka* 1994 s. 123.

[201] Ks. *ibid.*

[202] Ks. *Lindblom* 1993 s. 43 ss. (alkup. 1984).

[203] Ks. *ibid.* s. 48.

ta kehitys on Lindblomin mukaan ollut seuraavanlaista (kurs. tässä): »[T]illämpningsområdet utvidgas alltmer för *strafföreläggande*, ordningsbot, *åtalsunderlåtelse*, avkriminalisering, sanktionsavgifter etc. och ingen protesterar. Men när ett försiktigt förslag väcks om skriftlig process vid allmän domstol i enkla brottmål, mobiliseras motståndet. Man föredrar att överlämna rättskipningen till den misstänktes motpart, åklagaren, via alltmer långtgående möjligheter till *strafföreläggande och åtalsunderlåtelse*».[204]

Aika tulee näyttämään, millaisia vaikutuksia Suomessa omaksuttavalla rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyllä tulee olemaan. Joka tapauksessa tämän tutkimuksen kannalta asetelma on mielenkiintoinen; tutkimuksen tulosten perusteella voitaneen jossakin määrin arvioida ja ennakoida rikosprosessiuudistuksen vaikutuksia syyttäjän ratkaisutoiminnan kannalta.

Ruotsin ottaminen vertailukohdaksi on myös sikäli otollinen, että Ruotsissa on äskettäin perusteellisesti arvioitu syyttämättäjättämissäännösten uudistamistarvetta ja säännökset on eräin vähäisin nuoria koskevin täsmennyksin katsottu aineellisilta edellytyksiltään sopiviksi.[205] Vastaavasti rangaistusmääräysmenettelyn kehittämistarpeet ovat olleet arvioitavina ja ehdotukset ovat johtaneet lainsäädäntötoimenpiteisiin.[206]

Selostetuista syistä syyttäjän tuomiovallan käyttöön rinnastettava ratkaisuvalta ja -toiminta tulevat vain Ruotsin osalta olemaan systemaattisen vertailun kohteena, kun taas muiden Pohjoismaiden järjestelmistä nostetaan enää jäljempänä esiin vain eräitä piirteitä, joilla näyttäisi olevan periaatteellista merkitystä Suomen ja Ruotsin järjestelmiin verrattuna. Ruotsinkaan osalta ei ole syytä pyrkiä täydelliseen tasapainoon asioiden käsittelyn syvyydessä. Viime kädessä kyse on Suomen rikosoikeudellista järjestelmää ja sen toimintaa koskevasta tutkimuksesta. Oikeusvertaileva näkökulma on voimakkaasti esillä, mutta pohjimmiltaan sen tarkoitus on syventää Suomen järjestelmän ja sen toiminnan kriittistä analysointia. Suomen liityttyä Euroopan Unionin jäseneksi alkaa myös muista EU-maista muodostua yhä tärkeämpi viiteryh-

---

[204] Ks. *ibid.* s. 50.

[205] Ks. RB:n säännösten osalta *SOU* 1992:61 erit. s. 175–180 ja *prop.* 1994/95:23 s. 90–94 sekä LUL:n säännösten osalta *SOU* 1993:35 s. 27 ja s. 309–321 sekä *prop.* 1994/95:12 s. 74–82. Viimeksi mainittu hallituksen esitys johti LUL:n täydentämiseen säännöksillä, joiden mukaan syyttämättä jättämistä harkittaessa on erityisesti otettava huomioon nuoren halu hyvittää asianomistajaa ja onko epäilty syyllistynyt aiemmin rikokseen. Muutoin syyttämättä jättämisen aineellisiin edellytyksiin ei katsottu tarpeelliseksi tehdä muutoksia.

[206] Ks. *SOU* 1992:61 s. 191–226, *prop.* 1994/95:23 s. 98–109 ja lag 1994:1412 sekä *prop.* 1996/97:8 ja lag 1996:1462.

mä. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin ollut välttämätöntä tyytyä muiden EU-maiden järjestelmien osalta vain muutamiin huomautuksiin.[207]

6.2 Tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista

Tähänastisesta esityksestä on jo ilmennyt, että seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ja rangaistusmääräyksen antaminen merkitsevät eräiden yhteiskunnan rikokseen ja rikoksen oikeudelliseen selvittämiseen normaalisti liittämien seuraamusten, menettelymuotojen tai oikeusturvatakeiden syrjäytymistä. Näiden *rikosasian normaalista käsittelystä poikkeavien syyttäjän päätöksenteon piirteiden* erittely ja analysointi näyttäisi tarjoavan mielekkään teoreettisen lähtökohdan tutkimusteeman tarkastelulle.

Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen merkitsee ensinnäkin *luopumista rangaistuksen käytöstä*. Se, minkälaisissa rikoksissa, minkälaisten rikoksentekijöiden kohdalla ja minkälaisten perusteiden nojalla näin voidaan menetellä, on *kriminaalipoliittinen* kysymys. Toimenpiteistä luopuminen on kriminaalipolitiikan arvojen ja tavoitteiden toteuttamiskeino ja syyttämättäjättämissäännöstö heijastaa siten osaltaan niitä arvoja ja tavoitteita, joita lainsäädäntötasolla rikosoikeudelliselle järjestelmälle on asetettu. Kriminaalipolitiikan taustalla puolestaan vaikuttaa jokin (jonkinlainen) käsitys siitä, mikä on rangaistuksen tarkoitus ja oikeutus, mitä sen käytöllä voidaan saavuttaa ja minkälaisin ehdoin rangaistusta voidaan tai sitä pitää käyttää. Kuten aiemmin on viitattu, toimenpiteistä luopumisen perusteet ovat tavallaan rangaistuksen käytön perusteiden kääntöpuoli: toimenpiteistä luopuminen edellyttää, että rangaistuksen käytön puolustukseksi normaalisti esitettävistä syistä puuttuu jotakin. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen kytkeytyy siten *rangaistusteoreettisiin* käsityksiin.

Tästä näkökulmasta olisi mahdollista syventyä erilaisiin kriminaalipoliittisiin ja rangaistusteoreettisiin virtauksiin sekä niistä käytyyn keskusteluun ja tutkia olemassa olevan järjestelmän tueksi esitettyjä tai esitettävissä olevia perusteita. Tämä ei kuitenkaan ole perimmäinen tarkoitukseni. Pyrkimykseni on olemassa olevasta järjestelmästä periaatteessa riippumattomasta näkökulmasta muodostaa valtion rankaisuvallan käytölle sellaiset *rangaistusteoreettiset ehdot*, jotka järjestelmän *pitäisi* täyttää ja joiden valossa myös syyttäjälle siirrettyä ratkaisuvaltaa ja sen käyttöä voidaan arvioida.

Toiseksi seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ja rangaistusmää-

[207] Eurooppalaisten rikosprosessijärjestelmien kehityslinjoista ks. esim. *Delmas-Marty* 1995.

räysmenettely merkitsevät *luopumista oikeudenkäynnistä tuomioistuimessa*. Rangaistuksesta luopuminen ei sinänsä edellyttäisi luopumista myös oikeudenkäynnistä – toimenpiteistä luopuminen olisi mahdollista rajata yksinomaan tuomioistuimen toimivaltaan oikeudenkäynnin jälkeen tapahtuvaksi. Näin ei kuitenkaan ole menetelty, vaan toimenpiteistäluopumisvaltaa on annettu myös syyttäjälle, mikä siis merkitsee *lisäksi* luopumista oikeudenkäynnistä. Tämän järjestelyn syyt ovat ennen kaikkea prosessitaloudelliset, mutta rikosasioissa prosessitaloudellisuuskin on viime kädessä kriminaalipoliittinen kysymys. Prosessitaloudellisten syiden taustalla on pyrkimys rikosoikeudellisen järjestelmän voimavarojen kohdentamiseen: jos jonkin rikoksen osalta voidaan luopua oikeudenkäynnistä, järjestelmän voimavaroja voidaan vastaavasti kohdentaa muihin rikoksiin. Se, minkälaisiin rikostapauksiin voimavaroja kohdennetaan ja kuinka paljon yhteiskunnan voimavaroja rikosoikeudelliseen järjestelmään ylipäänsä käytetään, on kriminaalipoliittinen, rangaistuksen käyttöön liittyviä arvoja ja tavoitteita heijastava valinta. Myös rangaistusmääräysmenettelyssä luovutaan oikeudenkäynnistä prosessitaloudellisista – ja siis kriminaalipoliittisista – syistä.

Oikeudenkäynnistä luopuminen merkitsee samalla luopumista niistä *rikosprosessuaalisista periaatteista*, joita tuomioistuinkäsittelyyn on liitetty, kuten menettelyn suullisuudesta, välittömyydestä ja julkisuudesta sekä myös kontradiktorisuuden optimoinnista. Näiden periaatteiden taustalla puolestaan vaikuttavat jotkin arvot ja tavoitteet, joiden saavuttamista voidaan jonkin teoreettisen käsityksen mukaan edistää mainittujen periaatteiden mukaisesti järjestetyllä prosessilla. Näiden periaatteiden ja niiden tausta-arvojen ja tavoitteiden tutkimisella voidaan hahmottaa kuvaa siitä, minkälaisista arvoista ja tavoitteista oikeudenkäynnistä luovuttaessa teoreettisesti luovutaan (tai etäännytään) ja sen perusteella hahmottaa *rikosprosessiteoreettisia ehtoja* syyttäjän päätöksenteolle.

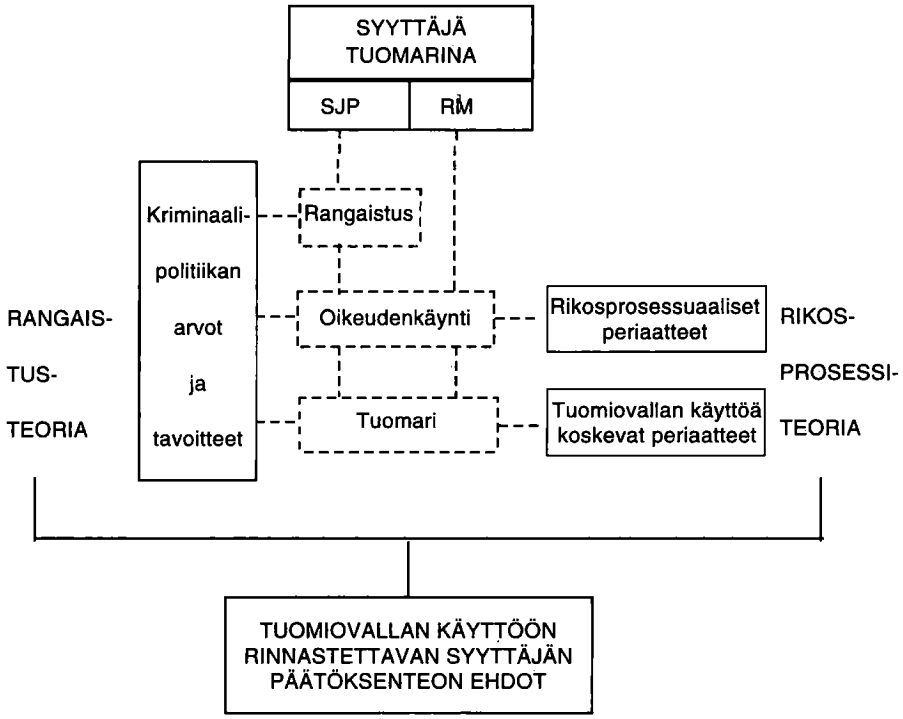
Kolmanneksi seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ja rangaistusmääräysmenettely merkitsevät *luopumista tuomarista*, toisin sanoen ulkopuolisesta, riippumattomasta ja objektiivisesti puolueettomasta ratkaisuelimestä. Tämäkään ei liity mitenkään elimellisesti sen paremmin toimenpiteistä luopumiseen kuin rangaistusmääräysmenettelyyn. Toimenpiteistä luopuminen olisi siinäkin tapauksessa, että oikeudenkäynnistä luovutaan, mahdollista rajata yksinomaan tuomarin ratkaisuvaltaan, samoin kuin myös rangaistusmääräyksen antaminen, kuten Suomessa olikin vielä ennen vuotta 1994 eli ennen RML:n säätämistä, jolloin rangaistusmääräyksen antoi vielä rangaistusmääräystuomari. Ratkaisuvallan uskominen syyttäjälle on tässäkin prosessitaloudellisista syistä johtuva kriminaalipoliittinen valinta.

Sen taustalla, että ratkaisuvalta on säännönmukaisesti uskottu tuomarille, vaikuttavat tietyt *tuomiovallan käyttöä koskevat periaatteet* ja niiden taustalla taas jotkut arvot ja tavoitteet, joiden saavuttamista mainittujen periaatteiden mukaisesti järjestetyllä prosessilla uskotaan edistettävän. Tuomarista luopuminen merkitsee teoreettisesti luopumista tai etääntymistä noista arvoista tai tavoitteista. Näidenkin periaatteiden, arvojen ja tavoitteiden tutkimisella voidaan muodostaa rikosprosessiteoreettisia ehtoja syyttäjän ratkaisuvallalle ja sen käytölle.

Rikosprosessijärjestelmän tehtävänä on (pelkistetysti) oikeiden ratkaisujen tuottaminen legitiimillä tavalla. On ilmeistä, että syyttäjää *ratkaisuelimenä* ja syyttäjän päätöksentekoa *menettelynä* ei pidetä yhtä legitiimeinä kuin tuomaria ja tuomioistuinprosessia, eikä syyttäjän päätöksenteossa myöskään *tuomio-oikeellisuuden* saavuttamiselle ole samoja edellytyksiä kuin oikeudenkäynnissä. Tuomiovallan käyttöön rinnastettavan syyttäjän päätöksenteon ehtojen tulisi *rajoittaa* syyttäjän ratkaisuvallan alaa siten, ettei se loukkaisi rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttöön oikeusvaltiossa liitettäviä arvoja ja tavoitteita.

Näiden näkökohtien perusteella voidaan muodostaa seuraavanlainen tutkimuksen yleistä viitekehystä havainnollistava asetelma, jossa katkoviivalla on osoitettu ne elementit, joista tutkimusteemaan kuuluvassa syyttäjän päätöksenteossa *luovutaan*.

Asetelma I 2: Tutkimuksen yleinen viitekehys

Esitetyn mukaisesti teemaksi täsmentyy tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa. Tällöin en tarkoita *ehdoilla* vain niitä *edellytyksiä*, joita seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle ja rangaistusmääräyksen antamiselle on laissa asetettu, vaan myös niitä ehtoja, joita yhtäältä rangaistusteoreettisten ja toisaalta rikosprosessiteoreettisten näkökohtien perusteella näiden instituutioiden käytölle *pitäisi* näkemykseni mukaan asettaa. Tämän mukaisesti tutkimus jäsentyy mainittujen teoreettisten perusteiden muodostamiseen (II luku), seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä koskevien säännösten tulkintaan (III luku) ja näiden instituutioiden empiiriseen tutkimiseen (V luku). Empiiristä osaa edeltää syyttäjän eri päätöksentekomuotojen ja niiden soveltamiseen vaikuttavien eräiden lähi-insti-

tuutioiden lyhyt tarkastelu (IV luku), joka on tarpeen mm. Suomen ja Ruotsin järjestelmissä olevien erojen hahmottamiseksi empiiristä osaa silmällä pitäen. Tutkimuksen viimeisessä VI luvussa arvioin keskeisiä tutkimustuloksia – pyrkimättä kattavaan yhteenvetoon – sekä eräitä näkökohtia de lege ferenda. Syyttämättä jättämisen osalta tutkimus on ollut välttämätöntä rajata lähinnä *yleissäännöksiin*, mikä ilmenee etenkin tutkimuksen III ja V luvuissa; II luvussa muodostettavat ehdot koskevat ylipäätään syyttäjän tuomiovallan käyttöön rinnastettavaa päätöksentekoa riippumatta sovellettavasta säännöksestä.

II LUKU

SYYTTÄJÄN PÄÄTÖKSENTEON RANGAISTUS-TEOREETTISISTA JA RIKOSPROSESSI-TEOREETTISISTA EHDOISTA

1. Syyttäjän päätöksenteko rangaistusteoreettisten ja kriminaalipoliittisten tausta-ajatusten kannalta

1.1 Rangaistuksen filosofiasta ja teoriasta

Kun rangaistusmääräys merkitsee valtion elimen määräämää rangaistusta ja seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen *rangaistuksesta luopumista*, teemalla on välitön yhteys niihin perusteisiin, joihin *rangaistuksen käyttö* nojautuu. Valtion elinten määräämä ja toimeenpanema rangaistus merkitsee moraalisesti ongelmallista ihmisille normaalisti kuuluvien oikeuksien riistoa ja tahallista kärsimyksen aiheuttamista. Kuten *Duff ja Garland* kirjoittavat: »It is usually wrong to lock people up, to take their money without return, or put them to death. But the state imprisons and fines offenders, and some states still execute them. How can such coercive and violent practices be justified?».[1] Rangaistuksen käyttö on siten eettinen ongelma, joka vaatii moraalista justifikaatiota.

Rangaistuksen filosofia pyrkii esittämään yleisen moraalisen justifikaation rangaistuksen käytölle. Erilaiset moraaliteoreettiset lähtökohdat johtavat erilaisiin käsityksiin siitä, mikä rangaistuksen käytössä on moraalisesti ongelmallista ja minkälaista justifikaatiota se vaatii. Näistä lähtökohdista joh-

[1] Ks. *Duff – Garland* 1994 s. 2. Todettakoon, että jäljempänä ei pidetä silmällä tutkimusteeman kannalta etäisiä kuolemanrangaistukseen liittyviä kysymyksiä.

dettavat teoriat jaetaan filosofisessa keskustelussa kahteen pääryhmään, utilitaristisiin ja retributiivisiin teorioihin. *Utilitaristille* teon tai toiminnan (esimerkiksi rangaistuksen määräämisen) moraalinen oikeus tai vääryys riippuu yksinomaan sen *seurauksista*. Teko on oikeutettu, jos sen seuraukset ovat hyvät tai vähintään yhtä hyvät kuin muun mahdollisen toimintavaihtoehdon seuraukset. Vastaavasti teko on väärä, jos sen seuraukset ovat huonot tai, jos kaikki toimintavaihtoehdot tuottavat huonoja seurauksia, huonommat kuin muun mahdollisen vaihtoehdon seuraukset. Utilitaristisesta näkökulmasta rangaistus on siis oikeutettu vain jos sillä on hyviä seurauksia (tai jos se estää huonoja seurauksia) ja lisäksi millään muulla toimintavaihtoehdolla ei saavutettaisi yhtä hyviä tai parempia seurauksia alhaisemmin kustannuksin. Klassisen utilitarismin mukaan (esim. Jeremy *Bentham*) toiminnan oikeutta tai vääryyttää arvioidaan sen mukaan, miten se vaikuttaa mahdollisimman monien mahdollisimman suureen onnellisuuteen tai hyvinvointiin (»the greatest happiness of the greatest number»). Jokaisen ihmisen onnellisuus tai hyvinvointi vastaa samaa määrää toisen ihmisen onnellisuutta tai hyvinvointia ja nuo yksilölliset määrät voidaan laskea yhteen yleisen onnellisuuden tai hyvinvoinnin määräksi. Tämän vuoksi utilitaristin on menettelyvaihtoehtoja harkitessaan otettava huomioon niiden vaikutukset jokaiseen ihmiseen ja arvioitava vaikutuksia puolueettomasti. Hyveellisen ihmisen kärsimys ei siten merkitse enempää eikä vähempää kuin esimerkiksi rikoksentekijän kärsimys. Koska rangaistus merkitsee kärsimyksen aiheuttamista rangaistavalle, se on oikeutettu vain, jos sillä voidaan estää muuten seuraava suurempi kärsimys muille eli rangaistuksen hyvien seurausten tulee olla suurempia kuin siitä johtuva kärsimys.[2]

Utilitaristisissa teorioissa rangaistuksen justifikaationa oleva hyötyvaikutus perustuu joko rikoksentekijän taikka muiden ihmisten lainrikkomisten vähentymiseen. Rangaistuksen uskotaan vähentävän rikoksia yhdellä tai useammalla esimerkiksi seuraavalla tavalla:[3]

---

[2] Utilitarismia on tekstissä esitetyin tavoin luonnehtinut esim. *Ten* 1987 s. 3–4 ja s. 7 ss.

[3] Tämän huomattavan instrumentaalisen kuvauksen prevention syntykanavista on esittänyt *Walker* 1980 s. 26–27. Kuten jäljempänä esitetään, empiirinen näyttö rangaistuksen välittömästä preventiovaikutuksesta on kiistanalaista. Todennäköisesti keskeisempi prevention syntykanava on rangaistuksen moraalia ja tapaa luova vaikutus. Kun rangaistuksen kytkeminen rikoksen moraaliseen vääryyteen liittyy läheisemmin retributiivisiin teorioihin, Walkerin luettelo on utilitaristisen ja retributiivisten teorioiden *erojen* kuvaamisen kannalta sopiva.

(1) Rangaistuksen pelko pidättää rikoksentekijää syyllistymästä uusiin rikoksiin (rikoksentekijän pelottaminen);
(2) rangaistuksen pelko pidättää muita seuraamasta rikoksentekijän esimerkkiä (potentiaalisten rikoksentekijöiden pelottaminen);
(3) rangaistus parantaa tekijän luonteenpiirteitä siten, että hän on harvemmin taipuvainen rikoksiin, vaikka hän voisikin tehdä niitä ilman pelkoa rangaistuksesta (rikoksentekijän sopeuttaminen);
(4) rangaistus opettaa yleisöä suhtautumaan vakavasti rikoksiin ja vähentää siten epäsuorasti niiden esiintymistä; ja
(5) rangaistus suojaa yleisöä eristämällä rikoksentekijän.

Kohtien 1, 3 ja 5 mukaiset rangaistuksen vaikutukset rangaistuun itseensä ilmentävät erityisestävää vaikutusta eli erityispreventiota ja kohtien 2 ja 4 mukaiset muihin kohdistuvat vaikutukset yleisestävää vaikutusta eli yleispreventiota.

Kun utilitaristisissa teorioissa rangaistus on vain liitännäinen, välineellinen keino jonkin erikseen identifioitavissa olevan hyvän (esim. rikollisuuden vähentämisen) saavuttamiseksi, *retributiivisissa teorioissa* rangaistuksen oikeutus ei riipu sen seurauksista, vaan rangaistus itsessään on esimerkiksi rikoksentekijän ansaitsema, hänen tekonsa ilmentämän vääryyden oikeudenmukainen sovitus. Termiä »retribuutio» käytetään useissa eri merkityksissä ja eri kirjoittajat nimeävät retributiivisiksi kovin erilaisia rangaistusteorioita.[4] Retributiivisen rangaistusteorian keskeiset piirteet (mistä ja ketä voidaan rangaista, kuinka paljon ja millä oikeutuksella?) voidaan esimerkiksi *Hartia* mukaillen tiivistää seuraavasti:[5]

(1) Henkilöä voidaan rangaista, jos – ja vain jos, hän on syyllisyyden ehdot täyttäen tehnyt jotakin moraalisesti väärää;
(2) rangaistuksen täytyy jollakin tavalla vastata teon moitittavuutta; ja
(3) rangaistus itsessään on oikeudenmukainen tai moraalisesti oikeutettu seuraamus tuosta teosta.

Retributiivisissa teorioissa justifikatorisena linkkinä rikoksen ja rangaistuksen välillä esitetään usein sovitus tai ansainta (»desert»). Tuo linkki saatetaan johtaa ylipositiivisista (esim. luonnonoikeudellisista) normeista tai sitä saatetaan perustella intuitiolla, jonka mukaan syyllinen ansaitsee rangaistuk-

[4] Erilaisia retribuution merkityssisältöjä on kuvattu esim. teoksissa *Hart* 1968 s. 230–233 ja *Lappi-Seppälä* 1987 s. 166–167 (alaviitteineen).

[5] Ks. *Hart* 1968 s. 231. Retributiivisista teorioista laajemmin ks. esim. *Ten* 1987 s. 5 ja s. 38 ss.

sen. Eräissä teorioissa rikos esitetään johonkin yhteiskuntasopimusteoriaan nojautuen oikeudettomana etuna (»unfair advantage»), jonka rikoksentekijä saa lakia noudattaneiden kustannuksella, jolloin rangaistuksen selitetään poistavan tuon edun ja takaavan etujen ja rasitusten oikeudenmukaisen jakautumisen yhteiskunnassa.[6] Rikoksia voidaan pitää myös sellaisina vääryyksinä, jotka ansaitsevat *moitteen*, jota rangaistus ja sen ankaruus ilmentävät.[7] Edelleen rangaistus saatetaan selittää vastaavanlaiseksi hyvää tarkoittavaksi moraaliseksi oppitunniksi, jolla vanhemmat kasvattavat lapsiaan.[8]

Retributiivisten teorioiden ydinsisältönä on rikokseen liittyvä moraalinen vääryys ja siitä seuraava sovitus, ansainta, moite tai paheksunta. Kun rangaistuksella ei tavoitella muihin ihmisiin ulottuvia hyötyvaikutuksia, teoriat täyttävät *Kantin* vaatimuksen siitä, että ihmistä ei saa koskaan kohdella vain välineenä, vaan myös päämääränä sinänsä. Retributivistille vain sellainen rangaistusjärjestelmä on justifioitavissa, joka kohtelee rikoksentekijää moraalisena ja autonomisena yksilönä. Retributivismi voi olla negatiivista tai positiivista. Negatiivisen retributivismin mukaan *vain* syyllisiä voidaan rangaista ja *vain* heidän ansaintaansa vastaavasti, mutta tällainenkaan rankaiseminen *ei* ole välttämätöntä. Positiivisen retributivismin mukaan taas syyllisiä (ja vain syyllisiä) on aina rangaistava ja koko ansaintaa vastaavasti.[9]

Rangaistuksen justifiointi *pelkästään* utilitaristisin tai pelkästään retributiivisin argumentein kohtaa vaikeuksia. Filosofian tasolla yksi keskeisimmistä kritiikin kohteista utilitarismissa on ollut siinä, että se sallii syyttömän rankaisemisen, jos sen hyötyvaikutukset ovat haittoja suuremmat. Utilitaristit ovat puolustautuneet muun muassa selittämällä, että syyttömän rankaisemisen haitalliset vaikutukset ovat todellisuudessa aina hyötyjä suuremmat, kun kaikki pitkän aikavälin haitat (esim. järjestelmän legitiimisyyden murentuminen) otetaan huomioon. Utilitaristinen teoria ei kuitenkaan anna *itsenäistä* arvoa sille vääryydelle, mitä syyttömän rankaiseminen merkitsee. Jos teoria

[6] Ks. esim. *Murphy* 1994.

[7] Esim. *von Hirsch* 1993, jonka teoria tulee jäljempänä lähemmän tarkastelun kohteeksi.

[8] Tällaisen »paternalistisen rangaistusteorian» on esittänyt *H. Morris* 1994.

[9] Ks. *Duff – Garland* 1994 s. 3 ja 7. Positiivinen retributivismi tarjoaa täydellisen justifikaation rangaistukselle, kun taas negatiivinen retributivismi voi vaikuttaa vain jonkin utilitaristisen justifikaation rajoitteena (rangaistuksen välttämättömänä, mutta ei riittävänä ehtona), kuten *Hartin* (1968) teoriassa (vrt. *Ten* 1987 s. 75–84). Esimerkkinä positiivisesta retributivismista Duff ja Garland mainitsevat (mts. s. 13) »unfair advantage» -teoriat (vrt. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 133–135).

pitää sitä vääränä, se johtuu vain menettelyn huonoista seurauksista. Toinen hieman syyttömän rankaisemista muistuttava moraalinen vääryys, josta utilitaristisia teorioita on arvosteltu, seuraa hyötyjen ja haittojen yhteenlaskemisesta, minkä johdosta utilitaristi voi joissakin tilanteissa olla valmis uhraamaan yhden ihmisen suuren intressin, jos siitä seuraa pieniä etuja useille muille ihmisille (kun nuo edut yhteenlaskettuina muodostavat suuremman hyödyn kuin uhrauksesta seuraava haitta). Tämä näkemys voi merkitä esimerkiksi suhteettoman ankaran esimerkkituomion oikeuttamista pienestä rikoksesta, jos sellaisella rangaistuksella voidaan pelottaa useita muita syyllistymästä samanlaisiin rikoksiin. Epäsuhta rikoksen ja rangaistuksen ankaruuden välillä voi esiintyä toisinkin päin, jos hyvin vakavasta rikoksesta tuomitaan vain hyvin lievä rangaistus sen vuoksi, ettei kyseisen rikoksen osalta rangaistuksella näytä olevan hyötyvaikutuksia.[10] Lisäksi rikoksen subjektiiviseen puoleen kuuluvien ainesosien huomioon ottaminen rangaistuksen määräämisessä on luontevammin perusteltavissa retribuutioteorioissa korostuvilla oikeudenmukaisuus- tai moitittavuusnäkökohdilla kuin hyötyvaikutuksilla.[11]

Utilitarismi on ongelmallinen myös niille, jotka suhtautuvat vakavasti moraaliseen vaatimukseen ihmisten kohtelemisesta myös päämäärinä sinänsä. Tämä näkökohta on korostunut, kun rangaistuksen erityisestävä vaikutus on empiiristen näyttöjen perusteella lähinnä negatiivista. Jos rangaistuksella on hyödyllisiä vaikutuksia vain muihin kuin rangaistuun itseensä, rangaistua kohdellaan vain välineenä. Rangaistuksen justifiointi pelkästään utilitaristisilla perusteilla on vaikeutunut myös sen vuoksi, että empiirinen näyttö rangaistuksen yleisestävästä vaikutuksesta on kiistanalaista. Kun rangaistuksen haitat rangaistun kärsimyksenä ja rangaistuksen täytäntöönpanosta yhteiskunnalle aiheutuvina kustannuksina ovat varmoja, mutta rangaistuksella saavutettavat hyödyt epävarmoja, utilitaristinen justifikaatiokin käy epävarmaksi.

Rangaistuksen filosofian tasolla 1950- ja 1960-luvulla vallalla olleiden utilitarististen teorioiden asema on heikentynyt 1960-luvun lopulta lähtien ja retributivistiset teoriat ovat kokeneet uuden tulemisen.[12] Yllä lyhyesti luon-

[10] Syyttömän rankaisemiseen liittyvästä filosofisesta keskustelusta ks. esim. *Ten* 1987 s. 13–37. Esimerkkituomioista ja suhteellisuusperiaatteesta ks. mts. s. 141–146. Näistä teemoista ks. myös *Ashworth* 1992 s. 61–62.

[11] Ks. tästä keskustelusta *Hart* 1968 s. 17–27, *Fletcher* 1978 s. 813–817 ja *Ten* 1987 s. 86–100, s. 148 ja s. 150.

[12] Esimerkiksi *Duff* ja *Garland* kirjoittavat (1994 s. 9): »One of the most striking changes of the last twenty years has been the extent to which consequentialist ideas have been abandoned, and retributivist ideas revived.»

nehditusta utilitarismin kritiikistä filosofisen suunnanmuutoksen kannalta keskeiseksi muodostui tuolloin vallalla olleen hoitosuuntauksen epäonnistuminen. Heikot empiiriset näytöt niin erityis- kuin yleispreventiostakin johtivat 1970-luvun puolivälissä »nothing works» -pessimismiin, joka tuli edeltäneinä vuosikymmeninä vallinneen penologisen optimismin tilalle.[13] Samoihin aikoihin vahvistunut uusliberalismi korosti yksilön vapautta ja moraalia, mikä johti oikeudenmukaisuusnäkökohtien korostumiseen hyötynäkökohtien sijasta.[14] Tähän kehityskaareen sopii myös ihmisoikeusajattelun voimistuminen.

Retributiivisissa teorioissa perusongelmana on sovituksen tai ansainnan ajatuksen (»the idea of desert») justifioiminen. Sille, joka vaatii järkisyitä ja jonkin hyväksyttävän käytännöllisen päämäärän rangaistuksen käytölle, tarkoituksellinen kärsimyksen tuottaminen ei voi olla oikein, jos ainoa sille esitettävä perustelu on moraalinen intuitio tai viittaus siihen, että »ihmisten mielissä asuva sovituksen vaatimus» edellyttää, että rikoksentekijät saavat ansionsa mukaan.[15] Toisaalta voidaan todeta, että retributiivisen teorian torjuminen utilitaristisin argumentein on hedelmätöntä, kuten *Murphy* (1994 s. 54, alkup. 1973) kirjoittaa: »Typically, the charge is that infliction of punishment on such grounds is nothing but pointless vengeance. But what is meant by the claim that the infliction is »pointless»? If »pointless» is tacitly being analysed as »disutilitarian», then the whole question is simply being begged. You cannot refute a retributive theory merely by noting that it is a retributive theory and not a utilitarian theory. This is to confuse redescription with refutation and involves an argument whose circularity is not even complicated enough to be interesting.»[16] Retributivistin mielestä moraalisesti puolustettavan teorian täytyy kyetä tekemään ero siinä (a) mitä olisi hyvä tehdä hyötynäkökohtien perusteella ja (b) mitä meillä on oikeus tehdä. Kos-

[13] *Hirst* 1994 s. 264–265 on pitänyt retributiivisten teorioiden paluun yhtenä syynä juuri sitä, että kuvatussa epäonnistumisen ilmapiirissä on turvauduttu sellaisiin rangaistuksen justifikaatioihin, joissa prevention onnistumisella tai epäonnistumisella on vähiten merkitystä.

[14] Ks. *Duff – Garland* 1994 s. 8–12, missä oikeudenmukaisuutta ja yksilön oikeuksia korostavan suuntauksen alkuvaiheen merkkeinä on pidetty mm. John *Rawlsin* teosta »A Theory of Justice» (Oxford 1972) ja Ronald *Dworkinin* teosta »Taking Rights Seriously» (London 1978).

[15] Ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 129 ja 1994 s. 20.

[16] Deontologisen ja teleologisen ajattelun välisestä »annetuilla premisseillä ratkaisemattomasta ristiriidasta» ks. myös *Lappi-Seppälä* 1994a s. 27 alav. 7.

ka meillä ei ole aina moraalista oikeutta tehdä sitä, mikä olisi hyödyllistä (esimerkiksi rangaista syytöntä jossakin tilanteessa), tämän eron puute on (retributivistille) akilleen kantapää utilitarismissa.[17] Positiivisen, puhtaasti retributiivisen justifikaation esittäminen rangaistuksen käytölle on kuitenkin vaikeata.[18]

Moraalisia arvoja ja oikeudenmukaisuusnäkökohtia painottavien retributiivisten teorioiden toinen ongelma on niiden soveltuvuus todelliseen maailmaan. Vaikka teoria olisi muodollisesti oikea (koherentti tai tosi jossakin kuvitteellisessa maailmassa), se voi olla materiaalisesti väärä (soveltumaton todelliseen empiiriseen maailmaan). Voidaan esimerkiksi kysyä, onko tiukan suhteellisuusperiaatteen mukaan määräytyvä »ansaittu», muodollisesti oikeudenmukainen rangaistus oikeudenmukainen siinä maailmassa, jossa elämme, kun hyvinvointi on jakautunut epätasaisesti (»do justice in an unjust world»)?[19]

Kun rangaistuksen justifiointi yhtäältä pelkästään utilitaristisin argumentein tai toisaalta pelkästään retributiivisin argumentein kohtaa yllä lyhyesti kuvattuja ongelmia, on syytä asettaa kyseenalaiseksi pyrkimys *monistisen teorian* luomiseen. Kuten *Hart* (1968 s. 1) toteaa, »any morally tolerable account of punishment must exhibit it as a compromise between distinct and partly conflicting principles». Yleisesti onkin tunnustettu monistisen arvoperustan riittämättömyys.[20] *Pluralistiseen teoriaan* pyrittäessä eräs mahdollisuus on sijoittaa erilaiset ja mahdollisesti eri suuntiin vaikuttavat tavoit-

---

[17] Ks. *Murphy* 1994 s. 49 ja alav. 5, missä hän jatkaa: »An occupational disease of utilitarians is a blindness to the possibility of genuine moral dilemmas – i.e., a blindness to the possibility that important moral principles can conflict in ways that are not obviously resolvable by a rational decision procedure.»

[18] Ks. myös esim. *Hart* 1968 s. 8–9, *Ten* 1987 s. 84 ja *Lappi-Seppälä* 1994a s. 32–33.

[19] Esimerkiksi *Murphy* (1994 s. 57–65) pitää yhteiskuntasopimusteoriaan nojautuvaa »unfair advantage» -tyyppistä retributiivista teoriaansa ainoana moraalisesti hyväksyttävissä olevana rangaistusteoriana, mutta hylkää senkin siksi, että teorian edellyttämälle moraaliselle vastavuoroisuudelle ei todellisessa empiirisessä maailmassa ole perusteita. Teoria pitää yhteiskuntaa »herrasmiesten klubina», jossa yhteiset arvot ja säännöt hyödyttävät tasapuolisesti kaikkia, jolloin sääntöjen rikkomisesta seuraavan »velan» maksu rangaistuksen muodossa on oikeudenmukaista. Todellisuudessa suuri osa rikoksentekijöistä tulee sellaisista sosiaalisista olosuhteista, että Murphyn mukaan puhe velan maksusta yhteiskunnalle ei ole oikeutettua.

[20] Ks. *Hartin* lisäksi esim. *Murphy* 1994 s. 50 alav. 6 ja s. 58, *H. Morris* 1994 s. 110 ja *Ten* 1987 s. 6. Jaottelua monistisiin ja pluralistisiin teorioihin on meillä tuonut esiin *Lappi-Seppälä* 1987 s. 126–128.

teet ja arvot *eri tasoille*. Tällainen näkökulman laajennus sopii *rangaistusteoreettiseen* tarkasteluun, jossa huomion kohteena ei ole vain rangaistuksen yleinen justifikaatio, vaan myös muut rangaistuksen käyttöä koskevat kysymykset ja järjestelmän soveltamista koskevan ratkaisutason toiminta. Esimerkiksi *Hartin* teoriassa rangaistuksen yleinen justifikaatio on utilitaristinen, mutta rangaistuksen tuomitsemistasolla (ketä rangaistaan ja kuinka paljon) on otettava huomioon oikeudenmukaisuusperiaatteita, jotka edustavat itsenäisiä, utilitaristisista perusteista riippumattomia arvoja.[21] *Hart* on tuonut esiin myös mahdollisuuden jakaa rikoslain kattamat teot yhtäältä sellaisiin, jotka ovat moraalisesti paheksuttavia ja toisaalta sellaisiin sosiaali- tai talouspolitiikan ohjailuvälineinä käytettyihin (kyseenalaisiin) kriminalisointeihin, jotka ovat etääntyneet tavanomaisista moraalisista vaatimuksista. Tällaisessa jaottelussa ensin mainittujen tekojen osalta rangaistus olisi suhteessa teon vakavuuteen ja ilmentäisi moraalista paheksuntaa, kun taas jälkimmäisessä ryhmässä rangaistus voitaisiin justifioida ja mitata utilitaristisin perustein.[22]

Toisaalta on syytä huomata, että teorian johdonmukaisuus voi kärsiä pluralistisesta arvoperustasta. Voidaanko esimerkiksi teoriaan sisältyville erilaisille arvoille antaa etusijajärjestystä (esim. oikeudenmukaisuudelle ennen preventiota)? Vai onko rangaistus niin monimutkainen instituutio, että sen käyttöön liittyy väistämättä sellaisia normatiivisia ristiriitoja, joita ei voida etukäteen yleisen teorian tasolla ratkaista?[23] Vastaukset näihin kysymyksiin sekä rangaistusteorian sisällölle ja johdonmukaisuudelle asetettavat vaatimukset liittyvät siihen, mitkä ovat rangaistusteorian tehtävät tai mitkä ne voivat olla.

1.2 Rangaistusteorian tehtävistä ja yhteydestä kriminaalipoliittiseen päätöksentekoon

Rangaistusteoreettisessa keskustelussa on korostettu tarvetta kysymyksenasettelujen selkeyteen. Tähän voidaan pyrkiä ensinnäkin erottelemalla rikosoikeussysteemin *eri tasot* (esim. onko tarkastelun kohteena koko rikosoikeusjärjestelmä kriminalisointeineen ja rangaistuksineen, pelkkä rangaistusjärjes-

[21] Ks. *Hart* 1968 s. 3–4 ja 8–13. Teorian kritiikistä ks. *Ten* 1987 s. 81–85 ja *Lacey* 1988 s. 46–57.

[22] Ks. *Hart* 1968 s. 235–236. Esitetty rikosoikeudellisen »kentän» jakaminen retributiivisen ja utilitaristisen teorian kesken noudattaisi siis vanhaa jaottelua rikoksiin *mala in se* ja *mala prohibita*.

[23] Ks. *Duff – Garland* 1994 s. 5 ja 19.

telmä, tietty rangaistuslaji, rankaisemista koskeva yksittäinen lainkäyttötason ratkaisu vai rangaistuksen täytäntöönpano) ja toiseksi erottelemalla systeemin toimintaan kohdistettavat *eri kysymykset* (esim. millä oikeutuksella, missä tarkoituksessa, millaisin ehdoin ja millä tavalla). Järjestelmän oikeutusta koskevaa kysymystä voidaan lähestyä joko sisäisestä tai ulkoisesta näkökulmasta.[24]

Rangaistusteorian tehtävät riippuvat siitä, mihin kysymyksiin (ja millä tasoilla) se yrittää vastata. Rangaistusteorian perustehtävänä on rangaistuksen käytön (1) *yleinen justifikaatio*. Teorian tulee osoittaa ne perusteet, joiden nojalla rangaistukseen sisältyvä tahallinen kärsimyksen aiheuttaminen voisi olla oikeutettua. Tältä osin rangaistuksen filosofian ja rangaistusteorian tehtävät ovat tavallaan päällekkäisiä. Toiseksi rangaistusteorian perustehtäväksi voidaan asettaa rangaistusteorian oikeusvaltiollisiin piirteisiin kuuluvaksi mainittu[25] käsitys, joka korostaa teorian (2) *kontrolloivaa* ja rikosoikeuden käyttöä *rajoittavaa* tehtävää. Rangaistusteoria osoittaa ja täsmentää hyväksyttävän rikosoikeuden käytön edellytykset. Se ilmoittaa, missä tarkoituksessa, minkälaisin ehdoin ja millä tavalla rikosoikeuteen turvautuminen on oikeutettua. Rangaistusteorian muut tehtävät ovat sidoksissa teorian sisältöön ja abstraktiotasoon. Teoria voi esimerkiksi olla luonteeltaan siten ideaalinen, etteivät sen asettamat ehdot täyty missään todellisessa yhteiskunnassa, jolloin teorian käytännöllinen merkitys voi jäädä vähäiseksi. Hyvän rangaistusteorian tulisi pyrkiä ja sen tulisi olla kykenevä myös (3) *ohjaamaan* rikosoikeuden ja rangaistuksen käyttöä sisällöllisesti teorian osoittamaan suuntaan.[26]

Rangaistusteorian tehtävien kannalta järjestelmän eri tasojen erottelu ei ole aivan ongelmatonta. Jotta teoria voisi täyttää kontrolli- ja ohjaustehtäväänsä, hyvän rangaistusteorian tulisi olla sisäisesti siten koherentti, että rangaistuksen käyttöä koskevat justifikatoriset edellytykset olisivat kaikilla tasoilla keskeisiltä osin samanlaiset. Tältä kannalta esimerkiksi järjestelmätason ja ratkaisutason erottelua puoltaneen *Hartin* teoria näyttää pulmallisel-

---

[24] Ks. *Lappi-Seppälä* 1994a s. 26 ja 28 sekä 1987 s. 126–128 ml. alaviitteissä 5 ja 6 esitetyt jaottelut. Sisäisestä ja ulkoisesta näkökulmasta ks. esim. *Aarnio* 1989 s. 54–56.

[25] *Lappi-Seppälä* 1994a s. 29.

[26] *Lappi-Seppälä* (1994a s. 29) on asettanut rangaistusteorian tehtäviksi – justifioivan ja kontrolloivan tehtävän lisäksi – *systematisoivan ja ratkaisevan* tehtävän teorian ottaessa kantaa rikosoikeuden ja rangaistuksen käyttöä ohjaaviin periaatteisiin ja näiden välisiin suhteisiin sekä *sisällöllisen* tehtävän teorian pyrkiessä tietynsisältöisiin ratkaisuihin määrätyn (hyvinvointivaltiolle tyypillisen) materiaalisen oikeudenmukaisuuden (-rationaliteetin) toteuttamiseksi.

ta. Kun teoriassa rangaistuksen yleinen justifikaatio on utilitaristinen preventio ja retributiivisia näkökohtia ja oikeudenmukaisuusargumentteja otetaan huomioon vain lainkäyttötasolla, rangaistusteorian rikosoikeuden käyttöä rajoittava kontrollitehtävä ei välttämättä toimi tyydyttävästi. Teoria ei esimerkiksi kykene vastustamaan sellaisia utilitaristisiin näkökohtiin nojaavia lainsäädäntöratkaisuja, joiden ristiriitaa oikeudenmukaisuusnäkökohtien kanssa ei voida lainkäyttötasolla oikaista.[27]

Vaikka rangaistusteoria olisi *sisällöllisesti* koherentti järjestelmän eri tasoilla, voidaan sen *tehtävät* tai eri tehtävien merkitys nähdä *eri tasoilla erilaisina*. Normin asettamistasolla ja lainsäätäjään kohdistuvana teorian tärkeimpänä tehtävänä olisi *kontrolli*. Rangaistusteorian tulisi tarjota sellainen kriittinen standardi, jota vasten valtion rankaisuvallan käyttöä koskevia lainsäädäntöhankkeita voi tarkastella. Ratkaisutasolla puolestaan toiminnan tulee tapahtua lainsäädännön osoittamissa puitteissa, jolloin sillä, ovatko ratkaisut teorian mukaisia, ei ole kontrollin kannalta enää samaa merkitystä – lakia on joka tapauksessa noudatettava. Ratkaisutasolla korostuu sen vuoksi hyvän rangaistusteorian kyky *ohjata* ratkaisutoimintaa lain osoittamissa rajoissa. Näin nähtynä yksilön suojaan valtion rankaisuvallan käyttöä vastaan vaikuttavien (retributiivisten) oikeudenmukaisuusarvojen tulisi – *jos* teorian mukaan justifikatoriset edellytykset ovat eri tasoilla erilaiset – vaikuttaa pikemminkin sillä tasolla, jolla kontrolli ja rajoittaminen tapahtuu eli normin asettamistasolla.

Filosofiset ja teoreettiset lähtökohdat vaikuttavat kriminaalipolitiikassa ja ratkaisutasolla. Utilitaristinen lähtökohta johtaa instrumentaaliseen ja tulevaisuuteen suuntautuneeseen näkökulmaan. Rikosoikeuden ja rangaistuksen käyttöä ohjaavat tällöin arvioidut preventiovaikutukset, mikä etenkin erityisprevention osalta merkitsee *tekijä*keskeisten seikkojen korostumista. Retributiivinen lähtökohta puolestaan johtaa menneisyyteen suuntautuneeseen

[27] Esimerkiksi käy Suomen laki yhdyskuntapalvelusta (1055/1996), jonka mukaan tuomioistuin voi tuomita määräämänsä enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta rangaistukseksi yhdyskuntapalvelua vähintään 20 ja enintään 200 tuntia, jos rikoksentekijä on antanut siihen suostumuksensa ja hänet on kriminaalihuoltoyhdistyksen tekemän selvityksen perusteella havaittu yhdyskuntapalveluun soveltuvaksi. Kun selostetut ankaruudeltaan (rangaistuskärsimykseltään) eri asteiset yhdyskuntapalvelu ja vankeusrangaistus on lainsäädäntötasolla rinnastettu keskenään ja valinta niiden kesken tapahtuu suostumuksen ja soveltuvuuden perusteella, lainkäyttötasolla ei enää voida noudattaa sanotusta järjestelystä nähdäkseni selvästi poikkeavia yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksia. Erilaisten rangaistusmuotojen keskinäisen ankaruuden mittaamisen kriteereistä ks. jakso II 1.3 *b.* alav. 65 jälkeen. – Yhdyskuntapalvelun tausta-ajatuksista ja alkuvaiheen empiirisistä tuloksista ks. *Takala* 1993.

*teko*keskeiseen näkökulmaan. Kun rangaistuksen oikeutus on tapahtuneessa rikoksessa, olennaista on itse teon luonne ja vakavuus. Yhteys rangaistuksen filosofian ja teorian, kriminaalipolitiikan ja ratkaisutason välillä ei kuitenkaan ole välitön monestakaan syystä.[28]

Ensinnäkin, kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa lainsäädäntötasolla omaksuttavat ratkaisut eivät heijasta vain yhtä koherenttia käsitystä rangaistuksen oikeutuksesta ja tarkoituksesta, vaan erilaiset rangaistuslajit ja rangaistuksen määräämistä koskevat säännöt tai periaatteet erilaisissa rikos- tai rikoksentekijäryhmissä voivat heijastaa erilaisia rangaistusteoreettisia tausta-ajatuksia. Esimerkiksi, vaikka lähtökohtana olisi retributiivinen oikeudenmukainen suhde rikoksen moitittavuuden ja rangaistuksen ankaruuden välillä, lainsäädäntö voi sisältää myös utilitaristisiin näkökohtiin nojautuvia rikoksentekijän hoitoon tai eristämiseen tähtääviä seuraamusmuotoja. *Toiseksi*, erilaisten rangaistusmuotojen voidaan katsoa palvelevan useampia erilaisista rangaistuksen mahdollisista tavoitteista. Tietyn rangaistusmuodon (esim. vankeuden) voi esittää heijastavan oikeudenmukaista sovitusta, moitetta, pelotetta, sopeuttamista tai eristämistä. Tämän vuoksi seuraamusjärjestelmä saattaa säilyä muuttumattomana, vaikka sen taustalle esitettävät teoreettiset perusteet vaihtuisivatkin tai vastaavasti samoista teoreettisista lähtökohdista voidaan päätyä suosimaan erilaisia sanktioita.[29] *Kolmanneksi*, lainkäyttötasolla tehtävät ratkaisut eivät välttämättä ole rangaistuksen yleisen justifikaation mukaisia teorian osoittamia valintoja. Jos teoria ja sitä heijastava lainsäädäntö asettaa rangaistukselle erilaisia tavoitteita ja tarkoituksia, mutta ei niitä vastaavasti ohjaa rangaistuksen käyttöä erilaisissa tilanteissa, lopputuloksena voi olla tuomioistuimen harkintaan jäävä »cafeteria system of sentencing aims», joka edellisessä kohdassa mainittujen syiden takia johtaa vaihteleviin lopputuloksiin.[30] Toisaalta, jos rangaistusteoria kykenee ohjaamaan myös lainkäyttötason ratkaisutoimintaa, on se luettava ao. teorialle ansioksi. *Neljänneksi*, lainkäyttötason viranomaiset eivät välttämättä omaksu rangaistusteorioiden ja kriminaalipolitiikan kulloisiakin virtauksia. Esimerkiksi rangaistuskärsimyksen vähentämiseen tähtäävät uudet seuraamusmuodot

---

[28] Eri tasojen välisiä yhteyksiä ovat tekstissä esitettävän suuntaisesti eritelleet *Duff ja Garland* 1994 s. 16–20.

[29] *Duff – Garland* (1994 s. 18) toteavatkin: »It is a characteristic of penal rhetoric that favoured kinds of sanction are portrayed as achieving currently fashionable ends – ends which in practice tend to be somewhat elusive.»

[30] Ks. *Ashworth* 1992 s. 57–59 ja *von Hirsch* 1993 s. 64–70, vrt. *Morris – Tonry* 1990 s. 84–93.

saattavat käytännössä johtaa sanktiotason ankaroitumiseen, jos lainkäyttäjät tosiasiassa määräävät uusia seuraamusmuotoja aiempien lievempien seuraamuksien sijasta. Vastaavasti esimerkiksi toimenpiteistäluopumisinstituution heijastamat teoreettiset tausta-ajatukset ja tavoitteet jäävät toteutumatta, jos lainkäyttötaso ei omaksu instituutiota keinovalikoimaansa tarkoitetulla tavalla. *Lopuksi*, samaa rangaistusteoriaa saatetaan käyttää osittain erilaisiin tarkoitusperiin. Esimerkiksi »just desert» -oppi rikoksen moitittavuuden ja rangaistuksen oikeudenmukaisesta suhteesta esitettiin 1970-luvun puolivälissä liberaalina, yleisen rangaistustason ja erityisesti vankeusrangaistusten tason alentamiseen tähtäävänä teoriana, mutta samaa teoriaa voi – kuten Yhdysvalloissa tapahtui – käyttää myös rangaistustason ankaroittamiseen pyrkivän »law and order» -politiikan taustalla.[31]

Nämä näkökohdat eivät tietenkään tee rangaistusteorioita ja rangaistusteoreettista keskustelua tarpeettomaksi, mutta ne asettavat vaatimuksia teorian sisällölle. Jotta rangaistusteoria ei jäisi irralleen kriminaalipoliittisesta päätöksenteosta, teoria ei saisi olla pelkkä ideaali, vaan sen tulisi kyetä päätöksentekotason kontrolliin ja ohjaukseen.

Rangaistusteorian rikosoikeuden ja rangaistuksen käyttöä kontrolloivaa ja rajoittavaa tehtävää korostaa tieto siitä, että *rikosoikeuden mahdollisuudet* ei-toivotun käyttäytymisen sääntelyssä ovat rajalliset. Hoitosuuntauksen epäonnistuminen ja empiirinen näyttö rangaistuksen pelotusvaikutuksen rajallisesta merkityksestä osoittavat, ettei »penologiseen optimismiin» todellakaan ole aihetta. On syytä muistaa, että rikosoikeudellinen järjestelmä käsittelee vain pientä osaa kaikista tapahtuneista rikoksista. Vain pieni osa rikoksista ylipäätään tulee poliisin tietoon ja niistäkin vain osa kyetään selvittämään, vielä pienempi osa läpäisee syyteharkintavaiheen ja johtaa syytteeseen ja lopulta rangaistuksen tuomitsemiseen. Olisi epärealistista odottaa, että niillä kokonaisrikollisuuteen verrattuna harvoilla ja valikoituneilla ta-

[31] Ks. *Duff – Garland* 1994 s. 18 ja 113 sekä *von Hirsch* 1993 s. 88 ss. – Rikoksen ja rangaistuksen oikeudenmukaiseen suhteeseen nojaava teoria on tavallaan altis erisuuntaisille paineille. Kun rangaistuksen selitettiin tähtäävän rikoksentekijän sopeuttamiseen, parantamiseen tms., rangaistuksen (»lääkkeen») laadun ja määrän voitiin katsoa kuuluvan »asiantuntijoiden» päätettäväksi. Oikeudenmukainen suhde rikoksen ja rangaistuksen välillä puolestaan on normatiivinen kysymys, johon ei ole »oikeaa» vastausta, jolloin »oikeudenmukaisuuden» nimissä niin lainkäyttäjät kuin yksittäiset kansalaiset tai poliitikotkin voivat puoltaa mitä erilaisimpia rangaistuksia. Ks. kuitenkin *von Hirsch* 1993 s. 88–102, missä hän on pyrkinyt osoittamaan, että suhteellisuusperiaatteeseen nojaava kriminaalipolitiikka ei johda sanktiotason ankaroitumiseen (vaan päinvastoin), jos teoria muotoillaan hänen osoittamin tavoin.

pauksilla, jotka johtavat rangaistuksen tuomitsemiseen asti, olisi muiden ihmisten käyttäytymiseen sellaista vaikutusta, että esimerkiksi rangaistustason pienten muutosten vaikutukset olisi nähtävissä kokonaisrikollisuuden määrässä. Tämä näkökohta korostuu, kun analysoidaan lähemmin sitä, minkälaisena rangaistusten tuomitsemiseen ja täytäntöönpanoon liittyväksi toivottu »viesti» (esim. pelote) todellisuudessa välittyy muille ihmisille.

Rangaistusteoreettisessa ja kriminaalipoliittisessa keskustelussa rangaistuksen uhka, tuomitseminen ja täytäntöönpano nähdään usein eräänlaisena kommunikaatioprosessina, joka on keskeinen yleisprevention synnylle ja toiminnalle.[32] Tuossa prosessissa rikosoikeudellinen järjestelmä poliisin, syyttäjän, tuomioistuimen ja täytäntöönpanoviranomaisten toiminnalla välittää yhteiskunnan jäsenille valtion viestiä, jonka tavoitteena voi olla *pelote* (rikoksiin liitetään rangaistusuhka ja tuo uhka pidetään todellisena ja varteenotettavana rangaistusten tuomitsemisella ja täytäntöönpanolla), *moraalinen vetoomus* (kriminalisoidut teot ovat moraalisesti vääriä ja siksi vältettäviä) tai *tavan luominen* (tiettyjen tekojen välttäminen on syytä ottaa tavaksi).[33] Kun yleispreventiossa on kysymys rangaistuksen vaikutuksesta *muihin* ihmisiin kuin rangaistuun itseensä, on puheena olevan kommunikaatioprosessin toimivuus luonnollisesti *ratkaisevassa asemassa* yleisestävää vaikutusta tavoiteltaessa. Tästä huolimatta teema on jäänyt rangaistusteoreettisessa ja kriminaalipoliittisessa keskustelussa vähemmälle huomiolle kuin se ansaitsisi. Tärkeän näkökulman muodostaa Thomas *Mathiesenin* viestinnän sosiologiaan (communications sociology) perustuva analyysi, jonka pääkohdat on syytä tuoda esiin.

> Mathiesenin esityksessä (1990 s. 58–69) kommunikaatio on jonkin merkityksen tai ajatussisällön siirtämistä (*transfer of meaning*) osapuolten välillä. Merkityksiä tai ajatussisältöjä ei kuitenkaan voida siirtää suoraan, vaan ainoastaan sanojen, kuvien, eleiden tms. välityksellä. Keskeisin merkitysten siirtämisen väline (*carrier of meaning*) on kieli. Viestin vastaanottajan on *tulkittava* esim. kielen ilmaisuista viestin merkityssisältö. Ilmaisut puolestaan ovat kontekstisidonnaisia, jolloin viestin oikean merkityssisällön ymmärtäminen edellyttää tietoa siitä kontekstista, jossa ilmaisu esitetään. Samoin vastaanottajan normatiivinen konteksti vaikuttaa siihen, miten hän tulkitsee viestin merkityssisällön. Mathiesenin mukaan rikosoikeudellisen järjestelmän ilmiöt ja tapahtumat (lainsäädäntötoimenpiteet, tuomitsemiskäytäntö ym.), niitä kos-

[32] Ks. esim. *Andenæs* 1977 s. 83 ss. ja *Koskinen* 1996a s. 129 ss.

[33] *Mathiesen* 1990 s. 58–59. Yleisprevention syntykanavista kotimaisessa kirjallisuudessa ks. esim. *Lahti* 1974 s. 65 alav. 76 ja s. 253–257 sekä *Lappi-Seppälä* 1987 s. 199–202.

kevat viestit ja se konteksti, jossa preventiiviseksi tarkoitettu viesti otetaan vastaan ja tulkitaan, eivät muodosta sellaista kommunikaatioprosessia, jossa yleispreventio voisi toimia.[34]

Ensinnäkin, jokapäiväisessä kriminaalipoliittisessa päätöksentekorutiinissa tehtävät valinnat toisiaan lähellä olevien sanktioiden tai sanktiotasojen välillä eivät muodosta sellaista viestiä, jonka sen vastaanottajat voisivat ymmärtää samanlaisena, kuin viestin lähettäjä on tarkoittanut. Kysymys on tuomitsemiskäytännössä esiintyvistä yksittäisten juttujen erityispiirteisiin liittyvistä suhteellisen pienistä vivahteista, joiden tavoittaminen kommunikaatioprosessissa on vaikeaa. Tilanne on samanlainen rikosoikeudelliseen lainsäädäntöön tehtävien monimutkaiseen argumentaatioon perustuvien pienten muutosten osalta. Pienet kumulatiiviset muutokset tuomitsemiskäytännössä ja lainsäädännössä voivat kyllä johtaa – ja usein johtavatkin – lopulta kriminaalipolitiikan merkittävään muutokseen, mutta juuri sen vuoksi, että muutokset tapahtuvat vähitellen, muutoksiin sisältyvä viesti ei tavoita vastaanottajiaan.[35]

Toiseksi, tieto rikosoikeudellisesta lainsäädännöstä ja rangaistuskäytännöstä välittyy yleisölle pääasiassa joukkotiedotusvälineiden kautta, ja sen vuoksi *niiden* intressien mukaisina. Nuo intressit poikkeavat merkittävästi sellaisesta tiedonvälitysintressistä, jota yleispreventio edellyttäisi. Joukkotiedotusvälineiden aineiston valintaprosessi on tietynlainen uutis- ja myynti-intressien yhdistelmä ja prosessia leimaa suodatus (*filtration*) ja keskitys (*focusing*). Suodatus merkitsee, että ei-sensaatiomainen ja epädramaattinen aineisto, kuten lainsäädännön ja rangaistuskäytännön yksityiskohdat (esim. yllä mainitut kriminaalipoliittisessa päätöksentekorutiinissa tehtävät valinnat rangaistuksen määräämisessä) jätetään pääsääntöisesti – jollei kokonaan – pois aineistosta. Keskitys puolestaan merkitsee, että suodatuksen läpäisseessä aineistossa lukijan (tai muun viestinnän vastaanottajan) huomio kiinnitetään uutis- tai myyntiarvoltaan keskeisiin kohtiin (esim. jutun sijoituksella, otsikoiden ja kuvien valinnalla, »layout» -ratkaisuilla jne.). Suodatuksen ja keskityksen seurauksena laajat ihmisryhmät vastaanottavat lähinnä vain sensaatiomaiset ja dramaattiset »oikeudelliset uutiset» – dramaattiset lainsäädännön muutokset, erityisen poikkeukselliset tai sensaatiomaiset oikeustapaukset jne. Pienet lainsäädännön tai rangaistuskäytännön muutokset ja rikosoikeudellisen järjestelmän tavallisia rikosasioita koskeva jokapäiväinen toiminta, jolla preventiiviseksi tarkoitettua viestiä yritetään päivittäin lähettää, tavoittaa vain pieneltä osalta vastaanottajansa.[36]

Kolmanneksi, se konteksti, jossa rangaistuksia koskeva kommuni-

[34] Ks. *Mathiesen* 1990 s. 59–62.

[35] Ks. *ibid.* s. 62–64.

[36] Ks. *ibid.* s. 65–67. Joukkotiedotusvälineiden keskeisen aseman pulmallisuudesta ks. myös *Träskman* 1984a erit. s. 250–252.

kaatio otetaan vastaan, on rikollisesti aktiivisissa ryhmissä sellainen, ettei preventiiviseksi tarkoitettu viesti ole tehokas. Rikoksen uusijat, jotka lopulta päätyvät suorittamaan pitkiä vankeusrangaistuksia, ovat tyypillisesti monenlaisista sosiaalisista ja henkilökohtaisista ongelmista kärsineitä ihmisiä. Alkoholin käyttöön, rikkinäiseen perhe-elämään, työttömyyteen, koulutuksen puutteeseen jne. liittyvä kompleksinen ja problemaattinen elämäntausta muodostaa sellaisen normatiivisen tulkintakontekstin, jossa rangaistuksia ei pidetä tehokkaana pelotteena tai moraalisena vetoomuksena, vaan esimerkiksi repressiivisen auktoriteetin tyhjänä uhkauksena tai sortona ja hyljeksintänä.[37] Mathiesen kirjoittaa: »There is a fairly good basis for the following generalization: the higher the crime rate in a given group, the less effective will punishment be as a preventive measure. You could also put it this way: for those who – for other reasons – are safely placed on the »right» side of the line, the thought of penal sanction perhaps functions as an added obstacle. For those who – again for other reasons – are squarely placed on the »wrong» side, the penal sanction is neutralized as such an obstacle.» – – – »Put briefly and in bold relief: general prevention functions in relation to those who do not »need» it. In relation to those who »need» it, it does not function.»[38]

Empiirisesti kiistanalainen ja epävarma näyttö rangaistusten yleispreventiivisestä vaikutuksesta[39] tukee Mathiesenin kärjistämää johtopäätöstä. Ehkä

---

[37] Terveen järjen mukainen kenties monien omaan kokemukseen perustuva olettamus lienee, että rangaistuksilla todella *on* yleisestävä vaikutus. Tämän »common sense» argumentaation merkitystä on puolustanut mm. *Andenæs* (1977 s. 96). *Mathiesen* (1990 s. 67) puolestaan varoittaa, että oman kokemuksen yleistäminen muita koskevaksi on juuri se, mitä emme saa tehdä, jos haluamme ymmärtää preventiota tai, kuten Mathiesen asian ilmaisee, prevention puutetta. Ks. myös *Christie* 1982 s. 25: »För att i en debatt om allmänprevention tillämpa våra dagliga erfarenheter av hur vi undviker smärta skulle vi behöva ställa frågor om avskräckningsvärdet hos en glödhet ugn på 200 C° kontra en på 300 C° eller några minuters kontra en kvarts utskällning från en far. Och slutligen det viktigaste: en diskussion om allmänprevention är inte en diskussion om plågans omedelbara effekter utan huvudsakligen om effekterna på person A av det faktum att person B straffas. En del av oss är inte alls så duktiga på att lära av andra människors erfarenheter med deras särskilda slags heta ugnar.»

[38] *Mathiesen* 1990 s. 67–69. Esityksessään Mathiesen on pitänyt silmällä lähinnä perinteistä rikollisuutta, mutta vastaava argumentaatio pätee hänen mukaansa myös moderniin taloudelliseen rikollisuuteen. Se osa liike-elämästä, joka pysyy erossa harmaasta taloudellisesta toiminnasta, elää sellaisessa normatiivisessa kontekstissa, jossa rangaistusuhka tulkitaan varteen otettavaksi pelotteeksi tai järkeväksi moraaliseksi vetoomukseksi. Ne, joita eivät pidättele normatiiviset syyt, puolestaan elävät sellaisessa kontekstissa, joka »neutraloi» rangaistuksen preventiivisen vaikutuksen.

[39] Vrt. esim. *Andenæs* 1977 s. 95–101, *Walker* 1980 s. 66–80, *Christie* 1982 s. 22–30 ja *Mathiesen* 1990 s. 51–58 sekä kokoavasti *Ten* 1987 s. 7–13. Suomessa yleispre-

todellakin on niin, ettei rangaistuksilla juuri kyetä vaikuttamaan sellaisten ihmisten käyttäytymiseen, jotka ovat jo – syystä tai toisesta – omaksuneet rikollisuuteen taipuvaisen elämäntavan. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että rikosoikeudellinen järjestelmä olisi tarpeeton – mahdollisimman monien pitäminen »viivan» oikealla puolella on sekin tärkeä tehtävä. Kun rikollisuuteen taipuvaisia, rangaistuksille mahdollisesti »immuuneita» ihmisiä on vain vähäinen määrä *preventiolle sensitiivisten* ihmisten määrään nähden, tuo tehtävä on itse asiassa tärkeämpi, kuin pyrkimys vaikuttaa ensin mainittujen harvojen ihmisten toimintaan.

Jos rikosoikeudellisen järjestelmän päätehtäväksi nähdään tavallisten preventiolle sensitiivisten ihmisten pitäminen lainkuuliaisina, nousevat kuitenkin rangaistuksen käyttöä koskevat moraaliset ongelmat esiin entistä polttavampina. Tällöin rangaistuja todellakin käytetään välineenä; heitä rangaistaan, jotta kokonaan muut ihmiset eivät tekisi rikoksia. Kysymys on aiemmin kosketellusta rangaistuksen filosofiassa tutusta ongelmasta, josta utilitaristisia teorioita on arvosteltu: onko moraalisesti oikeutettua uhrata yksi ihminen, jotta toinen voi kulkea vapaana? *Duff* ja *Garland* ovat Mathiesenin analyysin perusteella nostaneet esiin myös hieman toisen näkökulman sen kysymyksen johdosta, keille rangaistukseen sisältyväksi tarkoitettu viesti on suunnattu. Jos viestiä ei ole suunnattu rikoksentekijöille tai potentiaalisille rikoksentekijöille, vaan lainkuuliaiselle yleisölle, jolle »law and order» -politiikan hengessä näin vakuutetaan, että »something is being done about crime», sama moraalinen ongelma rangaistun käyttämisestä välineenä nousee esiin uudella tavalla.[40] Nämä näkökohdat korostavat rangaistusteorian rikosoikeuden ja rangaistuksen käyttöä kontrolloivaa ja rajoittavaa tehtävää ja ne on syytä ottaa huomioon rikosoikeudellista järjestelmää koskevassa teorianmuodostuksessa.

---

vention syntykanavien, teoreettisten ehtojen ja empiiristen näyttöjen tutkimiseen on syventynyt *Lappi-Seppälä* ks. 1987 s. 196–225, 1994a s. 55–77 ja 1995 s. 136–159. Johtopäätökset voitaneen tiivistää karkeasti seuraavasti. Rangaistusjärjestelmän yleispreventiivinen teho (siltä osin kuin sitä on) perustuu ennen kaikkea *välilliseen preventioon*, pitkän tähtäimen asenteita (moraalia) luovaan vaikutukseen. *Välittömän prevention* teho perustuu ennen kaikkea kiinnijoutumisriskiin. *Marginaaliprevention* tehosta ei ole empiiristä näyttöä, joka osoittaisi vähäisillä sanktiotason muutoksilla (kun rangaistuksissa on ylitetty määrätty minimitaso) olevan pysyviä vaikutuksia rikollisuuden määrään.

[40] Ks. *Duff – Garland* 1994 s. 219–220.

1.3 Valtion rankaisuvallan käyttö rikosoikeudellisessa järjestelmässä: normatiivis-prosessuaalinen preventioteoria

a. Teorian lähtökohdista

Edeltäneestä tarkastelusta on jo hahmottunut eräitä piirteitä, joita rangaistusteorian tulisi täyttää. *Ensinnäkin*, pelkästään utilitaristinen tai pelkästään retributiivinen teoria ei näytä tarjoavan tyydyttävää pohjaa rangaistuksen käytölle. Kun kriminalisoinneilla ja rangaistuksilla pyritään vaikuttamaan ihmisten käyttäytymiseen, ei utilitaristisia tavoitteita voi kieltää. Toisaalta pelkästään rangaistuksen hyötyvaikutuksiin nojautuva teoria ei anna itsenäistä arvoa oikeudenmukaisuuteen, oikeusturvaan ja moraaliin liittyville näkökohdille. Teorian tulisi siis olla luonteltaan »mixed theory» eli sen tulisi sisältää sekä utilitaristisia että retributiivisia elementtejä. *Toiseksi*, teorian tulisi olla sisäisesti koherentti siten, että se olisi keskeisiltä piirteiltään yhdenmukainen rikosoikeussysteemin eri tasoilla. *Kolmanneksi*, teorian tulisi kyetä paitsi kontrolloimaan, myös ohjaamaan rikosoikeuden ja rangaistuksen käyttöä. *Neljänneksi*, jos rikosoikeudellisin keinoin ei juuri kyetä vaikuttamaan rikollisuuteen taipuvaisten tai rikolliselle uralle jo ajautuneiden ihmisten käyttäytymiseen ja järjestelmän toiminnalla pyritään ensisijaisesti pitämään tavalliset preventiolle sensitiiviset ihmiset (edelleen) lainkuuliaisina, teorian tulee kyetä vastaamaan tästä seuraaviin moraalin ja humaanisuuden vaatimuksiin.

Rangaistuksen käytön yleisen justifikaation lisäksi teorian tulisi osoittaa, miksi rankaisuvallan käyttö kuuluu *valtiolle*. Teoria ei saisi sivuuttaa myöskään *prosessuaalisia* aspekteja. Valtion rankaisuvallan käyttö tapahtuu prosessuaalisessa kontekstissa eli rangaistus määrätään prosessuaalisten menettelysääntöjen ja -periaatteiden muodostaman systeemin sisällä. Prosessuaaliset normit voivat johtaa siihen, ettei järjestelmä toimi rangaistusteorian osoittamalla tavalla, vaikka rangaistuksen käyttöä ja määräämistä koskevat aineellisoikeudelliset normit olisikin muodostettu teorian mukaisesti. Parhaassa tapauksessa taas prosessuaaliset säännöt ja periaatteet voivat tukea niiden arvojen ja tavoitteiden toteutumista, joihin rangaistusteoria nojautuu. Tämän vuoksi rangaistuksen käyttöä koskeva teorianmuodostus on syytä ulottaa myös prosessuaalisiin normeihin ja siinä mielessä rikosoikeudellista järjestelmää koskevaksi. Tällöin teoria voi kontrolloida ja ohjata myös sellaisia rangaistuksen käyttöön liittyviä instituutioita kuin tutkimuksen kohteena olevia seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä, joiden justifikaatio rikosoikeudellisen järjestelmän osana riippuu pitkälti prosessuaalisista säännöistä ja periaatteista.

Jäljempänä tavoitteena on sellaisen teorian muodostaminen, joka osoittaisi, missä tarkoituksessa, minkälaisin ehdoin ja millä tavalla *valtion rankaisuvallan käyttö rikosoikeudellisessa järjestelmässä* voisi olla oikeutettua.[41] Tavoitteena ei siis ole koko rikosoikeudellista järjestelmää koskeva teorianmuodostus, joka kattaisi kaikki järjestelmän eri vaiheet esitutkinnasta täytäntöönpanoon, vaan tarkastelun kohteena on ainoastaan valtion rankaisuvallan käyttö rikosoikeudellisen järjestelmän puitteissa. Rikosprosessin eri vaiheissa järjestelmän tehtävät ja tavoitteet ovat siinä määrin erilaisia, että yhden koko rikosoikeudellisen järjestelmän kattavan teorian muodostaminen ei näytä mahdolliselta tai ainakaan mielekkäältä, jos teorian odotetaan kykenevän järjestelmän kontrolliin ja ohjaukseen.[42] Teorianmuodostuksessa *ei* myöskään pidetä silmällä *kriminalisointipäätöksiä*, joihin liittyvät osittain toisenlaiset perusteet ja ehdot, kuin rangaistuksen *käyttöön*.[43]

---

[41] *Minkkinen* (1994 s. 127–139) on arvostellut tekstissä esitetyn kaltaista kysymyksenasettelua. Minkkisen mukaan (*ibid.* s. 136) rikosoikeustiede, joka olettaa rikosoikeudellisen järjestelmän oikeutetuksi keinoksi säännellä yhteiskunnallista elämää ja joka pyrkii tietoisesti sen myös osoittamaan, ei pysty noudattamaan *ultima ratio* -periaatteen eettistä vaatimusta. Rikosoikeudellisen teorianmuodostuksen olisi ensiksikin perustuttava eräänlaiselle *epäoikeutuksen olettamalle*: tietoisen kärsimyksen aiheuttaminen toiselle ihmiselle on eettisesti *a priori* väärin, ja vain poikkeuksellisesti – jos silloinkaan – oikeutettavissa. Toiseksi oikeutetun viimeisen keinon osoittaminen edellyttäisi, että rikosoikeustieteen aktiivinen legitimaatio muutetaan *aktiiviseksi kritiikiksi*. Viimeisen keinon vaatimus toteutuu vasta, kun kaikki yritykset osoittaa rikosoikeudellinen järjestelmä epäoikeutetuksi keinoksi säännellä yhteiskunnallista elämää ovat epäonnistuneet. *Lappi-Seppälä* (1994 s. 74–75) on (vastauksessaan Minkkisen kritiikkiin) kuvannut rangaistusteoreettisen keskustelun mahdollisia erilaisia lähtökohtia seuraavasti: (1) Järjestelmä voidaan ottaa etukäteen annettuna, jolloin tehtävänä on vain parhaiden perusteiden esittäminen sen tueksi; (2) järjestelmää voidaan pitää a priori hylättävänä ja keskittyä vain sitä vastaan puhuvien argumenttien esiintuomiseen; tai (3) tilannetta voidaan lähestyä sitoutumatta kumpaankaan edellä mainituista vaihtoehdoista ja tällöin mm. kysyä, mitä perusteita jäjestelmän tueksi on esitetty ja voidaan esittää, ovatko perusteet vakuuttavia, mitä ehtoja nuo perusteet asettavat järjestelmälle, missä määrin se, mitä noissa perusteissa on oletettu järjestelmästä ja sen toiminnasta, vastaa todellisuutta ja mitä johtopäätöksiä kaikesta tästä voidaan tehdä suhteessa nykyiseen järjestelmään. – Tekstissä näkökulma on Lappi-Seppälän viimeiseksi mainitseman kolmannen lähestymistavan mukainen.

[42] Saman suuntaisesti esim. *Ashworth* (1992 s. 55) puoltaa rangaistuksen tuomitsemisen tavoitteiden tai tarkoituksen (»the aims of sentencing») erottamista koko järjestelmän tavoitteista tai tarkoituksesta (»the aims of the criminal justice system»). Rikosprosessin eri vaiheisiin liittyvien normatiivisten kysymysten erilaisuudesta ks. myös *von Hirsch* 1993 s. 27. Vrt. *Braithwaite – Pettit* (1990 s. 7–8 ja s. 12 ss.), jotka pitävät teoriaansa koko rikosoikeudellisen järjestelmän kattavana.

[43] Ks. esim. *Jareborg* 1979 s. 8–12.

b. Rangaistus moitteena ja pidäkkeenä

Esitetyistä lähtökohdista sopivan pohjan teorian osaksi tarjoaa Andrew *von Hirsch*in rangaistusteoria, sellaisena kuin hän sen viimeksi on esittänyt teoksessaan *Censure and Sanctions*.[44] Teoria on luonteeltaan »mixed theory» eli se nojautuu sekä retributiivisiin että utilitaristisiin arvoihin ja tavoitteisiin. Teoria ei muuta muotoaan järjestelmän eri tasoilla, vaan se on sisäisesti koherentti ja tarjoaa niin kontrollin kuin ohjauksenkin kannalta käyttökelpoisen perustan. Teorian konseptio rangaistuksen preventiivisestä vaikutuksesta on muotoiltu silmällä pitäen tavallisia, moitteelle ja preventiolle sensitiivisiä ihmisiä. Moraaliset ja eettiset näkökohdat ovat keskeinen osa teorian sisältöä.[45] Von Hirschin rangaistusteoria on myös sikäli mielenkiintoinen, että – kuten hän itsekin toteaa – Suomessa ja Ruotsissa rangaistuksen määräämisen peruslähtökohtana on teorian tarkoittama oikeudenmukainen suhde rangaistuksen ankaruuden ja rikoksen vakavuuden välillä.[46]

---

[44] *von Hirsch* on kehittänyt teoriaansa jo lähes kahden vuosikymmenen ajan. Hänen teostaan *Doing Justice* (1976) on pidetty keskeisenä retributiivisen, suhteellisuusperiaatetta korostavan oikeudenmukaisen ansainnan (just desert) teorian (uudessa) heräämisessä (ks. esim. *Ashworth* 1992 s. 66 ja *Duff – Garland* 1994 s. 112 sekä von Hirsch itse 1993 s. 89, missä hän katsoo, että teos oli »the first systematic exposition of desert theory in the penological literature»). Von Hirschin seuraava teos *Past or Future Crimes* ilmestyi vuonna 1985 ja tekstissä mainittu *Censure and Sanctions* 1993. – Suhteellisuuden ajatus ei tietenkään ole von Hirschin keksintöä, mutta sen teoreettinen perustelu on hänen pitkäaikaisen työskentelynsä tuloksena saanut hyvin harkitun muodon. Pitkän aikajänteen takia teorian ympärillä on myös ehditty käydä runsaasti keskustelua ja teos *Censure and Sanctions* onkin suurelta osin vasta-argumentointia teoriaa vastaan esitettyyn kritiikkiin.

[45] *Von Hirsch* (1993 s. 1) pitää teoriansa ja sen korostaman suhteellisuusperiaatteen vahvuutena (muihin teorioihin verrattuna) juuri eettisiä näkökohtia ja kykyä ohjata kriminaalipolitiikkaa ja rangaistuksen määräämistä. Eettisestä näkökulmasta von Hirsch kirjoittaa teoksensa esipuheessa: »Punishment is a fascinating but uncomfortable question. Having the State deliberately impose pain on convicted offenders can be no better than a sad necessity. It is not easy to convince of how to make such a system humane and fair – or even, not too inhumane and unfair. Maintaining a tolerable system of sanctions in practice is harder still, as politics inevitably intrudes. No one should delude themselves that there are neat solutions.» Vaatimus teorian ohjauskyvystä puolestaan on yksi syy, minkä vuoksi von Hirsch hylkää (ks. s. 6–8) ns. »unfair advantage» -teoriat (vaikka nekin perustuvat tietynlaiseen »ansaintaan»).

[46] Ks. *von Hirsch* 1993 s. 90–91 ja 98–102. Myös Englannin *Criminal Justice Act of 1991* asettaa – ensi kertaa maan säädännäisessä oikeudessa – rangaistuksen määräämistä koskevissa yleisissä periaatteissa suhteellisuuden keskeiseen asemaan. Ks. *Ashworth* 1992 s. 69–72 ja s. 80–83.

*Von Hirsch*in mukaan oikeudenmukaisuuden vaatimus tukee suhteellisuusperiaatetta.[47] Ihmisten oikeustajun mukaan rangaistukset, joiden ankaruus on suhteessa rikosten vakavuuteen, koetaan oikeudenmukaisemmiksi kuin rangaistukset, jotka eivät ole sellaisessa suhteessa. Jo lapset kokevat epäoikeudenmukaisina samanlaisista pahanteoista seuraavat (ankaruudeltaan) erilaiset rangaistukset (ks. s. 1 ja s. 6).[48] Intuitio ei kuitenkaan ole riittävä peruste suhteellisuusperiaatteelle.

Kuten kaikki ansaintaan perustuvat rangaistusteoriat, von Hirschin teoria olettaa, että rikokset ovat *paheksuttavia*. Rangaistuksen keskeinen tehtävä on *moite* (censure) rikoksen johdosta. Moite erottaa esimerkiksi sakkorangaistuksen moraalisesti neutraalista veron määräämisestä. Moitteeseen pohjautuvaan rangaistuskäsitykseen on myös luontevaa yhdistää suhteellisuus: jos rangaistus ilmentää moitetta, rangaistuksen määrä näyttäisi olevan loogisesti yhdistettävissä rikoksen moitittavuuden asteeseen (s. 6 ja s. 9). Mutta miksi rangaistuksen tulee ilmentää moitetta? Miksei rangaistus voisi olla veron kaltainen seuraamus?

Se, että paheksuttavaan tekoon reagoidaan moitteella, voidaan yksinkertaisesti nähdä (1) osana *moraalikäsitystä*, jonka mukaan pidämme ihmisiä vastuussa teoistaan.[49] Moitteella on kuitenkin myös muita positiivisia moraalisia funktioita (s. 10–11). (2) *Moite ottaa huomioon rikoksen uhrin*. Rikoksen uhri ei ole vain kärsinyt, vaan hän on kärsinyt *vääryyttä* jonkun syyksiluettavan teon johdosta. Rikokseen sisältyvän vääryyden takia ei ole riittävää vain todeta tapahtunut kärsimys tai ilmaista sympatiaa (mikä voisi olla sopivaa, jos joku on kärsinyt esim. luonnonmullistuksen seurauksena). Moite suuntaa paheksuntaa tuosta vääryydestä vastuussa olevaan tahoon. (3) *Moite puhuttelee rikoksen tekijää*. Moite ei ainoastaan osoita, että teko oli väärä, vaan myös asettaa tekijän vastuuseen tuosta vääryydestä. Von Hirschin teoriassa moite tähtää eräänlaiseen moraaliseen diskurssiin; moite antaa rikoksentekijälle mahdollisuuden moraaliseen vastakaikuun (response), mutta sillä *ei* pyritä tietynlaisten tunteiden (esim. katumuksen) herättämiseen eikä sen ensisijaisena tarkoituksena ole tekijän moraaliasenteiden muuttaminen.[50] Muussa tapauksessa katuvan tai uhmakkaan rikoksentekijän moittiminen ei olisi mielekästä: katuva ymmärtää muutenkin tekonsa

[47] Suhteellisuusperiaatteen justifioinnista ks. myös *Lappi-Seppälä* 1987 s. 168–170, missä periaatteen on todettu ylläpitävän ennakoitavuutta ja luovan turvallisuutta. Siinä mielessä suhteellisuusperiaate on nähty syyllisyysperiaatteen (konformiteettiperiaatteen) *jatkeena*.

[48] Tihennetyssä tekstissä olevat sivunumerot viittaavat *von Hirschin* teokseen *Censure and Sanctions* (1993).

[49] Ks. myös *Strawson* 1974 s. 1–25.

[50] Vrt. esim. *Duff* 1991 s. 241–243, jossa moitteen eräänä funktiona on pidetty juuri katumuksen herättämistä rikoksentekijässä.

vääryyden kun taas uhmakas ei hyväksyisi moitteen ilmentämää paheksuntaa. Moite kuitenkin vahvistaa katuvan käsitystä hänen tekonsa luonteesta ja uhmakas saa tuntea, miten muut suhtautuvat hänen tekoonsa (s. 9–10 ja s. 72–77). (4) *Moite antaa kolmansille osapuolille normatiivisen syyn lain noudattamiseen.* Moite ilmaisee, että teko on paheksuttava ja siksi sitä pitää välttää. Kysymys ei ole pelkästään teon vääryyden teroittamisesta ihmisten mieliin, sillä monet saattavat jo hyvin tietää teon vääräksi. Pikemmin moite toimii teon vääryyttä osoittavana moraalisena vetoomuksena ihmisten oikeustajuun ja antaa siten normatiivisen syyn sellaisten tekojen välttämiseen.

Näistä syistä rangaistuksen tulee ilmentää moitetta. Neutraalit sanktiot, jotka eivät ilmaise paheksuntaa, kieltävät rikoksentekijöiden statuksen moraaliseen ymmärrykseen kykenevinä yksilöinä. Neutraalit sanktiot kohtelisivat rikoksentekijöitä ja potentiaalisia rikoksentekijöitä samalla tavalla kuin tiikereitä kohdellaan sirkuksessa: olioina, joita täytyy pakottaa, pelotella tai ehdollistaa tottelevaisuuteen, koska ne eivät kykene *ymmärtämään*, miksi ihmisten (tai toisten tiikereiden) pureminen on *väärin* (s. 11).

Eräissä ansainnan teorian versioissa rangaistuksen toinen konstitutiivinen elementti, *kärsimyksen aiheuttaminen* (»hard treatment»), liitetään moitteeseen sen osoittamiseksi, että paheksunta on tarkoitettu vakavasti otettavaksi.[51] Von Hirschin teoriassa kriminalisointeihin liitetyn rangaistusuhan tarkoitus on *preventiivinen*; monet rangaistukset ovat liian ankaria siihen nähden, että niiden tehtävänä voisi olla vain uskottavuuden antaminen moitteelle. Sanktioon liitetyn kärsimyksen preventiivinen funktio on kuitenkin vain *moitteeseen kytketty, liitännäinen ja käytännöllinen lisäsyy* vastustaa houkutusta rikoksen tekemiseen. Teorian mukaan rangaistus tarjoaa siis sekä moraalisen että käytännöllisen syyn lain noudattamiselle. Rangaistuksen *moite*-elementti osoittaa teon vääryyden ja vedoten ihmisten oikeustajuun antaa *normatiivisen syyn* lain noudattamiseen, kun taas kärsimys-elementti (jäljempänä: *pidäke)* antaa *käytännöllisen syyn* vastustaa houkutusta lain rikkomiseen (s. 12–13, s. 41–42 ja *passim.*).[52]

Moitteen ja pidäkkeen suhde on tärkeä osa von Hirschin teoriaa (s. 13–17). Suhteellisuusperiaate nojautuu kolmiportaiseen argumentaatioon:

---

[51] Ks. esim. *Kleinig* 1991 s. 401–421 ja *Primoratz* 1989 s. 198–202.

[52] Moitteen ensisijainen ja pidäkkeen liitännäinen asema teoriassa edellyttää tietynlaista konseptiota ihmisluonnosta. Ihmiset oletetaan moraalisiksi yksilöiksi, jotka kykenevät ymmärtämään ja ottamaan vakavasti moitteen ilmentämän viestin teon paheksuttavuudesta. Ihmiset ovat kuitenkin lankeavaisia, minkä vuoksi käytännöllinen pidäke on tarpeen houkutuksen vastustamiseksi. Von Hirsch kirjoittaa (s.13): »The account would make no sense were human beings much better or worse: an angel would require no appeals to prudence, and a brute could not be appealed to through censure.»

(1) Sanktioiden tulee olla luonteeltaan rankaisullisia eli ilmentää moitetta.[53]
(2) Sanktioiden ankaruus ilmentää moitteen suuruutta.
(3) Siten, sanktiot tulee järjestää tekojen moitittavuuden (vakavuuden) asteen mukaisesti.

Suhteellisuus voi olla ordinaalista tai kardinaalista. *Ordinaalinen suhteellisuus*, joka viittaa rangaistusten ankaruuden järjestämiseen rikosten keskinäistä moitittavuutta (vakavuutta) heijastavalla tavalla, sisältää kolme vaatimusta. *Yhtäläisyyden (parity)* vaatimus edellyttää, että kahdesta vakavuudeltaan samanlaisesta rikoksesta tuomittavat rangaistukset ovat ankaruudeltaan rinnasteisia. *Arvojärjestyksen (rank-ordering)* vaatimus puolestaan merkitsee, että jos jostakin teosta tuomitaan ankarampi rangaistus kuin toisesta, menettely on oikeutettua vain, jos ensin mainittu teko on moitittavampi kuin jälkimmäinen (koska rangaistuksen ankaruus ilmentää moitteen suuruutta). *Etäisyyden (spacing)* vaatimus taas edellyttää, että jos rikos Y on huomattavasti vakavampi kuin rikos X, mutta vain vähän lievempi kuin rikos Z, niin rikoksista seuraavien rangaistusten ankaruuden eron (etäisyyden rangaistusasteikolla) tulee olla suurempi rikosten X ja Y välillä kuin Y:n ja Z:n välillä.[54] *Kardinaalinen suhteellisuus* (cardinal or non-relative proportionality) puolestaan viittaa absoluuttiseen rangaistustasoon eli koko rangaistusskaalan suuruusluokkaan ja skaalan lievimpään ja ankarimpaan rangaistukseen. Rangaistusten ilmentämän moitteen määrä on sopimuksenvarainen asia. Kun rangaistusskaala on järjestetty rikosten keskinäistä vakavuutta heijastavalla tavalla (ordinaalisen suhteellisuuden mukaisesti), koko skaalan suuruusluokan asteittainen nostaminen tai laskeminen merkitsee tuon sopimuksen muuttamista. Mikä tahansa sopimus ei kuitenkaan ole hyväksyttävissä. Esimerkiksi, vankeusrangaistuksen määrääminen kaikkein lievimmistäkin rikkomuksista osoittaisi valtion ja sen rangaistusjärjestelmän halveksivan rangaistujen elintärkeitä intressejä, minkä voi katsoa loukkaavan kardinaalista suhteellisuutta (s. 18–19 ja 36–38). Ordinaalinen-kardinaalinen erottelu selittää, miksei tietylle rikokselle voida osoittaa yhtä ainoaa suhteellisesti oikeaa rangaistusta.[55] Rangaistuksen määräytyminen riippuu siitä, kuinka skaala on ankkuroitu ja minkälaisia rangaistuksia on määrätty muille rikoksille.

---

[53] Moraalisesti neutraalit sanktiot eivät ainoastaan olisi (mahdollisesti) tehottomampia preventiiviseltä kannalta vaan myös vastustettavia sillä eettisellä perusteella, että ne eivät osoittaisi teon vääryyttä eivätkä kohtelisi tekijää teoistaan vastuussa olevana moraalisena yksilönä.

[54] Ks. *von Hirsch* 1993 s. 18 ja laajemmin *von Hirsch* 1985 luku 4.

[55] Rikosten moitittavuusjärjestys muodostaa yhden asteikon ja rangaistusten ankaruusjärjestys toisen. Niiden välillä ei ole mitään »luonnollista» tai välttämätöntä suhdetta: tuo suhde voi olla vain konventionaalinen ja symbolinen (ks. *Ashworth* 1992 s. 91–93).

Von Hirschin teoria osoittaa, kuinka retributiiviset ja utilitaristiset arvot ja tavoitteet on mahdollista kytkeä koherentilla tavalla samaan teoriaan ilman, että noita arvoja ja tavoitteita joudutaan hajottamaan järjestelmän eri tasoille. Rangaistus ilmentää *moitetta*, joka kohtelee rikoksentekijää moraaliseen ymmärrykseen kykenevänä yksilönä, osoittaa teon vääryyden ja vedoten ihmisten oikeustajuun antaa normatiivisen syyn lain noudattamiseen. Rangaistuksen preventiivinen kärsimys-elementti puolestaan on moitteeseen kytketty, liitännäinen ja käytännöllinen lisäsyy lain noudattamiseen. Käytän tästä rangaistuksen tehtävästä (elementistä) sen luonnetta ja liitännäisyyttä kuvaavaa nimitystä *pidäke*. Teorian mukaan rangaistuksen preventiivinen pidäke-funktio ei toimi itsenäisesti, vaan ainoastaan ensisijaisen moite-funktion sisällä.[56] Vaikka preventio on osa rangaistuksen yleistä justifikaatiota, pelkästään tehokkaamman preventiovaikutuksen tavoittelu ei oikeuta esimerkiksi koventamaan jonkin tietyn tekotyypin rangaistuksia, jollei itse teon paheksuttavuuden aste ole kohonnut (koska rangaistuksen ankaruus ilmentää teon moitittavuutta). Preventioon vedoten ei myöskään yksittäisestä teosta voida määrätä ankarampaa rangaistusta, kuin mihin teon moitittavuus oikeuttaa. Teoria siis edellyttää utilitaristisista hyötytavoitteista riippumatonta oikeudenmukaista suhdetta rangaistuksen ankaruuden ja rikoksen vakavuuden välillä, mutta se myöntää rangaistukselle (sen pidäke-elementille) preventiivisen funktion.[57]

Puuttumatta von Hirschin teorian asettamiin ehtoihin ja muuttamatta muutoin teorian sisältöä, on nähdäkseni mahdollista asettaa myös moitteen funktioksi – von Hirschin sille asettamien tehtävien *lisäksi* – *välillinen preventio*. Rangaistusjärjestelmän välillinen, moraalia ja tapaa luova vaikutus perustuu juuri siihen, että liittämällä tekoon moitetta osoittava rangaistus teko saa vähitellen kielteisen moraalisen värityksen ja sitä aletaan pitää vääryytenä, paheksuttavana ja hylättävänä.[58] Oikeastaan von Hirsch itsekin näyttää myöntävän moitteelle myös preventiivisen tehtävän; teorian mukaan moite

[56] *Von Hirsch* 1993 s. 13–17.

[57] *Von Hirsch* ei kuitenkaan kokonaan sulje pois mahdollisuutta poiketa normaalirangaistusstandardista poikkeuksellisten preventiivisten näkökohtien perusteella (1993 s. 44 ja s. 47 ss.)

[58] Ks. *Anttila – Heinonen* 1977 s. 80–81 ja *Lappi-Seppälä* 1987 s. 200–201 ja 1994a s. 59–61. Vrt. *Frände* (1989 s. 140 ja 1994 s. 24) suhtautuu skeptisesti kriminalisointien ja rangaistusten moraalia *luovaan* vaikutukseen, mutta hyväksyy niiden moraalinormeja ylläpitävän tai vahvistavan vaikutuksen. Ks. myös *Andenæs* 1975 s. 117 ss. ja *Zimring – Hawkins* 1973 s. 77–87.

antaa ihmisille normatiivisen syyn lain noudattamiseen.[59] Toisaalta hän kuitenkin torjuu preventiivisen funktion ja kirjoittaa (1993 s. 16):

> »The trouble with such an account is that it leaves open an escape hatch. Perhaps these European theorists are right that the criminal sanction, as presently constituted, achieves part of its preventive impact through its »moral-educational» message. But why not replace that sanction with a »neutral» one that visits hard treatment but no censure? Such a response might also achieve some prevention, through its purely deterrent or incapacitative effects. Since such a sanction would not express blame, our censure-based argument for proportionality would no longer hold, and the sanction could be distributed without regard to the blameworthiness of the conduct. My two-pronged general justification – which treats reprobation as a necessary but not sufficient reason for punishment's existence – closes off this escape route.» – – – »This is so because my theory would not permit the creation of a neutral scheme of sanctions that purports to visit hard treatment only, for such an institution would fail to recognize the reprehensibleness of the proscribed behaviour.»

Von Hirschin argumentaatio näyttää kuitenkin katkeavan siinä missä sen pitäisi alkaa. Yleisprevention synty rangaistuksen moraalia luovan vaikutuksen kautta juuri edellyttää, että sanktiot ovat moraalisesti värittyneitä reaktioita eli ilmentävät moitetta. Reaktioilla on tavoiteltu vaikutus ainoastaan, jos ne koetaan yhteiskunnan moitteen osoituksiksi. Arvoneutraalit sanktiot ovat moraalia luovan vaikutuksen kannalta tehottomia, sillä niiltä puuttuu vaadittava moraaliarvostelmille ominainen tunnemerkitys.[60] Vaikka siis moitteen tehtäväksi asetetaan myös välillinen preventio, teoria ei salli arvoneutraaleita sanktioita. Preventiotehtävän myöntäminen moitteelle tuo pikemminkin *lisäperusteen* arvoneutraaleita sanktioita vastaan. Moitteen preventio-ulottuvuus ei myöskään riko teorian mukaista suhteellisuusperiaatetta: pidäke on edelleen moitteeseen nähden liitännäinen elementti eli rangaistuksen ankaruus määräytyy teon moitittavuuden (eikä preventiivisten näkökohtien) perusteella.[61] Preventiotehtävä tuo myös lisäperusteen sille, miksi jo muutoinkin katuvaa taikka uhmakasta moititaan; tekijän oman suhtautumisen mer-

[59] Ks. *von Hirsch* 1993 esim. s. 10–11, s. 41–43 ja s. 75.

[60] Ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 203–204 ja 1995 s. 144.

[61] Vrt. *Braithwaite – Pettit* (1990), joiden teoriassa moite on instrumentaalinen, suhteellisuusperiaatteesta pitkälti riippumaton rangaistuksen tehtävä. Ks. mts. esim. s. 88–90, 101–102, 125–128 ja 161–162. Teorian kritiikistä ks. *von Hirsch – Ashworth* (teoksessa *von Hirsch* 1993 s. 20–28).

kitys ei ole ratkaisevaa, kun moitteella tavoitellaan myös yleistä moraalia luovaa vaikutusta.[62]

Tässäkin muodossa, jossa moitteelle asetetaan myös (välillinen) preventiotehtävä, teoria joutuu retributiivisia oikeudenmukaisuusarvoja korostavana vastaamaan eritoten niihin haasteisiin, joilla retributiivisia teorioita on kritisoitu. Teorian oikeudenmukaiseksi olettama suhde rikoksen ja rangaistuksen välillä nostaa esiin kysymyksen, kuinka oikeudenmukainen rangaistus voi olla yhteiskunnassa, joka itse ei ole oikeudenmukainen (»just deserts in an unjust society»)? Vastaus tähän kysymykseen riippuu osittain siitä, millaisin *kriteerein* rikoksen moitittavuus ja rangaistuksen ankaruus arvioidaan.[63]

Rikoksen moitittavuus määräytyy von Hirschin teoriassa teon *haitallisuuden* ja tekijän *syyllisyyden* mukaan. Syyllisyyden arvioinnin ja vaikutuksen osalta von Hirsch ei ole esittänyt valmista teoreettista mallia, mutta sellainen on muodostettavissa esim. tuottamuksen ja tahallisuuden asteita sekä oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteita koskevia rikosoikeustieteen oppeja hyödyntämällä.[64] Teon haitallisuuden arviointi on ongelmallisempaa, koska vertailukelpoisten haitallisuuden asteiden muodostaminen esimerkiksi yhtäältä omaisuutta ja toisaalta yksityisyyttä loukkaavien rikosten välille edellyttää jotakin yhteistä kriteeriä. Von Hirsch ja Nils *Jareborg* ovat luonnostelleet teorian, jonka mukaan teon haitallisuutta arvioidaan sen perusteella, kuinka paljon se tyypillisesti alentaa *uhrin elintasoa (standard of living)*. Elintaso ei viittaa tietyn henkilön elämisen laatuun (joka voi riippua henkilökohtaisista mieltymyksistä ja tavoitteista), vaan se on *standardisoitu* ja viittaa sellaisiin keinoihin ja mahdollisuuksiin (means and capabilities), jotka *yleensä* edistävät hyvän elämän mahdollisuuksia ja jotka voivat olla materiaalisia (esim. varat) tai immateriaalisia (terveys, yksityisyys jne.).[65]

---

[62] Vrt. von Hirschin näille tapauksille edellä alav. 49 jälkeen moitteen funktioiden kohdan (3) yhteydessä esittämää perustelua.

[63] Kuten *Lappi-Seppälä* (1987 s. 167–168 ja 180–181) toteaa, suhteellisuusperiaate *muodollisessa* merkityksessä on melko mitäänsanomaton vaatiessaan esim. »määrättyä» tai »oikeudenmukaista» suhdetta rikoksen ja rangaistuksen välille. *Aineellinen* sisältö periaatteelle saadaan vasta, kun esitetään kriteerit, joihin rikosten ja rangaistusten arvostelussa on kiinnitettävä huomiota, samoin kuin mitta, jolla rikokset ja rangaistukset kytketään toisiinsa ja vahvistetaan taso, jolle sanktiot absoluuttisesti asettuvat.

[64] *von Hirsch* 1993 s. 29–30.

[65] Ks. *von Hirsch* 1993 s. 30–33 ja laajemmin *von Hirsch – Jareborg* 1991 s. 1–38. Teoriaan otetun laajan (myös muita kuin taloudellisia arvoja sisältävän) elintasokäsitteen on esittänyt *Sen* 1987 s. 20–38. Elintasoanalyysi etenee vaiheittain. Aluksi arvioidaan, mitä yhtä tai useampaa seuraavista neljästä »intressidimensiosta» rikos loukkaa tai uh-

Rangaistusten ankaruuden kriteerit perustuvat von Hirschin teoriassa samantapaiseen elintasoon liittyvään intressianalyysiin kuin rikoksen haitallisuuden arviointi. Rangaistukset voidaan järjestää sen mukaan kuinka ne *tyypillisesti* vaikuttavat ihmisten elämisen laatuun. Intressit on siis tässäkin standarisoitu: kuinka rangaistus vaikuttaa niihin keinoihin ja mahdollisuuksiin, joita hyvä elämä tavallisesti edellyttää. Ankaruuden mitta ei siis ole subjektiivinen; esimerkiksi vankeus on ankara rangaistus sen vuoksi että sen riistämät vapaus ja yksityisyys *normaalisti* ovat ratkaisevan tärkeitä hyvälle elämälle ja elintasolle, vaikka jollakin tietyllä henkilöllä saattaisi olla asiasta toisenlainen käsitys.[66]

---

kaa: 1) Fyysinen integriteetti (terveys, turvallisuus, kivun välttäminen), 2) materiaaliset tarpeet (ravinto, turvapaikka, mukavuudet), 3) vapaus nöyryytyksestä ja alentavasta kohtelusta ja 4) yksityisyys ja autonomia. Toiseksi arvioidaan noin vuoden pituisella aikaperspektiivillä rikoksen aiheuttamaa noiden intressien loukkauksen vaikutusta tyypillisen uhrin elintasoon, jonka karkeaksi mittariksi on hahmotettu neljä tasoa (tyypillisen uhrin oletetaan omaavan intressejä kaikilla tasoilla): 1°) Selviytymisen taso (»*subsistence*», inhimillisten perustoimintojen ylläpitämiseen välttämätön taso), 2°) hyvinvoinnin minimitaso (»*minimal well-being*», vähimmäismukavuudet ja -kunnioitus), 3°) kohtalaisen hyvinvoinnin taso (»*adequate well-being*») ja 4°) korkean elämisen laadun taso (»*enhanced well-being*»). Jos rikos loukkaa tai uhkaa useampaa intressidimensiota, kunkin osalta arvioidaan loukkauksen taso (1°–4°) erikseen, jolloin rikoksen haitallisuus määräytyy eri dimensioiden elintasovaikutusten tietynlaisen kombinaation perusteella. Esimerkiksi aseella uhkaamalla tehty ryöstö ja samanlaisen uhkauksen sisältävä väkisinmakaaminen uhkaavat fyysistä integriteettiä tasolla 1° (surmaamisen uhka), mutta jälkimmäinen teko on haitallisempi, koska se loukkaa lisäksi dimensiota »vapaus nöyryytyksestä ja alentavasta kohtelusta» tasolla 2°, kun taas ryöstössä »materiaaliset tarpeet» -dimension loukkauksen vaikutus elintasoon on (aikaperspektiivi huomioon ottaen) yleensä vain marginaalinen. Mikäli rikoksesta ei ole seurannut todellista haittaa (esim. rikoksen yritykset ja vaarantamisrikokset), teon haitallisuuden astetta alennetaan. Teorian elementeistä ja tekojen haitallisuuden määrittämisestä erilaisissa tapauksissa ks. tarkemmin *von Hirsch – Jareborg* 1991 s. 17–31. Teoria ei pyri tarjoamaan rikosten haitallisuuden määrittämiseen valmista kaavaa, vaan systemaattisen kehyksen, joka ohjaa tuota arviointia tiettyjen identifioitavien ja koherenttien periaatteiden mukaisesti. Teoria on kehitetty silmällä pitäen rikoksia, joilla on yksilöuhri (yhteisöihin tai valtioon kohdistuvien rikosten osalta niiden »elintason» arvioiminen ei näytä mielekkäältä), mutta sitä voidaan kehittää edelleen. *Ashworth* (1992 s. 86–91) on hahmotellut teoriasta modifioidun version, jossa mm. vaihtoehtoisesti voidaan arvioida rikoksen tuottaman *hyödyn* vaikutusta *rikoksentekijän* elintasoon.

[66] Ks. *von Hirsch* 1993 s. 33–35. Erilaisten rangaistusten keskinäisen ankaruuden mittaamisen kriteerit ovat tärkeitä pohdittaessa rangaistuslajin valintaa yhä useampia vaihtoehtoja tarjoavassa seuraamusjärjestelmässä. Suhteellisuusperiaate määrää rangaistuksen *ankaruuden*, mutta *ei* sen nimenomaista *muotoa*. Jos esimerkiksi kahden eri lajia olevan rangaistuksen ankaruus on osapuilleen yhtäläinen (»approximate equivalence in penal

Vaikuttaako sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus (tai pitäisikö sen vaikuttaa) rangaistuksen määräytymiseen, kun sen perustana on teon moitittavuus, joka muodostuu teon haitallisuudesta ja tekijän syyllisyydestä? Sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus ei näyttäisi vaikuttavan teon haitallisuuteen (jota siis arvioidaan em. standardisoiduin mittapuin) ainakaan, jos kyse on tavallisista rikoksista, joilla on yksilöuhri. Teon haitallisuus on sama riippumatta tekijän sosiaalisesta taustasta. Puutteelliset taloudelliset ja sosiaaliset hyvän elämän edellytykset sen sijaan voivat vaikuttaa tekijän syyllisyyteen alentamalla hänen kykyään lain noudattamiseen. Ei kuitenkaan ole helppoa edes teorian tasolla määritellä, milloin nuo puutteet ovat riittävän painavia ja sillä tavoin yhteydessä tehtyyn rikokseen, että ne oikeuttavat rangaistuksen lievennykseen. Tällaisten sääntöjen tai periaatteiden sovellettavuus myös käytännön tasolla voi olla vaikeaa ja niiden toteuttaminen voi kohdata poliittisia esteitä. Esitetty teoria joka tapauksessa sallii tällaisten kysymysten esiin nostamisen ja ne voidaan ottaa huomioon myös koko rangaistusskaalan ankkuroimisessa perusteena rangaistustason alentamiseen. *Koko rangaistustason alentamisen strategia* on muutoinkin teorian vastaus vaatimuksille rangaistuskärsimyksen yleisestä vähentämisestä (»parsimony») ja yksilöllisten seikkojen huomioon ottamisesta rangaistuksen määräämisessä.[67] Selektiiviset, tiettyihin rikoksentekijäryhmiin kohdistuvat rangaistusten alentamiset nostavat väistämättä esiin kysymyksen niiden *valintakriteerien oikeudenmukaisuudesta*, joiden nojalla ratkaistaan, ketkä noista alennuksista hyötyvät. Kun nuo kriteerit eivät välttämättä edusta oikeudenmukaisuutta, vaan esim. preventionäkökohtia tai poliittista tarkoituksenmukaisuutta, koko rangaistustason

---

bite»), teoria sallii valinnan niiden välillä esimerkiksi preventionäkökohtien perusteella (ks. mts. s. 57–70, erit. 59–60 ja 68–69). – Todettakoon, että Suomen yhdyskuntapalvelusta annetun lain mukainen vankeusrangaistuksen ja yhdyskuntapalvelun rinnastaminen ei täytä esillä olevan teorian ehtoja. Vrt. *Morris – Tonry* (1990 esim. s. 100–104), joiden teoriassa ansainta määrää vain väljät rajat rangaistuksen ankaruudelle, jolloin rangaistusmuoto voitaisiin valita noissa rajoissa keskinäiseltä ankaruudeltaan erilaisistakin sanktioista. Näiden sanktioiden tulisi kuitenkin palvella samaa funktiota (equivalence of function). Jos esimerkiksi toistuviin varkauksiin syyllistyneen huumeita käyttävän henkilön rangaistukselta odotetaan jonkin asteista eristämisvaikutusta, vaihtoehtoina voisivat olla vankeusrangaistus tai kotiaresti elektronisella valvonnalla ja säännöllisillä huumetestauksilla. Rangaistuksen tarkoitus päätettäisiin tuomitsemistasolla kussakin yksittäistapauksessa (mts. s. 90–91). Teorian kritiikistä ks. *Ashworth* 1992 s. 184–186 sekä *von Hirsch* 1993 s. 65–68.

[67] Vrt. *Tonry* 1994 (erit. s. 68 ss.), jonka mukaan suhteellisuusperiaate muodostaa esteen tekstissä mainituille pyrkimyksille.

lasku on teorian lähtökohdista puolustettava.[68] Rangaistus ei ole oikea työkalu sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämiseen, eikä erityisen hyvä edes rikollisuuden vähentämiseen. Esillä oleva rangaistusteoria kuitenkin takaa, ettei järjestelmä kohtele vähäosaisia rikoksentekijöitä muita *huonommin*, mihin taas utilitaristiset strategiat saattavat johtaa esimerkiksi arvioidessaan huono-osaisen uusimisriskin parempiosaista suuremmaksi.[69]

Koko rangaistustason laskun strategia sopii teorian lähtökohtiin senkin vuoksi, että sen kohteena ovat tavalliset vastuuntuntoiset kansalaiset, joiden oletetaan kykenevän reagoimaan rangaistukseen sisältyvään normatiiviseen moitteeseen ja kohtuulliseen käytännölliseen pidäkkeeseen. Voidaan tietenkin kysyä, kuinka rikosoikeus voi toimia tällaisella ihmiskuvalla, kun monia rikollisia juuri leimaa *puuttuva* vastuuntunto muita kohtaan? Teorian mukaan rangaistusjärjestelmän tehtävänä on tarjota useimmille ihmisille normatiivinen ja käytännöllinen syy lain noudattamiseen eikä yrittää pakottaa kaikkein uppiniskaisimpia sääntöjen mukaiseen käyttäytymiseen. Optimoitu preventiivinen strategia saattaisi myös jonkun mielestä edistää paremmin yleistä turvallisuutta. Esillä olevan teorian tavoitteena ei kuitenkaan ole prevention maksimointi, vaan myös muiden arvojen kunnioittaminen. Preventiivisen tehokkuuden maksimoinnin strategiaan ei sitäpaitsi ole realistista asettaa kovin suuria odotuksia, sillä rikosten määrä ei näytä olevan sensitiivinen rangaistustason muutoksiin.[70]

c. Rangaistus sovituksena

Esitetty moitteen preventiivisellä lisäfunktiolla modifioitu von Hirschin rangaistusteoria tarjoaa yleisen justifikaation rangaistuksen käytölle. Se ei kuitenkaan vielä vastaa kysymykseen, miksi rankaisuvallan käyttö kuuluu *valtiolle* – miksei rankaisuvaltaa voisi teorian osoittamin ehdoin käyttää yksityiset, ryhmät tai vaikka kodinturvajoukot? Yksinkertaisin vastaus kysymykseen on se, että vain valtio *voi* taata, että rangaistusta käytetään vain niillä edellytyksillä, vain siinä tarkoituksessa ja vain sen verran, kuin rangaistusteoria sallii. Jos valtio ei käyttäisi rankaisuvaltaa, sitä todennäköisesti käyttäisivät – jollakin tavalla, jossakin laajuudessa ja jossakin muodossa – jot-

[68] Ks. *von Hirsch* 1993 s. 109–111.

[69] Ks. *ibid.* s. 97–99.

[70] Ks. *von Hirsch* 1993 s. 42–46, missä hän itse ehdottaa, että ankarin rangaistus muista kuin henkirikoksista olisi kolme vuotta vankeutta ja henkirikoksista viisi vuotta vankeutta. Von Hirschin teoria tarjoaa myös utopian, jossa rangaistus voitaisiin poistaa (ks. s. 14).

kut muut tahot.[71] Tähän näkökohtaan näyttää kuitenkin liittyvän myös sellainen rangaistuksen tehtävä, jota moite ja pidäke eivät vielä ilmennä.

Rikokseen sisältyvä *vääryys* edellyttää monien mielestä *hyvitystä* (suoranaisten vahinkojen korvaamisen lisäksi). Tuo hyvityksen vaatimus – kostonhalu – on inhimillinen tunne, kuten esimerkiksi viha, rakkaus tai mustasukkaisuus. Kostonhalu on yleinen »ihmisten mielissä asuva ominaisuus», halusimmepa sitä tai emme. Siitä, että »kosto elää» niin yksilöiden, ryhmien kuin valtioidenkin välisissä suhteissa, saamme nähdä päivittäin esimerkkejä mm. tiedotusvälineissä.[72]

Kostoa pidettäneen nykyisin sukuyhteiskunnan aikaisena primitiivisenä reaktiona rikokseen ja rangaistusteoreettisessa keskustelussa kosto mainitaan lähinnä esimerkkinä sellaisesta seikasta, johon rangaistuksen käyttö *ei* voi nojautua. Totta onkin, ettei kosto voi olla rangaistuksen yleisenä justifikaatioperusteena. Toinen asia on, että kostonhalu inhimillisenä ominaisuutena on tosiasia, jolta rikosoikeus ja rangaistuksen käyttöä koskeva teorianmuodostus ei voi sulkea silmiään, jos teorian odotetaan soveltuvan todelliseen maailmaan (mihin tässä pyritään ja mitä erityisesti teorian ohjaustehtävä edellyttää). Rikosoikeudella pyritään inhimillisen käyttäytymisen sääntelyyn, jolloin yhtä keskeistä käyttäytymistä ohjaavaa inhimillisen luonteen piirrettä ei voida sivuuttaa, vaan se on syytä ottaa huomioon keskusteltaessa rangaistuksen tarkoituksesta ja oikeutuksesta.[73] Kysymys on vain siitä, mitä kostolla tarkoitetaan ja missä tarkoituksessa siihen viitataan.

Rangaistuksen tehtävänä ja valtion tehtävänä rankaisuvallan käyttäjänä ei ole kostaa rikoksentekijälle uhrin tai muiden sellaisten ihmisten puolesta, joiden mielestä teko vaatii hyvitystä. Sitä vastoin rangaistuksen tehtävänä voi olla kosto-, itseapu- yms. toimenpiteiden *ehkäiseminen* niiden sijaan tulevalla *oikeudenmukaisella sovituksella*. Tällainen tehtävä rangaistuksella voi olla vain silloin, kun rankaisuvaltaa käyttää *valtio* eli yksilöiden, sukujen, ryhmien tai muiden intressitahojen yläpuolella oleva keskusvalta. Koston ja

[71] Rikos- ja prosessioikeuden historiassa ennen keskusvallan kehittymistä tuota valtaa käyttivät *suvut*. Sukuyhteiskunnan sovinto-oikeudesta ja sen väistymisestä kuningasvallan ja kirkon vaikutuksen vahvistuessa ks. tutkimuksen johdantojaksossa (I. 1.) esitettyä ja tarkemmin esim. *Myhrberg* 1978 s. 1–24.

[72] Kansan yleisessä oikeustajunnassa sovitus- tai hyvitysajatuksella on tutkimustenkin mukaan jatkuvasti sijansa, ks. *Lahti* 1974 s. 241 ja alav. 10.

[73] *Lahti* toteaakin (1974 s. 241–242), että niidenkin keskuudessa, jotka eivät hyväksy rangaistuksen (yhdeksi) virallistavoitteeksi sovitusta tai hyvitystä, se samoin kuin kosto esitetään rangaistuksen *piilofunktioina*.

sovituksen eroja voi pääosin Robert *Nozick*ia seuraten luonnehtia seuraavasti.[74]

(i) Kosto on henkilökohtainen; kostaja on joko itse uhri tai hänellä on henkilökohtainen suhde alkuperäiseen uhriin. Rangaistuksen (sovituksen) määrääjällä puolestaan ei ole henkilökohtaista suhdetta asiaan tai asianosaisiin.
(ii) Kostoon sisältyy erityinen emotionaalinen lataus ja toisen kärsimyksestä seuraava mielihyvä, joita ei liity sovitukseen.
(iii) Sovitus rajoittaa rangaistuksen ankaruuden vääryyden vakavuuden mukaan, kun taas kostolla ei ole mitään sisäisiä rajoja. Kostonhalu tulee usein tyydytetyksi vasta kun kostoa hakeva on vahingoittanut uhriaan enemmän kuin kostettavasta teosta seurasi vahinkoa. Sovitus noudattaa suhteellisuusperiaatetta, mutta kosto ei välttämättä sitä tee.
(iv) Sovitus on yhdenmukainen ja ennustettava; samanlaisista vääryyksistä seuraa samanlainen sovitus. Kosto puolestaan ei edellytä, että samanlaisen teon johdosta ryhdytään uudelleen samanlaisiin toimenpiteisiin.
(v) Sovitus seuraa vääryydestä, kun taas kostoon saatetaan ryhtyä myös muunlaisen vahingon, harmin tai loukkauksen takia.[75]
(vi) Sovitus kohtaa vain väärintekijää, kun taas kosto saatetaan kohdistaa syyttömään, väärintekijää lähellä olevaan henkilöön joko sen vuoksi, että tämä on helpompi kohde tai sen vuoksi, että näin aiheutetaan väärintekijälle enemmän kärsimystä.[76]

Rangaistuksen sovitusfunktiona on vastata niihin kostonhalun tai hyvityksen vaatimuksiin, joita rikoksiin sisältyvä vääryys ihmisissä herättää. Äärimmillään tähän tehtävään sisältyy yksityisten kosto-, itseapu- yms. toimenpiteiden ehkäiseminen ja siinä mielessä *yhteiskuntarauhan ylläpitäminen*.[77] Käytännössä tehtävän ei tarvitse olla näin dramaattinen; ehkä vain harvat ih-

[74] Ks. *Nozick* 1981 s. 363–397, erit. 366–368.

[75] *Nozick* (1981 s. 388) havainnollistaa tätä eroa torjutuksi tulleella kosijalla, joka voi olla harmistunut ja loukkaantunut, mutta hän ei ole kärsinyt vääryyttä.

[76] Tämän sovituksen ja koston tärkeän eron on tuonut esiin *Ten* 1987 s. 43.

[77] Tältä osin sovitusfunktio näyttää vastaavan *Jareborgin* (1979 s. 8–9) mainitsemaa rangaistusjärjestelmän oikeuttamisen *sosiaalipsykologista perustelua*. Sen mukaan toimiva rangaistusjärjestelmä on välttämätön ihmisten oikeustajunnan vaatimusten tyydyttämiseksi ja yksityisten kostotoimenpiteiden, omankädenoikeuden jne. estämiseksi. Toisen, *valtiopoliittisen perustelun* mukaan rangaistusjärjestelmä on välttämätön yhteiskunnan suojaamiseksi ja valtion hajaantumisen estämiseksi. Kolmas kysymykseen tuleva perustelu on *eettinen*. Sen mukaan toimiva rangaistusjärjestelmä on välttämätön, jotta elämä yhteiskunnassa olisi kaikkien kannalta siedettävää (Jareborgin mukaan sosiaalipsykologinen perustelu sisältyy tähän eettisen perusteluun).

miset todella ryhtyisivät kosto- tms. toimenpiteisiin, vaikka valtio ei rankaisuvaltaa käyttäisikään.[78] Toisaalta se, että joku joka tapauksessa pidättyisi mainituista omaehtoisista toimenpiteistä, ei merkitse sitä, etteikö rangaistuksella olisi merkitystä sovituksena. Rangaistus osoittaa, että valtio ei ole välinpitämätön jäsentensä hyvinvoinnista, turvallisuudesta ja muista hyvän elämisen edellytyksistä, vaan se niihin kohdistuvien loukkausten johdosta ryhtyy toimenpiteisiin. Tämän vuoksi sovitustehtävä ei ole merkityksellinen vain rikoksen uhria silmällä pitäen, vaan se tyydyttää myös sivullisten oikeustajua, tuottaa turvallisuudentunnetta ja lisää järjestelmää kohtaan tunnettavaa luottamusta eli *tukee järjestelmän legitimiteettiä* ja sen kautta *lain noudattamista*.[79]

Mitkä tahansa rangaistukset eivät tue yhteiskuntarauhaa ja järjestelmää kohtaan tunnettavaa luottamusta, vaan sovitustehtävä edellyttää, että valtion rankaisuvallan käyttö on suhteessa loukkausten vakavuuteen. Sovitus määrittää siten osaltaan ordinaalista suhteellisuutta: rangaistukset tulee järjestää rikosten vakavuuden mukaan siten, että tuo järjestys karkeasti heijastaa myös yleisen oikeustajunnan vaatimuksia. Samalla perusteella sovitus sopii kardinaalisen suhteellisuusvaatimuksen perusteeksi: myös koko rangaistustason tulee olla karkeasti yleisen oikeustajunnan mukainen, jotta se tukisi yhteis-

[78] Rangaistuksen sovitusfunktion teoreettista merkitystä ei voi arvioida sen perusteella, mikä omaehtoisten toimenpiteiden todennäköisyys on esim. tämän päivän Suomessa, missä *on* toimiva rangaistusjärjestelmä. Sovitusfunktion merkitys paljastuu vasta ajateltaessa sellaista yhteiskuntaa (tai yhteiskuntaa sellaisena), jossa keskusvalta ei käytä rankaisuvaltaa. Sovitusfunktiolla on kuitenkin (tekstissä seuraavaksi esitettävän sen toisen ulottuvuuden lisäksi) merkitystä myös toimivan rangaistusjärjestelmän olosuhteissa. Teorian mukaisten rangaistuksen moite-, pidäke- ja sovitusfunktioiden *eroja* voi havainnollistaa seuraavalla esimerkillä. Useimpien ihmisten mielestä toisen lyöminen on väärin, mutta heistä joidenkin mielestä ei kuitenkaan ole väärin lyödä toista *takaisin* (vaikka kyse ei olisi hätävarjelusta). Ne, joiden mielestä myös takaisin lyöminen on väärin, pidättyvät teosta normatiivisista syistä (vrt. moite). Ne, jotka eivät lyö takaisin heitä *itseään* uhkaavan rangaistuksen takia, pidättyvät teosta rangaistuksen pidäke-funktion ansiosta. Jos taas takaisin lyömisestä luovutaan sen vuoksi, että valtion määräämä rangaistus hyväksytään reaktioksi ensimmäiseen lyöntiin, sovitus-funktio on täyttänyt tehtäväänsä. Käytännössä voi luonnollisesti esiintyä erilaisia (yllä mainittujen ja muidenkin) motiivien kombinaatioita; enemmistä väkivaltaisuuksista pidättyminen voi johtua esim. mainittujen motiivien *yhteisvaikutuksesta*.

[79] Järjestelmän legitimiteetin ja lain noudattamisen välisestä yhteydestä ks. jaksossa 1.3 *d.* esitettävää. Esim. *Frände* (1994 s. 23–24) on kuvannut integraatioprevention syntymistä tekstissä esitetyn suuntaisesti. Ks. myös *Andenæs* 1974 s. 114–118 ja *Zimring – Hawkins* 1973 s. 81–83.

kuntarauhaa ja järjestelmän legitiimisyyttä. Jos esimerkiksi kaikista rikoksista tuomittaisiin vain sakkoa, lievimmistä yksi päiväsakko ja vakavimmasta (esim. harkitusta henkirikoksesta) sanokaamme 200 päiväsakkoa (mikä ordinaalisen suhteellisuuden kannalta voisi olla mahdollista), rangaistuksen sovitustehtävään liittyvä kardinaalisen suhteellisuuden vaatimus ei tulisi täytetyksi.[80] Kun moite ja pidäke sinänsä eivät määritä suhteellisuusvaatimuksen sisältöä, sovituselementti tuo teoriaan tällaisen ominaisuuden.[81] Toiselta puolen yleinen oikeustajunta tuo teorian mukaiseen rangaistuksen käyttöön *inhimillisen elementin.* Jos teon moitittavuutta vastaavan rangaistuksen käyttö olisi rikostapaukseen liittyvien erityispiirteiden takia inhimillisesti katsoen kohtuutonta, se ei myöskään tukisi järjestelmän legitiimisyyttä, vaan olisi päinvastoin sen kannalta haitallista, jolloin suhteellisuusvaatimuksesta on poikettava.

Sovituksen asettaminen teorian elementiksi ei merkitse *von Hirschin ja Jareborgin* elintasoanalyysiin perustuvan teorian hylkäämistä rangaistusten ankaruuden ja rikosten moitittavuuden (vakavuuden) määrittämisessä. Sovitukselle voidaan tuossakin teoriassa osoittaa tehtävä. Elintasoanalyysi on nimittäin kulttuurisidonnainen, mitä kirjoittajat ovat pitäneet teorian yhtenä vahvuutena. Esimerkiksi asuntomurron vaikutus elämisen laatuun riippuu osittain siitä, minkälainen merkitys ja normatiivinen arvo kodilla ja yksityisyydellä on asianomaisessa kulttuurissa.[82] Sovituksen ordinaalista suhteellisuutta määrittävä ominaisuus ilmenee siinä, että kehottaessaan kiinnittämään huomiota yleiseen oikeustajuntaan se tuo juuri nuo kulttuurisidonnaiset piirteet elintasoanalyysiin sisältyvien tekijöiden arvottamiseen ja siten rikosten moitittavuuden ja rangaistusten ankaruuden määrittämiseen ja järjestämiseen. Tällöin ordinaalisen suhteellisuuden mukainen rikosten ja rangaistusten järjestys muodostuu karkeasti yleisen oikeustajunnan vaatimusten mukaiseksi.

> Yleinen oikeustajunta rikosoikeuden ja rangaistuksen käytön ohjenuorana ei ole ongelmaton. *Lappi-Seppälä* (1987 s. 175–183 ja s. 226–227)

---

[80] Sovitustehtävä asettaa siis karkean rajan teorian peruslähtökohtiin nojaavalle koko rangaistustason laskun strategialle. Tekstissä mainittu rangaistustaso olisi sellainen, jossa tuo raja olisi ilmeisesti ylitetty, eikä rangaistus enää täyttäisi sovitustehtävää siten, että se tukisi yhteiskuntarauhaa ja järjestelmän legitiimisyyttä.

[81] Sovitus-elementin mukanaan tuoma yleinen oikeustajunta on oikeuskirjallisuudessa nähty melko vakiintuneesti rikosten ja rangaistusten vastaavuussuhteen (suhteellisuusperiaatteen) määrittäjänä (ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 174–175 ja siellä mainittu kirjallisuus).

[82] Ks. *von Hirsch* 1993 s. 31 ja *von Hirsch – Jareborg* 1991 s. 6–7 ja s. 14–15.

on tutkinut ja systematisoinut keskustelussa esitettyjä argumentteja, jotka voidaan tiivistää seuraavasti. Ensinnäkin oikeustajunnan asettaminen ratkaisujen ohjeeksi on *usein mahdotonta*, koska (a1) kaikkiin ongelmiin ei ole edes periaatteessa mahdollista esittää oikeudenmukaisuuden vaatimaa ratkaisua; (a2) ihmisten käsitykset poikkeavat toisistaan niin paljon, että yleinen oikeustajunta on usein vain fiktio ja (a3) yleisen oikeustajunnan määrittelyyn sisältyy aina arvokannanottoja, jotka koskevat yleisen oikeustajunnan »mittaamista» ja sitä, milloin mielipiteen voidaan katsoa olevan niin »yleinen», että voidaan puhua yleisestä oikeustajunnasta. Toiseksi yleinen oikeustajunta voi olla muodollisesti ja aineellisesti epärationaalista. *Muodollinen epärationaalisuus* liittyy (b1) mielipiteiden ristiriitaisuuteen; (b2) mielipiteiden lyhytaikaisuuteen ja ailahtelevaisuuteen sekä (b3) puutteelliseen ja usein virheelliseen tosiasiatietoon rangaistusten sisällöstä, tasosta, kustannuksista ja hyödyllisyydestä (preventiosta) sekä rikosten todellisuudessa edustamasta uhasta. *Aineellinen epärationaalisuus* puolestaan liittyy siihen, että (c) oikeustajunta panee erityistä painoa ulkoisiin seurauksiin ja rikoksiin, joilla on näkyvä ja helposti identifioitavissa oleva yksilöuhri, kun taas todellisuudessa elämisen laatuun enemmän vaikuttavat abstraktisia yhteisöllisiä oikeushyviä loukkaavat teot (taloudellinen rikollisuus, ympäristö-, työ- ja vaarantamisrikokset) jäävät vähemmälle huomiolle.[83]

Yleisen oikeustajunnan seuraamisen *puolesta* on viitattu kansanvallan ja demokratian periaatteiden kunnioittamiseen ja järjestelmän legitimiteettiin. Demokratian tavoitteet vaativat toisaalta mielipiteiltä myös rationaliteettia sekä käsitteen muodollisessa että aineellisessa merkityksessä. Tämän vuoksi yleisen mielipiteen ei sellaisenaan ole katsottu edustavan sitovaa normia, jota tulisi mekaanisesti seurata, vaan se on eräs niistä tekijöistä, jotka rajaavat harjoitettavaa oikeuspolitiikkaa.[84]

---

[83] Eräs tuore empiirinen tutkimus on asettanut kyseenalaiseksi käsityksen yleisen oikeustajunnan aineellisesta epärationaalisuudesta, ks. *Axberger* 1996, missä on mm. todettu (s. 142): »Svarsutfallet ger inget belägg för att »det allmänna rättsmedvetandet» inte skulle vara förmöget att inse det straffvärda i brott mot allmänna intressen.» – Tämä voi kuitenkin olla merkki rikosoikeuden moraalia luovasta vaikutuksesta po. alueella. Kuten *Lappi-Seppälä* kirjoittaa (1995 s. 143): »Social sentiments and criminal law are mutually interacting and conditioning, rather than related cause and effect». Tästä suhteesta ja sen mekanismeista (välillisen prevention suuntaan) ks. *ibid.* s. 142 ss. Oikeustajuntatutkimuksista ks. myös *Lindén-Similä* 1982.

[84] Ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 179, missä hän näkee oikeustajunnan kunnioittamisen taustalla yleispreventioon ja rangaistuksen moraalia luovaan vaikutukseen liittyvät pragmaattiset syyt. Pragmaattisesti orientoituva rikosoikeus joutuu toisaalta havaitsemaan, että »rajallisten moiteresurssien suora allokointi oikeustajunnan vaatimiin kohteisiin ei johda rikosten ja niiden kontrolloinnista aiheutuvien haittojen minimointiin eikä niiden oikeudenmukaiseen jakamiseen» (mts. s. 182–183). Lappi-Seppälä antaa kuitenkin oikeusta-

Yleisen mielipiteen painoarvoa voidaan pitää sitä suurempana, mitä vähemmän siihen liittyy yllä esitettyjä ongelmia. Yleisen oikeustajunnan painoon vaikuttavat siten:[85]

(1) *Yleisyys*: mitä yleisempi käsitys, sitä suurempi painoarvo;
(2) *riidattomuus*: mitä riidattomampi oikeusvakaumuksen sisältö (mitä suurempi yksimielisyys tutkimustulosten tulkinnasta), sitä suurempi painoarvo;
(3) *johdonmukaisuus*: mitä johdonmukaisempi ja kestävämpi mielipide, sitä suurempi painoarvo; sekä
(4) *perusteltavuus*: mitä vankempaan tosiasiatietoon vakaumus perustuu, sitä suurempi merkitys sille on annettava.

On ehkä syytä korostaa, että esillä oleva teoria ei tarkoita rangaistustason määräämistä gallup-mittauksin. Sen sijaan on mahdollista esimerkiksi elintasoanalyysin viitoittamalla tavalla tutkia, minkälaisen arvon ihmiset yleensä antavat asianomaisessa kulttuurissa esim. kotirauhan, yksityisyyden tai ruumiillisen koskemattomuuden suojalle ja näitä tietoja voidaan käyttää hyväksi järjestettäessä rikoksia ja rangaistuksia karkeasti yleisen oikeustajunnan vaatimusten mukaiseen järjestykseen.

Vaikka sovitus yleensä mielletään rangaistusteoriassa retributiiviseksi elementiksi, esillä olevan rangaistusteorian osana *sovituksen merkitys ja tehtävä on utilitaristinen*: sovitus tähtää yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen sekä rangaistusjärjestelmän empiiriseen legitimiteettiin ja sen kautta lain noudattamiseen.[86] Tämän vuoksi teoria *ei* vaadi yleisen oikeustajunnan mekaanista

---

junnan seuraamiselle myös tiettyä itseisarvoista merkitystä: tieto siitä, että oikeusjärjestys ja sen toiminta heijastaa kunkin itsensä tärkeinä pitämiä arvoja kohottaa elämisen laatua ja vahvistaa yleistä turvallisuuden tunnetta (mts. s. 179–180). *Träskman* (1984a s. 250 ss.) on varoittanut joukkotiedotusvälineiden luoman »yleisen mielipiteen» seuraamisesta.

[85] Ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 182, missä kriteereiksi on tekstissä mainittavien lisäksi asetettu *latenttisuus* (mitä latentimpi oikeusvakaumus, sitä pienempi painoarvo) ja *tarkoituksenmukaisuus* (mitä selvemmin oikeustajunnan vaatimukset sotivat perusteltuja kriminaalipolitiikan tavoitteenasetteluja vastaan, sitä vähäisempi merkitys niille on annettava). Etenkin tarkoituksenmukaisuus on nähdäkseni eri tason kriteeri kuin tekstissä mainitut; yleisen mielipiteen mahdollinen epätarkoituksenmukaisuus johtuu puutteista muissa kriteereissä (esim. tosiasiatietojen puutteesta). *Jos* taas mielipide on yleinen, riidaton, johdonmukainen ja perusteltu (tekstissä mainituissa merkityksissä), kriminaalipolitiikan tavoitteenasettelut eivät saisi olla sen vastaisia.

[86] Kuten *Lappi-Seppälä* (1994a s. 60 alav. 54) toteaa, rikosoikeusjärjestelmän ja rangaistuksen käytön justifikaatiota ei voi johtaa empiirisestä legitimiteetistä, saatikka siihen samastaa. – Toisaalta hyvä rangaistusteoria on nähdäkseni sellainen, että se ja sen mukainen rangaistuksen käyttö *tukee empiirisen legitimiteetin syntymistä*, joka puolestaan johtaa lain noudattamiseen, mikä taas voi olla rangaistuksen käytön justifioinnin perusteena. Toisin sanoen, jos teorian mukaan rangaistuksen käytön oikeutus on preven-

seuraamista (mikä tuskin olisi edes mahdollista), vaan ainoastaan *sellaista karkeaa vastaavuutta* rangaistuksen käytön ja oikeustajunnan välillä, kuin rangaistuksen *sovitustehtävä* edellyttää. Sovituksen kardinaalista suhteellisuutta määrittävän ominaisuuden kannalta on tärkeää havaita, että sovitus ei esimerkiksi edellytä ankaria rangaistuksia (siinäkään tapauksessa, että yleinen oikeustajunta näyttäisi sellaisia vaativan). *Yhteiskuntarauhan ylläpitäminen* ei näet edellytä, että rangaistukset olisivat juuri yleisen oikeustajunnan mukaisia. Riittää, että järjestelmä ei jatkuvasti ja räikeästi poikkea yleisen oikeustajunnan vaatimuksista. *Järjestelmän legitimiteetti* puolestaan ei ratkea pelkästään sen perusteella, ovatko rangaistukset ankaruudeltaan yleisen mielipiteen mukaisia. Legitiimisyyteen vaikuttavat muutkin seikat, esimerkiksi seuraavaksi esille tuleva prosessuaalinen oikeudenmukaisuus. Vastaavasti legitiimisyyteen voi vaikuttaa se, kuinka järjestelmä tukee rikoksen uhrin oikeuksia, jolloin merkitystä voi olla esim. rikosvahinkojen korvaamista koskevilla järjestelyillä. Tämän vuoksi myös legitimiteetin puolesta riittää, että rangaistustaso vastaa vain karkeasti yleisen oikeustajunnan vaatimuksia.

d. Muodollinen, aineellinen ja menettelyllinen suoja

Rangaistuksen käytön tulee tapahtua ihmisarvoa ja yksilön oikeusturvavaatimusta kunnioittavalla tavalla. Tämä edellyttää ensinnäkin *muodollista oikeudenmukaisuutta* eli mm. ennustettavuutta ja yhdenvertaisuutta.[87] Hyvin ennustettava ja johdonmukainen rangaistuksen käyttö voi kuitenkin olla inhimillisesti katsoen säälimätöntä ja polkea jalkoihinsa ihmisten tärkeimmät perusoikeudet (ks. *Aarnio* 1989 s. 187). Tämän vuoksi rangaistuksen käytön on oltava myös *aineellisesti oikeudenmukaista* eli paitsi oikeusjärjestyksen mukaista, myös eettisesti hyväksyttävää ja kohtuullista.[88] Kolmanneksi sen *menettelyn*, jossa rangaistuksen käytöstä päätetään, tulee olla oikeudenmukainen. Nimitän näitä teorian ulottuvuuksia *suojaksi*.

---

tiossa, hyvä teoria (joka ohjaa järjestelmän muotoilua ja käyttöä) itsessään tukee preventioehtoja. Teorian mukainen rangaistuksen sovitusfunktio täyttää osaltaan tätä tehtävää.

[87] Kaikki *legaliteettiperiaatteet* (esim. nulla poena sine lege) rakentuvat juuri mielivallan välttämisen, yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden periaatteille, ks. *Lahti* 1974 s. 29–30 ja s. 87. Yhdenvertaisuuden ja ennustettavuuden periaatteiden justifioinnista ja kritiikistä ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 183 ss.

[88] Muodollisesta ja aineellisesta oikeudenmukaisuudesta tai oikeusturvasta ks. esim. *Aarnio* 1989 s. 186–189, *Jareborg* 1980 s. 30–33, *Peczenik* 1988 s. 48–49 ja *Jonkka* 1992 s. 26.

Suoja muodollisen ja aineellisen oikeudenmukaisuuden merkityksessä rakentuu teorian moite-, pidäke- ja sovitus-elementtien *yhteisvaikutuksesta*. Noiden elementtien perusteella rangaistus ja sen ankaruus määräytyvät rikoksen moitittavuuden perusteella suhteellisesti ja siten myös yhdenvertaisesti ja ennustettavasti. Kun teoria perustuu ensisijassa normatiiviselle moitteelle, johon nähden rangaistuksen pidäke-elementti on vain liitännäinen ja käytännöllinen lisäsyy lain noudattamiseen (eikä esim. prevention optimoinnin väline), ja kun suhteellisuuden aineellinen sisältö ja absoluuttinen rangaistustaso määräytyvät osittain kulttuurisidonnaisesti yleistä oikeustajuntaa karkeasti heijastavalla tavalla, rangaistukset muodostuvat kohtuullisiksi ja eettisesti hyväksyttäviksi.[89] Suoja-elementtiin tiivistyy siten osa teorian *valtion rankaisuvallan käyttöä rajoittavista* piirteistä. Teoria ei esimerkiksi salli ankarampia rangaistuksia kuin mihin rikoksen moitittavuus oikeuttaa. Rikoksen tekijän kannalta tämä suoja voidaan nähdä myös tavallaan rangaistuksen sovitustehtävän kääntöpuolena. Kun sovitus viittaa siihen yhteiskunnan kannalta hyödylliseen rangaistuksen tehtävään, joka tähtää yhteiskuntarauhaan ja järjestelmän legitimiteettiin (eli rangaistuksen vaikutuksiin lähinnä muiden kuin rikoksentekijän kannalta), *rikoksen tekijän kannalta* valtion määräämä rangaistus merkitsee – paradoksaalista kyllä – *suojaa*: suojaa yksityisiltä kosto-, itseapu- yms. toimenpiteiltä, jotka voivat olla sisällöltään ja intensiteetiltään vaihtelevia, ennalta-arvaamattomia ja ylimitoitettuja eli muodollisesti ja aineellisesti epäoikeudenmukaisia. Valtion määräämä *teorian mukainen* rangaistus puolestaan merkitsee yhdenvertaista ja ennustettavaa, suhteellisuusperiaatteen mukaisesti määräytyvää oikeudenmukaista seuraamusta.[90] *Tältä* kannalta tarkasteltuna rangaistus ei merkitse rikoksentekijän käyttämistä välineenä.

---

[89] Muodolliseen ja aineelliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvä *oikeusturvaodotus* ei ole esimerkiksi asian luonteesta johtuva välttämätön, aina ja kaikkialla läsnäoleva oikeudenkäytön tunnusmerkki. Oikeusturvaodotus on kulttuurin osatekijä ja sellaisena ajallisesti ja paikallisesti määräytynyt (ks. *Aarnio* 1989 s. 188–189).

[90] Ks. myös *Jareborg* 1995, missä on tarkasteltu rikosoikeuspolitiikan (ks. käsitteestä s. 22) kehityslinjoja kahden teoreettisen mallin, »den defensiva modellen» ja »den offensiva inriktningen» valossa. Jareborg kirjoittaa (s. 24) puoltamastaan suuntauksesta mm. seuraavasti: »All straffrätt går ut på att med straffhot och straffverkställighet som medel ge skydd mot kränkningar av individers och gruppers intressen, av gemensamma intressen eller av statens intressen. Det som kännetecknar den defensiva modellen (och också den klassiska straffrätten) är att den syftar till att också *skydda enskilda människor mot maktmissbruk*, både mot missbruk av statlig makt, överdriven repression i såväl lagliga som olagliga former, och mot missbruk av informell makt (privatjustis). Ett annat sätt att uttrycka saken är att säga att det viktiga är att förhindra spontan social kontroll och ersätta den med formaliserad social kontroll.»

Suoja prosessuaalisessa merkityksessä on tärkeä ensinnäkin sen vuoksi, että oikeudenmukainen menettely *luo edellytykset* muodollisesti ja aineellisesti oikeudenmukaiseen ratkaisuun pääsemiselle. Kun rangaistuksen määrääminen tapahtuu prosessuaalisessa kontekstissa eli prosessuaalisten menettelysääntöjen ja -periaatteiden muodostaman systeemin sisällä, prosessuaaliset normit voivat johtaa siihen, etteivät teorian mukaiset arvot ja tavoitteet toteudu, vaikka järjestelmän aineellisoikeudelliset normit olisikin muotoiltu teorian mukaisesti.[91] Toisaalta, prosessuaaliset säännöt ja periaatteet voivat myös tukea niiden arvojen ja tavoitteiden toteutumista, joihin teoria nojautuu. Tämän vuoksi, jotta teoria voisi täyttää rangaistuksen käyttöä kontrolloivaa ja ohjaavaa tehtäväänsä, teoriaan tulee sisältyä myös prosessuaalinen ulottuvuus. Tällöin teoria voi kontrolloida ja ohjata myös sellaisia rangaistuksen käyttöön liittyviä instituutioita kuin tutkimuksen kohteena olevia seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä, joiden justifikaatio rikosoikeudellisen järjestelmän osana riippuu myös prosessuaalisista seikoista.

Prosessuaalisen suojan peruselementit voidaan johtaa *yksilön ihmisarvosta*. Sen loukkaamattomuus edellyttää, että syyttömiä ei tuomita.[92] Tämän ta-

---

[91] Esimerkiksi Englannissa ja Walesissa, joissa aineellinen rikosoikeus (ja sen taustalla oleva teoria) asettaa suhteellisuusperiaatteen keskeiseen asemaan rangaistuksen määräämisessä, prosessuaalisista menettelytavoista seuraa, ettei suhteellisuusperiaate käytännössä toteudu. Se rikos, johon rangaistuksen tulisi olla oikeudenmukaisessa suhteessa, on usein »prosessuaalinen», rikosprosessijärjestelmän sekä syyttäjän ja syytetyn avustajan välisten neuvotteluiden (»charge, fact ja plea bargaining») muovaama teko, eikä se rikos, jonka syytetty todella on tehnyt. Vastaavasti rangaistuksen ankaruus, jonka tulisi ilmentää teon moitittavuutta (teon haitallisuutta ja tekijän syyllisyyttä), riippuu siitä, onko langettava tuomio annettu (neuvottelujen jälkeisen) tunnustuksen perusteella vai oikeudenkäynnin jälkeen, sillä syytteen myöntäneet (ja samalla varsinaisesta oikeudenkäynnistä luopuneet) saavat jopa kolmanneksella lievennetyn rangaistuksen verrattuna oikeudenkäynnin jälkeen mahdollisesti langetettavaan tuomioon. Ks. *Jääskeläinen* 1996 s. 165–166.

[92] Esim. *Träskman* (1993 s. 594) kirjoittaa ihmisarvon käsitteeseen sisältyvään ihmisyksilöiden yhdenvertaisuuteen nojautuen: »De värderingar som omfattas av de västerländska samhällena godkänner inte att en oskyldig person döms till straff. Detta är en omedelbar konsekvens av uppfattningen att alla individer är likvärdiga och därför har rätt till lika behandling. Straff innebär ju alltid att en person berövas en rättighet som annars tillkommer honom, och en sådan rätt till rättighetsberövande kan godkännas enbart under förutsättning av att den bestraffade genom sitt eget handlande har visat att han skiljer sig från andra människor. Detta har han gjort genom att begå en brottslig gärning.»

voitteen toteutuminen vaatii oikeudenkäynnin järjestämistä *syyttömän suojaamisen periaatteen* mukaiseksi,[93] jonka tärkeimpinä konkretisointeina pidän rangaistuksen käytöstä päättävän tahon *puolueettomuutta* sekä *syyttömyysolettamaa*, jonka mukaan epäiltyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on näytetty toteen. Tämä edellyttää muun muassa, että *todistustaakka* on rangaistusta vaativalla taholla ja että *tuomitsemiskynnys* on riittävän korkea. Jos ratkaisu jälkikäteen osoittautuu virheelliseksi, syyttömän suojaamisen periaatteen kunnioittaminen edellyttää ratkaisun *oikaisumahdollisuutta* syytetyn eduksi. Syyttömän suojaamisen periaate ja inhimillisen kohtelun vaatimus edellyttävät myös sitä, että epäilty saa osallistua ja *puolustautua* siinä menettelyssä, jossa rangaistus määrätään.[94]

Prosessuaalisen suojan vaatimus ei kuitenkaan liity yksinomaan epäillyn asemaan, sillä jo teorian yhteiskuntarauhaan ja järjestelmän legitimiteettiin tähtäävä sovitus-elementti edellyttää, että myös *asianomistajalla* on mahdollisuus *osallistua ja vaikuttaa* sen vääryyden käsittelyyn, josta hän on kärsinyt ja että *järjestelmä tukee* hänen oikeutettujen yksityisoikeudellisten vaatimustensa toteuttamista. Prosessuaalisen suojan sisältö tulee lähemmin tar-

[93] *Jonkka* 1992 s. 22–23 kiteyttää rikosprosessin oikeusturvavaatimuksen – jonka perimmäisenä taustana on juuri ihmisarvon kunnioittaminen länsimaisessa oikeusajattelussa korkeana perusarvona – keskeisen sisällön kahdeksi periaatteeksi: *syyttömän suojaamisen periaatteeksi* ja periaatteeksi, että *inhimillisen kohtelun tiettyjä minimiehtoja tulee rikosprosessin kaikissa vaiheissa kunnioittaa.* Ensimmäinen periaate tarkoittaa sitä, että lainsäädännön samoin kuin lainsoveltamisen tulee taata mahdollisimman lujat takeet sitä vastaan, etteivät syyttömät joudu rikosprosessuaalisten pakkokeinojen kohteeksi, syytetyiksi tai tuomituiksi. Jälkimmäisen periaatteen konkretisointeja ovat puolestaan mm. suhteellisuus-, hienotunteisuus- ja vähimmän haitan periaatteet. Ks. myös esim. *Ashworth* 1994 s. 26 ss. , jonka lähtökohtana rikosprosessin arvojen ja eettisten periaatteiden muodostamisessa on »*right of an innocent person not to be convicted*».

[94] Syyttömän suojaamisen yleisinhimillistä perustaa heijastavat myös ihmisoikeussopimuksiin ja perusoikeussäännöksiin otetut oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat, jäljempänä (II 2.4) lähemmin esille tulevat normit. *Ashworth* (1994 s. 55 ss.) onkin antanut Euroopan ihmisoikeussopimukselle keskeisen aseman muodostaessaan rikosprosessin arvojen ja eettisten periaatteiden kokonaisuutta, mitä hän on perustellut sopimusmääräysten tietynlaisella objektiivisella validiteetilla, joka johtuu eri valtioiden sopimukselle tunnustamasta asemasta. Lisäksi ihmisoikeustuomioistuimen sopimusmääräyksille antamat tulkinnat ovat kehittyneet Euroopan eri maista tulleiden valitusten kautta, mikä osaltaan puoltaa ajatusta Euroopan laajuisista vähimmäisvaatimuksista kansalaisten kohtelulle rikosprosessissa. – Kuten aiemmin on todettu, oikeusturvaodotus on *kulttuurisidonnainen* (ks. esim. *Aarnio* 1989 s. 188–189) ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräykset voidaan nähdä ilmauksina niistä arvoista, joita länsieurooppalaisessa oikeuskulttuurissa on pidetty tärkeinä.

kasteltavaksi jäljempänä (II luvun jaksoissa 2 ja 3), mutta sen peruselementit ja niiden keskeisin sisältö voidaan asettaa seuraavasti:

(1) *Puolueettomuus*: rangaistuksen käytöstä päättää asianosaisista (ja toimeenpanovallasta) riippumaton, puolueeton taho (tuomioistuin);
(2) *syyttömyysolettama*: todistustaakka väitetystä rikoksesta on rangaistusta vaativalla taholla ja tuomitsemiskynnys on korkealla;
(3) *kontradiktorisuus*: rangaistus määrätään kontradiktorisessa menettelyssä, jossa rikoksesta epäillyllä on oikeudenmukainen mahdollisuus puolustautua ja johon asianomistajalla on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa; sekä
(4) *oikaistavuus*: muodollisesti tai aineellisesti virheelliset ratkaisut voidaan syytetyn eduksi oikaista.

Prosessuaalinen suoja on myös yksi syy sille, miksi rankaisuvallan käyttö kuuluu juuri valtiolle: vain valtio *voi* tarjota sellaisen rikosprosessijärjestelmän,[95] jossa rangaistuksen käyttö voi tapahtua yksilön oikeusturvavaatimuksen mukaisesti ihmisarvoa kunnioittavalla tavalla. Ilman rikosprosessijärjestelmää rangaistuksen käyttö voisi olla puolueellista ja esimerkiksi perustua virheelliseen tosiasiatietoon. Valtio voi tarjota rikosten selvittämistä, rangaistuksen vaatimista ja rangaistuksen määräämistä varten puolueettoman koneiston ja riippumattoman tuomioistuimen sekä sellaisen oikeudenkäyntimenettelyn, joka kunnioittaa syyttömyysolettamaa ja jossa epäillyllä on oikeudenmukainen mahdollisuus puolustautua ja vaikuttaa rangaistuksen määräämiseen. Toisaalta prosessuaalinen suoja myös *rajoittaa valtion rankaisuvallan käyttöä*: se ei salli yksilön oikeusturvaa loukkaavia (esim. järjestelmän »tehokkuuteen» tähtääviä) prosessuaalisia menettelytapoja.

Suojan prosessuaalinen puoli on tietyllä tavalla välttämätön mutta ei riittävä ehto rangaistuksen käytölle. Jos rangaistuksen käytölle ei voida esittää yleistä justifikaatiota, ei oikeudenmukainen prosessi voi sitä oikeuttaa. Toisaalta, vaikka yleinen justifikaatio olisi esitetty, rangaistuksen käyttö sellaisessa menettelyssä, joka ei takaa oikeusturvan peruselementtien toteutumista, ei olisi oikeutettua.[96] Prosessuaalisella suojalla voi kuitenkin olla myös

[95] »Rikosprosessijärjestelmä» viittaa paitsi rikosprosessuaaliseen lainsäädäntöön myös tätä toteuttavaan koneistoon. Samoin *Jonkka* 1991 s. 176 alav. 15.

[96] Rangaistuksen käytön justifikaatioon liittyvien prosessuaalisten ehtojen merkitystä voi valaista (kärjistetyllä) esimerkillä. Jos rangaistusteoria asettaisi rangaistuksen käytön ehdoksi tekijän syyllisyyden (prosessuaalisen syyllisyyskysymyksen selvyyden), mutta tuo syyllisyys vahvistettaisiin prosessioikeuden historiasta tutulla ns. jumalantuomiolla, rangaistuksen käyttöä ei nykyisen käsityksen mukaan voitaisi pitää oikeutettuna. Jumalantuomio liittyi esimerkiksi *raudankantoon*, jossa rikoksesta epäilty kantoi paljain kä-

itsenäistä merkitystä prevention ja siinä mielessä rikosoikeudellisen järjestelmän yleisen justifikaation kannalta.[97] Prosessuaalisella oikeudenmukaisuudella onkin havaittu olevan keskeinen vaikutus järjestelmän empiiriseen legitimiteettiin ja sen kautta myös lain noudattamiseen.

> Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden vaikutusta järjestelmän empiiriseen legitimiteettiin ja sen kautta lain noudattamiseen tutkineen Tom *Tylerin* teoreettiset lähtökohdat ja empiiriset tulokset ovat tässä yhteydessä merkille pantavia. Tyler (1990 s. 3–4 ja s. 20–26)[98] erottaa instrumentaalisen ja normatiivisen näkökulman lain noudattamisen motiiveihin. Rangaistuksen pelotusvaikutuksen (välittömän prevention) taustalla on *instrumentaalinen näkökulma*: ihmisten oletetaan käyttäytyvän lain noudattamiseen tai noudattamatta jättämiseen liittyvien välittömien yllykkeiden tai pidäkkeiden ohjaamalla tavalla ja muodostavan käyttäytymismallinsa henkilökohtaisten hyötyjen ja haittojen perusteella. Tällaisesta palkintoihin ja rangaistuksiin perustuvasta *sosiaalisen kontrollin*[99] näkökulmasta esimerkiksi rangaistustason tai kiinnijäämisriskin kohottaminen olisi tehokas keino rikosten määrän vähentämiseen.
>
> *Normatiivinen näkökulma* lain noudattamiseen puolestaan liittyy siihen, mitä ihmiset pitävät eettisesti oikeana tai vääränä heidän henkilökohtaisista intresseistään riippumatta. Normatiivinen sitoutuminen lain noudattamiseen voi perustua joko *henkilökohtaiseen moraaliin* tai *auktoriteetin* (lain, oikeudellisen järjestelmän tai lainkäyttöviranomaisten) *legitiimisyyteen*. Lain noudattaminen perustuu henkilökohtaiseen moraaliin silloin, kun yksilön mielestä lain osoittama käyttäytymismalli on eettisesti oikea. Legitiimisyyteen lain noudattaminen perustuu puolestaan silloin, kun yksilön mielestä asianomaisella auktoriteetilla on legitiimi oikeus ohjata hänen ja muiden ihmisten käyttäytymistä. Sekä moraaliin että legitiimisyyteen perustuvassa lain noudattamisessa on kysymys yksilön *omista* normatiivisista arvoista.
>
> Sosiaalisen kontrollin ja yksilön omien normatiivisten arvojen lisäksi kolmas potentiaalinen perusta lain noudattamiseen liittyy *sosiaa-*

---

sin hehkuvaa raudanpalaa tarkoituksenaan osoittaa syyttömyytensä. Jos hän sai palohaavoja, hänet katsottiin syylliseksi, sillä jumaluus antoi mieluummin ihmeen tapahtua kuin salli syyttömän tuomitsemisen (!). Ks. esim. *Myhrberg* 1978 s. 77.

[97] Esimerkiksi *Lahti* on arvioinut (1974 s. 242), että sillä, etteivät kansalaiset pidä rangaistuksen tuomitsemiseen johtavaa rikosasian käsittelyä oikeusturvaa loukkaavana mielivaltaisena tapahtumasarjana tai ettei rangaistuksia koeta ihmisarvon tai suhteellisuuden periaatteen vastaisiksi, on otaksuttavasti yleisestävyyttä edistävä vaikutus.

[98] Tihennetyssä tekstissä jäljempänä olevat sivunumerot viittaavat *Tylerin* teokseen *Why People Obey the Law* (1990). Tutkimus on herättänyt laajalti huomiota, ks. esim. *Ashworth* 1994 s. 85 ja s. 304, *Robinson – Darley* 1995 s. 6–7 ja s. 203 sekä *Lappi-Seppälä* 1995 s. 145–147.

[99] Sosiaalisesta kontrollista ja sen keinoista ks. myös *Jareborg* 1979 s. 9–10.

lisiin suhteisiin, jotka heijastavat *muiden* ihmisten (perheen, ystävien ym. sosiaalisten ryhmien) asenteiden ja toiminnan vaikutusta yksilön käyttäytymiseen. Sosiaalisten suhteiden vaikutus voi olla joko instrumentaalinen tai normatiivinen. Myös sosiaaliset ryhmät palkitsevat ja rankaisevat jäseniään. Toisaalta ihmisten käyttäytymistä ohjaa vahvasti myös heidän sosiaalisiin suhteisiinsa liittyvä normatiivinen ilmasto, joka ilmentää, mitä muut noissa ryhmissä pitävät oikeana ja vääränä.

Lain noudattamisen instrumentaalisia ja normatiivisia motiiveja voidaan havainnollistaa esim. seuraavanlaisella asetelmalla:[100]

Asetelma II 1: Lain noudattamisen motiivit

Motiivi	Instrumentaalinen	Normatiivinen
Rangaistuksen pelotusvaikutus	x	
Henkilökohtainen moraali		x
Auktoriteetin legitiimisyys		x
Sosiaaliset suhteet	x	x

Legitiimisyys lain noudattamisen motiivina on tärkeä useista syistä (s. 4 ja s. 26 sekä *passim.*). *Ensinnäkin*, legitiimisyys – kuten muutkin normatiiviset lain noudattamisen motiivit – johtavat *vapaaehtoiseen* lain noudattamiseen. Yhteiskunnan kannalta on luonnollisesti edullista, jos ihmisiä ei tarvitse pakottaa lain noudattamiseen kustannuksia ja kärsimyksiä aiheuttavin rangaistuksin. *Toiseksi*, jos ihmiset pitävät oikeusjärjestelmää ja sen viranomaisten toimintaa legitiiminä, he ovat taipuvaisia noudattamaan *kaikkia* lakeja ja viranomaisten määräyksiä tai ratkaisuja. Tältä osin legitiimisyys poikkeaa henkilökohtaisen moraalin ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvien normatiivisten arvojen vaikutuksista, jotka voivat olla kahdensuuntaisia. Jos laki on yhdenmu-

[100] Erilaisia motiiveja voi kuvata myös esimerkillä, miksi ihmiset noudattavat huumausaineiden käytön kieltävää lakia. Jos noudattaminen johtuu kiinnijäämisen ja rangaistuksen pelosta, motiivi perustuu rangaistuksen välittömään preventiovaikutukseen. Jos huumeiden käyttäminen olisi vastoin heidän vakaumustaan, lain noudattamisen syynä on henkilökohtainen moraali. Jos taas ihmisten mielestä lakia vain on noudatettava, legitiimi auktoriteetti ohjaa heidän käyttäytymistään. Jos he eivät käytä huumeita ystävien paheksunnan pelosta, lain noudattamisen motiivina ovat sosiaaliset suhteet.

kainen moraaliarvostelmien kanssa, ne tukevat lain noudattamista. Jos taas näin ei ole, moraaliarvostelmat voivat johtaa lain ja oikeusviranomaisten toiminnan vastustamiseen.[101] *Kolmanneksi*, kun legitiimiä auktoriteettia totellaan, vaikka sen toiminta ei kaikilta osin vastaisikaan kunkin omia etuja tai moraalikäsityksiä, legitiimillä auktoriteetilla on *liikkumatilaa ja harkintavaltaa*, joiden puitteissa se voi tehokkaasti toteuttaa toimintansa tavoitteita. *Neljänneksi*, valtio ja sen viranomaiset voivat vaikuttaa legitiimisyyteen ja sen kautta lain noudattamiseen osittain välittömästikin, kun taas ihmisten henkilökohtaisiin moraalikäsityksiin vaikuttaminen on hidasta ja ainakin osittain viranomaisten ulottumattomissa (s. 65–66).

Useiden empiiristen tutkimusten perusteella legitiimisyydellä, samoin kuin muilla normatiivisilla syillä, todella on vaikutusta lain noudattamiseen.[102] Tylerin tutkimuksessa[103] tärkein normatiivinen syy lain noudattamiseen oli *henkilökohtainen moraali* ja seuraava legitiimisyyteen perustuva *velvollisuudentunto lain noudattamiseen*. Ihmiset pitävät laissa kiellettyjä käyttäytymismuotoja yleensä moraalisesti väärinä, mutta heillä on vahva velvollisuudentunto lain noudattamiseen siinäkin tapauksessa, että lain sisältö ei vastaa heidän henkilökohtaisia moraalikäsityksiään. Esimerkiksi väittämään »people should obey the law even if it goes against what they think is right» vastasi myöntävästi 82 % haastatelluista.[104] Vaikka henkilökohtainen moraali ja legitiimisyys voivat vaikuttaa eri suuntiin, tavallisten jokapäiväiseen elä-

[101] Henkilökohtaista moraalia seuraava voi esimerkiksi käyttää huumeita, jos hän ei pidä sitä epämoraalisena, mutta samalla pidättyä varastamisesta, kun taas legitiimisyyteen nojaavat motiivit johtaisivat molempiin tekoihin liittyvien lain kieltojen noudattamiseen.

[102] Ks. *Tyler* 1990 s. 30–38, missä on esitetty tiivistelmä ja arvio 27 empiirisestä tutkimuksesta. Ne tukevat olettamusta normatiivisten syiden vaikutuksesta lain noudattamiseen, joskin legitiimisyyden itsenäistä vaikutusta silmällä pitäen niissä ei Tylerin mukaan ole riittävästi kontrolloitu muiden potentiaalisten tekijöiden vaikutusta. Lisäksi useissa tutkimuksissa on tutkittu järjestelmää kohtaan tunnetun luottamuksen yhteyttä halukkuuteen osallistua erilaisiin (osin laittomiin) protestiliikkeisiin (esim. mellakoihin), jolloin tuloksilla on vain vähän tekemistä yleisen lain noudattamisen kannalta. Henkilökohtaisella moraalilla on tyypillisesti havaittu olevan vahva vaikutus lain noudattamiseen. – Saman suuntaisia tuloksia on saatu Ruotsista, ks. *Lindén-Similä* 1982 s. 110 ss.

[103] Tutkimus perustuu Chicagossa kahdessa vaiheessa (vuoden välein) tehtyihin haastatteluihin. Tutkimuksen toteuttamistavasta ja metodeista lähemmin ks. *Tyler* 1990 s. 8–15.

[104] Tutkimuksessa (samoin kuin muissa Tylerin viittaamissa tutkimuksissa) legitiimisyyttä on tutkittu joko velvollisuudentuntona lain noudattamiseen (perceived obligation to obey) tai tunnepitoisena luottamuksena oikeusviranomaisiin (support for legal authorities). Ensin mainittua lähestymistapaa edustaa tekstissä mainittu kysymyksenasettelu, kun taas tunnepitoista luottamusta on mitattu esim. väittämällä »on the whole Chicago judges are honest». Tähän väittämään Tylerin tutkimuksessa vain niukka enemmistö vastasi myöntävästi (57 %). Ks. *Tyler* 1990 s. 27–28 ja s. 45–49.

mään liittyvien lakien osalta tuo vaikutus oli yhdensuuntainen eli ne molemmat tukivat lain noudattamista.[105] Tylerin tutkimuksessa legitiimisyydellä oli tilastollisesti merkittävä *itsenäinen* vaikutus lain noudattamiseen, mitä esim. kiinni jäämisen ja rangaistuksen pelolla (deterrence) ei havaittu.[106]

Mitkä tekijät vaikuttavat legitiimisyyteen? Tässäkin voidaan erottaa instrumentaalinen ja normatiivinen näkökulma. Yleensä legitiimisyys on nähty *instrumentaalisesta näkökulmasta*: ihmisten ajatellaan pitävän legitiimeinä sellaista järjestelmää, viranomaisia ja instituutioita, jotka tuottavat heidän kannaltaan *suotuisia* ratkaisuja (arviointikriteerinä »the favorability of the outcomes»). *Normatiivisesta näkökulmasta* legitiimisyyteen puolestaan vaikuttaisivat *ratkaisujen oikeudenmukaisuus* (the justice of outcomes, distributive justice) ja sen *menettelyn oikeudenmukaisuus*, jolla ratkaisuihin on päädytty (procedural justice).[107] Tyler tutki, mitkä tekijät ihmisten henkilökohtaisissa kokemuksissa oikeusviranomaisten (poliisi ja tuomioistuin) kanssa vaikuttivat heidän arvioonsa järjestelmän ja oikeusviranomaisten legitiimisyydestä.[108] Tutkimustulosten mukaan tärkein tekijä oli *prosessuaalinen oi-*

---

[105] *Tyler* 1990 s. 46 ja s. 64–65. Tutkimuksessa lain noudattamista arvioitiin kuuden eri rikkomustyypin mukaan ja sen perusteella, mitä haastatellut olivat ilmoittaneet syyllistymisestään niihin yhden vuoden aikana. Teot olivat rattijuopumus, ylinopeuden ajaminen, lainvastainen pysäköinti, lainvastainen naapurin häiritseminen, lainvastainen roskaaminen ja myymälänäpistys. Ks. mts. s. 40–42.

[106] Ks. *ibid.* s. 57–62. Tutkimuksessa legitiimisyyden ja lain noudattamisen välinen suhde oli lineaarinen: edellisen lisääntyessä jälkimmäinen teki samoin. Tämä ei vielä osoita kausaalisuutta, sillä korrelaatio voi johtua sekä legitiimisyyteen että lain noudattamiseen liittyvän yhteisen kolmannen tekijän vaikutuksesta. Tutkimuksessa potentiaalisten kolmansien tekijöiden vaikutusta kontrolloitiin eri tavoin ja metodein, lopputuloksena legitiimisyyden itsenäinen vaikutus lain noudattamiseen. Sama lopputulos liittyi (legitiimisyyttä vahvempana) myös henkilökohtaiseen moraaliin sekä ikään ja sukupuoleen. – Välittömän prevention osalta on syytä huomata, että tutkimuksessa mitattiin vain ihmisten arvioiman *sanktiovarmuuden* vaikutusta lain noudattamiseen ja että kysymyksessä olivat edellisessä alaviitteessä mainitut lievästi rangaistavat teot.

[107] Ks. *ibid* s. 5 ja s. 71–84, missä esiteltyjen muiden tutkimusten tulosten mukaan sekä instrumentaalisilla että normatiivisilla seikoilla olisi merkitystä legitiimisyyteen. Prosessuaaliset seikat olisivat usein määräämiä niissä yleistyksissä, joita ihmiset tekevät omien kokemustensa perusteella järjestelmästä ja sen viranomaisista. Toisaalta, jos jutun lopputulos on asianosaiselle hyvin tärkeä (kuten esim. vakavissa rikosasioissa), prosessuaalisilla seikoilla olisi vähemmän merkitystä kuin suotuisalla ratkaisulla (vrt. kuitenkin mts. s. 104–105). – Tylerin tutkimus on keskittynyt tavallisten ihmisten jokapäiväiseen lain noudattamiseen, joten sen tulokset eivät välttämättä ole yleistettävissä vakaviin rikosasioihin (mts. s. 86).

[108] Tylerin tutkimusmetodi, jossa samoja ihmisiä haastateltiin kaksi kertaa vuoden välein, mahdollisti sen selvittämisen, kuinka haastattelujen väliaikana sattuneet kokemuk-

keudenmukaisuus. Ylipäänsä normatiivisten seikkojen vaikutus oli avainasemassa, kun taas ratkaisun suotuisuudella oli vain vähän merkitystä (s. 96–97 ja s. 100). Prosessuaalisella oikeudenmukaisuudella havaittiin olevan myös mielenkiintoinen epäsuotuisten ratkaisujen »vaimennusvaikutus» (cushion effect): jos epäsuotuisaan ratkaisuun johtanut prosessi oli ollut oikeudenmukainen, tuo ratkaisu ei vaikuttanut haitallisesti oikeusviranomaisten legitiimisyyteen (s. 107). Ratkaisujen oikeudenmukaisuudella oli suora ja vahva vaikutus *lain noudattamiseen* kun taas prosessuaalinen oikeudenmukaisuus vaikutti siihen vain *legitiimisyyden välityksellä* (ks. s. 102–103 ja s. 107–108).

Mitkä seikat vaikuttavat prosessuaaliseen oikeudenmukaisuuteen? Jälleen voidaan erottaa instrumentaalinen ja normatiivinen näkökulma. *Instrumentaalisesta näkökulmasta* prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden arvioinnin taustalla on pyrkimys suotuisaan ratkaisuun: ihmiset arvioivat prosessin oikeudenmukaisuutta sen perusteella, mikä on heidän vaikutusmahdollisuutensa asian lopputulokseen. *Normatiivisesta näkökulmasta* prosessin oikeudenmukaisuutta arvioidaan sellaisilla prosessin piirteillä, jotka eivät suoraan liity asian lopputulokseen. Molemmista näkökulmista ihmisten prosessuaalisilla toimintamahdollisuuksilla (»an opportunity to state one's case») on merkitystä, mutta instrumentaaliselta kannalta nuo mahdollisuudet ovat arvokkaita vain siinä määrin kuin niillä on vaikutusta jutun lopputulokseen.[109] Tyler tutki ihmisten henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvia arvioita prosessuaalisesta oikeudenmukaisuudesta kuudella kriteerillä, jotka olivat: *osallisten vaikutusmahdollisuus, prosessin yhdenmukaisuus* (ihmisten ja ajan suhteen), *puolueettomuus, perusteellisuus, oikaistavuus ja eettisyys*.[110] Tutkimustulosten mukaan (ks. s. 137–140 ja s. 146–147) prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden sisältö on moniulotteinen: kaikilla mainituilla kriteereillä oli tilastollisesti merkittävä itsenäinen vaikutus sen arviointiin. Puolueettomuuden ja eettisyyden vaikutus oli suurin.[111]

---

set vaikuttivat legitiimisyyskäsityksiin ja (itse ilmoitettuun) lain noudattamiseen (ks. esim. s. 102–103).

[109] Ks. *Tyler* 1990 s. 6–7 ja s. 115–118. – Tylerin tutkimuksessa prosessuaalisilla toimintamahdollisuuksilla (prosessikontrollilla) oli vaikutusta prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden arviointiin riippumatta siitä, uskoivatko ihmiset heidän sanomansa vaikuttaneen ratkaisuun eli prosessikontrollilla oli normatiivinen sisältö (ks. esim. s. 127 ja s. 133).

[110] Ks. *ibid.* s. 135–136. Kukin Tylerin käyttämä kriteeri kattoi useampia siihen liittyviä aspekteja, esimerkiksi puolueettomuuteen kuuluivat »bias», »dishonesty» ja »effort to be fair» ja eettisyyteen »politeness» ja »concern for rights».

[111] Päinvastoin kuin yleensä muissa tutkimuksissa (ks. yhteenvetoa niiden tuloksista, *Tyler* 1990 s. 120), yhdenmukaisuudella (consistency) oli useimpiin muihin kriteereihin verrattuna vähäisempi vaikutus prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden arviointiin. Yksi selitys tähän voi olla se, että ihmisiltä yleensä puuttuu eri tapausten vertailuun tarvittava

Ratkaisun suotuisuudella ei ollut juuri vaikutusta *prosessin* oikeudenmukaisuutta koskevaan arviointiin, mikä osoittaa normatiivisten kriteerien ensisijaisuutta.[112] Sen sijaan ratkaisun suotuisuudella oli selvä vaikutus *viranomaisten* oikeudenmukaisuutta koskevaan arviointiin. Tutkimustulosten mukaan ihmiset arvioivat prosessin oikeudenmukaisuutta *eri tilanteissa erilaisin kriteerein*, mutta *eri ihmiset* arvioivat sitä *samoin kriteerein*.[113] Esimerkiksi, jos kysymys oli kiistasta (dispute), vaikutusmahdollisuus oli tärkein kriteeri (ks. s. 142, 144 ja 156).

Tylerin teoreettinen lähtökohta normatiivisten seikkojen keskeisestä merkityksestä lain noudattamisessa sopii hyvin esillä olevan teorian konseptioon. Teoriassa *moitteen* tehtävänä on osittain juuri moraalia luovan vaikutuksen synnyttäminen liittämällä tekoon kielteinen moraaliarvostelma ja antamalla ihmisille normatiivinen syy lain noudattamiseen. *Sovitus* puolestaan tähtää osittain siihen, että rangaistusjärjestelmä vastaisi karkeasti yleisen oikeustajunnan vaatimuksia ja siten tukisi järjestelmän empiiristä legitimiteettiä ja lain noudattamista. *Suoja*-elementin kannalta mielenkiintoisin seikka Tylerin teoriassa ja sitä tukevassa empiirisessä näytössä on prosessuaalisten seikkojen keskeisyys legitimiteettikäsitysten muotoutumisessa ja mainittujen seikkojen yhteys lain noudattamiseen. Kun *ratkaisujen* oikeudenmukaisuudella oli suora vaikutus lain noudattamiseen,[114] *prosessuaalinen* oikeudenmukaisuus vaikutti siihen legitiimisyyden välityksellä eli kaavamaisesti:

---

informaatio. Esimerkiksi tieto rikosasioiden käsittelystä välittyy pääasiassa median kautta, eivätkä uutiset yleensä sisällä vertailuun tarvittavaa taustainformaatiota (vrt. jaksossa II 1.2 alav. 33 jälkeen *Mathiesenin* kuvausta uutisaineiston suodattumisesta ja keskittymisestä). Kun ihmiset joutuvat muodostamaan käsityksensä prosessin oikeudenmukaisuudesta mahdollisesti ainutkertaisen kokemuksensa perusteella, korostuvat sellaiset kriteerit, joita voidaan arvioida ilman vertailutietoja, esimerkiksi juuri kuva käsittelyn puolueettomuudesta ja eettisyydestä (yksilön oikeuksien kunnioittamisesta). Ks. *Tyler* 1990 s. 153–154.

[112] *Tyler* (1990 s. 147) mm. kirjoittaa: »People have a tremendous desire to present their side of the story and value the opportunity in and of itself.» Tämä voi olla yksi syy siihen, miksi ihmiset eräiden tutkimusten mukaan pitävät epävirallisia ristiriitojen ratkaisumenettelyjä kuten sovittelua (mediation) tai plea bargainingia usein oikeudenmukaisina: sellaiset menettelyt tarjoavat ihmisille usein muodollista oikeudenkäyntimenettelyä paremmin mahdollisuuden välittömään osallistumiseen asian käsittelyyn (mts. s. 154–155).

[113] Ks. *ibid.* 1990 s. 140–145. Tutkimuksessa tarkasteltiin kuuden erilaisen tilanteen (esim. oliko menettelyviranomaisena poliisi vai tuomari, mikä oli jutun merkitys asianosaiselle, oliko jutun lopputulos positiivinen jne.) ja kahdeksan erilaisen henkilöön liittyvän piirteen (esim. asianomaisen ikä, sukupuoli, koulutustaso jne.) vaikutusta prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden arviointikriteereihin.

[114] *Ratkaisun* oikeudenmukaisuus kytkeytyy etenkin teorian *sovitus*-elementtiin: oikeudenmukaisiksi koetut ratkaisut tukevat yhteiskuntarauhaa ja järjestelmän legitimiteettiä.

Prosessuaalinen oikeudenmukaisuus → legitiimisyys → lain noudattaminen

Tylerin prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden mittaamisessa käyttämät arviointikriteerit (puolueettomuus, eettisyys, vaikutusmahdollisuus, perusteellisuus, yhdenmukaisuus ja oikaistavuus) ovat osittain samoja kuin edellä prosessuaalisen suojan peruselementeiksi asetetut vaatimukset (syyttömyysolettama, puolueettomuus, kontradiktorisuus ja oikaistavuus). Kun kaikilla Tylerin käyttämillä kriteereillä oli tilastollisesti merkittävä itsenäinen vaikutus prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden arviointiin, joka oli tärkein legitiimisyyteen vaikuttava tekijä (ja legitiimisyys puolestaan henkilökohtaisen moraalin jälkeen tärkein lain noudattamiseen vaikuttanut tekijä) suoja-elementin itsenäisestä merkityksestä prevention kannalta on tiettyä empiiristä näyttöä.[115]

Esitetyt tutkimustulokset nostavat esiin kysymyksen, kuinka legitiimisyys ja siihen liittyvä ihmisten vahva velvollisuudentunto lain noudattamiseen syntyy ja miksi prosessuaalisilla seikoilla on siihen suuri vaikutus? Legitiimisyyskäsitysten syntyprosessi on epäselvä, mutta sen on arveltu liittyvän jo lapsuudenaikaiseen sosiaalistumiseen, jolloin moraaliset perusarvot kehittyvät.[116] Legitiimisyys perustuu luottamukseen. Vain siinä tapauksessa, että ihmiset luottavat järjestelmään ja sen viranomaisiin ja instituutioihin, he voivat uskoa, että lojaalisuus järjestelmää kohtaan on kannattavaa. Järjestelmä tuottaa toisinaan joidenkin yksilöiden kannalta epäsuotuisia ratkaisuja, mutta – kuten edellä ilmeni – niiden vaikutus legitiimisyyskäsityksiin on vähäinen. Sen sijaan ihmiset nojautuvat prosessuaalisiin seikkoihin. Jos prosessi on oikeudenmukainen, se tarjoaa pohjan uskolle, että pitkällä tähtäimellä lojaalisuus järjestelmää kohtaan on kannattavaa, vaikka epäsuotuisat ratkaisut lyhyellä tähtäimellä voisivat antaa aiheen toisenlaiseen suhtautumiseen. Toisin sanoen, pitkällä tähtäimellä oikeudenmukainen prosessi tuottaa myös suotuisia ratkaisuja.[117] Tämä selitysmalli perustuu uskoon ihmisten pitkän täh-

[115] Ks. myös *Lappi-Seppälän* (1995 s. 141 ss.) analyysiä välillisen yleisprevention teoreettisista syntymekanismeista, joissa menettelyllisillä seikoilla on osuutensa (s. 148): »The aim of indirect prevention is best served by a system of sanctions which maintain moral character (= disapproval), which are directed towards the act (= demonstrate the blameworthiness of the act). The mechanisms require a system that is enforced with a »fair effectivity» and following procedures which are perceived as fair and just. It also requires a process which respects the rights and moral value of those involved, and grant the parties (offenders and victims) a chance to participate and express their views on the matter.»

[116] Ks. *Tyler* 1990 s. 167–168 ja s. 176–178 viittauksin lähteistöön.

[117] Ks. *ibid.* s. 170–173.

täimen omaneduntavoittelusta ja on siinä mielessä instrumentaalinen. Tähänkin kysymykseen voidaan esittää myös normatiivinen selitysmalli. Sen mukaan prosessi ilmentää ihmisten sosiaalista asemaa ja turvallisuutta ryhmässä, jota asianomainen viranomainen edustaa. Oikeudenmukainen menettely vahvistaa ihmisten turvallisuudentunnetta ja uskoa siihen, että he ovat yhteiskunnan suojaa nauttivia arvostettuja jäseniä, joiden näkemyksiä kuunnellaan ja otetaan huomioon (vaikka ne eivät vaikuttaisikaan asian lopputulokseen), kun taas epäoikeudenmukainen menettely voi antaa ihmisille päinvastaisen viestin.[118]

e. Yhteenveto ja asetelma

Edeltäneestä tarkastelusta on hahmottunut neljästä elementistä – moitteesta, pidäkkeestä, sovituksesta ja suojasta – muodostuva valtion rankaisuvallan käytön justifikaatioteoria. Teorian peruslähtökohtana oli käsitys rikosoikeuden ja rangaistuksen käytön rajallisesta mahdollisuudesta vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen. Teoria on muodostettu silmällä pitäen tavallisia moitteelle ja preventiolle sensitiivisiä ihmisiä ja tavallisia rikosoikeuden ydinalueella olevia rikoksia.[119]

Teorian mukaan rangaistuksen tulee ilmentää *moitetta*. Moite ilmaisee rikokseen sisältyvän vääryyden, suuntaa paheksuntaa ja asettaa rikoksentekijän vastuuseen tuosta vääryydestä. Moite kohtelee rikoksentekijöitä moraaliseen ymmärrykseen kykenevinä teoistaan vastuussa olevina yksilöinä, eikä olioina, joita täytyy pakottaa, pelotella tai ehdollistaa tottelevaisuuteen (kuten tiikereitä sirkuksessa). Moite on moraalinen vetoomus. Se antaa ihmisille *normatiivisen syyn* lain noudattamiseen.

Rangaistuksen kärsimystä aiheuttava (»hard treatment») *pidäke*-elementti puolestaan antaa ihmisille *käytännöllisen syyn* vastustaa houkutusta lain rikkomiseen (rikoksen tekemiseen). Pidäke on kuitenkin vain moitteeseen kytketty liitännäinen lisäsyy lain noudattamiseen. Se ei toimi itsenäisesti, vaan ainoastaan ensisijaisen moite-funktion sisällä: *pidäkkeen ankaruus ilmentää moitteen suuruutta*, minkä vuoksi rangaistukset tulee järjestää rikosten kes-

---

[118] Ks. tarkemmin *ibid.* s. 173–176 (vrt. myös s. 108–109).

[119] Tämä on lähtökohtana myös teorian moite- ja pidäke-elementtien pohjana olevassa *von Hirschin* rangaistusteoriassa sekä teorian sovitus- ja suoja-elementteihin liittyvässä *Tylerin* empiirisellä näytöllä tuetussa teoriassa normatiivisten seikkojen ensisijaisuudesta lain noudattamisessa. Tämä on myös se rikosoikeuden alue, joka tutkimusteemana olevia seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja rangaistusmääräysmenettelyä silmällä pitäen on keskeisin.

kinäistä *moitittavuutta* heijastaen *yhtäläisyyden, arvojärjestyksen ja etäisyyden* vaatimusten mukaisesti eli *ordinaalisen suhteellisuuden* edellyttämällä tavalla. Teoria ei salli esimerkiksi välittömän prevention optimointiin tähtäävää itsenäistä operointia pidäke-funktiolla. Rikoksen moitittavuus määräytyy teon haitallisuuden ja tekijän (teko)syyllisyyden perusteella. Teon haitallisuutta ja rangaistuksen ankaruutta arvioidaan sen perusteella, kuinka ne *tyypillisesti* vaikuttavat ihmisen elintasoon.

Rangaistuksen *sovitus*-funktiona on vastata niihin kostonhalun tai hyvityksen vaatimuksiin, joita rikoksiin sisältyvä vääryys ihmisissä herättää. Äärimmillään tähän tehtävään sisältyy kosto-, itseapu- yms. toimenpiteiden ehkäiseminen niiden sijaan tulevalla oikeudenmukaisella sovituksella ja siinä mielessä *yhteiskuntarauhan ylläpitäminen*. Tällainen tehtävä rangaistuksella voi olla vain silloin, kun rangaistusvaltaa käyttää *valtio* eli yksilöiden, sukujen, ryhmien tai muiden intressitahojen yläpuolella oleva keskusvalta. Rangaistus myös osoittaa, että valtio ei ole välinpitämätön jäsentensä hyvinvoinnista, turvallisuudesta ja muista hyvän elämän edellytyksistä, vaan se ryhtyy toimenpiteisiin niihin kohdistuvien loukkausten johdosta. Tämän vuoksi sovitustehtävä ei ole merkityksellinen vain rikoksen uhria silmällä pitäen, vaan se tyydyttää myös sivullisten oikeustajua, vahvistaa turvallisuudentunnetta ja järjestelmää kohtaan tunnettavaa luottamusta ja siten *tukee järjestelmän legitiimisyyttä* ja sen kautta normatiivisiin syihin perustuvaa *lain noudattamista*. Mitkä tahansa rangaistukset eivät kuitenkaan tue yhteiskuntarauhaa ja järjestelmän legitiimisyyttä, vaan sovitustehtävä edellyttää, että valtion rankaisuvallan käyttö on karkeasti yleisen oikeustajunnan vaatimassa suhteessa loukkausten vakavuuteen. Tämän vuoksi sovitus määrittää ordinaalisen ja kardinaalisen suhteellisuusvaatimuksen sisältöä. Sovitustehtävä ei vaadi yleisen oikeustajunnan mekaanista seuraamista, vaan ainoastaan *sellaista karkeaa vastaavuutta* rangaistusten ja oikeustajunnan välillä *kuin* yhteiskuntarauhan ylläpitäminen ja järjestelmän legitiimisyys edellyttävät.

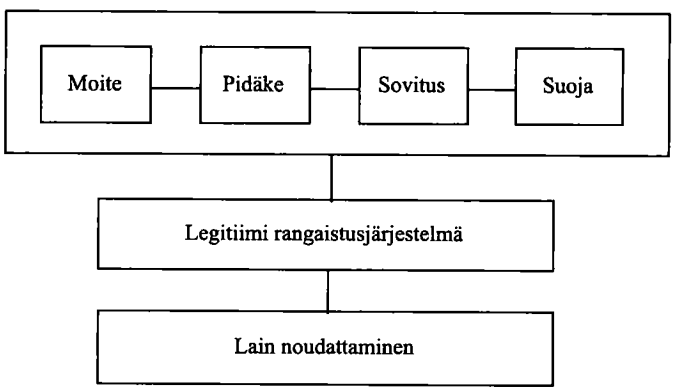
Teorian *suoja*-elementti viittaa rangaistuksen käytön muodolliseen, aineelliseen ja menettelylliseen oikeudenmukaisuuteen. Suoja *muodollisen ja aineellisen oikeudenmukaisuuden* merkityksessä rakentuu teorian moite-, pidäke- ja sovitus-elementtien yhteisvaikutuksesta, jonka perusteella rangaistuksen ankaruus määräytyy ennustettavasti, yhdenvertaisesti ja suhteellisesti rikoksen moitittavuuden perusteella eettisesti hyväksyttäväksi ja kohtuulliseksi. Suoja ilmentää osaa teorian valtion rankaisuvallan käyttöä *rajoittavista* piirteistä. Teoria ei esimerkiksi salli ankarampia rangaistuksia kuin mihin rikoksen moitittavuus oikeuttaa. Rikoksen tekijän kannalta suoja voidaan nähdä rangaistuksen sovitustehtävän kääntöpuolena. Kun sovitus viittaa sii-

hen yhteiskunnan kannalta hyödylliseen rangaistuksen tehtävään, joka tähtää yhteiskuntarauhaan ja järjestelmän legitimiteettiin (eli rangaistuksen vaikutuksiin lähinnä muiden kuin rikoksentekijän kannalta), *rikoksen tekijän kannalta* valtion määräämä rangaistus merkitsee suojaa yksityisiltä kosto-, itseapu- yms. toimenpiteiltä, jotka voivat olla sisällöltään ja intensiteetiltään vaihtelevia, ennalta-arvaamattomia ja ylimitoitettuja eli muodollisesti ja aineellisesti epäoikeudenmukaisia. Suoja *prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden* merkityksessä puolestaan *luo edellytykset* muodollisesti ja aineellisesti oikeudenmukaiseen ratkaisuun pääsemiselle. Prosessuaalisen suojan perus-elementtejä ovat *syyttömyysolettama, puolueettomuus, kontradiktorisuus ja oikaistavuus*. Ne suojaavat etenkin rikoksesta epäillyn asemaa, mutta myös *asianomistajalla* tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa hänen kärsimänsä vääryyden käsittelyyn ja järjestelmän tulee tukea hänen yksityisoikeudellisten vaatimustensa toteuttamista. Myös prosessuaalisen suojan vaatimus *tukee valtion rankaisuvaltaa*: valtio *voi* taata prosessuaalisen suojan perus-elementit täyttävän rikosprosessijärjestelmän, kun taas sellaisen ulkopuolella rangaistuksen käyttö voisi olla esim. puolueellista ja virheelliseen tai puutteelliseen tosiasiatietoon perustuvaa. Toisaalta prosessuaalinen suoja myös *rajoittaa* valtion rankaisuvallan käyttöä: se ei salli yksilön oikeusturvaa loukkaavia järjestelmän tehokkuuteen tähtääviä menettelytapoja. Prosessuaalinen suoja on yhtäältä (välttämätön mutta ei riittävä) ehto valtion rankaisuvallan oikeutetulle käytölle, mutta toisaalta suojalla on myös *itsenäistä merkitystä* prevention kannalta, sillä prosessuaalinen oikeudenmukaisuus vaikuttaa järjestelmän empiiriseen legitimiteettiin ja sen kautta lain noudattamiseen.

Muodostettua teoriaa voi luonnehtia utilitaristiseksi tai preventioteoriaksi siinä mielessä, että valtion rankaisuvallan käytön oikeutus perustuu sen mukaan rikosoikeudellisen järjestelmän *hyötyvaikutuksiin*. Teorian mukainen rangaistuksen moite-funktio antaa ihmisille normatiivisen syyn ja pidäke-funktio käytännöllisen syyn lain noudattamiseen, sovitus-funktio tähtää yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen sekä järjestelmän legitimiteettiin ja sen kautta lain noudattamiseen ja suoja-funktio puolestaan prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden kautta järjestelmän legitimiteettiin ja lain noudattamiseen. Toisaalta teorian moite- ja pidäke-elementit kietovat rangaistuksen ankaruuden rikosten moitittavuuteen siten, että teoria ei salli (välittömän) prevention optimointiin tähtäävää operointia rangaistuksen ankaruudella. Suoja-elementti puolestaan rajoittaa pyrkimyksiä, jotka tähtäävät järjestelmän tehokkuuteen yksilön oikeusturvan kustannuksella. Teoria johtaa retributiivisia oikeudenmukaisuusarvoja (yhdenvertaisuus, ennustettavuus, suhteellisuus) ja yksilön oikeusturvaa korostavaan rangaistuksen käyttöön.

Jos lain noudattamisen motiiveja tarkastellaan yhtäältä normatiivisesta ja toisaalta instrumentaalisesta näkökulmasta, teorian mukainen rangaistusjärjestelmällä tavoiteltava preventiovaikutus nojautuu ensisijaisesti *normatiivisiin syihin*. Rangaistuksen moite-funktio toimii teon vääryyttä osoittavana moraalisena vetoomuksena ihmisten oikeustajuun ja antaa normatiivisen syyn sellaisten tekojen välttämiseen. Vastaavasti sovitus- ja suoja-elementit tähtäävät järjestelmän legitiimisyyteen perustuvaan normatiivisista syistä johtuvaan vapaaehtoiseen lain noudattamiseen. Ainoastaan pidäke-funktion vaikutusmekanismi on instrumentaalinen. Teorian pääasiallista vaikutusmekanismia, prosessuaalista ulottuvuutta ja rangaistusjärjestelmän tavoitetta silmällä pitäen nimitän teoriaa *normatiivis-prosessuaaliseksi preventioteoriaksi*.[120]

Asetelma II 2: Normatiivis-prosessuaalisen preventioteorian elementit

Jo teorian peruslähtökohdista johtuu, ettei se voi vastata kaikkiin rangaistuksen käyttöä koskeviin kysymyksiin. Esimerkiksi silmällä pitäen järjestäytynyttä rikollisuutta, jonka toimintaa eivät ohjaa normatiiviset syyt, vaan pikemminkin sanktiovarmuuteen ja -ankaruuteen liittyvä laskelmointi, on mahdollista, että yhteiskunnalla täytyy olla käytettävissään *ankarampia* keinoja

[120] Tämä nimitys tosin edellyttää taustalla olevan yhtäältä instrumentaalisen ja toisaalta normatiivisen näkökulman tiedostamista, sillä kaikkien rangaistusteorioiden voi sanoa olevan normatiivisia.

kuin se suhteellisen lievä sanktiotaso, johon normatiivis-prosessuaalinen teoria tähtää. Vastaavasti joidenkin vaarallisten rikoksenuusijoiden osalta yhteiskunnan suojaamiseen liittyvät näkökohdat saattavat edellyttää teorian ehdoista poikkeavaa eristämistä. Toisaalta on myös mahdollista, että esimerkiksi joidenkin humaanisuusnäkökohtien tai yhteiskunnan rikosoikeudelliseen järjestelmään käytettävissä oleviin voimavaroihin liittyvien käytännön realiteettien takia joudutaan poikkeamaan *lievempään suuntaan* teorian mukaisesta normaalirangaistuksesta. Kaikissa rangaistuksen käyttöön liittyvissä kysymyksissä teoria täyttää kuitenkin tehtäväänsä siten, että se tarjoaa *kriittisen standardin*, jota vasten näitä kysymyksiä voidaan tarkastella. Jos rangaistuksen käyttö poikkeaa standardista, teoria osoittaa, että tällöin luovutaan tärkeistä rangaistuksen käyttöä koskevista ehdoista tai periaatteista, jolloin on syytä noudattaa erityisen tarkkaa harkintaa. Juuri tämä on yksi rangaistusteorian tehtävistä.

Jo alustavasti voidaan todeta, että tutkimusteemana olevat tuomiovallan käyttöön rinnastettavat syyttäjän ratkaisuvallan muodot näyttävät eräissä suhteissa poikkeavan teorian asettamista valtion rankaisuvallan käytön ehdoista. Seuraamusluonteinen syyttämättäjättämisratkaisu ilmentää *moitetta*, mutta seuraamuksesta *puuttuu* varsinainen *pidäke*-elementti.[121] Kun pidäkkeen ankaruus ilmentää moitteen suuruutta, jonka puolestaan tulee heijastaa rikoksen moitittavuutta, teoria edellyttää lähtökohtaisesti seuraamusluonteisen syyt-

[121] Ks. toimenpiteistä luopumisen käsitteestä jaksossa I 3.1 esitettyä, erityisesti kohtia (1), (4) ja (5). – Teoksessa *Robinson – Darley* 1995 on tuotu esiin tältä kannalta mielenkiintoisia empiirisiä tuloksia, jotka viittaavat siihen, että ihmiset pitävät merkityksellisenä rikosoikeudellisen vastuun toteamista ja siihen sisältyvää moitetta, vaikka rangaistusta ei määrättäisikään. Tutkimuksessa »tavalliset kansalaiset» arvioivat erilaisia rikostapauksia kuvaavien skenaarioiden perusteella oikeana pitämänsä ratkaisun asteikolta »no criminal liability», »criminal liability but no punishment», »imprisonment» (10-portaisella asteikolla 1 pv, 2 vkoa, 2 kk jne. elinkauteen asti) tai »death» (ks. tutkimusmetodeista *ibid.* s. 7–11 ja s. 217 ss.). Yksi tutkimuksen keskeisistä tuloksista oli usein esiintynyt »liability-but-no-punishment option» valinta, mitä kirjoittajat selittävät mm. seuraavasti (s. 210–211): »The subjects use the condemnatory function of the legal system in a way that makes perfect sense if one sees that ordinary people take the legal code as having moral force to exert on the citizen. The respondents also seem to be saying that these sorts of behaviors are morally inappropriate, without feeling that the person is to be punished for the conduct. In doing so, they are acknowledging what has become one of the major messages of our discussion: that the legal code is seen as having moral force by citizens of the state, and the legal code's moral force operates independently of its coercive force.»

tämättä jättämisen rajaamista vähäisiin rikoksiin. Mitä enemmän syyttämättä jättäminen poikkeaa tästä suhteellisuusvaatimuksesta, sitä painavampia tulee poikkeamisen tueksi esitettävien perusteiden olla. Myös teorian *sovitus*-elementti edellyttää lähtökohtaisesti syyttämättä jättämisen rajaamista vähäisiin rikoksiin. Mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys, sitä painavammin yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen ja järjestelmän legitiimisyyteen liittyvät syyt puoltavat syyttämättä jättämistä voimakkaampaa reagointia valtion taholta. Toisaalta sovitus-elementti järjestelmän legitiimisyyden merkityksessä saattaa joissakin tilanteissa puoltaa – jopa edellyttää – lievempään suuntaan poikkeamista rikoksen moitittavuuden perusteella määräytyvästä rangaistuksesta, esimerkiksi milloin rangaistus olisi tekijän henkilöön liittyvien olosuhteiden takia inhimillisesti katsoen kohtuutonta. *Suoja*-elementti muodollisen ja aineellisen oikeudenmukaisuuden merkityksessä edellyttää, että syyttämättäjättämisratkaisuja ei tehdä mielivaltaisesti, vaan asetettujen kriteerien perusteella yhdenvertaisesti ja johdonmukaisesti. Suhteellisuusvaatimuksen osalta suoja-elementti muodostaa esteen etenkin *ankarampaan* suuntaan tapahtuvalle poikkeamiselle, mutta myös *lievennyksen kriteerien* tulee olla oikeudenmukaisia.[122] Prosessuaalisen suojan kannalta syyttäjän päätöksenteko näyttää erityisen pulmalliselta. Lähtökohtaisesti syyttäjä ei ole samalla tavoin toimeenpanovallasta ja asianosaisista riippumaton puolueeton taho kuin tuomioistuin eikä syyttäjän päätöksentekomenettely ja sitä edeltävät rikosprosessin vaiheet (esitutkinta) ole varsinaisesti kontradiktorisia. Muun muassa nämä kysymykset tulevat lähemmin esille tämän luvun jaksoissa 2 ja 3, jolloin tulee myös pohdittavaksi, minkälaisia ehtoja prosessuaalisen suojan puutteet asettavat syyttäjän päätöksenteolle.

Rangaistusmääräysmenettely ei sinänsä näytä ongelmalliselta teorian moite-, pidäke- ja sovitus-elementtien kannalta, sillä rangaistusmääräys ilmentää moitetta, jonka suuruutta osoittaa rikoksen moitittavuuteen suhteessa olevan pidäkkeen eli sakon ankaruus. Sen sijaan prosessuaaliseen suojaan liittyvät samat ongelmat kuin syyttämättä jättämisessä ja koska rangaistusmääräys sisältää myös rangaistuksen (kärsimys-elementin), noiden ongelmien painoarvo on lähtökohtaisesti suurempi. Toiseksi erilaisista menettelymuodoista voi johtua, että seuraamukset samanlaisista teoista muodostuvat eri-

[122] Ennustettavuuden ja oikeusvarmuuden takaamiseksi on sanottu tarvittavan ennen muuta takeita säännönmukaisesta *ankarampaan* suuntaan poikkeamista vastaan, kun taas ennakoimattoman *lievä* puuttuminen ei oikeusturvan kannalta edusta kansalaisille samanlaista vaaraa. Ks. *Törnudd* 1983 s. 76 ja s. 85 sekä *Lappi-Seppälä* 1987 s. 194.

laisiksi yhtäältä rangaistusmääräysmenettelyssä ja toisaalta normaalissa rikosasian käsittelyjärjestyksessä. On siis mahdollista, että rangaistusmääräysmenettely loukkaa myös teorian mukaista muodollista ja aineellista suojaa.

Voidaan todeta, että normatiivis-prosessuaalinen preventioteoria kehottaa noudattamaan erityisen tarkkaa harkintaa niin seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen kuin rangaistusmääräysmenettelyn ehtojen asettamisessa. Tässä jaksossa tulevat esille seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyvät rangaistuksen käytöstä luopumista koskevat rangaistusteoreettiset kysymykset, kun taas etenkin teorian suoja-elementtiin liittyvät rikosprosessiteoreettiset ehdot tulevat tarkastelun kohteeksi jaksoissa II 2 ja 3. Olemassa olevien säännöstöjen ja menettelyjen lopullinen arviointi teorian kannalta edellyttää tarkempaa tietoa niiden sisällöstä ja on sen vuoksi jätettävä tuonnemmaksi, mutta eräitä säännöstöihin ja menettelyihin liittyviä yleisiä tai periaatteellisia ratkaisuja on mahdollista tarkastella jo tässä luvussa.

1.4 Yleisprevention haaksirikko?

Kun seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen merkitsee normatiivis-prosessuaalisen preventioteorian mukaisesta rangaistuksen *pidäke*-funktiosta luopumista, on syytä eritellysti tarkastella, mitä vaikutuksia sillä voi olla teorian tavoitteena olevan lain noudattamisen kannalta. Tämä kysymys oli Suomessa vuoden 1991 uudistuksen voimaan tullessa erityisen ajankohtainen: Eri yhteyksissä syyttäjien asenteista ja käsityksistä saadut tiedot viittasivat vahvasti siihen, että syytepakkoperiaate ja usko rangaistuksen välittömään yleisestävään tehoon olivat siinä määrin syvään juurtuneita, että uudistuksen tavoitteiden toteutuminen käytännön tasolla näytti epävarmalta.

> Suomessa mainittuja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen vähäisyyden taustalla ilmeisesti vaikuttaneita tekijöitä osoittivat muun muassa Jaakko *Jonkan* oikeuskanslerinviraston järjestämillä syyttäjäkursseilla toteuttamat kyselytutkimukset. *Jonkka* (1991 s. 327) kirjoittaa: »Tutkimusaineistoni antaa jotakin valaistusta suomalaisten syyttäjien asennoitumiseen. Vaikka käytäntö ei ollutkaan yhdenmukaista, voidaan vastauksista nostaa esiin yksi yleistettävissä oleva piirre, mikä saattaa osuvasti kuvastaa suomalaisen syyttäjän rikosprosessissa omaksumaa roolia. Nimittäin silmiinpistävän huolekas vastuu rikosoikeudellisen järjestelmän *yleisestävän tehon säilymisestä*. Tai oikeastaan negatiivisesti: pelko siitä, että ellei yksittäiseenkin tapaukseen reagoida syytteen nostamisella, rangaistusuhan yleisestävä teho heikkenee. Näin käy ymmärrettäväksi se, että sinänsä vähäisetkin jutut viedään oikeuteen; yksittäisiä tapauksia tarkastellaan osana laajempaa kokonaisuutta, ja pientäkin murtumaa »legalismin panssariin» pidetään kohtalok-

kaana kokonaisuuden kannalta.»[123] – *Jonkka* toteaa myös, että lainsäädännön muutoksen todelliset vaikutukset voivat jäädä vähäisiksi, ellei syyttäjistön asenteisiin esim. koulutuksella ja ohjeilla pyritä aktiivisesti vaikuttamaan.[124]

Yleisestäviä syitä on myös Ruotsissa pidetty esteenä seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen soveltamisalan laajentamiselle. RB:n nykyiset säännökset perustuvat *Åtalsrättskommittén* vuonna 1976 valmistuneeseen mietintöön (»Färre brottmål» *SOU* 1976:47), jonka ehdotuksia ei kuitenkaan aluksi haluttu toteuttaa. Hallituksen esityksessä (*prop.* 1981/82:41 s. 12–13) kirjoitettiin:

> Enligt min mening finns det emellertid anledning att starkt ifrågasätta om kommittéförslaget bör genomföras. Att alltför mycket överföra lagföringen till andra organ än domstolarna inger till en början betänkligheter från kriminalpolitiska utgångspunkter. Jag tänker härvid främst på hänsynen till den allmänna laglydnaden. Vilka effekter kommittéförslaget skulle kunna få för den allmänna laglydnaden i samhället är visserligen svårt att ange med bestämdhet. I likhet med de flesta remissinstanserna anser jag emellertid att vidgade möjligheter till åtalsunderlåtelse innebär klara risker från allmänpreventiv synpunkt. Vidare medför kommittéförslaget att man i stor utsträckning går miste om de positiva verkningar från individualpreventiv synpunkt som en lagföring inför domstol kan ha.[125]

Suomen vuoden 1991 uudistuksen esitöissä on todettu, että tavallisissa rikosjutuissa annetuilla yksittäisillä päätöksillä ei olisi erikseen mitattavissa tai edes arvioitavissa olevaa yleisestävää vaikutusta, vaan tästä vaikutuksesta voitaisiin puhua vasta kun yksittäisistä ratkaisuista muodostuu käytäntöjä.[126]

---

[123] Tutkimustuloksista lähemmin ks. *Jonkka* 1991 s. 326–332.

[124] Selostetuista syistä oikeuskanslerinvirasto toteutti ennen vuoden 1991 uudistuksen voimaantuloa poikkeuksellisen perusteellisen syyttäjäkoulutuksen. Koulutuksessa kiinnitettiin erityistä huomiota syyttäjien asenteisiin selostamalla uudistuksen tavoitteita ja tausta-ajatuksia sekä tutkimustietoon perustuvia näkemyksiä syyttämättä jättämisen ja yleisprevention välisestä suhteesta. Koulutus ja sen jälkeen valmistunut säännösten soveltamisohje *OKV muistio* 1990 valmisteltiin oikeuskanslerin asettamassa työryhmässä. Työryhmä kuuli asiantuntijana Tapio *Lappi-Seppälää*, jonka esittämä muistio (*Lappi-Seppälä* 1990) otettiin koulutuksen yleispreventiota koskevan jakson pohjaksi. – Tämän kirjoittaja oli yksi työryhmän jäsenistä ja kouluttajista.

[125] Komitean ehdotukset hyväksyttiin sittemmin laajasti hallituksen esityksessä *prop.* 1984/85:3, johon nykyiset säännökset perustuvat. Komitean mietinnöstä ks. myös *Werner* 1977.

[126] Ks. *HE* 79/1989 s. 8.

Tätä edellä selostettujen lähtökohtien kannalta keskeiseltä vaikuttavaa käsitystä on syytä tarkastella lähemmin senkin vuoksi, että se näyttää asettavan yksittäistapauksellisen ratkaisutoiminnan rationaliteetin kyseenalaiseksi utilitaristisen rangaistusteorian kannalta. Tarkastelu johtaa yleisprevention syntykanavien ja -edellytysten erittelyyn ja arviointiin syyttämättä jättämisen näkökulmasta.

Yleisprevention *syntykanavina* esitetään yleensä rangaistusuhan (1) pelotusvaikutus, (2) moraalia luova vaikutus tai normin sisäistäminen (kriminalisoidut teot saavat kielteisen moraalisen värityksen) ja (3) tapaa luova tai ryhmänormeja vahvistava vaikutus (sääntöjä noudatetaan ajattelematta niiden sisältöä).[127] Yleisprevention syntyedellytyksiä eli *preventioehtoja* ovat puolestaan (1) normi- ja sanktiotuntemus (tieto rikoksista ja niihin liittyvistä sanktioista), (2) sanktiovarmuus (käsitys kiinnijoutumisriskistä tms. seikoista, jotka vaikuttavat siihen varmuuteen, jolla tekijä joutuu rangaistuksi) ja (3) sanktioankaruus (käsitys rangaistusten ankaruudesta).[128] *Lappi-Seppälä* (1987 s. 203–204) asettaa välillisen prevention omiksi ehdoiksi, että (1) rangaistuksen langettaja koetaan auktoriteetiksi ja järjestelmä legitiimiksi, (2) rangaistus mielletään moitteeksi ja (3) teot, joihin rangaistus liitetään, vähitellen mielletään paheksuttaviksi ja hylättäviksi. Näistä lähtökohdista voidaan yksittäisen seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen vaikutusta yleispreventioon tarkastella erittelevästi vaiheittain (I – V).[129]

> *(I) Voidaksemme arvioida, millainen vaikutus yksittäisellä seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä on ihmisten käyttäytymiseen, olisi tiedettävä, kuinka moni pidättäytyy rikosten tekemisestä normatiivisista syistä ja kuinka moni rangaistusuhan takia (marginaaliryhmä I).* Tutkimustiedon perusteella lain noudattamisesta vain osa perustuu rangaistusuhkaa koskevaan pelkoon. Ensisijaisesti lakeja noudatetaan normatiivisista syistä.[130] Tämän vuoksi rangaistuksista luopumisella tai niiden tuomitsemisella (vastaavasti syytteen nostamisella/syyt-

[127] Ks. esim. *Anttila-Heinonen* 1977 s. 80–81, *Lahti* 1974 s. 65 ja alav. 76 sekä *Lappi-Seppälä* 1987 s. 199–202 viiteineen.

[128] Ks. *Anttila-Heinonen* 1977 s. 81–83 ja *Lappi-Seppälä* 1987 s. 202–207.

[129] Tekstissä seuraavan esityksen pohjana on käytetty muistiota *Lappi-Seppälä* 1990.

[130] *Lappi-Seppälä* (1987 s. 223) toteaa laajahkon yleisprevention teoriaa ja empiriaa koskevan analyysinsä jälkeen, ettei tutkimuksin ole mahdollista luotettavasti selvittää, mikä osuus lain noudattamisesta on laskettavissa minkäkin prevention syntykanavan tiliin. Vahvat presumptiot viittaavat kuitenkin siihen, että konventionaaliset motiivit ovat määräävinä ja pelkkä teon julistaminen rangaistavaksi riittää useimmille syyksi teosta pidättäytymiseen.

tämättä jättämisellä) voi olla välitöntä vaikutusta vain pienen marginaaliryhmän käyttäytymiseen.[131]

(II) Jotta syyttämättäjättämispäätöksellä voisi olla vaikutusta marginaaliryhmässä (I), johon kuuluvat pidättäytyvät rikoksista vain rangaistusuhan takia, tulisi heidän saada tieto ratkaisusta. Niiden marginaaliryhmään kuuluvien potentiaalisten rikoksentekijöiden osalta, jotka eivät ole saaneet tietoa syyttämättäjättämispäätöksestä, ratkaisulla ei tietenkään ole mitään vaikutusta. Tieto tavallisissa asioissa annetuista syyttämättäjättämispäätöksistä ei yleensä leviä kuin asianosaisille ja heidän lähipiiriinsä.[132] Tiedon saantia koskeva vaatimus pienentää siten merkittävästi sitä ryhmää, jonka käyttäytymiseen yksittäisellä syyttämättäjättämispäätöksellä voisi olla vaikutusta.[133]

(III) Jotta syyttämättäjättämispäätöksellä voisi olla vaikutusta marginaaliryhmässä (I), joka on saanut tiedon ratkaisusta, tulisi siihen kuuluvien olettaa, että vastaava ratkaisu voisi koskea myös heidän tekoaan. Ihmisillä on yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti oikeus odottaa, että järjestelmä kohtelee relevanteissa suhteissa samanlaisia tapauksia samalla tavalla (vrt. normatiivis-prosessuaalisen teorian *suoja*-elementti). Toisaalta useimmat myös mieltänevät, että erilaisia tapauksia koh-

[131] Marginaaliryhmän »kokoonpano» ei ilmeisestikään ole vakio, vaan potentiaalisten rikoksentekijöiden määrä vaihdellee rikoslajin ja mahdollisen rikoksen teko-olosuhteiden mukaan. Esimerkiksi hyvällä suoralla tiellä otaksuttavasti verraten monia autoilijoita pidättää pienen ylinopeuden ajamisesta vain pelko tuntuvasta sakkorangaistuksesta, kun taas esimerkiksi varkauksissa potentiaalisten rikoksentekijöiden määrä ei ehkä kovin paljon suurentuisi, vaikka tekoon ei liittyisi lainkaan rangaistusuhkaa. Sellaisissa rikoslajeissa, joihin ei liity moraalinormien tukea, rangaistusuhan merkitys pidäkkeenä lienee yleensä arvioitava suuremmaksi. Ks. myös *Anttila-Törnudd* 1983 s. 152.

[132] Kun tuomitsematta jättäminen tapahtuu yleensä alioikeuden julkisessa käsittelyssä, syyttämättä jättämiselle on ominaista julkisuuden puuttuminen. *Lahti* (1974 s. 256) on arvioinut, että käsittelyn julkisuuden puuttumisella on otaksuttavasti myönteinen vaikutus yleisestävyyteen. Mitä vähemmän toimenpiteistä luopumisesta ja sen yleisyydestä keskimäärin tiedetään, sen edullisempaa yleisestävältä kannalta. Ks. myös edellä (II 1.2 alav. 33 jälkeen) *Mathiesenin* esitystä rikosasioita koskevan tiedonkulun puutteista.

[133] Ylimpien syyttäjien ratkaisut voivat olla tässä suhteessa hieman toisessa asemassa. Ylimmän syyttäjän yksittäinenkin ratkaisu saattaa olla julkisen mielenkiinnon kohteena, jolloin tieto siitä leviää laajasti. Ylimmän syyttäjän ratkaisu saatetaan myös helpommin mieltää yleistä syyttämättäjättämiskäytäntöä kuvaavaksi. – Tilanne voi tältä kannalta olla hieman ongelmallinenkin, sillä Suomessa oikeuskansleri ei voi valita, mitkä syyttämättäjättämispäätöksiä koskevat muutoksenhakutyyppiset kantelut hän tutkii. Ratkaisu joudutaan antamaan sellaisistakin asioista, jotka ovat »ennakkopäätöksiksi» kelpaamattomia (vrt. KKO:n muutoksenhakulupajärjestelmä).

dellaan eri tavoin.[134] Esimerkiksi nuorten osalta rangaistusjärjestelmän on perinteisesti katsottu voivan joustaa enemmän kuin täysi-ikäisten kohdalla. Mikäli syyttämättäjättämispäätös on koskenut nuorta, alle 18-vuotiasta henkilöä, edellä rajattuun ryhmään kuuluvat täysi-ikäiset voivat mieltää ja ehkä hyväksyäkin sen, että heidän samanlaisesta teostaan ei välttämättä seuraisi vastaavaa ratkaisua (vrt. teorian *sovitus*-elementti).

(IV) Jotta syyttämättäjättämispäätöksellä voisi olla vaikutusta marginaaliryhmässä (I), joka on saanut tiedon ratkaisusta ja olettaa, että vastaava ratkaisu koskisi myös heidän tekoaan, tulisi sen eron sanktioankaruudessa, jota edustaa syyttämättä jättämisen tuoma lievennys suhteessa vaihtoehtoiseen rangaistukseen, olla tekoon ryhtymisen motiivi. Syyttämättä jättämisellä ei ole merkitystä sellaisten edellä rajattuun marginaaliryhmään kuuluvien henkilöiden käyttäytymisen kannalta, jotka olisivat *joka tapauksessa* – syyttämättäjättämispäätöksestä riippumatta – tehneet rikoksen; heidän osaltaan tekoon liittyvä rangaistusuhka ei ylipäänsä muodosta pidäkettä rikoksen tekemiselle. Syyttämättä jättämisellä on merkitystä vain sellaisissa tapauksissa, joissa rangaistusuhka olisi merkinnyt pidättäytymistä teosta, mutta tekijän seuraamukseksi olettama syyttämättä jättäminen puolestaan ei.[135] Tältä osin näyttäisi vaihtoehtoisen seuraamuksen ankaruudella olevan merkitystä. Lievän sakkorangaistuksen ja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen preventiivinen ero on otaksuttavasti yleensä vähäinen; näissä tapauksissa mahdollisen laskelmoinnin pääpaino on todennäköisesti muissa seikoissa (esim. kiinnijoutumisriski, vahingonkorvausvastuu, ympäristön paheksunta jne.). Jos taas vaihtoehtoinen seuraamus olisi vankeutta, sanktioankaruuden erolla voisi olla merkitystä sellaisissa tapauksissa, joissa rikoksen tekemiseen ylipäänsä liittyy punnintaa.

(V) Syyttämättäjättämispäätöksellä voi olla välitöntä vaikutusta marginaaliryhmän käyttäytymiseen vain sellaisissa tapauksissa, joissa normin noudattamiseen tai noudattamatta jättämiseen liittyy seuraamukseen liittyvää laskelmointia. Oletus hyötyjä ja haittoja rationaalisesti punnitsevasta rikollisesta on monessa tapauksessa fiktio. Mikäli rikos tehdään esimerkiksi ryhmäpaineen (jengi), päihteiden tai huumaavien aineiden vaikutuksen alaisena taikka pikaistuksessa, sanktiotasolla tai rangaistuksilla ylipäänsä ei useinkaan ole preventiivistä merkitystä.

---

[134] Yhdenvertaisuuden periaatteen sanotunlaisesta tulkinnasta ks. esim. *Lahti* 1974 s. 246 viitteineen.

[135] Johtopäätös koskee välitöntä pelotepreventiota. Välillinen preventio (intergraatiopreventio) syntyy pitkän ajan kuluessa (ks. esim. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 210), joten sen vahventumiseen tai heikentymiseen vaikuttaa yleensä vain pitkäaikainen toimenpiteistäluopumiskäytäntö, kuten jäljempänä esitetään.

Esitetyn (I–V) perusteella olisi epärealistista olettaa, että tavallisissa rikosjutuissa tehdyillä yksittäisillä ratkaisuilla olisi päätöksenteossa huomioon otettava vaikutus muiden ihmisten käyttäytymiseen.[136] Yksittäisen päätöksen kuviteltu yleispreventiivinen vaikutus ei toisin sanoen olisi rationaalinen peruste ratkaista kysymystä syytteen nostamisesta tai syyttämättä jättämisestä.[137] Tämä lopputulos on sopusoinnussa myös normatiivis-prosessuaalisen preventioteorian kanssa: teoria ei salli prevention optimointiin tähtäävää operointia pidäke-funktiolla.

Toisaalta on perusteita uskoa, että pitkän ajan kuluessa muodostuvilla yksittäisratkaisuista koostuvilla *käytännöillä* on vaikutusta lain noudattamiseen. Mikäli näin ei olisi, rangaistusjärjestelmän utilitaristinen justifikaatio yleisprevention merkityksessä olisi hylättävä. Käytäntöjen vaikutusta lain noudattamiseen on johdonmukaista tarkastella samalla mallilla, jolla yksittäisratkaisujen vaikutus osoittautui paljolti fiktioksi.

(I) Kun yksittäistapauksissa annettavat ratkaisut konkretisoivat lain abstraktia rangaistusuhkaa ja ilmentävät rikoksen paheksuttavuuden suhdetta muihin tekoihin, esimerkiksi syyttämättä jättämisen muodostuminen rutiiniratkaisuksi joissakin tilanteissa tai rikostyypeissä voi pitkän ajan kuluessa vaikuttaa ihmisten käsityksiin siten, että asianomaista tekoa ei enää pidetä erityisen moitittavana, jolloin moraalinormin käyttäytymistä ohjaava vaikutus saattaa heikentyä. Toisin sanoen se ryhmä, joka on pidättäytynyt asianomaisesta teosta ensisijaisesti normatiivisista syistä, saattaa pienentyä ja vastaavasti se marginaaliryhmä, joka »tarvitsee» teosta pidättäytyäkseen rangaistusuhkaa, suurentua.

---

[136] Vrt. *Andenaes* 1977 s. 97 ja *Jareborg* 1985 s. 4–5, missä yksittäisten ratkaisujen preventiivinen vaikutus on nähty lain abstraktien rangaistusuhkien konkretisoinnissa. Ks. myös *Lappi-Seppälä* 1987 s. 224.

[137] Kuten *Lappi-Seppälä* (1991 s. 1212) toteaa, yleisestävän vaikutuksen syntyminen on riippuvainen lukuisista teoreettisesti ja empiirisesti riidanalaisista edellytyksistä, joiden pohjalta on mahdollista päätyä mitä erilaisimpiin tulkintasuosituksiin ilman minkäänlaisia käytännön mahdollisuuksia tarkistaa esitettyjen tulkintojen perusteltavuutta. Ohje, joka valtuuttaisi perustamaan päätökset yleisestävyyden ja yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitämiseen avaisi ovet oikeuskäytännön epäyhtenäisyydelle. – *Erityisprevention* – rangaistuksen vaikutus rangaistuun itseensä – on puolestaan nimenomaan yksittäistapaukseen (yksittäiseen rikoksentekijään) sidottu ratkaisuperuste. Kun empiiristen näyttöjen (ks. esim. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 239 ss.) perusteella uusimisriski on sitä pienempi, mitä vähemmän sanktio kajoaa yksilön oikeuksiin, on positiiviseen erityisprevention tähtäävä strategia menettänyt merkitystään. Uusimisriskin lisääntymisen eli ns. *negatiivisen erityisprevention* välttäminen voi sitä vastoin olla yksittäistapauksessa rationaalinen ratkaisuperuste.

Esimerkkinä voitaisiin ajatella rattijuopumusta koskevaa Suomen, Ruotsin ja Norjan kansainvälisesti ankaraa seuraamuskäytäntöä, jota on pidetty osoituksena rangaistuksen välillisen vaikutuksen vuosikymmenten kuluessa aikaansaamasta onnistuneesta asennemuokkauksesta: rattijuopumusta pidetään erityisen hylättävänä tekona. Tällä puolestaan on selitetty sitä, että päihtyneiden kuljettajien osuus on näiden maiden liikenteessä vain murto-osa siitä, mitä se on eräissä muissa maissa.[138] Yksittäisillä syyttämättäjättämispäätöksillä ei olisi vaikutusta tähän prevention kannalta suotuisaan asenneilmastoon jo tiedon saantia koskevan edellytyksen (II) puutteen takia. Jos sen sijaan seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä muodostuisi vähitellen säännönmukainen rutiiniratkaisu rattijuopumustapauksissa, on hyvät perusteet uskoa, että ihmisten käsitykset teon moraalisesta hylättävyydestä vähitellen muuttuisivat sallivampaan suuntaan (jos kerran muutos on voinut tapahtua toiseen suuntaan).

(II) Kaikille yleisprevention syntymistä koskeville edellytyksille on yhteistä, että niissä on kysymys siitä, minkälainen *käsitys* ihmisillä on preventioehdoista. Yksittäisen ihmisen käyttäytymistä ohjaavat *hänen* ja hänen sosiaalisten viiteryhmiensä käsitykset oikeasta ja väärästä, järjestelmän legitiimisyydestä sekä siitä, mikä on rangaistavaa, millä varmuudella ja kuinka ankarasti. Kun yksittäiset ratkaisut tulevat (yleensä) vain harvojen ihmisten tietoon ja voivat vaikuttaa vain harvojen ihmisten asenteisiin, järjestelmän toimintaa koskeviin tietoihin ja käyttäytymiseen, yksittäisratkaisuista koostuvien käytäntöjen vaikutus puolestaan ulottuu luonnollisesti laajempiin ihmisryhmiin.

(III) Kysymys siitä, olettavatko marginaaliryhmään kuuluvat vastaavan syyttämättäjättämisratkaisun voivan koskea myös heidän tekoaan, ratkeaa viime kädessä sen perusteella, minkälaisin kriteerein syyttämättä jättäminen tapahtuu ja millaiseksi syyttämättäjättämiskäytäntö muodostuu. *Lahti* (1974 s. 255) on todennut, että yleisestävyyden kannalta varmimmin epäilyjä synnyttävää on, jos toimenpiteistä luopuminen on jonkin tai joidenkin rikoslajien osalta hyvin tavallinen, esimerkiksi tavallisempi kuin minkään lajiseen rangaistukseen tuomitseminen. Mitä kaavamaisemmat ovat syyttämättä jättämisen kriteerit ja mitä yleisempi käytäntö on, sitä todennäköisemmin ihmiset saattavat ottaa sen käyttäytymisessään huomioon.

(IV) Syyttämättä jättämisen sanktioankaruuteen tuoman lievennyksen

[138] Ks. *Andenaes* 1977 s. 65 ja 83, sekä *Ross* 1984 s. 64–70. *Lappi-Seppälä* (1987 s. 218–220) on asettanut kyseenalaiseksi, mikä merkitys tässä prosessissa on ollut sanktioiden ankaruudella ja mikä järjestelmän muilla piirteillä, ennen kaikkea kiinteillä promillerajoilla ja oikeudella suorittaa puhalluskoe vastoin kuljettajan tahtoa.

vaikutus ihmisten käyttäytymiseen riippuu niin ikään siitä, minkälaiseksi syyttämättäjättämiskäytäntö muodostuu. Tältä osin näyttäisi merkitykselliseltä, päädytäänkö syyttämättä jättämiseen vain lievissä rikosasioissa vai myös vakavammissa tapauksissa, joissa ero sanktioankaruudessa on merkittävä, ja minkälaisiin kriteereihin ratkaisut perustuvat. Sellaisissa tapauksissa, joissa ero sanktioankaruudessa on merkittävä, voidaan syyttämättä jättäminen esimerkiksi rajata tapahtuvaksi sellaisin kriteerein, että ratkaisukäytännöllä ei ole muita motivoivaa vaikutusta; syyttämättä jättäminen tapahtuisi esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, missä tekijä itse on teon yhteydessä vakavasti loukkaantunut.

(V) Jos olosuhteet ovat sellaiset, että normin noudattamiseen tai noudattamatta jättämiseen ei liity seuraamukseen liittyvää laskelmointia, vain normatiiviset syyt voivat muodostaa esteen lain rikkomiselle.

Esitetyn perusteella seuraamusluonteisella syyttämättäjättämis*käytännöllä* osana koko rangaistusjärjestelmän toimintaa voi pitkän ajan kuluessa hyvinkin olla vaikutusta lain noudattamiseen. Kuinka suuri ja minkä suuntainen (vahventava/heikentävä) tuo vaikutus on, riippuu siitä, minkälaiseksi käytännön sisältö (kriteerit ja yleisyys) muotoutuu. Kun yleisestävyyden synty lain moraalia luovan vaikutuksen kautta edellyttää muun muassa, että ihmiset luottavat järjestelmään ja pitävät sitä oikeudenmukaisena ja kohtuullisena, voi säännöstön soveltamisesta muodostuvalla käytännöllä olla myös yleispreventiota *vahvistava* vaikutus.

Yksittäisratkaisujen ja käytäntöjen välisen suhteen on sanottu olevan prevention kannalta siinä, että yksittäisratkaisujen tulisi noudattaa preventiivisesti perusteltua ratkaisulinjaa.[139] Käytäntöjen ohjaaminen ja arviointi ei ole yksittäisen lainsoveltajan (syyttäjän) tehtävä, vaan se kuuluu lainsäätäjälle, joka muotoilee toimenpiteistä luopumisen perusteet, ja ylimmälle syyttäjälle, jolla on valta antaa niitä koskevia soveltamisohjeita.[140]

Normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta johtopäätökset edellä esitetystä ovat seuraavat. Ensinnäkin voidaan todeta tarkastelun tukevan teorian lähtökohtia: rangaistuksella voidaan ylipäätään vain rajallisesti vaikut-

[139] Ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 229, missä on todettu, että yksittäisen ratkaisun hyväksyttävyys ja rationaliteetti ei siis ratkea sen mukaan, mitkä ovat yksittäisratkaisun suotuisat seuraukset, vaan sen mukaan millaisiksi muotoutuisivat tuosta ratkaisusta generoitujen käytäntöjen seuraukset. – Yksittäisen rikosjutun ratkaisun ja yleisen lainkuuliaisuuden suhteesta ks. myös *Nuotio* 1996 s. 194 ss.

[140] Ks. *HE* 79/1989 s. 8.

taa ihmisten käyttäytymiseen. Teoria ei salli prevention optimointiin tähtäävää operointia rangaistuksen ankaruudella ja tarkastelun perusteella se ei yksittäistapauksissa olisi edes rationaalista. Toisaalta normatiivis-prosessuaalinen teoria ei salli myöskään syyttämättäjättämis*käytäntöjen* muodostamista prevention optimoinnin pohjalta. Teorian muodostamisen yhteydessä esittämistäni syistä seuraamusten ankaruuden tulee lähtökohtaisesti määräytyä rikosten moitittavuuden perusteella. Tämän vuoksi syyttämättä jätettävien tekojen tulee lähtökohtaisesti olla moitittavuudeltaan vähäisempiä kuin niiden, jotka johtavat syytteeseen. Prevention perusteella optimoidussa syyttämättäjättämiskäytännössä ei niinkään ole pulmana se, että jotkut selviävät rikoksistaan lievemmällä seuraamuksella kuin niiden moitittavuus edellyttäisi. Ongelmana on tällaisen käytännön kääntöpuoli: syytteen nostaminen ja rangaistuksen tuomitseminen lievemmistä kuin syyttämättä jätettävistä teoista ei ole oikeutettua rangaistuksen käyttöä, vaikka se (kuvitellun) prevention kannalta saattaisikin olla perusteltua.

Laajakaan seuraamusluonteinen syyttämättäjättämiskäytäntö ei sinänsä ole normatiivis-prosessuaalisen teorian vastaista. Päinvastoin, seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on sopusoinnussa teoriaan sisältyvän yleisen rangaistustason laskun strategian ja teorian tavoitteleman suhteellisen lievän sanktiotason kanssa samoin kuin kohtuusnäkökohtien huomioon ottamisen kanssa. Jos kaikkein lievimmistä rikoksista voidaan jättää rangaistus määräämättä, voidaan myös vakavampien rikosten sanktiotasoa laskea. Teorian valossa rangaistusjärjestelmällä saavutettavissa oleva preventiovaikutus perustuu ensisijassa normatiivisiin syihin. Rangaistuksen käytön tulee siis olla sellaista, että se edistää tai tukee järjestelmän legitiimisyyttä ja normatiivisia lain noudattamisen motiiveja. Teorian mukaan syyttämättäjättämiskäytäntö tulee muodostaa rikosten vähäisen moitittavuuden ja sellaisten kohtuusnäkökohtien perusteella, jotka tukevat järjestelmän legitiimisyyttä, mutta ei kuvitellun preventiovaikutuksen perusteella.

Kun yleisestävän vaikutuksen syntyminen on riippuvainen lukuisista teoreettisesti ja empiirisesti riidanalaisista edellytyksistä, preventiivisesti perusteltuksi ja rationaaliseksi kuviteltu ratkaisulinja ei tosiasiassa ole välttämättä kumpaakaan niistä. Ei ole lainkaan selvää, kumpi lähestymistapa lopulta on prevention kannalta parempi: preventiivisesti optimoiduksi kuviteltu käytäntö vai normatiivis-prosessuaalisen teorian mukainen käytäntö. Se, mikä prevention optimoinnilla ehkä muutoin voitetaan, saatetaan hävitä järjestelmän legitiimisyydessä ja sen kautta lain noudattamisessa, jos seuraamuskäytäntö ei ole yhdenvertaista, eivätkä seuraamukset ole suhteessa rikosten moitittavuuteen.

1.5 Rangaistuksen käytön yhdenvertaisuus: luvan muotoisten normien velvoittavuudesta ja ohjausvaikutuksesta

Normatiivis-prosessuaalisen teorian mukaisesti yksi valtion rankaisuvallan käytön ehto on sen *yhdenvertaisuus*. Teorian suoja-elementti muodollisen ja aineellisen oikeudenmukaisuuden merkityksessä edellyttää, että syyttämättäjättämisratkaisuja ei tehdä mielivaltaisesti, vaan asetettujen kriteerien perusteella yhdenvertaisesti ja johdonmukaisesti. Tiukan (rikosprosessioikeudellisen) legaliteettiperiaatteen vallitessa syyteharkinnan lopputulokseen vaikuttavat vain näytön ja rangaistavuuden edellytysten arviointiin liittyvä harkintavalta, kun taas opportuniteettiperiaatteen vallitessa lopputulokseen vaikuttaa *lisäksi* toimenpiteistä luopumisen edellytysten harkinta. Tämän vuoksi syyttäjän laaja toimenpiteistäluopumisvalta voi johtaa syyteharkinnan epäyhtenäisyyteen ja loukata yhdenvertaisuusperiaatetta.[141]

Pyrittäessä yhdenvertaiseen ja yhtenäiseen syyttämättäjättämis*käytäntöön* yhtenä perusedellytyksenä on luonnollisesti se, että kaikki syyttäjät todella soveltavat säännöksiä. Tämä triviaalilta tuntuva vaatimus ei ainakaan Suomen osalta ole ollut itsestään selvä. Kuten edellisessä jaksossa todettiin, syyttäjien usko rangaistuksen yleispreventiiviseen vaikutukseen ja toisaalta syyttämättä jättämisen turmiolliseen vaikutukseen yleisprevention kannalta oli ainakin ennen vuoden 1991 uudistusta yleensä ollut vahva ja legaliteettiperiaatteen kunnioitus syvään juurtunut.

Jo ennen vuoden 1991 uudistusta oikeuskirjallisuudessa oli kuitenkin katsottu, että syyttäjällä voi olla *velvollisuus* seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen.[142] Uusien säännösten soveltamista koskevassa oikeuskanslerinviraston muistiossa on todettu, että syyttäjän virkavelvollisuutena on *harkita* toimenpiteistäluopumissäännösten soveltamismahdollisuutta aina kun syyteharkinnassa on esikysymyksenä todettu henkilön syyllistyneen rangaistavaan tekoon.[143] Kysymys ansaitsee uuden säännöstön valossa lähemmän tarkastelun: minkälaisin perustein syyttäjällä olisi joissakin tapauksissa velvol-

[141] Pelko epäyhtenäisestä lain soveltamisesta on ollut keskeinen peruste, jolla syyttäjän harkintavallan laajentamista opportuniteettiperiaatteen suuntaan on vastustettu, ks. *Jonkka* 1991 s. 197 ss. ja *Lappi-Seppälä* 1991 s. 903 ja 909 ss.

[142] Ks. *Tirkkonen* 1969 s. 284 ja 286 alav. 24, missä hän on yhtynyt ruotsalaisessa oikeustieteessä *Elwingin* (1960 s. 26 ss.) esittämiin näkemyksiin sekä *Lahti* 1974 s. 507 ss. (eräin varauksin *Elwingin* esitykseen nähden) ja *Jääskeläinen* 1983 s. 38–40.

[143] *OKV muistio* 1990 s. 54.

lisuus soveltaa säännöksiä, joita on luonnehdittu »luvan muotoisiksi normeiksi» tai »salliviksi reaktionormeiksi».[144]

Ratkaisun avain näyttäisi olevan *yleisessä edussa*, siinä merkityksessä kuin se on säännöstön tausta-ajatuksissa omaksuttu. Kun aiempiin toimenpiteistä luopumissäännöksiin sisältynyt yleisen edun vaatimus nähtiin viittauksena erityisesti yleisestävyyteen,[145] uusien säännösten taustalla on monipuolisempi käsitys yleisen edun sisällöstä.[146] Säännöstön esitöissä esiintuotujen tavoitteiden ja tausta-arvojen perusteella yleisen edun voidaan katsoa vaativan, että rikosoikeudellinen järjestelmä:

(1) mahdollistaa voimavarojen tarkoituksenmukaisen jakamisen,
(2) antaa tilaa muiden kontrollijärjestelmien toiminnalle,
(3) tarjoaa vaihtoehtoja ja on porrasteinen (erit. vapausrangaistuksen haittojen välttämiseksi),
(4) välttää yksittäistapauksissa kohtuuttomat tai tarkoituksettomat ratkaisut,
(5) ottaa huomioon yleisen oikeustajunnan sekä järjestelmän legitiimisyyden (mm. yhdenvertaisuuden ja suhteellisuuden) vaatimukset ja
(6) on kokonaisvaikutukseltaan yleisestävä.

Vaatimuksista kohtien 1–4 voidaan todeta vastaavan niitä tavoitteita, joita toimenpiteistäluopumissäännöstölle on asetettu.[147] Yleisen oikeustajunnan huomioon ottamiseen on puolestaan viitattu muun muassa RVA 15 a §:n johtolauseen (»Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi») perusteluissa.[148] Koko rangaistusjärjestelmän käytön utilitaristinen perustelu on niin ikään tunnustettu esitöissä.[149] Nämä tavoitteet ja tausta-arvot voivat kuiten-

---

[144] Ks. *Lahti* 1974 s. 51 ja s. 498.

[145] Ks. esim. *HE* 23/1972 s. 5 ja *Lappi-Seppälä* 1987 s. 613–614. *Lahti* (1974 s. 399) näki kuitenkin jo tuolloin (tuomitsematta jättämisen edellytyksenä) yleisen edun laajemmassa merkityksessä katsoessaan, että edellytyksen täyttymistä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota *kriminaalipolitiikan päätöksentekokriteereihin*, joista keskeisimpänä hän on pitänyt yleisestävyyttä sekä *yhdenvertaisuutta, ennustettavuutta ja muita oikeusturvaperiaatteita.*

[146] *Lappi-Seppälä* (1991 s. 1209 ss.) on uuden säännöstön taustalla vaikuttavaa yleisen edun vaatimusta analysoidessaan erottanut yleisen edun (a) *intressisuojan* merkityksessä, (b) *oikeustajunnan loukkaamattomuuden* ja sen kautta järjestelmää kohtaan tunnetun *luottamuksen* ja legitimiteetin merkityksessä, ja (c) tehokkaan rikoskontrollin ja *yleisestävyyden* merkityksessä.

[147] Ks. edellä I luvun jakso 3.3.

[148] Ks. *HE* 79/1989 s. 16.

[149] Ks. *HE* 79/1989 s. 8.

kin joutua keskenään ristiriitaan. Erityisesti toimenpiteistäluopumissäännöstön »omat» tavoitteet (kohdat 1–4) voivat vaikuttaa eri suuntaan kuin yleisen oikeustajunnan tai yleisestävyyden vaatimukset.

Laissa nämä tausta-arvot ja tavoitteet on kanavoitu syyttämättä jättämisen perusteisiin.[150] Erilaisia tilanteita (tavoitteita) varten on luotu eri säännökset, ja kunkin säännöksen soveltamisala on pyritty rajaamaan siten, että myös yleisen oikeustajunnan ja yleisestävyyden vaatimukset tulevat niissä huomioon otetuiksi.

Vähäisyysperusteessa voimavarojen tarkoituksenmukaiseen jakamiseen ja yleiseen etuun liittyvät osittain vastakkaiset intressit on otettu huomioon siten, että syyttämättä jättämisen mahdollisuus on rajattu vähäisiin rikoksiin, jolloin ero sanktioankaruudessa jää suhteellisen pieneksi ja ehkä yleensä oikeustajunnan hyväksymäksi (ainakin jos ihmiset ovat tietoisia välttämättömästä voimavarojen jakamisen tarpeesta).

Nuoruusperusteessa tilan antaminen muiden kontrollijärjestelmien toiminnalle ja vapausrangaistuksen haittojen välttäminen on katsottu niin tärkeiksi, että perusteen nojalla syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen jopa rikoksissa, joista voi olla odotettavissa kuuden kuukauden vankeusrangaistus. Perusteen soveltaminen on kuitenkin rajattu alle 18-vuotiaisiin henkilöihin, joiden osalta yleisen lainkuuliaisuuden ja yleisestävyyden intressien on perinteisesti katsottu joustavan keskimääräistä enemmän.[151] Lainsäätäjä on toisin sanoen katsonut, että mainitut intressit tulisivat loukatuksi, jos täysi-ikäisten kohdalla voitaisiin pelkän syyllisyysarvostelun (ymmärtämättömyys tai harkitsemattomuus) nojalla jättää syyttämättä näin ankarasti rangaistava teko.

Kohtuusperusteessa kohtuuttomien tai tarkoituksettomien rangaistusten välttämisen mahdollisuus on nähty niin tärkeäksi, että perusteessa ei ole lainkaan nimenomaisia rajoituksia odotettavissa olevan rangaistuksen ankaruudelle *in concreto*. Perusteen soveltaminen on kuitenkin rajattu sellaisiin erikoistilanteisiin, joissa menettely ei ole yleisen oikeustajunnan tai asianomistajan tärkeiden taloudellisten intressien vastainen ja joissa tapauskohtaiset erityispiirteet sallivat syyttämättä jättämisen ilman, että yleinen lainkuuliaisuus ja luottamus viranomaistoimintojen tasapuolisuuteen tästä kärsivät.[152]

Konkurrenssiperusteessa voimavarojen säästäminen on katsottu rikosten yhtymistapauksissa mahdolliseksi sellaisissakin tilanteissa, joissa ei ole mitään tekoon tai tekijään liittyviä erityispiirteitä. Myöskään odotettavissa olevan rangaistuksen ankaruudelle ei ole asetettu nimenomaisia rajoituksia. Perusteen soveltamisella on kuitenkin vain vähäinen

[150] Ks. myös *Lappi-Seppälä* 1991 s. 913 ss. ja asetelma s. 915.
[151] Näin *HE* 79/1989 s. 8.
[152] Ks. *HE* 79/1989 s. 8 ja 16.

vaikutus lopullisen vastuun määrään ja tekijä tuomitaan muutoinkin ehkä varsin tuntuvaan rangaistukseen.[153] Lisäksi perusteen soveltaminen on rajattu tapauksiin, joissa syyttämättä jättäminen ei ole yleisen oikeustajunnan tai asianomistajan tärkeiden taloudellisten intressien vastaista.

Yleistä etua koskevan edellytyksen jättäminen pois eräistä säännöksistä (RVA 15.2 §) ei esitöiden mukaan ole tarkoittanut, että yleiseen etuun liittyvät näkökohdat olisivat näidenkään syyttämättä jättämisen perusteiden kannalta vailla merkitystä. Päinvastoin hallituksen esityksessä on nimenomaisesti todettu (*HE* 79/1989 s. 8), että lainsäätäjä on pyrkinyt muotoilemaan syyttämättä jättämisen perusteet *juuri siten, kuin yleisen edun katsotaan vaativan.*[154]

Tästä puolestaan seuraa, että *kun syyttäjä soveltaa oikein toimenpiteistäluopumissäännöksiä, hän toteuttaa yleistä etua.* Säännöstön esitöistä ilmenevä teoreettinen ajatus on toiselta puolen se, että *syyte* toteuttaa yleistä etua vain siinä tapauksessa, että minkään yleisen syyttämättäjättämissäännöksen soveltamisedellytykset eivät ole täyttyneet. Syyttäjän tehtävänä puolestaan on juuri yleisen edun ajaminen. Tämän vuoksi voidaan katsoa, että syyttäjän virkavelvollisuutena on harkita toimenpiteistäluopumissäännösten soveltamismahdollisuutta ja myös soveltaa niitä, jos edellytykset siihen ovat olemassa.

Tämän teoreettisen lopputuloksen johdosta on tietenkin huomattava, että toimenpiteistäluopumissäännökset eivät ole luonteeltaan *sääntöjä*, vaan normatiivisia ilmaisuja sisältäviä *periaateluonteisia normeja.* Näin ollen käytännössä voidaan usein esittää vain paremmin tai huonommin perusteltuja näkemyksiä siitä, *ovatko* soveltamisedellytykset todella olemassa. Tämän vuoksi säännöksiä on tulkittava kuten periaatenormeja yleensäkin: mitä selvemmin jonkin syyttämättäjättämissäännöksen soveltamisedellytykset jossakin tapauksessa täyttyvät, sitä selvemmin syyttämättä jättäminen toteuttaa yleistä etua ja sitä painavammaksi muodostuu syyttäjän velvoite myös so-

[153] Ks. *HE* 79/1989 s. 8.

[154] *Lappi-Seppälä* (1991 s. 1213) on todennut, että perusteiden soveltaminen merkitsee yleisen edun vaatimusten huomioon ottamista sen kaikissa aiheen kannalta relevanteissa merkityksissä. Näitä perusteita soveltaen tehdyt ratkaisut muodostavat lopulta myös rangaistuskäytännön, jonka sisällä rangaistukset on jyvitetty tavalla, joka täyttää rationaalin rikoskontrollin (yleisestävyyden) vaatimukset: siinä rajalliset rangaistusresurssit on suunnattu sinne missä käsillä on yhtäältä riittävä *preventiointressi* ja toisaalta *mahdollisuudet käyttäytymisen kontrolloimiseen.*

veltaa säännöstä.[155] Voidaan kuitenkin todeta, että se yhdenvertaisen ja yhtenäisen syyttämättäjättämiskäytännön saavuttamisen perusvaatimus, että kaikki syyttäjät todella soveltavat säännöstöä, on teoreettisesti johdettavissa säännöstön taustaperiaatteista.

Yllä selostetut, Suomen vuoden 1991 uudistuksen esitöistä poimitut lähtökohdat ja tavoitteet ovat pitkälti samoja, joilla Ruotsissakin syyttämättäjättämissäännöstöä on perusteltu.[156] Nuo tausta-ajatukset voidaan ehkä yleisemminkin hahmottaa pohjoismaisen toimenpiteistäluopumisinstituution taustalle. Yhdenmukaisiin lähtökohtiin ja tavoitteisiin johtavina tekijöinä voitaneen nähdä niiden voimavarojen rajallisuus, joita rangaistusjärjestelmään halutaan käyttää, utilitaristinen rangaistusteoria, rangaistuksen relativoitunut asema kriminaalipolitiikan keinojen joukossa, humaani kustannus–hyötytietoinen kriminaalipolitiikka ja lain moraalia luovan vaikutuksen mieltäminen yhdeksi yleisprevention syntykanavaksi.

Tässä valossa voidaan tarkastella, kuinka nämä keskenään osittain ristiriitaiset tausta-arvot ja tavoitteet on eri maissa kanavoitu laissa oleviin toimenpiteistä luopumisen perusteisiin. Ensimmäisessä luvussa pohjoismaisten järjestelmien pääpiirteistä esitetyn perusteella voidaan havaita, että syyttämättä jättämisen edellytykset on selvästi väljimmin säännelty Norjassa, kun taas Suomen säännöstö näyttää edustavan toista laitaa. Kun Suomessa lainsäätäjä on halunnut pitää käytäntöjen ohjaamisen ja arvioinnin pitkälti itsellään, Norjassa ne on jätetty huomattavan suuressa määrin ylimmän syyttäjän (viime kädessä kuninkaan) tehtäväksi hallinnollisessa järjestyksessä.[157] Edellisten välimaastoon sijoittuvat Ruotsi ja Tanska, joiden säännöstöjen

---

[155] Vrt. *Lappi-Seppälä* (1991 s. 1220) joka katsoo, että toimenpiteistä luopumista koskevat normit, jotka on kirjoitettu »saa» muotoon, eivät *velvoita* esim. syyttämättä jättämiseen, milloin lain säätämät edellytykset ovat käsillä, mutta ne antavat tähän *mahdollisuuden.* – Vaikka toimenpiteistä luopumisen edellytykset ovat asteikollisia ja harkinnanvaraisia, syytteen nostamisen tulkitseminen syyttäjän virkavelvollisuuden vastaiseksi voi mielestäni olla joissakin ääritapauksissa mahdollista. Tällainen voisi tilanne olla esimerkiksi, jos omalla mopedillaan yksin ajanut henkilö laiminlyö liukkaan tienpinnan edellyttämän huolellisuuden ja varovaisuuden noudattamisen ja suistuu tien oheen aiheuttamatta vahinkoa kenellekään sivulliselle, mutta loukkaantuen itse siten, että hän halvaantuu loppuiäkseen kaulasta alaspäin. Olisiko yleisestä edusta huolehtivan syyttäjän virkavelvollisuuksien mukaista nostaa syyte liikenteen vaarantamisesta?

[156] Ks. säännösten esitöistä *prop.* 1984/85:3 s. 13 ss. ja laajemmin *SOU* 1976:47 sekä nykytilan arviosta *SOU* 1992:61 s. 175–180 ja *prop.* 1994/95:23 s. 90–94.

[157] Sanotunlainen järjestely on eräissä muissakin suhteissa tyypillinen Norjan syyttäjälaitoksen ohjauksessa. Järjestelyn etuna on ennen kaikkea *joustavuus*; soveltamisohjeita voidaan helposti muuttaa uusien tarpeiden mukaisesti.

ohjausvaikutus voidaan pykälien perusteella arvioida keskenään melko samanvahvuisiksi.

Ruotsissa kaikkien syyttämättäjättämissäännösten soveltamisen perusedellytyksenä on, ettei olennainen yleinen tai yksityinen etu tule syrjäytetyksi. Edellä tarkoitettuja koko syyttämättäjättämisinstituution taustaperiaatteita ja -tavoitteita ei sitä vastoin ole siinä määrin kuin Suomessa sisällytetty eri perusteisiin. Perusteet on jaoteltu lähinnä odotettavissa olevan rangaistuksen (tai rangaistuksen lisän) mukaan ja lisäedellytyksenä esiintyy lähinnä ilmaisu »särskilda skäl».

Edellä esitetty teoreettinen perustelu syyttäjän velvollisuudelle syyttämättäjättämissäännöstön soveltamiseen ei siten näytä aivan soveltuvan Ruotsin järjestelmään (kun »yleisen edun» sisältöä ei ole tarkemmin kanavoitu syyttämättä jättämisen perusteisiin). Ruotsalaisessakin oikeustieteessä on kuitenkin jo *Elwing* (1960 s. 26) esittänyt, että »[d]et förefaller ligga i sakens natur, att, där relativ åtalsplikt råder, åklagaren är *skyldig* att överväga sådana synpunkter, som enligt denna åtalsprincip förtjäna beaktande. Finner han därvid situationen så beskaffad, att åtal ej är påkallat, bör han likaledes vara skyldig att avstå från åtal. Syftet med den relativa åtalsplikten skulle uppenbarligen förfelas, om det överlämnades åt åklagarens subjektiva gottfinnande att efterforska och beakta sådana omständigheter, som denna princip vill skänka betydelse.»

Soveltamiskäytännön muotoutumiseen vaikuttavat säännöstön ohjausvaikutuksen lisäksi *ylimmän syyttäjän ohjeet*. Tältä osin voidaan todeta, että Ruotsissa ylin syyttäjä on antanut poikkeuksellisen yksityiskohtaiset ohjeet paitsi säännöstön yleisistä soveltamisperiaatteista, myös kunkin perusteen soveltamisesta ja vielä rikoslajikohtaisia ohjeita niistä näkökohdista, joihin syyteharkinnassa tulisi kiinnittää huomiota.[158] Suomessa ylin syyttäjä ei ole antanut varsinaisia ohjeita, mutta käytännössä ohjeiden asemassa on pidetty oikeuskanslerin asettaman työryhmän valmisteleman ohjeluonnoksen pohjalta oikeuskanslerinviraston syyttäjäosastossa laadittua muistiota.[159] Muistio noudattelee pitkälti hallituksen esityksen (79/1989) perustelujen sisältöä, eikä

[158] Ks. erityisesti RÅC I:105, I:106, C 31 ja C 61. Mainitut ohjeet on 15.7.1994 lukien korvattu uusilla, aiempia pääosin vastaavilla, mutta hieman suppeammilla ohjeilla RÅC I:123 ja I:124. Näiden lisäksi eräitä rikoslajikohtaisia ohjeita sisältyy myös muihin kiertokirjeisiin, ks. esim. RÅC I:94 (huumausainerikokset) ja I:111 (salakuljetus).

[159] Ks. *OKV muistio* 1990 s. 53–72. *Lappi-Seppälä* (1991 s. 907) on tulkinnut muistion oikeuskanslerin ohjeeksi. Samansuuntaisesti muistiota on luonnehtinut myös *Jonkka* (1991 s. 327 alav. 13).

se sisällä rikoslajikohtaisia tai muitakaan kriminaalipoliittisia linjanmäärityksiä.

> Merkille pantava on kuitenkin Suomessa oikeuskanslerinviraston soveltamisohjeissa asetettu tavoite, että *syyttämättäjättämissäännöksiä sovelletaan johdonmukaisesti siten, että kussakin rikoslajissa vakavuusasteeltaan samanlaisissa tapauksissa kutakin säännöstä sovelletaan painoarvoltaan samanlaisten syyttämättä jättämistä puoltavien erityispiirteiden ollessa käsillä.*[160] Arviointikriteerit siis vaihtelisivat (1) päätösperusteittain, (2) rikoslajeittain ja (3) rikoksen vakavuusasteen mukaan. Arviointikriteerien vaihteleminen *päätösperusteiden* mukaan on ilmennyt jo edeltäneessä esityksessä. Erilaisia tilanteita (tavoitteita) varten on luotu eri säännökset, ja kunkin säännöksen soveltamisala on rajattu (laissa tai ohjeissa) siten, että myös yleisen oikeustajunnan ja yleisestävyyden vaatimukset tulevat niissä huomioon otetuiksi. Ne seikat, joihin soveltamisessa on kiinnitettävä huomiota, vaihtelevat päätösperusteittain ja esimerkiksi nuoruusperusteella voidaan jättää syyttämättä huomattavasti moitittavampia tekoja kuin vähäisyysperusteella. Tämän vuoksi soveltamiskäytännön yhdenmukaisuudesta ja johdonmukaisuudesta voidaan yleensä puhua vain yhden perusteen osalta kerrallaan. Toiseksi arviointikriteerit vaihtelevat myös *rikoslajeittain.* Vaikka mitään rikoslajia ei ole tarkoitettu rajattavaksi säännöstön soveltamisalan ulkopuolelle,[161] lienee selvää, että arviointiperusteet ja niiden merkitys vaihtelevat melkoisesti rikostyypin mukaan. Esimerkiksi ne seikat, joiden nojalla yhtäältä rattijuopumus ja toisaalta varkaus voitaisiin jättää syyttämättä, lienevät yleensä erilaisia. Kolmanneksi syyttämättä jättämisen kriteerit vaihtelevat *rikoksen vakavuuden* mukaan. Tarkasteltaessa tiettyä rikoslajia, tulee syyttämättä jättämistä puoltavien erityispiirteiden olla sitä painavampia, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys. Vastaavasti, mitä lievemmästä rikoslajista on kyse, sitä helpommin syyttämättä jättämisen edellytykset täyttyvät. Toisaalta, vaikka kyse olisi hyvinkin lievästä rikostyypistä, seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ei esitöiden perusteella tulisi kysymykseen, jos tekoon ei liity *mitään* syyttämättä jättämistä puoltavia erityispiirteitä; muutoin ratkaisukäytäntö voisi merkitä rikostyypin tosiasiallista dekriminalisointia, mihin säännöstöjä ei ole tarkoitettu.

Ruotsissa itse normisto on siis soveltamisedellytyksiltään verrattain avoin, mutta ylimmän syyttäjän ohjeet puolestaan yksityiskohtaiset, kun taas Suomessa syyttämättä jättämisen perusteet on verrattain yksityiskohtaisesti säädetty laissa, mutta ohjeistus on avointa. Esiin noussut ero on soveltamiskäy-

---

[160] *OKV muistio* 1990 s. 54.

[161] Tämä on nimenomaisesti todettu vähäisyysperusteen kohdalla esitöissä, ks. *HE* 79/1989 s. 13.

tännön muotoutumista silmällä pitäen mielenkiintoinen; kumpi järjestely on ohjausvaikutukseltaan voimakkaampi? Tähän kysymykseen on syytä palata tutkimuksen empiirisen osan jälkeen.

1.6 Syyttämättäjättämissäännöstö normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta: alustava arviointi

Seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevien yleissäännösten taustalla voidaan edellä esitetyn perusteella havaita tietynlainen prevention optimoinnin ajatus. Tästä huolimatta säännökset eivät kuitenkaan ole etäällä myöskään normatiivis-prosessuaalisen teorian asettamista vaatimuksista.

Vähäisyysperuste on sopusoinnussa teoriaan sisältyvän koko rangaistustason laskun strategian kanssa. Lisäksi rikosoikeudelliseen järjestelmään käytettävissä olevien voimavarojen rajallisuus saattaa muodostaa sellaisen syyn, jonka vuoksi teorian osoittamista ehdoista saatetaan joutua luopumaan. Tällaisissa tapauksissa teoria kehottaa noudattamaan tarkkaa harkintaa. Tässä harkinnassa teorian edellyttämää suhteellisuutta ja yhdenvertaisuutta vähiten loukkaavana voidaan pitää rangaistuksen käytöstä luopumisen rajaamista juuri vähäisiin rikoksiin.

Nuoruusperusteen osalta taas saatetaan hyväksyä se ajatus, että suhteellisuusvaatimuksella on nuorten osalta *erilainen sisältö* kuin täysi-ikäisillä rikoksentekijöillä. Vaikka teorian mukaan yksi oikeutetun rangaistuksen käytön edellytys on sen yhdenvertaisuus, nuoruus on sellainen ominaisuus, jonka huomioon ottamista ei välttämättä ole pidettävä yhdenvertaisuusperiaatetta loukkaavana. Lyhyesti sanottuna: jokainen on joskus ollut (tai parhaillaan on) nuori ja on siten ainakin teoreettisesti päässyt osalliseksi siitä potentiaalisesta edusta, jonka rikosoikeudellinen järjestelmä liittää nuoruuteen. Myös suhteellisuusvaatimuksen sisältöä osaltaan määrittävä yleinen oikeustajunta todennäköisesti hyväksyy tämän.

Kohtuusperuste puolestaan mahdollistaa syytteestä luopumisen sellaisissa tapauksissa, joissa rangaistuksen käyttö olisi inhimillisesti katsoen kohtuutonta ja järjestelmän legitiimisyyden kannalta vahingollista. Sen sijaan kohtuusperusteeseen sisältyvä vaihtoehtoinen edellytys, rangaistuksen *tarkoituksettomuus*, näyttää prevention optimoinnilta ja siten normatiivis-prosessuaalisen teorian vastaiselta. Tässäkään ongelma ei ole siinä, että jotkut ehkä välttyvät rikostensa moitittavuutta vastaavalta rangaistukselta, vaan siinä, että jotkut moitittavuudeltaan lievempiin tekoihin syyllistyneet eivät pääse osalliseksi tästä »tarkoituksettomuuden» edusta. Kysymys on siten keskeisesti siitä, mitkä ovat »tarkoituksettomuuden» kriteerit ja onko niitä mahdollista

muodostaa oikeudenmukaisiksi. Kuviteltu preventio ei ole normatiivis-prosessuaalisen teorian valossa oikeudenmukainen päätöksentekokriteeri. Tältä osin lähempi arviointi on jätettävä tuonnemmaksi säännöksen sisällön tulkinnan ja eritoten sen soveltamiskäytännön tutkimisen jälkeen tapahtuvaksi.

Konkurrenssiperusteen soveltaminen merkitsee periaatteessa poikkeamista yksittäisen rikoksen moitittavuutta vastaavasta rangaistuksesta. Kun prosessitaloudellisista syistä järjestelmän kuormitusta on välttämätöntä rajoittaa, saman henkilön useiden rikosten arviointia yhtenä kokonaisuutena voidaan pitää yhtenä järjestelmän yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta vähiten loukkaavista keinoista voimavarojen säästämiseksi. Konkurrenssiperusteen ilmentämä suhteellisuusperiaatteen modifiointi on ehkä yleisen oikeustajunnankin hyväksyttävissä.[162] Lisäksi säännöksen soveltamista nimenomaisesti rajoittaa tärkeää yleistä tai yksityistä etua koskeva ehto, joista edellinen viittaa juuri yleisen oikeustajunnan vaatimusten ja jälkimmäinen asianomistajan intressien huomioon ottamiseen, jotka molemmat ovat normatiivis-prosessuaalisen teorian mukaisesti huomioon otettavia seikkoja. Konkurrenssiperuste voidaan nähdä myös yhtenä keinona koko rangaistustason laskun strategiassa.

Olemassa olevat syyttämättä jättämistä koskevat yleissäännökset näyttävät siis perusratkaisuiltaan pitkälti hyväksyttäviltä normatiivis-prosessuaalisen teorian valossa. Säännösten yksityiskohtaisempi sisältö tulee vielä tarkasteltavaksi tutkimuksen III luvussa, mutta viime kädessä tärkeintä on luonnollisesti se, kuinka säännöstöä sovelletaan käytännössä. Se on tutkimuksen kohteena V luvussa. Ennen näitä lukuja on kuitenkin muodostettava normatiivis-prosessuaalisen teorian suoja-elementtiin liittyvät rikosprosessiteoreettiset ehdot syyttäjän päätöksenteolle.

2. Syyttäjän päätöksenteko rikosoikeudellisen tuomiovallan käytön kannalta

2.1 Rikosprosessin tarkoitusperistä

Prosessia eli oikeudenkäyntiä on luonnehdittu lailla järjestetyksi menettelyksi, jossa valtiovalta määrää (vahvistaa) ja tarpeen vaatiessa pakolla toteuttaa sen, mikä yksittäistapauksessa on oikein.[163] Kun se, mikä yksittäistapauksessa on

[162] Tälle käsitykselle on empiiristä tukeakin, ks. *Robinson – Darley* 1995 s. 189–197.

[163] Ks. esim. *Tirkkonen* 1969 s. 1, *Aalto* 1965 s. 1 ja *Virolainen* 1995 s. 12. Ks. myös *Havansi* 1996 s. 145–146, joka on sanotun tapaisen juridisen määritelmän lisäksi esittä-

oikein, määräytyy aineellisen oikeuden perusteella, prosessin avulla toteutetaan aineellista oikeutta. Rikosprosessilla toteutetaan siis rikosoikeutta tai tarkemmin sanottuna *rikosoikeuden* (tai kriminaalipolitiikan) *arvoja ja tavoitteita*.[164] Kun aineellisen rikosoikeuden »oikea» toteuttaminen edellyttää *tutkintaa* (todellisuutta koskevan tiedon hankintaa ja arviointia), *päätöksentekoa* (rikosoikeudellisen vastuu- ja seuraamuskysymyksen sekä prosessuaalisen syyllisyyskysymyksen ratkaisemista) ja menettelyä koskevia lainkäyttäjän toimintaa ohjaavia ja toimintavaltaa rajaavia normeja, rikosprosessi voidaan määritellä myös *oikeudellisesti säädellyksi menettelyksi, jossa epäillyn rikoksen johdosta tutkitaan ja ratkaistaan kysymykset rikosoikeudellisesta vastuusta ja seuraamuksista*.[165]

Rikosprosessi on siis olemassa aineellisen rikosoikeuden vuoksi, mutta toiselta puolen rikosprosessuaaliset normit ovat aineellisen rikosoikeuden toteutumisen välttämättömiä ehtoja. Aineellisen rikosoikeuden normit eivät yksinään – pelkällä olemassaolollaan – kykene riittävästi suojaamaan niitä oikeushyviä, joiden suojaksi ne on asetettu. Tarvitaan lisäksi prosessia, jonka avulla aineellisen rikosoikeuden ilmentämä abstrakti rangaistusuhka voidaan konkreettisesti toteuttaa ja siten pitää tuo uhka varteenotettavana.[166] Kun siviilioikeudelliset oikeusseuraamukset voidaan usein toteuttaa myös yksityisten keskinäisin toimenpitein, rangaistus voidaan määrätä ainoastaan prosessissa.[167] Kuten alussa mainitusta prosessin määrittelystä ilmenee, lainkäytössä ja eritoten rikosprosessissa on kyse myös yhteiskunnallisesta vallan- ja voimankäytöstä.[168]

---

nyt määritelmän (luonnehdinnan) *ideaali*prosessista: »Prosessi on lailla säännelty julkinen, nopeahko, keskitetty ja kohtuuhintainen menettely, jossa puolueeton, riippumaton ja ammattitaitoinen julkisvallan instanssi oikeussuojan antamisen tarkoituksessa ja lain mukaisen oikeustilan toteuttamiseksi sekä kaikkia asian osapuolia kuullen tutkii sille välittömästi esitetyn aineiston perusteella, mikä on lainmukainen oikeellinen lopputulos, ja tämän kantansa selkeästi perustellen tuomitsee sen mukaisesti.»

[164] Ks. myös *Lahti* 1974 s. 84.

[165] Ks. *Jonkka* 1992 s. 1–3 ja 1993 s. 26. Ks. myös *Lappalainen* 1986 s. 1–2.

[166] Esim. *Tirkkonen* 1969 s. 5 kirjoittaa: »Asian laita onkin se, että ellei oikeudenkäyntitie olisi tarpeen vaatiessa käytettävissä, ei yksityis-, rikos- eikä hallinto-oikeudellisilla säännöksillä olisi ajan mittaan minkäänlaista käytännöllistä arvoa.» *Virolainen* 1995 s. 5 luonnehtii prosessioikeutta eräänlaiseksi koneistoa käynnissäpitäväksi moottoriksi; ilman sitä oikeudellinen järjestelmä ei toimisi. Saman tapaisiin näkökohtiin viitaten *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 15 toteaa: »Strafferetten er i praksis ikke bedre, end straffeprocessen tillader».

[167] Ks. myös *Andenæs* 1995 s. 5.

[168] *Virolainen* 1995 s. 15 on tässä mielessä luonnehtinut lainkäyttöä »organisoiduksi väkivaltakoneistoksi», jossa kuitenkin noudatetaan laissa säänneltyjä menettelymuotoja.

Yksittäistapauksia silmällä pitäen prosessin tarkoitukseksi saatetaan luonnehtia *oikeussuojan antaminen* oikeudenloukkauksia (rikoksia) vastaan (oikeussuojafunktio) tai konfliktin ratkaiseminen (ratkaisufunktio).[169] Rikosprosessin vastaajan osalta prosessin tarkoituksena voidaan yksittäistapauksissa nähdä myös *erityisprevention mahdollistaminen* silloin, kun se on aineellisen rikosoikeuden normien tavoitteena.[170]

Prosessin tehtävä ei kuitenkaan rajoitu vain yksittäistapaukselliseen aineellisen oikeuden arvojen ja tavoitteiden toteuttamiseen, vaan prosessille on vallitsevaksi muodostuneen käsityksen mukaan annettu myös yleinen *käyttäytymistä ohjaava funktio*. Sen mukaan lainkäyttö on osa *sanktiomekanismia*, joka jo ennakolta vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ja ohjaa sitä aineellisoikeudellisten normien mukaiseksi sekä vaikuttaa yleisesti kansalaismoraalia edistävästi. Tätä teoriaa on tuonut esiin erityisesti *Ekelöf*, jonka mukaan *»rättskipningen är till för att ge de materiella reglerna genomslagskraft ute i samhällslivet»*.[171] Tavallisesti prosessilla nähdään olevan *sekä* oikeussuojafunktio *että* käyttäytymistä ohjaava funktio, mitä *Virolainen* on nimittänyt *lainkäytön kaksoisfunktioksi*; funktioiden keskinäinen painoarvo vain vaihtelee eri prosessi-instituutioissa ja tilanteissa.[172] Oikeussuojafunktion ja ohjausfunktion keskenään erilaisista näkökulmista lainkäytön tavoitteisiin Virolainen (1995 s. 85) kirjoittaa: »Lainkäytön oikeussuojafunktiossa prosessia tarkastellaan kantajan kannalta ja tarkastelukulma on menneeseen aikaan suuntautuva, retrospektiivinen. Lähtökohta on individuaalinen, konkreettisen oikeusjutun asianosaisen asemaa silmällä pitävä.» Ja edelleen (s. 86): »Lainkäytön ohjausfunktiossa tarkastelun kohteena ei sen sijaan ole yksittäinen oikeudenkäynti, vaan näkökulma on laajempi: lainkäyttöjärjestelmä kokonaisuudessaan. Mutta myös yksittäisen prosessin tarkastelussa näkökulma on prospektiivinen, tulevaisuuteen suuntautuva, ja tarkastelu kohdistuu enemmän vastaajatahoon kuin kantajaan.»

---

[169] Oikeussuojan antamista on pitänyt prosessin tarkoituksena mm. *Tirkkonen* 1974 s. 3. *Jonkka* 1992 s. 21–22 on todennut rikosprosessin huolehtivan oikeussuojan toteutumisesta välillisesti, so. aineellisen rikosoikeuden arvojen ja tavoitteiden toteutumisesta huolehtimalla. Ks. myös *Virolainen* 1995 s. 80–82, jossa on esitelty eri kirjoittajien oikeussuojafunktiota tai ratkaisufunktiota koskevia käsityksiä.

[170] Näin on ainakin silloin, jos seuraamuksen tehtävänä on rikoksentekijän eristäminen.

[171] Ks. *Ekelöf – Boman* 1990 s. 14 ja tarkemmin s. 7–22.

[172] Ks. *Virolainen* 1995 s. 85–90. Molempiin prosessin tehtäviin ovat viitanneet myös esim. *Lappalainen* 1995 s. 5–6, *Jonkka* 1992 s. 13–17, *Havansi* 1996 s. 139, *Lager* 1994 s. 4–6 ja *Jokela* 1996 s. 19.

Rikosprosessia silmällä pitäen puhe lainkäytön oikeussuoja- ja ohjausfunktioista sekä niiden menneeseen aikaan tai tulevaisuuteen suuntautuvasta tarkastelukulmasta muistuttaa rangaistusteoreettista tai kriminaalipoliittista keskustelua.[173] Siitä asiassa perimmältään onkin nähdäkseni kysymys. Kun rikosprosessin tehtävänä on toteuttaa rikosoikeuden arvoja ja tavoitteita, tuo tehtävä merkitsee samalla – tai tarkemmin sanottuna – rikosoikeuden taustalla vaikuttavien rangaistusteoreettisten ja kriminaalipoliittisten arvojen ja tavoitteiden toteuttamista.[174] Tämän vuoksi ei ole yllätys, että keskustelu rikosprosessin tehtävästä aineellisen rikosoikeuden toteuttajana kääntyy lopulta keskusteluksi rangaistuksen tarkoituksesta. Jos rikosoikeudessa nojaudutaan esimerkiksi rangaistuksen yleisestävään vaikutukseen, on johdonmukaista, että tällainen vaikutus liitetään myös siihen prosessiin, jossa rangaistukset tosiasiassa tuomitaan.

Tästä myös johtuu, että rangaistusteoreettiset ja kriminaalipoliittiset arvot ja tavoitteet heijastuvat (tai ainakin niiden pitäisi heijastua) siihen, *minkälaiseksi* prosessi muodostetaan. Prosessin muodosta – prosessinormien sisällöstä – näet riippuu, kuinka hyvin prosessi voi täyttää tehtävänsä mainittujen arvojen ja tavoitteiden toteuttajana. Jos rangaistuksen käyttö nojautuu esimerkiksi yleispreventioon, yksi perusedellytys sen saavuttamiseksi on prosessin järjestäminen julkiseksi. Jos taas tavoitteena on erityispreventio, prosessi tulee järjestää siten, että myös rikoksentekijän henkilöön liittyvät seikat tulevat siinä selvitetyiksi.[175] Demokraattisessa yhteiskunnassa vaikuttavat rangaistusteoreettiset ja kriminaalipoliittiset arvot ja tavoitteet edellyttävät rangaistuksen käytön järjestämistä legitiimiksi, kun taas totalitaarisessa yhteiskunnassa prosessin tehtävänä voi olla yhtäältä epäinhimillisiin rangaistuksiin perustuvan pelotusvaikutuksen ylläpitäminen ja toisaalta valtaa pitävien kannalta kiusallisten toisinajattelijoiden vaientaminen kaikessa hiljaisuudessa. Prosessin tarkoitus tai tehtävä ja vastaavasti sen muoto eivät siis ole ajasta ja paikasta riippumattomia ilmiöitä. Aineellista rikosoikeutta ja rikosprosessioikeutta on tarkasteltava yhdessä.[176]

---

[173] Tätä ilmentää jo esim. *von Hirschin* teoksen »Past or Future Crimes» (1985) nimi.

[174] Jos tarkastelu siirretään esittämääni normatiivis-prosessuaaliseen teoriaan, voitaisiin todeta, että rikosprosessin tehtävänä on tapahtuneen rikoksen johdosta toteuttaa teorian edellyttämä *moite*, pitää *pidäke* varteenotettavana, toteuttaa *sovitus* ja huolehtia *suojasta*.

[175] Ks. myös *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 15–16.

[176] Sen, minkälaiseksi prosessi on järjestetty (tai minkälaiseksi se pitäisi järjestää), voidaan sanoa heijastavan *prosessikäsitystä*. *Laukkanen* (1995 s. 19) määrittelee prosessikäsitykset teorioiksi prosessioikeuden normatiivisista viitekehyksistä, joissa hyväksy-

Yllä on ollut esillä rikosprosessin tehtävä aineellisen rikosoikeuden arvojen ja tavoitteiden toteuttamisessa, joka siis näkemykseni mukaan kytkeytyy viime kädessä rangaistusteoreettisiin tausta-ajatuksiin ja kriminaalipolitiikan arvoihin ja tavoitteisiin. Tämän rikosprosessin aineellista rikosoikeutta palvelevan tehtävän lisäksi rikosprosessilla on myös itsenäistä merkitystä ja tietyllä tavalla »omia» arvoja ja tavoitteita.

Yksilön oikeusturvasta huolehtiminen on tällainen rikosprosessin tehtävä. Rikosprosessin aineellisen rikosoikeuden tavoitteita niin yksittäistapauksessa kuin preventiivisesti palveleva tehtävä korostaa rikosten selvittämisen ja rangaistusten tuomitsemisen tärkeyttä eli sitä, että rikosoikeudellisen vastuun toteutumistodennäköisyys on mahdollisimman suuri.[177] Toisaalta oikeusvaltiossa on huolehdittava siitä, ettei tämän tavoitteen toteuttamisessa poljeta yksilön oikeusturvaa, jonka perimmäisenä taustana on ihmisarvon kunnioittaminen. Se edellyttää etenkin, ettei syyttömiä tuomita, mutta se edellyttää myös yhdenvertaisuutta ja ratkaisujen eettistä hyväksyttävyyttä eli muodollista ja aineellista oikeudenmukaisuutta.[178] Kuten *Jonkka* (1992 s. 12) on todennut, perusjännite rikosprosessissa kulkee yksityisen ja julkisen intressin välillä. Juuri rikosprosessi on se »etulinja», jossa joudutaan ottamaan kantaa siihen, mikä merkitys ja arvo yksilön oikeusturvalle annetaan suhteessa julkisen vallan intresseihin.[179] Tähän liittyen rikosprosessioikeutta onkin nimitetty sovelletuksi valtiosääntöoikeudeksi.[180]

Kolmantena nimenomaan itse menettelyyn liittyvänä ja siten rikospro-

---

tään tietyt yhteiskunnalliset tai lainkäytön arvot ja tavoitteet lainkäyttölajin tavoitteeksi, ja osoitetaan tai kehitetään ne yksityiskohtaiset normit, joiden mukaisella menettelyllä tavoitteet saavutetaan. *Laukkanen* (1995 s. 14 ss.) on tutkinut perusteellisesti *siviiliprosessioikeuden* prosessikäsityksiä. Ks. myös *Jokela* 1996 s. 22–25, missä on viitattu mm. *ihmisoikeudelliseen prosessikäsitykseen.*

[177] Ks. *Jonkka* 1992 s. 17.

[178] Ks. edellä normatiivis-prosessuaalisen teorian *suoja*-elementin yhteydessä lausuttua (II 1.3 *d*).

[179] Ks. myös esim. *Smith* 1991 s. 13–14 sekä *Andenæs* 1995 s. 7, joka kirjoittaa: »Utformningen av straffeprosessen skjer derfor under en stadig avveining mellom hensynet til en effektiv rettsforfølgning og hensynet til å unngå at uskyldige blir dømt. Denne avveiningen kan falle forskjellig ut til ulike tider og ulike land.» Rikosprosessin päätehtävä ei kuitenkaan ole sen varmistaminen, ettei ketään syytöntä tuomita: »Dette er å drive en god tanke for langt. Det primære formål med straffeprosessen er selvsagt å gjøre sraffansvaret til en realitet.» – Yksilön oikeusturvaan ja syyttömän suojaamiseen liittyvät näkökohdat tulevat jäljempänä perusteellisemman tarkastelun kohteeksi mm. ihmis- ja perusoikeusnormien valossa.

[180] Ks. *Peters* 1968 s. 670–671 sekä esim. *Lappalainen* 1986 s. 59, *Jonkka* 1991 s. 176 ja *Virolainen* 1995 s. 132.

sessin omana tehtävänä voidaan pitää sitä, että *institutionaalisena menettelynä* rikosprosessi ylläpitää yhteiskuntarauhaa[181] ja legitimoi lopputuloksen. Kun on olemassa institutionaalinen menettely, johon tapahtuneen oikeudenloukkauksen (rikoksen) johdosta voidaan turvautua, tarve omankädenoikeuteen, itseapuun ja yksityisiin kosto- tms. toimenpiteisiin vähenee. Kun sanotussa menettelyssä asia voidaan tiettyjä menettelymuotoja noudattaen ja asianosaisten oikeusturvasta ja vaikutusmahdollisuuksista huolehtien puolueettomasti tutkia, sekä ratkaista riippumattoman ja puolueettoman elimen auktoritatiivisella, sitovalla ja lopullisella päätöksellä, menettely legitimoi lopputuloksen.[182] Tällaisen menettelyn jälkeen asianosaisten on helpompi hyväksyä asian lopputulos ja tyytyä siihen, vaikka ratkaisu ei välttämättä olisikaan yksittäisen asianosaisen näkökulmasta suotuisa.[183]

Prosessin preventiovaikutus on nähty yleensä lähinnä sanktiotodennäköisyyden tuotteena, seurauksena rangaistusuhan pitämisestä varteenotettavana. Vastaavasti rikosprosessin legitimointitehtävä on liitetty ratkaisun lopputulokseen. Sen sijaan vähemmän on kiinnitetty huomiota itse menettelyn eli menettelyllisen oikeudenmukaisuuden vaikutukseen lain noudattamisessa. Kuten normatiivis-prosessuaalisen teorian muodostamisen yhteydessä on ilmennyt, menettelyn oikeudenmukaisuus *sinänsä* voi vaikuttaa edullisesti empiiriseen legitiimisyyteen, toisin sanoen kansalaisten käsityksiin järjestelmän legitiimisyydestä ja sen kautta edistää lain noudattamista.[184] Erilaisten rikosprosessijärjestelmien yhteisenä perustavoitteena voidaankin pitää *oikean ratkaisun löytämistä oikeudenmukaisella ja legitiimillä tavalla.*[185]

---

[181] Yhteiskuntarauhan ylläpitäminen voidaan kytkeä prosessiin monin eri tavoin. Kuten *Virolainen* 1995 s. 80 on todennut, oikeussuojateorian kannattajien mukaan oikeusrauhan suojaaminen saatetaan nähdä vain prosessin välillisenä, oikeussuojan antamisesta seuraavana »miellyttävänä sivutuotteena», eikä suoranaisena prosessin tehtävänä. Oikeusrauhaa turvataan oikeussuojaa antamalla; kun riita on tuomiolla ratkaistu, oikeusrauha on palannut. Tämän suuntaisesti esim. *Tirkkonen* 1969 s. 1–2 ja 1974 s. 2.

[182] Ks. myös *Jonkka* 1992 s. 24–26.

[183] Ks. myös *Tyler* 1990 s. 107, missä on empiirisesti todettu prosessuaalisella oikeudenmukaisuudella olevan epäsuotuisia ratkaisuja vaimentava vaikutus (cushion effect). Jos epäsuotuisaan ratkaisuun johtanut prosessi on ollut oikeudenmukainen, ratkaisu ei vaikuta haitallisesti ihmisten käsityksiin oikeusviranomaisten legitiimisyydestä.

[184] Ks. edellä II 1.3 *d.*

[185] *Jörg – Field – Brants* (1995 s. 42) kirjoittavat sattuvasti: »The aims of adversarial and inquisitorial justice are much closer than the classical models imply. Both systems have the finding of truth as a fundamental aim: the principle that the guilty should be punished and the innocent left alone. Yet whatever the system, it is surely fundamental that the truth – in so far as it can be established – should be established in what is

Rikosprosessin tehtävät voidaan kokoavasti tiivistää seuraavasti:[186]

1. Aineellisen rikosoikeuden arvojen ja tavoitteiden toteuttaminen
   a) yksittäistapauksessa
   b) yleisesti
2. Yksilön oikeusturvasta huolehtiminen
3. Menettelyn ja sen lopputuloksen legitimointi

Tarkasteltaessa tässä valossa *syyttäjän päätöksentekoa* voidaan todeta, että se voi ja sen pitääkin toteuttaa aineellisen rikosoikeuden arvoja ja tavoitteita sekä huolehtia yksilön oikeusturvasta.

Voidaan tosin todeta, että kaikissa syyttäjän päätöksentekotilanteissa yksilön oikeusturvavaatimuksella ei ole samanlaista sisältöä kuin tuomioistuimen päätöksenteossa – esimerkiksi, kun kyse on pakkokeinoja tai syytteen nostamista koskevasta syyttäjän päätöksestä. Jos sen sijaan kysymys on tutkimusteeman piiriin kuuluvasta syyksilukevasta ratkaisusta, syyttäjän päätöksenteko on rinnastettava myös yksilön oikeusturvavaatimuksen painoarvon osalta tuomioistuimen vastaavan langettavan ratkaisun tekemiseen.

Toinen asia on, kuinka syyttäjän päätöksenteossa voidaan saavuttaa sama yksilön oikeusturvan taso kuin tuomioistuimessa. Myös menettelyn ja sen lopputuloksen legitimoinnin kannalta syyttäjän päätöksenteko näyttää pulmalliselta. Juuri menettelytapojen puolesta syyttäjän päätöksenteko näet poikkeaa tuomioistuimen päätöksentekoprosessista ja monet oikeudenkäynnissä noudatettavat periaatteet, joilla voidaan otaksua olevan vaikutusta juuri yksilön oikeusturvaan ja legitiimisyysnäkökohtiin, syrjäytyvät syyttäjän päätöksenteossa. Prosessiperiaatteet on otettava tältä kannalta tarkastelun kohteeksi.

---

regarded as a fair, and therefore socially legitimate, way.» Ja edelleen (s. 43): »Truth-finding and fairness are the most important, distinct, aims of criminal justice. But they are also interrelated in the sense that they may clash and yet at the same time depend on each other for legitimacy».

[186] Rikosprosessinkin tehtäviin voitaisiin liittää vielä yksi – Suomen oloissa uusi – *Virolaisen* esiintuoma lainkäytön tehtävä: oikeutta luova (kehittävä) funktio. Tämä liittyy etenkin korkeimman oikeuden lainkäyttöön, jolla on lähes yksinomaan ennakkopäätöksiä tuottava funktio (prejudikaattifunktio). Vaikka Suomessa ei ole (päinvastoin kuin common law -maissa) hyväksytty tuomioistuinten materiaalista oikeutta luovaa tai kehittävää funktiota (ja tuomioistuimet itsekin ovat suhtautuneet siihen torjuvasti), tuomioistuimet joutuvat lakeja tulkitessaan pakostakin kehittämään oikeutta ja tämän suuntainen kehitys tulee ilmeisesti vahvistumaan. Virolainen on katsonut prejudikaattifunktion täydentävän prosessin ratkaisu- ja ohjausfunktioita, sillä myös sen päämääränä on edistää materiaalisen oikeuden normien ja tavoitteiden toteutumista. Ks. tarkemmin *Virolainen* 1995 s. 90–97.

2.2 Syyttäjän päätöksenteossa syrjäytyvistä rikosprosessuaalisista periaatteista

Rikosprosessi on useiden eri suuntiin vaikuttavien intressien jännitekenttä, jossa noudatettavaa menettelyä ja päätöksentekoa on säännelty erilaisia periaatteita ilmentävin normein. Rikosprosessuaaliset periaatteet puolestaan ilmentävät mainittujen eri suuntiin vaikuttavien intressien huomioon ottamista. Esimerkiksi edellä hahmoteltuja rikosprosessin tehtäviä silmällä pitäen eräät periaatteet palvelevat aineellisen rikosoikeuden arvojen ja tavoitteiden toteuttamista, toiset yksilön oikeusturvasta huolehtimista ja jotkut prosessin legitimointitehtävää. Tämän vuoksi se, minkälaisten periaatteiden mukaan prosessi on järjestetty ja minkälaisen painoarvon kukin periaate on siinä saanut, ilmentää yhteiskunnallisia arvostuksia ja edellä mainittua rikosprosessin yhteyttä valtiosääntöoikeuteen.[187]

Kun tutkimusteemana oleva syyttäjän päätöksenteko merkitsee poikkeusta normaalisti tuomioistuimelle kuuluvasta rikosoikeudellisen tuomiovallan käytöstä, tässä on tarpeen tutkia, miltä normaali rikosprosessi yhteiskunnallisia arvostuksia osoittavana »mittarina» rikosprosessuaalisten periaatteiden valossa näyttää, jolloin voidaan arvioida, minkälaista etääntymistä noista arvoista syyttäjän ratkaisuvalta merkitsee ja minkälaisia ehtoja siitä syyttäjän päätöksenteolle ehkä seuraa. Tältä kannalta on tarpeen tutkia etenkin syyttäjän päätöksenteossa *syrjäytyviä* periaatteita sekä niiden tausta-arvoja ja tavoitteita.[188]

---

[187] Esim. *Jonkka* (1991 s. 176) on todennut rikosprosessin olevan hyvä eri aikakausien ja kulloisenkin yhteiskunnan arvostuksia kuvastava mittari. Siitä heijastuu välittömästi, minkälaiset arvot ja miten painotettuina ne ovat vallalla sekä myös se, mikä merkitys käytännössä mm. perusoikeuksilla on. Vastaavasti *Gammeltoft-Hansen*, joka on korostanut myös prosessinormien *soveltamiskäytännön* merkitystä, kirjoittaa: »Den nærmere udformning af straffeprocessens regler herom og – især – den måde, hvorpå reglerne anvendes i praksis af politi, anklagemyndighed og domstole, er derfor en af de klareste målestokke for de konkrete indhold, der ligger i frihedsrettighederne. Strafferetsplejen er på denne baggrund blevet karakteriseret som »forfatningsrettens seismograf».»

[188] Ihmis- ja perusoikeusnormien edellyttämät oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä noudatettavat periaatteet tulevat jäljempänä (II 2.4) vielä erikseen tarkasteltaviksi, joten pyrin tässä yhteydessä luomaan tutkimusteeman kannalta tarpeellisen yleiskuvan prosessiperiaatteista syyttäjän päätöksentekoa silmällä pitäen. – Erilaisten prosessiperiaatteiden oikeudellinen merkitys ja luonne ei ole täysin vakiintunut. *Tirkkonen* 1969 s. 81 ja 101 on pitänyt rikosprosessioikeuden ylimpänä periaatteena *tarkoituksenmukaisuutta* (menettelyn varmuutta, nopeutta ja halpuutta), minkä vuoksi rikosprosessioikeuden ns. johtavilla periaatteilla ei yleensä ole oikeusperiaatteen merkitystä. Kontradiktorisen periaatteen Tirkkonen on kuitenkin lukenut todelliseksi oikeusperiaatteeksi. *Jonkka* 1992 s. 8

Prosessiperiaatteet voidaan karkeasti ryhmitellä esimerkiksi seuraavasti:[189]
a) Päätöksentekoa ohjaavat periaatteet,
b) rooliperiaatteet ja
c) menettelyperiaatteet.

a. Päätöksentekoa ohjaavista periaatteista

Päätöksentekoa ohjaaviin periaatteisiin voidaan rikosprosessissa lukea yleisesti syyttömän suojaamisen periaate ja konkreettisemmin syyttömyysolettama ja eräät siihen sisältyvät periaatteet kuten in dubio pro reo.[190] Tähän ryhmään voidaan lukea myös esimerkiksi vapaan todistusharkinnan (tai -teorian) periaate[191] sekä objektiviteettiperiaate, jonka mukaan syyttäjän on otettava huomioon myös epäillyn syyttömyyden puolesta puhuvat seikat. Vaikka tällai-

---

on pitänyt oikeusperiaatteelle tyypillisenä, että se pyrkii edistämään jotakin kyseisen oikeudenalan tai koko oikeusjärjestyksen keskeistä arvoa tai tavoitetta. Oikeusperiaatteen muodollisena tunnistamiskriteerinä on sen institutionaalinen tuki oikeusjärjestelmässä. Arvo- tai tavoiteperiaate on oikeudellisesti velvoittava vain jos se on yleisesti hyväksytty oikeudellisessa argumentaatiossa (lakien esitöissä, oikeuskäytännössä tai kirjallisuudessa). Ks. myös *Tuori* 1990 s. 51–52, jonka mukaan oikeusperiaatteet ilmentävät oikeudenalan *keskeisen moraaliväritteisen normatiivisen sisällön*. – Tekstissä käsiteltävistä rikosprosessiperiaatteista voitaneen Jonkan (*ibid.*) tavoin pitää oikeusperiaatteena kontradiktorisen periaatteen lisäksi syyttömän suojaamisen periaatetta ja välittömyysperiaatetta, sekä myös julkisuusperiaatetta. Sen sijaan useista elementeistä koostuvaa akkusatorista periaatetta voi olla pulmallista esittää oikeusperiaatteeksi erittelemättömänä, mutta esimerkiksi sen organisatorista merkitystä – syyte- ja tuomitsemisvallan erillisyyttä – voidaan mielestäni pitää oikeusperiaatteena, jolla on institutionaalista tukea perustuslakia myöten. Ks. myös *Virolainen* 1995 s. 261–262, jonka mukaan rikosprosessuaalisia rooliperiaatteita voidaan pitää oikeusperiaatteina; on vain muistettava niiden vähäinen deduktioarvo lain soveltamisessa.

[189] Vastaavalla tavalla prosessiperiaatteita on jaotellut mm. *Virolainen* 1995 s. 200 ja s. 260. En puutu jäljempänä lähemmin siihen, mitä periaatteita eri kirjoittajat ovat mainittuihin tai muihin hahmottamiinsa eri ryhmiin lukeneet. Kuten *Jokela* 1996 s. 45 toteaa, yleensä prosessiperiaatteet ovat niin moniaineksisia sisältäen samalla arvoja ja tavoitteita sekä keinoja niiden toteuttamiseksi, ettei periaatteiden systemaattinen ryhmittely vaikuta aina onnistuneelta. *Lappalainen* (1995 s. 58–59) on luonnehtinut prosessiperiaatteita prosessinormistosta pelkistetyiksi yleisluontoisiksi menettelytavoitteiksi tai -kuvauksiksi, joista tosin osalla on itsenäisen oikeusperiaatteen asema. – Tekstissä jaottelu on lähinnä esitystekninen, eikä siitä, mihin ryhmään jokin periaate on luettu, ole sinänsä tehtävissä johtopäätöksiä periaatteen merkityksestä tai »arvosta».

[190] Syyttömyysolettamasta ja sen merkityssisällöistä ks. jäljempänä erit. II 2.4 *b5*.

[191] Vapaasta todistusteoriasta ja -harkinnasta ks. esim. *Jonkka* 1993 s. 24 ss. ja *Virolainen* 1995 s. 41–42.

silla päätöksentekoa ohjaavilla periaatteilla saattaa prosessin eri vaiheissa olla erilainen painoarvo, näitä periaatteita *voidaan* noudattaa syyttäjän langettavassa päätöksenteossa – ne eivät toisin sanoen ole tässä yhteydessä silmällä pidettäviä syyttäjän päätöksenteossa syrjäytyviä periaatteita.

b. Rooliperiaatteista

Rikosprosessin rooliperiaatteisiin voidaan lukea paitsi asianosaisten ja tuomioistuimen välisiä suhteita ja työnjakoa, myös eri asianosaisten – syyttäjän, asianomistajan ja syytetyn – keskinäisiä suhteita sääntelevät periaatteet. Tästä näkökulmasta rooliperiaatteisiin voidaan lukea *virallis- eli offisiaaliperiaate*, joka perinteisen määrittelyn mukaan sisältää sen, että yksityinen (asianosainen) ei saa ratkaista, tahtooko hän nauttia oikeussuojaa, missä laajuudessa hän haluaa oikeussuojaa ja mitä oikeussuojan mahdollisista eri muodoista hän yksittäistapauksessa käyttää.[192] Kaikissa näissä suhteissa määräämisvalta kuuluu virallisperiaatteen mukaan valtion orgaaneille, jotka voivat asianomistajan tahdosta riippumatta käynnistää rikosprosessin. Tämä ilmentää rikosprosessiin liittyvää *julkista intressiä*: disponointi rikosprosessin kohteesta (rikollisesta teosta) ja rikoksen julkisoikeudellisista seuraamuksista ei ole mahdollista, päinvastoin kuin määräämis- eli dispositiivisen periaatteen mukaan järjestetyssä siviiliprosessissa, jossa asianosaiset saavat yleensä vapaasti määrätä yksityisoikeudellisista intresseistään. Sen lisäksi, että (1) syyteoikeus on julkista intressiä edustavalla virallisella syyttäjällä, virallisperiaatteen mukaan (2) virallinen syyttäjä ei saa sopia asiaa rikoksentekijän kanssa, (3) syytetyllä ei ole oikeutta myöntyä kantajan rangaistusvaatimuksiin ja (4) tuomioistuimen ratkaisun tulee perustua jutun materiaaliseen tutkintaan, jolloin syytettyä ei periaatteessa voida tuomita rangaistukseen pelkän tunnustuksen perusteella.[193] Rikosprosessin tehtäviä silmällä pitäen virallisperiaatteen voidaan todeta *palvelevan aineellista rikosoikeutta* edistämällä rikosvastuun toteuttamistavoitetta. Virallisperiaatteen mukaisesti järjestetyssä rikosprosessissa rikosvastuun toteutuminen ei jää riippumaan asianomistajasta, jonka disponointivalta voisi alentaa sanktiotodennäköisyyttä ja heikentää yleispreventiota. Toisaalta virallisperiaatteella voi olla merkitystä myös rikosprosessin *legitimointitehtävän* kannalta, sillä se edistää yhdenvertaisuutta ja ennustettavuutta, kun rikosprosessin käynnistyminen ja eteneminen ei riipu asianomistajan tahdosta.[194]

---

[192] Ks. *Tirkkonen* 1969 s. 83 ja *Lappalainen* 1986 s. 56.

[193] Tämän suuntaisesti *Tirkkonen* 1969 s. 84.

[194] Ks. *Jonkka* 1992 s. 60, missä on myös todettu, että asianomistajan ja syytetyn kes-

Suomalaisessa rikosprosessissa virallisperiaatetta ei ole toteutettu poikkeuksettomasti etenkään syyteoikeuden järjestelyn osalta, vaan useissa rikoksissa virallisen syyttäjän syyteoikeus riippuu asianomistajan syyttämispyynnöstä. Vastaavasti kaikkein lievimmissä rikoksissa pelkkä tunnustus saattaa käytännössä riittää langettavan ratkaisun perusteeksi. Siinä laajuudessa kuin virallisperiaatetta erilaisissa rikostapauksissa noudatetaan, se koskee kuitenkin sekä syyttäjän että tuomioistuimen päätöksentekoa, joten virallisperiaatekaan ei ole syyttäjän päätöksenteossa syrjäytyvä prosessiperiaate.

Syyttäjän (tai syytettä ajavan asianomistajan) ja tuomarin roolijakoa rikosprosessissa kuvataan *akkusatorisen menetelmän* eli syyttämismenetelmän (-periaatteen) ja sen vastakohtana olevan *inkvisitorisen menetelmän* avulla.[195] Akkusatorisen prosessin peruspiirteet voidaan tiivistää seuraavasti:[196]

---

kinäisten välien kannalta saattaa olla eduksi, ettei asianomistaja joudu itse ottamaan kantaa syytteen nostamiseen.

[195] Se, mitä piirteitä akkusatorisen ja inkvisitorisen menetelmän ja jommankumman mukaisesti järjestetyn prosessin katsotaan sisältävän, vaihtelee prosessijärjestelmien eroista johtuen eri maissa. Mannermaiset oikeusjärjestykset ovat lisäksi – paljolti Euroopan ihmisoikeussopimuksen vaikutuksesta – kehittyneet varsinaisen oikeudenkäyntimenettelyn osalta siinä määrin akkusatoriseen suuntaan, että perinteisellä jaottelulla akkusatoriseen ja inkvisitoriseen rikosprosessimenettelyyn ei eri maiden järjestelmien oikeudenkäyntivaihetta voi enää osuvasti luonnehtia (ks. *Jääskeläinen* 1996a s. 168). Teoreettisina ääripäinä mallit ovat kuitenkin kiintoisia. *Jörg – Field – Brants* (1995 s. 42) kuvaavat niitä seuraavasti: »The usual way of describing [the adversarial system] is as a contest between two equal parties, seeking to resolve a dispute before a passive and impartial judge, with a jury (»the people») pronouncing one version of events to be the truth. The inquisitorial system is described as the investigation of an event and the persons involved in that event by the state with a view to establishing the truth – the state doubly present in the »fact-collecting» prosecutor on the one hand and, on the other, an impartial and independent judge actively involved in truth-finding.»

[196] Suomessa akkusatorisuuteen on vakiintuneesti liitetty tekstissä esitettävät elementit, eri kirjoittajilla hieman eri tavoin muotoiltuina, ks. esim. *Tirkkonen* 1969 s. 86–87, *Träskman* 1980 s. 15, *Lappalainen* 1986 s. 64–65 ja *Jonkka* 1992 s. 67. *Virolainen* (1988 s. 348) on todennut, että mainittuihin käsitteisiin itse asiassa sisällytetään useampia eri menettelyperiaatteita sen mukaan, kenellä on oikeudenkäynnissä päärooli ja vastuu asian selvittämisestä, jolloin voidaan puhua inkvisitorisesta tai akkusatorisesta *prosessista*. Kun rikosprosessi perustuu nykyisin samanlaiseen kaksiasianosaissuhteeseen kuin siviiliprosessikin, voitaisiin Virolaisen mielestä rikosprosessissa lopettaa puhumasta inkvisitorisesta/akkusatorisesta prosessista tai menetelmästä ja siirtyä käyttämään samoja rooliperiaatteita kuin siviiliprosessissakin, siis määräämisperiaatetta sekä käsittely- ja virallisperiaatteita. Ks. *Virolainen* 1988 s. 350–352 ja 1995 s. 299 ss. – Akkusatorisella menetelmällä on kuitenkin käsitteenä rikosprosessioikeudellisessa kirjallisuudessa jo pitkät perinteet ja havaintojeni mukaan se on myös juurtunut suomalaisten syyttäjien ammattisa-

1) Syyte- ja tuomitsemisvaltaa käyttävät erilliset, toisistaan riippumattomat tahot;
2) tuomioistuin voi ottaa rikosasian käsiteltäväkseen vain syyttäjän aloitteesta;
3) syyte rajaa tuomioistuinta sitovasti oikeudenkäynnin kohteen;
4) syyttäjä ja syytetty ovat periaatteessa tasavertaisessa asianosaisasemassa; ja
5) syyttäjä huolehtii todistusaineiston hankkimisesta ja näytön esittämisestä.

Syyte- ja tuomitsemisvallan erillisyyttä voidaan luonnehtia akkusatorisen periaatteen *organisatoriseksi* merkitykseksi, joka sisältää sen, ettei syyttäjä ja tuomari saa olla sama henkilö tai kuulua samaan viranomaiseen.[197] Tätä voidaan pitää tietyllä tavalla perustavanlaatuisimpana kysymyksenä prosessin järjestämisessä – vasta kun syyte- ja tuomitsemisvalta on erotettu, muut akkusatorisen prosessin elementit tulevat mahdollisiksi.[198] Toisaalta pelkkä organisatorinen erillisyys ei ratkaisevasti edistä rikosprosessin arvojen ja tavoitteiden toteutumista. Seuraava askel on oikeudenkäyntialoitteen varaaminen yksin syyttäjän valtaan, mitä voidaan nimittää akkusatorisen periaatteen *prosessuaaliseksi* merkitykseksi. Jos taas tuomioistuin ei voi tuomita syytettyä muusta kuin syytteen teonkuvauksen kattamasta menettelystä, käsillä on periaatteen *materiaalinen* ulottuvuus, josta käytetään tavallisesti nimitystä syytesidonnaisuus.[199]

Suomessa syyttäjää luonnehditaan vakiintuneesti prosessin asianosaiseksi. Kun syyttäjä edustaa prosessissa julkista intressiä ja siten pyrkii aineellisesti oikeaan ja oikeudenmukaiseen lopputulokseen eikä vain langettavaan tuomioon, kansainvälisesti ei ole aivan harvinaista, että syyttäjää ei pidetä oikeudenkäynnin asianosaisena.[200] Kun syyttäjällä ei ole asiassa henkilökoh-

---

nastoon. Tämän vuoksi olen pitäytynyt mainitussa käsitteessä ja myös sen nähdäkseni vakiintuneessa merkityssisällössä.

[197] Ks. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 36.

[198] *Ignatius* 1900 s. 30 on pitänyt akkusatorisen ja inkvisitorisen prosessin välisenä erona juuri tuomitsemisen ja syyttämisen erottamista eri orgaanien tehtäväksi.

[199] Akkusatorisen periaatteen (syyttämisperiaatteen) organisatorista, prosessuaalista ja materiaalista merkitystä on käyttänyt *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 36–38, jonka systematiikassa akkusatoriseen *prosessiin* kuuluvat syyttämisperiaatteen (anklageprincippet) lisäksi virallisen syytteen periaate, syyttäjän objektiviteettiperiaate ja asianosaisperiaate. Viimeksi mainittuun periaatteeseen on puolestaan luettu syytetyn oikeudet jutun asianosaisena (partsbeføjelser), syytetyn vaitiolo-oikeus, julkinen puolustus ja tasavertaisuusperiaate. Ks. tarkemmin *ibid.* s. 31–40. Syytesidonnaisuudesta ks. esim. *Jonkka* 1992 s. 69 ss. ja *Virolainen* 1995 s. 300 ss.

[200] Esim. *Van den Wyngaertin* (1993) toimittamassa 13 EU-maan rikosprosessijärjes-

taista intressiä, hänen roolinsa poikkeaakin selvästi syytettä ajavan asianomistajan roolista. Tämä ei kuitenkaan estä pitämästä syyttäjääkin asianosaisena. Periaatteelliselta kannalta keskeisintä ei lopultakaan ole se, miten syyttäjän roolia nimitetään, vaan se jo yllä esittämästäni akkusatorisen prosessin piirteiden luettelosta ilmenevä seikka, että syyttäjän *asema* prosessissa on periaatteessa *tasavertainen* syytetyn aseman kanssa. Keskeisenä akkusatorisen periaatteen piirteenä voidaan pitää myös sitä, että juuri *syytetyllä* on asianosaisasema – hän ei toisin sanoen ole vain tutkinnan objekti, kuten inkvisitorisessa menettelyssä.[201]

Viimeinen lenkki prosessin järjestämisessä akkusatoriseksi on todistusaineiston hankkimisen ja näytön esittämisen jättäminen syyttäjän tehtäväksi. Tämä sisältää myös sen, että tuomioistuin puuttuu mahdollisimman vähän jutun selvittämiseen materiaalisen prosessinjohdon keinoin (ainakaan syytetyn vahingoksi).[202]

Akkusatorisen menetelmän puolesta voidaan esittää kaikkia aiemmin hahmotettuja rikosprosessin tehtäviä palvelevia perusteita. Tutkinnan *tehokkuus* lisääntyy, kun tutkintaa varten on olemassa siihen keskittyneet viranomaiset eli syyttäjä ja poliisi.[203] Epäillyn *oikeusturvan* kannalta on tärkeätä, kuten *Jonkka* on todennut, että jutun vireillepano, tutkinnan rajaaminen ja todistusaineiston hankkiminen ei ole tuomioistuimen tehtävänä, jolloin se välttyy luomasta ennakoivaa olettamaa epäillyn syyllisyydestä.[204] Tällöin aineellisesti virheellisen ratkaisun mahdollisuus pienenee eli akkusatorisen menetelmän voidaan sanoa *edistävän tuomio-oikeellisuutta*.[205] Inkvisitorisessa

---

telmää koskevassa teoksessa kolmen maan osalta kirjoittajat eivät ole pitäneet syyttäjää asianosaisena, vaikka kaikkien maiden oikeudenkäyntivaiheen on selitetty olevan akkusatorista (suluissa asianomaista maata koskevan jakson kirjoittaja ja sivu em. teoksessa): Hollanti (prof. A.H.J. *Swart* s. 290), Portugali (prof. Jorge *De Figueiredo Dias* s. 319–320) ja Kreikka (prof. Christos *Mylonopoulos* s. 163). Lisäksi useiden muiden maiden kohdalla syyttäjän luonnehtimista asianosaiseksi on pidetty pulmallisena.

[201] Ks. myös *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 38–40.

[202] Ks. *Jonkka* 1992 s. 67.

[203] Ks. *Jonkka* 1991 s. 204 ja 1992 s. 68. *Tirkkonen* 1969 s. 92 on todennut akkusatorisen menettelyn edellytyksenä olevan mm. »kaikinpuolisesti pätevän syyttäjälaitoksen ja kelvollisen valmistavasta tutkinnasta huolehtivan virkakunnan olemassaolo».

[204] Ks. *Jonkka* 1992 s. 68, missä on todettu roolijaon helpottavan myös syytetyn puolustautumista. Hän saa etukäteen tietoonsa syyttäjän vaatimukset eikä häntä voida tuomita muusta. Lisäksi syytetyn on helpompi esittää kärjekästäkin kritiikkiä vaatimuksia kohtaan, kun ne eivät tule samalta taholta, joka jutun ratkaisee.

[205] Tuomio-oikeellisuudella tarkoitetaan sitä, että ratkaisu on sekä näyttö- että oikeuskysymysten (fakta- ja normipremissin) osalta oikea, ks. *Havansi* 1996 s. 139 ja *Virolai-*

menettelyssä puolestaan, kuten *Tirkkonen* (1969 s. 91) kirjoittaa, »tuomari joutuu samalla kertaa olemaan jutussa sekä syyttäjänä, puolustajana että tuomarina. Näin monipuolisia tehtäviä ei sama henkilö kuitenkaan voi tyydyttävästi suorittaa: Tuomitseva toiminta vaatii tyyntä objektiivista harkintaa, johon ei hevillä päästä, jos samalla on pakko toimia syyttäjänä ja puolustajana. Suurin vaara tällaisesta järjestelystä koituu rikoksesta epäillylle.» Akkusatorisuus myös tukee prosessin *legitiimisyyttä* mm. sen vuoksi, että tuomioistuimelle jäävä puolueettoman ratkaisuelimen rooli vahvistaa yleisön luottamusta lainkäytön objektiivisuuteen.[206]

Ruotsi-Suomen vanhimman rikosprosessin on sanottu olleen vanhan germaanisen prosessin tavoin pääasiallisesti akkusatorista, mutta siirtyneen vähitellen mannermaisen, lähinnä kanonisen oikeuden vaikutuksesta inkvisitoriseen menetelmään,[207] joka oli ainakin suuremmissa rikosjutuissa vallalla, kun vuoden 1734 laki säädettiin. Seuraavalla vuosisadalla prosessi muuttui taas vähitellen akkusatoriseen suuntaan, mutta inkvisitorisuutta ilmentänyt OK 4:1:n alkuperäinen säännös – joka oikeutti tuomarin todennäköisen ylei-

---

nen 1995 s. 104 sekä *Välimaa* 1994 s. 7–9 viitteineen. – Inkvisitorisen menetelmän »vahingollisesta vaikutuksesta prosessin tulokseen» on kirjoittanut jo *Ignatius* 1900 s. 28–30, joka on akkusatorisen prosessin puolesta tuonut esiin myös seuraavan merkille pantavan seikan (s. 30–31): »Mutta sitäpaitsi on tästä [tuomitsemisen ja syyttämisen] eroittamisesta se hyöty, että molempien intressien edustajain toimet tulevat toistensa kontrollin alaisiksi ja valtio voi myöskin siten paremmin käyttää hyväkseen tuomioistuinlaitoksen instanssijärjestelmää, alistamalla syyttäjän kautta alemman tuomioistuimen tuomion ylemmän tarkastettavaksi niissä tapauksissa, joissa on syytä olettaa, että edellinen on jossain kohden erehtynyt.»

[206] Näin myös *Tirkkonen* 1969 s. 92, jossa on lisäksi todettu akkusatorisen menetelmän vastaavan nykyaikaisia *humaanisuuden vaatimuksia*. Tällä Tirkkonen on tosin viitannut siihen, että akkusatorisessa menetelmässä ei ole uhkaamassa sitä inkvisitorisen menetelmän vaaraa, että »tuomari kiehtovilla ja viekoittelevilla kysymyksillä tai muuten epäasianmukaista kuulustelutapaa käyttämällä pyrkii saamaan totuuden ilmi», mikä puolestaan merkitsee syytetyn »moraalista ja sielullista kidutusta». – Kun akkusatorisen menetelmän elementtejä sisältyy ihmisoikeussopimuksissa edellytettyyn oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, humaanisuuden kytkemistä akkusatorisuuteen voidaan toisaalta pitää hyvinkin modernina.

[207] Nimitys inkvisitorinen menettely juontaa juurensa kanonisesta oikeudesta, jossa tuomarin tuli, jos todenmukainen huhu mainitsi jonkun rikokseen vikapääksi, aloittaa *inquisitio* eli selvittää huhun todenperäisyys ja langettaa sen perusteella ratkaisu. Todettakoon, että kanonisen oikeuden inkvisitiossakin näytettiin pitävän periaatteessa tärkeänä syyte- ja tuomiovallan erottamista: nimenomaan oli määrätty, ettei tuomari saanut pitää itseään samalla syyttäjänä, vaan hänen tuli käsitellä asiaa siten kuin *huhu* olisi syytteen nostanut (!). Ks. *Ignatius* 1900 s. 44.

sen kulkupuheen perusteella aloittamaan viran puolesta tutkinnan suuresta rikoksesta ilman syytettä – tuli kumotuksi vasta v. 1960, minkä jälkeen lainsäädännössä ei enää ole ollut muodollistakaan tukea inkvisitoriselle menettelylle.[208] Akkusatorisuutta puolestaan ilmentää samassa yhteydessä OK 14:3:een otettu säännös, jonka mukaan virallisen syyttäjän (ja asianomistajan) on heti oikeudenkäynnin alussa esitettävä vaatimuksensa ja niiden perusteet. Tässä ei ole tarpeen puuttua yksityiskohtaisemmin siihen, *kuinka* akkusatorista prosessi nykyisin on, mutta voidaan todeta, että kaikki edellä esitetyt akkusatorisuuden piirteet (1–5) ovat periaatteessa voimassa suomalaisessa rikosprosessissa, joskaan mitään niistä ei ole toteutettu poikkeuksettomana.[209]

Tarkasteltaessa tässä valossa *syyttäjän päätöksentekoa* tutkimusteemaan kuuluvilta osilta voidaan todeta, että siitä puuttuu kokonaan akkusatorisen periaatteen organisatorinen ulottuvuus: syyttäjä toimii samalla tuomarina. Jo tämän vuoksi syyttäjän päätöksenteossa ei voida puhua akkusatorisuudesta siten kuin tuomioistuinprosessissa. Oikeudenkäyntialoite tosin tulee syyttäjälle yleensä joko esitutkintapöytäkirjan tai rangaistusvaatimuksen muodossa eli tietyllä tavalla ulkopuolelta. Syyttäjällä on kuitenkin myös itse valta määrätä esitutkinta toimitettavaksi ja seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä syyttäjä muodostaa itse »syytteen» eli sen teonkuvauksen, jonka

[208] Ks. tästä kehityskaaresta esim. *Ignatius* 1900 s. 75 ss., erit. s. 106–115, *Tirkkonen* 1969 s. 26 ss., erit. s. 38–46 ja *Träskman* 1980 s. 14, s. 24–27 ja s. 31–32. Tirkkonen (mts. s. 88) on pitänyt vuoden 1734 lain sääntelemää rikosprosessimenettelyä inkvisitorisena, »jos kohta siinä on myös akkusatorisia piirteitä». Ignatiuksen (mts. s. 110) mukaan taas inkvisitorinen menettely ruotsalais-suomalaisessa rikosprosessissa ei nojautunut lakiin, vaan käytäntöön, johon ulkomainen, varsinkin saksalainen doktriini oli päässyt vaikuttamaan. Ignatiuksen mielestä oli luonnollista, ettei maa- eikä kaupunkilaissa vielä voinut löytää tukea tälle menettelylle, mutta »kummallisempaa on, että 1734 vuoden laki, joka ilmestyi inkvisitoorisen menettelyn tultua suurempien rikosjuttujen käsittelyssä yleiseksi, esittää rikosprosessin miltei yksinomaan akkusatooriseksi», sillä hänen mukaansa tekstissä mainittu OK 4:1 oli ainoa ilmaus inkvisitorisuudesta ja sekin vain poikkeussäännös. Prosessin muuttuminen akkusatoriseen suuntaan tapahtui Ignatiuksen mukaan (s. 115) niin ikään enemmän ulkomaisen doktriinin ja siihen perustuneen käytännön kuin lainsäädännön kautta ja mainitun OK 4:1:n soveltaminen oli jo Ignatiuksen teoksen ilmestymisen aikaan (v. 1900) »käynyt aivan harvinaiseksi».

[209] Ks. kirjallisuudessa esitetyistä käsityksistä esim. *Träskman* 1980 s. 14–15 ja 1993 s. 600–602, *Jonkka* 1991 s. 207–211 ja 1992 s. 65–76 ja *Virolainen* 1995 s. 299–308. *Tirkkonen* on vielä 1969 (s. 88–89) luonnehtinut prosessia törkeissä rikoksissa »inkvisitoriseksi akkusatorisisssa muodoissa» ja viimeisimmät tämän suuntaiset luonnehdinnat on esittänyt T. *Ellilä* 1976 s. 209 ja *Hormia* 1978 s. 5.

hän lukee epäillyn syyksi. Rangaistusmääräysmenettelyssä rangaistusvaatimus ei sido syyttäjää, vaan hän voi esitetystä rangaistusvaatimuksesta riippumatta aina antaa uuden muunlaisen rangaistusvaatimuksen. Seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä ja rangaistusmääräysmenettelyssä ei siis ole voimassa akkusatorisen periaatteen prosessuaalista eikä materiaalista merkityssisältöä. Kun syyttäjä toimii tuomarina, menettelyssä ei myöskään ole sellaista kaksiasianosaissuhdetta kuin tuomioistuimessa, vaikka asianomistaja saattaakin esittää epäillyn rikoksen johdosta omia vaatimuksiaan. Tarvittavan selvityksen hankkiminen kuuluu viime kädessä syyttäjälle, jonka on toimitetusta esitutkinnasta huolimatta itsenäisesti huolehdittava siitä, että syyteharkinnan ja langettavan ratkaisun pohjana on riittävä selvitys.

Voidaan todeta, että *syyttäjän päätöksenteko on luonteeltaan inkvisitorista*. Tällä luonnehdinnalla ei tietenkään sinänsä ole erityistä merkitystä. Olennaista on sen sijaan se, että syyttäjän päätöksenteko merkitsee niiden *tuomio-oikeellisuutta ja prosessin legitimointitehtävää edistävien vaikutusten syrjäytymistä*, jotka liittyvät akkusatoriseen menettelyyn.

c. Menettelyperiaatteista

Rikosprosessin keskeisiin menettelyperiaatteisiin lukeutuvat kontradiktorinen periaate, julkisuusperiaate sekä välittömyys-, suullisuus- ja keskitysperiaatteet.[210]

Kontradiktorinen periaate (audiatur et altera pars -sääntö) eli vastapuolen tai asianosaisen kuulemisen periaate sisältää sen, että asianosaisten tulee saada jutun käsittelyn aikana tilaisuus esittää sanottavansa ja siten vaikuttaa asian ratkaisemiseen: tuomioistuin ei saa antaa asianosaiselle oikeussuojaa ennen kuin vastapuolella on ollut tilaisuus antaa vastineensa asiassa. Asianosaisten on saatava esittää väitteensä perusteineen ja todisteet niiden tueksi sekä saada tietoonsa vastapuolen väitteet, perusteet ja todisteet.[211] Kontradiktorista periaatetta voidaan pitää oikeusvaltioperiaatteen ilmentymänä: siinä korostuu yksilön asema suhteessa julkiseen valtaan ja sillä on tärkeä merkitys prosessin menettelyllisen oikeudenmukaisuuden takaajana. Asianosainen ei ole tutkinnan objekti, vaan hänellä on prosessissa oikeuksia, joista oikeus tulla kuulluksi on keskeisimpiä. Kontradiktorisuus on siten akkusatorisen prosessin edellyttämä: asianosainen ei voisi käyttää hänelle prosessin asianosaisena kuuluvia oikeuksia, jos häntä ei kuultaisi vastapuolen lausu-

[210] Näin myös esim. *Jonkka* 1992 s. 26 ja *Virolainen* 1995 s. 200.

[211] Ks. *Tirkkonen* 1969 s. 81.

mien johdosta. Kuuleminen edistää myös asianosaisten keskinäistä prosessuaalista tasavertaisuutta, minkä vuoksi periaatteella on läheinen yhteys *equality of arms* -periaatteeseen.[212]

Rikosprosessin menettelyllisen oikeudenmukaisuuden takeena kontradiktorinen periaate edistää prosessin *legitimointitehtävää*. Kontradiktorinen menettely palvelee myös *tuomio-oikeellisuutta*: asian ratkaisemiselle relevantti tosiseikasto tulee monipuolisemmin ja perusteellisemmin selvitetyksi, kun asianosaiset kuulevat toistensa näkemykset, tulkinnat ja perusteet sekä voivat esittää niistä omat näkemyksensä. Asianosaisten keskustelu voi tuoda esiin vaihtoehtoisia selityksiä joidenkin tosiseikkojen esiintymiselle ja vaikuttaa niiden oikeudelliseen arviointiin.[213]

Kontradiktorinen periaate on käytännössä toteutettu juuri rikosprosessissa jyrkemmin kuin siviiliprosessissa.[214] Tämä johtuu siitä, että rikosprosessiin liittyvän julkisen intressin takia aineellisen totuuden tavoite on siviiliprosessia korostuneemmin esillä. Kontradiktorisuus ei nimenomaisesti edellytä suullisuutta, mutta suullinen käsittely turvaa luonnollisesti paremmin kuulemisperiaatteen tavoitteita. Esimerkiksi on selvää, ettei »kirjallinen kontradiktorisuus» rikastuta prosessiaineistoa samalla tavoin kuin suullisessa käsittelyssä toteutettu asianosaisten kuuleminen ja keskustelu. Syyttäjän päätöksenteossa kontradiktorisuus jää lähinnä sen varaan, missä määrin esitutkinta turvaa asianosaisen kuulemisen ja vaikutusmahdollisuuden. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on pulmallinen myös sen vuoksi, että vastaajaa on tosin esitutkinnassa kuultu epäiltynä johonkin rikokseen, mutta tuo rikos (teon rikosoikeudellinen luonnehdinta) ei välttämättä ole sama kuin se, minkä syyttäjä lukee epäillyn syyksi. Epäilty ei saa etukäteen tarkempaa tietoa siitä, minkä rikoksen ja minkälaisen teonkuvauksen mukaisesti syyttäjä lukee hänen syykseen. Tämän vuoksi syyttämättä jätetty ei aina voi myöskään etukäteen puolustautua juuri syyksiluettavaa tekoa ja sen kuvausta silmällä pitäen. Rangaistusmääräysmenettelyssä sen sijaan kontradiktorisuus on sikäli turvattu, ettei epäiltyä voida tuomita muusta teosta tai ankarampaan rangaistukseen kuin syytetylle tiedoksiannetussa rangaistusvaatimuksessa on esitetty.

Julkisuusperiaatteella on tärkeä osuus rikosprosessin tehtävien täyttämi-

---

[212] Tekstissä esitetyn mukaisesti kontradiktorista periaatetta on luonnehtinut *Virolainen* 1995 s. 212–213. Samoin *Ervo* 1996 s. 135–136.

[213] Ks. *Jonkka* 1992 s. 27. Kontradiktorisuuden merkityksestä ks. myös *Ervo* 1996 s. 135–138.

[214] Siviiliprosessissa saatetaan noudattaa kontradiktorisen menettelyn vastakohtaa, ns. kontumasiaalimenettelyä eli yksipuolista prosessia. Sellaiseen perustuu yksipuolisen tuomion antaminen dispositiivisessa riita-asiassa.

sessä. Ensinnäkin julkisuus palvelee yksilön oikeusturvaa, sillä lainkäytön salaisuuteen liittyy myös mielivallan käytön vaara (*oikeusturvafunktio*). Toisaalta julkisuuden avulla yleisö voi valvoa myös lainkäytön yhdenvertaisuutta ja puolueettomuutta, ettei esimerkiksi korkeassa sosiaalisessa asemassa olevia epäiltyjä kohdella muita lievemmin (*kontrollifunktio*).[215] Näistä syistä julkisuus myös lisää yleisön luottamusta rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttöä kohtaan eli edistää järjestelmän *legitimiteettiä*. Vihdoin julkisuus on myös yksi *yleispreventiolle* perustuvan rangaistusjärjestelmän toimimisen edellytys.[216]

Syyttäjän päätöksenteko ja sitä edeltävät prosessin vaiheet ja niissä kertynyt aineisto eivät normaalisti ole yleisöjulkisia. Päätöksenteon jälkeen syyttäjän ratkaisu ja sen pohjana oleva aineisto tosin tulee julkiseksi, mutta lienee selvää, ettei tällainen päätöksentekoprosessi ja jälkikäteinen asiakirjajulkisuus voi täyttää samalla tavoin niitä funktioita, joita oikeudenkäynnin julkisuudella yllä esitetyn mukaisesti on.

Julkisuuden toteutuminen edellyttää käytännössä prosessin järjestämistä *suullisuusperiaatteen* mukaisesti. Oikeudenkäyntimenettelyä sanotaan varsinaisesti tai välittömästi suulliseksi silloin, kun tuomio saadaan perustaa vain suullisesti tuomioistuimelle esitettyyn aineistoon. *Välittömyysperiaate* puolestaan sisältää sen, että koko oikeudenkäyntiaineisto esitetään välittömästi tuomioistuimen muuttumattomalle, jutun ratkaisevalle kokoonpanolle. *Keskitysperiaate* taas tarkoittaa jutun käsittelyä yhdessä yhtäjaksoisessa menettelyssä.[217] Suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaatteet liittyvät kiinteästi toisiinsa: välittömyys edellyttää suullista menettelyä, eikä prosessi voi olla välitön ja suullinen, ellei sitä myös keskitetä, jotta tuomioistuimen jäsenet pystyvät muistissaan hallitsemaan koko kertyneen prosessimateriaalin.[218]

---

[215] Demokraattisessa yhteiskunnassa ei saa olla kontrolloimatonta valtaa ja riippumattoman tuomiovallan käytön osalta juuri julkisuudella voidaan arvioida olevan kontrollin kannalta tärkeä merkitys. Julkisuus mahdollistaa kansalaisten tuomioistuimiin kohdistuvan valvonnan ja – kuten *Virolainen* (1995 s. 203) toteaa – julkisen keskustelun johdosta lainsäätäjällä saattaa olla aihetta muuttaa lakia, jos siihen perustuva tuomioistuinpraksis ei enää vastaa lainsäätäjän tarkoitusta tai yleistä oikeustajua.

[216] Mainitut julkisuusperiaatteen funktiot ovat vakiintuneesti esillä oikeuskirjallisuudessa, ks. esim. *Tirkkonen* 1969 s. 98–99, *Jonkka* 1992 s. 30–31, *Virolainen* 1995 s. 202–203 ja *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 45–46. Julkisuudella on toisaalta myös etenkin yksityisyyden suojaan liittyvät varjopuolensa. Periaatteen problematiikasta laajemmin ks. *Ekelöf-Boman* 1990 s. 140–150 ja *Jokela* 1996 s. 57–58 (erit. kuvio 1).

[217] Ks. periaatteiden määrittelyistä *Tirkkonen* 1969 s. 93–98.

[218] Ks. myös *Virolainen* 1995 s. 225, joka puhuukin näiden periaatteiden »välttämättömästä prosessinyhteydestä».

Suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaatteet palvelevat *tuomio-oikeellisuuden* tavoitetta. Välitön ja suullinen menettely tarjoaa edellytykset todistusaineiston näyttöarvon arvioimiselle. Välittömyyden on myös sanottu olevan edellytys kontradiktorisen periaatteen mahdollisimman täydelliselle toteutumiselle; välittömyys varmistaa sen, että asianosaisella on mahdollisuus osallistua ratkaisuun johtavaan diskurssiin.[219] Vastaavasti keskitys tekee mahdolliseksi koko oikeudenkäyntiaineiston välittömän arvioinnin ja luo edellytykset todistelutarkoituksessa annetuissa lausumissa olevien ristiriitaisuuksien selvittämiselle ja kertomusten vapaalle arvioinnille.[220] Esillä olevilla periaatteilla on myös ainakin välillisesti – julkisuuden ja kontradiktorisuuden edellytyksinä – merkitystä rikosprosessin *legitimointitehtävän* kannalta.[221]

Suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaatteiden merkityksen korostumista myös suomalaisessa rikosprosessissa osoittaa jo se, että rikosprosessiuudistuksen keskeisenä tavoitteena on ollut menettelyn järjestäminen juuri näiden periaatteiden mukaisesti.[222] Sen sijaan syyttäjän päätöksentekomenettelyssä sanotuilla periaatteilla ei ole sijaa: syyttäjän päätöksenteko nojautuu välilliseen, kirjalliseen esitutkinta-aineistoon sisältyvään tietoon.

d. Yhteenveto ja asetelma

Käsiteltyjen prosessiperiaatteiden välisiä yhteyksiä ja niiden tehtäviä yhtäältä rikosoikeudellisen tuomiovallan käytön legitiimisyyden ja toisaalta tuomio-oikeellisuuden kannalta voidaan karkeasti havainnollistaa seuraavalla sivulla olevalla asetelmalla.

Kuviosta voidaan ensinnäkin todeta, että kaikki prosessiperiaatteet kietoutuvat yhteen niin legitiimisyyden kuin tuomio-oikeellisuuden näkökulmasta. Esimerkiksi (karkeasti sanottuna), legitiimisyys edellyttää akkusatorisuutta, joka puolestaan edellyttää kontradiktorisuutta, jonka edellytyksenä taas on prosessin järjestäminen suulliseksi ja välittömäksi. Toisaalta voidaan todeta, että tuomio-oikeellisuus ei sinänsä edellytä julkisuutta eikä legitiimisyyttä,

---

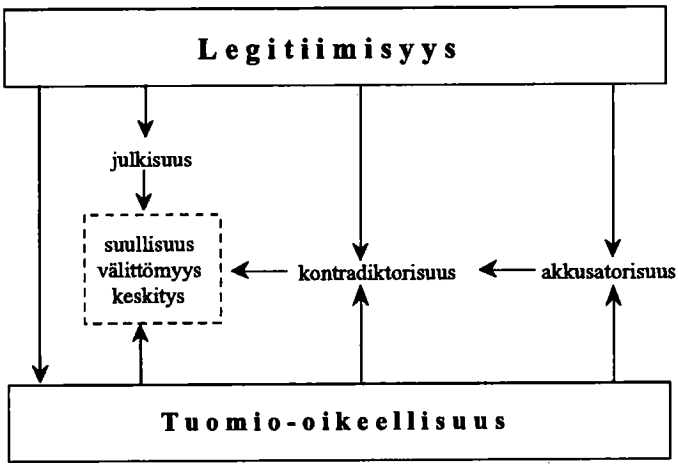
[219] Ks. *Jonkka* 1992a s. 705 sekä *Havansi* 1996 s. 144, joka lukee välittömyysperiaatteen keskeisiin tuomio-oikeellisuutta edistäviin prinsiippeihin.

[220] Ks. *Virolainen* 1995 s. 248–249.

[221] Esim. *Virolainen* 1995 s. 236 pitää suullisen käsittelyn järjestämistä ensiarvoisen tärkeänä kansalaisten lainkäyttöä kohtaan tunteman luottamuksen kannalta ja viittaa mm. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen toisinaan esiintuomaan periaatteeseen: *justice must not only be done, it must also be seen to be done.*

[222] Ks. *HE* 82/1995 s. 1.

Asetelma II 3: Prosessiperiaatteet rikosprosessin legitiimisyyden ja tuomio-oikeellisuuden takeina

sen sijaan legitiimisyys edellyttää sekä tuomio-oikeellisuutta että kaikkia esillä olevia prosessiperiaatteita.

Kuvio osoittaa havainnollisesti syyttäjän päätöksenteon pulmallisuuden: kaikki kuvioon sisällytetyt prosessiperiaatteet syrjäytyvät syyttäjän päätöksenteossa. Kun oikeudenkäynnissä tuomio-oikeellisuus saavutetaan akkusatorisessa, kontradiktorisessa, suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaatteiden mukaisesti järjestetyssä prosessissa, syyttäjän päätöksentekomenettelystä puuttuvat nämä aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääsemistä edistävät menettelylliset takeet. Vastaavasti syyttäjän päätöksentekomenettelystä puuttuvat kansalaisten luottamusta lainkäyttöä kohtaan edistävät, prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden takeina olevat, menettelyn ja sen lopputuloksen legitimoivat prosessiperiaatteet. Syyttäjällä ei myöskään *ratkaisuelimenä* ole tuomioistuinta vastaavaa riippumattoman ja (objektiivisesti) puolueettoman, viimekätisen ratkaisuelimen asemaa, joka legitimoisi lopputulosta.

Jos tässä valossa tarkastellaan syyttäjän langettavan päätöksenteon legitiimisyyttä, sen tulisi, kun se ei ratkaisuelimen ja menettelyn puolesta täytä legitiimisyyden vaatimuksia, täyttää *tuomio-oikeellisuuden vaatimus*. Kun toisaalta kaikki tuomio-oikeellisuutta edistävät prosessiperiaatteet ovat syrjäytyneet, edellyttää tämän vaatimuksen täyttyminen, että *ratkaisuun liittyvät näyttökysymykset ovat selviä*. Syyttäjän kirjalliseen materiaaliin perustuva eli välilliseen ja staattiseen informaatioon nojautuva päätöksentekome-

nettely ei näet tarjoa edellytyksiä mahdollisten ristiriitaisuuksien ja epävarmuustekijöiden luotettavalle selvittämiselle ja luotettavalle todistusharkinnalle (todisteiden näyttöarvon arvioinnille). Syyttäjän legitimiteettivaje *ratkaisuelimenä* puolestaan edellyttää, että myös ratkaisuun liittyvät *oikeuskysymykset* ovat selviä. Tämä tarkoittaa myös *seuraamuskysymyksen* selvyyttä eli kysymystä siitä, *ovatko* seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen aineelliset edellytykset olemassa tai *onko* sakkorangaistus rangaistusmääräysmenettelyssä mitattu oikein.

Nämä näkökohdat merkitsevät syyttäjän päätöksenteon *rajoitusta*: legitiimi tuomiovallan käyttäminen syyttäjän päätöksenteossa edellyttää, että tuomio-oikeellisuuden vaatimuksen täyttymisestä ei esitutkinta-aineiston perusteella ole epävarmuutta. Rikosprosessin legitimointitehtävä voi joissakin tilanteissa edellyttää syyttäjän langettavan päätöksenteon rajoittamista vielä tästäkin. Jos jossakin yksittäistapauksessa ratkaisun legitimointi on erityisen tärkeätä, esimerkiksi rikostapauksen saaman julkisuuden takia, asia on ratkaistava tuomioistuimessa, vaikka syyttäjän käsityksen mukaan tuomio-oikeellisuuden vaatimus saavutettaisiin myös syyttäjän päätöksenteossa.

Tuomio-oikeellisuuden lisäksi näyttäisi olevan vain yksi seikka, joka saattaisi tukea syyttäjän päätöksenteon legitiimisyyttä: *päätösten perusteleminen*. Julkisuuden ja muiden prosessiperiaatteiden syrjäytyessä vain ratkaisujen perustelujen avulla voidaan edes karkeasti arvioida niitä syitä, joiden nojalla ratkaisuihin on päädytty ja arvioida päätöksentekokriteerien hyväksyttävyyttä ja ratkaisukäytännön yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Kun demokraattisessa oikeusvaltiossa ei saa olla kontrolloimatonta vallankäyttöä, yllä esitetyistä syistä syyttäjän päätöksenteossa perusteluita voidaan pitää erityisen tärkeinä.

2.3 Syyttäjän ratkaisuvalta hallitusmuodon tuomiovallan käyttöä koskevien säännösten kannalta

a. Suomen hallitusmuodon 2 §:n *vallanjakosäännösten* mukaan valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta (1 mom.), *lainsäädäntövaltaa* käyttää eduskunta yhdessä tasavallan presidentin kanssa (2 mom.) ja ylin *toimeenpanovalta* on uskottu tasavallan presidentille ja valtion yleistä hallitusta varten olevalle valtioneuvostolle (3 mom.). *Tuomiovaltaa* käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimmässä oikeusasteessa korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus (4 mom.). HM 53 §:n mukaan korkein oikeus käyttää ylintä tuomiovaltaa oikeusasioissa sekä valvoo sen ohella tuomarien ja ulosottoviranomaisten lainkäyttöä. HM 91 §:n 1 mo-

mentin mukaan kaikilla tuomareilla on erityisesti suojattu virassapysymisoikeus. Hallitusmuodon 2.4 §:n, 53 §:n ja 91.1 §:n tuomiovallan käyttöä koskevien säännösten kokonaisuuteen on aikaisemmin liittynyt vielä HM 13 §:n säännös, joka turvasi kansalaisille oikeuden tulla tuomituksi siinä oikeudessa, jonka alainen hän lain mukaan on. *Perusoikeusuudistuksen* yhteydessä viimeksi mainittu säännös on korvattu oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevalla uudella HM 16 §:n (969/95) perusoikeussäännöksellä ja samassa yhteydessä uuteen HM 6 §:n (969/95) 3 momenttiin on otettu säännös, jonka mukaan vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen voi määrätä vain tuomioistuin. Nämä kaksi perusoikeussäännöstä tulevat lähemmin esille seuraavassa jaksossa (II 2.4) ja tässä tarkastelun kohteena ovat ensin mainitut säännökset.

Periaatteellisesti tärkeimpänä tuomiovallan käyttöä koskevana perustuslain säännöksenä on pidetty HM 2.4 §:ää, joka ilmaisee kaikissa oikeusvaltioissa keskeisen periaatteen, että tuomiovallan käytön on oltava riippumatonta, jotta kansalaisten yhdenvertaisuus ja oikeusturva voitaisiin lainkäytössä asianmukaisesti taata. Muut puheena olevat hallitusmuodon säännökset toteuttavat ja täydentävät tätä keskeistä periaatetta.[223] Perustuslakivaliokunta on juuri HM 2.4 §:n keskeisen merkityksen huomioon ottaen korostanut, että tuomiovallan siirtoa hallintoviranomaisille merkitsevien järjestelyjen tarpeellisuutta on syytä huolellisesti harkita. Valiokunta on perusteellisesti pohtinut tällaisten järjestelyjen valtiosääntöoikeudellisia edellytyksiä ja rajoituksia etenkin *rikesakkolakia* koskeneessa lausunnossaan. Siinä perustuslakivaliokunta tosin totesi, ettei HM 2 §:n vallanjakosäännöksiä ollut lainsäädäntökäytännössä ehdottoman tiukasti noudatettu. Hallintolainkäytön piiriin kuuluvissa asioissa lainkäyttö oli vain osaksi uskottu riippumattomille hallintotuomioistuimille, mutta siviili- ja rikosoikeudellisen lainkäytön alueella poikkeukset olivat olleet varsin rajoitettuja ja tuomiovallan käytön kannalta vähämerkityksisiä.[224] Juuri viimeksi mainitulla alueella kansalaisten oikeusturvan takaaminen edellytti lausunnon mukaan HM 2.4 §:n tarkkaa seuraamista.

Harkittaessa hallitusmuodon tuomiovallan käyttöä koskevien säännösten kannalta rikesakkojärjestelmän ja muiden senkaltaisten järjestelyjen hyväk-

---

[223] Ks. *PeVL* 1/1982 s. 2 ja *Hidén* 1993 s. 2.

[224] Ks. *PeVL* 1/1982 s. 3, jossa on viitattu pysäköintivirhemaksusta annettuun lakiin (248/1970), joukkoliikenteen tarkastusmaksusta annettuun lakiin (469/1979) ja ylikuormamaksusta annettuun lakiin (51/1982), joiden mukaisista maksuista kahta ensimmäistä on mietinnössä luonnehdittu hallinnollisiksi seuraamuksiksi ja viimeistä hallinnolliseksi lisäseuraamukseksi.

syttävyyttä, joilla rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttöä tosiasiallisesti siirretään tuomioistuimilta, perustuslakivaliokunta piti tavallisella lailla säätämisen yleisinä edellytyksinä seuraavia näkökohtia (perusteiden ryhmittely ja kursivoinnit tässä):[225]

1) Jos rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttö osaksikin tapahtuu tuomioistuinten ulkopuolella, asiasta on *säädettävä lailla*, jossa riittävän tarkasti määritellään asianomaisten tuomiovallan tosiasiallisten *käyttäjien valtuudet* ja *sovellettava menettely*.
2) Valtuuksien käyttäjien *asiantuntemuksesta* sekä *valvonnasta ja vastuusta* on huolehdittava asianmukaisesti. Riittävän valvonnan ja vastuun toteuttaminen edellyttää, että tällaisia valtuuksia voidaan antaa vain *virkavastuulla toimiville* henkilöille.
3) Muulla kuin tuomarin tai tuomioistuimen päätöksellä ei saa määrätä muita kuin *varallisuusarvoisia seuraamuksia*, joiden suorittaminen on *kohtuullista kaikille* maksukyvystä riippumatta.
4) Seuraamukset *eivät saa välittömästi tai välillisesti johtaa henkilökohtaisen vapauden menettämiseen.*
5) Seuraamuksen kohteella on aina oltava *mahdollisuus saattaa asia riippumattoman tuomioistuimen ratkaistavaksi.*
6) Järjestelyissä *on noudatettava kaikkia rikosoikeudellisia oikeusperiaatteita.* Tässä suhteessa rikesakkomenettely antoi aihetta neljään perustuslakivaliokunnan huomautukseen, jotka koskivat a) reformatio in pejus -kieltoa, b) ne bis in idem -sääntöä c) tuomioistuimen (rikesakkotuomarin) harkintavallan rajoittamista muutoksenhakuinstanssina ja d) syyttäjän todistustaakkaa.[226]
7) Tuomioistuinten ulkopuolella tapahtuvan tosiasiallisen rikosoikeudellisen tuomiovallan käytön *yhdenmukaisuus* on asianmukaisesti turvattava.[227]
8) Seuraamuksen kohteella on oltava *mahdollisuus muutoksenhakuun aina korkeimpaan oikeuteen* saakka. Korkeimman oikeuden merkityksen turvaaminen ylimmän tuomiovallan käyttäjänä edellyttää, että

[225] Ks. *PeVL* 1/1982 s. 4–7.

[226] Ks. tarkemmin *PeVL* 1/1982 s. 21. – Kyse oli siis pikemminkin rikosprosessuaalisista periaatteista.

[227] Tältä osin perustuslakivaliokunta katsoi, että rikesakko ja muut senkaltaiset seuraamusjärjestelmät, joissa seuraamuksen määräämistä ei pääsääntöisesti ollenkaan vahvisteta tuomioistuimessa, vaativat yhdenmukaisuuden edellytyksenä, että seuraamukset ovat *kiinteämääräisiä* ja että kysymykseen tulevat *rikkomustyypit ovat yksiselitteisiä ja kiistattomasti todettavissa.* Todettakoon, että perustuslakivaliokunta torjui tässä yhteydessä hallituksen esityksen perusteluihin sisältyneen näkemyksen, jonka mukaan yleisen lainkuuliaisuuden ylläpitämisen takia on käytettävä rikesakkoa ankaramman lajisia seuraamuksia esimerkiksi, kun jokin rikkomustyyppi *tietyllä paikkakunnalla* osoittaa selvästi yleistyvän. Ks. *PeVL* 1/1982 s. 5–6 ja *HE* 19/1981 s. 9.

> sillä on mahdollisuus antaa ratkaisuja kaikissa tapauksissa, joihin liittyy tuomiovallan käyttöä.[228]

b. Kysymys *seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen* perustuslainmukaisuudesta ei ole ollut perustuslakivaliokunnan arvioitavana, vaikka päätökseen sisältyvän rikoksen syyksilukemisen ja tosiasiallisen seuraamuksesta päättämisen rinnasteisuutta tuomiovallan käyttöön ei voine kieltää. Kirjallisuudessa tähän valtiosääntöoikeudelliseen ongelmaan on kiinnittänyt huomiota *Lahti* jo 1970-luvun alkupuolella, vaikka tuolloin syyttäjän ratkaisuvalta oli olennaisesti kapeampi kuin vuoden 1991 uudistuksen yhteydessä ehdotettiin ja toteutettiin. Lahti piti tuolloin keskeisenä, *noudatetaanko syyttämättä ja ilmoittamatta jätettäessä ratkaisujen laadun huomioon ottaen riittävästi oikeusturvaperiaatteita.*[229] Tämä näkökohta oli esillä vuoden 1991 uudistusta koskeneen hallituksen esityksen perusteluissa, missä kirjoitettiin:[230]

> Rikosten seuraamuksista ja tekijän syyllisyydestä päättäminen kuuluu periaatteessa tuomioistuimille. Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen laajentaminen merkitsee siis tavallaan näitä asioita koskevan ratkaisuvallan siirtämistä tuomioistuimilta hallintoviranomaisille... Jos syyttämättä jättämisen alaa halutaan huomattavasti laajentaa, on siksi vastaavasti parannettava oikeusturvajärjestelyjä. Tämä voidaan saada aikaan kirjoittamalla lakiin mahdollisimman selkeät syyttämättä jättämisen perusteet, antamalla syyttämättä jätetylle mahdollisuus saattaa asia tuomioistuinkäsittelyyn ja määrittelemällä, millä perusteilla päätös syyttämättä jättämisestä saadaan peruuttaa.

Asiaa ei kuitenkaan nähty valtiosääntöoikeudellisena ongelmana ainakaan siinä määrin, että kysymyksestä olisi pyydetty perustuslakivaliokunnan lausuntoa. Nähtävästi vasta konkreettisen rangaistuksen – vaikka lievänkin – määräämistä on pidetty tuomiovallan käyttöä koskevan perustuslaillisen kysymyksen selvästi esiin nostavana seikkana. Esimerkiksi *Hidén* on RML:n säätämisen yhteydessä perustuslakivaliokunnalle antamassaan lausunnossa katsonut, ettei sillä seikalla, että syyttäjillä on lailla säänneltyä toimivaltaa

---

[228] Tämän ehdon takia rikesakkolaki säädettiin valtiopäiväjärjestyksen 67 §:n mukaisessa perustuslainsäätämisjärjestyksessä: rikesakkolain 17.2 §:n mukaan alioikeuden rikesakkoasiassa antamaan päätökseen ei saa hakea muutosta varsinaisin muutoksenhakukeinoin. Ks. *PeVL* 1/1982 s. 6–7, *LaVM* 5/1982 s. 5–6 ja *HE* 19/1981 s. 4 ja s. 13.

[229] Ks. *Lahti* 1974 s. 70–75. Lahti kirjoittaa (s. 75): »Ainakin siinä tapauksessa, että kansalaisten oikeuksiin tai velvollisuuksiin puuttumisen asteen ja oikeusturvan toteuttamisen asteen välillä on osoitettavissa selvä ero, on olemassa painava asianomaisten säännösten ristiriitaisuutta hallitusmuodon kanssa puoltava peruste.»

[230] Ks. *HE* 79/1989 s. 8–9.

jättää syyte nostamatta, ollut mainitussa yhteydessä oleellista merkitystä: »Se, että syyttäjillä on harkintavaltaa siinä, mitä saatetaan tuomioistuimen käsiteltäväksi mahdollisen rangaistuksen määräämistä varten – siis tosiasiassa eräänlainen valta päättää rangaistuksettomuus – on periaatteessa ja käytännössä aivan muuta kuin valta päättää konkreettinen rangaistus.»[231]

Voidaan tosin todeta, että *käytännössä* ja *toimenpiteen kohteen* kannalta konkreettinen rangaistus on usein »muuta» kuin seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen, mutta *periaatteessa* ja kansalaisten *yhdenvertaisuuden* kannalta viimeksi mainittuun ratkaisuun sisältyvä tuomiovallan käytön elementti on tärkeä. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen voi tulla kysymykseen sekä in abstracto että in concreto paljon vakavammissa rikoksissa kuin rangaistusmääräyksen antaminen; esimerkiksi RVA 15.2 §:n 2-kohdan nuoruusperustetta voidaan (periaatteessa) soveltaa, vaikka odotettavissa on kuuden kuukauden vankeusrangaistus in concreto, eikä RVA 15 a §:n kohtuus- ja konkurrenssiperusteissa ole mitään nimenomaista rajaa rikoksesta odotettavissa olevalle rangaistukselle. Valtaa päättää siitä, kuka joutuu tällaisen rangaistuksen uhan sisältävän syytteen kohteeksi ja kuka jätetään kokonaan rankaisematta, voidaan periaatteelliselta ja yhdenvertaisuuden kannalta pitää tärkeämpänäkin kuin valtaa määrätä sakkorangaistuksia lievistä rikkomuksista.

Jos seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä tarkastellaan edellä esitettyjen perustuslakivaliokunnan rikesakkolain yhteydessä hahmottelemien kriteerien valossa, näyttää kyllä siltä, että vuoden 1991 uudistukseen sisältyvä säännöstö kokonaisuutena täyttää tavallisella lailla säätämisen yleiset edellytykset. Laissa on ilmeisesti riittävän tarkasti määritelty syyttäjän valtuudet ja sovellettava menettely (1) ja syyttäjien asiantuntemus, valvonta ja vastuu täyttänevät asetetut ehdot (2). Seuraamusta koskevat ehdot (3–4) täyttyvät, syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuus on turvattu (5), samoin kuin muutoksenhaku periaatteessa korkeimpaan oikeuteen asti (8), eikä rikosoikeudellisia oikeusperiaatteita ole ainakaan säännöstasolla syrjäytetty (6). Vallankäytön yhdenmukaisuus (7) on epäilemättä käytännössä ongelmallinen ottaen huomioon säännösten tarjoaman laajan harkintavallan, mutta seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytykset on kuitenkin suhteellisen tarkasti määritelty laissa ja syyttäjäorganisaation sisäisten toimivaltasuhteiden sekä tarkastustoiminnan voitaneen katsoa osaltaan täyttävän yhdenmukaisuuden »asianmukaisen turvaamisen» vaatimusta.

[231] Ks. *Hidén* 1993 s. 4.

c. *Rangaistusmääräysmenettelyn* osalta valtiosääntöoikeudelliset ongelmat näyttävät aktualisoituneen vasta RML:n säätämisen yhteydessä. Aikaisempien lakien mukaan rangaistusmääräyksen antoi riippumaton tuomioistuimen tuomari ja kaikki aikaisemmat lait säädettiinkin tavallisina lakeina.[232] Myös RML:a koskeneessa hallituksen esityksessä laki ehdotettiin säädettäväksi yksinkertaisessa säätämisjärjestyksessä. Esityksen perusteluissa kysymystä tarkasteltiin juuri edellä mainitun perustuslakivaliokunnan lausunnon (1/1982) valossa ja ehdotetun menettelyn katsottiin täyttävän muuten lausunnon mukaiset vaatimukset, paitsi että rangaistusmääräysmenettelyssä tuomittava sakkorangaistus on muunnettavissa vankeudeksi. Tätäkään ei esityksessä pidetty tavallisella lailla säätämisen esteenä, sillä vuonna 1990 annetun uhkasakkolain (113/90) katsottiin olevan »edellä selostettua lausuntoa uudempi eduskunnan kannanotto» ja sanotun lain mukaan uhkasakon voi asettaa ja tuomita myös hallinnollinen viranomainen ja tuomittu uhkasakko on muunnettavissa vankeudeksi. Koska kysymys säätämisjärjestyksestä saattoi olla tulkinnanvarainen, hallituksen esityksessä pidettiin kuitenkin tarpeellisena pyytää asiasta perustuslakivaliokunnan lausunto.[233]

Perustuslakivaliokunnassa kuultujen asiantuntijoiden lausunnot valaisevat sitä pulmallisuutta, mitä RML:n mukainen tuomiovallan siirtäminen syyttäjälle valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta merkitsi. *Hidén* piti merkittävänä mm. sitä, että kysymys ei ollut toimivallan siirtämisestä tuomioistuinkoneiston sisällä vailla tuomarin asemaa ja riippumattomuutta oleville henkilöille kuten käräjäoikeuslaissa oli laita,[234] vaan kokonaan tuomioistuinor-

[232] Valtiopäiväasiakirjojen perusteella ainoastaan ensimmäisen, vuoden 1931 rangaistusmääräyslain eduskuntakäsittelyssä oli esillä valtiosääntöoikeudellisia näkökohtia. Lakivaliokunnan mietinnössä (*LaVM* 1/1931 s. 1) todettiin tuolloin seuraavasti: »Hallitusmuodon 13 §:ssä on kielletty tuomitsemasta Suomen kansalaista muussa oikeudessa kuin siinä, jonka alainen hän lain mukaan on, ja 55 §:n mukaan säädetään yleisistä yli- ja alioikeuksista lailla. Vaikka hallituksen esitykseen sisältyvässä lakiehdotuksessa ei olekaan sitä nimenomaan lausuttuna, eikä valiokuntakaan ole pitänyt tarpeellisena tässä kohdassa mitään lisäystä tehdä, on valiokunnan mielestä selvää, että kihlakunnantuomari ja raastuvanoikeuden puheenjohtaja rangaistusmääräyksen antaessaan toimivat tuomioistuimena.»

[233] Ks. *HE* 63/1993 s. 24–25. Lakiehdotuksen valmisteluvaiheessa *oikeuskansleri* suhtautui kahdessa lausunnossaan torjuvasti käsitykseen, että laki olisi säädettävissä tavallisena lakina, ks. *Oka* 1992 s. 135–136 ja 1993 s. 124. Ensin mainitussa lausunnossaan oikeuskansleri samoin kuin *Hidén* (1993 s. 6) perustuslakivaliokunnalle antamassaan lausunnossa kritisoivat nojautumista uhkasakkolakiin säätämisjärjestyskysymyksessä.

[234] Käräjäoikeuslain (581/93) 19 §:n mukaan laamanni voi määrätä kansliahenkilökuntaan kuuluvan mm. ratkaisemaan lainhuuto- ja kiinnitysasioita sekä antamaan yksipuolisia tuomioita eräissä tapauksissa. Lakiehdotuksesta (*HE* 252/1992) antamassaan lau-

ganisaation ulkopuolelle toisenlaisessa esimies-alaissuhteessa oleville, vailla tuomarin riippumattomuutta toimiville virkamiehille. Tämän toimivallan siirron arveluttavuutta lisäsi se, että toimivallan käyttäjäksi voi tulla myös apulaissyyttäjä, joka voi olla »poliisimies tai muu toimeen sopiva henkilö». Näin väljästi määräytyvät asiantuntemus- ja kokemuskriteerit tuskin vastaavat hyvin niitä edellytyksiä, joihin perustuslakivaliokunta viittasi jo rikesakkolakia koskeneessa lausunnossaan. Hidénin mukaan toimivallan siirtämistä juuri syyttäjille voitiin pitää periaatteellisesti arveluttavana toimivallan kohdentamisena: elin, jonka tehtävänä on päättää, mitkä rikosasiat viedään tuomioistuimiin, saa lisäksi valtaa päättää myös rangaistuksista, siis tuomiovallan käyttämisestä. Tuomiovallan siirtämisen ongelmallisuutta ei Hidénin mielestä poistanut epäillyn mahdollisuus estää rangaistusmääräyksen antaminen ja saada asia tuomioistuimen käsiteltäväksi: »Edes yksilön oikeusturvan kannalta ei nähdäkseni ole samanveroista, tuleeko asia automaattisesti tuomioistuimen harkintaan ennen muodollista päätöstä, vai tuleeko se tuomioistuimen harkintaan vain jos asianosainen sitä oikeassa vaiheessa oikealla tavalla edellyttää. Minusta ei myöskään koko valtiosääntöistä vaatimusta tuomitsemisvallan kuulumisesta riippumattomille tuomioistuimille voida konstruoida niin, että sen juuri rangaistustuomiovallankin osalta täyttää asianosaisen mahdollisuus pysyttää tuomiovalta tuomioistuimella.»[235] Myöskään *Saraviidan* mielestä rangaistusvaatimuksen vastustamismahdollisuus ei vaikuttanut siihen, että lakiehdotus oli HM 2 §:stä poikkemista merkitsevänä käsiteltävä perustuslainsäätämisjärjestyksessä – syyttäjä ei ole tuomiovaltaa käyttävä viranomainen, vaan HM 2 §:ssä tarkoitetun toimeenpanovallan alaan kuuluvan toimivallan käyttäjä.[236] *Jyränki* puolestaan piti ongelmallisena eten-

---

sunnossa perustuslakivaliokunta katsoi mainitun ratkaisutoimivallan käsittävän tuomiovallan käyttöä ja kun asianomaisilla henkilöillä ei ole tuomarin riippumattomuutta, ehdotus poikkesi siitä periaatteesta, jonka mukaan kansalaisten asiat on käsiteltävä riippumattomissa, tuomioistuimiksi järjestetyissä toimielimissä. Lausunnossa pidettiin kuitenkin ehdotusta »sillä tavoin vähämerkityksisenä poikkeuksena tuomiovallan käytön riippumattomuudesta, että se voidaan käsitellä tavallisessa lainsäädäntöjärjestyksessä». Ks. *PeVL* 4/1993 s. 1–2.

[235] Ks. *Hidén* 1993 s. 5–6.

[236] Ks. *Saraviita* 1993 s. 1–2, missä on myös todettu, että »moni seikka jo nykyisinkin voimassa olevan tavallisena lakina säädetyn järjestelmän puitteissa asettaa vastustamisinstituution tuomiovallan käyttömahdollisuuden saavuttamisvälineenä kyseenalaiseksi». Asian oikeudelliseen arviointiin ei Saraviidan mielestä vaikuttanut myöskään se, että rangaistusvaatimusten tarkastaminen ja vahvistaminen on usein melko rutiininluontoinen toimenpide. Tarkastuksella saattaa olla merkittävä ennalta ehkäisevä ja tarkkuuteen pakottava vaikutus.

kin rangaistusmääräysmenettelyssä tuomittavan sakon muunnettavuutta vankeudeksi. Perustuslakivaliokunnan vuonna 1982 esittämien yleisten periaatteiden valossa RML olisi voitu hyväksyä tavallisessa järjestyksessä vain, jos menettelyssä tuomittavaa sakkoa ei olisi voitu lainkaan muuntaa vankeudeksi. Toiselta puolen kansalaisten yhdenvertaisuus olisi joutunut Jyrängin mukaan ankaralle koetukselle, jos samasta rikoksesta määrättävä sakkorangaistus olisi yhdessä tapauksessa ollut muunnettavissa vankeudeksi ja toisessa ei – aina sen mukaan käytetäänkö rangaistusmääräysmenettelyä vai nostetaanko syyte alioikeudessa normaalissa järjestyksessä. Tämän vuoksi oli vaikea suositella lakiin sakkorangaistuksen muuntamiskieltoa.[237]

Kaikki mainitut valtiosääntöoppineet päätyivät siihen, että laki rangaistusmääräysmenettelystä oli hyväksyttävä perustuslainsäätämisjärjestyksessä. Samalle kannalle asettui myös *perustuslakivaliokunta*, jonka lausunnossa kirjoitettiin:[238]

> Nimenomaan rikosoikeudellista tuomiovaltaa käytettäessä oikeusturvanäkökohdat ovat keskeisiä. Valiokunnan käsityksen mukaan tällöin on ensiarvoisen tärkeää pitää kiinni lainkäytön sellaisesta riippumattomuudesta, jota hallitusmuodon mainitut säännökset tarkoittavat. Aiempaan käytäntöönsä viitaten valiokunta katsoo, että tavallisella lailla voidaan säätää vain rajoitettuja ja tuomiovallan käytön kannalta vähämerkityksellisiä poikkeuksia. Käsiteltävänä olevan ehdotuksen mukaisessa tuomiovallan siirrossa syyttäjille ei ole kysymys tällaisesta, vaan olennaisesti laajemmasta poikkeuksesta. Siksi ehdotus laiksi rangaistusmääräysmenettelystä on käsiteltävä valtiopäiväjärjestyksen 67 §:ssä säädetyssä menettelyssä.

Perustuslakivaliokunta ei kuitenkaan tyytynyt vain edellyttämään Suomen valtiosäännön erityispiirteisiin kuuluvan poikkeuslakimenettelyn käyttämistä, vaan totesi lisäksi:[239]

> Valiokunnan käsityksen mukaan tulee harkita tarkoin, onko ehdotettua lakia syytä säätää edes perustuslainsäätämisjärjestyksessä. Tässä harkinnassa on oleellista, että ehdotettu rangaistusmääräysmenettely koskisi ainoastaan vähäisiä, esimerkiksi lähinnä liikenne- ja tullirikkomuksia ja että apulaissyyttäjien asemaa rangaistusmääräysmenettelyssä ei tehtäisi pysyväksi.[240]

---

[237] Ks. *Jyränki* 1993 s. 3–4.

[238] Ks. *PeVL* 12/1993 s. 1.

[239] Ks. *ibid.* s. 2. Perustuslakivaliokunta arvioi esitystä myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen kannalta, mikä tulee esille seuraavassa jaksossa (II 2.4 *b.*).

[240] Apulaissyyttäjien toimivallan rajausta mainituin tavoin oli ehdottanut apulaisoikeuskansleri Jukka *Pasanen*, ks. *AOK:n lausunto* 1993 s. 2–3 ja s. 9.

Tämän johdosta *lakivaliokunta* oli »tarkkaan harkinnut» asiaa ja kiinnitti huomiota seuraaviin näkökohtiin.[241] Lain säätämistä *puoltavana* lakivaliokunta piti hallituksen esityksessä esiin tuotuja painavia käytännöllisiä syitä. Yhden työvaiheen poisjäämisen katsottiin nopeuttavan asian käsittelyä, vähentävän kansliatyötä ja vapauttavan tuomioistuinten resursseja vaikeampiin tehtäviin. Kansalaisten oikeusturvasta oli huolehdittu, kun rangaistusvaatimuksen saanut voi vastustaa rangaistusmääräyksen antamista, jolloin asia siirtyy tavanmukaiseen syyteharkintaan ja, jos syyte nostetaan, asia käsitellään normaalisti alioikeudessa, jonka päätöksestä voi valittaa edelleen hovioikeuteen. Lain säätämistä *vastaan* puhui valtiovallan kolmijakoon liittyvien periaatteellisten syiden lisäksi se, että syyttäjälaitoksen organisaatio ei ollut ajan tasalla ja läheskään kaikki syyttäjät eivät olleet päätoimisia. Poliisi- tai tullihallinnon palveluksessa olevien apulaissyyttäjien osalta jouduttiin lisäksi siihen, että rangaistusvaatimukset annetaan ja vahvistetaan saman organisaation sisällä.

Lakivaliokunta päätyi puoltamaan lakiehdotuksen hyväksymistä perustuslainsäätämisjärjestyksessä seuraavin rajauksin ja edellytyksin:[242] (1) apulaissyyttäjille annettavaa toimivaltaa pidetään toistaiseksi voimassa olevana väliaikaisena järjestelynä[243] ja se rajataan tieliikennelain ja sen nojalla annettujen määräysten rikkomista ja tullirikosta koskeviin asioihin, (2) kaikki muut rangaistusmääräysasiat jäävät virallisen syyttäjän yksinomaiseen toimivaltaan, koska virallisella syyttäjällä on asioiden käsittelemisessä vaadittava lainopillinen koulutus, (3) syyttäjät saavat tarvitsemansa lisäresurssit ja heidän koulutuksestaan uusiin tehtäviin huolehditaan ja (4) syyttäjäportaan organisaatio hoidetaan paikallishallintouudistuksen yhteydessä kuntoon. Lakivaliokunta totesi edelleen, että lain hyväksymisen seurauksena noin kaksi kolmasosaa Suomessa käsiteltävistä rikosasioista siirtyy käytännössä tuomioistuinten tuomiovallan ulkopuolelle ja »tätä ei voida pitää hyvänä». Valiokunta katsoikin, että »rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vähäisten rikkomusten käsittelytapoja on harkittava uusista lähtökohdista siten, että

[241] Ks. *LaVM* 12/1993 s. 1–2.

[242] Ks. *LaVM* 12/1993 s. 2.

[243] RML:n mukaiset apulaissyyttäjät poistuvat viimeistään 1.1.1999, jolloin tulee voimaan laki (196/96) rangaistusmääräysmenettelystä annetun lain 9 §:n 2 ja 3 momentin kumoamisesta. Laki annettiin samassa yhteydessä kuin laki kihlakunnansyyttäjästä (195/96), jonka 7 §:ssä tarkoitetut oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittaneet apulaissyyttäjät voivat käsitellä mm. rangaistusmääräysasioita. Siirtymäkautena 1.12.1996 – 1.1.1999 voi siis olla kahdenlaisia apulaissyyttäjiä. Ks. tarkemmin *HE* 83/1995 s. 14 ja *LaVM* 14/1995.

sakkorangaistusten käyttöalaa supistetaan ja rikesakon ja rikemaksun käyttöalaa laajennetaan».[244]

Eduskunta hyväksyi RML:n valtiopäiväjärjestyksen 67 §:n 2 momentissa säädetyn käsittelyn jälkeen ja lakivaliokunnan hahmottelemien ehtojen mukaisesti eduskunta *edellytti*, »että syyttäjien riippumattomuuden ja toiminnan tehokkuuden takaamiseksi syyttäjien tehtävät keskitetään päätoimisille syyttäjille ja siten turvataan toiminnallisesti itsenäinen syyttäjistö ja että rangaistusmääräysten antamisesta aiheutuvan työmäärän lisäyksen edellyttämistä voimavaroista pidetään samalla huolta».[245]

d. Ei liene liioiteltua todeta, että RML:n säätäminen poikkeuslakinakin tapahtui valtiosääntöoikeudellisen hyväksyttävyyden äärirajoilla. Se, että rangaistusmääräyslaki onnistuttiin näin säätämään hallitusmuotoon perustuslainsäätämisjärjestyksessä tehdyllä aukolla, ei tietenkään tarkoita, että menettelyyn liittyvät ongelmat olisi voitettu. Ne rikosoikeudellisen tuomiovallan käytön riippumattomuuteen ja viime kädessä yksilön oikeusturvaan tähtäävät periaatteet, jotka hallitusmuodon tuomiovallan käyttöä koskevilla normeilla on pyritty takaamaan, ovat RML:n säätämisellä osittain syrjäytyneet. Jääkö tämä syrjäytyminen vain periaatteelliseksi vai ulottuvatko sen vaikutukset myös tuomiovallan käyttöä koskevien normien taustalla olevien arvojen konkreettiseen loukkaamiseen, riippuu siitä, *kuinka syyttäjät tuota valtaa käyttävät*. Tämä kysymys tulee jäljempänä tarkasteltavaksi sekä normatiivisesta että empiirisestä näkökulmasta.

Perustuslakivaliokunnan ja lakivaliokunnan RML:a koskevista lausunnoista on syytä panna merkille se paino, minkä valiokunnat ovat panneet rangaistusmääräyksen antajan asiantuntemukseen ja koulutukseen liittyville kvalifikaatioille. Tämä ilmentää sitä, että rangaistusmääräysmenettelyyn sisäl-

---

[244] Lakivaliokunta lienee tarkoittanut tuomioistuimen *ulkopuolella* määrättävien sakkorangaistusten käyttöalan supistamista eikä ylipäänsä niiden käyttöalan supistamista. Kimmokkeen tähän kannanottoon valiokunta näyttää saaneen oikeuskanslerin lain valmisteluvaiheessa antamasta lausunnosta (johon puolestaan apulaisoikeuskanslerin lakivaliokunnalle antamassa lausunnossa on viitattu), jossa todettiin, että »jatkovalmistelussa olisi mielestäni syytä harkita vähäisten rikkomusten käsittelytapoja myös kokonaan uusista lähtökohdista, esimerkiksi siten, että rikesakkomenettelyn käyttöalaa olennaisesti laajennettaisiin, jolloin rangaistusmääräysmenettely jäisi syyttäjälle *syyteharkinnan jälkeen* käytettäväksi». Tässä kursivoitu ilmaisu viittaa Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyn kaltaiseen järjestelyyn, jossa poliisi ei voi antaa rangaistusvaatimusta, vaan sen antamisesta päättää aina syyttäjä syyteharkinnan jälkeen. Ks. *OKa* 1992 s. 136 ja s. 141 sekä *AOK:n lausunto* 1993 s. 3.

[245] Ks. Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen (n:o 63/1993 vp) laiksi rangaistusmääräysmenettelystä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 1.

tyvä tuomiovallan käyttäminen on tarkoitettu varata rangaistusmääräyksen antavalle taholle eli syyttäjälle. Syyttäjän tulee tuossa tehtävässään – tuomarina – käyttää sellaista harkintaa, jota tuomiovallan vastuullinen käyttäminen edellyttää. Jos rangaistusmääräyksen antaminen olisi tarkoitettu rangaistusvaatimuksen mekaaniseksi »vahvistamiseksi», noihin kvalifikaatioihin olisi tuskin ollut tarvetta kiinnittää niin painavaa huomiota kuin yllä on ilmennyt.

2.4 Syyttäjän päätöksenteko perus- ja ihmisoikeuksien kannalta

a. Yleisiä näkökohtia ihmisoikeussopimuksista ja perusoikeusnormeista rikosprosessin oikeusturvatakeiden suojana

a1. KP-sopimus ja EIOS

Valtio ei voi järjestää rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttöä yksinomaan kansallisista lähtökohdista. Vaikka olisi mahdollista, että kansallisesti pidettäisiin jotakin julkisen vallan elintä, esimerkiksi syyttäjää, sopivana käyttämään yleisemminkin tuomiovaltaa, tämä ei enää nykyisin ole riittävä ehto. Lisäksi tuon elimen ja sen noudattaman menettelyn täytyy täyttää ne vaatimukset, jotka kansainväliset sopimukset valtiolle asettavat. Rikosprosessin keskeiset menettelyperiaatteet ja oikeusturvatakeet ovat muodostuneet kiinteäksi osaksi kansainvälisiä ihmisoikeuksia. Vaikka Suomessa niitä ilmentävät sopimusmääräykset on saatettu osaksi valtionsisäistä normistoa, määräysten noudattamista valvovat myös ylikansalliset orgaanit, joiden ratkaisukäytännössä sopimusmääräysten sisältö pitkälti muotoutuu. Siinä mielessä rikosoikeudellisen tuomiovallan antaminen syyttäjälle ei ole enää vain kansallinen kysymys.

Toisen maailmansodan jälkeisissä ihmisoikeusasiakirjoissa oikeudenmukainen oikeudenkäynti on ensin ilmaistu valtioita moraalisesti ja aatteellisesti velvoittavana ihmisoikeutena *Yhdistyneiden Kansakuntien* yleiskokouk-

[246] Esim. *Danelius* 1993 s. 15 on viitannut kahteen ihmisoikeuksien läpimurtoon erityisesti vaikuttaneeseen aikakauteen: 1700-luvun jälkipuoliskon valistusaikaan, jolloin ihmisoikeusideologia kehittyi filosofiselta pohjalta, sekä toisen maailmansodan lopun jälkeiseen aikaan, jolloin natsismiin liittyneet traumaattiset kokemukset herättivät tarpeen yksilöiden aiempaa tehokkaammasta suojasta vallanpitäjien sortoa vastaan. Jälkimmäiselle aikakaudelle on ollut ominaista ihmisoikeuksien suojan vahvistaminen *kansainvälisen yhteistoiminnan* avulla, kun taas aikaisemmin näiden oikeuksien suojaaminen oli pääasiassa nähty *kansallisena* kysymyksenä.

sen 10.12.1948 antamassa *ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa.*[246] Julistuksen 10 artiklan mukaan »jokaisella henkilöllä on oikeus täysin tasa-arvoisesti siihen, että hänen asiansa tutkitaan oikeudenmukaisesti ja julkisesti riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa ratkaistaessa hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan tai häntä vastaan ajetun rikossyytteen perusteltuisuutta», ja 11 artiklan mukaan »jokaisen rikollisesta teosta syytteessä olevan henkilön edellytetään olevan syytön, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti todistettu julkisessa oikeudenkäynnissä, jossa hänelle turvataan kaikki hänen puolustustaan varten tarpeelliset takeet». Esimerkiksi nämä artiklat on helppo nähdä esikuvina sittemmin YK:n ja Euroopan neuvoston piirissä syntyneiden kansainvälisten yleissopimusten oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja syyttömyysolettamaa koskeville sopimusmääräyksille.

YK:n piirissä askel julistuksesta kansainväliseen yleissopimukseen toteutui vasta 16.12.1966, jolloin yleiskokous hyväksyi *kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen* (KP-sopimus) sekä siihen liittyvän valinnaisen pöytäkirjan, jotka tulivat voimaan vuonna 1976.[247] Sopimuksessa taattujen oikeuksien suojan tehokkuuden kannalta keskeinen *valvontamekanismi* sisältyy KP-sopimuksen valinnaiseen pöytäkirjaan. Sen hyväksyneet sopimusvaltiot tunnustavat sopimuksessa asetetun *ihmisoikeuskomitean* pätevyyden käsitellä ilmoituksia tuomiovaltansa piiriin kuuluvilta yksityisiltä henkilöiltä, jotka väittävät joutuneensa tuon valtion taholta tapahtuneen johonkin yleissopimuksessa ilmaistuun oikeuteen kohdistuneen loukkauksen kohteeksi (ns. yksilövalitus). Sopimusvaltiot voivat antaa myös selityksen (ks. 41 artikla), että ne tunnustavat ihmisoikeuskomitean oikeuden tutkia ilmoituksia, joissa sopimusvaltio väittää, ettei toinen sopimusvaltio täytä sopimuksen mukaisia velvoitteitaan (ns. valtiovalitus). Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, syyttömyysolettamaa ja rikoksesta syytetyn vähimmäisoikeuksia sekä eräitä muita rikosprosessuaalisia oikeusturvatakeita koskevat keskeiset määräykset on otettu sopimuksen 14 artiklaan.

Euroopan neuvoston piirissä pyrkimykset mm. ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen sisältämien oikeuksien turvaamiseen johtivat *ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen*, ns.

---

[247] Kaikkien ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa mainittujen oikeuksien sisällyttämisestä yhteen yleissopimukseen ei saavutettu yksimielisyyttä, minkä vuoksi *taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä oikeuksista* laadittiin erillinen yleissopimus (TTS-sopimus), jonka YK:n yleiskokous niin ikään hyväksyi 16.12.1966 ja joka tuli myös voimaan vuonna 1976. Sopimusten syntyvaiheista ja tavoitteista ks. esim. *Danelius* 1993 s. 16–21.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIOS), allekirjoittamiseen jo 4.11.1950 Roomassa ja sopimus tuli voimaan 3.9.1953.[248] Sopimusta on sittemmin täydennetty useilla lisäpöytäkirjoilla, joista monet sisältävät aineellisia oikeuksia koskevia määräyksiä.[249] Sopimusvelvoitteiden noudattamisen takeeksi on perustettu kaksi erityistä valvontaelintä, *Euroopan ihmisoikeustoimikunta* ja *Euroopan ihmisoikeustuomioistuin* (ks. sopimuksen II–IV osat). Ihmisoikeustoimikunnan toimivalta valtiovalitusasioissa seuraa suoraan sopimuksen ratifioimisesta (vrt. KP-sopimus), kun taas yksilövalitusmenettely edellyttää sopimusvaltion antamaa hyväksyvää selitystä (ks. 25 artikla).[250] Myös ihmisoikeustuomioistuimen toimivalta edellyttää sopimusvaltion hyväksymistä (ks. 46 ja 48 artiklat). Jos asiaa ei viedä ihmisoikeustuomioistuimeen, kysymyksen sopimusrikkomuksesta ratkaisee kolmas sopimuksen valvontaelin, *Euroopan neuvoston ministerikomitea* (ks. 32 artikla), joka toisaalta valvoo myös ihmisoikeustuomioistuimen päätösten täytäntöönpanoa (ks. 54 artikla).[251] Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, syyttömyysolettamaa ja rikoksesta syytetyn vähimmäisoikeuksia koskevat määräykset sisältyvät EIOS 6 artiklaan, joka on KP-sopimuksen 14 artiklaa vastaava »fair trial -artikla».

Suomi on ratifioinut KP-sopimuksen ja valinnaisen pöytäkirjan 23.6.1975 ja ne ovat tulleet valtionsisäisesti voimaan 23.3.1976. Suomi on myös antanut selityksen, jossa se tunnustaa ihmisoikeuskomitean toimivallan valtiovalitusasioissa.[252] Euroopan neuvostoon Suomi liittyi vasta 5.5.1989 eli tasan 40 vuoden kuluttua siitä, kun Euroopan neuvoston perussääntö allekir-

[248] Sopimuksen syntyvaiheista ks. *Pellonpää* 1996 s. 9–11, *Danelius* 1993 s. 40–41 ja *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 1–2.

[249] Myöskään Euroopan ihmisoikeussopimukseen ei sisällytetty taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. TTS-sopimusta vastaa Euroopan neuvoston piirissä *Euroopan sosiaalinen peruskirja* vuodelta 1961, joka on Suomessa saatettu voimaan 1991 (SopS 43–44/1991). Ks. siitä *Pellonpää* 1996 s. 25–30. Perus- ja ihmisoikeuksien luokittelusta ja jaosta kolmeen »sukupolveen» – klassisiin vapausoikeuksiin (ensimmäinen sukupolvi), taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin (toinen sukupolvi) ja eräisiin kollektiivisiin oikeuksiin, kuten rauhaa, kehitystä ja asianmukaista elinympäristöä koskeviin oikeuksiin (kolmas sukupolvi) – ks. *ibid.* s. 21–25.

[250] EIOS:n mukaisen yksilövalituksen voi tehdä myös kansalaisjärjestö tai ryhmä (»non-governmental organisation or group of individuals»), kun taas KP-sopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaisen ilmoituksen voi tehdä ainoastaan yksityishenkilö.

[251] Ministerikomitea ei puutu sopimuksen *tulkintaan*, joka kuuluu viime kädessä ihmisoikeustuomioistuimelle, mutta jossa myös ihmisoikeustoimikunnalla on tärkeä rooli, ks. esim. *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 17–19 ja laajemmin s. 571 ss.

[252] Ks. L 23.6.1975 (107/76), SopS 7/1976 ja A 30.1.1976/108, SopS 8/1976. Suomen tekemistä varaumista KP-sopimukseen ks. em. A:n 2 § (664/90). Alunperin varaumia oli useampia, ks. niistä *Träskman* 1987 s. 274–275.

joitettiin Lontoossa 5.5.1949.[253] Suomi allekirjoitti Euroopan ihmisoikeussopimuksen neuvostoon liittymisen yhteydessä, mutta sopimus ratifioitiin vasta noin vuotta myöhemmin eli 10.5.1990, jolloin se tuli Suomea kansainvälisesti sitovasti voimaan. Valtionsisäisesti sopimus tuli kuitenkin voimaan vasta 23.5.1990 voimaantulleilla ns. blankettilailla ja -asetuksella.[254] Suomi on sopimuksen ratifioimiskirjan tallettamisen yhteydessä tunnustanut Euroopan ihmisoikeustoimikunnan toimivallan ns. yksilövalitusmenettelyssä ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomiovallan sopimuksen (ja sen lisäpöytäkirjojen) määräysten tulkintaan ja soveltamiseen liittyvissä kysymyksissä.[255]

Suomessa omaksuttu kansainvälisten sopimusten voimaansaattamismenettely merkitsee sopimuksen »inkorporoimista» valtionsisäiseen oikeuteen, jolloin sopimus on valtionsisäisesti samassa asemassa kuin muut valtionsisäiset säädökset eli lainsäädännön alaan kuuluvilta osin eduskuntalain tasoisena säädöksenä.[256] Euroopan ihmisoikeussopimuksen osalta on huomattava, että vaikka sopimuksen voimaansaattamista koskeva blankettilaki säädettiin ns. supistetussa perustuslainsäätämisjärjestyksessä (eräiden sopimuksen valvontamenettelyyn liittyvien erityispiirteiden takia), tämä ei suinkaan korottanut sopimusta perustuslain tasolle, vaan kysymys on ns. poikkeuslaista, jollainen on esimerkiksi muutettavissa (ellei perustuslakiin tehtävää poikkeusta laajenneta) tavallisella lailla.[257] Sopimusmääräyksen ja toisen laintasoisen normin ristiriitatilanteissa on merkitystä yleisillä tulkintasäännöillä,[258] mutta perustuslakivaliokunta on korostanut, että tulkintatilanteissa olisi erilaisista perusteltavissa olevista vaihtoehdoista pyrittävä omaksumaan sellainen, joka edistää ihmisoikeusmääräysten toteutumista eli on *»ihmisoikeusystäväl-*

---

[253] Suomen sopimukseen liittymisen viivästymisen syitä valottaa esim. *Lehtimaja* 1995 s. 183–185.

[254] Ks. L 4.5.1990/438, SopS 18/1990 ja A 18.5.1990/439, SopS 19/1990. Suomen liittymisestä Euroopan neuvostoon, Suomen EIOS:een tekemistä varaumista (em. A:n 2 §) ja sopimuksen voimaansaattamisesta ks. *Pellonpää* 1996 s. 6–8, s. 37–40 ja s. 55–61 sekä (erityisesti Suomessa toteutetuista lakimuutoksista) *Träskman* 1991 s. 108–114.

[255] Suomi on ratifioinut myös 1990 solmitun ja 1994 voimaan tulleen yhdeksännen pöytäkirjan (SopS 71–72/1994), jonka perusteella yksilövalituksen tehnyt on oikeutettu (eräin rajoituksin) saattamaan ihmisoikeustoimikunnan raporttiin päättyneen asian ihmisoikeustuomioistuimeen. Ks. *Pellonpää* 1996 s. 158.

[256] Ks. *PeVL* 2/1990 s. 2, missä Euroopan ihmisoikeussopimuksen on nimenomaisesti todettu olevan valtionsisäisesti samassa asemassa kuin lait yleensä.

[257] Ks. *Pellonpää* 1996 s. 62.

[258] Ristiriitatilanteiden ratkaisumalleista ks. myös *Scheinin* 1991 s. 209–211.

linen». Perustuslakivaliokunta on myös viitannut tarpeeseen ottaa huomioon sopimusmääräysten pohjalta syntynyt sen *valvontaelinten tulkintakäytäntö*.[259]

Ruotsi on ratifioinut Euroopan ihmisoikeussopimuksen jo vuonna 1953 ja KP-sopimuksen vuonna 1971. Etenkin Euroopan ihmisoikeussopimuksen käytännöllinen merkitys on ollut hyvin suuri jo ennen vuonna 1995 toteutettua sopimuksen inkorporointia osaksi valtionsisäistä oikeutta.[260] Ruotsin korkein oikeus (HD) ohjasi lukuisilla ennakkopäätöksillä valtionsisäisten oikeusnormien tulkintaa siten, ettei ristiriitaa sopimusmääräysten kanssa olisi syntynyt. Joissakin tapauksissa HD nimenomaisesti katsoi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun edellyttävän ruotsalaisten lainsäännösten soveltamiskäytännön muuttamista. Ruotsi on ollut vastaajana lukuisissa yksilövalitusasioissa, joista useat ovat johtaneet myös ihmisoikeustuomioistuimen langettavaan tuomioon ja sen myötä lainmuutoksiin.[261]

Kun sekä EIOS:n että KP-sopimuksen esikuvana on ollut ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ja KP-sopimuksen inspiraatiolähteenä sitä ennen syntynyt EIOS,[262] eikä kumpikaan sopimus sisällä (karkeasti sanottuna) taloudellisia, sosiaalisia tai sivistyksellisiä oikeuksia koskevia määräyksiä, sopimukset ovat sisällöllisesti lähellä toisiaan (etenkin kun otetaan huomioon EIOS:n lisäpöytäkirjat).[263] Käytännössä Euroopan ihmisoikeussopimus on kuitenkin muodostunut KP-sopimusta merkittävämmäksi ihmisoikeusinstrumentiksi. Syynä tähän voidaan nähdä ensinnäkin EIOS:n valvontamenettelyn tehokkuus. Kun KP-sopimuksen mukainen valtiovalitusmenettely voi johtaa vain ihmisoikeuskomitean »kertomukseen»[264] ja valinnaisen pöytäkirjan

---

[259] Ks. *PeVL* 2/1990 s. 2–3. Valvontaelinten ratkaisukäytännön merkityksestä ks. myös esim. *Heinonen* 1991 s. 234, *Lappalainen* 1995 s. 33 ja *Lehtimaja* 1995 s. 187. Käydystä keskustelusta myös oikeuslähdeopilliselta kannalta ks. *Aarnio* 1991 s. 73 ss. ja *Pekkanen* 1990 s. 507–515. Vrt. *Jyränki* 1991 s. 167–170 ja *Tähti* 1991 s. 546 ss.

[260] Inkorporointi tapahtui blankettimuotoisella lailla SFS 1994:1219.

[261] Ks. *Danelius* 1993 s. 50 ja 78–83 sekä *Scheinin* 1991 s. 87–93.

[262] Ks. *Danelius* 1993 s. 18 ja 44; toisaalta *Pellonpää* 1996 s. 30 alav. 72 on todennut, että Euroopan ihmisoikeussopimusta valmisteltaessa käytettiin »mallina» myöhemmin KP-sopimuksena tunnetun YK-tekstin varhaista versiota.

[263] Sopimusten määräysten eroista yleisesti ks. *Danelius* 1993 s. 44–46. Kuten *Pellonpää* 1996 s. 31 on todennut, sopimusten erot eivät merkitse ristiriitaa, vaan sopimukset täydentävät toisiaan. Tätä periaatetta ilmentävät EIOS 60 artikla ja KP-sopimuksen 5 artiklan 2 kappale, joiden mukaan kummankaan sopimuksen ei saa tulkita rajoittavan niitä ihmisoikeuksia ja perusvapauksia, jotka sopimusvaltion allekirjoittamissa muissa sopimuksissa tai lainsäädännössä on turvattu.

[264] KP-sopimuksen valtiovalitusmenettely nojautuu asian sovinnolliseen selvittämi-

mukainen yksilövalituskin vain komitean esittämiin »näkökantoihin», EIOS:n valvontamenettelyssä niin valtio- kuin yksilövalituskin voivat johtaa ihmisoikeustuomioistuimen tutkintaan ja sen (tai ministerikomitean) sopimusvaltiota sitovaan päätökseen.[265] Toiseksi EIOS:n tulkinnasta on olemassa laaja oikeuskäytäntö ja ihmisoikeustuomioistuin on omaksunut sopimuksessa turvattujen oikeuksien käytännöllisyyttä ja tehokkuutta sekä sopimusmääräysten autonomista tulkintaa painottavan »dynaamiseksi» tai »evolutiiviseksi» mainitun tulkintatavan.[266] Tämän vuoksi EIOS on oikeuskulttuurisidonnainen, länsieurooppalaisia perus- ja ihmisoikeuskäsityksiä heijastava dynaaminen instrumentti. KP-sopimuksen valtiovalitusmenettely on käytännössä jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi[267] ja yksilövalituksiakin oli vuoteen 1992 mennessä rekisteröity vain noin 500 kpl, kun vastaavana ajankohtana Euroopan ihmisoikeustoimikunnassa oli rekisteröity jo noin 20.000 valitusasiaa.[268] Valitusasioiden suuren määrän takia EIOS on kehittynyt KP-sopimusta rikkaammaksi, sillä sopimusmääräysten tulkinta kehittyy ja sisältö selventyy juuri valitusmenettelyn kautta. Näistä syistä näyttää perustellulta tarkastella jäljempänä ihmisoikeussopimuksista seuraavia ehtoja syyttäjän päätöksenteolle erityisesti EIOS:n ja sen valvontaorgaanien tulkintakäytännön valossa.

a2. HM:n perusoikeusnormit

Rikosprosessin keskeisten oikeusturvatakeiden suoja ei nojaudu vain kansainvälisiin sopimuksiin. Suomessa vuonna 1995 toteutetussa *perusoikeusuudistuksessa* oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja rikoksesta syytetyn asemaa koskevia oikeuksia on liitetty osaksi hallitusmuodossa taattuja perusoikeuksia, mikä korostaa näiden oikeuksien perustavaa laatua, erityistä tärkeyttä ja pysyvyyttä. Perusoikeusuudistuksen taustalla oli Suomen perusoikeusjärjestelmän vanhentuneisuus kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja eurooppalaiseen valtiosääntökehitykseen verrattuna.[269] Yksi selvimmistä eroista oli

---

seen, eikä se voi johtaa edes ihmisoikeuskomitean »näkökantoihin», vaan menettely päättyy kertomukseen, josta käy ilmi tosiasiat ja väitteet, ks. sopimuksen 41 artikla.

[265] Vertaileva katsaus KP-sopimuksen ja EIOS:n valvontamenettelyistä ja niiden välisestä suhteesta sisältyy esim. teokseen *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 52–60.

[266] Ks. esim. *Möller* 1990 s. 581–582, *Pekkanen* 1991 s. 353 ss. ja *Pellonpää* 1996 s. 204–214.

[267] Ks. *Pellonpää* 1996 s. 92 ja *Danelius* 1993 s. 23.

[268] Ks. *Danelius* 1993 s. 24 ja s. 50.

[269] Ks. *HE* 309/1993 s. 5–6, missä on myös todettu, että »[e]hkä merkittävin haaste Suomen perusoikeusjärjestelmälle ovat toisen maailmansodan jälkeen hyväksytyt kansainväliset ihmisoikeussopimukset».

yksilön näkökulmasta kirjoitettujen oikeudenkäyntiä koskevien säännösten puuttuminen hallitusmuodon perusoikeusluettelosta, kun taas EIOS:n soveltamiskäytännössä oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskeva 6 artikla on ollut sopimuksen keskeisimpiä sovellutusalueita.[270] Kun aiemmin perusoikeussäännökset olivat käytännössä kohdistuneet lähinnä lainsäätäjän toimintaan (erityisesti lakiehdotusten säätämisjärjestyksen valintatilanteissa), uudistuksella pyrittiin lisäämään perusoikeussäännösten suoraa sovellettavuutta tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa sekä parantamaan yksityisten ihmisten mahdollisuutta vedota suoraan perusoikeuksiinsa. Perusoikeussuoja ulotettiin periaatteessa kaikkiin Suomen oikeuspiirissä oleviin henkilöihin, kun aiemmin perusoikeudet oli turvattu vain Suomen kansalaisille.[271] Perusoikeuksien valvontajärjestelmää kehitettiin siten, että valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tulee tehtäväänsä hoitaessaan valvoa myös perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista (ks. HM 46 § ja 49 §). Vastaavasti valtiopäiväjärjestykseen otettiin säännös, jonka mukaan perustuslakivaliokunnan tehtävänä on antaa lausunto sen käsiteltävänä olevien lakiehdotusten ja muiden asioiden perustuslainmukaisuudesta ja suhteesta kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin (ks. VJ 46.1 § i.f.).[272]

Perusoikeusuudistuksessa ei puututtu hallitusmuodon 92 §:n vakiintuneesta tulkinnasta johtuvaan tuomioistuimiin kohdistuvaan kieltoon tutkia lakien perustuslainmukaisuutta, eikä uudistuksessa toteutettu muutakaan lakien perustuslainmukaisuuden jälkikontrollin järjestämistä.[273] Perustuslakivaliokunnan mietinnössä kyllä todettiin, että normaalissa perusoikeuksien soveltamis-

[270] Ennen perusoikeusuudistusta hallitusmuodon ainoana varsinaisena prosessuaalisena perusoikeussäännöksenä on pidetty 13 §:n suppeaa säännöstä oikeudesta lailliseen tuomioistuimeen, minkä lisäksi hallitusmuodon 60 §:n 2 momentissa kiellettiin satunnaiset tuomioistuimet. Muutoin tuomioistuinlaitosta koskevat säännökset oli laadittu organisatoriselta ja valtioelinten välisen toimivaltajaon kannalta. Ks. *HE* 309/1993 s. 21.

[271] Ks. *HE* 309/1993 erit. s. 15, s. 21–22 ja s. 29 sekä *PeVM* 25/1994 s. 3.

[272] Ks. *HE* 309/1993 s. 31–32, missä on mm. todettu, että uudistuksen toteuduttua ei ole enää perusteltua pitää perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien valvontaa erillisinä kysymyksinä. Ks. myös *PeVM* 25/1994 s. 6 ja s. 11, jonka mukaan myös kunkin erikoisvaliokunnan on asioita käsitellessään otettava asianmukaisesti ihmisoikeusmääräykset huomioon. Valtiopäiväjärjestyksen 46 §:n 1 mom:n merkitys olisi tällöin lähinnä siinä, että muissa valiokunnissa avoimiksi jäävien tulkintakysymysten viimekätinen ratkaiseminen eduskunnassa kuuluu perustuslakivaliokunnalle.

[273] Toisaalta HM 92 §:stä seuraa, etteivät tuomioistuimet ja muut viranomaiset ole ainoastaan oikeutettuja soveltamaan perusoikeussäännöksiä, vaan niillä on myös velvollisuus jättää soveltamatta lakia *alemmanasteinen* normi, joka on ristiriidassa perusoikeussäännöksen kanssa. Ks. *HE* 309/1993 s. 28–29.

tilanteessa tuomioistuimessa perusoikeussäännökset ja tavallisen lain säännökset vaikuttavat yhdessä ratkaisun perusteena. Käytännössä sellaiset ratkaisutilanteet, joissa olisi selvä ja ratkaisematon ristiriita perustuslain ja lain säännösten välillä, arvioitiin mietinnössä äärimmäisen poikkeuksellisiksi, useimmiten näennäisiksi ja tulkinnalla poistettaviksi. Mietinnössään perustuslakivaliokunta antoi myös merkille pantavan lakien tulkintasuosituksen: »Tuomioistuimen tulee valita perusteltavissa olevista lain tulkintavaihtoehdoista sellainen, joka parhaiten edistää perusoikeuksien tarkoituksen toteutumista ja joka eliminoi perustuslain kanssa ristiriitaisiksi katsottavat vaihtoehdot. Tältä osin voidaan puhua perustuslainmukaisesta tai perusoikeusmyönteisestä tulkinnasta.»[274] Perustuslakivaliokunnan aiemmin esiintuoma lakien ihmisoikeusystävällinen tulkintaperiaate on siten saanut rinnalleen *perusoikeusmyönteisen* tulkintaperiaatteen (-suosituksen).

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä HM 1 §:ään kirjattiin kolme koko valtiosäännön taustalla olevaa perustavanlaatuista arvoa: (1) ihmisarvon loukkaamattomuuden turvaaminen, (2) yksilön vapauden ja oikeuksien turvaaminen sekä (3) oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassa. Vaatimus ihmisarvon loukkaamattomuudesta ilmaisee perustavanlaatuisten oikeuksien yleisinhimillisen perustan ja viittaa ihmisyksilöiden yhdenvertaisuuteen. Yksilön oikeuksien ja vapauksien turvaaminen korostaa yksilön itsemääräämisoikeutta ja perusoikeuksien keskeistä asemaa Suomen valtiosäännössä, kun taas kolmas arvo viittaa mm. yhdenvertaisuuteen sekä taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin perusoikeuksiin. Esitöiden mukaan säännös ilmaisee ensi sijassa *hallitusmuodon arvoperustan*, mutta sillä olisi myös *tulkinnallista vaikutusta* sovellettaessa varsinaisia perusoikeussäännöksiä ja se vaikuttaisi hallitusmuodossa turvattujen perusoikeuksien rajoitusten sallittavuutta arvioitaessa.[275]

Varsinaisista perusoikeussäännöksistä tutkimusteeman kannalta merkille pantava – erityisesti seuraamusluonteisten syyttämättäjättämissäännösten suomaa laajaa harkintavaltaa silmällä pitäen – on ensinnäkin HM 5.1 §:n *yleinen yhdenvertaisuussäännös* (»ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä»), johon sisältyy mielivallan kielto ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. *Lainsoveltajaan* kohdistuvana yhdenvertaisuusperiaate on tuomioistuinten ja muiden viranomaisten harkintavallan rajoitusperuste;

---

[274] Ks. *PeVM* 25/1994 s. 4. Lakivaliokunta oli ehdottanut perustuslakivaliokunnalle sanotun tulkintasuosituksen antamista, ks. *LaVL* 5/1994 s. 3.

[275] Ks. *HE* 309/1993 s. 42.

viranomaisen tulee soveltaa lakia tekemättä muita eroja kuin laista ilmenee.[276] Yleistä yhdenvertaisuusperiaatetta täydentää HM 5.2 §:n *syrjintäkielto*, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Erotteluperusteen hyväksyttävyyttä arvioitaessa on esitöiden mukaan olennaista, voidaanko erottelu perustella *perusoikeusjärjestelmän kannalta* hyväksyttävällä tavalla. Säännös ei esimerkiksi estäisi tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseksi tarpeellista positiivista erityiskohtelua eli tietyn ryhmän (esim. naiset, lapset, vähemmistöt) asemaa ja olosuhteita parantavia toimia.[277]

Merkille pantava on myös HM 6 §:n 1 mom:n säännös oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. *Turvallisuuden* nimenomainen mainitseminen korostaa esitöiden mukaan julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten *suojaamiseksi rikoksilta* ja muilta heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta, olivatpa niiden tekijät julkisen vallan käyttäjiä tai yksityisiä tahoja. Säännös myös edellyttää toimia *rikosten uhrien oikeuksien* turvaamiseksi ja aseman parantamiseksi.[278] Pykälän 2 momentissa on ihmisarvon vastaisen kohtelun kielto, joka koskee sekä fyysistä että henkistä kohtelua. HM 6.3 §:n toisen virkkeen mukaan rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Tämä säännös tulee jäljempänä lähemmin tarkasteltavaksi pohdittaessa syyttäjän ratkaisuun perustuvan muuntorangaistuksen hyväksyttävyyttä perus- ja ihmisoikeuksien kannalta. HM 6 a §:ään on otettu rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen ilmaiseva säännös, joka hieman vajavaisesta kieliasustaan huolimatta on esitöiden mukaan tarkoitettu kattamaan kaikki sanotun periaatteen tärkeimmät ainesosat.[279]

---

[276] Säännös koskee paitsi tuomioistuinten ja muiden lakia soveltavien viranomaisten toimintaa, myös julkisen vallan käyttöä laajemminkin, ks. *PeVM* 25/1994 s. 7 verr. *LaVL* 5/1994 s. 2. *Lainsäätäjään* kohdistuvana yhdenvertaisuussäännös sallii harkintaa pyrittäessä kulloisenkin yhteiskuntakehityksen vaatimaan sääntelyyn ja tietyn hyväksyttävän yhteiskunnallisen intressin edistämiseen. Ks. *HE* 309/1993 s. 42–43.

[277] Ks. *HE* 309/1993 s. 43–44. Kiellettyjen erotteluperusteiden luettelo ei ole tyhjentävä, vaan sellaisina on esitöissä mainittu lisäksi esimerkiksi yhteiskunnallinen asema, varallisuus, yhdistystoimintaan osallistuminen, perhesuhteet, raskaus, aviollinen syntyperä, sukupuolinen suuntautuminen ja asuinpaikka. Ks. *ibid.* s. 44.

[278] Ks. *HE* 309/1993 s. 47.

[279] *HE:ssä* (309/1993 s. 50) on mainittu vaatimus rikoksina rangaistavien tekojen ja rikoksesta seuraavien rangaistusten määrittelemisestä laissa, taannehtivan rikoslain kielto, rikoslain analogisen soveltamisen kielto, tekohetkellä säädettyä ankaramman rangais-

Tutkimusteeman kannalta keskeisin perusoikeussäännös on HM 16 §:ssä:

> Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.
>
> Käsittelyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

Esitöiden mukaan säännös edellyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon toteutumista *kokonaisuutena*, minkä lisäksi se antaa *institutionaalisen suojan* tuon kokonaisuuden tärkeimmille ainesosille. Pykälän 1 momentin lähimpinä »vastineina» on mainittu EIOS:n 6 artiklan 1 kappale ja KP-sopimuksen 14 artiklan 1 kappale ja säännöksen tarkoituksena on turvata näiden sopimusmääräysten edellyttämä oikeus oikeudenkäyntiin kaikissa sopimusmääräysten tarkoittamissa tilanteissa. Tämän mukaisesti pykälä koskee myös rikossyytteen käsittelyä, vaikka sitä ei pykälässä nimenomaisesti mainita.[280]

Säännös voidaan jäsentää (1) oikeuteen saada asiansa käsitellyksi lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa (*oikeus käsittelyyn*, tuomioistuinasioiden osalta *oikeus oikeudenkäyntiin*), (2) oikeuteen saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi (*oikeus muutoksenhakuun lainkäyttöelimessä*) ja (3) oikeuteen, että käsittely tapahtuu asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä (*oikeus käsittelyn asianmukaisuuteen ja viivytyksettömyyteen*). Tuomioistuinasioiden osalta viimeksi mainit-

---

tuksen käytön kielto, vaatimus rikosoikeudellisten normien laintasoisuudesta ja rikoksen tunnusmerkistön täsmällisyysvaatimus. Lakivaliokunnan ehdotukset säännöksen sanamuodon täydentämisestä (mainitsemalla rangaistuksen ohella *muut rikosoikeudelliset seuraamukset*) ja vahventamisesta (analogiakiellon ja täsmällisyysvaatimuksen korostamiseksi) eivät johtaneet tulokseen perustuslakivaliokunnan otettua niihin kielteisen kannan, ks. *LaVL* 5/1994 s. 4 ja *PeVM* 25/1994 s. 8. Sen sijaan perustuslakivaliokunta edellytti lakivaliokunnan esittämän kannan mukaisesti, että lakia alemman tason säädöksiin sisältyvät kriminalisointisäännökset muutetaan välittömästi uudistuksen jälkeen.

[280] Ks. *HE* 309/1993 s. 72–73. Voidaan kyllä pitää epätyydyttävänä, ettei HM 16 § sanallakaan viittaa rikosasioihin (ks. tästä myös *LaVL* 5/1994 s. 5). Kun hallitusmuodon arvoperustaan kuuluvaa ihmisarvon loukkaamattomuutta silmällä pitäen HM 16 §:n oikeusturvatakeet ovat ensiarvoisen tärkeitä juuri rikosasioissa, olisi ollut kohtuullista, että kansalaiset olisivat voineet havaita rikosasioiden kuulumisen säännöksen sovellutusalaan jo suoraan sen sanamuodosta.

tu oikeus voidaan muotoilla *oikeudeksi oikeudenmukaiseen ja viivytyksettömään oikeudenkäyntiin.*[281]

Pykälän 2 momentissa on täsmennetty tämän perusoikeutena olevan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sisältöä luettelemalla eräitä sen elementtejä, joista on nimenomaisesti mainittu

1) käsittelyn julkisuus,
2) oikeus tulla kuulluksi,
3) oikeus saada perusteltu päätös ja
4) oikeus hakea muutosta.

Kuten säännöksestä ilmenee, tätä luetteloa ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi. Esitöiden mukaan säännöksessä tarkoitettuihin oikeussuojatakeisiin kuuluvat myös

5) käsittelyn suullisuus ja
6) oikeus saada – tarvittaessa julkisen vallan kustannuksella – oikeudellista apua ja oikeus itse valita oikeusavustajansa ja neuvotella tämän kanssa luottamuksellisesti,

sekä *muun muassa* seuraavat Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja KP-sopimuksessa erityisesti rikoksesta syytetylle taatut oikeudet:

7) oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, kunnes syyllisyys on laillisesti näytetty toteen,
8) oikeus olla todistamatta itseään vastaan,
9) oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto syytteiden sisällöstä ja perusteista henkilön ymmärtämällä kielellä,
10) oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytyksiä valmistella puolustustaan,
11) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia,
12) oikeus saada maksutta tulkkausapua ja
13) oikeus olla tulematta syytetyksi tai tuomituksi toistamiseen saman teon perusteella.[282]

---

[281] Jäsennyksen on esittänyt *Leppänen* 1996 s. 242–243, joka viimeksi mainitun oikeuden osalta on pitäytynyt pykälän 1 momentissa käytetyssä ilmaisussa »asianmukainen» ja puhuu »oikeudesta asianmukaiseen ja viivytyksettömään oikeudenkäyntiin». Pykälän 2 momentissa käytetään kuitenkin ilmaisua »oikeudenmukainen» oikeudenkäynti, jota on käytetty myös EIOS 6(1) artiklan suomenkielisessä käännöksessä ja joka on jo vakiintunut prosessioikeudelliseen sanastoon. Myös HM 16 §:n esitöissä puhutaan oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, ks. *HE* 309/1993 s. 74. En ole nähnyt aiheelliseksi omaksua tuon käsitteen rinnalle samaa tarkoittavaa »asianmukaisen» oikeudenkäynnin käsitettä.

[282] Ks. *HE* 309/1993 s. 74.

HM 16.2 §:n säännös on muotoiltu *lainsäätäjän turvaamisvelvollisuudeksi*, mikä tarkoittaa lainsäätäjään kohdistuvaa perustuslaillista toimeksiantoa eli lainsäätäjän positiivista toimintavelvoitetta. Perustuslakivaliokunnan lausuman mukaan tällaiset säännökset ovat velvoittavuudeltaan »astetta tiukempia» kuin säännökset, joiden mukaan jostakin oikeudesta säädetään lailla. Yksilön oikeuden muotoon kirjoitetuista säännöksistä perustuslailliset toimeksiannot taas poikkeavat sikäli, että ne kohdistuvat nimenomaisesti vain lainsäätäjään, eivätkä sellaisinaan ole suoraan sovellettavissa tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa.[283] HM 16.2 §:n säännös ei estä säätämästä lailla vähäisiä poikkeuksia edes säännöksessä nimenomaisesti mainituista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeista, esimerkiksi julkisuudesta, kunhan esitöiden mukaan »kyseiset poikkeukset eivät muuta julkisuuden asemaa pääsääntönä eivätkä yksittäisessä tapauksessa vaaranna yksilön oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin».[284]

Esimerkiksi suullisuutta silmällä pitäen HM 16 §:n mukaisena perusoikeutena on siis oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, jossa suullisuus on turvattu perustuslaillisen toimeksiannon mukaisesti laissa. Lainsäätäjän on puolestaan oikeudenkäynnin suullisuuteen tehtäviä poikkeuksia säätäessään otettava huomioon suullisuuden merkitys oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtinä ja lisäksi huolehdittava siitä, että poikkeus ei ole ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Kun suullisuus on yksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementti, tarkoittanee perusoikeusmyönteinen tulkintasuositus lain soveltajan kannalta tällöin sitä, että oikeudenkäynnin suullisuutta sääntéleviä lain säännöksiä tulkitaan epäselvissä tilanteissa suullisuutta puoltavasti.

Perusoikeussäännökset sitovat julkista valtaa sen kaikessa toiminnassa, niin lainsäädännössä, hallinnossa kuin lainkäytössä. Perusoikeuksien käytännön toteutumisen kannalta ei kuitenkaan ole riittävää, että julkinen valta itse pidättäytyy puuttumasta perusoikeuksiin, vaan niiden tosiasiallinen toteutuminen edellyttää *julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä* esimerkiksi perusoikeuksien suojaamiseksi ulkopuolisilta loukkauksilta ja tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle. Myös EIOS ja KP-sopimus edellyttävät valtion tehokkaita positiivisia toimenpiteitä oikeuksien turvaamiseksi käytännössä. Esitöiden mukaan näistä syistä HM 16 a §:n 1 momenttiin on otettu nimenomainen säännös, jonka mukaan *»julkisen vallan on*

[283] Ks. *PeVM* 25/1994 s. 6.
[284] Ks. *HE* 309/1993 s. 74.

turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen». Säännös siis ulottaa julkisen vallan turvaamisvelvollisuuden *perusoikeuksien ohella* myös Suomea velvoittavissa kansainvälisissä sopimuksissa turvattuihin *ihmisoikeuksiin*. Säännös on yksi esimerkki *säädännäisestä kytkennästä* perusoikeusjärjestelmän ja kansainvälisen ihmisoikeusjärjestelmän välillä, joiden sisällöllinen lähentäminen on ollut koko perusoikeusuudistuksen yhtenä lähtökohtana. Esitöiden mukaan säännös myös korostaa pyrkimystä *perusoikeuksien aineelliseen turvaamiseen* muodollisen, menettelyvaatimuksiin liittyvän perusoikeusturvan rinnalla.[285]

a3. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen syyttäjän päätöksenteossa

Perusoikeuksien aineelliseen turvaamiseen liittyy näkemykseni mukaan avainkysymys, jota perusoikeusuudistus rikosprosessin oikeusturvatakeita koskevalta osaltaan heijastaa. Vaikka rikosprosessin oikeusturvatakeilla (oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudella) on normatiivis-prosessuaalisesta teoriasta ilmenevän ja myös edellä jaksossa 2.1 esiintuodun näkemyksen mukaan myös itseisarvoista merkitystä järjestelmän legitiimisyyden (ja sen välityksellä lain noudattamisen) kannalta, ensisijaisesti tässä tarkoituksessa niitä ei ole otettu osaksi perus- ja ihmisoikeuksia. Rikosprosessissa noiden *oikeusturvatakeiden perimmäisenä tarkoituksena on syyttömän suojaaminen, joka nojautuu HM 1 §:ssä julkilausuttuun koko hallitusmuodon arvoperustaan kuuluvaan ihmisarvon loukkaamattomuuteen*. Tutkimusteemaa silmällä pitäen keskeiset ongelmakysymykset ovat tällöin kahtaalla. Ensinnäkin, mitä laajemmin rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttöön rinnastettavaa ratkaisuvaltaa siirretään syyttäjälle, sitä laajemmin samalla *luovutaan noista oikeusturvatakeista* ja sitä kauemmaksi *teoriassa* etäännytään syyttömän suojaamisen periaatteesta ja ihmisarvon loukkaamattomuuden ihanteesta. Toisaalta, tapahtuuko tuota etääntymistä myös *käytännössä*, riippuu siitä, *onko väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus suurempi* syyttäjän päätöksenteossa verrattuna tuomioistuimen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin jälkeen tekemään ratkaisuun. Tämä puolestaan riippuu siitä, minkälaiset ehdot syyttömyysolettaman kumoamiselle ja rangaistuksen määräämiselle syyttäjän päätöksenteossa asetetaan. Noista ehdoista näkemykseni mukaan riippuu, kuinka te-

[285] Ks. *HE* 309/1993 s. 31–32 ja s. 75. Perusoikeuksien muodollinen tai menettelyllinen suoja viittaa perusoikeusrajoitusten säätämisjärjestykseen liittyvään suojaan ja sen institutionaaliseen valvontamekanismiin (perustuslakivaliokunnan käsittelyyn) eduskunnassa, ks. *ibid.* s. 26–27.

hokkaasti perus- ja ihmisoikeudet perimmältään toteutuvat syyttäjän ratkaisuvallan piiriin kuuluvassa rikosoikeudellisen tuomiovallan käytössä.

b. Syyttäjän päätöksenteko erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen velvoitteiden kannalta

b1. EIOS:n ja HM:n normien suhteesta

Perusoikeusuudistuksen vaikutukset ovat tietyllä tavalla vielä käymisvaiheessa. Perusoikeussäännösten soveltamisesta on vasta vähän oikeuskäytäntöä eikä perusoikeuksien suhde voimassa olevaan lainsäädäntöön ole vielä selkiintynyt, sillä uudistuksen voimaantulon yhteydessä ei lainkaan puututtu perusoikeusnormien kanssa mahdollisesti ristiriitaisiin lakeihin.[286] Vastaavasti esimerkiksi lainsäätäjän turvaamisvelvollisuuden piiriin kuuluvien positiivisten toimintavelvoitteiden kaikinpuolinen toteuttaminen vie oman aikansa (tai on ehkä pikemminkin jatkuva prosessi). Toisaalta perusoikeusuudistuksella on – kuten edellä on useasti tullut esiin – läheinen kytkentä Suomea velvoittaviin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, joista erityisesti EIOS:n sopimusmääräysten sisältö on jo monin paikoin täsmentynyt sopimuksen valvontaorgaanien tulkintakäytännössä. Perusoikeusuudistuksen esitöissä on esimerkiksi juuri tutkimusteeman kannalta keskeisten HM 6.3 §:n vapaudenriistoja koskevan säännöksen ja HM 16 §:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan säännöksen osalta nimenomaisesti todettu, että *»molemmat säännökset saavat tulkinnallista tukea Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaavien määräysten tulkinnoista»*.[287] Vastaavasti perustuslakivaliokunta on korostanut perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien *»tulkinnallisen harmonisoinnin»* tärkeyttä.[288] Esitöiden mukaan perusoikeusjärjestelmälle ja ihmisoikeussopimuksille jäisi toisaalta tietty itsenäisyys toisiinsa nähden eikä yksittäisen pe-

[286] Hallituksen esityksessä Suomen oikeusjärjestyksen arvioitiin vastaavan yleisesti ottaen varsin hyvin perusoikeussäännösten asettamia vähimmäisvaatimuksia, mikä johtui siitä, että EIOS:een liityttäessä toteutettiin useita lainmuutoksia, jotka olisivat olleet myös perusoikeusuudistuksen vaatimia. Perusoikeusuudistuksen toteuttamisen todettiin kuitenkin edellyttävän lainsäädännön muutostarpeiden seurannan järjestämistä. Pääsääntöisesti perusoikeussäännösten vaikutus välittyisi muuhun lainsäädäntöön kuitenkin lainsäädännön normaalin kehittämistoiminnan kautta. Ks. *HE* 309/1993 s. 41. Perustuslakivaliokunnan mielestä lainsäädännön tarkistustyöhön on kuitenkin ryhdyttävä pikaisesti niissä tapauksissa, joissa riistiriitoja uusien perusoikeussäännösten kanssa voidaan epäillä ilmenevän. Ks. *PeVM* 25/1994 s. 6–7.

[287] Ks. *HE* 309/1993 s. 39.

[288] Ks. *PeVM* 25/1994 s. 5.

rusoikeussäännöksen ja vastaavan ihmisoikeussopimuksen määräyksen tulkinnat välttämättä ole samat huolimatta mahdollisista sanamuotojen yhtäläisyyksistä. Sopimukset jättävät valtioille tietyn harkintamarginaalin ja myös sen, minkä tasoisilla säännöksillä ihmisoikeutta koskeva valtionsisäinen sääntely tapahtuu. Perustuslain perusoikeussäännökset puolestaan määrittävät keskeisesti juuri valtionsisäisen normihierarkisen tason, jolla perusoikeuksia voidaan rajoittaa. Tältä kannalta on merkille pantavaa, että perusoikeusuudistuksen yhteydessä ei puututtu Suomen valtiosäännön erityispiirteisiin kuuluvaan poikkeuslakimenettelyyn, jossa perustuslainsäätämisjärjestyksessä säädetyllä lailla (esim. RML) asiallisesti poiketaan perustuslaista sen sanamuotoa muuttamatta. Esimerkiksi tässä ilmenee perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien suojajärjestelmien *toisiaan täydentävä* piirre; perusoikeuksia ei voida poikkeuslaillakaan rajoittaa pidemmälle kuin Suomen ihmisoikeusvelvoitteet sallivat, jotta Suomi ei syyllistyisi kansainvälisten velvoitteidensa rikkomiseen.[289]

Näiden näkökohtien nojalla näyttää perustellulta tarkastella rikoksesta syytetyn oikeusturvatakeita syyttäjän päätöksenteon kannalta erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja sen valvontaorgaanien tulkintakäytännön valossa ja kiinnittää huomiota perusoikeussäännöksiä koskeviin vertaileviin näkökohtiin sekä pitää silmällä erityisesti sellaisia tilanteita, joissa perusoikeussäännökset saattavat tarjota sopimusmääräyksiä laajemman taikka selvemmän suojan jollekin tutkimusteeman kannalta keskeiselle oikeudelle. Tutkimusteeman kannalta EIOS:n voidaan todeta olevan myös sikäli otollinen, että se muodostaa sekä Suomea että Ruotsia sitovan normipohjan.[290]

b2. EIOS 6 artiklan soveltamisalasta

Euroopan ihmisoikeussopimuksen tutkimusteeman kannalta keskeisen 6 artiklan *1 kappaleen* määräykset kuuluvat sopimustekstin suomenkielisen käännöksen[291] mukaan seuraavasti:

---

[289] Ks. *HE* 309/1993 s. 39–40 ja *PeVM* 25/1994 s. 4–5.

[290] Myös Ruotsin hallitusmuodon 2 lukuun (»Grundläggande fri- och rättigheter») sisältyy säännöksiä eräistä rikosprosessuaalisista oikeusturvatakeista, esim. oikeus saada vapaudenmenetys tuomioistuimen tutkittavaksi, ja hallitusmuodon 11 luvussa (»Rättskipning och förvaltning») on eräitä mm. tuomioistuinten riippumattomuutta koskevia säännöksiä. HM 16 §:n kaltaista oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja sen sisältöä koskevaa säännöstä Ruotsin hallitusmuodossa ei kuitenkaan ole.

[291] Sopimus on tarkasti ottaen Suomessa voimassa todistusvoimaisilla kielillään eli englanniksi ja ranskaksi. Käännökset ovat eduskunnan hyväksymis- ja voimaansaattamis-

> Jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä demokraattisen yhteiskunnan moraalin, yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta.

Ensimmäinen tutkimusteeman herättämä kysymys on, koskeeko artikla lainkaan rangaistusmääräysmenettelyä ja varsinkaan seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä, kun sopimusmääräys sen suomenkielisen käännöksen mukaan tulee sovellettavaksi silloin, kun päätetään jotakuta vastaan *nostetusta rikossyytteestä*.[292] Sopimusmääräyksen vastaava englanninkielinen ilmaisu »any criminal charge» viittaa jo suomenkielistä kattavampaan merkitykseen ja sopimuksen valvontaorgaanien tulkintakäytännössä ilmaisulle on annettu laaja, kansallisten oikeusjärjestysten käsitteistä riippumaton *autonominen merkityssisältö*. Ihmisoikeustuomioistuin on yleisestikin omaksunut 6(1) artiklan takaamien oikeuksien tärkeyttä korostavan tulkintakäytännön. Esimerkiksi *Delcourt*-tapauksessa tuomioistuin on tuonut esiin seuraavan tulkintojen lähtökohdan (kurs. tässä):

> In a democratic society within the meaning of the Convention, the right to a fair administration of justice holds such a prominent place that a *restrictive interpretation of Article 6(1) would not correspond to the aim and the purpose of that provision.*[293]

---

päätöksen kannalta oikeudellisesti merkityksettömiä, sillä ne eivät ole virallinen osa sen enempää sopimusta kuin voimaansaattamislakiakaan, ks. *PeVL* 2/1990 s. 3.

[292] Tässä ei ole tarpeen puuttua enemmälti toiseen sopimusmääräyksen kattamaan asiaryhmään eli asioihin, joissa päätetään henkilön »oikeuksista ja velvollisuuksista» *(»civil rights and obligations»)*. Tämän käsitteen autonominen merkityssisältö on ollut esillä lukuisissa ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuissa ja sitä on käsitelty laajasti myös kirjallisuudessa, ks. esim. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 295–305, *Danelius* 1993 s. 140–145, *Pellonpää* 1996 s. 302–334, *Aall* 1995 s. 94–104 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 174–196.

[293] Ks. *Delcourt judgment of 17 January 1970, Series A no. 11,* kohta 25. Ks. myös *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 295. Näiden kannanottojen voidaan katsoa koskevan koko 6 artiklaa eikä vain sen 1 kappaletta, ks. esim. *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 164 ja alav. 3.

Tässä hengessä tuomioistuin on *Deweer*-tapauksessa todennut syytteen (»charge») käsitteestä (kurs. tässä):

> [T]he prominent place held in a democratic society by the right to a fair trial...prompts the Court to *prefer a »substantive», rather than a »formal», conception of the »charge»* contemplated by Article 6 § 1. The Court is compelled to look behind the appearances and investigate the realities of the procedure in question.

Samassa tapauksessa tuomioistuin on antanut sopimusmääräyksessä tarkoitetulle syytteelle seuraavan yleisen luonnehdinnan:

> The »charge» could, for the purpose of Article 6 § 1, be defined as the official notification given to an individual by the competent authority of an allegation that he has commited a criminal offence.[294]

Tätä syytteen yleistä määritelmää, joka edellyttää virallista ilmoitusta rikosepäilystä, on ensin ihmisoikeustoimikunnan ja sitten myös tuomioistuimen omaksumassa tulkintakäytännössä, esimerkiksi *Foti*-tapauksessa, täydennetty seuraavasti (kurs. tässä):

> [The »charge»] may in some instances take the form of other measures which carry the implication of such an allegation and which likewise *substantially affect the situation of the suspect.*[295]

Se, että rikosprosessin eteneminen keskeytetään ennen varsinaista syytteen nostamista, ei siis tarkoita, etteikö »syyte» olisi ollut käsillä 6(1) artiklan merkityksessä. Artiklan soveltamisala ei riipu siitä, milloin syyte katsotaan »nostetuksi» valtionsisäisen oikeuden mukaan. Todettakoon, että syytteen vireilletulo 6(1) artiklan merkityksessä on myös se hetki, josta alkaa kulua sopimusmääräyksessä tarkoitettu *»kohtuullinen aika»*. Tämä ajanjakso ei pääty mahdollisen oikeudenkäynnin alkamiseen, vaan vasta siihen, kun syytetyn oikeudellista asemaa koskeva epävarmuus päättyy eli kun asia on lopullisesti ratkaistu, viime kädessä lainvoimaisella tuomiolla.[296]

---

[294] Ks. *Deweer judgment of 27 February 1980, Series A no. 35*, kohdat 44 ja 46. Ks. myös *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 307–309 ja *Pellonpää* 1996 s. 352.

[295] Ks. *Foti and others, judgment of 10 December 1982, Series A no. 56*, kohta 52. Tämä kanta on esitetty useissa tapauksissa, ks. myös esim. *Eckle judgment of 15 July 1982, Series A no. 51*, kohta 73 ja *Öztürk judgment of 21 February 1984, Series A no. 73*, kohta 55. Viimeksi mainitussa tapauksessa tuomioistuin on itse todennut kyseessä olevan »well-established case-law».

[296] Ks. esim. em. *Eckle*-tapaus, tuomion kohdat 73–78 sekä *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 329–331, *Pellonpää* 1996 s. 352–354 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 222–230 viittauksin käytäntöön. Rikosprosessiin kuluneen ajan kohtuullisuutta on arvioitu usean

Ihmisoikeustuomioistuimen kannanottojen perusteella ei jääne epäilystä, etteikö rangaistusmääräysmenettelyssä ja seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen päättyvässä rikosprosessimenettelyssä olisi kysymys rikossyytteestä 6(1) artiklan tarkoittamassa merkityksessä.[297] Rangaistusmääräysmenettelyssä »syyte» on käsillä viimeistään rangaistusvaatimuksen tiedoksiannosta ja normaalissa rikosprosessissa viimeistään siitä lähtien, kun jotakuta on kuulusteltu syylliseksi epäiltynä rikokseen.

Kun seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä ja rangaistusmääräysmenettelyssä on usein kyse vähäisistä rikoksista, on vielä syytä tutkia EIOS 6(1) artiklan soveltamisalaa siltä osin, onko sopimusmääräyksen tulkintakäytännössä asetettu joitakin vaatimuksia »rikossyytteen» laadulle rikoksen vakavuuden puolesta, tai vaikuttaako soveltamisalaan esimerkiksi se, onko kriminalisointi rikoslaissa, sen ulkopuolisessa lainsäädännössä, kunnallisessa järjestyssäännössä tai poliisimääräyksessä.

Nämä kysymykset ovat 1980-luvun alkupuolelta lähtien annetuissa valvontaorgaanien kannanotoissa saaneet tutkimusteeman kannalta merkityksellisin osin vakiintuneet tulkinnat. Kehitystä viitoitti mm. *Adolf*-tapaus, jossa ihmisoikeustuomioistuin totesi kansallisissa elimissä rankaisematta jääneestä, mutta rikoksena tutkitusta vähäisestä teosta:

> [N]on-punishable or unpunished criminal offences do exist and Article 6 of the Convention does not distinguish between them and other criminal offences; it applies whenever a person is »charged» with any criminal offence.[298]

Kenties tunnetuin tähän aihepiiriin liittyvä ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu on Saksan liittotasavallan kansallisessa seuraamusjärjestelmässä dekriminalisoitua liikennerikkomusta koskenut *Öztürk*-tapaus, jossa tuomioistuin selkeästi torjui rikoksen vakavuuden vaikutuksen 6 artiklan soveltamisalaan:

---

kriteerin valossa, jotka esim. *Aall* 1995 s. 244–251 on tulkintakäytännön perusteella tiivistänyt seuraavasti: kulunut aika sinänsä, jutun monimutkaisuus, yhtäältä viranomaisten ja toisaalta epäillyn toimenpiteet ja käyttäytyminen asiassa, yksittäistapauksen erityispiirteet sekä onko epäilty ollut vapaudenriiston kohteena.

[297] Näin myös *Pellonpää* 1993 s. 1 rangaistusmääräysmenettelyn osalta.

[298] Ks. *Adolf judgment of 26 March 1982, Series A no. 49*, kohta 33. Tapauksessa rikosprosessin eteneminen oli keskeytetty Itävallan kansallisissa elimissä sen vuoksi, että teko oli niin vähäinen, ettei sitä ollut pidettävä rangaistavana. Rikosprosessin keskeyttänyt päätös ei ollut luonteeltaan rikoksen syyksilukeva. Näistä seikoista huolimatta kysymys oli 6 artiklan kannalta rikossyytteestä. Ks. tuomion kohdat 22, 33 ja 39–40.

> There is in fact nothing to suggest that the criminal offence referred to in the Convention necessarily implies a certain degree of seriousness...Furthermore, it would be contrary to the object and purpose of Article 6, which guarantees to »everyone charged with a criminal offence» the right to a court and to a fair trial, if the State were allowed to remove from the scope of this Article a whole category of offences merely on the ground of regarding them as petty.[299]

Öztürk-tapauksessa tuomioistuin otti kantaa myös rajanvetoon rikosoikeudellisten ja hallinnollisten seuraamusten ja menettelyjen välillä 6 artiklan soveltuvuutta silmällä pitäen. Monissa kansallisissa oikeusjärjestyksissä on näet vahvistunut suuntaus dekriminalisoida vähäisiä rikkomuksia ja siirtää niiden sanktiointi hallinnollisen seuraamusjärjestelmän piiriin. Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin pitänyt rikkomuksen kansallista luokittelua vain yhtenä lähtökohtana arvioitaessa 6 artiklan soveltuvuutta:

> [I]f the Contracting States were able at their discretion, by classifying an offence as »regulatory» instead of criminal, to exclude the operation of fundamental clauses of Articles 6 and 7, application of these provisions would be subordinated to their sovereign will. A latitude extending thus far might lead to results incompatible with the object and purpose of the Convention.[300]

Rikkomus kuuluu 6 artiklan alaan, mikäli teko on kansallisessa oikeudessa luokiteltu rikokseksi ja sitä koskeva menettely rikosprosessiksi.[301] Toisaalta, vaikka näin ei olisi, ihmisoikeustuomioistuimen rikossyytteen käsitteelle antamasta autonomisesta merkityssisällöstä voi johtua, että sanotusta kansallisesta lähtökohdasta huolimatta seuraamuksen määräämistä koskevat 6 artiklan oikeusturvatakeet.[302] Tuomioistuimen tulkintojen mukaan tällaisessa tapauksessa on lisäksi kiinnitettävä huomiota sekä *teon luonteeseen* että *seuraamuksen laatuun ja ankaruuteen*, mitä myös tuomioistuimen syytteen käsitteelle antama »rather a substantive than a formal meaning» ilmentää. Teon luonnetta arvioitaessa on merkitystä potentiaalisten rikoksentekijöiden piirillä, ts. onko rikkomus luonteeltaan *yleinen* vaiko vain jotakin tiettyä, erityisen statuksen omaavaa ryhmää koskeva, esim. tyypillisesti kurinpitome-

---

[299] Ks. *Öztürk judgment of 21 February 1984, Series A no. 73,* kohta 53 i.f.

[300] Ks. *ibid.* tuomion kohta 49.

[301] Kuten *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 167 toteavat: »This is because the legal and social consequences of having a criminal conviction make it imperative that the accused has a fair trial.» Ks. myös *Pellonpää* 1996 s. 336 ja *Tallroth* 1996 s. 60.

[302] Kysymyksessä on siis »one-way autonomous meaning of »criminal» in Article 6(1)», ks. *ibid.*

nettelyssä käsiteltävä rikkomus. Seuraamuksen osalta taas on kiinnitetty huomiota siihen, onko se luonteeltaan preventiivinen ja rankaisullinen (»deterrent and punitive»). Seuraamuksen ankaruuden arvioinnissa taas on otettu huomioon rangaistusmaksimi *in abstracto*.[303] Nämä kriteerit ovat vaihtoehtoisia, eivätkä kumulatiivisia, joten pelkästään seuraamuksen lievyys ei merkitse, että kansallisen oikeuden mukaan hallinnollisen seuraamusjärjestelmän piiriin kuuluvaan rikkomukseen ei olisi sovellettava 6 artiklan määräyksiä, jos teko on rikoksen luonteinen (kuten tulkintakäytännössä esim. yleisten liikennesääntöjen rikkominen).[304]

Rikossyytteen käsitteen autonomisuus ulottuu myös kurinpitomenettelyssä käsiteltäviin asioihin. Toisin sanoen se, että asia kansallisen oikeuden mukaan kuuluu kurinpitomenettelyn piiriin, ei välttämättä merkitse, etteikö 6 artiklan oikeusturvatakeet tulisi sovellettavaksi kurinpitoseuraamuksen määräämiseen. Itse asiassa edellä mainitut kolme kriteeriä (kansallinen luokittelu, teon laatu, seuraamuksen laatu) hahmottuivat alunperin juuri kurinpitomenettelyssä käsiteltäviä rikkomuksia koskeneessa tunnetussa *Engel*-tapauksessa.[305]

---

[303] Mainituista kriteereistä ks. *Öztürk*-tapaus, tuomion kohdat 50–53, *Pellonpää* 1996 s. 335–341, *Tallroth* 1996 s. 59–63, *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 310–314 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 167–171. Seuraamuksen ankaruuden arviointiin on vaikuttanut myös se, voidaanko sitä muuntaa vankeudeksi, ks. *Weber judgment of 22 May 1990, Series A no. 177*, kohta 34.

[304] Ks. em. *Öztürk*-tapaus, tuomion kohta 54: »The relative lack of seriousness of the penalty at stake cannot divest an offence of its inherently criminal character.» Ks. myös esim. *Lutz judgment of 25 August 1987, Series A no. 123-A*, kohta 55 (hallinnollisen seuraamusjärjestelmän piiriin kuulunut liikennerikkomus), *Belilos judgment of 29 April 1988, Series A no. 132*, kohta 62 (kunnallisen poliisimääräyksen rikkominen) ja *Schmautzer v. Austria judgment of October 1995, Series A no. 328-A*, kohta 28 (turvavyön käyttämättä jättäminen). Todettakoon, että *Öztürk*-tapauksessa konkreettinen seuraamus oli 60 Saksan markkaa (ks. tuomion kohta 11), *Belilos*-tapauksessa 200 Sveitsin frangia (ks. tuomion kohta 10), *Lutz*-tapauksessa 125 DM (ks. tuomion kohta 13) ja *Schmautzer*-tapauksessa 200 Itävallan shillinkiä (ks. tuomion kohta 7).

[305] Ks. *Engel judgment of 8 June 1976, Series A no. 22*, kohta 82. Ks. myös yllä alav. 303 mainittu kirjallisuus viitatuilta kohdilta. Rikossyytteen autonominen tulkinta johti tältä osin Suomessa sotilaskurinpitolain muutokseen (652/91) siten, että kurinpitomenettelyssä määrättävissä olevan arestirangaistuksen enimmäismäärä alennettiin 15 vuorokaudesta 8 vuorokauteen. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön valossa muutaman päivän arestirangaistuksen määräämistä ei ole pidetty 6 artiklan (mutta kylläkin 5(1) artiklan) alaan kuuluvana, mutta yli 10 päivän arestin osalta asiaa saatettaisiin arvioida jo toisin. Ks. *HE* 242/1990 s. 7 ja *Pellonpää* 1991 s. 270 ja s. 283.

Esiintuotujen näkökohtien ja tapausten perusteella voidaan todeta, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla ei aseta rikossyytteen käsitteelle mitään sellaisia vaatimuksia, joita kaikki rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä olevat tai seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä päätettävissä olevat asiat eivät täyttäisi. Päinvastoin, rikossyytteen autonomiseen merkityssisältöön voivat kuulua vähäisemmätkin, kansallisesti hallinnollisten menettelyjen ja seuraamusten piiriin kuuluvat teot. Selvää on myös, että seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä ja rangaistusmääräysmenettelyssä *»päätetään»* rikossyytteestä 6(1) artiklassa tarkoitetulla tavalla (»determination of criminal charge»).[306]

b3. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementit

Kaikkia niitä asioita, jotka kuuluvat 6(1) artiklan soveltamisalaan – ja siis kaikkia tutkimusteeman piiriin kuuluvia asioita – koskevat sanottuun sopimusmääräykseen otetut oikeusturvatakeet eli *»oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa».*[307]

Tuomioistuimella (»tribunal») ei tarkoiteta yksinomaan valtion tuomioistuinorganisaatioon kuuluvia lainkäyttöelimiä, vaan sopimusmääräyksen voi täyttää muukin riippumaton ja puolueeton elin, jonka perusteista on säädetty laissa. Elimen laillista perustaa koskeva ehto ilmaisee vaatimuksen, että demokraattisessa yhteiskunnassa tuomiovaltaa käyttävien elinten organisoimista ei jätetä toimeenpanovallan harkintaan, vaan se kuuluu parlamentin lainsäädäntövallan alaan. Valvontaorgaanien tulkintakäytännössä on »tuomioistuimiksi» hyväksytty esimerkiksi eräitä lautakuntatyyppisiä mm. kurinpitoasioita käsitteleviä elimiä.[308]

---

[306] Esimerkiksi monet rikosprosessuaalisia pakkokeinoja koskevat asiat jäävät 6(1) artiklan soveltamisalan ulkopuolelle, koska niissä ei ole kysymys rikossyytteestä »päättämisestä». Ks. näistä kysymyksistä lähemmin esim. *Aall* 1995 s. 126 ss.

[307] EIOS 6 artiklan *1 kappaleen* määräykset koskevat myös »civil rights and obligations» -kategorian asioita, kun taas artiklan 2 ja 3 kappaleen määräykset koskevat lähtökohtaisesti vain rikoksesta syytettyä. Rikossyytteen käsitteen autonomisuudesta kuitenkin seuraa, että viimeksi mainittujen kappaleiden määräykset voivat tulla sovellettaviksi myös esim. kurinpitomenettelyyn. Lisäksi civil rights -asioihin on saatettu soveltaa 2 ja 3 kappaleiden oikeuksia tulkitsemalla ne 1 kappaleen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluviksi. Ks. esim. *Aall* 1995 s. 103–104.

[308] Ks. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 339–340 ja *Danelius* 1993 s. 153 viittauksin käytäntöön.

Tuomioistuimen *riippumattomuus* edellyttää, että lainkäyttöelin on vapaa tekemään ratkaisunsa vain oman, tosiasioihin ja oikeudellisiin perusteisiin nojautuvan harkinnan perusteella, ilman sidonnaisuuksia asianosaisiin tai julkisiin viranomaisiin (toimeenpanovaltaan) ja että lainkäyttöelimen ratkaisu voi tulla uudelleen tutkittavaksi vain vastaavalla tavalla riippumattomassa elimessä.[309] Tuomioistuimen *puolueettomuuden* osalta ihmisoikeustuomioistuin erotti *Piersack* -tapauksessa subjektiivisen ja objektiivisen elementin.[310] Subjektiivinen puolueettomuus viittaa lainkäyttöelimen jäsenten henkilökohtaiseen, tosiasialliseen puolueettomuuteen asianosaisten välillä. Tämä elementti presumoidaan, jollei vastakkaista näyttöä ole esitetty. Objektiivinen puolueettomuus taas liittyy ulkonaisiin seikkoihin, joista esim. *van Dijk ja van Hoof* (1990 s. 338–339) kirjoittavat tulkintakäytännön valossa:

> The objective approach refers to the question whether the way in which the tribunal is composed and organized, or whether a certain coincidence or succession of functions of one of its members, may give rise to doubt as to the impartiality of the tribunal or that member. If there is ground for such doubt, even if subjectively there is no concrete indication on partiality of the person in question, this already leads to an inadmissible jeopardy of the confidence which the court must inspire in a democratic society.

Koska käytännössä on hyvin vaikea osoittaa, että lainkäyttöelin olisi todella toiminut puolueellisesti, »a fairly marginal subjective review is therefore followed by a very strict objective one» (*ibid.* s. 339). Tätä ilmentää myös ihmisoikeustuomioistuimen toisinaan käyttämä ilmaisu »justice must not only be done; it must also undoubtly and manifestly be seen to be done».[311]

---

[309] Ks. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 335 ja siellä mainitut tapaukset sekä esim. *Lamborger judgment of 22 June 1989, Series A no. 155,* kohta 32: »In order to establish whether a body can be considered »independent» regard must be had, *inter alia*, to the manner of appointment of its members and their term of office, to the existence of guarantees against outside pressures and to the question whether the body presents an appearance of independence.» Suomessa tuomarin esteellisyyttä pohtineen työryhmän mietinnössä *OLJ* 2/1996 s. 25 tuomioistuimen riippumattomuutta on luonnehdittu siten, että luottamus tuomioistuimen ja tuomarin *itsenäiseen asemaan* ei ylipäänsä saa vaarantua.

[310] Ks. *Piersack judgment of 1 October 1982, Series A no. 53,* kohdat 28–32. Sama lähestymistapa on sittemmin tuotu esiin useissa muissa ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuissa, ks. em. *Lamborger*-tapaus, kohdat 32–35 sekä *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 338–339 ja alav. 714 viittaukset käytäntöön. Ks. myös *OLJ* 2/1996 s. 25, missä puolueettomuutta on luonnehdittu tuomioistuimen tai tuomarin *itsenäisyydeksi yksittäistapauksessa.*

[311] Ks. esim. em. *Delcourt*-tapaus, tuomion kohta 31. Syytetyn mielipiteen merki-

Tulkintakäytännössä 6(1) artiklan puolueettomuusvaatimuksen loukkausta on voinut merkitä esimerkiksi se, että rikosasian ratkaisuun osallistuva tuomari on samassa jutussa aiemmin toiminut *muussa roolissa*, esimerkiksi syyttäjänä.[312] Sen sijaan *tuomarin roolissa* aiemmin tehtyjen toimenpiteiden, esim. vangitsemisesta tai pakkokeinoista päättämisen, ei *sinänsä* ole katsottu loukkaavan puolueettomuusvaatimusta, jollei aiempien toimenpiteiden erityisistä syistä ole voitu katsoa viittaavan *ennakkokäsitykseen* epäillyn syyllisyydestä.[313]

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti (»fair hearing») koostuu useista elementeistä. Rikosasioiden osalta näistä ainesosista on erityisesti mainittu 6(2) artiklassa syyttömyysolettama ja 6(3) artiklassa luetellut oikeusturvatakeet. Artiklan *3 kappaleen* mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on seuraavat *vähimmäisoikeudet*:

---

tyksestä objektiivisessa »testissä» tuomioistuin on esim. tapauksessa *Hauschildt (judgment of 24 May 1989, Series A no. 154,* kohta 48) todennut seuraavasti: »[I]n deciding whether in a given case there is a legitimate reason to fear that a particular judge lacks impartiality, the standpoint of the accused is important but not decisive. What is decisive is whether this fear can be held objectively justified.»

[312] Syyttäjän ja tuomarin tehtävien erillääänpitämisen tärkeyttä heijastaa esim. em. *Piersack*-tapaus (ks. tuomion kohdat 28–32), missä tuomioistuimen puheenjohtaja oli aikaisemmin toiminut syyttäjänvirastossa sen osaston johtajana, jossa hänen tuomarina ratkaisemaansa asiaa oli käsitelty. Koska hänellä syytettä sittemmin ajaneen syyttäjän esimiehenä oli tuolloin ollut mahdollisuus puuttua asiaan, tuomioistuinta ei pidetty 6(1) artiklan edellyttämällä tavalla puolueettomana, vaikka selvitystä siitä, että hän olisi syyttäjänä todella ollut tekemisissä asian kanssa, saati päättänyt syytteestä, ei ollut. Tapauksessa *Thorgeir Thorgeirson v Iceland (judgment of 25 June 1992, Series A no. 239*, kohdat 46–54) oikeudenkäynti oli käyty osittain ilman syyttäjän läsnäoloa. Kun tuomioistuin ei kuitenkaan ollut syyttäjän poissaollessa ryhtynyt toimenpiteisiin, jotka tavallisesti kuuluvat syyttäjälle, 6(1) artiklaa ei kuitenkaan katsottu rikotun. Kysymys syyte- ja tuomiovallan erillään pitämisestä on ollut esillä myös EIOS 5 artiklan tulkinnan yhteydessä. *Huber*-tapauksessa (ks. *judgment of 23 October, Series A no. 188*, kohta 38) ihmisoikeustoimikunnan taholta (the Delegate of the Commission) esitetyn näkemyksen mukaan »the Court's case-law has moved towards the principle that prosecution and judicial functions must be completely separated». Ks. *Huber*-tapauksesta myös *Pellonpää* 1991 s. 150 alav. 20, s. 217 alav. 215 ja s. 224 alav. 241.

[313] Ks. tapausreferaatteja ja kommentteja teoksissa *Danelius* 1993 s. 153–156 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 234–239 sekä artikkelissa *Danelius* 1995 s. 48–52. Tuomioistuimen puolueettomuutta erityisesti Norjan oikeutta silmällä pitäen on käsitellyt laajasti *Aall* 1995 s. 171 ss. Ks. myös *OLJ* 2/1996 erit. s. 46–54, missä on analysoitu ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja tuomioistuimen puolueettomuusvaatimuksesta. Ratkaisujen arvioinnissa on otettava huomioon kansallisten oikeusjärjestysten erot ja kunkin tapauksen erityispiirteet.

a) oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista hänen ymmärtämällään kielellä;
b) oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan;
c) oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä, ja jos hän ei pysty itse maksamaan saamastaan oikeusavusta, hänen on saatava se korvauksetta oikeudenmukaisuuden niin vaatiessa;
d) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat;
e) oikeus saada maksutta tulkin apua, jos hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä.

Verrattaessa EIOS 6 artiklan 1 ja 2 kappaleiden oikeuksia sekä tätä vähimmäisoikeuksien luetteloa edellä Suomen hallitusmuodon 16 §:ssä mainittuihin ja säännöksen esitöissä siihen luettuihin oikeuksiin (ks. jakso II 2.4 *a2.*), voidaan todeta, että HM 16 § on tarkoitettu kattamaan kaikki EIOS 6 artiklan oikeusturvatakeet. Viimeksi mainittujen lisäksi HM 16 §:ssä on mainittu oikeus saada perusteltu päätös ja oikeus hakea muutosta, ja säännöksen esitöissä on lisäksi mainittu oikeus olla todistamatta itseään vastaan ja oikeus olla tulematta syytetyksi tai tuomituksi toistamiseen saman teon perusteella. Viimeksi mainittu *ne bis in idem* -sääntö ja oikeus hakea muutosta on kuitenkin turvattu EIOS 7. lisäpöytäkirjan 2 ja 4 artikloissa,[314] ja oikeuden saada perusteltu päätös sekä oikeuden olla todistamatta itseään vastaan on valvontaorgaanien tulkintakäytännössä katsottu eräissä tapauksissa sisältyvän oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.[315] Kaikki nyt mainitut oikeudet sisältyvät myös KP-sopimuksen 14 artiklaan, jossa on nimenomaisesti mai-

[314] Ks. niistä esim. *Pellonpää* 1996 s. 489–490 ja s. 492–494.

[315] Ks. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 324 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 213–216. Right to remain silent -periaatteeseen on viitattu esim. tapauksessa *Funke v. France*, ks. *judgment of 25 February 1993, Series A no. 256-A*, kohta 44. Siinä Mr Funkea oli rangaistu sen vuoksi, ettei hän ollut esittänyt eräitä tulliviranomaisten vaatimia asiakirjoja, jotka olisivat voineet sisältää näyttöä hänen viakseen väitetystä rikoksesta. Tuomioistuin totesi menettelyn loukanneen 6(1) artiklaa: »The special features of customs law cannot justify such an infringement of the right of anyone »charged with a criminal offence», within the autonomous meaning of this expression in Article 6, to remain silent and not to contribute to incriminating himself.» Tapauksessa *John Murray v. UK (judgment of 8 February 1996)* tuomioistuin totesi mm. (kohta 45): »[T]here can be no doubt that the right to remain silent under police questioning and the privilege against self-

nittu myös oikeus olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytensä.[316]

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sisältö rikosasioissa ei siis tyhjenny EIOS 6(3) artiklan vähimmäisoikeuksiin, joita voidaan luonnehtia erityisen tärkeiksi esimerkeiksi niistä ehdoista, joita oikeudenkäynnin on täytettävä ollakseen 6(1) artiklan tarkoittamalla tavalla oikeudenmukainen.[317] Viime kädessä ratkaisevaa on *kokonaisarviointi.* [318] Vaikka kaikki vähimmäisoikeudet näyttäisivät erikseen arvioituna tulleen täytetyiksi, voi oikeudenkäynti kokonaisuutena olla 6(1) artiklan vastainen. Toisaalta jo jonkun 6(3) artiklan vähimmäisvaatimuksen loukkaaminen merkitsee samalla yleensä myös 6(1) artiklan loukkausta, joskin esimerkiksi yhdessä instanssissa tapahtuneet puutteellisuudet saattavat olla korjattavissa toisessa kansallisessa asteessa.[319] Valvontaorgaanien käytännön valossa *van Dijk – van Hoof* (1990 s. 324–325) kirjoittavat 6 artiklan 1 ja 3 kappaleen suhteesta:

> Art. 6(3) merely exemplifies the minimum guarantees which must be accorded to the accused in the context of the »fair trial» referred to in Art. 6(1). This implies, on the one hand, that negative answer to the question whether the first paragraph has been violated renders an investigation of an alleged infringement of the third paragraph superfluous,[320] on the other hand, that the investigation of violation of the fair-

---

incrimination are generally recognised international standards which lie at the heart of the notion of a fair procedure under Article 6.» Tapauksen olosuhteissa se, että syytetty vaikenemalla kieltäytyi selittämästä oleskeluaan rikoksen (laittoman vapaudenriiston) tekopaikalla, voitiin kuitenkin ottaa yhtenä syytettä tukevana seikkana huomioon (ks. tuomion kohdat 41–58).

[316] Suomen KP-sopimukseen tekemästä varaumasta *ne bis in idem* -sääntöä koskevilta osin ks. A 30.1.1976/108 2 §:n (664/90) 2-kohta.

[317] Ks. esim. *Danelius* 1993 s. 157. Kysymys siitä, miltä osin 6 artiklan 3 kappaleen vähimmäisoikeudet ovat voimassa jo esitutkintavaiheessa, on pitkään ollut epätietoinen, eikä vieläkään täysin selvä. Ainakin kappaleen b, c ja e-kohtien oikeuksien on katsottu koskevan esitutkintavaihetta, kun taas d-kohdalla ei yleensä ole silloin vielä soveltamisalaa, ks. *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 249 ss.

[318] Sama periaate on ilmaistu HM 16 §:n osalta *HE:ssä* 309/1993 s. 72: »Pykälä edellyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon toteutumista kokonaisuutena». Myös *Leppänen* (1996 s. 248) on HM 16 §:n tulkinnan yhteydessä korostanut, että »ratkaisevaa on oikeudenkäynnin asianmukaisuus *kokonaisuutena yksittäistapauksessa*».

[319] Ks. *Pellonpää* 1996 s. 343–344 ja s. 357 sekä *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 318–319 ja siellä mainitut useat valvontaorgaanien ratkaisut, joissa on vahvistettu mm. periaate »what counts is the picture which the proceedings as a whole present».

[320] Tätä kirjoittajat (*ibid.* s. 345) ovat pitäneet valitettavana, koska käytäntö rajoittaa 6 artiklan 3 kappaletta koskevan oikeuskäytännön kehittymistä.

> trial principle laid down in the first paragraph must not be confined to an examination on the third paragraph. Finally, once a violation of one of the parts of the third paragraph has been found, the Commission and the Court tend not to examine the alleged violation of the first paragraph any more.

Oikeudenkäynnin *suullisuudesta* ei sisälly 6 artiklaan nimenomaista mainintaa, mutta sopimusmääräyksen englanninkielinen ilmaus »fair hearing» viittaa menettelyn suullisuuteen, jota myös eräät muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset (esim. julkisuus ja kontradiktorisuus) käytännössä edellyttävät. Sopimuksen valvontaorgaanien tulkintakäytännössä suullisuus onkin vahvistunut pääsäännöksi ja epäillyllä on *oikeus* osallistua oikeudenkäyntiin ja tulla kuulluksi.[321] Erityisen tärkeänä menettelyn suullisuutta on pidetty silloin, kun kyse on syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta kiistetyssä jutussa, mikä ilmenee esimerkiksi tunnetusta *Ekbatani*-tapauksesta, jossa oli kysymys oikeudesta suulliseen käsittelyyn ruotsalaisessa hovioikeudessa.[322] Tulkintakäytännössä kirjallisen esitutkintamateriaalin hyödyntämistä ei ole pidetty ehdottomasti kiellettynä, mutta näissä tapauksissa on yleensä edellytetty, että epäillyllä on ollut jossakin vaiheessa mahdollisuus esim. esittää kysymyksiä todistajalle tai että tuomio ei ole perustunut yksinomaan esitutkinta-aineistoon.[323]

Prosessin suullisuuteen liittyy läheisesti myös vaatimus menettelyn *kontradiktorisuudesta* sekä *equality of arms* -periaate, jonka yksi konkretisointi on 6(3) artiklan d) kohdassa mainittu todistajien kuulustelua koskeva vähimmäisvaatimus. Näitä kaikkia kolmea oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtiä ilmentävät esim. seuraavat ihmisoikeustuomioistuimen *Windisch*-tapauksessa esittämät kannanotot:

> All the evidence must in principle be produced in the presence of the accused at a public hearing with a view to adversarial argument. However, the use as evidence of statements obtained at the pre-trial stage is not always in itself inconsistent with paragraphs 3(d) and 1 of Article 6, provided the rights of the defence have been respected. As a rule, these rights require that the defendant be given adequate and proper

---

[321] Ks. esim. *Colozza judgment of 12 February 1985, Series A no. 89*, kohta 27. Muista oikeutta tulla kuulluksi ja menettelyn suullisuutta koskevista tapauksista ks. *Danelius* 1993 s. 157–160 sekä *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 203–207.

[322] Ks. *Ekbatani judgment of 26 May 1988, Series A no. 134*, kohdat 23–33. Todettakoon, että tapauksessa epäilty oli tuomittu käräjäoikeudessa 600 kruunun sakkoon.

[323] Ks. *Danelius* 1995 s. 32–35 ja s. 41–43 selostettuja tapauksia.

> opportunity to challenge and question a witness against him, either when he was making his statement or at a later stage of the proceedings.[324]

Oikeudenkäynnin *julkisuus* (»public hearing») on yksi keskeisimmistä oikeudenmukaisuuden takeista, sillä ei-julkiseen tai salaiseen, yleisön kontrollin ulottumattomissa olevaan oikeudenkäyttöön liittyy myös mielivallan käytön vaara. Tältä kannalta julkisuus on yksilön oikeusturvan tae. Toisaalta julkisuus palvelee myös yleistä etua, sillä yleisön mahdollisuus tehdä itse havaintoja oikeudenkäytöstä ja sen oikeudenmukaisuudesta lisää tai ylläpitää luottamusta järjestelmää kohtaan (edellyttäen, että oikeudenmukaisuus näyttää toteutuvan, mitä taas muut 6 artiklan menettelytakeet pyrkivät turvaamaan). Nämä julkisuuden merkityksen kaksi puolta on tuotu esiin esimerkiksi *Axen*-tapauksessa:

> The public character of proceedings before judicial bodies referred to in Article 6 § 1 protects litigants against administration of justice in secret with no public scrutiny; it is also one of the means whereby confidence in courts, superior and inferior, can be maintained. By rendering the adminstration of justice visible, publicity contributes to the achievement of the aim of Article 6 § 1, namely a fair trial, the quarantee of which is one of the fundamental principles of any democratic society, within the meaning of the Convention.[325]

Julkisuuden yhtäältä yleiseen ja toisaalta yksityiseen etuun liittyvät näkökohdat heijastuvat myös 6(1) artiklan jälkimmäisen virkkeen määräyksissä siitä, milloin oikeudenkäynnin julkisuutta voidaan rajoittaa. Siinäkin tapauksessa, että julkisuutta on rajoitettu, päätös on annettava julkisesti.[326]

---

[324] Ks. *Windisch judgment of 27 September 1990, Series A no. 186*, kohta 26. Ks. myös *Pellonpää* 1996 s. 364–369 ja *Danelius* 1993 s. 162–167 sekä *Danelius* 1995 s. 30–32. Todettakoon, että käsitteellä »todistaja» on autonominen merkityssisältö, joten 6 artiklan kannalta todistaja voi olla esim. ilmiantaja tai esitutkinnassa kuultu henkilö riippumatta siitä, mikä henkilön asema on kansallisen prosessilainsäädännön mukaan. Ks. em. *Windisch*-tapaus, tuomion kohta 23. *Bönisch*-tapauksessa (*judgment of 6 May 1985, Series A no. 92*, kohdat 28–35) myös asiantuntija luettiin »todistaja»-käsitteen piiriin.

[325] Ks. *Axen judgment of 8 December 1983, Series A no. 72*, kohta 25, viittauksin tuomioistuimen omiin aiempiin ratkaisuihin. Ks. myös *Pellonpää* 1996 s. 323–326, *Danelius* 1993 s. 160–162 ja *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 325–328.

[326] Vaikka sopimusmääräyksen mukaan »judgment shall be pronounced publicly», tulkintakäytännössä ei ole ehdottomasti edellytetty tuomion lukemista ääneen, vaan sopimusvaltioissa erityisesti ylempien tuomioistuinten osalta laajasti noudatettuun käytäntöön viitaten on voitu hyväksyä, että tuomio on ollut kaikkien vapaasti saatavissa. Välttämättä tällaista menettelyä ei kuitenkaan ole pidetty riittävänä. Ks. *Danelius* 1993 s. 161–162 ja siellä mainitut tapaukset.

b4. Syytetyn luopuminen oikeudenkäynnistä syyttäjän päätöksenteon ehtona

Jo edellä esiin tuotujen, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan määräysten ja niille valvontaorgaanien tulkintakäytännössä annettujen merkityssisältöjen perusteella on helppoa todeta, että *rikosasian ratkaiseminen syyttäjän päätöksenteossa loukkaa jotakuinkin kaikkia oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementtejä.* Syyttäjien *riippumattomuus* voi olla eri tavoin järjestetty eri sopimusvaltioissa, mutta viime kädessä syyttäjistö on osa toimeenpanovaltaa. Rikosoikeudellisen tuomiovallan antaminen saman viranomaisen käsiin, jonka tehtävänä on toisaalta rikoksentekijöiden saattaminen syytteeseen, on myös varsin etäällä *objektiivisen puolueettomuuden* vaatimuksesta.[327] Syyttäjän päätöksentekoprosessi on kirjallista, jolloin menettelyn *suullisuutta* ja siihen läheisesti liittyvää *kontradiktorisuutta* koskevat vaatimukset syrjäytyvät. *Equality of arms* -periaatteen toteutuminen riippuu osittain siitä, kuinka rikoksesta syytetyn oikeudet esitutkinnassa on turvattu kansallisessa oikeudessa, mutta varsinaisesta »aseiden tasapainosta» voidaan tuskin puhua menettelyssä, jossa epäilty on tutkinnan kohde. Lopuksi, vaikka syyttäjän ratkaisut olisivat sinänsä *julkisia*, syyttäjän päätöksentekoprosessi on kokonaisuutena sellainen, että yleisöllä ei tosiasiallisesti ole mahdollisuutta kontrolloida ratkaisujen oikeudenmukaisuutta.

Kuinka syyttäjän ratkaisuvalta on tässä valossa perusteltavissa? Vaatimuksella oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta ei näet ole mitään arvoa, jos asiaa ei lainkaan käsitellä oikeudenkäynnissä.

Aiemmasta esityksestä on käynyt ilmi, että peruste oikeusturvatakeiden syrjäytymiselle ei voi olla syyttäjän ratkaisuvaltaan siirrettyjen rikosasioiden vähäisyydessä: 6(1) artiklan on todettu koskevan kaikkia rangaistusmääräyksellä tai seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä ratkaistavissa olevia asioita. Perusteen täytyy olla siinä, että *syytetty luopuu niistä oikeusturvatakeista, joihin hänellä 6(1) artiklan mukaan on oikeus.* Tämä herättää kysymyksen, ovatko EIOS 6(1) artiklan oikeudet ja yleisemmin ihmis- ja perusoikeudet yksilön disponoitavissa?

Vaikka esimerkiksi Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen ja KP-sopimuksen johdantolauseissa on viitattu »luovuttamattomiin oikeuksiin», on ilmeistä, etteivät kaikki ihmis- ja perusoikeudet ole siten absoluuttisia,

---

[327] Ks. edellä erityisesti alav. 309 jälkeen. Myös *Pellonpää* 1993 s. 2 on RML:a koskevassa lausunnossaan perustuslakivaliokunnalle todennut, että syyttäjä ei selvästikään ole 6 artiklan vaatimukset täyttävä »tuomioistuin».

etteikö yksilö voisi niistä luopua. Toisaalta oikeuksien yleisinhimillisestä perustasta ja oikeusvaltion intressistä johtuu, ettei kaikkien oikeuksien takaamista voida jättää pelkästään yksilön tahdon varaan. Tämän mukaisesti mahdollisuus oikeudesta luopumiseen riippuu siitä, mistä oikeudesta on kysymys. Eri oikeuksien ehdottomuuden asteessa olevia eroja heijastaa esimerkiksi EIOS 15(2) artiklan määräys, jonka mukaan valtiot eivät voi edes sodan tai yleisen hätätilan aikana poiketa 2 artiklan määräyksistä oikeudesta elämään (paitsi kun kyse laillisista sotatoimista), 3 artiklan kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun kiellosta, 4 artiklan orjuuden ja pakkotyön kiellosta eikä 7 artiklan rikosoikeudellista legaliteettiperiaatetta koskevista määräyksistä.[328] Näissä artikloissa tarkoitettujen oikeuksien voidaan katsoa olevan niin perustavanlaatuisia, ettei yksilö voi niistä luopua. Tietyllä tavalla luovuttamattomana voidaan pitää myös esimerkiksi 5 artiklan mukaista oikeutta vapauteen, vaikka valtio voikin hätätilan aikana poiketa siitä 15 artiklan mukaan. Tapauksessa *De Wilde, Ooms and Versyp* tuomioistuin totesi:[329]

> The right to liberty is too important in a »democratic society» within the meaning of the Convention for a person to lose the benefit of the protection of the Convention for the single reason that he gives himself up to be taken into detention. Detention might violate Article 5 even although the person concerned might have agreed to it.

Kun EIOS 5(1) artiklan a-kohdan mukaan tuomioon (»conviction») perustuva vapaudenriisto edellyttää toimivaltaisen tuomioistuimen päätöstä, on lähdettävä siitä, että ainakin vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen määräämisen pitäisi aina – jo »ensi asteessa» – tapahtua 6(1) artiklan vaatimukset täyttävässä menettelyssä.[330] Myös Suomen hallitusmuodon 6.3 §:ssä edellytetään tällaisen rangaistuksen määräämistä tuomioistuimessa. Näiden säännösten mukainen henkilökohtaisen vapauden turva menettäisi suuren osan merkityksestään, jos vapaudenriiston perusteena olevan »tuomion» ei edellytettäisi syntyneen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien oikeusturvatakeiden mukaisessa menettelyssä.[331] Oikeusvaltion intressi väärien langet-

[328] EIOS 15(1) artiklan mukainen mahdollisuus poiketa sopimusvelvoitteista sodan tai muun yleisen hätätilan aikana ei koske myöskään 6. lisäpöytäkirjan määräyksiä kuolemanrangaistuksen poistamisesta eikä 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklan mukaista *ne bis in idem* -kieltoa.

[329] Ks. *De Wilde, Ooms and Versyp cases, judgment of 18 June 1971, Series A no. 12*, kohta 65. Ks. myös *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 255 ja *Aall* 1995 s. 483–485.

[330] Jäljempänä käy ilmi, ettei tätä ole eräissä tapauksissa kuitenkaan edellytetty.

[331] Ks. myös *Aall* 1995 s. 152–153 ja s. 488.

tavien ratkaisujen välttämiseen ja kansalaisten luottamuksen ylläpitämiseen oikeudenkäyttöä kohtaan on tällaisissa asioissa niin suuri, ettei syytetyn mahdolliselle valmiudelle luopua oikeusturvatakeista voida antaa ratkaisevaa merkitystä.

EIOS:n tulkintakäytännön mukaan rikosprosessissa (päinvastoin kuin yleensä »civil rights and obligations» -asioissa) onkin *pääsääntöisesti noudatettava 6(1) artiklan mukaista menettelyä heti ensimmäisessä asteessa*, mutta valvontaorgaanit ovat hyväksyneet sen, että *vähäisistä rikoksista* määrätään rangaistus hallinnollisessa menettelyssä edellyttäen, että syytetyllä on mahdollisuus oikeudenkäyntiin. Tämä ilmenee esimerkiksi *Öztürk*-tapauksesta (kurs. tässä):[332]

> Having regard to the large number of minor offences, notably in the sphere of road traffic, a Contracting State may have good cause for relieving its courts of the task of their prosecution and punishment. Conferring the prosecution and punishment of *minor offences* on administrative authorities is not inconsistent with the Convention provided that the person concerned *is enabled to take* any decision thus made against him *before a tribunal that does offer the guarantees of Article 6.*

Tässä valossa Suomen rangaistusmääräysmenettely näyttäisi täyttävän perusvaatimuksen oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin: jos syytetty vastustaa rangaistusvaatimusta, asia käsitellään tuomioistuimessa noudattaen yleistä rikosasiain oikeudenkäyntijärjestystä. Oikeus tuomioistuinkäsittelyyn on turvattu myös Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyssä, joka edellyttää syytetyn nimenomaista tunnustusta ja rangaistusvaatimuksen hyväksymistä. Yllä mainittu tapaus viittaisi siihen, että ihmisoikeustuomioistuin ei edellytä syytetyn aktiivista tahdonilmaisua, vaan riittävää olisi *mahdollisuus* saattaa asia 6(1) artiklan mukaiseen menettelyyn (»...is enabled to take...»), jolloin syytetyn passiivisuus voidaan ilmeisesti tulkita oikeudenkäynnistä luopumiseksi.[333] Tältä osin myöskään Suomen hallitusmuodon 16 §

---

[332] Ks. em. *Öztürk*-tapaus, tuomion kohta 56 (viittauksin tuomioistuimen omiin vastaaviin aiempiin kannanottoihin). Ks. myös *Pellonpää* 1993 s. 2 ja 1996 s. 341–343, joissa on viitattu puheena olevaan pääsääntöön ja siitä olevaan vähäisiä rikoksia koskevaan poikkeukseen.

[333] Syytetyn passiivisuuden tulkitseminen joistakin 6 artiklan oikeuksista luopumiseksi ei suinkaan ole ehdoton ja yleispätevä sääntö; eräät tuomioistuinkäsittelystä luopumisen pätevyyden ehdot tulevat esille jäljempänä. Valvontaorgaanien tulkintakäytännössä syytetyn passiivisuuden merkitys on ollut esillä myös joidenkin yksittäisten oikeuksien, esim. käsittelyn suullisuuden, yhteydessä. Ks. näistä kysymyksistä *Aall* 1995 s. 266–269 ja

ei ilmeisesti aseta pitemmälle meneviä vaatimuksia; sen esitöissä on nimenomaisesti katsottu, että »rangaistusmääräysmenettelystä annetussa laissa säädetty menettely täyttäisi säännöksen vaatimukset, koska syytetyllä on aina oikeus saada rangaistusmääräysasia tuomioistuimen käsiteltäväksi».[334] Seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä silmällä pitäen on syytä korostaa, että vaatimus syytetyn mahdollisuudesta saada asia käsitellyksi 6(1) artiklan mukaisessa menettelyssä ei riipu siitä, määrätäänkö muussa menettelyssä syytetylle jokin seuraamus; jo syyttömyysolettaman kumoamisen ehtona on, että syytetyllä on mahdollisuus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.[335] Suomessa seuraamusluonteisesti syyttämättä jätetyllä on tämä mahdollisuus, mutta Ruotsissa ei, joten Ruotsissa 6 artiklan loukkauksen mahdollisuus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen yhteydessä näyttää ilmeiseltä.

> Voidaan kysyä, miksi ihmisoikeustuomioistuin on ylipäätään hyväksynyt rikossyytteen käsittelyn ja rangaistuksen määräämisen menettelyssä, joka ei täytä 6(1) artiklan oikeusturvatakeita, kun tuomioistuin on toisaalta eri yhteyksissä korostanut, että »the Convention is intended to guarantee not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and effective».[336] Selitys näyttäisi liittyvän eräisiin tuomioistuimen omaksuman sopimuksen tulkintatavan piirteisiin.[337] Kuten esimerkiksi *Pellonpää* (1996 s. 209–210) on todennut, tuomioistuimen tulkintakäytännössä evolutiivis-dynaaminen piirre on huomattavasti tärkeämpi kuin pitäytyminen sopimuksen esitöihin ja niistä ilmenevään sopijapuolten alkuperäiseen »tarkoitukseen». Tällöin tuomioistuimen on pystyttävä perustamaan tulkintojensa muutokset johonkin objektiivisempaan kiinnekohtaan kuin vain omaan intuitioonsa siitä, millä tavoin yhteiskunnallinen ilmapiiri ja demokraattiset arvot ovat muuttuneet Länsi-Euroopassa. Tällaisen kiinnekohdan tarjoaa tuomioistuimen soveltama *oikeusvertaileva tulkintatapa*, joka antaa valvontaorgaaneille jossain määrin objektiivisen mittapuun sopimuksen evolu-

---

s. 494–495. On myös toinen asia, täyttääkö syytetyn passiivisuuteen perustuva menettely *kokonaisuutena* sen oikeusturvan tason, johon EIOS 6 artikla tähtää. Tähän kysymykseen on mahdollista vastata vasta sen jälkeen, kun RML:n mukaisesta menettelystä ja sen soveltamiskäytännöstä on tutkimuksen III–V luvuissa tehty tarkempaa selkoa. Todettakoon jo tässä, että esim. *Virolainen* (1994 s. 119–121) on katsonut, että rangaistusmääräysmenettelyn ehdoksi pitäisi asettaa epäillyn nimenomainen suostumus siihen, että hänen oikeudestaan riippumattoman ja puolueettoman tuomioistuimen tutkintaan poiketaan.

[334] Ks. *HE* 309/1993 s. 73.

[335] Tämä seuraa 6(2) artiklan syyttömyysolettamasta ja ilmenee esim. jäljempänä lähemmin esille tulevista *Adolf* ja *Minelli* -tapauksista.

[336] Ks. esim. *Artico judgment of 13 May 1980, Series A no. 37*, kohta 33.

[337] Sopimuksen tulkintaperiaatteista valvontaorgaanien käytännössä yleisesti ks. esim. *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 5–19 ja *Aall* 1995 s. 10–69.

tiiviseen tulkintaan ja lisäksi takaa sopimusvaltioille tietynasteisen ennustettavuuden valvontaorgaanien tulkinnoista (*ibid.* s. 210–211). Tämän mukaisesti on hyvin epätodennäköistä, että sopimusvaltioiden enemmistössä vallitsevan oikeustilan katsottaisiin olevan vastoin sopimusta, vaikka sen sanamuodon mukainen tulkinta mahdollistaisi myös päinvastaisen lopputuloksen.[338] Yhtenä esimerkkinä tästä *Pellonpää* (1991 s. 153 alav. 29) viittaa juuri rangaistusmääräysmenettelyyn, ja arvioi, että niin kauan kuin sopimusvaltioissa yleisesti on vastaavanlaisia menettelyjä, ei liene suurta vaaraa, että ne julistettaisiin sopimuksen vastaisiksi.[339]

Tulkintakäytännön valossa keskeistä on siis syytetyn mahdollisuus saada asia käsitellyksi 6 artiklan oikeusturvatakeet täyttävässä menettelyssä. Tältä kannalta on johdonmukaista, että EIOS 6(1) artikla ei ainoastaan sääntele niitä oikeusturvatakeita, joita tuomioistuimen käsiteltävänä olevassa asiassa on noudatettava, vaan artiklan on tulkittu sisältävän myös oikeuden saada artiklan soveltamisalaan kuuluva asia tuomioistuimen käsiteltäväksi *(»access to court»)*.[340] Tämä EIOS 6(1) artiklan *tulkintaan* perustuva oikeus on Suomen perusoikeusuudistuksessa *nimenomaisesti* turvattu HM 16.1 §:ssä.

Valvontaorgaanien tulkintakäytännöstä voidaan hahmottaa eräitä tarkempia ehtoja mahdollisuudelle käsitellä vähäisiä rikosasioita muussa kuin 6(1) artiklan mukaisessa menettelyssä. Ensinnäkin sen *menettelyn, johon syytetyllä on mahdollisuus saattaa asia*, tulee täyttää seuraavat ehdot:[341] (1) muutoksenhakuinstanssin on oltava toimivaltainen tutkimaan sekä tosiasia- että oikeuskysymykset, (2) ottamaan vastaan todisteita sekä (3) järjestämään suullinen käsittely, jossa (4) syytetyllä on oikeus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi. Toiseksi, tuosta menettelystä *luopumisen pätevyyden* ehtona on, että (1) valitusaika ei ole epärealistisen lyhyt,[342] (2) luopuminen ilmenee yksise-

---

[338] Näin myös esim. *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 10 ja s. 245.

[339] Tämän mukaisesti *Pellonpää* (1993 s. 3) arvioi RML:a koskevasta hallituksen esityksestä perustuslakivaliokunnalle antamassaan lausunnossa, ettei uudistus ollut vastoin 6 artiklan sisältämiä minimivaatimuksia. Samaan lopputulokseen päätyi myös perustuslakivaliokunta, ks. *PeVL* 12/1993 s. 2.

[340] Tämän kannan ihmisoikeustuomioistuin omaksui jo *Golder*-tapauksessa, ks. *judgment of 21 February 1975, Series A no. 18*, kohta 36. Tulkinta on sittemmin vakiintunut, joskin siihen on eräitä poikkeuksia, ks. esim. *Danelius* 1993 s. 149–152 ja siellä mainitut tapaukset.

[341] Ks. *Pellonpää* 1996 s. 341–343 viittauksin käytäntöön.

[342] Ks. *Hennings v Germany judgment of 16 December 1992, Series A no. 251-A*, kohdat 26–27, missä Saksan rangaistusmääräysmenettelyssä syytetylle varattu seitsemän päivän määräaika rangaistusvaatimuksen vastustamiselle hyväksyttiin, joskin määräajan lyhyyttä arvosteltiin.

litteisesti,[343] (3) syytetty ymmärtää luopumisen seuraukset[344] ja (4) luopuminen on vapaaehtoista.[345]

b5. Syyttömyysolettama

Se, että epäilty voi edellä mainituin ehdoin vähäisissä rikosasioissa luopua 6(1) artiklan mukaisesta menettelystä, ei kuitenkaan merkitse, että hän luopuisi tai edes voisi luopua kaikista niistä ehdoista, joita rikosasioiden ratkaisemisessa on noudatettava. Esimerkiksi, luopuessaan oikeudenkäynnistä syytetty luopuu siitä lainkäyttöelimen *riippumattomuudesta*, jota 6(1) artikla edellyttää, mutta tällöinkään ei voida luopua asian ratkaisevan elimen *puolueettomuudesta*.[346] Tärkeintä on kuitenkin se, että luopuessaan oikeudenkäynnistä syytetty ei luovu EIOS 6 artiklan *2 kappaleen* mukaisesta *syyttömyysolettamasta*, jonka mukaan:

> Jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen.

Syyttömyysolettamaa koskeva sopimusmääräys on muotoiltu absoluuttisin termein »on pidettävä syyttömänä» (»shall be presumed innocent»), kun taas esimerkiksi 6(1) artiklassa on käytetty ilmaisua »on oikeus» (»is entitled to»). Tämän mukaisesti syyttömyysolettamaa on pidetty sellaisena oikeutena, jota *valtio ei voi rajoittaa*.[347] Syyttömyysolettamaa koskeva 6(2) artikla on luettu samaan kategoriaan kuin 4. lisäpöytäkirjan 1 artikla (velkavankeuden ja siihen rinnastettavan vapaudenriiston kielto), 3 artikla (kielto karkottaa omia kansalaisia ja kansalaisen oikeus tulla omaan maahansa) ja 4 artikla (ulkomaalaisten joukkokarkotuksen kielto). Sen sijaan 6 artiklan 1 ja 3 kappaleet eivät ole samalla tavoin ehdottomia. Ne kuuluvat kategoriaan, jossa »the restrictions may ensue in the first place from the way a right has been

---

[343] Ks. *Pfeifer and Plankl v. Austria judgment of 25 February 1992, Series A no. 227*, kohta 37. Ks. myös aiemmin viitatut tuomiot *Colozza* (A 89) kohta 28 ja *Barberà ym.* (A 146) kohta 82 sekä *Oberschlick v. Austria judgment of 28 May 1991, Series A no. 204*, kohta 51.

[344] Ks. em. *Pfeifer and Plankl* -tapaus, tuomion kohta 38.

[345] Ks. *Deweer judgment of 27 February 1980, Series A no. 35*, kohta 49 ja 51. Tapauksessa 6 artiklaa katsottiin loukatun, kun elinkeinonharjoittaja oli liikkeensä sulkemisen uhan alaisena hyväksynyt syyttäjän asettaman maksuseuraamuksen.

[346] Ks. myös em. *Pfeifer and Plankl* -tapaus, tuomion kohta 38, jossa oikeudesta puolueettomaan tuomioistuimeen todettiin, että »such a right is of fundamental importance and its exercise cannot depend on the parties alone».

[347] Ks. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 574–575.

formulated, because certain limitations are inherent in the formulation of the right itself, or because it is expressly stated that particular cases are not covered by the right in question».[348] Kuten aiemmasta esityksestä on käynyt ilmi, 6(2) artiklakaan ei kuitenkaan kuulu niihin määräyksiin, joista valtio ei 15(2) artiklan mukaan voi sodan tai muun yleisen hätätilan aikanakaan poiketa.[349]

Syyttömyysolettamaa koskevan 6(2) artiklan absoluuttisesta muotoilusta ja sen perustavaa laatua olevasta merkityksestä oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudelle on myös katsottu johtuvan, että *syytetty ei ylipäätään voi luopua syyttömyysolettamasta.*[350] Lähtökohtaisesti olisin taipuvainen asettumaan samalle kannalle, mutta en pidä tässä yhteydessä tarpeellisena syventyä tutkimaan, olisiko jonkin syyttömyysolettaman ulottuvuuden osalta asiaa arvioitava jossakin tilanteessa toisin. Tutkimusteeman kannalta keskeistä on se, että syytetyn luopuminen *tuomioistuinkäsittelystä* ei sinänsä merkitse luopumista syyttömyysolettamasta. On toinen asia, että syytetty saattaa luopuessaan oikeudenkäynnistä samalla *tunnustaa rikoksen*, jolloin tunnustus voi – osittain kansallisesta prosessijärjestelmästä riippuen – muodostaa perusteen syyttömyysolettaman kumoamiselle. Esimerkiksi common law -maiden rikosprosessijärjestelmille ominaista menettelyä, jossa syyllisyyskysymystä ei tutkita oikeudenkäynnissä, jos epäilty on tunnustanut rikoksen (»plead guilty»), ei ole pidetty 6(2) artiklan syyttömyysolettaman vastaisena.[351] Syyttömyysolettaman luovuttamattomuutta ilmentää tunnustetuissakin tapauksissa kuitenkin se, että jos tunnustus havaitaan vääräksi, se ei voi olla syyttömyysolettaman kumoamisen perusteena.

EIOS 6 artiklan 2 kappaleen ilmaisu »rikoksesta syytetty» (»charged with a criminal offence») ei ole identtinen 1 kappaleessa käytetyn termin »rikos-

---

[348] *Ibid.* s. 575.

[349] On tosin todettava, että kysymys syyttömyysolettaman rajoittamattomuuden merkityksestä on sidoksissa siihen, mitä syyttömyysolettaman katsotaan sisältävän ja sitä puolestaan on vaikea määritellä tarkkarajaisesti. Syyttömyysolettaman merkitys ilmenee erilaisena rikosprosessin eri vaiheissa ja sillä on monia erilaisia ulottuvuuksia. Valvontaorgaanien tulkintakäytännössä on esimerkiksi tietyin ehdoin hyväksytty ankaraa vastuuta ilmentäviä kriminalisointeja, joiden nojalla rangaistus voidaan tuomita riippumatta tekijän subjektiivisesta syyllisyydestä (tahallisuudesta tai tuottamuksesta). Tämän aihepiirin tunnetussa *Salabiaku*-tapauksessa syyttömyysolettaman vastaisena ei pidetty Ranskan lain mukaista presumptiota salakuljetustahallisuudesta silloin, kun teon objektiiviseen puoleen kuuluvat tosiseikat ovat käsillä. Ks. *Salabiaku judgment of 7 October 1988, Series A no. 141*, kohdat 26–30.

[350] Ks. *Aall* 1995 s. 492.

[351] Ks. *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 201 ja s. 245 viittauksin käytäntöön.

syyte» (»criminal charge») kanssa, mutta tulkintakäytännön mukaan niillä on *sama autonominen merkityssisältö*.[352] Voidaan siis todeta, että 6(2) artiklan syyttömyysolettama koskee kaikkia rangaistusmääräyksellä tai seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä ratkaistavissa olevia asioita.

Syyttömyysolettama ei ole ainoastaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin yksi erityinen aspekti, vaan sillä on myös itsenäistä merkitystä siten, että syyttömyysolettamaa saatetaan loukata, vaikka muita 6 artiklan määräyksiä ei olisikaan rikottu.[353] Kun muut 6 artiklan oikeusturvatakeet kytkeytyvät itse rikosprosessiin ja niiden tarve aktualisoituu yleensä vasta silloin, kun yksilö on saanut rikoksesta syytetyn statuksen, syyttömyysolettamaa voi loukata jo tätä ennen tapahtunut julkisen viranomaisen menettely. *Krause*-tapauksessa ihmisoikeustoimikunta totesi syyttömyysolettamasta (kurs. tässä):

> It is a fundamental principle embodied in this Article which *protects everybody* against being treated by public officials as being guilty of an offence before this is established according to law by a competent court. Article 6, paragraph 2, therefore, *may be violated by public officials if they declare that somebody is responsible for criminal acts without a court having found so*. This does not mean, of course, that the authorities may not inform the public about criminal investigations. They do not violate Article 6, paragraph 2, if they state that a suspicion exists, that people have been arrested, that they have confessed, etc. What is exluded, however, is a formal declaration that somebody is guilty.[354]

Merkille pantavaa on ensinnäkin, että jo julkisen viranomaisen syyttömyysolettamaa loukkaava *lausuma* voi merkitä 6(2) artiklan rikkomusta. Toiseksi, syyttömyysolettaman on katsottu suojaavan *jokaista* (»everybody»), eikä vain rikoksesta syytettyä. Kuten *Aall* (1995 s. 254) on todennut, tätä tulkintaa ei tarvitse pitää sopimusmääräystä laajentavana, vaan sitä täsmentävänä: väite yksilön syyllistymisestä rikokseen merkitsee *samanaikaista* rikoksesta syytetyn statuksen syntymistä ja syyttömyysolettaman loukkausta.

Kun valvontaorgaanien tulkintakäytännössä on hyväksytty rikosasian ratkaiseminen myös muussa kuin 6 artiklan oikeusturvatakeet täyttävässä me-

---

[352] Ks. esim. *Adolf judgment of 26 March 1982, Series A no. 29*, kohta 30 sekä *Aall* 1995 s. 253 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 241 viittauksin käytäntöön.

[353] Esim. *Adolf*-tapauksessa ihmisoikeustoimikunta katsoi 6 artiklan 2 kappaleen syyttömyysolettamaa loukatun, vaikka se ei todennut artiklan 1 ja 3 kappaleiden loukkausta (ks. tuomion kohtaa 26). Ks. myös *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 242 ja *Aall* 1995 s. 310. Vrt. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 340.

[354] Ks. *Krause*-tapaus, DR 13 (1978) s. 73. Tapauksessa oli kysymys sveitsiläisen oikeusministerin oikeudenkäynnin ulkopuolella (TV-haastattelussa) antamasta lausumasta.

nettelyssä, täytyy myös syyttömyysolettaman kumoamisen olla tuossa menettelyssä mahdollista. Tällöinkin on keskeistä, että epäillyllä on ollut mahdollisuus puolustautua 6 artiklan mukaisessa menettelyssä. Tapauksessa *Minelli* ihmisoikeustuomioistuin totesi (kurs. tässä):

> In the Court's judgment, the presumption of innocence will be violated if, without the accused's having previously been proved guilty according to law and, notably, *without his having had the opportunity of exercising his rights of defence*, a judicial decision concerning him reflects an opinion that he is guilty. *This may be even in the absence of any formal finding*; it suffices that there is *some reasoning suggesting that the court regards the accused as guilty*.[355]

Tässä valossa seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen näyttää ongelmalliselta. Vaikka syyttämättä jätetyllä olisikin, kuten Suomessa, mahdollisuus saattaa syyllisyyskysymys tuomioistuimen käsiteltäväksi, hänellä ei ole *etukäteen* mahdollisuutta puolustautua syyttömyysolettaman kumoamista vastaan. Tämän vuoksi *Aall* (1995 s. 268) onkin katsonut, että seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytykseksi pitäisi asettaa, että epäilty on sen etukäteen hyväksynyt. Aall ei tosin pidä jälkikäteiseen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuuteen nojaavaa järjestelyä selvästi 6 artiklan vastaisena, mutta »særlig når det som her er noe usikkert hvor grensen for det konvensjonsmessige går, kan det være grunn til å innrette lov og praksis slik at en best mulig avstand til den nedre grensen for det konvensjonsmessige oppnås». Toisaalta hyväksyttyään syyttämättäjättämispäätöksen asianomainen ei voisi enää saattaa asiaa tuomioistuinkäsittelyyn eikä väittää päätöksen loukanneen syyttömyysolettamaa.[356]

Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on sopimusvaltioissa niin yleinen instituutio, että nähdäkseni »ei liene suurta vaaraa», että valvontaorgaanit tulkitsisivat sen sopimusmääräyksen vastaiseksi. EIOS:n kannalta

---

[355] Ks. *Minelli judgment of 25 March 1983, Series A no. 62*, kohta 37. Näin myös *Allenet de Ribemont v. France judgment of 10 February 1995, Series A no. 308*, kohta 35. Tapauksessa myös ihmisoikeustuomioistuin totesi nimenomaisesti, että syyttömyysolettamaa voi loukata paitsi tuomarin tai tuomioistuimen, myös muun julkisen viranomaisen menettely (ks. tuomion kohta 35). Tapauksessa Ranskan sisäministerin ja eräiden poliisiviranomaisten lehdistötilaisuudessa antamien lausumien katsottiin loukanneen 6(2) artiklan syyttömyysolettamaa (ks. tuomion kohta 41).

[356] Ks. tarkemmin *Aall* 1995 s. 265–269, missä on arvioitu Norjan seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä EIOS 6 artiklan ja erityisesti syyttömyysolettaman kannalta. Norjassa syyttämättä jätetyllä on muissa kuin konkurrenssitapauksissa vastaava mahdollisuus syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn kuin Suomessa. Ks. edellä jakso I 5.4.

on ilmeisesti riittävää, että syyttämättä jätetty voi päätöksen saatuaan saattaa syyllisyyskysymyksen tuomioistuimen käsiteltäväksi.[357] Periaatteelliselta kannalta tämän mahdollisuuden jälkikäteisyyttä voidaan kyllä arvostella. Valvontaorgaanien syyttömyysolettamaa koskevat kannanotot ja *Aallin* ehdotus sinänsä heijastavat sitä tärkeää merkitystä, mikä pelkälle syyttömyysolettaman kumoamiselle annetaan. Tämä merkitys ja syytetyn puolustautumismahdollisuuden jälkikäteisyys on syytä ottaa huomioon asetettaessa ehtoja syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa (ks. II 3.1).

Toinen *Minelli*-tapauksen yllä lainatusta tuomion kohdasta merkille pantava seikka on se, että syyttömyysolettamaa voi loukata jo »some reasoning suggesting that the court regards the accused as guilty», vaikka päätös ei sisältäisi muodollista syyksilukemista. Tämä käy ilmi myös *Adolf*-tapauksesta, jossa kyse oli itävaltalaisen tuomioistuimen rikosprosessin etenemisen keskeyttäneestä ratkaisusta, joka oli muotoiltu ikään kuin syytetty olisi syyllistynyt rikokseen. Vaikka asiassa ei siis määrätty mitään seuraamusta eikä päätös sisältänyt edes muodollista syyksilukemista, jo se, että ratkaisu oli »well capable of being understood as meaning that Mr. Adolf was guilty of a criminal offence», olisi merkinnyt syyttömyysolettaman loukkausta, jollei tapauksessa ylemmän tuomioistuimen päätöksen olisi katsottu poistaneen vaikutelmaa rikoksen syyksilukemisesta.[358] Syyttömyysolettaman kannalta ei merkitystä ole myöskään sillä, onko väitetty rikos vakava: tapauksessa kyse oli niin vähäisestä teosta, ettei sitä pidetty rangaistavana.[359]

Paitsi, että *Adolf*-tapauskin osoittaa syyttömyysolettamalle annettua rikoksen vakavuusasteesta riippumatonta tärkeää merkitystä, se on syytä ot-

---

[357] Suomessa EIOS:n ratifiointia valmisteltaessa arvioitiin, että seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen saattoi merkitä 6(2) artiklan loukkausta, mutta tuolloin suunnitteilla olleen ja vuoden 1991 alusta toimenpiteistäluopumislainsäädännön uudistuksen yhteydessä toteutetun syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuuden arveltiin täyttävän sopimuksen vaatimukset, ks. *Pellonpää* 1988 s. 155–156. Ks. myös *Pellonpää* 1991 s. 287, missä syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuuteen viitaten on katsottu, että nyttemmin tilanne »lienee kunnossa».

[358] Ks. *Adolf judgment of 26 March 1982, Series A no. 49,* kohdat 39–41. Ratkaisu syntyi ihmisoikeustuomioistuimessa äänestyksen 4–3 jälkeen vähemmistön katsoessa, ettei ylemmän kansallisen tuomioistuimen päätös poistanut 6(2) artiklan loukkausta. Itse asiassa viimeksi mainitulla päätöksellä ei kumottu kiistanalaista ratkaisua, vaan siinä vain selitettiin, ettei rikosprosessin keskeyttänyt päätös sisältänyt eikä voinut sisältää syyksilukemista.

[359] Rikosprosessin keskeyttäneen päätöksen mukaan epäilty oli riidan yhteydessä heittänyt yhden avaimen sisältäneellä kirjekuorella toista osapuolta, jonka väistäessä kuori oli osunut tämän takana olleeseen toiseen henkilöön (ks. tuomion kohta 12).

taa huomioon syyttäjän päätöksenteossa myös silloin, kun kyse on muusta kuin seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä. Mahdollisuus syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn koskee näet Suomessa vain seuraamusluonteisia ratkaisuja. Jos syyttäjä muotoilee esimerkiksi syyteoikeuden vanhentumiseen tai näytön puuttumiseen perustuvan päätöksen rikoksen syyksilukevaksi, on periaatteessa mahdollista, että Suomen valtio saa vastata päätöksestä ihmisoikeustuomioistuimessa.

Syyttömyysolettama sisältää useita erityisesti oikeudenkäynnissä vaikuttavia oikeusturvatakeita ja -periaatteita, joita ihmisoikeustuomioistuin on eritellyt mm. tapauksessa *Barberà, Messegué and Jabardo v Spain* seuraavasti:

> Paragraph 2 embodies the principle of the presumption of innocence. It requires, *inter alia*, that when carrying out their duties, the members of a court should not start with the preconceived idea that the accused has committed the offence charged; the burden of proof is on the prosecution, and any doubt should benefit the accused. It also follows that it is for the prosecution to inform the accused of the case that will be made against him, so that he may prepare and present his defence accordingly, and to adduce evidence sufficient to convict him.[360]

Syyttömyysolettama siis edellyttää *muun muassa*, että (1) tuomioistuimella ei ole ennakkokäsitystä epäillyn syyllisyydestä. Ennakkokäsitys voi paitsi todella vaikuttaa jutun lopputulokseen, myös antaa syytetylle ja yleisölle kuvan, että asian lopputulos on päätetty etukäteen. Tältä osin syyttömyysolettama pyrkii takaamaan, että asia ratkaistaan vasta koko kertyneen prosessimateriaalin perusteella[361] ja viime kädessä kysymys on siitä, että (2) tuomioistuimen on parhaan kykynsä mukaan pyrittävä aineellisesti oikeaan ratkaisuun.[362] Syyttömyysolettama edellyttää, että (3) todistustaakka on syyttäjällä ja (4) näyttökysymyksiä koskeva epävarmuus luetaan syytetyn eduksi. Syyttömyysolettamaan kuuluu myös (5) epäillyn oikeus valmistella puolustustaan ja esittää vastanäyttöä. Toisaalta, kun todistustaakka on syyttäjällä, epäillyllä on myös oikeus pysytellä passiivisena, mikä sisältää (6) oikeuden olla todistamatta itseään vastaan *(freedom from self-incrimination)* ja (7) oi-

---

[360] Ks. *Barberà, Messegué and Jabardo v Spain judgment of 6 December 1988, Series A no. 146*, kohta 77. Nämä syyttömyysolettaman elementit ihmisoikeustoimikunta toi esiin jo tapauksessa *Austria v Italy*, ks. The Yearbook of the European Convention on Human Rights 6, s. 782 ja s. 784. Syyttömyysolettaman eri ulottuvuuksista ks. myös *Stavros* 1993 s. 49–52, s. 116–124 ja s. 260–262.

[361] Ks. *Aall* 1995 s. 322.

[362] Ks. *Träskman* 1993 s. 595.

keuden olla vaiti *(right to remain silent)*.[363] Näitä oikeuksia tai periaatteita on noudatettava myös syyttäjän päätöksenteossa, joskin akkusatorisen elementin puuttuessa ei voida varsinaisesti puhua syyttäjän todistustaakasta (3) eikä syyttäjän kirjallisessa päätöksentekomenettelyssä epäillyn oikeus esittää vastanäyttöä (5) voi toteutua samoin kuin oikeudenkäynnissä. Toisaalta nämä seikat korostavat syyttäjän objektiivisuuden vaatimusta (1) ja kun kysymys on syyttömyysolettaman kumoavasta ratkaisusta, myös vaatimusta näyttökysymyksiä koskevan epävarmuuden lukemisesta syytetyn eduksi (4) on näkemykseni mukaan noudatettava, vaikka syyteratkaisun yhteydessä epävarmuuden vaikututusta olisikin arvioitava eritellymmin.[364]

Syyttömyysolettama ei välittömästi ilmaise *tuomitsemiskynnystä* koskevaa normia, toisin sanoen sitä, kuinka vahvaa näyttöä syyttömyysolettaman kumoaminen edellyttää. Myöskään valvontaorgaanit eivät ole ottaneet selvää kantaa näyttövaatimukseen, vaan tulkintakäytännössä on esim. todettu, että näytön epäillyn syyllisyydestä on oltava »sufficiently strong in the eyes of the law to establish his guilt».[365] Toisaalta tämä varovaisuus on nähtävä sitä taustaa vasten, että valvontaorgaanit eivät ole »neljäs muutoksenhakuaste» *(the fourth instance doctrine)*.[366] Ne eivät käytännössä puutu kansallisten lainkäyttöelinten ratkaisuihin kansallisen lain soveltamista tai näytön arviointia koskevissa kysymyksissä.[367] Kirjallisuudessa puolestaan syyttömyysolettaman asemasta tuomitsemiskynnysnormina on esiintynyt erimielisyyttä.[368]

---

[363] Kahden viimeksi mainitun oikeuden merkityssisällöistä ks. aiemmin viitatut tapaukset *Funke* ja *John Murray v UK* sekä *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 213–214 ja s. 243. Ks. myös *Träskman* 1993 s. 595–596 ja s. 610.

[364] In dubio pro reo -periaatteesta syyttäjän päätöksenteossa ks. myös *Jonkka* 1991 s. 244–247.

[365] Ks. ihmisoikeustoimikunnan raporttia tapauksessa *Austria v Italy*, The Yearbook of the European Convention on Human Rights 6, s. 784 sekä *Barberà ym* -tapauksen yllä lainatun tuomion kohdan loppua.

[366] Ks. esim. *Stavros* 1993 s. 45–48 ja s. 353–355 sekä *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 15 ja s. 244.

[367] Esim. em. *Barberà ym.* -tapauksessa tuomioistuin totesi (ks. tuomion kohta 68): »As a general rule, it is for the national courts...to assess the evidence before them as well as the relevance of the evidence which the accused seeks to adduce. The Court must, however, determine...whether the proceedings considered as a whole, including the way in which prosecution and defence evidence was taken, were fair as required by Article 6 § 1.»

[368] Ks. *Träskman* 1988 s. 479: »Presumptionen innehåller dock ej något mått för hur starka bevis som krävs för en fällande dom.» Samalla kannalla *Jonkka* 1992 s. 97 alav.

Kun ihmisoikeustuomioistuin on pitänyt *syyttömyysolettaman* yhtenä merkityssisältönä, että »any doubt should benefit the accused» (ks. yllä siteerattu tuomion kohta), näyttäisi mahdolliselta asettaa *syyttömyysolettaman kumoamisen* ehdoksi alunperin angloamerikkalaisissa oikeusjärjestyksissä tuomitsemiskynnykselle vakiintunut vaatimus syyllisyydestä »beyond reasonable doubt».[369] On kuitenkin epäselvää, onko ihmisoikeustuomioistuin tässäkään tarkoittanut viitata tuomitsemiskynnykseen. Syyttäjän todistustaakan yhteydessä lausuttuna ilmaisulla on voitu viitata näytön riittävyyden arviointia koskevaan ohjeeseen ja mahdollisesti todistusharkintaa koskevaan ohjeeseen tai ylipäänsä in dubio pro reo -periaatteeseen ottamatta kantaa sen kynnyksen korkeuteen, johon nähden epävarmuutta viime kädessä arvioidaan.[370]

37: »Kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin (esim. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen 6 art. 2 kohta) sisältyvä ns. syyttömyysolettama sen sijaan ei ilmaise tuomitsemiskynnystä koskevaa normia.» *Lappalainen* 1992 s. 147 puolestaan kirjoittaa: »Rikosprosessia koskevia keskeisiä tuomitsemiskynnysnormeja ovat lisäksi YK:n ja EN:n ihmisoikeussopimusten syyttömyysolettama-artiklat.» Ulkomaisessa kirjallisuudessa syyttömyysolettamalla on usein nähty yhteys tuomitsemiskynnykseen. Ks. jäljempänä esitettävien viittausten lisäksi esim. *Zuckerman* 1989 s. 124 alav. 6: »To say that one is presumed innocent means little unless this statement carries some implication as to who has to prove guilt and to what standard of proof it has to be established. The »presumption of innocence» is at times shorthand reference to the duty of the state to prove the accused's guilt beyond reasonable doubt. At other times it means that the trier of fact must approach the charge without any predisposition towards a finding of guilt.» Ks. myös *Jonkka* 1991 s. 237 alav. 184 viitatut lähteet.

[369] *Diesenin* (1993 s. 514–515) mukaan ilmaisu ei ole peräisin Englannista (kuten useat common law -käsitteet), vaan Yhdysvalloista, jossa se luotiin jo 1700-luvun lopussa.

[370] Kirjallisuudessa on kyllä toisinaan katsottu, että »in dubio pro reo» *on* tuomitsemiskynnysnormi. Esim. *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 97 kirjoittaa: »Den altdominerende hovedregel i straffesager er, at tiltaltes skyld skal være sandsynliggjort i en sådan grad, at der ikke består nogen *rimelig tvivl* herom. Det samme udtrykkes således, at såfremt der efter bevisførelsen og bevisvurderingen består en rimelig tvivl om tiltaltes skyld, skal der ske frifindelse. – Denne grundsætning udtrykkes ofte med ordene »in dubio pro reo».» Ja edelleen: »Den Europæiske Menneskerettighedskonvention art. 6 stk. 2...anses også for at indeholde et krav om anvendelse af »in dubio pro reo».» Näin myös *Smith* 1991 s. 24: »Princippet [in dubio pro reo] betyder, at anklagemyndigheden ikke alene har bevisbyrden, men også må løfte bevisbyrden på en sådan måde, at der ikke længere kan rejses rimelig tvivl om den tiltaltes skyld.» Samoin *Virolainen* 1995 s. 313: »In dubio pro reo -sääntö on eräs puolustuksen suosimisperiaatteen ilmenemismuoto. Syyttäjän todistustaakka tulee asettaa niin korkealle, ettei syytetyn syyllisyydestä jää järkevää epäilyä, eli että syyllisyys on *»beyond reasonable doubt»*.» *Jonkka* 1991 s. 243 puolestaan pitää in dubio pro reo -periaatetta lähinnä konkreettisen näyttövaatimuksen määräämisessä sovellettavana johtavana optimointikäskynä, joka antaa tuomarille toimintaohjeen

Syyttömyysolettaman voidaan kuitenkin hyvin perustein katsoa asettavan vaatimuksia tuomitsemiskynnyksen korkeudelle. Syyttömyysolettamalla ja muilla 6 artiklan mukaisilla oikeusturvatakeilla ei näet olisi oikeusturvan kannalta käytännöllistä merkitystä, jos tuomitsemiskynnys asetettaisiin kovin alas. Voidaan kysyä, mitä merkitystä olisi oikeudenkäynnin suullisuudella, kontradiktorisuudella, equality of arms -periaatteella ja syyttäjän todistustaakalla, jos langettavaan tuomioon – syyttömyysolettaman kumoamiseen – riittäisi esimerkiksi, että »on syytä epäillä» rikosta? Oikeudenkäynti olisi tällöin lähinnä teatteria ja oikeusturvatakeiden merkitys teoreettinen ja illusorinen, mikä olisi ilmeisesti EIOS:n tarkoituksen vastaista: »the Convention must be interpreted in such a way as to guarantee rights which are practical and effective as opposed to theoretical and illusory». Ihmisoikeustuomioistuin on *Allenet de Ribemont v. France* -tapauksessa muistuttanut tästä tulkintaperiaatteesta ja nimenomaisesti todennut sen koskevan myös 6(2) artiklan syyttömyysolettamaa.[371] Oikeusturvatakeet ovat ilmauksia syyttömän suojaamisen periaatteesta, joka nojautuu viime kädessä ihmisarvon loukkaamattomuuteen. Se edellyttää, että syyttömiä ei tuomita. Tämän tavoitteen ja sen taustalla olevan perustavanlaatuisen arvon kannalta toinen ydinkysymys – rikosasian ratkaisevan elimen riippumattomuuden ja puolueettomuuden sekä menettelyllisten oikeusturvatakeiden lisäksi – on juuri tuomitsemiskynnyksen korkeus. Tämän vuoksi EIOS 6 artiklan suojamekanismi jää tavallaan ilmaan, jollei siihen itseensä sisälly myös korkeaa tuomitsemiskynnystä edellyttävää normia.

Syyttömyysolettaman voidaan katsoa sisältävän tällaisen normin yhtä hyvin kuin useimmat niistä muista normeista, jotka edellä esitetyn seitsenkohtaisen luettelon mukaisesti syyttömyysolettamaan on katsottu sisältyvän. Jos epäillyn syyllisyydestä vallitsee epävarmuutta, langettava tuomio merkitsee sitä, että tuon epävarmuuden osalta (tai siitä huolimatta) epäilty *oletetaan syylliseksi*.[372] Vähäistäkin epävarmuutta langettavan tuomion yhteydessä voitaisiin siten pitää teoriassa syyttömyysolettaman vastaisena. Kun

---

liikuttaessa abstraktin näyttövaatimuksen »harmaalla vyöhykkeellä». Rikosprosessin korkea tuomitsemiskynnys »beyond reasonable doubt» vesittyisi helposti lainsoveltamistasolla, ellei tuomarin toimintaa ohjaisi in dubio pro reo. Nämä kaksi siis täydentäisivät toisiaan (*ibid.* alav. 200). – Näyttökynnyksen ja todistustaakan suhteesta ks. esim. *Klami* 1995 passim.

[371] Ks. *Allenet de Ribemont v. France judgment of 10 February 1995, Series A no. 308*, kohta 35 i.f.

[372] Toisin sanottuna epävarmuuden osalta syyllisyyttä ei ole »näytetty toteen», kuten syyttömyysolettama edellyttää.

käytännössä täyttä näyttöä (absoluuttista varmuutta) ei voida saavuttaa, on täyden näytön vaatimuksesta tingittävä sen verran, että rikosoikeudellinen järjestelmä säilyttää toimintakykynsä. Tällöin tuomitsemiskynnyksen voidaan katsoa asettuvan juuri tasolle »beyond reasonable doubt» eli näytön on oltava niin vahvaa, että epäillyn syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä.

> Voidaan tietenkin kysyä, eikö rikosoikeudellisen järjestelmän toimintakykyyn vedoten voida yhtä hyvin asettaa tuomitsemiskynnykseksi esimerkiksi »todennäköiset syyt»? – Tuomitsemiskynnyksen korkeus on normatiivinen kysymys (kuinka suuri väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus voidaan hyväksyä), johon oikeaa vastausta ei voida loogisesti tai empiirisesti johtaa. Korkean tuomitsemiskynnyksen puolesta vaikuttavat syyttömän suojaamisen periaate ja ihmisarvon loukkaamattomuus. Ihmisoikeussopimukset ja perusoikeusnormit ovat ilmauksia siitä, että nämä arvot tai tavoitteet ovat länsimaisessa oikeuskulttuurissa saaneet yhä suuremman painoarvon ja että niiden loukkaamismahdollisuus on rajattava minimiin. Toiselta puolen järjestelmän toimintakyvyn painoarvo tuomitsemiskynnyksen alentamisen perusteena palautuu rangaistusteoreettisiin kysymyksiin, ts. siihen, mitä järjestelmän toimintakyvyllä tarkoitetaan ja minkälaisiin seikkoihin se nojautuu; edellyttääkö järjestelmän toimintakyky esimerkiksi mahdollisimman suurta määrää langettavia ratkaisuja. Oman näkemykseni olen tuonut esiin normatiivis-prosessuaalisessa preventioteoriassa, jonka mukaan rangaistuksilla voidaan ylipäänsä vain vähän vaikuttaa ihmisten – ja lähinnä vain preventiolle sensitiivisten ihmisten – käyttäytymiseen. Lain noudattamiseen vaikuttaa myös mm. prosessuaalinen oikeudenmukaisuus ja viime kädessä koko järjestelmän ja sen toiminnan legitiimisyys. Tässä valossa langettavien ratkaisujen tuottaminen epävarmoissa tapauksissa tuskin lisää järjestelmän toimintakykyä.

Asiaa voidaan lähestyä myös toiselta puolen ja kysyä, missä tuomitsemiskynnys on ilmaistuna, jollei syyttömyysolettamassa. Vastaukseksi voidaan tarjota kansallisen lainsäätäjän asettamaa normia. On kuitenkin todettava, ettei sen paremmin Suomessa kuin Ruotsissakaan tuomitsemiskynnystä ole laissa ilmaistuna sen selvemmin kuin syyttömyysolettaman voidaan katsoa ilmaisevan.[373] Toiseksi tuomitsemiskynnyksen määrittely vain kansallisessa laissa ei olisi täysin tyydyttävää, sillä yllä esitetyn mukaisesti tuomitsemis-

[373] OK 17:2.1:n mukaan »oikeuden tulee, harkittuaan huolellisesti kaikkia esiintulleita seikkoja, päättää, mitä asiassa on pidettävä totena». Vastaavasti RB 35:1.1:n mukaan »rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat». Suomessa on ollut erimielisyyttä siitäkin, mikä OK:n säännös tuomitsemiskynnyksen ilmaisee. *Jonkan* (1991 s. 72) mukaan tuomitsemiseen vaadittava näyt-

kynnyksen korkeus on epäillyn oikeusturvan kannalta niin perustavanlaatuinen kysymys, että kansallisen lainsäätäjän toimintavapautta sen suhteen juuri tulisi rajoittaa kansainvälisillä velvoitteilla. Vaikka 6(2) artiklan mukaan syyttömyysolettama voidaan kuomota, kun syyllisyys on *»laillisesti näytetty toteen»* (»proved guilty according to law»),[374] tämä ei tarkoita, että kansallisella lainsäätäjällä olisi vapaat kädet asettaa »lailliset» ehdot syyttömyysolettaman kumoamiselle. Tämä ilmenee esimerkiksi edellä mainitusta *Salabiaku*-tapauksesta, jossa ihmisoikeustuomioistuin totesi (kurs. tässä):

> If...paragraph 2 of Article 6 merely laid down a guarantee to be respected by courts in the conduct of legal proceedings, its requirements would in practise overlap with the duty of impartiality imposed in paragraph 1. Above all, *the national legislature would be free to strip the trial court of any genuine power of assessment and deprive the presumption of innocence of its substance, if the words »according to law» were construed exclusively with reference to domestic law.* Such a situation could not be reconciled with the object and purpose of Article 6, which, by protecting the right to a fair trial and in particular the right to be presumed innocent, is intended to *enshrine the fundamental principle of the rule of law.*[375]

Kaikesta huolimatta EIOS:n kannalta pulmana näyttää kuitenkin olevan se, että jos 6(2) artiklan katsotaan olevan tuomitsemiskynnysnormi, ihmisoikeustuomioistuin ei voi valvoa tuon normin noudattamista omaksumatta »neljännen muutoksenhakuasteen» roolia, jonka se ymmärrettävästi on halunnut torjua. Tässä valossa näyttää väistämättömältä, että tuomitsemiskynnys jää valvottavaksi kansallisella tasolla. Jos tästä syystä katsotaan, ettei EIOS 6(2) artiklaa voida pitää tuomitsemiskynnysnormina, voidaan todeta, että syyttömyysolettama on ilman kansainvälisten sopimusten tukeakin voi-

---

tö on meillä ilmaistu juuri viitatussa OK 17:2.1:ssä ja toinen näytön riittävyyden arvioinnissa huomioon otettava yleissäännös on OK 17:1, jonka mukaan rikosasiassa kantajan tulee näyttää toteen ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa nojautuu. *Lappalaisen* (1992 s. 146–147) mielestä taas OK 17:2 ei lausu näytön riittävyydestä mitään, vaan lainkohta sisältää vain vapaata todistusharkintaa koskevan normin ja koskee siis näyttöarvon määräämistä, kun taas OK 17:1 säätää tuomitsemiseen vaadittavasta näytöstä ja koskee siis näytön riittävyyttä. – Ruotsissa tilanne ei ole sen selkeämpi, ks. *Ekelöf – Boman* 1992 s. 116 ja *Diesen* 1993 s. 516, joissa on katsottu, ettei RB sisällä lainkaan näyttövaatimusta osoittavaa normia.

[374] Nähdäkseni on selvää, että ilmaisu viittaa sekä aineellisoikeudellisiin että prosessuaalisiin normeihin. Näin myös *Aall* 1995 s. 301.

[375] Ks. *Salabiaku judgment of 11 October 1988, Series A no. 141*, kohta 28. Ks. myös *Sunday Times judgment of 26 April 1979, Series A no. 30*, kohta 55.

massa vahvana normina[376] ja perusoikeusuudistuksessa se on sisällytetty HM 16 §:ään oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevana perusoikeusnormina. Jos siis esitettyä korkeaa tuomitsemiskynnystä ei voida kansainvälisen valvonnan mahdottomuuden takia kytkeä EIOS 6(2) artiklaan, se voidaan vastaavin perustein kuin edellä on esitetty kytkeä Suomen hallitusmuodon 16 §:ään sisältyvään syyttömyysolettamaan.

Kirjallisuudessa näyttää sinänsä vallitsevan laaja yksimielisyys siitä, että (abstrakti) näyttövaatimus langettavalle rikostuomiolle on juuri »beyond reasonable doubt» eli »syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä» tms.[377] Tässä valossa kysymyksellä siitä, *ilmaiseeko* juuri syyttömyysolettama tuon kynnyksen, näyttäisi olevan lähinnä teoreettista mielenkiintoa. Syyttömyysolettaman voidaan näet joka tapauksessa katsoa *sisältävän* tuomitsemiskynnysnormin siinä mielessä, että syyttömyysolettaman kumoaminen on mahdollista vain silloin, kun näyttö syyllisyydestä ylittää tuomitsemiskynnyksen. Jos tuomitsemiskynnys joka tapauksessa on juuri »beyond reasonable doubt», voitaisiin pitää merkityksettömänä, mihin lähteeseen se perustuu. Mielestäni on kuitenkin arvokasta, jos tuo tuomitsemiskynnys voidaan kytkeä juuri syyttömyysolettamaan, sillä tällöin se saa HM 16 §:n kautta *perustuslain tasoisen institutionaalisen suojan ja tuen.*

Syyttömyysolettaman kumoamisen säännönmukaiset ehdot voidaan nyt kiteyttää seuraavasti:

(1) asia on käsitelty EIOS 6 artiklan ja HM 16 §:n mukaiset oikeusturvatakeet täyttävässä menettelyssä ja
(2) sanotussa menettelyssä saatu näyttö rikoksesta ylittää tuomitsemiskynnyksen eli on niin vahvaa, ettei epäillyn syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä.

Ehtojen säännönmukaisuudella viittaan siihen mahdollisuuteen, että (1)-kohdassa tarkoitetusta 6 artiklan mukaisesta menettelystä tai joistakin sen mukaisista oikeusturvatakeista voidaan – kuten yllä on käynyt ilmi – eräissä tapauksissa luopua. Lisäksi voidaan todeta, että on toinen asia, milloin (2)-kohdan abstrakti tuomitsemiskynnys voidaan konkreettisessa yksittäistapauksessa katsoa saavutetuksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että abstrakti

---

[376] Ks. esim. *Jonkka* 1991 s. 236 pitää syyttömyysolettamaa »epäillyn oikeusturvaa koskevana keskeisimpänä normina» ja *Träskman* 1993 s. 595 toteaa sen olevan »den mest grundläggande rättigheten för envar person som misstänks för eller anklagas för brott».

[377] Ks. esim. *Träskman* 1988 s. 479, *Jonkka* 1991 s. 139 ja 1992 s. 104–105, *Ekelöf* 1992 s. 117, *Bolding* 1983 s. 13, *Elwing* 1993 s. 96, *Diesen* 1993 s. 514, *Gammeltoft-Hansen* 1991 s. 97, *Smith* 1991 s. 142 ja *Andenæs* 1995 s. 162–163.

tuomitsemiskynnys olisi vailla merkitystä. Syyttömyysolettaman kumoamisen ehdot syyttäjän päätöksenteossa tulevat lähemmin esille jäljempänä (ks. II 3.).

c. Syyttäjän päätökseen perustuva vapaudenriisto perus- ja ihmisoikeusnormien kannalta

Kun syyttäjän rangaistusmääräysmenettelyssä päiväsakoin määräämä rangaistus voi muuntorangaistuksen kautta johtaa yksilön vapaudenriistoon, on vielä syytä tarkastella syyttäjän päätöksentekoa ihmis- ja perusoikeuksien vapauden suojaa koskevien normien kannalta.

c1. EIOS 5(1) artikla

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan *1 kappaleen* mukaan jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen.[378] Keneltäkään ei saa riistää hänen vapauttaan, paitsi seuraavissa tapauksissa ja lain määräämässä järjestyksessä:

a) henkilö vangitaan lain nojalla sen jälkeen, kun hänet on tuomittu toimivaltaisessa tuomioistuimessa;
b) henkilö pidätetään tai vangitaan lain nojalla, koska hän ei ole noudattanut tuomioistuimen laillista määräystä, tai jonkin lakimääräisen velvoitteen täyttämisen turvaamiseksi;
c) henkilö pidätetään tai hänen vapautensa riistetään lain nojalla hänen saattamisekseen toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkittavaksi, milloin on syytä epäillä hänen syyllistyneen rikokseen tai jos katsotaan välttämättömäksi estää häntä tekemästä rikosta tai pakenemasta teon jälkeen;
d) alaikäiseltä riistetään vapaus lain nojalla hänen kasvatuksensa valvomiseksi tai hänet pidätetään lain nojalla hänen saattamisekseen toimivaltaisen oikeusviranomaisen tutkittavaksi;
e) henkilöltä riistetään vapaus lain nojalla tartuntataudin leviämisen estämiseksi tai hänen heikon mielenterveytensä, alkoholisminsa, huumeidenkäyttönsä tai irtolaisuutensa vuoksi;

---

[378] »Henkilökohtaiselle turvallisuudelle» ei tulkintakäytännössä ole toistaiseksi annettu sellaista itsenäistä merkityssisältöä, joka ei sisältyisi jo »vapauden» suojaan, ks. *Pellonpää* 1996 s. 254 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 103. – Tässä valossa on merkille pantavaa, että HM 6.1 §:n mukaisella oikeudella »turvallisuuteen» *on* itsenäistä merkitystä. Sillä on näet korostettu julkisen vallan positiivista toimintavelvoitetta yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi rikoksilta sekä rikosten uhrien oikeuksien ja aseman turvaamiseksi ja parantamiseksi, ks. edellä II 2.4 *a2*.

f) henkilö pidätetään tai häneltä riistetään vapaus lain nojalla, jotta estettäisiin hänen laiton maahantulonsa, tai jos on ryhdytty toimiin hänen karkottamisekseen tai luovuttamisekseen.

Sopimusmääräyksen johdantolauseen viittaus »lain määräämään järjestykseen» ja kussakin alakohdassa toistuva vaatimus vapaudenriiston tapahtumisesta »lain nojalla» osoittavat, että laillisuusvaatimus koskee sekä menettelyllisiä että aineellisoikeudellisia kansallisia normeja. Näin ollen valtionsisäisen oikeuden noudattaminen vapaudenriistoasioissa on 5 artiklan kautta myös sopimusvaltion kansainvälisoikeudellinen velvoite.[379] Toisaalta nämä normit eivät saa olla ristiriidassa sopimuksen ja 5 artiklan tarkoituksen kanssa, kuten tuomioistuin on todennut esim. *Wassink*-tapauksessa:

> On the question whether detention is »lawful», including whether it complies with »a procedure prescribed by law», the Convention refers back essentially to national law and lays down the obligation to conform to the substantive and procedural rules thereof. However, it requires in addition that any deprivation of liberty should be consistent with the purpose of Article 5, namely to protect individuals from arbitrariness.[380]

EIOS 5(1) artiklan sallittujen vapaudenriistoperusteiden *luettelo on tyhjentävä*. Toisin sanoen, jos vapaudenriistoa ei voida subsumoida minkään em. perusteen alaisuuteen, se merkitsee sopimuksen 5(1) artiklan loukkausta.[381] Valvontaorgaanit ovat lisäksi korostaneet, että näitä perusteita tulee tulkita ahtaasti ottaen huomioon 5 artiklan tarkoituksen ja sen suojaaman oikeuden tärkeyden.[382]

Jos muuntorangaistuksen määrää tuomioistuin, vaikuttaisi siltä, että muuntorangaistuksen täytäntöönpanossa olisi kysymys a)-kohdassa tarkoitetusta toimivaltaisen tuomioistuimen tuomioon perustuvasta vapaudenmenetyksestä. Sopimusmääräyksen englanninkielinen ilmaisu »the lawful detention of a person after conviction by a competent court» viittaa kuitenkin toisenlaiseen merkityssisältöön. »Conviction» tarkoittaa näet rikoksen syyksilukevaa, langettavaa tuomiota eli 6(2) artiklan valossa syyttömyysolettaman kumoavaa ratkaisua. Tämän mukaisesti 5(1) artiklan a)-kohtaa on tulkittu myös valvon-

[379] Ks. *Pellonpää* 1991 s. 194.

[380] Ks. *Wassink judgment of 27 September 1990, Series A no. 185-A*, kohta 24.

[381] Ks. esim. *Ireland v. United Kingdom judgment of 18 January 1978, Series A no. 25*, kohdat 194–196. Ks. myös *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 255, *Pellonpää* 1996 s. 260 ja *Danelius* 1993 s. 114.

[382] Ks. esim. *Winterwerp judgment of 24 October 1979, Series A no. 33*, kohta 37 ja *Pellonpää* 1996 s. 260.

taorgaanien käytännössä: sopimusmääräys edellyttää muodollisen syylliseksi toteamisen sisältävää tuomiota (»formal finding of guilt»).[383]

Kun 5(1) artiklan c) – f) -kohdissa on kysymys selvästi muunlaisista vapaudenriiston perusteista kuin muuntorangaistuksessa, jää toiseksi mahdollisuudeksi b)-kohdan peruste, jonka mukaan vapaudenriisto voi nojautua joko (1) tuomioistuimen laillisen määräyksen noudattamatta jättämiseen tai (2) jonkin lakimääräisen velvoitteen täyttämisen turvaamiseen. Ihmisoikeustoimikunta on katsonut muuntorangaistuksen kuuluvan b)-kohdan ensimmäisen perusteen alaan *Airey v. Ireland* -tapauksessa, jossa tuomittu oli vangittu neljäksi päiväksi maksamatta jätetyn sakon takia:

> It is true that Art. 5(1) of the Convention secures to everyone the right to liberty and security of person. However, the Commission is of the opinion that if[384] the applicant was imprisoned it would appear that she was lawfully detained for non-compliance with the lawful order of the Court to pay a fine and accordingly the detention complied with Art. 5(1)(b) of the Convention.[385]

Tämän vuoksi ihmisoikeustoimikunta piti valitusta sanotulta osalta 27(2) artiklan tarkoittamalla tavalla ilmeisen perusteettomana (»manifestly ill-founded»), jolloin ihmisoikeustuomioistuin ei tutki kysymystä. Silloin kun muuntorangaistuksen perusteena oleva sakkotuomio on tuomioistuimen antama (kuten em. tapauksessa), kysymys ei näytäkään 5 artiklan kannalta ongelmalliselta. Jos sen sijaan sakon on määrännyt esimerkiksi syyttäjä ja jos tuomioistuin muuntorangaistuksen määräämisen yhteydessä – kuten Suomessa ja Ruotsissa – ei enää tutki syyllisyyskysymystä, keskeinen osa 5(1) artiklan a) ja b) -kohtien tarkoittamasta oikeusturvasta näyttää syrjäytyvän. Mainitut sopimusmääräykset pyrkivät takaamaan, että rangaistukseen nojautuvan vapaudenriiston perusteena voi olla vain sellainen »conviction», joka on syntynyt tuomioistuinkäsittelyyn liittyvien oikeusturvatakeiden mukaisessa menettelyssä. Syyttäjä puolestaan ei ole 5 artiklan sopimusmääräyksissä tarkoitettu tuomioistuin (»court»),[386] eikä syyttäjän päätöksentekomenettely täytä

[383] Ks. *Guzzardi judgment of 6 November 1980, Series A no. 39*, kohta 100. Ks. myös *Pellonpää* 1996 s. 262 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 110.

[384] Tapauksessa vastaajavaltion hallituksen ihmisoikeustoimikunnalle antaman vastineen mukaan valituksessa tarkoitetusta vapaudenmenetyksestä ei löytynyt rekisterimerkintää.

[385] Ks. *Airey v. Ireland, Decisions and Reports 8 (1977)*, s. 48. Ks. myös *Danelius* 1993 s. 116 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 112.

[386] Ks. esim. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 256 ja *Harris – O'Boyle – Warbrick* 1995 s. 111 ja s. 146–148 viittauksin käytäntöön.

6 artiklan vaatimuksia, joita erityisesti vapaudenriistoon johtavan seuraamuksen määräämisessä tulisi noudattaa.[387]

Näyttää kuitenkin siltä, että valvontaorgaanit eivät ole halunneet puuttua sopimusvaltioissa yleisesti käytössä oleviin muuntorangaistuksiin tai niiden tyyppisiin erilaisiin varallisuuseuraamuksiin liittyviin vapaudenmenetyksen mahdollisuuksiin[388] 5 artiklan kannalta, vaikka vapaudenriiston pohjana olevan rikoksen syyksilukevan ratkaisun olisi tehnyt muu kuin tuomioistuin, vaan menettelyä on arvioitu vain 6 artiklan kannalta, jolloin riittävänä on pidetty *mahdollisuutta saattaa* syyksilukeva ratkaisu 6 artiklan mukaiseen menettelyyn.[389] Ihmisoikeustuomioistuin on toisaalta useissa tapauksissa pohtinut, onko tuomion ja myöhemmän hallinnollisen vapaudenriiston välillä riittävä yhteys esim. ehdonalaisen vapauden menettämistä (tms.) koskevissa tapauksissa. Tulkintakäytännössä on katsottu, että »the »detention» must result from, follow and depend or occur by virtue of the conviction» eli »the-

[387] Kuten jo aiemmin on todettu (II 2.4 *b4.* alav. 330 kohdalla), henkilökohtaisen vapauden turva menettää suuren osan merkityksestään, jos vapaudenriiston perusteena olevan »tuomion» ei edellytetä syntyneen 6 artiklan mukaisessa menettelyssä. Ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan ole pitänyt tätä ehdottomana vaatimuksena, vaan esim. *Engel ym.* -tapauksessa tuomioistuin totesi, että artikla 5(1)(a) on »an autonomous provision whose requirements are not always co-extensive with those of Article 6» ja riittävänä pidettiin muutoksenhakuoikeutta tuomioistuimeen (ks. tuomion kohta 68). On kuitenkin huomattava, että tapauksessa oli kysymys sotilashenkilöille määrätyistä arestirangaistuksista ja tuomioistuimen tulkintakäytännössä on otettu huomioon tällaisten henkilöryhmien jo lähtökohtaisesti muista poikkeava asema; esim. rangaistuksena käytettävää poistumiskieltoa kasarmialueelta ei tämän vuoksi ole pidetty vapaudenriistona, koska se ei selvästi poikkea normaaleista sotilaselämän olosuhteista (ks. em. tuomion kohta 59).

[388] Oikeusministeriössä on laadittu rikoslakiprojektin käyttöön sakkojärjestelmiä koskeva oikeusvertaileva katsaus *Puoskari - Andersson* 1995, jossa on ollut mukana Pohjoismaiden lisäksi Saksa, Itävalta, Ranska, Sveitsi, Englanti, Belgia, Italia ja Hollanti. Kaikissa maissa sakkorangaistukseen liittyy muuntorangaistuksen tyyppinen vapaudenmenetyksen uhka, joka voi olla vankeutta, arestia tai yhdyskuntapalvelua. Muuntorangaistus voidaan määrätä erillisessä oikeudenkäynnissä (Suomi ja Ruotsi) tai samassa yhteydessä kuin sakkorangaistus (Norja ja Tanska eräissä tapauksissa). Muuntorangaistuksen täytäntöönpanosta voi myös määrätä ulosottoviranomainen suoraan laista ilmenevän muuntosuhteen perusteella (Saksa ja Italia). Vapaudenmenetystä voidaan käyttää myös pelkästään täytäntöönpanon tehosteena (Hollanti eräissä tapauksissa).

[389] Tähän viittaa esim. *Schmautzer*-tapaus, jossa valittajalle oli hallinnollisessa menettelyssä määrätty samalla maksuseuraamus ja sen laiminlyömisestä seuraava vankeus. Vaikka valituksessa oli vedottu myös 5 artiklaan, se tutkittiin vain 6 artiklan kannalta. – Tapauksessa todettiin 6 artiklan loukkaus, koska syytetyllä ei ollut mahdollisuutta saada asiaa käsitellyksi 6(1) artiklan vaatimukset täyttävässä lainkäyttöelimessä. Ks. *judgment of 23 October 1995, Series A no. 328-A*, kohdat 10, 22–23, 28 ja 34–37.

re must be a sufficient causal connection between the conviction and the deprivation of liberty at issue».[390] Tässä valossa on hieman paradoksaalista, että syyttäjän päätökseen perustuvassa muuntorangaistuksessa tosin on yhteys langettavan ratkaisun ja vapaudenmenetykseen johtavan muuntorangaistuspäätöksen välillä, mutta tuo yhteys on nyt puheena olevassa merkityksessä nurinkurinen: langettavan ratkaisun (»conviction») on tehnyt elin joka ei täytä 5 artiklan vaatimuksia toimivaltaisesta tuomioistuimesta, kun taas tuohon ratkaisuun nojautuvasta vapaudenriistosta päättää tuomioistuin.

c2. HM 6.3 §

Suomen hallitusmuodon 6.3 §:n toisen virkkeen mukaan »rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin». Esitöiden mukaan säännös on ilmaus »tuomioistuinten yksinomaisesta toimivallasta määrätä vapaudenmenetyksen sisältävä rangaistus» ja säännöksellä on tarkoitettu kattaa kaikki asiallisesti rangaistusta merkitsevät vapaudenmenetykset, mistä syystä sen soveltamisala on laajempi kuin rikoslaissa käytetty vankeuden käsite.[391] Tämäkään säännös ei näytä ongelmalliselta, jos muuntorangaistuksen perusteena olevan sakkorangaistuksen on määrännyt tuomioistuin. Siinäkin tapauksessa, että sakkorangaistuksen olisi määrännyt syyttäjä, menettelyn voitaisiin katsoa täyttävän säännöksen vaatimukset sillä perusteella, että muuntorangaistuksen määrää aina tuomioistuin. Voidaan kuitenkin perustellusti asettaa kyseenalaiseksi, vastaako tämä tulkinta puheena olevan perusoikeusnormin tarkoitusta.

Muuntorangaistus määrätään tietyn muuntosuhteen mukaisesti maksamattomien sakkojen perusteella, mutta tuomioistuin voi sakon maksamatta jäämisen syihin tai tuomitun henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyvistä syistä määrätä muuntorangaistuksen säännönmukaista lyhyemmäksi tai jättää sen kokonaan määräämättä.[392] Sen sijaan tuomioistuin ei voi enää tutkia kysymystä siitä, onko tuomittu syyllistynyt siihen rikokseen, josta sakko on mää-

---

[390] Ks. *Weeks judgment of 2 March 1987, Series A no. 114*, kohta 42. Suomessa EIOS:n ratifiointia valmisteltaessa juuri *Weeks*-tapaukseen viitaten toimivalta päättää ehdonalaisen vapauden menettämisestä käytösrikkomuksen perusteella siirrettiin oikeusministeriön istunnolta tuomioistuimelle, ks. *HE* 23/1990 s. 7 ja 14–17. Ks. myös *Pellonpää* 1991 s. 196–200 ja 209–211 sekä esim. *van Dijk – van Hoof* 1990 s. 257–258 viittauksin yhteysvaatimusta koskevaan käytäntöön.

[391] Ks. *HE* 309/1993 s. 49.

[392] Ks. RL 2 luvun 5 § (650/86). Laki lähtee siitä, että maksamattoman sakon sijasta on säännönmukaisesti määrättävä muuntorangaistus siten, että kahta maksamatta olevaa

rätty ja onko sakkorangaistus mitattu oikein. Juuri nämä kysymykset ovat kuitenkin syytetyn oikeusturvan kannalta keskeisimmät ja juuri näiden kysymysten oikeaksi ratkaisemiseksi rikosasia on käsiteltävä riippumattomassa tuomioistuimessa järjestettävässä oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä HM 16 §:n mukaisesti. Muuntorangaistuksen määräämisessä tuomioistuinmenettelyn antamilla oikeusturvatakeilla on vähäisempi merkitys ja – mikä pahinta – jos muuntorangaistuksen pohjana oleva syyttäjän määräämä sakkorangaistus on aineellisesti väärä, muuntorangaistusmenettelyssä oikeusturvatakeilla ei ole enää merkitystä syyttömän suojaamiseksi tosiasiassa perusteettomalta vapaudenriistolta.[393]

HM 6.3 §:n esitöissä onkin todettu, että erityisesti henkilökohtaisen vapauden turva on korostetusti liitetty tuomioistuinmenettelyn antamiin oikeusturvatakeisiin ja sen vuoksi ainoastaan tuomioistuin voi määrätä vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen.[394] Jotta HM 6.3 §:n säännöksellä olisi se merkitys, mitä sillä on tavoiteltu, tuomioistuinmenettelyyn liittyvien oikeusturvatakeiden tulisi näkemykseni mukaan olla käytössä siinä menettelyssä, jossa syyllisyyskysymys ratkaistaan eikä vasta muuntorangaistuksen määräämistä koskevassa menettelyssä. Tässä valossa syyttäjän päätökseen perustuvan muuntorangaistuksen määrääminen tuomioistuimessa täyttää vain näennäisesti HM 6.3 §:n vaatimukset.

Kun tällaista menettelyä ei nähtävästi pidetä EIOS 5 artiklan vastaisena, on mahdollista, että myös HM 6.3 §:n kannalta selitetään riittäväksi, että syytetyllä on aikanaan ollut mahdollisuus saattaa sakkorangaistuksen määräämistä koskeva asia HM 16 §:n ja EIOS 6 artiklan vaatimukset täyttävään menettelyyn. Tällainen tulkinta ei kuitenkaan näytä erityisen perusoikeusmyönteiseltä.[395]

---

päiväsakkoa vastaa yhden päivän vankeus. Muuntorangaistuksen pituus on kuitenkin vähintään neljä ja enintään yhdeksänkymmentä päivää. Sakon muuntorangaistuksia on 1990-luvulla suorittanut vuosittain 2 000–3 000 sakkovankia, ks. *OLJ* 1/1996 s. 12.

[393] Muuntorangaistusmenettelyssä oikeusturvatakeilla on merkitystä vain niiden seikkojen kannalta, joista menettelyssä on kysymys eli muuntorangaistuksen määräämisen edellytysten ja sen mittaamisen kannalta, mutta ei syyllisyyskysymyksen kannalta.

[394] Ks. *HE* 309/1993 s. 27.

[395] Sama ongelma liittyy vielä selvemmin sotilaskurinpitolain (331/1983) mukaisessa kurinpitomenettelyssä määrättävissä olevaan enintään kahdeksan vuorokauden arestirangaistukseen. Kuten myös *Leppänen* (1996 s. 241) ja *Lahti* (1996 s. 938–939) ovat todenneet, menettely näyttää HM 6.3 §:n puheena olevan säännöksen vastaiselta. Mielestäni säännöksen kategorinen muotoilu ja tarkoitus huomioon ottaen muutoksenhakuoikeutta tuomioistuimeen ei voine pitää sanotun perusoikeusnormin kannalta riittävänä. – Voidaan ajatella, että joissakin tilanteissa vapaudenriiston aktualisoituminen muuntoran-

Toisaalta luopuminen syyttäjän määräämän sakkorangaistuksen muuntokelpoisuudesta näyttää sekin pulmalliselta. Kuten *Jyränki* on todennut, kansalaisten yhdenvertaisuus joutuisi ankaralle koetukselle, jos sakkorangaistuksen muuntokelpoisuus riippuisi siitä, onko se määrätty rangaistusmääräyksellä vai tuomioistuimen päätöksellä.[396] Lisäksi olisi sangen epätyydyttävää, jos rangaistusvaatimuksen vastustaminen eli tuomioistuinkäsittelyä koskevan syytetyn oikeuden käyttäminen sisältäisi välillisesti muuntorangaistuksen uhan, jota ei liittyisi rangaistusmääräykseen. Ulospääsyä tästä umpikujasta on ilmeisesti etsittävä toiselta suunnalta.

Esiin nousseen perustuslaillisen ongelman merkitys henkilökohtaisen vapauden suojan ja viime kädessä koko hallitusmuodon arvoperustaan kuuluvan ihmisarvon loukkaamattomuuden kannalta riippuu yhtäältä siitä, minkälaisin ehdoin syyttäjä voi antaa rangaistusmääräyksen ja toisaalta siitä, minkälaisin ehdoin muuntorangaistus voidaan määrätä. *Jos väärän (syyttömälle langetetun) sakkorangaistuksen mahdollisuus on syyttäjän päätöksenteossa suurempi kuin tuomioistuimessa, myös muuntorangaistukseen perustuvan väärän vapaudenriiston mahdollisuus on suurempi ja siten henkilökohtaisen vapauden turva huonompi kuin HM 6.3 §:llä on pyritty takaamaan.* Jos taas muuntorangaistuksen määräämisen edellytykset asetetaan niin tiukoiksi, että muuntorangaistuksia ei käytännössä määrätä – kuten Ruotsissa on tapahtunut[397] – ongelma jää vapauden suojan kannalta periaatteelliseksi. Muunto-

---

gaistustapauksissa vasta jälkikäteen voi muodostua yksilön kannalta traagisemmaksi kuin jos vapaudenmenetyksen sisältävä rangaistus olisi määrätty heti, kuten kurinpitomenettelyssä. Viimeksi mainitussa tapauksessa arestirangaistukseen määrätty tietää heti rangaistuksen sisällön ja voi sen mukaisesti harkita muutoksenhakua tuomioistuimeen. Rangaistusmääräyksen saanut puolestaan saattaa oikeudenkäyntiä välttääkseen tyytyä sakkorangaistukseen, vaikka pitäisikin sitä epäoikeutettuna. Jos hänen taloudelliset olonsa tämän jälkeen yllättäen huonontuvat niin, ettei hän kykenekään maksamaan sakkoa – mikä näinä aikoina ei olisi lainkaan tavatonta – hänellä ei enää ole mahdollisuutta saada syyllisyyskysymystä tutkituksi oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä.

[396] Ks. *Jyränki* 1993 s. 3–4 ja edellä II 2.3 *c.* alav. 236 jälkeen.

[397] Ruotsissa maksamattomat sakot voidaan BrB 25:7:n mukaan muuntaa vähintään 14 päiväksi ja enintään 3 kuukaudeksi vankeutta siten kuin sakkotäytäntöönpanolaissa (bötesverkställighetslagen 1979:189) on säädetty. Viimeksi mainitun lain 1.7.1983 voimaan tulleen muutoksen (lag 1983:352) jälkeen muunto on kuitenkin ollut mahdollista vain, jos »det är uppenbart att den bötfällde av tredska har underlåtit att betala böterna eller om förvandling annars av särskilda skäl är påkallad från allmän synpunkt». Lainmuutoksen jälkeen muuntorangaistuksia ei ole käytännössä määrätty, ks. *Rättsstatistisk årsbok* 1993 s. 124 ss. sekä *Puoskari – Andersson* 1995 s. 6, jonka mukaan Ruotsissa on 1990-luvulla määrätty muuntorangaistus alle 10 tapauksessa vuosittain.

rangaistuksen määräämisen ehdot tulevat Suomessa arvioitavaksi rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä.[398] Rangaistusmääräyksen antamisen ehdot ovat puolestaan yksi tämän tutkimuksen keskeinen teema, joka tulee jäljempänä lähemmin tarkasteltavaksi niin normatiivisesta kuin empiirisestä näkökulmasta.

d. Eräitä kokoavia näkökohtia

Edeltäneen tarkastelun perusteella rangaistusmääräysmenettely ja seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ovat sinänsä ihmis- ja perusoikeusnormien sallimia rikosasian ratkaisumuotoja. Molempien instituutioiden osalta keskeistä on se, että epäillyllä on mahdollisuus saada asia käsitellyksi ja puolustautua oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin oikeusturvatakeet täyttävässä menettelyssä. Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen osalta tämän mahdollisuuden jälkikäteisyyttä voidaan Suomen osalta arvostella, kun taas Ruotsissa tämän mahdollisuuden puuttuminen kokonaan voi yksittäistapauksessa merkitä sopimusmääräyksen loukkausta. Rangaistusmääräysmenettelyn osalta epäillyn passiivisuuden tulkitsemista oikeudenkäynnistä luopumiseksi voidaan Suomen osalta arvostella, kun taas Ruotsin osalta epäillyn nimenomaista tunnustusta ja hyväksymistä edellyttävä menettely näyttää tässä suhteessa ongelmattomalta.

On kuitenkin huomattava, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta on arvioitava kokonaisuutena. Tämän vuoksi ei ole ilman muuta selvää, täyttääkö esimerkiksi syytetyn passiivisuuteen perustuva Suomen rangaistusmääräysmenettely kokonaisuutena sen oikeusturvan tason, johon EIOS 6 artikla ja vastaavasti HM 16 § tähtäävät. Tässä arvioinnissa on otettava huomioon myös edellä käsitelty mahdollisuus syyttäjän päätökseen perustuvaan vapaudenriistoon. Toiselta puolen on mahdollista, että jos esimerkiksi Ruotsissa tehdään seuraamusluonteisia syyttämättäjättämispäätöksiä vain selvissä ja myönnetyissä tapauksissa, periaatteellinen mahdollisuus 6 artiklan loukkaukseen ei käytännössä aktualisoidu. Tällaisten syiden vuoksi lopullinen arvio rangaistusmääräysmenettelystä ja seuraamusluonteisesta syyttämättä jät-

[398] Muuntorangaistuksen määrääminen on ehdotettu muutettavaksi harkinnanvaraiseksi siten, että se edellyttäisi sakon maksamatta jättämisen johtuneen ilmeisestä piittaamattomuudesta lain kielloista ja käskyistä ja yleisen lainkuuliaisuuden vaativan muuntorangaistuksen määräämistä. Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomittua sakkoa ei saisi muuntaa vankeudeksi, ellei siihen ole erittäin painavaa syytä. Ks. tarkemmin *OLJ* 1/1996 s. 34–38 ja s. 57–65.

tämisestä Suomessa ja Ruotsissa jää tehtäväksi sen jälkeen, kun näiden instituutioiden lähemmästä sisällöstä ja toiminnasta käytännössä on tehty selkoa.

On myös muistettava, että vaikka valtioiden kansallisista prosessiekonomisista syistä on pidetty välttämättömänä – ja EIOS:n tulkintakäytännössä sinänsä hyväksyttynä – että vähäisiä rikosasioita käsitellään tuomioistuinmenettelyn ulkopuolella, tämä ei tietenkään tarkoita, että valtio voisi tuossa menettelyssä polkea niitä arvoja, joita ihmis- ja perusoikeusnormien oikeusturvatakeilla juuri pyritään suojaamaan, viime kädessä ihmisarvon loukkaamattomuutta, jonka kannalta tärkeintä on se, ettei syyttömiä tuomita. Syytetyn luopuminen oikeudenkäynnistä merkitsee luopumista eräistä tuomioistuinkäsittelylle ominaisista oikeusturva*takeista*, mutta se ei saa merkitä luopumista *oikeusturvasta*. Kansainvälisistä velvoitteista riippumattakin oikeusvaltion intressissä on, että rikosasioissa ei tehdä vääriä langettavia ratkaisuja ja että luottamus oikeudenkäytön oikeudenmukaisuuteen säilyy, jota myös esittämäni normatiivis-prosessuaalinen teoria edellyttää. Nämä kysymykset kulminoituvat niihin näyttö- ja oikeuskysymyksiä koskeviin ehtoihin, joita syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa asetetaan.

3. Syyttömyysolettaman kumoamisen ehdoista syyttäjän päätöksenteossa

3.1 Näyttövaatimus seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä

Seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle asetettava näyttövaatimus on Ruotsissa ilmaistu vakiintuneesti siten, että syyllisyyskysymyksen on oltava »klarlagd». Käytännössä tämä merkitsee sitä, että epäillyn edellytetään yleensä tunnustavan rikoksen. Ehdoton edellytys tunnustus ei kuitenkaan ole, mutta tällöin tulee olla täysin selvää, että epäilty todella on tehnyt rikoksen.[399]

Sen sijaan Suomessa näyttövaatimus on ollut epäselvä. Laissa asiasta ei ole säädetty eikä ennen vuoden 1991 uudistusta säännösten esitöissäkään ollut kysymystä käsitelty. Oikeuskirjallisuudessa näyttövaatimuksesta on esiinty-

[399] Ks. esim. *prop.* 1984/85:3 s. 23 ja 62, *prop.* 1994/95:12 s. 75, RÅC I:124 s. 2, *Elwing* 1960 s. 342 ja s. 382 sekä 1993 s. 122, *Nelson* 1988 s. 136 ja *Ekelöf* 1987 s. 127. Konkurrenssi- ja poikkeuksellisuus- (extraordinära fall) -tapausten osalta kysymys alemmasta näyttövaatimuksesta on kuitenkin ollut esillä, ks. SOU 1976:47 s. 113, 140 ja 158.

nyt erimielisyyttä.[400] *Lahti* (1974 s. 344) on toimenpiteistäluopumisratkaisulla suunnattavaan paheksumiseen ja rikoksentekijäksi leimaamiseen viitaten katsonut, että »tuntuu luonnolliselta vaatia, että sellaiseen ratkaisuun saa päätyä vain syyllisyyden ollessa täysin selvitetyn». Lausuttua mahdollisesti muuntelevana seikkana Lahti on kuitenkin pitänyt sitä, että syyttämättä ja varsinkin ilmoittamatta jättämisen niiden kohteille aiheuttamat haitalliset seuraukset lienevät vähäisiä. *Träskman* näyttää aluksi pitäneen riittävänä vastaavia näyttö- ym. edellytyksiä kuin syytettä nostettaessa,[401] mutta asettuneen sitten epäilevälle kannalle tämän näyttövaatimuksen riittävyydestä.[402] *Jonkka* (1987 s. 249) puolestaan on katsonut tuolloin voimassa olleen lain tarkoitusta parhaiten vastaavan tulkinnan, jonka mukaan seuraamusluonteisesti syyttämättä jätettäessäkin riittää näytöksi »todennäköiset syyt». Jonkka arvioi tuolloin, että jos toimenpiteestä luopumiseen aikanaan tullaan liittämään joitakin nimenomaisia paheksumisen osoituksia, on harkittava pitäisikö lainsäädännön muutoksella näyttökynnystä nostaa ja/tai ottaa käyttöön mahdollisuus saattaa syyttäjän päätös tuomioistuimen tutkittavaksi.

Vuoden 1991 uudistuksessa tehtiin mahdolliseksi liittää seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen nimenomainen paheksumisen osoitus, nimittäin RVA 15 b §:n 2 momentissa säädetty suullinen huomautus. Uudistus merkitsi myös sitä, että syyttämättä jättäminen ei enää rajoitu vain vähäisiin

---

[400] Kysymystä käsittelevästä varhaisemmasta kirjallisuudesta ja esitetyistä kannanotoista ks. *Lahti* 1974 s. 343–344 ja *Jonkka* 1987 s. 245 ss. viitteineen. Yleensä tuolloin on oltu sillä kannalla, että seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen edellyttää täyttä varmuutta rikoksesta ja sen tekijästä tai joka tapauksessa korkeampaa näyttökynnystä kuin syytettäessä. Ks. myös *Jääskeläinen* 1983 s. 45: »...harkinnanvaraiseen syyttämättä jättämiseen eivät siis riitä »todennäköiset syyt», vaan epäillyn syyllisyyden on oltava täysin riidaton. Vain tällä tavalla voidaan kompensoida se oikeusturvan takeiden menetys, joka epäiltyä kohtaa, kun hänen syyllisyytensä ratkaistaan pelkästään esitutkinnan perusteella ilman oikeudenkäyntiä.»

[401] Ks. *Träskman* 1980 s. 234: »Då åtalseftergift förutsätter att ett brott blivit begånget och att sannolika skäl finns för viss persons skuld, bör bedömningen av den aktuella gärningens karaktär av brott, liksom även det förefintliga bevismaterialets styrka och tillförfintlighet, ske med iakttagande av samma normer som då fråga är om absolut åtalsplikt.»

[402] Ks. *Träskman* 1988 s. 473 alav. 18, missä on viitattu oikeuskanslerin silloisiin ohjeisiin todennäköisten syiden riittävyydestä seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen, ja todettu: »Man kan ifrågasätta om detta beviskrav är tillräckligt, då underlåtelsen jämställs med utdömandet av straff.» Samassa artikkelissa (s. 474) Träskman on pitänyt syyttömyysolettaman kannalta välttämättömänä, että syytetylle avataan mahdollisuus syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn sekä poliisin että syyttäjän toimenpiteistäluopumisratkaisun yhteydessä.

rikoksiin. Oikeusturvajärjestelyjä pyrittiin vastaavasti parantamaan kirjoittamalla lakiin mahdollisimman selkeät syyttämättä jättämisen perusteet, antamalla syyttämättä jätetylle mahdollisuus saattaa asia tuomioistuinkäsittelyyn ja määrittelemällä laissa, millä perusteilla päätös syyttämättä jättämisestä saadaan peruuttaa. Myös vaadittavaa näyttöä koskevaan kysymykseen otettiin esitöissä kantaa seuraavasti:

> »Syyllisyystoteamus edellyttää, että päätös syyttämättä jättämisestä voidaan tehdä vain silloin, kun syyllisyydestä on riittävä näyttö. Suomessa on vakiintuneesti katsottu, että syytteen on perustuttava todennäköisiin syihin. Voidaan edellyttää, että syyttämättä jätettäessä *näytön on oltava ainakin yhtä vahva kuin syytettä ajettaessa* (kurs. tässä). Epäillyn suoranaista tunnustusta ei kuitenkaan voida pitää syyttämättä jättämisen ehtona. Jos epäilty on mielestään syytön ja hän pitää sen vuoksi syyttäjän päätöstä virheellisenä, hän voi ehdotuksen mukaan saattaa asian tuomioistuimen tutkittavaksi.»[403]

Oikeuskanslerinviraston soveltamisohjeessa on vastaavasti katsottu, että päätös syyttämättä jättämisestä voidaan tehdä vain silloin, kun näyttö syyllisyydestä on *yhtä vahva* kuin syytettä ajettaessa.[404]

Nämä kannanotot eivät ole sammuttaneet kysymyksestä oikeuskirjallisuudessa käytävää keskustelua. *Träskman* on Euroopan ihmissoikeussopimuksen rikosprosessille asettamia vaatimuksia käsitellessään kirjoittanut seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja sopimuksen 6 artiklan mukaisen *syyttömyysolettaman* suhteesta (kurs. tässä):

> »Den misstänkte personen har ju numera möjlighet att kräva att allmän åklagare väcker en fastställelsetalan om att avgörandet var riktigt. Eftersom en för brott misstänkt person inte rättsligt sett kan ha rätt att få något annat fastställt än att han/hon är oskyldig till det brott som han/hon har misstänkts för, måste åklagaren i detta fall primärt yrka på att få det fastställt att det fanns en så stark bevisning om hans/hennes skuld att denna omkullkastade oskyldighetspresumptionen. *Samma bevisning som för fällande dom skall därför krävas för åtgärdseftergift*: i annat fall kan ju inte presumptionen om den misstänktes oskyldighet utplånas legalt.»[405]

---

[403] Ks. *HE* 79/1989 s. 9. Samoin *OLJ* 11/1988 s. 17. Toisaalta voidaan todeta, että samassa hallituksen esityksessä (s. 12) on tuolloin poliisilaissa säädetyn *ilmoittamatta jättämisen* osalta edellytetty, että »rikkomuksen tekijän syyllisyys on selvä».

[404] Ks. *OKV muistio* 1990 s. 55. Todettakoon, että muistion muodossa julkaistut ohjeet eivät ole varsinaisesti oikeuskanslerin ohjeita.

[405] *Träskman* 1991 s. 123 alav. 84.

Jonkka (1991 s. 294 ss.) puolestaan kirjoittaa aiemman kantansa suuntaisesti:

> »Oma tulkintani on, että *abstrakti näyttövaatimus*[406] on sama »todennäköiset syyt» siitä riippumatta, päättääkö syyttäjä nostaa syytteen vai jättää seuraamusluonteisesti syyttämättä. Voidaan nimittäin kysyä, olisiko syytä asettaa viimeksi mainitulle sellaista lisäedellytystä, mikä ei selvästi laista ilmene. Jos näin tehtäisiin, supistettaisiin olennaisesti toimenpiteestä luopumisen sovellutusalaa, mikä olisi joissakin tapauksissa omiaan johtamaan syyttäjän käytettävissä olevien päätösvaihtoehtojen vähentämiseen tavalla, joka ei nähdäkseni ole sopusoinnussa säännöstön tausta-arvojen ja -tavoitteiden kanssa. Ratkaisuvaihtoehtoja koskeva järjestelmä ei olisi tasapainossa, jos syyttämiseen riittävän näytön ollessa olemassa ei voitaisi harkita myös toimenpiteestä luopumista vain siitä syystä, että syyllisyydestä ei ole yhtä vahvaa näyttöä kuin langettavaan tuomioon vaaditaan. Nykyisin tällaiseen ajatteluun on vielä vähemmän aihetta kuin aikaisemmin, koska syyttämättä jätetylle on avattu mahdollisuus saada syyllisyyskysymys tuomioistuimen harkittavaksi.»[407]

Lappalainen on yhtynyt niihin, jotka ovat sillä kannalla, että syyttämättä jättäminen vaatii samantasoista näyttöä syyllisyydestä kuin langettava rikostuomio; syyttäjä ei voi tehdä syylliseksi leimaavaa ratkaisua sen vähemmällä näytöllä kuin tuomioistuinkaan. Lappalaisen mukaan on jo käsitteellisesti vaikea katsoa, että syyttäjä voisi »antaa anteeksi» sellaista, mihin ei ole tuomitsemiseen saakka riittävää näyttöä. Ellei vaadittaisi tuomion langettamiseen yltävää näyttöä, jäisi periaatteellinen mahdollisuus syytteen hylkäämiseen, jos syyttämättä jättämisen sijasta nostettaisiin syyte. Tämän teoreettisenkaan mahdollisuuden olemassaoloa ei voida hyväksyä eli seuraamusluon-

---

[406] Abstraktilla näyttövaatimuksella olen ymmärtänyt *Jonkan* tarkoittavan lainsäätäjän (normilauseessa) yleisesti ilmaisemaa vaadittavan todennäköisyyden (varmuuden) astetta tiettyyn toimenpiteeseen ryhtymiseksi (esim. »todennäköiset syyt» syytteen nostamisen edellytyksenä). Konkreettinen näyttövaatimus puolestaan on lainkäyttäjän vahvistettava aina kutakin yksittäistä tapausta varten erikseen eli määrättävä, millä kohden juuri ratkaistavana olevassa konkreettisessa tapauksessa riittävän näytön raja kulkee. Todennäköisyysasteikolla abstraktit näyttövaatimukset ovat rajoiltaan epämääräisiä vyöhykkeitä, kun taas konkreettinen näyttövaatimus on tarkka piste vyöhykkeen sisällä (esim. syytekynnys). Ks. tarkemmin *Jonkka* 1991 s. 109 ss.

[407] Ks. myös *Jonkka* 1992 s. 43, jossa näyttökynnyksen on katsottu olevan vastaavan korkuisen kuin asianomaiseen toimenpiteeseen ryhtymisessä: poliisin kohdalla ilmoitus rikoksesta, syyttämättä jätettäessä syytekynnys ja tuomitsematta jätettäessä tuomitsemiskynnys.

teinen syyttämättä jättäminen »ei sovi sellaiseen kuvioon, jossa syytekynnys ylittyy, mutta tuomitsemiskynnys ei».[408]

Lahti on ensiksikin arvioinut, että rikoslain kokonaisuudistuksen myötä vahvistunee suuntaus *eriyttää rikosoikeudellista järjestelmää*, mistä selväpiirteisin esimerkki on vähäisiä lainrikkomuksia koskevat menettelytavat. Vaikka esimerkiksi syyllisyysperiaatteen osalta niitä ei ole lainsäädännössämme asetettu eri asemaan kuin muita lainrikkomuksia, jo niiden käsittelyä koskevat yksinkertaistetut menettelytavat johtavat mm. siihen, ettei syyntakeisuuteen kiinnitetä samaa huomiota tai tahallisuuden näyttämiselle aseteta samoja vaatimuksia kuin vakavampien rikosten tapauksissa.[409] Toimenpiteistäluopumissäännösten uudistus vahvistaa tätä kehitystä. Uudistuksen perusteluihin viitaten *Lahti* on todennut, että seuraamusluonteisesti syyttämättä jätettäessä ei edellytetä ns. täyttä näyttöä, mutta ihmisoikeusnormien näkökulmasta on olennaista, että tällaisissa tapauksissa – vastaavasti kuin summaarisissa rikosprosesseissa – syytetylle jää mahdollisuus saattaa syyllisyyskysymys tuomioistuimen käsiteltäväksi.[410]

Virolainen näyttää pitävän syytekynnystä vastaavaa näyttöä riittävänä: »Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen edellyttää selvitettyä rikosta ja sen tekijää; näyttökynnys on normaalin syytekynnyksen korkuinen».[411]

Oma näkemykseni on välillisesti käynyt ilmi jo aiemmasta esityksestä, erityisesti tarkasteltaessa syyttäjän päätöksentekoa perus- ja ihmisoikeusnormien kannalta (ks. erit. II 2.4 *b4* ja *b5*). Tiivistän argumentaation aluksi seuraavasti.

(i) Jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen (syyttömyysolettama).

(ii) Syyttömyysolettaman kumoaminen edellyttää säännönmukaisesti, että (1) asia on käsitelty EIOS 6 artiklan ja HM 16 §:n mukaiset oikeusturvatakeet täyttävässä oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä ja (2) sanotussa menettelyssä saatu näyttö rikoksesta ylittää tuomitsemiskynnyksen.

(iii) Syyttömyysolettaman kumoaminen syyttäjän päätöksenteossa on sallittu vain siinä tapauksessa, että syytetty on luopunut oikeudestaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

---

[408] *Lappalainen* 1991 s. 148–149.

[409] *Lahti* 1991 s. 270. Ks. myös *Koskinen* 1985 s. 149 ss.

[410] *Lahti* 1991 s. 271.

[411] Ks. *Virolainen* 1995 s. 524.

(iv) Jos syytetty luopuu oikeudestaan oikeudenkäyntiin, hän luopuu eräistä tuomioistuinkäsittelylle ominaisista oikeusturvatakeista (ii)(1), mutta hän ei luovu syyttömyysolettaman kumoamisen ehtona olevasta näyttövaatimuksesta (ii)(2).

(v) Syyttömyysolettaman kumoaminen syyttäjän päätöksenteossa edellyttää siis näyttöä, joka ylittää tuomitsemiskynnyksen.

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, EIOS:n tulkintakäytännön mukaan rikosprosessissa on pääsääntöisesti noudatettava sopimuksen 6 artiklan mukaista menettelyä jo »ensi asteessa». Valvontaorgaanit ovat kuitenkin hyväksyneet syyttömyysolettaman kumoamisen ja rangaistuksen määräämisen vähäisistä rikoksista muussa menettelyssä, mutta tällöin ehdottomana edellytyksenä on se, että syytetyllä on mahdollisuus saada asia käsitellyksi ja puolustautua 6 artiklan oikeusturvatakeet täyttävässä tuomioistuinkäsittelyssä. Syyttömyysolettaman kumoaminen syyttäjän päätöksenteossa edellyttää siis, että syytetty on luopunut oikeudestaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Luopumisesta ei välttämättä ole edellytetty aktiivista tahdonilmaisua, vaan tuon oikeuden käyttämättä jättämistä on voitu pitää riittävänä.

Syyttömyysolettaman kumoamisen säännönmukaisena ehtona on sen lisäksi, että asia on käsitelty oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä, että sanotussa menettelyssä saatu näyttö ylittää tuomitsemiskynnyksen. Syytetyllä on *ehdoton oikeus* syyttömyysolettaman kumoamisen säännönmukaisiin ehtoihin.[412] Jos syytetty luopuu oikeudestaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, hän luopuu *tuomioistuinkäsittelylle ominaisista* oikeusturvatakeista, kuten käsittelyn suullisuudesta, kontradiktorisuudesta ja julkisuudesta. Hän luopuu myös 6(1) artiklan edellyttämästä tuomioistuimelle ominaisesta lainkäyttöelimen riippumattomuudesta, mutta – kuten olen aiemmin todennut – tällöinkään ei voida luopua asian ratkaisevan elimen puolueettomuudesta. Luopumisesta huolimatta syyllisyys on näytettävä »laillisesti» toteen eli noudattaen kansallisia niin aineellisoikeudellisia kuin menettelyllisiä normeja, mutta nuo normit eivät saa olla ristiriidassa 6 artiklan tarkoituksen kanssa (»the rule of law»). Syyttömyysolettamaa on pidetty oikeutena, jota EIOS:een liittynyt valtio ei voi rajoittaa ja josta edes syytetty itse ei voi luopua. Syyttömyysolettama sitoo kaikkia julkisen vallan elimiä, myös syyttäjiä. Tuomioistuinkäsittelylle ominaisista oikeusturvatakeista luopuminen ei siten merkitse luopumista syyttömyysolettamasta eikä sen kumoamisen ehtona olevasta näyttövaatimuksesta. Toisin sanoen, tuomioistuinkäsittelylle ominaisista oikeus-

[412] Kun syytetyllä on ehdoton oikeus tuomioistuinkäsittelyyn, tuohon oikeuteen sisältyy luonnollisesti se näyttövaatimus, jota tuomioistuimessa sovelletaan.

turvatakeista luovuttuaankin syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyydestään on esitetty tuomitsemiskynnyksen ylittävä näyttö.

Seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä syytetty ei voi etukäteen saattaa asiaa tuomioistuinkäsittelyyn (eikä vastaavasti etukäteen luopua oikeudestaan oikeudenkäyntiin).[413] Se, että syytetylle avautuu vasta syyttömyysolettaman kumoamisen jälkeen mahdollisuus käyttää tuota oikeuttaan, ei kuitenkaan voi muuttaa tilannetta yllä esitetystä ainakaan syytetyn vahingoksi. Päinvastoin, syytetyn puolustautumismahdollisuuden jälkikäteisyyden takia syyttömyysolettaman kumoamisen ehtona olevaa näyttövaatimusta on noudatettava erityisen tarkasti.

Oikeusturvatakeet – niin tuomioistuinkäsittelylle ominaiset kuin korkea näyttökynnys – ovat ilmauksia syyttömän suojaamisen periaatteesta, joka nojautuu viime kädessä ihmisarvon loukkaamattomuuteen. Se edellyttää, että syyttömiä ei tuomita. Tätä taustaa vasten käy ymmärrettäväksi tuomioistuinkäsittelylle ominaisten oikeusturvatakeiden ja näyttövaatimuksen asettuminen niistä luopumisen mahdollisuuden suhteen erilaiseen asemaan. Prosessuaalisten oikeusturvatakeiden syrjäytyminen ei näet (yleensä) sinänsä loukkaa ihmisarvoa – sitä loukkaa vasta syyttömän tuomitseminen, ja tuomioistuinkäsittelylle ominaisten oikeusturvatakeiden syrjäytyminen ei merkitse samanlaista vaaraa syyttömän tuomitsemisesta kuin näyttövaatimuksen alentaminen. Tuomioistuinkäsittelylle ominaiset oikeusturvatakeet, kuten menettelyn suullisuus ja kontradiktorisuus, parantavat syytetyn puolustautumismahdollisuuksia ja johtavat rikkaampaan prosessimateriaaliin, mutta kaikissa tapauksissa ei suinkaan ole selvää, että prosessimateriaalin rikastuminen koituu syytetyn eduksi. Sen sijaan näyttövaatimuksen alentamisen vaikutus on yksiselitteisen selvä: se merkitsee aina suurempaa mahdollisuutta syyttömän tuomitsemisesta ja siis ihmisarvon loukkaamisesta.

Olen aikaisemmin pyrkinyt osoittamaan, että syyttömyysolettama on myös tuomitsemiskynnysnormi, joka ilmaisee näyttövaatimuksen »beyond reasonable doubt» eli syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä. On kuitenkin huomattava, että yllä esitetty argumentaatio (i)–(v) ei ole riippuvainen siitä, hyväksytäänkö syyttömyysolettama tuomitsemiskynnysnormiksi, eikä siitäkään, mikä tuon kynnyksen korkeus on. Argumentaation lopputulos on se, että näyttövaatimus syyttäjän päätöksenteossa on *sama* kuin tuomioistuimessa.

[413] Jos kysymys on syyttäjän rangaistusmääräysmenettelyssä tekemästä toimenpiteistäluopumisratkaisusta, ns. *seuraamusluonteisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä*, syytetyllä on kuitenkin ollut etukäteen mahdollisuus saattaa asia tuomioistuinkäsittelyyn, ks. lähemmin III B 1.3 *d*.

On toinen asia, että syytetty voi luopuessaan oikeudenkäynnistä samalla tunnustaa rikoksen, mikä voi olla ratkaiseva todistustosiseikka arvioitaessa tuomitsemiskynnyksen ylittymiseen vaadittavan näytön riittävyyttä konkreettisessa yksittäistapauksessa. Ja on kolmas asia, että tuomitsemiskynnyksen korkeus saattaa vaihdella erilaisissa rikostapauksissa. Sen sijaan samassa asiassa näyttövaatimus syyttömyysolettaman kumoavalle ratkaisulle ei riipu siitä, tekeekö ratkaisun syyttäjä vai tuomioistuin.

On ehkä syytä vielä arvioida niitä perusteita, joiden on katsottu puoltavan näyttövaatimuksen asettamista syytekynnyksen tasolle. Ensinnäkin on kysytty, olisiko syytä asettaa seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle sellaista lisäedellytystä (todennäköisiä syitä korkeampaa abstraktia näyttövaatimusta), mikä ei selvästi ilmene laista. Kun esitöissä on pidetty riittävänä syytekynnystä, voitaisiin myös katsoa, että näyttövaatimuksen nostaminen tuomitsemiskynnyksen tasolle edellyttäisi tuekseen jotakin esitöitä vahvempaa oikeuslähdettä. Näkemykseni mukaan EIOS 6(2) artikla ja HM 16 § ovat tällaisia lähteitä. Ne sisältävät normin, jonka mukaan syyttömyysolettaman kumoaminen edellyttää tuomitsemiskynnyksen ylittävää näyttöä. Normin mukaan näyttövaatimus syyttömyysolettaman kumoamiselle on *sama* syyttäjän ja tuomioistuimen päätöksenteossa. Kuten todettua, *tämän* normin olemassaolo ei riipu siitä, hyväksytäänkö syyttömyysolettama tuomitsemiskynnysnormiksi ja mikä on tuon kynnyksen korkeus.

Toiseksi syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuuden on katsottu vaikuttavan siihen suuntaan, että seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen riittäisivät todennäköiset syyt. Asia on kuitenkin nähtävä toisin. Kuten yllä on todettu, syytetyn oikeus saada asia käsitellyksi ja puolustautua oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä on *ehdoton edellytys* syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa. Se, että tämän ehdottoman oikeuden mukainen mahdollisuus on olemassa, ei tietenkään voi olla peruste näyttövaatimuksen laskemiselle. Kun syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuus on vielä jälkikäteinen, sitä on pidettävä vain *kontrollikeinona* sen toteamiseksi, että syyksilukeva ratkaisu on perustunut syyttömyysolettaman kumoamiseen riittävään, tuomitsemiskynnyksen ylittävään näyttöön.[414] Mahdollisuus syyttäjän ratkaisun perusteiden kontrolloimiseen tuomioistuimessa juuri merkitsee, että syyttäjän on tehdessään seu-

[414] Siitä ei liene epäselvyyttä, että syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyssä näyttövaatimus on sama kuin jos asia olisi tullut tuomioistuimen ratkaistavaksi normaalina syyteasiana. Ks. myös *Träskman* edellä alav. 405 kohdalla ja *Jonkka* 1991 s. 295 alav. 115.

raamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen oltava varma siitä, että hän kykenee tuomioistuimessa esittämään sellaisen näytön, joka riittää syyttömyysolettaman kumoamiseen. Ei voida ajatella, että syyttäjä tekisi päätöksensä vähemmällä näytöllä tavallaan siinä toivossa, että syyttämättä jätetty ei saata syyllisyyskysymystä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Jos tuomioistuin pitää näyttöä riittämättömänä, syyttäjä voi pätevästi torjua syyksilukevaan ratkaisuunsa kohdistuvan arvostelun lähinnä vain sillä perusteella, että näyttö on tuomioistuinkäsittelyssä ennalta-arvaamattomasti heikentynyt siitä, mikä se oli syyteharkinta-aineiston perusteella.

Kolmanneksi on pidetty epätyydyttävänä sitä, että korkeampi näyttövaatimus supistaisi olennaisesti toimenpiteestä luopumisen sovellutusalaa ja voisi vähentää syyttäjän päätösvaihtoehtoja tavalla, joka ei olisi sopusoinnussa säännöstön tausta-arvojen ja -tavoitteiden kanssa. Tämä pitää sinänsä paikkansa – toimenpiteistäluopumissäännöstön tausta-arvojen ja -tavoitteiden kannalta ei olisi toivottavaa, että oikeudenkäyntiin jouduttaisiin ryhtymään sellaisessa tapauksessa, jossa säännöstön aineelliset soveltamisedellytykset ovat käsillä. Tähän liittyen on viitattu myös ratkaisuvaihtoehtoja koskevaan järjestelmän tasapainoon, jonka on katsottu edellyttävän, että syyttämiseen riittävän näytön vallitessa olisi voitava harkita myös seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä. Voidaan kuitenkin todeta, että rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumisen syyt ja perusteet ovat tavallaan rangaistuksen käytön perusteiden kääntöpuoli. Toimenpiteistä luopumisessa on siten kysymys siitä, että rikostapaukseen liittyvien erityispiirteiden vuoksi oikeudenkäynti ja rangaistus on tarkoitukseton rangaistuksen käytön puolustukseksi esitettävien syiden (esimerkiksi yleisprevention) kannalta.[415] Kun seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen merkitsee syyttömyysolettaman kumoamista ja rangaistuksen käytöstä luopumista, syytteen nostaminen »vain» todennäköisten syiden vallitessa puolestaan merkitsee vasta syyttömyysolettaman kumoamiseen ja mahdollisen rangaistuksen tuomitsemiseen tähtäävän rikosprosessin jatkamista. Syyttömyysolettaman kumoava ratkaisu ja siihen *tähtäävä* ratkaisu eivät ole sellaisia vaihtoehtoja, joiden välillä tulisi vallita tasapaino siinä mielessä, että ratkaisu niiden välillä olisi voitava tehdä syyttämättä jättämisen perusteiden mukaisilla kriteereillä. Vain siinä tapauksessa, että näyttö epäillyn syyllisyydestä ylittää tuomitsemiskynnyksen, syyttäjällä on todellinen valintatilanne rangaistuksen käytön ja sen käytöstä luopumisen välillä ja vain tällöin ratkaisu niiden välillä voidaan tehdä syyttämättä jättämisen perusteiden mukaisilla kriteereillä.

[415] Ks. myös *Lappi-Seppälä* 1991 s. 911.

Jonkka (1991 s. 295–296) on katsonut, että jos konkreettisessa ratkaisutilanteessa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytysten voidaan katsoa täyttyvän ja epävarmuutta on vain näytön riittävyydestä, syyttäjän ratkaisuvaihtoehtoina ovat eri perusteilla tehtävät syyttämättäjättämispäätökset (seuraamusluonteinen/ei näyttöä) eivätkä syyte ja seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen.[416] Jonkka kirjoittaa: »Kyseisistä päätösvaihtoehdoista molemmat lopettavat prosessin, joten selvittämisintressiin ei tarvitse kiinnittää huomiota. Oikeusturvaintressille ei siis käytännöllisesti katsoen ole lainkaan vastapunnusta, ja tilanne muistuttaakin tuomioistuimen päätöksentekoa. Ja koska tällainen päätös merkitsee syyllisyyskysymyksen ratkaisua ja sisältää samalla moitteen oikeusjärjestyksen vastaisesta menettelystä, saattaa oikeusturvaintressin suhteellinen painoarvo nousta siitä, mikä se on syytteen nostamista harkittaessa. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että seuraamusluontoisen syyttämättä jättämisen edellytysten täyttyessä tulisi faktaepävarmuustilanteessa pääsääntöisesti jättää syyte nostamatta perusteella »ei näyttöä».» – Ymmärrän tämän niin, että seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen materiaalisten edellytysten täyttyessä näyttövaatimus on kohonnut, minkä täytyy tarkoittaa myös *syytekynnyksen* kohoamista; muutoinhan ratkaisuvaihtoehtona ei voi olla syyttämättä jättäminen perusteella ei näyttöä (ks. myös edellinen alaviite). *Lappalainen* (1992 s. 149) on pitänyt oikeana Jonkan esittämää ratkaisuvaihtoehtojen paria, jos rikos muuten täyttää syyttämättä jättämisen kriteerit ja epävarmuutta vallitsee vain näytön riittävyydestä. Lappalaisen mukaan »näyttökynnys on tällöin vain tuomitsemiskynnyksen tasolla, ja jos sitä ei syyttäjän käsityksen mukaan ole saavutettu, syyte jää nostamatta perusteella ei näyttöä». – Tämä taas on ymmärrettävä niin, että sekä seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen näyttövaatimus, että syytekynnys ovat tällöin tuomitsemiskynnyksen tasolla.[417] Nähdäkseni tällainen kanta voi johtaa teoreettisesti pulmallisiin lopputuloksiin, mikä konkretisoituu, jos samaan rikokseen osallisista seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen kriteerit täyttyvät vain jonkun osalta. Olettakaamme, että A ja B ovat epäiltyinä yhdessä tehdystä rikoksesta, jossa kummankin osuus on yhtäläinen ja kummankin osalta näyttö rikoksesta on täsmälleen yhtä vahva siten, että näyttö ylittää »normaalin» syytekynnyksen, mutta ei tuomitsemiskynnystä. Jos seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen kriteerit täyttyvät vain A:n osalta, esitetyt näkemykset voisivat teoriassa johtaa siihen, että A:n osalta tehtäisiin syyttämättäjättämispäätös perusteella »ei näyttöä», kun taas B:n osal-

[416] Todettakoon, että Jonkan esittämä ratkaisuvaihtoehtojen pari on teoreettisesti mahdollinen vain siinä tapauksessa, että seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen näyttövaatimuksena on syytekynnys. Jos näet näyttövaatimus on syytekynnystä korkeampi, kysymys seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä voi herätä vasta sen jälkeen kun syytekynnys on ohitettu, jolloin »ei näyttöä» -ratkaisu ei enää ole mahdollinen.

ta nostettaisiin syyte, vaikka näyttö molempien osalta on täsmälleen sama.

Seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevan näyttövaatimuksen yhteydessä on vihdoin viitattu myös rikosoikeudellisen järjestelmän eriyttämiseen. EIOS:n tulkintakäytäntöä tarkasteltaessa on kuitenkin käynyt ilmi, että rikoksen vähäisyys tai edes sen dekriminalisointi ja siirtäminen hallinnollisen seuraamusjärjestelmän piiriin eivät oikeuta poikkeamaan sopimusmääräysten edellyttämistä oikeusturvatakeista muutoin kuin siinä tapauksessa, että syytetty luopuu oikeudenkäynnistä. Syyttömyysolettama ja siihen sisältyvä näyttövaatimus eivät kuulu niihin oikeusturvatakeisiin, jotka näin voivat syrjäytyä.

Näyttövaatimuksen alentamista puoltavien ajatusten taustalla näyttää edellä esitetyn perusteella olevan ensinnäkin se, että seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä on tarkasteltu lähinnä *kriminaalipoliittisesta ja prosessitaloudellisesta näkökulmasta.* Instituution omien tausta-arvojen ja tavoitteiden kannalta syytteen nostaminen olisi epätarkoituksenmukaista silloin, kun säännöstön aineelliset soveltamisedellytykset ovat käsillä, eikä tästä tarkoituksenmukaisuudesta ole haluttu luopua vain sillä perusteella, että näyttö ei ylitä tuomitsemiskynnystä. Toinen syy on ilmeisesti se, että seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä sen kohteelle aiheutuvat *haitalliset seuraukset* ovat yleensä vähäisiä. Nykymuodossaan ratkaisu ilmentää moitetta, jota voidaan korostaa suullisella huomautuksella, mutta varsinaista »kärsimys-elementin» sisältävää rangaistusta seuraamukseen ei kuulu. Ratkaisu ei myöskään tule lainvoimaiseksi eikä siihen liity oikeusvoimavaikutusta.[418] Näistä syistä seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä saatetaan pitää epäillyn kannalta syytteen nostamista harmittomampana vaihtoehtona siinäkin tapauksessa, että epäilty olisi syytön ja syyte tuomioistuimessa hylättäisiin.

Näkemykseni mukaan ihmisarvon loukkaamattomuus syyttömän suojaamisen merkityksessä on ihmisoikeussopimusten ja hallitusmuodon oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien normien kautta noussut sellaiseen ase-

[417] Syyttämättä jättäminen perusteella »ei näyttöä» ei näet voi tulla kysymykseen, jos näyttö tosiasiassa ylittää syytekynnyksen.

[418] Mikäli näyttövaatimuksen alentamisen perusteena viitataan seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen oikeusvaikutusten ja tosiasiallisten vaikutusten suppeuteen, vertailukohtana on pidettävä *tuomitsematta jättämistä.* Sen osalta näyttövaatimuksen asettumisesta normaalin tuomitsemiskynnyksen tasolle ei liene epäselvyyttä. Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen välillä erot eivät useimmissa tapauksissa ole käytännössä merkittäviä.

maan, että seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ei voida enää tarkastella vain kriminaalipoliittisen tarkoituksenmukaisuuden tai ratkaisun vaikutuksia koskevien pragmaattisten näkökohtien valossa. Tämä ilmenee mm. siitä korostuneesta merkityksestä, jonka EIOS ja ihmisoikeustuomioistuin ovat juuri syyttömyysolettamalle antaneet. Syyttömyysolettaman loukkausta voi merkitä jo julkisen viranomaisen *lausuma*, jossa yksilön väitetään syyllistyneen rikokseen.[419]

Niihin edellä viitattuihin ongelmiin, joita tuomitsemiskynnyksen asettamisesta seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ehdoksi saattaa seurata, on olemassa niin kriminaalipoliittista kuin pragmaattista ajattelua ilmeisesti tyydyttävä ratkaisu: *esitutkinnan rajoittaminen*. Tämän Ruotsissa jo vuonna 1982 omaksutun instituution ansiosta syyttäjä voi päättää esitutkinnan aloittamatta jättämisestä tai keskeyttämisestä, jos on odotettavissa, että hän tulisi tekemään asiassa seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen. Syyttäjän päätös esitutkinnan rajoittamisesta *ei ole syyttömyysolettaman kumoava ratkaisu*. Se perustuu hypoteesiin siitä, että *jos* rikos ja sen tekijä saataisiin esitutkinnassa selvitettyä, syyttäjä tulisi ratkaisemaan asian seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä. Näin tapauksissa, joissa syytteen nostaminen olisi toimenpiteistä luopumissäännösten tausta-arvojen ja tavoitteiden kannalta tarkoituksetonta, säästetään myös esitutkintaviranomaisten voimavaroja ja vältytään sellaiselta syytteen nostamista edellyttävältä tilanteelta, että loppuunsaatetun esitutkinnan perusteella näyttö ylittää syytekynnyksen, mutta ei tuomitsemiskynnystä.[420] Esitutkinnan rajoittamisinstituution

[419] Ks. edellä II 2.4 *b5* alav. 353 jälkeen. Syyttömyysolettaman periaatteellista merkitystä ilmentää myös se, että syyttömyysolettaman kumoaminen merkitsee ratkaisevaa käännekohtaa rikosprosessissa; oikeusturvatakeiden merkitys ajoittuu sitä edeltävään prosessin vaiheeseen. Kun syyttömyysolettama on kumottu, tie rangaistuksen määräämiselle on avoin. Se, määrätäänkö konkreettisessa yksittäistapauksessa rangaistusta, ei kuitenkaan vaikuta syyttömyysolettaman kumoamisen ehtoihin tuossa asiassa, eikä niin muodoin ole peruste oikeusturvatakeiden – ja niiden joukossa näyttövaatimuksen – syrjäyttämiselle. Epäselvää näyttöä ei tietenkään voida kompensoida määräämällä lievempi rangaistus tai jättämällä se seuraamusluonteisesti määräämättä.

[420] Tästä syystä Ruotsin valtakunnansyyttäjän ohjeissa (*RÅC* I:124 s. 29) on korostettu tiivistä yhteydenpitoa esitutkinnan toimittajien ja syyttäjän välillä: »Det har...inte sällan hänt att en åklagare vid sin genomgång av en färdig förundersökning bedömt att förutsättningar egentligen funnits att lägga ned förundersökningen med stöd av RB 23:4 a 1 st. 2, men att åtalsunderlåtelse inte är möjlig därför att skuldfrågan inte är klarlagd. Han är således tvungen att väcka åtal.» Näin myös *SOU* 1992:61 s. 153.

lähempi sisältö ja soveltamiskäytäntö Ruotsissa tulevat jäljempänä lähemmän tarkastelun kohteeksi.[421]

On ehkä syytä korostaa, että puoltamani näyttövaatimus ja sen yhteys syyttömyysolettamaan liittyvät ihmisoikeusajattelun läpimurtoon, joka Suomessa on tapahtunut vasta aivan viime vuosina ja jonka konkreettisena ilmentymänä ovat hallitusmuodon perusoikeussäännöksiin vuonna 1995 sisällytetyt oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat normit. On ymmärrettävää, että vielä 1980-luvun lopussa, jolloin toimenpiteistäluopumislainsäädännön uudistusta valmisteltiin ja jolloin EIOS:n ratifiointia niin ikään vasta valmisteltiin, seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen nähtiin lähinnä kriminaalipoliittisena instrumenttina, jolloin siihen sisältyvään syyttömyysolettaman kumoamiseen ei näyttövaatimuksen osalta kiinnitetty riittävästi huomiota.[422] Voidaan myös todeta, että näyttövaatimukset ovat normatiivisia kysymyksiä ja sellaisina tietyssä määrin sidoksissa siihen oikeuskulttuuriseen ilmapiiriin, joka kulloinkin vallitsee. Näkemykseni mukaan syytekynnys seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen näyttövaatimuksena ei enää ole hyväksyttävissä.

3.2 Näyttövaatimus rangaistusmääräysmenettelyssä

Rangaistusmääräyksen antaminen merkitsee paitsi syyttömyysolettaman kumoamista, myös rangaistuksen langettamista. Kun edellä on päädytty siihen, että jo syyttömyysolettaman kumoaminen edellyttää tuomitsemiskynnyksen ylittävää näyttöä, on ilmeistä, että saman näyttövaatimuksen täytyy koskea myös rangaistusmääräyksen antamista. Tämän vuoksi otan tässä vain lyhyesti esille eräitä rangaistusmääräysmenettelyn piirteitä, jotka poikkeavat seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä ja joita saatettaisiin käyttää perusteina näyttövaatimuksen alentamiselle. Laissa näyttövaatimusta rangaistusmääräyksen antamiselle ei ole ilmaistu, eikä kysymystä ole RML:n esitöissäkään käsitelty.[423]

---

[421] Ks. erit. jaksot IV 3 ja V C 2.6.

[422] Kiitettävää kaukonäköisyyttä osoittaa kuitenkin se, että säännöksiin otettiin jo tuolloin syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuus (RVA 15 b §).

[423] *HE:ssä* 63/1993 s. 18 on kyllä korostettu, että vaikka rangaistusmääräysmenettely on tarkoitettu nopeaksi menettelyksi, on tärkeätä huolehtia siitä, että menettely täyttää oikeusturvan vaatimukset. Tässä yhteydessä on todettu, että rangaistusmääräystä ei saa antaa esimerkiksi silloin, kun väitetty teko ei täytä rikkomuksen tunnusmerkistöä tai *kun rikkomuksesta ei ole riittävää selvitystä.* Asia esiintyy myös siten muotoiltuna (*ibid.* s. 19), että rangaistusmääräystä ei saa antaa, *kun puuttuu selvitys siitä, onko rangaistusvaati-*

Ensinnäkin saatettaisiin viitata siihen, että epäillyllä on – päinvastoin kuin seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä – *etukäteen* mahdollisuus saattaa asia EIOS 6 artiklan ja HM 16 §:n vaatimukset täyttävään oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Tuon mahdollisuuden etukäteisyys on kuitenkin normaali edellytys syyttömyysolettaman kumoamiselle tuomioistuinkäsittelyn ulkopuolella, eikä ylimääräinen etu, jolla voitaisiin perustella näyttövaatimuksen alentamista.[424] Todettakoon vielä, että tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuus sinänsä on syytetylle ehdottomasti kuuluva oikeus, eikä se, että tämän oikeuden mukainen mahdollisuus on olemassa, voi olla perusteena näyttövaatimuksen laskemiselle.

Toiseksi voitaisiin viitata rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävien rikosten *vähäisyyteen* ja sillä perusteella pitää näyttövaatimusta alempana.[425] Kuten edellä EIOS:n ja sen tulkintakäytännön tarkastelun yhteydessä on käynyt ilmi, rikoksen vähäisyys ei kuitenkaan ole peruste oikeusturvatakeiden – ja niiden joukossa näyttövaatimuksen – syrjäyttämiselle syyttömyysolettaman kumoamisen ehdoista.[426] On tosin (prosessitaloudellisista syistä) ilmeistä, että rikoksen vakavuudella ja seuraamuksen ankaruudella on vaikutusta siihen, kuinka suuri väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus käytännössä hyväksytään. Tuomitsemiskynnyksen mahdollinen vaihtelu erilaisissa rikostapauksissa on kuitenkin eri asia kuin tuomitsemiskynnystä alhaisemman näyttövaatimuksen asettaminen rangaistusmääräyksen antamiselle. Toisin sanoen, näkemykseni mukaan näyttövaatimus konkreettisessa yksittäistapauksessa on sama riippumatta siitä, ratkaistaanko kyseinen asia syyttäjän päätöksenteossa rangaistusmääräyksellä vai tuomioistuimessa.

Kolmanneksi voitaisiin viitata menettelyn *summaarisuuteen*, minkä vuoksi näyttövaatimuksen alentamista saatettaisiin pitää välttämättömänä, kun aineiston niukkuuden vuoksi syyllisyyskysymyksen materiaalinen tutkiminen ei kenties ole mahdollista. Näkemykseni mukaan summaarisuus saattaa vaikuttaa sen arviointiin, milloin tuomitsemiskynnyksen ylittävä näyttö katsotaan rangaistusmääräysmenettelyssä saavutetuksi (ks. tarkemmin II 3.3), mutta prosessin muoto ei sinänsä voi olla peruste näyttövaatimuksen syrjäyttämi-

---

muksen saanut syyllistynyt väitettyyn rikkomukseen. Toisaalta rangaistusmääräyksen antamista – jos sitä ei ole vastustettu – on luonnehdittu (*ibid.* s. 3) »teknisten yksityiskohtien tarkistamiseksi» tai »rutiininomaiseksi» tapahtumaksi.

[424] Ks. edellä alav. 355 kohdalla lainattua *Minelli*-tapausta ja sen jälkeen tekstissä esitettyä.

[425] Seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä voidaan ratkaista *in abstracto* vakavampia rikoksia kuin rangaistusmääräysmenettelyssä voidaan käsitellä.

[426] Ks. esim. edellä alav. 298–299 kohdalla mainittuja tapauksia.

selle. On huomattava, että prosessimuodon valinta voi riippua esimerkiksi asianomistajan suostumuksesta rangaistusmääräysmenettelyyn. Jos näyttövaatimus olisi kytketty prosessin muotoon, tämä johtaisi siihen kestämättömään lopputulokseen, että langettavan rikostuomion näyttövaatimus riippuisi asianomistajan tahdosta.

Toiselta puolen voidaan todeta, että rangaistusmääräys on oikeusvaikutuksiltaan lainvoimaisen tuomion veroinen ja se voi muuntorangaistuksen kautta johtaa yksilön vapaudenriistoon. Näistäkin syistä pidän selvänä, että näyttövaatimuksen tulee olla tuomitsemiskynnyksen tasolla.

Tämä lopputulos ei riipu siitä, *minkälaiseksi* rangaistusmääräysmenettely on järjestetty. Toisaalta menettelyn rakenne voi vaikuttaa siihen, kuinka vahvaa näyttöä sen eri vaiheissa on vaadittava edettäessä kohti langettavaa, tuomitsemiskynnyksen ylittävää näyttöä edellyttävää ratkaisua. Kun Suomessa RML:n mukaan syyttäjä antaa rangaistus*määräyksen*, tuomitsemiskynnyksen ylittävän näytön tulee olla käsillä sillä hetkellä, kun syyttäjä antaa rangaistusmääräyksen. Tutkimuksen I luvussa (jakso 5.2) todetun mukaisesti Ruotsissa taas syyttäjä antaa vain rangaistus*vaatimuksen*, josta tulee lainvoimaiseen tuomioon verrattava ratkaisu, jos epäilty tunnustaa rikoksen ja hyväksyy vaaditut seuraamukset. Tämän vuoksi ei ole ilman muuta selvää, pitääkö tuomitsemiskynnyksen ylittävän näytön olla käsillä jo rangaistusvaatimusta annettaessa. Tämän kysymyksen tarkastelu on syytä jättää tuonnemmaksi, kun Ruotsin rangaistusmääräysmenettelystä tehdään tarkempaa selkoa.[427]

3.3 Näyttövaatimuksen konkretisointia

Edellisissä jaksoissa on päädytty siihen, että seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ja rangaistusmääräyksen antaminen edellyttävät samaa tuomitsemiskynnyksen ylittävää näyttöä kuin tuomioistuimen vastaava langettava ratkaisu, mikä vakiintuneena pidettävän katsantokannan mukaan tarkoittaa niin vahvaa näyttöä, että epäillyn syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä. Tuomioistuimessa tuo näyttövaatimus tulee saavuttaa oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä, mikä erityisesti menettelyn suullisuuden ja kontradiktorisuuden ansiosta johtaa esitutkinta-aineistoon verrattuna dynaamisesti täydentyneeseen, rikkaaseen prosessimateriaaliin. Syyttäjän päätöksenteko puolestaan tapahtuu kirjallisen ja staattisen esitutkinta-aineiston perusteella. Mitä siis tarkoittaa, että näyttövaatimus syyttäjän päätöksenteossa ja tuomioistuimessa on sama?

[427] Ks. erit. III B 2.2 *b*.

Tuomitsemiskynnyksen korkeus ilmentää, minkälaisen painoarvon syyttömän suojaamisen periaate on rikosprosessissa saanut. Mitä korkeampi näyttökynnys on, sitä tehokkaammin rikosprosessi suojaa syytöntä. Toiselta puolen korkea tuomitsemiskynnys rajoittaa rikosprosessin tehtävää pitää aineellisen rikosoikeuden ilmentämä rangaistusuhka varteenotettavana ja korkea tuomitsemiskynnys myös rajoittaa pyrkimystä aineellisen totuuden mukaisiin ratkaisuihin, koska *väärien vapauttavien* päätösten mahdollisuus kasvaa kynnystä nostettaessa.[428] Kun tässä punninnassa tuomitsemiskynnys on asetettu tietylle korkeudelle, se osoittaa sen oikeusturvan tason, jolla syytöntä näyttövaatimuksen osalta suojataan. Koska syytetyllä on aina oikeus oikeudenkäyntiin, tuon suojan sisältöä ja tasoa on arvioitava sellaisena, kuin se ilmenee tuomioistuimessa. Kun näyttövaatimus syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa ja tuomioistuimessa on sama, näkemykseni mukaan ainoa johdonmukainen ja korkean tuomitsemiskynnyksen tarkoitusta vastaava merkityssisältö sanotulle vaatimukselle on, että *väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa ei ole suurempi kuin tuomioistuimessa.*

Tarkasteltaessa edellä syyttäjän päätöksentekoa perus- ja ihmisoikeuksien kannalta on useasti tullut esiin, että rikosprosessin oikeusturvatakeiden perimmäisenä tarkoituksena on syyttömän suojaaminen, joka nojautuu mm. HM 1 §:ssä julkilausuttuun koko hallitusmuodon arvoperustaan kuuluvaan ihmisarvon loukkaamattomuuteen.[429] Kun rikosoikeudellisen ratkaisuvallan siirtäminen syyttäjälle merkitsee luopumista eräistä oikeusturvatakeista, *teoriassa* se merkitsee samalla etääntymistä syyttömän suojaamisen periaatteesta ja ihmisarvon loukkaamattomuuden ihanteesta. Tapahtuuko tuota etääntymistä myös *käytännössä*, riippuu juuri siitä, onko väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa suurempi kuin tuomioistuimessa. Sama asetelma on noussut esiin tarkasteltaessa syyttäjän päätökseen perustuvaa muuntorangaistusta ihmis- ja perusoikeuksien vapauden suojaa koskevien normien kannalta.[430] Jos väärän (syyttömälle langetetun) sakkorangaistuksen mahdollisuus on syyttäjän päätöksenteossa suurempi kuin tuomioistuimessa, myös muuntorangaistukseen perustuvan väärän vapaudenriiston mahdollisuus on suurempi ja siten henkilökohtaisen vapauden turva huonompi kuin HM 6.3 §:llä on pyritty takaamaan, koska säännöksen mukaan vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen saa määrätä vain tuomioistuin.

---

[428] Tarkemmin sanottuna nostettaessa kynnystä siltä korkeudelta, missä on yhtä todennäköistä, että epäilty on syytön kuin syyllinen.

[429] Ks. II 2.4 *a3*.

[430] Ks. II 2.4 *c*.

Jos näyttövaatimus syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa ymmärretään esittämälläni tavalla, ihmisoikeussopimusten ja hallitusmuodon oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien normien perimmäinen tarkoitus syyttömän suojaamisesta ja ihmisarvon loukkaamattomuudesta ei syrjäydy syyttäjän ratkaisuvallan piiriin kuuluvassa rikosoikeudellisen tuomiovallan käytössä. Esittämäni näyttövaatimus toisin sanoen tähtää siihen oikeusturvan tasoon syyttäjän päätöksenteossa, joka sanotuilla perus- ja ihmisoikeusnormeilla on pyritty takaamaan jokaiselle rikoksesta syytetylle.

Asiaa voidaan – ja pitääkin – lähestyä myös rangaistusteoreettisesta ja kriminaalipoliittisesta näkökulmasta. Voidaan kysyä, minkälainen käsitys rangaistuksen oikeutuksesta ja tarkoituksesta olisi sellaisen järjestelmän taustalla, jossa suurempi väärien langettavien ratkaisujen mahdollisuus tietoisesti hyväksyttäisiin joidenkin prosessitaloudellisten tai kriminaalipoliittisten hyötynäkökohtien perusteella. Ilmeisesti taustalla olisi rangaistuksen preventiivisiin vaikutuksiin hyvin optimistisesti nojautuva teoria ja sen mukainen kustannus–hyötypainotteinen kriminaalipoliittinen ajattelu. Noin toimiva rangaistusjärjestelmä olisi huomattavan etäällä normatiivis-prosessuaalisessa teoriassa esittämästäni käsityksestä valtion rankaisuvallan käytön oikeutuksesta ja tarkoituksesta. Teorian mukaan järjestelmän tulisi toimia ensisijaisesti lain noudattamisen normatiivisia motiiveja tukevalla, järjestelmän legitiimisyyteen tähtäävällä tavalla. Tässä valossa keskeistä on huolehtia ihmisten luottamuksesta järjestelmän oikeudenmukaisuuteen, eikä tuottaa suurta määrää langettavia päätöksiä väärien ratkaisujen uhallakin. Teorian *suoja*-elementin mukaisesti yksi peruste valtion rankaisuvallan käytölle on juuri se, että valtio voi tarjota sellaisen rikosprosessijärjestelmän, jossa rangaistuksen käyttö tapahtuu yksilön oikeusturvavaatimuksen mukaisesti ihmisarvoa kunnioittavalla tavalla. Tämä peruste valtion rankaisuvallan käytön oikeutuksena menettäisi merkitystään, jos väärien langettavien ratkaisujen suurempi mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa hyväksyttäisiin. Kun syyttäjän päätöksenteko ei menettelynä turvaa prosessuaalista oikeudenmukaisuutta, eikä samalla tavoin kuin tuomioistuinmenettely täytä rikosprosessin tehtäviin yleensäkin liitettyä legitimointitehtävää, syyttäjän ratkaisujen aineellinen oikeellisuus muodostuu keskeiseksi sen legitiimisyyden kannalta.[431] Tämän legitiimisyysvaatimuksen syyttäjän päätöksenteko täyttää silloin, kun väärien langettavien ratkaisujen mahdollisuus ei ole suurempi kuin tuomioistuimessa.

[431] Ks. tarkemmin jakso II 2.2 erit. kohta *d.*, missä on viitattu myös siihen, että toisen keskeisen tekijän muodostavat ratkaisujen *perustelut*.

Lähtökohta on siis se, että näyttövaatimus syyttäjän päätöksenteossa on sama, kuin jos asianomainen konkreettinen yksittäistapaus ratkaistaisiin tuomioistuimessa. Konkreettinen tuomitsemiskynnys, toisin sanoen se, milloin konkreettisessa tapauksessa tuomitsemiskynnyksen ylittävä näyttö katsotaan saavutetuksi, puolestaan voi vaihdella erilaisissa rikostapauksissa.[432] Aiemmassa esityksessä on jo viitattu siihen, että *rikoksen vakavuus* ja siihen suhteessa olevan rangaistuksen ankaruus voivat vaikuttaa siihen, kuinka suuri syyllisyyttä koskeva epävarmuus langettavan ratkaisun yhteydessä käytännössä hyväksytään. Teoreettisesti tällaista hyväksyttävän epävarmuuden vaihtelua voidaan kyllä arvostella, sillä ei ole ilman muuta selvää, että väärän langettavan ratkaisun haitallisuus olisi suhteessa rikoksen vakavuuteen ja seuraamuksen ankaruuteen.[433] Prosessitaloudellisista syistä johtuva käytännön realiteetti on kuitenkin se, että langettava tuomio näpistyksestä ei käytännössä edellytä yhtä suurta varmuutta tuomion aineellisesta oikeellisuudesta kuin langettava tuomio murhasta. Lisäksi on ilmeistä, että näyttövaatimus ei voi olla sama kaikkien *erilaisten tunnusmerkistötekijöiden ja rikoksen rakenneosien* osalta. Erityisesti rikoksen subjektiiviseen puoleen kuuluvista seikoista, kuten tahallisuudesta ja muista epäillyn sisäiseen ajatuksenkulkuun liittyvistä seikoista ei käytännössä voida saavuttaa yhtä suurta varmuutta kuin objektiiviseen puoleen kuuluvista seikoista.[434] Syyttömän suojaamisen periaatteen näkökulmasta on myös eri asia, liittyykö epävarmuus tekijän identifiointiin vai sinänsä todetun teon yksityiskohtiin – mitä enemmän epävarmuus painottuu *syyllisyyden ydinalueelle*, sitä vähäisempää epäilyä voidaan pitää »varteenotettavana».[435] Vihdoin on viitattu *preventiovaatimuksen* painoarvon vaikutukseen tuomitsemiskynnyksen määräämisessä.[436]

---

[432] Kirjallisuudessa esitetyistä käsityksistä ks. esim. *Jonkka* 1992 s. 105 ss., *Ekelöf – Boman* 1992 s. 117 ss., *Diesen* 1993 s. 517 ss. ja *Klami – Marklund – Rahikainen – Sorvettula* 1995 s. 39 ss.

[433] Ks. myös esim. *Jonkka* 1992 s. 113 ja *Diesen* 1993 s. 521–522 viitteineen.

[434] Ks. esim. *Diesen* 1993 s. 530 ss. ja s. 536: »Att påstå att den tilltalades avsikter ska styrkas »bortom rimlig tvivel» är att upprätthålla en myt – det går inte att med sådan säkerhet uttala sig om en förnekandes inre tankar och känslor vid ett givet tillfälle i det förflutna». Ks. myös *Träskman* 1985 s. 56 ss.

[435] Ks. *Jonkka* 1992 s. 114, missä on todettu raskaimmin syyttömän suojaamisen periaatetta loukkaavan sen, että täysin ulkopuolinen tulee tuomituksi. Toisen ääripään taas muodostaisi se, että henkilön tunnistamisesta ei käytännöllisesti katsoen ole epäilystä ja hänen toimintansa on joka tapauksessa sallitun ja kielletyn rajamailla, mutta epäselvyyttä on lähinnä tietyistä yksityiskohdista, jotka lopullisesti määräävät sen, kummalle puolelle arviointi kallistuu.

[436] *Jonkan* (1992 s. 120) mukaan kysymys siitä, mikä on »varteenotettavaa epäilyä»,

Tässä ei ole tarpeen enempää puuttua niihin syihin, joihin näyttövaatimuksen vaihtelu voi perustua. Tässä ei myöskään ole mahdollista – eikä tarpeenkaan – syventyä yksityiskohtaisesti tutkimaan *tuomitsemiskynnyksen* ylittymiseen vaadittavan näytön arviointia. Kun näyttövaatimus syyttäjän päätöksenteossa on *sama* kuin tuomioistuimessa, näytön arvioinnissa voidaan hyödyntää olemassa olevaa tieteisoppia ja eritoten tuomioistuinkäytäntöä. Kuten aiemmin on käynyt ilmi, ihmisoikeustuomioistuin ei voi omaksumatta »neljännen muutoksenhakuasteen» roolia valvoa tuomitsemiskynnystä koskevan normin noudattamista, minkä vuoksi se jää kansallisella tasolla valvottavaksi. Esittämälläni tavalla ymmärrettynä näyttövaatimus syyttäjän päätöksenteossa kytkeytyy näyttövaatimukseen tuomioistuimessa, missä konkreettisen tuomitsemiskynnyksen määräytymisen tuleekin tapahtua. Näyttövaatimus syyttäjän päätöksenteossa jää siten tietyllä tavalla dynaamiseksi: sen tulee seurata tuomioistuinkäytäntöä, joka muotoutuu viime kädessä korkeimmassa oikeudessa.

Mutta voidaanko syyttäjän kirjalliseen materiaaliin perustuvassa näytön arvioinnissa ylipäätään saavuttaa samaa varmuutta kuin tuomioistuinprosessissa? On ilmeistä, että näyttövaatimus kaipaa eräitä täsmennyksiä ja että näyttövaatimuksesta seuraa myös eräitä rajoja syyttäjän päätöksenteolle.

Asetetusta näyttövaatimuksesta seuraava perusedellytys syyttömyysoletaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa on luonnollisesti se, että *epäillyn syyllisyys on esitutkinta-aineiston perusteella niin selvä, ettei syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä.* Se, milloin epäily on »varteenotettava» erilaisissa rikostapauksissa ja erilaisten seikkojen kohdalla, määräytyy edellä todetun mukaisesti tuomioistuinkäytännön perusteella. Suullisessa, keskitetyssä ja välittömässä prosessissa kertyneen näytön vertaaminen kirjalliseen esitutkinta-aineistoon sisältyvään näyttöön on kuitenkin pulmallista, ja lisäksi on selvää, että asianosaisten ja todistajien läsnäollessa toimitettu suullinen tuomioistuinkäsittely johtaa *aina* rikkaampaan prosessimateriaaliin kuin esitutkinnassa voidaan käytännössä saavuttaa.[437] Oikeudenkäynnin suullisuus,

---

tulee arvioida kiinnittämällä samanaikaisesti huomiota eri kriteereiden painoarvoon ja niihin vaikuttaviin tekijöihin: »Jos 1) epäilys kohdistuu yksilön oikeusturvan kannalta vähemmän arkoihin kysymyksiin ja 2a) sanktiotodennäköisyydellä arvioidaan olevan preventiovaikutukselle selvästikin relevanssia ja 2b) teon/toiminnan haitallisuus korostaa prevention merkitystä ja 3) epäilys pääasiallisesti koskee sellaisia tunnusmerkistötekijöitä, joista »normaalinäyttöä» on vaikea saada, voitaneen konkreettisen tuomitsemiskynnyksen laskemista pitää perusteltuna.»

[437] Tarkoitan todella suullista käsittelyä, johon Suomessakin rikosprosessiuudistuksella on tähdätty, enkä esitutkintakertomusten lukemista ääneen.

välittömyys ja kontradiktorisuus johtavat dynaamisesti täydentyvään aineistoon, kun läsnä on eläviä informaatiolähteitä ja esitetyt kertomukset voidaan välittömästi asettaa vastakkain, ja lisäksi kertomusten luotettavuuden arvioinnille on paremmat edellytykset kuin esitutkinta-aineiston perusteella. Tämän vuoksi johtoa – ja samalla myös rajoja – syyttäjän päätöksenteolle on haettava sellaisista tapauksista, joissa *tuomioistuimen päätöksentekotilanne on lähellä syyttäjän päätöksentekoa.*

Tuomioistuimen päätöksentekotilanne on rinnastettava syyttäjän päätöksentekoon silloin, kun tuomioistuin ratkaisee jutun asianosaisten poissaollessa pelkän esitutkinta-aineiston perusteella. Tällaisen ratkaisutilanteen mahdollisuus on Suomessa ollut oikeudenkäymiskaaren mukaan äärimmäisen ahdas,[438] mutta RML 8 §:n 3 momentin mukaan rangaistusvaatimuksen vastustamista seuraavassa tuomioistuinkäsittelyssä asia voidaan ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta, jos hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos siitä on mainittu tuomioistuinkäsittelyä koskevassa ilmoituksessa. Vaikka mahdollisuus tällaiseen poissaolokäsittelyyn on siis ollut hyvin kapea, kovin etäällä tilanteesta ei ole ollut se sakkoasioissa varsin yleinen menettely, että syytettyä on oikeudenkäynnissä edustanut *asiamies*. Jos tällaisessa tapauksessa ei ole kuultu henkilökohtaisesti myöskään asianomistajaa eikä todistajia (tai heidän kuulemisensa on sisältänyt vain esitutkintakertomuksen »uudistamisen»), prosessimateriaali ei juurikaan ole esitutkinta-aineistosta rikastunut.

> Rikosprosessiuudistuksessa Suomessa omaksuttaneen – tältäkin osin Ruotsin RB:n esikuvan mukaisesti – melko laajasti *rikosasian tutkiminen ja ratkaiseminen vastaajan poissaolosta huolimatta.*[439] Ehdotetun ROL 8:11:n mukaan näin voidaan menetellä, jos 1) syytetyn läsnäolo asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos 2) hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan rangaistukseksi tuomita sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangais-

[438] Tämä on ollut mahdollista OK 16 luvun 8 §:n (14.1.1972/21) mukaan vain silloin, kun rikoksesta ei ole säädetty muuta rangaistusta kuin sakko ja vastaaja, jonka henkilökohtainen läsnäolo ei ole ollut tarpeen, on kutsuttu *jatkokäsittelyyn* uhalla, että asia voidaan hänen poissaolostaan huolimatta ratkaista.

[439] Ks. *HE* 82/1995 s. 114–116. – Poissaolokäsittelyn mahdollisuuden avaaminen edustaa hieman samantapaista paradoksaalista kehitystä kuin rikosoikeudellisen tuomiovallan siirtäminen syyttäjälle: yhtäältä painotetaan oikeudenkäynnin suullisuutta ja välittömyyttä sekä kontradiktorisuutta, ja toisaalta laajennetaan rikosasian ratkaisumahdollisuuksia menettelyssä, jossa nämä periaatteet syrjäytyvät. Prosessitaloudellisista syistä tällainen kehitys on nähtävästi väistämätöntä, joten keskeistä on huolehtia siitä, etteivät tällaiset yksinkertaistetut menettelymuodot loukkaa yksilön oikeusturvavaatimusta.

tus. Ehdotetun ROL 8:12:n mukaan asia voidaan vastaajan *suostumuksella* vastaavin edellytyksin tutkia ja ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta, mutta tällöin rangaistukseksi voidaan tuomita enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistus. Voidaan siis todeta, että seuraamuksen ankaruuden puolesta poissaolokäsittelyn piiriin sopivat kaikki ne asiat, jotka voidaan ratkaista syyttäjän päätöksenteossa, jossa seuraamus voi olla vain rikoksen syyksilukeminen (ja huomautus) tai sakkorangaistus.

Ruotsissa poissaolokäsittely oli mahdollinen jo RB:n alkuperäisten säännösten mukaan, mutta nykymuodossaan asiaa koskevat säännökset ovat olleet voimassa vuodesta 1987 lähtien.[440] RB 21:2:n mukaan epäilty on velvollinen olemaan pääkäsittelyssä henkilökohtaisesti läsnä. Saman pykälän mukaan tuomioistuin voi kuitenkin vapauttaa syytetyn tästä velvollisuudesta, jos voidaan olettaa, että hänen läsnäolollaan ei ole merkitystä asian selvittämiseksi (utan betydelse för utredningen). Käytännössä tätä mahdollisuutta voidaan soveltaa vain erittäin harvoin siitä yksinkertaisesta syystä, että epäillyn läsnäololla säännönmukaisesti *on* merkitystä asian selvittämisen kannalta.[441] Käytännössä merkittävämpi säännös onkin RB 46:15, jonka tarkoittamissa tapauksissa syytetty on kutsuttu pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti, mutta uhalla, että asia voidaan hänen poissaolostaan huolimatta ratkaista (RB 45:15.2). Jos syytetty tällaisessa tapauksessa jää pois (tai saapuu vain asiamiehen edustamana), mutta asia voidaan selvittää tyydyttävästi (tillfredsställande), se voidaan ratkaista, jos (1) rangaistus on sakkoa, vankeutta enintään kolme kuukautta, villkorlig dom tai skyddstillsyn, (2) syytetty on haasteen tiedoksiannon jälkeen paennut tai piileskelee siten, ettei häntä voida noutaa pääkäsittelyyn tai (3) syytetty kärsii mielisairaudesta eikä hänen läsnäolonsa sen vuoksi ole tarpeen. Vankeutta voidaan (1)-kohdan tapauksessa tuomita kuitenkin vain siinä tapauksessa, että syytetty on jo kerran aikaisemmin jäänyt pois pääkäsittelystä.[442] – ROL:ssa ehdotetun poissaolokäsittelyn mahdollisuus on siis viety esikuvaansa pitemmälle siinä, että enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus voidaan tuomita jo ensimmäisessä poissaolokäsittelyssä ja että vastaajan suostumuksella voidaan tuomita peräti kuuden kuukauden vankeusrangaistus. Toisaalta ensin mainitussa tapauksessa vastaajalla, jolla on ollut laillinen este, on ehdotetun ROL 8:11.2:n mukaan oikeus määräajassa saattaa asia uudelleen käsiteltäväksi, mitä mahdollisuutta taas RB:n mukaan vastaajalla ei ole.

---

[440] Poissaolosääntelyn kehityksestä Ruotsissa ks. *Diesen* 1993 s. 79 ss.

[441] Ks. *Diesen* 1993 s. 44.

[442] RB 21:2:n ja 46:15:n tulkinnasta ja säännösten suhteesta ks. *Diesen* 1993 s. 14–17 ja tarkemmin s. 107 ss. Diesenin vuonna 1987 toteuttaman neljää käräjäoikeutta koskeneen empiirisen tutkimuksen perusteella poissaolokäsittelyn määrä vaihteli käräjäoikeuksittain ja niiden osastoittain, mutta karkeasti ottaen noin joka kuudes juttu ratkaistiin poissaolokäsittelyssä. Ks. tarkemmin *ibid.* s. 208 ss.

Jo pelkästään syytetyn poissaolo tuomioistuinkäsittelystä merkitsee asian selvittämisen mahdollisuuden merkittävää kaventumista: dynaaminen prosessi muuttuu staattisemmaksi, kun asianosaiset eivät voi välittömästi reagoida toistensa ja todistajien kertomuksiin ja muuhun oikeudenkäynnissä ilmenevään näyttöön. Nimitän jäljempänä *poissaolokäsittelyksi* juuri sellaista tuomioistuinkäsittelyä, jossa *syytetty ei ole henkilökohtaisesti paikalla.*

Esillä olevan näyttövaatimuksen yhteys poissaolokäsittelyyn on näkemykseni mukaan seuraava: syyttömyysolettaman kumoaminen syyttäjän päätöksenteossa voidaan hyväksyä vain siinä tapauksessa, että *asia voitaisiin tuomioistuimessa tutkia ja ratkaista poissaolokäsittelyssä. Jos näet asiaa ei voida ilman epäillyn läsnäoloa selvittää tuomioistuimessa, sitä ei voida selvittää vaadittavalla varmuudella myöskään syyttäjän päätöksenteossa.*

Sitä, että vaatimus väärän langettavan ratkaisun mahdollisuuden yhtäläisyydestä syyttäjän ja tuomioistuimen päätöksenteossa on muutoinkin kytkettävä juuri tuomioistuimen poissaolokäsittelyyn, eikä normaaliin käsittelyyn, voidaan perustella seuraavasti. Jos syytetty jää saapumatta tuomioistuinkäsittelyyn, hän kantaa tietyn riskin siitä, että prosessimateriaali ei rikastu samalla tavalla kuin hänen läsnäollessaan. Ei tosin voida yleisesti sanoa, koituuko prosessimateriaalin rikastuminen syytetyn eduksi vai vahingoksi, mutta jäädessään pois oikeudenkäynnistä syytetty kantaa riskin siitä *mahdollisuudesta*, että hänen läsnäolostaan seuraava prosessimateriaalin rikastuminen hänen *edukseen* jää saavuttamatta. Tämän mahdollisuuden arviointi ei tosin ole pelkästään syytetyn asia, vaan tuomioistuimen (ja syyttäjän) on otettava se viran puolesta huomioon arvioidessaan, voidaanko asia epäillyn oikeusturvaa vaarantamatta ratkaista ilman hänen läsnäoloaan. Tietyn riskin syytetty kuitenkin kantaa, koska tuomioistuin voi tietenkin ottaa huomioon vain sellaiset epäillyn läsnäoloa puoltavat seikat, jotka tulevat ilmi. Epäillyn poissaolo tuomioistuinkäsittelystä on rinnasteinen siihen tapaukseen, että syytetty luopuu oikeudestaan oikeudenkäyntiin. Kuten aiemmin on käynyt ilmi, syytetyllä on aina oikeus saada asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Jos syytetty luopuu tästä oikeudestaan ja siten mahdollistaa asian ratkaisemisen syyttäjän päätöksenteossa, näyttää johdonmukaiselta, että *syytetty kantaa saman prosessimateriaalin rikastumatta jäämiseen liittyvän riskin kuin jos hän luopuu läsnäolostaan oikeudenkäynnissä.*

Voidaan tosin ajatella, että luopuessaan kokonaan oikeudenkäynnistä tuo riski on suurempi kuin jos kysymys on vain luopumisesta henkilökohtaisesta läsnäolosta oikeudenkäynnissä. Tämä riippuu yhtäältä siitä, *kuinka laajaa selvitystä* tuomioistuin poissaolokäsittelyssä edellyttää langettavalta tuomiolta ja toisaalta siitä, esitetäänkö poissaolokäsittelyssä *suullista todistelua.*

Christian *Diesen* on juuri poissaolokäsittelyä koskevassa väitöskirjatutkimuksessaan osoittanut, että langettavan tuomion yhteydessä käytännössä hyväksytty epävarmuuden vaihtelu erilaisissa rikostapauksissa voidaan selittää joko niin, että tuomitsemiseen vaadittava *todennäköisyys* epäillyn syyllisyydestä vaihtelee, tai sitten niin, että tuomitsemiskynnys on aina sama, mutta tuomion pohjana olevan *selvityksen laajuus* vaihtelee erilaisissa tapauksissa. Selitysmalli riippuu näytön arvioinnissa käytettävästä metodista. Ensin mainitun lähestymistavan taustalla on jokin todennäköisyysajatteluun perustuva metodi (pohjoismaisessa keskustelussa lähinnä todistusteema- tai todistusarvometodi), kun taas jälkimmäinen malli liittyy Diesenin puoltamaan vaihtoehtoisten hypoteesien poissuljentaan perustuvaan hypoteesimetodiin.[443] Diesen kirjoittaa:

> »Slutsatsens säkerhet betingas av prövningens omfattning. Eftersom säkerheten i bevisvärdering alltså beror av utredningens utsträckning kan skillnaden mellan olika brottmål beskrivas som *olika volymer*. Är – som här förutsatts – beviskravet detsamma i alla brottmål, består skillnaden dem emellan i att *omfattningen av utredningen och därmed säkerheten i slutsatsen skiftar:* I det grövre brottmålet sker bevisvärderingen på en bredare bas än i det lindrigare.»[444] Ja edelleen: *»Genom att utredningskravet är flytande och beviskravet är konstant erhålles ett flexibelt mått på den säkerhet som krävs för att i det konkreta fallet fälla en tilltalad till ansvar.»*[445]
>
> – Hypoteesimetodissa tuomioistuin testaa syyttäjän esittämää tosiseikastoa asettamalla sille vaihtoehtoisia (syytetyn vapauttavia) hypoteettisia selityksiä ja sulkemalla niitä pois. Jos jotakin tällaista vaihtoehtoista hypoteesia ei voida sulkea varteenotettavan epäilyn ulkopuolelle, syyte on hylättävä. Hypoteesien poissuljenta on luonnollisesti mahdollista vain silloin, kun käytettävissä on niiden tutkimisen mahdollistava selvitys. Se, kuinka laajasti erilaisia hypoteesejä on asetettava ja testattava – ja siis vastaavasti kuinka laaja selvityksen on oltava – vaihtelee sekä rikostyypeittäin että saman rikostyypin sisällä. Die-

[443] Todistusteema- ja todistusarvometodeista ks. esim. *Jonkka* 1991 s. 26 ss., *Diesen* 1993 s. 386 ss. ja (niiden suhteesta hypoteesimetodiin) s. 620 ss. sekä *Klami* 1995 *passim.*

[444] Ks. *Diesen* 1993 s. 571.

[445] Ks. *ibid.* s. 573. Tarkemmin sanottuna näyttövaatimus ei Diesenin mukaan riipu rikoksen vakavuudesta, mutta se vaihtelee rikoksen eri rakenneosien mukaan. Näyttövaatimus on aina »bortom rimlig tvivel» rikoksen objektiiviseen puoleen kuuluvien seikkojen osalta, mutta esim. tahallisuuden osalta Diesen pitää näyttövaatimuksena vain »sannolikt». Ks. tarkemmin *ibid.* esim. s. 572–575.

sen on hahmottanut selvityksen laajuuteen vaikuttavat tekijät seuraavasti:[446]

a) *Rikoksen vakavuus* – selvityksen on oltava laajempaa, jos rikos on vakava, kuin jos se on lievä;
b) *epäillyn suhtautuminen* – selvityksen on oltava laajempaa, jos rikos on kiistetty, kuin jos se on tunnustettu;
c) *rikoksen monimutkaisuus (komplexitet)* – mitä useampia ja vaikeammin näytettäviä seikkoja rikoksen rakenneosiin kuuluu, sitä laajempaa on selvityksen oltava; selvä ero on tahallisuutta edellyttävien ja muunlaisten rikosten välillä; sekä
d) *konkreettisen yksittäistapauksen erityispiirteet.*

Normaali selvitystaso *»gängse (abstrakt) utredningsstandard»* määräytyy sen perusteella, kuinka laajaa selvitystä esillä olevan kaltaisessa rikostapauksessa kohtien a) – c) mukaisesti *yleensä* edellytetään. Tämän lisäksi käsillä on oltava sellainen selvitys, jonka perusteella on mahdollista testata juuri konkreettisen yksittäistapauksen edellyttämiä vaihtoehtoisia hypoteesejä, jotka voivat riippua esim. siitä, *mihin* epäillyn kiistäminen perustuu *(»konkret utredningsstandard»).*[447] Näytön arviointi etenee kahdessa vaiheessa; ensin tuomioistuin kontrolloi selvityksen laajuuden (jo siinä olevat puutteet voivat johtaa syytteen hylkäämiseen) ja sen jälkeen näytön riittävyyden. Metodissa yhdistyvät näytön *laajuus*vaatimus ja *laatu*vaatimus, minkä Diesen kiteyttää näyttövaatimukseksi *»bortom rimlig tvivel efter vad målets beskaffenhet kräver»*, missä jutun laadusta riippuva epäilyn varteenotettavuus (rimligheten) heijastuu juuri selvityksen laajuuteen.[448]

Jos rikosjutun päähenkilö – syytetty – on poissa, mahdollisuus jutun selvittämiseen kaventuu merkittävästi. Kaikkein vähäisimmissä poissaolojutuissa näyttövaatimuksen voi käytännössä täyttää pelkkä *tunnustus*, jonka *oikeellisuutta* ei selvityksen niukuuden takia voida tutkia, vaan se joudutaan *presumoimaan oikeaksi.*[449] Tällainen summaarisen luonteinen tutkinta ei riitä, jos

1. rikos on kiistetty tai
2. rikos on myönnetty, mutta
a) seuraamus in conreto voi olla ankarampi kuin sakkoa,
b) jutussa esitetään suullista todistelua tai

---

[446] Ks. *Diesen* 1993 s. 321–323 ja 336–346. Vrt. *Lindell* 1987 s. 345, jossa selvityksen laajuus on jaettu kolmeen kategoriaan juttutyypin mukaan: *»Knapp utredning»* (mm. summaarinen prosessi ja lievät rikosasiat), *»normal utredning»* (mm. tavalliset rikosjutut) ja *»fullständig utredning»* (mm. vakavat rikosjutut). – Diesen on osoittanut tämän kolmijaon liian kaavamaiseksi.

[447] Ks. *Diesen* 1993 s. 309–320.

[448] Ks. *ibid.* erit. s. 623–624 ja 666–669.

[449] Ks. *ibid.* s. 524.

c) näyttö ei ole yksiselitteistä (entydig), esim. asiassa ilmenee seikkoja, jotka sopivat huonosti yhteen tunnustuksen kanssa.

Näihin Ruotsin poissaolokäsittelyä koskevasta lainvalmisteluaineistosta ilmeneviin ehtoihin Diesen lisäisi vielä yhden, (d) rikos edellyttää tahallisuutta. Kaikissa näissä tapauksissa selvityksen tulisi siis olla laajempaa kuin vain summaarisen luonteisen tutkinnan mahdollistavaa.[450]

Puuttumatta tässä enempää näytön arvioinnin erilaisiin metodeihin ja niiden keskinäiseen paremmuuteen[451] voidaan todeta, että syyttäjän langettavan päätöksenteon näyttövaatimusta silmällä pitäen selvityksen laajuuteen kytkeytyvä lähestymistapa on käyttökelpoinen tutkittaessa, minkälaisen selvityksen perusteella tuomioistuimet päätyvät poissaolokäsittelyssä langettaviin ratkaisuihin erilaisissa rikostapauksissa. Kun väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa ei saa olla suurempi kuin tuomioistuimessa, *syyttäjän ratkaisun tulee perustua yhtä laajaan materiaaliin kuin tuomioistuin poissaolokäsittelyssä edellyttäisi.*

Tuomioistuimessa näytön arviointi poikkeaa poissaolojutuissakin syyttäjän harkinnasta siinä merkittävässä suhteessa, että tuomioistuimessa ei saa käyttää todisteena kirjallisia, esitutkinnassa annettuja *todistajan*kertomuksia.[452] Kun syyttäjän päätöksentekoa tällainen todistajan esitutkintakertomuk-

[450] Ks. *ibid.* s. 339–341 viitteineen.

[451] Todettakoon, että *Diesen* (1993 s. 516–517) pitää hypoteesimetodia johdonmukaisena seurauksena näyttövaatimuksen ilmaisusta »bortom rimlig tvivel» (jonka hän katsoo myös Ruotsin korkeimman oikeuden omaksuneen): »Med »bortom rimligt tvivel» menas att friande alternativ till åklagarens gärningspåstående kunnat elimineras. När inga rimliga friande förklaringar återstår kan domstolen anse brottet »styrkt».» Tämä on toisaalta todennäköisyysajatteluun perustuvien metodien yksi pulma (*ibid.* s. 668): »Att man i den dömande verksamheten inte ser några spår av formeltillämpningen torde också i hög utsträckning bero på att det saknas en norm (ett numeriskt uttryckt beviskrav) att relatera produkterna till.» Vrt. kuitenkin esim. *Klami – Marklund – Rahikainen – Sorvettula* 1995 s. 61. *Jonkka* (1993 s. 185) on todistusharkintaa koskevan tutkimuksensa empiirisen osan perusteella päätellyt, että Suomessa tuomioistuimet soveltavat suhteellisen yleisesti *vaihtoehtojen poissuljentametodia.* Jonkka on samalla todennut, että »uskottavimman version» valinta voi helposti johtaa matalaan näyttökynnykseen. – Toisaalta voidaan todeta, että mikään metodi ei sinänsä takaa lopputuloksen tavoiteltua varmuutta; ratkaisevaa on se, miten metodia käytetään ja jokaisella metodilla on omat vaaransa. Todennäköisyysajatteluun perustuvissa metodeissa yksi vaara on liian korkean näyttöarvon antaminen jollekin todisteelle, esim. todistajan kertomukselle, mihin liittyvää problematiikkaa Jonkka on mainitussa tutkimuksessaan valottanut.

[452] Rikosprosessiuudistuksessa ehdotetun OK 17:11:n mukaan tuomioistuimessa ei saa, ellei laissa toisin säädetä, käyttää todisteena esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakir-

sen hyödyntämiskielto ei koske, on nähdäkseni tietyin edellytyksin hyväksyttävä asian ratkaiseminen syyttäjän päätöksenteossa siinäkin tapauksessa, että tuomioistuin edellyttäisi poissaolokäsittelyssä todistajan kuulemista. Ehtona on tällöin se, että esitutkinta-aineiston perusteella *syyllisyyskysymys on selvä ja prosessimateriaalin rikastuminen syytetyn eduksi ei ole ennalta arvattavissa*. Syyttäjän on toisin sanoen voitava lähteä siitä olettamuksesta, että suullisen todistelun sisältö vastaisi esitutkinnassa annettuja kertomuksia ja että tuomioistuinkäsittelyssä ei nousisi esiin mitään uusia syytetyn syyttömyyden puolesta puhuvia seikkoja. Tällaisen presumption syyttäjä voi kuitenkin tehdä vain siinä tapauksessa, että prosessimateriaalin rikastuminen ei ole ennalta arvattavissa.[453] Jos todistajankertomus esimerkiksi on hyvin suppea ja asiakirjoista on pääteltävissä, että todistaja tuomioistuimessa tulisi kertomaan havainnoistaan laajemmin, syyttäjä ei yleensä voi olettaa, että odotettavissa oleva rikastuminen ei voisi koitua syytetyn eduksi. Toiselta puolen on tietenkin mahdollista, että materiaali rikastuu syytetyn vahingoksi, mutta tällaista olettamusta syyttäjä ei voi hyödyntää – syyllisyyskysymyksen on jo esitutkinta-aineiston perusteella oltava selvä.

---

jalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa. Jos todistajaa *ei voida* kuulustella pääkäsittelyssä tai sen ulkopuolella, tuomioistuin voi kuitenkin sallia sellaisen lausuman ottamisen oikeudenkäynnissä huomioon. Esimerkkinä tilanteesta, missä todistajaa säännöksen tarkoittamalla tavalla ei voida kuulustella, esityksessä on mainittu se, että todistaja on kuollut, ks. *HE* 82/1995 s. 163. Ehdotetun ROL 11:2:n mukaan tuomiossa saadaan ottaa huomioon vain se oikeudenkäyntiaineisto, joka on esitetty pääkäsittelyssä. Ehdotetun ROL 6:6:n mukaan taas, jos pääkäsittely pidetään, vaikka *asianomistaja* tai *vastaaja* ei ole saapuvilla, tuomioistuimen on tarpeen mukaan asiakirjoista selostettava, mitä poissaoleva asianosainen on asiassa esittänyt. Siltä osin kuin lausumat on pääkäsittelyssä näin esitelty, ne tulevat asiaa ratkaistaessa huomioon otettavaksi oikeudenkäyntiaineistoksi, ks. *HE* 82/1995 s. 86. Toisin sanoen, asianomistajan ja vastaajan esitutkintakertomukset voidaan poissaolokäsittelyssä ottaa huomioon, kun taas todistajaa on aina kuultava henkilökohtaisesti, jollei kyse ole yllä mainitusta tilanteesta, jossa todistajaa *ei voida* kuulustella. – Ehdotettu sääntely vastaa tältäkin osin RB:ssa omaksuttua periaatetta, ks. RB 35:14 ja 46:6.3. Etenkin poissaolokäsittelyissä on vaara, että tuomioistuin tosiasiassa hyödyntää sellaista esitutkintaan sisältyvää aineistoa, josta ei ole yllä kuvatuin tavoin tullut *prosessimateriaalia*, ks. *Diesen* 1993 s. 631–634 ja s. 648.

[453] Kuten aiemmin on todettu (ks. II 3.1 alav. 414 kohdalla), jos seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyvässä syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyssä tuomioistuin pitää näyttöä riittämättömänä, syyttäjä voi pätevästi torjua syyksilukevaan ratkaisuunsa kohdistuvan arvostelun lähinnä vain sillä perusteella, että näyttö on tuomioistuinkäsittelyssä ennalta-arvaamattomasti heikentynyt siitä, mikä se oli syyteharkinta-aineiston perusteella.

Toinen asia on, että suullista todistelua ei yleensä pitäisi sallia poissaolokäsittelyssä. Kuten *Diesen* (1993 s. 345) kirjoittaa, »upptagande av muntlig bevisning (t.ex. vittnesmål) i den tilltalades utevaro skapar en betydande obalans: Å ena sidan har rätten en statisk och begränsad version av det inträffade (den tilltalades utsaga i polisförhör) och å andra sidan en levande kunskapskälla, vars information kan breddas och utvecklas. En generell principinställning bär därför – för att inte låta bevisupptagningen i den tilltalades utevaro utvecklas till »skott mot sittande fågel» – vara att säkra den tilltalades närvaro när muntlig bevisning ska upptas». Jos syytetty ei ole itse paikalla puolustautumassa ja esittämässä kysymyksiä kuultaville, lienee yleensä todennäköisempää, että prosessimateriaali rikastuu syytetyn vahingoksi kuin hänen edukseen.[454] Kun poissaolokäsittelyssä ei siis yleensä pitäisi kuulla todistajia, poissaolokäsittely rajautuu pääsääntöisesti myönnettyihin asioihin. Tämä pääsääntö koskee siten myös syyttäjän päätöksentekoa.

Tuomioistuimen poissaolokäsittelyyn kytketty näyttövaatimus syyttömyysolettaman kumoavalle ratkaisulle syyttäjän päätöksenteossa voidaan nyt tiivistää seuraavasti:

1) Asia voitaisiin tuomioistuimessa tutkia ja ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta;
2) syyttäjän käytettävissä oleva selvitys on yhtä laaja kuin tuomioistuin poissaolokäsittelyssä edellyttäisi eikä selvitys poissaolokäsittelyssä ennalta arvattavasti rikastuisi syytetyn eduksi; ja
3) tuon selvityksen perusteella epäillyn syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä.

Nimitän näitä ehtoja *näyttökysymysten selvyysvaatimukseksi*. Kuten todettua, tämä selvyysvaatimus rajaa syyttömyysolettaman kumoamisen ja rangaistuksen määräämisen syyttäjän päätöksenteossa lähinnä sellaisiin tapauksiin, joissa epäilty on tunnustanut rikoksen ja joissa tuomioistuinkaan ei poissaolokäsittelyssä edellyttäisi suullista todistelua. Tällainen on tilanne säännönmukaisesti esimerkiksi rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä vähäisissä myönnetyissä rikoksissa. Vastaavanlainen tilanne voi olla, jos epäillyn kiistäminen on ilmeisen perusteeton, esimerkiksi jos epäilty kiistää tahallisuuden rikoksessa, joka ei edellytä tahallisuutta tai jos kiistäminen liittyy oikeuskysymykseen, josta syytetyllä on selvästi virheellinen käsitys (esim.

[454] Toisaalta tämä näkökohta helpottaa sen hyväksymistä, että syyttäjä saa hyödyntää todistajan esitutkintakertomusta sellaisessakin tapauksessa, jossa tuomioistuin tulisi poissaolokäsittelyssä edellyttämään suullista todistelua.

liikennesäännöistä). Jos sen sijaan epäillyn kiistäminen on laadultaan sellainen, että rikoksen näyttäminen edellyttäisi tuomioistuimen poissaolokäsittelyssä suullista todistelua, langettava ratkaisu syyttäjän päätöksenteossa edellyttää, että syyllisyys esitutkinta-aineiston perusteella on selvä ja prosessimateriaalin rikastuminen syytetyn eduksi ei ole ennalta arvattavissa. Jos taas epäilty on kiistänyt rikoksen ja syyllisyyskysymyksen selvittäminen edellyttäisi tuomioistuimessa myös syytetyn läsnäoloa, langettava ratkaisu syyttäjän päätöksenteossa ei ole näyttövaatimuksen edellyttämällä varmuudella mahdollinen.

Rangaistusmääräysmenettelyn osalta tämä tarkoittaa sitä, että epäillyn kiistäessä rikoksen syyttäjä ei voi tyytyä pelkästään rangaistusvaatimuksesta ilmeneviin suppeisiin tietoihin (ellei kiistäminen ole edellä esitetyin tavoin ilmeisen perusteeton), vaan syyttäjän on hankittava sellainen lisäselvitys, kuin tuomioistuin tulisi asian poissaolokäsittelyssä edellyttämään. Tätä selvitystä syyttäjän tulee sitten arvoida paitsi »varteenotettavan epäilyn», myös edellä esitetyn prosessimateriaalin laajuuden ja rikastumisen ennalta-arvattavuuden säännön mukaisesti.[455]

---

[455] Vrt. *Rautio* (1996 s. 63–67) on analysoidessaan näytön arvointia rangaistusmääräysmenettelyssä todennut, että korkea näyttövaatimus voidaan saavuttaa *kaavamaisella todistusharkinnalla*, jossa syyttäjä, kun hänellä ei selvityksen niukkuuden takia ole mahdollisuutta todelliseen näytön arviointiin, antaa todisteille (esim. poliisimiehen oletetulle kertomukselle) kaavamaisesti korkean näyttöarvon riippumatta siitä, onko todisteita rangaistusvaatimuksessa ilmoitettu. Rautio lopputulos on se, että »syyttäjä voi presumoida saamansa aineiston perusteella epäillyn syyllistyneen kyseiseen rikkomukseen», joskin syyttäjän on katsottava, antaako jokin seikka aineistossa syyn epäillä olettamuksen paikkansapitävyyttä. – Rautio ei näytä mainitussa yhteydessä kiinnittäneen huomiota *epäillyn lausumaan*. Nähdäkseni presumtioon turvautuminen joudutaan hyväksymään summaarisessa rangaistusmääräysmenettelyssä (ja vastaavanlaisia tekoja koskevassa tuomioistuimen poissaolokäsittelyssä), mutta se mikä tällöin voidaan presumoida, on *tunnustuksen oikeellisuus*, eikä suinkaan epäillyn syyllisyys. Jos siis epäilty on *kiistänyt* rikkomuksen, rangaistusvaatimusta ei voida mainituin tavoin presumoida oikeaksi. Presumtio poliisin rangaistusvaatimuksen oikeellisuudesta olisi epäillyn oikeusturvan kannalta kohtalokasta ja riistäisi rangaistusmääräyksen antamiselta kokonaan rikosoikeudellisen tuomiovallan käytön luonteen. Tuomiovaltaa käyttäisi poliisi, mitä RML:n säätämisellä ei ole tarkoitettu. Kuten edellä jaksossa II 2.3 on ilmennyt, rangaistusmääräyksen antajan asema oli RML:n säätämisen yhteydessä keskeisesti esillä perustuslakivaliokunnassa ja lakivaliokunnassa, jotka päätyivät puoltamaan lakiehdotusta sillä edellytyksellä, että apulaissyyttäjien toimivaltaa pidettiin toistaiseksi voimassa olevana väliaikaisena ratkaisuna ja se rajattiin liikenne- ja tullirikoksiin. Tällaisiin rajauksiin olisi tuskin ollut tarvetta, jos rangaistusmääräyksen antajan tehtävänä olisi poliisin antaman rangaistusvaatimuksen presumoiminen oikeaksi epäillyn kiistämisestä huolimatta.

Erityisesti on syytä korostaa, että se, että syytetty *ei ole vastustanut* rangaistusvaatimusta, *ei ole näyttöä* rikoksesta, kuten ei sekään, että epäilty jää pois tuomioistuinkäsittelystä.[456] Päinvastainen tulkinta olisi syyttömyysolettaman vastaista: todistustaakka on syyttäjällä ja syytetyllä on oikeus pysytellä passiivisena ja olla vaiti. Kuten *Träskman* (1988 s. 475–476) kirjoittaa:

> »Oskyldighetspresumtionen förutsätter att bevisbördan i brottmål ligger på kärandesidan. Å andra sidan förutsätter presumtionen...att den anklagade har rätt att anföra all den motbevisning han/hon finner vara nödvändig. Fråga är dock uttryckligen om en »rätt» ej om skyldighet. Ifall den brottsmisstänkte föredrar att förhålla sig helt passiv inför de misstankar och anklagelser som riktas mot honom/henne skall denne passivitet till fullo respekteras. Detta innebär även att passiviteten – t ex den misstänktes tystnad vid polis- eller domstolsförhör – ej vid bevisvärderingen får tillåtas verka till den brottsmisstänktes nackdel.»

Syytetyn oikeus passiivisuuteen ja vaitioloon sisältää siis kaksi komponenttia: yhtäältä syytetyn oikeuden pysytellä passiivisena ja vaiti koko rikosprosessin ajan, esitutkinnasta tuomioon asti, ja toisaalta lainkäyttöelintä koskevan kiellon käyttää syytetyn passiivisuutta tai vaitioloa todisteena hänen syyllisyydestään.[457] Ja kuten *Diesen* (1993 s. 478) on todennut, automaattisen negatiivisen todistusvaikutuksen antaminen epäillyn poissaololle sinänsä olisi *legaalista todistusharkintaa* ja siis vapaan todistusharkinnan periaatteen vastaista. Syytetty kantaa tietyn riskin siitä, että hänen poissaolonsa takia prosessimateriaali jää rikastumatta hänen edukseen, mutta muuta haitallista seurausta syytetyn passiivisuudesta ei saa olla.[458]

---

[456] On ehkä syytä todeta, että rangaistusvaatimuksen vastustamista seuraavassa RML:n mukaisessa poissaolokäsittelyssä näyttövaatimus *tuomioistuimessa* ei ole yhtään sen alhaisempi kuin jos asia olisi tullut tuomioistuimeen normaalia tietä ja ratkaistaisiin ehdotetun ROL:n mukaisessa poissaolokäsittelyssä. Vuoden 1970 RangMäärL:n aikana oli havaintojeni mukaan tavallista, että jos syytetty ei saapunut rangaistusvaatimuksen vastustamista seuraavaan tuomioistuinkäsittelyyn, syytetty tuomittiin rangaistusvaatimuksen mukaiseen rangaistukseen kiinnittämättä sen enempää huomiota epäillyn lausumaan tai muuhun näyttöön. Tällaista menettelyä ei enää voida hyväksyä.

[457] Ks. *Träskman* 1993 s. 609 ss., missä on myös analysoitu puheena olevan oikeuden puolesta ja sitä vastaan esitettävissä olevia argumentteja.

[458] *Diesen* (1993 s. 480) kirjoittaa sattuvasti: »I och med att den förnekande tilltalade kan inte stärka det inneboende värdet i sin förundersökningsutsaga när han uteblir, kan åklagaren därmed redan då förhandlingen inleds förutsäga vad som behövs för att bemöta denna utsaga (och uppnå beviskravet). Han bör, med tanke på oskuldspresumtionen, inte ha ytterligare fördel av motpartens frånvaro genom en bevisbördelindring, vilket ju är den faktiska effekten om en *processuell* omständighet (utevaro) får bevisverkan.» Ky-

3.4 Oikeuskysymysten ratkaisemisesta syyttäjän päätöksellä

Näyttökysymysten osalta langettava tuomio edellyttää niin syyttäjän kuin tuomioistuimen päätöksenteossa, että epäillyn syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä. Sen sijaan oikeuskysymyksiä koskevan epävarmuuden osalta ei voida puhua vastaavanlaisesta tuomitsemiskynnyksestä. Tulkintalauseiden kohdalla ei näet voida samalla tavoin puhua totuudesta ja epätotuudesta, koska ei ole olemassa mitään sellaista »normitodellisuutta», johon tulkintaa voitaisiin suhteuttaa.[459] Oikeudelliseen epävarmuuteen liittyvän tulkintakannanoton oikeellisuuden kriteerinä on pidetty sen *hyväksyttävyyttä*. Lainsoveltajan on toisin sanoen ratkaisutilanteessa valittava se tulkintavaihtoehto, jonka puolesta on yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyn oikeuslähde- ja tulkintaopin perusteella esitettävissä painavimmat perusteet.[460] Mutta voiko syyttäjä tehdä syyttömyysolettaman kumoavan ratkaisun tilanteessa, jossa oikeudellinen epävarmuus liittyy *teon rangaistavuuteen* tai *rangaistuksen määräämiseen*, sillä perusteella, että *syyttäjän käsityksen* mukaan langettavan ratkaisun mahdollistavan tulkinnan puolesta on painavammat perusteet?[461]

---

symyksestä laajemmin ks. *ibid.* s. 472 ss. Periaatteessa kielteisesti poissaolon negatiiviseen vaikutukseen on suhtautunut myös *Lindell* (1987 s. 350): »Grundsatsen att den tilltalades underlåtenhet att medverka till utredningen inte bör läggas honom till last...[är] en rättsstatlig princip som s.a.s. tar över och slår ut bevisverkan av passivitet.»

[459] Ks. *Jonkka* 1991 s. 146. Kuten Jonkka toteaa, sinänsä ei ole estettä sille, että esimerkiksi käsitystä teon rangaistavuudesta kuvataan samalla tavalla aste-eroilla kuin käsitystä jonkin tosiasiaväittämän paikkansapitävyydestä. Kriteerit vain poikkeavat toisistaan.

[460] Ks. *ibid.* s. 146–147 viitteineen.

[461] Kysymys voi olla joko *tulkintaongelmasta*, jolloin epävarmuus liittyy säädöstekstin merkityssisältöön tai *soveltamis- eli subsumptio-ongelmasta*, jolloin on epävarmuutta siitä, vastaako konkreettisen tapauksen tosiseikasto laissa olevaa abstraktia tosiseikastokuvausta. Nämä ongelmat ovat tavallaan toistensa kääntöpuolia tai ainakin, kuten *Jonkka* (1991 s. 268 alav. 40) toteaa, »eräällä tavalla sisäkkäisiä: kannanotto (mahdolliseen) tulkintakysymykseen merkitsee yleensä soveltamisongelman ratkaisemisen esiastetta». Pidän jäljempänä silmällä sellaisia epäselviä oikeuskysymyksiä, joiden ratkaisusta teon rangaistavuus riippuu tai joiden ratkaisu vaikuttaa rangaistuksen määräämiseen. Rangaistuksen määräämiseen luen seuraamuslajin valinnan ja rangaistuksen mittaamisen, mitkä syyttäjän osalta (ainakin toistaiseksi) rajoittuvat kysymyksiin seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytyksistä ja sakkorangaistuksen suuruudesta. Käytännön ratkaisutilanteissa oikeuskysymykset ja näyttökysymykset (tosiasiakysymykset) kietoutuvat usein toisiinsa siten, ettei niitä voida pitää tarkasti erillään, eikä tuota erottelua muutoinkaan voida aina täydellisesti tehdä (ks. tästä problematiikasta esim. *Lindell* 1987 s. 16 ss.). Pyrin seuraavassa esittämään vain sen *periaatteen*, kuinka epäselviin oikeuskysymyksiin olisi syyttäjän päätöksenteossa suhtauduttava. Karkeasti sanottuna kysymys on

Näkemykseni mukaan vastaus on kielteinen. Hallitusmuodon 2 §:n 4 momentin mukaan tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimmässä oikeusasteessa korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus. Kun näyttökysymykset liittyvät aina konkreettiseen yksittäistapaukseen, oikeuskysymyksillä on usein yleisempääkin merkitystä. Lain soveltamiseen liittyvien kysymysten kuulumista tuomioistuimille, viime kädessä korkeimmalle oikeudelle, korostaa korkeimman oikeuden rooli ennakkopäätöstuomioistuimena, jonka tehtävänä on juuri antaa lain soveltamiseen liittyviä, oikeuskäytännön yhtenäisyyttä ohjaavia arvovaltaisia tulkintakannanottoja. Tähän kuvaan sopii huonosti se, että epäselviä oikeuskysymyksiä ratkaistaan syyttäjän päätöksillä, joista saattaa myös muodostua »oikeuskäytäntöä», joka ei ole syntynyt tuomioistuimessa, kuten perustuslain tuomiovallan käyttöä koskevien normien mukaan pitäisi.[462]

Tuomioistuinten ja etenkin korkeimman oikeuden rooli ylimmän tuomiovallan käyttäjänä ja oikeudenkäytön ohjaajana oli korostetusti esillä *rikesakkolain* eduskuntakäsittelyssä. Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaisesti lakiehdotus oli säädettävä perustuslainsäätämisjärjestyksessä *sen vuoksi*, että alioikeuden rikesakkoasiassa antamaan päätökseen ei saa hakea muutosta varsinaisin muutoksenhakukeinoin. Perustuslakivaliokunnan lausunnossa todettiin:[463]

> Järjestelyissä kuten rikesakkomenettely, joilla laaja-alaisesti siirretään tosiasiallisen rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttöä pääosin lopullisesti tapahtuvaksi tuomioistuinten ulkopuolella, kansalaisten oikeusturvan tarve korostuu. Menettely on yleispiirteistä ja tuomioistuinmenettelyyn kuuluvat oikeusturvan takeet puuttuvat. Tämän vuoksi on välttämätöntä, että menettelyn kohteeksi joutuneella kansalaisella on aina oikeus saattaa asia riippumattoman tuomarin tutkittavaksi. Jos muutoksenhaku varsinaisin muutoksenhakukeinoin tämän jälkeen kielletään, asia jäisi alimman oikeusasteen ratkaisun varaan. Tällöin ylemmillä

---

sellaisesta syyttäjän ratkaisutilanteesta, jossa jutun tosiseikasto on näyttökysymysten selvyysvaatimuksen edellyttämällä tavalla selvitetty, mutta on epävarmuutta siitä, onko teko lainkaan rangaistava tai mitä useista kysymykseen tulevista (rangaistuksen määräämiseen vaikuttavista) rangaistussäännöksistä tapaukseen olisi sovellettava ja kuinka (sakko)rangaistus olisi mitattava tai onko asiassa edellytykset seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle.

[462] Ks. myös Syyttäjäsanomat 2/1985 (*Oka:n ohjeet* 1986 liitteenä) s. 32, missä paikallissyyttäjien ja lääninsyyttäjien välistä tiedonkulkua käsiteltäessä on todettu, että jo syyteharkintavaiheessa tehtävillä ratkaisuilla voi olla vastaista laintulkintaa ohjaava vaikutus.

[463] Ks. *PeVL* 1/1982 s. 22.

tuomioistuimilla ja viime kädessä korkeimmalla oikeudella ei ole mahdollisuutta näiden asioiden osalta ohjata oikeuskäytäntöä ja lainkäyttöä eikä edistää ratkaisutoiminnallaan oikeudenmukaisuutta.

Lausuttu ilmentää sitä edellä esiintuotua periaatetta, että oikeuskäytännön tulee muotoutua tuomioistuimissa ja korkeimman oikeuden ohjauksessa. Mutta asialla on toinenkin lausunnosta ilmenevä puolensa, nimittäin kansalaisten oikeusturvan tarve tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuvassa rikosoikeudellisen tuomiovallan käytössä. Tässä on näkemykseni mukaan ongelman toinen ydin. Näyttökysymyksiin liittyvän epävarmuuden osalta epäilty nimittäin (yleensä) tietää todellisen tapahtumainkulun ja osaa sen vuoksi arvioida, loukkaako syyksilukeva ratkaisu hänen oikeusturvaansa, ja myönteisessä tapauksessa epäilty voi käyttää oikeuttaan oikeudenkäyntiin, missä hän saa hyväkseen tuomioistuinmenettelylle ominaiset, hänen puolustautumismahdollisuuksiaan edistävät oikeusturvatakeet, sekä riippumattoman ratkaisuelimen. Oikeuskysymysten osalta asia on kuitenkin yleensä toisin. Epäillyllä ei yleensä ole edellytyksiä arvioida miten hänen menettelyään on rikosoikeudellisesti arvosteltava. Hän ei tiedä, minkälaista vastaavuutta hänen menettelynsä ja rangaistussäännöksen abstraktin tosiseikastokuvauksen välillä rikosoikeudessa edellytetään tai onko rangaistuksen mittaaminen suoritettu oikein ja tuomioistuinkäytännön mukaisesti. Tämän vuoksi epäilty ei osaa käyttää oikeuttaan oikeudenkäyntiin, vaikka siihen oikeuskysymysten epäselvyyden perusteella saattaisi olla aihetta.

Syytetty on siis oikeuskysymysten osalta käytännössä syyttäjän lain- ja oikeuskäytännön tuntemuksen varassa. Jos asia on syyttäjän mielestä teon rangaistavuuteen tai rangaistuksen määräämiseen liittyvien oikeuskysymysten osalta epäselvä, asia on niin tuomiovallan käyttöä koskevien periaatteiden kuin epäillyn oikeusturvan takia saatettava tuomioistuimen ratkaistavaksi. Samaan suuntaan osoittaa myös aiemmin esillä ollut rikosprosessin legitimointitehtävä ja syyttäjän legitimiteettivaje *ratkaisuelimenä*.[464]

Tuomioistuin voi joutua ratkaisemaan hyvinkin epäselviä oikeuskysymyksiä ja tekemään ratkaisun sen perusteella, kumman tulkintavaihtoehdon – vapauttavan vai langettavan – puolesta on esitettävissä painavammat perusteet. Tällaista ratkaisupakkoa ei ole syyttäjällä, eikä syyttäjän ole sellaista yllä esitetyistä syistä aihetta omaksuakaan. Näkemykseni mukaan syyttömyysolettaman kumoaminen ja rangaistuksen määrääminen syyttäjän päätöksenteossa edellyttää siis, että niihin ei liity teon rangaistavuutta tai rangaistuk-

[464] Ks. jakso II 2.2 erit. kohta *d*.

sen määräämistä koskevia epäselviä oikeuskysymyksiä.[465] Tämä koskee myös epäselvyyttä siitä, *ovatko* toimenpiteistä luopumisen edellytykset käsillä.[466] Nimitän puheena olevaa ehtoa *oikeuskysymysten selvyysvaatimukseksi.*

Oikeuskysymysten osalta, kuten näyttökysymysten osalta, kysymys langettavan päätöksen tekemisestä syyttäjän päätöksenteossa voi (teoriassa) herätä vasta sen jälkeen, kun syytteen nostamisen edellytykset ovat käsillä. Oikeuskysymyksiä koskeva »syytekynnys» ei näet voi olla ylempänä kuin syyksilukeva ratkaisu edellyttää.[467] Jos siis oikeuskysymysten selvyysvaatimus ei täyty, syyttäjän ratkaisuna on syytteen nostaminen.[468]

Oikeuskysymysten ratkaiseminen tuomioistuimessa ei yleensä edellytä syytetyn läsnäoloa. Jos syyttäjä edellä todetun mukaisesti nostaa syytteen vain oikeudellisen epävarmuuden takia (näyttökysymysten selvyysvaatimuksen täytyttyä), asia voidaan yleensä ratkaista *poissaolokäsittelyssä.* Tämän vuoksi oikeuskysymysten selvyysvaatimuksesta ei välttämättä koidu syytetylle ylimääräistä haittaa tuomioistuinkäsittelyn takia, vaikka tuomioistuin päätyisi langettavaan ratkaisuun. Jos taas tuomioistuin vapauttaa syytetyn, oikeuskysymysten selvyysvaatimus on pelastanut syytetyn väärältä langettavalta ratkaisulta syyttäjän päätöksenteossa.

Oikeuskysymysten selvyysvaatimus koskee siis sekä teon rangaistavuutta että rangaistuksen määräämistä. Molempiin liittyviä epäselvyyksiä voi nousta esiin etenkin uusien lakien soveltamisessa ja uudentyyppisten tekojen rangaistavuutta ja rangaistuksen mittaamista pohdittaessa. Mittaamiskysymyksiä saattaa nousta esiin myös siinä tapauksessa, että jonkin rikoksen rangaistusarvon katsotaan nousseen. On syytä korostaa, että tällainen teon moititta-

---

[465] Jos kyse on vain sellaisesta esim. teon rubrisointiin liittyvästä epävarmuudesta, joka ei vaikuta rangaistuksen määräämiseen (esim. petos vai kavallus), käsillä ei siis ole tässä tarkoittamani epäselvä oikeuskysymys, vaan tällöin syyttäjä voi tehdä ratkaisun sen tulkintavaihtoehdon mukaisesti, jonka puolesta hänen mielestään on painavimmat perusteet.

[466] Seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä saattaa kuitenkin esim. prosessitaloudellisilla näkökohdilla olla erilainen painoarvo kuin harkittaessa tuomitsematta jättämistä, jolloin syyttäjän ratkaisun edellytykset eivät välttämättä ole arvioitavissa tuomitsemattajättämiskäytännön perusteella. Palaan tähän kysymykseen jäljempänä (jaksossa IV 5).

[467] Oikeuskysymyksiä koskevasta »syytekynnyksestä» ks. *Jonkka* 1991 s. 141–148 ja 257–270.

[468] Todettakoon, että oikeuskysymysten selvyysvaatimuksessa ei ole kysymys *in dubio mitius* -periaatteen edellyttämisestä, vaan *syyttäjän langettavan* päätöksenteon ehtona olevasta vaatimuksesta. Jos tuo ehto ei täyty, syyttäjän ratkaisuna on syytteen nostaminen (jonka edellytykset on esikysymyksenä jo ratkaistu).

vuuden mahdollinen uudelleenarviointi kuuluu tuomioistuimelle eikä syyttäjälle. Vielä vähemmän se kuuluu poliisille, joka silloin tällöin julkisuudessakin esillä olevien tietojen mukaan on »päättänyt ankaroittaa» esimerkiksi jonkin liikennerikoksen seuraamuskäytäntöä. Jos syyttäjä tällaisissa tapauksissa mekaanisesti »vahvistaa» rangaistusvaatimuksen, rikosoikeudellista tuomiovaltaa käyttää tosiasiassa poliisi. Voidaan todeta, että Ruotsissa, jossa rangaistusvaatimuksen voi antaa vain syyttäjä, tällaista tuomiovallan siirtymistä poliisille ei voi tapahtua. Kun Suomessa tämä on mahdollista, syyttäjän tulee valvoa erityisen tarkasti, että tuomiovallan käyttö tapahtuu siellä, missä sen tulee tapahtua: ensisijaisesti tuomioistuimessa ja edellä hahmotetuin ehdoin syyttäjän päätöksenteossa, mutta ei poliisin päätöksenteossa (muutoin kuin rikesakkomenettelyssä).

Ruotsissa oikeuskysymysten selvyysvaatimus näyttää sekä valtakunnansyyttäjän ohjeiden että kirjallisuudessa esitettyjen käsitysten mukaan olevan voimassa: teon rikosoikeudellisesta arvioinnista ei saa olla mitään epäselvyyttä seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä ja rangaistusmääräysmenettelyssä.[469]

3.5 Yhteenveto: näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus

Syyttömyysolettaman kumoamisen ehtoja syyttäjän päätöksenteossa on tutkimuksen tämän luvun edellisessä pääjaksossa (II 2.) lähestytty rikosprosessin tarkoitusperien, rikosprosessuaalisten periaatteiden, hallitusmuodon tuomiovallan käyttöä koskevien säännösten sekä perus- ja ihmisoikeuksien kannalta. Kaikki näkökulmat osoittavat samaan suuntaan. Se, että rikosoikeudellista tuomiovaltaa on perustuslaista poiketen siirretty tuomioistuimelta syyttäjälle ja samalla syrjäytetty ne menettelylliset oikeusturvatakeet, joita rikosprosessuaalisten periaatteiden mukaan syytetyn suojaamiseksi on asetettu ja jotka osaltaan täyttävät rikosprosessin legitimointitehtävää ja jotka nimenomaisesti on taattu jokaiselle rikoksesta syytetylle ihmis- ja perusoikeusnormeissa, ei tarkoita, että *lisäksi* voitaisiin huonontaa epäillyn oikeusturvaa laskemalla näyttövaatimusta syyttäjän päätöksenteossa siitä, mikä se on tuomioistuimessa. Päinvastoin nämä näkökohdat edellyttävät, että syyttäjän päätöksenteossa huolehditaan erityisen tarkasti siitä oikeusturvan tasosta, jota mainitut normit ja periaatteet edellyttävät. Samaan suuntaan osoittaa myös normatiivis-prosessuaalisessa teoriassa esiintuomani (II 1.3) käsitys valtion rankaisuvallan käytön oikeutuksesta ja tarkoituksesta. Lain noudattaminen no-

[469] Ks. *RÅC* I:102 s. 2 ja I:124 s. 2 sekä jäljempänä jakso III B 2.2 *b*.

jautuu lähinnä normatiivisiin syihin ja järjestelmän legitiimisyyden kannalta tärkeintä ei ole langettavien ratkaisujen suuri määrä, vaan niiden laatu.

Ihmisoikeussopimuksiin ja HM 16 §:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevaan perusoikeussäännökseen sisältyvästä *syyttömyysolettamasta* voidaan johtaa normi, jonka mukaan näyttövaatimus syyttömyysolettaman kumoamiselle on *sama* syyttäjän ja tuomioistuimen päätöksenteossa. Olen argumentoinut sen puolesta, että syyttömyysolettama on myös tuomitsemiskynnysnormi, joka ilmaisee näyttövaatimuksen »beyond reasonable doubt» eli syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä. Tämä tuomitsemiskynnys on tosin vakiintuneena pidettävän katsantokannan mukaan muutoinkin voimassa, mutta jos se kytketään syyttömyysolettamaan, normi saa HM 16 §:n kautta perustuslain tasoisen institutionaalisen suojan ja tuen.

Näyttövaatimuksen yhtäläisyys sisältää vaatimuksen, että *väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa ei saa olla suurempi kuin tuomioistuimessa*. Tällöin ihmisoikeussopimusten ja hallitusmuodon oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien normien perimmäinen tarkoitus syyttömän suojaamisesta ja ihmisarvon loukkaamattomuudesta ei syrjäydy syyttäjän ratkaisuvallan piiriin kuuluvassa rikosoikeudellisen tuomiovallan käytössä. Tätä edellyttää myös HM 6.3 §:n säännös, jonka mukaan vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen saa määrätä vain tuomioistuin. Jos väärän (syyttömälle langetetun) sakkorangaistuksen mahdollisuus on syyttäjän päätöksenteossa suurempi kuin tuomioistuimessa, myös muuntorangaistukseen perustuvan väärän vapaudenriiston mahdollisuus on suurempi ja siten henkilökohtaisen vapauden turva huonompi kuin mainitulla perusoikeusnormilla on pyritty takaamaan.

Staattisen esitutkintamateriaalin perusteella tapahtuvassa syyttäjän päätöksenteossa ei käytännössä voida saavuttaa samaa varmuutta kuin asianosaisten läsnäollessa toimitetussa dynaamisessa tuomioistuinprosessissa. Sen sijaan näyttövaatimus on mahdollista kytkeä tapauksiin, joissa tuomioistuin tutkii ja ratkaisee asian vastaajan poissaolosta huolimatta. Langettava ratkaisu syyttäjän päätöksenteossa voidaan hyväksyä vain silloin, kun *asia voitaisiin tuomioistuimessa ratkaista poissaolokäsittelyssä*, sillä jos asiaa ei voida ilman epäillyn läsnäoloa selvittää tuomioistuimessa, sitä ei voida vaadittavalla varmuudella selvittää myöskään syyttäjän päätöksenteossa. Kun syytetyn poissaolo tuomioistuinkäsittelystä on rinnasteinen siihen tapaukseen, että hän luopuu oikeudestaan oikeudenkäyntiin, syytetyn kannettavaksi voidaan molemmissa tapauksissa hyväksyä sama riski prosessimateriaalin rikastumatta jäämisestä hänen edukseen. Jotta tuo riski olisi yhtä suuri, syyttäjän ratkaisun tulee perustua *yhtä laajaan materiaaliin* kuin tuomioistuin poissaolokä-

sittelyssä edellyttäisi ja siinä tapauksessa, että tuomioistuin edellyttäisi poissaolokäsittelyssä suullista todistelua, syyttäjän päätöksenteon ehtona on, *ettei prosessimateriaalin rikastuminen syytetyn eduksi ole ennalta arvattavissa.*

Epäselvien oikeuskysymysten ratkaiseminen kuuluu tuomioistuimille, viime kädessä korkeimmalle oikeudelle. Syytetyn oikeusturvan kannalta oikeuskysymykset poikkeavat näyttökysymyksistä siinä, että *syytetty ei osaa itse arvioida oikeuskysymysten oikeaa ratkaisemista.* Jos oikeudellinen epävarmuus liittyy teon rangaistavuuteen tai rangaistuksen määräämiseen, syyttäjän on sekä tuomiovallan käyttöä koskevien periaatteiden, että syytetyn oikeusturvan takia saatettava asia tuomioistuimen ratkaistavaksi. Samaan suuntaan osoittaa myös rikosprosessin *legitimointitehtävä*, jota syyttäjä ei voi täyttää siten kuin tuomioistuin.

Ehdot syyttömyysolettaman kumoamiselle ja rangaistuksen määräämiselle syyttäjän päätöksenteossa voidaan tiivistää seuraavasti:

1) Asia voitaisiin tuomioistuimessa tutkia ja ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta;
2) syyttäjän käytettävissä oleva selvitys on yhtä laaja kuin tuomioistuin poissaolokäsittelyssä edellyttäisi eikä selvitys poissaolokäsittelyssä ennalta arvattavasti rikastuisi syytetyn eduksi;
3) tuon selvityksen perusteella epäillyn syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä; ja
4) teon rangaistavuuteen tai rangaistuksen määräämiseen ei liity oikeudellista epävarmuutta.

Nimitän näitä ehtoja *näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimukseksi.* Tämä vaatimus kytkeytyy normatiivis-prosessuaalisen teorian *suoja*-elementtiin: *näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus osoittaa ne prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden piiriin kuuluvat ehdot, jotka valtion rankaisuvallan käytön tulee täyttää tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuvassa syyttäjän langettavassa päätöksenteossa.*

On mahdollista – jopa todennäköistä – että suomalaiset syyttäjät soveltavat seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen osalta hallituksen esityksen perusteluissa ja *OKV muistiossa* esitettyä syytekynnykseen kytkettyä näyttövaatimusta, ja rangaistusmääräysmenettelyssä jo rangaistusvaatimuksen vastustamatta jättämistä saatetaan pitää riittävänä perusteena rangaistusmääräyksen antamiselle, eikä oikeuskysymysten epäselvyyttäkään ehkä pidetä sanottujen ratkaisujen esteenä. Nämä kysymykset tulevat tarkasteltavaksi tutkimuksen empiirisessä osassa, jonka perusteella pyrin arvioimaan, kuinka etäällä näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksesta ja siten erityisesti ihmis- ja perusoikeusnormien mielestäni edellyttämästä oikeusturvan tasosta syyttäjän päätöksenteko on käytännössä.

III LUKU

SEURAAMUSLUONTEISEN SYYTTÄMÄTTÄ JÄTTÄMISEN JA RANGAISTUSMÄÄRÄYS-MENETTELYN EHDOISTA SUOMEN JA RUOTSIN LAIN MUKAAN

A YLEISET SYYTTÄMÄTTÄJÄTTÄMIS-SÄÄNNÖKSET

1. Yleinen ja yksityinen etu syyttämättä jättämisen perusteissa

1.1 Yleinen etu

Yleinen etu syyttämättä jättämisen perusteissa on ollut esillä jo tutkimuksen jaksossa II 1.5. Tuolloin hahmotettiin kuusi yleisen edun merkityssisältöä, joista toimenpiteistäluopumissäännöstön »omia» tausta-arvoja ja tavoitteita edustivat (1) voimavarojen kohdentaminen, (2) tilan antaminen muiden kontrollijärjestelmien toiminnalle, (3) seuraamusjärjestelmän vaihtoehtojen tarjoaminen ja (4) kohtuuttomien tai tarkoituksettomien ratkaisujen välttäminen. Muina rangaistusjärjestelmän toiminnassa huomioon otettavina yleisen edun vaatimina seikkoina tuotiin esiin (5) yleinen oikeustajunta ja järjestelmän legitiimisyys (mm. yhdenvertaisuus ja suhteellisuus) sekä (6) yleisestävyys, jotka saattavat vaikuttaa eri suuntaan kuin edelliset seikat. Tämän vuoksi yleisen edun käsite on *soveltamisohjeena* tulkinnanvarainen, vaikka koko toimenpiteistäluopumissäännöstön voidaan sanoa nojaavan yleiseen etuun. Yleisen edun käsite esiintyy kuitenkin sekä Suomessa että Ruotsissa syyttämättä jättämisen perusteissa. Suomessa RVA 15 a §:n mukainen syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen vain »jollei tärkeä yleinen tai yksi-

tyinen etu muuta vaadi» ja Ruotsissa kaikissa paitsi RB 20 luvun 7 §:n 2 momentin tapauksissa vain jos »något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts».[1] Minkälainen merkitys yleiselle edulle syyttämättä jättämisen perusteissa olisi annettava?

Johtoa yleisen edun tulkintaan on saatavissa säännöstöjen muotoilusta. Mikäli säännökset olisi muotoiltu esimerkiksi siten, että »virallinen syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta, jos yleinen etu vaatii toimenpiteistä luopumista», yleisellä edulla tarkoitettaisiin ilmeisesti edellä mainittuihin toimenpiteistäluopumisinstituution omiin tausta-arvoihin tai tavoitteisiin liittyviä näkökohtia. Kummankin maan säännöksissä yleisellä edulla näytetään kuitenkin tarkoitettavan jotakin sellaista seikkaa, joka voi muodostaa *esteen* syyttämättä jättämiselle. Tässä valossa yleinen etu tarkoittaisi yleiseen oikeustajuntaan ja järjestelmän legitiimisyyteen tai yleisestävyyteen liittyviä seikkoja.

Säännöstöjen esityöt näyttävät tukevan tämän mukaista tulkintaa. Suomessa on mainitun RVA 15 a §:n johtolauseen osalta hallituksen esityksen perusteluissa todettu, että »yleinen etu saattaa vaatia syytteen nostamista lähinnä tilanteissa, joissa syyttämättä jättäminen olisi rikoksen törkeyden vuoksi ristiriidassa *yleisen oikeustajunnan vaatimusten kanssa*» (kurs.tässä). Kohtuusperusteessa yleisen edun vaatimukselle ei esitöiden mukaan jäisi sanottavaa itsenäistä merkitystä, koska oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on muiden soveltamisedellytysten mukaan pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina.[2]

Ruotsissa hallituksen esityksen perusteluissa[3] on yleisen oikeustajunnan ja legitiimisyyden alaan luettavana yleisen edun merkityssisältönä todettu, että »åtalsunderlåtelse bör inte få medföra att likartade fall bedöms olika» ja »intresset av att tilltron till rättsväsendets objektivitet upprätthålls kan göra ett åtal påkallat». Yleisestävyyteen liittyvinä näkökohtina on mainittu ensinnäkin rikoksen vakavuus ja toiseksi tilanteet, joissa on tarpeen erityisesti osoittaa, ettei yhteiskunta hyväksy jotakin ehkä hyvin lievääkään rikostyyppiä; esimerkiksi jos tietynlaatuista rikollisuutta on alkanut esiintyä »i be-

[1] Mainittu perusedellytys sisällytettiin RB 20:7:ään ja LUL 1 §:ään 1.4.1985 voimaan tulleilla lainmuutoksilla. Aiemmin ilmaisu kuului »lagföring ej krävs ur allmän synpunkt». Muutoksen tarkoituksena oli laajentaa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen käyttöalaa, ks. *prop.* 1984/85:3 s. 22 ja *Fitger* s. 20:19–21.

[2] Ks. *HE* 79/1989 s. 16.

[3] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 22.

svärande stor omfattning».[4] Kolmanneksi tähän ryhmään voidaan lukea myös se perusteluissa mainittu tapaus, että yleinen etu voi vaatia syytteen nostamista, jos epäilty on aikaisemmin syyllistynyt rikokseen. Muina näkökohtina on vielä mainittu tapaukset, joissa yleinen etu vaatii syytteen nostamista huomattavan *konfiskaation* vuoksi tai sen vuoksi, että tietty *oikeuskysymys* tulisi tuomioistuimen ratkaistavaksi. Esitöissä on viitattu myös *syyllisyyskysymyksen* epäselvyyteen ja epäillyn pyyntöön syytteen nostamisesta.[5]

Yleisen edun merkityssisältö näyttäisi olevan kummankin maan säännöstöissä samantapainen. Eri päätösperusteissa yleiselle edulle mahdollisesti annettu erityinen merkitys tulee jäljempänä tarkemmin esille eri säännösten soveltamisedellytysten tarkastelun yhteydessä.

1.2 Yksityinen etu

a. Yksityisellä edulla syyttämättä jättämisen perusteissa viitataan niin Suomessa kuin Ruotsissakin lähinnä *asianomistajan taloudellisiin intresseihin*, esimerkiksi rikoksen aiheuttaman vahingon korvaamiseen taikka hallinta- tai käyttöoikeuskysymyksiin.[6] Kummassakin maassa on asianomaisten hallitusten esitysten perusteluissa kuitenkin katsottu, ettei asianomistajan etunäkökohdilla yleensä ole ratkaisevaa merkitystä syyteharkinnassa.

Suomen osalta sanotussa esityksessä on nimenomaisesti todettu, että asianomistajan suostumus ei ole syyttämättä jättämisen edellytys. Syyttäjän tehtävänä on valvoa yleistä etua ja hänen on voitava toiminnassaan ottaa itsenäisesti huomioon syyttämättä jättämisen tavoitteet, kuten yhteiskunnan voimavarojen tarkoituksenmukainen jakaminen. Tätä päätöksentekoa ei voitaisi asettaa riippuvaiseksi asianomistajan mielipiteestä. Syyttämättä jättämisestä asianomistajalle mahdollisesti seuraavia haittoja pyrittiin esityksessä rajoittamaan siten, että syyttäjän on kohtuus- ja konkurrenssiperusteiden soveltamista harkitessaan otettava huomioon *tärkeä* yksityinen etu.

Säännöstöjen periaateluonteisuus ilmenee siinä, että hallituksen esityksen perusteluiden mukaan asianomistajan taloudellisiin intresseihin olisi kiin-

[4] RÅ:n ohjeissa näihin tapauksiin on rinnastettu myös sellaiset rikostyypit, joissa kiinnijoutumisriski on erityisen pieni. Esimerkkinä on mainittu polkupyörävarkaudet taajama-alueella. Ohjetta ei ole perusteltu välittömällä yleispreventiolla, vaan »skulle undantagsvis en gärningsman ertappas för ett sådant brott kan det framstå som stötande om han undgår åtal» (!). Ks. *RÅC* I:123 s. 6 ja I:124 s. 4.

[5] Ks. *SOU* 1976:47 s. 135–138. Ks. myös *Löfmarck* 1986 s. 74–75.

[6] Ks. *HE* 79/1989 s. 16 ja *prop.* 1984/85:3 s. 22.

nitettävä huomiota myös vähäisyys- ja nuoruusperusteita sovellettaessa, vaikka yksityistä etua ei ole mainittu niiden soveltamisedellytyksissä. Esimerkkinä on mainittu tilanteet, joissa vahingonkorvauskanteen ajaminen tuottaisi asianomistajalle erityisiä vaikeuksia tai aiheutuneeseen vahinkoon nähden kohtuuttomia kustannuksia. Tällöin olisi kiinnitettävä huomiota muun muassa osapuolten taloudelliseen asemaan ja asianomistajan mahdollisuuksiin saada vahinkonsa korvatuksi.[7]

Eduskunnan lakivaliokunta puolestaan katsoi hallituksen esityksen johdosta antamassaan mietinnössä, että asianomistajan kannanotoille ja vaatimuksille on annettava merkittävä paino harkittaessa toimenpiteistä luopumista, vaikka valiokunta piti sinänsä perusteltuna lähtökohtana, ettei asianomistajan suostumus ole syyttämättä jättämisen ehto. Valiokunnan mielestä toimenpiteistäluopumispäätös ei saisi aiheuttaa asianomistajalle ylimääräisiä kuluja eikä lisää vaivannäköä oikeuksiinsa pääsemisessä. Erityisenä perusteena toimenpiteistä luopumiselle valiokunta piti sovittelumenettelyn käynnistymistä. Mikäli asianomistaja omasta tahdostaan pyytää, että toimenpiteistä luovutaan, koska asia on sovittu tai hänen vakaa käsityksensä on, »ettei asiasta tule tehdä sen suurempaa juttua», on toimenpiteistä luopumista valiokunnan mukaan vakavasti harkittava.[8]

Ruotsissa hallituksen esityksen perusteluissa on todettu, että »endast väsentliga målsägandeintressen beaktas». Erityisesti on viitattu siihen, että useimmissa tapauksissa asianomistajan vahingot voivat tulla korvatuiksi *vakuutuksen* tai valtion rikosvahinkokorvauksen kautta, jolloin olisi kiinnitettävä huomiota siihen, edellyttääkö tällaisen korvauksen saaminen asianomaisessa tapauksessa sitä, että korvausvelvollisuus on tuomioistuimessa vahvistettu. Vakavien rikosten osalta esityksessä on pidetty tärkeänä, että tekijän mieleen teroitetaan (inskärps) myös rikoksen taloudelliset seuraukset. Muutoin vahingonkorvauskysymysten käsittelyä ei ole pidetty tärkeänä, jos on todennäköistä, että tuomittua vahingonkorvausta ei saada täytäntöönpannuksi. Jos epäilty on maksanut tai sitoutunut maksamaan vahingonkorvauksen tai muuten hyvittää asianomistajalle tämän kärsimän vahingon, nämä seikat voidaan ottaa syyteharkinnassa huomioon.[9]

Asianomistajan taloudellisten etunäkökohtien sisältyminen syyteharkinnassa huomioon otettavien intressien punnintaan johtuu itse asiassa pitkälti Suomen ja Ruotsin rikosprosessissa noudatettavasta *adheesioperiaatteesta*,

---

[7] Ks. *HE* 79/1989 s. 9.

[8] Ks. *LaVM* 17/1989 s. 2.

[9] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 22 ss.

jonka mukaan rikoksesta johtuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään pääsääntöisesti syyteasian yhteydessä.[10] Tämän vuoksi asianomistajan vahingonkorvausvaateen toteuttaminen käy vaivatta virallisen syyttäjän ajaman syyteasian yhteydessä, kun syyttäjä huolehtii jutun vireillepanosta ja esittää näytön rikoksesta, joka muodostaa myös vahingonkorvauksen perusteen.

Tältä kannalta asianomistajan asema on ollut Suomessa hieman erilainen kuin Ruotsissa. Ruotsissa syyttäjä on asianomistajan vaatimuksesta velvollinen syyteasian yhteydessä valmistelemaan ja esittämään asianomistajan korvausvaatimuksen, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa, eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton (RB 22:2). Vastaava säännös omaksuttaneen Suomessakin rikosprosessiuudistuksessa,[11] mutta sitä ennen syyttäjällä ei ole ollut tällaista velvollisuutta, joskin syyttäjä on voinut harkintansa mukaan ottaa asianomistajan valtuutuksen nojalla esittääkseen tämän vaatimukset. Näin ollen Ruotsissa syyttämättä jättäminen on merkinnyt asianomistajalle tavallaan hieman suurempaa »menetystä» kuin Suomessa, missä asianomistaja olisi todennäköisesti joka tapauksessa joutunut itse esittämään vaatimuksensa. Syyttäjän velvollisuudesta esittää asianomistajan korvausvaatimus seuraa myös todennäköisesti se, että asianomistajat esittävät vaatimuksiaan useammin, kuin jos korvausvaateen ajaminen olisi itse tehtävä. Tässä mielessä syytteeseen joutuminen merkinnee useammin myös vastaamista vahingonkorvausvaatimukseen, jolloin ero syytteen nostamisen ja syyttämättä jättämisen välillä muodostuu rikoksentekijän kannalta suuremmaksi.

Adheesioperiaate voi muutoinkin vaikuttaa syyteharkintaan. Kun vahingonkorvausvaatimus voidaan vaivattomasti kohdistaa syytteessä oleviin rikoksentekijöihin, erillistä vahingonkorvausprosessia muita samaan rikokseen osallisia, mutta syyttämättä jätettyjä vastaan ei yleensä nostettane. Vahingonkorvausvastuun epäoikeudenmukainen kohdentuminen voi vaikuttaa siihen, ettei syyttäjä luovu toimenpiteistä, vaikka siihen ehkä muutoin olisikin perusteita.[12]

Asianomistajan taloudellisten intressien ohella esitöissä on kosketeltu myös asianomistajan tarvetta *hyvitykseen tekijälle tuomittavan rangaistuksen muodossa*. Suomessa on nimenomaisesti todettu, että tärkeän yksityisen

[10] Adheesioperiaatteen sisällöstä ja erilaisista määrittelyistä ks. esim. *Aalto* 1965 s. 244 ss., *Tirkkonen* 1969 s. 69 ss. ja laajemmin *Lappalainen* 1986.

[11] Ks. *HE* 82/1995 s. 57–59 ja ehdotettu ROL 3:9.

[12] Selostettu näkökohta on tullut esiin eräissä syyttäjätarkastuksissa, joiden toimittamiseen tämän kirjoittaja on osallistunut.

edun ilmauksella ei tarkoiteta tapausta, jossa asianomistaja ei ole kärsinyt vahinkoa, mutta vaatii silti – esimerkiksi kostonhalun vuoksi – syytteen nostamista.[13] Ruotsissa taas on pidetty »itsestään selvänä», että eräissä asianomistajaa vakavasti loukkaavissa rikoksissa hänellä on itsenäinen intressi tekijän tuomitsemisessa rangaistukseen. Esityksessä on viitattu esimerkkeinä seksuaalirikoksiin ja muihin naisiin kohdistuvan väkivallan muotoihin (kvinnomisshandel).[14]

b. Jos rangaistusjärjestelmän käytön selitetään perustuvan yleispreventioon ja jos sen keskeiseksi vaikutusmekanismiksi hyväksytään normatiivisten lain noudattamisen motiivien tukeminen, tulee rangaistusjärjestelmän toimia siten, että ihmiset luottavat sen tasapuolisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Käsitykset järjestelmän legitiimisyydestä muodostuvat ainakin osittain sen perusteella, kuinka järjestelmä kohtelee rikosten uhreiksi joutuneita ja heidän oikeutettuja vaatimuksiaan. Tässä ilmenee nähdäkseni *yleisen edun ja yksityisen edun tärkeä yhteys:* Yleinen etu yleisen oikeustajunnan merkityksessä ja sen kautta myös järjestelmän legitiimisyyden ja yleisestävyyden merkityksessä edellyttää, että asianomistajien etunäkökohdat otetaan syyteharkinnassa huomioon. Tältä kannalta syyttämättäjättämiskäytännön tulisi olla sellainen, että toimenpiteistä luopumisen tavoitteiden ja yksityisen edun välillä saavutetaan yleisen edun mukainen tasapaino.

Toisaalta asianomistajan *yksittäistapauksessa* syytteen nostamisen puolesta tai sitä vastaan esittämän kannanoton seuraaminen olisi monin tavoin pulmallista. Ensinnäkin se, onko asianomistaja luonteeltaan anteeksiantava vai hyvitystä vaativa, vaihtelee yksilöllisesti. Tämän vuoksi asianomistajan kanta yksittäistapauksessa ei välttämättä ole oikeudenmukainen, yhdenvertaiseen rangaistuksen käyttöön johtava ratkaisuperuste. Toiseksi ongelmana voi olla se, onko asianomistajan toivomus syyttämättä jättämisestä *aito*, toisin sanoen annettu ilman painostusta tai ilman muita epäasianmukaisia vaikuttimia omasta vapaasta tahdosta. Kolmanneksi voidaan pohtia, kuinka suuri paino asianomistajan kannanotolle voidaan antaa edistämättä yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Kun asianomistajan kannanotto riippuu usein siitä, onko rikoksentekijä korvannut aiheuttamansa vahingon, tekijän tai hänen lähipiirinsä (esim. vanhempien) varallisuusasema voisi välillisesti ratkaista myös syytekysymyksen. Neljänneksi, jos syytteen nostaminen riippuu asianomistajan yksittäistapauksessa esittämästä kannasta, se tarjoaa asianomistajalle

[13] Ks. *HE* 79/1989 s. 16.
[14] Ks. *Prop.* 1984/85:3 s. 23.

myös epäasianmukaisen vaikutuskeinon esimerkiksi kohtuuttoman vahingonkorvauksen edustamiseen itselleen.

Näistä syistä asianomistajan vaatimuksia tulisi arvioida sen perusteella, kuinka rikostapaus *tyypillisesti* vaikuttaa asianomistajan intresseihin. Arvioinnin pohjana tulisi toisin sanoen olla sellainen standardisoitu mittapuu, jollaista on hahmoteltu *von Hirchin* ja *Jareborgin* esittämässä elintasoanalyysissä.[15] Toisaalta standardisoidun mittapuun mukainen syyttämättäjättämis*käytäntö* tulisi muodostaa siten, että asianomistajan etunäkökohdat otetaan huomioon. Normatiivis-prosessuaalisen teorian valossa järjestelmän tulee tukea asianomistajan oikeutettujen yksityisoikeudellisten vaatimusten toteuttamista.[16]

Usein asianomistajalle aiheutunut vahinko heijastaa teon moitittavuuden komponenttina olevaa haitallisuutta, jolloin asianomistajan etunäkökohdat tulevat yleensä huomioon otetuiksi lähtökohtaisesti teon (1) *moitittavuuden* perusteella määräytyvässä syyttämiskäytännössä. Kun suhteellisuusvaatimuksella on hieman erilainen sisältö eri päätösperusteiden soveltamisalaan kuuluvissa tapauksissa, myös asianomistajan intressien painoarvon täytyy vaihdella sovellettavaksi tulevan (2) *päätösperusteen* mukaan.[17] Harkinnassa olisi otettava huomioon myös (3) *rikoslaji*. Etenkin niissä tapauksissa, joissa asianomistajalla (A) *ei ole vaatimuksia*, on johdonmukaista ottaa huomioon, onko teko laadultaan lähellä asianomistajarikosta. Raja asianomistajarikoksen ja virallisen syytteen alaisen rikoksen välillä on useissa rikostyypeissä liukuva: esimerkiksi näpistys on asianomistajarikos, mutta varkaus yleensä virallisen syytteen alainen. Jos syyttäjän varkautena pitämä teko on lähellä näpistystä, sille seikalle, että asianomistajalla ei ole vaatimuksia, on perusteltua antaa merkittävä paino harkittaessa syyttämättä jättämistä, sillä jos teko jäisi näpistyksen puolelle, syyttäjällä ei olisi edes syyteoikeutta.

Toisaalta sille seikalle, että asianomistajalla (B) *on korvausvaatimus*, on syytä antaa tietty (standardisoitu) paino syytteen nostamisen puolesta. Jos asianomistaja toteuttaa korvausvaatimuksensa itse erillisessä oikeudenkäynnissä, syyttämättä jättämisestä ei koidu prosessitaloudellista kokonaisetua,

---

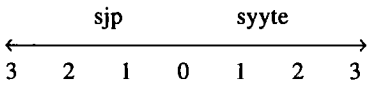
[15] Ks. jakso II 1.3 *b.* alav. 63 jälkeen.

[16] Ks. jakso II 1.3 *d.* alav. 94 jälkeen.

[17] Jotta esim. omaisuusrikoksia silmällä pitäen alle 18-vuotiaita koskeva syyttämättäjättämiskäytäntö nuoruusperusteella voisi muodostua laajemmaksi kuin täysi-ikäisten osalta vähäisyysperusteella, on hyväksyttävä, että nuoruusperustetta sovellettaessa asianomistajan kärsimä vahinko voi olla suurempi, ennen kuin se muodostaa esteen syyttämättä jättämiselle.

jonka tavoittelua edellä mainittu adheesioperiaatteen omaksuminen osittain ilmentää. On myös huomattava, että syytteen nostamisen ei tarvitse merkitä *rangaistuksen* tuomitsemista. Järjestelmä voi tukea asianomistajan korvausvaatimuksen toteuttamista syyttäjän toimenpitein, vaikka rangaistus jätettäisiinkin tuomitsematta.[18]

Syyttäjien suhtautuminen asianomistajien vaatimuksiin oli yksi oikeuskanslerinviraston 24. syyttäjäkurssilla vuonna 1993 toteuttamani kyselyn teema. Toteutin kyselyn alunperin syyttäjäkurssin pedagogisia tarpeita varten, mutta sen aiemmin julkaisemattomien eräiden tulosten esittäminen on näyttänyt tässä yhteydessä kiintoisalta.[19] Kyselyssä kurssilaisia pyydettiin arvioimaan erilaisten seikkojen vaikutusta syyteharkintaan, kun kysymys oli harkinnasta seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen (sjp) ja syytteen nostamisen välillä. Kutakin kysyttyä seikkaa tuli arvioida erikseen ja kulloinkin vain yhden syyttämättäjättämisperusteen (vähäisyys-/nuoruus-/kohtuus-/konkurrenssiperuste) valossa. Vastaukset tuli antaa itsenäisesti annetuille lomakkeille ja noudattaen niitä sääntöjä tai periaatteita, joita vastaaja oli konkreettisessa syyteharkintatilanteessa itse noudattanut. Vastaus tuli rengastaa seuraavanlaiselle asteikolle:

Eri vaihtoehtojen merkitys oli seuraava:
0 = ei vaikuta suuntaan eikä toiseen
1 = vaikuttaa hieman syytteen nostamisen/sjp:n suuntaan
2 = vaikuttaa selvästi syytteen nostamisen/sjp:n suuntaan
3 = vaikuttaa voimakkaasti syytteen nostamisen/sjp:n suuntaan

Alla olevassa samoin kuin myöhemmin esitettävissä taulukoissa tulokset on laskettu siten, että sjp:n suuntaan olevat vaikutusarvot on merkitty negatiivisiksi (-3, -2 tai -1), jolloin kunkin kysymyksen vastauksista on voitu laskea vaikutusarvojen keskiarvoa osoittava yksi luku, joka ilmaisee vaikutuksen asteikolla -3 = vaikuttaa voimakkaasti sjp:n suuntaan ja 3 = vaikuttaa voimakkaasti syytteen nostamisen suuntaan. Kyselyyn vastasi yhteensä 23 kurssilaista, joista kolmella ei ollut syyttäjäkokemusta. Muilla syyttäjäkokemus vaihteli välillä 11 kk – 4 v 8 kk, keskimääräisen syyttäjäkokemuksen ollessa 2 v 4 kk. Kysyttyjen seikkojen vaikutuksen abstrakti arvioiminen kunkin syyttämättäjättämis-

[18] Ks. myös sovittelun merkityksestä jakso IV 6.

[19] Kyselyyn sisältyi yhteensä 27 kysymysryhmää, joista jäljempänä otan esille vain muutamia kiintoisimpia. Systemaattisesti tulokset kuuluisivat tutkimuksen empiiriseen osaan, mutta niiden esittäminen tässä luvussa säännösten eri kriteerien tulkinnan yhteydessä on näyttänyt tarkoituksenmukaisemmalta.

perusteen osalta ei ole ongelmatonta ja joissakin vastauksissa yksittäinen kysymys oli saatettu ymmärtää väärin. Tuloksia voikin pitää vain karkeasti suuntaa antavina.[20]

Asianomistajan vaatimusten vaikutus (tapauksissa, joissa virallisen syyttäjän syyteoikeus ei ole niistä riippuvainen) oli eri syyttämättäjättämisperusteiden soveltamisen / syytteen nostamisen kannalta vastausten perusteella seuraava:

Asianomistajan vaatimukset	Vaikutusarvojen keskiarvo			
	vähäisyys	nuoruus	kohtuus	konkurrenssi
a) haluaa syytettä ja esittää korvausvaatimuksen	0,8	0,0	0,1	0,3
b) haluaa syytettä, ei esitä korvausvaatimusta	–0,7	–1,0	–1,0	–0,5
c) jättää syytteen nostamisen syyttäjän harkintaan	–1,1	–1,3	–1,5	–1,1
d) ei halua syytettä nostettavaksi	–2,0	–2,1	–2,1	–1,9

Tulosten perusteella asianomistajan syyte- ja korvausvaatimuksella olisi vähäisyysperusteen soveltamisalaan kuuluvissa tapauksissa keskimäärin suurempi painoarvo syytteen nostamisen suuntaan kuin muissa tapauksissa (ks. kohta a), mutta siinäkin vaatimuksilla olisi vain »hieman» vaikutusta. Vaikka asianomistaja haluaisi syytteen nostamista, *korvausvaatimuksen* puuttuminen kääntää kaikissa tapauksissa vaikutuksen syyttämättä jättämisen suuntaan (kohta b). Jos asianomistaja jättää syytteen nostamisen syyttäjän harkintaan (jolloin hänellä ei ole korvausvaatimusta tai hän ei ainakaan pyri toteuttamaan sitä syyteasian yhteydessä) vaikutus syyttämättä jättämisen suuntaan lisääntyisi (kohta c), mutta »selvästi» asianomistajan kannanotto vaikuttaisi syyteharkinnassa vain silloin, kun hän *ei halua syytettä nostettavaksi*. Merkille pantavaa on myös se, että tulokset ovat melko samanlaisia riippumatta sovellettavaksi kuvitellusta päätösperusteesta, vaikka »tärkeä yksityinen etu» on mainittu vain kohtuus- ja konkurrenssiperusteissa.

2. Eri perusteiden tulkinnasta

2.1 Vähäisyysperusteet

a. Suomi (RVA 15.2:n 1-kohta)

RVA 15 §:n 2 momentin 1-kohdassa säädetään syyttämättä jättämisestä rikoksen vähäisyyden perusteella (*vähäisyysperuste*):

> Virallinen syyttäjä saa jättää syytteen ajamatta milloin rikoksesta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen hai-

[20] Tämänkin vuoksi olen tyytynyt esittämään yleensä vain keskiarvot, jotka eivät kuvaa vastausten hajontaa. Joissakin tapauksissa tuon kuitenkin esiin myös vastausten hajonnan.

> tallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä.

Säännös siis edellyttää ensinnäkin, että rikoksesta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa. Esitöiden mukaan ilmaisulla tarkoitetaan *vakiintuneen tuomioistuinkäytännön* perusteella odotettavissa olevaa rangaistusta.[21] Rajatapauksia, joissa rangaistuslaji saattaisi olla myös vankeutta, ei siten tule jättää syyttämättä vähäisyysperusteella.

Eräs rajatapauksen luonteinen syyttämättäjättämispäätös on ollut kanteluasiana oikeuskanslerin tutkittavana. Tapauksen ratkaisuseloste kuuluu seuraavasti:[22]

> Kaupunginviskaalin tietoon saatettu apulaisoikeuskanslerin käsitys, jonka mukaan kotirauhan rikkomiseen syyllistyneet puolisot olivat ilmeisesti toimineet sellaisessa yhteisymmärryksessä, että heidän menettelynsä voitiin katsoa täyttävän myös rikoslain 24 luvun 1 §:n 3 momentin tunnusmerkistön, jolloin rikoksesta saattoi normaalin rangaistusasteikon puitteissa seurata vain vankeutta. Kun tuomioistuin voi rikoslain 3 luvun 5 §:n 2 momentin oikeusohjeen nojalla poiketa normaalista rangaistusasteikosta ja kun kantelussa tarkoitetussa tapauksessa teosta oli todennäköisesti odotettavissa vain sakkoa, syyttäjän ei katsottu rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen 15 §:n 2 momentin (301/90) 1)-kohdan säännöstä soveltaessaan menetelleen siten virheellisesti, että oikeuskanslerin olisi siihen puututtava.

Tapauksessa on tullut sovellettavaksi »auskultanttien kompastuskivenä» tunnettu rikoslain 24 luvun 1 §:n 1 momentin kotirauhan rikkominen, josta saman pykälän 3 momentin nojalla voi seurata vain vankeutta, jos teon on tehnyt kaksi tai useampi yhdessä. Vaikka rangaistusasteikosta poikkeamista ei näissä tapauksissa voine pitää vakiintuneen tuomioistuinkäytännön mukaisena, lienee poikkeaminen ollut melko tavallista vähäisissä tapauksissa. Apulaisoikeuskansleri on joka tapauksessa pitänyt tutkimassaan asiassa rangaistusasteikosta poikkeamista todennäköisenä, jolloin teosta oli odotettavissa vain sakkoa.[23] – Nähdäkseni ratkaisua ei ole tulkittava niin, että sii-

---

[21] Ks. *HE* 79/1989 s. 13. Samoin *OKV muistio* 1990 s. 55 ja *Lappi-Seppälä* 1991 s. 918. Syyttämättä jättämisen edellytyksen kytkeminen odotettavissa olevaan *rangaistukseen* on hieman pulmallinen, mikäli syyttäjän toimenpiteistäluopumisvaltaa pidetään tuomioistuimen valtaa kapeampana. Tämä kysymys on esillä jaksossa IV 5.

[22] Apulaisoikeuskanslerin päätös 29.5.1992 dnro 675/1/91.

[23] Tapauksessa oli kysymys huoneenvuokrasuhteesta syntyneestä riidasta, jonka seurauksena vuokraisäntä puolisoineen oli vuokralaisen poissaollessa käynyt vuokrahuoneistossa.

nä olisi hyväksytty vähäisyysperusteen soveltaminen sanotunlaisissa seuraamuksen suhteen epäselvissä tapauksissa. Asiaa on ilmeisesti arvioitu lähinnä kaupunginviskaalin virkavastuun kannalta; kun odotettavissa oleva rangaistus oli sakkoa (vaikkakin vasta rangaistusasteikosta poikkeamisen kautta), syyttäjä ei ollut menetellyt *siten virheellisesti*, että oikeuskanslerin olisi ollut siihen puututtava.

Teon *haitallisuudella* tarkoitetaan vähäisyysperusteessa rikoksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta. Haitallisuutta arvioitaessa otetaan huomioon paitsi toteutuneet vahinkoseuraukset myös se vahinko, joka teosta olisi ennalta arvioitaessa todennäköisesti voinut syntyä.[24]

Tekijän *syyllisyyden* tulee ilmetä itse rikoksesta, eli syyllisyydellä tarkoitetaan tekosyyllisyyttä. Syyllisyyden arviointiin vaikuttavat tahallisuuden ja tuottamuksen eri asteet sekä useat rikoslain 6 luvussa mainituista rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteista. Syyllisyys saattaa siten olla alentunut esimerkiksi painostuksen, uhkan, provokaation tai houkutuksen takia. Myös toimiminen pakkotilaa lähellä olevassa tilanteessa tai osittaisen oikeuserehdyksen vallassa vähentävät syyllisyyttä ja menettelyn moitittavuutta.[25]

Vähäisyysperusteen soveltaminen ei edellytä, että *sekä* teon haitallisuus *että* tekijän syyllisyys olisivat vähäisiä. Esimerkkeinä tapauksista, joissa teon tekeminen tarkoituksellisesti tai toistetustikaan ei välttämättä edellytä syytteen nostamista, esitöissä on mainittu niin sanotut blankettikriminalisoinnit, jotka saattavat tehdä rangaistavaksi sellaisen vähäisen määräysten vastaisen menettelyn, josta ei aiheudu haittaa. Päätöksen syyttämättä jättämisestä onkin perustuttava *kokonaisarviointiin*, jossa samanaikaisesti otetaan huomioon teon haitallisuus ja tekijän syyllisyys.

Esitöiden mukaan vähäisyys olisi suhteutettava jokaisessa yksittäistapauksessa kyseiseen rikoslajiin ja arvioitava, onko rikosta pidettävä rikoslajin *normaalitapaukseen verrattuna* vähäisenä.[26] »Normaalitapauksen» hahmottaminen saattaa joissakin tapauksissa olla pulmallista. Nähdäkseni vertaamisella normaalitapaukseen viitataan lähinnä siihen, että syyttämättä jättäminen ei tule kysymykseen sinänsä hyvin vähäisissäkään rikoksissa, jos tapaukseen

[24] Ks. *HE* 79/1989 s. 13.

[25] Ks. *HE* 79/1989 s. 13, missä on myös todettu, että harkinta viimeksi mainittujen seikkojen olemassaolosta ja vaikutuksesta rangaistukseen tulee yleensä jättää tuomioistuimen tehtäväksi, mutta »täysin ilmeisissä tapauksissa» voisi myös syyttämättä jättäminen olla mahdollista.

[26] Ks. *HE* 79/1989 s. 13.

ei liity *mitään* tekijän syyllisyyttä alentavia tai teon haitallisuutta vähentäviä erityispiirteitä. Syyttämättäjättämisinstituutiota ei ole tarkoitettu minkään sinänsä vähäisenkään rikkomustyypin tosiasialliseen dekriminalisointiin. Vähäisyysarviointiin vaikuttavat myös *rikoksen laji* ja vakavuusaste. Mitä lievemmästä rikoslajista ja yksittäistapauksesta on kyse, sitä helpommin lainkohdan tarkoittama vähäisyysedellytys täyttyy.[27]

Vuoden 1993 syyttäjäkurssin osanottajilta kysyttiin odotettavissa olevan sakkorangaistuksen suuruuden vaikutusta vähäisyysperusteen soveltamisen / syytteen nostamisen kannalta. Vastauksista laskettujen keskiarvojen mukaiset tulokset olivat seuraavat:[28]

Odotettavissa olevan sakkorangaistuksen suuruus	Vaikutusarvojen keskiarvo
a) 5 päiväsakkoa	–2,5
b) 15 ps	–1,5
c) 25 ps	0,0
d) 50 ps	1,5
e) 100 ps	2,2

Tulosten perusteella 25 päiväsakon odotettavissa oleva rangaistus edustaisi eräänlaista raja-arvoa; sen vaikutus syyteharkinnassa olisi keskimäärin neutraali (»ei vaikuta suuntaan eikä toiseen»). Lievempää odotettavissa olevaa sakkorangaistusta syyttäjät pitivät keskimäärin syyttämättä jättämistä puoltavana ja vastaavasti ankarampaa rangaistusta syytteen nostamista puoltavana. Tuloksia on kuitenkin pidettävä vain suuntaa antavina, sillä odotettavissa olevien sakkorangaistusten suuruudet olivat annettuja (jolloin esim. vaikutussuunnan vaihtuminen on saatettu sijoittaa juuri keskimmäisen vaihtoehdon kohdalle) ja hyppäykset vaihtoehtojen välillä melko suuria (esim. 25–50 ps).

Rikoksella aiheutetun vahingon määrän osalta vastaavat tulokset olivat seuraavanlaiset:

Rikoksella aiheutetun vahingon määrä	Vaikutusarvojen keskiarvo
a) ei vahinkoa	–2,7
b) 1.000 mk	–1,5
c) 2.500 mk	–0,2
d) 5.000 mk	1,0
e) 10.000 mk	2,3
f) 25.000 mk	2,5

Tulosten perusteella rikoksella aiheutetun vahingon määrän vaikutuksen suunta vaihtuisi noin 2.500 markan vahingon kohdalla; tätä pienemmän vahingon katsottiin keski-

[27] Ks. *HE* 79/1989 s. 13.

[28] Tutkimuksen toteuttamistapa ja vaikutusarvojen sisältö on esitetty edellä alav. 18 jälkeen.

määrin puoltavan syyttämättä jättämistä ja suuremman vastaavasti syytteen nostamista. Tulos kuvannee karkeasti syyttäjien käsityksiä vähäisyysperusteen »haitallisuus»-kriteeristä. Kuten kahdessa vastauksessa oli huomautettu, vahingon määrän vaikutus riippuu kuitenkin rikoksen lajista ja siitä, keneen vahinko kohdistuu (esim. luonnollinen henkilö/oikeushenkilö).

b. Ruotsi (RB 20:7.1:n 1-kohta)

Ruotsissa vähäisiä rikoksia koskeva RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 1-kohdan syyttämättäjättämissäännös kuuluu seuraavasti:

> Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter.

Säännös sai nykyisen muotonsa Ruotsin vuoden 1985 uudistuksessa, jonka eräänä tavoitteena oli seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen alan laajentaminen juuri sakkorikoksissa. Tämän tarkoituksen ilmauksena aiempi edellytys »lagföring ej krävs ur allmän synpunkt» korvattiin uudella perusedellytyksellä, jonka mukaan vain olennainen yleinen tai yksityinen etu estää syyttämättä jättämisen.[29] Tämän perusedellytyksen sisältöä ja merkitystä on käsitelty edellä jaksossa III A 1.

Kun aiempi vähäisyysperuste oli lähinnä tarkoitettu ainutkertaisiin tapauksiin (engångsföreteelser) tai erityisten olosuhteiden vuoksi anteeksiannettaviin tapauksiin, uuden säännöksen soveltamisessa mainitunlaisilla erityispiirteillä ei esitöiden mukaan enää olisi niin ratkaisevaa merkitystä. Esimerkiksi epäillyn aiempi rikos ei sinänsä merkitse estettä syyttämättä jättämiselle.[30]

Vaikka säännöksen soveltamisala on tarkoitettu olennaisesti aiempaa laajemmaksi, esitöissä ja RÅ:n ohjeissa on toisaalta muistutettu siitä, että legaliteettiperiaatteen (absoluuttisen syyttämisvelvollisuuden) mukainen presumptio syytteen nostamisen suuntaan koskee edelleen myös sakkorikoksia eikä säännöksellä ole tarkoitettu muuttaa tuon presumption suuntaa.[31] Ohjeiden mukaan syyttämättä jättäminen ei myöskään saa olla missään rikostyypissä niin tavallista, että se merkitsisi käytännössä dekriminalisointia.

---

[29] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 27. Aiemmassa muodossaan säännös kuului seuraavasti: »Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott om det kan antas att i händelse av lagföring någon annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och den misstänktes lagföring ej krävs ur allmän synpunkt».

[30] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 29.

[31] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 28 ja RÅC 1:124 s. 8 (alkup. RÅC I:105 s. 14).

Kun aiemman vähäisyysperusteen soveltaminen oli keskittynyt tiettyihin rikostyyppeihin (esitöissä on mainittu näpistykset, liikennerikkomukset ja huumausainerikkomukset), uuden säännöksen soveltaminen olisi esitöiden mukaan mahdollista myös monissa muissa *lievissä omaisuusrikoksissa* (kuten »egenmäktigt förfarande», »bedrägligt beteende» ja »olovligt förfogande»). Myös monet rikoslain ulkopuolisia säännöksiä vastaan tehdyt rikkomukset kuuluisivat säännöksen soveltamisalaan (tietämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta johtuneet rikkomukset; työsuojeluun, ympäristönsuojeluun ja elinkeinotoimintaan liittyvissä rikkomuksissa kuitenkin vain rajoitetusti).[32]

Edellä mainittujen, säännöksen esitöissä esitettyjen kannanottojen lisäksi RÅ:n ohjeisiin sisältyy lukuisia säännöksen soveltamisalan tulkintaa koskevia näkökohtia.[33] Jos rikos on vähäpätöinen ja epäilty antaa ymmärrettävän selityksen menettelylleen, voidaan syytteestä usein luopua. Oikeuserehdystä lähellä olevissa tilanteissa, tai jos rikoksen syyteoikeuden vanhentuminen on lähellä taikka jos rangaistussäännös on muuttumassa, syyttämättä jättäminen voi olla perusteltua. Jos epäilty on hyvin vanha tai hyvin nuori taikka jos hän osoittaa psyykkistä poikkeavuutta (ilman että RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 4-kohta tulee sovellettavaksi) tai on muutoin sairas, voivat tällaiset epäillyn henkilöön liittyvät syyt puoltaa syyttämättä jättämistä.

Puhtaasti *prosessitaloudelliset syyt* voivat myös johtaa syyttämättä jättämiseen. Jos epäiltyä on vaikeaa tai lähes mahdotonta tavoittaa haasteen tiedoksiantoa varten, syytteestä voidaan luopua, jolleivät olosuhteet muuten puhu sellaista ratkaisua vastaan. Jos syyte on jo nostettu tai jos epäilty pakoilee tai koettaa välttää oikeudenkäyntiä, syyttämättä jättäminen ei ohjeiden mukaan tule kysymykseen. Syyttämättä jättämisinstituutiota ei toisin sanoen saa soveltaa siten, että se suosisi sellaista menettelyä, jolla pyritään välttämään rikollisen teon seurauksia.

---

[32] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 28–29.

[33] Ks. *RÅC* I:124 s. 8 ss. RÅC I:124 tuli voimaan 1.7.1994. Aiempi ohje RÅC I:105 oli vieläkin yksityiskohtaisempi, mutta asiallisesti jokseenkin uuden ohjeen mukainen (keskeiset erot mainitaan jäljempänä). RÅ:n ohjeiden perusteellisuus on ilmeisesti nähtävä sitä taustaa vasten, että vuoden 1985 uudistuksen esitöissä on voimakkaasti painotettu säännösten yhdenmukaisen soveltamisen tärkeyttä. Erityisesti tämä on tuotu esiin *lagrådet*in lausunnossa hallituksen esitykseen (lagrådets protokoll 17.5.1984, *prop.* 1984/85:3 s. 60 ja 62–63) ja sen jälkeen myös valtioneuvoston pöytäkirjassa päätettäessä esityksen lähettämisestä eduskunnan käsiteltäväksi (protokoll vid regeringssammanträde 7.6.1984, *prop.* 1984/85:3 s. 67–68). Molemmissa asiakirjoissa on painotettu RÅ:n vastuuta soveltamiskäytännön yhtenäisyyden edistämisessä ja valvonnassa. Keinoina on mainittu juuri RÅ:n yleiset ohjeet sekä tarkastustoiminta ja muutosharkintavallan (överprövning) käyttäminen.

Soveltamiskäytännön yhtenäisyyteen pyrittäessä voi ohjeiden mukaan olla tarpeen antaa »schabloner för prövningen» erityisen usein esiintyvissä rikostyypeissä, kuten näpistyksissä. Näitä sääntöjä ei kuitenkaan saisi soveltaa siten, että ne merkitsisivät tiettyjen rikostyyppien dekriminalisointia.[34]

RÅ:n vähäisyysperustetta koskeville ohjeille on ominaista eri *rikoslajeihin* ulottuva yksityiskohtaisuus. *Näpistyksen* osalta uudet ohjeet (*RÅC* I:124 s. 10) ovat aiempia (*RÅC* I:105 s. 17–18) tiukemmat. Aiemmissa ohjeissa RÅ selitti hyväksyvänsä luonteeltaan ainutkertaisissa näpistystapauksissa syyttämättä jättämisen, jos anastetun omaisuuden arvo on enintään 50 kruunua. Uusissa ohjeissa on lähtökohtana, että syyttämättäjättämispäätöstä ei tule tehdä myymälänäpistyksestä muulloin kuin siinä tapauksessa, että anastetun omaisuuden arvo on niin vähäinen, että »en lagföring skulle framstå som direkt löjeväckande».[35] Ohjeiden mukaan tätä ei ole kuitenkaan ymmärrettävä niin, etteikö yksittäistapaukseen liittyviä erityisiä olosuhteita voitaisi ottaa syyteharkinnassa huomioon (epäilty hyvin nuori tai vanha, vaikea motivaatiotilanne yms.). Yleisohjeena on kuitenkin, että syyttämättä jättämiseen voi päätyä vain jos teko kokonaisarvostelun perusteella on rangaistusarvoltaan hyvin vähäinen (mycket ringa).[36]

Muiden rikoslakirikosten kuin omaisuusrikosten osalta mahdollisuus syyttämättä jättämiseen on ohjeiden mukaan rajoitettu. *Väkivaltarikokset* ja rikokset *vapautta ja rauhaa* (BrB 3 ja 4 luvut) vastaan ovat laadultaan sellaisia, että syyte on säännönmukaisesti nostettava. Jos lievää pahoinpitelyä on edeltänyt voimakas provokaatio tai jos siitä on seurannut vain aivan vähäpätöisiä vammoja, eikä mitään raskauttavia seikkoja ole, voi syyttämättä jättäminen kuitenkin tulla kysymykseen, samoin kuin jos rikos on bagatelliluonteinen laiton uhkaus (BrB 4:5) tai luvaton tunkeutuminen (olaga intrång, BrB 4:6.2). *Kotirauhan rikkomisen* on katsottu sisältävän sellaisen yksityisyyden suojan loukkauksen, että syyte on nostettava (mahdollisena poikkeustapauksena on mainittu »s.k. kvarstannandefall»). Myös *vahingonteon* on katsottu

[34] Ks. *RÅC* I:124 s. 9.

[35] Ilmaisulla viitataan johonkin huomattavasti 50 kruunua alhaisempaan arvoon.

[36] Ohjeiden kiristämiseen johti RÅ:n lokakuun 1992 ja maaliskuun 1993 välisenä aikana toimeenpanema myymälänäpistyksiä koskenut kampanja ja siitä saadut myönteisinä pidetyt kokemukset. Ks. Riksåklagarens aktion mot butikstillgrepp. Utvärdering. Åklagarväsendet Rapport 1993:2. – Tiukka käytäntö myymälänäpistyksissä voi olla pulmallinen rangaistusarvoltaan korkeampien varkausrikosten syyttämättä jättämisen kannalta. Ja kuten *Jareborg* 1995 s. 35 kirjoittaa: »Straffvärdet hos en butiksstöld bestäms inte av de samlade skadeverkningarna av stölder i butiker; det bestäms av skadan i det enskilda fallet och gärningsmannens motivbildning och insikter.»

olevan sellainen rikos, josta on nostettava syyte (mahdollisena poikkeuksena eräät lievän vahingonteon tapaukset).

Rikoslain ulkopuolisten rangaistussäännösten osalta RÅ:n ohjeet henkivät pidättyvyyttä seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä.[37] Näin myös *huumausainerikoksissa*, joiden osalta syyttämättä jättäminen tulee yleensä kysymykseen vain, jos tekona on yhtä käyttökertaa vastaavan määrän hallussapito lievää huumausainetta.[38]

2.2 Nuoruusperusteet

a. Suomi (RVA 15.2:n 2-kohta)

RVA 15 §:n 2 momentin 2-kohdassa säädetään syyttämättä jättämisestä rikoksentekijän nuoruuden perusteella (*nuoruusperuste*):

> Virallinen syyttäjä saa jättää syytteen ajamatta rikoksesta, jonka joku on tehnyt alle 18-vuotiaana, milloin siitä ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja sen katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

Säännöksellä on pyritty huomattavasti helpottamaan alle 18-vuotiaiden syyttämättä jättämistä.[39] Kun aiemmin syyttämättä jättämisen muodollisena edellytyksenä oli *in abstracto* enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus,[40] nyt edellytyksenä on, että rikoksesta ei *in concreto* ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin enintään kuusi kuukautta vankeutta.[41] Kuten vähäisyysperusteessa, tässäkin ilmaisun on tulkittava tarkoittavan vakiintunutta yleistä tuomioistuinkäytäntöä, eikä edellytyksen täyttymistä koskevissa epävarmuustilanteissa tulisi päätyä syyttämättä jättämiseen.

Tekijän subjektiivisen puolen kuvauksessa käytetyillä ilmauksilla ei ole tavoiteltu aiemman soveltamiskäytännön muuttamista.[42] *Ymmärtämättömyys*

---

[37] Ks. *RÅC* I:124 s. 11–13.

[38] Ks. *RÅC* I:94 s. 6. Huumausainerikoksia koskevaa pidättyväistä suhtautumista osoittaa myös se, että niitä koskevat seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset tulee toimittaa valtakunnansyyttäjälle tiedoksi ylisyyttäjän välityksellä.

[39] Ks. *HE* 79/1989 s.13.

[40] Ks. jakso I 3.2 alav. 61 edellä.

[41] Tämän ilmaisun pulmallisuus (kuten vähäisyysperusteessa) on esillä jaksossa IV 5.

[42] Ks. *HE* 79/1989 s. 14. Vanhassa laissa käytettiin ilmaisua »ymmärtämättömyydestä tai ajattelemattomuudesta».

liittyy kykyyn harkita tekoja ja ymmärtää niiden oikeudellinen ja tosiasiallinen luonne. *Harkitsemattomuus* puolestaan ilmaisee tavoitteen sulkea syyttämättä jättämisen ulkopuolelle suunnitelmallinen ja harkittu lain rikkominen. Molemmissa tapauksissa tekijän menettely osoittaa *keskimääräistä vähäisempää syyllisyyttä*. Vaikka rikoksen *uusiminen* saattaa muodostaa esteen syyttämättä jättämiselle, voi rikoksiin aiemminkin syyllistyneen teko esimerkiksi niiden välillä kuluneen ajan, tekojen laadun taikka teko-olosuhteiden vuoksi silti yksittäistapauksessa johtua pikemmin harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta.[43]

Kun nuortenkin on katsottava ymmärtävän esim. pahoinpitelyn oikeudellisen ja tosiasiallisen luonteen, syyttämättä jättäminen nuoruusperusteella ei yleensä sovellu vähäistä vakavampiin väkivaltarikoksiin. Rikoksen uusimisen osalta syyttäjäkoulutuksessa on ollut esillä kysymys, pitäisikö syyttäjän pyrkiä hankkimaan selvitystä nuoren mahdollisesta aiemmasta rikollisuudesta. Tältä osin toimintaohjeeksi on annettu, ettei syyttäjän tule aktiivisesti hankkia muuta selvitystä kuin mikä rikoksen laadun mukaisesti muutoinkin hankittaisiin (rikosrekisterinote). Perusteena on viitattu muun kuin rekisteröidyn tiedon saamisen sattumanvaraisuuteen (itse asiassa rikosten rekisteröityminenkin on kiinnijoutumisesta riippuen paljolti sattumanvaraista) ja uusimisennusteiden vaikeuksiin. Jos joku nuori saa yhden syyttämättäjättämispäätöksen »liikaa», vahinko ei ilmeisestikään ole suuri; todella piittaamattomat jäävät joka tapauksessa ennemmin tai myöhemmin rikosoikeudellisten seuraamusten kohteeksi.[44]

Mainitut rikoksen uusimiseen ja rikoksen laatuun liittyvät tulkintasuositukset on syyttäjäkoulutuksen lisäksi esitetty *syyttämättäjättämispäätöksen laatimista koskevissa ohjeissa*, joiden mukaan päätöksen perusteluille asetetaan näissä tapauksissa kasvavia vaatimuksia: »Milloin kysymys on rikoksen uusimisesta tai sellaisesta rikoslajista, jonka oikeudellisen ja tosiasiallisen luonteen nuorenkin on katsottava yleensä ymmärtävän (esim. väkivaltarikokset), tulee perusteluiden olla laajemmat».[45]

Rikoksen uusimisen vaikutusta pyrin selvittämään vuoden 1993 syyttäjäkurssilla, missä osanottajilta kysyttiin tekijän aikaisemman rikollisuuden vaikutusta nuoruusperusteen so-

[43] Ks. *HE* 79/1989 s. 14. Samoin *Lappi-Seppälä* 1991 s. 921 alav. 41.

[44] Nuorten piilorikollisuustutkimuksista ks. *Anttila-Törnudd* 1983 s. 66–69 ja ennustetutkimuksista mts s. 108–111. Uusimisankaroitumisesta ja sen pulmallisuudesta ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 451 ss.

[45] Ks. *OKV muistio* 1990 s. 71.

veltamisen / syytteen nostamisen kannalta. Vastauksista laskettujen keskiarvojen mukaiset tulokset olivat seuraavat:[46]

Tekijän aikaisempi rikollisuus	Vaikutusarvojen keskiarvo
a) ei aikaisempia rikoksia	–2,7
b) pari sakkorangaistusta muuntyyppisistä rikoksista kuin nyt syyteharkinnassa	–1,0
c) pari sakkorangaistusta samankaltaisista rikoksista kuin nyt syyteharkinnassa	0,5
d) vankeusrangaistus muuntyyppisistä rikoksista kuin nyt syyteharkinnassa	1,2
e) vankeusrangaistus samankaltaisista rikoksista kuin nyt syyteharkinnassa	2,5

Tulosten perusteella ensikertalaisuus olisi voimakas syyttämättä jättämistä puoltava seikka. Pari aiempaa sakkorangaistusta muuntyyppisistä rikoksista olisi edelleen siinä määrin »puhdas» menneisyys, että se hieman puoltaisi syyttämättä jättämistä uudesta rikoksesta (uuden rikoksen katsomista ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta tapahtuneeksi). Jos aiemmat sakkorangaistukset on saatu samankaltaisista rikoksista kuin syyteharkinnassa oleva rikos, vaikutus olisi keskimäärin neutraalin ja hieman syytettä puoltavan välillä. Aiempi vankeusrangaistus vaikuttaisi aina syytteen suuntaan, ja jos tuo rangaistus on saatu samankaltaisista rikoksista kuin syyteharkinnassa oleva rikos, vaikutus on jo »selvän» ja »voimakkaan» puolivälissä.

Syyttämättä jättäminen nuoruusperusteella edellyttää, että tekijä on rikoksen tehdessään ollut alle 18-vuotias. Alarajana on luonnollisesti rikosoikeudellisen syyntakeisuuden alkamisikä 15 vuotta, joten nuoruusperustetta voidaan soveltaa 15–17-vuotiaisiin henkilöihin. Rikosoikeudellisen syyntakeisuuden alkaminen on luonteeltaan *sääntö*. Vaikka kyky harkita tekoja ja ymmärtää niiden oikeudellinen ja tosiasiallinen luonne kypsyy eri henkilöillä vaihtelevassa iässä, on käytännön syistä rikosoikeudellisen vastuun alkamisikä määrätty kategorisesti 15 vuoteen. Rikosoikeudellisen vastuun alkamisen jyrkkää rajaa on lievennetty ensiksikin sillä, että RL 3 luvun 2 §:n säännöksen nojalla 15–17-vuotiaiden rangaistukset ovat alhaisempia kuin 18 vuotta täyttäneiden ja toiseksi siten, että eräissä seuraamusten käyttöä koskevissa säännöksissä yleisestävien näkökohtien on katsottu antavan myöten enemmän

[46] Tutkimuksen toteuttamistapa ja vaikutusarvojen sisältö on esitetty edellä alav. 18 jälkeen.

nuorten henkilöiden kuin täysi-ikäisten rikoksentekijöiden kohdalla.[47] Näistä säännöksistä on esimerkkinä juuri nuoruusperuste, joka sallii huomattavan laajan seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen.

Selostetuista syistä, ja kun seuraamusjärjestelmän käytössä tulisi välttää jyrkkiä rajanvetoja ja hyppäyksiä[48], tulisi nuoruusperustetta soveltaa sitä laajemmin, mitä lähempänä rikosoikeudellisen vastuun alkamisikää eli 15 vuotta tekijä on rikoksen tekohetkellä ollut. Vaikka nuoruusperusteen yleisenä soveltamisedellytyksenä on vain tekijän 15–17 vuoden ikä, tulisi siis iän merkitys nähdä *periaatteena* eikä sääntönä.

Tätä seikkaa pyrin selvittämään vuoden 1993 syyttäjäkurssilla toteutetussa kyselyssä, jossa vastaajien tuli arvioida tekijän iän merkitystä nuoruusperusteen soveltamisen / syytteen nostamisen kannalta. Vastauksista laskettujen keskiarvojen mukaiset tulokset olivat seuraavat:

Tekijän ikä (rikoksentekohetkellä)	Vaikutusarvojen keskiarvo
a) 15 vuotta	–2,5
b) 16 vuotta	–1,7
c) 17 vuotta	–0,6

Tulosten perusteella syyttäjät keskimäärin näkivät (ainakin kyselytilanteessa) tekijän iän vaikutuksen periaatteen luonteisena. Tekijän 15 vuoden iän vaikutus syyttämättä jättämisen suuntaan olisi »selvän» ja »voimakkaan» puolivälissä, mutta 17-vuotiaan osalta vaikutus olisi keskimäärin vain neutraalin ja »hieman» syyttämättä jättämistä puoltavan suunnan välillä. Yksittäisissä vastauksissa esiintyi poikkeamia keskimääräisistä tuloksista, esimerkiksi neljä syyttäjää ei nähnyt mitään vaikutusta sillä, oliko tekijä 15-, 16- vai 17-vuotias. Merkille pantavaa vastauksissa oli myös se, kuinka syyttäjät ovat suhtautuneet nuoruusperusteen soveltamiseen lähestyttäessä ikää koskevan edellytyksen ylärajaa eli 18-vuoden ikää, jossa myöskin – jos ikärajat nähdään sääntöinä – on odotettavissa »hyppäys» tekijän ankarampaan kohteluun. Tältä osin vastausten hajonta oli suuri: tekijän 17 vuoden ikää sinänsä piti 12 vastaajaa syyttämättä jättämistä puoltavana, 5 neutraalina seikkana ja 5 syytteen nostamista puoltavana.[49] Viimeksi mainittujen viiden vastaajan voidaan ajatella aloittaneen »hyppäyksen» loiventamisen jo nuoruusperusteen soveltamisalan sisällä, kun taas ensin mainittujen 12 vastaajan tulisi jyrkkien muutosten välttämiseksi soveltaa muita syyttämättäjättämissäännöksiä laajemmin sellaisiin rikoksentekijöihin, jotka ovat vastikään täyttäneet 18 vuotta.[50]

---

[47] Näin myös *Anttila-Heinonen* 1977 s. 203 ja *Lappi-Seppälä* 1987 s. 485.

[48] Samoin yleensäkin rangaistuksen mittaamisen osalta *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1205.

[49] Yksi syyttäjä ei ollut vastannut kysymykseen, joten vastausten lukumäärä oli tässä 22.

[50] *Lappi-Seppälä* (1987 s. 633–634) on tuomitsematta jättämisen osalta puoltanut vastaavassa tilanteessa periaateharkintaa: milloin tekijä on melko hiljattain ohittanut silloisen NuorRikL:n määräysten soveltamisen ehtona olleen 18 vuoden ikärajan, rikoslain yleisiä tuomitsematta jättämissäännöksiä voitaisiin hänen osaltaan tulkita väljemmin.

b. Ruotsi (LUL 17.1 ja 17.2)

Ruotsissa nuoria rikoksentekijöitä koskee *lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare* (LUL), joka sisältää lukuisia erityissäännöksiä ja poikkeuksia normaalista rikosasioiden käsittelyjärjestyksestä. Lain 1 §:ään on sisältynyt vain nuoria koskeva, mutta tässä tutkimuksessa omaksutun käsitteistön mukaan yleinen eli kaikkia rikoslajeja koskeva syyttämättäjättämissäännös, joka 1.3.1995 voimaan tulleen lainmuutoksen (1994:1760) yhteydessä on siirretty asiallisesti lähes entisen sisältöisenä lain 17 §:ään. Säännös, joka koskee alle 18-vuotiaana tehtyjä rikoksia, kuuluu nyt seuraavasti (tässä kursivoituna vuoden 1995 uudistuksessa säännökseen lisätyt kohdat):[51]

> Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den unge blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den unge:
> 1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620),
> 2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller
> 3. annan åtgärd som innebär att den unge får hjälp eller stöd.
>
> Åtalsunderlåtelse får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande.
>
> Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som följer av första och andra styckena särskilt beakta den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan *eller att på annat sätt gottgöra målsäganden.*
>
> Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. *Vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts skall särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott.*

LUL on voimassaoloaikanaan ollut lukuisten muutosten kohteena. Syyttämättä jättämisen osalta tärkeimmät muutokset on toteutettu koko syyttämättäjättämisinstituutiota koskeneen vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä (1.4.1985 voimaan tullut laki 1985:14) ja nuoria rikoksentekijöitä yleensä koskeneessa vuoden 1988 uudistuksessa (1.7.1988 voimaan tullut laki

[51] Säännökseen vuonna 1995 tehtyjen muutosten esiintuominen on tässä sikäli tähdellistä, että tutkimuksen empiirisen osan aineistoon sisältyvät LUL-ratkaisut on tehty aikaisemman säännöksen nojalla. LUL 17.1:n mukainen säännös oli tuolloin LUL 1.2 ja LUL 17.2:n mukainen säännös LUL 1.3.

1988:822).[52] Vuoden 1985 uudistuksessa LUL:iin sisällytettiin (muiden muutosten ohella) myös RB:n säännöksiin otettu uusi perusedellytys (något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts), ja vuoden 1988 uudistuksessa LUL:iin otettiin mm. syyttämättä jätetyn nuhteetonta käyttäytymistä ja rikoksen hyvittämistä korostaneet säännökset samalla kun RB:n ja LUL:n syyttämättäjättämissäännösten soveltamisjärjestystä muutettiin. Vuoden 1995 uudistuksessa taas korostettiin yhtäältä syyttämättä jättämistä puoltavana seikkana asianomistajan hyvittämistä ja toisaalta sitä vastaan puhuvana seikkana rikoksen uusimista.[53]

LUL:in säännökset ovat ilmaus nuorten rikoksentekijöiden erikoiskohtelun (särbehandling) tarpeesta, jollaisesta esitöiden mukaan on jo kauan vallinnut laaja yhteisymmärrys. Tausta-ajatuksena on tässäkin rikosoikeudellisen syyntakeisuuden jyrkkärajaisesta alkamisesta seuraavien haittojen lieventäminen, tai kuten esitöissä asia on ilmaistu, »straffmyndighetsåldern skall inte medföra en abrupt övergång till vuxenvärlden».[54] Lain säännösten tavoitteena onkin, että nuoria rikoksentekijöitä ei yleensä syytettäisi, vaan sen sijasta heidät saatettaisiin seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen jälkeen sosiaaliviranomaisten toimenpiteiden kohteeksi.[55] RÅ:n ohjeissa on selvästi tuotu esiin myös tekijän iän merkityksen *periaateluonteisuus*. Ohjeiden mukaan 15-vuotiaalta ei voida odottaa samanlaista harkintaa ja kypsyyttä kuin pari vuotta vanhemmalta. Niinpä syytteen nostamisessa 15-vuotiasta vastaan on oltava olennaisesti pidättyvämpi kuin jos tekijä lähestyy 18-vuoden ikää.[56]

---

[52] Viimeksi mainitun uudistuksen esitöistä ks. oikeusministeriössä laadittu muistio *Ds Ju* 1987:11 »Justitiedepartementet. Ändrade regler om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare, m.m.» ja *prop.* 1987/88:135.

[53] Esitöistä ks. *SOU* 1993:35 erit. s. 295 ss. ja *prop.* 1994/95:12 erit. s. 74 ss. Uudistuksen yhteydessä oli esillä myös mahdollisuus asettaa syyttämättä jättämiselle sellaisia *ehtoja* kuin tuomioistuin voi määrätä ehdollisen tuomion tai suojeluvalvonnan yhteydessä. Tällaista valtaa ei kuitenkaan katsottu voitavan antaa syyttäjälle, ks. *prop.* 1994/95:12 s. 78–79.

[54] Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 9.

[55] *Prop.* 1987/88:135 s. 1 sekä *prop.* 1994/95:12 s. 74, missä on todettu: »Presumptionen kan sägas vara mot åtal i dessa fall. Lagregleringen vilar på grundtanken att ansvaret för ungdomar som begått brott i huvudsak skall vila på socialtjänsten och inte på kriminalvården.»

[56] *RÅC* I:123 s. 5–6. RÅC I:123 tuli voimaan 1.7.1994 ja siinä on otettu huomioon edellä mainitut vuoden 1988 uudistuksessa toteutetut muutokset sekä tiukennettu suhtautumista myymälänäpistyksiin. Muutoin ohje vastaa pääasiallisesti aiempaa ohjetta RÅC I:106.

LUL 17 §:n soveltamisedellytyksissä voidaan erottaa kaksi tapausryhmää, joissa syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen: Ensinnäkin tapaukset, joissa ryhdytään pykälän 1 momentissa mainittuihin SoL:n tai LVU:n mukaisiin toimenpiteisiin tai muihin tukitoimenpiteisiin, ja toiseksi sellaiset pykälän 2 momentissa tarkoitetut tapaukset, joissa teko on ilmeisesti tapahtunut ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta (okynne eller förhastande).

Ymmärtämättömyyden tai harkitsemattomuuden perusteella voidaan syyttämättä jättämiseen päätyä, vaikka muihin toimenpiteisiin nuoren tekemän rikoksen johdosta ei ryhdyttäisikään. Normaalisti sakolla rangaistavien rikosten osalta tämän perusteen soveltamisala on RÅ:n ohjeiden mukaan merkittävä. Mikäli kysymys on järjestyssääntöjen (ordningsföreskrifter) rikkomisesta, esimerkiksi liikenteessä, tekijän nuoruudelle ei kuitenkaan tule antaa itsenäistä merkitystä.[57] Mikäli rikoksesta olisi normaalisti odotettavissa sakkoa ankarampi rangaistus, edellytetään ohjeissa tarkkaa harkintaa. Yleensä teon ei voida katsoa johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta, jos kysymyksessä on samankaltaisen rikoksen uusiminen, jos kysymys on suuresta määrästä rikoksia tai jos rikollisuus on jatkunut pitkän ajanjakson. Tällaisissa tapauksissa syyttämättä jättäminen edellyttää yleensä joihinkin LUL 17.1 §:n mukaisiin tukitoimenpiteisiin ryhtymistä.[58]

LUL 17.1 §:ssä mainittuihin SoL:n tai LVU:n mukaisiin *tuki- tai hoitotoimenpiteisiin ryhtyminen* siirtää nuoren rikoksen käsittelyn rikosoikeudellisesta järjestelmästä sosiaalihuollon piiriin. Eräässä lainvalmisteluasiakirjassa on todettu, että »de insatser som kan ges inom socialtjänsten bör ha företräde framför påföljd för brott av unga i åldern 15–17 år».[59]

Järjestelmän lähtökohtana on seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen aina kun nuoreen kohdistetaan hänelle sopivimpia hoito- tai tukitoimenpiteitä. Merkille pantavaa on, että nuoreen kohdistettavien *sosiaaliviranomaisten toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuuden arviointi kuuluu syyttäjälle.* Tämän arvioinnin tulee kuitenkin periaatteessa nojautua vain nuoren *hoidontarpeeseen eikä yleisestäviin näkökohtiin.* RÅ:n ohjeiden mukaan sosiaaliviranomaisten arvio toimenpiteiden sopivaisuudesta tulee yleensä hyväksyä, mutta jos kysymyksessä on esimerkiksi toistuva rikollisuus tai hyvin vakava rikos, syyttäjällä voi olla aihetta vaatia sosiaaliviranomaisilta tuntuvam-

[57] Ks. *RÅC* I:123 s. 4.
[58] Ks. *RÅC* I:123 s. 4.
[59] Ks. *prop.* 1981/82:41 s. 28.

pia (mer ingripande) toimenpiteitä, jotta syyttämättä jättämiseen voidaan päätyä.[60]

> Jos syyttäjä on syyttämättäjättämispäätöksessä edellyttänyt sosiaalilautakunnan ryhtyvän joihinkin toimenpiteisiin, syyttäjän on kohta päätöksen jälkeen hankittava tieto, onko toimenpiteisiin ryhdytty. Jos lautakunta ei ryhdy toimenpiteisiin (esim. nuori kieltäytyy yhteistyöstä), syyttäjän tulee ilmoittaa asiasta lääninhallitukselle (ks. alkup. förordningen 1964:740 med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål 3 § ja nykyisin förordningen 1994:1763 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare 3 §).

LUL 17.1 §:n 1-kohdassa tarkoitetut SoL:n mukaiset hoito- ja muut toimenpiteet perustuvat *vapaaehtoisuuteen* ja yhteisymmärrykseen nuoren ja tämän huoltajan kanssa. Sitä vastoin saman momentin 2-kohdassa mainitun LVU:n nojalla voidaan ryhtyä *pakkotoimenpiteisiin* ilman nuoren myötävaikutusta, viime kädessä huostaanottoon. Ensisijassa kysymykseen tulevat pakolliset avohoidon toimenpiteet (öppenvårdstvånget), kuten säännöllisin väliajoin tavattavan yhteyshenkilön määrääminen tai muu »behandling i öppna former inom socialtjänsten». LVU:n nojalla nuori voidaan myös sijoittaa tukiperheeseen (familjehem) tai äärimmäisenä vaihtoehtona tarkan valvonnan alaiseksi nuorisokotiin (ungdomshem).

LUL 17.1 §:n 3-kohdan muilla toimenpiteillä tarkoitetaan esimerkiksi nuoren *vanhempien tai muiden sukulaisten* toimenpiteitä, joilla pyritään auttamaan ja tukemaan nuorta sekä parantamaan hänen olosuhteitaan.[61]

LUL 17 §:n 3 momentin mukaan syyttäjän tulee erityisesti ottaa huomioon nuoren halu korvata asianomistajalle rikoksella aiheutettu vahinko. Vastaava säännös lisättiin aikanaan LUL:iin yllä mainitun vuoden 1988 uudistuksen yhteydessä. Esitöiden mukaan säännöksen taustalla on yleispreventiivisten syiden ja rikoksen uhrin aseman kannalta tärkeä periaatteellinen vaatimus, jonka mukaan oikeusjärjestyksen on edistettävä sitä, että rikoksentekijä hyvittää tekonsa. Esitöiden mukaan LUL:iin vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä muutettu uusi perusedellytys »väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts» ja sen yhteydessä huomioon otettava yleisön luottamus oikeuslaitokseen ja yhdenvertaisuus lain edessä oli johtanut käytännössä siihen, että eräissä rikostyypeissä voitiin vain hyvin rajoitetusti antaa ratkaisevaa merkitystä epäillyn halulle hyvittää asianomistajaa. Uuden säännöksen

[60] *RÅC* I:123 s. 3. Samoin *prop.* 1981/82:41 s. 36 ja *SOU* 1993:35 s. 298 ss. Selostetun järjestelyn tarkoituksenmukaisuus on ollut useasti esillä, mutta toistaiseksi ei ole katsottu olleen riittäviä perusteita sen muuttamiseen, ks. myös *prop.* 1984/85:3 s. 25.

[61] Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 11 ja *RÅC* I:123 s. 4.

tarkoituksena oli siten »skapa en bättre balans mellan å ena sidan intresset av en likabehandling av lagöverträdarna och å andra sidan intresset av att hänsyn tas till den unges vilja att göra rätt för sig».[62]

Esitöiden perusteella säännöstä ei siis ole tulkittava niin, että nuoren haluttomuus tekonsa hyvittämiseen muodostaisi *esteen* syyttämättä jättämiselle. Jos sen sijaan tekijä on valmis hyvittämään tekonsa seuraukset, tälle seikalle voidaan nuorten osalta LUL 17 §:n soveltamisen harkinnassa antaa *suurempi painoarvo* kuin yleensä harkittaessa syyttämättä jättämistä. Toisaalta esitöissä on korostettu, että harkinta ei saa loukata yhdenvertaisuutta lain edessä siten, että hyvässä taloudellisessa asemassa oleville annettaisiin mahdollisuus »köpa sig fri från åtal». Olennaista on nuoren *halu* hyvittää tekonsa. Näitä näkökohtia korostettiin myös vuoden 1995 lainmuutoksessa, jossa painotettiin asianomistajan hyvittämisen huomioon ottamista.[63]

Olennaista yleistä tai yksityistä etua koskevan edellytyksen tulkinta on yllä ja jaksossa III A 1 ollut jo esillä. Yleisen edun osalta on lisäksi syytä panna merkille vuonna 1995 LUL:iin lisätty säännös (17.4 § i.f.), jonka mukaan yleisen edun arvioinnissa on erityisesti otettava huomioon, onko nuori aiemmin syyllistynyt rikokseen. Muutoksella pyrittiin rajoittamaan syyttämättä jättämistä rikoksen *uusimistapauksissa*.[64] Myös RÅ:n ohjeissa on esitetty eräitä juuri LUL:in soveltamisessa huomioon otettavia näkökohtia. LUL:in tavoitteet ja yleinen etu yhdenvertaisuuden merkityksessä saattavat joutua ristiriitaan esimerkiksi nuorisojoukon tekemissä rikoksissa (gängbrottslighet). Ohjeiden mukaan pääperiaatteena on näissäkin tapauksissa yksilöllinen syyteharkinta jokaisesta osallisesta, mutta jos osa joukon jäsenistä on yli ja osa alle 18-vuotiaita, saattaa olla perusteltua nostaa syyte myös alaikäisiä vastaan jonkin verran laajemmin kuin puhtaan yksilöllinen arviointi edellyttäisi.[65]

---

[62] Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 30.

[63] Ks. *prop.* 1994/95:12 s. 77–78, jossa on viitattu myös useilla paikkakunnilla käynnistyneisiin *sovitteluprojekteihin* sekä anteeksipyynnönkin huomioon ottamiseen. Toisaalta esityksessä kirjoitettiin: »Självklart bör dessa omständigheter inte få avgörande betydelse för om ett beslut om åtalsunderlåtelse skall meddelas. Arten av det brott det är frågan om och omständigheterna när det begicks har naturligtvis stor betydelse. Det skall inte vara möjligt att enbart genom en enkel gest eller åtgärd slippa åtal för en gärning som fått allvarliga konsekvenser för brottsoffret.»

[64] Ks. *prop.* 1994/95:12 s. 76–77, missä on mm. todettu: »Att åtal väcks och förhandling hålls i domstol innebär också i sig att det för den unge markeras att samhället ser allvarligt på upprepad brottslighet.»

[65] Ks. *RÅC* I:123 s. 6.

Yleisen edun otsakkeen alla ohjeissa on myös todettu, että rikoksen uusimistapauksissa uutta syyttämättäjättämispäätöstä ei normaalisti tule tehdä, varsinkaan jos uusi rikos on tehty kuuden kuukauden kuluessa aiemmasta syyttämättäjättämispäätöksestä. Toisaalta, jos syyte ei johtaisi muihin kuin sellaisiin toimenpiteisiin, joihin voidaan ryhtyä syyttämättäjättämispäätöksen yhteydessä, syytteestä voidaan uudenkin rikoksen johdosta luopua.[66] Ohjeissa on ilmeisesti tarkoitettu sellaisia tapauksia, joissa odotettavissa oleva tuomioistuimen määräämä seuraamus olisi Ruotsissa rikosten seuraamusjärjestelmään kuuluva *överlämnande till särskild vård* ja sen alalaji *vård inom socialtjänsten* (ks. BrB 1:3 § ja 31:1 §), joka tarkoittaa juuri LUL 17.1 §:ssä mainittuja SoL:n tai LVU:n mukaisia toimenpiteitä.

Ohjeissa mainittu kuuden kuukauden määräaika liittyy vuoden 1988 uudistuksen yhteydessä LUL:iin lisättyyn, nykyisin LUL 22 §:ssä olevaan *nuhteettomuusvaatimukseen* (krav på skötsamhet). Sen mukaan syyttämättäjättämispäätöksen *peruuttamista harkittaessa* tulee erityisesti kiinnittää huomiota siihen, onko nuori syyllistynyt uuteen rikokseen kuuden kuukauden kuluessa päätöksen tekemisestä. Uudistuksen tarkoituksena oli syyttämättäjättämisinstituution puitteissa osoittaa nuorelle aiempaa selvemmin, että yhteiskunta suhtautuu vakavasti hänen rikokseensa. Nuhteettomuusvaatimuksen arvioitiin myös toimivan mm. vanhempien tukena näiden pyrkiessä pitämään nuorta loitolla sopimattomista piireistä ja rikosten tekemisestä. Säännöksen valmisteluvaiheessa oli esillä nuhteettomuusvaatimuksen kytkeminen varsinaiseen koetusaikaan, mutta siitä luovuttiin, koska koetusajan katsottiin voivan antaa nuorelle vaikutelman, ettei nuhteettomuusvaatimus olisi enää voimassa koetusajan jälkeen.[67] LUL:n nuhteettomuusvaatimus ei siis ole rajattu säännöksessä mainittuun kuuteen kuukauteen; tuona aikana tapahtunut uusi rikos on vain *erityisesti* otettava huomioon harkittaessa aiemman päätöksen peruuttamista.[68]

RÅ:n ohjeissa on annettu eräitä LUL:n soveltamista koskevia *rikoslajikohtaisia ohjeita*. Näpistyksen osalta ohje kehottaa pidättyvyyteen myös nuorten osalta, sillä »butikstillgrepp och andra smärre tillgreppsbrott har blivit ett samhällsproblem». Nuoren ymmärtämättömyys tai harkitsemattomuus voi kyllä usein olla perusteeena syyttämättä jättämiselle, mutta toisaalta ohjeissa on pidetty tärkeänä kriminaalipoliittisena toimenpiteenä yhteiskunnan sel-

[66] Ks. *RÅC* I:123 s. 5–6.
[67] Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 18 ss.
[68] Syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamisesta ks. myös III A 3.3 *b*.

vää ja nopeaa reaktiota rikoksen johdosta.[69] Muutoin LUL:n syyttämättäjättämissäännöksen soveltamisala on ohjeiden mukaan laajin juuri omaisuusrikoksissa, kun taas pahoinpitelyt ja muut henkilöön kohdistuvat rikokset ovat säännönmukaisesti luonteeltaan sellaisia, että niin yleinen kuin yksityinenkin etu puoltavat syytteen nostamista.[70]

2.3 Kohtuus- ja poikkeuksellisuusperusteet

a. Suomi (RVA 15 a 1-kohta)

Suomessa on RVA 15 a §:n 1-kohdan *kohtuusperusteeseen* kerätty sellaisia lähinnä rikoksentekijän henkilökohtaisiin oloihin tai teon jälkeisiin tapahtumiin liittyviä seikkoja, joilla ei ole välitöntä yhteyttä itse teon haitallisuuteen tai tekijän syyllisyyteen, mutta jotka kuitenkin tekevät syytteen nostamisen ja rangaistuksen tuomitsemisen kohtuuttomaksi tai tarkoituksettomaksi:[71]

> Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 15 §:n 2 momentissa säädetään, jättää syytteen ajamatta, milloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, tekijän henkilökohtaiset olot, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat.

Tärkeän yleisen tai yksityisen edun tulkinta on ollut jo esillä jaksossa III A 1. Tuolloin todettiin, että yleisellä edulla ei ole kohtuusperusteessa juuri merkitystä syyttämättä jättämisen esteenä, kun säännöksen soveltaminen edellyttää muutoinkin, että oikeudenkäynti ja rangaistus on poikkeuksellisten syiden vuoksi kohtuuton tai tarkoitukseton; näissä tapauksissa syyttämättä jät-

---

[69] Tämän vaatimuksen voi ohjeiden mukaan joissakin tapauksissa täyttää LUL:n nojalla tehtyihin syyttämättäjättämispäätöksiin liittyvä tiedoksiantomenettely.

[70] Ks. *RÅC* I:123 s. 5 ss. Vrt. aiempi ohje *RÅC* I:106, joka näpistyksen osalta edusti lievempää kantaa (s. 5).

[71] RVA 15 a §:n 1-kohdan säännös kattaa siis kohtuusnäkökohtien huomioon ottamisen ohella sellaiset *tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat*, joiden nojalla rangaistuksen käyttö on katsottu utilitarististen tavoitteiden kannalta tarpeettomaksi. Säännöksen nimityksenä »kohtuusperuste» on kuitenkin niin vakiintunut, ettei sitä ole enää syytä pyrkiä muuttamaan. Ks. myös *Lappi-Seppälä* 1987 s. 192 ss. ja 1991 s. 921–922 ja alav. 43.

täminen olisi vain harvoin ristiriidassa yleisen oikeustajunnan vaatimusten kanssa.

Rikoksen vaikutusten estäminen tai poistaminen voi esitöiden mukaan puoltaa syyttämättä jättämistä tapauksissa, joissa tekijä on luopunut rikoksen jatkamisesta tai *pyrkinyt* ehkäisemään tai poistamaan rikoksensa vahinkovaikutukset. Näiden seikkojen painoarvoon vaikuttaisi, *kuinka aikaisin* rikoksentekijä on ryhtynyt mainittuihin toimenpiteisiin ja *kuinka oma-aloitteista* hänen toimintansa on ollut.[72] Tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu *sovinto* viittaa etenkin kunnalliseen sovittelutoimintaan, mutta myös muunlaiset sopimiset voidaan ottaa huomioon. Vuoden 1991 uudistuksessa vain esitöissä mainittu sovinto nostettiin kohtuusperusteeseen 1.2.1997 voimaan tulleella lailla (1059/1996) nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain säätämisen yhteydessä. Tarkoituksena oli selventää ja painottaa sovittelun merkitystä syyttämättä jättämisen perusteena.[73] Sovittelun merkitys syyttämättä jättämisen perusteena on lähemmin arvioitavana jäljempänä jaksossa IV 6.

Kohtuusperusteen nojalla voidaan siis ottaa huomioon osittain samoja seikkoja kuin rangaistuksen mittaamisessa RL 6 luvun 3 §:n 3-kohdan nojalla, jonka mukaan tekijän oma-aloitteinen pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka edistää rikoksensa selvittämistä ovat rangaistuksen lieventämisperusteita. Erona voidaan panna merkille ensinnäkin se, että kohtuusperuste ei edellytä tekijän *oma-aloitteisuutta* rikoksen vaikutusten estämisessä tai poistamisessa, mitä on perusteltu mm. sillä, että aloite esimerkiksi sovittelumenettelyyn tulee yleensä sovittelutoimistolta, poliisilta tai syyttäjältä.[74] Ratkaisevaksi on siis tarkoitettu epäillyn positiivinen suhtautuminen *sinänsä* eli tausta-ajatukset ovat samansuuntaisia kuin edellä LUL 17.3 §:n osalta ilmeni. Toisena erona rangaistuksen lieventämisperusteisiin verrattuna on rikoksen *selvittämisen edistämisen* puuttuminen kohtuusperusteesta. Esitöissä tätä perusteltiin poliisi- ja syyttäjäorganisaation välisellä silloisella yhteydellä: ei olisi ollut asianmukaista, jos nimismies olisi sekä val-

[72] Ks. *HE* 79/1989 s. 15. Mainitunlaisten rikoksen tekemiseen liittymättömien seikkojen huomioon ottamista toimenpiteistä luopumisen perusteena on puollettu jo ennen vuoden 1991 uudistusta, ks. esim. *Lahti* 1974 s. 405 ja *Oka* 1986 s. 11.

[73] ks. *HE* 109/1996 s. 8 ja 21–22.

[74] Ks. *Lappi-Seppälä* 1991 s. 923, *Iivari* 1991 s. 223 ja *Järvinen* 1993 s. 69 ss., jonka tutkimuksen mukaan vuonna 1990 kolme neljästä sovitteluun esitetystä jutusta tuli sovittelutoimistoon viranomaisten aloitteesta.

vonut rikosten esitutkintaa poliisipäällystöön kuuluvana että arvioinut syyttäjänä rikoksentekijän omaa osuutta teon selvittämisessä.[75] Tämän argumentin merkitys ei kihlakuntauudistuksen myötä (1.12.1996 lukien) ole enää ajankohtainen.[76]

Rikoksentekijän henkilökohtaiset olot puoltavat puoltavat esitöissä todetun mukaisesti syyttämättä jättämistä, milloin rikoksentekijä on huomattavan iäkäs, vaikeasti sairas tai teon yhteydessä vakavasti loukkaantunut.[77] *OKV muistiossa* tilanteen on katsottu olevan vastaavanlainen silloin, kun rikoksentekijälle *läheinen* henkilö on teon yhteydessä vakavasti loukkaantunut.[78] Näissä tapauksissa usein jo pelkkä oikeudenkäynti merkitsisi tekijälle normaalia suurempaa subjektiivista rangaistuskärsimystä. Iäkkyys ja sairaalloisuus lienevät myös sellaisia seikkoja, joiden huomioon ottamisen kohtelun lieventämiseksi yleinen oikeustajunta helpoimmin hyväksyy.

> Subjektiivisen rangaistuskärsimyksen eroilla voitaisiin toisaalta puoltaa myös tekijän varakkuudessa ja sivistystasossa taikka ammatillisessa ja sosiaalisessa asemassa olevien erojen huomioon ottamista. Esimerkiksi huomattavassa yhteiskunnallisessa asemassa olevalle jo pelkkä oikeudenkäynti voi merkitä poikkeuksellisen suurta kärsimystä.[79] Tällaisissa tapauksissa alkavat käsitykset subjektiivisen rangaistuskärsimyksen huomioon ottamisen oikeutuksesta hajota. Kritiikissä on viitattu sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteen syrjäytymiseen, ran-

---

[75] Ks. *HE* 79/1989 s. 15. Esitöiden mukaan »joissakin poikkeuksellisissa tapauksissa rikoksentekijän oma aktiivisuus rikoksensa selvittämisen edistämisessä voisi kuitenkin vaikuttaa syyttäjän kokonaisharkintaan». Tuomitsematta jättämisen perusteisiin teon selvittämisen edistäminen kyllä kuuluu, ks. RL 3:5.3:n 3-kohta.

[76] Kihlakuntauudistuksen toteuduttua maahan jäi kaksi syyttäjäntehtäviä hoitavaa nimismiestä.

[77] Ks. *HE* 79/1989 s. 15.

[78] Ks. *OKV muistio* 1990 s. 58. Tähän periaatteeseen on viitattu myös apulaisoikeuskanslerin kanteluasiassa antamassa päätöksessä 8.3.1993 dnro 186/1/92, jossa oli kysymys ns. kuhnehoidossa menehtyneen sokeritautia sairastaneen lapsen vanhempien vastuusta. Lääninsyyttäjä oli lukenut vanhempien syyksi kuolemantuottamuksen, mutta jättänyt syytteen nostamatta kohtuusperusteella, kun nämä olivat menettäneet tapahtumassa lapsensa. Valitsemalla sittemmin virheelliseksi osoittautuneen ns. luontaishoitomenetelmän vanhemmat olivat pyrkineet ajattelemaan lapsen parasta, uskoen hoitajan vakuutteluihin menetelmän tehokkuudesta ja parantavasta vaikutuksesta. Lääninsyyttäjän ei katsottu ylittäneen asiassa harkintavaltaansa, eikä oikeuskanslerillakaan ollut päätöksen mukaan syytä päätyä asiassa toisenlaiseen lopputulokseen.

[79] *Forsmanin* (1884 s. 31) mielestä »se epätasaisuus on sen kautta tasoitettu, että vastuunalaisuus yhteiskuntaa kohtaan on korkeampi mitä korkeampi yhteiskunnallinen asema on, varsinkin sivistykseen nähden».

gaistusherkkyyden arviointivaikeuksista seuraavaan epäyhtenäisyyteen ja siihen, että uusklassisessa rikosoikeudessa rangaistuksen tulee olla suhteessa rikoksen vakavuuteen, eikä rikoksentekijän rangaistuskärsimykseen.[80] *Lappi-Seppälä* (1987 s. 500) on kutsunut viimeksi mainittua näkemystä »uusklassiseksi itsepetokseksi» eli kuvitelmaksi, ettemme rankaise ihmisiä, vaan tekoja. *Lappi-Seppälän* mukaan rangaistusten eriasteista kohdentumista ihmisille ei voida mittaamisessa sivuuttaa. – Lienee selvää, ettei ketään saa rangaista muita ankarammin tai lievemmin hänen ammattinsa tai yhteiskunnallisen asemansa vuoksi *sellaisenaan* (yhdenvertaisuuden negatiivinen tulkinta), mutta yksilökohtaisista eroista johtuvien *ylimääräisten kärsimysten minimoiminen* voitaneen hyväksyä yhdeksi lähtökohdaksi. Rangaistuskärsimykseen vaikuttavien seikkojen moninaisuus edellyttäisi erittelevää tarkastelua, johon tässä ei ole mahdollista syventyä.[81] Voidaan kuitenkin todeta, että esimerkiksi yllä viitattu rikoksentekijän huomattavan yhteiskunnallisen aseman huomioon ottaminen syyttämättä jättämistä puoltavana seikkana olisi ilmeisesti säännöksessä tarkoitetun yleisen edun vastaista yleisen oikeustajunnan merkityksessä. Juuri tällaisissa tapauksissa yleisön luottamus oikeuslaitokseen on herkimmillään.[82] Tekijän korkean iän ja sairauden tai loukkaantumisen huomioon ottamisen oikeutuksesta puolestaan vallinnee yksimielisyys ainakin periaatetasolla.[83]

Tekijän *nuoruuden* huomioon ottamista kohtuusperusteen soveltamisessa ei ole käsitelty säännöksen esitöissä. Yhtäältä voitaisiin ajatella, että nuoruuden merkitys olisi rajattu nuoruusperusteessa huomioon otettavaksi ja että kohtuusperusteen soveltamisessa nuoruudella ei olisi vaikutusta. Toisaalta nuoruusperusteessa huomioon otettavat seikat ovat luonteeltaan kovin toisenlaisia kuin kohtuusperusteessa. Nuoren iän huomioon ottamista puoltaisivat suuremman subjektiivisen rangaistuskärsimyksen ohella negatiivisen erityisprevention välttämiseen liittyvät näkökohdat. Rikoksentekijän nuoruuden huomioon ottaminen tulisi nähdä syyttämättä jättämistä puoltavana periaatteena, joka vaikuttaisi erivahvuisena eri perusteissa ja erilaisissa yksittäistapauksissa.

---

[80] Ks. *Hecksher* 1980 s. 161–162.

[81] Laajemmin erilaisia tapauksia on käsitellyt *Lappi-Seppälä* 1987 s. 501 ss.

[82] Näissä tapauksissa kohonneen sanktioherkkyyden huomioon ottamista voidaan siis vastustaa integraatioprevention pohjalta, ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 504. – Ks. myös jakso II 2.2 *d*, jossa todetun mukaisesti syyttäjän legitimiteettivaje ratkaisuelimenä voi päinvastoin edellyttää, että kysymys siitä, *ovatko* toimenpiteistä luopumisen edellytykset olemassa, saatetaan tuomioistuimen ratkaistavaksi.

[83] Yksittäistapauksissa mielipiteet ilmeisesti eroaisivat esimerkiksi sen mukaan, *kuinka vaikea* sairauden tai loukkaantumisen tulisi olla, jotta se oikeuttaisi syyttämättä jättämiseen *tietynlaisessa* rikostapauksessa.

Rikoksentekijän iän vaikutus kohtuusperusteen soveltamiseen oli esillä myös vuoden 1993 syyttäjäkurssilla. Vastauksista laskettujen keskiarvojen mukaiset tulokset olivat seuraavat:[84]

Tekijän ikä (rikoksentekohetkellä)	Vaikutusarvojen keskiarvo
a) 15 vuotta	–1,9
b) 17 vuotta	–1,2
c) 20 vuotta	0,1
d) 35 vuotta	0,4
e) 75 vuotta	–0,3

Tulosten perusteella nuoruus vaikuttaisi »selvästi» (tekijä 15-vuotias) tai »hieman» (tekijä 17-vuotias) syyttämättä jättämisen suuntaan myös silloin, kun harkittavana on kohtuusperusteen soveltaminen. 20- ja 35-vuotiaiden osalta vaikutus on odotetusti lähellä neutraalia. Hieman yllättävä on 75 vuoden iän vähäinen, lähellä neutraalia oleva vaikutus syyttämättä jättämisen suuntaan. Tulos viittaisi siihen, että korkea ikä *sinänsä* ei vastaajien mielestä puoltaisi syyttämättä jättämistä, vaan ilmeisesti edellytettäisiin lisäksi joitakin ikäheikkouden merkkejä.[85] Nuoruus taas vaikuttaisi jo *sinänsä* kohtuusperusteen soveltamista puoltavasti.

Rikoksentekijän *sukupuoli* ei luonnollisestikaan saisi *sinänsä* vaikuttaa syyteharkinnassa. Sen sijaan esimerkiksi raskaus voi olla yksi syyttämättä jättämistä puoltava seikka.[86] Esitöiden mukaan »yhteiskunnallisen kontrollijärjestelmän kokonaistoiminnan kannalta» voi olla tarkoituksenmukaista jättää syyte nostamatta myös, jos rikoksentekijä on *laitoshoidossa* esimerkiksi kehitysvammaisuuden tai mielisairauden vuoksi tai jos kysymys on sosiaaliviranomaisten koulukotiin sijoittamasta nuoresta henkilöstä.[87] Mielisairaudesta johtuvan syyntakeettomuuden rikosopillisesti poikkeavaan käsittelyyn esitutkinnassa ja syyteharkinnassa on aiemmin jo viitattu; syyntakeisuusarvioinnin on katsottu kuuluvan tuomioistuimelle.[88] Kohtuusperusteen myötä

[84] Tutkimuksen toteuttamistapa ja vaikutusarvojen sisältö on esitetty edellä alav. 18 jälkeen.

[85] Tulos e)-kohdassa voi osittain selittyä joidenkin vastaajien tarkoitustaan vastaamattoman vaihtoehdon merkitsemisellä. Vaikka kyselyssä ei juuri voinut olla »vääriä» vastauksia, sellaisena voinee pitää merkintää, jonka mukaan 75 vuoden ikä vaikuttaa »voimakkaasti» *syytteen nostamisen* suuntaan (näin 3 vastauksessa). Jos näiden vastaajien tarkoituksena oli merkitä voimakas vaikutus syyttämättä jättämisen suuntaan, e)-kohdan keskiarvo muuttuisi lukuun –1,0.

[86] Raskauden painoarvo syyttämättä jättämistä puoltavana seikkana on punnittava yksittäistapauksittain. Kohtuussyyt puoltaisivat lähinnä laitosrangaistuksen välttämistä, mutta toisaalta raskaus voidaan ottaa huomioon myös rangaistuksen täytäntöönpanossa (ja sen lykkäämisen perusteena).

[87] Ks. *HE* 79/1989 s. 15.

[88] Ks. I 3.1 alav. 48 jälkeen. Ks. myös *OKV muistio* 1990 s. 58.

asian *käytännöllinen* merkitys on pieni: monissa tapauksissa syyttäjä voi (teoreettisesti oikean) »ei rikos» -päätösperusteen sijasta jättää syytteen nostamatta kohtuusperusteella.

Seuraamusten kasaantumisella kohtuusperusteen soveltamisedellytyksissä viitataan tekijälle teosta koituneisiin ankariin virallisiin tai epävirallisiin seuraamuksiin, kuten kurinpitorangaistukseen tai työpaikan menetykseen.[89] Kyse on siis samanlaisista seikoista, jotka voidaan ottaa huomioon RL 6 luvun 4 §:n nojalla rangaistuksen mittaamisessa.[90]

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimet voivat esitöiden mukaan olla syyttämättä jättämisen perusteena, jos rikoksentekijään kohdistetaan alkoholistien tai huumeiden käyttäjien vieroittamiseen tarkoitettua hoitoa. Oikeudenkäynti ja rangaistus saattaisivat tällöin epätarkoituksenmukaisella tavalla katkaista aloitetun tai suunnitellun hoitosuhteen.[91]

Muina seikkoina, jotka voidaan ottaa huomioon harkittaessa syyttämättä jättämistä kohtuusperusteella, esitöissä on mainittu ensinnäkin asianomistajan nimenomainen toivomus, ettei syytettä nostettaisi, ja toiseksi tilanne, jossa rikoksen syytteeseenpanon pitkähkö vanhentumisaika on kulunut miltei loppuun ja rikos on sattumanvaraisesti vasta tässä vaiheessa tullut viranomaisten tietoon.[92]

Kohtuusperusteen soveltamisalaa ei ole perusteen luonteen vuoksi rajattu vain lieviin rikoksiin, mutta mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys, sitä painavampia siihen liittyvien poikkeuksellisten seikkojen tulee olla, jotta syyttämättä jättämiseen voidaan päätyä. Jos tekijään tai tekoon liittyy useita edellä kuvatuista erityisistä seikoista, joista mikään ei yksinään riitä syyttämättä jättämisen perusteeksi, syyttäjän on suoritettava *kokonaisharkinta* sen arvioimiseksi, onko erityisten seikkojen yhteisvaikutus sellainen, että syyttämättä jättäminen on mahdollista.[93]

b. Ruotsi

b1. RB 20:7.1:n 2-kohta

Suomen kohtuusperustetta vastaavia lähinnä rikoksentekijän henkilöön tai teon jälkeisiin tapahtumiin liittyviä seikkoja voidaan Ruotsissa ottaa huo-

[89] Ks. *HE* 79/1989 s. 15.
[90] RL 6:4:n tulkinnasta ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 494 ss.
[91] Ks. *HE* 79/1989 s. 15.
[92] Ks. *ibid.*
[93] Ks. *HE* 79/1989 s. 15–16 ja *OKV muistio* 1990 s. 59.

mioon sekä RB 20:7.1:n 2-kohdan että RB 20:7.2:n soveltamisessa. Näistä ensin mainittu lainkohta kattaa tosin myös tekijän syyllisyyteen liittyviä samantapaisia näkökohtia kuin Suomessa vain tuomitsematta jättämistä koskevassa RL 3:5.3:n 2-kohdan poikkeuksellisuusperusteessa. RB 20:7.1:n 2-kohdan sanamuoto kuuluu seuraavasti:

> Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse.

Säännös lisättiin RB:hen vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä. Perusteen taustalla olivat humaaniset syyt ja tarve laajentaa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen alaa sellaisiin yli 18-vuotiaiden tekemiin rikoksiin, joita voidaan pitää ainutkertaisina, mutta joista normaalisti seuraisi sakkoa ankarampi rangaistus.[94]

> Säännöksessä edellytetty odotettavissa oleva rangaistus, ehdollinen tuomio (villkorlig dom), sijoittuu rangaistuslajien ankaruusvertailussa sakon ja vankeuden väliin (ks. BrB 27:1 verr. BrB 30:1). Ehdolliseen tuomioon liittyy kahden vuoden koetusaika, jona tuomitun on käyttäydyttävä nuhteettomasti. Oikeus voi lisäksi määrätä, että hänen on koetusaikana tietyssä ajassa ja tietyllä tavalla pyrittävä täyttämään vahingonkorvausvelvollisuutensa. Vahingonkärsijän suostumuksella oikeus voi myös määrätä, että tuomitun on autettava rikoksen johdosta esinevahingon kärsinyttä tietynlaisella työnteolla. Jos tuomittu ei noudata ehdollisesta tuomiosta seuraavia velvoitteita, oikeus voi syyttäjän vaatimuksesta antaa tuomitulle varoituksen tai uusia määräyksiä taikka poistaa ehdollisen tuomion ja määrätä muun seuraamuksen rikoksesta. – Ks. BrB 27:3–6. Ehdollinen tuomio ei siis ole sama kuin Suomessa ehdollinen rangaistus. Ehdollisessa tuomiossa ei esimerkiksi lausuta, mikä vankeusrangaistuksen pituus olisi ollut, jos rangaistuslajin valinnassa olisi päädytty vankeuteen.

Rangaistuslajin valintaa koskevan BrB 30 luvun 7 §:n mukaan »rätten skall som skäl för villkorlig dom beakta om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet». Vähäiseksi arvioitu uusimisriski siis puoltaisi ehdollisen tuomion käyttöä, mitä vastaavasti RB 20:7.1:n 2-kohdan esitöissä on edellytetty, että syyttämättä jätettävän rikoksen tulee olla luonteeltaan ainutkertainen (engångshändelse).[95]

---

[94] Ks. *SOU* 1976:47 s. 209 ja *prop.* 1984/85:3 s. 18, s. 41–43 ja s. 53.

[95] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 42.

Säännöksen soveltamisen perusedellytyksenä olevan *olennaista yleistä tai yksityistä etua* koskevan vaatimuksen tulkinta noudattaa aiemmin esitettyjä yleisiä suuntaviivoja. Esitöissä on nimenomaisesti mainittu, että RB 20:7.1:n 2-kohdan soveltamisessa asianomistajaa ei ole tarkoitettu asettaa edullisempaan asemaan kuin sovellettaessa muita syyttämättäjättämisperusteita.[96]

Säännöksen ahtaaksi tarkoitettua soveltamisalaa kuvaa *erityisiä syitä* (särskilda skäl) koskeva lisäedellytys.[97] Esitöiden mukaan kysymyksen täytyy olla *poikkeustilanteesta*, jossa oikeudenkäynti olisi tarpeeton rikoksen tekemiseen liittyneiden olosuhteiden tai tekijän teon jälkeisten toimenpiteiden perusteella. Syyttämättä jättämistä puoltavana erityisenä syynä on mainittu rikoksen tekeminen ajattelemattomuudesta, tilapäisestä huomaamattomuudesta tai harkitsemattomuudesta. Perusteena voi olla myös oikeuserehdystä lähellä oleva tilanne. Toisaalta huomioon voidaan ottaa myös rikoksen vaikutusten vapaaehtoinen poistaminen tai tekijän henkilöön liittyviä seikkoja, esimerkiksi, jos hän on niin vanha tai osoittaa sellaisia psyykkisiä erityispiirteitä, että humaaniset syyt puoltavat oikeudenkäynnin välttämistä.[98] Huomioon otettavien seikkojen joukko voi siis olla rikosopillisesti melkoisen kirjava. Kokoavasti voidaan todeta, että säännös on tarkoitettu sellaisiin poikkeustilanteisiin, joissa teko on luonteeltaan *ainutkertainen ja anteeksiannettava.*

BrB 27:2:n mukaan oikeus voi tuomita tekijälle ehdollisen tuomion ohella päiväsakkoja. Tältä osin esitöissä on katsottu, että odotettavissa oleva oheissakon tuomitseminen edellyttää säännönmukaisesti (mutta ei ehdottomasti) syytteen nostamista.[99] Tämä puolestaan merkitsee olennaista RB 20:7.1:n 2-kohdan *soveltamisalan kaventumista*, sillä BrB 30:8:n mukaan ehdollisen tuomion yhteydessä on *pääsääntöisesti* tuomittava myös oheissakkoon. Oheissakko voidaan jättää tuomitsematta vain, jos se huomioon ottaen rikoksen muut seuraukset merkitsisi liian ankaraa rangaistusta tai jos sakkojen tuomitsemista vastaan on muita erityisiä syitä. *Näistä* erityisistä syistä on BrB 30:8:n (1988:942) esitöissä mainittu esimerkkinä syytetyn taloudellinen tilanne. Muina huomioon otettavina rikoksen seurauksina tulevat kysymykseen eräät BrB 29:5:ssä mainitut rangaistuksen mittaamisessa huomioon otet-

[96] Ks. *ibid.*

[97] Säännöksen pohjana olleen mietinnön (*Färre brottmål*) ehdotukseen ei sisältynyt erityisiä syitä koskevaa lisäedellytystä ja säännöksen soveltamisala oli ajateltu melko laajaksi. Ks. *SOU* 1976:47 s. 35 ja 209–214.

[98] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 41–42 ja 52–53.

[99] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 42.

tavat seuraukset (esim. työpaikan menetys tai vakava loukkaantuminen).[100] Jos käsillä on tällaisia oheissakon tuomitsemista vastaan puhuvia seikkoja, ei selostettu pääsääntö muodostane estettä syyttämättä jättämiselle.

RÅ:n ohjeissa on mainittu eräitä esimerkkejä säännöksen tyypillisistä soveltamistilanteista. Tällaisia voisivat olla muun muassa tiettyihin sopimussuhteisiin liittyvät omaisuusrikokset kuten oman tilin ylittäminen tai vuokrattua omaisuutta koskevat rikokset, joissa rikoksen tekemiseen on saattanut liittyä esimerkiksi asianomistajan puutteellisista varotoimenpiteistä johtunut houkutus. Ohjeiden mukaan säännöksen soveltamisessa on kuitenkin keskeistä yksittäistapaukseen liittyvien erityispiirteiden arviointi eikä rikostyyppi sinänsä. Ohjeiden mukaan tekijän henkilöön liittyvien olosuhteiden, joiden nojalla ehdollinen tuomio olisi odotettavissa, tulee olla helposti havaittavia. Mikäli arviointi edellyttäisi esimerkiksi erityistä henkilötutkintaa (personutredning), tulee asiassa nostaa syyte.[101]

b2. RB 20:7.2

Toinen Suomen kohtuusperustetta muistuttava syyttämättäjättämissäännös Ruotsissa on RB 20 luvun 7 §:n 2 *momentti*, joka huomioon otettavien seikkojen rikosopillisen luonteen puolesta on ehkä lähempänä kohtuusperustetta, kuin edellä käsitelty RB 20:7.1:n 2-kohta. Säännös kuuluu seuraavasti:

> Åtal får underlåtas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

Säännös lisättiin RB 20:7:ään alunperin BrB:n voimaansaattamisen yhteydessä (1.1.1965)[102], jolloin myös tuomitsematta jättäminen (påföljdseftergift) tuli Ruotsissa mahdolliseksi. Säännösten läheinen yhteys ilmeni niiden sanamuodoista; tuomitsematta jättämistä koskevan BrB:n silloisen 33 luvun 4 §:n 3 momentin mukaan »finnes på grund av särskilda omständigheter uppenbart, att påföljd för brottet ej är erforderlig, må påföljd helt eftergivas».

---

[100] Ks. *Prop.* 1987/88:120 s. 104.

[101] Ks. *RÅC* I:124 s. 14–15.

[102] Säännös oli alunperin RB 20:7.1:n 3-kohta. Vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä säännöksen sisältöä ei muutettu, mutta sen soveltamiseen toimivaltaisten syyttäjien piiriä laajennettiin ja säännös sijoitettiin nykyiselle paikalleen RB 20 luvun 7 §:n 2 momenttiin.

Esitöiden mukaan tuomitsemattajättämissäännöstä tuli soveltaa pidättyvästi ja vain aivan poikkeuksellisissa tapauksissa. Huomiota tuli kiinnittää paitsi yleiseen lainkuuliaisuuteen myös siihen todennäköisyyden asteeseen, että tekijä vastaisuudessa pidättäytyy rikosten tekemisestä.[103] Kun mahdollisuus tuomitsematta jättämiseen kuitenkin oli tarkoitettu syyttämättä jättämistä laajemmaksi, jäi viimeksi mainitun soveltamisala hyvin ahtaaksi. Lähinnä kysymykseen tulivat sellaiset poikkeustilanteet, joissa oikeudenkäynti jo *sinänsä* olisi ollut tarpeeton tai kohtuuton.[104] Myös käytännössä säännöksen soveltaminen jäi harvinaiseksi poikkeustapaukseksi.[105] Säännöksen poikkeusluonteisuutta korosti myös *toimivaltarajoitus*: alunperin vain RÅ oli toimivaltainen soveltamaan sitä. Tämän vuoksi tapauksia kutsuttiin nimityksellä »RÅ-fallen». Toinen, yhä käytössä oleva nimitys on *»extraordinära fall»*.[106] Vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä toimivalta ulotettiin ylisyyttäjiin,[107] ja nykyisin säännöstä saavat soveltaa myös valtionsyyttäjät ja päällikkösyyttäjät.[108]

Tuomitsematta jättämisen soveltamisalaa on sittemmin laajennettu 1.1.1989 voimaan tulleen rangaistuksen määräämistä ym. koskevan uudistuksen yhteydessä (SFS 1988:942), mutta se on edelleen tarkoitettu poikkeustilanteisiin.[109] Vaikka syyttämättä jättämistä koskeva RB 20:7.2 on puolestaan säilynyt asiallisesti muuttumattomana, sen yhteys tuomitsematta jättämiseen on edelleen tulkinnan ja soveltamisen pohjana. RÅ:n ohjeiden mukaan säännös voi tulla sovellettavaksi tilanteissa, joissa tuomitsematta jättäminen olisi odotettavissa ja joissa lisäksi itse oikeudenkäynti olisi yleistä oikeustajua loukkaava tai aiheuttaisi tekijälle poikkeuksellista kärsimystä. Prosessitaloudellisilla seikoilla ei siis ole merkitystä näissä tilanteissa. Ohjeiden mukaan syyttämättä jättäminen voi tulla kysymykseen kuinka törkeissä rikoksissa hyvänsä, jos vain edellytykset ovat muutoin olemassa.

RÅ:n kansliassa on tehty tutkimus RÅ:n vuosina 1980–1984 ratkaisemista sellaisista asioista, joissa on ollut kysymys RB 20:7.2:a vastaavan silloisen

[103] Säännöksen valmisteluvaiheista kokoavasti ks. *SOU* 1986:14 s. 427 ss.
[104] Ks. *RÅC* I:105 s. 34–35.
[105] Ks. *Cars* 1967 s. 321 ss. ja 1968 s. 504.
[106] Ks. esim. *RÅC* I:124 passim.
[107] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 43–46.
[108] Ks. åklagarförordning (1996:205) 16 §.
[109] Ks. BrB 29:6 verr. 29:5. Esitöistä ks. erit. *SOU* 1986:14 s. 427–432 ja *prop.* 1987/88:120 s. 60 ss.

RB 20:7.1:n 3-kohdan soveltamisesta.[110] Tutkimuksesta ilmenevän soveltamiskäytännön on katsottu vastaavan niin hyvin myös nykyistä käytäntöä, että selostus tutkimuksesta on otettu 1.7.1994 voimaan tulleen *RÅC* I:124:n liitteeksi.

> Tutkimuksen mukaan vuosina 1980–1984 oli ratkaistu yhteensä 103 po. perusteen soveltamista koskevaa asiaa, eli noin 20 asiaa vuodessa. Kolme neljäsosaa asioista oli saapunut RÅ:lle alemman syyttäjän aloitteesta ja loput epäillyn tai tämän avustajan aloitteesta. Asioista 58 oli johtanut syyttämättä jättämiseen ja 45 syytteeseen. Tavallisin syy syyttämättä jättämisen epäämiseen oli se, että *syyllisyyskysymys ei ollut selvä* (24 tapausta). Epäillyn kiistäminen oli johtanut lähes poikkeuksettomasti syytteen nostamiseen. Syyttämättä jättämiseen johtaneet tyypilliset tapausryhmät olivat puolestaan seuraavanlaisia:
> – *Tekijä kärsii vaikeasta sairaudesta.* Vaikeaan sairauteen oli vedottu 23 asiassa ja näistä 17:ssä oli päädytty syyttämättä jättämiseen. Sairauden on edellytetty olevan paitsi vaikean (parantumaton syöpä, laajaan halvaantumiseen johtanut aivovaurio jne.), myös pysyvän.
> – *Tekijä on loukkaantunut vaikeasti rikoksen tekemisen yhteydessä.* Tavallisimmin kysymys on ollut rattijuopumusrikoksen yhteydessä tapahtuneesta liikenneonnettomuudesta, jossa tekijän loukkaantuminen on johtanut laajaan ja pysyvään halvaantumiseen.
> – *Tekijä on ollut hyvin vanha tai hyvin nuori.* Pelkkä ikä ei ole ollut riittävä peruste syyttämättä jättämiseen, vaan lisäksi on vaadittu esim. tekijän terveyteen tai psyykkisiin piirteisiin liittyviä lisäperusteita.
> – *Tekijä on aiheuttanut läheisensä kuoleman.* Tyypillisin tilanne on ollut liikenneonnettomuuden yhteydessä tapahtunut läheisen kuolema. Kaikki tapaukset (20) olivat johtaneet syyttämättä jättämiseen.

Syyttämättä jättämisen perusteena on siis korostuneesti ollut tekijän henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyvät kohtuusnäkökohdat. Sairaus, loukkaantuminen yms. seikka on luonnollisesti suhteutettu rikoksen vakavuuteen; mitä törkeämmästä rikoksesta on ollut kysymys, sitä vaikeampi on sairauden tai loukkaantumisen tullut olla, jotta syyttämättä jättämiseen on voitu päätyä.

2.4 Konkurrenssiperusteet

a. Suomi (RVA 15 a 2-kohta)

Vuoden 1991 uudistuksessa syyttämättä (ja tuomitsematta) jättäminen tuli mahdolliseksi eräissä rikosten yhtymis- eli konkurrenssitapauksissa, eli sel-

[110] Kun tuolloin vain RÅ:lla oli toimivalta puheena olevan perusteen soveltamiseen, tutkimus on kattanut kaikki tapaukset.

laisissa tilanteissa, joissa saman henkilön useilla rikoksilla on tietynlainen rangaistuksen määräämiseen vaikuttava yhteys. Tällöin on yhteiskunnan voimavarojen käytön kannalta edullista, että jostakin muihin verrattuna vähäisemmästä rikoksesta voidaan jättää syyte nostamatta, jos muista rikoksista tuomittava rangaistus on riittävä seuraamus. Perusteen taustalla ovat siis prosessitaloudelliset syyt, mutta se voidaan nähdä myös keinona rangaistustason laskemiseksi ja kohtuullistamiseksi. Vuoden 1991 uudistuksen voimaan tullessa rangaistus kahdesta tai useammasta rikoksesta määrättiin tuolloin voimassa olleen RL 7 luvun mukaan eri tavoin riippuen siitä, olivatko nuo rikokset tehty yhdellä vai useammalla teolla. Tämän mukaisesti RL 7 luvussa oli säännökset ns. yksitekoisesta rikosten yhtymisestä eli ideaalikonkurrenssista, monitekoisesta rikosten yhtymisestä eli reaalikonkurrenssista sekä jatketusta rikoksesta. Tämä jaottelu poistui 1.4.1992 voimaan tulleella rikoslain muutoksella (697/1991), jolla rikosten yhtymisen eri muotoihin perustuneesta erilaisesta rangaistuksen määräämisestä luovuttiin.[111] Rikoksista määrätään ns. yhtenäisrangaistusperiaatetta soveltaen (yleensä) vain yksi yhteinen rangaistus riippumatta siitä, onko rikokset tehty yhdellä vai useammalla teolla ja millaisen kokonaisuuden ne muodostavat. Rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistuksen yhteydessä ei muutettu konkurrenssiperusteen soveltamisedellytyksiä, mikä säännöksen väljän muotoilun ansiosta ei sinänsä ollut tarpeenkaan. Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain säätämisen yhteydessä konkurrenssiperusteeseen tehtiin kuitenkin 1.2.1997 voimaan tullut lähinnä tekninen lainmuutos (1059/1996) yhtenäisrangaistusjärjestelmän ilmentämiseksi.[112] Nykyisin RVA 15 a §:n 2-kohdan *konkurrenssiperuste* on muotoiltu seuraavasti:

> Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, virallinen syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 15 §:n 2 momentissa säädetään, jättää syytteen ajamatta, milloin rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Konkurrenssiperusteen soveltamisala määräytyy siis paitsi »tärkeän yleisen tai yksityisen edun» ja »olennaisuus» -kriteerien, myös sen perusteella, *milloin rikoksista voidaan määrätä yhteinen rangaistus*. Säännöksen sovel-

---

[111] Konkurrenssijärjestelmän uudistamista ehdotti jo vuonna 1920 professori Allan *Serlachius* oikeusministeriön toimeksiannosta tekemässään luonnoksessa uuden rikoslain yleiseksi osaksi. Tästä sekä myöhemmistä ehdotuksista ja toteutuneen uudistuksen valmisteluvaiheista ks. *HE* 40/1990 s. 21–23 sekä *Majanen* 1991 s. 946–947.

[112] Ks. *HE* 109/1996 s. 22.

tamisalan hahmottamiseksi on siksi tarpeen lyhyesti tarkastella konkurrenssijärjestelmän pääpiirteitä.[113]

Yhteinen vankeusrangaistus on pääsääntöisesti määrättävä ensinnäkin silloin, kun joku olisi tuomittava *samalla kertaa* kahdesta tai useammasta rikoksesta vankeuteen. Yhteistä vankeusrangaistusta ei kuitenkaan määrätä rikoksista, joiden välinen konkurrenssi on RL 7:6:n mukaan katkennut, eikä silloin, kun muualla laissa olevista rikoksen yhtymistä koskevista erityissäännöksistä muuta johtuu.[114] Rikosten välisen konkurrenssin katkaisee *tuomio*, jolla on tuomittu *ehdoton*[115] vankeusrangaistus tai jolla *ehdollinen vankeusrangaistus on määrätty pantavaksi täytäntöön*. Jos jostakin rikoksesta olisi tuomittava vankeutta ja yhdestä tai useammasta muusta rikoksesta sakkoa, tuomioistuin saa tuomita kaikista rikoksista yhteisen vankeusrangaistuksen[116] taikka joistakin niistä yhteisen vankeusrangaistuksen ja sen ohella muista rikoksista sakkoa (RL 7:1). Yhteinen vankeusrangaistus voidaan määrätä myös *jälkikäteen* (RL 7:6). Yhteisen vankeusrangaistuksen määräämisessä on säilytetty se vanhan yhdistämisjärjestelmän periaate, että rikoksentekijä pyritään saattamaan kokonaisrangaistuksen suhteen samaan asemaan riippumatta siitä, käsitelläänkö kaikki yhteiseen rangaistukseen johtavat rikokset yhdessä vai useammassa oikeudenkäynnissä. Jos ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittua syytetään hänen ennen tämän rangaistuksen tuomitsemista tekemästään muusta rikoksesta, rangaistus on tämän vuoksi määrättävä niin kuin kaikki nämä rikokset olisi saatettu samalla kertaa tuomioistuimen käsiteltäväksi.[117] Jos

---

[113] Konkurrenssijärjestelmän erityispiirteisiin sitä vastoin ei ole tarkoituksenmukaista syventyä senkään vuoksi, että järjestelmän uudistaminen on vireillä. Perusteellinen esitys vuoden 1992 konkurrenssijärjestelmästä on teoksessa *Viljanen* 1992.

[114] Esimerkiksi siviilipalveluslain (1723/1991) 28 §:n mukaan siviilipalvelusrikoksesta ja muusta rikoksesta ei saa määrätä yhteistä vankeusrangaistusta.

[115] Aikaisemmin myös ehdollisen vankeusrangaistuksen tuomitseminen katkaisi konkurrenssin.

[116] Sakkorangaistuksen sisällyttäminen yhteiseen vankeusrangaistukseen, sitä korottaen, on periaatteelliselta kannalta epätyydyttävä varsinkin silloin, jos rikoksesta ei ole säädetty muuta rangaistusta kuin sakkoa. Esitöiden mukaan sakkorangaistuksen sisällyttämistä yhteiseen vankeusrangaistukseen voidaan pitää hyväksyttävänä lähinnä silloin, kun se olisi tuomitun edun mukaista (*HE* 40/1990 s. 28). Selostettua ratkaisumahdollisuutta puoltavat myös eräät käytännön syyt, ks. *Majanen* 1991 s. 949.

[117] Ehdollisten rangaistusten käsittelyä konkurrenssijärjestelmässä koskevat EhdL:n 4 ja 5 §:n (700/1991) valitettavan monimutkaisiin lopputuloksiin johtavat säännökset (ks. niistä *OKV Jaatinen - Jääskeläinen* 1992 s. 10, *Majanen* 1991 s. 956 ja *HE* 40/1990 s. 44–48). Tarkoitus on kyllä ollut hyvä, eli tuomioistuimen harkintavallan lisääminen siten, että suoritettavan vankeusrangaistuksen aika muodostuisi kohtuulliseksi määrättäessä täytäntöönpantavaksi aikaisemmin ehdollisena tuomittuja vankeusrangaistuksia.

aikaisemmin tuomittua rangaistusta, myös sen ehkä jo tapahtuneen täytäntöönpanon merkitys erityisesti huomioon ottaen, on pidettävä riittävänä seuraamuksena myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleesta rikoksesta, tuomioistuimen on määrättävä, että *aikaisempi rangaistus koskee myöhempääkin rikosta*. Huomattava on kuitenkin, että yhteinen vankeusrangaistus saadaan määrätä jälkikäteen edellä selostetuilla tavoilla vasta sitten, kun aikaisempi tuomio on saanut *lainvoiman* tai on pantavissa täytäntöön niin kuin lainvoimainen tuomio.[118]

Yhteinen sakkorangaistus voidaan tuomita *vain*, jos rangaistus kaikista rikoksista tuomitaan *samalla kertaa*. Rangaistus voidaan katsoa tuomituksi useammasta rikoksesta samalla kertaa, jos niistä tuomitaan rangaistus *samalla päätöksellä*. Sakkorangaistusten osalta ei siis noudateta sitä vankeusrangaistusten osalta toteutettua periaatetta, että rikoksentekijä pyritään saattamaan rangaistuksen määräämisen suhteen samaan asemaan riippumatta siitä, milloin rangaistukset eri rikoksista määrätään. Esitöiden mukaan ei voitu pitää tarkoituksenmukaisena vähäisimpien rikkeiden täydellistä rekisteröintiä ja »vielä vähemmän» niitä koskevien tietojen hankkimista aina silloin, kun joku on syytteessä sakolla rangaistavasta rikoksesta.[119]

RVA 15 a §:n 2-kohdan mukainen syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen, jos uusi rikos edellä selostetuissa yhteisen rangaistuksen määräämiseen johtavissa tilanteissa *ei vaikuttaisi olennaisesti kokonaisrangaistuksen määrään*. Tämän vuoksi *yhteisen rangaistuksen mittaamisella* on välitön yhteys konkurrenssiperusteen soveltamisalaan.[120] RL 7:5:n mukaan yhteisen vankeusrangaistuksen ja yhteisen sakkorangaistuksen mittaamisessa noudatetaan soveltuvin osin RL 6 luvun säännöksiä. Mittaamisen lähtökohdaksi on otettava siitä rikoksesta tuomittava rangaistus, josta tuomioistuimen harkinnan

[118] Tuomitsemishetken ja rikoksen tekohetken ajankohtia ja niiden keskinäistä suhdetta konkurrenssin katkeamisen kannalta harkittaessa voidaan esitöiden mukaan noudattaa jo vanhan lain aikana muotoutunutta oikeuskäytäntöä, ks. siitä *HE* 40/1990 s. 34 ja *OKV Jaatinen – Jääskeläinen* 1992 s. 6.

[119] *HE* 40/1990 s. 18. Tässä järjestelmän oikeudenmukaisuus ja johdonmukaisuus ovat saaneet väistyä prosessin yksinkertaisuuden ja tehokkuuden tieltä, joskin jälkikonkurrenssin huomioon ottamisen edellyttämä sakkorikosten rekisteröinti olisi toisaalta ollut tuomittujen edun vastaista. Koska yhteinen sakkorangaistus on epäillyn kannalta edullisempi kuin erikseen määrättävät sakkorangaistukset ja niiden yhteenlaskeminen, epäkohtana on kuitenkin pidettävä sitä, että edes samoihin aikoihin vireillä olevien samaa syytettyä koskevien sakkoasioiden saattamiseksi yhdessä käsiteltäväksi ei ole säädetty mitään velvoitteita. Tämä epäkohta liittyy erityisesti rangaistusmääräysmenettelyn käyttöön, ks. jaksoa III B 1.1 *c.* alav. 229 jälkeen.

[120] Yhtenäisrangaistuksen mittaamisesta ks. tarkemmin *Lappi-Seppälä* 1992.

mukaan olisi tuleva ankarin rangaistus ja yhteinen rangaistus on mitattava siten, että se on *oikeudenmukaisessa suhteessa myös rikosten lukumäärään, vakavuuteen ja keskinäiseen yhteyteen.*[121] Esitöiden mukaan (*HE* 40/1990 s. 31–33) rikosten keskinäinen yhteys voi olla yhtäältä rangaistuksen lieventämisperuste ja toisaalta koventamisperuste. Esimerkiksi se, että rikokset ovat vanhan lain mukaisessa ideaalikonkurrenssissa tai muodostavat jatketun rikoksen, tulisi yleensä ottaa huomioon yhteisen rangaistuksen lieventämisperusteena. Toisaalta rikosten keskinäinen yhteys olisi yhteisen rangaistuksen koventamisperuste, jos rikollinen toiminta osoittaa suunnitelmallisuutta tai kysymys on liigarikollisuudesta. Koska uudistuksen eräänä tavoitteena oli aiemman reaalikonkurrenssia koskevien säännösten eräissä tapauksissa synnyttämien kohtuuttomuuksien oikaiseminen, voidaan esitöiden mukaan erityisenä lieventämisperusteena pitää myös sitä, että sinänsä suuri määrä rikoksia muodostaa kokonaisuuden, jota on kutsuttu rikoskierteeksi. Tällaiseen rikoskierteeseen voidaan rinnastaa myös sellainen rikosten keskinäinen yhteys, jossa toinen rikos on tehty toisen edistämiseksi tai salaamiseksi.

RVA 15 a §:n 2-kohdan soveltamisedellytyksissä ei ole mitään nimenomaista rajoitusta rikoksesta odotettavissa olevan rangaistuksen lajille tai ankaruudelle. Säännös soveltuu siis sekä sellaisiin tekoihin, joista olisi odotettavissa sakkorangaistus, että sellaisiin rikoksiin, joista olisi odotettavissa vankeusrangaistus, jos vain rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään. Tuomioistuin voi RL 7:6.1:n nojalla määrätä, että aikaisemmin tuomittu rangaistus koskee myös myöhemmin käsiteltäväksi tullutta rikosta. Tällaisissa tapauksissa, joissa uusi rikos ei *lainkaan* vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään, on RVA 15 a §:n 2-kohdan soveltaminen erityisen tarkoituksenmukaista, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi.[122]

---

[121] Oikeusministeriön tilastokeskuksessa teettämän selvityksen mukaan vanhan lain aikana alioikeuksien rangaistusten mittaamiskäytäntö rangaistuksia *yhdistettäessä* oli varsin kaavamaista. Selvityksen mukaan vuosina 1983–1986 runsaat 80 % yhdistämisistä toimitettiin siten, että tuomioistuimet lisäsivät ankarimpaan rangaistukseen tasan kolmanneksen muista rangaistuksista. Ks. *HE* 40/1990 s. 9–11.

[122] Tuomioistuimen osalta RL 7:6.1:n mainitun säännöksen ja tuomitsematta jättämistä koskevan RL 3:5.3:n 4-kohdan konkurrenssiperusteen soveltamisen välinen suhde näyttää epäselvältä. Kummassakaan tapauksessa rikos, johon säännöstä sovelletaan, ei vaikuta lainkaan kokonaisrangaistukseen, mutta molemmissa tapauksissa tuo rikos kuitenkin luetaan tekijälleen syyksi. Tältä kannalta se, kumpaa säännöstä tuomioistuin soveltaa, näyttäisi jäävän lähinnä makuasiaksi. *Majanen* (1991 s. 956) on arvioinut, että säännökset »vain tukevat ja täydentävät toisiaan». *Lappi-Seppälä* (1992 s. 654–656) on kiinnittänyt huomiota mm. siihen, että RL 7:6:n soveltaminen johtaa säännönmukaisesti ri-

Milloin rikos vaikuttaa *olennaisesti* kokonaisrangaistuksen määrään, on arvioitava kussakin yksittäistapauksessa erikseen. Säännöksen esityöt (*HE* 79/1989 s. 16) johtavat melko varovaiseen tulkintaan. Jos esimerkiksi kysymys on törkeästä rikoksesta, josta tuomitaan pitkä vankeusrangaistus, esitöiden mukaan »ei tunnu välttämättömältä syyttää sen lisäksi vähäisestä rikoksesta, josta seuraisi lyhyehkö lisärangaistus». Sakkorikosten osalta taas »lähinnä tarkoitetaan tilanteita, joissa eri teoilla tehdyt pitkähköön vapausrangaistukseen johtava rikos ja pieneen sakkorangaistukseen johtava rikos tulisivat yhtäaikaa tuomioistuimen käsiteltäväksi». Säännös soveltuisi myös silloin, kun rikosten kokonaisrangaistus tulee todennäköisesti olemaan tuntuva sakkorangaistus, mikäli jokin rikos on muihin nähden »selvästi vähäisempi». Esitöiden mukaan säännös tulisi ilmeisesti yleisimmin sovellettavaksi ns. jälkikonkurrenssitilanteissa eli silloin, kun rikoksentekijä on jo tuomittu osasta rikoksia ja myöhemmin ilmenee niiden kanssa konkurrenssissa oleva teko. *OKV muistiossa* (1990 s. 59–61) on katsottu, että jos jostakin teosta on odotettavissa sakkorangaistus ja muista pitkähkö vankeusrangaistus, ei ensin mainitun teon vaikutus kokonaisrangaistukseen ilmeisesti ole olennainen. Jos kaikista rikoksista odotettavissa oleva seuraamus on samaa rangaistuslajia, tulee syyttämättä jätettävän teon yleensä olla selvästi vähäisempi kuin muut rikokset. Jos tuomion jälkeen ilmenee uusi aiempien tekojen kanssa konkurrenssissa oleva rikos, sen ei kuitenkaan tarvitsisi olla muita vähäisempi. – Selostettujen ohjeiden käyttökelpoisuutta vähentää se, että ne on annettu vanhan konkurrenssijärjestelmän aikana, jolloin mm. eri teoista määrättiin yksikkörangaistukset ennen rangaistusten yhdistämistä tai yhteenlaskemista.

Konkurrenssiperusteen *olennaisuuskriteerin* merkitystä pyrin selvittämään myös vuoden 1993 syyttäjäkurssilla, missä osanottajien tuli arvioida, mikä merkitys rikoksen odotettavissa olevalla vaikutuksella kokonaisrangaistukseen oli konkurrenssiperusteen soveltamisen / syytteen nostamisen kannalta. Vastauksista laskettujen keskiarvojen mukaiset tulokset olivat seuraavat:[123]

kosrekisterimerkintään, kun taas RL 3:5:n soveltaminen ei. Kun lisäksi tuomitsematta jättäminen on seuraamusportaikon lievin seuraamus, voisi lopputuloksena olla, että lievemmissä jutuissa soveltuisi RL 3:5 ja vakavampien rikosten yhteydessä olisi käytettävissä RL 7:6.

[123] Tutkimuksen toteuttamistapa ja vaikutusarvojen sisältö on esitetty edellä alav. 18 jälkeen.

Odotettavissa oleva vaikutus kokonaisrangaistuksen määrään	Vaikutusarvojen keskiarvo
a) ei vaikutusta	–2,6
b) lisää sakkoja, kun kokonaisrangaistus sisältää vain sakkoa	–0,4
c) lisää sakkoja, kun kokonaisrangaistus sisältää myös vankeutta	–0,5
d) lisää vankeusrangaistuksen määrää:	
10 %	–1,3
20 %	–0,1
30 %	1,0
40 %	1,9
50 %	2,3
75 %	2,7
100 %	2,9

Tulosten perusteella konkurrenssiperusteen soveltamista puoltaa odotetusti lähes »voimakkaasti» se seikka, että rikos ei vaikuta kokonaisrangaistuksen määrään. Hieman yllättävää on se, että lisääntyvien sakkojen vaikutus on arvioitu keskimäärin samanlaiseksi (hivenen syyttämättä jättämisen suuntainen) riippumatta siitä, sisältääkö kokonaisrangaistus vain sakkoa vaiko myös vankeutta (b- ja c-kohdat). Tulos voi tosin johtua siitä, että vaikutus on kysymyksen mainituissa kohdissa annettu hyvin karkeasti määrittelemättä lähemmin kokonaisrangaistuksen ja rangaistuksen lisän suuruutta, jolloin vastaukset on arviointivaikeuksista johtuen saatettu sijoittaa lähelle neutraalia. Kysymyksen d)-kohdassa vaikutuksen suunta vaihtuu syyttämättä jättämistä puoltavasta syytteen nostamisen suuntaiseksi, kun rikos lisää vankeusrangaistuksen määrää noin 20 %. Tulosten perusteella syyttäjät näyttäisivät keskimäärin tulkitsevan olennaisuuskriteeriä melko varovaisesti, mikä säännöksen esityöt ja ohjeistus huomioon ottaen onkin odotettua. – Todettakoon, että pelkällä suhteellisella rangaistuksen lisällä olennaisuuskriteeriä ei voi tyhjentävästi määritellä; ilmeisesti on eri asia, lisääntyykö kokonaisrangaistus esim. kahdesta kuukaudesta kolmeen kuukauteen vai kahdesta vuodesta kolmeen vuoteen.

Konkurrenssiperusteen soveltamisedellytyksissä olevan *tärkeän yleisen tai yksityisen edun* tulkinnan suuntaviivat ovat olleet jo aiemmin esillä (ks. erit. III A 1). *OKV muistiossa* (1990 s. 60) on lisäksi esitetty eräitä juuri konkurrenssiperusteen soveltamisessa huomionarvoisia näkökohtia. Lähinnä yleiseen etuun viittaava on ohje, jonka mukaan joihinkin rikoksiin saattaa liittyä sellainen liitännäisseuraamus, esimerkiksi ajokielto tai konfiskaatio, jonka vuoksi syyttämättä jättäminen ei ole tarkoituksenmukaista. Muistiossa on myös todettu, että vähäisistä rikoksista, joiden käsittely törkeiden rikosten yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista, voidaan tarvittaessa ajaa syytettä rangaistusmääräysmenettelyssä. Kun yllä esitetyn mukaisesti yhtenäisrangaistusjärjestelmässä tällainen menettely johtaisi syytetyn kannalta jotakuinkin

varmasti epäedullisempaan lopputulokseen kuin kaikkien rikosten käsittely yhdessä, selostettua ohjetta ei enää voida hyväksyä.

Yksityisen edun huomioon ottamisen osalta muistiossa on todettu, että samanlaisten rikosten asianomistajia olisi pyrittävä kohtelemaan yhdenvertaisesti. Yhdenvertaisuusperiaatetta saattaa loukata esimerkiksi sellainen menettely, missä samaan rikossarjaan sisältyvistä samanlaisista teoista, joilla on eri asianomistajat, osasta nostettaisiin syyte ja osasta jätettäisiin syyttämättä konkurrenssiperusteella. Tällaista menettelyä saatettaisiin nähdäkseni pitää myös yleisen oikeustajunnan ja järjestelmän legitiimisyysvaatimuksen vastaisena ja siten säännöksessä tarkoitetun *yleisen edun* vastaisena.[124]

Konkurrenssiperusteen kohdalla muistiossa on poikkeuksellisesti esitetty myös eräs *rikoslajikohtainen* ohje. Laajoissa rikossarjoissa tulee ohjeen mukaan konkurrenssiperusteen soveltamismahdollisuudesta huolimatta nostaa syytteitä siten, että rikollisen toiminnan kokonaisuus ja moitittavuus ilmenee syytteistä. Jos esimerkiksi rikossarjaan sisältyy useiden varkauksien ohella pahoinpitely, tulee myös siitä yleensä nostaa syyte. Ohjeen mukaan *vähäistä vakavampien väkivaltarikosten* osalta tulee konkurrenssiperustetta muutoinkin soveltaa *pidättyvästi*.

> Eräs ongelma konkurrenssiperusteen soveltamisessa ns. jälkikonkurrenssitilanteissa koskee RL 7:6.1:ssä asetettua vaatimusta *aikaisemman tuomion lainvoimaisuudesta*. Jos syyteharkinnassa oleva rikos on konkurrenssissa aiempaan *lainvoimaa vailla* olevaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtaneiden rikosten kanssa, voidaanko konkurrenssiperustetta soveltaa, vaikka muutoin edellytykset olisivatkin olemassa? Yhtäältä voitaisiin lähteä siitä, että jos edellytyksiä yhteisen vankeusrangaistuksen määräämiselle ei ole (vielä) olemassa, konkurrenssiperustetta ei voitaisi soveltaa. Toisaalta voidaan todeta, että kun kysymys on konkurrenssiperusteen soveltamisesta *samanaikaisesti* syyteharkinnassa olevien rikosten johdosta, syyttäjällä ei ole kokonaisrangaistuksesta *edes* lainvoimaa vailla olevaan tuomioon perustuvaa tietoa, vaan ainoastaan *oma arvio* odotettavissa olevasta kokonaisrangaistuksesta, ja silti syyttäjä voi päättää syyttämättä jättämisestä konkurrenssiperusteella. Mikäli näin on tapahtunut ja syyttäjän oma arvio muista rikoksista seuraavasta rangaistuksesta osoittautuu virheelliseksi – ääritapauksena näitä rikoksia koskevien syytteiden hylkääminen tai tuomitsematta jättäminen – jolloin syyttämättä jätetyllä rikoksella olisikin ollut olennainen vaikutus kokonaisrangaistuksen määrään, syyttäjä voinee RVA 15 d §:n nojalla peruuttaa aiemman syyttämättäjättä-

[124] Ks. edellä jaksoissa II 1.5 ja III A 1.1 esitettyä yleisen edun merkityssisällöistä.

mispäätöksen ja nostaa syytteen.[125] Kun samanaikaisuustapauksissa syyttämättä jättäminen ei siis edellytä minkäänlaista tuomiota ja kun myös jälkikonkurrenssitilanteissa syyttäjällä on syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamisen kautta vastaavanlainen oikaisumahdollisuus kuin edellä selostetussa virheelliseksi osoittautuvan samanaikaisuusarvioinnin tapauksissa, voidaan puoltaa konkurrenssiperusteen soveltamismahdollisuutta myös niissä jälkikonkurrenssitilanteissa, joissa aiempi tuomio on lainvoimaa vailla. Tämä mahdollisuus koituu yleensä syytetyn eduksi.

b. Ruotsi (RB 20:7.1:n 3-kohta)

Ruotsissa seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen usean rikoksen tapauksissa oli mahdollista jo RB:n alkuperäisen 20 luvun 7 §:n nojalla. Vuoden 1985 uudistukseen asti asiallisesti[126] samansisältöisenä voimassa olleen RB 20:7.1:n 2-kohdan (lag 1942:740) mukaan »allmänt åtal må av åklagaren eftergivas om brottet förövats, innan den misstänkte dömts för annat av honom förövat brott eller till fullo undergått straff eller annan påföljd för sådant brott, och det är uppenbart, att brottet i jämförelse med det andra brottet är med hänsyn till påföljden utan nämnvärd betydelse». Säännöksen soveltaminen jäi käytännössä vähäisemmäksi kuin sen avulla saavutettavissa olevien prosessitaloudellisten etunäkökohtien kannalta pidettiin tarkoituksenmukaisena.[127] Keskeisimpänä syynä vähäiseen soveltamiskäytäntöön pidettiin säännöksen

---

[125] Syyttämättäjättämispäätöksen peruuttaminen edellyttää, että asiassa ilmenneen uuden selvityksen mukaan päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin. Esitöissä ei ole käsitelty tekstissä mainitun tapaisia, juuri konkurrenssiperusteeseen liittyviä peruutustilanteita. Hieman samantapainen on kuitenkin se esitöissä (*HE* 79/1989 s. 18) mainittu peruutukseen oikeuttava tilanne, jossa ilmenee, että syyttämättä jätetty oli ennen päätöstä syyllistynyt muihinkin rikoksiin, ja kaikkien *rikosten yhteys* edellyttäisi yhteistä syyteharkintaa. – Kuten jäljempänä ilmenee, Ruotsissa konkurrenssiperusteisen syyttämättäjättämispäätöksen peruuttaminen ja syytteen nostaminen on esitöiden mukaan mahdollista, jos epäiltyä ei tuomitakaan syytteeseen johtaneista rikoksista, ks. III A 3.3 *b*. Norjassa tämä on mahdollista suoraan lain säännöksen nojalla, ks. edellä jakso I 5.4 ja Norjan rikosprosessilain 74.4 § verr. 70 §.

[126] Lähinnä esitutkinnan rajoittamista koskeneen uudistuksen yhteydessä säännöksen kieliasua hieman modernisoitiin, ks. *prop.* 1981/82:41 s. 2 ja 32.

[127] Ks. esim. *prop.* 1964:10 s. 134, jossa departementschef arvioi syyttäjien soveltaneen po. säännöstä liian pidättyväisesti ottaen huomioon sen tarjoamat prosessitaloudelliset edut. Ks. myös *prop.* 1981/82:41 s. 13, jossa åtalsrättskommittén (*SOU* 1976:47) ehdotukset seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevien säännösten laajentamiseksi torjuttiin, mutta samalla painotettiin voimassa olleen konkurrenssiperusteen »täysimittaisen» soveltamisen tärkeyttä.

uppenbart- ja *nämnvärd* -edellyksiä, joiden katsottiin vaativan syytteen nostamista, jos rikosten vaikutuksesta seuraamukseen vallitsi vähäinenkin epävarmuus. Toiseksi syyksi arvioitiin asianomistajien vahingonkorvausintressien tarpeettoman laaja huomioon ottaminen.[128]

Vuoden 1985 uudistuksen eräs keskeisimmistä tavoitteista oli juuri konkurrenssiperusteisen syyttämättä jättämisen olennainen laajentaminen, jota perusteltiin esitöissä painaviksi katsotuilla prosessiekonomisilla syillä. Nuo syyt olivat erityisen painavat vuoden 1982 alusta voimaan tulleen esitutkinnan rajoittamismahdollisuuden (RB 23:4a) ansiosta, kun esitutkinta voitiin lopettaa tai olla aloittamatta odotettavissa olevan seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen perusteella. Puhtaasti prosessitaloudellisten etujen lisäksi niin yleisen edun kuin epäillyn kannalta pidettiin tärkeänä, että yhteiskunnan reaktio selvitettyjen rikosten johdosta tapahtuu nopeasti eikä viivästy sellaisten muiden rikosten tutkinnasta, jotka vaikuttaisivat vain vähän kokonaisrangaistuksen määrään.[129] RB 20:7.1:n 3-kohdaksi sijoitettu uusi konkurrenssiperuste muotoiltiin seuraavasti:

> Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet.

Säännöksen soveltamistilanteet voidaan jakaa yhtäältä *samanaikaisuustapauksiin (samtidighetsfallen) ja jälkikonkurrenssitapauksiin (successivfallen).*[130] Samanaikaisuustapauksissa syyteharkinnassa on yhtäaikaa useita saman henkilön tekemiä rikoksia. Tällaisissa tapauksissa tuomioistuimen on pääsääntöisesti tuomittava yhteinen rangaistus (BrB 30:3). Yhteinen sakkorangaistus voidaan BrB 25:4:n mukaan tuomita useista rikoksista, jos niistä kaikista voi seurata sakkoa. Yhteinen vankeusrangaistus taas voidaan määrätä useista rikoksista, jos jostakin niistä voi seurata vankeutta (BrB 26:2).

Esitöiden mukaan syyttäjän ei (päinvastoin kuin aiemmin) tarvitse tehdä etukäteisarviota siitä, minkälaiseen seuraamukseen tuomioistuin tulisi päätymään, jos syyte nostettaisiin kaikista rikoksista. Sen sijaan syyttäjän tulee arvioida, onko joistakin rikoksista odotettavissa oleva seuraamus tai jo tuomittu seuraamus riittävä ja adekvaatti koko rikollisesta toiminnasta.[131]

---

[128] Ks. *SOU* 1976:47 s. 162–163.

[129] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 31.

[130] Nimitykset omaksuttiin säännöksen uudistusehdotusta valmistelleen *åtalsrättskommittén* selvitystyön yhteydessä, ks. *SOU* 1976:47 s. 157.

[131] *Prop.* 1984/85:3 s. 50.

Erityisen käyttökelpoisena säännöstä on niin esitöissä kuin RÅ:n ohjeissa pidetty sarjarikollisuuden (seriebrottsligheten) käsittelyssä, jossa tutkinta ja syyteharkinta voidaan suunnata tiettyihin rikossarjan tyyppitapauksiin, jotka kuvaavat koko rikossarjan laatua ja luonnetta. Esimerkiksi huumausainerikosten osalta on tarkoituksenmukaisempaa keskittää resursseja mahdollisimman moneen rikosvyyhtiin kuin harvojen juttujen täydelliseen selvittämiseen ja käsittelyyn. Toinen tyypillinen samanaikaisuustapauksiin liittyvä soveltamistilanne on jonkin selvästi törkeämmän rikoksen ohella syyteharkinnassa olevan lievän rikoksen syyttämättä jättäminen. Näissä tilanteissa syytteen nostamista saattaa joissakin tapauksissa edellyttää liitännäisseuraamuksesta johtuva yleinen etu (esim. jos rikokseen liittyy jonkin oikeuden tai luvan menettäminen).[132]

Kun konkurrenssiperusteen soveltaminen samanaikaisuustapauksissa johtaa tietyllä tavalla »selektiivisiin» syytteisiin, Ruotsissa on ollut esillä kysymys siitä, voiko syyttäjä tuomioistuimessa vedota syyttämättä jätettyihin rikoksiin raskauttavana asianhaarana ja esimerkiksi osoituksena siitä, että syytteessä tarkoitetut rikokset ovat osa laajempaa ammattimaista tai tavanomaista rikossarjaa. Onko toisin sanoen hyväksyttävää yhtäältä jättää syyte nostamatta osasta rikossarjaan kuuluvista teoista, mutta toisaalta vedota samoihin tekoihin raskauttavana asianhaarana?

Åtalsrättskommittén piti mainituin tavoin muotoiltua syytettä »luonnollisena». Mikäli syyttäjä joissakin tapauksissa joutuu esittämään tuomioistuimessa todistelua varsinaisen syytteen ulkopuolelle jätetyistä teoista, menettely ei komitean mielestä ole sen kummempi kuin yleensäkään esitettäessä todistelua varsinaisen tekomomentin ulkopuolisista raskauttavista asianhaaroista. Sitä vastoin komitea piti näissä tapauksissa pulmallisena eräitä oikeusvoimaan liittyviä kysymyksiä. Jos syyttäjä on vedonnut syyttämättä jätettyihin tekoihin raskauttavana asianhaarana, nuo teot vaikuttavat niistä teoista tuomittavaan seuraamukseen, joista syyte on nostettu (tämä on ainakin syyttäjän tarkoitus). Kun tuomioistuin ei kuitenkaan ole *tutkinut* syyttämättä jätettyjä tekoja RB 30:9:ssä tarkoitetulla tavalla,[133] komitean käsityksen mukaan jutussa annettavan tuomion oikeusvoimavaikutus ei ulotu mainittuihin tekoihin.[134] Kun syyttämättäjättämispäätöskään ei saavuta oikeusvoimaa, syyt-

[132] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 31 ja 50 sekä *RÅC* I:124 s. 17–18.

[133] RB 30:9 kuuluu seuraavasti: »Sedan tid för talan mot dom utgått, må ej fråga om ansvar å den tilltalade för gärning, som genom domen prövats, ånyo upptagas.»

[134] Komitean tarkoittamissa tilanteissa on kysymys oikeusvoiman negatiivisesta vaikutuksesta (res judicata), jolla tarkoitetaan (lyhyesti sanottuna) sitä, ettei kannetta (syy-

täjä voisi myöhemmin nostaa syytteen syyttämättä jätetyistä teoista (jos edellytykset syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamiselle ovat olemassa), mikä puolestaan olisi epätyydyttävää siihen nähden, että nuo teot on jo selostetulla tavalla otettu huomioon aiemmassa jutussa. Tämän vuoksi komitea päätyi ehdottamaan syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamismahdollisuuden epäämistä näissä tapauksissa.[135]

Komitean pohdinta sai lausuntokierroksella osakseen ankaraa kritiikkiä. Useat lausunnonantajat asettivat kyseenalaiseksi, onko ylipäänsä luvallista vedota raskauttavana seikkana rikokseen, joka ei sisälly syytteen teonkuvaukseen. Toiseksi menettelyä pidettiin epätarkoituksenmukaisena, koska jutussa ehkä joudutaan esittämään selvitystä sellaisista rikoksista, joita syyte ei koske. Kolmanneksi huomautettiin, että myöhemmin voi olla vaikeata todeta, onko tiettyyn rikokseen vedottu jossakin aiemmassa jutussa vai ei. Vuoden 1985 uudistukseen johtaneen hallituksen esityksen perusteluissa katsottiinkin, että jos jollakin rikoksella on olennaista merkitystä koko rikollisen toiminnan luonteen (esim. tavanomaisuuden) osoittamisen kannalta, tulee tuosta rikoksesta nostaa syyte. Jos syytteen nostamisen jälkeen ilmenee tarve vedota johonkin syyttämättä jätettyyn rikokseen, syyttäjä voi peruuttaa syyttämättäjättämispäätöksen (jos siihen on edellytykset) ja laajentaa syytteen koskemaan siinä tarkoitettua rikosta RB 45:5:n mukaisesti. Kun syyttämättä jätetyt rikokset ovat selvitettyjä ja pääsääntöisesti tunnustettuja, esi-

---

tettä), joka on lainvoimaisella tuomiolla ratkaistu, voida enää ottaa uudelleen tutkittavaksi (ks. esim. *Tirkkonen* 1972 s. 438). Esiin nousevat ongelmat liittyvät oikeusvoiman objektiiviseen ulottuvuuteen (missä laajuudessa tuomion sisällys tulee sitovaksi), erityisesti rikostuomion oikeusvoiman negatiivisen vaikutuksen laajuuteen.

[135] Säännösehdotuksen mukaan »återkallelse får dock ej ske... om det brottet som avsetts med åtalsunderlåtelse... *åberopats som försvårande omständighet* i samband med åtal för annat brott» (ks. *SOU* 1976:47 s. 36, kurs. tässä). – Todettakoon, että *Hollannissa* puheena oleva menettely on käytössä. *Wyngaert* (s. 307) kirjoittaa tästä: »The public prosecutor often decides not to charge the accused with all of the offences of which he is suspected, for example a long series of thefts, and issues a summons for one or two. At the same time, the prosecutor may add information on the other offences to the case-file which is available to the court during the trial. In this way, the prosecutor can induce the court to take into account the offences with which the accused has not been charged when pronouncing sentence for the offences contained in the charge. The Supreme Court has accepted this practice, albeit on certain conditions. The most important of these is that the accused has not denied having committed the offences. In its sentence, the court will then pronounce that it has taken the offences outside of the charge into account. In this way, the public prosecutor is prevented from ever issuing a summons for the same offences.»

töissä arvioitiin tuomioistuimen yleensä suostuvan tällaiseen syytteen laajennukseen.[136] Selostetuista syistä syyttämättäjättämispäätöksen peruutusmahdollisuutta ei rajoitettu komitean esittämällä tavalla.

Hallituksen esityksessä omaksuttua kantaa on pidettävä oikeana, sillä se tekojen kokonaisuus, jonka nojalla syyttäjä vaatii rangaistusta, on kuvattava syytteessä. Åtalsrättskommittén esittämässään menettelyssä havaitsema epäkohta – mahdollisuus samojen rikosten »kahdenkertaiseen» huomioon ottamiseen rangaistuksen määräämisessä – ei sitäpaitsi olisi tullut ratkaistuksi pelkästään ehdotetulla syyttämättäjättämispäätöksen peruutusmahdollisuuden kieltämisellä, sillä asianomistajan (Ruotsissa yleensä toissijaisen) syyteoikeuden käyttäminen olisi voinut johtaa samaan lopputulokseen.[137]

Vaikka kaikki tekokokonaisuuteen liittyvät osat olisi kuvattu syytteessä, saattaa joissakin tapauksissa vaikuttaa tarpeettomalta erikseen vaatia rangaistusta jostakin hyvin vähäisestä teosta, esimerkiksi jonkin vakavan rikoksen tekemistä varten tapahtuneesta tekovälineen näpistyksestä, jonka kuvaaminen teon suunnitelmallisuuden osoittamiseksi on kuitenkin tarpeen. Tällaisissa tilanteissa tuomion res judicata -vaikutus voi muodostua pulmalliseksi, jos asianomistaja haluaisi käyttää syyteoikeuttaan viimeksi mainitusta teosta. Nähdäkseni tällaisia syytteen ja syyttämättä jättämisen »välimuotoja» ei ole syytä esittää, vaikka se ääritapauksissa voi merkitä syytettä esim. taposta ja näpistyksestä.

Jälkikonkurrenssitapaukset (successivfall) voidaan jakaa kahteen ryhmään. Yhtäältä kysymys voi olla Suomen konkurrenssijärjestelmän mukaisesta rikosten yhtymistapauksesta, jossa tuomion jälkeen tulee ilmi saman tekijän *ennen tuomiota* tekemä muu rikos (*nyupptäckt brott*). Toisaalta kysymys voi olla *tuomion jälkeen* tehdystä uudesta rikoksesta (*nytt brott*). Ensin mainituissa tapauksissa syyttämättä jättämistä puoltavat lähinnä samanlaiset prosessiekonomiset syyt kuin samanaikaisuustapauksissa ja näissä tapausryhmissä voidaan syyttämättä jättämistä harkittaessa noudattaa esitöiden ja RÅ:n ohjeiden mukaan pitkälti samanlaisia periaatteita.[138] Jos taas ky-

[136] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 33. RB 45:5:n mukaan syytettä ei saa muuttaa. Syyttäjä voi kuitenkin »mot samme tilltalade utvidga åtalet att avse annan gärning, om rätten med hänsyn till utredningen och andra omständigheter finner det lämpligt».

[137] Åtalsrättskommittén esitti – muista kuin tekstissä esillä olevista syistä – asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden poistamista, ks. *SOU* 1976:47 s. 329–333. – Edellä viitattujen Hollannin menettelytapojen johdosta todettakoon, että Hollannissa on syyttäjämonopoli, ks. *Wyngaert* s. 287 ja 292.

[138] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 31 ja 50 sekä *RÅC* I:124 s. 19.

symys on *tuomion jälkeen* tehdystä uudesta rikoksesta, prosessitaloudellisten näkökohtien painoarvo on pienempi; esitöiden mukaan näissä tapauksissa voivat yleisestävät syyt johtaa syytteen nostamiseen, erityisesti jos uusi rikollisuus on laadultaan samanlaista kuin aiempaan tuomioon johtanut rikollisuus.[139]

Ennen vuoden 1985 uudistusta kaikkia jälkikonkurrenssitapauksia tuli syyttämättä jättämistä harkittaessa arvioida rangaistuksen määräämistä rikosten yhtymistapauksissa koskevien BrB 34 luvun säännösten pohjalta. BrB 34 luvun 1 §:n 1 momentin perussäännös kuuluu seuraavasti:

> Finnes den som för brott dömts till fängelse, villkorlig dom eller skyddstillsyn ha begått annat brott före domen eller begår han nytt brott efter domen men innan påföljden till fullo verkställts eller eljest upphört, må rätten, med iakttagande av vad för vissa fall är föreskrivet i 2–6 §§, efter omständigheterna
> 1. förordna att den tidigare ådömda påföljden skall avse jämväl det andra brottet,
> 2. döma särskilt till påföljd för detta brott, eller
> 3. därest den tidigare domen vunnit laga kraft, undanröja den ådömda påföljden och för brotten döma till påföljd av annan art.

Luvun 2–6 §:ssä on täydentäviä säännöksiä rangaistuksen määräämisestä erilaisissa konkurrenssitilanteissa lähinnä sen mukaan, minkä lajinen aiemmin tuomittu rangaistus on ollut. Jos aiempi tuomio on ollut vankeutta, tuomioistuin voi BrB 34:3.1:n mukaan määrätä aiemman tuomion koskemaan myös uutta rikosta vain jos »det är uppenbart, att det nya brottet i jämförelse med det förra är med hänsyn till påföljden utan nämnvärd betydelse, eller eljest synnerliga skäl äro därtill».[140] Jos taas aiempi tuomio on ollut villkorlig dom, tuomioistuin voi määrätä sen koskemaan uutta rikosta vain siinä tapauksessa, että uusi rikos on tehty ennen koetusajan alkua (BrB 34:5).[141]

Vastaavanlaisia erityismääräyksiä sisältyy BrB 34 lukuun useita muitakin. Keskeistä on tässä yhteydessä panna merkille se, että nykyisen RB 20:7.1:n 3-kohdan säännöksen soveltaminen ei edellytä syyttäjän arvioivan tuomioistuimen seuraamusharkintaa. Esitöissä ja RÅ:n ohjeissa on päinvas-

---

[139] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 32 ja 50.

[140] Ks. BrB 34:3.1:n säännöksen muotoilusta on syytä panna merkille »uppenbart» ja »nämnvärd» -edellytykset, jotka vastaavat RB 20:7:n konkurrenssiperusteen muotoa ennen vuoden 1985 uudistusta.

[141] Koetusaika alkaa siitä päivästä, kun villkorlig dom -tuomio saa lainvoiman (BrB 27:3).

toin todettu, että *BrB 34 luvun tuomioistuinta sitovat säännökset eivät koske syyttäjää.*[142] Syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta esimerkiksi sellaisissakin tilanteissa, joissa tuomioistuin ei voi BrB 34 luvun säännökset huomioon ottaen määrätä, että aiempi tuomio koskee myös uutta rikosta. Syyttäjää eivät koske edellä mainitut »uppenbart» ja »nämnvärd» -edellytykset eikä edes se BrB 34:1.1:n perusedellytys, että uuden rikoksen tulee olla tehty ennen kuin aiempi tuomio on kokonaan täytäntöönpantu tai muuten rauennut.[143] Syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen siinäkin tapauksessa, että aiemmassa tuomiossa seuraamus on ollut överlämnande till särskild vård, joka on kokonaan BrB 34:1:n sääntelyn ulkopuolella.[144] Tuomioistuin ei voi määrätä, että mainittu seuraamus koskisi myöhempääkin rikosta.

Syyttäjä voi siis RB 20:7.1:n 3-kohdan nojalla jättää syytteen nostamatta sellaisestakin rikoksesta, joka on *tehty sen jälkeen kun aiempi tuomio on kokonaan suoritettu.* Suomen konkurrenssijärjestelmän näkökulmasta tuo mahdollisuus vaikuttaa erikoiselta: kuinka lievempi kohtelu on perusteltavissa tällaisessa uusimistapauksessa, jota järjestelmä yleensä pitää pikemminkin seuraamuksen ankaroittamisen perusteena, kun tekijä ei näytä välittäneen tuomioon ja sen täytäntöönpanoon sisältyvästä »varoituksesta»?[145] – Kanta tulee ymmärrettäväksi alunperin åtalsrättskommittén mietinnössä esitetyn esimerkin valossa (*SOU* 1976:47 s. 166 alav. 1): syyttämättä jättäminen voisi tulla kysymykseen tilanteessa, jossa uusi rikos on tehty pitkän vapausrangaistuksen täytäntöönpanon jälkeisen vaikean sopeutumisjakson aikana ja kehitys tuon rikoksen tekemisen jälkeen on ollut suotuisampaa.[146]

> Tuomioistuimen määräys, että aiempi tuomio koskee myös myöhemmin käsiteltäväksi tulleita rikoksia ei edellytä lainvoimaisuutta aiemmalta tuomiolta. Jos aiempi tuomio muuttuu ylemmässä oikeusastees-

---

[142] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 51 ja *RÅC* I:124 s. 16.

[143] Tuomioistuinta sitova ratkaiseva ajankohta on vankeusrangaistukseen liittyvän ehdonalaisen vapauden koeajan päättyminen tai villkorlig dom tai skyddstillsyn -tuomioiden koetusajan päättyminen (ks. esim. *prop.* 1984/85:3 s. 30).

[144] Ks. tekstissä esitettyä pykälän sanamuotoa verr. *SOU* 1976:47 s. 159 alav. 1 ja *prop.* 1984/85:3 s. 51.

[145] Uusimisankaroitumisesta ja siihen liittyvistä pulmista laajemmin ks. esim. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 451–474.

[146] Näissä tilanteissa ja yleensäkin tuomion jälkeen tehtyjä rikoksia koskevassa syyteharkinnassa tulee niin esitöiden kuin RÅ:n ohjeidenkin mukaan kyllä noudattaa pidättyvyyttä konkurrenssiperusteen soveltamisessa, ks. *prop.* 1984/85:3 s. 32 ja *RÅC* I:124 s. 19.

sa, tuomioistuimen tulee syyttäjän ilmoituksesta uudelleen tutkia seuraamuskysymys myöhemmistä rikoksista.[147] Tämä BrB 34:10:ssä säädelty menettely mahdollistaa siis myöhempiä rikoksia koskevan seuraamuskysymyksen ottamisen säännöksen mukaan uudelleen pohdittavaksi sen jälkeen kun seuraamuskysymys on jo kerran *lainvoimaisesti* ratkaistu. – Edellisen jakson lopussa esillä ollut Suomen konkurrenssiperusteen soveltamismahdollisuus jälkikonkurrenssitilanteissa, joissa aiempi tuomio on lainvoimaa vailla, näyttää Ruotsin osalta selvältä. Kun tuomioistuimen päätöksenteon osalta ei edellytetä lainvoimaisuutta, ei sitä ole edellytettävä syyttäjänkään ratkaisuissa. Mikäli aiempi tuomio kumotaan ja syytetty vapautetaan rangaistuksesta kokonaan tai siinä määrin, että jäljelle jäävä rangaistus on aivan riittämätön seuraamus koko rikollisuudesta, *syyttämättäjättämispäätöksen peruuttaminen* on niin esitöiden kuin RÅ:n ohjeidenkin mukaan mahdollista.[148]

2.5 Mielenhäiriö (RB 20:7.1:n 4-kohta)

Ruotsissa syyntakeisuus ei kuulu rikoksen rakenneosiin.[149] BrB:ssä omaksutun järjestelyn mukaan mielisairaidenkin teot katsotaan rikoksiksi, joista tuomioistuin ei kuitenkaan voi määrätä muuta seuraamusta kuin sakkoa tai »överlämnande till särskild vård» taikka »skyddstillsyn» -nimisen seuraamuksen (BrB 30:6). Vaikka BrB rakentuu mielisairaidenkin rikosoikeudellisen vastuun periaatteelle, pyrkimyksenä on kuitenkin ollut välttää oikeudenkäyntejä heidän tekojensa johdosta. Tähän on päästy erityisesti RB 20:7.1:n 4-kohdan syyttämättäjättämissäännöksellä, joka kuuluu nykyisin seuraavasti:

> Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts om psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus eller i vårdhem för vuxna enligt 35 § lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.

Alunperin mahdollisuus syyttämättä jättämiseen rikoksentekijän psyykkisen poikkeavuuden perusteella lisättiin RB 20:7:ään BrB:n voimaantulon

---

[147] Syyttäjän tehtävistä näissä tilanteissa ks. myös förordning (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål 7 §.

[148] Ks. tarkemmin jakso III A 3.3 *b*.

[149] Vuoden 1864 rikoslaissa (strafflag) syyntakeisuus oli vielä rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä. Tästä kehityksestä ks. esim. *Nelson* 1988 s. 83.

yhteydessä.[150] Säännöksen soveltamisalaa on sittemmin asteittain laajennettu. Vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä soveltamisala laajeni siten, että syyttämättä jättäminen ei enää edellyttänyt suljettua psykiatrista hoitoa, vaan myös avohoidon toimenpiteet saattoivat olla riittäviä.[151] Aiemman säännöksen edellytys »åtal inte krävs av särskilda skäl» korvattiin uudella olennaista yleistä tai yksityistä etua koskevalla perusedellytyksellä, mutta tällä ei esitöiden mukaan pyritty muuttamaan aiemman edellytyksen asiallista sisältöä. »Särskilda skäl» edellytti syytteen nostamista muun muassa, milloin rikos oli hyvin vakava, asianomistajaintressit olivat olennaisia taikka teon selvittäminen edellytti tuomioistuimen myötävaikutusta.[152]

Vuoden 1985 uudistuksen jälkeenkin syyttämättä jättäminen edellytti, että *brottet uppenbarligen begåtts under inflytande av abnormiteten.* Vaatimus rikoksen ja sielullisen poikkeavuuden välisestä yhteydestä (»kausalitetskravet») vaikeutti säännöksen soveltamista, sillä tuon yhteyden osoittaminen edellytti yleensä oikeuspsykiatrista tutkimusta.[153] Nykyisen muotonsa säännös sai vuosina 1991 ja 1993 toteutetuilla muutoksilla.[154] Syyttämättä jättäminen ei enää edellytä syy-yhteyttä rikoksen ja mielenhäiriön välillä eikä edes sitä, että tekijä on kärsinyt häiriöstä tekohetkellä. Riittävää on, että psyykkinen häiriö on olemassa syyteharkinnan suorittamishetkellä.[155] Tämä on supistanut syyteharkinnassa tarvittavan lääketieteellisen aineiston tarvetta.

RÅ:n ohjeiden mukaan säännöksen soveltamista harkittaessa tulee kiinnittää huomiota siihen, tulevatko *yhteiskunnan suojaamiseen liittyvät näkökohdat* (skyddsaspekterna) riittävästi huomioon otetuiksi siinä hoitomuodossa, jonka kohteena rikoksentekijä on tai jonka kohteeksi hänet on tarkoitus saattaa. Erityisesti tähän tulee kiinnittää huomiota silloin, kun kysymys on hen-

---

[150] Åtalsrättskommittén mietinnön mukaan syyttäjät olivat jo ennen asian sääntelyä laissa (ja siis ennen BrB:n voimaantuloa) jättäneet syytteitä nostamatta psyykkisesti poikkeavien rikoksista (*SOU* 1976:47 s. 172). – Kun syyntakeettomuus oli ennen BrB:n voimaantuloa vielä rikoksen rakenneosa, ovat esim. mielisairauden perusteella tuolloin tapahtuneet syyttämättä jättämiset nähtävästi olleet luonteeltaan muita kuin *seuraamusluonteisia* syyttämättäjättämispäätöksiä.

[151] Tämä jäi itse asiassa ainoaksi asialliseksi muutokseksi niistä laajoista uudistusehdotuksista, joita åtalsrättskommittén oli puheena olevaan syyttämättäjättämisperusteeseen esittänyt, ks. *SOU* 1976:47 s. 190–207 verr. *prop.* 1984/85:3 s. 34–39.

[152] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 37 ja 52.

[153] Ks. *SOU* 1976:47 s. 172.

[154] Ks. *prop.* 1990/91:58 ja *JuU* 1990/91:34 (SFS 1991:1139) sekä *prop.* 1992/93:159 ja *JuU* 1992/93:19 (SFS 1993:393).

[155] Ks. *RÅC* I:124 s. 20.

kilöön kohdistuneesta rikoksesta. Mahdollisesti tätä taustaa vasten on nähtävä muutoin hieman oudolta tuntuva RÅ:n ohje, jonka mukaan sille seikalle, ettei epäilty voi psyykkisen sairautensa takia henkilökohtaisesti osallistua oikeudenkäyntiin, ei tule antaa syyteharkinnassa mitään merkitystä ottaen huomioon mahdollisuudet ratkaista asia syytetyn poissaollessa (ks. RB 21:2 ja 46:15). Toisaalta itsenäistä merkitystä ei ohjeiden mukaan tule antaa myöskään sille, että psyykkisesti häiriintynyt epäilty pyytää syytteen nostamista, jos syyttämättä jättämiselle on muutoin riittävät perusteet.[156] Vähäisissä lainrikkomuksissa (bagatellförseelser) tulee syytekysymys RÅ:n ohjeiden mukaan normaalisti ratkaista epäillyn psyykkisestä tilasta riippumatta.[157]

3. Eräistä menettelysäännöistä

3.1 Säännösten soveltamisjärjestyksestä

Eri syyttämättäjättämissäännösten soveltamisjärjestyksen merkitys ei ole vain teoreettinen kysymys. Jos syyttämättä jättämiseen voidaan päätyä useamman säännöksen nojalla, säännöksen valinta voi määrätä, minkälaisia menettelytapoja päätöksen tiedoksiannossa on noudatettava, mille tahoille päätös annetaan tiedoksi ja mitkä ovat ratkaisun vaikutukset (esim. jos vain tietyillä perusteilla tehdyt päätökset rekisteröidään, kuten Ruotsissa). Lisäksi säännösten soveltamisjärjestyksellä on merkitystä tulkittaessa syyttämättä jättämistä koskevia tilastotietoja.

a. Suomessa vuoden 1991 uudistuksen esitöiden ja *OKV muistion* mukaan rikoslain ja muiden lakien toimenpiteistä luopumiseen oikeuttavia *erityissäännöksiä* (esim. RL 35 luvun 7 § laissa 769/90) sovellettaisiin ennen rikoslain voimaanpanemisesta annetun asetuksen yleissäännöksiä. Jos erityissäännösten antamat mahdollisuudet eivät riitä, voidaan soveltaa yleissäännöksiä. Uudistuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ollut, että esimerkiksi vä-

[156] Ks. *RÅC* I:124 s. 21. Kun Ruotsissa syyttämättä jätetyllä ei ole mahdollisuutta saattaa syyllisyyskysymystä tuomioistuimen käsiteltäväksi, tätä ohjetta voidaan periaatteelliselta kannalta arvostella.

[157] Oikeammalta tuntuisi se jo vuoden 1985 uudistuksen esitöissä mainittu kanta, että psyykkinen poikkeavuus voitaisiin ottaa lisäperusteena huomioon myös harkittaessa syyttämättä jättämistä vähäisyysperusteella tai villkorlig dom -perusteella. Ks. *RÅC* I:124 s. 21 verr. *prop.* 1984/85:3 s. 52.

häisten liikennerikosten laajaa ja melko vakiintunutta seuraamuskäytäntöä olisi muutettu.[158]

Yleissäännösten *sisäistä* soveltamisjärjestystä ei ole käsitelty esitöissä. RVA 15 a §:n johtolauseen muotoilun »...virallinen syyttäjä saa sen *lisäksi*, mitä 15 §:n 2 momentissa on säädetty...», voitaisiin katsoa viittaavan siihen, että 15 a §:n säännökset olisivat toissijaisia 15.2 §:n säännöksiin nähden. Mainitun ilmaisun tällaiselle tulkinnalle ei näytä löytyvän tukea esitöistä (tosin mitään muutakaan merkitystä sille ei ole esitetty). *OKV muistiossa* (1990 s. 61) on lähdetty siitä, että yleissäännöksistä sovelletaan ensisijaisesti vähäisyysperustetta, koska se ilmentää selvimmin rikoksen lievyyttä, sitten nuoruusperustetta, joka ilmentää tekijän keskimääräistä vähäisempää syyllisyyttä ja kolmanneksi kohtuusperustetta. Konkurrenssiperuste ei olisi rinnastettavissa muihin yleissäännöksiin, koska sen soveltaminen ei edellytä tekoon tai tekijään liittyviä erityispiirteitä. Mikäli syyteharkinnassa on samanaikaisesti useita saman henkilön tekemiä rikoksia, ei syyttämättä jättäminen jostakin niistä ole muistion mukaan yleensä tarkoituksenmukaista muulla kuin konkurrenssiperusteella.

Kun vähäisyysperuste soveltuu *vain* vähäisiin rikoksiin, sen soveltaminen edustaa tavallaan lievintä moitetta ja sopii siinä mielessä soveltamisjärjestyksessä ensimmäiseksi. Nuoruus- ja vähäisyysperusteiden välillä samaan suuntaan voitaisiin katsoa vaikuttavan myös sen hieman pulmallisen näkökohdan, että nuoruusperusteella tehty syyttämättäjättämispäätös tulee antaa tiedoksi sosiaaliviranomaiselle, jolloin menettely mahdollisine sosiaaliviranomaisen toimenpiteineen saattaa aiheuttaa syyttämättä jätetylle enemmän kärsimyksiä.[159] Nähdäkseni tällä kohdin voisi noudattaa yksittäistapauksellista harkintaa. Jos syyttämättä jättäminen perustuu lähinnä tekijän normaalia alhaisempaan syyllisyyteen (eikä niinkään teon vähäiseen haitallisuuteen), saattaisi syyttämättä jättäminen nuoruusperusteella olla tarkoituksenmukai-

[158] Ks. *HE* 79/1989 s. 10 ja *OKV muistio* 1990 s. 61. – Todettakoon, että ennen vuoden 1991 uudistusta soveltamisjärjestys oli jokseenkin vakiintuneesti seuraava: ensisijaisesti erityislain säännös, toissijaisesti RVA 15 §:n 2 momentin yleissäännös ja viimeksi nuorista rikoksentekijöistä annetun lain 2 §:n 1 momentin säännös. Ks. *Oka ohjeet* 1986 s. 6, *Tuominen* 1971 s. 240, *Jaatinen* 1970 s. 359 ja laajemmin (tuomitsematta jättämisen osalta) *Lahti* 1974 s. 406–417 ja 484–497.

[159] Muun ohella tällä näkökohdalla perusteltiin aikoinaan NuorRikL:n toimenpiteistäluopumissäännösten toissijaisuutta RL:n ja RVA:n vastaaviin säännöksiin nähden. Peruste on kyllä hieman ongelmallinen; sosiaaliviranomaisten toimenpiteiden *tarkoituksena* lienee nuoren auttaminen ja tukeminen eikä kärsimysten aiheuttaminen. Ks. näistä kysymyksistä *Jääskeläinen* 1983 s. 35–37 viitteineen.

sempaa (kuin vähäisyysperusteella) etenkin, jos sosiaaliviranomaisten tukitoimenpiteet tai huomautuksen antaminen näyttäisi tarkoituksenmukaiselta.[160] Käytännössä *OKV muistion* ohje merkinnee kuitenkin sitä, että alle 18-vuotiaan tekemä teon haitallisuuden tai tekijän syyllisyyden puolesta vähäinen rikos jätetään syyttämättä ensisijaisesti vähäisyysperusteella, mikä on syytä panna merkille esimerkiksi tilastotietojen tulkintaa silmällä pitäen.

Kohtuusperusteen soveltamistilanteiden voisi ajatella poikkeavan siinä määrin vähäisyys- ja nuoruusperusteista, ettei valintatilanteita niiden välillä yleensä esiintyisi. Käytännön syyttäjätoiminnassa kuitenkin valinta vähäisyys- ja kohtuusperusteen välillä on osoittautunut varsin vaihtelevaksi tilanteissa, joissa asianosaisten välillä on sovittelumenettelyssä saavutettu *sovinto*. Eräät syyttäjät soveltavat näissä tilanteissa säännönmukaisesti vähäisyysperustetta, toiset taas yhtä säännöllisesti kohtuusperustetta.[161] Nähdäkseni jälkimmäinen valinta on oikeampi, ainakin sellaisissa tilanteissa, joissa syyttäjä ilman sovittelusopimusta ei olisi katsonut voivansa luopua toimenpiteistä – tällöin on kysymys sellaisesta teon jälkeisestä tai »teon ulkopuolisesta» seikasta, joka kuuluu kohtuusperusteeseen, mutta ei vähäisyysperusteeseen.

Vaikka jokin rikos yksittäisenä rikoksena olisi prosessitaloudellisista syistä vähäisyysperusteella syyttämättä jätettävissä, voi saman vastaajan muut rikokset tehdä syyttämättä jättämisen ensiksi mainitusta rikoksesta tarkoituksettomaksi. Jos muista rikoksista nostetaan syyte, jolloin joka tapauksessa joudutaan oikeudenkäyntiin, alussa mainitun rikoksen syyttämättä jättämisellä ei prosessitaloudelliselta kannalta ehkä saavuteta käytännössä mitään hyötyä, eikä syyttämättä jättämisen tule olla itsetarkoituksellista. Jos taas usean rikoksen tapauksessa syyttämättä jättämisestä on odotettavissa prosessitaloudellista hyötyä, syyttämättä jättämistä tulee lähtökohtaisesti tarkastella juuri näitä tilanteita varten säädetyn perusteen eli konkurrenssiperusteen valossa. Jos usean rikoksen tapauksessa johonkin tekoon soveltuu sekä konkurrenssi- että kohtuusperuste, viimeksi mainitun perusteen soveltaminen kuvaisi paremmin asianomaiseen rikostapaukseen liittyviä erityispiirteitä ja olisi siinä mielessä suositeltavampi valinta.[162]

---

[160] Huomautuksen antamista ei sinänsä ole rajattu vain nuoruusperusteeseen, mutta huomautus saattanee olla pedagogisesti onnistuneempi, jos syyttämättä jättämisen perusteena on tekijän *nuoruus* eikä teon *vähäisyys*.

[161] Havainto perustuu lukuisiin syyttäjätarkastuksiin, joihin tämän kirjoittaja on oikeuskanslerinviraston syyttäjäosastolla osallistunut.

[162] Useankaan rikoksen tapauksessa konkurrenssiperuste ei sulje pois etenkään kohtuusperusteen soveltamismahdollisuutta. Vaikka siis rikos vaikuttaisi olennaisesti kokonaisrangaistuksen määrään, syyttämättä jättäminen voi olla mahdollista kohtuusperusteella.

Esitetyin tarkennuksin *OKV muistiossa* esitetty soveltamisjärjestys näyttää puollettavalta. Kuten *Lappi-Seppälä* on todennut, ohjetta voi perustella myös sekä työekonomisin että pedagogisin syin. Jos rikos on joka tapauksessa objektiivisesti vähäinen, ei ole tarvetta ryhtyä erittelemään esim. vaikeasti kuvattavaa subjektiivista poikkeuksellisuutta.[163]

b. Ruotsissa ei ole tässä tutkimuksessa tarkoitettuja *erityisiä* syyttämättäjättämissäännöksiä, joten siltä osin ei ole myöskään soveltamisjärjestystä koskevaa ongelmaa. Sitä vastoin mielenkiintoinen on yhtäältä RB:n ja toisaalta LUL:n syyttämättäjättämissäännösten välinen suhde. Edellä todettiin, että Suomessa NuorRikL:n syyttämättäjättämissäännösten voimassa ollessa niitä pidettiin toissijaisina RVA:n säännöksiin nähden. Vastaavanlainen oli tilanne Ruotsissa ennen vuoden 1988 uudistusta. Tuolloin RB 20:7:n säännökset olivat ensisijaisia LUL:n säännöksiin nähden, jolloin viimeksi mainittuja tuli yleensä soveltaa vasta sitten, jos syyttämättä jättäminen RB:n säännösten nojalla ei ollut mahdollista. Siinä tapauksessa, että osaan saman tekijän rikoksista oli joka tapauksessa sovellettava LUL:n säännöksiä, voitiin kuitenkin kaikkien rikosten osalta suorittaa syyteharkinta suoraan LUL:n nojalla. LUL:n säännöksiä voitiin soveltaa myös siinä tapauksessa (vaikka RB:n soveltaminenkin olisi ollut mahdollista), että LUL:n nojalla tehtyyn ratkaisuun liittyvät erityiset tiedoksiantoa ym. koskevat menettelysäännökset vaikuttivat perustelluilta (esim. jos kyseessä »allvarligare former av bötesbrott»). Merkille pantavaa oli myös se, että tekijän ikä voitiin RÅ:n ohjeiden mukaan ottaa huomioon myös sovellettaessa RB:n säännöksiä (erit. 20:7.1:n 1-kohtaa) nuoriin, eli nuoruuden merkitys nähtiin periaatteen luonteisena.[164]

Selostettu soveltamisjärjestys johtui LUL 1.1 §:n silloisesta muotoilusta. Säännöksen mukaan syyttäjä sai »*utöver vad som följer av 20 kap. 7 § rättegångsbalken*», päättää syyttämättä jättämisestä »*enligt följande bestämmelser*». Soveltamisjärjestystä muutettiin vuoden 1988 uudistuksen yhteydessä. Tuolloin todettiin, että juuri nuorten osalta tärkeinä pidetyt syyttämättäjättämispäätöksen tiedoksiantoa koskevat menettelysäännökset jäivät sovel-

---

Vähäisyys- ja nuoruusperusteiden soveltamisalaan kuuluvissa tapauksissa ei puolestaan yleensä ole sellaisia erityispiirteitä, joiden johdosta syyttämättä jättäminen olisi perusteltua, jos syyte muista rikoksista joka tapauksessa nostetaan, ja jos konkurrenssiperuste ei sovellu ensin mainittuihin tekoihin.

[163] Ks. *Lappi-Seppälä* 1991 s. 1226 ja alav. 78, jossa on esitetty myös toisenlainen lähestymistapa, jossa tarkastellaan perusteen *kykyä siirtää tapaus rangaistavasta rikoksesta toimenpiteistä luopumisen puolelle*.

[164] Ks. *RÅC* I:105 s. 5 ja 15–16 sekä *RÅC* I:106 s. 3.

tamatta, jos nuori jätettiin syyttämättä RB:n nojalla. Lisäksi eräät muut tuolloin toteutetut LUL:n muutokset, kuten *nuhteettomuusvaatimus* ja *teon hyvittämisen* laajempi huomioon ottaminen, puolsivat esitöiden mukaan soveltamisjärjestyksen muuttamista, jotta uudet säännökset »skall få så stor genomslagskraft som möjligt».[165] Lakiteknisesti muutos toteutettiin siten, että yhtäältä LUL 1.1 §:stä poistettiin toissijaisuuteen viittaava yllä mainittu ilmaus ja toisaalta pykälän 6 momentiksi otettiin säännös, jonka mukaan »utöver vad som nu har sagts kan åtalsunderlåtelse meddelas enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken».[166] Vuoden 1995 uudistuksessa LUL 16.2 §:ään sijoitettiin säännös, jossa on vain lakonisesti todettu, että »bestämmelser om åtalsunderlåtelse finns också i 20 kap. 7 § rättegångsbalken», mutta esitöiden mukaan LUL:n säännöksiä on sovellettava ennen RB:n säännöksiä.[167]

LUL:n säännösten välillä voidaan hahmottaa myös tietty *sisäinen soveltamisjärjestys*. LUL 11 §:n mukainen pääsääntö on, että syyttäjän on ennen asian ratkaisemista pyydettävä *sosiaalilautakunnan lausunto* siitä, onko se ryhtynyt tai aikooko se ryhtyä joihinkin nuorta koskeviin toimenpiteisiin. Nämä toimenpiteethän ovat LUL 17.1 §:n mukaisissa tapauksissa yleensä syyttämättä jättämisen perusteena. Sitä vastoin LUL 17.2 §:n mukaisissa tapauksissa (*okynne eller förhastande* -tapaukset) syyttämättä jättäminen ei edellytä toimenpiteitä sosiaalilautakunnalta tai muultakaan taholta. Näissä tapauksissa sosiaalilautakunnan lausunto ei siis myöskään yleensä ole tarpeen.[168] LUL 11.1 §:n mukaan syyttäjä voikin päättää syyttämättä jättämisestä hankkimatta lautakunnan lausuntoa, jos (1) rikos on vähäinen tai jos (2) on ilmeistä, että edellytykset syyttämättä jättämiselle ovat olemassa taikka (3) lausunto ei muuten ole tarpeen. Vaikka esitöissä tai RÅ:n ohjeissa ei olekaan nimenomaisesti esitetty LUL:n säännösten välistä soveltamisjärjestystä, lienee jo työekonomisista syistä selvää, että ensisijaisesti tulee sovellet-

[165] Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 17–18. LUL 1 §:ään tuolloin tehdyistä tekstissä mainituista muista muutoksista ks. edellä jaksossa III A 2.2 b. esitettyä.

[166] RÅ:n ohjeissa tämä 1.7.1988 voimaan tullut muutos tuli huomioiduksi vasta 1.7.1994 voimaan tulleissa ohjeissa *RÅC* I:123 (s.4) ja *RÅC* I:124 (s. 2). Todettakoon, että ensin mainitun ohjeen mukaan (s. 1) sovelletaan sekä RB:n että LUL:n säännöksiä, jos syyteharkinnassa on saman tekijän sekä alle että yli 18-vuotiaana tehtyjä rikoksia.

[167] Ks. *prop.* 1994/95:12 s. 100.

[168] Ks. kuitenkin *prop.* 1981/82:41 s. 37 ja *RÅC* I:123 s. 10, joissa on todettu, että »joissakin tapauksissa» voi olla syytä kuulla sosiaalilautakuntaa siitä, *onko* rikos tapahtunut ajattelemattomuudesta tai harkitsemattomuudesta. – Lausuma vaikuttaa hieman oudolta, jos sillä tarkoitetaan muutakin kuin yleisen nuorta koskevan taustatiedon hankkimista; nuoren syyllisyyden arviointi on syyttäjälle kuuluva oikeudellinen kysymys.

tavaksi LUL 17.2 § ja vasta sen jälkeen 17.1 § lausunnon hankkimisineen. Näiden säännösten soveltamistiheys ja lausuntojen hankkimisen yleisyys tulevat esille tutkimuksen empiirisessä osassa.

RB 20:7:n säännösten sisäiseen soveltamisjärjestykseen on RÅ:n ohjeissa otettu kantaa vain yhdessä tapauksessa. Ohjeiden mukaan syyttämättä jättämistä tulee ensisijaisesti harkita RB 20:7.1:n 1–4 -kohtien nojalla. Vain siinä tapauksessa, että mikään näistä säännöksistä ei sovellu tapaukseen, on aihetta harkita syyttämättä jättämisen edellytyksiä RB 20:7.2:n *extraordinära fall* -perusteella, joka on siis toissijainen.[169]

Muiden perusteiden välillä soveltamisalojen päällekkäisyystilanteet näyttävät melko rajatuilta. Psyykkisen häiriön tapauksissa sovelletaan RB 20:7.1:n 4-kohtaa ja villkorlig dom -tapauksissa 2-kohtaa. Sakkorikoksia koskeva 1-kohta ja 3-kohdan konkurrenssiperuste saattaisivat tulla sovellettavaksi samaan rikokseen. Näiden perusteiden väliseen valintaan ei nähdäkseni Ruotsissa vaikuta mikään sellainen seikka (esim. perusteiden toisistaan poikkeavat menettelysäännöt tai rekisteröintimääräykset), joka antaisi aihetta toisenlaiseen soveltamisjärjestykseen kuin Suomessa. Toisin sanoen RB 20:7.1:n 1-kohtaa tulisi soveltaa lähinnä yksittäisiin rikoksiin, kun taas usean rikoksen tapauksissa vähäisetkin rikokset jätettäisiin syyttämättä 3-kohdan nojalla.

3.2 Syyttämättäjättämispäätöksen muodosta ja tiedoksiannosta

Suomessa syyttämättäjättämispäätöksen muodosta ja sisällöstä ei ole nimenomaisia säännöksiä laissa, mutta jo päätöksen tiedoksiantoa koskevasta säännöksestä seuraa, että ratkaisusta on laadittava kirjallinen päätös.[170] Vuoden 1991 uudistuksen esitöissä on myös todettu, että syyttämättäjättämispäätöksessä teko on yksilöitävä ja luonnehdittava rikosoikeudellisesti.[171] Oikeuskanslerin ohjeissa oli kuitenkin jo ennen vuoden 1991 uudistusta edellytet-

[169] Ks. *RÅC* I:124 s. 23.

[170] Eräissä rajatuissa tapauksissa päätöksen laatimisvelvollisuutta on syyttäjän työekonomisista syistä hieman väljennetty, ks. *OKV muistio* 1990 s. 67–68. Seuraamusluonteisista ratkaisuista tämä tulee kysymykseen vain konkurrenssiperustetta sovellettaessa, milloin rikoksella ei ole asianomistajaa tai kaikki asianomistajat haastetaan juttuun muiden rikosten johdosta, jolloin nämäkin saavat tiedon syyttäjän ratkaisusta. Näissäkin tapauksissa konkurrenssiperusteen soveltamisesta on ohjeiden mukaan tehtävä yksilöity merkintä syyttäjän diaariin. Tuomion jälkeen ilmenneestä konkurrenssissa olevasta rikoksesta, josta syytettä ei ajeta, on kuitenkin aina laadittava syyttämättäjättämispäätös.

[171] Ks. *HE* 79/1989 s. 9.

ty, että päätöksessä esitettiin tapahtumatiedot kuten syytteessä teon kuvaus ja että päätökset perusteltiin siten, että ratkaisusta selvästi ilmenivät ne seikat, joiden nojalla tekoa oli pidetty vähäpätöisenä tai vähäisenä. Ohjeissa oli myös todettu, että päätös syyttämättä jättämisestä on soveltuvin osin verrattavissa tuomioistuimen ratkaisuun, jonka sisällöstä on säädetty OK 24:3:ssa.[172] Näihin periaatteisiin on viitattu myös uudistuksen jälkeen annetussa *OKV muistiossa*. Päätösten perustelujen osalta muistiossa on esitetty yleisperiaatteena, että mitä vakavampi syyksi luettu rikos on, sitä laajemmin perustelut on esitettävä syyttämättäjättämispäätöksessä. Päätösperusteittain on lisäksi annettu seuraavanlaiset ohjeet:[173]

> *Vähäisyysperusteen* nojalla tehdyssä päätöksessä on yleensä esitettävä syyttäjän arviointi teon haitallisuudesta, tekijän syyllisyydestä ja kokonaisarvostelusta ottaen huomioon, mitä soveltamisohjeessa on näiden edellytysten arvioinnista lausuttu. Milloin kysymys on yleiseltä luonteeltaan vähäisen rikoslajin lievästä tekomuodosta, ja teon vähäinen haitallisuus ja tekijän lievä syyllisyys ilmenevät jo syyttämättäjättämispäätöksessä esitetystä teonkuvauksesta, enemmät perustelut eivät ole ohjeiden mukaan tarpeen.
>
> *Nuoruusperustetta* sovellettaessa päätöksessä on esitettävä ne seikat, joiden nojalla syyttäjä on katsonut nuoren syyllisyyden soveltamisohjeessa esitetyin tavoin keskimääräistä vähäisemmäksi. Milloin kysymys on rikoksen uusimisesta tai sellaisesta rikoslajista, jonka oikeudellisen ja tosiasiallisen luonteen nuorenkin on katsottava yleensä ymmärtävän (ohjeissa mainittu esimerkkinä *väkivaltarikokset*), tulee perusteluiden olla laajemmat.
>
> *Kohtuusperusteen* osalta päätöksessä tulee esittää sitä laajemmin ne poikkeukselliset olosuhteet, jotka tekevät oikeudenkäynnin ja rangaistuksen kohtuuttomaksi tai tarkoituksettomaksi, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys. Mikäli lievään rikokseen liittyy esimerkiksi tekijän vakava loukkaantuminen, voivat perustelut olla suppeammat. Jos taas rikos on vakava tai se on aiheuttanut asianomistajalle huomattavaa vahinkoa, tulee perusteluissa erikseen arvioida rikosta tärkeän yleisen edun tai vastaavasti vahinkoa tärkeän yksityisen edun kannalta.
>
> *Konkurrenssiperustetta* sovellettaessa päätöksessä on esitettävä arvio rikoksen vaikutuksesta kokonaisrangaistukseen. Milloin rikos on vakava tai se on aiheuttanut asianomistajalle huomattavaa vahinkoa, tulee perusteluissa lausua tärkeän yleisen tai yksityisen edun vaatimuksesta kuten kohtuusperustetta sovellettaessa.

---

[172] Ks. *Oka:n ohjeet* 1986 s. 12–14. OK 24:3:ssa on mm. todettu, että »jokainen tuomio perustettakoon syihin ja lakiin eikä mielivaltaan, ja pantakoon siihen selvästi ne pääsyyt ja se lainkohta, joihin päätös perustuu».

[173] Ks. *OKV muistio* 1990 s. 70–72.

Kuten tutkimuksen jaksossa II 2.2 *d.* on todettu, päätösten perustelemista on pidettävä erityisen tärkeänä syyttäjän päätöksenteon legitiimisyyden kannalta, sillä julkisuuden ja muiden prosessiperiaatteiden syrjäytyessä vain päätösten perustelujen avulla voidaan edes karkeasti arvioida niitä syitä, joiden nojalla ratkaisuihin on päädytty ja kontrolloida päätöksentekokriteerien hyväksyttävyyttä ja ratkaisukäytännön yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Syyttämättäjättämispäätösten laatimisesta annettujen ohjeiden valossa Suomessa on kiinnitetty perustelemisen tärkeyteen asianmukaista huomiota.[174]

Ruotsissa sen sijaan päätösten laatiminen ja perusteleminen on puutteellista etenkin RB 20:7:n nojalla tehdyissä ratkaisuissa. Näissä tapauksissa päätösten laatimisesta ei ole säännöksiä. RÅ:n ohjeiden mukaan perusteluvelvollisuuden on tosin katsottu olevan olemassa, mutta sen sisältönä on normaalitapauksissa »standardformulering i en koncentrerad telegramstil», mikä seuraamusluonteisten ratkaisujen osalta tarkoittaa vain asianomaisen RB 20:7:n syyttämättäjättämissäännöksen mainitsemista ilman muita perusteluja. Myöskään syyksi luetun (tai epäillyn) rikoksen teonkuvausta ei ole edellytetty esitettävän päätöksissä.[175] LUL:n nojalla tehtäviä päätöksiä koskevat kuitenkin omat menettelysäännökset, joiden mukaan nuoren tekemää rikosta koskevasta syyteharkinnasta on laadittava erityinen pöytäkirja (protokoll), jos rikoksesta *in abstracto* saattaa seurata ankarampi rangaistus kuin sakkoa.[176]

---

[174] Tätä ilmentää myös se, että yhtenä oikeuskanslerin vuodelle 1995 asettamana tulostavoitteena oli syyttämättäjättämispäätösten perusteleminen. Tavoitteella pyrittiin vaikuttamaan perustelujen tasoon lähinnä riittämättömän näytön johdosta tehdyissä ratkaisuissa. Ks. *Syyttäjäsanomat* 4/1994 ja 3/1995, jonka liitteessä on esitetty tulostavoitteen seurannassa tehtyjä havaintoja. – Todettakoon, että Suomessa päätökset laaditaan vahvistetun kaavan mukaisille asiakirjapohjille, ja jokaiseen päätökseen liitetään asianosaisten huomioon otettavaksi seuraavat tiedot päätöksen oikeudellisesta luonteesta: (1) Päätös ei vapauta mahdollisesta vahingonkorvausvelvollisuudesta, (2) asianomistajalla on itsenäinen, päätöksestä riippumaton syyteoikeus, (3) virallinen syyttäjä saa päätöksen estämättä nostaa syytteen, jos asiassa ilmenneen uuden selvityksen perusteella päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin ja (4) ylemmällä syyttäjällä on oikeus ottaa asia uudelleen ratkaistavaksi. Jos kysymys on seuraamusluonteisesta ratkaisusta, päätökseen liitetään myös syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuutta koskeva ohjaus. Ks. *Syyttäjäsanomat* 3/90 liitteenä 1 ja 2 olevia päätösten asiakirjamalleja sekä ohjeita s. 65 ss.

[175] Ks. *RÅC* I:107 s. 1–6. Käytännössä RB 20:7:n nojalla tehdyissä päätöksissä on mainittu vain rikosnimike, rikoksen tekoaika ja syyttämättäjättämissäännöstä osoittava lainkohta.

[176] Ks. *förordning (1994:1736) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare* 2 §. Vastaavat säännökset oli aiemmin asetuksessa KK (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål.

Tämä »pöytäkirja» on käytännössä päätöslomake, joka on lähellä Suomessa käytettävää syyttämättäjättämispäätöksen asiakirjapohjaa. Merkille pantavaa on, että LUL-pöytäkirja on laadittava paitsi *seuraamusluonteisista* syyttämättäjättämispäätöksistä, myös nuoria koskevista *syyte*ratkaisuista.[177]

Syyttämättäjättämispäätöksen tiedoksiannosta on Suomessa säädetty RVA 15 b §:n 1 momentissa. Säännös ei edellytä päätöksen todisteellista tiedoksiantoa syyttämättä jätetylle, vaikka tiedoksiannosta alkaa kulua saman pykälän 3 momentissa säädetty 30 päivän määräaika syyllisyyskysymyksen saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi. Säännöksen esitöissä katsottiin, että syyttämättä jättäminen on seuraamuksena varsin vähäinen, eikä 3 momentin mukaisia vaatimuksia todennäköisesti useinkaan esitetä. Kun syyttämättä jätettyä henkilöä voi usein olla vaikea tavoittaa ja kun hänellä määräajan jälkeenkin on vielä kantelumahdollisuus, syyttämättä jätetyn oikeusturvan ei katsottu vaarantuvan, vaikka päätös annettaisiin tiedoksi tavallisena postilähetyksenä.[178] *OKV muistiossa* (1990 s. 63) puolestaan on todettu, että mikäli vaatimus tuomioistuinkäsittelystä toimitetaan syyttäjälle vasta määräajan jälkeen, ratkaisua ei ole syytä saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Kannanoton taustalla on ilmeisesti se muistiossa todettu seikka, että vaatimuksen teolle asetettu määräaika palvelee asianosaisten etua pitää asiaa loppuun käsiteltynä ja määräajan jälkeenkin syyttämättä jätetyllä on kantelumahdollisuus.[179]

Tämä järjestely saattaa joissakin tapauksissa johtaa ihmis- ja perusoikeusnormien kannalta epätyydyttävään lopputulokseen. Kuten jaksossa II 2.4 on lähemmin tuotu esiin, jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, mikä syyttämättä jättämisen osalta tarkoittaa jälkikäteistä oikeutta saada syyttömyysolettaman kumoava syyttäjän ratkaisu tuomioistuimen käsiteltäväksi. Epäilty ei tiedä, milloin asia ratkaistaan syyteharkinnassa, eikä hän sen vuoksi voi varautua tuomioistuinkäsittelyä koskevan vaatimuksen esittämiseen. Tämän vuoksi on täysin mahdollista, että syyttämättä jätetty ei saa tietoa syyttäjän ratkaisusta siten, että hän voisi käyt-

[177] Ks. *RÅC* I:123 s. 12. LUL-syytepäätökset ovat esillä tutkimuksen empiirisessä osassa, ks. V B 2.7.

[178] Ks. *HE* 79/1989 s. 17.

[179] Mikäli päätös on lähetetty syyttämättä jätetylle tavallisena postilähetyksenä, tiedoksiannosta hallintoasioissa annetun lain 22 §:n nojalla on katsottu, että 30 päivän määräaika alkaa vasta seitsemäntenä päivänä sen jälkeen, kun päätös on annettu postin kuljetettavaksi. Määräaikaan sovelletaan myös säädettyjen määräaikain laskemisesta annettua lakia eli muun muassa niin sanottua pyhäpäiväsääntöä. Ks. *OKV muistio* 1990 s. 63.

tää oikeuttaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin selostetuin tavoin laskettavassa määräajassa (7 + 30 pv). Jos syyttämättä jätetty osoittaa, että hän ei tosiasiassa ole saanut tietoa syyttäjän päätöksestä ajoissa, ihmis- ja perusoikeusmyönteinen RVA 15 b §:n 3 momentin tulkinta edellyttää, että myöhemminkin tehdyn vaatimuksen perusteella syyllisyyskysymys saatetaan tuomioistuimen käsiteltäväksi.[180]

Syyttämättäjättämispäätös voidaan antaa syyttämättä jätetylle tiedoksi myös henkilökohtaisesti, mikä on käytännöllinen menettely silloin, kun syyttäjä antaa RVA 15 b §:n 2 momentin nojalla *suullisen huomautuksen*. Huomautuksella tähdennetään syyttämättä jätetylle, että hän on syyllistynyt moitittavaan tekoon. Esitöiden mukaan tämä voi olla tarpeen erityisesti, kun päätös koskee nuorta henkilöä.[181] *Nuorten* osalta lakiin ei enää sisälly aiempaa NuorRikL 5 §:ää vastaavaa säännöstä, jonka mukaan syyttäjän oli ilmoitettava syyttämättä jättämisestä sosiaalilautakunnalle. Tästä velvollisuudesta ei uudistuksessa luovuttu, mutta asia katsottiin voitavan järjestää hallinnollisilla ohjeilla (*HE* 79/1989 s.14). Lakivaliokunta tosin korosti, että esitutkinta-, syyttäjä- ja oikeusviranomaisten sekä lastensuojeluviranomaisten hyvä yhteistyö on nuorten rikoksentekijöiden ohjaamisessa välttämätöntä ja että yhteistyön käynnistämiseksi on tärkeää, että sosiaaliviranomaiset saavat ilmoitukset toimenpiteistä luopumisesta. Lakivaliokunta katsoi, että »ilmoitusten lähettämisvelvollisuudesta onkin annettava selkeät säännökset», mutta ei tehnyt tältä osin muutoksia hallituksen esitykseen.[182] Ilmoitusvelvollisuus perustuukin nykyisin oikeuskanslerin ohjeeseen.[183]

Ruotsissa RB:ssa ei ole nimenomaisia säännöksiä syyttämättäjättämispäätöksen tiedoksiannosta, mutta *förundersökningskungörelse (1947:948)* 14 §:n mukaan syylliseksi epäiltynä kuullulle ja asianomistajalle on ilmoitettava mm. syyttämättäjättämispäätöksestä (ks. myös RB 23:20). RB 20:7.1:n 2-kohdan (villkorlig dom) nojalla tehtyjä päätöksiä koskee asetuksen *förordning (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål* 4 §:n säännös, jonka mukaan päätös on annettava syyttämättä jätetylle tiedoksi suullisesti, jollei siitä aiheudu erityisiä vaikeuksia. RÅ:n ohjeiden mukaan mainitut päätök-

[180] Tämä tulkinta on omaksuttu apulaisoikeuskanslerin päätöksessä 27.2.1997 dnro 1224/1/96.

[181] Ks. *HE* 79/1989 s. 17.

[182] Ks. *LaVM* 17/1989 s. 2.

[183] Ks. *Syyttäjäsanomat* 3/90 s. 52, jossa on todettu, että syyttämättäjättämispäätös lähetetään nuoruusperustetta sovellettaessa tiedoksi sosiaaliviranomaiselle. Tämä ohje on nimenomaan oikeuskanslerin antama ja siten velvoittava.

set on toimitettava ylisyyttäjälle (överåklagare) tiedoksi.[184] Myös RB 20:7.1:n 4-kohdan (mielenhäiriö) nojalla tehtyjä päätöksiä koskee RÅ:n ohjeisiin perustuva erityinen tiedoksiantovelvoite: nämä päätökset on toimitettava tiedoksi siihen sairaalaan tai muuhun laitokseen, jossa syyttämättä jätetty on hoidossa.[185]

Nuoria koskeviin syyttämättäjättämispäätöksiin liittyvät erityiset tiedoksiantoa koskevat menettelymääräykset.[186] Syyttäjän on pääsääntöisesti annettava ratkaisu nuorelle tiedoksi henkilökohtaisessa tapaamisessa *kahden viikon kuluessa* päätöksen tekemisestä. Nuoren huoltaja (vårdnadshavare) tai muu hänen huollostaan ja kasvatuksestaan huolehtiva on kutsuttava tapaamiseen, johon myös sosiaaliviranomaisten edustajalle on varattava tilaisuus olla läsnä (LUL 18 §). Tapaamisessa syyttäjän on erityisesti selostettava päätöksen merkitys ja siihen liittyvä nuhteettomuusvaatimus sekä tehtävä selväksi, minkälaisia seurauksia rikollisen toiminnan jatkamisesta voi olla (LUL 19 §). Vastaavat menettelymääräykset koskevat myös RB 20:7:n nojalla tehtyjä nuoria koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä (LUL 20 §).[187] Nuorelle annetaan myös erityinen syyttämättäjättämispäätöksen tiedoksiantolomake, jossa on todettu seuraavaa:

> Åklagaren har i beslut [päivämäärä] meddelat Dig åtalsunderlåtelse för de brott som Du har begått. Den som får åtalsunderlåtelse skall iaktta skötsamhet. Detta innebär först och främst ett krav på att Du skall avhålla Dig från att begå nya brott. Det är också viktigt att Du t.ex. fullföljer en påbörjad utbildning, sköter Ditt arbete, genomgår en överenskommen behandlingsplan eller avhåller dig från drogmiss-

[184] Ks. *RÅC* I:124 s. 15. Ohjeen taustalla on pyrkimys yhtenäiseen syyttämättäjättämiskäytäntöön, mitä erityisesti villkorlig dom -tapausten osalta on haluttu näin korostaa.

[185] Ks. *RÅC* I:124 s. 22, missä ohjeen syistä on kirjoitettu: »Samhällsskyddet har under senare år tillmätts ökad betydelse vid vården av psykiskt störda personer. Om någon som undergår behandling för psykisk störning begår brott är det viktigt att detta kommer till den behandlande läkarens kännedom. Det är också av betydelse att läkaren får veta vilket beslut som fattas i anledning av brottet.»

[186] Määräykset olivat aiemmin asetuksessa förordning (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål, mutta vuoden 1995 uudistuksessa ne otettiin hieman tiukennettuina lakiin, ks. *prop.* 1994/95:12 s. 79–82, missä mm. kirjoitettiin (s. 80): »Det är viktigt att den unge får del av beslutet om åtalsunderlåtelse på ett sådant sätt att åtalsunderlåtelsen framstår som en allvarligt menad varning från samhällets sida. Detta funktion bör stärkas.» Ks. myös *SOU* 1993:35 s. 317–319.

[187] Kun RB 20:7:n nojalla tehtyihin syyttämättäjättämispäätöksiin ei liity vastaavaa nimenomaista nuhteettomuusvaatimusta kuin LUL:n nojalla tehtyihin päätöksiin, ensin mainittujen tiedoksiantoon ei kuulu nuhteettomuusvaatimuksen sisällön selvittämistä. Ks. *prop.* 1994/95:12 s. 102.

bruk. Om Du inte lever upp till detta skötsamhetskrav, kan beslutet om åtalsunderlåtelse återkallas av åklagaren. Vid sin bedömning av om återkallelse av beslutet skall ske, skall åklagaren särskilt beakta om Du återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse. Om åklagaren beslutar återkalla åtalsunderlåtelsen, kan han i stället utfärda ett strafföreläggande eller väcka åtal mot Dig vid domstol.

3.3 Syyttämättäjättämispäätöksen muuttamisesta

a. Syyttämättäjättämispäätös ei saa oikeusvoimaa, vaan siinä ratkaistu asia voidaan tietyin edellytyksin ottaa uudelleen käsiteltäväksi. *Suomessa* seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen muuttaminen voi tapahtua usealla eri tavalla: (1) päätöksen tehnyt syyttäjä voi peruuttaa ratkaisun RVA 15 d §:n 1 momentissa säädetyin edellytyksin, (2) ylempi syyttäjä voi saman pykälän 2 momentin viittauksen mukaisesti ottaa asian uudelleen ratkaistavakseen tai (3) tuomioistuin voi RVA 15 c §:n mukaisessa käsittelyssä hylätä syyttäjän vaatimuksen syyllisyyskysymyksen vahvistamisesta syyttämättäjättämispäätöksen mukaisesti. Syyttämättäjättämispäätös voi kumoutua myös siten, että (4) asianomistaja käyttää itsenäistä (ehdotetun ROL 1:14:n mukaan toissijaista) syyteoikeuttaan.

RVA 15 d §:n 1 momentin nojalla virallinen syyttäjä saa syyttämättä jättämistä koskevan päätöksensä estämättä nostaa syytteen, jos asiassa ilmenneen uuden selvityksen mukaan päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin.[188] Esitöiden mukaan *uuden selvityksen* on koskettava juuri sitä rikosta, josta on jätetty syyttämättä. Syyte voitaisiin kuitenkin nostaa, jos ilmenee, että syyttämättä jätetty oli *ennen* päätöstä syyllistynyt muihinkin rikoksiin, ja kaikkien rikosten yhteys edellyttäisi yhteistä syyteharkintaa. Syyttämättä jätetyn henkilön päätöksen *jälkeinen* moitittava käytös ei oikeuttaisi päätöksen peruuttamiseen.[189] *Olennaisuusvaatimus* on ilmaistu esitöissä siten, että asian olisi tultava kokonaan »uuteen valoon» esimerkiksi siten, että tuottamuksellisena pidetty rikos osoittautuukin tahal-

[188] Ennen vuoden 1991 uudistusta syyttämättäjättämispäätöksen muuttamisesta oli määrätty oikeuskanslerin ohjeissa läheisesti RVA 15 d §:n 1 momenttia vastaavalla tavalla, ks. *Oka:n ohjeet* 1986 s. 15.

[189] Tämän vuoksi ja kun Suomessa ei ole omaksuttu ehdollista syyttämättä jättämistä, esimerkiksi asianosaisten väliseen sovintoon liittyvän vahingonkorvausta koskevan sopimuksen täyttämättä jättäminen ei ole peruste syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamiselle. Jos syyttäjä pitää sopimuksen täyttämistä syyttämättä jättämisen ehtona, tulee päätös tämän vuoksi tehdä vasta sopimuksen täyttämisen jälkeen. Lähtökohtaisesti samoin

liseksi.[190] *OKV muistiossa* on esitetty, että peruuttaminen voi tulla kysymykseen myös, jos vähäisenä pidetty teko osoittautuu uuden selvityksen valossa olennaisesti vakavammaksi tai haitallisemmaksi, tai jos asianomistajan toivomus syyttämättä jättämisestä ilmenee annetuksi uhkauksen tai painostuksen alaisena. Konkurrenssiperusteella tehdyn päätöksen osalta syytteen nostaminen voisi tulla uuden selvityksen nojalla kyseeseen, jos teko osoittautuu sellaiseksi, että se olisi olennaisesti vaikuttanut kokonaisrangaistuksen määrään tai jos ilmenee, etteivät rikosten yhtymistä koskevat säännökset sovellukaan rikokseen esimerkiksi sen tekoajan osoittautuessa uuden selvityksen nojalla toiseksi.[191]

RVA 15 d §:n 1 momentti koskee myös muiden kuin seuraamusluonteisten syyttämättäjättämispäätösten peruuttamista[192] ja säännöksen on syyttäjäkäytännössä katsottu koskevan myös *muunlaista* syyttämättäjättämispäätöksen muuttamista kuin syytteen nostamista.[193] Vaikka syyttämättäjättämispäätös ei saa oikeusvoimaa, viimeksi mainittu mielestäni oikea tulkinta voidaan perustaa samantapaisiin oikeuspoliittisiin argumentteihin kuin oikeusvoimainstituutio yleensäkin: järjestelmä ei kykenisi täyttämään tehtäväänsä oikeussuojan antajana ja oikeusriitojen lopettajana, jolleivät lainkäyttöratkaisut olisi pysyviä ja tulevaisuuteen nähden sitovia.[194] Syyttäjän ratkaisuille, jotka syntyvät kirjallisessa menettelyssä, jossa asianosaisten oikeusturvaan ja aineellisen totuuden tavoitteluun liittyvät keskeiset prosessuaaliset periaatteet jaksossa II 2.2 esitetyn mukaisesti syrjäytyvät, ei luonnollisestikaan voida antaa samanlaista pysyvyyttä kuin tuomioistuinratkaisuille, mutta tietty sito-

---

on arvioitava myös huumausainerikosta koskevan RL 50:7:n nojalla tehdyn syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamista, jos syyttämättä jätetty ei noudata sitoumustaan. Jos kuitenkin yksittäistapauksessa voidaan osoittaa, ettei syyttämättä jätetyllä ole tosiasiassa ollut aikomustakaan sitoutua hoitoon, voitaneen syyttämättä jättämisen edellytysten katsoa tulleen sillä tavoin uuteen valoon, että päätöksen peruuttaminen olisi mahdollista. – Jos Suomessa tulevaisuudessa avataan mahdollisuus ehdolliseen syyttämättä jättämiseen, on ehtojen rikkomiseen liittyvät peruutustilanteet luonnollisesti säänneltävä laissa.

[190] Ks. *HE* 79/1989 s. 18.

[191] Ks. *OKV muistio* 1990 s. 64–65. Konkurrenssiperusteella tehdyn syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamisesta eräissä muissa tilanteissa ks. edellä III A 2.4 *a.* alav. 125 kohdalla.

[192] Ks. *OKV muistio* 1990 s. 65. Tämä on todettu myös RML:a koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä (ks. *LaVM* 12/1993 s. 3–4) sekä rikosprosessiuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä (ks. *HE* 82/1995 s. 41).

[193] Ks. esim. apulaisoikeuskanslerin kirje lääninsyyttäjälle 20.9.1996 dnro 631/1/96.

[194] Tuomioistuinratkaisujen oikeusvoiman oikeuspoliittisesta perustasta ks. esim. *Tirkkonen* 1972 s. 436 ss.

vuus niillekin on annettava. Tuo sitovuus on johdonmukaista kytkeä juuri RVA 15 d §:n 1 momentin ehtoihin, jotka osoittavat ne rajat, joissa virallinen syyttäjä itse voi muuttaa aiempaa päätöstään. Koska päätöksen muuttaminen edellyttää säännöksen mukaan uutta selvitystä, eikä syyttäjä siis voi peruuttaa ratkaisuaan vain samaan materiaaliin nojautuvan uudelleenarvioinnin perusteella, syyttämättäjättämispäätöksen pysyvyyttä voisi luonnehtia siten, että ratkaisu on *syyttäjää sitova.*

Tämän mukaisesti esimerkiksi näytön riittämättömyyteen perustuvan ratkaisun muuttaminen seuraamusluonteiseksi edellyttää RVA 15 d §:n 1 momentin tarkoittamaa uutta selvitystä. Tällaisen muuttamisen johdosta epäillyllä on luonnollisesti oikeus saattaa syyllisyyskysymys tuomioistuimen käsiteltäväksi. Muun sääntelyn puuttuessa samoja edellytyksiä on periaatteessa noudatettava myös seuraamusluonteisen ratkaisun muuttamisessa ei-syyksilukevaksi, mutta tällaisessa syytetyn eduksi tapahtuvassa muuttamisessa yllä mainittua olennaisuusvaatimusta voitaneen tulkita väljemmin.[195]

Peruuttamismahdollisuus rajoittuu kunkin syyttäjän omiin päätöksiin. Sen syyttäjänviran, jossa päätös on tehty, uudella haltijalla on kuitenkin sama oikeus peruuttamiseen kuin päätöksen tehneellä syyttäjällä, jos viimeksi mainittu syyttäjä ei ole enää samassa syyttäjänvirastossa. Tämä *OKV muistiossa* (1990 s. 65) esitetty kannanotto ilmentää syyttäjäorganisaation samalla portaalla olevien syyttäjien välistä *preventioperiaatetta*, jonka mukaan yksittäisen syyttäjän syyteharkintaan jaettuun asiaan ja siinä tehtyyn syyteharkintaratkaisuun voi puuttua vain ylempi syyttäjä substituutio- tai devoluutio-oikeutensa nojalla.[196]

---

[195] Tämä periaate ilmenee esimerkiksi ylimääräistä muutoksenhakua koskevista OK 31 luvun säännöksistä, joiden mukaan lainvoiman saaneen tuomion (tai siihen rinnastettavan oikeudellisen ratkaisun) purkaminen syytetyn eduksi on mahdollista laajemmin kuin syytetyn vahingoksi. Todettakoon, että Norjassa seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen muuttamisesta on säädetty erikseen syytetyn eduksi ja syytetyn vahingoksi, ks. Norjan rikosprosessilain 74 § ja 75 §.

[196] Preventioperiaatteen perinteisestä määrittelystä vrt. esim. *Tirkkonen* 1969 s. 235. – Yllä mainitussa apulaisoikeuskanslerin kirjeessä 20.9.1996 on ollut esillä erityistilanne, jossa syyttäjä oli vaihtunut ennen mahdollista syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyä. Kirjeessä on katsottu, että tilanne, jossa uusi syyttäjä joutuisi ajamaan asiaa syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyssä, on rinnastettava tapaukseen, missä syyttäjä vaihtuu syyteasian ollessa vireillä tuomioistuimessa. Tällaisessa tapauksessa uudella syyttäjällä on oikeus muuttaa syytettä tai luopua siitä, jos se ei hänen mielestään perustu todennäköisiin syihin. Vastaavasti uudella syyttäjällä oli kirjeessä esillä olleessa tilanteessa oikeus muuttaa syyttämättäjättämispäätöstä, jos hänen mielestään rikoksen syyksilukemiseen ei ollut perusteita.

Toinen syyttämättäjättämispäätöksen muuttamisen mahdollisuus liittyy juuri ylempien syyttäjien devoluutio-oikeuteen, johon on viitattu RVA 15 d §:n 2 momentissa.[197] Säännöksen mukaan ylemmällä syyttäjällä on oikeus ottaa asia uudelleen ratkaistavaksi siten kuin siitä on erikseen säädetty. Säännöksellä on viitattu alunperin valtioneuvoston oikeuskanslerin ohjesääntöön ja lääninsyyttäjäasetukseen, joissa on säädetty oikeuskanslerin ja lääninsyyttäjän devoluutio-oikeudesta. Syyttäjälaitoksen ylempien tasojen organisaatiouudistuksen voimaantultua 1.12.1997 syyttäjälaitoksen sisäisistä toimivaltasuhteista säädetään yleisistä syyttäjistä annetun lain (199/1997) 10 §:ssä. Ylemmän syyttäjän oikeus määrätä alemman syyttäjän syyttämättäjättämispäätöksellä ratkaisemassa asiassa syyte nostettavaksi tai muutoin muuttaa sanottua ratkaisua ei edellytä pykälän 1 momentissa tarkoitettua uutta selvitystä.[198]

Kolmas tie seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen muuttamiseen on RVA 15 b §:n 3 momentissa ja RVA 15 c §:ssä säännelty syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittely.[199] RVA 15 c § perustuu eduskunnan lakivaliokunnan ehdotukseen, jossa katsottiin, että kysymyksessä on tavallinen rikosasia, jonka kohteena on yksinomaan syyllisyyskysymys ja jonka käsittelyssä noudatetaan normaalia rikosprosessimenettelyä, kuitenkin niin, että yleisistä muotomääräyksistä voidaan poiketa kahdessa suhteessa: (1) tiedoksiannossa ei tarvitse noudattaa haasteen tiedoksiannosta säädettyä menettelyä ja (2) asia voidaan ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta.[200] Kuten *OKV muistiossa* (1990 s. 63) on todettu, tieto käsittelyn ajasta ja paikasta on syytä antaa tiedoksi todisteellisesti. Jos syytetty jää pois käsittelystä, eikä

[197] Suomessa ja Ruotsissa omaksuttu mahdollisuus kannella syyttämättäjättämispäätöksestä ylemmälle syyttäjälle perustuu juuri näiden devoluutio-oikeuteen. Kanteluinstituution yleispiirteistä Suomessa ja Ruotsissa ks. V B 2.1 ja 3.1.

[198] Ylempien syyttäjien sanottu toimivalta vähentää RVA 15 d §:n 1 momentin merkitystä; viime kädessä ylempi syyttäjä voi aina ottaa asian uudelleen ratkaistavakseen riippumatta mainitun lainkohdan mukaisista edellytyksistä.

[199] Säännökset otettiin lakiin KP-sopimuksen 14 artiklan oikeutta oikeudenkäyntiin ja syyttömyysolettamaa koskevien määräysten takia, ks. *HE* 79/1989 s. 17. Kuten jaksossa II 2.4 on lähemmin esitetty, myös EIOS 6 artiklan ja HM 16 §:n määräykset edellyttävät mahdollisuutta syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn. – Käytännössä syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittely on harvinainen, mutta ei käyttämättä jäänyt instituutio: tilastotietojen mukaan vuonna 1993 kahdeksan ja vuonna 1994 17:n seuraamusluonteisesti syyttämättä jätetyn osalta syyllisyyskysymys on saatettu tuomioistuimen tutkittavaksi, ks. *Oikeus* 1995:14 taulu 5.2 (s. 119) ja *Oikeus* 1996:13 taulu 5.2 (s. 91).

[200] Ks. *LaVM* 17/1989 s. 3.

siitä ole annettu todisteellista tietoa, ei myöskään ole varmuutta siitä, että epäillyllä on todella ollut mahdollisuus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Vaikka käsittely on tarkoitettu vain syyllisyyskysymystä koskevaksi, asianomistaja voi esittää siinä rangaistusvaatimuksen, koska hänellä on itsenäinen syyteoikeus.[201] Tuomioistuimen ratkaisu asiassa näet saa oikeusvoiman, jolloin asianomistajalla ei enää sen jälkeen ole mahdollisuutta käyttää syyteoikeuttaan. Syyttäjä voi esittää rangaistusvaatimuksen vain, jos asiassa ilmenee RVA 15 d §:n tarkoittamaa uutta selvitystä.[202]

Neljäs syyttämättäjättämispäätöksen muuttumiseen johtava tilanne syntyy, jos asianomistaja käyttää syyteoikeuttaan syyttämättä jätetyssä asiassa. Suomessa asianomistajan perinteisesti ensisijainen ja virallisen syyttäjän kanssa rinnakkainen syyteoikeus muuttunee ROL:n voimaantultua toissijaiseksi, jolloin asianomistaja voi vasta sen jälkeen, kun virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta, nostaa itse syytteen.[203] Koska tällöin sama asia tulee ratkaistuksi lain- ja oikeusvoiman saavalla tuomioistuinratkaisulla, syyttämättäjättämispäätöksen on katsottava kumoutuvan, vaikka se ei olekaan oikeudenkäynnin kohteena siten kuin yllä mainitussa syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyssä.

> Syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamiselle käänteinen tilanne on *syytteen peruuttaminen* toimenpiteistä luopumisen takia. Tätä on esitöissä (ks. *HE* 79/1989 s. 8) ja käytännössä pidetty mahdollisena silloin, kun peruste seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle on ilmennyt syytteen nostamisen jälkeen. Rikosprosessiuudistuksessa tämä mahdollisuus on ehdotettu säänneltäväksi laissa (ks. *HE* 82/1995 s. 41–42 ja ehdotettu ROL 1:12). Koska tällaisessakin tilanteessa epäillyllä on oikeus saada syyllisyyskysymykseen tuomioistuimen ratkaisu, syytteen peruuttaminen edellyttää, ettei rikosasian vastaaja sitä vastusta. Muutoksenhakuinstanssissa syyteen peruuttaminen ei olisi enää mahdollista. – Ehdotetulla tavalla tilanteet on säännelty Ruotsissa RB 20:7a:ssa (ks. *Fitger* s. 20:31–33).

b. Ruotsissa RB 20:7:n nojalla tehtyjen syyttämättäjättämispäätösten peruuttamisesta on säädetty saman luvun 7 b §:ssä: »Ett beslut om åtalsunderlåtelse får återkallas, om särskilda omständigheter föranleder det». Säännös sai nykyisen muotonsa vuoden 1985 uudistuksessa, jossa syyttämättäjättä-

---

[201] Näin myös *OKV muistio* 1990 s. 63.

[202] Ks. *ibid.* – Vaikka syyteoikeus olisi vanhentunut syyttämättäjättämispäätöksen tekemisen jälkeen, epäillyllä täytyy olla oikeus syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn, mutta siinä ei voida enää esittää rangaistusvaatimusta.

[203] Ks. *HE* 82/1995 s. 42 ss.

mispäätöksen peruuttamisen edellytykset muutettiin paremmin vastaamaan vallinnutta pidättyväisen tiukkaa soveltamiskäytäntöä siten, että peruuttamisen edellytykseksi asetettiin vaatimus »erityisistä olosuhteista» (särskilda omständigheter). Esitöiden mukaan peruuttaminen edellyttää *uusien seikkojen* ilmaantumista; saman materiaalin perusteella ratkaisua ei voida ottaa uudelleen arvioitavaksi, vaikka laillisia edellytyksiä syyttämättä jättämiselle ei alunperin olisi ollutkaan. Esitöissä on tuotu esiin erityisesti kaksi tapausta, joissa peruuttaminen voi tulla kysymykseen: 1) syyllistyminen *uuteen rikokseen* syyttämättäjättämispäätöksen jälkeen ja 2) *vapautuminen* vastuusta niistä rikoksista, joiden *konkurrenssiperusteen* soveltamistapauksessa oli oletettu johtavan riittävään rangaistukseen. Ensin mainituissa tapauksissa peruuttaminen edellyttäisi, että uusi rikos ei ole vähäinen ja että se on samankaltainen kuin syyttämättä jätetty rikos. Jälkimmäisessä tapauksessa taas edellytettäisiin, että epäilty vapautetaan (syyte hylätään) joko kokonaan tai niin laajalti, että tuomittua rangaistusta voidaan pitää aivan riittämättömänä (som helt otillräckligt).[204]

RB 20:7.1:n 2-kohdan syyttämättäjättämispäätöksiin on katsottu liittyvän samantapaisen nuhteettomuusvaatimuksen kuin tuomioistuimessa tuomittuun villkorlig dom -seuraamukseen. Jos syyttämättä jätetty tekee uuden muun kuin vähäpätöisen rikoksen tai rikkoo nuhteettomuusvaatimusta siten, että tuomioistuimen määräämä villkorlig dom voitaisiin BrB 27:6:n nojalla poistaa (ja määrätä muu seuraamus), syyttämättäjättämispäätös pitää (bör) RÅ:n ohjeiden mukaan peruuttaa.[205] Vaikka syyttämättä jättämiseen ei liity mitään ehdotonta koetusaikaa, esitöiden mukaan voidaan päätöksen peruuttamista harkittaessa pitää lähtökohtana, että päätöksen jälkeen kahta vuotta myöhemmin sattuneita tapahtumia ei oteta huomioon.[206]

Vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä myös LUL:iin otettiin RB 20:7 b §:n mukainen syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamista koskeva säännös, joka nykyisin on LUL 22 §:ssä. Kuten aiemmin on ilmennyt (ks. III A 2.2 b alav. 67 kohdalla), vuoden 1988 uudistuksessa samaan pykälään otettiin säännökset nuhteettomuusvaatimuksesta, joka sisältää mm. sen, että syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamista harkittaessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, onko nuori syyllistynyt uuteen rikokseen kuuden kuukauden kuluessa päätöksen tekemisestä. Mainitun kuuden kuukauden aikanakaan tapahtunut uusi rikos ei välttämättä edellytä syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamista. Käytännössä syyttämättäjättämispäätöksiä ei peruuteta juuri koskaan, vaik-

[204] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 26–27 ja s. 53–54. Ks. myös *RÅC* I:124 s. 25–26.
[205] Ks. *RÅC* I:124 s. 26.
[206] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 42–43.

ka rikoksen uusiminen kuuden kuukauden aikana ei suinkaan ole harvinaista.[207] Esitöiden perusteella tarkoitus näyttääkin olleen lähinnä se, että säännöksen olemassaolo saisi nuoren suhtautumaan vakavasti nuhteettomuusvaatimukseen. Esitöissä ja RÅ:n ohjeissa on pidetty tärkeänä, että *uudesta* rikoksesta seuraa reaktio yhteiskunnan puolelta, vaikka vanhaan syyttämättäjättämispäätökseen ei puututtaisikaan.[208]

Jotta rikoksen uusimista seuraava järjestelmä voisi toimia tyydyttävästi, tarvitaan syyttämättäjättämispäätösten *rekisteröintiä*. Mitään syyttämättäjättämispäätöksiä ei merkitä yleiseen rikosrekisteriin (kriminalregistret), mutta LUL:in perusteella tehdyt syyttämättäjättämispäätökset (samoin kuin RB 20:7.1 §:n 4-kohdan tapaukset) merkitään poliisirekisteriin.[209]

Muista syyttämättäjättämispäätöksen muuttamisen mahdollisuuksista voidaan todeta, että peruuttamisen edellytyksenä oleva vaatimus uusista seikoista ei Ruotsissakaan koske *ylempää syyttäjää*, joka voi muuttaa alemman syyttäjän ratkaisua jo saman materiaalin toisenlaisen arvioinnin perusteella.[210] *Syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn* mahdollisuutta Ruotsissa ei ole, mutta *asianomistajan* toissijaisen syyteoikeuden käyttäminen voi johtaa syyttämättäjättämispäätöksen tosiasialliseen kumoutumiseen.

4. Kokoava vertailu ja johtopäätökset

Suomen ja Ruotsin seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevien ensi silmäyksellä melko samantapaisten säännösten lähempi tarkastelu on tuonut esiin useita merkittäviä eroavaisuuksia.

Periaatteessa samat *syyttämättä jättämisen kriteerit* löytyvät kummankin maan säännöstöistä, mutta nuo kriteerit on hieman eri tavoin sijoitettu eri säännöksiin ja niiden painoarvo säännösten soveltamisessa näyttää eräin osin merkittävästi erilaiselta. Yksittäisiin syyttämättä jättämisen perusteisiin si-

---

[207] Ks. *SOU* 1993:35 s. 302.

[208] Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 20 ja *RÅC* I:123 s. 8–9. Todettakoon, että vuoden 1995 uudistuksen esitöissä on väläytetty mahdollisuutta peruuttaa syyttämättäjättämispäätös sillä perusteella, ettei nuori saavu sen tiedoksiantoa koskevaan tilaisuuteen. Tämä olisi kuitenkin sallittua vain poikkeustapauksissa, »såsom när den unge saknar godtagbara skäl för att utebli och hans vägran att komma uppenbarligen beror på tredska», ks. *prop.* 1994/95:12 s. 81.

[209] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 47–48 ja *prop.* 1987/88:135 s. 20 sekä polisregisterkungörelsen 1969:38. Suomessa millään perusteella tehtyjä syyttämättäjättämispäätöksiä ei rekisteröidä.

[210] Ks. *prop.* 1984/85:13 s. 54 ja *RÅC* I:124 s. 26.

sältyvien kriteerien systemaattinen vertailu on hieman pulmallista ensinnäkin sen vuoksi, että Ruotsissa noita kriteereitä ei ole niin selkeästi kanavoitu eri säännöksiin kuin Suomessa ja toiseksi säännökset ovat periaateluonteisia, jolloin niiden soveltamisessa voidaan ottaa huomioon koko toimenpiteistäluopumisinstituution yhteisiin tausta-ajatuksiin nojautuvia sellaisiakin kriteereitä, joita yksittäisessä syyttämättäjättämissäännöksessä ei ole nimenomaisesti mainittu. Esimerkiksi nuoruus voidaan ottaa syyttämättä jättämistä puoltavana lisäperusteena huomioon jokseenkin kaikkien säännösten soveltamisessa ja esimerkiksi rikoksen vähäisyys vaikuttaa kaikissa säännöksissä siten, että soveltamisedellytykset täyttyvät helpommin.

Seuraavassa asetelmassa on kuitenkin pyritty karkeasti kuvaamaan kummankin maan eri säännösten soveltamiskriteereitä, jotka on jaoteltu sen mukaan, liittyvätkö ne tekoon vai tekijään vai onko kyse ns. »teon ulkopuolisista» seikoista.[211] Asetelmaan otetut kriteerit on nimetty sen mukaisina kuin ne esiintyvät Suomen säännöstössä, jossa eri kriteerit on helppo yhdistää syyttämättä jättämisen eri perusteisiin. Ruotsin osalta eri säännösten soveltamiskriteerit on merkitty sen mukaisesti, mitä esim. ilmaisulla »särskilda skäl» esitöiden mukaan on lähinnä tarkoitettu. Asetelmaan ei ole sisällytetty yleistä ja yksityistä etua, jotka otetaan enemmän tai vähemmän huomioon kaikkien säännösten soveltamisessa.

Asetelma III 1: Syyttämättä jättämisen kriteerit eri säännöksissä Suomessa ja Ruotsissa

	TEKO		TEKIJÄ			TEON ULKOPUOLISET		
	Haitallisuus	Syyllisyys	Nuoruus	Syyn-takeisuus	Uusiminen	Kohtuus	Tarkoitukset-tomuus	Yhtyminen
RVA 15.2 1-k	x	x						
RVA 15.2 2-k		x	x					
RVA 15 a 1-k						x	x	
RVA 15 a 2-k								x
RB 20:7.1 1-k	x	x						
RB 20:7.1 2-k		x			x	x	x	
RB 20:7.1 3-k								x
RB 20:7.1 4-k				x				
RB 20:7.2					x	x		
LUL 17.1			x		x		x	
LUL 17.2		x	x		x			

[211] Ks. tästä kriteerien ryhmittelystä *Lappi-Seppälä* 1987 s. 293 ss. ja 1991 s. 916.

Syyttämättä jättämisen *kriteerien näkökulmasta* voidaan todeta, että teon (vähäinen) *haitallisuus* on tarkoitettu huomioon otettavaksi etenkin RVA 15.2 §:n 1-kohdan ja RB 20:7.1:n 1-kohdan vähäisyysperusteissa. Haitallisuus tosin vaikuttaa kaikissa perusteissa siten, että niiden soveltamiskriteerit täyttyvät helpommin haitallisuudeltaan vähäisissä rikostapauksissa, mutta nimenomaisena kriteerinä vähäinen haitallisuus on juuri mainituissa säännöksissä. Teosta ilmenevä tekijän (alentunut) *syyllisyys* kytkeytyy teon moitittavuuden toisena komponenttina niin ikään mainittuihin vähäisyysperusteisiin. Näiden lisäksi syyllisyys on nimenomaisena soveltamiskriteerinä Suomessa RVA 15.2 §:n 2-kohdan nuoruusperusteessa ja Ruotsissa LUL 17.2 §:ssä (»okynne eller förhastande» -tapaukset) sekä esitöiden mukaan yhtenä huomioon otettavana seikkana myös RB 20:7.1:n 2-kohdan villkorlig dom -perusteessa.

Tekijään liittyvistä seikoista *nuoruus* on nimenomaisena kriteerinä viimeksi mainitussa RVA:n säännöksessä ja molemmissa LUL:n säännöksissä. Etenkin Suomessa nuoruus voi kuitenkin olla yhtenä lisäperusteena muidenkin säännösten soveltamisessa. Periaatteessa tämä pätee Ruotsissakin, mutta säännösten soveltamisjärjestyksen perusteella nuoriin sovelletaan pääsääntöisesti vain LUL:n säännöksiä. *Syyntakeisuus* on nimenomaisena syyttämättä jättämisen kriteerinä vain Ruotsissa (RB 20:7.1:n 4-kohta), missä syyntakeisuus ei ole rikoksen rakenneosa. Suomessakin syyntakeisuuteen liittyviä seikkoja voidaan tosin jossain määrin ottaa huomioon kohtuusperusteessa. Merkille pantavaa on, että *rikoksen uusimisella* on Ruotsin säännöstön soveltamiskriteereissä selvästi suurempi paino kuin Suomessa. Suomessa uusiminen ei ole nimenomaisena kriteerinä missään säännöksessä, joskin etenkin syyllisyyden arviointiin painottuvassa nuoruusperusteessa se on yksi huomioon otettava seikka. Ruotsissa sen sijaan uusiminen (tai toiselta puolen ensikertalaisuus) on nimenomaisena kriteerinä molempien LUL:n säännösten soveltamisessa (ks. LUL 17.4 §) ja RB 20:7.2:ssa (extraordinära fall) sekä epäsuorasti myös RB 20:7.1:n 2-kohdassa, sillä uusimisriski on keskeinen rangaistuslajin valintaa ohjaava seikka juuri villkorlig dom -seuraamusta silmällä pitäen (ks. BrB 30:7).

Teon ulkopuolisista seikoista *kohtuus* on nimenomaisena soveltamiskriteerinä RVA 15 a §:n 1-kohdassa, kun taas Ruotsissa kohtuusnäkökohdat ovat RB 20:7.1:n 2-kohdan ja etenkin saman pykälän 2 momentin kriteerin »särskilda skäl» keskeistä merkityssisältöä. Oikeudenkäynnin ja rangaistuksen *tarkoituksettomuus* on niin ikään nimenomaisena kriteerinä Suomen kohtuusperusteessa, johon sisältyvistä tarkoituksettomuuden eri merkityssisällöistä rikoksen vaikutusten poistaminen voidaan Ruotsissa ottaa huomioon RB

20:7.1:n 2-kohdan ja LUL:n säännösten soveltamisessa, kun taas muut kontrolli- tai tukitoimenpiteet ovat lähinnä vain LUL 17.1 §:n soveltamiskriteereinä. Rikosten *yhtyminen* on kummassakin maassa kanavoitu yhteen omaan säännökseen.

Eri *syyttämättäjättämissäännösten näkökulmasta* voidaan asetelman sekä säännösten esitöiden ja soveltamisohjeiden valossa todeta ensinnäkin, että RVA 15.2 §:n 1-kohdan ja RB 20:7.1:n 1-kohdan *vähäisyysperusteiden* soveltamisalat ovat melko lähellä toisiaan. Molempien perusteiden nojalla voidaan jättää syyte nostamatta sakkorikoksesta, jonka moitittavuus on lähinnä teon haitallisuuteen tai tekijän syyllisyyteen liittyvistä syistä keskimääräistä vähäisempi. Ruotsin osalta voidaan panna merkille verraten yksityiskohtaiset RÅ:n ohjeet, joiden mukaan säännös tulisi sovellettavaksi lähinnä omaisuusrikoksiin, kun taas väkivaltarikoksista syyte olisi yleensä nostettava. Myymälänäpistyksissä säännöksen soveltamisala olisi ohjeiden mukaan kuitenkin hyvin ahdas.

Nuoruusperusteista RVA 15.2 §:n 2-kohdan säännös vastaa sikäli LUL 17.2 §:ää, että niissä molemmissa on kysymys nuoren syyllisyyden arvioinnista, mutta viimeksi mainitun säännöksen soveltamisala on ilmeisesti kapeampi, sillä siinä rikoksen johtumisen ajattelemattomuudesta tulee olla »uppenbart» ja RÅ:n ohjeiden valossa säännös on tarkoitettu lähinnä vain normaalisti sakolla rangaistaviin rikoksiin. Lisäksi säännöksen soveltamisalaa rajoittaa RVA:n nuoruusperustetta voimakkaammin aiempi syyllistyminen rikokseen. LUL 17.1 § puolestaan ilmentää kokonaan toisenlaista, lähinnä sosiaaliviranomaisten tuki- tai hoitotoimenpiteisiin nojautuvaa ideologiaa. Vaikka Suomessakin nuoren rikos saattaa johtaa samantapaisiin toimenpiteisiin lastensuojelulain nojalla, Suomessa nuoruusperusteen esitöissä ei ole viitattu siihen, että nuo toimenpiteet olisivat syyttämättä jättämisen perusteena; esitöissä puhutaan vain syyllisyyden arvioinnista.[212] LUL 17.1 §:n soveltamisala on esitöiden perusteella tarkoitettu niin laajaksi, että presumption on sanottu olevan sellaisissa tapauksissa syytettä vastaan. Toisaalta rikoksen uusiminen on myös mainitun säännöksen soveltamisessa erityisesti huomioon otettava kriteeri.

Kohtuus- tai poikkeuksellisuusperusteista Suomen kohtuusperusteen soveltamisala näyttää selvästi laajemmalta kuin Ruotsin villkorlig dom -perusteen ja extraordinära fall -perusteen. Vaikka RB 20:7.1:n 2-kohdassa voi-

[212] Todettakoon, että myöskään kohtuusperusteessa mainittujen sosiaali- ja terveydenhuollon toimien yhteydessä esitöissä ei ole viitattu nuoriin kohdistuviin sellaisiin toimiin, vaan alkoholisteille ja huumeidenkäyttäjille tarkoitettuihin toimiin.

daan periaatteessa ottaa huomioon monenlaisia kriteereitä, säännöksen soveltamisala on tosiasiassa hyvin ahdas ja vain tietynlaisiin ainutkertaisen luonteisiin rikoksiin soveltuva. Soveltamisalaa rajoittaa luonnollisesti jo yksinomaan se, että odotettavissa olevan seuraamuksen tulee olla juuri villkorlig dom. Saman pykälän 2 momentti taas koskee vain painavien kohtuusnäkökohtien huomioon ottamista. RVA 15 a §:n 1 momentin soveltamisessa puolestaan voidaan ottaa huomioon monenlaisia kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuussyitä eikä säännöksen soveltamisalaa ole nimenomaisesti rajattu lainkaan odotettavissa olevan rangaistuksen suhteen.

Konkurrenssiperusteiden osalta taas Ruotsin säännöksen soveltamisala on selvästi laajempi. Suomen RVA 15 a §:n 2-kohdan säännös on lähellä Ruotsin konkurrenssiperustetta sellaisena kuin se oli ennen vuoden 1985 uudistusta, jolloin tuli olla »uppenbart», ettei syyttämättä jätettävällä rikoksella ollut »nämnvärd» merkitystä seuraamukseen. Näiden edellytysten poistuttua mainitussa uudistuksessa RB 20:7.1:n 3-kohdan soveltamisala muodostui hyvin laajaksi.

Kokonaisuutena voidaan todeta, että *usean rikoksen* tapauksissa Ruotsin säännöstö tarjoaa merkittävästi laajemmat mahdollisuudet syyttämättä jättämiseen. *Yksittäisten rikosten* osalta taas Suomen säännöstön soveltamisala on muiden teon ulkopuolisten seikkojen eli kohtuus- ja erilaisten tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien huomioon ottamisen mahdollisuuden suhteen laajempi. *Nuorten rikosten* osalta Suomen säännöstö painottuu syyllisyyden arviointiin, kun taas Ruotsissa paino on sosiaaliviranomaisten toimenpiteissä, joita on pidetty ensisijaisina rangaistusjärjestelmän käyttöön verrattuna. Merkille pantavaa on myös rikoksen *uusimiselle* annettu suuri painoarvo syyttämättä jättämisen esteenä Ruotsin säännöstössä. Periaatteellisesti merkittävää erilaista suhtautumista syyntakeisuuteen rikoksen rakenneosana ilmentää se, että Ruotsissa *mielisairaus* voi olla seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen perusteena.

Merkille pantavia ovat myös syyttämättä jättämiseen liittyviä *menettelysääntöjä* koskevat erot. Päätösten *muodon ja sisällön* osalta ratkaisujen perustelemattomuus (muissa kuin LUL-tapauksissa) ja syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuuden puuttuminen merkitsevät Ruotsin osalta vakavia puutteita syyttäjän päätöksenteon legitiimisyyden ja ihmisoikeussopimusten velvoitteiden kannalta.[213] Päätösten *tiedoksiannosta* on syytä pan-

[213] Asianmukaisen päätöksen laatiminen on tietyllä tavalla myös syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn ehto: kun Ruotsissa syyttämättäjättämispäätöksessä ei (muissa kuin LUL-tapauksissa) esitetä edes syyksi luetun rikoksen teonkuvausta, olisi myös

na mieleen Ruotsissa nuorten osalta omaksuttu erityinen kahden viikon kuluessa järjestettävä tapaaminen, jossa huoltaja ja mahdollisesti sosiaaliviranomaisten edustaja ovat läsnä. Päätösten *muuttamisen* osalta taas keskeinen erovaisuus on se, että Ruotsissa peruuttamisen perusteeksi on laajasti hyväksytty *uuden rikoksen* tekeminen päätöksen *jälkeen*, mikä taas Suomessa ei voi olla syyttämättäjättämispäätöksen peruuttamisen perusteena.

Normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta Suomen syyttämättäjättämissäännöstön lähempi tarkastelu ei ole olennaisesti muuttanut jaksossa II 1.6 esittämääni alustavaa arviota. Epäilykseni kohdistuvat edelleen lähinnä »tarkoituksettomuuden» kriteereihin ja niiden hyväksyttävyyteen rangaistuksen käytön oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden kannalta. Olennaista on tältä kannalta se, kuinka laaja painoarvo näille seikoille, kuten asianomistajan kannanotolle, sovittelumenettelylle ja sovinnolle soveltamiskäytännössä annetaan. Kun tarkoituksettomuuteen Suomessa liitetyt kriteerit eivät esiinny yhtä laajasti Ruotsin säännöstössä, sen voitaisiin tältä osin katsoa olevan lähempänä teorian ehtoja. Toiselta puolen Ruotsin säännöstössä rikoksen uusimiselle annettu merkittävä paino on normatiivis-prosessuaaliselle teorialle lähtökohtaisesti vieras. Voidaan tosin katsoa, että säännöstö ottaa oikeastaan huomioon ensikertalaisuuden seuraamuksen *lieventämisen* perusteena eikä niinkään uusimista seuraamuksen *ankaroittamisen* perusteena. Periaatteelliselta kannalta näillä lähestymistavoilla on tietty ero ja niistä ensin mainittu on normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta hyväksyttävämpi.

Pelkästään kummankin maan säännöstöjen ja niiden esitöiden valossa on yllä esitetyn analyysin jälkeenkin vaikea tehdä arvioita sen suhteen, kummassa järjestelmässä syyttäjän valta seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen on lopulta laajempi ja kuinka tuon vallan käyttö todennäköisesti painottuu ja suuntautuu syyttäjän harkinnassa. Tähän vaikuttavat syyttämättäjättämissäännösten lisäksi monet muut järjestelmän toimintaan liittyvät seikat, kuten erot eri rikosten tunnusmerkistöissä ja rangaistusasteikoissa sekä syyteoikeuden järjestelyssä, samoin kuin IV luvussa esille tulevat eräät lähiinstituutiot. Syyttämättäjättämiskäytännön muotoutumiseen voivat vaikuttaa myös rangaistusmääräysmenettelyissä olevat erot, mikä tulee esille seuraavaksi.

---

sitä koskeva tuomioistuinkäsittely varsin pulmallinen esimerkiksi akkusatorisen periaatteen (materiaalisen merkityssisällön) kannalta.

B SÄÄNNÖKSET RANGAISTUSMÄÄRÄYS-MENETTELYSTÄ

1. Suomi

1.1 RML:n soveltamisala

a. Rikkomuksen ja menettämisseuraamuksen merkityssisällöstä

Rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaan liittyvät kysymykset ovat keskeisiä selvitettäessä syyttäjän tuomiovallan käyttöön rinnastettavan ratkaisuvallan laajuutta. RML 1 §:n 1 momentin ensimmäisen virkkeen mukaan lain mukaisessa menettelyssä voidaan määrätä *sakkorangaistus* ja enintään 5 000 markan suuruinen *menettämisseuraamus* rikkomuksesta. *Rikkomuksella* tarkoitetaan (1) rikosta, josta tapaukseen sovellettavassa rangaistussäännöksessä ei ole esillä olevien asianhaarain varalta säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai enintään kuusi kuukautta vankeutta, sekä (2) poliisijärjestyksen, kunnallisen tai muun järjestyssäännön tai laillisesti vahvistetun uhkasakkokiellon rikkomista.[214] Menettelyn soveltamisalaa on rikkomuksen käsitteen ensimmäisessä osassa rajoitettu rikoksesta *in abstracto* seuraavan rangaistuksen perusteella.[215] Jos rangaistussäännöksessä on esimerkiksi erit-

[214] Rikkomuksen käsite on osapuilleen sama kuin vuoden 1970 RangMäärL:n 2 §:ssä, jonka mukaan rikkomuksen tuli kuitenkin olla *yleisen alioikeuden käsiteltävä rikos*, eikä rikkomusta koskevassa rangaistussäännöksessä saanut olla säädettynä *muuta* tai ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai vankeutta kuusi kuukautta. Rikkomuksen käsitteen jälkimmäinen merkityssisältö (2) oli sama jo vuoden 1931 laissa rangaistusmääräyksestä, ks. jakso I 4.1.

[215] Kuten jäljempänä ilmenee, soveltamisalaa on rajoitettu myös rikokseen in abstracto liittyvien lisäseuraamusten perusteella. Vrt. Tanskassa (ks. oikeudenkäyntilain 931 §) ja Norjassa (ks. rikosprosessilain 255 §) ratkaisevaa on yksinomaan se, että rangaistus in concreto on sakkoa, eikä rikoksen rangaistusasteikolla in abstracto ole merkitystä. Ruotsin osalta ks. jakso III B 2.1 *a*.

täin lieventävien tai raskauttavien asianhaarain varalta muodostettu erilliset rangaistusasteikot, ratkaiseva on se rangaistusasteikko in abstracto, jota konkreettiseen yksittäistapaukseen on sovellettava.[216] Ratkaiseva on edelleen rangaistussäännöksen mukainen asteikko eikä huomioon oteta ns. yleisiä rangaistuksen vähentämisperusteita (nuoruus, yritys, avunanto ym.). Normaalien rangaistuksen määräämistä koskevien sääntöjen ja periaatteiden mukaisen rangaistuksen tulee puolestaan *in concreto* olla sakkoa, jotta asia voidaan käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä. Sakko määrätään päiväsakoin, joiden lukumäärälle tai rahamäärälle ei ole RML:ssa säädetty mitään erityisrajoja.

Rikkomuksen käsitteen jälkimmäiseen merkityssisältöön kuuluvista teoista tuomittavat ns. rangaistuksen luonteiset uhkasakot perustuvat poliisimääräyksiin tai kunnallisiin järjestyssääntöihin. Poliisilain (493/95) 52 §:ssä annetun valtuutuksen perusteella sisäasiainministeriö voi, antamalla poliisimääräyksen, rajoittaa liikkumista tai oleskelua määrätyllä alueella taikka kieltää turvallisuutta vaarantavien esineiden tai aineiden tuonnin sinne, jos se on tarpeen yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. Sisäasiainministeriö voi määrätä poliisimääräyksen rikkomisesta rangaistusuhan päiväsakkoina, joihin tuomitaan yleisessä alioikeudessa milloin muualla laissa ei niiden rikkomisesta ole toisin säädetty.[217] Vastaavasti kuntalain (365/95) 7 §:ssä annetun valtuutuksen perusteella kunnan valtuusto voi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden edistämiseksi hyväksyä järjestyssääntöjä, joiden rikkomisesta voidaan tuomita sakkoon.[218]

---

[216] Tämän mukaisesti rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisala oli muotoiltu jo RangMäärL:ssa, kun taas vuosien 1931 ja 1934 lakien mukaan ratkaiseva oli asianomaisen rangaistussäännöksen ankarin rangaistus ottamatta huomioon konkreettisen teon asianhaaroja. Ks. jakso I 4.1 alav. 125 kohdalla.

[217] Ks. esim. sisäasiainministeriön poliisimääräys eräistä liikkumis- ja oleskelukielloista (1367/95), jonka mukaan Ilmailulaitoksen ylläpitämien lentoasemien lentokenttäalueita koskevan liikkumis- ja oleskelukiellon rikkomisesta voidaan tuomita enintään 50 päiväsakkoon siten kuin poliisilain 52 §:ssä säädetään.

[218] Poliisimääräysten ja järjestyssääntöjen rikkomisesta tuomittavia seuraamuksia on perinteisesti kutsuttu *rangaistuksen luonteisiksi uhkasakoiksi*, kun säännösten antajana on hallinnollinen viranomainen ja säännökset toimivat hallinnollisten määräysten tehosteina. Rangaistuksen luonteisiin uhkasakkoihin sovelletaan kuitenkin samoja sääntöjä kuin sakkoon (ks. RL 2 luvun 4 b §:n 1 mom.), joten erottelulla ei ole käytännöllistä merkitystä. Rikoslakiprojektin johtoryhmän ehdotukseen sakkoa, muuntorangaistusta ja rikesakkoa koskeviksi säännöksiksi ei ole enää otettu rangaistuksen luonteisia uhkasakkoja koskevia säännöksiä, joten tämä sakkotyyppi poistunee lainsäädännöstä (ks. *OLJ* 1/1996 s. 17 ja s. 45).

RML:n 1 §:n 1 momentin mukaan menettelyssä määrättävän *menettämisseuraamuksen* arvo saa olla enintään 5 000 markkaa.[219] Kun laissa tai esitöissä ei ole määritelty muuta perustetta menettämisseuraamuksen arvon määrittämiseksi, voitaneen yleensä nojautua omaisuuden myyntiarvoon. Jos myyntiarvon jääminen alle 5 000 markan on epäselvää, asia tulisi saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Oman ongelmansa muodostaa sellaisen omaisuuden konfiskointi, jolla ei ole myyntiarvoa, mutta joka ei ole arvotonta, esim. asiakirjat. Kun tällaisissa tapauksissa omaisuudella on arvoa lähinnä sille, jolta se tultaisiin konfiskoimaan, voitaneen kiinnittää huomiota hänen suhtautumiseensa ja epäselvissä tapauksissa jättää asia tuomioistuimen ratkaistavaksi.

RML:ssa ei ole rajattu tai määritelty konfiskaation lajia.[220] Tämän perusteella menettämisseuraamus voi tarkoittaa kaikkia konfiskaation lajeja eli rikoksen tuottamaa hyötyä, rikoksentekovälinettä, rikoksen tuotetta, rikosesinettä taikka niiden arvoa.[221]

b. Muun seuraamuksen käsitteestä

RML 1 §:n 1 momentin jälkimmäisen virkkeen mukaan rangaistus voidaan määrätä RML:n mukaisessa menettelyssä silloinkin, kun rikkomuksesta saattaa seurata *muukin seuraamus* kuin sakko tai konfiskaatio, jos rikkomuksen tehnyttä *ei vaadita* tuomittavaksi siihen. Esitöiden mukaan säännöksessä tarkoitettuna muuna seuraamuksena, joka *tuomitaan vain vaatimuksesta*, voidaan pitää esimerkiksi RL 44 luvun 7 §:ssä tarkoitettua määräystä pykälässä tarkoitetun eläimen määräämisestä tapettavaksi. Esitöissä on myös todettu, että ns. muut seuraamukset ovat yleensä sellaisia, että tuomioistuin tuo-

---

[219] *RML työryhmän* (1991 s. 15–16 ja s. 23–24) ehdotuksessa menettämisseuraamukselle ei ollut asetettu mitään arvorajaa. Tätä oli perusteltu ensinnäkin sillä, että kun rangaistusvaatimuksen saanut vastustaa menettämisseuraamuksen määräämistä, sen voi syyttäjän vaatimuksesta määrätä ainoastaan tuomioistuin normaalissa rikosasiain käsittelyjärjestyksessä. Toiseksi arvorajaa koskevaa säännöstä pidettiin tarpeettomana sen vuoksi, että virallisen syyttäjän harkinnassa on aina, käsitelläänkö asia rangaistusmääräysmenettelyssä vai normaalina rikosasiana tuomioistuimessa. Kuten *oikeuskansleri* totesi ehdotuksesta antamassaan lausunnossa, esitetyt perustelut olivat siinä mielessä epätäsmällisiä, että ne sopisivat yhtä hyvin mille tahansa menettelyn edellytysten väljentämiselle. Ks. *Oka* 1992 s. 137.

[220] RangMäärL:n 1 §:ssä oli vielä erikseen mainittu konfiskaation lajeina *omaisuus*, sen *arvo* ja rikkomuksen tuottama *taloudellinen hyöty*.

[221] Näin myös *Rautio* 1996 s. 97. Konfiskaation lajeista ks. *Ailio* 1964 s. 77.

mitsee ne *viran puolesta*, kuten esimerkiksi ajokiellon ja metsästyskiellon. Sellaisia seuraamuksia ei voida tuomita rangaistusmääräysmenettelyssä virankaan puolesta.[222] Säännöksen esityöt näyttäisivät siis viittaavan siihen, että »muulla seuraamuksella» tarkoitettaisiin sellaista seuraamusta, joka tuomitaan vain, jos siitä esitetään vaatimus. Kysymys on kuitenkin epäselvä. Ensinnäkin on todettava, että viran puolesta tuomittavat muut seuraamukset voivat olla joko sellaisia, että ne on *tuomittava* (kuten ajokielto, jos tekijä tuomitaan myös rangaistukseen) tai sellaisia, että ne *voidaan* tuomita. Esitöissä mainittu RL 44:7:n mukainen eläimen määrääminen lopetettavaksi on nähdäkseni viimeksi mainitun tyyppinen muu seuraamus *eikä* vain vaatimuksesta tuomittava seuraamus.[223] Toiseksi, esitöiden perusteella tältäkään osin ei ollut tarkoitus muuttaa aiemman lain soveltamisalaa, ja esitöissä puhutaan aiemman säännöksen »säilyttämisestä». RML:n säännös onkin sanamuodoltaan asiallisesti identtinen RangMäärL:n 1 §:n vastaavan säännöksen kanssa, joka puolestaan vastaa vuoden 1934 lakiin vuonna 1954 lisättyä säännöstä. Näiden aiempien lakien esitöissä (ainoana) esimerkkinä säännöksessä tarkoitetusta lisäseuraamuksesta on mainittu metsästyskortin tai -oikeuden menettäminen, joka tuolloin voimassa olleiden metsästyslakien säännösten mukaan

[222] Ks. *HE* 63/1993 s. 13, missä on ajokiellon ja metsästyskiellon osalta viitattu jo kumottuihin säännöksiin, mutta joiden mukaan sanottujen lisäseuraamusten määrääminen oli pakollista. – Se, ettei rangaistusmääräysmenettelyssä voida määrätä esim. ajokieltoa, vaan ainoastaan sakko ja menettämisseuraamus, on selvää jo RML 1 §:n 1 momentin ensimmäisen virkkeen perusteella. Jälkimmäisessä virkkeessä on kysymys siitä, muodostavatko rikkomuksesta *in abstracto* seuraavat muut seuraamukset esteen asian käsittelylle rangaistusmääräysmenettelyssä.

[223] RL 44:7:n mukaan se, jolla on omanaan tai vartioitavana hänen tietensä ihmisille vaarallinen eläin voidaan tuomita sakkoon, jos hän laiminlyö eläimen pitämisen suljetussa paikassa tai tarkasti kytkettynä, ja »eläin tapettakoon, jos siihen on aihetta». Nähdäkseni tuomioistuin voi määrätä eläimen tapettavaksi, vaikkei syyttäjä olisi esittänyt siitä vaatimusta. Toinen asia on, että tällaisessa tapauksessa tuomioistuimen on materiaalisessa prosessinjohdossaan otettava esille kysymys seuraamuksen määräämisestä, jotta epäilty voi siihen vastata. Vain vaatimuksesta tuomittavat seuraamukset ovat toistaiseksi niin harvinaisia, että RML:n kannalta relevantteja esimerkkejä on vaikea löytää. Tarkoittamani eron havainnollistamiseksi voidaan viitata vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä annetun lain (317/53) 1 §:ään, jonka mukaan tuomioistuin voi antaa ns. pakkolaitoslausuman vain virallisen syyttäjän vaatimuksesta. Vastaavasti liiketoimintakiellosta annetun lain (1059/85) 6 §:n mukaan liiketoimintakiellon määrää yleinen tuomioistuin »syyttäjän vaatimuksesta» (kiellon perusteena olevan menettelyn ei tosin tarvitse olla rikos). RML:n soveltamisalueelta voidaan puheena olevan kaltaisista säännöksistä mainita RL 27:7, jonka mukaan kunnianloukkauksesta rangaistukseen tuomittu voidaan *asianomistajan vaatimuksesta* velvoittaa korvaamaan kulut tuomion painattamisesta sanomalehteen.

ei ole ollut vain vaatimuksesta tuomittava seuraamus, vaan harkinnanvarainen (»voidaan» -tyyppinen) lisäseuraamus niissä tapauksissa, joissa rikos on voitu käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä.[224]

RML:n esityöt näyttävät siis siten ristiriitaisilta, että RML 1 §:n 1 momentin viimeisen virkkeen voi tulkita tarkoittavan joko sellaisia seuraamuksia, jotka tuomitaan vain vaatimuksesta tai sellaisia, jotka tuomioistuin *voi* tuomita viran puolesta, mutta joihin liittyy harkintaa.[225] Kun viimeksi mainituissa tapauksissa tuo harkintavalta on tarkoitettu tuomioistuimelle ja kun RML:n myötä rangaistusmääräyksen antaminen on siirtynyt tuomioistuimen tuomarilta syyttäjälle, voidaan mielestäni puoltaa ensin mainittua tulkintavaihtoehtoa. Sen tarkoittamissa tapauksissa seuraamuksen tuomitseminen riippuu myös normaalissa rikosasian käsittelyjärjestyksessä *syyttäjän harkinnasta* (vaatimuksen esittämisestä), joten tulkinta on siinä mielessä johdonmukainen. Kun rangaistusmääräysmenettely merkitsee poikkeusta normaalista rikosasiain käsittelyjärjestyksestä ja tuomiovallan käyttöä koskevista periaatteista, voidaan mielestäni puoltaa supistavaa tulkintaa menettelyn soveltamisalaa ja syyttäjän ratkaisuvallan laajuutta koskevissa epäselvissä kysymyksissä.[226]

---

[224] Ks. *HE* 27/1954 s. 1 ja *HE* 31/1969 s. 2 sekä metsästyslain 6.4.1934/146 58.4 § ja metsästyslain 13.4.1962/290 64.5 §.

[225] *Virolaisen* (1994 s. 115) mukaan säännöksessä on kyse sellaisesta seuraamuksesta, joka tuomitaan vain, jos siitä esitetään vaatimus. Virolainen mainitsee kuitenkin esimerkkinä esitöissä mainitun RL 44:7:n.

[226] Kysymys jää kyllä tulkinnanvaraiseksi, kun esitöissä on mainittu RL 44:7, joka voi olla joko huonosti valittu esimerkki tai sitten ilmaus siitä, että vain vaatimuksesta tuomittavalla seuraamuksella onkin oikeastaan tarkoitettu seuraamuksia, joiden tuomitsemiseen liittyy harkintaa. Nykytilanteessa esiin nostetulla kysymyksellä ei tosin näytä olevan käytännöllistä merkitystä, sillä esimerkiksi puheena olevan säännöksen syntyyn alunperin vaikuttanut metsästyskielto voidaan nykyisin metsästyslain (615/93) 78 §:n mukaan tuomita lisäseuraamukseksi vain metsästysrikoksesta, jonka rangaistusasteikko on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta eli kyse on rikoksesta, jota ei muutoinkaan voitaisi käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä. Tilanne voi kuitenkin tulevaisuudessa muuttua, jos rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa laajennetaan esimerkiksi siten (kuten muissa Pohjoismaissa), että rikoksesta in abstracto seuraavalla rangaistuksella ei enää olisi merkitystä. Tällöin saattaisi olla aihetta samalla selventää muun seuraamuksen käsitteen merkityssisältöä. – Rikosprosessioikeudessa suuntaus tullee olemaan se, että muita seuraamuksia voidaan tuomita ja vastaavasti esim. pakkokeinoja tai turvaamistoimenpiteitä määrätä vain vaatimuksesta, joten tulevaisuudessa tekstissä esitetyn mukainen tulkinta ei ehkä rajoittaisikaan rangaistusmääräysmenettelyn käyttöalaa. Ks. esim. *OLJ* 4/1996 s. 36–38, missä on ehdotettu, että *menettämisseuraamus* voitaisiin tuomita vain vaatimuksesta.

c. Eräistä menettelyn rajoituksista

Periaatteelliselta kannalta merkittävää rajausta rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaan merkitsee *virkarikosten* ja rikoslain 40 luvussa rangaistavaksi säädettyjen *julkisyhteisön työntekijän rikosten* sulkeminen menettelyn ulkopuolelle sillä perusteella, että näissä asioissa yleiseen oikeudenkäyntimenettelyyn liittyvä *julkisuus* lisää luottamusta asioiden tasapuoliseen käsittelyyn. Rangaistusmääräysmenettely ei puolestaan ole samalla tavalla kansalaisten seurattavissa kuin yleinen rikosasioiden oikeudenkäynti.[227] Tämän rajoituksen lisäksi RML 1 §:n 2 momentin mukaan myöskään *merilaissa tai sotilaskurinpitolaissa* tarkoitettua asiaa ei saa käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä. Näistä RML:n soveltamisalan rajoituksista aiempaan sääntelyyn verrattuna on uutta vain merilakia koskeva säännös ja senkin osalta apulaisoikeuskansleri oli jo RangMäärL:n aikana katsonut, ettei rangaistusmääräysmenettelyä tulisi käyttää merioikeusasioissa.[228]

Rangaistusmääräysmenettelyssä ei sovelleta *ehdollisesta rangaistuksesta* annetun lain (135/76) säännöksiä, mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että menettelyssä ei voida määrätä ehdollista sakkorangaistusta (RML 1 §:n 3 momentti). RangMäärL:ssa oli lisäksi nimenomainen säännös siitä, että rangaistusmääräyksessä ei voitu määrätä ehdonalaista vapautta menetetyksi eikä sakon muuntorangaistusta täytäntöön pantavaksi. Esitöiden mukaan RML:iin ei otettu vastaavia säännöksiä, koska lain 1 §:n 1 momentin sanamuodon perusteella jo on itsestään selvää, että rangaistusmääräysmenettelyssä ei voida sellaisia seuraamuksia määrätä.[229]

---

[227] Ks. *HE* 63/1993 s. 13.

[228] Ks. *AOK lausunto* 1991 sekä *HE* 63/1993 s. 13–14 ja *Oka* 1992 s. 137. RML:n säätämisen jälkeen on tullut voimaan uusi merilaki 15.7.1994/674, jonka 24 luvun 3 §:n mukaan muualla laissa olevien viittausten kumottuun merilakiin on katsottava tarkoittavan uuden lain vastaavia säännöksiä. Virkarikoksia koskevan rajoitussäännöksen taustasta ks. jakso I 4.1 alav. 130. Sotilaskurinpitolaissa (331/83) tarkoitetut asiat koskevat sotilasoikeudenkäyntilaissa (326/83) tarkoitettuja rikoksia, joita viimeksi mainitun lain 15 §:n 2 momentin mukaan ei aikaisemminkaan saanut käsitellä rangistusmääräysmenettelyssä.

[229] Toisaalta on syytä huomata, että se, minkälaisia seuraamuksia rangaistusmääräysmenettelyssä voidaan määrätä ja se, minkälaisia asioita menettelyssä voidaan käsitellä, ovat eri kysymyksiä. Itsestään selvää ei nimittäin ole, voidaanko rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellä *ehdonalaisen vapauden koeaikana tehtyä rikkomusta*, sillä RTpA 2 luvun 15 §:n 3 momentin mukaan sen oikeuden, joka siitä tuomitsee, tulee samalla määrätä, onko ehdonalainen vapaus julistettava menetetyksi. Kun tuo harkintavalta kuuluu tuomioistuimelle eikä rangaistusmääräysmenettelyssä käsillä olevan aineiston perusteel-

Rangaistusmääräysmenettelyssä voidaan määrätä myös *yhteinen sakkorangaistus* kahdesta tai useammasta rikoksesta.[230] Epäillyn kannalta edullinen yhteinen sakkorangaistus voidaan määrätä vain, jos rangaistus kaikista rikoksista tuomitaan samalla kertaa (RL 7:3.1) eli samalla päätöksellä. Tästä huolimatta samoihin aikoihin vireillä olevien samaa syytettyä koskevien sakkoasioiden saattamiseksi yhdessä käsiteltäviksi ei ole RML:ssa säädetty mitään velvoitteita.[231] Vaikka asiasta ei ole nimenomaista säännöstä, asiaa

---

la voitane ratkaista sitä, *ettei* ehdonalaista vapautta ole määrättävä menetetyksi, voitaisiin katsoa, ettei tällaista asiaa voida käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä etenkään, kun rangaistusmääräyksen antaa nyt syyttäjä. Säännös, jonka mukaan rangaistusmääräyksessä ei voida määrätä ehdonalaista vapautta menetetyksi, otettiin ensi kerran vuoden 1934 lakiin, jonka esitöissä pidettiin tarpeellisena säätää »eräitä poikkeuksia rangaistusten yhdistämistä, ehdollisen tuomion käyttämistä sekä ehdonalaisen vapauden menetetyksi julistamista koskevista periaatteista, koskapa näiden periaatteiden johdonmukainen soveltaminen haittaisi lakiehdotuksessa suunnitellun oikeudenkäyntimenettelyn tarkoituksenmukaista toteuttamista» (ks. *HE* 4/1934 s. 3). Tämä lausuma viittaa siihen, että säännöksellä olisi todella tarkoitettu sivuuttaa ehdonalaisen vapauden menettämistä koskeva kysymys rangaistusmääräysmenettelyssä ja siis sallia se epäjohdonmukaisuus, että valittu menettely ratkaisee, onko tuota kysymystä arvioitava. RangMäärL:iin säännös otettiin entisenlaisena ilman uusia perusteluita (ks. *HE* 31/1969 s. 9). RML:ssä puolestaan ei ole enää mitään säännöstä ilmauksena siitä, että puheena oleva kysymys voitaisiin rangaistusmääräysmenettelyssä sivuuttaa. Toinen asia on, että rikkomuksen tapahtuminen koeaikana ei tule rangaistusmääräysasiaa käsittelevien viranomaisten tietoon kuin sattumanvaraisesti, sillä RML:n mukaisessa menettelyssä ei hankita rikosrekisterinotetta (ks. *HE* 63/1993 s. 16–17). Tämän vuoksi kysymyksellä ei näytä olevan käytännöllistä merkitystä. Periaatteelliselta kannalta tilanne on kuitenkin epätyydyttävä, kun ehdonalaisen vapauden voi toisaalta menettää jo pelkän käytösrikkomuksenkin perusteella (RTpA 2:15). Johdonmukaista olisi, että tuomioistuinkaan ei voisi määrätä ehdonalaista vapautta menetetyksi sellaisen rikkomuksen perusteella, joka *voidaan* käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä.

[230] Tätä mahdollisuutta ei tosin RML:ssa ole mainittu, mutta tilanne oli sama jo RangMäärL:ssa, johon ei tehty muutoksia rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistuksen yhteydessä, kun yhtenäisrangaistusjärjestelmä omaksuttiin. Tuon uudistuksen esitöissä yhteisen sakkorangaistuksen määrääminen rangaistusmääräysmenettelyssä oli kuitenkin esillä, ks. *HE* 40/1990 s. 18 ja 30–31.

[231] Vrt. RB 48:5, missä rangaistusmääräysmenettelyn käytön edellytyksenä on, että rangaistusvaatimukseen otetaan kaikki epäillyn rikokset, jotka syyttäjän tieten ovat syyteharkinnassa (ks. lähemmin jakso III B 2.1 *b.* alav. 397 jälkeen). RML:n valmisteluvaiheessa *oikeuskansleri* kiinnitti lausunnossaan (ks. *Oka* 1992 s. 137–138) huomiota siihen, tulisiko lakiin ottaa esimerkiksi sellainen säännös kuin rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamista koskeneessa rauenneessa *HE:ssä* 84/1980 (s. 41) oli ehdotettu. Tuon ehdotuksen mukaan RangMäärL:iin olisi lisätty säännös, jonka mukaan milloin rangaistusmääräystuomari *havaitsee*, että hänellä on ratkaistavana kaksi tai useam-

ei rangaistuksen käytön yhdenvertaisuuteen ja ennustettavuuteen liittyvien näkökohtien takia (vrt. normatiivis-prosessuaalisen teorian *suoja*-elementti) saa mielestäni käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä, jos samalla vastaajalla on syyttäjän tieten muita syyteharkinnassa olevia asioita.[232] Yhteisen sakkorangaistuksen määrääminen kunnallisen järjestyssäännön rikkomisesta ja muusta rikkomuksesta näyttää kuitenkin pulmalliselta, sillä ensin mainitusta rikkomuksesta määrättyä sakkoa ei kuntalain (365/95) 7 §:n 3 momentin mukaan saa muuntaa vankeudeksi. Koska järjestyssääntörikkomuksen »osuutta» yhteisestä sakkorangaistuksesta ei voida erottaa, nähdäkseni sellaista yhteistä sakkorangaistusta, joka on määrätty osaksi järjestyssääntörikkomuksen perusteella, ei voida muuntaa vankeudeksi. Tästä puolestaan saattaisi seurata, ettei sanotunlaisista rikoksista saa lainkaan määrätä yhteistä sakkorangaistusta. Tämä tulkinta puolestaan olisi syytetyn edun vastainen sellaisissa tapauksissa, joissa hän maksaa sakon. Kun asiasta ei laissa ole säännöksiä, voidaan puoltaa syytetyn kannalta edullisinta tulkintaa, jonka mukaan yhteinen sakkorangaistus voidaan mainituissa tapauksissa määrätä, mutta sitä ei saa muuntaa vankeudeksi.[233]

---

pia samaa syytettyä koskevia rangaistusvaatimuksia, on syytetty rangaistusmääräyksellä tuomittava yhteiseen sakkorangaistukseen. RML:n esitöissä kysymystä ei käsitelty muutoin kuin *HE* 63/1993 yleisperusteluissa (s. 4) olevalla viittauksella yhtenäisrangaistusjärjestelmää koskevan *HE* 40/1990 perusteluihin (s. 31), joiden mukaan rangaistusmääräysmenettelyssä tuomittavien sakkojen osalta ei ollut syytä ryhtyä erityistoimenpiteisiin rangaistusmääräystuomarilla samoihin aikoihin vireillä olevien samaa syytettyä koskevien sakkoasioiden saattamiseksi yhdessä käsiteltäväksi. – Koska yhteinen sakkorangaistus johtaa syytetyn kannalta edullisempaan lopputulokseen kuin eri sakkorangaistusten määrääminen ja niiden yhteenlaskeminen, asiantilaa on pidettävä epätyydyttävänä.

[232] Ks. myös *OKV Jaatinen – Jääskeläinen* 1992 s. 4.

[233] Kuntalain 7 §:n 3 momentti lisättiin lakiehdotukseen sen eduskuntakäsittelyssä hallintovaliokunnan mietinnön mukaisesti. Valtiopäiväasiakirjoissa ei ole käsitelty kysymystä yhteisen rangaistuksen määräämisestä ja sellaisen muuntamisesta vankeudeksi, ks. *HE* 192/1994 ja *HaVM* 18/1994. Rikoslakiprojektin ehdotuksessa sakkoa, muuntorangaistusta ja rikesakkoa koskeviksi säännöksiksi tuomioistuimen tulisi määrätessään muuntorangaistusta yhteisestä sakkorangaistuksesta *arvioida* sellaisten sakkojen, joita ei saa muuntaa vankeudeksi, *osuus* yhteisestä rangaistuksesta ja jättää se muuntamatta vankeudeksi (ks. *OLJ* 1/1996 s. 60–61 ja s. 78). Kun ehdotettu menettely merkitsee puuttumista lainvoimaisen sakkotuomion sisältöön, kerrotuin tavoin ei mielestäni voida menetellä ennen kuin asiasta on nimenomainen lainsäännös. – Vrt. BrB 25:4, jonka mukaan yhteinen sakkorangaistus ei saa lainkaan koskea rikosta, josta määrättävää sakkoa ei voida muuntaa vankeudeksi.

d. Asianomistajan asemasta

RML:n mukaista menettelyä voidaan käyttää sekä virallisen syytteen alaisissa rikoksissa että *asianomistajarikoksissa*. Viimeksi mainittujen osalta menettely edellyttää – kuten normaalissakin rikosasiain käsittelyjärjestyksessä – RVA 17.1 §:n mukaista asianomistajan esittämää syyttämispyyntöä, jota koskee RL 8 luvun 6 §:ssä säädetty erityinen yhden vuoden vanhentumisaika. Rikosta koskevasta syyteoikeuden järjestelystä riippumatta asian käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä edellyttää aina, että asianomistaja on antanut menettelyyn *suostumuksensa*. Tämän suostumuksen peruuttaminen ei estä asian käsittelyä rangaistusmääräysmenettelyssä (RML 2 §), kun taas syyttämispyynnön peruuttaminen asianomistajarikoksesta johtaa siihen, ettei rangaistusmääräystä saa antaa (RML 11 §:n 1 momentin 2-kohta).[234] Asianomistajan suostumus rangaistusmääräysmenettelyn ehtona perustuu yhtäältä asianomistajan itsenäiseen syyteoikeuteen ja toisaalta rikosprosessissamme omaksuttuun ns. adheesioperiaatteeseen, jonka mukaan rikokseen perustuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset voidaan esittää samassa yhteydessä kuin rikoksen johdosta vaaditaan rangaistusta. Näistä syyteoikeuden merkitys on nähdäkseni prosessuaaliselta kannalta tärkeämpi: kun RML:n mukaisessa menettelyssä ei käsitellä yksityisoikeudellisia vaatimuksia, asianomistaja voi rangaistusmääräyksen antamisesta huolimatta ajaa erikseen niitä koskevaa kannetta tuomioistuimessa riita-asiain käsittelystä säädetyssä järjestyksessä, kun taas syyteoikeuttaan asianomistaja ei voi enää käyttää rangaistusmääräyksen oikeusvoimavaikutuksen takia.

Kun asianomistaja ei voi peruuttaa RML 2 §:ssä tarkoitettua suostumustaan rangaistusmääräysmenettelyyn,[235] hänen mahdollisuutensa itse vaatia epäillylle rangaistusta estyy suostumuksen antamishetkestä lähtien. Rangaistusvaatimuksen tiedoksiannosta siihen asti, kunnes rangaistusmääräysasia on ratkaistu, tuon esteen voisi sanoa johtuvan rangaistusmääräysmenettelyn *lis*

---

[234] RML:ssä omaksuttu sääntely vastaa RangMäärL:a sellaisena kuin se oli muutettuna lailla 14.12.1990/1108. Sen sisällöstä ja syntyhistoriasta ks. I luvun jaksossa 4.1 alav. 129.

[235] Suostumuksen peruuttamisella sinänsä ei siis ole oikeusvaikutuksia. Toinen asia on, että syyttäjä voi ottaa asianomistajan muuttuneen kannanoton ja sen perusteen (esim. vasta myöhemmin ilmenneen vahingon) huomioon harkitessaan rangaistusmääräyksen antamista tai syytteen nostamista. En pitäisi tällaisen kannanmuutoksen painoarvoa yleensä suurena ottaen huomioon rangaistusvaatimuksen saaneen aseman. Vrt. *Rautio* 1996 s. 35–36.

pendens -vaikutuksesta. Jos asia johtaa rangaistusmääräyksen antamiseen, este jatkuu rangaistusmääräyksen oikeusvoimavaikutuksena, mutta kuinka rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen vaikuttaa asiaan? – Kun viimeksi mainittu ratkaisu ei saa oikeusvoimaa, sellaisessa tapauksessa ei nähdäkseni ole estettä asianomistajan itsenäisen syyteoikeuden käyttämiselle. Vaikka puheena oleva suostumus on rangaistusmääräysmenettelyä silmällä pitäen asianomistajaa sitova, se ei siis tarkoita syyteoikeudesta luopumista siinä tapauksessa, että rangaistusmääräystä ei annetakaan.[236] Jos asianomistajan syyteoikeus muutetaan toissijaiseksi, rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen on rinnastettava syyttämättä jättämiseen myös siinä suhteessa, että molemmat ratkaisut muodostavat perusteen asianomistajan *toissijaisen syyteoikeuden* käyttömahdollisuudelle.[237]

e. Erilaisista ratkaisuyhdistelmistä ja niiden oikeusvaikutuksista

Vuosien 1934 ja 1970 rangaistusmääräyslakien sanamuotojen perusteella oli selvää, että niiden mukaisissa menettelyissä ei voitu määrätä pelkkää menettämisseuraamusta.[238] RML 1 §:n 1 momentin muotoilu ei puolestaan ilmennä tällaista rajoitusta. Lain esitöissä asiaa ei ole käsitelty, mutta oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei yksistään menettämisseuraamusta voitaisi määrätä myöskään RML:n mukaisessa menettelyssä.[239] *Rautio* (1996

[236] Vrt. *Lappalainen* (1983 s. 436) on RangMäärL:n voimassa ollessa todennut asianomistajan suostumuksen rangaistusmääräysmenettelyn käyttöön merkitsevän, että hän menettää rikkomuksen johdosta syyteoikeutensa. Jää tosin epäselväksi, onko Lappalainen tarkoittanut myös sitä tilannetta, että menettely ei johdakaan rangaistusmääräykseen. RangMäärL ja RML eivät nähdäkseni sinänsä johda erilaisiin lopputuloksiin esillä olevan kysymyksen suhteen. Tekstissä esitetty kanta on johdonmukainen myös ehdotetun ROL 1:15:n mukaisen järjestelyn kanssa, jossa asianomistaja saa ottaa ajaakseen syytteen, jonka virallinen syyttäjä on peruuttanut. Ks. *HE* 82/1995 s. 44–45. Jos asianomistajan RML 2 §:n mukainen suostumus rangaistusmääräysmenettelyyn tulkittaisiin syyteoikeudesta luopumiseksi, asianomistajarikosten käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä muodostuisi ongelmalliseksi ehdotetun ROL 1:16:n perusteluiden valossa, sillä niiden mukaan syyteoikeudestaan luopunut asianomistaja ei myöskään voi esittää syyttämispyyntöä (ks. *HE* 82/1995 s. 46).

[237] Ks. *HE* 82/1995 s. 42–44 ja ehdotettu ROL 1:14.

[238] Vuoden 1970 RangMäärL:n mukaan menettämisseuraamus voitiin ratkaista, kun syyttäjä vaati sitä »sakkorangaistuksen *ohella*», ja vuoden 1934 laissa (ja siihen myöhemmin tehdyissä muutoksissa) menettämisseuraamusta piti vaatia *»samalla»* kuin sakkoa.

[239] Ks. *Lager* 1994 s. 200 ja *Rautio* 1996 s. 98.

s. 99–102) on erityisesti pohtinut, voiko syyttäjä jättää seuraamusluonteisesti rangaistusmääräyksen antamatta RML 11 §:n 2 mom:n nojalla, mutta samalla tuomita menettämisseuraamuksen. Tämä on kuitenkin vasta yksi siitä menettelyn soveltamisalaan liittyvästä ongelmakokonaisuudesta, minkälaiset *rangaistuksen ja konfiskaation määräämisen yhdistelmät* ovat rangaistusmääräysmenettelyssä mahdollisia. Tähän liittyy läheisesti kysymys siitä, mitkä ovat erilaisten ratkaisujen tuomio-opilliset vaikutukset. Kun rangaistus voidaan (1) määrätä tai jättää joko (2) harkinnanvaraisesti eli seuraamusluonteisesti taikka (3) pakollisesti määräämättä[240] ja konfiskaatio puolestaan voidaan joko (1) määrätä tai (2) jättää määräämättä, saadaan kuusi erilaista potentiaalista ratkaisukombinaatiota.[241]

(1) *Määrätään sekä rangaistus että konfiskaatio.* Tämä on ratkaisuyhdistelmien perustapaus, jota silmällä pitäen menettämisseuraamusten käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä on tehty mahdolliseksi. Ratkaisu tulee antamishetkellään lainvoimaiseksi (RML 17 §), täytäntöönpanokelpoiseksi (RML 15 §) ja oikeusvoimaiseksi sekä rangaistuksen että konfiskaation määräämisen osalta.

(2) *Ei määrätä rangaistusta eikä konfiskaatiota.* Tämä vaihtoehto, joka tarkoittaa pakollista rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä, on toinen perustapaus. RML 14 §:n nojalla rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä koskeva ratkaisu ei saa oikeusvoimaa, vaan syyttäjä saa sen estämättä nostaa syytteen, jos asiassa ilmenneen uuden selvityksen mukaan päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin. Lisäksi ylempi syyttäjä saa ottaa syytteen nostamista koskevan kysymyksen uudelleen ratkaistavaksi ilman uutta selvitystäkin. Säännökset vastaavat syyttämättäjättämispäätöksen muuttamista koskevaa RVA 15 d §:ää ja ylempien syyttäjien toimivaltuuksia alempiin syyttäjiin nähden. Rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen on siis luonteeltaan ja oikeusvaikutuksiltaan syyttäjän ratkaisu eikä lainvoimaisen tuomion veroinen päätös.[242] Tämän vuoksi esillä olevassa vaih-

[240] Pakollisen ja harkinnanvaraisen eli seuraamusluonteisen rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen käsitteistä ks. jäljempänä jakso 1.3. *b.*

[241] Kaikki kombinaatiot sisältävät myös mahdollisuuden vaadittua lievemmän rangaistuksen tai menettämisseuraamuksen määräämiseen. Tämä seikka ei vaikuta sen arviointiin, onko yhdistelmä rangaistusmääräysmenettelyssä mahdollinen. Todettakoon, että kaikki esille tulevat ratkaisuyhdistelmät ovat tuomioistuimen ratkaisussa täysin mahdollisia.

[242] RML:a koskevassa hallituksen esityksessä lakiehdotuksen 14 §:n soveltamisala oli rajattu ehdotuksen 11 §:n 2 mom:n mukaiseen seuraamusluonteiseen rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseen. Eduskunnan lakivaliokunnan mielestä RML 14 §:n ja RVA 15 d §:n, joka koskee myös muiden kuin seuraamusluonteisten syyttämättäjättämispäätösten muuttamista, soveltamisalan tuli olla yhteneväinen. Lakivaliokunnan ehdotuksen mukaisesti

toehdossa rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen ei saa oikeusvoimaa sen paremmin rangaistuksen kuin konfiskaationkaan osalta.

(3) *Määrätään rangaistus, mutta ei määrätä konfiskaatiota.* Myös tämä ratkaisu on rangaistusmääräysmenettelyssä nähdäkseni mahdollinen. Ratkaisu tulee rangaistusta koskevalta osaltaan heti lainvoimaiseksi ja saa oikeusvoimavaikutuksen, mutta konfiskaation määräämättä jättämisen tuomio-opillinen vaikutus ei ole selvä. Kun konfiskaation edellytyksenä olevan rikoksen olemassaolo tulee lain- ja oikeusvoimaisesti vahvistetuksi, voitaisiin ajatella, että myös kysymys konfiskaation määräämisestä tulisi samalla lopullisesti ratkaistuksi. Näin tapahtuukin yleensä normaalissa rikosasiain käsittelyjärjestyksessä, mutta rangaistusmääräysmenettelyssä asianlaita on nähdäkseni toisin.[243] Ensinnäkin on epäselvää, voisiko pelkästään se seikka, että samassa rangaistusmääräyksessä on määrätty rangaistus, muuttaa konfiskaation määräämättä jättämistä koskevan ratkaisun luonnetta ja oikeusvaikutuksia siitä, mitkä ne muuten ovat RML 14 §:n mukaan ja mitkä ne olivat kohdassa (2). Toiseksi, kun oikeusvoimaisuuden ja täytäntöönpanokelpoisuuden myöntäminen syyttäjän ratkaisulle merkitsee poikkeusta normaaleista prosessuaalisista ja tuomiovallan käyttöä koskevista periaatteista, tulisi poikkeusten nojautua selviin lain säännöksiin. Kolmanneksi, kun rangaistusmääräysmenettely on suppeatutkintaista prosessia, tulee siinä tehtäville ratkaisuille antaa sitova ja lopullinen vaikutus vain siltä osin, kuin se menettelyn käyttökelpoisuuden kannalta on välttämätöntä.[244] Tältä kannalta on riittävää, että lopullisiksi tulevat vain sellaiset menettelyssä tehdyt ratkaisut, jotka edellyttävät täytäntöönpanoa. Nähdäkseni RML ei ole muuttanut jo RangMäärL:ssa omaksuttua periaatetta, että menettelyssä ei voida oikeusvoimaisesti hylätä tai jättää määräämättä seuraamuksia. Rangaistusmääräyksen antamatta jättämi-

---

RML 14 § säädettiin koskemaan kaikkia rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen tapauksia. Ks. *HE* 63/1993 s. 20 ja lakiehdotuksen 14 § sekä *LaVM* 12/1993 s. 3–4.

[243] *Tirkkonen* on katsonut (1972 s. 445–446 alaviitteineen), että tuomioistuin on velvollinen määräämään kaikki rikoksen julkisoikeudellista laatua koskevat seuraamukset ja näitä seikkoja koskevat tuomioistuimen lausumat tulevat oikeusvoimasta osallisiksi. Jos tuomioistuin on laiminlyönyt jonkin tällaisen seuraamuksen määräämisen, on mahdollisuus antaa seuraamuksesta myöhemmin lausunto prekludoitunut. Tämä koskisi myös konfiskaatioseuraamusta, ellei laista tai asian luonteesta muuta johdu. – Tekstissä esitettävä kanta nojautuu juuri viimeksi mainittuihin seikkoihin eli RML 14 §:ään ja rangaistusmääräysmenettelyn luonteeseen. Vrt. myös *Ekelöf – Bylund – Boman* 1994 s. 158.

[244] Tämän vuoksi rangaistusmääräystuomarillekaan ei katsottu voitavan antaa valtaa hylätä rangaistusvaatimusta tai päättää tuomitsematta jättämisestä, vaan hänen tuli sellaisissa tapauksissa palauttaa asiakirjat syyttäjälle. Palauttaminen ei ollut asian lopullinen ratkaisu, vaan syyttäjän tuli joko saattaa asia tuomioistuimen ratkaistavaksi tai tehdä syyttämättäjättämispäätös. Ks. *HE* 31/1969 s. 4–5 ja *Tirkkonen* 1972 s. 599–600.

nen konfiskaation osalta ei siis nähdäkseni saa oikeusvoimaa, vaan syyttäjä voi sanotun ratkaisun estämättä RML 14 §:n mukaisen uuden selvityksen nojalla ja ylempi syyttäjä muutoinkin ryhtyä ajamaan menettämisseuraamusta koskevaa vaadetta. Rangaistuksen osalta lainvoimaisen rangaistusmääräyksen oikeusvoimavaikutus ei siis estäisi tällaista prosessia.[245]

(4) *Ei määrätä rangaistusta, mutta määrätään konfiskaatio.* Tässä ratkaisuyhdistelmässä kysymys olisi rangaistuksen osalta pakollisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä, josta huolimatta konfiskaation määräämiselle voi olla lailliset edellytykset esimerkiksi, jos rikoksen syyteoikeus on vanhentunut, mutta menettämisseuraamusta koskeva vaade ei ole tai jos muutoin rangaistavan teon on tehnyt alle 15-vuotias henkilö. RML 11 § kuitenkin osoittaa, että tällaisissa tapauksissa myöskään konfiskaatiota ei voida määrätä rangaistusmääräyksellä. Pykälän 1 momenttiin on koottu tilanteet, jolloin rangaistusmääräystä *ei saa* antaa. Säännös sisältää sekä sellaisia tilanteita, joissa ei ole edellytyksiä rangaistuksen eikä konfiskaation määräämiselle, mutta myös tapauksia, joissa konfiskaation tuomitsemisen edellytykset voivat olla olemassa, vaikka rangaistusta ei voidakaan tuomita. Momentin 3-kohdan mukaan rangaistusmääräystä ei saa antaa, jos syyteoikeus on vanhentunut ja 5-kohdan mukaan tilanne on sama, jos asiassa on ilmennyt seikkoja, joiden perusteella rangaistusta ei tulisi määrätä. Viimeksi mainituilla seikoilla tarkoitetaan mm. tilanteita, että teko ei ole lain mukaan rangaistava (esim. tekijä alle 15-vuotias).[246] Säännöksessä luetellut seikat muodostavat ehdottoman esteen rangaistusmääräyksen antamiselle, eikä tilannetta muuta se, että konfiskaation määräämisen edellytykset mahdollisesti olisivatkin olemassa. Esillä oleva ratkaisuyhdis-

[245] Asia on kuitenkin myönnettävä tulkinnanvaraiseksi ja myös sitä normaalin tuomioistuinratkaisun vaikutusten mukaista tulkintaa voidaan puoltaa, että konfiskaation määräämättä jättämiseen liittyy tässä tapauksessa oikeusvoimavaikutus. Kysymyksen käytännöllinen merkitys sinänsä lienee vähäinen. Sillä on kuitenkin yhtymäkohtia siihen kysymykseen, voiko syyttäjä luopua konfiskaation määräämisestä niissä tapauksissa, joissa tuomioistuimella on sen suhteen harkintavaltaa. Esimerkiksi lievään väärennykseen liittyvä menettämisseuraamus voidaan RL 33 luvun 7 §:n (769/90) mukaan jättää tuomitsematta, jollei ole syytä varoa todistuskappaleen, esineen, välineen tai tarvikkeen joutuvan rikolliseen käyttöön. Menettämisseuraamus voidaan myös jättää tuomitsematta tai rajoittaa koskemaan vain osaa omaisuudesta, jos seuraamus muuten olisi olosuhteet huomioon ottaen kohtuuton. – Tällaisen harkintavallan myöntäminen syyttäjälle rangaistusmääräysmenettelyssä on helpompi hyväksyä, jos hyväksytään tekstissä esitetty kanta, jonka mukaan menettämisseuraamuksen määräämättä jättäminen ei saa oikeusvoimaa, jolloin esim. ylempi syyttäjä voi tarvittaessa puuttua ratkaisuun.

[246] Ks. *HE* 63/1993 s. 19.

telmä ei siis käsitykseni mukaan sovellu rangaistusmääräysmenettelyssä tehtäväksi.[247]

(5) *Jätetään rangaistus seuraamusluonteisesti määräämättä, mutta määrätään konfiskaatio.* RangMäärL:n mukaan rangaistusmääräystuomarilla ei ollut valtaa jättää syytettyä rangaistukseen tuomitsematta, vaan asiakirjat tuli sellaisissa tapauksissa palauttaa syyttäjälle.[248] Kun sen sijaan RML 11 §:n 2 mom:n mukaan syyttäjä voi myös rangaistusmääräysmenettelyssä luopua toimenpiteistä samoilla perusteilla, joilla seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on mahdollista, sellaisen päätöksen ja konfiskaation yhdistelmä muodostavat uuden potentiaalisen ratkaisukombinaation.[249] Jos ratkaisu olisi mahdollinen, täytyisi myös pelkän konfiskaation määräämisen olla rangaistusmääräysmenettelyssä mahdollista sellaisissa tapauksissa, joissa syyttäjä on normaalissa syyteharkinnassa päätynyt seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen, sillä nämä ratkaisuyhdistelmät eivät poikkeaisi toisistaan oikeudellisesti relevantilla tavalla. Konfiskaation määrääminen rangaistusmääräysmenettelyssä olisikin tällöin yksinkertainen ja käytännöllinen menettelytapa. Monet seikat puhuvat kuitenkin esillä olevan ratkaisutyypin hyväksymistä vastaan. RML 14 §:n mukaan seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen ei saa oikeusvoimaa, vaan se vastaa pysyvyydeltään normaalia syyttäjän ratkaisua. Konfiskaation määrääminen puolestaan edellyttää, että ratkaisu tulee sen osalta lopulliseksi, jotta se voidaan panna täytäntöön. Jos syyttäjä RML 14 §:n mukaisesti uuden selvityksen nojalla, ylempi syyttäjä taikka asianomistaja nostaisi myöhemmin samassa asiassa syytteen, olisi lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan konfiskaatioratkaisun oikeusvoimavaikutus myöhemmässä oikeudenkäynnissä epäselvä. Kun ratkaisu sisältää toteamuksen vastaajan syyllistymisestä konfiskaation perusteena olevaan tekoon, voitaisiin ajatella, että syyllisyys olisi jo tullut sitovasti ratkaistuksi. Toisaalta tuntuu epätyydyttävältä, että suppeatutkintaisessa rangaistusmääräysmenettelyssä tehty ratkaisu sitoisi tässä suhteessa tuomioistuinta ja tavallaan riistäisi syytetyltä mahdollisuuden puolus-

[247] On kyllä huomattava, että rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan ulkopuolellekaan menevät rangaistusmääräykset eivät ole mitättömiä (ipso jure nulliteetti). Esillä olevan ratkaisukombinaation mukainen rangaistusmääräys olisi siis poistettava RML 18 §:ssä säädetyssä järjestyksessä. Tuomion mitättömyyteen liittyvistä kysymyksistä, joihin tässä ei voida enempää puuttua, ks. esim. *Tirkkonen* 1969 s. 9 ja 1972 s. 429–430 viitteineen ja *Ekelöf – Boman* 1990a s. 146–148.

[248] Ks. rangaistusmääräysmenettelyn kehityksestä jaksossa I 4.1 alav. 127 jälkeen.

[249] *Rautio* (1996 s. 99) on todennut vastaajan kannalta olevan edullista, jos syyttäjä voisi tuomita rangaistusmääräysmenettelyssä pelkän konfiskaation, sillä muutoin syyttäjän pitäisi tuomita vastaaja rangaistukseen konfiskaation määräämisen mahdollistamiseksi, vaikka hän katsoisi toimenpiteistä luopumisen olevan oikea ratkaisu.

tautua syyllisyyskysymyksessä.[250] Jos taas konfiskaatioratkaisulla ei olisi tällaista vaikutusta, myöhempi oikeudenkäynti tai sen ratkaisu voisivat ristiriitatapauksissa edellyttää konfiskaatiopäätöksen purkamista. Mahdollisuus joutua tällaisiin toimenpiteisiin olisi epätyydyttävän avoin. Nämä ongelmat olisivat tosin harvinaisia, eivätkä ehkä ylitsepääsemättömiä, mutta ne osoittavat, että esillä olevan ratkaisuyhdistelmän salliminen edellyttäisi ongelmakohtien sääntelyä. RML:ssä tai sen esitöissä ei ole esitetty oikeusohjeita tällaisten tilanteiden varalle, mikä onkin ymmärrettävää, sillä RML:lla ei tarkoitettu muuttaa rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa siitä, millaiseksi se oli muodostunut vuoden 1970 RangMäärL:ssa siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen.[251] Pelkästään sen vuoksi, että RML 1 §:n sanamuoto ei nimenomaisesti sulje pois rangaistusmääräyksen antamista vain konfiskaation osalta, ratkaisu ei yllä esitetty huomioon ottaen nähdäkseni sovellu rangaistusmääräysmenettelyssä tehtäväksi. Tämä koskee sekä esillä olevaa ratkaisuyhdistelmää samoin kuin sitä tapausta, että rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltäisiin pelkkää menettämisseuraamusta.[252]

(6) *Jätetään rangaistus seuraamusluonteisesti määräämättä eikä määrätä konfiskaatiota.* Tämä ratkaisu merkitsee RML:n terminologian mukaan rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä sekä rangaistuksen että konfiskaation osalta, vaikka ratkaisu onkin syyllisyyskysymyksen osalta rikoksen syyksilukeva. Ratkaisu on rangaistusmääräysmenettelyssä mahdollinen, mutta RML 14 §:n nojalla se ei saa oikeusvoimaa ratkaisun kummankaan elementin osalta.

---

[250] Oikeusvoimavaikutuksen arviointiin vaikuttaa mm. rangaistusmääräyksen ja myöhemmän prosessimenettelyn kohteiden identtisyys (ks. esim. *Tirkkonen* 1972 s. 450 ss.). Lainvoimaisen konfiskaatioratkaisun oikeusvoimavaikutus myöhemmässä rikosprosessissa on erityiskysymys, johon tässä ei voida enempää puuttua. – *Rautio* (1996 s. 101) näyttää lähteneen siitä, että esillä olevassa tapauksessa konfiskaatiopäätöksellä ei olisi oikeusvoimavaikutusta myöhemmässä syyteasiassa, kun taas siinä annettavan ratkaisun perusteella konfiskaatiopäätös olisi tarvittaessa purettava.

[251] Ks. *HE* 63/1993 s. 9.

[252] Tähän lopputulokseen on päätynyt myös *Rautio* (1996 s. 101–102), joka on viitannut sellaisiin reaalisiin argumentteihin, että rangaistusmääräysmenettelyssä käytettävien lomakkeiden suunnittelussa ei ole huomioitu pelkän konfiskaation määräämistä ja että tietohallinto- ja muut viranomaiset eivät ehkä ratkaisua ymmärtäisi tai hyväksyisi. Rautio on myös katsonut, että on syytä omaksua samanlainen menettelytapa kuin seuraamusluonteisissa syyttämättäjättämistapauksissa (erillisen konfiskaatioprosessin vireillepano tuomioistuimessa) ja että malli, jonka mukaan tuomioistuin aina ratkaisee yksinäisen konfiskaatiovaateen, olisi kokonaisuuden kannalta johdonmukainen. Viimeksi mainitun näkökohdan osalta Rautio on viitannut RL 8:15.1:iin, jolla en näe yhtymäkohtia esillä olevaan ongelmaan (kun syyttäjä joka tapauksessa voi määrätä konfiskaation sakkorangaistuksen ohella).

Esitetyn perusteella voidaan erilaisista rangaistuksen ja konfiskaation määräämisen potentiaalisista yhdistelmistä, niiden soveltuvuudesta RML:n mukaiseen menettelyyn ja ratkaisujen oikeusvoimaisuudesta muodostaa seuraava asetelma. Menettelyyn soveltumattomatkaan ratkaisut eivät ole mitättömiä, vaan niillä on asetelmassa sulkuihin merkityt oikeusvoimavaikutukset, jollei ratkaisuja poisteta.

Asetelma III 2: RML:n mukaiseen menettelyyn soveltuvat ratkaisuyhdistelmät ja niiden oikeusvoima

Rangaistus	Konfiskaatio	RML	Oikeusvoima	
			Rangaistus	Konfiskaatio
(1) Määrätään	Määrätään	Kyllä	Kyllä	Kyllä
(2) Ei määrätä	Ei määrätä	Kyllä	Ei	Ei
(3) Määrätään	Ei määrätä	Kyllä	Kyllä	Ei
(4) Ei määrätä	Määrätään	Ei	(ei)	(kyllä)
(5) Seur.luont.	Määrätään	Ei	(ei)	(kyllä)
(6) Seur.luont.	Ei määrätä	Kyllä	Ei	Ei

1.2. Rangaistusvaatimuksen antaminen

a. Poliisi- tai muu virkamies rangaistusvaatimuksen antajana

Rangaistusvaatimuksen antaa poliisimies, tullimies tai muu laissa säädettyä valvontaa suorittava virkamies omasta aloitteestaan tai syyttäjän puolesta (RML 3 §). Rangaistusmääräysmenettelyn kehitystä selvittäneessä jaksossa[253] ilmeni, että vuosien 1931 ja 1934 rangaistusmääräyslakien mukaan rangaistusvaatimuksen antamisesta päätti syyttäjä syyteharkinnan jälkeen, mutta ensin käytännössä ja sitten vuoden 1970 RangMäärL:ssa tuo oikeus annettiin myös poliisille ja sittemmin lisäksi muulle em. virkamiehelle. RangMäärL:n mukaan poliisin tuli tässä tehtävässä toimia syyttäjäviranomaisten antamien ohjeiden mukaisesti syyttäjän puolesta ja hänen valvontansa alaisena, mutta RML:ssa poliisimiehen (ja muun em. virkamiehen) valta rangaistusvaatimuksen antamiseen on itsenäinen, eikä syyttäjän ohjaus- ja valvontavaltaa ole

[253] Ks. I luvun jakso 4.1 erit. alav. 122 jälkeen ja jakso 4.3.

enää laissa säädettynä.[254] Poliisin toimivallasta ja menettelyn summaarisuudesta voi seurata, että merkittävä osa *tosiasiallisesta* ratkaisuvallasta rangaistusmääräysmenettelyssä jää poliisille. Oikeuskirjallisuudessa onkin esitetty, että *poliisi* toimisi RML:n mukaisessa menettelyssä *syyttäjänä*. Tästä ja muista RML:n synnyttämistä roolikysymyksistä *Rautio* kirjoittaa:[255]

> »Rangaistusmääräysmenettelyssä toimii syyttäjänä rangaistusvaatimuksen antaja eli yleensä poliisimies. Tämä vaihe vastaa syyteharkintaa ja syytteen nostamista tuomioistuinprosessissa. Kun poliisimies antaa rangaistusvaatimuksen havaitessaan rikkomuksen valvontatehtävänsä yhteydessä, toimii hän mahdollisesti myöhemmin todistajana, jos asia siirtyy rangaistusmääräysmenettelystä syyteharkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn. Lisäksi hän toimii esitutkintaviranomaisena suorittaen yleensä suppean esitutkinnan rikkomuksen selvittämiseksi. Syyttäjä toimii rangaistusmääräysmenettelyssä yleensä tuomarina, tuomiovallan käyttäjänä antaessaan rangaistusmääräyksen. Tämä vaihe vastaa asian käsittelyä oikeudenkäynnissä ja rikostuomiota. Kuten aiemmin todettiin, RangMäärL:iin verrattuna hänen täytyy tarkastaa rangaistusvaatimus kuten syyttäjä ja tehdä päätös kuten rangaistusmääräystuomari. Jos rangaistusvaatimusta vastustetaan tai jos asia muusta syystä siirretään syyteharkintaan, toimii syyttäjä syyttäjänä. Jos syyttäjä antaa rangaistusvaatimuksen, hän toimii lähinnä poliisimiehenä – joka siis toimii rangaistusmääräysmenettelyssä syyttäjänä. Kun hän myöhemmin antaa rangaistusvaatimuksen perusteella rangaistusmääräyksen, on hän toiminut samassa asiassa sekä syyttäjänä että tuomarina.»

---

[254] *RML työryhmän* (1991 s. 27–28) ehdotuksessa syyttäjää ei mainittu lainkaan niiden virkamiesten joukossa, jotka voivat antaa rangaistusvaatimuksen. Oikeuskansleri piti työryhmän ehdotuksesta antamassaan lausunnossa tärkeänä, että myös syyttäjä voi itse antaa rangaistusvaatimuksen tai määrätä sen poliisin annettavaksi, sillä se seikka, että juttu on tullut syyttäjälle syyteharkintaan, ei saa ratkaista, ajetaanko syytettä tuomioistuimessa vai rangaistusmääräysmenettelyssä. Tämän periaatteen toteuttaminen on sekä prosessitaloudellisten etujen että vastaajan edun mukaista. Oikeuskansleri piti tarpeellisena myös valtuutussäännöstä syyttäjäviranomaisten ohjeiden antamiseksi poliisille. Ks. *Oka* 1992 s. 138.

[255] Ks. *Rautio* 1996 s. 18. *Virolainen* (1994 s. 116) on todennut, että rangaistusmääräysmenettely jakautuu kahteen vaiheeseen: rangaistusvaatimuksen antamiseen ja rangaistusmääräyksen antamiseen, joista edellinen vaihe *vastaa* (kurs. tässä) syyteharkintaa ja syytteen nostamista tuomioistuinprosessissa, jälkimmäinen asian käsittelyä rikosprosessissa ja rikostuomiota. Nykyistä järjestelmää eräin osin arvostellessaan Virolainen on lisäksi todennut (*ibid.* s. 121), että se »tekee tarpeettomasti poliisista syyttäjän ja syyttäjästä tuomarin». Näiden lausumien perusteella poliisin luonnehtiminen syyttäjäksi lienee lähinnä rangaistusmääräysmenettelyn kuvausta havainnollistava vertaus normaaliin rikosprosessiin.

On syytä pohtia, onko tästä RML:lla synnytetystä rikosprosessin eri viranomaisten roolien sekamelskasta mitään pelastettavissa. Kysymystä siitä, miltä osin syyttäjän rangaistusmääräysmenettelyssä tekemät ratkaisut rinnastuvat lainvoimaiseen tuomioon, on kosketeltu jo edellä menettelyn soveltamisalan selvittämisen yhteydessä ja kysymys syyttäjän roolista tulee esille myös seuraavassa, rangaistusmääräyksen antamista koskevassa jaksossa, joten rajoitun tässä sen arviointiin, onko poliisimiestä tai muuta virkamiestä rangaistusvaatimuksen antajana perusteltua luonnehtia syyttäjäksi.[256]

Aluksi voidaan todeta, että RML:n säännöksistä ei saa muuta tukea poliisin mahdollisesti muuttuneelle roolille rangaistusmääräysmenettelyssä, kuin että yllä mainittu syyttäjäviranomaisten ohjaus- ja valvontavaltaa koskeva säännös on jätetty pois laista – jollei tukena pidetä pelkästään sitä seikkaa, että rangaistusmääräystuomaria ei menettelyssä enää ole. Esitöiden perusteella edes mainittua ohjaus– ja valvontavaltaa koskevaa muutosta ei nähtävästi ole pidetty merkityksellisenä, sillä tuota muutosta ei ole edes mainittu, vaan päinvastoin hallituksen esityksen perusteluissa on todettu, että ehdotettu RML 3 § »vastaa voimassa olevan lain 3 §:ää».[257] Lakiehdotuksen eduskuntakäsittelyssä ei puolestaan ole lainkaan käsitelty rangaistusvaatimuksen antajan roolia ja asemaa.[258]

Asiaa voidaan lähestyä myös rangaistusvaatimuksen antajan tehtävien, toimivallan ja toimenpiteiden oikeusvaikutusten suunnalta. *Syyttäjän tehtävät* rikosprosessissa (esitutkintavaiheen jälkeen) voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: ensinnäkin hän päättää syytteen nostamisesta (tai syyttämättä jättämisestä) ja tekee aloitteen oikeudenkäyntimenettelyn aikaansaamiseksi, toiseksi hän esiintyy prosessissa asianosaisena, ajaa syytettä ja huolehtii oikeudenkäyntiaineiston hankkimisesta ja tarvittavan näytön esittämisestä tuomioistuimessa sekä kolmanneksi päättää ja tarvittaessa huolehtii muutoksen hakemisesta.[259] Syyttäjän olennaisena tunnusmerkkinä on pidetty valtaa itse ajaa syytettä tuomioistuimessa.[260] Etsittäessä syyttäjän tunnusmerkkejä rangaistusvaatimuksen antajasta voidaan tarkastella mm. sitä, onko rangaistus-

[256] Jäljempänä puhun yksinkertaisuuden vuoksi yleensä vain poliisimiehestä rangaistusvaatimuksen antajana, mutta sanottu soveltuu vastaavasti myös muihin RML 3 §:ssä tarkoitettuihin virkamiehiin.

[257] Ks. *HE* 63/1993 s. 15.

[258] Näin *LaVM* 12/1993 ja *PeVL* 12/1993 perusteella.

[259] Vrt. *Tirkkonen* 1969 s. 233 ja *Jonkka* 1992 s. 55.

[260] Ks. esim. *Tirkkonen* 1969 s. 233 ja *Syyttäjän käsikirja* 1990 s. 11. Tämän mukaisesti esim. oikeusministeriötä ei ole pidetty syyttäjäviranomaisena, vaikka se päättääkin syytteen nostamisesta painovapausasiassa.

vaatimus syyttäjän syytteeseen verrattava vaatimus ja missä määrin rangaistusvaatimuksen antaja voi sitä *ajaa*.

Näistä lähtökohdista voidaan todeta, että rangaistusvaatimuksen antajalla (poliisimiehellä) on itsenäinen (joskaan ei yksinomainen) oikeus tehdä aloite rangaistusmääräysmenettelyn aikaansaamiseksi antamalla rangaistusvaatimus. Rangaistusvaatimuksen antajan tehtävät ja toimivaltuudet rangaistusmääräysmenettelyssä loppuvat kuitenkin siihen. Sen jälkeen asiassa ryhtyy toimimaan rangaistusmääräyksen antaja (eli syyttäjä), jonka on RML 10 §:n mukaan paitsi tarkastettava rangaistusvaatimus, myös ryhdyttävä toimiin tarpeelliseksi katsomansa lisätutkimuksen suorittamiseksi ja ilmenneen virheen tai puutteen korjaamiseksi. Rangaistusmääräyksen antaja toisin sanoen huolehtii mm. tarvittavan näytön ja muun oikeudenkäyntiaineiston hankkimisesta. Rangaistusvaatimus ja sen sisältö eivät miltään osin sido rangaistusmääräyksen antajaa siinä mielessä, etteikö tämä voisi aina peruuttaa vaatimusta ja antaa haluamaansa uutta muunlaista rangaistusvaatimusta syytetylle tiedoksi. Rangaistusmääräyksen antaminen muusta teosta tai ankarampana kuin rangaistusvaatimuksessa on ilmoitettu vaatii aina aikaisemman rangaistusvaatimuksen peruuttamisen ja uuden tiedoksiannon (RML 12 §), mutta tämä ei johdu siitä, että *poliisimiehen* kannanotot sitoisivat syyttäjää (kuten syyttäjän tuomioistuinta), vaan siitä, että *epäillyn* oikeus puolustautua sitoo rangaistusmääräyksen antajaa. Epäiltyä ei voida kirjallisessa rangaistusmääräysmenettelyssä tuomita muusta kuin siitä teosta ja siihen rangaistukseen, joista hän on saanut tiedon ja joita hänellä on ollut mahdollisuus vastustaa.[261] Rangaistusvaatimusta on pidettävä eräänlaisena vain rangaistusmääräysme-

[261] Vrt. *Rautio* 1996 s. 47–52, missä on pohdittu »rangaistusvaatimussidonnaisuutta» ja katsottu, että rangaistusvaatimus sitoo syyttäjää samassa laajuudessa kuin syyte sitoo tuomioistuinta. Myös *Virolainen* (1994 s. 123) on puhunut rangaistusvaatimuksen syyttäjää sitovasta vaikutuksesta selvittäessään missä suhteissa rangaistusmääräys voi poiketa tiedoksiannetusta rangaistusvaatimuksesta. – On ehkä syytä korostaa, että tekstissä asiaa tarkastellaan esillä olevaa kysymystä silmällä pitäen hieman toisesta näkökulmasta. Syytesidonnaisuudella ja rangaistusvaatimussidonnaisuudella on se rikosprosessissa noudatettavasta kontradiktorisesta periaatteesta ja kansainvälisistä sopimusmääräyksistä johtuva yhteinen tausta, että syytetyn oikeus puolustautua edellyttää, ettei häntä voida tuomita muusta kuin mistä häntä on syytetty. Tämän edellytyksen rikosprosessi voi kuitenkin täyttää riippumatta siitä, mikä on rikosprosessin eri viranomaisten *työnjako*. »Rangaistusvaatimussidonnaisuus» johtuu kontradiktorisuuden vaatimuksesta ja syytetyn oikeudesta puolustautua *eikä* työnjakoon liittyvistä syistä, joilla tähdätään mm. ennakkoasenteiden välttämiseen ja asian ratkaisevan tahon puolueettomuuteen. Esillä on juuri kysymys työnjaosta, jota rangaistusmääräysmenettelyssä *ei* ole toteutettu rangaistusvaatimuksen ja rangaistusmääräyksen antajan välillä siten kuin syyttäjän ja tuomioistuimen välillä normaalissa rikosprosessissa, sillä syyttäjä voi aina antaa haluamansa rangaistusvaatimuk-

nettelylle luonteenomaisena rikosilmoituksena ja ehdotuksena rikoksen seuraamukseksi.[262] Sitä ei voida rinnastaa virallisen syyttäjän syytteeseen, joka on oikeudenkäynnin kohteen tuomioistuinta sitovasti rajaava vaatimus, jota sen tekijä ajaa. Rangaistusvaatimuksen antanutta poliisimiestä puolestaan ei voida pitää menettelyssä asianosaisena eikä syytetyn vastapuolena.[263] Rangaistusvaatimuksen antajaa ei missään myöhemmässä menettelyn vaiheessa, esim. jos rangaistusmääräyksen antaja haluaa muuttaa vaatimusta, kuulla asianosaisena, vaan yksinomaan asian selvittämisen tarkoituksessa. Vastaavasti, jos asia saatetaan tuomioistuimen käsiteltäväksi, oikeudenkäynnin kohteena ei ole rangaistusvaatimuksen antajan rangaistusvaatimus, vaan virallisen syyttäjän syyte (joka voi poiketa ensin mainitusta), eikä rangaistusvaatimuksen antajalla ole asiassa valtaa esittää vaatimuksia tai käyttää muutoinkaan puhevaltaa, vaan häntä voidaan kuulla todistajana.

Esitettyjen näkökohtien perusteella poliisin tehtävät ja asema rangaistusvaatimuksen antajana ovat huomattavan etäällä syyttäjälle luonteenomaisesta roolista ja asemasta. Pelkästään sen vuoksi, että poliisimiehellä on oikeus rangaistusmääräysmenettelyn vireillepanoon, häntä ei mielestäni ole syytä luonnehtia syyttäjäksi. Voidaan tietenkin kysyä, mitä merkitystä esillä olevalla kysymyksellä on. Nähdäkseni kysymys on periaatteelliselta kannalta tärkeä. Lisäksi poliisin nimittäminen syyttäjäksi on omiaan sekoittamaan jo muutoinkin juuri roolikysymysten kannalta pulmallista RML:n mukaista menettelyä. Kannanotolla kysymykseen voi olla myös seurannaisvaikutuksia, sillä poliisin nimittäminen syyttäjäksi voi esimerkiksi olla omiaan herättämään sellaisia kysymyksiä kuin että olisiko poliisiin sanotussa tehtävässä

---

sen riippumatta poliisin kannasta. Toisin sanoen, kun normaalissa rikosprosessissa syytesidonnaisuus johtuu sekä syyttäjän ja tuomioistuimen työnjakoon liittyvistä syistä (akkusatorisuudesta) että syytetyn oikeudesta puolustautua (kontradiktorisuudesta), rangaistusvaatimussidonnaisuus johtuu vain viimeksi mainitusta syystä. Tutkimuksen jaksossa II 2.2 kohdissa *b.* ja *c.* esitetyn mukaisesti *rangaistusmääräysmenettelyssä ei ole toteutettu akkusatorisen periaatteen prosessuaalista eikä materiaalista merkityssisältöä, mutta kontradiktorisuudesta ei siinäkään ole tältä osin luovuttu.*

[262] RangMäärL:ssa käytettiinkin ilmaisua »rangaistusvaatimusta koskeva ilmoitus» (ks. esim. RangMäärL 6 §). Vaikka RML:ssä ei tällaista ilmaisua esiinny, myös sen mukaisten oikeusministeriön vahvistamien lomakkeiden otsikkona on *rangaistusvaatimusilmoitus*, mikä mielestäni kuvaa hyvin asiakirjan luonnetta (joskaan se ei siis ole tarkasti ottaen RML:n käsitteistön mukainen).

[263] Tämä kysymys aktualisoituu RML 18 §:n mukaisessa ylimääräisessä muutoksenhaussa, jossa OK 31 luvun 4 §:n 2 mom:n mukaan on vastapuolelta tai muulta, jonka oikeutta kantelu koskee, vaadittava kirjallinen vastaus, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta. Ks. tästä jäljempänä jakso III B 1.4.*b.* alav. 364 jälkeen.

sovellettava syyttäjää koskevia säännöksiä (esim. esteellisyysperusteita) tai olisiko poliisille myönnettävä valta esittää vaatimuksia tai vastata niihin asian myöhemmissä vaiheissa jne. Mielestäni tällaisiin kysymyksiin on vastattava kieltävästi.

Toinen asia on, että merkittävä osa *tosiasiallisesta* ratkaisuvallasta rangaistusmääräysmenettelyssä saattaa jäädä poliisille.[264] Tämä kysymys tulee tarkasteltavaksi tutkimuksen empiirisessä osassa. Yllä oleva pohdinta on joka tapauksessa hyvä esimerkki siitä, minkälaisia (lainsäädäntövaiheessa ehkä tiedostamattomia) heijastusvaikutuksia ja ongelmia rikosprosessin eri viranomaisten normaaliin työnjakoon puuttumisesta saattaa syntyä.

b. Syyttäjä rangaistusvaatimuksen antajana

Syyttäjä voi päättää rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisestä ja rangaistusvaatimuksen antamisesta myös normaalissa syyteharkintaan saatetussa asiassa. Tällöin syyttäjällä on kolme hieman erilaista vaihtoehtoa menettelyn vireillepanoon. Ensinnäkin syyttäjä voi itse laatia täydellisen rangaistusvaatimuksen ja antaa sen itse tiedoksi rikkomuksesta epäillylle. Toiseksi syyttäjä voi itse laatia rangaistusvaatimuksen, mutta antaa sen *tiedoksiantotehtävän* haastemiehelle tai muulle haastemiesL:n 6 §:n mukaan tiedoksiantoon oikeutetulle. RML 6 §:n mukaan rangaistusvaatimus on annettava tiedoksi epäillylle siten kuin OK 11 luvun 22 §:ssä säädetään eli suullisella haasteella. Kolmanneksi syyttäjä voi esitöiden mukaan antaa RML 3 §:ssä tarkoitetulle virkamiehelle *tehtäväksi* rangaistusvaatimuksen *antamisen*, jolloin kysymys on siis tehtävänannosta sellaiselle virkamiehelle, jolla itselläänkin on oikeus antaa rangaistusvaatimus.[265] Virkamiehen tehtävänä on tällöin rangaistusvaatimuksen tekninen laadinta ja tiedoksianto. Oikeuskanslerinviraston syyttäjille antamien ohjeiden mukaan tällaisissa tapauksissa syyttäjän on itse määritettävä rangaistusvaatimuksen yksityiskohtainen sisältö, kuten teonkuvaus, lainkohdat sekä rangaistus- ja menettämisvaatimukset. Ohjeiden mukaan on tärkeätä, että päätöksenteon kaikki vaiheet ovat jälkikäteen todetta-

[264] On mahdollista, että *tosiasiallisesti* poliisi ei toimi vain syyttäjänä, vaan myös *tuomarina*, jos rangaistusmääräys säännönmukaisesti annetaan rangaistusvaatimuksen mukaisena. RangMäärL:n voimassa ollessa *Lappalainen* (1983 s. 434–435) on todennut, että rangaistusmääräysmenettelyssä lainkäyttövalta on *tosiasiallisesti siirtynyt* rangaistusvaatimuksen tiedoksi antavalle viranomaiselle eli yleensä poliisimiehelle, sillä rangaistusmääräystuomari teki vaatimuksesta poikkeavia ratkaisuja vain noin 4 %:ssa kaikista tapauksista.

[265] Ks. *HE* 63/1993 s. 15.

vissa, eikä syyttäjän vastuu ratkaisusta kokonaisuutena saa hämärtyä, vaikka esim. poliisimies antaisikin rangaistusvaatimuksen tiedoksi.[266]

Kaikissa edellä mainituissa tapauksissa menettelyssä voidaan nähdä inkvisitorisia piirteitä: asian ratkaiseva taho (syyttäjä) on itse velvollinen pitämään huolta siitä, että totuuden selvittämiseksi tarpeellinen (esitutkinta-) aineisto on hankittu, sama taho päättää esitettävistä vaatimuksista, tekee aloitteen prosessimenettelyyn ryhtymisestä ja huolehtii sen eteenpäin viemisestä. Oikeuskanslerinviraston ohjeissa on katsottu, että syyttäjän syyteharkinnassaan tekemä ratkaisu rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisestä sisältää jo lopullisen päätöksen tietynsisältöisen rangaistusmääräyksen antamisesta asiassa. Tämän vuoksi ohjeiden mukaan on huolehdittava siitä, että syyttäjän aloitteesta tiedoksi annettu rangaistusvaatimus tulee aikanaan *samalle syyttäjälle* rangaistusmääräyksen antamista varten.[267] *Virolainen* on pitänyt tätä käytännöllisenä, mutta periaatteellisesti hieman arveluttavana siltä kannalta, että näin meneteltäessä sama virkamies toimii asiassa sekä syyttäjänä että tuomarina.[268] *Rautio* puolestaan on katsonut, että puolueettomuus- ja esteettömyyskysymykset johtavat siihen, että rangaistusvaatimuksen ja rangaistusmääräyksen antajan tulee olla eri henkilöitä.[269]

Periaatteellisella tasolla on helppo yhtyä siihen käsitykseen, että sama virkamies ei saisi toimia sekä syyttäjänä että tuomarina. Tarkasteltaessa rangaistusmääräysmenettelyä *de lege lata* on kuitenkin todettava, että tällainen tilanne on RML:n säätämisellä tietoisesti luotu ja edustamani käsityksen mukaan näin tapahtuu myös niissä rangaistusmääräysmenettelyn perustapauksissa, joissa poliisi on antanut rangaistusvaatimuksen. Niissäkin syyttäjän on huolehdittava tarpeellisen aineiston hankkimisesta ja virheiden tai puutteiden korjaamisesta sekä siitä, että rangaistusvaatimus on syyttäjän käytettävissä olevan tiedon perusteella muodollisesti ja aineellisesti oikea. Jos syyttäjä näissä tapauksissa peruuttaa rangaistusvaatimuksen ja antaa uuden, tilanne ei olennaisesti poikkea yllä mainitusta, jo alunperin syyttäjän aloitteesta vireille pannusta menettelystä. Jos rangaistusvaatimuksen ja rangaistusmääräyksen antajan edellytettäisiin olevan eri henkilöitä, olisi siis johdonmukaista vaatia sitä myös niissä tapauksissa, joissa syyttäjä on peruuttanut poliisin antaman rangaistusvaatimuksen ja antanut tiedoksi uuden. Tämä olisi kuitenkin selvästi vastoin RML:ssa tarkoitettua, lain 10 ja 12 §:stä ilmenevää

[266] Ks. *OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 48.
[267] Ks. *OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 48–49.
[268] Ks. *Virolainen* 1994 s. 117.
[269] Ks. *Rautio* 1996 s. 109.

menettelytapaa. Muutoinkin sellaista menettelyä, jossa yksi syyttäjä syyttäisi toisen syyttäjän toimiessa tuomarina, olisi pidettävä paitsi merkillisenä, myös syyttäjälaitoksen sisäisten toimivaltasuhteiden kannalta pulmallisena. On näet huomattava, että pelkkää rangaistusmääräyksen *antamista* ei voida irrottaa niistä muista tehtävistä ja velvollisuuksista, joita *rangaistusmääräyksen antajalle* lain mukaan kuuluu. Näin ollen rangaistus*määräyksen* antajana toimivalla syyttäjällä olisi esim. oikeus peruuttaa rangaistus*vaatimuksen* antaneen syyttäjän vaatimus ja antaa tiedoksi uusi tai päättää seuraamusluonteisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä. Tällainen menettely olisi syyttäjien keskinäistä toimivaltaa koskevan *preventioperiaatteen* vastaista, sillä siinä toinen samalla organisaation tasolla oleva syyttäjä tekisi uuden syyttäjänratkaisun toiselle syyttäjälle kuuluvassa asiassa. Jos rangaistusmääräyksen antajana toimiva syyttäjä antaisi uuden rangaistusvaatimuksen, voidaan kysyä, olisiko sen johdosta rangaistusmääräyksen antaminen siirrettävä kolmannelle syyttäjälle? Voidaan myös todeta, että kahden syyttäjän järjestelyssä oltaisiin voimavarojen käytön kannalta RangMäärL:n mukaisessa lähtötilanteessa sillä erolla, että rangaistusmääräystuomarin sijasta asian ratkaisisi toinen syyttäjä.

Käsitykseni mukaan *de lege lata* ei ole syytä pyrkiä häivyttämään RML:ssa luotua syyttämis- ja tuomitsemisvallan yhdistämistä sellaisella keinotekoisella järjestelyllä, että noita tehtäviä jaettaisiin eri syyttäjille. Käsitelty kysymys on kuitenkin jälleen yksi esimerkki RML:n synnyttämistä periaatteellisista ongelmista. *De lege ferenda* -kysymyksiin palataan tutkimuksen viimeisessä luvussa, mutta tässä yhteydessä voidaan todeta, että jos rangaistusvaatimus annettaisiin syyttäjän syyteharkinnan jälkeen ja vaatimuksesta tulisi lainvoimainen ratkaisu sen hyväksymisellä (kuten Ruotsissa), esillä oleva ongelma ei edes heräisi.

On myös syytä kiinnittää huomiota syyttäjän *harkinnan luonteeseen* niissä tapauksissa, joissa syyttäjä toimitetun esitutkinnan perusteella päättää antaa rangaistusvaatimuksen. Tällöin syyttäjän tulee lähteä siitä, että rangaistusvaatimus ei tule tuomioistuimen käsiteltäväksi, jolloin syyttäjän on jo tässä vaiheessa miellettävä roolinsa lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan ratkaisun tekijänä ja oikeudenkäynnin ulkopuolella kirjallisessa menettelyssä tapahtuvan päätöksenteon ehdot. Syyttäjän rooli tuomarina aktualisoituu siis näissä tapauksissa jo rangaistusvaatimuksen antamisvaiheessa, jolloin myös näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen (ks. II 3.5) tulee täyttyä.[270]

[270] Vrt. jäljempänä Ruotsin rangaistusmääräysmenettelystä ja syyttäjän harkinnasta jaksossa III B 2.2. *b.* esitettävää.

c. Rangaistusvaatimuksen muodosta, sisällöstä ja oikeusvaikutuksista

Rangaistusvaatimuksen muodosta ja sisällöstä on säädetty RML 4 §:ssä, jonka mukaan rangaistusvaatimus on annettava kirjallisena ja antajan on allekirjoitettava se. Rangaistusvaatimuksesta, joka on laadittava oikeusministeriön vahvistaman kaavan mukaiselle lomakkeelle, tulee ilmetä: 1) epäilty,[271] 2) rikkomus, milloin ja missä se on tehty, sekä rikkomuksen kuvaamiseksi tarpeelliset tiedot, 3) sovellettavat lainkohdat,[272] 4) rikkomuksesta vaadittava rangaistus ja menettämisseuraamus,[273] sekä 5) miten rangaistusvaatimuksen saaneen on meneteltävä, jos hän haluaa vastustaa sitä.[274]

Ennen rangaistusvaatimuksen antamista toimitetaan RML 5 §:n mukaan *suppea esitutkinta*, jossa selvitetään ainoastaan ne seikat, jotka ovat välttämättömiä seuraamuksen määräämiseksi rangaistusmääräysmenettelyssä. Esitutkintalain (449/87) 44 §:n mukaan suppea esitutkinta saadaan toimittaa *yksinkertaisissa ja selvissä* asioissa, jos teosta ei ole säädetty muuta rangaistusta kuin sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta.[275] Suppeassa esitutkinnassa ei ole tutkinnanjohtajaa ja kuulustelukertomukseen merkitään vain kuulusteltavan *lausuman pääsisältö*, mikä RML 5 §:n esitöiden mukaan tarkoittaisi vain sitä, kiistääkö vai myöntääkö epäilty syyllisyytensä väitettyyn

---

[271] RMA 2 §:n mukaan rangaistusvaatimusta antavan virkamiehen on tarkistettava epäillyn henkilöllisyys luotettavalla tavalla ja tehtävä siitä merkintä rangaistusvaatimukseen.

[272] Vrt. Norjan rangaistusmääräysmenettely, jossa rangaistusvaatimuksessa tulee esittää tarpeellisin osin myös sen lainkohdan *sisältö*, jonka nojalla rangaistusta vaaditaan (ks. I 5.4 alav. 187).

[273] RMA 3 §:n mukaan, jos rangaistusvaatimuksessa vaaditaan omaisuutta menetettäväksi, on omaisuuden *arvo* merkittävä näkyviin rangaistusvaatimukseen. Tämän merkinnän perusteella syyttäjä voi todeta, että menettämisseuraamus on enintään sallitun 5 000 markan suuruinen.

[274] RMA 5 §:n mukaan rangaistusvaatimukseen on merkittävä se virallinen syyttäjä, jolle rangaistusvaatimuksen vastustamisesta on ilmoitettava, syyttäjän kanslian postiosoite sekä viimeinen päivä, jolloin vastustamisesta on ilmoitettava. Oikeuskanslerinvirastossa vuonna 1994 tarkastettujen, SakkoTpA 67 a §:n mukaisesti sinne toimitettujen rangaistusmääräysten jäljennösten perusteella yleisin toimenpiteitä aiheuttanut virhetyyppi on ollut vastustamisosoituksessa olleet virheet ja puutteet. Ks. *OKa* 1995 s. 60–61 ja 66–67. Apulaisoikeuskansleri on kiinnittänyt tähän huomiota kirjeessään 9.8.1994 liikkuvan poliisin päällikölle (*ibid.* s. 69).

[275] Hieman epäselvänä voidaan pitää kysymystä siitä, viittaako RML 5 § vain suppean esitutkinnan ETL 44 §:n mukaiseen *sisältöön* vai myös ETL:n mukaisiin esitutkinnan *toimittamisen edellytyksiin* eli onko asian yksinkertaisuus ja selvyys edellytyksenä myös rangaistusvaatimuksen antamista edeltävän esitutkinnan toimittamiselle suppeana. RML:n

rikkomukseen.[276] RMA 4 § kuitenkin edellyttää, että jos epäilty kiistää teon, rangaistusvaatimukseen tai siihen liitettävään erilliseen asiakirjaan on merkittävä *kiistämisen peruste*.

Rangaistusvaatimuksen oikeusvaikutukset alkavat sen tiedoksiannosta epäillylle, jolloin rangaistusmääräysmenettelyn voidaan sanoa tulevan *vireille*. Rangaistusmääräysmenettelyn vireilläoloon liittyvät periaatteessa samat vaikutukset kuin rikosasian vireilläoloon tuomioistuimessa. Syytettä samasta rikkomuksesta ei voida ottaa muun prosessin kohteeksi niin kauan kuin asia on rangaistusmääräysmenettelyssä vireillä.[277] Syyteoikeuden vanhentuminen katkeaa RML 6 §:n 2 momentin mukaan silloin, kun rangaistusvaatimus annetaan epäillylle tiedoksi. Samasta hetkestä alkaa kulua rangaistusvaatimuksen vastustamiseen RML 8 §:n 1 momentissa varattu viikon määräaika sekä RML 11 §:n 1 mom:n 4-kohdan vanhentumisaika, jonka mukaan rangaistusmääräystä ei saa antaa, jos vaatimuksen tiedoksiantamisesta on kulunut enemmän kuin yksi vuosi.

> Syyteoikeuden vanhentumisen katkeamista koskevan RML 6 §:n 2 momentin merkityssisältö on hieman epäselvä, sillä hallituksen esityksestä puuttuvat kokonaan lainkohdan perustelut. Kun RML 11 §:n 1 momentin 3-kohdassa on erikseen säädetty, että rangaistusmääräystä ei saa antaa, jos rangaistusvaatimusta ei ole annettu tiedoksi ennen kuin syyteoikeus on vanhentunut, ensin mainittu säännös ilmeisesti tarkoittaa

---

esitöissä ei tätä kysymystä ole nimenomaisesti käsitelty, mutta *HE:ssä* (63/1993 s. 15) on todettu, että ehdotuksen mukainen esitutkinta »vastaa käytännössä» sitä esitutkintaa, joka RangMäärL:n mukaisessa menettelyssä toimitettiin. RangMäärL 6 §:n mukaan esitutkinta voitiin luonteeltaan yksinkertaisissa ja selvissä asioissa toimittaa siten, että rikkomuksesta epäillyn lausuman pääsisältö lyhyesti merkittiin rangaistusvaatimusta koskevaan ilmoitukseen. Jollei syytetty kiistänyt rikkomusta, oli tästä mainittuun ilmoitukseen tehty merkintä riittävä. Tämän perusteella ja kun RML 5 §:ssä tutkinnan sisältö on vielä rajoitettu seuraamuksen määräämiseksi *välttämättömien* seikkojen selvittämiseen, on katsottava, että *niin* suppea tutkinta tulee kysymykseen vain yksinkertaisissa ja selvissä asioissa. Jos epäilty *kiistää* rikkomuksen, asiaa ei mielestäni yleensä voida pitää yksinkertaisena ja selvänä. – ETL:n esitöissä (*HE* 14/1985 s. 39) todettiin, että asetuksella voitaisiin antaa tarkempia säännöksiä siitä, milloin voidaan tyytyä suppeaan esitutkintaan. Esitöiden mukaan perusteeksi voitaisiin asettaa esimerkiksi, että valvontaviranomainen on *havainnut* rikkomuksen tai epäilty *ei kiistä* sitä. Suppeasta esitutkinnasta ks. myös *Helminen* 1992 s. 20–22.

[276] Ks. *HE* 63/1993 s. 15.

[277] Tämä vastaa rikosasian vireilläoloon tuomioistuimessa liittyvää *lis pendens* -vaikutusta, joka seuraa *ne bis in idem* -periaatteesta. Oikeudenkäynnin aloittamisen vaikutuksista yleensä ks. *Tirkkonen* 1969 s. 365 ss.

niitä tilanteita, joissa asia rangaistusvaatimuksen vastustamisen jälkeen tulee tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tähän viittaavat lain valmisteluvaiheista saatavat tiedot. *RML työryhmän* (1991) ehdotuksessa ei nimittäin ollut lainkaan säännöstä rangaistusvaatimuksen vastustamisen jälkeen yleensä seuraavasta tuomioistuinkäsittelystä, jolloin sitä oli pidettävä täysin erillisenä prosessina, jossa rangaistusmääräysmenettelyvaiheen toimenpiteillä ei voinut olla mitään oikeusvaikutuksia. Oikeuskanslerin lausunnossa työryhmän ehdotuksesta oli tältä osin kiinnitetty huomiota mm. siihen, että syyteoikeus rikoksesta saattoi vanhentua rangaistusvaatimuksen tiedoksiantamisen jälkeen, mutta ennen kuin haastetta tuomioistuinkäsittelyyn oli saatu annettua tiedoksi.[278] Lausuntokierroksen jälkeen valmistuneeseen luonnokseen rangaistusmääräyslaiksi oli otettu RML 6 §:n 2 momentin mukainen säännös.

Kun RML 6 §:n 2 momentin säännöksen on katsottava tarkoittavan rangaistusvaatimuksen tiedoksiantoon liittyvän syyteoikeuden vanhentumisen katkeamisvaikutuksen ulottamista vastustamisen jälkeiseen tuomioistuinkäsittelyyn, herää kuitenkin kysymys, kuinka kauan tuo vanhentumisen katkeaminen voi säilyä? Vastaajan oikeusturvanäkökohdat huomioon ottaen tuo vaikutus voi ulottua vain rangaistusvaatimuksen *vastustamista välittömästi seuraavaan* RML 8 §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitettuun tuomioistuinkäsittelyyn. Mainittujen lainkohtien mukaan rangaistusvaatimusta vastustaneelle on ilmoitettava, missä tuomioistuimessa ja milloin asia otetaan käsiteltäväksi ja asian katsotaan tulleen *vireille* asianomaisessa tuomioistuimessa tuolla *ilmoituksella*. Jos taas syyttäjä vastustamisen jälkeen päätyykin syyttämättä jättämiseen, rangaistusvaatimukseen liittynyt vanhentumisen katkeamisvaikutus päättyy lopullisesti. Tämän jälkeen asiassa voidaan nostaa syyte (asianomistaja, ylempi syyttäjä tai sama syyttäjä uuden selvityksen perusteella) vain siinä tapauksessa, että syyteoikeuden normaali vanhentumisaika ei ole kulunut umpeen.

Kun rangaistusvaatimuksen RML 12 §:n mukainen *peruuttaminen* ei ole rangaistusmääräysasian lopullinen ratkaisu, voitaisiin katsoa, että syyteoikeuden vanhentumisen katkeamisvaikutus ulottuu myös peruuttamisen jälkeen tiedoksiannettavaan uuteen rangaistusvaatimukseen, vaikka syyteoikeus olisi muutoin tällä välin vanhentunut. Tätä kantaa voitaisiin puoltaa siinä laajuudessa kuin normaalissakin rikosprosessissa syytettä voidaan tarkistaa ilman, että jutun vireilletuloon liittynyt vanhentumisen katkeaminen menettäisi merkityksensä. Rangaistusmääräysmenettelyn kirjallisesta prosessista

[278] Ks. *Oka* 1992 s. 139. *RML työryhmän* (1991) ehdotuksessa ei ollut RML 8.3 §:n mukaista tuomioistuinkäsittelyn vireilletuloa koskevaa säännöstä.

johtuu, että tällainen syytteen tarkistaminen on tehtävä RML 12 §:n mukaisen peruuttamismenettelyn kautta. Toisaalta myös sellainen tulkinta, jonka mukaan uusi rangaistusvaatimus on aina annettava tiedoksi alkuperäisen syyteoikeuden vanhentumisajan kuluessa, on puolustettavissa vastaajan kannalta edullisempana ja RML 11 §:n 1 mom:n 3-kohdan sanamuodon mukaisena. Kun lisäksi rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellään vain vähäisiä rikosasioita, joissa syyteoikeuden vanhentuminen ei yleisen edun kannalta ole erityisen vahingollista, voitaneen puoltaa viimeksi mainittua tulkintaa.

Keskeinen rangaistusvaatimuksen oikeusvaikutus on se, että rangaistusmääräystä ei voida antaa muusta teosta eikä ankarampana kuin rangaistusvaatimuksessa on ilmoitettu. Vaikka edellä on todettu, että viranomaisten työnjakoon liittyvässä akkusatorisuuden prosessuaalisessa ja materiaalisessa merkityksessä rangaistusvaatimus ei sido rangaistusmääräyksen antajaa, kontradiktorisuuden vaatima sitovuus on olemassa. Tämä sitovuus rangaistusvaatimuksella on riippumatta siitä, onko vaatimuksen antanut poliisi, muu toimivaltainen virkamies vai syyttäjä itse.

Rangaistusvaatimuksen oikeusvaikutuksina voidaan nähdä myös ne poikkeukset normaalista rikosasian käsittelyjärjestyksestä, jotka RML 8 §:n 2 ja 3 momentin mukaan liittyvät rangaistusvaatimuksen vastustamista seuraavaan tuomioistuinkäsittelyyn. Näistä edellä mainittiin jo se asian vireilletuloa koskeva poikkeus, että ilmoitus tuomioistuinkäsittelystä korvaa haasteen. Lisäksi asia voidaan ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta, jos hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos siitä on mainittu em. ilmoituksessa. Nämä poikkeukset kytkeytyvät rangaistusvaatimukseen siinä mielessä, että jos syyttäjä haluaa esittää muunlaisen kuin rangaistusvaatimuksen mukaisen syytteen, syytetylle on annettava tiedoksi normaali rikosasian haaste.[279]

---

[279] Näin myös *OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 50. Tämä tosin ei ilmene suoraan RML:n säännöksistä eikä sen esitöistäkään, sillä rangaistusvaatimuksen vastustamista seuraavaa tuomioistuinkäsittelyä koskevat säännökset lisättiin lakiehdotukseen eduskuntakäsittelyssä ja säännösten perustelut ovat niukat, ks. *LaVM* 12/1993 s. 15. Haasteen tiedoksiantoa koskeva vaatimus seuraa kuitenkin jo yleisistä rikosprosessuaalisista periaatteista (erityisesti kontradiktorisesta periaatteesta) sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan määräyksistä, joiden mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista sekä oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan. Jos aihe syytteen muuttamiseen tai tarkistamiseen ilmenee vasta oikeudenkäynnin aikana, tulevat sovellettaviksi normaalit syytteen muuttamista koskevat ehdot, jotka on rikosprosessiuudistuksessa ehdotettu erikseen säänneltäviksi (ks. ROL 5:18 *HE:ssä* 82/1995).

1.3. Rangaistusmääräyksen antaminen

a. Toimivaltaisista syyttäjistä

Rangaistusmääräyksen antaa virallinen syyttäjä tai oikeuskanslerin määräämä apulaissyyttäjä. Virallisen syyttäjän toimivalta rangaistusmääräysasioissa on yleinen ja kattaa siis kaikki ne asiat, jotka kuuluvat RML:n soveltamisalaan, kun taas apulaissyyttäjän toimivalta on rajattu tieliikennelain tai sen nojalla annettujen määräysten rikkomista tai tullirikosta koskeviin asioihin.[280] Apulaissyyttäjän kelpoisuusehtona on vain *sopivuus* tehtävään, sillä RML 9 §:n 2 mom:n mukaan apulaissyyttäjäksi määrätään »poliisimies tai muu toimeen sopiva henkilö».[281]

> Apulaissyyttäjät ja heidän toimivaltansa oli erityisesti esillä lakiehdotuksen eduskuntakäsittelyssä. *RML työryhmän* (1991 s. 33–34) ehdotuksessa oikeuskanslerilla oli valta määrätä rangaistusmääräysten antaminen tehtävään sopivaksi katsottavalle oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittaneelle henkilölle. Hallituksen esityksessä ehdotettiin kuitenkin RangMäärL 16 §:ää vastaavasti, että oikeuskansleri voi määrätä apulaissyyttäjäksi poliisimiehen tai muun sopivan henkilön, jonka toimivaltaa rangaistusmääräysasioissa ei ollut rajoitettu.[282] Perustuslakivaliokunnan lausunnossa kehotettiin harkitsemaan tarkoin, onko ehdotettua lakia syytä säätää edes perustuslainsäätämisjärjestyksessä. Tässä harkinnassa oli lausunnon mukaan oleellista, että ehdotettu rangaistusmääräysmenettely koskisi ainoastaan vähäisiä, esimerkiksi lähinnä liikenne- ja tullirikkomuksia ja että apulaissyyttäjien asemaa ran-

---

[280] Apulaissyyttäjää, jonka toimivalta on siis rajattu vain rangaistusmääräysmenettelyyn ja vain tietynlaisiin asioihin, voidaan pitää *erityissyyttäjänä* (näin myös *KM* 1995:7 s. 68 ja *Rautio* 1996 s. 17). Kihlakunnansyyttäjästä annetun lain (195/96) 7 §:ssä tarkoitettua apulaissyyttäjää puolestaan voidaan pitää yleisenä syyttäjänä, sillä hänen toimivaltaansa ei ole rajattu rikosten lajin, vaan rikoksesta in abstracto seuraavan enimmäisrangaistuksen perusteella. Kun RML:ssä ei ole rajattu rangaistusmääräyksen antamiseen toimivaltaisten virallisten syyttäjien piiriä, tuo valta on periaatteessa kaikilla syyttäjillä. Koska virkarikokset ja sotilasoikeudenkäyntiasioina käsiteltävät rikokset on rajattu rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan ulkopuolelle, kysymyksellä erityissyyttäjien toimivallasta ei näytä olevan käytännöllistä merkitystä.

[281] Käytännössä apulaissyyttäjiksi on määrätty vain komisarion tai sitä ylemmän poliisin viran taikka tulliylitarkastajan tai sitä ylemmän tullilaitoksen viran haltijoita. Ks. luetteloa 1.1.1994 lukien annetuista apulaissyyttäjänmääräyksistä, *Syyttäjäsanomat* 1/94 s. 19–21. Apulaissyyttäjänmääräys on *henkilökohtainen*. Siten apulaissyyttäjän muuta (esim. komisarion) virkaa sijaisena hoitavalla henkilöllä ei ole toimivaltaa apulaissyyttäjänä.

[282] Ks. *HE* 63/1993 s. 18.

gaistusmääräysmenettelyssä ei tehtäisi pysyväisluonteiseksi.[283] Lakivaliokunta päätyi puoltamaan lakiehdotuksen hyväksymistä mm. sillä edellytyksellä, että apulaissyyttäjille annettavaa toimivaltaa pidetään toistaiseksi voimassa olevana väliaikaisena järjestelynä ja että se rajataan yllä mainittuihin asioihin.[284]

Kun apulaissyyttäjä käyttää rangaistusmääräysmenettelyssä samanlaista tuomiovaltaa kuin virallinen syyttäjä, on myös apulaissyyttäjän asema periaatteelliselta kannalta tärkeä. RML 9 §:n 3 momentin mukaan apulaissyyttäjä on tehtävässään oikeuskanslerin määräämän virallisen syyttäjän alainen. Säännös osoittaa sen, että apulaissyyttäjäksi määrätty kuuluu siinä tehtävässään *syyttäjäorganisaatioon*.[285] Tämä seikka on apulaissyyttäjän riippumattomuuden kannalta tärkeä: hän ei ole apulaissyyttäjän tehtävässään syyttäjäorganisaation ulkopuolisen, esimerkiksi poliisiesimiestensä ohjaus- tai määräysvallan alainen. Syyttäjälaitoksen sisäisistä toimivaltasuhteista on RML 9 §:n 3 momentissa puolestaan säädetty, että jos apulaissyyttäjän ratkaistavaksi kuuluvaa rangaistusvaatimusta on pidettävä tulkinnanvaraisena tai epäselvänä taikka muuten vaikeana ratkaista, apulaissyyttäjän on ilmoitettava siitä viralliselle syyttäjälle, joka voi ottaa asian itse ratkaistavakseen. Säännöksen perusteella sillä virallisella syyttäjällä, jonka alaiseksi apulaissyyttäjä on määrätty, on *devoluutio-oikeus* alaiseensa apulaissyyttäjään nähden.[286] Tuota virallista syyttäjää on myös pidettävä apulaissyyttäjään nähden sellaisena RML 14 §:n 2 momentissa tarkoitettuna ylempänä syyttäjänä, joka voi ottaa apulaissyyttäjän päätöksen rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä uudelleen ratkaistavakseen.[287] Syyttäjälaitoksen sisäisistä toimivaltasuhteis-

---

[283] Ks. *PeVL* 12/1993 s. 2.

[284] Ks. *LaVM* 12/1993 s. 2–3. RML:n eduskuntakäsittelystä ks. tarkemmin jakso II 2.3. Kihlakunnansyyttäjälain (195/1996) yhteydessä on annettu laki RML:n 9 §:n 2 ja 3 momentin kumoamisesta, joka tulee voimaan 1.1.1999, jolloin siis luovutaan RML:ssa tarkoitetuista apulaissyyttäjistä. Heidän tehtävänsä siirtyvät ainakin osittain kihlakunnansyyttäjälain 7 §:ssä tarkoitetuille apulaissyyttäjille.

[285] Tämä on nimenomaisesti todettu myös *LaVM:ssä* 12/1993 s. 3.

[286] Näin myös *OKV lisäohjeet* 1994 s. 7 ja *Virolainen* 1994 s. 123. Mainittu virallinen syyttäjä voi myös oma-aloitteisesti käyttää devoluutio-oikeuttaan eikä vain apulaissyyttäjän ilmoituksen perusteella. Ilmoitusvelvollisuutta koskeva säännös ei siis ole devoluutio-oikeuden käyttämisen ehto, vaan sillä on pyritty edistämään apulaissyyttäjän ja virallisen syyttäjän välistä neuvonpitoa (ks. *LaVM* 12/1993 s. 3) ja sellaisten asioiden esiintuloa, joissa devoluutio-oikeuden käyttäminen saattaa tulla ajankohtaiseksi.

[287] Hallituksen esityksen perusteluissa virallisen syyttäjän asemaa alaiseensa apulaissyyttäjään nähden oli kuvattu mm. siten, että syyttäjä voisi ilmoittaa tehtävään määrätylle noudattamastaan rangaistuskäytännöstä ja että tämä olisi hallinnollisesti säännöksessä

ta seuraa, että nämä oikeudet apulaissyyttäjään nähden on myös kaikilla niillä ylemmillä syyttäjillä, joiden alainen edellä mainittu virallinen syyttäjä on. Sitä vastoin muilla paikallisilla syyttäjäviranomaisilla ei ole näitä oikeuksia, vaan heidän ja apulaissyyttäjän välisessä suhteessa on noudatettava preventioperiaatetta.

b. Rangaistusmääräyksen antamisen edellytyksistä

Rangaistusmääräyksen antamisen edellytykset on esitetty RML:ssa tavallaan epäsuorasti. Jos rangaistusmääräyksen *antamatta jättämiselle* ei ole RML 11 §:n mukaisia pakollisia tai harkinnanvaraisia syitä, syyttäjä voi antaa rangaistusmääräyksen joko rangaistusvaatimuksessa esitetyn mukaisena taikka lievempänä, kun taas ankarampi tai muusta teosta annettava rangaistusmääräys edellyttää RML 12 §:n mukaista uutta tiedoksiantoa. Rangaistusmääräyksen antamisen edellytyksenä on tietenkin myös se, että käsiteltävä asia, määrättävä seuraamus ja tehtävä ratkaisu soveltuvat RML:n mukaiseen menettelyyn jaksossa III B 1.1 esitetyn mukaisesti ja että kaikki prosessinedellytykset ovat käsillä.[288]

Rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen perusteet ilmenevät siis RML 11 §:stä. Pykälän 1 momentin mukaan rangaistusmääräystä *ei saa antaa*, jos

1) rangaistusvaatimusta on vastustettu,
2) asianomistaja on peruuttanut syyttämispyynnön rikkomuksesta, josta syyttäjä ei saa tehdä syytettä ilman sellaista pyyntöä,
3) rangaistusvaatimusta ei ole annettu tiedoksi ennen kuin syyteoikeus on rikoslain 8 luvun säännösten nojalla vanhentunut,

---

tarkoitetun virallisen syyttäjän alainen (ks. *HE* 63/1993 s. 18). Tekstissä mainittu RML 9 §:n 3 mom:n jälkimmäinen virke lisättiin lakiehdotukseen lakivaliokunnassa täsmälleen samanlaisena kuin apulaisoikeuskansleri oli lausunnossaan lakivaliokunnalle ehdottanut. Lausunnon mukaan jo RangMäärL:n aikana syyttäjäkoulutuksessa oli katsottu, että syyttäjällä, jonka alaiseksi apulaissyyttäjä oli määrätty, olisi oikeus ottaa itse ratkaistavakseen apulaissyyttäjälle saapunut rangaistusvaatimus. Kun ehdotetussa järjestelmässä lakimieskoulutusta vailla oleva apulaissyyttäjä voi antaa rangaistusmääräyksen, oli mainitun kannan mukainen virallisen syyttäjän devoluutio-oikeus alaiseensa apulaissyyttäjään nähden periaatteellisesti entistä tärkeämpi ja lausunnon mukaan vastaava oikeus voisi koskea myös lakiehdotuksen 14 §:ssä tarkoitettuja tapauksia, joissa apulaissyyttäjä on jättänyt rangaistusmääräyksen antamatta. Ks. *LaVM* 12/1993 s. 3 ja s. 5 sekä *AOK:n lausunto* 1993 s. 6 ja s. 9.

[288] Prosessinedellytyksistä rangaistusmääräysmenettelyssä ks. *Rautio* 1996 s. 124–125.

4) rangaistusvaatimuksen tiedoksiantamisesta on kulunut enemmän kuin yksi vuosi tai
5) asiassa ilmenee seikkoja, joiden perusteella rangaistusta ei tulisi määrätä.

Näiden perusteiden mukaisia ratkaisuja voidaan nimittää *pakolliseksi* rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseksi, joka vastaa syyttämättä jättämistä perusteilla »ei syyteoikeutta» (vrt. kohta 2), »syyteoikeus vanhentunut» (kohdat 3 ja 4) sekä »ei rikos» tai »ei näyttöä» (kohta 5).

Harkinnanvaraisesta eli seuraamusluonteisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä on puolestaan kysymys RML 11 §:n 2 momentissa, jonka mukaan rangaistusmääräyksen antaja *voi jättää* rangaistusmääräyksen *antamatta*, jos kysymyksessä on sellainen rikkomus, josta lain mukaan saa jättää syytteen ajamatta.[289] Myös pakolliseen rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseen liittyy *harkintaa*, jonka luonne ja josta seuraavat jatkotoimenpiteet vaihtelevat sovellettavaksi tulevan perusteen mukaan.

c. Pakollisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä

c1. RML 11 §:n 1 mom:n 1-kohdan peruste, *rangaistusvaatimuksen vastustaminen*, poikkeaa ratkaisevasti kaikista muista pykälän perusteista, sillä siihen nojautuva rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen *ei ole* – päin vastoin kuin muissa RML 11 §:n tapauksissa – *lopulliseksi tarkoitettu asiaratkaisu* rangaistusvaatimuksessa tarkoitetun rikkomuksen johdosta, vaan *menettelyratkaisu*, jonka jälkeen syyttäjän on erikseen harkittava, ajaako hän syytettä tuomioistuimessa vai tekeekö hän päätöksen syyttämättä jättämisestä.

---

[289] Pakollisen ja harkinnanvaraisen rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen käsitteet on esitetty oikeuskanslerinviraston ohjeissa, ks. *OKV Jaatinen–Nurminen* 1993 s. 52 ja ne on omaksunut myös *Virolainen* 1994 s. 124. Vastaavia käsitteitä on samassa merkityksessä käytetty myös syyttämättä jättämisen eri perusteista, ks. *Jääskeläinen* 1983 passim. (erit. s. 7–8), missä harkinnanvaraisella syyttämättä jättämisellä on tarkoitettu seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja pakollisella syyttämättä jättämisellä muita syyttämättä jättämisen perusteita. Nähtäväksi jää, johtaako rangaistusmääräysmenettelyssä ohjeiden myötä ilmeisesti vakiintuva käsitepari sen omaksumiseen myös syyttämättä jättämisessä. Pidän käsiteparia ainakin syyttäjien ammattisanastossa ja kirjallisuudessa käyttökelpoisena, joskin »seuraamusluonteinen» on selvästi kuvaavampi nimitys *moitetta* osoittavalle ratkaisulle kuin »harkinnanvarainen». Kun lisäksi seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on jo vakiintunut käsite, en tässä tutkimuksessa ole syyttämättä jättämisen osalta palannut em. käsitteisiin. Tällöin myös rangaistusmääräysmenettelyn osalta on näyttänyt johdonmukaiselta käyttää lähinnä termiä »seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen», jota on käyttänyt *Rautio* 1996 passim.

Rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen osalta näihin tapauksiin voi liittyä harkintaa lähinnä vain siinä, onko vastustaminen tehty muodollisesti oikein. RML 8 §:n 1 momentin mukaan vastustamisesta on ilmoitettava viikon kuluessa virallisen syyttäjän kansliaan, jolloin on esitettävä se rangaistusvaatimus, jota vastustetaan. Vastustamisilmoituksen hylkääminen tulee kysymykseen lähinnä, jos ilmoitus on tehty liian myöhään, kun taas vastustettavan rangaistusvaatimuksen esittämättä jättämistä ei voida pitää hylkäämisen perusteena.[290] Toisaalta, vaikka vastustamisilmoitus hylätään myöhästyneenä tai jollakin muulla perusteella (jolloin sen puolesta muodollista estettä rangaistusmääräyksen antamiselle ei ole), vastustamisilmoitusta ei ole mitään syytä jättää sisällöllisesti tutkimatta. Syyttäjä voi ottaa ilmoituksessa esitetyt näkökohdat huomioon harkitessaan esim. *lisäselvityksen tarvetta* ja syyttäjä voi myös joko ilmoituksessa esitettyjen tai muutoin asiassa ilmenevien seikkojen perusteella harkintansa mukaan saattaa asian *tuomioistuimen käsiteltäväksi* tai jättää rangaistusmääräyksen *antamatta muilla* RML 11 §:n perusteilla.[291]

---

[290] Ks. myös *OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 49 sekä *Rautio* 1996 s. 38–42 ja siellä mainittu RangMäärL:n aikainen HO:n ratkaisu. Esitöiden mukaan laissa sinänsä kategorisesti muotoillun rangaistusvaatimuksen esittämistä koskevan määräyksen tarkoituksena on yhtäältä helpottaa sen selvittämistä, mitä rangaistusvaatimusta vastustetaan ja toisaalta epäillyn oman oikeusturvan takaaminen, että hän voi vaatimukseen tehtävällä merkinnällä tarvittaessa osoittaa vastustaneensa sitä, ks. *HE* 63/1993 s. 17. Oikeuskanslerinviraston ohjeiden (*OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 49) mukaan hylätyiksi voivat tulla myös vastustamisilmoitukset, jotka ovat sisällöltään niin epäselviä, ettei niiden tarkoitusta voi lainkaan selvittää. Rajatapaukset tulee tulkita vastaajan eduksi. Ohjeiden mukaan (*ibid.* s. 50) vastustamisilmoituksen hylkääminen tapahtuu syyttäjän kirjallisella päätöksellä, josta on annettava tieto vastaajalle. – Rangaistusmääräysasioiden empiirisen tutkimisen yhteydessä tutkin kaikki Helsingin kaupunginviskaalinvirastossa vuonna 1995 tehdyt päätökset vastustamisilmoituksen hylkäämisestä. Päätöksiä oli tehty kaikkiaan 12 ja niiden kaikkien perusteena oli ilmoituksen myöhästyminen.

[291] Hieman epäselvä on kysymys siitä, voiko alaikäisen epäillyn huoltaja tai holhooja pätevästi vastustaa rangaistusvaatimusta. Kysymystä ei ole RML:ssa tai sen esitöissä käsitelty, mutta RML 8 §:n 1 momentin sanamuoto viittaisi siihen, että vastustamisoikeus on vain rangaistusvaatimuksen *saaneella*. Kun oikeudenkäymiskaaren säännöksiä alaikäisen puhevallan käyttämisestä ei ilman muuta voida analogisesti soveltaa rangaistusmääräysmenettelyyn, joka muodostaa oman menettelykokonaisuutensa, voitaneen puoltaa mainittua tulkintaa. Kysymys on kuitenkin tulkinnanvarainen. Ruotsissa on katsottu, että rangaistusvaatimuksen voi hyväksyä vain epäilty itse (ks. *Fitger* s. 48:27), mutta on huomattava, että vaatimuksen hyväksyminen ja sen vastustaminen ovat luonteeltaan erilaisia toimia. Norjassa sekä alle 18-vuotiaan epäillyn että hänen holhoojansa on hyväksyttävä rangaistusvaatimus, ks. *Andenæs* 1995 s. 296.

Käytännössä on mahdollista, että epäilty *vastustaa rangaistusvaatimusta vain osittain*. Epäilty voi esimerkiksi vaatia vain rangaistuksen lieventämistä tai, jos vaatimuksessa on useita rikkomuksia, vastustaa rangaistusvaatimusta esim. vain yhden teon osalta. Kun RML 11 §:n 1 mom:n 1-kohdan mukaan rangaistusmääräystä *ei saa antaa*, jos rangaistusvaatimusta on vastustettu, ja kun RML ei tunne rangaistusvaatimuksen osittaista vastustamista, rangaistusmääräystä ei nähdäkseni saa antaa niiltäkään osin, joilta vaatimusta ei ole vastustettu.[292] Useimmissa tapauksissa tämän kannan tueksi voidaan esittää myös muita syitä. Esimerkiksi, jos rangaistusmääräys annettaisiin vain joistakin rangaistusvaatimukseen otetuista rikkomuksista tai jos rangaistusta muusta syystä lievennettäisiin, epäillyllä pitäisi olla mahdollisuus ottaa kantaa lievennettyyn rangaistukseen ja halutessaan vastustaa sitä.[293] Vastaavasti, jos syyttäjä usean rikoksen tapauksessa antaisi rangaistusmääräyksen muista rikkomuksista, mutta nostaisi syytteen siitä teosta, jota vastustaminen on koskenut, ja tuomioistuin tuomitsisi siitä rangaistuksen, epäilty menettäisi yhteisen sakkorangaistuksen edun.

Näkemykseni mukaan vastustetun rangaistusvaatimuksen perusteella ei siis saa antaa minkäänlaista rangaistusmääräystä. Sen sijaan syyttäjällä on käytettävissään monenlaisia muita ratkaisuvaihtoehtoja. Jos syyttäjä päättää vastustamisilmoituksen jälkeen *ajaa syytettä*, hän voi harkintansa mukaan esittää joko rangaistusvaatimuksen mukaisen tai muunlaisen syytteen.[294] Kun

---

[292] Vrt. *Virolainen* 1994 s. 121, missä on viitattu osittaisen vastustamisen mahdollisuuteen, mutta ei ole otettu kantaa siihen, voiko osittainen vastustaminen johtaa osittaiseen rangaistusmääräyksen antamiseen.

[293] Tilanne on osittain toisenlainen niissä tapauksissa, joissa epäilty *ei ole vastustanut* rangaistusvaatimusta. Tällöin hänellä ei ole aihetta vastustaa myöskään vaadittua lievemmän rangaistuksen määräämistä, minkä vuoksi lievemmän rangaistuksen määrääminen ilman uutta tiedoksiantoa onkin mahdollista (RML 12 § e contrario). Jos sen sijaan rangaistusmääräyksen antaja puuttuu myös syyksilukemiseen, epäillylle syntyy periaatteessa intressi ottaa uudelleen kantaa rangaistukseen; esim. onko lievennetty rangaistus oikeudenmukaisessa suhteessa hänen syykseen jääneisiin rikoksiin.

[294] Kuten aiemmin on todettu, rangaistusvaatimus ei sido syyttäjää tässäkään yhteydessä. Se, esittääkö syyttäjä rangaistusvaatimuksen mukaisen vai muunlaisen syytteen, vaikuttaa ainoastaan siihen, voidaanko RML 8 §:n 3 momentin mukaista poikkeavaa asian vireilletulotapaa noudattaa. Toinen asia on, että reformatio in pejus -kiellon kannalta rangaistusvaatimusta ankaramman syytteen esittäminen on epätyydyttävää. Tämän mahdollisuuden olemassaolo seuraa kuitenkin RML:n mukaisesta järjestelmästä; jos poliisin antama rangaistusvaatimus sitoisi syyttäjää ja tuomioistuinta, poliisi todella toimisi syyttäjänä. Puheena olevan epäkohdan poistamisen tulisi tapahtua koko järjestelmää muuttamalla eikä sallimalla viimeksi mainittua asiantilaa. – Todettakoon, että rikesakkomenet-

vastustamista on pidettävä yleensä ilmauksena siitä, että epäilty haluaa käyttää oikeuttaan oikeudenkäyntiin, asia on lähtökohtaisesti saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi aina, kun syyttäjä ylipäänsä pitää rangaistuksen vaatimista aiheellisena. Joissakin erityistapauksissa syyttäjä voi kuitenkin nähdäkseni antaa myös *uuden rangaistusvaatimuksen*, vaikka tällainen menettely onkin lähtökohtaisesti RML:n yhden perusperiaatteen vastainen. Jos esimerkiksi rangaistusvaatimuksen vastustamisen perusteena on *yksinomaan* päiväsakon rahamäärä, joka esitetyn tai hankitun selvityksen perusteella onkin vahvistettu liian suureksi, ja sekä rangaistusvaatimuksen saanut että syyttäjä ovat yhtä mieltä oikeasta rahamäärästä, ei nähdäkseni ole estettä antaa sen mukaista uutta rangaistusvaatimusta. Kyse ei tällaisissa tapauksissa ole sakon suuruutta koskevasta kaupankäynnistä, vaan siitä, että syyttäjän mielestä epäillyn käsitys on *oikea*.[295] Jos oikea lopputulos voidaan saavuttaa uudella rangaistusvaatimuksella loukkaamatta epäillyn oikeusturvaa, ei ole syytä käynnistää normaalia tuomioistuinprosessia. Tällainen voi tilanne olla myös silloin, kun rangaistusvaatimuksessa on esim. kaksi rikkomusta, joista toisen epäilty myöntää, mutta toisen kiistää jollakin perusteella ja vastustaa *siltä osin* vaatimusta. Jos syyttäjänkin mielestä rangaistusvaatimus on perusteeton kiistetyn teon osalta, syyttäjä voi tehdä siitä syyttämättäjättämispäätöksen ja antaa myönnetystä teosta uuden rangaistusvaatimuksen, jossa rangaistus on luonnollisesti mitattu vain myönnetyn teon mukaan.[296]

---

telyyn liittyy samantapainen reformatio in pejus -kiellon kannalta epätyydyttävä mahdollisuus, jota perustuslakivaliokunta arvosteli rikesakkolain eduskuntakäsittelyssä. Lakivaliokunnan mielestä huomautus ei kuitenkaan antanut aihetta lakiehdotuksen muuttamiseen. Ks. *LaVM* 5/1982 s. 4–5 ja *PeVL* 1/1982 s. 5. Ks. myös *Lappalainen* 1983 s. 451–452.

[295] Tällainen tilanne ei ole RML:n mukaisessa menettelyssä mitenkään tavaton, sillä syyttäjän harkinta tapahtuu yleensä – päinvastoin kuin esim. Ruotsissa – vasta *jälkikäteen*, kun rangaistusvaatimus on jo annettu.

[296] On syytä korostaa, että uuden rangaistusvaatimuksen antaminen vastustamisen jälkeen tulee kysymykseen vain tekstissä esitetyn kaltaisissa tapauksissa, joissa epäilty on myöntänyt rikkomuksen ja sinänsä hyväksyy asian käsittelyn rangaistusmääräysmenettelyssä, jos vaatimusta muutetaan hänen esittämällään tavalla. Jollei asia ole näiltä osin yksiselitteisen selvä, vastustamisilmoituksen tehneeltä olisi erikseen varmistettava, että vastustamisen peruste on sellainen, että uusi rangaistusvaatimus voidaan antaa loukkaamatta epäillyn oikeutta oikeudenkäyntiin. Normaali lievemmän rangaistuksen määrääminen ei tule kysymykseen vastustustapauksissa, koska tekstissä esitetyn mukaisesti vastustaminen muodostaa ehdottoman esteen lievemmänkin rangaistusmääräyksen antamiselle *sen* rangaistusvaatimuksen nojalla, jota on vastustettu.

Mikäli syyttäjä vastustamisen jälkeen päättää jättää syytteen ajamatta, kysymys on *normaalista syyttämättä jättämisestä*, eikä rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä, mistä tehdään pakollinen menettelyratkaisu suoraan vastustamisen perusteella. Syyttämättä jättäminen voi perustua RML 11 §:n 1 mom:n 2–5 kohtia vastaaviin perusteisiin (ei syyteoikeutta, syyteoikeus vanhentunut, ei rikos, ei näyttöä), mutta voiko syyttäjä tässä tilanteessa tehdä *seuraamusluonteisen* syyttämättäjättämispäätöksen? Jos epäilty on kiistänyt rikkomuksen, se ei nähdäkseni voi tulla kysymykseen, sillä epäilty on rangaistusvaatimuksen vastustamisella ilmaissut halunsa käyttää oikeuttaan oikeudenkäyntiin, eikä syyttäjä tällöin voi tehdä syyttömyysolettaman kumoavaa ratkaisua. Jos taas epäilty on myöntänyt rikkomuksen ja vastustamisen perusteena on seuraamuksen ankaruus, seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on mahdollista, jos perusteet siihen muutoin ovat olemassa.[297]

> Oman erityisongelmansa muodostaa kysymys siitä, voidaanko rangaistusvaatimuksen *vastustamisilmoitusta peruuttaa*. Laissa ja esitöissä kysymystä ei ole käsitelty lainkaan. Kun rangaistusvaatimuksen vastustaminen on tietyllä tavalla verrattavissa alioikeuden päätöstä koskevaan tyytymättömyyden ilmoittamiseen, joka OK 25:8:n mukaan saadaan tyytymättömyyden ilmoittamiselle säädetyn määräajan kuluessa peruuttaa, säännöksen analogista soveltamista myös rangaistusvaatimuksen vastustamisen peruuttamiseen saatettaisiin puoltaa. Toisaalta, kun tyytymättömyyden ilmoittamisen peruuttamisesta on säädetty nimenomaisesti laissa, eikä rangaistusvaatimuksen vastustamisen peruuttamisesta ole vastaavaa säännöstä, yhtä hyvin voitaisiin katsoa, ettei vastustamisen peruuttamista ole tarkoitettu sallia. Omasta puolestani asettuisin viimeksi mainitulle kannalle. Rangaistusmääräysmenettely on summaarista menettelyä ja kuten jäljempänä lähemmin ilmenee, menettelyn yhtenä keskeisenä ongelmana on se, ettei syyttäjä saa tietoa sellaisista seikoista, joilla saataisi olla vaikutusta rangaistuksen määräämisen edellytyksiin tai rangaistuksen mittaamiseen taikka toimenpiteistä luopumiseen. Rangaistusvaatimuksen vastustamisen taustalla on aina jokin syy, jonka nojalla syytetty ei ole pitänyt vaatimusta oikeutettuna. Vastustaminen on toisin sanoen merkki siitä, että asia ei ole siten yksinkertainen ja selvä, että se voitaisiin käsitellä summaarisessa menettelyssä. Tämän vuoksi siinäkin tapauksessa, että vastustaminen peruutettaisiin, epäillyn mahdollista tunnustustakaan (»ei-kiistämistä») ei mielestäni voida presumoida oikeaksi, vaan näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen tulee perustua jutun materiaali-

[297] Tällöinkin on edellytettävä, että epäillyltä varmistetaan erikseen vastustamisen peruste, jollei se ole yksiselitteisen selvä jo vastustamisilmoituksen perusteella.

seen tutkintaan, jonka laajuus riippuu vastustamisen ja mahdollisen kiistämisen perusteesta ja asian laadusta, kuten tutkimuksen jaksossa II 3 (ks. erit. 3.3) on lähemmin esitetty. Jos vastustamisen peruuttaminen olisi mahdollista, peruutustapauksissakin rangaistusmääräys annettaisiin käytännössä todennäköisesti vaatimuksen mukaisena ilman sen tarkempaa tutkintaa. Vastustamisilmoituksen peruutusmahdollisuuden puuttumiselle laista voidaan siten esittää rationaalinen perustelu: se voidaan nähdä menettelyyn liitettynä oikeusturvatakeena.[298]

c2. Asianomistajan syyttämispyynnön peruuttaminen ei käytännössä jätä syyttäjälle harkinnanvaraa ratkaisuvaihtoehtojen tai menettelytapojen suhteen, vaan rangaistusmääräys on RML 11 §:n 1 mom:n 2-kohdan mukaisesti jätettävä antamatta. Lähinnä teoreettisena voinee pitää sitä mahdollisuutta, että syyttäjä esim. näpistystä tai lievää kavallusta koskevassa asiassa katsoisi erittäin tärkeän yleisen edun vaativan syytteen nostamista, jolloin rikkomus olisi virallisen syytten alainen (ks. RL 28:15.1) ja syyttämispyynnön peruuttaminen syyteoikeuden kannalta vaikutukseton. Kun laissa ei ole lähemmin määrätty, milloin syyttämispyynnön peruuttaminen viimeistään tulee tehdä, on sitä pidettävä mahdollisena aina siihen asti, kunnes syyttäjä on antanut rangaistusmääräyksen.[299]

---

[298] Kuten jäljempänä tässä luvussa ja etenkin tutkimuksen empiirisessä osassa ilmenee, RML kaipaa kipeästi tällaisia esityksen tässä vaiheessa ehkä merkityksettömältä tuntuvia oikeusturvan takeita. – Tiedossani on, että syyttäjäkäytännössä rangaistusvaatimuksen vastustamisilmoituksen peruuttamisia on hyväksytty, mutta käytäntö on kirjavaa. Todettakoon, että esittämäni tulkinnan mukaisessa tilanteessa syyttäjällä olisi (kuten yleensäkin vastustamistapauksissa) käytettävissään kaikki muut ratkaisuvaihtoehdot, paitsi rangaistusmääräyksen antaminen *sen* vaatimuksen nojalla, jota syytetty on vastustanut. Syyttäjä voisi toisin sanoen viedä jutun syyteasiana tuomioistuimeen, tehdä syyttämättäjättämispäätöksen tai antaa uuden rangaistusvaatimuksen tekstissä aiemmin esitetyin edellytyksin. Tulkintani ei siis tarkoita, että syyttäjän tulisi automaattisesti viedä asia tuomioistuinkäsittelyyn, johon liittyvät kustannukset ovat saattaneet olla syynä vastustamisilmoituksen peruuttamiselle. Peruutusmahdollisuuden puuttumisen tarkoituksena on sen turvaaminen, että vastustustapauksissa asia saa aina osakseen summaarista tarkemman tutkinnan.

[299] RangMäärL:n 8 §:n 4 mom:n (1108/90) mukaan asianomistaja sai peruuttaa syyttämispyyntönsä ennen kuin virallinen syyttäjä oli toimittanut rangaistusvaatimuksen asianomaiselle rangaistusmääräystuomarille. Säännös muotoiltiin lakivaliokunnan ehdotuksen mukaisesti, ks. sen perusteluista *LaVM* 8/1990 s. 1. Jos syyttäjä on RML:n mukaisessa menettelyssä päättänyt ajaa rangaistusvaatimuksessa tarkoitetusta rikkomuksesta syytettä tuomioistuimessa, asianomistaja voi RVA 17 §:n 2 mom:n nojalla peruuttaa syyttämispyyntönsä ennen kuin juttu on ollut *tuomioistuimessa esillä*. Ehdotetun ROL 1 luvun 16 §:n 2 momentin mukaan taas pyynnön voi peruuttaa ennen kuin syyttäjä on *nostanut syytteen*, jolloin ratkaisevaksi muodostuu asian vireilletulotapa. ROL:n mukaisessa jär-

c3 ja c4. Syyteoikeuden tai rangaistusvaatimuksen tiedoksiantamisen vanhentuminen ovat niin ikään syyttäjän harkinnan ja menettelyvaihtoehtojen suhteen jäykkiä rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen perusteita (RML 11 §:n 1 mom:n 3 ja 4 kohdat). Kaikkien rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä olevien rikosten syyteoikeuden vanhentumisaika on kaksi vuotta, minkä ajan kuluessa rangaistusvaatimus on annettava epäillylle tiedoksi (ks. RL 8:1). Tiedoksiannosta rangaistusmääräyksen antamiseen ei puolestaan saa kulua enempää kuin yksi vuosi. Syyteoikeuden vanhentumisen osalta harkintaa tai lisäselvitystä voi vaatia lähinnä kysymys siitä, milloin vanhentumisajan on katsottava alkaneen. RL 8:3:n mukaan syyteoikeuden vanhentumisaika lasketaan rikoksen tekopäivästä tai, jos määrätty seuraus on edellytyksenä teon rangaistavuudelle, tuon seurauksen ilmenemispäivästä. Eräissä ns. jatkuvan rikoksen tapauksissa vanhentumisaika ei ala kulua niin kauan kuin lainvastainen asiantila jatkuu.[300] Vanhentumisajan laskemiseen saattaa liittyä epäselvä oikeuskysymys, joka edellyttää asian saattamista tuomioistuimen harkittavaksi. Rangaistusvaatimuksen tiedoksiantamisen vanhentumiseen ei voine liittyä harkintaa vaativaa epäselvyyttä.[301] Kysymys siitä, voidaanko tällaisessa tapauksessa antaa tiedoksi uusi rangaistusvaatimus, tulee esille jäljempänä rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä koskevan ratkaisun pysyvyyttä tarkasteltaessa.

c5. RML 11 §:n 1 mom:n 5-kohdan peruste, *asiassa ilmenee seikkoja, joiden perusteella rangaistusta ei tulisi määrätä*, viittaa tapauksiin, joissa teko ei ole lain mukaan rangaistava tai puuttuu selvitys siitä, onko rangaistusvaatimuksen saanut syyllistynyt väitettyyn rikkomukseen.[302] Rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen tällä perusteella rinnastuu siis syyttämättä jättämiseen perusteilla »ei rikos» tai »ei näyttöä». Ratkaisu vastaa myös oikeusvaikutuksiltaan syyttämättäjättämispäätöstä, jolloin esimerkiksi syytteen nostaminen samasta rikkomuksesta edellyttää RML 14 §:n 1 mom:n mukaista

---

jestyksessä asia tulee vireille, kun haastehakemus saapuu käräjäoikeuden kansliaan tai, jos syyttäjä saa antaa haasteen, kun haaste annetaan tiedoksi (ehdotettu ROL 5:1). RML 8 §:n mukaisessa järjestyksessä taas asia tulee vireille tuomioistuinkäsittelyä koskevalla ilmoituksella.

[300] Ks. esim. luvatonta rakentamista koskeva ratkaisu KKO 1986 II 88.

[301] Esitöissä säännökselle ei ole esitetty muuta perustetta kuin että se vastaa RangMäärL:n säännöstä (ks. *HE* 63/1993 s. 19). RangMäärL:n esitöissä ei myöskään ole kuin maininta säännöksestä, vaikka se merkitsi tuolloin uutuutta menettelyn sääntelyssä (ks. *HE* 31/1969 s. 2–3). Nähtävästi säännös on vain yksi ilmaus rangaistusmääräysmenettelyn *joutuisuusvaatimuksesta*, jota palvelevat myös RML 6 §:n 1 momentin ja 7 §:n määräykset.

[302] Näin *HE* 63/1993 s. 19.

uutta selvitystä. Koska sellaista selvitystä, mikä ennen rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä *olisi normaalein esitutkinnan keinoin ollut saatavissa*, ei nähdäkseni yleensä voida pitää em. lainkohdan tarkoittamana *uutena selvityksenä*, syyttäjän tulisi ennen ratkaisun tekemistä hankkia asian laatuun nähden tarpeellinen selvitys. Jos epäilty on kiistänyt rangaistusvaatimuksen, pelkästään rangaistusvaatimuksesta ilmenevien tietojen perusteella näyttökysymystä ei yleensä voida ratkaista, jolloin syyttäjän on RML 10 §:n mukaisesti ryhdyttävä toimiin tarpeelliseksi katsomansa lisätutkimuksen suorittamiseksi. Toisaalta syyttäjän on harkittava, kuinka laajoihin selvityksiin mahdollisesti hyvin vähäisen rikkomuksen johdosta on syytä ryhtyä. Jos näyttökysymys jää asian laatuun nähden tarkoituksenmukaisen selvityksen perusteella epäselväksi, syyttäjän tulisi jättää rangaistusmääräys puheena olevan lainkohdan nojalla antamatta, eikä antaa rangaistusmääräystä, mikä tutkimuksen II luvussa esitetyn näkemykseni mukaan edellyttää näyttö- ja oikeuskysymysten selvyyttä.

d. Harkinnanvaraisesta eli seuraamusluonteisesta rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä

RML 11 §:n 2 momentin mukainen *harkinnanvarainen eli seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen* on mahdollista sellaisesta rikkomuksesta, josta lain mukaan voi jättää *syytteen ajamatta*. Säännöksen muotoilu osoittaa selkeästi, että rangaistusmääräyksen antaja käyttää toimenpiteistä luopumisessa *syyttäjän harkintavaltaa* eli ratkaisu voi perustua johonkin yleiseen tai erityiseen syyttämättäjättämissäännökseen, mutta ei tuomitsematta jättämistä koskeviin säännöksiin. Seuraamusluonteiseen rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseen yleissäännösten nojalla on siten vastaavasti sovellettava, mitä tutkimuksen jaksossa III A on esitetty yleisten syyttämättäjättämissäännösten tulkinnasta. On kuitenkin syytä erittelevästi tarkastella, onko seuraamusluonteisella rangaistusmääräyksen antamatta jättämisellä ja seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä joitakin sellaisia eroja, joiden nojalla edellistä ratkaisua olisi aihetta pitää omana erityisenä syyttäjän ratkaisutyyppinä.[303]

Toimenpiteistä luopumisen aineelliset edellytykset ovat molemmissa ratkaisutyypeissä samat. Tähän liittyy rangaistusmääräysmenettelyssä se ongelma, että pelkästä rangaistusvaatimuksesta ei yleensä ilmene ratkaisun edel-

[303] *Rautio* (1996 s. 89) on pitänyt seuraamusluonteista rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä syyttämättä jättämisen ja tuomitsematta jättämisen *sekamuotona*, joskin se olisi käytännössä selvästi lähempänä edellistä.

lytyksenä olevia erityispiirteitä eikä ehkä edes aihetta sellaisten selvittämiseen, jolloin samanlaisten asioiden lopputulokset yhtäältä rangaistusmääräysmenettelyssä ja toisaalta syyteharkintaan saatetuissa tapauksissa voivat olla erilaisia. Prosessuaaliset edellytykset ovat vaadittavan näytön puolesta niin ikään molemmissa ratkaisutyypeissä samat, mikä tutkimuksen II luvussa esitetyin perustein omaksumani käsityksen mukaan edellyttää *näyttökysymysten selvyysvaatimuksen* täyttymistä. Seuraamusluonteiseen rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseen liittyvänä prosessuaalisena ehtona on tavallaan se, että rangaistusvaatimusta ei ole vastustettu, sillä muussa tapauksessa kysymys on normaalista syyttämättä jättämisestä (ks. edellä alav. 296 jälkeen). Ratkaisujen muuttaminen on RML 14 §:n ja RVA 15 d §:n nojalla mahdollista samoin edellytyksin. Ratkaisujen oikeusvaikutuksiin näyttää kuitenkin liittyvän se eroavaisuus, että seuraamusluonteisen rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen osalta epäilty ei ilmeisesti voi vaatia syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyä siten kuin RVA 15 b §:ssä on säädetty. RML:sta tai sen esitöistä ei saa tukea tällaiselle mahdollisuudelle ja sitä vastaan puhuu menettelyn systematiikka: kun puheena olevissa tilanteissa (joissa rangaistusvaatimusta ei siis ole vastustettu) syyttäjä voi *antaa* rangaistusmääräyksen, jota ei voida saattaa tuomioistuinkäsittelyyn, olisi epäjohdonmukaista sallia syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittely, kun rangaistusmääräys jätetään *antamatta*. Sen sijaan suullisen huomautuksen antamiselle seuraamusluonteisen rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen yhteydessä ei näytä olevan vastasyitä, joten RVA 15 b §:n 2 momentin asiaa koskevaa säännöstä voidaan nähdäkseni analogisesti soveltaa myös näissä tapauksissa.[304]

Päätöksentekomuotojen osalta ratkaisutyypit eroavat toisistaan. Päätös rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä tehdään rangaistusvaatimuslomakkeelle, johon merkitään vain ratkaisun peruste, ja rangaistusvaatimuksen saaneelle ilmoitetaan ratkaisusta erillisellä asiakirjalla, jossa esitetään myös lyhyet perustelut.[305] Syyttämättä jättämisestä puolestaan laaditaan

---

[304] Syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn ja huomautuksen antamisen osalta samoihin lopputuloksiin on päätynyt myös *Rautio* 1996 s. 96.

[305] Ks. *OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 53–54, missä esitetyn mukaan rangaistusvaatimuslomakkeelle tehtävän päätöksen perusteeksi riittää yleensä asianomaisen lainkohdan merkitseminen, esim. »RML 11 § 2 mom. ja RVA 15 § 2 mom. 2 kohta». Ilmoituslomakkeella puolestaan perustelut voivat ohjeiden mukaan olla hyvinkin suppeat, koska kyse on summaarisesta prosessista, mutta rastitettu lainkohta on kuitenkin siten selitettävä, että vastaanottaja ymmärtää mistä on kysymys. Syyttäjien toimintaa kuvaavia tilastotietoja silmällä pitäen on syytä panna merkille, että rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä (millään perusteella tehtynä) *ei tilastoida syyttämättä jättämisenä*.

teonkuvauksen ja perustelujen puolesta tuomioistuimen ratkaisuun verrattava päätös. Etenkin perusteluvelvollisuuden erilaisuus on periaatteelliselta kannalta hieman epätyydyttävä, koska menettelymuoto ei saisi ratkaista perustelujen sisällöllisiä vaatimuksia. Toisaalta voidaan esittää se praktinen argumentti, että jos seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen on kovin työlästä rangaistusmääräyksen antamiseen verrattuna, syyttäjät tuskin käyttävät ensin mainittua ratkaisumahdollisuutta.

Tuomitsematta jättämisestä seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen poikkeaa niin oikeusvaikutustensa kuin menettely- ja päätöksentekomuotojensa puolesta. Yhteisenä piirteenä voidaan kuitenkin nähdä se, että molemmissa tapauksissa *samalla viranomaisella* on valta päättää rangaistuksen määräämisestä tai määräämättä jättämisestä.[306] Näin ei ole asianlaita syyttämättä jättämisessä.

Esitetyn perusteella seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen poikkeaa siinä määrin seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä, että sitä on perusteltua pitää omana erityisenä syyttäjän ratkaisutyyppinä. *Rautio* on katsonut, että seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen *pitäisi* rinnastaa tuomitsematta jättämiseen päätöksen lainvoiman suhteen, koska vastaajalla voi periaatteessa olla intressiä saada asiasta lopullinen päätös ja koska tällöin voitaisiin hyväksyä pelkän konfiskaation määrääminen puheena olevan ratkaisun yhteydessä.[307] Omasta puolestani suhtautuisin tällaiseen muutokseen pidättyvästi. Ensinnäkin voidaan viitata niihin syihin, joiden takia rangaistusmääräystuomarillakaan ei ollut valtaa toimenpiteistä luopumiseen: menettely on summittaista ja selvitys rikkomuksen tapahtuessa vallinneista olosuhteista puutteellista, minkä vuoksi rangaistusmääräystuomarillekaan ei katsottu voitavan antaa valtaa *lopullisesti päättää*, että syytetty jätetään rangaistukseen tuomitsematta (ks. *HE* 31/1969 s. 4–5). Toiseksi, toimenpiteistä luopuminen on syyttäjän ratkaisuna mielestäni sellainen kriminaalipoliittisen päätöksenteon muoto, jonka käyttöä ylempien syyttäjien tulee voida ohjata ja valvoa, mikä puolestaan edellyttää, että ylemmät syyttäjät voivat tarvittaessa myös konkreettisesti puuttua yksittäisiin ratkaisuihin. Kolmanneksi, jos seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen olisi lainvoimainen ratkaisu, se riistäisi myös asian-

[306] Jos tuomioistuimen valta toimenpiteistä luopumiseen on olennaisesti laajempi kuin syyttäjän vastaava valta, syytetyn asema rangaistusmääräysmenettelyssä on myös tässä suhteessa huonompi kuin normaalissa tuomioistuinkäsittelyssä.

[307] Ks. *Rautio* 1996 s. 97 ja 102. Pelkän konfiskaation ja erilaisten ratkaisuyhdistelmien mahdollisuudesta ja oikeusvaikutuksista ks. jaksossa III B 1.1 *e.* esitettyä.

omistajalta mahdollisuuden vaatia tekijälle rangaistusta. Antaessaan suostumuksen rangaistusmääräysmenettelyyn asianomistaja lähtee siitä, että teosta seuraa rangaistus, jolloin rangaistusmääräyksen antamatta jättämisen tapauksissa asianomistajalla tulisi olla oikeus käyttää omaa syyteoikeuttaan.[308] Lopuksi, kun syyttämättäjättämispäätös ei ole lainvoimaiseen tuomioon rinnastettava ratkaisu, eikä se saa oikeusvoimaa, olisi epätyydyttävää, että saman viranomaisen asiallisesti samanlaisilla ratkaisuilla olisi erilaiset oikeusvaikutukset sen mukaan, onko asia käsitelty rangaistusmääräysmenettelyssä vai normaalissa syyteharkinnassa, mikä puolestaan voi riippua sattumanvaraisista seikoista.[309]

e. Rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta

Jos rangaistusmääräyksen antamatta jättämiselle ei ole RML 11 §:n mukaisia pakollisia tai harkinnanvaraisia syitä, syyttäjä voi antaa rangaistusmääräyksen harkintansa mukaan joko rangaistusvaatimuksessa esitetyn mukaisena taikka lievempänä. Jos sen sijaan syyttäjä katsoo, että rangaistusmääräys on annettava muusta teosta tai ankarampana, syyttäjän on noudatettava RML 12 §:ssä säädettyä *rangaistusvaatimuksen peruuttamista* koskevaa menettelyä. Rangaistusvaatimuksen peruuttaminen ei ole lopullinen asiaratkaisu rangaistusvaatimuksen johdosta, vaan *menettelyratkaisu*.[310] Peruuttaminen muistuttaa tässä suhteessa rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä RML 11 §:n 1 mom:n 1-kohdan nojalla. Toisaalta viimeksi mainittu ratkaisu seuraa rangaistusvaatimuksen vastustamisesta ja syyttäjän on sen jälkeen pää-

---

[308] Seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen ei siis nähdäkseni poikkea syyttämättä jättämisestä asianomistajan asemaan liittyviltä oikeusvaikutuksiltaan: molemmissa tapauksissa asianomistajalla on oikeus käyttää omaa (ehdotetun ROL 1:14:n mukaan toissijaista) syyteoikeuttaan (ks. myös jakso III B 1.1 *d.*). *OKV Jaatinen–Nurminen* 1993 s. 53–54 mukaan näyttää tosin olevan niin, että sen paremmin seuraamusluonteisesta kuin muustakaan rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä ei ilmoiteta asianomistajalle. Useimmiten ilmoitus olisikin ehkä tarpeeton, mutta joissakin tilanteissa, esimerkiksi jos asianomistaja valmistautuu ajamaan rikkomukseen perustuvia yksityisoikeudellisia vaatimuksiaan koskevaa kannetta tuomioistuimessa, tieto esim. näytön puutteen perusteella antamatta jätetystä rangaistusmääräyksestä saattaisi olla tarpeen.

[309] Tästä näkökohdasta ks. myös *Oka* 1992 s. 135.

[310] Tämä ilmenee siitäkin, että peruuttamispäätöstä ei tehdä rangaistusvaatimuslomakkeelle, vaan erilliselle oikeusministeriön vahvistamalla lomakkeelle »Päätös rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta», ks. *OKV Jaatinen–Nurminen* 1993 s. 55 sekä *OMO* 1993 s. 22–23.

tettävä asian jatkotoimenpiteistä, kun taas peruuttaminen tapahtuu syyttäjän omasta aloitteesta ja johtuu jo ennen peruuttamista tiedossa olevasta jatkotoimenpiteestä, jonka toteuttaminen edellyttää rangaistusvaatimuksen peruuttamista.

Peruuttamista edellyttää ensinnäkin syyttäjän aikomus antaa rangaistusmääräys *muusta teosta* kuin rangaistusvaatimuksessa on ilmoitettu. Esitöiden mukaan tarkoitus on, että rangaistusmääräys annetaan sen teonkuvauksen perusteella, siitä rikkomuksesta ja niiden säännösten nojalla, jotka rangaistusvaatimuksessa on ilmoitettu.[311] Syyttäjille annetuissa ohjeissa ja oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, että syyttäjä voi muuttaa rikosnimikettä saman perustunnusmerkistön sisällä lievemmäksi, esimerkiksi liikenteen vaarantamisen liikennerikkomukseksi, kun taas rangaistusvaatimuksen teonkuvauksen ulkopuolelle menevät muutokset, esimerkiksi näpistyksenä kuvatun teon muuttaminen lieväksi kavallukseksi, edellyttää rangaistusvaatimuksen peruuttamista ja uuden vaatimuksen tiedoksiantoa.[312] Näissä rajoissa tapahtuvat selvästi syytetyn edun mukaiset muutokset voidaan sallia ilman uutta tiedoksiantoa, sillä RML 12 §:n määräykset palvelevat epäillyn oikeusturvaa, joka ei tällöin ole uhattuna.[313] Jos mainitun kaltaiset syytetyn edun mukaiset muutokset edellyttäisivät rangaistusvaatimuksen peruuttamista ja uutta tiedoksiantoa, olisi vaara, että ne jäisivät käytännössä tekemättä.

Toiseksi peruuttamista ja uutta tiedoksiantoa edellyttää rangaistusmääräyksen antaminen rangaistusvaatimuksessa ilmoitettua *ankarampana*. Sellaisena muutoksena on pidettävä paitsi päiväsakkojen lukumäärän, myös päiväsakon rahamäärän korottamista sekä menettämisseuraamuksen ankaroittamista, vaikkei kokonaisseuraamus johonkin mainituista elementeistä samalla ehkä tehtävän lievennyksen johdosta ankaroituisikaan. Vastaavasti uutta tiedoksiantoa edellyttää rikosnimikkeen muuttaminen saman perustunnusmerkistönkin sisällä ankarammaksi.

Rangaistusvaatimuksen peruuttaminen kaikissa edellä esitetyissä tapauksissa voi perustua joko syyttäjän *harkintaan* tai syyttäjän rangaistusvaatimuksessa havaitsemaan *virheellisyyteen tai puutteellisuuteen* (esim. laskuvirheeseen), jonka korjaaminen johtaisi rangaistusmääräyksen antamiseen muusta

[311] Ks. *HE* 63/1993 s. 19.

[312] Ks. *OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 52, *Virolainen* 1994 s. 123 ja *Rautio* 1996 s. 51.

[313] On kyllä ajateltavissa, että epäilty, joka ei ole vastustanut esim. liikenteen vaarantamisesta vaadittua 20 päiväsakkoa, pitäisikin rangaistusta liian ankarana siinä tapauksessa, että hänen tekoaan pidettäisiinkin vain liikennerikkomuksena.

teosta tai ankarampana kuin rangaistusvaatimuksessa. Peruuttamista seuraavaa uutta rangaistusvaatimusta epäilty voi luonnollisesti vastustaa kaikissa tapauksissa riippumatta siitä, miten hän on suhtautunut aiempaan vaatimukseen.[314]

Kolmas rangaistusvaatimuksen peruuttamista edellyttävä tilanne syntyy silloin, kun *syyttäjä* pitää tarpeellisena asian *tuomioistuinkäsittelyä* tapauksessa, jossa rangaistusvaatimusta ei ole vastustettu. Tätä tilannetta ei tosin ole lainkaan käsitelty RML:ssa eikä sen esitöissä, mutta on selvää, ettei poliisin tarjoama rikkomuksen prosessuaalinen käsittelyjärjestys sido syyttäjää. Koska rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen on lopulliseksi tarkoitettu asiaratkaisu rangaistusvaatimuksessa tarkoitetun rikkomuksen johdosta (paitsi vastustamistapauksessa, josta nyt ei ole kysymys), sanottu ratkaisutyyppi ei sovellu puheena olevaan tilanteeseen, missä lopullisen ratkaisun tekeminen siirtyy syytteen johdosta tuomioistuimelle. Tämän vuoksi asian käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä tulee päättää RML 12 §:n mukaisella menettelyratkaisulla eli päätöksellä rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta.[315] Tuomioistuimessa syyttäjä voi ajaa joko rangaistusvaatimuksen mukaista (esim. jos rikkomukseen liittyy jokin epäselvä oikeuskysymys) tai muunlaista oikeaksi harkitsemaansa syytettä.

f. Syyttäjän ratkaisuvaihtoehdot tiedoksiannetussa rangaistusvaatimusasiassa

Edeltänyt tarkastelu on tuonut esiin lukuisan joukon erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja, jotka syyttäjällä on RML:n mukaisessa menettelyssä käytettävissään. Ratkaisuvaihtoehdot voidaan niiden luonteen ja oikeusvaikutusten perusteella jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: 1) *lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavat ratkaisut* (rangaistusmääräyksen antaminen), 2) *syyttäjää sitovat ratkaisut* (rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen ja syyttämättä jättäminen) ja 3) *rikosprosessia jatkavat ratkaisut* (syyte ja uusi rangaistusvaatimus). Osaa näistä ratkaisuista edeltää lisäksi erityinen *menettelyratkaisu* (RML 11 §:n 1 mom:n 1-kohdan rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen tai RML 12 §:n rangaistusvaatimuksen peruuttaminen). Keskeisin erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen käyttömahdollisuuteen vaikuttava seikka on se,

[314] Asianomistajan suostumus rangaistusmääräysmenettelyyn koskee myös peruuttamista seuraavaa uutta rangaistusvaatimusta – asianomistajalta ei siis ole edellytettävä uutta suostumusta, jos uudessa rangaistusvaatimuksessa on kyse *samasta teosta*.

[315] Ks. myös *OKV Jaatinen–Nurminen* s. 55.

onko rangaistusvaatimusta vastustettu. Näin ryhmiteltynä voidaan hahmottaa seuraavanlainen asetelma.

Asetelma III 3: Syyttäjän ratkaisuvaihtoehdot tiedoksiannetussa rangaistusvaatimusasiassa

	Rangaistusvaatimus	
	Ei vastustettu	Vastustettu
		RM:n antamatta jättäminen (menettelyratkaisuna)
(1)	RM:n antaminen – RV:n mukaisena – lievempänä	
(2)	RM:n antamatta jättäminen (asiaratkaisuna)	Syyttämättä jättäminen
(a)	– seuraamusluonteinen (harkinnanvarainen)	– seuraamusluonteinen (*
(b)	– muu (pakollinen)	– muu
(3a)	Peruutus + Syyte – RV:n mukainen – muunlainen	Syyte – RV:n mukainen – muunlainen
(3b)	Peruutus + Uusi RV	Uusi RV (*

*) Vain erityisin ehdoin, ks. jakso III B 1.3 *c1.* alav. 294 jälkeen.

g. Syyttäjän roolista rangaistusmääräysasian ratkaisijana

Asetelman valossa voidaan tarkastella myös kysymystä siitä, missä tapauksissa syyttäjän voidaan katsoa toimivan tuomarina rangaistusmääräysmenettelyssä. *Rautio* on katsonut syyttäjän toimivan tuomarina niissä tapauksissa, jolloin hän tekee sellaisen pääasiaa koskevan tai prosessinedellytyksen puutteesta seuraavan ratkaisun, jonka jälkeen asian käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä loppuu. Tällaisia ratkaisuja olisivat mm. rangaistusmääräyksen antaminen sekä antamatta jättäminen niin seuraamusluonteisena kuin muissakin tapauksissa.[316]

Tutkimusteeman rajauksessa on hyödynnetty sitä rangaistusmääräyksen antamisen ja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen yhteistä piirrettä, että molemmissa tapauksissa yleensä vain tuomioistuimen valtaan kuuluva

[316] Ks. *Rautio* 1996 s. 19, missä syyttäjän tehtäviin tuomarina on luettu myös rangaistusmääräyksessä olevan virheen korjaaminen RML 19 §:n nojalla.

syyttömyysolettaman kumoaminen tapahtuu syyttäjän päätöksellä. Näin ymmärrettynä syyttäjän voidaan sanoa toimivan tuomarina paitsi rangaistusmääräyksen antamisessa, myös *seuraamusluonteisessa* rangaistusmääräyksen antamatta jättämisessä sekä rangaistusvaatimuksen vastustamista poikkeuksellisesti seuraavassa normaalissa seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä (asetelmassa ratkaisuvaihtoehdot 1 ja 2a). Kaikissa näissä tapauksissa syyttäjän päätös sisältää sekä syyllisyys- että seuraamuskysymyksen ratkaisun, mutta lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavat oikeusvaikutukset (erit. oikeusvoimavaikutus ja täytäntöönpanokelpoisuus) liittyvät vain rangaistusmääräyksen antamiseen. Lisäksi niissä tapauksissa, joissa syyttäjä antaa rangaistus*vaatimuksen*, syyttäjän rooli tuomarina aktualisoituu jo vaatimuksen antamisvaiheessa (ks. III B 1.2 *b.* alav. 270 edellä). Sen sijaan muissa kuin nyt mainituissa ratkaisuvaihtoehdoissa (asetelmassa 2b ja 3a) ei nähdäkseni ole mitään sellaisia rikosoikeudellisen tuomiovallan käytölle ominaisia normaalista syyttäjäntoiminnasta poikkeavia piirteitä, joiden nojalla syyttäjän voisi katsoa toimivan niissä tuomarina.

Niillä tilanteilla, joissa syyttäjä edellä esitetyn mukaisesti toimii tuomarina, on käytännöllistä merkitystä erityisesti siinä, että ne vaikuttavat (tai niiden pitäisi vaikuttaa) syyttäjän *harkintaan*. Syyttäjän harkinnan tulisi näet tällöin kohdistua *syyttömyysolettaman kumoamisen ehtoihin*, mikä syyttäjän kirjallisesta päätöksentekomenettelystä ja normaaliin oikeudenkäyntimenettelyyn liittyvien oikeusturvatakeiden syrjäytymisestä johtuen edellyttää tutkimuksen II luvussa (ks. erit. jakso II 3) lähemmin esitetyin perustein näyttö- ja oikeuskysymysten selvyyttä. Syyttäjän kaksoisrooli puolestaan tulee esille siinä, että jos selvyysvaatimus ei täyty (jolloin tuomari yleensä hylkäisi syytteen), syyttäjän on periaatteessa erikseen arvioitava syytteen nostamisen edellytyksiä ja myönteisessä tapauksessa ajettava syytettä.[317]

Harkintaan liittyvien seikkojen lisäksi asiaa voidaan tarkastella myös rangaistusmääräyksen antajan virkaan tai henkilöön liittyvien näkökohtien kannalta. Kun rangaistusmääräyksen antaminen vastaa oikeusvaikutuksiltaan tuomioistuimen ratkaisua, saattaa herätä kysymys tuomarin virkaan tai henkilöön liittyvien tuomitsemistoiminnan riippumattomuuteen tai puolueettomuu-

[317] Jos syyttäjän katsottaisiin toimivan tuomarina rangaistusmääräyksen antamatta jättämisessä myös muissa kuin seuraamusluonteisissa tapauksissa, esimerkiksi näytön puutteen perusteella tehty ratkaisu (RML 11 §:n 1 mom:n 5-kohta) olisi ilmaus siitä, että näyttö ei ole riittänyt tuomitsemiskynnyksen ylittymiseen. Koska syyttäjä ei näissä tapauksissa toimi tuomarina, tuo ratkaisu kertoo (teoriassa), ettei näyttö ole riittänyt myöskään syytekynnyksen ylittymiseen.

teen tähtäävien normien soveltamisesta myös syyttäjään rangaistusmääräyksen antajana. RML:ssa tai sen esitöissä ei ole lausuttu mitään tällaisista kysymyksistä. Perus- ja ihmisoikeusnormien kannalta on selvää, ettei syyttäjä ole niissä tarkoitettu riippumaton ja puolueeton tuomioistuin, vaan lainkäyttöelin, joka voi kumota syyttömyysolettaman ja määrätä rangaistuksen silloin, kun syytetty tutkimuksen jaksossa II 2.4 lähemmin esitetyn mukaisesti luopuu oikeudestaan oikeudenkäyntiin. Ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännössäkään ei ole puututtu syyttäjän riippumattomuuteen tai puolueettomuuteen, vaan ratkaisuissa on ollut kysymys vain tuomioistuinta tai sen jäsentä koskevista vaatimuksista. Kun useissa sopimukseen liittyneissä maissa on olemassa myös *asianomistajan* syyteoikeus, eikä asianomistajaa puolueellisempaa syyttäjää juuri voi kuvitella, on ymmärrettävää, että keskeistä on juuri tuomioistuimen eli sen elimen riippumattomuus ja puolueettomuus, jonka ratkaistavaksi asia on aina mahdollista viime kädessä saattaa. Syyttäjän ja tuomarin tehtävien yhdistäminen siten, että elin täyttäisi EIOS 6 artiklan tuomioistuimelle asettamat vaatimukset, on yksinkertaisesti mahdoton yhtälö.[318] – Näillä huomautuksilla en tarkoita väheksyä syyttäjän riippumattomuuden ja puolueettomuuden merkitystä, jotka oikeusvaltiossa on asianmukaisesti turvattava kansallisessa normistossa. Tätä samaa kansallista normistoa on kuitenkin sovellettava riippumatta siitä, mistä syyttäjän toimivaltaan kuuluvasta ratkaisutyypistä on kysymys.

Yleisistä syyttäjistä annetun lain (199/1997) 12 §:ssä on Suomessa ensi kertaa nimenomaisesti säädetty syyttäjän esteellisyydestä. Pykälän 1 momentin 1–5 kohdan esteellisyysperusteiden luettelo vastaa hallintomenettelylain (598/1982) ja esitutkintalain (449/1987) esteellisyysperusteita, mutta 6-kohta muotoiltiin lakivaliokunnassa vastaavalla tavalla kuin tuomarin esteellisyyttä valmistellut työryhmä oli esittänyt.[319] Mainitun kohdan mukaan syyttäjä on esteellinen, jos muu kuin 1–5 kohdassa tarkoitettu seikka on omiaan antamaan perustellun aiheen epäillä hänen puolueettomuuttaan asiassa eli säännös ei edellytä puolueettomuuden konkreettista vaarantumista. Vaikka lakivaliokunnan mietinnössä on viitattu syyttäjän ja tuomarin esteellisyyssäännösten yhdenmukaistamiseen, on säännösten tulkinnassa otettava huomioon edellä esitetty syyttäjän ja tuomarin roolin ja aseman ero: syyttäjä ei ole viimekätinen ratkaisuelin, vaan syyttäjän ratkaisuvaltaan kuuluva asia voidaan

[318] Kun syyttäjä ei ole EIOS 6 artiklan tarkoittama tuomioistuin, syyttäjään ei siis voida eikä pidäkään soveltaa suoraan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä tuomioistuimen tai tuomarin riippumattomuudesta ja puolueettomuudesta.

[319] Ks. *HE* 131/1996 s. 42, *LaVM* 20/1996 s. 8 ja *OLJ* 2/1996 s. 88–102.

aina saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tämän vuoksi on mahdollista, että jokin olosuhde muodostaa tuomarin esteellisyysperusteen, mutta ei syyttäjän.[320] Ei myöskään ole ajateltavissa, että rangaistusmääräysmenettelyssä tai seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä esteellisyysperusteita sovellettaisiin syyttäjään lähtökohtaisesti tiukemmin kuin muussa syyttäjän ratkaisutoiminnassa. Kaikkien syyttäjän ratkaisuvallan piiriin kuuluvien ratkaisuvaihtoehtojen on oltava päätöksentekotilanteessa avoimia. Ei toisin sanoen ole ajateltavissa, että syyttäjä olisi samassa asiassa esteetön nostamaan syytteen, mutta esteellinen antamaan rangaistusmääräyksen tai tekemään seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen. Toinen asia on, että esimerkiksi rangaistusmääräysmenettelyssä esteellisyyskysymyksiä saattaa nousta esiin sellaisissa tilanteissa, joita ei esiinny muissa syyttäjän päätöksentekotilanteissa.[321]

Käsitykseni mukaan rangaistusmääräyksen antaminen on siis *syyttäjän ratkaisu*, jolle RML:ssa on annettu lainvoimaista tuomiota vastaavat oikeusvaikutukset. Ratkaisun luonne (syyttömyysolettaman kumoaminen) ja oikeusvaikutukset (rinnasteisuus lainvoimaiseen tuomioon) vaikuttavat syyttäjän *harkinnan sisältöön* edellä esitetyn mukaisesti, mutta nämä seikat eivät muuta esimerkiksi syyttäjän virkamiesoikeudellista asemaa sanotussa tehtävässä, syyttäjään sovellettavia esteellisyysperusteita taikka syyttäjän rangaistusmääräyksen antamisessa tekemän virkarikoksen käsittelyjärjestystä.[322] Toisaalta on huomattava, että RML:n apulaissyyttäjään on rangaistusmääräysmenettelyssä sovellettava *syyttäjää* koskevia säännöksiä (esim. esteellisyysperusteita) riippumatta siitä, missä virassa hän apulaissyyttäjän tehtävänsä ohella ehkä toimii.[323]

---

[320] Esimerkiksi asian ratkaisevan tuomioistuimen kokoonpanon tulisi määräytyä sattumanvaraisesti tai ei ainakaan kenenkään valitsemana tiettyä juttua silmällä pitäen, kun taas syyttäjäksi voidaan tiettyyn juttuun määrätä juuri se syyttäjä, joka tuntee jutun parhaiten tai jolla on paras sen vaatima erityisasiantuntemus.

[321] Ks. esim. jakso III B 1.4 *b* alav. 367 jälkeen esillä olevaa tilannetta, jossa on kysymys asian uudesta käsittelystä rangaistusmääräyksen poistamisen jälkeen.

[322] Vrt. *Rautio* 1996 s. 19 on pitänyt sen määrittelyä, missä asemassa syyttäjä kulloinkin toimii, tarpeellisena »esim. virkavastuun takia». Kirjoituksesta ei kuitenkaan lähemmin ilmene, mitä Rautio on tällä tarkoittanut. – Tuomarin asemasta ks. *Lappalainen* 1995 s. 165 ss.

[323] Kun syyttäjien virkasyyteforumit on järjestetty eri syyttäjiä koskevin erityissäännöksin, joissa ei ole mainittu RML:n mukaista apulaissyyttäjää, häntä syytetään virkavirheestä alioikeudessa.

1.4. Rangaistusmääräysasian ratkaisun muuttaminen

a. Rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksen muuttamisesta

Kuten aiemmin on eri yhteyksissä todettu, rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätös ei tule oikeusvoimaiseksi, vaan virallinen syyttäjä saa RML 14 §:n mukaan sen estämättä nostaa syytteen, jos uuden selvityksen mukaan päätös on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin. Säännös on samanlainen kuin syyttämättäjättämispäätöksen muuttamista koskeva RVA 15 d § ja esitöidenkin valossa säännösten soveltamisedellytyksiä on tulkittava samalla tavalla.[324] Vaikka RML 14 §:ssä puhutaan *syytteen nostamisesta*, säännös koskee myös *muunlaista päätöksen muuttamista*, kuten RVA 15 d §. Säännökset ilmaisevat yhtäältä sen, etteivät niissä tarkoitetut päätökset tule oikeusvoimaisiksi, mutta toisaalta myös sen, että päätöksillä on tietynasteinen pysyvyys, josta olen käyttänyt nimitystä »syyttäjää sitova».[325] Siten esimerkiksi RML 11 §:n 1 mom:n 5 kohdan perusteella »ei näyttöä» tehdyn rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksen muuttaminen seuraamusluonteiseksi ratkaisuksi edellyttää uutta selvitystä. Säännöksessä on ilmaistu tavallaan raskain peruuttamisen jälkeinen toimenpide, mikä ei tarkoita sitä, etteivätkö myös prosessuaalisesti kevyemmät toimenpiteet olisi mahdollisia.[326] Syyttäjä voi siten syytteen nostamisen sijasta antaa myös uuden rangaistusvaatimuksen, jos asian käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä muutoin on soveliasta ottaen huomioon aiemman ratkaisun peruuttamisen syyt ja uuden selvityksen laadun.[327]

---

[324] Ks. *HE* 63/1993 s. 20 (missä tosin on virheellisesti viitattu RVA 15 c §:ään, kun on tarkoitettu RVA 15 d §:ää) verr. *HE* 79/1989 s. 17–18. Ks. myös *LaVM* 12/1993 s. 3–4, missä on nimenomaisesti todettu, että mainittujen kahden säännöksen soveltamisalan tulee olla yhteneväinen.

[325] Tästä ja RVA 15 d §:n tulkinnasta ks. III A 3.3 *a.*

[326] Erilaisten syytteen nostamista vähäisempien muutosten osalta voidaan kysyä, riittäisikö niiden perusteeksi merkitykseltään RML 14 §:ssä tarkoitettua vähäisempikin uusi selvitys. Jos kyse on syytetyn eduksi tapahtuvasta muutoksesta (esim. seuraamusluonteisen ratkaisun muuttaminen ei-syyksilukevaksi), voitaneen olennaisuusvaatimusta tulkita väljemmin (kuten RVA 15 d §:n yhteydessä, ks. III A 3.3 *a.*). Muutosta haluava taho voi myös aina kääntyä ylemmän syyttäjän puoleen, joka ei ole sidottu uuden selvityksen vaatimukseen. RML 19 §:ssä tarkoitetut kirjoitus- tai laskuvirheet tai muut selvät virheet syyttäjä voi aina korjata myös rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätökseen.

[327] Vrt. *Rautio* 1996 s. 96 on ilmeisesti säännöksen sanamuodon takia katsonut, että peruuttamispäätöksen jälkeen ei olisi mahdollista käsitellä asiaa uudelleen rangaistusmääräysmenettelyssä, vaan asiasta olisi nostettava ja ajettava syyte tuomioistuimessa.

Kun RML 14 §:n 1 momentissa mainitaan vain *virallinen syyttäjä*, on hieman epäselvää, onko *apulaissyyttäjällä* säännöksen tarkoittamaa oikeutta peruuttaa rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöstään edes uuden selvityksen nojalla.[328] Esitöissä kysymystä ei ole nimenomaisesti käsitelty, mutta muualla RML:ssa »virallisella syyttäjällä» tarkoitetaan yleistä alisyyttäjää.[329] Niissä RML:n säännöksissä, joissa selvästi tarkoitetaan sekä yleistä alisyyttäjää että apulaissyyttäjää, on puolestaan käytetty termiä »rangaistusmääräyksen antaja».[330] Tämän vuoksi RML 14 §:n 1 momentin peruutusoikeuden tulkitseminen myös apulaissyyttäjän toimivaltaan kuuluvaksi olisi ilmeisesti RML:n terminologian vastaista. Apulaissyyttäjän toimivallan rajaamiselle on myös osoitettavissa selvä peruste: rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksen peruuttamiseen liittyviä kysymyksiä on pidettävä siten tulkinnanvaraisina ja vaikeasti ratkaistavina, että RML 9 §:n 3 mom:n oikeusohjeen mukaisesti ne on syytä jättää virallisen syyttäjän ratkaistavaksi.[331] RML 14 §:n 1 momentin mukaisen peruuttamisoikeuden ei siis voida katsoa kuuluvan apulaissyyttäjän toimivaltaan. Pykälän 2 momentin nojalla ylemmällä syyttäjällä puolestaan on uudesta selvityksestä riippumaton oikeus ottaa asia uudelleen ratkaistavaksi.

RML 14 §:n säännös koskee nähdäkseni vain *asiaratkaisuna* tehtyä rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöstä. Rangaistusvaatimuksen vastustamisesta johtuva RML 11 §:n 1 mom:n *1-kohtaan* nojautuva rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätös *menettelyratkaisuna* on tässäkin suhteessa eri asemassa, sillä syytteen nostaminen sen tarkoittamassa asiassa on *normaali* syyttäjän toimenpide eikä suinkaan uutta selvitystä edellyttävä poikkeuksellinen ratkaisu. Menettelyratkaisun peruuttamiseen on vaikea nähdä

---

[328] Kun apulaissyyttäjällä ei ole oikeutta nostaa syytettä, kysymys peruuttamisoikeudesta voi oikeastaan liittyä vain muunlaisia muutoksia koskeviin tilanteisiin.

[329] Ks. RML 8.1 § ja 9.3 §. Ensin mainittu lainkohta edellytti hallituksen esityksessä ehdotetussa muodossa, että vastustamisilmoitus on tehtävä *syyttäjän* kansliaan. Koska syyttäjällä ja hänen alaisellaan apulaissyyttäjällä saattoi olla eri kansliat ja vastustamiset oli tarkoituksenmukaista keskittää ensin mainitun kansliaan, lakivaliokunta katsoi, että säännöstä tulee tarkentaa. Tämä toteutettiin siten, että lainkohdan mukaan vastustamisilmoitus on tehtävä *virallisen syyttäjän* kansliaan. Tarkennus osoittaa, että virallisella syyttäjällä ei RML:ssa tarkoiteta apulaissyyttäjää. Ks. *HE* 63/1993 s. 17 ja s. 26 sekä *LaVM* 12/1993 s. 3–4.

[330] Ks. RML 2 §, 10 §, 11.2 § ja 12 §. Pelkkää nimitystä »syyttäjä» on puolestaan käytetty 3 §:ssä, 7 §:ssä ja 9.1 §:ssa, joissa nähdäkseni tarkoitetaan kumpaakin rangaistusmääräyksen antajaa.

[331] Näin myös *Rautio* 1996 s. 95–96.

edes tarvetta, koska syyttäjällä on joka tapauksessa käytettävissään asetelmasta III 3 ilmenevät ratkaisuvaihtoehdot.[332] RML 11 §:n 1 mom:n *2-kohdan* mukaiseen syyttämispyynnön peruuttamiseen nojautunutta ratkaisua voitaneen pitää olennaisesti puutteelliseen tai virheelliseen tietoon perustuneena esimerkiksi, jos syyttämispyynnön peruuttaminen on johtunut asianomistajaan kohdistetusta sellaisesta painostuksesta, ettei peruuttamista voida pitää pätevänä tahdonilmaisuna. Käsitys syyteoikeuden vanhentumisesta *(3-kohta)* voinee poikkeuksellisesti osoittautua virheelliseksi rikoksen tekoaikaa koskevan uuden selvityksen perusteella. Rangaistusvaatimuksen tiedoksiannon vanhentuminen *(4 kohta)* taas ei voine osoittautua vääräksi. Vaikka yhden vuoden määräaika johtuu vain rangaistusmääräysmenettelyn joutuisuuteen tähtäävästä erityissäännöksestä, määräajan umpeen kuluminen ja sen perusteella tehty rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätös on RML 14 §:n mukaisesti syyttäjää sitova, eikä syyttäjä voi antaa asiassa uutta rangaistusvaatimusta tai saattaa asiaa normaaliin tuomioistuinkäsittelyyn, vaikka syyteoikeus rikkomuksesta ei RL 8 luvun mukaan olisikaan vielä vanhentunut.[333] Käytännössä peruuttaminen tulee kysymykseen vain RML 11 §:n 1 mom:n *5-kohdan* (ei rikos tai ei näyttöä) taikka pykälän *2 momentin* (seuraamusluonteiset ratkaisut) tapauksissa, joissa voidaan soveltaa samoja periaatteita kuin syyttämättäjättämispäätösten peruuttamisessa (ks. jakso III A 3.3 *a.*).

b. Rangaistusmääräyksen poistamisesta ja purkamisesta

RML 17 §:n mukaan rangaistusmääräykseen ei saa hakea muutosta valittamalla ja RML 15 §:n mukaan rangaistusmääräyksen täytäntöönpanosta on voimassa, mitä lainvoimaisen tuomion täytäntöönpanosta ja sakkojen perimisestä säädetään. Rangaistusmääräys on siten lainvoimaiseen tuomioon rin-

[332] Kysymys menettelyratkaisun peruuttamisesta saattaisi herätä joissakin poikkeustapauksissa, joissa esim. vastustamisilmoitus on kohdennettu väärään rangaistusvaatimukseen, vastustamisilmoituksen on tehnyt muu kuin siihen oikeutettu jne. Sovelias menettelytapa riippuu tällöin virheen laadusta ja siitä, milloin se on huomattu. Jos rangaistusmääräysasian ratkaisua ei ole vielä ehditty lähettää oikeusministeriölle, menettelyratkaisun peruuttaminen voinee joissakin tilanteissa tulla kysymykseen, mutta yleensä on käytettävä muita syyttäjän ratkaisuvaihtoehtoja, mahdollisesti uuden rangaistusvaatimuksen antamista.

[333] Ks. myös *Rautio* 1996 s. 37. Sen sijaan ylempi syyttäjä voinee tällaisessakin tapauksessa nostaa syytteen, sillä rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätös ei sido häntä. Käytännössä tämä mahdollisuus on lähinnä teoreettinen.

nastettava oikeudellinen ratkaisu, johon voidaan hakea muutosta vain ylimääräisin muutoksenhakukeinoin, joista on oikeudenkäymiskaaren 31 luvun säännösten lisäksi tai niistä poiketen erityisiä säännöksiä RML 18 §:ssä. Tässä on tarpeen käsitellä rangaistusmääräyksen poistamista tai purkamista vain siltä osin kuin niiden perusteet tai menettely eroaa OK 31 luvun säännöksistä. Näistä eroista voidaan panna merkille neljä seikkaa.

Ensinnäkin, hakemus rangaistusmääräyksen *poistamisesta* on RML 18 §:n 2 mom:n mukaan tehtävä asianomaiselle *käräjäoikeudelle*. OK 31:2.1:n mukaanhan tuomiovirhekantelu tehdään asianomaiseen ylioikeuteen eli alioikeuden tuomiosta hovioikeuteen ja myös rangaistusmääräystuomarin antamaan rangaistusmääräykseen kanteluinstanssina oli hovioikeus (RangMäärL 14.2 §). Kun rangaistusmääräyksen antaa RML:n mukaan syyttäjä, pidettiin asianmukaisena, että asia käsitellään käräjäoikeudessa ensimmäisenä oikeusasteena.[334] Tämä ratkaisu mahdollistaa myös yksinkertaisemmat ja joustavammat menettelytavat, joskin kantelutiessä on nyt yksi porras enemmän, sillä käräjäoikeuden kantelun johdosta antamaa ratkaisua on pidettävä normaalisti valituskelpoisena.[335] Kanteluasiassa alueellisesti toimivaltaisesta käräjäoikeudesta on kirjallisuudessa *Välimaa* (1995 s. 1039–1040) esittänyt kaksi tulkintavaihtoehtoa. Asianomainen käräjäoikeus voisi olla joko se, jossa rangaistusmääräyksen antanut syyttäjä olisi juttua ajanut, mikäli rangaistusvaatimusta olisi vastustettu, tai se, joka OK 10 luvun rikosasioiden oikeuspaikkasäännösten mukaan on toimivaltainen tutkimaan asiaa koskevan syytteen. Välimaa on puoltanut jälkimmäistä vaihtoehtoa, joka mahdollistaa tuomitulle enemmän vaihtoehtoisia forumeita, kun taas *Rautio* (1996 s. 119–120) on puoltanut ensimmäistä tulkintaa. Nähdäkseni kanteluasiassa tuomioistuimen toimi-

[334] Ks. *HE* 63/1993 s. 21.

[335] Valituskelpoisuuden suhteen samoin *Välimaa* 1995 s. 1041 ja *Rautio* 1996 s. 123. – Valitusoikeus on olemassa, koska muutoksenhakua ei ole erikseen kielletty. On kyllä todettava, että käräjäoikeuden osoittaminen rangaistusmääräysasioiden kanteluinstanssiksi toi käräjäoikeuksiin uudenlaisen ratkaisutyypin, mutta sen johdosta muualle prosessilainsäädäntöön ei tehty mitään muutoksia. Kanteluasian käsittelyyn käräjäoikeudessa on nähtävästi sovellettava OK 31 luvun kantelua koskevia säännöksiä, kun taas muutoksenhaussa käräjäoikeuden kanteluasiassa antamaan ratkaisuun on ilmeisesti sovellettava samoja valitusta koskevia säännöksiä kuin yleensäkin haettaessa muutosta alioikeuden ratkaisuun hovioikeudelta (mikä edellyttää mm. tyytymättömyyden ilmoittamista). Vrt. kun Ruotsissa rangaistusmääräysten poistaminen siirrettiin (vuonna 1966) hovioikeudelta käräjäoikeudelle, samalla annettiin nimenomaiset säännökset kanteluasian käsittelystä ja muutoksenhausta siihen, ks. nykyisin RB 59:7–9:ssä olevia säännöksiä, joista mm. ilmenee, ettei hovioikeuden kanteluasiassa valitusasteena antamaan päätökseen saa hakea muutosta.

valtaperusteena[336] on pikemmin kantelun kohteena olevan *ratkaisun tehneen* instanssin sijaintipaikka oikeudellisessa jaotuksessa, kuin jokin *ratkaistuun asiaan* liittyvä seikka (esim. rikoksen tekopaikka tai syytetyn asuinpaikka). Tämän vuoksi pidän oikeana forumina sitä käräjäoikeutta, jonka tuomiopiirissä rangaistusmääräyksen antanut syyttäjä toimii eli (jos syyttäjä toimii useamman käräjäoikeuden alueella) yllä ensin mainittua vaihtoehtoa.[337] Käräjäoikeus on RML 18.2 §:n mukaan päätösvaltainen käsittelemään hakemuksen, kun siinä on lainoppinut jäsen yksin, mutta nähdäkseni tällä säännöksellä ei ole tarkoitettu sulkea pois täysilukuisen käräjäoikeuden päätösvaltaisuutta, vaan mahdollistaa myös yhden tuomarin kokoonpano.[338]

Toiseksi, määräaika kantelun tekemiselle on RML 18.2 §:n mukaan yksi vuosi rangaistusmääräyksellä määrätyn sakon tai menettämisseuraamuksen täytäntöönpanosta taikka siitä, kun epäilty on maksanut sakon tai menettä-

---

[336] Tarkoitan toimivaltaperusteella seikkaa, johon tuomioistuimen alueellinen toimivalta nojautuu. Näin myös *Tirkkonen* 1969 s. 168.

[337] *Välimaa* (1995 s. 1040 alav. 36) on viitannut suosittamansa tulkinnan tueksi tilanteeseen, jossa alueellista toimivaltaa vailla ollut syyttäjä on ratkaissut rangaistusmääräyksen, jolloin Välimaan mielestä olisi erikoista, että kantelu tästä tulisi tehdä tuon toimivaltaa vailla olleen syyttäjän toimipaikan alioikeuteen eikä ao. rikosasian toimivaltaiseen oikeuspaikkaan. – Nähdäkseni Välimaan puoltama vaihtoehto ei olisi normaaleissakaan kanteluasioissa noudatettavien forum-sääntöjen mukainen: jos Helsingin käräjäoikeudessa on ratkaistu rikosasia, jonka oikea forum olisi ollut Rovaniemen käräjäoikeus, ratkaisun poistaminen kanteluteitse kuuluu ymmärtääkseni Helsingin eikä Rovaniemen hovioikeudelle.

[338] Vrt. *Virolainen* 1994 s. 127 on katsonut, ettei täysilukuinen käräjäoikeus voi edes ottaa asiaa käsiteltäväkseen. Toisin *Rautio* 1996 s. 119. Tekstissä esitettyä kantaa tukevat RML:n valmisteluvaiheista saatavat tiedot. *RML työryhmän* 1991 mukaisessa lakiehdotuksessa ei nimittäin ollut lainkaan säännöstä päätösvaltaisesta kokoonpanosta, mutta mietinnön perusteluissa (s. 40) oli katsottu, että alioikeus olisi kanteluasiassa päätösvaltainen myös yhden tuomarin kokoonpanossa. Oikeuskansleri piti työryhmän mietinnöstä antamassaan lausunnossa kysymystä siinä määrin tulkinnanvaraisena, että selventävä säännös olisi ilmeisesti tarpeen, ks. *Oka* 1992 s. 140. Lausuntokierroksen jälkeen valmistuneeseen luonnokseen rangaistusmääräyslaiksi (ks. *Oka* 1993 s. 125) sekä hallituksen esitykseen sisältyi asiaa koskeva nimenomainen säännös, jonka merkitystä voidaan tätä taustaa vasten pitää *selventävänä*, kun esitöissä mikään ei viittaa siihen, että kyse olisi yksinomaisesta päätösvaltaisesta kokoonpanosta. – Käytännössä asiat ratkaistaneen säännönmukaisesti yhden tuomarin kokoonpanossa; näin oli menetelty niissä noin 20 kanteluasiassa, joiden ratkaisut sisältyivät läpikäymääni asiakirja-aineistoon, joka oli kertynyt oikeuskanslerinvirastoon rangaistusmääräysasioiden tarkastuksen johdosta vuonna 1995 vireille pannuissa asioissa. Mainittakoon, että useimmiten kanteluasian oli ratkaissut käräjäoikeuden notaari.

misseuraamuksen. OK 31:2.2:n mukainen kanteluaika on puolestaan useimmissa tapauksissa kuusi kuukautta, mikä luetaan perusteen mukaan joko siitä päivästä, jona tuomio sai lainvoiman tai siitä, kun kantelija sai tuomiosta tiedon.[339] RML:n normaalia pitemmällä kanteluajalla haluttiin varmistaa se, että virheelliset rangaistusmääräykset saadaan poistetuksi.[340] Kanteluaikaa pidentää monissa tapauksissa myös sen alkamisajankohdan kytkeminen sakon tai menettämisseuraamuksen täytäntöönpanoon tai maksamiseen. RTpA 6:2.1:n mukaan sakotetulla on oikeus maksaa sakko heti sen jälkeen kun rangaistusvaatimus on toimitettu hänelle tiedoksi, mutta saman pykälän 2 mom:n mukaan sakko katsotaan tässä tapauksessa suoritetuksi vasta kun rangaistusmääräys on annettu, joten kanteluaikaa on aina vähintään vuosi rangaistusmääräyksen antamisesta. Jos sakon täytäntöönpano tai maksu on tapahtunut osasuorituksin, määräajan on katsottava alkavan vasta siitä, kun sakko on maksettu tai täytäntöönpantu kokonaan eli viime kädessä siitä, kun muuntorangaistus on suoritettu.[341] Hieman epäselvä on kysymys kanteluajasta OK 31:1:n 3-kohdan mukaisessa tapauksessa eli jos tuomio on niin sekava tai epätäydellinen, ettei siitä käy selville, miten asiassa on tuomittu. Tällöin kantelun tekemiselle ei ole OK:ssa säädetty mitään määräaikaa (ks. OK 31:2.2 *e contrario*), sillä sekavan tai epätäydellisen tuomion poistamisen tulee täytäntöönpanoa silmällä pitäen olla mahdollista miten myöhään tahansa. RML:n esitöissä kysymystä ei ole käsitelty, mutta RangMäärL:n aikana oikeuskir-

[339] Myös RangMäärL:ssa kantelusta oli sen määräajan alkamisajankohdan takia tarpeen antaa erityissäännös, koska rangaistusmääräys tuli heti lainvoimaiseksi, mutta tuomittu sai määräyksestä tiedon vasta myöhemmin. Tämän vuoksi RangMäärL 14.2 §:n mukaan kuuden kuukauden kanteluaika luettiin siitä, kun kantelija sai tiedon rangaistusmääräyksen antamisesta. Vastaava säännös lisättiin jo vuoden 1934 rangaistusmääräyslakiin (9.3 § L:ssa 20.2.1960) vuonna 1960 toteutetun ylimääräistä muutoksenhakua koskevan OK:n osittaisuudistuksen yhteydessä. Ks. myös *Halila* 1964 s. 36 ja *Tirkkonen* 1972 s. 555.

[340] Ks. *HE* 63/1993 s. 21–22. *Apulaisoikeuskansleri* oli jo kirjeessään 31.1.1984 nro 608 esittänyt oikeusministeriölle mm. kantelun tekemiselle säädetyn määräajan pidentämistä rangaistusmääräysasioissa. Ks. myös *Oka* 1992 s. 139–140 ja *Oka* 1993 s. 125.

[341] Näin myös *Rautio* 1996 s. 121. – Tämä tulkinta on rangaistusmääräyksen saaneen edun mukainen, kun rangaistusmääräyksen poistaminen koituu säännönmukaisesti hänen edukseen (RML 18.1 § i.f.). Vrt. Ruotsissa kanteluaika alkaa siitä, kun epäillyn luona on ryhdytty rangaistusmääräyksen täytäntöönpanotoimiin. Tämä ilmaisu on aiheuttanut epätietoisuutta kanteluajan alkamisajankohdasta, ks. *Cars* 1964 s. 348 ja *Welamson* 1994 s. 258. Mainitut kirjoittajat ovat asettaneet kyseenalaiseksi, onko ylipäänsä tarpeen asettaa mitään määräaikaa po. muutoksenhakukeinolle, kun se ei voi koitua syytetyn vahingoksi ja kun tuomion purkamisellekaan syytetyn eduksi ei ole mitään määräaikaa.

jallisuudessa katsottiin, ettei RangMäärL 14.2 §:n säännöksellä ollut tarkoitettu asettaa määräaikaa OK 31:1:n 3-kohtaan nojautuvalle tuomiovirhekantelulle.[342] Kun RML 18.2 §:n säännöksellä on tarkoitettu pidentää OK 31 luvun mukaisia kanteluaikoja ja kun kantelu RML 18.1 §:n viimeisen virkkeen säännös huomioon ottaen ei voi johtaa ankarampaan rangaistukseen, näyttäisi mainittu tulkinta myös RML:n kannalta hyväksyttävältä, joskaan kysymystä ei voine pitää selvänä.

Kolmanneksi, RML:ssa on laajennettu *kanteluperusteita* siten, että rangaistusmääräys voidaan sen lisäksi, mitä OK 31:1:ssä säädetään, poistaa RML 18.1 §:n mukaan myös silloin, kun rangaistusmääräys perustuu *väärään lain soveltamiseen*.[343] OK 31:1:n kanteluperusteissa on kysymys luonteeltaan prosessuaalisista, oikeudenkäyntimenettelyssä sattuneista virheistä, kun taas väärä lain soveltaminen viittaa ratkaisun asialliseen (materiaaliseen) virheellisyyteen, joka ylimääräisten muutoksenhakukeinojen systematiikassa on tuomion *purkamisen* peruste. RML 18.1 §:n säännös rinnastuukin tältä osin OK 31:8:n 4-kohtaan, jonka mukaan lainvoiman saanut tuomio voidaan syytetyn eduksi purkaa, jos tuomio perustuu ilmeisesti väärään lain soveltamiseen. OK 31:8:n 4-kohdan on oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä katsottu tarkoittavan lähtökohtaisesti vain *aineellisoikeudellisten* normien virheellistä soveltamista, kun taas virheet *prosessuaalisten* normien soveltamisessa saadaan oikaistuiksi tuomiovirhekanteluna OK 31:1:ssä mainituilla perusteilla.[344] *Välimaa* (1995 s. 1033–1034) on kuitenkin puoltanut RML 18.1 §:ssä tarkoitetun perusteen ulottamista myös väärään prosessuaalisen normin soveltamiseen.[345] – Mielestäni tätä tulkintaa voidaan puoltaa. OK 31:8:n 4-kohdan osalta omaksuttua tulkintaa on perusteltu systemaattisilla syillä: kantelu ja tuomionpurku on pystyttävä pitämään toisistaan erossa. Vaikka prosessuaalisten ja aineellisoikeudellisten normityyppien välistä eroa on vaikea ehdottoman täsmällisesti määritellä, pystytään tuon eron avulla sentään useimmissa tapauksissa ratkaisemaan, kumpaa muutoksenhakukeinoa tulee käyttää. Tätä

[342] Ks. *Tirkkonen* 1972 s. 555. Tämän kannan esitti jo vuoden 1934 rangaistusmääräyslain aikana *Halila* 1964 s. 36.

[343] Esitöissä kanteluperusteiden laajennusta perusteltiin sillä, että rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellään huomattavan paljon asioita ja niiden ratkaiseminen perustuu suppeampaan tutkintaan kuin tuomioistuinkäsittelyssä, ks. *HE* 63/1993 s. 21.

[344] Ks. *Halila* 1964 s. 16–18 ja *Tirkkonen* 1972 s. 550 ja s. 570 sekä KKO 1961 II 109 ja KKO 1965 II 5. Myös Ruotsissa on RML 18.1 §:ää vastaavan RB 59:6.1:n 3-kohdan tulkittu tarkoittavan vain aineellisen oikeuden virheellistä soveltamista, ks. *Cars* 1964 s. 341 ja *Welamson* 1994 s. 258.

[345] Vrt. *Virolainen* 1994 s. 126 ja *Rautio* 1996 s. 129.

puolestaan edellyttää se, että kantelun ja tuomionpurun käsittelee yleensä eri instanssi ja myös määräajat ovat erilaiset.[346] RML 18.1 §:n kannalta näillä näkökohdilla ei ole samaa merkitystä, koska riippumatta siitä, kummalla tavalla lainkohdan perustetta tulkitaan, kanteluinstanssi on käräjäoikeus ja määräaika on sama. Voitaisiin tosin katsoa, että muissa kuin OK 31:1:n 1–3 kohdan tapauksissa kantelumahdollisuus on prosessuaalisten normien soveltamisessa tapahtuneiden virheiden osalta tarkoitettu rajata pykälän 4-kohdan mukaisesti sellaisiin tapauksiin, joissa virheen voidaan otaksua olennaisesti vaikuttaneen jutun lopputulokseen.[347] Toisaalta RML 18.1 §:llä on nimenomaan tarkoitettu laajentaa kanteluperusteita ja kun säännöksen esitöissä kysymystä ei ole käsitelty, voidaan esitetty tuomitun edun mukainen tulkinta mainitusta näkökohdasta huolimatta mielestäni hyväksyä. Tätä tulkintaa voidaan puoltaa myös rangaistusmääräysmenettelyn ja normaalin tuomioistuinkäsittelyn eroilla: kun rangaistusmääräyksen antaa nyt syyttäjä, menettely tapahtuu tuomioistuimen ulkopuolella ja menettelylliset oikeusturvatakeet ovat heikot, on perusteltua antaa juuri *rangaistusmääräysmenettelyä koskevalle* RML 18.1 §:n kanteluperusteelle laajempi merkityssisältö kuin OK 31:8:n 4-kohdalle on vakiintunut.[348]

Tämän lisäksi on merkille pantavaa, että RML 18.1 §:n mukaiseksi kantelun perusteeksi riittää »väärä» lain soveltaminen, kun taas OK 31:8:n 4-kohdan mukaan purkuperusteeksi kelpaa vain »ilmeisesti väärä» lain soveltaminen, jollaisena ei ole pidetty tulkinnanvaraista oikeuskysymyksen ratkaisua.[349] Tältä osin RML 18.1 § selvästi laajentaa ylimääräisten muutoksenhakukeinojen käyttöalaa siitä, mikä se olisi vain OK 31 luvun säännösten perusteella. *Välimaa* on katsonut, että »väärän kynnys» olisi tässä samalla tasolla kuin normaalissakin muutoksenhaussa, kun esitöistä ei saa tukea sille, että RML:n tarkoittaman väärän lain soveltamisen tulisi olla jotenkin ko-

[346] Ks. *Halila* 1964 s. 17.

[347] *Halila* 1964 s. 24 on aiheellisesti huomauttanut, että mainittu edellytys on ymmärrettävä siten, että virheen on täytynyt olla merkittävänä tekijänä siinä *tapahtumaketjussa*, jonka vaikutuksesta tuomion lopputulos on muodostunut sellaiseksi kuin se on muodostunut. Säännöstä ei ole tulkittava siten, että tuomion *lopputuloksen* olisi täytynyt virheen seurauksena tulla »olennaisesti» eli siis huomattavasti toisenlaiseksi kuin muutoin olisi käynyt.

[348] Ks. myös *Välimaan* 1995 s. 1034 esittämiä näkökohtia.

[349] Esitöiden mukaan ilmeisesti väärää lain soveltamista olisi esimerkiksi se, että tuomioistuin on sivuuttanut voimassa olevan lain säännöksen tai tulkinnut sitä ilmeisesti väärin tai soveltanut uutta lakia, vaikka olisi pitänyt soveltaa aikaisempaa lakia (tai päinvastoin). Ks. *HE* 14/1958 s. 9.

rostetumpaa kuin normaalissa muutoksenhaussa, jossa ratkaisujen oikeellisuutta harkittaessa ei tulisi olla olemassa oikean ja väärän ratkaisun lisäksi kolmatta »tulkinnanvaraisen» ratkaisun kategoriaa. Mikäli muutoksenhakutuomioistuin päätyy toiseen lopputulokseen kuin alempi oikeus, pidetään alemman tuomioistuimen tuomiota »vääränä» ja sitä muutetaan, vaikka asia olisi tulkinnanvarainen.[350]

Asiaa arvioitaessa yhtenä lähtökohtana on, että ylimääräisessä muutoksenhaussa on kysymys puuttumisesta lainvoimaisella tuomiolla vahvistettuun oikeustilaan, jonka järkyttämiseen täytyisi olla painavammat perusteet kuin normaalissa muutoksenhaussa. Kantelu eroaa normaalista muutoksenhausta myös siinä, että *kantelun ratkaiseva instanssi ei voi itse välittömästi muuttaa tuomion sisältöä*, vaan tuloksena voi olla joko kantelun hylkääminen tai sen hyväksyminen, jolloin tuomio poistetaan kokonaan tai tarpeellisilta kohdin ja juttu osoitetaan tarvittaessa uudelleen käsiteltäväksi. Uusi käsittely on yleensä pidettävä, ellei tuomion poistaminen ole johtunut siitä, ettei tuomioistuimen olisi pitänyt ottaa juttua tutkittavakseen.[351] Näistä syistä pitäisin selvänä, ettei esimerkiksi väärään lain soveltamiseen rangaistuksen mittaamisessa perustuvan kantelun johdosta voida poistaa rangaistusmääräystä vain sen vuoksi, että käräjäoikeuden mielestä »oikea» rangaistus olisi muutaman päiväsakon pienempi. Vaikka oikeuskysymys liittyisi sääntötyyppisiin normeihin, on lähtökohtaisesti sangen kyseenalaista, voidaanko lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavaa ratkaisua poistaa ja osoittaa uudelleen käsiteltäväksi vain sen vuoksi, että siinä on ratkaistu tulkinnanvarainen oikeuskysymys, jonka osalta *kantelun ratkaiseva* instanssi täpärästi kallistuisi toisenlaisen ratkaisun suuntaan. Jos kysymys olisi tuomioistuimen tuomiosta, vastaus olisi mielestäni ilman muuta kielteinen, ja tätä taustaa vasten on myös helppo ymmärtää, minkä vuoksi OK 31:8:n 4-kohdassa edellytetään »ilmeisesti»

---

[350] Ks. *Välimaa* 1995 s. 1036–1037.

[351] Ks. OK 31:6 sekä *Halila* 1964 s. 39–40 ja *Tirkkonen* 1972 s. 557 ja 580–582. Vrt. OK 31:14.1:n mukaan korkeimmalla oikeudella on tuomion purkamista koskevan hakemuksen johdosta valta välittömästi oikaista tuomiota, milloin asia havaitaan selväksi eikä hakemus koske tuomion purkamista syytetyn vahingoksi. Vaikka RML 18.1 §:n tarkoittama väärä lain soveltaminen rinnastuu OK 31 luvun systematiikassa purkuperusteeseen, RML:ssa se on kanteluperuste, johon nojautuvan hakemuksen käsittelyssä on nähdäkseni noudatettava kantelua koskevia OK 31 luvun säännöksiä, jollei RML 18 §:stä muuta johdu. OK 31:14.1:n analoginen soveltaminen rangaistusmääräyksen oikaisemiseksi käräjäoikeudessa ei siis nähdäkseni tule kysymykseen silloinkaan, kun perusteena on väärä lain soveltaminen.

väärää lain soveltamista. Rangaistusmääräyksen osalta asiaa voidaan kuitenkin arvioida toisin. Olen tutkimuksen II luvussa (ks. erit. II 3.4 ja 3.5) argumentoinut sen puolesta, että syyttömyysolettaman kumoava ratkaisu syyttäjän päätöksenteossa edellyttää mm. oikeuskysymysten selvyyttä, sillä tulkinnanvaraisten oikeuskysymysten ratkaiseminen kuuluu tuomioistuimille ja viime kädessä korkeimmalle oikeudelle. Tämän vaatimuksen kannalta olisi johdonmukaista, että oikeuskysymyksiä koskevan rangaistusmääräyksen antamisen »kynnyksen» alittaminen merkitsisi rangaistusmääräyksen poistamiseen oikeuttavaa »väärää» lain soveltamista jo silloin, kun kanteluinstanssi päätyisi oikeuskysymyksessä – täpärästikin – toisenlaiseen lopputulokseen. Jos asia olisi osoitettava uudelleen käsiteltäväksi, tulkinnanvaraiseen oikeuskysymykseen saataisiin tuomioistuimen ratkaisu, johon puolestaan ei voitaisi sen tultua lainvoimaiseksi enää puuttua muutoin kuin »ilmeisesti» väärän lain soveltamisen perusteella purkuteitse.

Lain soveltaminen on periaatteessa ollut väärää vain siinä tapauksessa, että oikeuskysymyksen ratkaisua voidaan pitää virheellisenä sen materiaalin perusteella, joka ratkaisun tekijällä on ollut käytettävissä. Jos asiassa vedotaan oikeustosiseikkaan, jota ei ole aiemmin esitetty, tutkittavana ei ole enää sama oikeuskysymys ja kun uuden tosiseikan huomioon ottaminen edellyttää myös sen olemassaoloon liittyvän näytön arviointia, kysymys ei ole enää pelkästään oikeuskysymyksen ratkaisemisesta.[352] Tiukan systemaattisen tulkinnan mukaan ei siten voitaisi hyväksyä aiemmin esittämättä jääneiden seikkojen tai todisteiden ottamista huomioon RML 18.1 §:n tarkoittaman väärän lain soveltamisen arvioinnissa. Näin suppea tulkinta voidaan perustellusti asettaa kyseenalaiseksi ja *Välimaa* onkin esittänyt, että tutkittavana kysymyksenä saisi olla asia, joka ainakin *pääasiallisesti* koskee oikeuskysymystä: kysymyksen ei tarvitsisi olla puhdas oikeuskysymys, mutta toisaalta se ei saisi olla pelkkä näytön arviointia koskeva kysymys.[353] Nähdäkseni vaatimus puhtaasta oikeuskysymyksestä rajoittaisi säännöksen soveltamisalaa

[352] *Näyttökysymyksen* virheellistä arviointia ei voida käyttää sen paremmin kantelukuin purkuperusteenakaan, ks. esim. *Halila* 1964 s. 18, *Tirkkonen* 1972 s. 550 ja 568 sekä *Välimaa* 1995 s. 1034–1035 siellä mainittuine lähteineen. Todisteiden arvioinnissa sattuneet virheet ja erehdykset voivat tulla oikaistuiksi purkuteitse, jos jälkeenpäin saadaan käytettäväksi uutta todistemateriaalia tai jos esitetty todiste jälkeenpäin osoittautuu epäluotettavaksi, ks. OK 31:8:n 2 ja 3 kohdat.

[353] Ks. *Välimaa* 1995 s. 1037–1038. RML 18.1 §:ää vastaavan RB 59:6.1:n 3-kohdan tekstissä esitetyn mukaista suppeaa tulkintaa ovat Ruotsissa kritisoineet *Cars* 1964 s. 341–349 ja *Welamson* 1994 s. 258.

merkittävästi siitä, mitä ilmeisesti on tarkoitettu.[354] Toisaalta RML 18.1 §:n nojalla ei mielestäni voida sallia sellaista näytön arviointia, joka sisällöltään lähestyy OK 31:8:n 3-kohtaa, kun RML:ssä kanteluperusteita on nimenomaan laajennettu vain sanotun pykälän 4-kohdan tapauksiin. RML 18.1 §:n kannalta hyväksyttävä ja käytännössä tavallinen tilanne on se, että jälkeenpäin ilmenevän ratkaisuhetkellä käytettävissä olleeseen materiaaliin verrattuna uuden, mutta täysin *riidattoman* tosiseikan perusteella epäiltyä ei olisi voinut tuomita rangaistusmääräyksen mukaisesti jossakin rikoksen rakenneosassa olevan selvän puutteen takia. Tällainen voi tilanne olla esimerkiksi silloin, kun tekohetkellä alle 15-vuotias henkilö on rangaistusvaatimukseen todellista aikaisemmaksi merkityn syntymäajan takia tuomittu rangaistukseen, ajo-oikeudetta ajosta tuomitulla onkin ollut ajo-oikeus (esim. tietyn ajoneuvoyhdistelmän kuljettamiseen) tai laiminlyötynä pidetty ajoneuvon vuosi- tai kytkentäkatsastus onkin ollut voimassa tai suoritettu.[355] Jos sen sijaan uuden

[354] Säännöksen valmisteluvaiheista saatavat tiedot tukevat tätä tulkintaa. *RML työryhmän* (1991 s. 39–40) ehdotuksessa kanteluperusteita ei ollut ehdotettu laajennettavaksi, mutta oikeuskansleri kiinnitti lausunnossaan huomiota niihin seikkoihin, joita apulaisoikeuskansleri oli jo 31.1.1984 oikeusministeriölle osoittamassaan kirjeessä tuonut esiin ylimääräisten muutoksenhakukeinojen käyttämisestä rangaistusmääräysasioissa. Oikeuskanslerinvirastossa oli käsitelty verrattain paljon virheellisiä rangaistusmääräyksiä ja suurin osa virheellisistä rangaistusmääräyksistä oli johtanut purkuesityksen tekemiseen korkeimmalle oikeudelle, koska edellytykset kantelun tekemiseen olivat suhteellisen rajoitetut. Monet sinänsä yksinkertaiset ja selvät purkuesitykset olivat tarpeettomasti työllistäneet sekä korkeinta oikeutta että oikeuskanslerinvirastoa. Tämän vuoksi kantelun tekeminen tuli järjestää pääsääntöiseksi keinoksi saada virheellinen rangaistusmääräys oikaistuksi. Ks. *Oka* 1992 s. 140. – Lausuntokierroksen jälkeen valmistuneessa luonnoksessa (ja sittemmin hallituksen esityksessä) rangaistusmääräyslaiksi kanteluperusteita laajennettiin väärään lain soveltamiseen. Ks. *Hirvonen* 1992 s. 17. Kanteluperusteiden laajentamista oli ehdottanut (ks. *ibid.*) myös Jyrki *Virolainen*, jolla esikuvana olivat Ruotsin RB 59 luvun säännökset hyväksytyn rangaistusvaatimuksen poistamisesta.

[355] Tekstissä mainitut esimerkit ovat kaikki sellaisia, joissa RangMäärL:n aikana on tehty purkuesityksiä korkeimmalle oikeudelle, ks. esim. *Oka* 1993 s. 50–52. Oikeuskanslerille kuuluvan rangaistusmääräysten tarkastuttamistehtävän ja oikeusministeriön SakkoTpA 67 a §:n nojalla oikeuskanslerinvirastoon lähettämien rangaistusmääräysten jäljennösten tarkastustoiminnan takia aloite ylimääräiseen muutoksenhakuun tulee yleensä oikeuskanslerinviraston taholta ja jos asiassa on käytettävä purkua, hakijana on käytännössä ollut apulaisoikeuskansleri. Oikeuskanslerin kertomuksissa (viime vuosina kertomusten kohdassa 4.5) selostettujen rangaistusmääräysten purkuasioiden perusteella hakemuksissa on tyypillisesti ollut kysymys juuri tekstissä esitetyn kaltaisista sinänsä selvistä, mutta vasta jälkeenpäin ilmi tulleista tosiseikoista. – Joissakin tapauksissa ratkaisun pohjana olleen materiaalin puutteellisuutta saatettaisiin pitää myös menettelyvirheenä. *Halila* 1964 s. 19 on viitannut tuomioistuimen tietyn laajuiseen velvollisuuteen huo-

tosiseikan olemassaolo ei olisi selvä, vaan edellyttäisi sitä koskevan näytön arviointia,[356] ylimääräisessä muutoksenhaussa olisi nojauduttava OK 31:8:n 3-kohdan purkuperusteeseen. Näin tulkittuna RML 18.1 § pysyisi mainittuun purkuperusteeseen nähden hyväksyttävissä rajoissa, mutta sillä olisi kuitenkin menettelyn joustavuutta ja prosessiekonomisia näkökohtia silmällä pitäen käyttökelpoinen sisältö.

Neljäs rangaistusmääräyksen poistamiseen liittyvä merkille pantava piirre on se, ettei vastaajalle voida rangaistusmääräyksen poistamisen jälkeen määrätä tai tuomita poistetussa rangaistusmääräyksessä määrättyä rangaistusta ankarampaa rangaistusta (RML 18.1 i.f.). Tämän vuoksi kantelu rangaistusmääräysasiassa on periaatteessa vain *syytetyn eduksi* käytettävissä oleva ylimääräinen muutoksenhakukeino.[357] Säännös ei tosin nimenomaisesti kiellä tuomitsemasta *ankarampaa menettämisseuraamusta*, mitä *Rautio* (1996 s. 123) näyttääkin pitävän mahdollisena. Mielestäni tähän mahdollisuuteen on kuitenkin suhtauduttava torjuvasti. Esitöissä kysymystä ei ole nimenomaisesti käsitelty, mutta säännöstä on perusteltu sillä, että vastaajan on voitava luottaa siihen, että hänelle määrättyä rangaistusta ei myöhemmin muodollisilla perusteilla voida enää ankaroittaa.[358] Muodollisilla perusteilla on nähtävästi viitattu OK 31:1:n tuomiovirhekanteluperusteisiin, joissa ei ole tehty eroa tuomion poistamisessa syytetyn eduksi tai vahingoksi.[359] Väärän lain soveltamisen perusteella puolestaan tuomion purku syytetyn vahingoksi ei

---

lehtia viran puolesta siitä, että juttujen materiaali on riittävän täydellistä, ja tässä suhteessa tapahtuneita laiminlyöntejä on pidettävä menettelyllisenä virheenä, jolloin kanteluun turvautuminen olisi mahdollista. Samaa kysymystä on Ruotsissa käsitellyt *Cars* 1964 s. 339, mistä ilmenee, että alle 15-vuotiaita koskevia hyväksyttyjä rangaistusvaatimuksia on oikeuskäytännössä poistettu kanteluteitse menettelyvirheenä juuri sillä perusteella, että epäillyn iän kontrollointi on katsottu laiminlyödyksi.

[356] Voidaan tietenkin sanoa, että oikeustosiseikan olemassaoloon liittyy aina näytön arviointia, mutta tekstissä mainitut esimerkit osoittanevat, mitä sillä tässä yhteydessä tarkoitan.

[357] *Virolainen* 1994 s. 127 on pitänyt säännöstä ilmauksena Suomessa syytetyn eduksi tavanomaisen oikeuden nojalla noudatettavan *reformatio in pejus* -kiellon soveltamisesta, ks. siitä *Virolainen* 1977 passim, erit. s. 317–325. Myös Ruotsissa epäillyn hyväksymän rangaistusvaatimuksen poistamista koskee vastaava RB 59:6.2:n säännös.

[358] Ks. *HE* 63/1993 s. 21.

[359] Esitöistä ei ilmene, miksi syytetty rangaistusmääräysmenettelyssä nauttii tältä osin parempaa suojaa. Asiantilaa voisi perustella sillä, että rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä suhteellisen vähäisissä rikoksissa rikosvastuun toteuttamisintressi ylipäätään ei ole kovin suuri, jolloin menettelyllisestä virheestä johtunut liian lievä rangaistus ei ole yleisen edun kannalta erityisen vahingollinen.

ole mahdollista (ks. OK 31:9). Tämän vuoksi olisi epäjohdonmukaista, jos rangaistusmääräys voitaisiin menettämisseuraamuksen ankaroittamista silmällä pitäen poistaa RML 18.1 §:n tarkoittamalla väärän lain soveltamisen perusteella, kun vastaavalla perusteella rangaistusmääräyksen purkaminen syytetyn vahingoksi ei OK 31:9:n mukaan olisi mahdollista ja kun puheena olevalla RML:n säännöksellä on muutoin supistettu mahdollisuutta ylimääräiseen muutoksenhakuun syytetyn vahingoksi. Tämän vuoksi rangaistusmääräyksen poistaminen menettämisseuraamuksen ankaroittamista silmällä pitäen ei voine olla mahdollista väärän lain soveltamisen perusteella, mutta tällöin taas olisi epäjohdonmukaista sallia sitä myöskään OK 31:1:n mukaisilla perusteilla, kun esitöissä on nimenomaan haluttu torjua rangaistusmääräyksen ankaroittaminen »muodollisilla perusteilla». Lisäksi voidaan todeta, että vaikka menettämisseuraamusta ei rikosoikeudellisesti pidetä rangaistuksena, esitöissä esiintuodusta vastaajan näkökulmasta lienee usein yhtä vahingollista, johtuuko seuraamuksen ankaroituminen sakon vai menettämisseuraamuksen ankaroittamisesta.

Kantelu- tai purkuhakemuksen tekemiseen oikeutettuja henkilötahoja ei ole käsitelty RML:ssa tai sen esitöissä, eikä muutoksenhakulegitimaatio ilmene myöskään suoraan OK 31 luvun säännöksistä. OK 31:4.2:n, jossa on säädetty mm. kantelijan vastapuolen kuulemisesta, on kuitenkin katsottu epäsuorasti osoittavan lainsäätäjän lähteneen siitä, että kantelu on ensi sijassa jutun asianosaisille kuuluva oikeuskeino.[360] Selvää on, että kanteluoikeus on rangaistusmääräyksen saaneella sekä virallisella syyttäjällä, jonka oikeus muutoksenhakuun – joka tässä koituu syytetyn eduksi – perustuu yleiseen etuun, joka vaatii menettelyllistä ja aineellista oikeudenmukaisuutta. Samoista syistä oikeuden ylimääräisten muutoksenhakukeinojen käyttämiseen rikosasioissa on vakiintuneesti katsottu olevan myös ylimmillä laillisuusvalvojilla eli eduskunnan oikeusasiamiehellä sekä oikeuskanslerilla, jonka osalta muutoksenhakuoikeus voi siis perustua joko hänen asemaansa laillisuusvalvojana tai ylimpänä syyttäjänä.[361] Virallisista syyttäjistä oikeus rangaistusmääräystä koskevaan ylimääräiseen muutoksenhakuun on ensisijaisesti sillä syyttäjällä, joka rangaistusmääräyksen on antanut. Sama oikeus on myös niillä ylemmillä syyttäjillä, joilla on devoluutio-oikeus rangaistusmääräyksen an-

[360] Ks. *Halila* 1964 s. 31. Ks. myös *Tirkkonen* 1972 s. 477 (muutoksenhakukeinojen käyttämisestä yleensä), s. 553 (kanteluun oikeutetuista) ja s. 574 (purkuun oikeutetuista) sekä *Leppänen – Välimaa* 1997 s. 103–106 ja s. 126.

[361] Ks. myös *Tirkkonen* 1969 s. 253–255 sekä 1972 s. 574 ja alav. 42.

taneeseen syyttäjään nähden.[362] Etenkin RML:n mukaisen apulaissyyttäjän osalta tulkinnanvaraisissa (vrt. RML 9.2 §) tai prosessuaalisia valmiuksia edellyttävissä tapauksissa ylemmän syyttäjän devoluutio-oikeuden käyttäminen voi olla paikallaan.[363] Myös asianomistajan oikeus rangaistusmääräystä koskevaan ylimääräiseen muutoksenhakuun lienee periaatteessa selvä, mutta toinen asia on, että muutoksenhaun perusteen tulee olla sellainen, että asianomistajalla on siihen nähden riittävän voimakas muutoksenhakuintressi.[364]

Rautio (1996 s. 117–118) on katsonut, että rangaistusmääräysmenettelyssä »syyttäjinä toimiville poliisimiehille» on annettava muutoksenhakulegitimaatio. Tässä tulee konkreettisesti esiin, mikä merkitys edellä jaksossa III B 1.2. *a* käsitellyllä kysymyksellä poliisin roolin luonnehtimisesta voi olla. Tuolloin esitetyin perustein rangaistusvaatimuksen antaneella poliisimiehellä ei näkemykseni mukaan ole oikeutta ylimääräiseen muutoksenhakuun. Poliisimies ei ole jutussa asianosainen, ei epäillyn vastapuoli eikä yleisen edun valvoja. Poliisimiehen tehtävät ja toimivalta rangaistusmääräysasiassa päättyvät rangaistusvaatimuksen tiedoksiantamiseen, minkä jälkeen asia on yksinomaan syyttäjän vallassa. Edes rangaistusvaatimuksessa olevien virheiden korjaaminen ei kuulu poliisimiehelle,[365] saati puuttuminen asiaan sen jälkeen, kun syyttäjä on tehnyt siinä ratkaisun. Poliisimiehen tulee luonnollisesti ilmoittaa syyttäjälle sellaisista seikoista, jotka saattavat muodostaa perusteen rangaistusmääräyksen poistamiselle tai purkamiselle. Jos syyttäjä ei pidä ylimääräistä muutoksenhakua tarpeellisena, poliisimiehelle jää mahdollisuus tehdä kantelu ylemmille syyttäjille tai laillisuusvalvojille. Sen sijaan poliisimies ei voi ohittaa asiassa toimivaltaista syyttäjää ja ryhtyä ylimää-

[362] Se, että syyttäjä rangaistusmääräyksen antaessaan on toiminut »tuomarina», ei nähdäkseni vaikuta ylemmän syyttäjän oikeuteen ottaa kysymys ylimääräisten muutoksenhakukeinojen käyttämisestä ratkaistavakseen.

[363] Vrt. *Rautio* 1996 s. 116–117.

[364] Näin olisi esimerkiksi, jos asianomistaja ei ole antanut suostumustaan rangaistusmääräysmenettelyn käyttöön.

[365] Ks. myös *OMO* 1993 s. 15, jossa todetun mukaisesti rangaistusvaatimus toimitetaan syyttäjälle sellaisena kuin se on annettu tiedoksi. Jos jokin virhe tai puute tulee ilmi tiedoksiannon jälkeen, selostus siitä liitetään syyttäjälle toimitettavaan rangaistusvaatimukseen ja syyttäjä huolehtii sekä näiden että omassa tarkastuksessaan havaitsemiensa virheiden ja puutteiden korjaamisesta. – Tämä menettely on välttämätön jo sen vuoksi, että rangaistusvaatimuksen peruuttaminen ja siihen liittyvien ilmoitusten tekeminen (ks. RML 12 § ja 13 §) kuuluuvat vain syyttäjän toimivaltaan ja syyttäjän tulee arvioida, voidaanko rangaistusvaatimuksessa olevia virheitä korjata ilman sen peruuttamista ja uutta tiedoksiantoa.

räiseen muutoksenhakuun omin päin.[366] Jos muutoksenhakijana on rangaistusmääräyksen saanut, OK 31:4.2:n mukaisena vastapuolena kuullaan rangaistusmääräyksen antanutta syyttäjää, jolta pyydetään lausunto tai selitys. Rangaistusvaatimuksen antanutta poliisimiestä puolestaan voidaan kuulla todistajana, mikä sekin osoittaa, ettei hän voi esiintyä asiassa hakijana tai vastapuolena.[367]

> Jos asia ylimääräisen muutoksenhaun jälkeen osoitetaan uudelleen käsiteltäväksi, voi herätä kysymys rangaistusmääräyksen antaneen syyttäjän puolueettomuudesta uudessa käsittelyssä. YSL 12 §:n esteellisyyssäännöksen esitöissä on todettu, että syyttäjä ei tulisi esteelliseksi niiden virkatoimien johdosta, joita hän on tehnyt asian aiemmissa käsittelyvaiheissa, mutta tällä ei ole tarkoitettu esillä olevaa tilannetta, vaan esimerkiksi syyttäjän esitutkinnan aikana tekemien ratkaisujen tai hänen antamiensa lausuntojen vaikutusta.[368] Tuomarin esteellisyyttä koskevien säännösten uudistamista valmistelleen työryhmän mietinnössä on käsitelty sitä puheena olevaan tilanteeseen verrattavaa tapausta, että asia palautetaan valituksen johdosta uudestaan käsiteltäväksi. Kysymystä olisi arvioitava YSL 12.1 §:n 6-kohtaa vastaavan ehdotetun yleissäännöksen nojalla. Mietinnössä on katsottu, että jos tuomari on *ratkaissut pääasian* ja sama asia joudutaan palauttamisen jälkeen käsittelemään ja ratkaisemaan uudelleen, asian käsittelemiseen aikaisemmin

[366] Voidaan esittää myös se käytännöllinen argumentti, ettei liene toivottavaa, että esim. nuorempi konstaapeli puutteellisilla prosessuaalisilla valmiuksillaan kävisi ylimääräisessä muutoksenhakuasiassa oikeutta viime kädessä korkeimmassa oikeudessa. *Rautio* (1996 s. 118) on tosin pohtinut sitäkin, miten »syyttäjänä toimineen» poliisimiehen purkuhakemuksen kanssa tulisi menetellä: hakeeko poliisimies suoraan purkua KKO:lta vai onko sitä haettava oikeuskanslerinviraston kautta. Vastaus tähän kysymykseen on mielestäni selvä: poliisimies ei ole syyttäjä eikä oikeuskansleri edusta poliisimiehiä korkeimmassa oikeudessa.

[367] Vrt. *Välimaa* 1995 s. 1041 ja *Rautio* 1996 s. 122, jotka ovat pitäneet rangaistusvaatimuksen antanutta poliisimiestä OK 31:4.2:n tarkoittamana »vastapuolena». – OK 31:4.2:n mukaan vastapuolelta tai muulta, jonka oikeutta kantelu koskee, vaaditaan kirjallinen vastaus ja asianomaiselta tuomarilta lausunto tai selitys (säännös koskee myös purkua, ks. OK 31:13). Säännös näyttää siis lähtevän siitä, että vastapuoli ja tuomari ovat eri tahoja, mikä ylimääräisessä muutoksenhaussa yleensä onkin luonnollista. Ks. kuitenkin *Tirkkonen* 1972 s. 561, jossa eräiden muiden kuin OK 31:1:n mukaisten kantelutapausten (esim. jutun turha lykkääminen) osalta on todettu, että niissä *vastapuolena* on säännönmukaisesti asianomainen *alituomari*, jolta vaaditaan lausunto tai selitys. – Kun RML:n mukaisessa menettelyssä syyttäjä toimii myös tuomarina, erillistä vastapuolta ei ole, eikä po. säännöksen perusteella vastapuoleksi ole asetettava poliisimiestä, jolle tällainen asema ei kuulu. RML:n säätämisen yhteydessähän OK 31 lukuun ei tehty mitään muutoksia.

[368] Ks. *KM* 1995:7 s. 70–71 ja *HE* 131/1996 s. 42.

osallistunut tuomari olisi yleensä esteellinen.[369] Kuten aiemmin on ilmennyt, YSL 12.1 §:n 6-kohta muotoiltiin lakivaliokunnassa tuomarin esteellisyyttä koskevan ehdotetun yleissäännöksen mukaiseksi,[370] mikä viittaa siihen, että säännöksiä tulisi myös tulkita yhdenmukaisesti. Toisaalta on otettava huomioon syyttäjän erilainen asema – syyttäjä ei ole viimekätinen ratkaisuelin kuten tuomioistuin, jonka käsiteltäväksi asia on aina mahdollista saattaa (ks. III B 1.3 *g.*). Tämän vuoksi on mahdollista, että esim. palautustapauksessa syyttäjä ei ole esteellinen, vaikka jutun ratkaissut tuomari olisikin (syyttäjä ei toimi uudessa käsittelyssä asian *ratkaisijana*). – Näiden näkökohtien valossa syyttäjän esteellisyyttä po. tilanteessa tulisi arvioida tapauskohtaisesti. Jos ylimääräisen muutoksenhaun peruste liittyy syyllisyyskysymykseen, epäily syyttäjän puolueettomuudesta on perustellumpi kuin jos kyse on ollut menettelyvirheestä. Toiseksi, jos muutoksenhakijana on ollut syyttäjä, hänen puolueettomuuttaan ei ole aihetta epäillä samoin kuin jos hakijana on ollut rangaistusmääräyksen saanut. Kolmanneksi asiaan voi vaikuttaa se, tapahtuuko uusi käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä vai normaalissa oikeudenkäynnissä, jossa syyttäjä ei ole ratkaisijan asemassa.

c. Rangaistusmääräyksen korjaamisesta

Rangaistusmääräyksessä havaitun kirjoitus- tai laskuvirheen taikka muun siihen rinnastuvan selvän virheen oikaisemiseksi ei käytetä ylimääräisiä muutoksenhakukeinoja, vaan RML 19 §:n mukaan syyttäjän on itse korjattava sellainen virhe, jos rangaistusmääräys ei korjauksen johdosta muutu ankarammaksi. Säännös vastaa tuomiossa olevan vastaavanlaisen virheen korjaamista koskevaa OK 24 luvun 10 §:ää.[371] Esitöiden mukaan säännöksen nojalla voitaisiin korjata esimerkiksi nimeä koskevat selvät virheet,[372] kerto-

---

[369] Ks. *OLJ* 2/1996 s. 87–89 ja s. 96–97.

[370] Ks. *LaVM* 20/1996 s. 7–8.

[371] RML:a valmistelleen työryhmän ehdotukseen ei sisältynyt säännöstä po. virheiden korjaamisesta, mutta mietinnön perusteluissa oli viitattu OK 24:10:n säännökseen. Oikeuskansleri piti ehdotuksesta antamassaan lausunnossa OK 24:10:n soveltamista *syyttäjän* antamaan rangaistusmääräykseen tulkinnanvaraisena ja viittasi siihen, että Ruotsissa vastaavaa RB 30:13:n säännöstä ei katsottu voitavan soveltaa rangaistusmääräykseen ja sen vuoksi rangaistusmääräysmenettelyä koskevaan RB 48 lukuun oli myöhemmin lisätty asiaa koskeva 12 a § (Lag 1982:1123). Ks. *Oka* 1992 s. 140. – OK 24:10:n tulkinnasta ks. *Aalto* 1961 s. 739 ss.

[372] Jos rangaistusmääräys on annettu toisen henkilön tai väärällä nimellä, on noudatettava OK 31 luvun 11 §:ää, jonka nojalla korkein oikeus voi purkaa rangaitusmääräyksen ja myös välittömästi oikaista sitä syytetyn vahingoksikin, jos erehdys on johtunut hänen syystään.

laskuvirhe, osoitteessa tai henkilötunnuksessa oleva virhe sekä rangaistusmääräykseen merkitty virheellinen lainkohta.[373]

Ennen virheen korjaamista vastaajalle on tarvittaessa varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Jos määrätty rangaistus lievenee korjauksen johdosta, syyttäjän on ilmoitettava uudesta rangaistuksesta syytetylle sekä rangaistusmääräyksen täytäntöönpanosta huolehtivalle viranomaiselle (ks. RML 19 § verr. 13 §). OK 24:10.3:n mukaan asianosaisella on oikeus *kannella virheen korjaamisesta* 30 päivän kuluessa siitä, kun hän on saanut korjaamisesta tiedon, mutta vastaavaa säännöstä ei ole RML 19 §:ssä ja on epäselvää, voidaanko ensin mainittua säännöstä analogisesti soveltaa myös rangaistusmääräyksen korjaamiseen. RML 19 §:n esitöissä kysymystä ei ole käsitelty. Kun RML 19 §:n mukaan rangaistusmääräys ei saa korjauksen johdosta muuttua ankarammaksi, mutta vastaavaa ehtoa ei ole OK 24:10:ssä, on mahdollista, että kantelumahdollisuutta on pidetty tarpeettomana. Olisi kyllä epätyydyttävää, jos epäillyllä ei olisi mitään oikeusturvakeinoa virheellisenä pitämäänsä korjausta vastaan, sillä on epäselvää, voidaanko RML 18 §:n tai OK 31 luvun säännöksiäkään soveltaa rangaistusmääräyksen korjaamisen oikaisuun. Näistä syistä OK 24:10.3:n analoginen soveltaminen olisi tässä sallittava.[374] Kanteluinstanssiksi voitaneen puoltaa käräjäoikeutta.

[373] Ks. *HE* 63/1993 s. 22. – Rikosnimikkeen ja rangaistussäännösten muuttaminen ei kuitenkaan voi tulla itseoikaisuna kysymykseen enää rangaistusmääräyksen antamisen jälkeen. Rangaistusmääräyksen ratkaisuosasta puuttuvat tuomiolauselmaa tarkoittavat rastit on katsottu (jo RangMäärL:n aikana) voitavan lisätä ns. kokoonpanovirheen korjauksena. Ks. myös *OKV Jaatinen – Nurminen* 1993 s. 56 sekä *OMO* 1993 s. 26–27. – Viimeksi mainituissa tapauksissa on käytännössä usein kysymys menettämisseuraamusvaatimuksen ratkaisua osoittavan »rastin» puuttumisesta. Kun mistään ei ilmene, kuinka syyttäjä oli tarkoittanut menettämisvaatimuksen ratkaista (tosiasiassa syyttäjä ei kenties ole edes pohtinut koko kysymystä), on kyllä periaatteelliselta kannalta arveluttavaa, että lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavaan ratkaisuun voidaan »kokoonpanovirheenä» lisätä *joko* menettämisseuraamuksen määräävä *tai* määräämättä jättävä ratkaisu.

[374] Vrt. Ruotsissa epäillyllä ei ilmeisesti ole mahdollisuutta valittaa tai kannella korjauspäätöksestä, mutta sen tekemisen edellytykseksi on asetettu, ettei epäilty vastusta korjaamista. Ks. jakso III B 2.4.

2. Ruotsi

2.1 RB 48 luvun soveltamisala

a. Soveltamisalaan kuuluvista asioista ja seuraamuksista

Ruotsissa rangistusmääräysmenettely otettiin käyttöön vuonna 1948 RB:n voimaantulon myötä. Alunperin menettelyssä voitiin määrätä enintään 20 päiväsakkoa tai rahasakko, joka oli alistettava tuomioistuimelle, jos sen määrä oli enemmän kuin 100 kruunua. Soveltamisalaa on sittemmin laajennettu lukuisia kertoja.[375] RML:n voimaantullessa (1.1.1994) sen ja RB 48 luvussa säädetyn rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalat olivat vielä melko lähellä toisiaan. Tuolloin RB:n mukaisessa menettelyssä voitiin määrätä sakkorangaistus ja menettämisseuraamus tai muu sellainen erityinen oikeusseuraamus (särskild rättsverkan) rikoksesta, josta ei ollut säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta. Merkille pantava ero oli kuitenkin jo tuolloin se, että alle 18-vuotiaalle rikoksentekijälle rangaistusvaatimus voitiin antaa *riippumatta* rikoksesta *in abstracto* säädetystä rangaistuksesta. Viimeisimmät RB 48 luvun muutokset liittyivät rikosuhrirahaston (brottsofferfond) perustamiseen ja *Åklagarutredningen -90* mietinnön (»Ett reformerat åklagarväsende» SOU 1992:61) ehdotusten toteuttamiseen. Näiden muutosten johdosta sekä rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävien asioiden että siinä määrättävien seuraamusten piiri on merkittävästi laajentunut.

RB 48 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan *menettelyssä voidaan käsitellä* sakkorangaistusta koskeva vaatimus rikoksesta, jonka *rangaistusasteikkoon sisältyy sakko*. Rikoksesta säädetyllä ankarimmalla rangaistuksella ei siis ole merkitystä, kunhan asteikkoon vain sisältyy myös sakko.[376] Rangaistussäännöksen mukainen sakko voi olla päiväsakkoja tai rahasakko (penningböter), mutta ei ns. normeerattu sakko.[377] Rangaistusmääräysmenettelyssä käsitel-

---

[375] Ks. *Fitger* s. 48:3–4 ja s. 48:13, missä on esitetty tiivistelmä toteutetuista soveltamisalan laajennuksista.

[376] Soveltamisalan laajennusta perusteltiin erityisesti sillä, että yhtä ankarilla sakkorangaistuksilla rangaistavien rikosten rangaistusarvo on sama riippumatta asianomaisten rikosten rangaistusasteikoista in abstracto, eikä lainsäätäjä rangaistusasteikkoja muotoillessaan ollut yleensä kiinnittänyt huomiota niiden vaikutukseen prosessimuodon valintaan esim. harkitessaan, muodostetaanko rikoslajia varten yksi asteikko vai erilliset asteikot privilegioiduille ja kvalifioiduille tekomuodoille. Ks. *prop.* 1994/95:23 s. 99.

[377] Normeeratulle sakolle, joka on rahasakon erityinen muoto, on määrätty erityinen

tävien rikosasioiden piiriä on lailla 1996:1462 laajennettu 1.7.1997 lukien siten, että menettelyssä voidaan periaatteessa rikoksen rangaistusasteikosta riippumatta käsitellä ehdollista tuomiota (villkorlig dom) koskeva rangaistusvaatimus. Nuorten osalta menettelyssä voidaan määrätä vain sakko ja soveltamisala määräytyy – kuten yllä todettiin – pelkästään rikoksesta in concreto seuraavan rangaistuksen perusteella. Merkille pantavaa on, että arvioidessaan nuoren osalta rangaistuksen ankaruutta in concreto syyttäjän tulee ottaa huomioon ne erityiset säännökset (BrB 29 luvun 5 § ja 7 §), joiden mukaan tuomioistuin saa tuomita lievempään rangaistukseen kuin rikoksesta on säädetty eli *alittaa rangaistusminimin*. Tämä nykyisin LUL 15 §:ssä (1994:1763) oleva erityissäännös omaksuttiin Ruotsissa vuoden 1988 nuoria rikoksentekijöitä koskevan uudistuksen yhteydessä, jolloin säännöstä pidettiin johdonmukaisena sen periaatteen kanssa, että nuorten joutumista tuomioistuimeen tulisi välttää niin pitkälle kuin mahdollista.[378] Toisaalta pidettiin tärkeänä, että erityissäännöksen sallimissa normaalisti rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan ulkopuolelle jäävissä vakavammissa tapauksissa nuorelle tehdään selväksi, että yhteiskunta suhtautuu vakavasti hänen tekoonsa. Tämän vuoksi syyttäjän on pääsääntöisesti annettava LUL 15 §:ään nojautuva rangaistusvaatimus nuorelle *henkilökohtaisesti* ja mikäli mahdollista, tämän *huoltajan läsnäollessa*.[379]

---

laskentaperuste (BrB 25:1). Normeeratut sakot ovat harvinaisia. Sellainen on esimerkiksi *lag (1950:596) om rätt till fiske* 35 c §:ssä, jonka mukaan määräysten vastaisesta troolikalastuksesta voidaan tuomita sakkorangaistus, joka on vähintään tuhat kruunua ja enintään sata kertaa kalastusaluksen moottorin hevosvoimia (DIN) vastaava kruunumäärä (!).

[378] Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 22. Uudistuksen pohjana ollut lainvalmisteluasiakirja *Ds Ju* 1987:11 sai tältä osin lausuntokierroksella enimmäkseen myönteistä palautetta. Kielteisesti rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan laajentamisehdotukseen nuorten osalta suhtauduttiin lähinnä tuomioistuinlaitoksen taholla, missä ehdotuksen katsottiin merkitsevän jälleen lainkäyttötehtävien siirtymistä tuomioistuimilta syyttäjille. Ks. *prop.* 1987/88:135 s. 21.

[379] Sanottu menettelymääräys on nykyisin asetuksen *förordning 1994:1763 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare* 1 §:ssä. Jos henkilökohtainen tapaaminen ei ole mahdollinen tai jos rikos on vähäinen, tiedoksianto saa kuitenkin tapahtua kirjallisesti. – *Åklagarutredningen* ehdotti, että rikos olisi LUL 15 §:ää vastaavalla tavalla voitu myös täysi-ikäisten rikoksentekijöiden osalta käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä siinä tapauksessa, että rangaistusasteikosta poikkeamiseen oikeuttavien säännösten nojalla rangaistus olisi vain sakkoa. Hallituksen esityksessä ja eräissä ehdotuksesta annetuissa lausunnoissa kuitenkin katsottiin, että rangaistusminimin alittaminen edellyttää sellaista harkintaa, joka kuuluu tuomioistuimelle, eikä tästä periaatteesta poikkeamiselle ollut sellaisia vastasyitä kuin nuorten rikoksentekijöiden kohdalla. Ks. *SOU* 1992:61 s. 198–200 ja *prop.* 1994/95:23 s. 98–100.

RB 48 luvun mukaisessa menettelyssä määrättävien *seuraamusten* piiriin kuuluvat (1) sakkorangaistus, (2) villkorlig dom, (3) menettämisseuraamus, (4) erityinen oikeusseuraamus maksuna rikosuhrirahastoon (särskild rättsverkan i form av avgift till brottsofferfond), (5) muu erityinen oikeusseuraamus (särskild rättsverkan) ja (6) rikokseen perustuvasta yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta johtuva maksuvelvollisuus (enskilt anspråk avseende betalningsskyldighet i anledning av brottet).

Sakkorangaistus voidaan määrätä joko päiväsakkoina tai rahasakkona.[380] Sakkorangaistuksen suuruudelle ei ole enää asetettu mitään erityisiä vain rangaistusmääräysmenettelyä koskevia rajoituksia. Sakkorangaistus voidaan määrätä rangaistusmääräysmenettelyssä myös sellaisessa BrB 34:1.1:n 2-kohdan tarkoittamassa jälkikonkurrenssitilanteessa, jossa myöhemmin ilmenneestä rikoksesta tuomitaan erikseen sakkoon.[381]

Villkorlig dom voidaan määrätä rangaistusmääräysmenettelyssä joko yksin tai oheissakon kanssa. Edellytyksenä on, että epäilty on rikoksen tehdessään ollut 18 vuotta täyttänyt ja on ilmeistä (uppenbart), että tuomioistuin tuomitsisi rikoksesta sanotun seuraamuksen.

> Rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan laajentamista villkorlig dom -seuraamukseen ehdotettiin *Åklagarutredningen -90* mietinnössä *SOU* 1992:61. Ehdotusta perusteltiin sillä, että eräissä tapauksissa sanotun seuraamuksen määrääminen on vakiintuneen tuomioistuinkäytännön mukaista ja siten helposti syyttäjän ennakoitavissa (esim. eräät ainutkertaisen luonteiset varkaudet ja oman tilin käyttöön tai sairauskassojen varoihin liittyvät petokset) ja asiat voidaan usein ratkaista tuomioistuimen pääkäsittelyssä syytetyn poissaolosta huolimatta. Lisäksi syyttäjällä oli jo RB 20:7.1:n 2-kohdan perusteella valta erityisistä syistä päättää seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä, jos odotettavissa oleva seuraamus on villkorlig dom. Hallituksen esityksessä *prop.* 1994/95:23 ehdotukseen suhtauduttiin torjuvasti, samoin kuin useissa ehdotuksesta annetuissa lausunnoissa, sillä villkorlig dom on seuraamuksena vankeuden tasolla ja liittyy siten suhteellisen vakaviin rikoksiin. Sanotun hallituksen esityksen perusteluiden mukaan villkorlig dom

[380] Sakko tuomitaan sen lajisena kuin rangaistussäännöksessä on määrätty. Jos sakon lajia ei ole määrätty, se tuomitaan päiväsakkoina. Ruotsissa vuoden 1992 alusta voimaan tulleen uudistuksen (SFS 1991:240, esitöistä ks. *prop.* 1990/91:68 ja *JuU* 1990/91:JuU 10 Böter) myötä päiväsakkojen alin lukumäärä on kuitenkin 30 päiväsakkoa ja sitä lievempi sakkorangaistus on määrättävä rahasakkona. Rahasakon vähäimmäismäärä on 100 kruunua ja enimmäismäärä yhdestä rikoksesta 2 000 kruunua ja yhteisenä rangaistuksena useista rikoksista 5 000 kruunua.

[381] Tästä käytännössä jo aiemmin sovelletusta mahdollisuudesta on lainmuutoksen 1996:1462 yhteydessä otettu RB 48:4.1:een nimenomainen säännös.

-seuraamuksen määrääminen rangaistusmääräysmenettelyssä olisi johtanut periaatteellisesti merkittävään lainkäytön painopisteen siirtymiseen tuomioistuimelta syyttäjälle, mitä ei voitu hyväksyä. Kun villkorlig dom tuomitaan usein ensikertaisille lainrikkojille, pidettiin kriminaalipoliittiselta kannalta tärkeänä, että seuraamuksen määrää tuomioistuin. Jos villkorlig dom voitaisiin määrätä rangaistusmääräysmenettelyssä, sitä ei todennäköisesti pidettäisi niin vakavana seuraamuksena kuin on tarkoitettu ja tämä seuraamuksen rangaistusarvon alentuminen saattoi heijastua myös niihin tapauksiin, joissa tuomioistuin määrää sanotun seuraamuksen. Ehdotus saattoi siten vaikuttaa haitallisesti yksilöiden käsityksiin erilaisten lainrikkomusten vakavuudesta ja siten moraalikäsityksiin yhteiskunnassa.[382]

Näistä syistä ehdotus ei tuolloin toteutunut, mutta jo seuraava hallitus esitti vastaavaa uudistusta, joka siis toteutettiin. Esityksen *prop.* 1996/97:8 perusteluissa (s. 11–13) viitattiin viime vuosien uudistuksiin, joilla oli pyritty vähentämään tuomioistuinten työtaakkaa. Tavoitteena oli ollut, että tuomioistuinkäsittely pidetään vain sellaisissa tapauksissa, joissa osapuolet ovat erimielisiä tai joissa on kyse vakavista tai monimutkaisista (komplicerade) rikoksista. Tuomioistuinkäsittelyn kriminaalipoliittisen merkityksen osalta todettiin, että esityksen tarkoittamissa tapauksissa asia voitiin käsitellä tuomioistuimessa syytetyn poissaollessa, jolloin syytetyn kannalta ero rangaistusmääräysmenettelyyn oli usein merkityksetön. Yhteiskunnan reaktion vakavuutta voitiin painottaa siten, että syyttäjä antaa villkorlig dom -seuraamuksen sisältävän rangaistusvaatimuksen epäillylle henkilökohtaisesti, kuten meneteltiin myös syyttämättä jätettäessä RB 20:7.1:n 2-kohdan nojalla. *Nuorten* osalta todettiin (*ibid.* s. 14): »Påföljdssystemet när det gäller ungdomar är rikt differentierat och påföljdsvalet i det enskilda fallet kan därmed vara särskilt svårt. Att den unge får rätt påföljd är naturligtvis av yttersta vikt. De fall där en ung person begått brott för vilket straffet ligger över bötesnivån bör med hänsyn till det som har sagts nu inte undantas den kvalificerade prövning som domstolsalternativet erbjuder.» *Oikeusturvanäkökohtien* osalta esityksessä painotettiin (s. 14) syyllisyys- ja seuraamuskysymyksen selvyyden vaatimusta, rajattiin pois (s. 15) mahdollisuus hyväksyä villkorlig dom -seuraamuksen sisältävä rangaistusvaatimus asiamiehen välityksellä sekä (s. 16) mahdollisuus liittää seuraamukseen BrB 27:5:n mukaisia ehtoja vahingonkorvausvelvollisuuden suorittamisesta samoin kuin (s. 17) mahdollisuus määrätä seuraamuksesta BrB 34:1.1:n 1 ja 3 kohdan mukaisissa konkurrenssitilanteissa.

Menettämisseuraamuksen arvolle ei ole laissa säädettynä mitään rajaa. Valtakunnansyyttäjän antamiin ohjeisiin perustuneen vakiintuneen käytännön mukaan rangaistusmääräysmenettelyssä ei kuitenkaan ole vaadittu an-

[382] Ks. lähemmin *SOU* 1992:61 s. 204–207 ja *prop.* 1994/95:23 s. 98 ja s. 100–101.

karampaa menettämisseuraamusta kuin on ollut mahdollista määrätä syyttäjän päätöksellä konfiskaatiota koskevan erityislain *lag (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.* nojalla. Ennen 1.4.1995 voimaan tullutta muutosta syyttäjä sai sanotun lain mukaan päättää takavarikoidun omaisuuden konfiskoinnista, jos sen arvo oli vähemmän kuin 1/10 ns. *basbeloppetista.*[383] Jos omaisuudella ei ollut myyntiarvoa (esim. asiakirjamateriaali), konfiskaatio oli pääsääntöisesti saatettava tuomioistuimen ratkaistavaksi. Konfiskaatiolakia muutettiin samassa yhteydessä kuin rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa laajennettiin ja lainmuutoksen (1994:1422) jälkeen syyttäjä saa päättää takavarikoidun omaisuuden konfiskoinnista, paitsi jos sen arvo nousee *merkittävään summaan* (»betydande belopp») tai jos muista erityisistä syistä menettämisseuraamus on ratkaistava tuomioistuimessa.[384] Esitöiden mukaan syyttäjän ratkaisuvallan rajana olisi omaisuuden arvon osalta noin 100 000 kruunua eikä omaisuuden myyntiarvon puuttuminen olisi enää ratkaisun esteenä, jolleivät erityiset syyt vaadi tuomioistuinkäsittelyä. Erityinen syy voisi olla epävarmuus siitä, onko konfiskaatiota puoltavien argumenttien painoarvo hyväksyttävässä suhteessa toimenpiteestä sen kohteelle aiheutuviin haittoihin.[385]

---

[383] »Basbeloppet» on pohjana laskelmissa, jotka tehdään *lagen (1962:381) om allmän försäkring* nojalla. Basbeloppettia käytetään muuallakin lainsäädännössä ilmaisemassa tiettyä arvoa. Järjestelmä on varsin käytännöllinen, sillä hallitus määrää vuosittain basbeloppetin suuruuden yleisen hintatason kehityksen perusteella, jolloin kaikki basbeloppettiin sidotut edellytykset seuraavat jatkuvasti rahan arvon muutoksia. – Basbeloppetin arvo on painettuna Sveriges rikes lag -teoksen viimeiselle sivulle.

[384] Esitöiden mukaan ei ollut johdonmukaista, että syyttäjällä oli periaatteessa rajoittamaton oikeus käsitellä menettämisseuraamus rangaistusmääräysmenettelyssä, kun taas muutoin syyttäjän valtaa päättää konfiskaatiosta oli voimakkaasti rajoitettu (ks. *SOU* 1992:61 s. 229 ja *prop.* 1994/95 s. 111). Rinnastus ei kyllä ole aivan oikeaan osunut, sillä rangaistusmääräysmenettelyssä syyttäjä *esittää hyväksyttäväksi* menettämisvaatimuksen, kun taas konfiskaatiota koskevan erityislain mukaan syyttäjä *päättää* menettämisseuraamuksesta. Lisäksi voidaan todeta, että esitöissä kuvattua epäjohdonmukaisuutta ei RÅ:n ohjeiden johdosta ole ollut, vaan molemmissa menettelyissä on sovellettu samaa konfiskaatiolain mukaista arvorajaa. Laajennusta on siis tavallaan perusteltu sellaisella syyttäjän vallalla, jota käytännössä ei ole ollut olemassa. *Åklagarutredningen* totesi, että jos sen ehdotus konfiskaatiolain mukaisesta syyttäjän ratkaisuvallan laajennuksesta toteutuu, RÅ:n tulee sitä vastaavasti muuttaa rangaistusmääräysmenettelyä koskevia ohjeitaan (ks. *SOU* 1992:61 s. 223).

[385] Ks. *prop.* 1994/95:23 s. 124–125. Arvorajan »betydande belopp» tulkinnassa voidaan esitöiden mukaan nojautua törkeää varkautta ja törkeää petosta koskeviin rangaistussäännöksiin ja niiden soveltamiskäytäntöön; ks. BrB 8:4 ja 9:3, joissa molemmissa on yhtenä mahdollisena kvalifiointiperusteena mainittu »om gärningen avsett betydande värde».

> Konfiskaatiolain mukaisessa järjestyksessä voidaan ratkaista menettämisseuraamus silloin, kun se ei koske ketään, joka on syytteessä rikoksesta. Lakia voidaan soveltaa esimerkiksi silloin, kun syyttäjä on tehnyt seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen, mutta rikokseen liittyy menettämisseuraamus. Syyttäjän ratkaisuvalta koskee vain *takavarikoidun* omaisuuden konfiskaatiota ja ratkaisusta on tehtävä kirjallinen päätös. Se, jota päätös koskee, saa ilmoittaa syyttäjälle tyytymättömyyttä kuukauden kuluessa siitä, kun hän on saanut päätöksestä tiedon. Tyytymättömyyden ilmoituksella *syyttäjän päätös raukeaa.* Jos syyttäjä ei kumoa takavarikkoa, hänen tulee panna tuomioistuimessa vireille menettämisvaatimusta koskeva kanne. Jollei syyttäjä kuukauden kuluessa tyytymättömyydenilmoituksesta ole pannut kannetta vireille, *takavarikko raukeaa.*[386]

Erityinen oikeusseuraamus maksuna rikosuhrirahastoon perustuu 1.7.1994 voimaan tulleeseen lakiin *lag (1994:419) om brottsofferfond.* Lain mukaan se, joka tuomitaan yhdestä tai useammasta rikoksesta, joista jonkun rangaistus*asteikkoon* sisältyy vankeutta, on samalla velvoitettava suorittamaan rikosuhrirahastoon 300 kruunun maksu. Maksuvelvollisuus määrätään myös rangaistusmääräysmenettelyssä. Maksua ei kuitenkaan määrätä tuomitsematta jättämisen (påföljdseftergift) yhteydessä.[387] Kun esimerkiksi näpistyksen rangaistusasteikkoon Ruotsissa sisältyy vankeus, voi maksu rikosuhrirahastoon merkitä rangaistukseen verrattuna huomattavaakin lisäseuraamusta.

Muu erityinen oikeusseuraamus voi tarkoittaa esimerkiksi päihdetutkimuskustannusten (verikokeen) korvaamista valtiolle.[388] Ruotsissa suuri osa rattijuopumuksista voidaan käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä, sillä ajokorttiin liittyvät seuraamukset käsitellään ja ratkaistaan hallinnollisessa järjestyksessä.[389]

---

[386] Ks. konfiskaatiolain 3 §:n 1–3 mom. laissa 1994:1422. Mainitulla lainmuutoksella avattiin myös *poliisille* valta päättää konfiskaatiosta, jos omaisuuden arvo on vähemmän kuin 1/10 basbeloppetista ja on selvää (uppenbart), että edellytykset siihen ovat olemassa (ks. 3 §:n 4–5 mom.). Konfiskaatiolain alkuperäisistä esitöistä ks. *prop.* 1986/87:6.

[387] Lain esitöistä ks. *prop.* 1993/94:143. Rahaston varat tulee lain 3 §:n mukaan käyttää rikosten uhreja hyödyttävään toimintaan. Rikosuhrirahastosta annetun asetuksen (1994:426) mukaan rahastosta voidaan myöntää avustuksia (1) aatteellisten organisaatioiden rikosuhreihin liittyvään toimintaan, (2) yksityiseen tai julkiseen rikosuhreja koskevaan toimintaan ja (3) rikosuhrikysymyksiä koskevaan tutkimukseen, koulutukseen ja tiedotukseen.

[388] Ks. *SOU* 1992:61 s. 197, *prop.* 1994/95:23 s. 99 ja 101, *RÅC* I:102 s. 5, *Fitger* s. 48:8 ja s. 48:22–23 sekä *lag (1946:864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål.*

[389] Ajokorttiin liittyviä kysymyksiä liikennerikosten yhteydessä on käsitelty perusteellisesti komitean *Körkort 2000* mietinnössä »Säkrare förare» *SOU* 1991:399.

Rikokseen perustuva asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus on RB 48 luvun 1.12.1995 voimaan tulleen 5 a §:n (1994:1412) mukaan sisällytettävä rangaistusvaatimukseen, jos asianomistajan vaatimus koskee maksuvelvollisuutta ja jos vaatimus on luonteeltaan sellainen, että syyttäjä olisi RB 22 luvun 2 §:n nojalla velvollinen ajamaan vaatimusta tuomioistuimessa käsiteltävän syyteasian yhteydessä. Mainitun lainkohdan mukaan syyttäjän on asianomistajan pyynnöstä ajettava tämän yksityisoikeudellista vaatimusta syytteen yhteydessä, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa ja jos vaatimus ei ole ilmeisen perusteeton.

> Uudistusta perusteltiin painavilla käytännöllisillä ja prosessitaloudellisilla syillä, joiden mukaan rikosoikeudelliset vastuu- ja yksityisoikeudelliset korvauskysymykset on tarkoituksenmukaista käsitellä yhdessä. Uudistus oli myös yhdensuuntainen asianomistajan aseman vahvistamiseen tähtäävien viimeaikaisten pyrkimysten kanssa. Epäillyn osalta arvioitiin, että hänen on helpompi ottaa kantaa yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin kuin rikosoikeudellisiin vastuu- ja seuraamuskysymyksiin, jotka joka tapauksessa sisältyvät rangaistusvaatimukseen. Perusteluissa vedottiin myös 1.1.1992 muuttuneeseen maksamismääräysmenettelyyn, jossa myös vahingonkorvausvaatimusten käsittely tuli mahdolliseksi ja jossa hakemukset tutkii tuomioistuimen sijasta täytäntöönpanoviranomainen (kronofogdemyndighet). Kun tuomioistuimen myötävaikutusta ei vaadita maksamismääräysmenettelyssä, jossa vastaajan passiivisuudesta seuraa maksuvelvollisuus, vahingonkorvausvaatimuksen käsittelyä rangaistusmääräysmenettelyssä, joka edellyttää vastaajan aktiivista hyväksymistä, pidettiin vastaajan edun kannalta jopa parempana kuin ensin mainittua menettelyä. Maksuvelvollisuuden suuruudelle ei katsottu aiheelliseksi asettaa ylärajaa, sillä sellaista ei ole myöskään maksamismääräysmenettelyssä.[390]

b. Eräistä menettelyn rajoituksista

RB 48 luvun mukaisessa menettelyssä voidaan käsitellä vain *yleisen syytteen alaisesta rikoksesta* (brott som hör under allmänt åtal) johtuvat vaatimukset. Tämän rajoituksen käytännöllinen merkitys ei kuitenkaan ole liki-

[390] Ks. *SOU* 1992:61 s. 200–204 ja *prop.* 1994/95:23 s. 101–103. *Åklagarutredningen* ehdotti, että menettelyssä olisi voitu käsitellä myös muut kuin korvausvaatimukset, esimerkiksi vaatimus tietyn omaisuuden luovuttamisesta tai vahvistuskanteen luonteiset vaatimukset esim. paremmasta oikeudesta. Hallituksen esityksessä tällaisia vaatimuksia pidettiin komplisoituina ja harvinaisina, minkä vuoksi soveltamisala rajattiin vain maksuvelvollisuutta tarkoittaviin vaatimuksiin.

kään sellainen, mikä vastaavan rajoituksen merkitys oli RangMäärL:ssa ennen sen vuoden 1991 alusta voimaan tullutta soveltamisalan laajennusta asianomistajarikoksiin. RB 20:3.1:n mukaan yleisen syytteen alaisia ovat kaikki rikokset, paitsi ne, joista on nimenomaisesti toisin säädetty. Viimeksi mainittuja rikoksia, joista nimenomaisen säännöksen mukaan vain asianomistaja saa nostaa syytteen, ovat BrB:ssä kriminalisoiduista teoista ainoastaan eräät kunnianloukkausrikokset (*förolämpning* eräissä tapauksissa, ks. BrB 5:5). BrB:ssä on tosin useita rikoksia, joissa yleisen syytteen nostamisen edellytyksenä on asianomistajan syyttämispyyntö, mutta RB:n mukaan myös nämä rikokset ovat yleisen syytteen alaisia.[391] Jos syyttämispyyntö on esitetty, tällainen rikos voidaan siis käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä.[392]

RB 48 luvun mukaisessa rangaistusmääräysmenettelyssä ei voida käsitellä pelkkää konfiskaatiovaatimusta tai vaatimusta muusta yllä mainitusta seuraamuksesta ilman rangaistusvaatimusta. Tämä RML:n kannalta hieman epäselvä kysymys on Ruotsissa ratkaistu RB 48 luvun 1 §:ssä, jonka mu-

---

[391] Ks. esim. *Ekelöf – Boman* 1996 s. 57 ja *Fitger* s. 20:7.

[392] Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa rikokset jaetaan syyteoikeuden järjestelyä silmällä pitäen usein kolmeen ryhmään: 1) asianomistajarikoksiin *(målsägandebrott)*, 2) ilmiantorikoksiin *(angivelsebrott)* ja 3) syyttäjärikoksiin *(åklagarbrott)*. Se, mitä rikoksia kuhunkin ryhmään luetaan, vaihtelee hieman kirjoittajan ja näkökulman mukaan, sillä eräiden rikosten syyteoikeuden järjestelyä koskevista erityissäännöksistä johtuu, ettei rikosten yksiselitteinen jaottelu kolmeen ryhmään näytä mahdolliselta. *Rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan kannalta* kolmijaolla ei ole merkitystä – menettelyssä voidaan käsitellä kaikki muut paitsi ne rikokset, joissa asianomistajalla on yksinomainen syyteoikeus. *Virallisen syyttäjän syyteoikeuden kannalta* viimeksi mainitut rikokset voidaan lukea asianomistajarikoksiin, ilmiantorikoksiin taas sellaiset rikokset, joissa virallisen syyttäjän syyteoikeuden edellytyksenä on asianomistajan syyttämispyyntö ja syyttäjärikoksiin muut rikokset (ks. *Ekelöf – Boman* 1996 s. 57, *Elwing* 1993 s. 90 ja *Fitger* s. 20:7). *Asianomistajan syyteoikeuden kannalta* voidaan asianomistajarikoksiin lukea sekä ne rikokset, joissa asianomistajalla on yksinomainen syyteoikeus, että ne rikokset, joissa asianomistajalla on virallisen syyttäjän kanssa rinnakkainen syyteoikeus. Tällaisiin rikoksiin kuuluvat BrB 5 luvun kunnianloukkausrikokset (ei siis vain förolämpning, jossa asianomistajalla on eräitä poikkeuksia lukuunottamatta yksinomainen syyteoikeus) ja RB 20 luvun 8 §:n 3 mom:ssa mainitut rikokset »falsk eller obefogat åtal, falsk angivelse eller annan osann tillvitelse angående brott», joista asianomistaja saa nostaa syytteen ilman, että syyttäjä on ensin päättänyt jättää syytteen nostamatta (ks. *Heuman* 1973 s. 61 ja *Jareborg* 1979 s. 45). Ilmiantorikoksiin puolestaan voidaan niiden rikosten lisäksi, joissa syyttämispyyntö on välttämätön ehto virallisen syyttäjän syyteoikeudelle, lukea myös ne rikokset, joissa syyttämispyyntö on jonkin muun edellytyksen kanssa vaihtoehtoinen edellytys virallisen syyttäjän syyteoikeudelle (ks. *Heuman* 1973 s. 63). Tavallisesti tuo vaihtoehtoinen edellytys on »åtal är påkallat ur allmän synpunkt». Tällaiset ns. erityiset syyteharkintasäännökset tulevat esille jaksossa IV 2.

kaan menettelyn perusedellytyksenä on »fråga om ansvar för brott». Tämän vuoksi muita seuraamuksia voidaan rangaistusmääräysmenettelyssä (kuten myös samassa luvussa säännellyssä rikesakkomenettelyssä) käsitellä vain rangaistusvaatimuksen *ohella*.[393]

RB 48 luvun mukaista rangaistusvaatimusta pidetään *yhtenä kokonaisuutena*, jota epäilty ei voi hyväksyä vain osittain. Epäillyn tunnustuksen tulee koskea kaikkia rangaistusvaatimukseen otettuja rikoksia ja hyväksymisen vastaavasti kaikkia vaadittuja seuraamuksia. Muussa tapauksessa syyttäjän tulee saattaa asia kaikkine vaatimuksineen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Hyväksytty rangaistusvaatimus puolestaan on kokonaisuudessaan lainvoimaisen tuomion veroinen, ja sen oikeusvoimavaikutus ulottuu kaikkiin vaatimukseen sisällytettyihin seuraamuksiin.[394] Tämän vuoksi Ruotsin rangaistusmääräysmenettely ei herätä sellaisia kysymyksiä erilaisista ratkaisuvaihtoehdoista, kuin RML:n osalta on edellä jaksossa 1.1. *e.* käsitelty. Tämä johtuu myös siitä jäljempänä lähemmin esille tulevasta seikasta, että kun Ruotsissa rangaistusvaatimuksen antaa syyttäjä syyteharkinnan jälkeen, tarvetta »rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseen» joltakin osin ei synny.

On kyllä todettava, että epäillyn oikeusturvanäkökohtien kannalta ei ole yhdentekevää, käsitelläänkö yksityisoikeudellinen vaatimus erillisessä summaarisessa prosessissa vai osana rangaistusvaatimusta (vrt. edellä alav. 390 kohdalla tämän soveltamisalan laajennuksen puolesta esitettyjä perusteluja). Kun rangaistusvaatimusta ei voi hyväksyä vain osittain, epäillyn asema muodostuu sitä hankalammaksi ja rangaistusvaatimus sitä painostavammaksi, mitä enemmän erilaisia vaatimuksia siihen sisältyy. Epäilty saattaa esimerkiksi pitää vaadittua rangaistusta ja muita rikoksen julkisoikeudellisia seuraamuksia asianmukaisina, mutta yksityisoikeudellista vaatimusta perusteettomana tai kohtuuttomana, mutta siitä huolimatta hyväksyä vaatimuksen, kun vaihtoehtona on koko asian siirtyminen tuomioistuinkäsittelyyn.

RB:n rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa ei ole rajoitettu minkään rikoslajin tai asiaryhmän osalta, kuten RML:ssa on virka- ja sotilasrikosten sekä merilaissa tarkoitettujen asioiden osalta tehty.[395] Samantapainen

---

[393] Ks. *Fitger* s. 48:5.

[394] Ks. *SOU* 1992:61 s. 209 ja *Fitger* s. 48:25–26. Menettelyn soveltamisalan laajentaminen villkorlig dom -seuraamukseen ei muuttanut yhden kokonaisuuden periaatetta, joskin tuolloin pohdittiin, pitäisikö sanotun seuraamuksen osalta sallia »takaisinsaannin» (återvinning) mahdollisuus. Ks. *prop.* 1996/97:8 s. 17–18.

[395] RB 48 luvussa on tosin ollut virka- ja sotilasrikokset poissulkevat säännökset, mutta ensin mainittuja koskeva säännös kumottiin vuonna 1975 ja jälkimmäisiä koskeva vuonna 1986. Ks. *Fitger* s. 48:15.

rajoitus on kuitenkin se, että RB 48:5:n mukaan rangaistusvaatimusta ei saa antaa sellaisesta rikoksesta, jonka johdosta aiotaan ajaa vaatimusta *yrityssakon* (företagsbot) tuomitsemisesta.[396] Esitöiden mukaan rajoitus koskee sekä sellaisia tapauksia, joissa yrityssakkoa aiotaan vaatia rikoksen tekijälle, kuin myös tapauksia, joissa yrityssakkovaatimuksen ja rangaistusvaatimuksen kohteena ovat eri henkilöt. Jos esimerkiksi työntekijä on syyllistynyt sellaiseen rikokseen elinkeinotoiminnassa, jonka johdosta tullaan vaatimaan yrityssakkoa elinkeinonharjoittajalle, työntekijää koskevaa rangaistusvaatimusta ei saa ajaa rangaistusmääräysmenettelyssä.[397]

Samassa rangaistusvaatimuksessa voidaan esittää saman epäillyn useista rikoksista johtuvat vaatimukset, jolloin voidaan vaatia myös yhteistä sakkorangaistusta. Näin myös pitää menetellä, sillä RB 48:5:n mukaan rangaistusvaatimusta ei saa antaa, ellei siihen oteta *kaikkia epäillyn rikoksia, jotka syyttäjän tieten ovat syyteharkinnassa* (föreligger till bedömning). Rajoitus on periaatteellisesti ja epäillyn oikeusturvan kannalta tärkeä, sillä yhteinen sakkorangaistus merkitsee yleensä lievempää lopputulosta verrattuna erikseen määrättävien sakkojen summaan. Syyttäjän työekonomisista syistä *strafföreläggandekungörelse* (1970:60, jäljempänä SFK) 4 §:ssä (1991:1360) on kuitenkin säädetty, että syyttäjän ei tarvitse *tutkia*, onko muita epäiltyä koskevia rikoksia syyteharkinnassa, jos rikoksesta ei vaadita ankarampaa rangaistusta kuin 40 päiväsakkoa. Jos vaadittava rangaistus on ankarampi, RÅ on asetuksessa annetun valtuutuksen perusteella määrännyt, että syyttäjän tulee asianomaisen syyttäjänviraston diaaritiedoista tutkia, onko epäillyllä muita rikoksia syyteharkinnassa.[398]

c. Asianomistajan asemasta

Samalla kun asianomistajan yksityisoikeudellisen korvausvaatimuksen käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä tehtiin mahdolliseksi, kavennettiin asianomistajan oikeutta estää rikosasian käsittely sanotussa menettelyssä. Aiemmin syyttäjä ei saanut antaa rangaistusvaatimusta ensinnäkään silloin, kun asianomistaja oli ilmoittanut, että hän aikoo ajaa yksityisoikeudellista vaatimusta rikoksen johdosta. Niissä tapauksissa, joissa syyttäjän on lainmuutoksen

[396] Yrityssakosta ks. BrB 36:7–10, mistä ilmenee mm., että yrityssakkoa ei pidetä Ruotsissa rangaistuksena, vaan se kuuluu rikoksen erityisiin oikeusseuraamuksiin (särskild rättsverkan av brott).

[397] Ks. *Prop.* 1985/86:23 s. 56 ja *Fitger* s. 48:19–20.

[398] Ks. *RÅC* C 46 s. 2.

(1994:1412) jälkeen sisällytettävä asianomistajan vaatimus rangaistusvaatimukseen, asianomistajalla ei olekaan enää tarvetta estää menettelyn käyttöä mainitulla perusteella. Lainmuutoksen yhteydessä kuitenkin katsottiin, että asianomistajan korvausvaatimus ei saa estää rangaistusmääräysmenettelyn käyttöä siinäkään tapauksessa, että syyttäjä ei ota sitä rangaistusvaatimukseen eli jos se ei voi tapahtua ilman olennaista haittaa tai jos vaatimus on ilmeisen perusteeton (RB 22:2). Tällaisten tapausten osalta katsottiin, että intressi käsitellä rangaistusvaatimus ja rikoksen julkisoikeudelliset seuraamukset mahdollisimman prosessitaloudellisessa menettelyssä oli painavampi kuin asianomistajan intressi saada vaatimuksensa käsitellyksi tuomioistuimessa syyteasian yhteydessä.[399] Sen sijaan, kun rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisala ulotettiin vain asianomistajan korvausvaatimukseen, asianomistaja voi RB 48:5:n mukaan estää menettelyn käytön ilmoittamalla, että hän aikoo ajaa rikoksen johdosta *muuta kuin maksuvelvollisuutta koskevaa yksityisoikeudellista vaatimusta.*

Toiseksi rangaistusmääräysmenettelyä ei voinut aiemmin käyttää, jos asianomistaja oli pyytänyt syytteen nostamista tuomioistuimessa. Pelkkä pyyntö riitti estämään menettelyn käytön riippumatta siitä, aikoiko asianomistaja itse esittää jutussa vaatimuksia, joten tämä oikeus oli verrattavissa RML 2 §:n edellyttämään asianomistajan suostumukseen.[400] Lainmuutoksen 1994:1412 esitöissä ei pidetty enää perusteltuna sitä, että asianomistajalla oli mainituin tavoin oikeus disponoida prosessimuodosta, joten tuo oikeus poistettiin.[401]

Asianomistajan asema on hänen yksityisoikeudellisten vaatimustensa kannalta ollut Ruotsissa sikäli edullinen, että 1.7.1994 voimaan tulleen utsökningsbalken 2 luvun 2 §:n muutoksen (1994:421) mukaan asianomistajana

---

[399] Ks. *SOU* 1992:61 s. 204 ja *prop.* 1994/95 s. 102–103.

[400] Erona voidaan nähdä kuitenkin se, että RML:n mukaan menettelyn käyttö edellyttää asianomistajalta aktiivista nimenomaista suostumusta, kun taas RB:n mukaan asianomistajan passiivisuus riitti mahdollistamaan menettelyn käytön.

[401] Ks. *SOU* 1992:61 s. 204 ja *prop.* 1994/95:23 s. 103 ja 120. Esitöissä kysymystä ei lainkaan käsitelty asianomistajan syyteoikeuden kannalta. Vaikka asianomistajalla on normaalisti vain toissijainen syyteoikeus, hänellä on periaatteessa aina mahdollisuus esittää rikoksen johdosta sellainen syyte, kuin hän pitää oikeana. Jos syyttäjä ei nosta lainkaan syytettä, asianomistaja voi nostaa sen itse. Jos taas syyttäjä nostaa syytteen, asianomistaja voi RB 20:8.2:n mukaisesti yhtyä syytteeseen (biträda åtalet) ja tuolloin esittää RB 45:5:n osoittamissa rajoissa *samaa tekoa* koskevan muunlaisen syytteen kuin virallinen syyttäjä (ks. myös *Fitger* s. 20:39). Syytteen käsittely rangaistusmääräysmenettelyssä riistää asianomistajalta tämän oikeuden, joten sen kannalta asianomistajan suostumus on johdonmukainen menettelyn edellytys myös toissijaisen syyteoikeuden järjestelmässä.

olevan luonnollisen henkilön ei ole tarvinnut itse panna vireille tuomioistuimen hänen hyväkseen tuomitseman vahingonkorvauksen täytäntöönpanoa, vaan tuomioistuin on lähettänyt tuomion automaattisesti täytäntöönpanoviranomaiselle. Kun rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa laajennettiin asianomistajan yksityisoikeudellisiin vaatimuksiin, sama täytäntöönpanomenettely ulotettiin myös hyväksyttyä rangaistusvaatimusta koskevaksi (UB 2:2 laissa 1994:1413).[402]

Jos epäilty ei hyväksy rangaistusvaatimusta, syyttäjän on käytännössä pantava asia vireille tuomioistuimessa, sillä esimerkiksi kysymyksen seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä syyttäjä on ratkaissut jo ennen rangaistusvaatimuksen antamista. Jos asiassa kuitenkin on myöhemmin ilmennyt sellaisia seikkoja, joiden nojalla syyttäjä jättää syytteen nostamatta joko seuraamusluonteisesti tai muulla perusteella, asianomistaja voi tämän jälkeen käyttää toissijaista syyteoikeuttaan.

2.2 Rangaistusvaatimuksen antaminen

a. Toimivaltaisista syyttäjistä

RB 48 luvussa tarkoitetun rangaistusvaatimuksen (strafföreläggande) voi antaa *vain syyttäjä*. Poliisimiehen toimivaltaan kuuluu ainoastaan samassa RB:n luvussa säännellyn rikesakkovaatimuksen antaminen (föreläggande av ordningsbot). Rangaistusmääräysmenettelyssä toimivaltaisten syyttäjien piiriä ei ole RB:ssä rajattu, joten lähtökohtaisesti kaikki RB 7 luvussa mainitut syyttäjät voivat antaa rangaistusvaatimuksen.[403] Erityisistä syistä RÅ voi määrätä ylimääräisen syyttäjän (extra åklagare) käsittelemään rangaistusmääräysasioita. Myös erityissyyttäjillä (ks. RB 7:8) on katsottu olevan toimivalta antaa rangaistusvaatimuksia.[404]

---

[402] Tämän rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan laajennuksen yhteydessä toteutetun muutoksen esitöistä ks. *prop.* 1994/95:23 s. 103 ja 121. Selostetun täytäntöönpanomenettelyn alkuperäisistä esitöistä ks. *prop.* 1993/94:143 s. 51–53.

[403] Ruotsin syyttäjälaitoksen organisaatiosta ja syyttäjistä ks. jakso I 5.2. Syyttäjäasetuksessa oli aiemmin määrätty, että apulaissyyttäjä, joka oli toiminut sanotussa virassa vähemmän kuin kaksi vuotta, ei saanut antaa rangaistusvaatimusta, jos rikoksesta oli säädetty ankarampi rangaistus kuin sakko. Uudessa 1.7.1996 voimaan tulleessa syyttäjäasetuksessa ei enää ole asetettu vastaavaa kaavamaista rajoitusta, vaan apulaissyyttäjälle voidaan antaa erilaisia syyttäjäntehtäviä sen mukaan kuin tämän koulutus ja kokemus etenevät.

[404] Toimivaltakysymyksistä ks. åklagarförordning (SFS 1989:848) 21 § ja 22 § sekä *Fitger* s. 48:5–6. Myös eräillä tullilaitoksen virkamiehillä (tulltjänsteman med åtalsbehörighet) on oikeus antaa rangaistusvaatimuksia, ks. SFK 7 §. Eräässä ulkomaisten ri-

b. Rangaistusvaatimuksen antamisen edellytyksistä

Ruotsissa rangaistusvaatimuksen antaa aina syyttäjä normaalin *syyteharkinnan jälkeen*. Tämän vuoksi syyttäjä on jo ennen menettelyn vireillepanoa – päinvastoin kuin yleensä RML:n mukaisessa menettelyssä – huolehtinut tarpeellisen selvityksen hankkimisesta, punninnut näyttökysymykset, ratkaissut oikeuskysymykset, harkinnut toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta ja valinnut asian laatuun nähden soveliaan prosessimuodon ottaen huomioon rangaistusmääräysmenettelyyn liittyvät erityiset ehdot ja rajoitukset. Tästä myös johtuu, että menettely ei rangaistusvaatimuksen tiedoksiannon jälkeen enää edellytä sellaista erillistä käsittelyvaihetta kuin RML:ssa on rangaistus*määräyksen* antaminen, vaan *hyväksytylle* rangaistus*vaatimukselle* on voitu antaa lainvoimaisen tuomion veroiset oikeusvaikutukset.

Jo edellytys epäillyn hyväksymisestä muodostaa oikeusturvanäkökohtien kannalta vahvan suojan aineellisesti vääriä ratkaisuja vastaan. Epäilty ei kuitenkaan välttämättä osaa itse arvioida kaikkia rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiä ja rangaistuksen mittaamisen perusteita, ja joissakin tapauksissa syytön epäilty voi tuomioistuinkäsittelyn välttämiseksi antaa aineellisesti väärän tunnustuksen. Jos epäilty hyväksyy rangaistusvaatimuksen, se jää kokonaan ilman tuomioistuinkontrollia. Näistä syistä RB 48:5:n vaatimus siitä, että asiassa on *edellytykset syytteen nostamiselle tuomioistuimessa*, on vasta välttämätön, mutta ei riittävä ehto rangaistusvaatimuksen antamiselle. Tämän ehdon ja jaksossa III B 2.1. käsiteltyjen rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaan liittyvien ehtojen lisäksi lainvalmisteluasiakirjoissa, RÅ:n ohjeissa ja oikeuskirjallisuudessa on asetettu jutun laatuun sekä näyttö- ja oikeuskysymysten selvyyteen liittyviä lisävaatimuksia rangaistusvaatimuksen antamiselle. Jo RB:n alkuperäisissä esitöissä oli todettu, että syyttäjä ei saa epäselvissä (tvivelaktig) tapauksissa käyttää rangaistusmääräysmenettelyä siinä toi-

---

kostuomioiden täytäntöönpanoon liittyvässä erityistapauksessa toimivalta rangaistusvaatimuksen antamiseen on vain RÅ:lla. *Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom* säännösten mukaan RÅ tekee eräissä tapauksissa tuomioistuimelle hakemuksen ulkomaisen rikostuomion täytäntöönpanoa koskevan pyynnön tutkimisesta. Jos täytäntöönpanolle ei ole estettä, tuomioistuin määrää täytäntöönpanoa varten sellaisen uuden seuraamuksen, joka vastaavasta teosta olisi Ruotsin lain mukaan tuomittu. Jos täytäntöönpanoa koskevassa esityksessä on kysymys vain sakosta tai menettämisseuraamuksesta, RÅ voi tuomioistuimelle tehtävän hakemuksen sijasta itse tutkia esityksen ja antaa rangaistusvaatimuksen esityksessä tarkoitetusta rikoksesta. Jos tuomittu ei hyväksy rangaistusvaatimusta, RÅ:n on tehtävä edellä mainittu hakemus normaalissa järjestyksessä tuomioistuimelle.

vossa, että epäilty hyväksyisi rangaistusvaatimuksen.[405] Vakiintuneesti onkin katsottu, että rikosoikeudellisen vastuun tulee olla selvä, mutta erilaisia käsityksiä on esitetty mm. siitä, onko epäillyn jo esitutkinnassa tunnustettava rikos. RÅ:n ohjeissa tunnustusta ei ole pidetty absoluuttisena rangaistusvaatimuksen antamisen edellytyksenä, jos jutun *tosiasiat ovat selviä ja epäillyn myöntämiä.*[406] Myöskään *Fitger* ei ole pitänyt tunnustusta muodollisena edellytyksenä. Sen sijaan rangaistusvaatimusta ei tulisi antaa, jos jutun lopputulokseen tuomioistuimessa liittyisi sellaisia epävarmuustekijöitä (osäkerhetsmoment), joita ei voitaisi hyväksyä rikoksen laatu ja seuraamuksen suuruus huomioon ottaen. Syyllisyyskysymyksen osalta Fitger ei kuitenkaan sallisi epävarmuutta.[407] Tiukimmin kysymykseen näyttävät suhtautuneen *Ekelöf* ja *Elwing*, joiden mukaan asiassa on säännönmukaisesti nostettava syyte tuomioistuimessa, jos epäilty on esitutkinnassa kiistänyt teon tai sen luonnehtimisen rikokseksi, vaikka epäillyn syyllisyys näyttäisi selvältä.[408]

Rangaistusvaatimukseen *ei* saa liittyä *epäselviä oikeuskysymyksiä.* Jos jokin asiaan liittyvä oikeuskysymys on syyttäjälle epäselvä, ei voida olettaa, että epäilty kykenisi sitä oikeusturvansa edellyttämällä tavalla arvioimaan. *Ekelöf* onkin todennut, että »den som delges ett strafföreläggande bör kunna lita på att detta är riktigt». Tämä edellyttää, että asia käsitellään tuomioistuimessa, jos asianomaisen rangaistussäännöksen soveltuvuus tapaukseen voidaan asettaa kyseenalaiseksi, jos rikoksen syyteoikeus saattaa olla vanhentunut tai jos jonkin oikeustosiseikan olemassaolosta ei ole täyttä varmuutta.[409] Näistä ja rangaistuksen mittaamiseen liittyvistä syistä rangaistusvaatimus voidaan yleensä antaa vain sellaisissa tapauksissa, joissa voidaan nojautua *vakiintuneeseen tuomioistuinkäytäntöön.*[410] Tuoreimmat kannanotot syyllisyys- ja seuraamuskysymysten selvyydestä sisältyvät esitykseen *prop.* 1996/97:8 s. 14: »Redan av de allmänna principerna för användning av strafföreläggande följer att det inte kan bli fråga om att förelägga villkorlig dom, om det finns ens den minsta osäkerhet när det gäller skuldfrågan. Brottet skall relativt sett framstå som mindre allvarligt. Några som helst tveksamheter beträffande påföljdsvalet får inte föreligga.»

[405] Ks. NJA II 1943 s. 604.

[406] Ks. *RÅC* C 19 s. 1 ja *RÅH* del 1, jakso 1.3. Näin myös *SOU* 1926:32 s. 175.

[407] Ks. *Fitger* s. 48:16–17.

[408] Ks. *Elwing* 1960 s. 343 ja *Ekelöf* 1987 s. 214.

[409] Ks. *Ekelöf* 1987 s. 214.

[410] Ks. erit. *RÅC* I:102 s. 2–5, missä on annettu rikoslajikohtaisia ohjeita rangaistusmääräysmenettelyn käyttömahdollisuudesta silmällä pitäen mm. juuri sitä, kuinka vakiintuneena tuomioistuinkäytäntöä erilaisissa tapauksissa voidaan pitää.

Tuomioistuinkäsittelyä voi edellyttää myös rikosten yhtymistä koskevien BrB 34 luvun säännösten soveltaminen[411] tai epäillyn psyykkinen poikkeavuus, jolloin rangaistusvaatimuksen hyväksymisen pätevyys tahdonilmaisuna voi olla epäselvää.[412]

Selvyyden tulee koskea kaikkia rangaistusvaatimukseen otettuja seuraamuksia. Samoin yksityisoikeudellisen vaatimuksen tulee säännönmukaisesti olla perusteeltaan ja määrältään selvä ja myönnetty, eikä esitöiden mukaan asiaan saa liittyä esimerkiksi aihetta vahingonkorvauksen sovitteluun.[413] Koska rangaistusvaatimus voidaan hyväksyä vain yhtenä kokonaisuutena, sen *kaikkien osien selvyys ja riidattomuus* on epäillyn oikeusturvan kannalta tärkeä vaatimus.

Tuomioistuinkäsittelylle sinänsä on eräissä tapauksissa annettu kriminaalipoliittista arvoa, mikä on ollut esillä keskustelussa rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan laajentamisesta villkorlig dom -seuraamukseen. Yleistai erityispreventiivisten seikkojen huomioon ottamiselle yksittäistapauksissa ei kuitenkaan saa tukea rangaistusmääräysmenettelyä koskevista säännöksistä tai virallisohjeista, vaan päinvastoin SFK 1 §:n (1989:880) mukaan syyttäjän tulee (bör) käyttää rangaistusmääräysmenettelyä, jos edellytykset siihen olevat olemassa.[414]

c. Rangaistusvaatimuksen muodosta, sisällöstä ja oikeusvaikutuksista

Rangaistusvaatimuksen muodosta ja sisällöstä on säädetty RB 48 luvun 6 §:ssä ja 7 §:ssä. Ensin mainitun, läheisesti RML 4 §:ää vastaavan lainkohdan mukaan rangaistusvaatimus on annettava kirjallisena ja syyttäjän on allekirjoitettava se. Rangaistusvaatimuksesta, joka laaditaan RÅ:n vahvistaman kaavan mukaiselle lomakkeelle (SFK 5 §), tulee ilmetä: 1) epäilty, 2) rikos, milloin ja missä se on tehty, sekä muut sen kuvaamiseksi tarvittavat tiedot, 3) sovellettavat lainkohdat, 4) rikoksesta vaadittava rangaistus ja erityinen oikeusseuraamus, sekä 5) yksityisoikeudellinen vaatimus, tiedot asianomistajasta ja niistä seikoista, joihin vaatimus perustuu. Jos rangaistusvaatimuksen hyväksymiselle on asetettu määräaika, epäillylle on lisäksi ilmoitettava

---

[411] Ks. *prop.* 1982/83:41 ja *RÅC* I:102 s. 5.

[412] Ks. *Elwing* 1960 s. 347.

[413] Ks. *SOU* 1992:61 s. 203.

[414] Ks. myös *Fitger* s. 48:14. Tuomioistuinkäsittelyn preventiovaikutukseen viitanneista lausumista rangaistusmääräysmenettelyn yhteydessä ks. myös *Nytt Straffsystem* 1977 s. 431–433 ja *Ekelöf* 1987 s. 215–216.

siitä ja syyttäjän mahdollisuudesta nostaa määräajan jälkeen asiassa syyte, jos vaatimusta ei hyväksytä (RB 48:7).[415]

RB 48 luvussa ei ole erityissäännöksiä ennen rangaistusvaatimuksen antamista toimitettavasta esitutkinnasta, joten lähtökohtaisesti asiassa on toimitettava normaali esitutkinta. RB 23 luvun 22 §:n (1994:1412) mukaan esitutkintaa ei kuitenkaan ylipäätään tarvitse toimittaa, jos asiassa on jo muutoinkin riittävät perusteet (tillräckliga skäl) syytteen nostamiselle *ja* jos kyse on rikoksesta, josta in conreto ei ole odotettavissa muuta seuraamusta kuin sakkoa.[416] Esitöiden mukaan säännös ei merkitse poikkeusta asian selvittämisen vaatimuksesta sinänsä, vaan selvityksen tulee joka tapauksessa antaa riittävä pohja vastuu- ja seuraamuskysymysten harkinnalle. Käytännössä menettely eroaa normaalista esitutkinnasta siinä, ettei varsinaista esitutkintapöytäkirjaa tarvitse laatia eikä epäillylle tarvitse RB 23:18 muotomääräyksiä noudattaen antaa tiedoksi epäilyä rikoksesta ja esitutkinnassa kertynyttä aineistoa. RB 23:22 tapauksiin liittyvästä .dokumentaatiosta on FUK 24 ja 25 §§:ssä säädetty, että poliisiraporttiin tai muuhun sellaiseen asiakirjaan on merkittävä, tunnustaako vai kiistääkö epäilty rikoksen ja muiden kuultujen osalta heidän lausumansa pääsisältö. RB 23:22 menettely vastaa siten sisällöllisesti läheisesti ETL 44 §:n mukaista suppeaa esitutkintaa, mutta ensin mainitussa tapauksessa esitutkintaa ei muodollisesti lainkaan toimiteta. RB 23:22 mukaista menettelyä käytetään erityisesti sellaisten liikennerikkomusten yhteydessä, joista seuraamuksena on rikesakkovaatimus, joka – päinvastoin kuin syyteharkintaa edellyttävä rangaistusvaatimus – voidaan antaa tiedoksi heti tapahtumapaikalla. Muodollista estettä myöskään rangaistusvaatimuksen antamiselle ei ole, jos syyttäjä pitää RB 23:22 nojalla kertynyttä selvitystä riittävänä.[417]

---

[415] Asetettu määräaika ei ole siinä mielessä ehdoton, etteikö myös määräajan jälkeen annetulla hyväksymisellä voisi olla samoja oikeusvaikutuksia kuin määräajassa annetulla. RB 48:12 mukaan vain sellainen hyväksyminen on vaikutukseton, joka saapuu syyttäjälle sen jälkeen kun tämä on jo lähettänyt syytettä koskevan haasteen tai haastehakemuksen samassa asiassa. Ks. myös *RÅC* C 46 s. 4. Rangaistusvaatimuslomakkeisiin on valmiiksi painettuna 8 päivän määräaika hyväksymiselle.

[416] RB 23 luvun 22 §:n soveltamisalaa laajennettiin samalla lailla kuin rangaistusmääräys- ja rikesakkomenettelyn soveltamisalaa. Ennen kyseistä RB 23 luvun osalta 1.4.1995 voimaan tullutta lainmuutosta (1994:1412) esitutkinnan sai jättää muodollisesti toimittamatta vain jos rikoksesta ei ollut *säädetty* ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa.

[417] RB 23:22:n soveltamisalan laajentamisen perusteista ja menettelyn käyttöön liittyvistä näkökohdista laajemmin ks. *SOU* 1992:61 s. 362–364 ja *prop.* 1994/95:23 s. 74–76.

Rangaistusvaatimuksen oikeusvaikutuksista on RB 48:1.1:ssä säädetty siten, että rangaistusvaatimus vastaa syytettä siinä laajuudessa kuin luvun 3 §:stä ilmenee. Sen mukaan, jos vaatimus on lähetetty hyväksyttäväksi määrätyn ajan kuluessa, kysymystä rikoksesta seuraavasta vastuusta ei saa ottaa uudelleen esille ennen määräajan umpeenkulumista. Jos epäilty hyväksyy rangaistusvaatimuksen, se vastaa lainvoimaista tuomiota.

Säännökset osoittavat, että rangaistusvaatimuksen antamisella on asian vireilläoloon tuomioistuimessa rinnastettava *lis pendens* -vaikutus.[418] Toisaalta on merkille pantavaa, että rangaistusvaatimuksen ei ole katsottu vastaavan syytettä muissa kuin mainituista säännöksistä nimenomaisesti ilmenevissä suhteissa. Jos esimerkiksi jossakin lain säännöksessä on edellytetty syytteen nostamista tietyssä määräajassa, rangaistusvaatimuksen antaminen *ei* vastaa syytettä.[419] Tämä koskee myös syyteoikeuden vanhentumista. Rangaistusvaatimuksen tiedoksiantamisella ei siis ole syyteoikeuden vanhentumisen katkaisevaa vaikutusta kuten syytteen tiedoksiantamisella BrB 35:1:n mukaan. Jos vanhentumisaika alkaa olla lähellä loppuaan, syyttäjän on rangaistusmääräysmenettelyn soveliaisuutta harkitessaan otettava huomioon, ehditäänkö syyte nostaa siinä tapauksessa, että epäilty ei hyväksy rangaistusvaatimusta.[420]

Kuten aiemmin on ilmennyt, rangaistusvaatimus *sitoo epäiltyä* siinä mielessä, että hän ei voi hyväksyä sitä muunlaisena tai vain osittain, vaan ainoas-

---

[418] Ks. myös *Fitger* s. 48:6 ja s. 48:9–10, missä on myös pohdittu kysymystä, koskeeko *lis pendens* -vaikutus vain juuri sitä *rikosta*, joka rangaistusvaatimukseen on otettu vai sitä *tekoa*, johon liittyvät tosiseikat voidaan mahdollisesti kvalifioida myös jonkin muun rikoksen konstituoivaksi. Tällä kysymyksellä on yhteys hyväksytyn rangaistusvaatimuksen oikeusvoimavaikutuksen laajuuteen. Fitger on päätynyt jälkimmäisen vaihtoehdon mukaiselle kannalle.

[419] Tällaisia säännöksiä on esim. RB 25:6 (reseförbud), 26:5 (kvarstad) ja 27:8 (beslag), joista kahden ensin mainitun osalta rangaistusmääräysmenettelyn käyttö ei ilmeisesti muutenkaan tulisi kysymykseen, mutta takavarikon yhteydessä se voisi usein olla mahdollista, ks. *Fitger* s. 48:7 ja *RÅC* C 19 s. 6. – Todettakoon, että RB:n muuttamisesta annetulla lailla 1994:1412 on muutettu myös syytteen nostamista koskevia säännöksiä asioissa, joissa on toimitettu takavarikko. Jos takavarikosta oli päättänyt muu kuin tuomioistuin, syyte oli BrB 27:7 aikaisemman säännöksen mukaan nostettava kuukauden kuluessa takavarikon toimittamisesta, ellei tuomioistuin pidentänyt sanottua aikaa. Syytteen nostamiselle näissä tapauksissa asetettu määräaika poistettiin, koska sen, jota takavarikko koski, oikeutta saattaa takavarikko tuomioistuimen tutkittavaksi pidettiin oikeusturvanäkökohtien kannalta riittävänä. Jos tuomioistuin on päättänyt takavarikosta tai sen voimassa pitämisestä, se asettaa edelleen syytteen nostamiselle määräajan, jota voidaan pidentää. Ks. *SOU* 1992:61 s. 232–234 ja *prop.* 1994/95:23 s. 114–115.

[420] Ks. *RÅC* C 19 s. 5 ja *Fitger* s. 48:7.

taan sellaisenaan yhtenä kokonaisuutena. Vaikka yhtäältä rangaistusmääräysmenettelyn on katsottu rikosasioiden osalta täyttävän vastaavaa tehtävää kuin summaariset prosessimuodot riita-asioissa ja rangaistusvaatimuksen hyväksymistä on verrattu vastaajan myöntämiseen riita-asiassa, on toisaalta korostettu, että rangaistusvaatimuksen hyväksyminen *ei merkitse epäillyn disponointia* rikosasiassa, vaan rangaistusvaatimuksen antaminen on virallisperiaatteen mukainen syyttäjän virkavastuullaan oikeaksi harkitsema ratkaisu.[421] Rangaistusvaatimus ei siis ole syyttäjän ja epäillyn tai tämän avustajan välisten neuvotteluiden lopputulos tai sopimus. Plea bargaining -tyyppiseen kaupankäyntiin rangaistusvaatimuksen sisällöstä on suhtauduttu ehdottoman torjuvasti.[422]

Näistä syistä rangaistusvaatimus *sitoo myös syyttäjää* siten, että mahdollisuus *rangaistusvaatimuksen peruuttamiseen* tai muuttamiseen on RÅ:n ohjeissa rajattu tiettyihin tilanteisiin.[423] Laissa asiasta ei ole lainkaan säännöksiä. Jos kysymys on rangaistusvaatimuksessa olevasta *virheestä*, syyttäjä voi ja hänen pitääkin peruuttaa vaatimus – tietenkin sillä edellytyksellä, että peruutus voi tapahtua ennen vaatimuksen hyväksymistä. Muista syistä peruuttaminen tulee RÅ:n ohjeiden mukaan kysymykseen vain poikkeuksellisesti ja siinä tulee noudattaa suurta varovaisuutta ja pidättyväisyyttä, »så att tilliten till strafföreläggandeinstitutet icke sättes i fara». Esimerkiksi vaadittua rangaistusta ei saa missään tapauksessa muuttaa sen perusteella, mitä epäilty olisi suostuvainen hyväksymään. Muutoksen tulee perustua sellaiseen rangaistusvaatimuksen antamisen jälkeen ilmi tulleeseen *uuteen selvitykseen*, joka ilmeisesti olisi johtanut asian toisenlaiseen arviointiin, jos se olisi ollut tiedossa jo ennen vaatimuksen antamista. Uuden selvityksen perusteella periaatteessa kaikenlaiset muutokset ovat mahdollisia; peruuttamisen jälkeen voidaan antaa uusi toisenlainen rangaistusvaatimus, nostaa syyte tai tehdä syyttämättäjättämispäätös.[424] Toisaalta jo ennen rangaistusvaatimuksen antamista tulisi säännönmukaisesti hankkia sellainen selvitys, että tarvetta vaatimuksen muuttamiseen ilmaantuu vain poikkeuksellisesti.

---

[421] Menettelyyn sisältyy kuitenkin se dispositiivinen elementti, että rangaistusvaatimuksen hyväksymisellä epäilty luopuu oikeudestaan asian tuomioistuinkäsittelyyn. Ks. näistä kysymyksistä *Ekelöf* 1987 s. 213 ja *SOU* 1992:61 s. 193 ja s. 208.

[422] Ks. *RÅC* C 70 s. 1, *Elwing* 1960 s. 333 ja *Fitger* s. 48:7 ja s. 48:11 viitteineen.

[423] Rangaistusvaatimuksen muuttamisen tulee RÅ:n ohjeiden mukaan tapahtua siten, että alkuperäinen vaatimus peruutetaan ja sen jälkeen annetaan uusi vaatimus, ks. *RÅC* C 70 s. 2.

[424] Ks. *RÅC* C 70 s. 1–2 sekä *Elwing* 1960 s. 333 ja *Fitger* s. 48:10–11.

d. Syyttäjän roolista rangaistusvaatimuksen antajana

Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, että syyttäjä rangaistusvaatimuksen antajana käyttää tuomitsemistoimintaan rinnastettavaa ratkaisuvaltaa.[425] Syyttäjän roolin kannalta keskeinen on se edellä esiin tullut seikka, että epäillyn hyväksymiseen perustuvassa menettelyssä ei kuitenkaan ole luovuttu rikosprosessin indispositiivisesta luonteesta. Kun rangaistusvaatimus perustuu syyttäjän objektiiviseen harkintaan eikä neuvotteluihin tai sopimukseen, syyttäjän roolin voi *harkinnan luonteen* puolesta rinnastaa tuomarin rooliin rikosasiassa. Syyttäjän harkinta lienee myös *sisällöllisesti* lähellä tuomarin harkintaa siinä mielessä, että rangaistusvaatimuksen antamisen (vrt. rangaistukseen tuomitsemisen) ehtona on pidetty näyttö- ja oikeuskysymysten selvyyttä. Epäillyn mahdolliseen hyväksymiseen ei ole lupa nojautua esimerkiksi siten, että rangaistusvaatimus annettaisiin näytöltään epäselvässä tapauksessa ja epäillyn kannanoton annettaisiin ratkaista syyllisyyskysymys. Syyttäjän roolin voi myös ratkaisun *oikeusvaikutusten* puolesta katsoa vastaavan tuomarin roolia *siinä tapauksessa*, että epäilty hyväksyy rangaistusvaatimuksen. Tällöin rikosoikeudellisen vastuun edellytysten täyttyminen ja rangaistuksen mittaaminen tulevat lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavalla tavalla lopullisesti ratkaistuiksi syyttäjän harkinnan mukaisesti.

Toisaalta on kyllä korostettava sitä viimeksi mainittua seikkaa, että syyllisyys- ja seuraamuskysymyksen ratkaisun jääminen syyttäjän rangaistusvaatimuksesta ilmenevän ratkaisun varaan ja ratkaisun tuomioon rinnastettavien oikeusvaikutusten syntyminen edellyttävät aina epäillyn nimenomaista ja aktiivista tunnustamista ja hyväksymistä. Lainvoimaiseen tuomioon rinnastettava ratkaisu syntyy RB:n mukaan epäillyn hyväksymisellä, eikä välittömästi syyttäjän ratkaisulla, kuten RML:n mukaisessa menettelyssä. Tämä merkitsee, että RB:n mukaisessa menettelyssä *syyttäjä ei kumoa syyttömyysolettamaa* samalla tavoin kuin RML:n mukaisessa menettelyssä tapahtuu. Syyttäjä on omalta puoleltaan arvioinut asiassa olevan edellytykset syyttö-

---

[425] Ks. esim. *Elwing* (1960 s. 342) ja *Cars* (1964 s. 344): »...åklagaren...utövar en dömande funktion», *Nelson* (1988 s. 144): »...man genom att medgiva användningen av summariska strafförfaranden (framför allt strafföreläggande) i stor utsträckning har överlåtit traditionella domstolsfunktioner till administrativa, brottsutredande myndigheter», *Elwing* (1993 s. 129): »Institutet strafföreläggande innebär, att en domarefunktion vilar på åklagaren» ja *Fitger* (s. 48:7): »...vid utfärdande av strafföreläggande ... utövas en verksamhet som i realiteten är av samma karaktär som domstolens dömande verksamhet i brottmål».

myysolettaman kumoamiselle, mutta syyttäjä ei tee mitään syyksilukevaa päätöstä, vaan ainoastaan esittää vaatimuksen, josta epäillyn hyväksymisellä syntyy lopullinen päätös. Tämä on yksi merkille pantava ero RB:n ja RML:n mukaisissa menettelyissä ja syyttäjän niiden mukaisissa tehtävissä. RB:n mukaisessa rangaistusmääräysmenettelyssä on siten kyetty ratkaisemaan tarve käsitellä vähäisiä rikosasioita tuomioistuimen ulkopuolella ilman, että olisi jouduttu luopumaan syyttäjälle luonteenomaisesta *vaatimuksen esittäjän roolista.*

2.3 Rangaistusvaatimuksen hyväksyminen

Epäilty voi hyväksyä rangaistusvaatimuksen allekirjoittamalla sen ja toimittamalla vaatimuksen antaneelle syyttäjäviranomaiselle selityksen, että hän tunnustaa teon ja hyväksyy sen rangaistuksen, erityisen oikeusseuraamuksen ja yksityisoikeudellisen vaatimuksen, joka rangaistusvaatimukseen on otettu (RB 48:9.1).[426] Rangaistusvaatimuksen hyväksymisessä voidaan nähdä kolme elementtiä: tunnustus syyllisyyskysymyksessä, hyväksyminen seuraamuskysymyksessä ja epäillyn tahdonilmaisu siitä, että hän luopuu oikeudestaan oikeudenkäyntiin.

Rangaistusvaatimus annetaan tai lähetetään epäillylle hyväksymistä varten (RB 48:8). Tavallisesti vaatimus toimitetaan ensivaiheessa postitse. Jos epäilty ei reagoi vaatimukseen, hänelle lähetetään siitä muistutus ja vasta sen jälkeen turvaudutaan tarvittaessa haastetiedoksiantoon (SFK 9 §). Rangaistusvaatimuksen voi hyväksyä vain epäilty itse.[427] Sellaisia tapauksia silmällä pitäen, joissa epäillyn tavoittaminen rikoksen ilmitulon jälkeen voisi olla vaikeaa (esim. tullijutut ja maassa tilapäisesti olevien ulkomaalaisten jutut[428]), RB 48:10:ssä on kuitenkin säädetty mahdollisuudesta *valtuuttaa asiamies* hyväksymään rangaistusvaatimus epäillyn puolesta. Tämä edellyttää, että syyttäjälle annetaan alkuperäinen kirjallinen valtakirja, jonka tulee RB 12 luvussa säädettyjen vaatimusten (valtakirjan tulee olla omakätisesti allekir-

[426] Epäillyn tulee allekirjoittaa seuraava rangaistusvaatimuslomakkeelle painettu teksti: *»Jag erkänner gärningen/gärningarna och godtar det bötesstrafff/och den särskilda rättsverkan samt det enskilda anspråk som har förelagts mig».* Muulle asiakirjalle kuin rangaistusvaatimukseen merkitty hyväksyminen on pätevä vain jos siitä selvästi käy ilmi, mitä rangaistusvaatimusta hyväksyminen koskee (RB 48:9.2).

[427] Ks. myös *Fitger* s. 48:27, missä on katsottu, että epäillyn holhooja tai huoltaja ei voi hyväksyä rangaistusvaatimusta epäillyn puolesta.

[428] Ks. *RÅC* C 46 s. 2.

joitettu ja siinä tulee olla valtuutetun nimi) lisäksi sisältää (1) selitys, että asiamiehellä on oikeus hyväksyä rangaistusvaatimus epäillyn puolesta, (2) tiedot rikoksen laadusta sekä tekoajasta ja -paikasta sekä (3) tiedot suurimmasta sakkorangaistuksesta, erityisestä oikeusseuraamuksesta ja yksityisoikeudellisesta vaatimuksesta, jonka epäilty on valmis hyväksymään. Jos syyttäjälle on annettu nämä ehdot täyttävä valtakirja, rangaistusvaatimus toimitetaan hyväksymistä varten asiamiehelle. Asiamies ei voi hyväksyä villkorlig dom -seuraamuksen sisältävää rangaistusvaatimusta.

Tämä käytännön syistä nähtävästi välttämättömänä pidetty mahdollisuus asiamiehen käyttöön voi muodostua periaatteelliselta kannalta ongelmalliseksi. Näissäkin tilanteissa rangaistuksen määräämisen tulisi tapahtua syyttäjän harkinnan perusteella ja jos syyttäjä katsoo, että rikoksesta tulee seurata ankarampi rangaistus kuin asiamies valtakirjan perusteella saa hyväksyä, syyttäjän tulisi joko nostaa syyte tai antaa rangaistusvaatimus tiedoksiannettavaksi epäillylle itselleen. Käytännössä meneteltäneen kuitenkin helposti niin, että rangaistusvaatimus annetaan sellaisena, että asiamies voi sen hyväksyä – ainakin, jos syyttäjän käsitys ei merkittävästi poikkea valtuutuksen rajoista. Tällöin asiassa voidaan nähdä dispositiivisia piirteitä,[429] jotka normaalitapauksissa on haluttu torjua. Menettelyn poikkeuksellisuutta ilmentää SFK 3 §:n säännös, jonka mukaan poliisimies tai muu epäillyn kuulustelun toimittava virkamies ei saa ehdottaa epäillylle valtakirjan antamista, ellei tämä ole tunnustanut rikosta ja ellei ole erityistä aihetta olettaa, ettei asiaa saada käsitellyksi ilman valtakirjan antamista.

Jos rangaistusvaatimus sisältää vain vaatimuksen sakkorangaistuksesta tai sakkorangaistuksesta ja maksusta rikosuhrirahastoon, koko vaaditun rahamäärän *maksaminen katsotaan rangaistusvaatimuksen hyväksymiseksi*, paitsi jos ilmenee, ettei epäillyn tarkoitus ole ollut hyväksyä vaatimusta (ks. RB 48:11).[430] Rangaistusvaatimusta ei siis voida hyväksyä maksamalla, jos vaa-

[429] Näin voi olla erityisesti siinä tapauksessa, että epäilty on sakkojen täytäntöönpanon mahdollistamiseksi etukäteen maksanut tietyn sakkosumman (ks. bötesverkställighetslag (1979:189) 2 §:n 2 mom.). Kun epäillyillä vain harvoin on edellytyksiä arvioida rikosoikeudellisen vastuun ehtojen täyttymistä ja rangaistuksen mittaamista, valtakirjan sisällön ja etukäteismaksun suuruuden määrännee kuitenkin tosiasiallisesti asianomainen poliisi- tai tullimies. Näissä tilanteissa voidaankin nähdä samoja piirteitä kuin RML:n mukaisessa menettelyssä.

[430] Rangaistusvaatimuslomakkeella on selostettu maksamiseen liittyvät oikeusvaikutukset. Huomattakoon, että edellisessä alaviitteessä mainittu sakon etukäteissuoritus, joka tapahtuu ennen syyteharkintaa ja rangaistusvaatimuksen antamista, *ei* ole RB 48 luvun 11 §:ssä tarkoitettu rangaistusvaatimuksen hyväksymiseksi katsottava maksu.

timukseen sisältyy menettämisseuraamus, muu erityinen oikeusseuraamus kuin maksu rikosuhrirahastoon tai yksityisoikeudellinen vaatimus.

Rangaistusvaatimuksesta tulee lainvoimaisen tuomion veroinen ratkaisu, kun kirjallinen *hyväksyminen saapuu* vaatimuksen antaneelle viranomaiselle tai – jos maksu voidaan katsoa hyväksymiseksi – kun maksu saapuu *rikspolisstyrelsenille* (ks. SFK 7.3 §). Hyväksymisen tulee koskea rangaistusvaatimusta kokonaisuutena ja sen tulee olla varaukseton. Käytännössä ei ole harvinaista, että epäilty allekirjoittaa hyväksymistä koskevan rangaistusvaatimukseen painetun lausuman, mutta yliviivaa siitä jonkin, esimerkiksi tunnustusta koskevan kohdan, muuttaa tai täydentää teonkuvausta taikka merkitsee rangaistusvaatimukseen muita omia näkemyksiään tapahtumasta. Vastaavasti epäilty on voinut maksaa sakon, mutta siitä huolimatta toimittaa syyttäjälle selvitystä, joka voi saattaa kyseenalaiseksi, onko maksu tarkoittanut varauksetonta tunnustusta ja hyväksymistä. Tällaisissa tapauksissa syyttäjän on SFK 7 §:n mukaan harkittava, voidaanko hyväksymistä pitää pätevänä.[431]

2.4 Rangaistusmääräysasian ratkaisun muuttaminen

Kun hyväksytty rangaistusvaatimus on RB 48:3.2:ssa rinnastettu lainvoimaiseen tuomioon, siihen voidaan puuttua vain ylimääräisin muutoksenhakukeinoin, joista RB 59 luvun (»Om klagan över domvilla m.m.») 6–9 §:ään on otettu omat, vain hyväksyttyjä rangaistusvaatimuksia koskevat erityissäännökset.[432] RB 59:6.1:n mukaan hyväksytty rangaistusvaatimus voidaan kantelusta poistaa (efter klagan undanröjas), (1) jos hyväksymistä ei voida pitää pätevänä tahdonilmaisuna, (2) jos asian käsittelyssä on tapahtunut sellainen virhe, että hyväksyttyä rangaistusvaatimusta on pidettävä pätemättömänä tai (3) jos se muusta syystä ei ole lain mukainen (inte överensstämmer med lag).[433]

---

[431] Ks. myös *RÅC* C 19 s. 3–4 sekä *Fitger* s. 48:26. On mahdollista, että hyväksymisen pätevyys tulee tuomioistuimen harkittavaksi. Jos syyttäjä on katsottuaan hyväksymisen pätemättömäksi nostanut asiassa syytteen, mutta epäilty väittää hyväksymistään päteväksi, tuomioistuimen on nähtävästi tutkittava kysymys, koska siinä tapauksessa, että hyväksyminen on katsottava päteväksi, asiassa on jo lainvoimaiseen tuomioon rinnastettava ratkaisu, jonka oikeusvoimavaikutus (res judicata) estää samaa asiaa koskevan syytteen ottamisen tutkittavaksi. Ks. *Fitger* ibid.

[432] RB 59:10:n mukaan samoja säännöksiä sovelletaan myös hyväksytyn rikesakon poistamiseen.

[433] Säännös on asiallisesti samansisältöisenä ollut alunperin RB 59:5:nä, mutta siirtynyt 59:6:ksi RB:n muutoksenhakua koskevien säännösten uudistamisen yhteydessä

Kun lainvoimaiseen tuomioon rinnastettava rangaistuspäätös voi RB 48 luvun mukaisessa menettelyssä syntyä vain rangaistusvaatimuksen hyväksymisellä, on johdonmukaista, että hyväksymisen pätemättömyys on RB 59:6.1:n *1-kohdan* mukaan peruste ratkaisun poistamiselle. Pätemättömyys voi johtua joko siitä, ettei hyväksyvää tahdonilmaisua voida katsoa lainkaan olevan (esim. rangaistusvaatimuksen hyväksymistä koskevaan lausumaan on tehty merkintöjä, joiden perusteella epäilty ei joko tunnusta rikkomusta tai hyväksy seuraamusta, ks. yllä jakso 2.3) tai siitä, että muodollisesti asianmukaista hyväksymistä rasittaa jokin pätemättömyysperuste. Sellainen voi olla esimerkiksi *erehdys*, jos epäilty on luullut myöntäneensä allekirjoituksellaan vain rangaistusvaatimuksen tiedoksiannon tapahtumisen.[434] RB 59:6.1:n *2-kohdan* perusteen on katsottu tarkoittavan vain muodollisia virheitä eli prosessuaalisten normien virheellistä soveltamista, koska muutoin 3-kohdan perusteelle ei jäisi itsenäistä merkitystä. Perusteeseen voidaan siten nojautua sellaisissa virhetapauksissa, jotka liittyvät rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaan ja menettelyn käytön edellytyksiin, joita on käsitelty edellä jaksossa III B 2.1. Esimerkiksi, jos rangaistusvaatimukseen ei ole otettu kaikkia niitä epäillyn rikoksia, jotka syyttäjän tieten ovat syyteharkinnassa, voidaan hyväksytty rangaistusvaatimus 2-kohdan nojalla poistaa.[435] Säännöksen *3-kohdan* perusteen on puolestaan katsottu koskevan vain aineellisten normien väärää soveltamista, jota arvioidaan vain sen materiaalin perusteella, joka rangaistusvaatimusta annettaessa on ollut käytettävissä. Jos uusi materiaali osoittaa, ettei epäilty ole syyllistynyt rangaistusvaatimuksessa tarkoitettuun rikokseen tai että hänen olisi pitänyt saada lievempi rangaistus, on käytettävissä vain purkutie (ks. RB 58:2:n 4 kohta).[436]

Hyväksytty rangaistusvaatimus voidaan siis purkaa myös RB 58:2:n mukaisilla läheisesti OK 31:8:aa vastaavilla perusteilla, vaikka lainsäätäjä oli

---

1.10.1994 voimaan tulleella lailla 1994:1034. Uudistuksessa muutoksenhakukeinojen vanhat nimitykset »vad», »besvär» ja »revision» on korvattu termillä »överklagande». Uudistuksesta ja sen esitöistä ks. *prop.* 1993/94:190.

[434] Ks. lähemmin *Cars* 1964 s. 325–330 ja *Welamson* 1996 s. 255–257.

[435] Ks. *Cars* 1964 s. 330–340 ja *Welamson* 1996 s. 257–258. Usean rikoksen tapauksissa *Cars* (1964 s. 337–338) on puoltanut RB 59:6.1:n 2-kohdan soveltamismahdollisuutta silloinkin, kun syyttäjä ei ole tiennyt muista syyteharkinnassa olevista epäillyn rikoksista. HD ei kuitenkaan ole pitänyt tällaista tapausta purkuperusteena, ks. NJA 1970 s. 380.

[436] Ks. *Cars* 1964 s. 341 ss. ja *Welamson* 1996 s. 258–259. Molemmat kirjoittajat ovat kritisoineet RB 59:6.1:n 3-kohdan sanottua ahdasta tulkintaa, vrt. edellä jakso III B 1.4. *b.* alav. 343 jälkeen.

ilmeisesti alunperin tarkoittanut RB 59 luvun säännökset rangaistusmääräysasioiden osalta yksinomaisiksi.[437] Purku syytetyn eduksi ei ole sidottu mihinkään määräaikaan, mutta RB 59:6:een nojautuva kantelu on tehtävä asianomaiseen käräjäoikeuteen vuoden kuluessa siitä, kun epäillyn luona on ryhdytty rangaistusmääräyksen täytäntöönpanotoimiin. Käräjäoikeuden kantelun johdosta antamasta ratkaisusta saa valittaa hovioikeuteen, mutta hovioikeuden ratkaisusta ei enää korkeimpaan oikeuteen (RB 59:8.2). Kun hyväksytty rangaistusvaatimus on poistettu, epäillylle ei RB 59:6.2:n mukaan saa samasta teosta tuomita tai määrätä ankarampaa rangaistusta. Kysymys on siis syytetyn eduksi käytettävissä olevasta muutoksenhakukeinosta, kuten RML:n mukaisessa kantelussa.

Hyväksytyn rangaistusvaatimuksen korjaamisesta on säädetty RB 48 luvun 12 a §:ssä, jonka mukaan syyttäjä voi korjata kirjoitus- tai laskuvirheestä tai muusta sellaisesta huomaamattomuudesta (förbiseende) johtuvan ilmeisen virheen. Virheen korjaaminen edellyttää, että rangaistusvaatimuksen saaneelle varataan tilaisuus tulla kuulluksi (RB 48:12a.1 vrt. RML 19.1 § i.f.). Vastaajalle ei ole varattu mahdollisuutta valittaa tai kannella korjauspäätöksestä, mutta tämän vuoksi RB 48:12a.3:ssa on säädetty, että korjausta *ei saa* tehdä, jos rangaistusvaatimuksen saanut vastustaa sitä.[438] Korjaus ei saa johtaa rangaistuksen ankaroitumiseen (RB 48:12a.3).

3. Kokoava vertailu ja johtopäätökset

Esiin nousseet erot Suomen RML:n ja Ruotsin RB:n mukaisissa rangaistusmääräysmenettelyissä ovat sekä käytännölliseltä että periaatteelliselta merkitykseltään niin suuria, että voidaan puhua kahdesta erilaisesta rikosasioiden käsittelyjärjestyksestä, joiden yhteisenä piirteenä on tuomioistuimen ul-

[437] Ks. *Cars* 1964 s. 343, missä on arveltu lainsäätäjän aliarvioineen tarpeen saada oikaistuksi syyllisyyskysymyksen osalta aineellisesti väärin ratkaistuja rangaistusvaatimuksia, kun menettelyn ehdoksi asetettiin epäillyn hyväksyminen. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, ettei tämä ehto välttämättä takaa oikeaa ratkaisua syyllisyyskysymyksessä. HD purki hyväksytyn rangaistusvaatimuksen ensimmäisen kerran vuonna 1951 ja siitä lähtien purkutie on kehittynyt osittain RB 59 luvun kantelutietä täydentäväksi ja osittain vaihtoehtoiseksi ylimääräiseksi muutoksenhakukeinoksi. Ks. *Cars* 1964 s. 346–347 ja *Welamson* 1996 s. 255.

[438] Ks. *Fitger* s. 48:31–32, mistä ilmenee, että säännöstä ehdotti *lagrådet* juuri valitusmahdollisuuden puutteen ja sen vuoksi, että mahdollisuus RB 59 luvun mukaisten ylimääräisten muutoksenhakukeinojen käyttöön oli epävarmaa ja epäkäytännöllistä.

kopuolella tapahtuva kirjallinen menettely, jossa syyttäjällä on keskeinen rooli.

Menettelyiden *soveltamisalat* ovat viimeisten RB:n muutosten myötä etääntyneet toisistaan niin käsiteltävien asioiden kuin määrättävien seuraamusten osalta. RML:n mukaisesti voidaan käsitellä vain sellaisia rikosasioita, joista in abstracto ei saata seurata ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. RB 48 luvun mukaisesti taas voidaan käsitellä kaikki asiat, joissa rikoksen rangaistusasteikossa ylipäänsä on sakko, ja villkorlig dom -tapaukset periaatteessa rangaistusasteikosta riippumatta. Sanotunlaisessa asiassa voidaan RML:n mukaisessa menettelyssä määrätä sakkorangaistus ja enintään 5 000 markan menettämisseuraamus, kun taas RB:n rangaistusmääräysmenettelyssä voi seuraamuksina olla sakkorangaistus, ehdollinen tuomio, menettämisseuraamus ilman arvorajaa, maksu rikosuhrirahastoon, muu erityinen oikeusseuraamus ja vahingonkorvausvelvollisuus asianomistajalle.[439]

Asianomistajan asema on RML:n mukaan prosessuaalisesti vahva sikäli, että menettely edellyttää aina asianomistajan nimenomaista suostumusta, kun taas RB:n mukaan asianomistaja voi estää rangaistusmääräysmenettelyn käytön vain siinä tapauksessa, että hän ilmoittaa ajavansa rikoksen johdosta muuta yksityisoikeudellista vaatimusta kuin korvausvaatimusta. Käytännössä asianomistajan asema on Ruotsissa kuitenkin parempi kuin Suomessa, koska RB:n rangaistusmääräysmenettelyssä voidaan käsitellä korvauskysymykset ja syyttäjä on asianomistajan pyynnöstä velvollinen ottamaan rangaistusvaatimukseen korvausvaatimuksen samoin edellytyksin kuin syyttäjä on velvollinen ajamaan asianomistajan korvausvaatimusta normaalin syyteasian yhteydessä. Jos asianomistaja Suomessa ei anna suostumustaan rangaistusmääräysmenettelyyn siinä uskossa, että hän näin menetellen saa esittää korvausvaatimuksensa syyttäjän ajaman syyteasian yhteydessä tuomioistuimessa, voi lopputuloksena olla seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös, jolloin asianomistaja menettää paitsi adheesiosta hänelle seuraavat edut, myös sen edun, mikä rangaistusmääräyksestä lainvoimaisen tuomion veroisena syyllisyyskysymyksen ratkaisuna olisi ehkä ollut vahingonkorvausvaatimuksen käsittelyssä.

Rikoksesta epäillyn asema rangaistusmääräysmenettelyssä on periaatteelliselta ja oikeusturvanäkökohtien kannalta Ruotsissa kokonaan toisenlainen kuin Suomessa. *Ensinnäkin*, Ruotsissa rangaistusvaatimuksen antaa aina *syyttäjä syyteharkinnan jälkeen*, kun taas Suomessa rangaistusvaatimuksen an-

[439] Ks. tarkemmin jaksot III B 1.1 verr. III B 2.1.

taa tavallisesti *poliisimies*. Ruotsissa rangaistusvaatimuksen antaminen on vielä rajattu riittävän kokemuksen saavuttaneiden syyttäjien toimivaltaan. Suomessa taas poliisin toimivaltaa ei ole rajoitettu – kuten apulaissyyttäjän liikenne- ja tullirikoksiin – vaan jokainen poliisimies voi antaa rangaistusvaatimuksen mistä tahansa menettelyn soveltamisalaan kuuluvasta rikoksesta. Lisäksi on huomattava, että Ruotsissa rangaistus*vaatimuksen* antamiseen eivät riitä syytteen nostamiseen vaadittavat syyt, vaan edellytyksenä on *selvyys näyttö- ja oikeuskysymyksissä* (mukaan luettuna seuraamuksen määrääminen ja rangaistuksen mittaaminen), joissa on voitava nojautua vakiintuneeseen tuomioistuinkäytäntöön. Suomessa rangaistusvaatimuksen antavalla poliisimiehellä ei puolestaan ole vastaavia edellytyksiä näyttö- ja oikeuskysymysten harkintaan kuin lakimieskoulutuksen saaneella syyttäjällä, joka jatkuvasti seuraa tuomioistuinkäytäntöä sanotuissa kysymyksissä.

Toiseksi, Ruotsissa rangaistusmääräysmenettely voi johtaa lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavaan ratkaisuun vain siinä tapauksessa, että epäilty nimenomaisesti *tunnustaa rikoksen ja hyväksyy vaaditut seuraamukset*. Eräissä tapauksissa koko vaaditun rahamäärän maksaminen voi tosin korvata kirjallisen hyväksymisen, mutta jos asiassa ilmenee, ettei epäilty tosiasiassa tunnusta rikosta ja hyväksy seuraamusta, maksulla ei ole mainittua oikeusvaikutusta. Molemmissa tapauksissa epäillyltä edellytetään *aktiivisuutta*, jota voidaan pitää ilmauksena siitä, että hän luopuu oikeudestaan oikeudenkäyntiin. Muussa kuin viimeksi mainitussa merkityksessä epäilty ei kuitenkaan disponoi rikosasian ratkaisusta: rangaistusvaatimus ei ole neuvotteluiden tai kaupankäynnin lopputulos, vaan ilmaus syyttäjän itsenäisesti oikeaksi harkitsemasta rikoksen seuraamuksesta. Suomessa puolestaan rangaistusmääräyksen antamisen edellytyksenä on, että epäilty *ei ole vastustanut* rangaistusvaatimusta. Epäillyn taholta ei siis edellytetä mitään aktiivista toimenpidettä tai tahdonilmaisua, vaan hänen pelkkä *passiivisuutensa* johtaa lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan ratkaisun syntymiseen ilman oikeudenkäyntiä, jollei syyttäjä jollakin muulla perusteella jätä rangaistusmääräystä antamatta.

Kolmanneksi, Ruotsissa lainvoimaiseen tuomioon rinnastettava ratkaisu *syntyy*, kun tunnustettu ja hyväksytty rangaistusvaatimus *saapuu* syyttäjälle (tai maksu rikspolisstyrelsenille). Kun syyttäjä on muodostanut kantansa asiaan jo ennen rangaistusvaatimuksen antamista, sen jälkeen asia ei enää edellytä mitään syyttäjän toimenpidettä, paitsi jos epäilty ei hyväksy vaatimusta tai jos hyväksymisen pätevyys tulee syyttäjän harkittavaksi. Suomessa taas syyttäjän harkinta tapahtuu tavallisesti *jälkikäteen*, kun poliisimiehen antama rangaistusvaatimus on tiedoksiannettu ja vastustamiselle varattu määräaika on kulunut umpeen. Vasta tällöin syyttäjä ryhtyy arvioimaan

jutun näyttö- ja oikeuskysymyksiä ja esimerkiksi toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta. Tämän vuoksi syyttäjälle on RML:ssa pitänyt varata koko joukko erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja niihin liityvine menettelymääräyksineen (ks. asetelmia III 2 ja III 3). Lainvoimaiseen tuomioon rinnastettava ratkaisuvaihtoehto, rangaistusmääräys, syntyy *välittömästi syyttäjän päätöksellä*. Ero on periaatteelliselta kannalta merkille pantava, sillä antaessaan rangaistusmääräyksen *syyttäjä kumoaa syyttömyysolettaman*, mahdollisesti vastoin epäillyn kiistämistä, kun taas Ruotsissa, jossa syyttäjä *ei* anna rangaistus*määräystä*, syyttömyysolettaman kumoutuminen voi tapahtua vain epäillyn omalla sitä nimenomaisesti tarkoittavalla toimenpiteellä. Käytännössä tämä ero on pulmallinen Suomessa erityisesti sen vuoksi, että antaessaan rangaistusmääräystä syyttäjällä ei yleensä ole käytettävissään sellaista selvitystä, joka näyttö- ja oikeuskysymysten arvioimiseksi olisi tarpeen tuomitsemistoimintaan rinnastettavassa tehtävässä. Selvityksen puutteesta ja syyttäjän harkinnan jälkikäteisyydestä saattaa myös seurata, että epäilty tosiasiassa menettää toimenpiteistä luopumisen mahdollisuuden RML:n mukaisessa menettelyssä.

Neljäs merkille pantava ero Suomen ja Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyiden välillä liittyy *yhteisen rangaistuksen* määräämiseen. Ruotsissa rangaistusmääräysmenettelyä voidaan käyttää vain, jos siihen otetaan kaikki ne epäillyn teot, jotka ovat asianomaisen syyttäjän tieten syyteharkinnassa, kun taas Suomessa samoihin aikoihin vireillä olevien samaa syytettyä koskevien sakkoasioiden saattamiseksi yhdessä käsiteltäväksi ei ole säädetty mitään velvoitteita, vaikka yhteinen rangaistus johtaa säännönmukaisesti lievempään lopputulokseen kuin rangaistusten määrääminen eri rikoksista eri päätöksillä. Tämäkin ongelma näyttää liittyvän Suomen rangaistusmääräysmenettelyn perusrakenteeseen: kun syyttäjälle saapuu poliisimiehen antama valmis tiedoksiannettu rangaistusvaatimus, rikkomuksen saattaminen yhdessä käsiteltäväksi saman tekijän muiden rikosten kanssa edellyttäisi niin monia toimenpiteitä (rangaistusvaatimuksen peruuttaminen, mahdollisesti jo maksetun sakon rahamäärän palauttaminen, uuden yhteistä sakkorangaistusta koskevan rangaistusvaatimuksen tai syytteen laatiminen, uusi tiedoksianto jne.), ettei menettelyä ole pidetty prosessitaloudelliselta kannalta mielekkäänä. Kun Ruotsissa rangaistusvaatimus annetaan syyttäjän syyteharkinnan jälkeen, yhteisen rangaistuksen vaatiminen ei aiheuta vastaavia ylimääräisiä toimenpiteitä, vaan pikemmin rationalisoi menettelyä, kun useita rikoksia koskevat vaatimukset käsitellään yhdessä. RML:n mukaisesta menettelystä puolestaan saattaa seurata, että epäilty tosiasiassa menettää yhteisen rangaistuksen mahdollisuuden ja edun.

Rangaistusmääräyksen ja hyväksytyn rangaistusvaatimuksen oikaistavuus
Suomessa ja Ruotsissa ovat melko lähellä toisiaan, sillä ylimääräisen muutoksenhaun perusteet ovat osittain yhdenmukaiset. Ruotsissa rangaistusmääräysmenettelyn edellytyksenä oleva epäillyn hyväksyminen heijastuu kuitenkin myös ylimääräisen muutoksenhaun mahdollisuuteen siten, että hyväksymisen pätemättömyys on peruste lainvoimaisen ratkaisun poistamiselle. Merkille pantavaa on myös se, että Ruotsissa yhteisen rangaistuksen mahdollisuuden sivuuttaminen rangaistusvaatimuksen antamisessa on peruste hyväksytyn rangaistusvaatimuksen poistamiselle. Rangaistusmääräyksen korjaaminen (ns. itseoikaisuna) edellyttää Ruotsissa, ettei vastaaja sitä vastusta, kun taas Suomessa vastaajaa kuullaan vain tarvittaessa ja hänen oikeusturvakeinojen käyttömahdollisuutensa näyttää epäselvältä.

Yllä tarkastellut epäillyn oikeusturvanäkökohtien kannalta keskeiset erot RML:n ja RB 48 luvun mukaisen menettelyn välillä näyttävät toistuvan laajennettaessa vertailua muihin Pohjoismaihin. Myös *Tanskassa* rangaistusvaatimuksen antaminen kuuluu viralliselle syyttäjälle (eikä poliisille) ja langettavan ratkaisun syntyminen edellyttää, että epäilty tunnustaa rikkomuksen ja ilmoittaa olevansa valmis maksamaan sakon annetussa määräajassa. Käytännössä myös sakon maksaminen tulkitaan rikkomuksen tunnustamiseksi ja seuraamuksen hyväksymiseksi. Vastaavasti *Norjassa* rangaistusvaatimuksen antaa virallinen syyttäjä. Epäillyn on nimenomaisesti hyväksyttävä rangaistusvaatimus siihen merkittävällä allekirjoituksellaan. Hyväksytty rangaistusvaatimus vastaa muutoin lainvoimaista tuomiota, paitsi että ylempi syyttäjä voi eräin rajoituksin poistaa sen syytetyn eduksi.[440]

Etäännyttäessä pohjoismaisista rikosprosessijärjestelmistä vertailu vaikeutuu ja edellyttäisi syvällisempää asianomaisen maan seuraamusjärjestelmän, rikosprosessin ja rikosprosessin eri viranomaisten roolin ja aseman analysointia, kuin tässä voidaan tehdä. Seuraavaan asetelmaan on kuitenkin otettu mukaan Saksa, joka on ollut mukana myös RML:a koskevan hallituksen esityksen oikeusvertailevassa jaksossa.[441] Asetelmassa, joka vastaa Suomen rangaistusmääräysmenettelyn kehitystä selvittäneessä jaksossa esitettyä ase-

[440] Tanskan ja Norjan rangaistusmääräysmenettelyistä ks. tutkimuksen I luvun jaksoissa 5.3 ja 5.4 esitettyä siellä mainittuine lähteineen. Kuten jaksossa I 5.5 on todettu, Islannissa ei ole muiden Pohjoismaiden rangaistusmääräysmenettelyä vastaavaa menettelyä, vaan ainoastaan rikesakkomenettelyä vastaava järjestelmä.

[441] Saksan rangaistusmääräysmenettelystä ks. *Fionda* 1995 *passim.* erit. s. 141–146 ja *Wyngaert* 1993 s. 158.

telmaa,[442] on kuvattu lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan ratkaisun syntymisen edellytyksenä oleva epäillyn suhtautuminen sekä poliisin, syyttäjän ja tuomarin rooli kunkin maan rangaistusmääräysmenettelyssä.

Asetelma III 4: Rangaistusmääräysmenettelyn rakenne eräissä maissa

Maa	Epäilty	Poliisi	Syyttäjä	Tuomari
Suomi	ei vastusta	rv	rm / rv+rm	–
Ruotsi	tunnustaa ja hyväksyy	–	rv	–
Tanska	tunnustaa ja hyväksyy	–	rv	–
Norja	hyväksyy	–	rv	–
Saksa	ei vastusta	–	rv	rm

Pohjoismaisessa vertailussa RML on ainutlaatuinen siinä, että poliisi voi antaa rangaistusvaatimuksen, samoin kuin siinä, että epäilty voi estää lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan ratkaisun syntymisen oikeudenkäynnin ulkopuolella vain aktiivisella rangaistusvaatimuksen vastustamisella. *Yhdessä* nuo seikat merkitsevät epäillyn oikeusturvanäkökohtien kannalta vakavaa heikkoutta muihin Pohjoismaihin verrattuna. Tilanne olisi jo parempi (joskaan ei välttämättä tyydyttävä), jos rangaistusvaatimuksen voisi antaa vain syyttäjä syyteharkinnan jälkeen *tai* jos epäillyltä edellytettäisiin vaatimuksen nimenomaista hyväksymistä eli jos menettelyn edellytyksenä olisi edes jompikumpi mainituista seikoista, jotka molemmat ovat kaikissa muissa Pohjoismaissa rangaistusmääräysmenettelyn ehtona. Poliisin poikkeuksellisesta toimivallasta myös johtuu, että RML:n mukaiseen menettelyyn kuuluu muista Pohjoismaista puuttuva käsittelyvaihe »rangaistusmääräyksen antaminen», jossa syyttäjä kumoaa syyttömyysolettaman. RML:n mukaista Suomessa vakiintunutta terminologiaa käytettäessä on itse asiassa virheellistä sanoa, että »muissa pohjoismaissa rangaistusmääräyksen antaa syyttäjä».[443] Muissa Pohjoismaissa syyttäjä antaa vain rangaistus*vaatimuksen*.

Pohjoismaiden ulkopuolelta Saksassa epäillyltä ei edellytetä rangaistusvaatimuksen nimenomaista hyväksymistä, vaan hänelle on varattu mahdollisuus vastustaa sitä, kuten RML:ssa. On kuitenkin huomattava, että Saksassakin rangaistusvaatimuksen antaa syyttäjä ja lisäksi rangaistusmääräyksen

[442] Ks. I luvun jakso 4.3 asetelma I 1.

[443] Vrt. esim. *HE* 63/1993 s. 3, jakso 2.5 passim. ja s. 10.

antaminen kuuluu tuomioistuimen tuomarille. Oikeusturvanäkökohtien kannalta tilanne on siis Saksassakin olennaisesti parempi kuin Suomessa.

RB:n mukainen menettely vastaa perusrakenteeltaan karkeasti länsipohjoismaisia järjestelmiä ja menettely täyttää tai joka tapauksessa mahdollistaa tutkimuksen II luvun jaksossa 3 muodostettujen syyttömyysolettaman kumoamisen ehtojen noudattamisen syyttäjän päätöksenteossa. Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyn keskeisin pulma oikeusturvanäkökohtien kannalta näyttäisi olevan siinä, että rangaistusvaatimukseen voidaan sisällyttää useita erilaisia osin ankariakin julkisoikeudellisia seuraamuksia koskevia vaatimuksia samoin kuin yksityisoikeudellisia vaatimuksia, mutta nuo vaatimukset voidaan hyväksyä vain yhtenä kokonaisuutena. Rangaistusvaatimus muodostuu tällöin painostavaksi ja syytetty saattaa oikeudenkäyntiä välttääkseen joutua hyväksymään sellaisiakin vaatimuksia, joita hän pitää epäoikeutettuina ja jotka saattavat myös tosiasiassa olla sitä. Oman ongelmansa muodostaa syyttäjän ratkaisuvallan rajojen jatkuva laajentuminen, jota ilmentää kysymys rangaistusmääräysmenettelyn käyttöalan laajentamisesta villkorlig dom -seuraamukseen. Kun esityksessä *prop.* 1994/95:23 ajatus vielä torjuttiin, jo parin vuoden kuluttua esityksessä *prop.* 1996/97:8 ehdotettiin ja eduskunnassa myös hyväksyttiin sama soveltamisalan laajennus. Vaikka näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen tarkalla noudattamisella voitaisiin useimmissa tapauksissa täyttää epäillyn oikeusturvaan liittyvät vaatimukset, järjestelmän legitiimisyyttä tukeva menettelyllinen oikeudenmukaisuus syrjäytyy syyttäjän kirjallisessa päätöksentekoprosessissa. Normatiivis-prosessuaalisen teorian valossa rangaistusjärjestelmän toiminnan tavoitteena oleva lain noudattaminen ei perustu yksinomaan tuomittaviin seuraamuksiin, vaan järjestelmän legitiimisyyden osatekijänä myös siihen menettelyyn, jossa seuraamus määrätään. Tässä valossa syyttäjän ratkaisuvallan jatkuva laajentaminen ja sen kautta saavutettavaksi kuviteltu voimavarojen säästö ja järjestelmän tehokkuus saattaa lopulta olla lyhytnäköistä kriminaalipolitiikkaa.

RML:n osalta laajennettu oikeusvertailu vahvistaa kuvaa niistä menettelyyn liittyvistä oikeusturvapuutteista, jotka ovat nousseet esiin verrattaessa sitä RB 48 luvun mukaiseen rangaistusmääräysmenettelyyn. RML:n mukainen menettely näyttää pulmalliselta myös syyttömyysolettaman kumoamisen ehtojen kannalta. RML sinänsä ei takaa näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen täyttymistä: RML:ssa asetettu ehto rangaistusmääräyksen antamiselle – epäillyn passiivisuus eli rangaistusvaatimuksen vastustamatta jättäminen – ei osoita, saati takaa, näyttö- ja oikeuskysymysten selvyyttä. Tämän vuoksi syyttömyysolettaman kumoamisen ehtojen noudattaminen on keskeisesti syyttäjän harkinnan varassa. Pulmallisinta on kuitenkin se, että

RML:n mukaisen menettelyn rakenteen takia on epävarmaa, onko näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta käytännössä edes mahdollista saavuttaa kaikissa rangaistusmääräysasioissa.

Niissä tapauksissa, joissa *syyttäjä antaa rangaistusvaatimuksen*, syyttömyysolettaman kumoamisen ehdot voidaan myös käytännössä saavuttaa ja tällöin on myös mahdollista päästä RB:n mukaista menettelyä vastaavalle oikeusturvan tasolle. Tällöin syyttäjällä on käytettävissään esitutkinta-aineisto, jonka nojalla syyllisyyskysymyksen materiaalinen tutkiminen sekä näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen arvioiminen voidaan tehdä. On kuitenkin huomattava, että näissä tilanteissa jutun näyttö- ja oikeuskysymysten (ml. seuraamuskysymys) on jo *rangaistusvaatimusta annettaessa* oltava selviä, kuten Ruotsissa on edellytetty. Koska rikosasiat ovat luonteeltaan indispositiivisia ja koska epäillyllä ei ole edellytyksiä arvioida, ovatko etenkään oikeuskysymykset arvioitu oikein ja vakiintuneen tuomioistuinkäytännön mukaisesti, vastuu niistä on syyttäjällä, joka ei voi jättää näytöltään tai oikeuskysymyksiltään epäselvää rikosasiaa epäillyn kannanoton varaan.

RB:n mukaisen menettelyn ehtojen seuraaminen edellyttäisi näissäkin tapauksissa (joissa syyttäjä on antanut rangaistusvaatimuksen), että epäilty ei kiistä rangaistusvaatimusta. Syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa asettamani ehdot eivät kuitenkaan välttämättä edellytä tunnustusta näissä tapauksissa, vaan II luvun jaksoissa 3.3 ja 3.4 esitetyn mukaisesti on riittävää, että (1) asia voitaisiin tuomioistuimessa tutkia ja ratkaista syytetyn poissaolosta huolimatta, (2) syyttäjän käytettävissä oleva selvitys on yhtä laaja kuin tuomioistuin poissaolokäsittelyssä edellyttäisi eikä selvitys poissaolokäsittelyssä ennalta arvattavasti rikastuisi syytetyn eduksi, (3) tuon selvityksen perusteella epäillyn syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä ja (4) teon rangaistavuuteen tai rangaistuksen määräämiseen ei liity oikeudellista epävarmuutta. Jos nämä ehdot ovat olleet käsillä annettaessa rangaistusvaatimusta esitutkinnan perusteella syyteharkinnan jälkeen, rangaistusmääräys voidaan syytetyn kiistämisestä huolimatta antaa, jollei asiassa ole ilmennyt joitakin uusia seikkoja (esim. tiedoksi annetussa rangaistusvaatimuksessa esitetty uusi kiistämisen peruste), joiden nojalla näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus ei enää täytykään. Tällöin syyttäjän olisi joko hankittava tarvittava lisäselvitys tai jos sellaista ei ole saatavissa, tehtävä muu kuin syyttömyysolettaman kumoava ratkaisu (käytännössä syyte).

Niissä tapauksissa, joissa *poliisi antaa rangaistusvaatimuksen*, edellä esitetylle oikeusturvan tasolle on vaikeata päästä edes teoriassa. Ensinnäkään poliisilta ei voida, eikä pidäkään odottaa sellaista harkintaa, kuin syyttäjältä

rangaistusvaatimuksen antajana. Poliisilla ei ole edellytyksiä sellaiseen näyttö- ja oikeuskysymysten harkintaan kuin syyttäjällä ja järjestelmä rakentuukin sille periaatteelle, että syyttäjä rangaistusmääräyksen antajana käyttää rangaistusvaatimuksen antajasta riippumatonta harkinta- ja ratkaisuvaltaa. Toisaalta käytettävissä olevan selvityksen niukkuus saattaa muodostaa tosiasiallisen esteen syyttäjän harkintavallan käytölle, sillä tavallisesti syyttäjällä on käytettävissään vain rangaistusvaatimuslomakkeelta ilmenevät suppeat tiedot rikkomuksesta. Vaikka RML edellyttää vain seuraamuksen määräämiseksi välttämättömien seikkojen selvittämistä (RML 5 §), näkemykseni mukaan syyttäjän tulee RML 10 §:n nojalla hankkia tarpeellinen lisäselvitys näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen täyttämiseksi. Kuten aiemmin on todettu (II 3.3 alav. 456 kohdalla), rangaistusvaatimuksen vastustamatta jättäminen ei ole näyttöä rikoksesta eikä osoitus näyttö- ja oikeuskysymysten selvyydestä. Oikeusturvan taso esillä olevassa RML:n menettelymuodossa (jossa poliisi on antanut rangaistusvaatimuksen) riippuukin keskeisesti siitä, kuinka aktiivisesti syyttäjä käyttää lisätutkintavaltaansa sekä harkintavaltaansa erilaisten RML:ssa varattujen ratkaisuvaihtoehtojen käyttämiseksi.

Ongelmaksi voi kuitenkin muodostua se, havaitseeko syyttäjä edes *aihetta* lisäselvityksen hankkimiseen. Jos epäilty on *kiistänyt* rangaistusvaatimuksen, syyttömyysolettaman kumoamisen ehtojen täyttäminen edellyttää säännönmukaisesti lisäselvityksen hankkimista. Kiistäminen on toisin sanoen normaalisti lisätutkinnan tarpeen ilmaiseva ja laukaiseva seikka. Jos sen sijaan epäilty *ei ole kiistänyt* rangaistusvaatimusta, pelkästään rangaistusvaatimuslomakkeelta ilmenevien tietojen perusteella voi olla mahdotonta *havaita* selvitystä vaativia seikkoja, jotka voisivat vaikuttaa syyllisyyskysymyksen arviointiin, rangaistuksen mittaamiseen tai toimenpiteistä luopumisen mahdollisuuden punnintaan. Menettelyn rakenne herättää epäilyksiä myös normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta: jos syyttäjä ei saa tietoa mainituista seikoista, puuttuvat myös edellytykset oikeudenmukaiseen ja yhdenvertaiseen rangaistuksen käyttöön yhtäältä rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävien ja toisaalta normaalissa syyteharkinnassa ratkaistavien asioiden välillä.

Tutkimuksen empiirisessä osassa tulee selvitettäväksi, ovatko syyttäjät noudattaneet näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta ja käyttäneet sen täyttämiseksi heille kuuluvaa harkinta- ja lisätutkintavaltaa sekä niiden perusteella erilaisia RML:ssä varattuja ratkaisuvaihtoehtoja vai onko rangaistusmääräyksen antaminen käytännössä poliisin vaatimuksen mekaanista vahvistamista. Jo nyt voidaan kuitenkin todeta, että RML:iin näyttää liittyvän dilemma, jonka korjaaminen syyttäjän toimenpitein voi olla vaikeaa: rangais-

tusvaatimuksen antajalta puuttuvat edellytykset näyttö- ja oikeuskysymysten arviointiin ja rangaistusmääräyksen antajalta puolestaan tosiasiatiedot samojen kysymysten arvioimiseksi.

Ei edellytä erityistä kaukonäköisyyttä arvioida, että ennen pitkää Suomessakin nousee esille kysymys rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan laajennuksesta esimerkiksi rikokseen perustuvien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelyn mahdollistamiseksi, »kuten muissa Pohjoismaissa». Näkemykseni mukaan esiin nousseet puutteet RML:n mukaisen menettelyn oikeusturvatakeissa tekevät varsin kyseenalaiseksi, tarjoaako menettely hyväksyttävää pohjaa soveltamisalan laajennuksille. Lopullinen kannanotto tähän kysymykseen jää tapahtuvaksi tutkimuksen empiirisen osan jälkeen, mutta jo nyt voidaan todeta, että oikeusturvanäkökohtien kannalta soveltamisalan laajennuksia ei voida toteuttaa ainakaan muiden Pohjoismaiden järjestelmiin vedoten – ellei sitten itse menettelyä muuteta pohjoismaisten esimerkkien mukaiseksi.

IV LUKU

ERÄISTÄ LÄHI-INSTITUUTIOISTA JA SYYTTÄJÄN PÄÄTÖKSENTEON KOHERENSSISTA

1. Johdanto

Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ei ole ainoa kriminaalipoliittisiin näkökohtiin nojautuva syyttäjän päätöksenteon muoto. Erityisesti Ruotsissa suuri merkitys on ns. erityisillä syyteharkintasäännöksillä, joissa syytteen nostamisen edellytykseksi on asetettu yleensä joko asianomistajan suhtautumiseen tai yleiseen etuun taikka niihin molempiin liittyviä vaatimuksia. Näihin säännöksiin nojautuva syyttäjän ns. *erityinen syyteharkinta* (särskild åtalsprövning) on huomioon otettavien seikkojen ja harkinnan luonteen puolesta Ruotsissa hyvin lähellä seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyvää harkintaa. Suomessa vastaavan tapaista syyttäjän harkintaa liittyy sellaisiin normaalisti asianomistajan syyttämispyyntöä edellyttäviin rikoksiin, joista syyttäjä saa ilman syyttämispyyntöä nostaa syytteen, jos »erittäin tärkeä yleinen etu» sitä vaatii.

Toinen niin ikään Ruotsissa merkittävä syyttäjän ratkaisutyyppi on *esitutkinnan rajoittaminen*, joka voi nojautua joko seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä tai erityistä syyteharkintaa koskeviin säännöksiin. Jos voidaan olettaa, että syytettä rikoksesta ei tultaisi nostamaan mainittujen säännösten perusteella, syyttäjä voi päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se keskeytetään. Vastaava lainsäädäntöratkaisu omaksuttaneen myös Suomessa rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistuksen yhteydessä ETL:iin lisättäväksi ehdotetussa 4 a §:ssä, jonka mukaan esitutkinnan rajoittaminen voi perustua seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen. Erityisen syyteharkinnan osalta vastaavan tapainen säännös on jo aiemmin ollut ETL 3 §:n

3 mom:ssa, jonka mukaan esitutkinta toimitetaan vain syyttäjän pyynnöstä, jos asianomistaja ei ole esittänyt syyttämispyyntöä asianomistajarikoksesta, mutta syyttäjä lain mukaan saa yleisen edun vaatiessa nostaa siitä syytteen. Keskeinen ero näiden säännösten tarkoittamissa tilanteissa on siis se, että ETL 4 a §:n soveltamisalaan kuuluvissa tapauksissa esitutkinta toimitetaan, jollei syyttäjä sitä rajoita, kun taas ETL 3.3 §:n tarkoittamissa tilanteissa esitutkintaa ei toimiteta, jollei syyttäjä sitä pyydä.

Kaikissa kolmessa ratkaisutyypissä – seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä, erityisessä syyteharkinnassa ja esitutkinnan rajoittamisessa – yhtenä keskeisenä päätöksentekokriteerinä on *yleinen etu* ja kaikissa tapauksissa *rikosprosessin etenemisen jatkuminen on syyttäjän harkinnassa.* Nämä piirteet erottavat puheena olevat ratkaisut esimerkiksi näytön puutteeseen tai syyteoikeuden vanhentumiseen perustuvista rikosprosessin etenemisen keskeyttävistä syyttäjän päätöksistä (»pakollisesta» syyttämättä jättämisestä). Mainittujen yhteisten piirteiden vuoksi on tarpeen selvittää esiin nostettujen ratkaisutyyppien keskinäistä suhdetta hahmotettaessa kokonaiskuvaa seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä syyttäjän päätöksenteon muotona Suomessa ja Ruotsissa. Kuten jäljempänä ilmenee, näistä ratkaisutyypeistä seuraa Suomen ja Ruotsin järjestelmiin sellaisia eroja, joiden tunteminen on välttämätöntä järjestelmien ja niiden toiminnan vertailun kannalta. Ratkaisutyyppien sanotunlaisen harkinnanvaraisuuden takia on tarpeen selvittää myös niiden suhdetta rikosprosessia jatkaviin syyttäjän ratkaisuihin (syytteen nostamiseen ja rangaistusvaatimuksen antamiseen) ja rangaistuksen langettaviin syyttäjän ratkaisuihin (rangaistusmääräyksen antamiseen) hahmotettaessa kuvaa niistä erilaisista perusteista, joiden nojalla on katsottu mahdolliseksi harkinnanvaraisesti keskeyttää rikosprosessin eteneminen. Nimitän syyttäjän erilaisten ratkaisutyyppien ja niiden käytön johdonmukaisuutta ja yhdenmukaisuutta sekä tietynlaista yhteensopivuutta *syyttäjän päätöksenteon sisäiseksi koherenssiksi.*

Syyttäjä ei ole ainoa rangaistuksen käyttöä koskevia päätöksiä tekevä viranomainen. Tämän vuoksi vastaavantapaista yhteensopivuutta on edellytettävä syyttäjän ja *muiden rikosprosessin viranomaisten* päätöksenteon välillä. Rikosprosessin eri viranomaisten välisissä suhteissa voidaan pitää lähtökohtana, että rikosprosessin tietynlaisessa hierarkiassa alemmalla tasolla olevien viranomaisten päätöksenteon tulisi olla johdonmukaista ja yhteensopivaa ylemmän tason päätöksenteon kanssa. Poliisin harkintavallan käytön ja päätöksenteon tulisi siten lähtökohtaisesti seurata syyttäjän päätöksentekoa ja syyttäjän vastaavasti tuomioistuimen ratkaisukäytäntöä. Nimitän syyttäjän erilaisten ratkaisutyyppien ja niiden käytön johdonmukaisuutta ja yhteen-

sopivuutta muiden rikosprosessin viranomaisten ratkaisu- ja muun toiminnan kanssa *syyttäjän päätöksenteon ulkoiseksi koherenssiksi*. Ulkoiseen koherenssiin voidaan laajasti ymmärrettynä lukea myös rikosoikeudellisen *järjestelmän ulkopuolisten* viranomais- tai muiden tahojen järjestelmän tavoitteita tukeva toiminta, joihin syyttäjän päätöksentekoa silmällä pitäen voidaan lukea sosiaali- ja terveydenhuollon toimet ja etenkin Suomessa laajasti käytössä oleva kunnallinen rikosten sovittelutoiminta. Tällaisten järjestelmän ulkopuolisten tahojen toiminnan tulisi lähtökohtaisesti olla rikosprosessin viranomaisten ratkaisutoimintaa *tukevaa*, eikä niinkään sitä *ohjaavaa*, sillä vastuu rangaistuksen käyttöä koskevista päätöksistä ja muodollisen, aineellisen ja prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta on rikosprosessin viranomaisilla.

Syyttäjän päätöksenteon sisäiseen tai ulkoiseen koherenssiin liittyvät seikat tulevat tässä luvussa esille seuraavin painotuksin. Etenkin tutkimuksen empiiristä osaa silmällä pitäen on tarpeen tutkia erityisen syyteharkinnan ja esitutkinnan rajoittamisen sisältöä ja edellytyksiä Ruotsissa. Esitutkinnan rajoittaminen muodostunee Suomessakin tärkeäksi instituutioksi rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistuksen myötä, mutta myös erityiseen syyteharkintaan liittyy näkökohtia, jotka olisi syytä ottaa Suomessakin arvioitavaksi. Syyttäjän ja poliisin päätöksenteon suhteella on Suomessa erityistä merkitystä rangaistusmääräysmenettelyssä, jossa tapahtuvaan päätöksentekoon molemmat viranomaistahot osallistuvat. Ruotsissa tällä suhteella ei ole samanlaista merkitystä, kun rangaistusvaatimuksen antaa syyttäjä syyteharkinnan jälkeen. Sen sijaan molempien maiden osalta paitsi periaatteellisesti tärkeä, myös järjestelmien vertailussa huomioon otettava on syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen välinen suhde. Järjestelmän ulkopuolisesta toiminnasta sovittelulla on suuri merkitys Suomessa, kun taas Ruotsissa sovittelutoiminta ei vielä ole yhtä laajasti käytössä.

2. Erityisestä syyteharkinnasta

Ruotsissa ei ole *erityisiä* syyttämättäjättämissäännöksiä, joiden tarkoituksena voidaan nähdä tarve ohjata syyteratkaisujen tarkoituksenmukaisuutta yksittäisissä rikoslajeissa tarkemmin ja mahdollisesti erilaisin perustein kuin yleisissä syyttämättäjättämissäännöksissä. Tässä suhteessa erityiset syyttämättäjättämissäännökset korvaa Ruotsissa BrB:n lukuisat eri rikoslajeja koskevat säännökset, joissa syytteen nostamisen edellytykseksi on asetettu tiettyjä, lähinnä yleiseen etuun tai asianomistajan suhtautumiseen liittyviä vaa-

timuksia. Näistä säännöksistä käytetään Ruotsissa nimitystä *särskild åtalsprövningsregel* ja niihin liittyvästä syyttäjän harkinnasta nimitystä *särskild åtalsprövning*. Jäljempänä käytän tästä instituutiosta nimitystä *erityinen syyteharkinta*.

BrB:n erityiset syyteharkintasäännöt voidaan jakaa viiteen ryhmään seuraavasti:[1]

1. *Tarkoituksenmukaisuusharkinta (lämplighetsprövning).* Virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen vain jos yleinen etu vaatii syytteen nostamista (åtal är påkallat ur allmän synpunkt). Ks. esim. BrB 6:13.
2. *Kvalifioitu tarkoituksenmukaisuusharkinta.* Virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen vain jos yleinen etu erityisistä syistä vaatii syytteen nostamista (åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt).[2] Ks. esim. BrB 10:10.
3. *Syyttämispyyntö (angivelse) tai tarkoituksenmukaisuusharkinta.* Virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen vain jos asianomistaja on ilmoittanut rikoksen syytteeseen pantavaksi *tai* yleinen etu vaatii syytteen nostamista. Ks. esim. BrB 4:11.
4. *Syyttämispyyntö ja tarkoituksenmukaisuusharkinta.* Virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen vain jos asianomistaja on ilmoittanut rikoksen syytteeseen pantavaksi *ja* yleinen etu vaatii syyteen nostamista. Ks. 3:12 (eräät tilanteet).
5. *Syyttämispyyntö ja kvalifioitu tarkoituksenmukaisuusharkinta.* Virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen vain jos asianomistaja on ilmoittanut rikoksen syytteeseen pantavaksi *ja* yleinen etu erityisistä syistä vaatii syytteen nostamista. Ks. BrB 5:5.

Ilmaisulla »ur allmän synpunkt» viitataan ensi sijassa huomion kiinnittämiseen rikoksen laatuun, rangaistuksen tarkoitukseen ja tekoon liittyviin olosuhteisiin.[3] Erilaisten julkisten intressien ohella huomioon voidaan ottaa myös tekijän ja asianomistajan olosuhteet. Harkintaan voi vaikuttaa tekijän loukkaantuminen rikoksen yhteydessä tai hänen teon jälkeinen käyttäytyminen samoin kuin rikoksen uusiminen. Asianomistajan suhtautuminen ja syyttämispyyntöä vaihtoehtoisesti edellyttävissä tapauksissa pyynnön puuttuminen tai peruuttaminen esimerkiksi koston pelon takia voi tehdä syytteen ylei-

[1] Tekstissä esitettävän jaottelun on esittänyt *Nelson* 1988 s. 137–138. Ks. myös *Jareborg* 1979 s. 46.

[2] *Elwing* (1993 s. 128) kirjoittaa näistä tapauksista: »Med denna klumpiga tårta-på-tårta-konstruktion menar man sig än eftertryckligare stryka under, att åtal bör ske med stor restriktivitet.»

[3] Ks. *ibid.*

sen edun vaatimaksi.[4] »Särskilda skäl» puolestaan rajaa syytteen nostamisen yksittäisiin poikkeustapauksiin, joiden rangaistusarvo on erityisen korkea.[5]

Erityisiä syyteharkintasäännöksiä sisältyy myös BrB:n ulkopuoliseen lainsäädäntöön. Esimerkiksi lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) 46 §:n mukaan syyttäjän tulee harkita, »om åtal lämpligen bör ske», jos jotakuta kyseisen lain mukaiseen hoitoon otettua epäillään ennen hoidon alkamista tai hoidon aikana tehdystä yleisen syytteen alaisesta rikoksesta, josta ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin vuosi vankeutta. Vastaavanlainen hoidon keskeyttämisen välttämiseen tähtäävä erityinen syyteharkintasäännös sisältyy LUL 9 §:ään, jonka mukaan *lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga* 12 §:n mukaiseen hoitokotiin otetun nuoren ennen hoidon päättymistä tekemän yleisen syytteen alaisen rikoksen osalta syyttäjän on harkittava »om åtal lämpligen bör ske». Verorikoslain (skattebrottslag 1971:69) 13 §:n mukaan virallinen syyttäjä saa puolestaan nostaa syytteen verorikkomuksesta vain jos se on »påkallat av särskilda skäl».

Yhteistä erityisille syyteharkintasäännöksille on siis se, että tiettyjä rikos- tai rikoksentekijäryhmiä silmällä pitäen syytteen nostamiselle on asetettu asteeltaan vaihtelevia rajoituksia. Tiettyjä rikostyyppejä koskevien rajoitusten syynä on mainittu niihin liittyvät yksityisoikeudelliset piirteet, rikoksen liittyminen perhe- tai yksityiselämään tai tekoon rikosoikeudellisten seuraamusten ohella liittyvät muut sanktiomuodot.[6]

Tutkimusteeman kannalta keskeinen kysymys on erityisen syyteharkinnan suhde seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen. Eräs keskeinen eroavaisuus on se, että *syyttämättä jättäminen erityisen syyteharkintasäännöksen nojalla ei edellytä, että syyllisyyskysymys on selvä.* Erityisen syyteharkinnan kielteinen lopputulos (syytteen nostamatta jättäminen, »negativt åtalsbeslut») ei siis merkitse sitä, että epäilty leimattaisiin syylliseksi rikokseen (sakerförklaring).[7]

Erityisessä syyteharkinnassa huomioon otettavien seikkojen luonne on pitkälti samanlainen kuin harkittaessa seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä. Ennen vuoden 1985 uudistusta tämä ilmeni osittain jo näiden sään-

[4] Tekstissä esitetyin tavoin ilmaisun sisältöä on kuvannut *Jareborg* 1979 s. 46.
[5] Ks. *ibid.*
[6] Ks. *SOU* 1992:61 s. 150.
[7] Ks. *RÅC* 1:124 s. 6. Ks. myös *Nelson* 1988 s. 136.

nösten muotoilusta, sillä tuolloin RB 20:7.1 1-kohdan (bötesfall) ja LUL 1 §:n syyttämättäjättämissäännösten mukaan syyte oli nostettava, jos se oli tarpeen »ur allmän synpunkt». Vaikka vuoden 1985 uudistuksessa perusedellytykseksi tuli »något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts», erityisten syyteharkintasäännösten muotoiluun ei katsottu aiheelliseksi puuttua.[8]

Kun uudella perusedellytyksellä tarkoitettiin laajentaa syyttämättäjättämissäännösten soveltamisalaa, sen voitaisiin arvioida muodostuneen laajemmaksi kuin erityisessä syyteharkinnassa huomioon otettavien seikkojen piirin. Näin uudistuksen jälkeistä tilannetta ei kuitenkaan ole tulkittu. RB 20 luvun 6 §:n mukaan syyttäjän tulee, jollei muuta ole säädetty, nostaa syyte yleisen syytteen alaisesta rikoksesta. Pääsääntönä olevaan syytepakkoperiaatteeseen (absolut åtalsplikt) säädettyjä poikkeuksia ovat yhtäältä erityiset syyteharkintasäännökset ja toisaalta seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevat säännökset. Näiden poikkeusten luonne on kuitenkin sikäli erilainen, että niissä rikostapauksissa, joihin liittyy erityinen syyteharkintasäännös, *presumptio on syytettä vastaan*, kun taas muissa tapauksissa *presumptio on syytteen nostamisen puolesta*, mutta syyttämättäjättämissäännösten perusteella huomioon otettavien seikkojen nojalla ratkaisu voi konkreettisessa yksittäistapauksessa olla syyttämättä jättäminen. Tätä eroa on luonnehdittu siten, että edellisessä tapauksessa kysymyksessä on »fakultativt åtal» ja jälkimmäisessä »inskränkning inom ramen för den absoluta åtalsplikten».[9] Tästä kannasta on katsottu seuraavan, että erityiset syyteharkintasäännökset antavat vähintään yhtä laajan mahdollisuuden syytteen nostamatta jättämiseen kuin seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevat säännökset. RÅ:n ohjeiden mukaan *kaikki ne seikat, jotka puoltavat seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä, voidaan normaalisti ottaa huomioon myös erityisessä syyteharkinnassa.* Kun lisäksi syyttämättä jättäminen erityisen syyteharkintasäännöksen nojalla ei edellytä, että syyllisyyskysymys olisi selvä, RÅ:n ohjeissa on katsottu, että *erityiset syyteharkintasäännökset ovat ensisijaisia seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskeviin säännöksiin nähden.*[10] Jos siis edellytykset syytteen nostamatta jättämiseen ovat olemassa molempien säännösten nojalla, tulee ratkaisun nojautua erityiseen syyteharkintasäännökseen.

---

[8] Esitöissä todettiin, että BrB:n erityisillä syyteharkintasäännöksillä on »delvis annat syfte» kuin seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevilla säännöksillä, ks. *prop.* 1984/85:3 s. 22.

[9] Ks. *Nelson* 1988 s. 136, *Ekelöf* 1987 s. 119 ja *RÅC* I:124 s. 6.

[10] Ks. *RÅC* I:124 s. 7.

RÅ:n ohjeiden mukainen säännösten soveltamisjärjestys on syytä panna merkille seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä Ruotsissa kuvaavien tilastojen tulkintaa silmällä pitäen. Ohjeen perusteella on näet todennäköistä, että *niissä rikoksissa, joihin liittyy erityinen syyteharkintasäännös, seuraamusluonteisia syyttämättäjättämispäätöksiä ei esiinny*. Poikkeuksen tästä voi muodostaa edellä esitetyssä erityisten syyteharkintasäännösten ryhmittelyssä kohta 3, jossa syyttämispyyntö tai tarkoituksenmukaisuusharkinta ovat *vaihtoehtoisia* edellytyksiä syytteen nostamiselle. Jos näissä tapauksissa syyttämispyyntö on esitetty, tarkoituksenmukaisuusharkinnan tulee nähdäkseni nojautua syyttämättäjättämissäännökseen.

Ruotsin erityistä syyteharkintaa päällisin puolin vastaava lainsäädäntöratkaisu on Suomessakin yleistynyt.[11] Ensimmäisen kerran tämän tapainen säännös sisällytettiin siveellisyysrikoksia koskevien säännösten uudistamisen yhteydessä RL 20 luvun (16/71) 11 §:ään, jonka mukaan virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä luvun 1–6 §:ssä tarkoitetusta teosta, ellei asianomistaja ilmoita sitä syytteeseen pantavaksi tai *erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.*[12] Nykyisin vastaavanlainen säännös on mm. RL 28 luvun 15 §:ssä (769/90, näpistys, lievä kavallus, luvaton käyttö ym.), RL 30 luvun 12 §:n 2 momentissa (769/90, eräät elinkeinorikokset), 34 luvun 7 §:ssä (769/90, kätkemisrikkomus) ja 36 luvun 8 §:n 2 momentissa (317/94, luottamusaseman väärinkäyttö), jossa syyteilmoituksen tai erittäin tärkeän yleisen edun lisäksi syyteoikeus voi perustua myös eräisiin muihin seikkohin.[13] Mainituissa säännöksissä virallisen syyttäjän syyteoikeus riip-

[11] *Rikosoikeuskomitea* (1976 s. 131) linjasi syyteoikeuden järjestelyä seuraavasti: »Mikäli asianomistaja vastustaa syytteen nostamista, joudutaan punnitsemaan vastakkain julkista ja yksityistä etua. Ei voida pitää itsestään selvänä, että jälkimmäinen olisi painavampi. Tämän johdosta tarvitaan säännöksiä siitä, että eräissä tapauksissa virallisella syyttäjällä on oikeus nostaa syyte vastoin asianomistajan tahtoakin, milloin painava julkinen etu sitä vaatii. Tällaisen julkisen edun olemassaoloa ei voida mekaanisesti päätellä rikoksen ulkonaisesta luonteesta, esimerkiksi siitä, että se on tapahtunut julkisella paikalla, vaan asia olisi harkittava tapauskohtaisesti, ottaen huomioon teon merkittävyys yleisen mielipiteenmuodostuksen ja lainkuuliaisuuden kannalta sekä asianomistajan kannanottoon vaikuttaneet seikat.»

[12] Ilmaisun tulkinnasta ja merkityksestä ks. *Lahti* 1974 s. 329–333, *Anttila* 1977 s. 212–218, *Träskman* 1980 s. 131 ss. ja *Jonkka* 1991 s. 188–192.

[13] Lainkohdan mukaan syyteilmoitus ei ole tarpeen luottamusaseman väärinkäytöstä, jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista *tai jos* asioiden hoitaminen perustuu lain tai viranomaisen määräykseen tai jos rikoksen on tehnyt asianajaja tai muu henkilö, joka on tehtävässään julkisen valvonnan alainen tai siihen rinnastettavassa asemassa, taikka teko kohdistuu julkisen valvonnan alaiseen yhteisöön, säätiöön tai muu-

puu asianomistajan syyttämispyynnöstä tai *vaihtoehtoisesti* erittäin tärkeän yleisen edun vaatimuksen täyttymisestä. Säännökset vastaavat siis rakenteeltaan edellä esitetyssä Ruotsin erityisten syyteharkintasäännösten luokittelussa ryhmää 3.

Suomessa on katsottu, että säännöksissä tarkoitetut rikokset ovat lähtökohtaisesti asianomistajarikoksia, mutta jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista, rikokset ovatkin virallisen syytteen alaisia.[14] Kun normaalisti asianomistajarikoksissa virallisen syyttäjän syyteoikeus määräytyy *kategorisesti asianomistajan syyttämispyynnön perusteella*, puheena olevat säännökset merkitsevät virallisen syytteen alaisen rikoksen ja asianomistajarikoksen rajan siirtämistä *in casu harkittavaksi*. Näissä tilanteissa rikosvastuun toteutumista ei ole haluttu jättää pelkästään asianomistajan suhtautumisesta riippuvaksi, vaan julkiseen ja yksityiseen etuun palautettavissa olevien virallis- ja määräämisperiaatteiden keskinäinen painoarvo punnitaan konkreettisessa tapauksessa.[15] Säännösten on katsottu merkitsevän nimenomaan syyttäjän harkintavallan lisääntymistä ja hänen asemansa korostumista[16] tai suovan syyttäjälle avoimesti harkintavaltaa.[17]

Säännösten luonnetta pohdittaessa on nostettava esiin eräs keskeinen eroavaisuus siinä, kuinka harkintavalta yleisen edun tulkinnasta on jaettu *syyttäjän ja tuomioistuimen välillä* Suomessa ja Ruotsissa. Suomessa »erittäin tärkeä yleinen etu» on nähty (jos syyttämispyyntöä ei ole esitetty) virallisen syyttäjän syyteoikeutta koskevana, *absoluuttisena prosessinedellytyksenä pidettynä vaatimuksena, jonka olemassaolon ratkaisee viime kädessä tuomio-*

---

hun oikeushenkilöön sen julkisen valvonnan alaisessa toiminnassa. – Julkisen valvonnan alaista yhteisöä ym. koskeva säännöksen loppuosa lisättiin lakiin ns. pankkikriisin jälkiselvittelyn yhteydessä. Huomattakoon, että erittäin tärkeän yleisen edun vaihtoehtona säännöksessä esiin tuotujen seikkojen olemassaoloon ei liity sellaista *harkintaa* kuin yleisen edun vaatimukseen. *Rikosoikeuskomitea* (1976 s. 131) katsoikin, että ennustettavuuden lisäämiseksi olisi mahdollisuuksien mukaan harkittava rikosryhmä- ja rikoslajikohtaisesti, millaisten olojen vallitessa julkinen etu vaatii syytteen nostamista vastoin asianomistajan tahtoakin.

[14] Ks. *LaVM* 11/1970 s. 7 ja *Lahti* 1974 s. 330. – Tämän katsantokannan merkitys ei ole pelkästään teoreettinen. Jos asianomistajarikos »muuttuu» virallisen syytteen alaiseksi erittäin tärkeän yleisen edun vaatimuksen täyttyessä, esimerkiksi asianomistajarikoksen erityisen vanhentumisajan umpeen kulumisella ei näytä olevan merkitystä ainakaan virallisen syyttäjän syyteoikeuden kannalta.

[15] Ks. *Jonkka* 1991 s. 189–190.

[16] Ks. *Jonkka* 1991 s. 191.

[17] Ks. *Lahti* 1974 s. 329.

istuin.[18] Ruotsissa taas erityisten syyteharkintasäännösten *tulkinta kuuluu syyttäjälle.* Jos syyttäjä on katsonut, että syyte on tarpeen esim. »ur allmän synpunkt», tuomioistuin ei voi Ruotsissa puuttua tähän syyttäjän harkinnan lopputulokseen, saati jättää syytettä tutkimatta, kuten tapahtuu Suomessa, jos tuomioistuimen mielestä säännöksen mukainen yleisen edun vaatimus ei täyty.[19]

Ruotsissa omaksuttu katsantokanta ilmenee esimerkiksi HD:n ratkaisusta 10.3.1992 nr DB 149 (NJA 1992 s. 150). Tapauksessa virallinen syyttäjä oli vaatinut rangaistusta veropetoksesta, mutta käräjäoikeus ja hovioikeus pitivät tekoa verorikkomuksena, josta silloisen skattebrottslag (1971:69) 13 §:n mukaan virallinen syyttäjä sai nostaa syytteen vain jos se oli »påkallat av särskilda skäl». Kun syyttäjä oli rubrisoinut teon veropetokseksi, hän ei ollut ottanut kantaa siihen, edellyttivätkö erityiset syyt syytteen nostamista verorikkomuksesta. Korkein oikeus lausui (kurs. tässä):

> Enligt 13 § skattebrottslagen får åtal för skatteförseelse väckas endast om det är påkallat av särskilda skäl. *Åtalsprövningen ankommer på åklagaren, och hans beslut i åtalsfrågan kan inte prövas av domstolen.*
>
> När som i förevarande mål åklagaren väckt åtal för skattebedrägeri, ett brott beträffande vilket någon särskild åtalsprövning inte krävs, men domstolen finner att gärningen är att bedöma endast som skatteförseelse, kan förhållandet vara att uppgift saknas i handlingarna om åtalsprövning skett. I denna situation kan domstolen komma att tveka angående åklagarens inställning i åtalsfrågan. Det kan under alla omständigheter finnas skäl för åklagaren att redovisa den särskilda åtalsprövningen i ett fall där ett skattetillägg påförts, eftersom ett straffrättsligt ingripande då skall ske bara i vissa situationer. Skulle åklagarens inställning inte redovisas bör domstolen inom ramen för sin *materiella processledning* bereda åklagaren tillfälle att ange hur han i den uppkomna situationen ställer sig till åtalet. Om frågan huruvida åtalsprövning skett uppkommer först efter det att huvudförhandlingen avslutats bör komplettering ske enligt det i 46 kap 17 § rättegångsbalken angivna förfarandet. Förklarar *åklagaren*, att han *inte* skulle ha funnit åtal för gärningen, rubricerad som skatteförseelse, påkallat av särskilda skäl bör åtalet *ogillas utan prövning i sak* (jfr NJA 1981 s. 513).

[18] Esim. *Jonkka* 1992 s. 62 toteaa: »Viime kädessä sen, onko yksittäistapauksessa teon virallisen syytteen alaiseksi tekevä »erittäin tärkeä yleinen etu» kyseessä, ratkaisee luonnollisesti tuomioistuin.»

[19] Kysymys siitä, tuleeko Suomessa tekstissä mainitussa tilanteessa tuomioistuimen ratkaisun olla syytteen tutkimatta jättäminen vai hylkääminen, on aiemmin ollut tulkinnanvarainen, ks. *Lahti* 1974 s. 331.

> I förevarande mål har åklagaren inte uttryckligen uttalat sig i fråga om förekomsten av särskilda skäl enligt 13 § skattebrottslagen. W har emellertid genom sin vadetalan aktualiserat frågan, huruvida åtalet skolat ogillas med hänsyn till nämnda bestämmelse, och åklagaren har i genmälet hemställt om fastställelse av tingsrättens dom. Som riksåklagaren anfört får anses, att åklagaren därigenom gjort den bedömningen att åtal för skatteförseelse varit påkallat av särskilda skäl. Det mot W väckta åtalet avseende 1983 års taxering kan därför inte ogillas utan prövning i sak.

HD:n ratkaisun perusteella erityisten syyteharkintasäännösten edellytysten täyttyminen on kyllä Ruotsissakin katsottu sellaiseksi absoluuttiseksi prosessinedellytykseksi, jonka puuttuessa juttu on jätettävä tutkimatta, mutta harkintavalta edellytysten täyttymisestä kuuluu syyttäjälle eikä tuomioistuimelle. Jos syyttäjä ei katso edellytysten täyttyvän, syyte jätetään tutkimatta. Jos taas syyttäjä katsoo edellytysten täyttyvän, tuomioistuin ei voi kysymykseen puuttua. Kun lisäksi edellä ilmenneen mukaisesti erityisten syyteharkintasäännösten soveltamisessa huomioon otettavien seikkojen piiri on yleensä vähintään sama kuin seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä harkittaessa, merkitsevät erityiset syyteharkintasäännökset Ruotsissa *nimenomaan syyttäjälle* annettua valtaa suorittaa *tarkoituksenmukaisuusharkintaa* rikoksen syytteeseenpanossa. Sitä vastoin näin ei nähdäkseni ole asianlaita Suomessa.

On totta, että Suomessakin vastaavat säännökset lisäävät syyttäjän harkintavaltaa verrattuna siihen, että syyttäjän syyteoikeus määräytyisi pelkästään asianomistajan syyttämispyynnön perusteella. Tuo valta johtuu kuitenkin lähinnä »erittäin tärkeän yleisen edun» käsitteen joustavuudesta ja väljyydestä sekä siihen sisältyvistä arvostuksenvaraisista elementeistä, jolloin käsitteen tulkintaan liittyy runsaasti harkintaa.[20] Toiseksi säännökset lisäävät syyttäjän valtaa siinä mielessä, että rikosprosessin etenemisjärjestyksessä syyttäjän on tehtävä arvionsa ennen tuomioistuinta, jolloin ne tapaukset, joissa syyttäjän mielestä edellytys ei täyty, eivät yleensä tule lainkaan tuomioistuimen harkittavaksi. Syyttäjän ratkaisu jää näet käytännössä lopulliseksi, sillä näissä tilanteissahan asianomistaja on suhtautunut kielteisesti tai ainakin välinpitämättömästi syytteen nostamiseen (jättäessään syyttämispyynnön esittämättä), joten juttu ei asianomistajan syyteoikeudenkaan käyttämisen kautta tule tuomioistuimeen.[21]

---

[20] Näin myös *Lahti* 1974 s. 332.

[21] Kun asianomistajalla ei ole tarvetta myöskään kantelun tekemiseen, sekin mahdollisuus, että asia tulisi ylemmän syyttäjän toimenpitein tuomioistuimen tutkittavaksi, jää pieneksi.

Kun erittäin tärkeä yleinen etu katsotaan virallisen syyttäjän syyteoikeutta koskevaksi absoluuttiseksi prosessinedellytykseksi, jonka arviointi kuuluu tuomioistuimelle ja joka tuomioistuimen on omasta aloitteestaan tutkittava, säännösten *ei* kuitenkaan voida katsoa antaneen *nimenomaan syyttäjälle* valtaa suorittaa tarkoituksenmukaisuusharkintaa samalla tavalla kuin Ruotsissa. Kun Suomessa ratkaisuvalta edellytyksen täyttymisestä kuuluu tuomioistuimelle, syyttäjän harkinta on nähdäkseni *luonteeltaan* vain *erittäin tärkeän yleisen edun täyttymistä koskevan »syytekynnyksen» ylittymisen arviointia*, vaikka tuo arviointi on *sisällöltään* erilaisten tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien punnintaa.[22] Luonteeltaan tämä arviointi on samantapaista kuin yleensäkin oikeuskysymyksiä koskevan »syytekynnyksen» ylittymisen arviointi, mutta keskeinen ero on siinä, että näissä tilanteissa julkista intressiä vastassa punnittavana on usein asianomistajan yksityisyyden suojaan liittyvät intressit eikä niinkään epäillyn oikeusturva, kuten yleensä.

Esitetyn valossa on syytä asettaa kyseenalaiseksi meillä omaksutun katsantokannan perusteet. Vallitsevaa kantaa on nähtävästi pidetty itsestään selvänä, mikä Suomessa perinteisesti tuomioistuinkeskeinen ajattelutapa huomioon ottaen onkin johdonmukaista. Mainittu ajattelutapa on puolestaan ymmärrettävä huomioon ottaen Suomen syyttäjälaitoksen perinteisen kehittymättömyyden. Kun syyttäjistön rooli ja asema sekä ammattitaito on parin viimeisen vuosikymmenen aikana voimakkaasti vahvistunut niin, että syyttäjille on katsottu voitavan antaa yhä keskeisempiä ja vaativampia, jopa perinteisesti tuomioistuimelle kuuluneita tehtäviä, saattaisi olla aihetta arvioida uudelleen myös erittäin tärkeää yleistä etua koskevan vaatimuksen tulkinnassa noudatettavia periaatteita silmällä pitäen syyttäjän ja tuomioistuimen välistä työnjakoa.

---

[22] Kun tutkimuksen I luvussa esitetyn määrittelyn mukaisesti seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen edellyttää, että kaikki prosessuaaliset edellytykset myös syytteen nostamiselle olisivat olemassa, erittäin tärkeän yleisen edun punninta on ennakkoluonteinen syyttämättä jättämistä koskevaan harkintaan nähden. Jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista, seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen harkinta lienee usein tarpeetonta, mutta ei nähdäkseni poissuljettu mahdollisuus. Jos esimerkiksi asianomistaja rikoksentekijää kohtaan tuntemansa pelon vuoksi ei uskalla ilmoittaa rikosta syytteeseen pantavaksi, erittäin tärkeän yleisen edun vaatimus täyttyisi (LaVM:ssä 11/1970 s. 7 esitetty esimerkki), jolloin syyttäjällä olisi siis syyteoikeus. Jos tekijä on kuitenkin sittemmin esim. vakavasti sairastunut, seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen kohtuusperusteella voisi olla mahdollista. Toisen tulkinnan mukaan tekijän sairaus otettaisiin huomioon jo erittäin tärkeän yleisen edun punninnassa, jolloin lopputulos olisi syyteoikeuden puuttuminen. Mielestäni ensin mainittu ratkaisu antaisi oikeamman kuvan siitä, kuinka asiaa on syyteharkinnassa arvioitu.

Nähdäkseni ainoa seikka, jolla nykyistä kantaa voidaan puoltaa, liittyy erittäin tärkeän yleisen edun tulkinnan yhtenäisyyteen ja siihen, että tuo tulkinta muotoutuisi tuomioistuimessa, viime kädessä korkeimmassa oikeudessa. Toiselta puolen voidaan todeta *ensinnäkin*, että vaikka ratkaisuvalta kuuluisi syyttäjälle, tuomioistuin voisi *tuomitsemattajättämisratkaisuilla* ainakin useimmissa tapauksissa edelleen ohjata syyttäjien harkintaa ja tulkintojen muotoutumista: sellaisissa tapauksissa, joissa tuomioistuin jättää rangaistuksen tuomitsematta, erittäin tärkeä yleinen etu ei normaalisti vaadi syytteenkään nostamista. *Toiseksi* on todettava, että syyttäjän ratkaisusta joka tapauksessa riippuu ratkaisevasti se, toteutuvatko tuollaisen sääntelyn taustalla olevat oikeuspoliittiset tarkoitusperät. Kun syyte on nostettu, tuomioistuimen tutkimattajättämisratkaisu ei tilannetta enää tältä osin korjaa: prosessiekonomiset edut on pääasiallisesti menetetty ja asianomistaja on joutunut alistumaan oikeuskäsittelyyn.[23] Jos taas syyttäjä ei nosta syytettä, vaikka erittäin tärkeä yleinen etu olisikin ehkä vaatinut syytteen nostamista tuomioistuimen tulkinnan mukaan, syyttäjän ratkaisu jää kuitenkin lopulliseksi, kuten edellä on todettu. *Kolmanneksi* voidaan viitata niihin käytännöllisiin epäkohtiin, joita nykyisestä kannasta seuraa. Kun Suomessa ei ole järjestetty mahdollisuutta saattaa jutun tutkimisen edellytyksenä olevaa prosessuaalista kysymystä suoraan korkeimman oikeuden ratkaistavaksi, voi nykyisestä katsantokannasta pahimmassa tapauksessa olla seurauksena se, että asia tutkitaan ja käsitellään käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa, mutta korkein oikeus katsookin, ettei erittäin tärkeä yleinen etu ollutkaan vaatinut syytteen nostamista ja jättää sen tutkimatta. Tällöin koko oikeudenkäynti on ollut jokseenkin turha ja mahdollisesta erittäin tärkeän yleisen edun tulkintaa koskevasta ennakkopäätöksestä maksettu hinta niin asianosaisten kuin yhteiskunnankin kannalta kova.

Säännösten muotoilu ei asettaisi estettä sille, että kysymyksen erittäin tärkeän yleisen edun olemassaolosta ratkaisisi syyttäjä. Itse asiassa sanamuoto »...tai erittäin tärkeä yleinen etu vaadi *syytteen nostamista*» pikemminkin puoltaisi sitä, että kysymyksen ratkaisisi juuri se viranomainen, joka syytteen nostamisesta päättää. Kun erittäin tärkeän yleisen edun vaatimusta on kuitenkin vakiintuneesti käsitelty absoluuttisena prosessinedellytyksenä, jonka olemassaolon ratkaisee tuomioistuin, omaksuttua kantaa ei liene mahdollista muuttaa ilman lainsäätäjän toimenpidettä. Tällaiseen toimenpiteeseen näyttäisi olevan aihetta.

[23] Näin myös *Jonkka* 1991 s. 191.

3. Esitutkinnan rajoittamisesta

Esitutkinnan rajoittaminen (förundersökningsbegränsning) tuli Ruotsissa mahdolliseksi 1.7.1982 voimaan tulleella uudistuksella. Uudistus perustui *åtalsrättskommittén* ehdotukseen, josta silloinen »borgerliga regeringen»[24] ei oikeusvarmuuteen ja yleisestäviin näkökohtiin viitaten halunnut toteuttaa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen soveltamisalan laajennusta, mutta katsoi esitutkinnan rajoittamisen mahdolliseksi ilman, että se vahingoittaisi liiaksi kriminaalipoliittisia intressejä.[25] RB 23 luvun 4 a §:ään otettu säännös kuuluu nykyisin seuraavasti (kursivoinnit tässä):

> Förundersökning får vidare *läggas ned*
> 1. om fortsatt utredning skulle kräva kostnader som inte står i rimligt förhållande till sakens betydelse och det dessutom kan antas att brottet i händelse av lagföring inte skulle leda till någon svårare påföljd än böter, eller
> 2. om det kan antas att åtal för brottet inte skulle komma att ske till följd av bestämmelser om *åtalsunderlåtelse i 20 kap.* eller om *särskild åtalsprövning* samt något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts genom att förundersökningen läggs ned.
>
> Om förutsättningar för att lägga ned en förundersökning enligt första stycket föreligger redan innan en sådan har inletts, får det beslutas att förundersökningen *inte skall inledas*.
>
> Beslut enligt denna paragraf *meddelas av åklagare*.

RB 23 luvun 4 a §:n 1 momentin 1-kohdan mukainen esitutkinnan rajoittaminen edellyttää epäsuhtaa asian merkityksen ja esitutkinnan toimittamisesta aiheutuvien kustannusten välillä (disproportionsfall). Tämän säännöksen (johon Suomessa on usein viitattu Ruotsin esitutkinnan rajoittamismahdollisuutta esiteltäessä) käytännöllinen merkitys on jokseenkin olematon. Ensinnäkin säännöksen soveltamisala on rajattu tekoihin, joista ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa. Toiseksi esitöissä ja RÅ:n ohjeissa on korostettu pidättyvyyttä ja tarkkaa harkintaa säännöksen soveltamisessa, mikä ilmenee myös esitetyistä esimerkeistä (markintrång, egenmäktigt förfarande, olovlig fiske ja olovlig jakt sellaisissa tapauksissa, joissa esim. »lantmäteriteknisk expertis kopplas in»).[26] Kolmas ja ehkä tärkein

[24] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 19.
[25] Ks. *prop.* 1981/82:41 s. 12–13.
[26] Ks. *prop.* 1981/82:41 s. 20 ja 34 sekä *RÅC* i:124 s. 31.

syy on toimivaltarajoitus, jonka mukaan vain ylisyyttäjät, valtionsyyttäjät ja päällikkösyyttäjät saavat soveltaa säännöstä.[27]

RB 23 luvun 4 a §:n 1 momentin 2-kohdan säännöksessä käytettiin alunperin ilmaisua »förundersökning inte krävs ur allmän synpunkt», mutta vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä syyttämättäjättämissäännöksiin otettu niiden soveltamisalan laajennukseksi tarkoitettu uusi perusedellytys »väsentligt allmänt eller enskilt intresse» otettiin myös esitutkinnan rajoittamissäännökseen. Esitöiden mukaan ilmaisua voidaan tulkita saman suuntaisesti kuin syyttämättäjättämissäännöksissä,[28] jolloin muutos merkitsi esitutkinnan rajoittamismahdollisuuden laajentamista myös *sen lisäksi*, että säännöksen rakenteesta seuraa, että syyttämättä jättämisen alan laajennus laajentaa automaattisesti myös esitutkinnan rajoittamismahdollisuutta.[29] Tulkinnassa on huomattava, että RB 23 luvun 4 a §:ssä ilmaisu viittaa nimenomaan itse *esitutkinnan toimittamiseen* liittyviin intresseihin, jotka eivät välttämättä ole täysin samoja kuin seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä harkittaessa huomioon otettavat intressit.

Yleinen etu voi RÅ:n ohjeiden mukaan vaatia esitutkinnan toimittamista niissä tapauksissa, joissa seuraamusluonteiseen syyttämättäjättämispäätökseen voi liittyä joitakin erityisiä oikeusvaikutuksia (särskild rättsverkan), kuten esimerkiksi ajo-oikeuden menettäminen (körkortsåterkallelse). Myös jonkin tapauksen herättämä suuri huomio voi johtaa siihen, että yleinen etu edellyttää asian selvittämistä esitutkinnassa.[30]

Asianomistajan pyyntö voi edellyttää esitutkinnan toimittamista, jos hänellä on tarve saada oman vahingonkorvauskanteensa pohjaksi selvitys tapahtumainkulusta. Jos *rikoksesta epäilty*, joka kiistää rikoksen, pyytää esitutkinnan toimittamista loppuun puhdistautuakseen häneen kohdistetuista epäilyistä, pyyntöön tulisi esitöiden mukaan suostua, jos epäilty voi esittää pyyntönsä tueksi erityisiä syitä, esimerkiksi epäilyn saaman julkisuuden.[31]

---

[27] Ks. 1.7.1996 voimaan tullut åklagarförordning (1996:205) 16 §. Aiemman syyttäjäasetuksen mukaan toimivaltaisten syyttäjien piiri oli vielä ahtaampi.

[28] Ks. *prop.* 1985/85:3 s. 54–55.

[29] Vrt. esim. *prop.* 1981/82 s. 23, jossa katsottiin, että rikoksen uusiminen voi niin yleis- kuin erityisestävistä syistä vaatia esitutkinnan toimittamista, kun taas *prop.* 1984/85:3 s. 55 on katsottu, ettei uusimiselle tule esitutkinnan rajoittamista harkittaessa antaa ratkaisevaa merkitystä.

[30] *RÅC* I:124 s. 28.

[31] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 55.

RB 23 luvun 4 a §:n 1 momentin 2-kohdassa erityinen syyteharkinta ja seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ovat rinnasteisia perusteita esitutkinnan rajoittamiselle, mikä onkin johdonmukaista ottaen huomioon sen, mitä aiemmin on esitetty erityisen syyteharkinnan ja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen välisestä suhteesta ja instituutioiden luonteesta. Keskeinen eroavaisuus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja esitutkinnan rajoittamisen välillä on se, että *esitutkinnan rajoittaminen ei edellytä selvyyttä syyllisyyskysymyksessä, vaikka ratkaisun perusteena olisi odotettavissa oleva syyttämättä jättäminen.*[32] Tämän vuoksi esitutkinnan rajoittaminen on mahdollista missä tahansa esitutkinnan vaiheessa ennen sen lopettamista. Esitöiden mukaan esitutkinnan rajoittaminen ei edellytä edes sitä, että jotakuta olisi kuultu asiassa rikoksesta epäiltynä, mutta useimmissa tapauksissa mahdollisen seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytysten arviointi kuitenkin edellyttää, että epäily kohdistuu johonkin tiettyyn henkilöön.

Esitutkinnan rajoittamisinstituution laajaksi tarkoitettua käyttöä kuvaa se, että esitöiden mukaan odotettavissa olevan seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen tapauksissa *presumptio on esitutkinnan rajoittaminen.*[33] Vuoden 1985 uudistuksen esitöissä on pidetty syyttämättä jättämisen alan laajentamisen tärkeimpänä käytännöllisenä merkityksenä siitä automaattisesti seuraavaa esitutkinnan rajoittamismahdollisuuden laajentumista.[34]

Merkille pantavaa on, että esitutkinnan rajoittaminen *ei ole* RB 23 luvun 4 a §:n mukaan *mahdollista odotettavissa olevan LUL:n säännöksiin nojautuvan syyttämättä jättämisen perusteella.* Esitutkinnan toimittamisella on katsottu olevan nuorten kohdalla erityistä kriminaalipoliittista merkitystä. Esitutkinta ja seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen siihen liittyvine erityisine päätöksen tiedoksiantomenettelyineen muodostavat sellaisen *varoitusvaikutuksen*, jota nuorten osalta on pidetty tärkeänä.[35]

Kun RB 20 luvun 7 §:n säännösten soveltaminen on periaatteessa mahdollista myös nuoriin (joskin toissijaisesti LUL:n säännöksiin nähden), voi-

[32] Ks. *prop.* 1981/82:41 s. 23, 1984/85:3 s. 55, *RÅC* I:124 s. 27 ja esim. *Elwing* 1993 s. 122.

[33] Ks. *prop.* 1981/82:41 s. 22–23, samoin *RÅC* I:124 s. 27. – Jäljempänä tutkimuksen empiirisessä osassa tulee tarkasteltavaksi, millaisissa tapauksissa ja missä tutkinnan vaiheessa esitutkinnan rajoittaminen käytännössä tapahtuu.

[34] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 16 ja 20.

[35] Ks. *prop.* 1981/82:41 s. 21. – Täysi-ikäisten rikoksentekijöiden osalta puolestaan on katsottu, että esitutkintaa ei saa käyttää kriminaalipoliittisena instrumenttina kuin poikkeustapauksissa, ks. *RÅC* I:124 s. 28.

taisiin ajatella, että esitutkinnan rajoittamiseen myös nuorten kohdalla päästäisiin RB 20:7:n kautta. Tähän mahdollisuuteen on kuitenkin yleensä suhtauduttu torjuvasti.[36] *Konkurrenssitilanteissa* esitutkinnan rajoittamisen kyllä *pitäisi* olla mahdollista (RB 23:4a.1:n 2-kohta verr. RB 20:7.1:n 3-kohta). Kun usean rikoksen tapauksissa nuori joutuu (tai on joutunut, jos kyse jälkikonkurrenssista) joka tapauksessa esitutkintatoimenpiteiden kohteeksi ja oikeudenkäyntiin, ei niillä näkökohdilla, joita yllä on esitetty esitutkinnan kriminaalipoliittisesta merkityksestä, ole näissä tilanteissa painoarvoa.

Vuoden 1985 uudistuksen yhteydessä avattiin mahdollisuus alle 18-vuotiasta koskevan esitutkinnan rajoittamiseen *eräässä* konkurrenssitilanteessa, josta säädetään nykyisin LUL 8 §:ssä:[37]

> Om den unge, sedan åtalsunderlåtelse har beslutats enligt 16 §, misstänks för att ha begått annat brott dessförinnan, får åklagare besluta att inte inleda förundersökning eller att lägga ned en påbörjad förundersökning beträffande detta brott. Detta gäller dock inte, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts genom att förundersökning inte äger rum.

Esitöiden perusteella säännös on tarkoitettu sovellettavaksi tilanteessa, jossa uuden rikoksen johdosta olisi odotettavissa seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen *LUL:n nojalla*. Uudistuksen taustalla olivat (esitutkintaa koskevat) prosessitaloudelliset näkökohdat ja se seikka, että nuori on aiemman rikoksen tutkinnan ja syyttämättäjättämispäätöksen yhdeydessä jo saanut sellaisen »varoituksen», jolla esitutkintapakkoa nuorten kohdalla on perusteltu.[38] Merkille pantavaa on myös se, että vastaavanlainen konkurrenssiperusteinen esitutkinnan rajoittaminen (RB 23:4a.1:n 2-kohta verr. RB 20:7.1:n 3-kohta) *ei* nähdäkseni *ole mahdollista*. RB 20:7.1:n 3-kohdan soveltaminen edellyttää näet, että aiempi (aiemmin käsitelty) rikos on johta-

---

[36] Ks. *Elwing* 1989 s. 132, jossa on viitattu silloiseen RÅ:n ohjeeseen *RÅC* I:106 s. 9. Ohjeessa on kuitenkin pidetty mahdollisena RB 20:7:n kautta tapahtuvaa esitutkinnan rajoittamista myös nuorten kohdalla (ks. s. 10). Vrt. *SOU* 1992:61 s. 361–362, jossa on katsottu alle 18-vuotiaiden osalta, että »för denna ålderskategori är förundersökning oblikatorisk, även om åtalsunderlåtelse kan förväntas». Perusteena on esitetty juuri tekstissä mainittu esitutkinnan »visst kriminalpolitiskt egenvärde» näissä tapauksissa. Ruotsin *syyttäjäkurssin* opetuksessa (vuonna 1991) torjuttiin esitutkinnan rajoittamismahdollisuus nuorten osalta RB 23:4 a:n perusteella (vrt. jäljempänä LUL 8 §). – Kysymys tulee tarkasteltavaksi tutkimuksen empiirisessä osassa.

[37] Säännös siirrettiin aiemmasta LUL 5 a §:stä vain kielellisesti muutettuna LUL 8 §:ksi vuoden 1995 uudistuksessa.

[38] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 26 ja s. 56.

nut johonkin seuraamukseen, jollaisena *ei* voine pitää aiempaa seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä, kuten LUL 8 §:ssä.

RB 23 luvun 4 a §:n 3 momentin mukaan esitutkinnan rajoittamisesta päättää syyttäjä. Tämä pätee siis siinäkin tapauksessa, että esitutkinnan tutkinnanjohtajana olisi toiminut poliisiviranomainen. RÅ:n ohjeissa on korostettu, että esitutkinnan rajoittamisinstituution tarjoamien voimavarojen säästömahdollisuuksien takia syyttäjän ja poliisin on oltava jatkuvasti yhteydessä keskenään ja pidettävä silmällä mahdollisuutta esitutkinnan rajoittamiseen. Ohjeissa on myös varoitettu seuraavasta tilanteesta: jos esitutkintaa ei lopeteta, vaikka se RB 23:4a verr. 20:7 nojalla olisi mahdollista, ja jos valmiin esitutkinnan nojalla syyllisyyskysymys ei ole selvä, syyttäjä on »tvungen att väcka åtal».[39]

Huomattakoon, että esitöiden mukaan RB 23 luvun 4 a § ei sovellu niihin tapauksiin, joissa esitutkinnan sijasta toimitetaan vain yksinkertaisempi selvitys (ks. RB 23:22, joka koskee lähinnä rikkomuksia, joista ei ole säädetty muuta kuin sakkoa). Tätä perusteltiin käytännöllisillä näkökohdilla: selvitys on näissä tapauksissa niin vähäinen, että esitutkinnan rajoittamiseen ei ole käytännössä tarvetta.[40]

Suomessa mahdollisuus esitutkinnan rajoittamiseen avautunee rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistuksen myötä.[41] Ehdotetun ETL 4 a §:n mukaan »syyttäjä voi määrätä, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se keskeytetään, jos hän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 tai 8 §:n[42] taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan toimittamista».[43] Ehdotettu säännös vastaa läheisesti RB 23 luvun 4 a §:ää. *Eroina* voi-

[39] Ks. *RÅC* I:124 s. 29.

[40] Ks. *prop.* 1981/82:41 s. 24.

[41] Vuoden 1991 toimenpiteistäluopumissäännöstön uudistusta koskeneessa lakivaliokunnan mietinnössä kiinnitettiin huomiota siihen, että lakiehdotuksiin ei ollut otettu esitutkinnan rajoittamisen sallivaa säännöstä, vaikka esityksen yhtenä tavoitteena oli mahdollistaa poliisi- ja syyttäjäviranomaisten tutkintaresurssien tarkoituksenmukainen kohdentaminen. Mietinnössä viitattiin juuri Ruotsiin, jossa tällä säännöksellä oli valiokunnan tietojen mukaan suurin käytännöllinen merkitys toimenpiteistä luovuttaessa. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan nimenomaista säännöstä pidettiin meilläkin tärkeänä, mutta sitä ei ollut ehdotettu, kun asiaa ei ollut vielä voitu riittävästi selvittää. Valiokunta kiirehti tätä selvitystyötä ja sen perusteella annettavia säännösehdotuksia. Ks. *LaVM* 17/1989 s. 2–3.

[42] Uudistuksessa RVA 15.2 §:n ja 15 a §:n syyttämättäjättämissäännökset on ehdotettu siirrettäväksi (sellaisinaan) ROL 1 luvun 7 ja 8 §:ään.

[43] Ks. *HE* 82/1995 s. 155–156.

daan panna merkille ensinnäkin, ettei *epäsuhta* asian merkityksen ja esitutkinnan toimittamisesta aiheutuvien kustannusten välillä sinänsä olisi esitutkinnan rajoittamisen peruste, kuten RB 23:4a.1:n 1-kohdassa. Toiseksi ETL 4 a §:n mukainen esitutkinnan rajoittamismahdollisuus koskisi yhtä lailla *nuoria,* kun taas RB 23:4a ei koske odotettavissa olevaa syyttämättä jättämistä LUL:n nojalla. Kolmanneksi voidaan todeta, että ETL 4 a § ei kytkeydy *erityiseen syyteharkintaan,* kuten RB 23:4a. Tältä osin ero johtuu siitä, että Suomessa presumtio esitutkinnan toimittamisesta erityisen syyteharkinnan tilanteissa on tietyllä tavalla käänteinen verrattuna Ruotsiin: ETL 3.3 §:n mukaan esitutkintaa ei tällöin toimiteta, jollei syyttäjä sitä *pyydä.*

Esitutkinnan rajoittamismahdollisuus on pidettävä mielessä vertailtaessa seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä Suomessa ja Ruotsissa. Esitutkinnan rajoittaminen vähentää sitä juttumateriaalia, joka tulee syyttäjän syyteharkintaan asti, ja tuo vähennys koskee osittain juuri sellaisia tapauksia, joissa seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen tulee kysymykseen. Tämän vuoksi tutkimuksen empiirisessä osassa on esillä myös esitutkinnan rajoittaminen Ruotsissa.

Periaatteessa olisi ajateltavissa, ettei syyttäjä tekisi lainkaan syyksilukevia ratkaisuja, vaan ainoastaan esitutkinnan rajoittamisen kaltaisia päätöksiä rikosprosessin keskeyttämisestä. Esitutkinnan rajoittaminen juuri tuo esiin seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen luonteen *seuraamuksena.* Seuraamuksen määrääminen ja siihen sisältyvän *moitteen* ilmaiseminen puolestaan edellyttävät *syyttömyysolettaman kumoamista.* Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen voidaan myös arvioida täyttävän rikosprosessin tehtävää *oikeusriitojen lopettajana;* syyttämättä jättämisessä virallinen syyttäjä auktoritatiivisesti osoittaa rikokseen syyllisen, kun taas esitutkinnan rajoittamisessa syyllisyyskysymys jää auki, mitä rikoksen asianomistaja ja ehkä sivullisetkin joissakin tilanteissa saattavat pitää epätyydyttävänä. Esitutkinnan rajoittamisella on oma paikkansa rikosoikeudellisessa järjestelmässä, mutta se ei voi kokonaan korvata seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä.

4. Syyttäjän ja poliisin päätöksenteon suhteesta

Kun Suomessa rangaistusvaatimus tulee syyttäjän arvioitavaksi (yleensä) sellaisena kuin poliisi on sen laatinut, Ruotsissa *rangaistusvaatimuksen laatii aina syyttäjä syyteharkinnan jälkeen.* Tämä Suomen ja Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyiden vertailussa (ks. erit. III B 3) esiin noussut eroavaisuus on erityisen merkittävä pohdittaessa rangaistusmääräysmenettelyn ja seuraa-

musluonteisen syyttämättä jättämisen välistä suhdetta. Suomen osalta tämä suhde on pulmallinen sen vuoksi, että sellaiset seikat, jotka voisivat olla syyttämättä jättämisen perusteena, eivät välttämättä tule syyttäjän tietoon. RML 5 §:n mukaan ennen rangaistusvaatimuksen antamista toimitetaan vain esitutkintalain 44 §:ssä tarkoitettu suppea esitutkinta, jossa selvitetään ainoastaan ne seikat, jotka ovat välttämättömiä seuraamuksen määräämiseksi rangaistusmääräysmenettelyssä. Tästä ja rangaistusmääräysmenettelyssä käytettävien lomakkeiden suppeudesta[44] voi johtua, että mahdolliset tekoon tai tekijään liittyvät syyteharkinnassa normaalisti huomioon otettavat erityispiirteet eivät välity syyttäjälle. Tämän vuoksi epäilty saattaa menettää seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen mahdollisuuden niissä tapauksissa, joissa poliisi on antanut tiedoksi rangaistusvaatimuksen, vaikka RML 11.2 §:ssa syyttämättä jättämisen mahdollisuuteen on nimenomaisesti viitattu.

Jos syyteharkintaan on tullut (muuna kuin rangaistusvaatimuksena) sellaista rikkomusta koskeva asia, josta *normaalin poliisikäytännön mukaan annetaan rangaistusvaatimus*, seuraamuskäytännön johdonmukaisuus ja yhdenmukaisuus näyttäisivät tämän vuoksi puhuvan syyttämättä jättämistä vastaan sellaisissakin tapauksissa, joissa edellytykset toimenpiteistä luopumiselle näyttäisivät olevan olemassa. Jos syyttäjä ei summaarisessa rangaistusmääräysmenettelyssä voi edellä selostetun tiedon puutteen takia tosiasiallisesti suorittaa tarkoituksenmukaisuusharkintaa, sellaisen suorittaminen samanlaisessa, mutta syyteharkintaan tulleessa asiassa johtaisi joissakin tapauksissa erilaisiin lopputuloksiin. Se, annetaanko asiassa rangaistusvaatimus vai toimitetaanko se esitutkintapöytäkirjana syyteharkintaan, voi riippua sattumanvaraisista seikoista. Noudatettavan menettelytavan valintaan ei ainakaan liity mitään sellaista, joka voisi olla rationaalinen peruste erilaisille lopputuloksille. Tämän vuoksi jutun lopputulos ei saisi määräytyä sen mukaan, onko asiassa annettu rangaistusvaatimus vai onko asia saatettu syyttäjän syyteharkintaan. Jos siis rangaistusmääräysmenettelyssä ei voida tiedon puutteen takia menetellä siten, kuin tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat ehkä edellyttäisivät eli rangaistusmääräysmenettely ei voi mukautua syyttämättäjättämiskäytäntöön, tulisiko syyttämättäjättämiskäytännön näiltä osin mukautua rangaistusmääräyskäytäntöön?[45]

---

[44] Lomakkeissa teon kuvaukselle on varattu tilaa muutama rivi ja epäillyn lausumalle lomaketyypistä riippuen yksi tai kaksi riviä.

[45] Sellaisissa syyteharkintaan saapuneissa asioissa, joissa normaalin poliisikäytännön mukaan annetaan rangaistusvaatimus, johdonmukainen ratkaisu olisi tällöin se, että *syyttäjä antaa rangaistusvaatimuksen.*

Tämä lopputulos olisi sangen epätyydyttävä, koska siinä poliisin rangaistusvaatimusten antamiskäytäntö ohjaisi syyttämättäjättämiskäytäntöä. On myös huomattava, että yhdenvertaisen rangaistuksen käytön kannalta koko toimenpiteistäluopumisinstituution tulisi toimia johdonmukaisesti, jolloin syyttämättäjättämiskäytännön tulisi ainakin lähtökohtaisesti seurata tuomitsemattajättämiskäytäntöä,[46] eikä suinkaan poliisin rangaistusvaatimuskäytäntöä. Toisaalta epätyydyttävää olisi sekin, että samanlaisissa asioissa päädyttäisiin erilaisiin lopputuloksiin sen mukaan, onko asiassa annettu rangaistusvaatimus vai onko se saatettu syyteharkintaan. Tämä ongelma johtuu siitä meillä omaksutun rangaistusmääräysmenettelyn perusrakenteesta, että rangaistusvaatimuksen antaa pääsääntöisesti poliisi.

Voitaisiin tosin ajatella, että rangaistusvaatimuksen antanut poliisimies suorittaisi toimenpiteistä luopumisen harkinnan, jolloin rangaistusvaatimuksia annettaisiin vain sellaisissa asioissa, joissa edellytyksiä syyttämättä jättämiselle ei tosiasiassa ole. Tämä mahdollisuus ei kuitenkaan tarjoa kuin osittaisen ratkaisun ongelmaan. Poliisimiehellä on näet rangaistusmääräysmenettelyssäkin vain se toimivalta toimenpiteistä luopumiseen, joka kuuluu poliisille eli ETL 2.2 §:n tai vastaavien erityissäännösten mukainen valta ilmoittamatta jättämiseen. Kun tämä valta on merkittävästi kapeampi kuin syyttäjän valta seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen, tulee syyttäjän ratkaistavaksi väistämättä joukko sellaisia tapauksia, joissa poliisi ei ole voinut luopua toimenpiteistä, mutta syyttäjä voisi. Erityisesti on huomattava, että poliisilla on ETL 2.2 §:n yleissäännöksen mukainen valta ilmoittamatta jättämiseen vain siinä tapauksessa, että *asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia*. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jokseenkin kaikissa asianomistajarikoksia koskevissa rangaistusvaatimusasioissa *toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus on yksinomaan syyttäjällä*.[47] Sama koskee sellaisia virallisen syytteen alaisia rikoksia, joissa asianomistaja on esittänyt vaatimuksia

[46] Kuten seuraavassa jaksossa ilmenee, aivan poikkeuksettomasti tästä lähtökohdasta ei voida pitää kiinni.

[47] Kaikissa asianomistajarikoksia koskevissa rangaistusvaatimusasioissa asianomistajalla näet *on ollut vaatimuksia*, sillä sellaisesta rikoksesta ei saa antaa rangaistusvaatimusta, eikä edes toimittaa esitutkintaa, jollei asianomistaja ole ilmoittanut vaativansa rikokseen syyllistyneelle rangaistusta. Poikkeuksen tekstissä lausutusta voi muodostaa esim. lievää vahingontekoa koskeva rangaistusvaatimus, sillä RL 35:7:n erityisen ilmoittamattajättämissäännöksen mukaan poliisi voi luopua toimenpiteistä, vaikka asianomistajalla olisi rangaistusvaatimus, jos rikoksen tekijä on korvannut vahingon ja vahingonkorvaus harkitaan riittäväksi seuraamukseksi.

ja joihin ei liity muunlaista erityistä ilmoittamattajättämissäännöstä.[48]

Epäilykseni syyttäjän päätöksenteon puutteellisesta koherenssista yhtäältä rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävien ja toisaalta normaaliin syyteharkintaan saatettujen asioiden välillä tulee tarkasteltavaksi tutkimuksen empiirisessä osassa. Vasta soveltamiskäytännön perusteella voidaan arvioida, onko esiin noussut ongelma teoreettinen vai todellinen. Kysymystä on mahdollista tutkia mm. sen perusteella, kuinka usein syyttäjät päätyvät toimenpiteistä luopumiseen rangaistusmääräysasioissa. Kun rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellään tyypillisesti vähäisiä rikoksia, koherentti ratkaisukäytäntö edellyttäisi melko suurta määrää toimenpiteistäluopumisratkaisuja.

Esillä olevaa ongelmaa ei ole Ruotsissa. Kun kaikki asiat tulevat syyttäjälle normaaliin syyteharkintaan ja vasta syyteharkinnassa päätetään rangaistusmääräysmenettelyn vireillepanosta tai seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä, näiden instituutioiden välinen suhde ja samalla vähäisten rikosten seuraamuskäytäntö muodostuu – tai ainakin sillä on edellytykset muodostua – johdonmukaiseksi ja tarkoituksenmukaiseksi.

Ilmoittamatta ja syyttämättä jättämisen välinen koherenssi edellyttää toisaalta, ettei poliisi luovu toimenpiteistä sellaisissa tapauksissa, joissa syyttäjä nostaisi syytteen. Tämä harkintavallan suhdetta koskeva viranomaisporrastus ilmenee selvästi ETL 2.2 §:n yleissäännöksen muotoilusta, jonka mukaan ilmoittamatta jättäminen tulee kysymykseen vain sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuutena pidettävä ilmeisen vähäisenä. Esitöiden mukaan lisämääre »ilmeisen vähäinen» täsmentää säännöksen soveltamisalan suhdetta ennen kaikkea rangaistusmääräyslakiin: rikkomuksen, joka jätetään ilmoittamatta, tulisi olla vähäisempi kuin rikkomuksen, josta vakiintuneen käytännön mukaan annetaan rangaistusvaatimus.[49] Vastaavasti TLL 104.2 §:n ilmoittamattajättämissäännöksessä edellytetään, että rikkomus on »ilmeisesti» sellainen, kuin syyttämättä jättämistä koskevassa saman pykälän 1 momentissa tarkoitetaan. Sen sijaan esimerkiksi RL 35:7:n säännöksessä ilmoittamatta, syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen edellytykset ovat muodollisesti samat. Käytännössä saattaa esimerkiksi tämän, mutta myös muiden säännösten soveltamisessa syntyä tilanteita, joissa syyttäjä pitää poliisin ilmoittamattajät-

[48] Tältä osin merkittävä on liikennerikoksia koskeva tieliikennelain 104.2 §, jonka mukainen ilmoittamatta jättäminen ei riipu asianomistajan vaatimuksista.

[49] Ks. *HE* 79/1989 s. 12. – Säännöksen siirtämistä poliisilaista esitutkintalakiin koskevassa *HE:ssä* 57/1994 ei ole esitetty uusia perusteluja säännöksen aineellisille soveltamisedellytyksille.

tämisratkaisua virheellisenä. Voiko syyttäjä tällöin puuttua poliisin ratkaisuun ja esimerkiksi nostaa syytteen siitä huolimatta?

Ilmoittamattajättämisratkaisun muuttamisesta ei ole laissa säännöksiä, mutta vuoden 1991 uudistuksen esitöissä on todettu, että mikäli henkilö, jota poliisi toimenpiteistä luopuessaan pitää rikkomukseen syyllisenä, on omasta mielestään syytön, hän voi turvautua *kantelumahdollisuuteen*. Jos asiassa ilmenee *uutta selvitystä*, asiaa voidaan ryhtyä uudelleen tutkimaan aikaisemmasta ilmoittamattajättämispäätöksestä huolimatta.[50]

Jos asiassa on ilmennyt tai siihen on saatavissa uutta selvitystä, on nähdäkseni selvää, että syyttäjä voi ETL 15.2 §:ssä osoitetun toimivallan mukaisesti määrätä toimitettavaksi esitutkinnan tai lisätutkimuksia ja niiden perusteella ottaa asian syyteharkintaansa aiemman ilmoittamattajättämispäätöksen estämättä. Jos kysymys on asian uudelleen arvioinnista saman materiaalin perusteella – joko syyttäjän omasta aloitteesta tai kantelun johdosta – tilanne ei ole aivan yhtä selvä. Esitöistä ei ilmene, onko kantelumahdollisuudella viitattu ylempään poliisiviranomaiseen, syyttäjään vai ylimpiin laillisuusvalvojiin. Näistä ensin ja viimeksi mainitut vaihtoehdot tulevat kanteluinstansseina joka tapauksessa kysymykseen. Jos kysymys on yksityishenkilön tekemästä rikoksesta, eduskunnan oikeusasiamies ei kuitenkaan voi muuttaa päätöksen sisältöä ja määrätä syytettä nostettavaksi, vaan hän voi ryhtyä toimenpiteisiin vain päätöksen tehnyttä poliisimiestä vastaan. Sama koskee oikeuskansleria laillisuusvalvojana, mutta ylimpänä syyttäjänä oikeuskanslerilla on oltava mahdollisuus syytteen nostamiseen kaikissa rikosasioissa, joissa syyteoikeuden järjestelystä tai ratkaisun oikeusvoimasta ei ole laissa toisin säädetty.[51] Toisaalta, kun oikeuskanslerilla on tämä valta, se ilmeisesti kuuluu myös muille virallisille syyttäjille. Oikeuskanslerin asema *ylimpänä* syyttäjänä ilmenee syyttäjälaitoksen sisäisissä toimi- ja määräysvaltaa koskevissa suhteissa. Sen sijaan suhteessa poliisiin oikeuskanslerilla (1.12.1997 lukien valtakunnansyyttäjällä) ei ylimpänä syyttäjänä ole periaatteessa sen enempää toimivaltaa kuin muillakaan asiassa muuten (esim. alueellisesti) toimivaltaisilla virallisilla syyttäjillä. Nähdäkseni virallisen syyttäjistön lakiin perustuvaa syytevaltaa rikosasioissa voidaan rajoittaa muilla viranomaisratkaisuilla vain sellaisissa tapauksissa, joissa rajoitus perustuu lakiin. Kun ilmoittamattajättämispäätöksen oikeusvoimaisuudesta ei ole laissa säädetty,

[50] Ks. *HE* 79/1989 s. 12.

[51] Oikeuskansleri ei voi puuttua esimerkiksi oikeusministeriön painovapausasiassa tekemään syyttämättä jättämistä koskevaan ratkaisuun eikä tuomioistuimen tuomitsematta jättämistä koskevaan ratkaisuun sen saatua lainvoiman.

virallisella syyttäjällä on oikeus ottaa asia niin omasta aloitteestaan kuin esim. asianosaisen pyynnöstä uudelleen ratkaistavakseen samankin aineiston perusteella.

Tämä lopputulos tarjoaa ratkaisun myös siihen epäkohtaan, että ilmoittamattajättämispäätösten osalta ei ole järjestetty mahdollisuutta *syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn*, vaikka jokaisella rikoksesta syytetyllä on mm. EIOS 6 artiklan mukaan oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, kuten tutkimuksen jaksossa II 2.4 lähemmin on esitetty. Tämä epäkohta on kärjistynyt HM 16 §:n myötä, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. RVA 15 b §:n 3 momentin ja 15 c §:n säännöksiä ei nähdäkseni voida analogisesti soveltaa ilmoittamattajättämispäätöksiin eikä ilman asian sääntelyä laissa toimenpiteistä luopumisratkaisun tehnyt poliisimies voi esiintyä »syyttäjänä» tuomioistuinkäsittelyssä. En pitäisi tällaista sääntelyä edes toivottavana. Päätöksen tehneellä esim. nuoremmalla konstaapelilla ei ole edellytyksiä toimia »syyttäjänä» tuomioistuimessa ja lisäksi näissäkin tapauksissa ilmoittamattajättämispäätöksen teonkuvaus sitoisi tuomioistuinta ja annettava ratkaisu tulisi lain- ja oikeusvoimaiseksi. Tällöin ei syyttäjäkään voisi enää puuttua ratkaisuun, vaikka se olisi alun pitäenkin ollut virheellinen esimerkiksi karkeasti syyttäjän noudattaman toimenpiteistäluopumiskäytännön vastaisena. Näistä syistä oikea menettely ja samalla ratkaisu puheena olevaan ongelmaan on mielestäni se, että epäilty voi saattaa ilmoittamattajättämispäätöksen syyttäjän harkittavaksi ja jos syyttäjä päätyy seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen, epäillylle avautuu tällöin mainittujen lainkohtien mukainen mahdollisuus syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn.[52]

5. Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhteesta

5.1 Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhteesta Suomessa

Suomen osalta on jo tutkimuksen alussa (I luvun jakso 3.3) tullut esille syyttämättä- ja tuomitsemattajättämissäännösten samankaltaisuus. Tuomitsematta jättämistä koskevat *vähäisyysperuste* (RL 3:5.3:n 1-kohta) ja *nuoruusperuste* (saman §:n 4 momentti) ovat sanamuodoiltaan vastaavien syyttämättäjättämisperusteiden mukaisia muutoin, mutta tuomitsematta jättämisen ehdois-

[52] Epäselvyyksien välttämiseksi asiasta saattaisi olla tarpeen ottaa säännökset lakiin.

sa ei ole viittausta teosta vaihtoehtoisesti seuraavan rangaistuksen ankaruuteen. *Kohtuus- ja konkurrenssiperustetta* koskevissa tuomitsemattajättämissäännöksissä (RL 3:5.3:n 3- ja 4-kohdat) puolestaan ei ole viittausta tärkeään yleiseen tai yksityiseen etuun mahdollisena toimenpiteistä luopumisen esteenä. Lisäksi tuomitsematta jättämisessä kohtuusperusteella voidaan säännöksen mukaan ottaa huomioon tekijän toiminta rikoksensa selvittämisen edistämiseksi (toisin kuin syyttämättä jättämisessä). Tuomitsematta jättäminen tulee lisäksi kysymykseen *poikkeuksellisuusperusteella* (RL 3:5.3:n 2-kohta), jos rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana.

Merkille pantavaa on, että säännösten pitkälti yhtäläisestä kieliasusta huolimatta esitöissä on painotettu sitä, että tuomitsematta jättämisen soveltamisala on syyttämättä jättämistä laajempi. Esimerkiksi toimenpiteistä luopumiseen oikeuttava rikoksen vähäisyys olisi arvioitava eri portaissa eri mitalla eli vähäisyysperustetta olisi tulkittava tiukemmin syyttäjän kuin tuomioistuimen harkinnassa.[53] Vastaavasti esitettiin oikeuskirjallisuudessa tulkittaväksi jo ennen vuoden 1991 uudistusta voimassa olleita säännöksiä, joissa RL 3:5.3:n ja RVA 15.2 §:n sanamuodot olivat yhtäläiset. Esimerkiksi *Lahti* on säännösten tarkoituksen valossa – korostettaessa yleisestävyyden sekä yhdenvertaisuuden ja muiden oikeusturvaperiaatteiden merkitystä – pitänyt perusteltuna, että tuomioistuimella on toimenpiteistä luopumisesta päättävistä viranomaisista laajin harkintavalta ja seuraavaksi laajin virallisella syyttäjällä. Epäselvissä tapauksissa poliisimiehen tai virallisen syyttäjän olisi saatettava asia syyttäjän/tuomioistuimen ratkaistavaksi eikä luovuttava toimenpiteistä. *Lahti* on edelleen pitänyt suositeltavana, että tuomitsemattajättämiskäytäntö täsmentää niitä rajoja, joissa viralliset syyttäjät ja poliisimiehetkin toimenpiteistäluopumisvaltaa käyttävät.[54] Vastaavasti uusien säännösten osalta *Lappi-Seppälä* on – todettuaan toimenpiteistä luopumisen muotojen edustavan eri askelmia seuraamusjärjestelmän portaikossa – katsonut, että järjestelmän johdonmukainen soveltaminen ja suhteellisuusperiaatteen toteuttaminen edellyttävät, ettei toimenpiteistä luovuta alemmalla tasolla tilanteissa, joissa ylempi viranomainen olisi ryhtynyt toimenpiteisiin. Rikoksesta, josta tuomioistuin tuomitsisi otaksuttavasti rangaistuksen ei toisin sanoen saisi jättää syyttämättä, eikä rikoksesta, jonka syyttäjä panisi syytteeseen, saisi jättää ilmoitusta tekemättä.[55]

---

[53] Ks. *HE* 79/1989 s. 19.

[54] Ks. *Lahti* 1974 s. 354–356.

[55] Ks. *Lappi-Seppälä* 1991 s. 915.

Näiden näkökohtien kannalta vähäisyys- ja nuoruusperusteiden muotoilu näyttää pulmalliselta. Ensin mainitulla perusteella virallinen syyttäjä saa jättää syytteen ajamatta, milloin rikoksesta ei ole *odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa*, ja jälkimmäisellä perusteella, milloin rikoksesta ei ole *odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta*. Säännösten sanamuodon mukaan syyttäjä voisi siis jättää syytteen nostamatta sellaisesta rikoksesta, josta tuomioistuin tuomitsisi rangaistuksen, jopa kuusi kuukautta vankeutta. Samantapainen on tilanne myös konkurrenssiperusteessa, jonka sanamuodon mukaan syyttäjä voi luopua toimenpiteistä, vaikka tuomioistuin tuomitsisi teosta rangaistuksen, joka ei kuitenkaan saa vaikuttaa *olennaisesti* kokonaisrangaistuksen määrään. Kuinka syyttäjän toimenpiteistäluopumisvalta voidaan tässä valossa selittää suppeammaksi kuin tuomioistuimen? Huomattakoon, että vanhan lain mukaisissa yleisissä syyttämättäjättämissäännöksissä tällaista ongelmaa ei ollut; RVA 15.2 §:n mukaan syyttämättä jättäminen tuli kysymykseen »jos rikos on vähäpätöinen» ja NuorRikL 2 §:n mukaan teosta »josta ei ole *säädetty* muuta yleistä lajia olevaa rangaistusta kuin sakkoa tai vankeutta enintään kolme kuukautta».[56]

Uusien säännösten sanamuodon mukaisen tulkinnan saattaminen sopusointuun esitöiden ja oikeuskirjallisuudessa esitettyjen kannanottojen kanssa ei ole aivan yksinkertaista. Ilmeistä kuitenkin on, että säännösten ilmaisuja odotettavissa olevista rangaistuksista ei ole tarkoitettu tulkittavaksi kirjaimellisesti. Nähdäkseni ilmaisujen tarkoitusta vastaavaa tulkintaa voidaan etsiä lähinnä kahdelta suunnalta. *Ensinnäkin* voitaisiin ajatella, että rikostapausta arvioitaisiin sellaisena kuin se olisi *ilman syyttämättä jättämistä puoltavia erityispiirteitä*. Esimerkiksi, jos tekijän syyllisyys on ollut alentunut, voitaisiin ajatella, mikä olisi rangaistus rikoksesta »normaalin» syyllisyyden vallitessa. Jos rangaistus *tällöin* olisi sakkoa, syyttäjä voisi soveltaa vähäisyysperustetta, jos rikos tekijän *todellinen* (alentunut) syyllisyys huomioon ottaen on kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Nuoruusperusteen osalta ajatuskoe voisi olla joko vastaavanlainen tai sitten sellainen, että samaa tekoa ajateltaisiin yli 18-vuotiaan tekemänä.

Toinen vaihtoehto olisi ajatella seuraamusjärjestelmää *ilman toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta*. Tässä mallissa toisin sanoen arvioitaisiin, mikä olisi seuraamus rikoksesta siinä tapauksessa, että tuomitsematta jättämisen mahdollisuutta ei laissa olisi. Tällöin itse rikostapausta voitaisiin arvioida kaikkine erityispiirteineen sellaisena kuin se todellisuudessa on ollut.

[56] Säännösten muista edellytyksistä ks. edellä jakso I 3.2.

Ensimmäisen vaihtoehdon tueksi voitaisiin viitata esitöihin, joiden mukaan vähäisyys on suhteutettava jokaisessa yksittäistapauksessa kyseiseen rikoslajiin: »On siis arvioitava, onko rikosta pidettävä rikoslajin normaalitapaukseen verrattuna vähäisenä».[57] Olisiko esitöissä mainittu »normaalitapaus» se rikos, josta odotettavissa oleva rangaistus määrää vähäisyysperusteen soveltamisen edellytyksen? Nähdäkseni näin esitöitä ei voida tulkita, vaan edellä lainattu ilmaisu viittaa pykälän *vähäisyyskriteerin* arviointiin ja – kuten aiemmin on ilmennyt (ks. III A 2.1 *a.*) – siihen, että syyttämättä jättäminen ei tule kysymykseen sinänsä hyvin vähäisissä rikoksissa, jos tekoon ei liity *mitään* tekijän syyllisyyttä alentavia tai teon haitallisuutta vähentäviä erityispiirteitä. Ensin mainittu tulkinta johtaisi sitä paitsi melkoisiin vaikeuksiin sen suhteen, *minkälainen olisi se normaalitapaus*, josta odotettavissa olevaa rangaistusta olisi arvioitava. Odotettavissa olevaa rangaistusta koskeva argumentaatio siirtyisi pitkälti normaalitapauksen määrittelyä koskevaksi, johon ei ole käytettävissä oikeuskäytännöstä ilmenevään rangaistuksen mittaamiseen verrattavissa olevaa mittapuuta.[58] Tämä puolestaan voisi johtaa syyttämättäjättämiskäytännön epäyhtenäisyyteen.

Hahmotelluista tulkintavaihtoehdoista jälkimmäinen näyttää selkeämmältä. Tällöin tekoa ja tekijää arvioitaisiin sellaisina kuin ne todellisuudessa ovat, mutta seuraamusjärjestelmää ilman tuomitsematta jättämisen mahdollisuutta. Merkille pantavaa on, että tässä mallissa syyttämättä jättämisen soveltamisala muodostuu laajemmaksi kuin ensimmäisessä vaihtoehdossa, sillä odotettavissa oleva rangaistus määräytyy kaikkien tekoon liittyvien syyttämättä jättämistä puoltavien ja samalla yleensä myös rangaistuksen mittaamista lieventävien erityispiirteiden huomioon ottamisen jälkeen.

Esitetyn perusteella vähäisyys- ja nuoruusperusteissa oleva odotettavissa olevaa rangaistusta koskeva edellytys voidaan jotenkuten saattaa sopusointuun esitöiden viranomaisportaiden harkintavaltaa koskevien periaatteiden kanssa edellä viimeksi mainitulla tulkinnalla. Tätäkään tulkintaa ei voida pitää täysin tyydyttävänä siinä mielessä, että syyttäjän olisi perusteiden soveltamista harkitessaan ajateltava seuraamusjärjestelmää muunlaisena kuin se todellisuudessa on. Tietyn suuruisen *rangaistuksen tuomitsemisen* ottamista *toimenpiteistä luopumisen* ehtoihin voitaisiin jo sinänsä pitää epäjohdonmukaisena. Jos tavoitteena on lisäksi ollut viranomaisten harkintavallan porrastaminen siten, että syyttäjä ei saisi jättää syyttämättä rikoksesta, josta tuo-

[57] Ks. *HE* 79/1989 s. 13.

[58] Normaalitapauksen määrittelyn mahdollisuuksista ks. kuitenkin *Lahti* 1974 s. 273–275.

mioistuin otaksuttavasti tuomitsisi rangaistuksen, lainsäädäntötekniikkaa saatettaisiin pitää nurinkurisena.

Mainitun tavoitteen kannalta johdonmukainen syyttämättä jättämisen edellytys olisi ollut *odotettavissa oleva tuomitsematta jättäminen*. Tällaista ratkaisua vastaan voidaan kuitenkin arvioida vaikuttaneen ainakin seuraavien näkökohtien. Ensinnäkin vanhan lain aikainen tuomitsematta jättäminen oli siinä määrin harvinaista ja korkeimman oikeuden (muita kuin nuoria koskevan) käytännön mukaan poikkeustapauksiin rajoittuvaa, että tuomitsematta jättämiseen sidottu syyttämättä jättäminen olisi todennäköisesti jäänyt käytännössä suppeammaksi kuin oli uudistuksen tavoitteena.[59] Toiseksi voidaan todeta, että syyttämättä- ja tuomitsematta jättäminen palvelevat osittain *erilaisia tavoitteita*, jolloin edellisen sitominen jälkimmäiseen suoraan laissa ei taustaperiaatteiden toteutumisen kannalta ilmeisesti olisi ollut aivan onnistunut ratkaisu.

Säännösten muotoilu ja edellä mainitut näkökohdat huomioon ottaen esiin nousee kysymys, onko syyttämättä jättämistä lopulta syytä rajata – ja onko sitä tarkoitettukaan rajata – *kaikissa tilanteissa* ahtaammaksi kuin tuomitsematta jättämistä? Toimenpiteistäluopumisinstituution monimuotoisuus edellyttää tässäkin erittelevää tarkastelua. Jos syyttämättä jättämisen perusteena ovat *prosessitaloudelliset syyt*, mielestäni on ajateltavissa, että syyttäjä *tosiasiallisesti* soveltaa toimenpiteistä luopumista tuomioistuinta laajemmin. Kun rikosprosessin eri vaiheet on käyty lävitse alioikeuden tuomion julistamiseen asti, prosessitaloudelliset näkökohdat ovat näet menettäneet merkityksensä eli tuomitsematta jättämisellä ei enää saavuteta mitään voimavarojen säästöä. Toisin sanoen *sitä* syytä, joka syyttäjäportaassa puoltaa toimenpiteistä luopumista, ei tuomioistuimessa *enää ole*. Jotakuinkin ainoa syy, joka tällaisessa tilanteessa voisi puoltaa tuomitsematta jättämistä, olisi seuraamuskäytännön yhtenäisyys ja syyttämättäjättämiskäytännön ohjaaminen. Uskoakseni tuomioistuimet kuitenkin ainakin yleensä punnitsevat rangaistuksen tuomitsemisen/tuomitsematta jättämisen tarkoituksenmukaisuutta *tuomitsemishetkellä* vallitsevien perusteiden mukaan eikä syyteharkinnan ohjaamisen kannalta.

Jotta toimenpiteistäluopumisinstituutiolle asetetut prosessitaloudelliset tavoitteet saavutettaisiin, olisi nähdäkseni hyväksyttävä se, että syyttäjä voi eräissä tilanteissa jättää syytteen nostamatta, vaikka tuomioistuin tulisi sa-

[59] Tuomitsemattajättämispäätöksiä tehtiin 1980-luvulla vajaat 2 000 vuodessa. Vuoden 1991 uudistuksen jälkeen määrä on laskenut 1 500 ratkaisun tuntumaan, ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.2 (s. 109) ja tarkemmin taulu 6.9 (s. 192 ss. ja s. 202 ss.).

masta teosta todennäköisesti tuomitsemaan rangaistuksen tuomitsematta jättämistä puoltavien prosessitaloudellisten perusteiden puuttuessa. Tämä koskisi sellaisia vähäisyysperusteen soveltamistilanteita, joissa toimenpiteistä luopumisen syynä on voimavarojen säästäminen, sekä konkurrenssiperustetta.

Konkurrenssiperuste tuomitsematta jättämisen perusteena on muutoinkin menettänyt merkitystään yhtenäisrangaistusjärjestelmän omaksumisen myötä. Kun vanhan konkurrenssijärjestelmän voimassa ollessa kustakin teosta tuomittiin yksikkörangaistukset, jotka sakkojen osalta laskettiin täysin määrin yhteen ja vankeusrangaistusten osalta yhdistettiin käytännössä ns. 1/3-säännön mukaisesti, jokainen teko todella vaikutti kokonaisrangaistuksen määrään. Tällöin tuomitsematta jättämisellä konkurrenssiperusteella saattoi olla kokonaisrangaistukseen sellaista vaikutusta, johon normaalin mittaamiskäytännön kautta ei ollut mahdollista päästä. Yhtenäisrangaistusjärjestelmässä puolestaan eri rikoksista määrätään alun alkaen vain yksi yhteinen rangaistus, jolloin yksittäisellä rikoksella ei välttämättä ole mitään vaikutusta kokonaisrangaistukseen, vaikka se muodollisesti onkin yksi niistä rikoksista, joista tuo rangaistus määrätään. Vastaavasti jälkikonkurrenssitilanteissa tuomioistuin voi RL 7:6:n nojalla määrätä, että aikaisempi rangaistus koskee myöhempääkin rikosta. Nykyisessä konkurrenssijärjestelmässä on toisin sanoen vaikea nähdä sellaisia tilanteita, joissa tuomioistuimella olisi tarvetta soveltaa konkurrenssiperustetta.[60] Tämän vuoksi nykytilanteessa konkurrenssiperusteisen syyttämättä jättämisen sitominen odotettavissa olevaan tuomitsematta jättämiseen konkurrenssiperusteella merkitsisi ensin mainitun perusteen soveltamisalan sellaista supistumista, joka ei olisi sopusoinnussa säännöksen tarkoituksen ja tavoitteiden kanssa.

Edellä esitetyn perusteella on nähdäkseni tultava siihen lopputulokseen, että syyttäjä voi soveltaa konkurrenssiperustetta ja prosessitaloudellisiin syihin nojautuvissa tapauksissa myös vähäisyysperustetta mainittujen perusteiden sanamuotojen mukaisesti sellaisissakin tapauksissa, joissa tuomioistuin otaksuttavasti tulisi tuomitsemaan rangaistuksen.

Sitä vastoin *muissa kuin prosessitaloudellisiin syihin nojaavissa tapauksissa* on mielestäni syytä pitäytyä esitöiden mukaisessa harkintavallan porrasteisuuden periaatteessa. Kun näissä tapauksissa tuomitsemishetkellä vaikuttavat yleensä samat toimenpiteistä luopumista kulloinkin puoltavat seikat kuin syyteharkinnan hetkellä, syyttämättä jättäminen ei ole perustelta-

[60] Tilastotietojen mukaan konkurrenssiperustetta on sovellettu tuomitsematta jätettäessä vuonna 1993 12 kertaa ja vuonna 1994 26 kertaa, ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.9 s. 192 ja s. 202.

vissa silloin, kun tuomioistuin otaksuttavasti tulisi tuomitsemaan rangaistuksen. Näissä tilanteissa tuomitsemattajättämiskäytännöllä mielestäni pitäisi olla syyttämättäjättämiskäytäntöä ohjaava vaikutus. Tämän tulkintasuosituksen piiriin kuuluisivat siis vähäisyysperusteen lähinnä tekijän alentuneeseen syyllisyyteen nojautuvat soveltamistilanteet sekä nuoruus- ja kohtuusperusteet.

Sen lopputuloksen johdosta, että syyttäjä voi prosessitaloudellisten syiden nojalla käyttää toimenpiteistäluopumismahdollisuutta tosiasiallisesti laajemmin kuin tuomioistuin, on syytä korostaa sitä, että tuomioistuimen toimenpiteistäluopumis*vallan* on kuitenkin oltava aina vähintään yhtä laaja kuin syyttäjällä. Tällä on nähdäkseni tärkeä (periaatteellinen) merkitys epäiltyjen oikeusturvan kannalta syyteharkinnan oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden *kontrollikeinona*. Jos syyttäjä on nostanut syytteen esimerkiksi sellaisesta syyttämättäjättämissäännösten soveltamisalan ydinalueella olevasta rikoksesta, josta syyte normaalin käytännön mukaan olisi jätetty nostamatta, tulee tuomioistuimella olla valta jättää rangaistus tuomitsematta. Niissä tapauksissa, joissa syyttäjä on päätynyt syyttämättä jättämiseen, toimenpiteistä luopumisen edellytysten kontrollointi tuomioistuimessa jää riippumaan asianomistajan tai ylemmän syyttäjän syytetoimenpiteistä. Näitäkin tilanteita silmällä pitäen tuomioistuimella tulee olla mahdollisuus päätyä myös toimenpiteistäluopumisratkaisuun. Myöskään seuraamusluonteiselle syyttämättäjättämispäätökselle asetettava näyttövaatimus ei saisi johtaa epäiltyä huonompaan asemaan kuin mitä syyllisyyskysymyksen selvittäminen edellyttää. Jos syyttäjä on nostanut syytteen sen vuoksi, että syyllisyyskysymys on ollut epäselvä (vaikka muutoin syyttämättä jättämisen edellytykset olisivat olleet olemassa, ks. erit. jakso II 3.1), tuomioistuimella tulee olla valta toimenpiteistä luopumiseen siinä tapauksessa, että se oikeudenkäynnin jälkeen pitää näyttöä riittävänä syyttömyysolettaman kumoamiselle.

5.2 Syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhteesta Ruotsissa

Ruotsissa tuomitsematta jättämiseen on suhtauduttu pidättyvästi. Vaikka seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen vähäisissä rikoksissa, joista ei saattanut seurata muuta rangaistusta kuin sakkoa, sekä eräissä rikosten yhtymistapauksissa oli mahdollista jo 1.1.1948 voimaan tulleen RB:n alkuperäisen 20 luvun 7 §:n nojalla, tuomitsematta jättäminen oli uutuus 1.1.1965 voimaan tulleessa BrB:ssä. BrB:n valmistelun alkuvaiheissa ehdotettiin vielä melko väljää tuomitsemattajättämissäännöstä, jossa oli lueteltu tuomitsematta jättämistä harkittaessa erityisesti huomioon otettavia seikkoja. Nämä seikat liittyivät joko *tekoon* (esim. teosta aiheutunut poikkeuksellisen vähäinen va-

hinko tai vaara, teon yhteys tekijän nuoruuteen tai ajattelemattomuuteen taikka teon johtuminen toisen törkeän loukkaavasta menettelystä), *tekijän henkilökohtaisiin olosuhteisiin* (tekijän korkea ikä, vaikea sairaus tai loukkaantuminen teon yhteydessä), tekijän *teon jälkeiseen käyttäytymiseen* (rikoksen vaikutusten vapaaehtoinen ehkäiseminen tai hyvittäminen) tai *muihin seikkoihin* (syyteoikeuden vanhentumisaika lähellä loppuaan).[61] Tällaisten seikkojen luettelemiseen laissa suhtauduttiin kuitenkin torjuvasti. Sen pelättiin johtavan yhtäältä liian laajaan tuomitsematta jättämiseen luettelossa mainituissa tapauksissa ja toisaalta muiden kuin luettelossa mainittujen erityisten syiden huomiotta jättämiseen seuraamusharkinnassa.[62] Valmistelun myöhemmissä vaiheissa päädyttiin yleisesti muotoiltuun säännökseen, jota sovellettaisiin ainoastaan erityisissä poikkeustapauksissa (»rena undantagsfall»).[63] BrB:n 33 luvun 4 §:n 3 momenttiin otetun säännöksen mukaan »finnes på grund av särskilda omständigheter uppenbart, att påföljd för brottet ej är erforderlig, må påföljd helt eftergivas».

Omaksuttu säännös ei juurikaan antanut johtoa käytännön ratkaisutilanteisiin, ja säännöksen soveltaminen jäi käytännössä harvinaiseksi.[64] Myös kriminaalipoliittisten näkemysten muuttuminen ja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen soveltamisalan laajentuminen antoivat aihetta tuomitsemattajättämissäännöksen ja sen soveltamisalan uudelleen arviointiin. Säännös uusittiin *Fängelsestraffkommittén* ehdotuksen mukaisesti vuonna 1989. Tuomitsematta jättäminen kytkettiin laissa lueteltuihin seikkoihin saman suuntaisesti kuin BrB:n valmistelun alkuvaiheen ehdotuksessa, mutta siitä poiketen nuo seikat koskevat ainoastaan tekijän henkilökohtaisiin olosuhteisiin tai teon jälkeiseen käyttäytymiseen liittyviä (»teon ulkopuolisia») seikkoja (billighetshänsyn), eivätkä rikoksen rangaistusarvon määräämisessä huomioon otettavia seikkoja.[65] Vaikka tarkoituksena oli laajentaa tuomitsematta jättä-

[61] Tuomitsemattajättämissäännöksen taustasta ks. SOU 1986:14 s. 427–428.

[62] Ks. *ibid.* s. 428.

[63] Ks. *ibid.* s. 428–429.

[64] Säännöksen soveltamistapauksia oli vuosittain alle sata.

[65] BrB:ssä omaksuttu rangaistuksen määräämisessä huomioon otettavia seikkoja koskeva systematiikka perustuu *fängelsestraffkommittén* mietintöön. Rangaistusarvolla (straffvärde) tarkoitetaan rikoksen vakavuutta tai moitittavuutta (svårhet) suhteessa muihin rikoksiin. Rikoksen rangaistusasteikko suhteessa muiden rikosten rangaistusasteikkoihin ilmentää teon *abstraktista rangaistusarvoa. Konkreettinen rangaistusarvo* puolestaan on tietyn yksittäisen teon vakavuuden tai moitittavuuden mitta. Rangaistusarvo määräytyy teon vahingollisuuden ja vaarallisuuden sekä teossa ilmentyvän tekijän syyllisyyden perusteella. Teon ulkopuoliset seikat kuten tekijän henkilökohtaiset olosuhteet tai teon jäl-

misen soveltamisalaa, se rajattiin edelleen poikkeustilanteisiin. Väljemmän harkinnan mahdollistavan säännöksen pelättiin vaikeuttavan yhdenmukaiseen soveltamiskäytäntöön pääsemistä.[66]

BrB 29 luvun 6 §:n mukaan, »är det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § *uppenbart oskäligt att döma till påföljd*, skall rätten meddela påföljdseftergift» (kurs. tässä). Tuomitsematta jättämisen materiaaliset edellytykset sisältyvät siten keskeisesti BrB 29 luvun 5 §:n 1 momenttiin, joka kuuluu seuraavasti:

> Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta
> 1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppskada,
> 2. om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
> 3. om den tilltalade frivilligt angett sig,
> 4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,
> 5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
> 6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
> 7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks eller
> 8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

BrB 29 luvun 5 §:n 1 momentin luettelo koskee myös *rangaistusasteikosta poikkeamisen* edellytyksiä, sillä mainitun pykälän 2 momentin mukaan tuomioistuin voi 1 momentissa tarkoitetun seikan nojalla erityisistä syistä (särskilda skäl) tuomita rikoksesta säädettyä lievempään rangaistukseen. Rangaistusasteikosta poikkeamisen suhde tuomitsematta jättämiseen on sikäli johdonmukainen, että viimeksi mainittu ratkaisu, jossa rikoksen tekijä välttyy kokonaan rangaistukselta, edellyttää painavampia perusteita kuin ensin

---

keinen käyttäytyminen (»billighetshänsyn») eivät vaikuta teon rangaistusarvoon, mutta ne otetaan huomioon rangaistuksen määräämisessä. Ks. *SOU* 1986:14 s. 131 ss. ja 415–427 verr. BrB 29 luvun 1–5 §. Rangaistusarvon käsitteen tarpeellisuuden kritiikistä ks. *Lappi-Seppälä* 1987 s. 642.

[66] Ks. *SOU* 1986:14 s. 430.

mainittu (»uppenbart oskäligt» verr. »särskilda skäl»).[67] Sitä vastoin tuomitsematta jättämisen suhde syyttämättä jättämiseen näyttää pulmalliselta.

Kun tuomitsematta jättämiseen oikeuttavien seikkojen piiri on rajattu tekijän henkilökohtaisiin olosuhteisiin ja hänen teon jälkeiseen käyttäytymiseen, jää merkittävä osa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen perusteeksi kelpaavista seikoista tuomioistuimen toimenpiteistä luopumista koskevan harkinnan ulkopuolelle. RB 20:7.1:n 1-kohdan (bötesfall) tulkinnasta esitetyn[68] perusteella voidaan useimpien säännöksen soveltamistilanteiden arvioida nojautuvan teon vähäiseen vahingollisuuteen tai vaarallisuuteen taikka tekijän alentuneeseen (teko)syyllisyyteen, jotka siis eivät voi olla tuomitsematta jättämisen perusteena. Kun toisaalta myös teon ulkopuolisia seikkoja voidaan jonkin verran ottaa huomioon RB 20:7.1:n 1-kohdan soveltamisessa – vaikka ei kaikilta osin siinä laajudessa kuin tuomitsematta jättämisen perusteena[69] – on *syyttäjän toimenpiteistäluopumisvalta yksittäisissä vähäisissä rikostapauksissa kokonaisuudessaan ja keskeiseltä osalta laajempi kuin tuomioistuimen.*

RB 20:7.1:n 2-kohdan (villkorlig dom -fall) soveltamisen perusteena voi olla niin tekijän alentunut syyllisyys kuin myös tekijän henkilöön tai teon jälkeiseen toimintaan liittyvät seikat, joiden nojalla tekoa voidaan pitää ainutkertaisena.[70] Perusteen soveltaminen on tuomitsematta jättämisen tavoin tarkoitettu poikkeustilanteisiin, mitä ilmentää »erityisten syiden» vaatimus. Teon ulkopuolisten seikkojen osalta tuomitsemattajättämissäännös näyttäisi kattavan ne tilanteet, joissa RB 20:7.1:n 2-kohdan soveltaminen tulee kysymykseen. Sitä vastoin joissakin tekijän alhaisen syyllisyyden tapauksissa syyt-

---

[67] Rangaistusasteikosta poikkeaminen on BrB 29 luvun 3 §:n mukaan mahdollista myös itse tekoon liittyvien rangaistusarvoa alentavien lieventävien olosuhteiden (lähinnä alentuneen syyllisyyden) nojalla.

[68] Ks. edellä III A 2.1 *b*. – Kun rangaistuksen määräämistä koskenut uudistus ja siinä omaksuttu jaottelu straffvärde/billighetshänsyn on tapahtunut myöhemmin kuin RB 20:7.1:n 1-kohdan viimeinen muutos, säännöksen soveltamisessa huomioon otettavia seikkoja ei ole esitöissä nimenomaisesti jaoteltu mainituin tavoin.

[69] Tuomitsematta jättämisen perusteena huomioon otettavien teon ulkopuolisten seikkojen kirjo on sinänsä laaja, mutta tuomitsematta jättäminen edellyttää, että rangaistuksen tuomitseminen on ilmeisen kohtuutonta, kun taas syyttämättä jättämistä rajoittaa vain olennainen yleinen tai yksityinen etu. Vaikka mainitut rajoitukset ovat luonteeltaan erilaisia, on nähdäkseni selvää, että yleinen tai yksityinen etu muodostaa esteen syyttämättä jättämiselle harvemmin kuin »ilmeinen kohtuuttomuus» perusteen tuomitsematta jättämiselle.

[70] Perusteen tulkinnasta ks. edellä III A 2.3 *b1*.

täjä voisi ilmeisesti jättää syytteen nostamatta, vaikka tuomioistuin ei voisi jättää määräämättä villkorlig dom -seuraamusta.

RB 20 luvun 7 §:n 2 momentin (extraordinära fall) läheinen yhteys tuomitsemattajättämissäännökseen alkaen yhteisestä syntyhistoriasta on ollut aiemmin jo esillä.[71] Näissä tapauksissa syyttämättä jättämisen perusteena ovat tekijän henkilökohtaisiin olosuhteisiin liittyvät seikat, joiden nojalla tuomitsematta jättäminen olisi odotettavissa ja oikeudenkäynti jo sinänsä olisi tarpeeton tai kohtuuton. BrB 29:6 verr. 29:5 § kattaa siten kaikki ne tapaukset, joissa syyttämättä jättäminen RB 20:7.2:n nojalla tulee kysymykseen.

Konkurrenssiperusteella varsinainen tuomitsematta jättäminen ei ole Ruotsissa lainkaan mahdollista. Toisaalta, kuten edellä syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhdetta Suomessa tarkasteltaessa todettiin, konkurrenssiperusteen merkitys tuomitsematta jättämisen perusteena on yhtenäisrangaistusjärjestelmässä vähäinen, sillä samanaikaisuustapauksissa yksittäisellä rikoksella ei välttämättä ole mitään vaikutusta kokonaisrangaistukseen, vaikka se muodollisesti onkin yksi niistä rikoksista, joista tuo rangaistus määrätään. Jälkikonkurrenssitapauksissa taas tuomioistuin voi Ruotsissa BrB 34 luvun säännösten nojalla eräissä tapauksissa määrätä, että aiempi seuraamus koskee myös myöhempää rikosta, jolloin lopputulos on tuon rikoksen osalta tuomitsemattajättämisratkaisuun rinnastettava.

Ongelmalliseksi tilanne muodostuu Ruotsin osalta sen vuoksi, että RB 20:7.1:n 3-kohdan soveltaminen ei edellytä syyttäjän arvioivan tuomioistuimen seuraamusharkintaa, vaan – kuten pykälän tulkinnan yhteydessä on todettu[72] – BrB 34 luvun määräykset rangaistuksen määräämisestä eräissä rikosten yhtymistapauksissa eivät sido syyttäjää RB 20:7.1:n 3-kohdan soveltamisessa. Tuomioistuin voi määrätä aiemman vankeusrangaistuksen koskemaan uutta rikosta vain jos on ilmeistä (uppenbart), että uudella rikoksella ei ole mainittavaa (nämnvärd) vaikutusta seuraamuksen kannalta tai jos siihen muuten on poikkeuksellisen painavia syitä (synnerliga skäl). Nämä rajoitukset eivät koske syyttäjää, eikä edes se BrB 34 luvun 1 §:n 1 momentissa mainittu perusedellytys, että uuden rikoksen tulee olla tehty ennen kuin aiempi tuomio on kokonaan täytäntöönpantu tai muuten rauennut. Esitöiden mukaan syyttäjä voi RB 20:7.1:n 3-kohtaa soveltaen luopua toimenpiteistä myös aiemman överlämnande till särskild vård -seuraamuksen perusteella, vaikka tuomioistuin ei voi määrätä, että mainittu seuraamus koskisi myös myöhempää rikosta. *Syyttäjän toimenpiteistäluopumisvalta erityisesti jälki-*

[71] Ks. edellä jakso III A 2.3 *b2*.

[72] Ks. jakso III A 2.4 *b*.

konkurrenssitilanteissa on siten olennaisesti laajempi kuin tuomioistuimen valta olla määräämättä rangaistusta jostakin teosta tai joistakin teoista usean rikoksen tapauksissa.

RB 20:7:1:n 4-kohdan (psykisk störning) tapauksissa syyttämättä jättämisen perusteena on jonkin säännöksessä mainitun lain mukaisiin hoitotoimenpiteisiin ryhtyminen ilman oikeudenkäyntiä. Mikäli näissä tapauksissa nostettaisiin syyte, olisi tuomioistuimen määräämä seuraamus ilmeisesti överlämnande till särskild vård ja siten todennäköisesti samoihin hoitotoimenpiteisiin ryhtyminen kuin syyttämättä jätettäessä.[73] Vaikka tuomioistuimella ei näissä tilanteissa yleensä ole tuomitsemattajättämisvaltaa[74], langettavan tuomion ja syyttäjän syyttämättäjättämisratkaisun lopputulos lienee yleensä sama, joten tältä osin tuomioistuimen ja syyttäjän toimenpiteistäluopumisvallan erolla ei näytä olevan merkitystä.

LUL 17.1 §:n 1- ja 2-kohtien (SoL:n tai LVU:n mukaiset toimenpiteet) syyttämättä jättämisperusteiden osalta tilanne näyttäisi olevan sama kuin edellä psykisk störning -tapauksissa. Tuomioistuimessa määrättävä seuraamus »överlämnande till särskild vård» ja sen alalaji »vård inom socialtjänsten» johtaa samoihin SoL:n tai LVU:n mukaisiin toimenpiteisiin kuin LUL 17.1 §:n 1- tai 2-kohtien mukainen diversio-tyyppinen syyttämättä jättäminen. Sitä vastoin LUL 17.1 §:n 3-kohdan (muut, esim. vanhempien tai sukulaisten tukitoimenpiteet) ja LUL 17.2 §:n (okynne eller förhastande) perusteissa syyttäjällä näyttää jälleen olevan sellaista valtaa, jota tuomioistuimella ei ole. LUL 17.2 §:n soveltaminen perustuu nuoren alentuneeseen syyllisyyteen, joka ei voi olla tuomitsematta jättämisen perusteena BrB 29:6 verr. 29:5 nojalla.

Esitetyn perusteella syyttäjän valta päättää seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä on Ruotsissa merkittävästi laajempi kuin tuomioistuimen tuomitsemattajättämisvalta. Syyttäjän laajempi harkintavalta ilmenee erityisesti rikoksen rangaistusarvoon vaikuttavien seikkojen huomioon ottamisen mahdollisuutena sekä BrB 34 luvun rajoituksista vapaana harkintavaltana usean rikoksen tapauksissa. Tämä epäsuhta syyttäjän ja tuomioistuimen toimivallan välille syntyi erityisesti konkurrenssiperusteen osalta vuoden 1985

[73] RÅ:n ohjeiden mukaan RB 20:7.2 säännöstä ei normaalisti tule soveltaa sellaisissa tapauksissa, joissa suojeluvalvonta (skyddstillsyn) näyttää sopivimmalta seuraamukselta (*RÅC* I:124 s. 21).

[74] BrB 29:6 verr. 29:5 nojalla tuomitsematta jättäminen voi tulla kysymykseen syytetyn huonon terveydentilan johdosta, joten joissakin tapauksissa myös psyykkinen terveydentila voinee olla tuomitsematta jättämisen perusteena.

uudistuksessa. Sitä ennen voimassa ollutta konkurrenssiperustetta oli sovellettava BrB 34 luvun säännösten valossa ja syyttäjän oli arvioitava, minkälaiseen seuraamukseen tuomioistuin päätyisi, jos syyte nostettaisiin siitä tai niistä rikoksista, joiden osalta syyttämättä jättämistä harkitaan. Syyttämättä jättäminen oli näet mahdollista vain, jos oli »ilmeistä», ettei rikoksella ollut »mainittavaa» vaikutusta rangaistukseen.[75] Vuoden 1985 uudistuksen pohjana olleessa åtalsrättskommittén mietinnössä kyllä katsottiin, että syyttäjän toimenpiteistä luopumisvallan laajentaminen edellyttää vastaavaa laajennusta myös tuomioistuimen toimivaltuuksiin. Komitea ehdotti yhtäältä muutoksia BrB:n tuomitsematta jättämistä koskevaan säännökseen (silloinen 33 luvun 4 §) ja toisaalta BrB 34 luvun 3 §:ään siten, että tuomioistuimen valta määrätä aiempi vankeusrangaistus koskemaan myös myöhempää rikosta vastasi syyttämättäjättämisvaltaa ehdotetulla konkurrenssiperusteella.[76]

Vuoden 1985 uudistuksessa åtalsrättskommittén ehdottamia BrB:n muutoksia ei kuitenkaan toteutettu, koska fängelsestraffkommittén seuraamusjärjestelmää koskeva ja myös BrB 34 luvun kattava selvitystyö oli tuolloin meneillään. Vaikka BrB:n muuttamista ei tuossa tilanteessa pidetty tarkoituksenmukaisena, syyttämättä jättämistä koskevan konkurrenssiperusteen soveltamisalan laajennus katsottiin voitavan toteuttaa siitä huolimatta.[77] Syyttäjän tuomioistuinta laajemmaksi muodostunut valta kuitattiin esitöissä mm. toteamalla, että »åklagarens bedömningar bör dock inte avvika alltför mycket från vad domstolen skulle kunna komma fram till».[78]

Fängelsestraffkommittén (pää)mietinnössä syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen suhde oli esillä, mutta ehdotettu ja toteutettu tuomitsemattajättämissäännös ei syntynyttä epäsuhtaa korjannut, kuten edellä on havaittu. Komitea kirjoitti (*SOU* 1986:14 s. 431–432):

> »Vi har inte funnit skäl att göra sambandet mellan åtalsunderlåtelse och påföljdseftergift så stark att det framgår direkt av lagtexten. En sådan koppling skulle ge intrycket av att domstolen har att pröva åklagarens beslut att väcka åtal. En sådan ordning är inte lämplig. Åtalsprövningen åvilar åklagarna och möjlighet finns att begära överprövning av ett åtalsbeslut. Härigenom uppstår en praxis för när åtal skall underlåtas. Att härutöver ålägga domstolarna att pröva om åtal borde väckts eller inte är onödigt. En sådan direkt sammanblandning av åklagarnas och

[75] Aiemman säännöksen sanamuodosta ja kehityksestä ks. jakso III A 2.4 *b.* alav. 126 kohdalla.

[76] Ks. *SOU* 1976:47 s. 46 ja s. 367–369.

[77] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 32.

[78] Ks. *prop.* 1984/85:3 s. 51.

domstolarnas befogenheter är inte heller lämpligt. Domstolarna har att förlita på att de åtalsbeslut som fattas stämmer med den praxis som finns på området.»

Komitean perustelut eivät vakuuta. Järjestelmän *johdonmukaisuuden* kannalta on epätyydyttävää, että ylemmällä viranomaisportaalla ei ole vähintään samaa toimivaltaa kuin alemmalla. Tämä aiheuttaa pulmia ainakin *seuraamuskäytännön yhtenäisyyteen* tähtääville pyrkimyksille. Seuraamuskäytännön tulisi muotoutua tuomioistuimessa, viime kädessä korkeimmassa oikeudessa, mutta jos tuomioistuimen seuraamusharkintaa ohjaavat ahtaammat säännökset kuin syyttäjän, tuomioistuinratkaisuilla ei ole sellaista *ohjausvaikutusta* kuin eri viranomaisportaiden yhdenmukaiseen seuraamusharkintaan pyrittäessä ylemmän portaan ratkaisuilla tulisi olla. Kun esimerkiksi aiempaan vankeusrangaistukseen liittyvissä jälkikonkurrenssitilanteissa tuomioistuinta sitovat »uppenbart-» ja »nämnvärd» -edellytykset, voidaan kysyä, mistä niistä riippumattomaan syyteharkintaan on saatavissa sellaista ohjausta, että eri syyttäjäpiireissä käytäntö voisi muodostua yhdenmukaiseksi? Fängelsestraffkommittén viittaama ylempien syyttäjien muutosharkinta (överprövning) on nähdäkseni riittämätön instituutio syyteharkinnan ohjaamiseen, sillä – kuten myöhemmin ilmenee – kantelut ovat harvalukuisia ja sattumanvaraisesti kohdentuvia ja Ruotsissa pääsääntöisesti väliportaan syyttäjäviranomaisissa ratkaistavia, eikä tieto niistä leviä edes syyttäjälaitoksen sisällä.

Jos tuomioistuimen toimenpiteistäluopumisvalta on suppeampi kuin syyttäjän, jää myös toteutumatta edellä Suomen järjestelmän tarkastelun yhteydessä esiin tuotu *kontrollifunktio*, jonka mukaan tuomioistuimella tulee olla mahdollisuus tuomitsematta jättämiseen sellaisissa tapauksissa, joissa normaalikäytännön mukaan toimenpiteistä luovutaan jo syyttäjäportaassa. Tätä epäiltyjen oikeudenmukaisen ja yhdenvertaisen kohtelun kannalta tärkeätä mahdollisuutta ei nähdäkseni voida torjua selittämällä, että »sammanblandning av åklagarnas och domstolarnas befogenheter är *inte lämpligt*» tai että »domstolarna *har att förlita sig på* att de åtalsbeslut som fattas stämmer med den praxis som finns på området» (argumenttien kursivointi tässä). Vain hieman kärjistäen voidaan kysyä, olisiko tuomioistuinten luotettava siihenkin, että syyttäjän syytteensä tueksi tarjoama näyttö on riittävä? Kantelutie (överprövning) ei tässäkään tapauksessa ole riittävä oikeusturvakeino – kuten jäljempänä lähemmin esitetään, Ruotsissa noudatettavan periaatteen mukaan tuomioistuimen käsiteltäväksi tulevissa asioissa kanteluita ei yleensä edes tutkita.

Tuomioistuimen vähintään yhtä laaja toimenpiteistäluopumisvalta kuin syyttäjällä olisi tärkeä myös silmällä pitäen niitä tapauksia, joissa syyttäjä

nostaa syytteen muutoin syyttämättä jättämisen edellytykset täyttävästä rikoksesta sen vuoksi, että syyllisyyskysymys ei ole täysin selvä. Jos syyttämättä jättämistä puoltavat seikat liittyvät itse tekoon, nykytilanteessa Ruotsissa syytteen nostaminen ei johda vain syyllisyyskysymyksen selvittämiseen vaan myös rangaistukseen, jos näyttö osoittautuu riittäväksi.

Syyttäjän tuomioistuinta monessa suhteessa laajempi toimenpiteistäluopumisvalta Ruotsissa näyttää epätyydyttävältä. Vaikka Suomen osalta päädyin puoltamaan sitä mahdollisuutta, että syyttäjä voi prosessitaloudellisten syiden nojalla käyttää toimenpiteistä luopumismahdollisuutta tosiasiallisesti laajemmin kuin tuomioistuin, on syytä painottaa sitä eroa, että Suomen järjestelmässä kaikissa niissä tapauksissa (ja eräissä muissakin), joissa syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta, myös tuomioistuimella on *valta* tuomitsematta jättämiseen (vaikka prosessitaloudellisten syiden puuttuessa siihen ei ehkä ole aihetta). Sitä vastoin Ruotsissa kysymys ei ole vain *tarkoituksenmukaisuussyistä* tehtävästä erosta, vaan viranomaisportaiden *toimivallassa* olevista eroista, joista puolestaan seuraa edellä kuvattuja oikeusturvanäkökohtiin asti ulottuvia ongelmia.

Ruotsissa harvinaisen tuomitsematta jättämisen on joskus selitetty johtuvan syyttäjän laajasta seuraamusluonteisesta syyttämättäjättämiskäytännöstä, jolloin tuomioistuimeen asti ei yksinkertaisesti tule sellaisia asioita, joissa toimenpiteistä luopuminen olisi perusteltua.[79] Yllä esitetyn analyysin perusteella kysymys ei kuitenkaan ole vain syyttäjän toimenpiteistä, vaan myös tuomioistuimen kapeasta toimivallasta tuomitsematta jättämiseen.

6. Sovittelun merkityksestä

Suomessa 1980-luvun alkuvuosina projektiluonteisena kokeiluna käynnistynyt sovittelutoiminta on yleistynyt nopeasti.[80] Käytännössä sovittelu on kuntien

[79] Tilastotietojen mukaan tuomitsematta jätettyjä on Ruotsissa ollut vuosittain 40–60, ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.4 (s. 110, vuodet 1988–1994) ja vuoden 1994 osalta tarkemmin tabell 3.11 (s. 118 ss.)

[80] Sovittelutoiminnan käynnistymisestä ja sisällöstä Suomessa ks. esim. *Iivari* 1991 s. 197 ss. ja *Järvinen* 1993 s. 29 ss. Rikosten ja muiden konfliktien uudenlaisten ratkaisutapojen kehittely, jota sovittelukin ilmentää, voi perustua moniin erilaisiin ideologisiin lähtökohtiin. Ks. *Iivari* 1988 s. 1–20, missä on tuotu esiin (1) lähikontrollin puute, (2) tuomioistuinten toiminnan kritiikki, (3) seuraamusjärjestelmän toiminnan kritiikki, (4) diversio vaihtoehtojen edistäjänä, (5) uhriliikkeen vaatimukset, (6) uusklassisen rikosoikeuden vastainen liike, (7) oikeuslaitoksen ideologiakritiikki ja (8) tapaoikeuden idealismi

sosiaalilautakuntien alaisuuteen organisoitua vapaaehtoistoimintaa, jolta puuttuu kiinteä valtakunnallinen organisaatio. Sovittelutoiminnan ohjaamista lainsäännöksin on pidetty ongelmallisena toiminnan epävirallisen luonteen vuoksi, vaikka sillä juuri toimenpiteistäluopumisinstituution kautta on yhteys rikosoikeudelliseen järjestelmään. Vuoden 1991 uudistuksessa sovittelu sai varovaisen hyväksynnän yhdeksi toimenpiteistä luopumisen harkinnassa huomioon otettavaksi seikaksi siten, että sovittelu mainittiin *esitöissä* esimerkkinä tilanteesta, jossa saattoi tulla sovellettavaksi syyttämättä ja tuomitsematta jättämistä koskevien kohtuusperusteiden kriteeri »tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi».[81] Sovittelutoiminnan laajentuessa varsinaisen lainsäädännön puuttumisen on katsottu aiheuttavan hämmennystä ja vaarantavan soveltamiskäytännön yhtenäisyyden, minkä vuoksi sovittelu on nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain säätämisen yhteydessä nostettu lakitekstiin syyttämättä ja tuomitsematta jättämisen perusteena.[82] Kun uudistuksen myötä sovittelusta säädetään ensi kerran laissa, on tässä syytä tarkastella niitä perusteita, joita tässä sovittelun aseman tietynlaisen virallistamisen yhteydessä on esitetty.

Uudistuksen tarkoituksena on ollut korostaa sovittelun merkitystä toimenpiteistä luopumisen perusteena, mutta samalla on korostettu tarvetta varmistaa, että »sovitteluprosessi kunnioittaa samoja oikeusturva-arvoja, joiden varaan rikosoikeudenhoito rakentuu». Tämän mukaisesti esitöissä on korostettu sovittelijoiden puolueettomuutta ja asiantuntemusta sekä sitä, että sovinnon tulee perustua aitoon vapaaehtoisuuteen sekä oikeaan tietoon rikoksesta, osapuol-

---

sekä toisaalta (9) kritiikin kritiikki, missä vaihtoehdot nähdään »verkoston» laajentajina. – Suomessa sovittelun tarvetta on paikallisten projektien taustamateriaalin valossa perusteltu (a) rikoksentekijään kohdistetuilla erityispreventiivisillä odotuksilla, (b) uhrin etujen ajamisella ja hänen asemansa parantamisella sekä (c) tuomioistuinten työn ja rikollisuuden kasvun vähentämisellä. Kaikissa kokeiluissa on lisäksi painotettu (d) sovittelun merkitystä yhteisölle ja yhdyskunnalle yhteisvastuun sekä yhteistoiminnan lisääntymisen muodossa. Ks. *Järvinen* 1993 s. 51–52. – Sovittelun ideologiseen perustaan on Suomessakin sanottu vaikuttaneen Nils *Christien* (1977) artikkelin *»Conflicts as Property»*.

[81] Ks. *HE* 79/1989 s. 15 ja 20. Sovittelumenettelyn kanssa rinnastettiin se, että tekijä on *muuten sopinut* asiasta ja vahingon korvaamisesta asianomistajan kanssa. Myös lakivaliokunta piti asianomistajan asemaa punnitessaan sovittelumenettelyn käynnistymistä erityisenä perusteena toimenpiteistä luopumiselle, ks. *LaVM* 17/1989 s. 3.

[82] Esityksen perusteluissa on todettu, että sovittelutoiminnassa oli vuonna 1995 mukana jo noin 170 kuntaa ja sovitteluun oli mahdollisuus kaikissa yli 20 000 asukkaan kunnissa. Esitetyn karkean arvion mukaan vuonna 1995 soviteltiin yli 3 000 rikosjuttua, joissa oli lähes 5 000 rikokseen syyllistynyttä henkilöä. Ks. *HE* 109/1996 s. 5.

ten oikeuksista ja oikeusjärjestyksen sisällöstä. Tulevaisuuden visiona on todettu, että sovittelun merkitys toimenpiteistä luopumisen perusteena tulee jatkossa riippumaan suureksi osaksi siitä, kuinka hyvin oikeusturvan vaatimuksista pystytään myös sovittelussa pitämään huoli.[83]

Esitöiden mukaan sovittelun vaikutusta syyttämättä jättämisen perusteena arvioitaisiin kahden kriteerin eli RVA 15 a §:n kohtuusperusteeseen sisältyvien 1) yleisen ja yksityisen edun ja 2) oikeudenkäynnin ja rangaistuksen kohtuuttomuuden tai tarkoituksettomuuden perusteella. Näiden *rajoituskriteerien* on todettu olevan osin päällekkäisiä. Tärkeälle yleiselle edulle on annettu rikoksen törkeyden huomioon ottamisen lisäksi hieman uudenlainen lisämerkitys: *sovittelun* tulee olla tasapuolinen ja täyttää oikeusturvan vaatimukset. Yksityinen etu puolestaan sisältäisi ajatuksen, että korvaussummat vastaavat suurin piirtein yleistä korvauskäytäntöä, ja milloin niistä poiketaan, poikkeaminen on ollut molempien osapuolten taholta tietoista. Kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusarviointi viittaisi osin samoihin asioihin, kuten rikoksen törkeyteen, sovitteluprosessin sisältöön ja merkitykseen. Esitöissä on myös todettu (kuten jo vuoden 1991 uudistuksen esitöissä), että säännöksen soveltamista ei ole rajattu vain kunnalliseen sovittelutoimintaan, vaan myös muunlaiset osapuolten väliset sopimiset voidaan ottaa huomioon. Laki ei myöskään edellytä, että sovintosopimus olisi jo täytetty ja jo tekijän sovitteluhalukkuutta voidaan pitää lainkohdassa tarkoitettuna muuna tekijän toimintana rikoksensa vaikutusten poistamiseksi.[84]

Tärkeän yleisen edun kytkeminen sovittelun tasapuolisuuteen ja oikeusturvan vaatimuksiin ei välttämättä ratkaise niihin liittyviä sovittelun ongelmia, sillä syyttäjän mahdollisuus vaikuttaa niihin syyteharkintaratkaisuilla on rajallinen ja tietyllä tavalla yhdensuuntainen. Jos yleinen etu nähdään rajoituskriteerinä (kuten esitöissä on todettu ja kuten olen sen jaksossa III A 1.1 nähnyt), syyttäjän tulisi nostaa syyte, jos sovittelu ei ole ollut tasapuolinen. Tämä ratkaisu saattaisi edistää tasapuolisuuden toteutumista lähinnä silloin, kun sovittelu on ollut *asianomistajan* kannalta epäoikeudenmukainen.[85]

---

[83] Ks. *HE* 109/1996 s. 8.

[84] Ks. *HE* 109/1996 s. 22. Kun kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuusarvioinnissa on viitattu sovitteluprosessin sisältöön, on sovittelusopimuksella kuitenkin ilmeisesti nähty olevan yleensä suurempi painoarvo kuin muulla sopimisella. Esitöiden mukaan sovittelu merkitsee usein »avointa moraalista vastuunottoa rikoksesta» ja tällaisen prosessin läpikäyneen rikoksentekijän syyttämättä jättämistä voi hyvinkin puoltaa sillä, että oikeusprosessi on usein joko kohtuuton tai tarkoitukseton.

[85] Tuomitsematta jättämistä koskevan säännöksen puheena olevan muutoksen perusteluissa onkin todettu, että rangaistuksen tuomitseminen ei ehkä ole tarkoituksetonta, jos

Jos taas epäoikeudenmukaisuus on kohdannut rikoksentekijää (esim. kohtuuttomana vahingonkorvauksena), tilannetta tuskin parantaa se, että hän kaiken lisäksi joutuu syytteeseen. – Saattaa olla, että esitöiden puheena olevalla kohdalla on haluttu vaikuttaa myös »yleisestävästi» sovittelun mahdolliseen epätasapuolisuuteen, eikä vain siihen, kuinka syyteratkaisuilla voidaan yksittäistapauksissa edistää tasapuolisuutta. Sinänsä on merkille pantavaa, että koko uudistuksen perusteluja leimaa huoli *sovittelun* tasapuolisuudesta ja oikeusturvasta siinä. Tämä piirre on uusi ja antaa aiheen epäillä, että sovitteluprosessin oikeudenmukaisuudessa on käytännössä ilmennyt epäkohtia.[86]

Normatiivis-prosessuaalisessa teoriassa esittämistäni lähtökohdista sovittelua tulisi arvioida rikoksen moitittavuuden, rangaistuksen käytön ja sen käytöstä luopumisen yhdenvertaisuuden sekä menettelyllisen oikeudenmukaisuuden valossa. *Rikoksen moitittavuuden* kannalta kysymys on siitä, kuinka vakavissa rikoksissa sovittelu voi muodostaa riittävän perusteen syyttämättä jättämiselle. Tältä osin ei niinkään ole ongelmana se, että jotkut välttyvät rikoksen moitittavuutta heijastavalta rangaistukselta, vaan se, että toiset tuomitaan rangaistukseen moitittavuudeltaan samanlaisista tai vähäisemmistä rikoksista pääsemättä osalliseksi sovittelusta seuraavasta rangaistuksen »tarkoituksettomuudesta».[87] *Yhdenvertaisuuden* kannalta kysymys on siitä, onko kaikilla rikoksentekijöillä mahdollisuus sovitteluun. Toisin sanoen, kuinka ja minkälaisin kriteerein sovitteluun saatettavat asiat valikoituvat. Perusedellytys yhdenvertaisuuden saavuttamisen kannalta on luonnollisesti se, että kaikilla paikkakunnilla on mahdollisuus sovitteluun. Sovittelu edellyttää kuitenkin aina myös asianomistajan myönteistä suhtautumista, joka puolestaan vaihtelee yksilöllisesti. *Menettelyllinen oikeudenmukaisuus* puolestaan liit-

---

tekijä on painostanut uhrin sovintoon tai vaikkapa hyvän neuvottelutaitonsa ansiosta saa kerta toisensa jälkeen asian sovitelluksi uhrin kanssa. Ks. *HE* 109/1996 s. 22–23.

[86] Kun sovittelu on luonteeltaan epävirallista toimintaa, josta puuttuu julkinen (viime kädessä kansalaisten) kontrolli, siinä mahdollisesti ilmenevät epäkohdat eivät hevin tule yleiseen tietoon. Suullisesti eri tahoilta saamieni tietojen perusteella hallituksen esitystä leimaava huoli ei ole aivan aiheeton.

[87] Kuten olen normatiivis-prosessuaalisen teorian muodostamisen yhteydessä esittänyt, rangaistuksilla voidaan ylipäänsä vaikuttaa vain vähän ja lähinnä vain preventiolle sensitiivisten ihmisten käyttäytymiseen. Rikoksen tekijän kannalta rangaistus on useimmiten »tarkoitukseton» ja vain huonontaa hänen mahdollisuuksiaan pysyä preventiolle sensitiivisenä. Näihin kysymyksiin liittyvät yleispreventiolle rakentuvan järjestelmän polttavimmat moraaliset ongelmat. Mitkä ovat ne tahot, jotka rangaistuksia kärsimällä pitävät rangaistusuhkaa varteenotettavana ja mitkä ovat ne tahot, joiden osalta rangaistusta pidetään »tarkoituksettomana»?

tyy itse sovittelumenettelyyn, jonka kontrollointi on pitkälti syyttäjän, viranomaisjärjestelmän ja julkisuuden ulottumattomissa. Näillä kaikilla seikoilla on myös välitön yhteys keskenään. Mitä moitittavammissa teoissa sovittelu katsotaan riittäväksi perusteeksi syyttämättä jättämiselle, sitä tärkeämpää on, että jokaisella on ollut siihen samanlainen mahdollisuus. Vastaavasti, mitä suurempi merkitys sovittelulle annetaan rikosoikeudellisen järjestelmän toiminnassa, sitä tärkeämmäksi sovittelu muodostuu asianosaisten ja mahdollisten muiden intressitahojen[88] kannalta, jolloin sovittelu on vaarassa muodostua epävirallisiksi pienoisoikeudenkäynniksi, sovittelu*prosessiksi*, josta kuitenkin puuttuvat »oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin» takeet.

Sovittelu ja sen merkitys syyteharkinnassa kytkeytyy keskeisesti asianomistajan vaatimuksiin. Sovittelun taustaideologiassa on tosin viitattu rikoksentekijän »avoimeen moraaliseen vastuunottoon» ja »sovitteluhalukkuuteen», mutta niiden painoarvo on mielestäni varsin pulmallinen silloin, kun niiden taustalla on joka tapauksessa valtion rankaisuvallan käytön uhka. Jos valittavana on yhtäältä sovitteluhalukkuuden ilmaiseminen ja toisaalta syytteeseen joutuminen eli käytännössä usein yhtäältä vahingonkorvaus ja toisaalta vahingonkorvaus *ja rangaistus*, jokainen rationaaliseen ajatteluun kykenevä toimii ensimmäisen vaihtoehdon mukaisesti. Kaikki eivät tähän kuitenkaan kykene. Hieman kärjistäen yksi ongelma onkin siinä, onko kyky rationaaliseen ajatteluun ja toimintaan hyväksyttävä kriteeri ratkaista kysymys rangaistuksen käytöstä tai siitä luopumisesta.[89]

Näistä lähtökohdista sovittelun painoarvo syyttämättä jättämisen perusteena määräytyisi pääasiassa samantapaisin kriteerein, kuin yksityisen edun ja asianomistajan vaatimusten huomioon ottaminen.[90] Tässä valossa sovittelu voi *yksinään* olla riittävä peruste syyttämättä jättämiselle lähtökohtaisesti vain *vähäisissä rikoksissa*.[91] Toisaalta harkinnassa on otettava huomioon myös

[88] Suullisesti saamieni tietojen mukaan ainakin vakuutusyhtiöiden edustajia on jo pyrkinyt mukaan »sovitteluprosessiin».

[89] Viime kädessä ongelma on moraalinen, kuten rangaistuksen käyttö ylipäänsä. Periaatteessa on täysin mahdollista, että rationaaliseen ajatteluun ja vahingonkorvauksen tai muun hyvittämisen suorittamiseen kykenevien rikosasiat käsitellään sovitteluprosessissa ja jätetään syyttämättä, kun taas niihin kykenemättömien avulla pidetään rangaistusuhkaa varteenotettavana syytteen nostamisella ja rangaistuksen tuomitsemisella. Prevention optimointiin ja kustannusten minimointiin tähtäävä järjestelmä voi toimia juuri näin, mutta onko se moraalisesti oikeutettua?

[90] Vrt. edellä jakso III A 1.2.

[91] Sovittelun lisäksi rikostapaukseen saattaa luonnollisesti liittyä muitakin syyttämättä jättämistä puoltavia seikkoja.

rikoslaji, jossa merkitystä on mm. sillä, kuinka lähellä asianomistajarikosta teko on laadultaan. Jos kysymys on asianomistajarikoksesta, *syyttäjän näkökulmasta* sovittelulla on ratkaiseva merkitys: jos asia sovitaan ja asianomistaja peruuttaa syyttämispyyntönsä, virallisella syyttäjällä ei ole edes syyteoikeutta. Tämän vuoksi virallisen syytteen alaisissa rikoksissa sovinnolle, toisin sanoen sille, että asianomistajalla ei ole vaatimuksia, on johdonmukaista antaa sitä suurempi painoarvo, mitä lähempänä rikos on asianomistajarikosta. *Rikosoikeudellisen järjestelmän näkökulmasta* on toisaalta huomattava, että sovittelun yleistyminen korostaa asianomistajarikosten ja virallisen syytteen alaisten rikosten välistä rajanvetoa koskevan oikeuspoliittisen sääntelyn tärkeyttä. Mitä tehokkaammin sovittelukoneisto toimii, sitä harvemmin syyttäjällä on asianomistajarikoksissa edes syyteoikeutta ja sitä etäisemmäksi muodostuu näitä rikoksia koskeva rangaistusuhka ja sen merkitys pidäkkeenä.

Rikoksen moitittavuuden ja sen edellä tarkoitetun luonteen perusteella tulisi muodostaa standardisoitu mittapuu, jonka mukaan sovittelun merkitystä arvioitaisiin.[92] *Syyttäjän päätöksenteon koherenssin* kannalta keskeistä on tällöin se, että *jokaisessa asiassa, jossa syyttäjä sovinnon perusteella päätyisi seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen, syyttäjän tulisi huolehtia siitä, että epäillyllä on ollut mahdollisuus sovitteluun.* Jos toisin sanoen rikostapaus on sellainen, että muodostetun standardisoidun mittapuun mukaan sovinto olisi ratkaiseva syyttämättä jättämiseen johtava seikka, syyttäjä ei voi suhtautua passiivisesti siihen, että sovittelua ei ole toimitettu, vaan syyttäjän olisi huolehdittava siitä, että tämä mahdollisuus on tarjottu tai että se tarjotaan. Jos sovittelulle annetaan paino syyttämättä jättämisen harkinnassa, sovittelun toimittaminen ei saa jäädä riippumaan sattumanvaraisista seikoista. Syyttäjän päätöksenteon ja sovittelutoiminnan välinen koherenssi edellyttää, että sovinnon mahdollisuus otetaan huomioon kaikissa asioissa.[93]

---

[92] Tuo mittapuu voi luonnollisesti olla vain karkea, sillä syyttämättä jättämiseen vaikuttavat monet muutkin tekoon, tekijään tai teon ulkopuolisiin seikkoihin liittyvät näkökohdat. Etenkin nuorten osalta mittapuun täytyy olla toisenlainen kuin täysi-ikäisten kohdalla, koska nuorten osalta jo lähtökohtaisesti edellytykset toimenpiteistä luopumiseen ovat väljemmät. Jos nuoruusperuste ei aivan sovellu nuoren rikokseen, sovinto voi hyvinkin muodostaa sellaisen lisäperusteen, jonka nojalla syyttämättä jättämiseen voidaan päätyä kohtuusperusteella, vaikka samanlaisessa täysi-ikäisen teossa sovinto ei olisi riittävä peruste syyttämättä jättämiselle.

[93] Tämä ilmentää sitä, että jos sovittelu hyväksytään rikosoikeudellisen virallisjärjestelmän puolella nimenomaiseksi syyttämättä jättämisen perusteeksi – kuten Suomessa on

Rangaistusteoreettisesta näkökulmasta tarkastelu ei kuitenkaan voi pysähtyä tähän. Jos syyttäjä nostaa syytteen asiassa, jossa sovinto olisi johtanut syyttämättä jättämiseen, mutta jossa sovintoa ei ole saavutettu tai toimitettu (esim. rikoksentekijän epärationaalisen ajattelun takia), tuomioistuimen tulisi periaatteessa jättää *rangaistus tuomitsematta*. Jos näet syytteen nostaminen on tavallaan johtunut asianomistajan vahingonkorvausintressistä (jonka toteuttamista järjestelmän tulee edistää), tuomioistuimen yksityisoikeudellista vaatimusta koskevan ratkaisun jälkeen tuo intressi on periaatteessa tyydytetty, eikä – jos syyttämättäjättämiskäytäntö on koherenssissa tuomitsematta jättämisen kanssa – »tarvetta» rangaistuksen tuomitsemiseen enää pitäisi olla.[94]

Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että sovittelun avulla rikoksentekijällä olisi tietynlaisissa rikostapauksissa mahdollisuus välttyä *oikeudenkäynniltä*, mutta toiselta puolen se, että sovittelua ei samanlaisessa asiassa jostakin syystä ole toimitettu, ei johtaisi rangaistuksen tuomitsemiseen. Sovittelu ja oikeudenkäynti rinnastuisivat tällöin toisiinsa *menettelyinä*, joiden »pedagoginen» arvo voi erilaisten rikoksentekijöiden kohdalla hyvinkin olla rinnasteinen. Tietynlaisissa rikostapauksissa rationaaliset, maksukykyiset ja myös »aidosti» katuvat voisivat valita sovittelun, kun taas muut saisivat samanlaisissa rikostapauksissa osakseen »oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin». Molemmissa tilanteissa tekijä välttyisi rangaistukselta, ensimmäisessä tapauksessa syyttämättä jättämisen ja jälkimmäisessä tuomitsematta jättämisen muodossa.[95]

---

viimeistään puheena olevan uudistuksen myötä tehty – sovittelu ei enää voi olla vain vaihtoehtoinen, yksittäistapauksissa epäyhtenäisin kriteerein käytettävä konfliktinratkaisukeino.

[94] Tietty painoarvo sovittelulle *sinänsä* on lain ja sen esitöiden perusteella kuitenkin annettava, ja tämän vuoksi tuomioistuin saattaa pitää rangaistuksen tuomitsemista »tarpeellisena», kun sovittelun tuomitsematta jättämistä puoltava vaikutus puuttuu, eikä prosessitaloudellisilla näkökohdillakaan ole tuomitsemisvaiheessa enää merkitystä. – Jos syyttäjällä olisi mahdollisuus *ehdolliseen syyttämättä jättämiseen* siten, että sen ehdoksi voitaisiin asettaa vahingonkorvauksen suorittaminen tai muu asianomistajan hyvittäminen, tällainen ratkaisu voisi olla käyttökelpoinen puheena olevissa tilanteissa, joissa sovinto tai asianomistajan intressi on vaa'ankielen asemassa harkittaessa syytteen nostamista tai syyttämättä jättämistä. Asianomistajan korvausvaatimuksen täyttämisen kannalta ehdollinen syyttämättä jättäminen saattaisi olla usein tehokkaampikin kuin tuomioistuimen sinänsä täytäntöönpanokelpoinen päätös.

[95] Itse asiassa näin olisi otettu askel normatiivis-prosessuaalisen teorian tavoitteleman koko rangaistustason laskun suuntaan. Jos rangaistuksen käytön vähentäminen tapahtuu suhteellisuusperiaatetta heijastaen yhdenvertaisesti eikä vain tietynlaisia rikoksentekijöitä hyödyttäen tai erilaisten asianomistajien yksilöllisen suhtautumisen perusteella, ja jos

Tutkimuksen empiirisessä osassa tulee muun ohella tarkasteltavaksi, minkälainen painoarvo sovittelulle on syyttämättä jättämisen perusteena annettu. Sen perusteella pyrin myös arvioimaan, kuinka polttavia yllä esitetyt teoreettiset huomautukset ovat käytännössä.

---

menettelyllisestä oikeudenmukaisuudesta on huolehdittu, toimenpiteet eivät ole ristiriidassa teorian ehtojen kanssa, eivätkä myöskään ilmeisesti loukkaa järjestelmän legitiimisyyttä.

V LUKU

EMPIIRINEN OSA

A RANGAISTUSMÄÄRÄYKSET

1. Tutkimuksen tarkoitusperistä ja metodeista

Tutkimuksen II luvussa on asetettu normaalin oikeudenkäyntimenettelyn ulkopuolella tapahtuvassa syyttäjän kirjallisessa päätöksentekomenettelyssä tehtävien syyttömyysolettaman kumoavien ja rangaistuksen määräävien ratkaisujen ehdoksi näyttö- ja oikeuskysymysten selvyys. Tutkimuksen III luvun B jaksossa Suomen ja Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyä koskevien säännösten tulkinnan yhteydessä on puolestaan ilmennyt, että Ruotsin RB 48 luvun mukainen rangaistusmääräysmenettely ja siihen säännösten esitöissä, RÅ:n ohjeissa ja oikeuskirjallisuudessa vakiintuneesti liitetyt ehdot täyttävät hyvin nuo vaatimukset. Ruotsissa rangaistusvaatimuksen antaa syyttäjä syyteharkinnan jälkeen ja jo rangaistusvaatimusta annettaessa on edellytetty näyttö- ja oikeuskysymysten selvyyttä ja lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan ratkaisun syntyminen edellyttää lisäksi, että epäilty nimenomaisesti tunnustaa rikoksen ja hyväksyy vaaditut seuraamukset. Suomen rangaistusmääräysmenettely puolestaan on osoittautunut näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen kannalta pulmalliseksi, sillä RML:n tavallisessa menettelymuodossa rangaistusvaatimuksen antaa poliisimies ja syyttäjän harkinta tapahtuu vasta jälkikäteen suppean aineiston perusteella. Lisäksi lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan ratkaisun tekeminen eli rangaistusmääräyksen antaminen ei edellytä epäillyn nimenomaista tunnustusta tai hyväksymistä, vaan ainoastaan, ettei hän ole vastustanut rangaistusvaatimusta.

Näiden näkökohtien kannalta Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyn empiirinen tutkiminen tilastotiedoista saatavaa informaatiota tarkemmin ei ole

näyttänyt tarpeelliselta. Sitä vastoin Suomen osalta tarve on ilmeinen. Tutkimuksen III luvun jaksossa B 3. esitetyn mukaisesti oikeusturvan taso RML:n mukaisessa menettelyssä riippuu keskeisesti siitä, kuinka aktiivisesti syyttäjä käyttää harkintavaltaansa ja lisätutkintavaltaansa erilaisten RML:ssa syyttäjälle varattujen ratkaisuvaihtoehtojen käyttämiseksi. Kun RML sinänsä ei takaa näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta, keskeistä on sen selvittäminen, kuinka syyttäjät mieltävät roolinsa lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan rangaistuspäätöksen tekijänä ja tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuvasta kirjallisesta päätöksentekomenettelystä seuraavat ehdot. Syyttäjän päätöksenteon sisäisen koherenssin kannalta keskeistä on myös se, tehdäänkö rangaistusmääräysmenettelyssä toimenpiteistäluopumisratkaisuja.

Tutkimuksen syyttämättäjättämispäätöksiä koskeva empiirinen osa on toteutettu Espoon nimismiespiirissä ja Helsingin kaupunginviskaalinvirastossa, jolloin on ollut johdonmukaista valita rangaistusmääräysasioita koskevan empiirisen tutkimuksen kohteeksi samat syyttäjänvirastot. Myös rikostyyppien osalta on näyttänyt tarkoituksenmukaiselta pitää silmällä syyttämättäjättämispäätöksiä koskevassa osassa tutkittavia rikoslajeja, joista rangaistusmääräysmenettelyssä voidaan käsitellä näpistyksiä, lieviä vahingontekoja ja lieviä pahoinpitelyitä. Tämänkin vuoksi otanta on kohdennettu *virallisten syyttäjien ratkaisemiin rangaistusmääräysasioihin*, vaikka molempien virastojen toimialueelle on määrätty myös apulaissyyttäjiä. Näillä valinnoilla voidaan myös pyrkiä hahmottamaan kuvaa syyttäjän päätöksenteon sisäisestä koherenssista syyttämättäjättämispäätösten ja rangaistusmääräysasioiden välillä.

Yllä on pidetty keskeisenä sen tutkimista, kuinka ja minkälaisen selvityksen valossa syyttäjät käyttävät ratkaisuvaltaansa rangaistusmääräysmenettelyssä erityisesti näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen kannalta sekä syyttäjän päätöksenteon sisäisen koherenssin kannalta. Näyttökysymysten arviointia voidaan tutkia erityisesti sellaisten rangaistusmääräysten perusteella, joissa epäilty on kiistänyt rangaistusvaatimuksen, sekä ns. pakollisten rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätösten perusteella (»ei näyttöä» -tapaukset). Oikeuskysymysten arviointia puolestaan kuvaa rangaistusmääräyksen antaminen vaadittua lievempänä ja rangaistusvaatimuksen peruuttaminen eräissä tapauksissa. Oikeuskysymyksiin voivat liittyä myös eräät pakolliset rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätökset (»ei rikos» -tapaukset). Seuraamusluonteinen rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen puolestaan kuvaa seuraamuksen määräämistä koskevan oikeuskysymyksen lisäksi syyttäjän päätöksenteon sisäistä koherenssia.

Epäiltyjen suhtautumista rangaistusvaatimuksiin ja niitä syitä, joiden no-

jalla he eivät ole pitäneet rangaistusvaatimusta oikeutettuna, voidaan selvittää epäiltyjen lausumien ja rangaistusvaatimusten vastustamisilmoituksista ilmenevien tietojen perusteella.

Kun RML on tullut voimaan 1.1.1994, otanta on kohdennettu vuonna 1995 ratkaistuihin asioihin, jolloin soveltamiskäytännön voidaan arvioida jo vakiintuneen. Tutkittujen seikkojen kannalta keskeiset ratkaisulinjat hahmottuivat jo 200–300 ratkaisun perusteella, joten 500 ratkaisun otanta kummastakin virastosta on näyttänyt riittävältä. Eräiden Helsingin kaupunginviskaalinvirastossa noudatettujen menettelytapojen vuoksi Helsingin osalta on kuitenkin ollut välttämätöntä sisällyttää otantaan yhden kokonaisen kalenterikuukauden ratkaisut.[1] Tämän mukaisesti Espoon nimismiespiirissä on tutkittu vuoden 1995 rangaistusmääräysasiain ratkaisut nrot 6–951 – 6–95500 ja Helsingin kaupunginviskaalinvirastossa ratkaisut 10–95 nrot 1–518, jotka ovat käsittäneet tammikuussa 1995 ratkaistut asiat. Kaikkiaan Espoossa oli 1 708 ja Helsingissä 10 518 virallisen syyttäjän ratkaisemaa rangaistusmääräysasiaa vuonna 1995. Espoossa kaikki virallisen syyttäjän ratkaistavat rangaistusmääräysasiat oli keskitetty yhdelle apulaisnimismiehelle. Helsingissäkin rangaistusmääräysasiat oli keskitetty tietyille kaupunginviskaaleille ja otantaan sisältyneet ratkaisut olivat pääasiassa viiden syyttäjän tekemiä.[2]

Jäljempänä ilmi tulevista syistä näiden otantojen lisäksi on tutkittu erikseen kaikki vuonna 1995 tehdyt rangaistusvaatimuksen peruuttamispäätökset sekä päätökset rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä ja antamisesta vaadittua lievempänä. Helsingin kaupunginviskaalinvirastoon vuonna 1995 tehdyistä 324:stä rangaistusvaatimuksen vastustamisilmoituksesta on tutkittu 108 ilmoituksen otanta.

[1] Helsingin kaupunginviskaalinvirastossa kaikki kalenterikuukauden aikana tehdyt rangaistusmääräysasian ratkaisut oli erilaisina nippuina numeroitu ja päivätty kuun viimeiselle päivälle keskitetysti hallintokansliassa. Tämän vuoksi esimerkiksi kaikki kuukauden aikana tehdyt rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätökset olivat yhdessä nipussa ja peräkkäisinä kuun viimeisinä numeroina.

[2] Ratkaisuista oli yksi kaupunginviskaali tehnyt noin 170 kpl ja loput jakautuivat karkeasti tasan neljän muun kaupunginviskaalin kesken. Näiden lisäksi kaksi syyttäjää oli tehnyt yksittäisiä ratkaisuja.

2. Tutkimustulokset

2.1 Rangaistusmääräysasioiden ratkaisut

Otantaan sisältyneiden rangaistusmääräysasioiden ratkaisut on esitetty taulukossa V 1. Taulukkoon on eritelty niiden ratkaisujen lukumäärät, joissa rangaistusmääräys on annettu joko rangaistusvaatimuksen mukaisena taikka lievempänä, sekä rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätösten lukumäärät eriteltynä vastustamistapausten (RML 11 §:n 1 mom:n 1-kohta) sekä pakollisten (RML 11 §:n 1 mom:n 2–5 -kohdat) ja harkinnanvaraisten eli seuraamusluonteisten (RML 11 §:n 2 mom.) ratkaisujen mukaan. Rangaistusvaatimuksen mukaiset rangaistusmääräykset on lisäksi ryhmitelty sen mukaan, onko epäillyn lausumaksi merkitty »ei kiistä» vai »kiistää». Tutkituissa asioissa *rangaistusvaatimukset olivat lähes yksinomaan poliisimiesten antamia.* Syyttäjien itse antamia rangaistusvaatimuksia oli Espoossa 43 ja Helsingissä yksi. Taulukon ryhmä »Muut» sisältää kaikki muut rikoslajit paitsi näpistykset. Koska tutkimuksen kohteena ovat olleet virallisten syyttäjien ratkaisemat asiat, ryhmään ei juurikaan kuulu apulaissyyttäjien toimivaltaan kuuluvia liikennerikoksia. Ainoastaan sellaiset liikennerikoksia koskevat rangaistusvaatimukset, jotka virallinen syyttäjä on itse antanut, tulevat virallisen syyttäjän ratkaistavaksi ja siis ovat kuuluneet otantaan. Espoon 43:sta virallisen syyttäjän antamasta rangaistusvaatimuksesta 37 koski juuri liikennerikoksia samoin kuin Helsingin ainoa tapaus.

Taulukko V 1: Rangaistusmääräysasioiden ratkaisut Espoossa ja Helsingissä

		RM VAADITUN MUKAISESTI		RM LIEVEMPÄNÄ	RM ANTAMATTA		
	Kpl	Ei kiistä	Kiistää		vastust.	pakoll.	seur.luont.
OTANTA	1018	839	136	6	32	4	1
ESPOO	500	410	68	1	21	–	–
– Näpistys	308	268	31	1	8	–	–
– Muut	192	142	37	–	13	–	–
HELSINKI	518	429	68	5	11	4	1
– Näpistys	402	337	54	5	1	4	1
– Muut	116	92	14	–	10	–	–

Taulukosta ilmenee, että rangaistusmääräys on säännönmukaisesti annettu rangaistusvaatimuksen mukaisena. Mikäli lukuun ei oteta vastustamistapauksia, joissa syyttäjällä ei ole harkintavaltaa rangaistusmääräyksen antamatta

jättämisen suhteen, *rangaistusmääräyksistä noin 99 % on annettu rangaistusvaatimuksen mukaisena* (Espoossa 99.8 % ja Helsingissä 98.0 %).[3] Näistä rangaistusmääräyksistä puolestaan noin *14 %:ssa epäilty on kiistänyt* rangaistusvaatimuksen. Kaikkiaan annetuista rangaistusvaatimuksista on hieman yli 15 % kiistettyjä, sillä kiistettyjä vaatimuksia on myös muissa ratkaisuryhmissä, erityisesti vastustamistapauksissa.

Lievempänä rangaistusmääräys on annettu Espoossa yhdessä ainoassa tapauksessa ja Helsingissäkin vain viidessä asiassa. Ainoassa Espoon ja yhdessä Helsingin ratkaisuista lievennys johtui rangaistusvaatimuksessa ilmeisesti huomioimatta jääneestä RL 3 luvun 2 §:stä. Kolmessa Helsingin ratkaisussa lievennys johtui korjauksen luonteisesta päiväsakon rahamäärän alentamisesta ja vain yhdessä tapauksessa kyse oli selvästi rangaistuksen mittaamista koskevasta syyttäjän harkinnasta.

Lieventämistapausten harvinaisuuden varmentamiseksi otannan lisäksi on etsitty *kaikki vuoden 1995 aikana* vaadittua lievempänä annetut rangaistusmääräykset molemmissa virastoissa. Tulos osoittautui otannan mukaiseksi. Espoon osalta yllä mainitun ratkaisun lisäksi löytyi toinen, niin ikään RL 3:2:n soveltamisesta johtunut lievemmän rangaistuksen määrääminen. Helsingistä näitä ratkaisuja löytyi edellä mainittujen lisäksi 68 (yhteensä 73).[4] Niistä lievennys johtui päiväsakon rahamäärän alentamisesta 27 ratkaisussa, päiväsakkojen lukumäärän alentamisesta 38 ratkaisussa ja kertolaskuvirheen korjaamisesta 3 tapauksessa. Kun koko vuonna viralliset syyttäjät ratkaisivat Helsingin kaupunginviskaalinvirastossa 10 518 rangaistusmääräysasiaa, jää lievennettyjen ratkaisujen suhteellinen määrä Helsingissäkin hyvin alhaiseksi (noin 0,7 %).

Rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen perustui koko otannassa *rangaistusvaatimuksen vastustamiseen* 32 tapauksessa, mikä vastaa noin 3 %:a tutkituista 1 018 ratkaisusta. Espoossa vastustettujen rangaistusvaatimusten suhteellinen osuus oli kaksinkertainen verrattuna Helsinkiin. Ero voi johtua useista syistä. Vastustaminen voi olla yleisempää joissakin rikoslajeissa tai -tyypeissä, joiden osuudet Espoossa ja Helsingissä eivät ole samat.[5]

---

[3] Tämä on merkille pantavaa juuri sen vuoksi, että tutkituissa asioissa rangaistusvaatimukset olivat lähes yksinomaan poliisimiesten antamia.

[4] Helsingissä tiedot on poimittu rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä tai lievemmän rangaistuksen määräämistä koskevista erikseen säilytetyistä lomakkeista. Espoossa näitä lomakkeita ei ollut erikseen arkistoituna (koska niitä ei ollut), joten tulos on saatu käymällä läpi kaikki vuonna 1995 tehdyt 1 708 rangaistusmääräysasian ratkaisua.

[5] Tätä ilmentää se, että Espoossa oli myös virallisen syyttäjän itsensä antamia liikennerikoksia (liikenneonnettomuuksia) koskevia rangaistusvaatimuksia ja Espoon otannan

Vastaavasti rangaistusvaatimusten antamiskäytännössä saattaa (esim. näytön suhteen) olla paikkakuntakohtaisia eroja ja mahdollista on sekin, että rangaistusvaatimuksia saavissa henkilöryhmissä on erilaisena vastustamisaktiivisuutena ilmeneviä paikkakuntakohtaisia eroja. Merkille pantavaa on, että kaikki vastustetut rangaistusvaatimukset eivät suinkaan olleet tiedoksiantovaiheessa kiistettyjä. Koko otannan kaikkiaan 32 vastustetusta rangaistusvaatimuksesta oli kiistettyjä 21 ja »ei kiistettyjä» 11. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että epäilty on asiaa harkittuaan muuttanut käsitystään syyllisyydestään tai mahdollisesti siitä, että epäilty on mieltänyt lausuman »ei kiistä» vain syyllisyyttä koskevaksi ja halunnut saattaa seuraamuskysymyksen tuomioistuimen ratkaistavaksi. Joka tapauksessa se, että epäilty ei ole kiistänyt rangaistusvaatimusta, ei havainnon perusteella välttämättä osoita, että epäilty pitäisi rangaistusvaatimusta oikeutettuna. Kysymykseen palataan tarkemmin jaksossa 2.4.

Rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen perustui Espoossa *yksinomaan epäillyn omaan aktiivisuuteen* eli rangaistusvaatimuksen vastustamiseen, mutta Helsingissä näitä päätöksiä oli tehty joitakin myös muilla perusteilla. Kaikki Helsingissä tehdyt neljä *pakollista rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöstä* koskivat näpistyksiä ja kaikissa päätöksen perusteena oli, ettei epäillyllä ollut anastustarkoitusta tai ettei siitä (tahallisuudesta) ollut ainakaan näyttöä.[6] Yhdessä tapauksessa epäilty ei ollut kiistänyt rangaistusvaatimusta, mikä voi johtua siitä, että epäillyt eivät välttämättä tiedä, minkälaista tahallisuutta rikosoikeudellinen vastuu myymälänäpistyksissä edellyttää. Tämänkin vuoksi rikosoikeudellista tuomiovaltaa rangaistusmääräysmenettelyssä käyttävän syyttäjän olisi pyrittävä varmistumaan kaikkien rikosoikeudellisen vastuun ehtojen täyttymisestä riippumatta epäillyn lausumasta ja vastustamatta jättämisestä. *Seuraamusluonteisia rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksiä* oli koko otannassa yksi ainoa Helsingissä

---

vastustamistapauksista 6 kpl koski juuri niitä. Taulukon V 1 ryhmässä »Muut» vastustamisprosentti on Helsingissä korkeampi kuin Espoossa, mutta tuon ryhmän suhteellinen osuus kaikista rangaistusvaatimuksista on Helsingissä pienempi kuin Espoossa. Näpistyksiä koskevat tulokset viittaavat siihen, että samassa rikoslajissakin voi olla vastustamisaktiivisuuden osalta paikkakuntakohtaisia eroja.

[6] Päätökset ovat siis nojautuneet RML 11 §:n 1 mom:n 5-kohtaan. Kaikissa tapauksissa epäilty oli maksanut muut ostokset, mutta joku tuote oli kulkeutunut ostoskärryssä tai kassissa kassan ohitse. Kahdessa tapauksessa syyttäjä oli viitannut päätöksessään RL 3 luvun 5 §:n 1 momenttiin (tapaturma).

tehty ratkaisu. Päätös koski näpistystä ja rangaistusmääräyksen antamisesta oli luovuttu RVA 15.2 §:n vähäisyysperusteella.[7]

Muuhun kuin vastustamiseen perustuneiden rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätösten vähäisyyden takia otannan lisäksi on etsitty *kaikki vuoden 1995 aikana* tehdyt sellaiset ratkaisut. Tulos osoittautui jälleen otannan mukaiseksi. Espoosta näitä ratkaisuja ei löytynyt koko vuodelta ainoatakaan. Helsingistä pakollisia ratkaisuja löytyi edellä mainittujen lisäksi 25 ja seuraamusluonteisia lisäksi 13.[8] Rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksiä oli siis kaikkiaan 43, joista seuraamusluonteisia 14. Pakollisista ratkaisuista yksi johtui asianomistajan syyttämispyynnön peruuttamisesta (RML 11 §:n 1 mom:n 2-kohta), kolme rangaistusvaatimuksen tiedoksiannon vanhentumisesta (RML 11 §:n 1 mom:n 4-kohta) ja 20 perustui syyttäjän näyttö- tai oikeuskysymyksiä koskevaan varsinaiseen harkintaan (»ei näyttöä» tai »ei rikos», RML 11 §:n 1 mom:n 5-kohta).[9] Seuraamusluonteisista ratkaisuista 10 oli tehty RVA 15.2 §:n vähäisyysperusteella ja kolme nuoruusperusteella. Virallisten syyttäjien Helsingissä koko vuonna ratkaisemiin 10 518 asiaan suhteutettuna pakollisten antamattajättämispäätösten osuus jää vajaaseen 0,3 %:iin ja seuraamusluonteisten osuus reiluun 0.1 %:iin.

Rikoslajien osalta sekä Espoon että Helsingin otantaa hallitsivat *näpistykset*. Espoossa näpistysten osuus oli noin 3/5 ja Helsingissä noin 4/5 tutkituista asioista. Kaikki näpistykset olivat myymälänäpistyksiä, joten Helsingin suurempi osuus selittynee myymälöiden suuremmalla lukumäärällä. Kiistettyjen, mutta rangaistusvaatimuksen mukaisesti annettujen rangaistusmääräysten osuus on Espoossa näpistyksissä hieman alhaisempi (noin 10 %) kuin kaikista rikkomuksista laskettu vastaava osuus (noin 14 %), mutta Helsingissä myös näpistyksissä tuo osuus on samalla tasolla (noin 14 %). *Lievistä vahingonteoista* annettujen rangaistusvaatimusten määrät olivat pieniä sekä Espoossa (5 kpl) että Helsingissä (8 kpl). Ikkunan tai oven lasin rikkominen oli tavallisin tekomuoto (yhteensä 8 kpl). *Lieviä pahoinpitelyitä* oli niin ikään käsitelty rangaistusmääräysmenettelyssä vain harvoin (Espoossa 4 ja Helsingissä 6 asiaa). Tavallisin tekomuoto oli käsiksi käyminen, mutta

[7] Tapauksessa epäilty oli syönyt myymälässä 1 markan arvoisen suklaapatukan ja poistunut maksamatta sitä.

[8] Lukuihin sisältyy kuusi päätöstä, jotka oli tehty rangaistusvaatimuksen peruutuslomakkeille, vaikka ratkaisut olivat RML 11 §:ssä tarkoitettuja.

[9] Lisäksi yhdessä tapauksessa puuttui asianomistajan suostumus rangaistusmääräysmenettelyyn. Siinä oikea ratkaisumuoto olisi nähdäkseni ollut rangaistusvaatimuksen peruuttaminen eikä antamatta jättäminen, joka on lopulliseksi tarkoitettu asiaratkaisu.

kahdessa tapauksessa kyse oli nyrkillä lyömisestä kasvoihin. Lievistä vahingonteoista osa on ollut kiistettyjä, kun taas lievistä pahoinpitelyistä ei ollut kiistetty yhtään tekoa. Kaikissa tapauksissa rangaistusmääräys on annettu rangaistusvaatimuksen mukaisena: yhdessäkään tapauksessa rangaistusmääräystä ei ollut jätetty antamatta tai annettu lievempänä.

2.2 Päätökset rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta

Rangaistusvaatimuksen peruuttaminen ei ole lopulliseksi tarkoitettu asiaratkaisu, vaan menettelyratkaisu, jota seuraa uuden rangaistusvaatimuksen antaminen tai syytteen nostaminen. Rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta ei tehdä ratkaisua rangaistusmääräysasian lomakkeelle, vaan erilliselle peruutuslomakkeelle. Rangaistusmääräysten antamattajättämispäätösten lisäksi nämä ratkaisut ilmentävät sitä, minkälaista harkintaa syyttäjät ovat käyttäneet ja minkälaisia rangaistusvaatimuksesta poikkeavia arviointeja he ovat tehneet tai minkälaisia toimenpiteitä he ovat asian johdosta edellyttäneet.

Espoosta rangaistusvaatimuksen peruuttamispäätöksiä löytyi koko vuodelta 1995 vain 3 kpl,[10] mutta Helsingissä näitä ratkaisuja oli tehty vuonna 1995 yhteensä 164 kpl. Tiedot Helsingin ratkaisujen perusteista on koottu seuraavaan taulukkoon.

Taulukko V 2: Rangaistusvaatimuksen peruuttamispäätökset Helsingissä

Peruuttamisen syy	kpl
Virhe teonkuvauksessa tai rubrisoinnissa	6
Virhe vaaditun rangaistuksen määräämisessä	21
Virhe menettämisvaatimuksessa	5
Virhe tiedoksiannossa tai -merkinnöissä	9
Virhe vastustamisosoituksessa	100
Muut virheet	6
Asian laatu/esitutkinnan toimittaminen	13
Muut syyt	4
Yhteensä	164

[10] Yhdessä tapauksessa rangaistusvaatimus oli annettu rikoksesta, jota ei voida käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä (RL 35:1 vahingonteko), toisessa teonkuvaus ei täyttänyt väitetyn rikoksen tunnusmerkistöä (lievä petos) ja kolmannessa epäilty oli kuollut. – Viimeksi mainitussa tapauksessa oikea ratkaisumuoto olisi nähdäkseni ollut rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen.

Taulukosta ilmenee, että rangaistusvaatimuksen peruuttamispäätökset perustuvat tavallisesti vaatimuksessa oleviin erilaisiin virheisiin. Nämä virheet ovat usein luonteeltaan muodollisia, mutta osaan niistä liittyy selvästi syyttäjän juridista arviointia, kuten teonkuvauksessa tai rikoksen rubrisoinnissa havaittuihin virheisiin tai puutteisiin. Virheet vaaditun rangaistuksen määräämisessä ovat olleet sellaisia, että niiden korjaaminen olisi johtanut ankarampaan rangaistukseen ja sen vuoksi ne ovat edellyttäneet peruuttamista ja yleensä uuden vaatimuksen tiedoksiantoa. Tavallisimmin kyse on ollut päiväsakon rahamäärän vahvistamisesta liian alhaiseksi tai laskuvirheestä rangaistusvaatimuksessa (yhteensä 15 tapausta). Havaintojeni mukaan pelkästään rangaistuksen mittaaminen ankarammaksi ei ollut peruuttamisen syynä yhdessäkään tapauksessa.[11] Menettämisvaatimuksen puuttuminen tai sen esittäminen, vaikka omaisuus oli hävitetty, oli peruuttamisen syynä viidessä tapauksessa.[12] Tavallisimmin rangaistusvaatimuksen peruuttaminen on johtunut vastustamisosoituksessa olevista virheistä; näitä tapauksia oli tasan 100. RMA 5 §:n mukaan rangaistusvaatimukseen on merkittävä viimeinen päivä, jolloin vastustamisesta on ilmoitettava. Tämän viimeisen vastustamispäivän oikea merkitseminen säädettyjen määräaikain laskemisesta annetun lain (150/30) mukaisesti on osoittautunut poliisimiehille vaikeaksi.[13]

Asian laatu ja sen selvittämiseksi tarpeellisen esitutkinnan toimituttaminen oli peruuttamisen syynä 13 päätöksessä. Näissä tapauksissa syyttäjä on arvioinut rikoksen rangaistusvaatimuksesta poiketen sellaiseksi, ettei sitä voida käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä ainakaan toimittamatta ensin normaalia esitutkintaa rikoksen laadun selvittämiseksi. Otannan tapauksissa syyttäjä oli esimerkiksi pitänyt rangaistusvaatimuksessa näpistykseksi rubrisoitua tekoa (mahdollisesti) varkautena, lievää pahoinpitelyä pahoinpitelynä, lievää vahingontekoa vahingontekona, lievää väärennystä väärennyksenä, ampuma-aserikkomusta ampuma-aserikoksena ja yleisellä paikalla hallussa-

[11] Mahdolliseen ankaramman rangaistuksen vaatimiseen on toisin sanoen aina liittynyt myös jokin muu syy, esimerkiksi rangaistusvaatimuksesta poikkeava teon rikosoikeudellinen arvionti.

[12] RangMäärL:n aikana käytäntönä oli hävitetynkin omaisuuden määrääminen menetetyksi rangaistusmääräyksellä, mutta nykyisin hävitettyä omaisuutta ei enää erikseen konfiskoida, ks. *OMO* 1993 kohdat 2.11 ja 3.4.3. Tämän käytännön mukaisesti olisi tekstissä esitetyissä tapauksissa nähdäkseni riittävää jättää menettämisseuraamus määräämättä, kuten useissa muissa ratkaisuissa oli tehtykin.

[13] Vastustamisosoituksessa olevat virheet on ollut yleisin virhetyyppi myös oikeuskanslerinvirastossa toimitetussa rangaistusmääräysten tarkastuksessa, ks. *OKa* 1995 s. 60–61, s. 66–67 ja s. 69.

pidettyä teräasetta vaarallisena teräaseena. Tällaisissa tapauksissa syyttäjä oli säännönmukaisesti määrännyt toimitettavaksi normaalin esitutkinnan.

Taulukossa V 2 ryhmään »muut syyt» luetuista päätöksistä kolme on liittynyt yhteen kokonaisuuteen: samalle vastaajalle oli annettu kolmesta rikkomuksesta kolme erillistä rangaistusvaatimusta. Koska epäillylle olisi pitänyt antaa yksi vaatimus yhteisestä sakkorangaistuksesta, erilliset rangaistusvaatimukset oli peruutettu. Tässä tapauksessa oli siis havaittu ja oikaistu se RML:n perusrakenteesta johtuva vaara yhteisen rangaistuksen edun menettämisestä, joka jaksossa III B 3 nostettiin esiin yhtenä keskeisenä RML:n ongelmakohtana. Peruuttaminen ei tosin johtunut syyttäjän aktiivisuudesta (jota RML ei tässä suhteessa edes edellytä), vaan rangaistusvaatimusten ohessa oli poliisin viesti tapahtuneesta virheellisestä menettelystä rangaistusvaatimusten antamisessa. Myös toinen puheena olevan ryhmän tapauksista oli periaatteelliselta kannalta merkille pantava: rangaistusvaatimus oli peruutettu, kun epäilty oli esittänyt selvitystä (lääkärintodistuksen) siitä, ettei hän ollut voinut määräajassa vastustaa rangaistusvaatimusta. Määräajan umpeenkulumista ei ylipäänsäkään ole mitään syytä pitää kategorisena rajana, jonka jälkeen toimitettua selvitystä syyttäjä ei voisi ottaa harkinnassaan huomioon.

Kun rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen merkitsee säännönmukaisesti rikoksesta epäillyn kannalta edullista ratkaisua, rangaistusvaatimuksen peruuttaminen ja sitä yleensä seuraava uusi rangaistusvaatimus tai mahdollisesti syytteen nostaminen voivat johtaa ankarampaan rangaistukseen. Yllä esitetyn nojalla kuitenkin myös peruuttaminen johtuu usein epäillyn oikeusturvanäkökohdista ja se on tärkeä myös rangaistusjärjestelmän yhdenvertaisen ja ennustettavan toiminnan kannalta. Syyttäjän tehtävänä on objektiivisesti arvioida rangaistusvaatimuksesta ilmenevää tekoa ja huolehtia siitä, että asiassa päädytään epäillyn oikeusturvan ja yleisen edun mukaiseen ratkaisuun. Rangaistusvaatimuksen peruuttaminen sitä seuraavine toimenpiteineen, rangaistusmääräyksen antamatta jättäminen ja rangaistusmääräyksen antaminen lievempänä muodostavat yhdessä sen keinovalikoiman, jolla syyttäjä voi – ja hänen tulee – pyrkiä lieventämään niitä epäkohtia, joita RML:n perusrakenteesta seuraa.[14]

[14] RML:n perusrakenteesta johtuvista epäkohdista ks. erit. jakso III B 3.

2.3 Rangaistusvaatimuksen kiistämisen perusteet ja selvityksen laajuus

Syyttäjän tuomitsemistoimintaan rinnastettavan ratkaisuvallan käyttöä voidaan *selvyysvaatimuksen kannalta* tutkia kiistettyjen, mutta rangaistusvaatimuksen mukaisesti annettujen rangaistusmääräysten perusteella. Tällöin nousee esille erityisesti kaksi näkökohtaa: yhtäältä *kiistämisen perusteet* ja toisaalta sen *selvityksen laajuus*, jonka nojalla syyttäjä on tehnyt syyttömyysolettaman kumoavan ja rangaistuksen langettavan ratkaisun kiistämisestä huolimatta.[15]

Kiistetyissä *näpistyksissä* (yhteensä 85 tapausta, ks. taulukko V 1) epäiltyjen lausumat voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään. Koska näpistykset olivat myymälänäpistyksiä, joissa epäilty oli säännönmukaisesti otettu kiinni kassalinjan jälkeen, tavallisimmin kiistämisen peruste liittyi *anastustarkoituksen puuttumiseen* (yhteensä 41 kpl eli noin 48 %). Näissä tapauksissa kysymys oli tavallisimmin siitä, että epäilty oli maksanut muut ostokset, mutta jokin tuote oli lausuman mukaan epähuomiossa jäänyt maksamatta ja kulkeutunut ostoskärryssä, kassissa tai taskussa kassan ohitse. Toisen selityksen mukaan epäillyllä oli tarkoitus maksaa tuotteet, mutta hän oli epähuomiossa kulkenut kassan ohi tai oli viemässä ostoskärryjä paikoilleen tms. Lisäksi esiintyi tapauksia, joissa epäilty ei tiennyt anastetuiksi epäillyistä tuotteista mitään, vaan esitti jonkun muun laittaneen ne hänen taskuunsa tai kassiinsa. Toisessa kiistämisen perusteiden ryhmässä epäillyt nojautuivat siihen, että anastetuksi väitetty *tuote ei ollut asianomaisesta myymälästä* (19 kpl eli noin 22 %). Joissakin tapauksissa epäilty kykeni yksilöimään sen muun liikkeen, josta tuote oli ostettu,[16] mutta toisinaan myyjänä oli »tuntematon mies». Kolmas ryhmä epäiltyjen lausumia kiistetyissä näpistyksissä muodostui sellaisista tapauksista, joissa *kiistämisen peruste ei ilmennyt* (25 kpl eli noin 30 %). Tällöin epäillyn lausumaksi oli merkitty esim. »kiistän jyrkästi» tai »en ole näpistänyt» tai lausuma puuttui kokonaan.

Kiistettyjä *lieviä pahoinpitelyitä* ei otantaan sisältynyt, mutta *lievä vahingonteko* oli kiistetty neljässä tapauksessa. Näistä yhdessä kiistämisen pe-

[15] Ks. edellä erit. jaksossa II 3.3 syyttömyysolettaman kumoamisen ehdoksi syyttäjän päätöksenteossa asetettua näyttökysymysten selvyysvaatimusta, jonka yhtenä ehtona on se, että syyttäjän käytettävissä on yhtä laaja selvitys kuin tuomioistuin poissaolokäsittelyssä edellyttäisi.

[16] Tällöin rangaistusvaatimukseen saattoi olla kirjattuna, että epäillyllä »ei ollut esittää kuittia».

ruste ei ilmennyt, mutta kolmessa epäilty oli kiistänyt kokonaan syyllistyneensä väitettyyn tekoon.

Muissa rikoslajeissa kiistettyjä, mutta rangaistusvaatimuksen mukaisesti annettuja rangaistusmääräyksiä sisältyi otantaan yhteensä 47. Yleisin rikkomustyyppi oli *niskoittelu poliisia vastaan* (11 kpl, kaikki Espoossa), joka käsitti joko poistumiskäskyn noudattamatta jättämisen tai henkilötietojen antamatta jättämisen säilöönpanon yhteydessä ja yhdessä tapauksessa poliisin aiheettoman kutsumisen. Näissä tapauksissa epäillyn lausuma ei yleensä valaissut asiaa; esim. teonkuvauksen mukaan epäilty ei ollut noudattanut poistumiskäskyä, mutta epäillyn lausuman mukaan hän oli mielestään noudattanut sitä. Käskyn noudattamatta jättämisen täyttyminen ei välttämättä olekaan tarkkarajainen, mitä kuvaa erään epäillyn lausuma: »Ei kerrottu, mihin piti mennä, poistuin 300 metrin päähän, ei riittänyt». Samantapainen tilanne oli usein toiseksi yleisimmässä rikkomustyypissä, *haitanteossa virantoimituksessa olevalle virkamiehelle* (yhteensä 9 tapausta), kun teonkuvauksen mukaan epäilty esim. »vastaan haraamalla vastusti säilöönpanoa», mutta epäillyn lausuman mukaan »en ole harannut vastaan». Kiistetyt *liikenteen vaarantamiset* (myös 9 tapausta, kaikki Espoossa) liittyivät pääasiassa kolareihin ja useimmiten epäillyn mielestä syyllinen oli vastapuoli. Merkille pantavaa on, että näissä tapauksissa rangaistusvaatimukset olivat syyttäjän antamia, mutta kiistämisten suurehko lukumäärä viittaisi siihen, että syyttäjä ei ole pitänyt selvyysvaatimusta rangaistusvaatimuksen antamisen ehtona.[17] *Teräaseen hallussapito yleisellä paikalla* (yhteensä 7 kpl) oli kiistetty useimmiten sillä perusteella, että epäillyllä oli mielestään hyväksyttävä syy hallussapitoon. *Lievät petokset* (4 kpl) olivat ns. taksi- tai ravintolapetoksia, joissa kiistäminen nojautui maksuhalukkuuteen ja -tarkoitukseen. *Väkivaltainen käyttäytyminen vartijaa kohtaan* oli kaikissa tapauksissa (3 kpl) kiistetty kokonaan. Loput kiistetyistä rangaistusvaatimuksista (4 kpl) koskivat eri rikoslajeja, eikä kiistämisen perusteissakaan ollut yhteisiä piirteitä.

Jos yllä lyhyesti luonnehdittuja kiistämisen perusteita arvioidaan pelkästään rangaistusvaatimuksesta ilmenevien tietojen ja teonkuvauksen valossa, joka säännönmukaisesti kattaa vain välttämättömät tunnusmerkistötekijät, on todettava, että selvyysvaatimuksesta jäädään useimmiten huomattavan etäälle. Esimerkiksi teräaseen luvattomassa hallussapidossa epäillyn hyväksyttävä-

[17] Virallisen syyttäjän antamasta 37:stä liikennerikosta koskevasta rangaistusvaatimuksesta oli siis kiistetty 9 sellaista vaatimusta, jotka olivat johtaneet rangaistusmääräyksen antamiseen. Mainituista 37 rangaistusvaatimuksesta oli lisäksi *vastustettu* kuutta, joista neljä oli kiistettyjä.

nä syynä pitämän perusteen arviointi saattoi kuitenkin olla mahdollista jo rangaistusvaatimuksessa olevien tietojen perusteella. Sitä vastoin esimerkiksi niissä myymälänäpistyksissä, joissa epäilty oli kiistänyt anastustarkoituksen, pelkän rangaistusvaatimuksen perusteella tahallisuuden arviointi on ollut useimmiten mahdoton tehtävä.[18] Niissä tapauksissa, joissa tuote epäillyn lausuman mukaan ei ollut peräisin asianomaisesta liikkeestä, lisäselvityksen tarve vaihteli suuresti. Mahdollisuus, että epäillyllä on elintarvikeliikkeessä asioidessaan hihassaan edellisenä päivänä tuntemattomalta mieheltä ostettu jauhelihapaketti (kuten epäilty eräässä tapauksessa väitti), ei ilmeisesti ole varteenotettava. Jos taas epäilty on esim. yksilöinyt muun ostopaikan ja epäily anastuksesta on herännyt vasta kassalla (eikä esim. tuotteen kätkemistä myymälässä ole havaittu), tarkempi selvitys olisi näyttökysymysten selvyysvaatimuksen kannalta välttämätön.

Myymälänäpistysten osalta on vielä yleisesti huomattava, että niissä rangaistusvaatimuksen antanut poliisimies ei itse ole tehnyt havaintoja rikkomuksesta, vaan tiedot ovat peräisin joko myymälän henkilökunnalta tai vartioimisliikkeen vartijalta. Vartioimisliikkeellä taas saattaa olla tarvetta osoittaa tehokkuutta toimeksiantajalleen, mikä ainakin periaatteessa voi merkitä ristiriitaa epäillyn oikeusturvavaatimuksen kanssa. Niskoittelussa ja haitanteossa puolestaan tilanne voi muodostua epätyydyttäväksi, jos rangaistusvaatimuksen antaja on se poliisimies, jonka toimintaa rikkomus on vaikeuttanut tai haitannut.[19] Jos epäilty on tällaisessa tapauksessa kiistänyt rikkomuksen, mutta syyttäjä siitä huolimatta antaa rangaistusmääräyksen vaatimuk-

[18] Muun muassa tällaiset tapaukset antavan aiheen pohtia, kuinka rangaistusmääräysmenettely vaikuttaa ihmisten käsityksiin järjestelmän oikeudenmukaisuudesta ja legitimiteetistä. Mitä on mahtanut ajatella esimerkiksi se 54-vuotias nainen, joka oli maksettuaan muut ostokset kuljettanut ostoskärryssä kassojen ohi 8,90 markan arvoisen mantelimassapötkön ja saanut teostaan 520 markan rangaistusmääräyksen, vaikka hän oli kiistänyt teon ja kertonut tuotteen jääneen vahingossa maksamatta. – En tietenkään voi tietää, oliko ko. tapahtuma todella vahinko, mutta olennaista onkin se, että sitä ei ole voinut pelkän rangaistusvaatimuksen perusteella arvioida myöskään syyttäjä, joka rangaistusmääräyksen on antanut.

[19] Tämä seikka ei rangaistusvaatimuksista nimenomaisesti ilmennyt, mutta rikkomuksen tekoaikaa ja -paikkaa sekä tiedoksiantoa koskevista merkinnöistä päätellen näin saattoi olla asianlaita. Asian selvittämistä vaikeutti sekin, että rangaistusmääräyslomakkeissa näyttää olevan sellainen puute, ettei rangaistusvaatimuksen antajan allekirjoitukselle (mitä RML 4.1 § nimenomaan edellyttää) ole varattu erillistä paikkaa. Usein allekirjoittajana esiintyy vain rangaistusvaatimuksen *tiedoksiantaja* (esim. vartijavahtimestari tai kansliahenkilökuntaan kuuluva), jolla ei välttämättä ole edes toimivaltaa *rangaistusvaatimuksen antamiseen.*

sen mukaisena ilman tarkempaa selvitystä rikkomuksen teko-olosuhteista ja siihen johtaneista syistä, asianomistajaa muistuttavassa asemassa oleva poliisimies tulee *de facto* itse määränneeksi rangaistuksen.[20]

Kaikissa rikoslajeissa pulmallisia ovat myös ne tapaukset, joissa epäilty ei ole esittänyt mitään selvää perustetta kiistämiselleen. Kun epäillyllä on oikeus olla vaiti, kiistämisen perusteen esittämättä jättämistä ei saa pitää osoituksena siitä, että perustetta *ei ole*, vaan syyttäjän olisi huolehdittava sellaisen lisätutkimuksen suorittamisesta, että selvyysvaatimus täyttyy.

Minkälaiseen selvitykseen syyttäjät olivat nojautuneet tutkituissa asioissa?[21] Espoossa rangaistusmääräykset oli havaintojeni mukaan säännönmukaisesti annettu pelkkien rangaistusvaatimusten perusteella.[22] Tämä tulos on itse asiassa johdonmukainen myös sen Espoota koskevan havainnon kanssa, että rangaistusmääräyksen antamatta jättämistä (muissa kuin vastustamistapauksissa), rangaistusmääräyksen antamista lievempänä ja rangaistusvaatimuksen peruuttamista ei ollut juuri lainkaan käytetty. Pelkästään rangaistusvaatimuksesta ilmenevien tietojen perusteella myöskään rangaistusvaatimuksesta poikkeavien ratkaisujen tekemiselle ei näet yleensä ole tarvittavia tosiasiatietoja. Helsingissä rangaistusmääräysten antaminen oli selvyysvaatimuksen kannalta jo selvästi lähempänä sitä tasoa, mitä tuomitsemistoimintaan rinnastettavassa tehtävässä on mielestäni edellytettävä: rangaistusmääräystä ei annettu pelkän rangaistusvaatimuksen perusteella, jos epäilty oli kiistänyt sen.[23] Tämä oli selvästi omaksuttu perusperiaatteena, jota kaikki rangaistusmääräys-

---

[20] Se, ettei poliisimiestä sanotuissa rikkomuksissa pidetä asianomistajana, ei tietenkään poista esim. inhimillisen ärsyyntymisen *mahdollisuutta*.

[21] Tekstissä esitettävät havainnot nojautuvat dokumentoituun selvitykseen, joka on ollut arkistoituna taikka jonka olemassaolo on ilmennyt arkistoidusta asiakirjamateriaalista. Rangaistusvaatimuslomakkeella on (yleensä) merkinnät mahdollisesti laaditusta esitutkintapöytäkirjasta sekä syyttäjälle rangaistusvaatimuksen mukana toimitetuista liiteasiakirjoista. Syyttäjän pyytämä lisäselvitys on ilmennyt joko kirjallisesta pyynnöstä tai saadusta selvityksestä, jos se on ollut arkistoituna. Syyttäjän mahdollisesti suullisesti pyytämiä ja saamia lisäselvityksiä ei ole voitu huomioida.

[22] Niissä (liikenne-) asioissa, joissa syyttäjä oli itse antanut rangaistusvaatimuksen, oli sen sijaan säännönmukaisesti toimitettu esitutkinta.

[23] Tutkituista 68:sta kiistetyn rangaistusvaatimuksen mukaisesti annetusta rangaistusmääräyksestä 3 kpl oli ilmeisesti annettu ilman muuta selvitystä. Näistä yhdessä kyse oli teräaseen luvattomasta hallussapidosta, jossa epäillyn sille hyväksyttävänä syynä esittämän perusteen arviointi ei nähdäkseni edellyttänyt muuta selvitystä. Kaksi muuta asiaa olivat myymälänäpistyksiä, joista toisessa olisi mielestäni ollut lisätutkinnan tarvetta, sillä teonkuvauksen mukaan näpistys oli tehty yksissä tuumin kahden muun henkilön kanssa, mutta epäilty oli kiistänyt osallisuutensa anastukseen.

asioita ratkaisseet syyttäjät noudattivat.[24] Syyttäjien edellyttämän selvityksen laajuus tosin vaihteli suuresti tapausten mukaan. Muutamassa asiassa oli tyydytty rangaistusvaatimusilmoituksen D-kappaleeseen, johon on yleensä merkittynä ilmoittajan ja todistajien nimet sekä mahdollisia muita lisätietoja. Näpistyksissä vähimmäisvaatimuksena näytti olevan tavallisesti vartioimisliikkeen vartijan, mutta joissakin tapauksissa myymälän henkilökunnan laatima anastusilmoitus, jossa usein olikin rangaistusvaatimusta tarkempi selvitys tapahtumainkulusta. Kiistetyistä 54 näpistyksestä syyttäjät olivat vaatineet muuta kuin edellä mainittua lisäselvitystä yhdeksässä asiassa, kolmesta kiistetystä lievästä vahingonteosta yhdessä (yhdessä asiassa oli jo valmiiksi laadittu esitutkintapöytäkirja) ja 11 kiistetystä muusta rikkomuksesta seitsemässä asiassa.[25]

Tutkittujen asioiden perusteella tuli selkeästi esiin, kuinka jo melko vähäinen rangaistusvaatimuksen lisäksi käytettävissä ollut aineisto paransi olennaisesti mahdollisuuksia arvioida asiaa selvyysvaatimuksen kannalta. Esimer-

[24] Ylipäänsäkin kaikkien Helsingin kaupunginviskaalinvirastossa otantaan sisältyneitä rangaistusmääräysasioita käsitelleiden syyttäjien ratkaisukäytäntö oli havaintojeni mukaan yhdenmukaista. Vaikka en tehnyt syyttäjien välillä systemaattista vertailua, kaikki syyttäjät olivat paitsi tekstissä esitetyn mukaisesti hankkineet lisäselvitystä kiistetyissä tapauksissa, myös käyttäneet esiintuotua muuta syyttäjän ratkaisu- ja keinovalikoimaa, eikä kenenkään syyttäjän käytäntö noussut tutkimuksen kuluessa esiin muista poikkeavana.

[25] Tutkittuun aineistoon sisältyi eräs asia, joka ilmentää syyttäjän ja poliisin erilaista suhtautumista lisäselvityksen tarpeellisuuteen. Tapauksessa syyttäjä oli pyytänyt Helsingin poliisilaitosta kuulemaan todistajia, koska häiriön aiheuttamisesta joukkoliikenteen kulkuneuvossa rangaistusvaatimuksen saanut epäilty oli kiistänyt teon. Toimitetun kuulustelun saatekirjeessä itsekin apulaissyyttäjänä toimiva poliisimies totesi, ettei aikaisemmin ole ollut tapana kuulustella poliisia todistajana »normaalijutuissa», »koska kaksi poliisia on mukana (yksikin) ei hän tekisi ilmoitusta ja antaisi rv-ilmoitusta ellei olisi aihetta». Vaikka tapauksessa epäilty oli kertonut kiistäneensä »periaatteen vuoksi», rikosoikeudellista tuomiovaltaa rangaistusmääräysmenettelyssä käyttävän syyttäjän on mielestäni silloinkin itsenäisesti ja objektiivisesti varmistuttava näyttö- ja oikeuskysymysten selvyydestä, eikä vain sokeasti luotettava rangaistusvaatimuksen oikeellisuuteen. Pelkän rangaistusvaatimuksen perusteella oli epäselvää esim. kenen arvioon häiriön ulottuminen rangaistavalle tasolle perustui (poliisin omaan havaintoon vai kuljettajan tai matkustajien kertomaan), sillä rangaistusvaatimus oli annettu epäillylle tiedoksi vasta kolme ja puoli kuukautta tapahtuman jälkeen. Poliisimiehen kuulustelusta todistajana sen sijaan ilmeni, että häiriö oli jatkunut vielä poliisien tullessa paikalle ja kuulustelussa kuvattu epäillyn meluaminen ja käyttäytyminen oli epäilemättä aikaansaanut häiriötä joukkoliikenteen kulkuneuvossa. – Rangaistusvaatimus osoittautui siis oikeaksi, kuten useimmat rangaistusvaatimukset. Perusehto rikosoikeudellisen tuomiovallan käytölle onkin siinä, että vaatimusten oikeellisuus *kontrolloidaan*.

kiksi myymälänäpistyksissä monet pelkän rangaistusvaatimuksen perusteella avoimiksi jääneet kysymykset selvisivät jo vartioimisliikkeen vartijan täyttämästä anastusilmoituksesta, joskaan kaikissa tapauksissa en olisi pitänyt sitä rangaistusmääräyksen antamiseksi riittävänä lisäselvityksenä. Sen sijaan yksi tai kaksi kuulustelukertomusta näytti useimmiten antavan selvyysvaatimuksen kannalta riittävän pohjan asian ratkaisemiselle – joko rangaistusmääräyksen antamisella tai sitten antamatta jättämisellä.

Edellä mainittujen, kiistettyjen rangaistusvaatimusten näyttökysymyksiin liittyvien selvityspyyntöjen lisäksi Helsingin rangaistusmääräysasioita käsitelleet syyttäjät olivat pyytäneet *muunlaista lisäselvitystä* 18 asiassa. Näissä pyynnöissä oli kysymys esimerkiksi siitä, oliko epäillylle ilmoitettu hänen asemansa sekä mistä teosta häntä epäillään (3 kpl), oliko vartijalla voimassa oleva vartijakortti, oliko lievä pahoinpitely tehty yleisellä paikalla, oliko asianomistaja esittänyt syyttämispyynnön tai oliko asianomistajarikoksen erityinen vanhentumisaika kulunut umpeen. Nämä pyynnöt ovat liittyneet rangaistuksen määräämisen edellytyksiin sekä epäillyn oikeusturvanäkökohtiin ja olleet sen vuoksi arvokkaita. Sen sijaan yhdessäkään pyynnössä ei ollut kyse siitä, että syyttäjä olisi halunnut lisäselvitystä toimenpiteistä luopumisen edellytysten selvittämiseksi.

2.4 Rangaistusvaatimuksen vastustamisen perusteet

Rangaistusvaatimuksen kiistämisen perusteista yllä ilmenneen nojalla on merkille pantavaa, että *yhdessäkään tapauksessa kiistäminen ei ole liittynyt vaadittuun seuraamukseen.* Koska on varsin epätodennäköistä, että kaikissa tapauksissa epäillyt olisivat pitäneet vaadittua seuraamusta sinänsä juuri oikeana, on ilmeistä, että rangaistusvaatimuksen kohdat »ei kiistä» ja »kiistää» on käytännössä mielletty *vain syyllisyyskysymystä koskevaksi* (ts. *muuta* kuin seuraamuskysymystä koskevaksi).[26]

Rangaistusvaatimusten *vastustamisilmoitusten* perusteella on mahdollista tutkia tarkemmin niitä syitä, joiden nojalla epäillyt eivät ole pitäneet rangaistusvaatimusta oikeutettuna. Tässä tarkoituksessa Helsingin kaupunginviskaalinvirastoon vuonna 1995 tehdyistä yhteensä 324 vastustamisilmoituk-

[26] Epäillyn näkökulmasta kysymys ei ole *näytön* arvioinnista, ts. epäilty ei (yleensä) kiistä rangaistusvaatimusta sillä perusteella, että hänen viakseen epäillystä rikoksesta ei ole riittävää näyttöä, vaan hän kiistää esim. tehneensä lainkaan tekoa.

sesta on tutkittu kolmannes eli 108 ilmoituksen sisältö.[27] Tältä osin tutkimusta ei ole rajattu vain virallisen syyttäjän ratkaistaviin asioihin, vaan karkean vertailutiedon saamiseksi mukana ovat myös liikennerikoksia koskevat asiat, jotka olisi saatettu apulaissyyttäjän ratkaistavaksi, jos rangaistusvaatimusta ei olisi vastustettu. Tulokset on koottu taulukkoon V 3, jossa vastustamisen perusteet on niissä tapauksissa, joissa epäilty ei mielestään ollut syyllistynyt rikokseen *(»Syyllisyys»)*, jaoteltu seuraavasti. Jos vastustamisen perusteena on ollut *»Tunnusmerkistö»*, epäilty on kiistänyt kokonaan tai joltakin osin niiden tosiseikkojen olemassaolon, jotka konstituoivat väitetyn rikoksen tunnusmerkistön (esim. näpistyksessä tuote ei ole ollut peräisin ao. myymälästä). *»Syyksiluettavuus»* viittaa vaadittavan tahallisuuden tai tuottamuksen puuttumiseen. *»Rubrisointi»* viittaa sinänsä myönnettyjen tosiseikkojen juridisen kvalifioinnin kiistämiseen (esim. onko teräaseen hallussapidon syyksi ilmoitettu peruste hyväksyttävä) ja ryhmän *»Muu»* perusteet oikeuttamis- tai anteeksiantoperusteiden tyyppisiin argumentteihin. Ne tapaukset, joissa vastustamisen perusteena on ollut rangaistusvaatimuksessa ilmoitettu rangaistus *(»Seuraamus»)*, on puolestaan jaoteltu sen mukaan, onko vastustamisen perusteena ollut erittelemättömästi sakon suuruus *(»Sakko»)* vai nimenomaisesti joko päiväsakkojen lukumäärä tai rahamäärä. Menettämisseuraamus ei ollut vastustamisen perusteena yhdessäkään tapauksessa. Taulukossa avoimet luvut osoittavat asianomaiseen perusteeseen nojautuneiden vastustamisilmoitusten kokonaismäärää ja sulkeissa olevat luvut *niistä* sellaisten tapausten määrää, joissa rangaistusvaatimus oli *kiistetty* jo sen tiedoksiantovaiheessa.

Taulukko V 3: Rangaistusvaatimuksen vastustamisen perusteet Helsingissä

	VASTUSTAMISEN PERUSTE						
	SYYLLISYYS				SEURAAMUS		
	Tunnusmerkistö	Syyksiluettavuus	Rubrisointi	Muu	Sakko	ps lkm	ps rm
Liikennerikokset	41(36)	10(4)	2(1)	1(1)	15(2)	1(–)	2(–)
Muut rikokset	20(19)	8(5)	4(3)	1(–)	1(–)	1(–)	1(–)
Yhteensä	61(55)	18(9)	6(4)	2(1)	16(2)	2(–)	3(–)

Suluissa rangaistusvaatimuksessa kiistettyjen tapausten osuus

[27] Ilmoituksista on tutkittu 108 ensimmäistä siinä järjestyksessä kuin ne ovat olleet arkistoituna, mikä tarkoittaa periaatteessa, mutta ei aivan täsmällisesti aikajärjestystä.

Tutkituista 108 vastustamisilmoituksesta täsmälleen 2/3 on kohdistunut apulaissyyttäjän toimivaltaan kuuluviin liikennerikoksista annettuihin rangaistusvaatimuksiin ja 1/3 muihin eli vain virallisen syyttäjän toimivaltaan kuuluviin asioihin. Tämä jakauma vastaa karkeasti kumpaankin ryhmään kuuluvien asioiden kokonaismäärien suhdetta: Helsingissä ratkaistiin vuonna 1995 yhteensä 27 092 rangaistusmääräysasiaa, joista apulaissyyttäjät ratkaisivat 16 574 asiaa (61,2 %) ja viralliset syyttäjät 10 518 asiaa (38,8 %). Toisaalta on merkille pantavaa, että liikennerikoksia koskevista vastustamisilmoituksista joka neljännessä perusteena on ollut seuraamuskysymys, kun taas muissa rikoksissa seuraamus on ollut vain kolmen vastustamisen perusteena eli vastustamiset ovat muissa rikoksissa yli 90 prosenttisesti painottuneet syyllisyyskysymykseen. Ero selittyy osittain ylinopeusrikkomuksilla, jotka ovat yleensä syyllisyyskysymyksen puolesta selviä, mutta seuraamuksiltaan usein ankaria.

Vastustamisen perusteet jakautuivat hyvin selkeästi joko syyllisyys- tai seuraamuskysymykseen. Jos epäilty kiisti syyllisyytensä rikokseen, seuraamuksesta ei vastustamisilmoituksessa puhuttu. Tavallisimmin kyse oli rikoksen tunnusmerkistöön kuuluvan oikeustosiseikan kiistämisestä (taulukossa »Tunnusmerkistö»). Jos taas perusteena oli seuraamus, syyllisyys rikokseen myönnettiin, mutta tuotiin esiin lieventäviä asianhaaroja, joiden nojalla seuraamuksen ankaruus ei epäillyn mielestä ollut oikeassa suhteessa teon vakavuuteen. Yhdessä tapauksessa epäilty olisi pitänyt toimenpiteistä luopumista kohdallaan oikeana ratkaisuna. Tavallisimmin sakkoa pidettiin ylimalkaan »kohtuuttomana» ja vain muutamassa tapauksessa vaatimuksen kohteena oli eritellysti joko päiväsakkojen lukumäärä tai rahamäärä.

Otaksutun mukaisesti se, että epäilty ei kiistä rangaistusvaatimusta, ei vielä osoita, että hän pitäisi sitä oikeutettuna. Erityisesti tämä koskee *seuraamuskysymystä*, sillä seuraamukseen tyytymättömistä yhteensä 21 epäillystä vain kaksi oli kiistänyt rangaistusvaatimuksen tiedoksiantovaiheessa. Myöskään vastustamisilmoituksessa eri perusteilla *syyllisyytensä* rikokseen kiistäneistä läheskään kaikkien kohdalla tämä suhtautuminen ei ole ilmennyt rangaistusvaatimuksesta: 87 epäillystä 69 oli kiistänyt rangaistusvaatimuksen, mutta 18 epäillyn lausumaksi oli rangaistusvaatimukseen merkitty »ei kiistä» (ks. »yhteensä» rivin neljä ensimmäistä lukuparia). Koko otannassa *1/3 vastustaneista ei ollut kiistänyt rangaistusvaatimusta.*

Nämä tulokset ovat sikäli pulmallisia, että epäillyn kiistäminen on suppeatutkintaisessa ja syyttäjän jälkikäteiseen harkintaan perustuvassa RML:n mukaisessa menettelyssä käytännössä se signaali, joka antaa syyttäjälle aiheen toimituttaa lisätutkintaa näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuk-

sen täyttämiseksi. Todennäköisesti läheskään kaikki rangaistusvaatimusta epäoikeutettuna pitävät eivät turvaudu omaa aktiivisuutta edellyttävään rangaistusvaatimuksen vastustamiseen ja kenties haluavat oikeusturvansa uhallakin välttää sitä seuraavan oikeudenkäynnin.[28] Jos epäilty ei tällaisessa tapauksessa ole kiistänyt rangaistusvaatimusta, todennäköisesti myöskään syyttäjä ei hanki selvitystä niistä kysymyksistä, jotka voisivat johtaa esim. rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseen. Näistä syistä on hyvin mahdollista, että RML:n mukaisessa menettelyssä syyttäjät havaitsematta edes aihetta lisäselvityksen hankkimiseen antavat aineellisesti vääriä rangaistusmääräyksiä. Tämän vuoksi olisi tärkeätä, että epäillyn lausuma kattaisi kaikki rikoksen rakenneosat ja seuraamuskysymyksen eikä esim. vain »ulkonaista tapahtumainkulkua», kuten maallikot saattavat lausumansa mieltää. Ei-kiistettyjen, mutta vastustettujen rangaistusvaatimusten yleisyyden perusteella on ilmeistä, että rangaistusvaatimuksessa epäillyn kannanotolle varatut vaihtoehdot »ei kiistä» ja »kiistää» eivät ole riittävän informatiivisia.[29]

On tietenkin mahdollista, että epäillyt ovat rangaistusvaatimuksen tiedoksisaamisen jälkeen vastustamiselle varatun viikon aikana muuttaneet käsitystään tapahtumainkulusta ja syyllisyydestään. Näin saattaa olla esimerkiksi liikennerikoksissa, etenkin kolaritapauksissa, kun epäilty jälkeenpäin on saanut rauhassa kerrata tapahtumia mahdollisesti avustajansa kanssa. Toisaalta esimerkiksi se, että vastustamisilmoituksessa vaadittavan tahallisuuden tai tuottamuksen kiistäneistä 18 epäillystä puolet ei ollut kiistänyt rangaistusvaatimusta tiedoksiantovaiheessa, viittaisi siihen, etteivät epäillyt ole mieltäneet kiistämisen voivan perustua tahallisuuden tai tuottamuksen puuttumiseen, jos he muuten ovat myöntäneet rangaistusvaatimuksessa esitetyn tapahtumainkulun. Seuraamuskysymysten jääminen ei-kiistämisen ulkopuolelle näyttää nyt esillä olevan tuloksen sekä rangaistusvaatimuksen kiistämisen perusteista tehdyn yhdenmukaisen havainnon perusteella ilmeiseltä. Tämä on pulmallista sen vuoksi, että seuraamuskysymystä koskeva epäillyn lausuma

[28] Tämän otaksuman empiirinen todentaminen edellyttäisi rangaistusvaatimuksen saaneisiin kohdistuvaa haastattelututkimusta, johon tässä ei ole voitu ryhtyä. Ainakin sellaisista epäillyistä, joille rangaistusvaatimuksen saaminen merkitsee ensimmäistä kosketusta rikosoikeudelliseen järjestelmään, oikeudenkäyntiin osallistuminen syytettyjen penkillä tuntuu todennäköisesti pelottavalta. Helsingin kaupunginviskaalinviraston kansliasta saamani tiedon mukaan ei ole harvinaista, että vastustamisilmoitusta tekemään tullut epäilty luopuu siitä kuultuaan, että vastustaminen johtaa todennäköisesti oikeudenkäyntiin, jossa virallinen syyttäjä ajaa syytettä.

[29] Ei-kiistämisen pulmallisuuteen on kiinnittänyt huomiota myös *Rautio* 1996 s. 60–61.

saattaisi olla se signaali, joka antaa syyttäjälle aiheen esimerkiksi toimenpiteistä luopumisen edellytyksiä koskevaan selvityksen hankkimiseen ja harkintaan.

3. Eräät oikeustilastotiedot

Espoossa ja Helsingissä toteutetun tutkimuksen tulosten kontrolloimiseksi ja vertaamiseksi koko maan rangaistusmääräysasioiden ratkaisukäytäntöön Tilastokeskuksessa on pyynnöstäni tuotettu tilasto, johon on koottu vuodelta 1995 ne ratkaisutiedot, mitkä rangaistusmääräysasioista on tallennettu. Tiedot tallennetaan rangaistusmääräyslomakkeilta, joten esimerkiksi sellaisista tiedoista, jotka sisältyvät vain päätöksiin rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä tai rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta, ei ole käytettävissä tilastotietoja. Tämän vuoksi rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksistä on erikseen tiedot vain vastustamistapausten lukumäärästä, kun taas muut ns. pakolliset sekä seuraamusluonteiset rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätökset esiintyvät vain yhtenä ryhmänä. Myöskään epäillyn lausumaa (kiistää/ei kiistä) ei tallenneta. Tilasto on *liitteenä 1*.

Helsingissä ja Espoossa tilastoidut virallisen syyttäjän ratkaisemat rangaistusmääräysasiat ryhmässä »Muut rikokset» vastaavat lukumääriltään hyvin empiirisessä tutkimuksessa todettuja lukumääriä.[30] Rangaistusvaatimusten vastustamisten määrä on kuitenkin Helsingissä ja Espoossa ollut koko vuonna 1995 selvästi alhaisempi kuin tutkimusotannassa.[31] Rangaistusvaatimusten kokonaismäärä ryhmässä »Muut rikokset» on ollut Helsingissä 10 500 ja Espoossa 1 654. Kun Helsingissä virallisen syyttäjän ratkaisemia rangaistusmääräysasioita on ollut kaikkiaan 10 518 ja Espoossa 1 708,[32] voidaan

[30] Helsingissä on tilastoitu 72 vaadittua lievempänä annettua rangaistusmääräystä (tutkimuksessa 73) ja 35 muuhun kuin vastustamiseen perustunutta rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöstä (tutkimuksessa 37 ja lisäksi kuusi peruutuslomakkeelle tehtyä antamattajättämispäätökseksi tarkoitettua ratkaisua). Espoossa tilastoidut ja tutkimuksessa todetut ratkaisumäärät ovat näissä ryhmissä täsmälleen samat (kaksi vaadittua lievempänä annettua rangaistusmääräystä ja ei yhtään muuhun kuin vastustamiseen perustunutta rangaistusmääräyksen antamattajättämistä).

[31] Espoon osalta on tosin huomattava, että otannassa osa vastustamistapauksista kohdistui virallisen syyttäjän antamiin liikennerikoksia koskeviin rangaistusvaatimuksiin, jotka ovat tilastossa ryhmässä »Tieliikennelain rikokset».

[32] Määrät perustuvat vuosittain juoksevasti numeroitujen rangaistusmääräysasioiden ratkaisujen viimeisiin numeroihin.

päätellä, että Helsingissä virallinen syyttäjä on itse antanut ja ratkaissut 18 liikennerikosta koskevaa rangaistusvaatimusta (joista otantaan sisältyi yksi) ja Espoossa 54 (otannassa 37).

Tilasto puhuu koko maan rangaistusmääräysasioiden ratkaisukäytännöstä samaa karua kieltä kuin Espoossa ja Helsingissä toteutettu tarkempi tutkimus. Jos huomioon ei oteta rangaistusvaatimuksen vastustamistapauksia (joissa syyttäjällä ei ole harkintavaltaa rangaistusmääräyksen antamatta jättämisessä), *kaikista rangaistusmääräyksistä 99,3 % on annettu rangaistusvaatimuksen mukaisena.*[33] Jo tämä osoittaa, että syyttäjän harkintavallan käyttö rangaistusmääräysasioissa on minimaalista. Muissa kuin liikennerikoksissa eli pääasiassa virallisen syyttäjän ratkaisemissa asioissa rangaistusvaatimuksesta poikkeavien ratkaisujen suhteellinen määrä (1.9 %) on selvästi suurempi kuin suurimmaksi osaksi apulaissyyttäjien ratkaisemissa liikennerikoksissa (0.5 %) tai vastaavasti kaikissa asioissa (0.7 %:ssa tapauksista). On kuitenkin merkille pantavaa, ja lohdullistakin, että ryhmässä »Muut rikokset, Muut kuin Helsinki tai Espoo» rangaistusvaatimuksesta poikkeavien ratkaisujen määrä on suurempi kuin Helsingissä, eli muun maan ratkaisukäytäntö on keskimäärin lähempänä Helsinkiä kuin Espoota, jossa rangaistusvaatimuksesta poikkeavan ratkaisun mahdollisuus on ollut lähes yksinomaan epäillyn oman aktiivisuuden varassa. Toisaalta liikennerikoksissa tilanne yhtäältä muun maan ja toisaalta Helsingin ja Espoon välillä on päinvastainen.

Rangaistusvaatimuksesta poikkeava ratkaisu on useimmissa tapauksissa ollut vaadittua *lievemmän* rangaistuksen määrääminen, joiden suhteellinen osuus koko maassa muissa kuin liikennerikoksissa on ollut 1.0 %. Tässä ryhmässä rangaistusmääräys on jätetty *antamatta* 0.9 %:ssa ja kaikissa asioissa 0.2 %:ssa tapauksista. Espoossa ja Helsingissä tehdyn tutkimuksen perusteella näistä ratkaisuista on todennäköisesti vain pieni osa seuraamusluonteisia. Helsingissä 43:sta rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksestä oli seuraamusluonteisia 14 eli noin 1/3. Tämä osuus vastaa myös seuraamusluonteisten syyttämättäjättämispäätösten osuutta kaikista syyttämättäjättämispäätöksistä: niistä noin puolet on tehty perusteella »ei näyttöä», 1/3 on seuraamusluonteisia ja loput on tehty perusteilla »ei rikos», »ei syyteoikeutta» tai »syyteoikeus vanhentunut».[34] Näiden tietojen perusteella voidaan arvioida, että kaikista vuonna 1995 tehdyistä 532:sta rangaistusmääräyksen anta-

[33] Kuten edellä todettiin, rangaistusvaatimuksen peruuttamispäätöksiä ei tilastoida. Niiden määristä Espoossa ja Helsingissä ks. edellä jakso 2.2.

[34] Ks. esim. *Oikeus* 1996:13 s. 83.

mattajättämispäätöksestä olisi seuraamusluonteisia noin 180 (tai 150–200), mikä vastaisi noin *0.6 promillea* kaikista rangaistusvaatimuksista. Vastaavasti muissa kuin tieliikennerikoksissa tehdyistä 391:stä rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätöksestä olisi seuraamusluonteisia noin 130 eli noin *3 promillea* tämän ryhmän rangaistusvaatimuksista. Voidaan todeta, että *toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä asioissa on jokseenkin olematon.*

Rangaistusvaatimuksen vastustamisten määrä koko maassa on hyvin pieni. Kaikista rangaistusvaatimuksista on vastustettu vajaata 2 000:ta, mikä vastaa noin 0.7 %:a kaikista vaatimuksista. Muissa kuin liikennerikoksissa vastustamisten suhteellinen osuus on hieman suurempi, mutta niissäkin vain 1.2 %. Alhaiset vastustamisprosentit eivät kuitenkaan osoita, että muut olisivat pitäneet saamiaan rangaistusvaatimuksia oikeutettuina. Helsingin ja Espoon otannassa kaikista rangaistusvaatimuksista oli noin 15 % kiistettyjä. Vaikka osa kiistämisistä onkin perusteettomia, empiirisessä tutkimuksessa muodostuneen kuvan ja rangaistusmääräysmenettelyn rakenteen perusteella on ilmeistä, että osa rangaistusvaatimuksen perustellusti kiistäneistä (tai niistä, jotka olisivat sen *voineet* perustellusti kiistää) mieluummin maksaa sakon, kuin ryhtyy omaa aktiivisuutta ja kustannuksia vaativaan vastustamisprosessiin. Juuri tämän vuoksi tuomiovaltaa käyttävän syyttäjän tulisi vaalia näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta, sikäli kuin se RML:n mukaisessa menettelyssä on mahdollista.

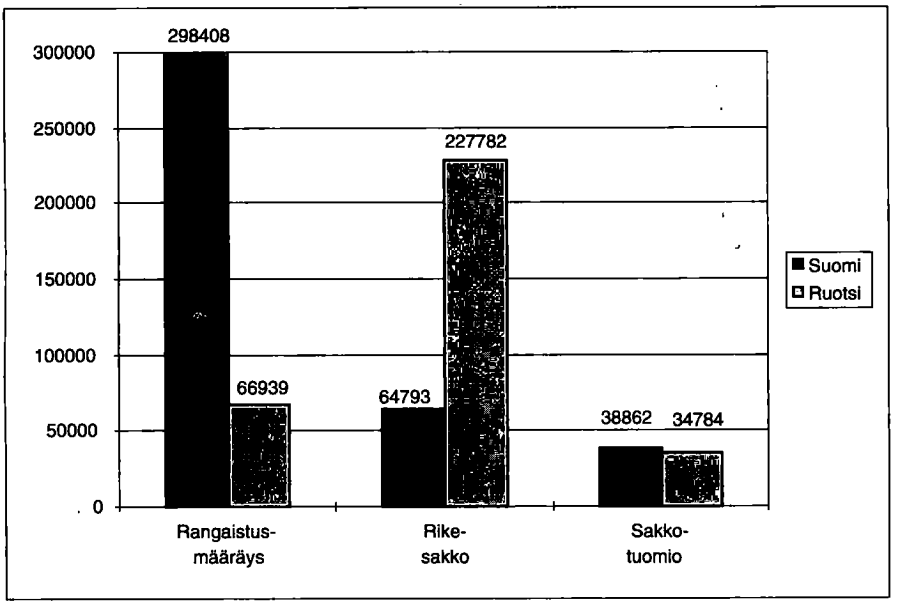
Suomessa on 1980-luvun loppupuolelta lähtien määrätty vuosittain yli 300 000 sakkorangaistusta rangaistusmääräyksin – esimerkiksi RangMäärL:n viimeisenä voimassaolovuotena 1993 annettiin 321 060 rangaistusmääräystä. RML:n aikana lukumäärät ovat hieman laskeneet. Vuonna 1994 annettiin 298 408 rangaistusmääräystä[35] ja vuonna 1995 liitteenä 1 olevan tilaston perusteella 277 470. Merkille pantavaa on, että tämä rangaistusmääräysasioiden volyymi on Suomessa aivan toista suuruusluokkaa kuin Ruotsissa, missä taas rikesakkoja on enemmän kuin Suomessa. Seuraavassa kuviossa on esitetty erilaisten sakkopäätösten määrät Suomessa ja Ruotsissa vuonna 1994, jolta viimeiset julkaistut viralliset tilastotiedot kummastakin maasta ovat.[36]

---

[35] Jos rangaistusvaatimus oli annettu ennen RML:n voimaantuloa (1.1.1994), sovellettiin asian käsittelyyn RML 21 §:n 3 momentin mukaan RangMäärL:n säännöksiä. Tämän vuoksi vuoden 1994 rangaistusmääräyksistä oli vielä 45 959 rangaistusmääräystuomarin antamia. Ks. *Oikeus* 1996:13 s. 101 ja 108.

[36] Ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.4 (s. 110) ja tilastointiperiaatteet s. 105–106 sekä *Oikeus* 1996:13 taulu 6.1 (s. 108) ja tilastointiperiaatteet s. 105–107. – Suomen osalta

Kuvio V 4: Rangaistusmääräykset, rikesakot ja sakkotuomiot Suomessa ja Ruotsissa 1994

Kuten kuviosta ilmenee, Suomessa on annettu yli *nelinkertainen määrä* rangaistusmääräyksiä verrattuna hyväksyttyjen rangaistusvaatimusten määrään Ruotsissa. Ruotsissa taas poliisin toimivaltaan kuuluvia rikesakkoja on annettu yli kolminkertainen määrä Suomeen verrattuna. Tuomioistuinten sakkotuomioiden määrät puolestaan ovat karkeasti samalla tasolla. Rangaistus määräysten, rikesakkojen ja sakkotuomioiden yhteismäärä on ollut Suomessa 402 063 ja Ruotsissa 329 505 eli Suomessa annetaan sakkopäätöksiä absoluuttisin lukumäärinkin mitattuna paljon enemmän kuin Ruotsissa. Kun Ruotsin asukasmäärä on lähes kaksinkertainen Suomeen verrattuna, voidaan

kuvion luvut esittävät niiden henkilöiden määrää, joille on annettu rangaistusmääräys tai määrätty rikesakko taikka jotka on ensimmäisessä oikeusasteessa tuomittu sakkoon pääseuraamuksena. Ruotsin osalta kuviossa on tilastovuoden aikana annetut hyväksytyt rangaistusvaatimukset (godkända strafföreläggande *utfärdade* under statistikåret), kaikki rikesakkovaatimukset (vrt. vuoteen 1993 asti tilastoitiin vain *hyväksytyt* rikesakkovaatimukset) sekä henkilöt, jotka on alioikeudessa tuomittu sakkoon pääseuraamuksena.

todeta, että *asukaslukuun suhteutettuna sakkopäätösten kokonaismäärä on Suomessa kaksinkertainen verrattuna Ruotsiin.*

Rangaistusmääräysmenettelyiden soveltamisalat ovat vuonna 1994 olleet Suomessa ja Ruotsissa vielä melko lähellä toisiaan.[37] Suuri ero rangaistusmääräysasioiden volyymissa selittyykin *rikesakkomenettelyiden* soveltamisalojen eroilla. Ruotsissa voidaan käsitellä rikesakkomenettelyssä suurin osa erilaisista liikennerikkomuksista, jotka taas Suomessa kuuluvat rangaistusmääräysmenettelyn piiriin aivan vähäisimpiä rikkomuksia lukuun ottamatta.[38] Tavallisimpien rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltyjen rikosten määrät Suomessa ja Ruotsissa ilmenevät seuraavasta asetelmasta.

Asetelma V 5: Tavallisimmat rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellyt rikostyypit Suomessa ja Ruotsissa vuonna 1994

SUOMI		RUOTSI	
1. Liikennerikkomus	163.441 kpl	1. Brott mot vägtrafikkungörelsen	12.694 kpl
2. Liikenteen vaarantaminen	77.971	2. Snatteri	11.306
3. Näpistys	25.618	3. Brott mot vägtrafikförfattningar i övrigt	9.779
4. Ajo-oikeudetta ajo	6.506	4. Olovlig körning, grov olovlig körning	6.815
5. Järjestyssääntörikkomus	2.473	5. Vårdslöshet i trafik	6.323
6. Haitanteko virantoimituksessa olevalle virkamiehelle	2.201	6. Rattfylleri	4.833
7. Teräaseen hallussapito yleisellä paikalla	2.079	7. Ringa varusmuggling	4.736
8. Lieventäv. asianh. vallitessa alkoholipit. aineen salakuljetus	1.878	8. Ringa narkotikabrott	1.418
9. Ulkomaalaisrikkomus	1.794	9. Brott mot allmän ordningsstadga	915
10. Radiolaitteista annetun lain säännösten rikkominen	1.373	10. Skadegörelse	827
Lievä pahoinpitely	968	Misshandel	503
Lievä vahingonteko	779	Åverkan	86
		Stöld	71

Lähteet: *Oikeus* 1996:13 taulu 6.6 (1994) ja *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.11.

[37] Ks. edellä jakso III B 2.1 *a*.

[38] Käytännössä merkittävä ero on jo se, että ylinopeusrikkomukset voidaan käsitellä rikesakkomenettelyssä Ruotsissa jopa 40 km/h ylinopeuteen saakka, mutta Suomessa vain enintään 15 km/h ylinopeuteen asti.

Asetelmasta käy ilmi *liikennerikosten* hallitseva asema kummankin maan ja etenkin Suomen rangaistusmääräysmenettelyssä. Jos lukuun ei oteta sellaisia rikoksia, joiden rangaistavuus perustuu Suomessa tieliikennelainsäädäntöön (liikennerikkomus, liikenteen vaarantaminen ja ajo-oikeudetta ajo), jää Suomeen 50 490 rangaistusmääräystä ja Ruotsiin vastaavasti 31 328 hyväksyttyä rangaistusvaatimusta. Ero asioiden volyymissa tasoittuu siis huomattavasti, mutta edelleen Suomessa on absoluuttisinkin lukumäärin mitattuna noin 1.6 kertaa enemmän rangaistusmääräyksiä kuin Ruotsissa.

Näpistykset ovat kummassakin maassa liikennerikosten jälkeen suurin rangaistusmääräysasioiden ryhmä. On hieman yllättävää, että Suomessa on annettu näpistyksistä yli kaksinkertainen määrä rangaistusmääräyksiä verrattuna Ruotsiin, jossa myymälänäpistyksiä on pidetty erityisenä yhteiskunnallisena ongelmana, johon on pyritty puuttumaan mm. RÅ:n kampanjalla »Aktion mot butikstillgrepp» ja sitä seuranneilla myymälänäpistysten syyttämättä jättämistä koskevilla tiukennetuilla ohjeilla.[39]

Muista asetelmaan sisältyvistä rikoksista on merkille pantavaa, että Ruotsissa tavalliset *rattijuopumukset* voidaan käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä ja näin on tehty 4 833 tapauksessa eli valtaosassa tavallisia rattijuopumuksia.[40] Suomessa taas kiinnittää huomiota *haitantekoa virantoimituksessa olevalle virkamiehelle* koskevien rangaistusmääräysten suurehko määrä (2.201 kpl). Haitantekojen käsittelemistä RML:n kaltaisessa menettelyssä, jossa poliisi voi itse antaa rangaistusvaatimuksen, voidaan pitää erityisen ongelmallisena.

Asetelmaan on sisällytetty rangaistusmääräykset myös *varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksissa*, joita on pidetty silmällä Helsingissä ja Espoossa ja jotka ovat kohteena tutkimuksen syyttämättäjättämispäätöksiä koskevassa empiirisessä osassa. Suomessa vahigonteoista ja pahoinpitelyistä voidaan käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä vain lievät tekomuodot. Niitä koskevien rangaistusmääräysten melko alhainen määrä selittynee sillä, että teot ovat yleensä asianomistajarikoksia ja jo melko vähäiset teot täyttävät tekojen perusmuotojen tunnusmerkistöt, jolloin lievinä pidettäviä pahoinpitelyjä tai vahingontekoja tulee poliisin tietoon ylipäänsä vähän. Ruotsissa taas lieviä vahingontekoja (åverkan) koskevien hyväksyttyjen rangaistusvaatimusten vähäinen määrä selittyy erityisellä syyteharkintasäännöksellä, jonka mukaan yksityiseen omaisuuteen kohdistuneesta lievästä vahingon-

[39] Ks. tarkemmin jakso III A 2.1 *b.* alav. 34 jälkeen.

[40] Tilastotietojen mukaan rattijuopumus on ollut Ruotsissa vuonna 1994 *tuomion* päärikoksena vain 1 643 tapauksessa, ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.11 s. 126–127.

teosta saa nostaa syytteen vain, jos »åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt» (BrB 12:6). Pahoinpitelyiden osalta Ruotsin oikeustilastoissa ei ole eroteltu lieviä ja perusmuodon mukaisia tekoja. Koska Ruotsissa perusmuodon mukaisesta pahoinpitelystä voi seurata vain vankeutta, suurin osa rangaistusmääräysasioista koskee mitä ilmeisimmin lieviä pahoinpitelyitä. Nuorten osalta rangaistusmääräysmenettelyssä voidaan kuitenkin poiketa teon rangaistusasteikosta,[41] joten osa tapauksista voi olla nuorille perusmuodon mukaisista teoista annettuja rangaistusvaatimuksia. Perusmuodon mukaiset varkaudet sen sijaan on tilastoitu erikseen, joten niitä koskevat rangaistusvaatimukset ovat nuorille annettuja, sillä myös varkauden rangaistusasteikossa on Ruotsissa vain vankeutta.[42]

4. Johtopäätökset

Esillä olevan empiirisen jakson tehtävänä on ollut etenkin sen selvittäminen, kuinka ja minkälaisen selvityksen valossa syyttäjät ovat käyttäneet ratkaisuvaltaansa rangaistusmääräysmenettelyssä erityisesti näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen kannalta sekä syyttäjän päätöksenteon sisäisen koherenssin kannalta. Koska RML sinänsä ei takaa näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta, tulokset heijastavat myös sitä, kuinka syyttäjät ovat mieltäneet roolinsa lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan rangaistuspäätöksen tekijänä ja tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuvasta kirjallisesta päätöksentekomenettelystä seuraavat ehdot. Oikeusturvan tason RML:n mukaisessa menettelyssä on todettu riippuvan keskeisesti siitä, kuinka aktiivisesti syyttäjä käyttää harkintavaltaansa ja lisätutkintavaltaansa erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen käyttämiseksi sekä selvyysvaatimuksen ja koherenssin täyttämiseksi. Tutkimuksen kohteena oleva RML:n mukainen syyttäjän keinovalikoima muodostuu lisätutkinnan toimittamisesta, rangaistusvaatimuksen antamisesta lievempänä, rangaistusmääräyksen antamatta jättämisestä eri perusteilla ja rangaistusvaatimuksen peruuttamisesta sitä seuraavine toimenpiteineen.

Näistä lähtökohdista tutkimustulokset ovat tuoneet esiin kaksi toisistaan selvästi poikkeavaa ratkaisulinjaa. Espoossa rangaistusmääräys on annettu säännönmukaisesti rangaistusvaatimuksen mukaisena, ellei epäilty ole vas-

[41] Ks. jakso III B 2.1 *a*.

[42] Tekojen tunnusmerkistöistä ja rangaistusasteikoista ks. liite 3.

tustanut sitä. Syyttäjän harkintaan perustuvien ratkaisujen puuttuminen on yhteydessä siihen, että rangaistusmääräysasiat oli (muissa kuin niissä tapauksissa, joissa syyttäjä oli antanut rangaistusvaatimuksen) ratkaistu säännönmukaisesti pelkän rangaistusvaatimuksen perusteella hankkimatta lisäselvitystä niissäkään tapauksissa, joissa epäilty oli kiistänyt rangaistusvaatimuksen. Espoossa on toisin sanoen jäänyt käytännössä kokonaan käyttämättä se keinovalikoima, jonka käytöstä oikeusturvan tason RML:n mukaisessa menettelyssä on todettu riippuvan. Epäillyn oikeusturva on jäänyt hänen oman aktiivisuutensa ja rangaistusvaatimuksen antaneen poliisimiehen lain- ja oikeuskäytännön tuntemuksen sekä oikeamielisyyden varaan.[43] Tällaistakaan käytäntöä ei sinänsä voitane pitää RML:n vastaisena; RML:n oikeusturvatakeet nojautuvat pitkälti juuri epäillyn omaan aktiivisuuteen. RML:n yksi pulma onkin juuri siinä, että se *mahdollistaa* rangaistusmääräyksen antamisen kaavamaisesti rangaistusvaatimuksen mukaisena, jolloin rikosoikeudellisen tuomiovallan käyttö jää *de facto* rangaistusvaatimuksen antaneen poliisimiehen harkinnan varaan.

Helsingissä rangaistusmääräysasioiden ratkaisukäytäntö oli jo olennaisesti lähempänä sitä, mitä tuomiovallan käyttöön rinnastettavassa päätöksenteossa on edellytettävä. Koko syyttäjän keinovalikoima on ollut käytössä, joskin rangaistusvaatimuksesta poikkeavien, syyttäjän harkintaan perustuvien ratkaisujen osuus ratkaisujen kokonaismäärästä on ollut hyvin pieni. Merkille pantavaa on myös se, että epäillyn kiistäessä rangaistusvaatimuksen syyttäjä on säännönmukaisesti edellyttänyt rangaistusvaatimuksesta ilmenevien tietojen lisäksi muuta selvitystä. Vaikka selvityksen ei voinut kaikissa tapauksissa katsoa täyttäneen selvyysvaatimusta, noudatettu käytäntö osoittaa, että rangaistusvaatimuksen vastustamatta jättämistä ei ole pidetty ainakaan riittävänä perusteena rangaistusmääräyksen antamiselle, jos epäilty on kiistänyt vaatimuksen. Epätyydyttävää Helsingissä on ollut puolestaan se, että viralliset syyttäjät eivät itse olleet antaneet käytännössä lainkaan rangaistusvaatimuksia, kun taas Espoossa syyteharkinnan jälkeen annettuja rangaistusvaatimuksia oli useita kymmeniä. Helsingissä toisin sanoen se, että asia on saatettu syyteharkintaan, sulkee käytännössä pois rangaistusmääräysmenettelyn käytön, vaikka se näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen täyttävissä tapauksissa olisi niin epäillyn kuin prosessiekonomisten näkökohtien kannalta edullista.

---

[43] Poliisimiehen oikeamielisyys voi joutua koetukselle etenkin niissä tapauksissa, joissa rikkomus on vaikeuttanut hänen tai hänen virkaveljensä omaa toimintaa (esim. niskoittelu ja haitanteko).

Oikeustilastolliset tiedot rangaistusmääräysasioiden ratkaisukäytännöstä koko maassa vastaavat Espoon ja Helsingin aineiston perusteella hahmottunutta kuvaa. Noin 99 % rangaistusmääräyksistä on annettu rangaistusvaatimusten mukaisina. Muissa kuin liikennerikoksissa rangaistusvaatimuksesta poikkeavien ratkaisujen määrä on ollut koko maassa keskimäärin suurempi kuin Helsingissäkin, mikä antaa hieman lohdullisemman kuvan ratkaisukäytännöstä. Koko maassakin rangaistusvaatimuksesta poikkeavien ratkaisujen suhteellinen osuus muissa kuin liikennerikoksissa jää kuitenkin 1.9 %:iin.

Otaksumani RML:n perusrakenteesta (erityisesti syyttäjän harkinnan jälkikäteisyydestä ja selvityksen suppeudesta) johtuvasta syyttäjän päätöksenteon puutteellisesta sisäisestä koherenssista toimenpiteistä luopumisen suhteen on osoittautunut karulla tavalla todeksi: virallisen syyttäjän vuonna 1995 Espoossa ratkaisemasta 1 708 rangaistusmääräysasiasta ei ainoassakaan ja Helsingissä ratkaisemasta 10 518 asiasta 14:ssä oli päädytty seuraamusluonteiseen rangaistusmääräyksen antamatta jättämiseen. Koko maassa seuraamusluonteisten ratkaisujen määräksi voidaan arvioida noin 180 (0.6 promillea rangaistusvaatimuksista), joista noin 130 olisi tehty muissa kuin liikennerikoksissa (3 promillea ao. rangaistusvaatimuksista). Empiirinen tulos vahvistaa siten epäilykseni siitä, että *RML:n mukaisessa menettelyssä epäilty tosiasiassa menettää toimenpiteistä luopumisen mahdollisuuden.*

Tämä tulos on erityisen pulmallinen sen vuoksi, että rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävät yleiseltä luonteeltaan vähäiset rikosasiat ovat *potentiaalisesti juuri niitä asioita, joissa toimenpiteistä luopuminen saattaisi tulla kysymykseen.* Vaikka suurin osa asioista on yleensä selviä liikennerikoksia, vuonna 1994 rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltiin myös noin 50 000 muunlaista rikosasiaa. Toimenpiteistäluopumisratkaisujen puuttumista voitaisiin ajatella perusteltavan sillä, että rangaistusvaatimuksen antanut poliisimies on arvioinut rikkomuksen moitittavuudeltaan sakkorangaistusta edellyttäväksi. On kuitenkin huomattava, kuten jaksossa IV 4 on lähemmin tuotu esiin, että poliisimiehellä on muissa kuin liikennerikosasioissa valta toimenpiteistä luopumiseen yleensä vain siinä tapauksessa, että asianomistajalla ei ole rikoksen johdosta vaatimuksia. Tämän vuoksi suurimmassa osassa vain virallisen syyttäjän toimivaltaan kuuluvista (ts. muita kuin liikenne- tai tullirikoksia koskevista) rangaistusmääräysasioista *toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus on ollut ainoastaan syyttäjällä.* Sellaisia rangaistusmääräysasioita, joissa asianomistajalla on ollut vaatimuksia, ovat nimittäin välttämättä jo kaikki asianomistajarikoksia koskevat asiat, sillä niissä esitutkintaa ei edes toimiteta, eikä rangaistusvaatimusta saa antaa, ellei asianomistaja ole ilmoittanut vaativansa rikokseen syyllistyneelle rangaistusta. Jos syyttäjäkään ei

harkitse toimenpiteistä luopumisen mahdollisuutta tällaisessa asiassa, *asianomistaja päättää tosiasiallisesti myös rangaistuksen käytöstä esittäessään rangaistusvaatimuksen rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävässä rikosasiassa.*

Puheena olevan epäkohdan korjaaminen syyttäjän toimenpitein näyttää vaikealta RML:n mukaisessa menettelyssä. Vaikka syyttäjällä olisi vilpitön halu soveltaa seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä rangaistusmääräysmenettelyssä vireille pannuissa asioissa yhdenmukaisesti normaaliin syyteharkintaan saatettujen asioiden kanssa, pelkästään rangaistusvaatimuksesta ilmenevät tiedot eivät tarjoa riittävää pohjaa sanotulle harkinnalle ja mikä pulmallisinta, rangaistusvaatimuksesta ei välttämättä ilmene edes *aihetta* toimenpiteistä luopumisen edellytyksiä koskevan lisäselvityksen hankkimiselle. Rangaistusvaatimuksen *kiistäminen* on käytännössä se signaali, joka antaa syyttäjälle aiheen hankkia lisäselvitystä selvyysvaatimuksen täyttämiseksi. Rangaistusvaatimuksen kiistämisen ja vastustamisen perusteiden tutkimisen yhteydessä tehdyt empiiriset havainnot kuitenkin toivat esiin, että rangaistusvaatimuksen ei-kiistäminen ei välttämättä merkitse epäillynkään mielestä *syyllisyyskysymyksen* selvyyttä ja että epäillyt eivät käytännössä lainkaan kiistä rangaistusvaatimusta sillä perusteella, että he pitävät vaadittua *seuraamusta* epäoikeutettuna. Tämän vuoksi syyttäjä ei saa sitä signaalia, jonka epäillyn kannanotto seuraamuskysymykseen voisi antaa toimenpiteistä luopumisen edellytysten selvittämiseksi. Empiirisessä tutkimuksessa 1/3 rangaistusvaatimusta *vastustaneista* ei ollut *kiistänyt* rangaistusvaatimusta.

Näiden näkökohtien perusteella rangaistusvaatimuksessa epäillyn kannanotolle varatut vaihtoehdot »ei kiistä» ja »kiistää» eivät ole riittävän informatiivisia. Kun RML:n mukainen menettely perustuu syyttäjän jälkikäteiseen harkintaan, epäiltyjen oikeusturvan sekä seuraamuskäytännön yhdenmukaisuuden ja järjestelmän legitiimisyyden kannalta olisi välttämätöntä, että kaikki rangaistuksen määrämisen oikeutukseen liittyvät epäillyn kannanotot tulisivat varmasti asian ratkaisevan tahon tietoon. Empiiristen havaintojen perusteella RML:n mukaisessa menettelyssä epäillyn lausumaksi tarjottava vaihtoehto »ei kiistä» näyttää sanottujen näkökohtien kannalta huomattavan puutteelliselta ja ongelmalliselta verrattaessa sitä esimerkiksi Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyssä edellytettävään lausumaan teon *tunnustamisesta* sekä vaaditun rangaistuksen ja muiden seuraamusten *hyväksymisestä* (puhumattakaan siitä, että Ruotsissa myönteinen kannanotto kumpaankin elementtiin on langettavan ratkaisun *ehto*). Näiden elementtien – tunnustamisen ja hyväksymisen – sekä kummankin osalta mahdollisen kielteisen lausuman perusteiden esiintuominen tuottaisi nykyistä paremmin syyttäjälle sellaista in-

formaatiota, joka RML:n mukaisessa menettelyssä normaalisti käsillä olevan selvityksen suppeuden ja syyttäjän harkinnan jälkikäteisyyden takia olisi ensiarvoisen tärkeätä.

Otaksumani siitä, että epäilty menettää yhteisen rangaistuksen mahdollisuuden ja edun RML:n mukaisessa menettelyssä, on myös saanut empiiristä tukea. Helsingin ja Espoon aineistossa koko vuodelta 1995 löytyi vain yksi ratkaisu, jossa rangaistusvaatimuksen peruuttamisen syynä oli yhteisen rangaistuksen määrääminen ja siinäkin kysymys oli rangaistusvaatimuksen antamisessa tapahtuneesta virheestä (eri teoista annettu eri rangaistusvaatimukset), johon poliisi oli kiinnittänyt syyttäjän huomiota. Kun normaaliin syyteharkintaan tulevassa asiassa sen diarioinnin yhteydessä aina tarkistetaan, onko samalla epäillyllä vireillä muita asioita,[44] joiden kanssa uusi asia voidaan käsitellä yhdessä yhteisen rangaistuksen määrämiseksi, rangaistusmääräysasioissa vastaavaa kontrollia ei ole, eikä sellaista edellytetäkään laissa tai muissa määräyksissä. Tämän vuoksi mahdollisuus yhteiseen rangaistukseen tulee rangaistusmääräysasioissa ilmi vain sattumanvaraisesti eli tosiasiallisesti *epäilty menettää yhteisen rangaistuksen mahdollisuuden ja edun*, jos hänen rikkomuksensa käsitellään rangaistusmääräysmenettelyssä. Kuinka usein näin käytännössä tapahtuu, ei ollut tämän tutkimuksen yhteydessä selvitettävissä, mutta nähdäkseni se ei voi olla harvinaista, sillä uusien juttujen tuleminen jo syyteharkinnassa olevien asioiden vastaajille on syyttäjänvirastojen jokapäiväistä arkea.

RML:n mukaisen menettelyn analysoinnin ja empiirisen tutkimisen esiin nostamat menettelyn epäkohdat merkitsevät järjestelmän legitiimisyyden ja siihen tähtäävän normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta epätyydyttävää rangaistuksen käyttöä. Menettelyn perusrakenteesta johtuvista syistä näyttöja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen täyttyminen jää usein epävarmaksi. Syyllisyyskysymyksen osalta tämä merkitsee epävarmuutta syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa asetettujen ehtojen täyttymisestä ja siten väärien langettavien ratkaisujen ilmiselvästi suurempaa mahdollisuutta kuin tuomioistuimessa. Seuraamuskysymysten osalta sanottu merkitsee epäyhtenäistä, yhdenvertaisuuden, ennustettavuuden ja suhteellisuuden periaatteita loukkaavaa rangaistuksen käyttöä, jossa valittu prosessimuoto (eikä vain rikoksen moitittavuus) vaikuttaa rangaistuksen määräytymiseen ja käytännössä sulkee pois toimenpiteistä luopumisen sekä yhteisen rangaistuksen mahdollisuuden ja edun. Rangaistuksen käyttö RML:n

[44] Kaikissa syyttäjänvirastoissa käytössä oleva atk-pohjainen diaarijärjestelmä ilmoittaa automaattisesti samalla vastaajalla mahdollisesti vireillä olevat muut jutut.

mukaisessa menettelyssä loukkaa niin karkeasti normatiivis-prosessuaalisen teorian *suoja*-elementtiä,[45] että menettelyn kuviteltuun tehokkuuteen liittyvät perusteet eivät sitä näkemykseni mukaan voi oikeuttaa.

RML on osoittautunut varsin pulmalliseksi myös tutkimuksen jaksossa II 2.4 tarkasteltujen perus- ja ihmisoikeusnormien kannalta. Tuolloin todetun mukaisesti RML täyttää sikäli EIOS 6 artiklan ja HM 16 §:n vaatimukset, että epäillyllä on aina mahdollisuus saada asia käsitellyksi ja puolustautua oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin oikeusturvatakeet täyttävässä menettelyssä. Sen sijaan voidaan perustellusti asettaa kyseenalaiseksi, täyttääkö menettely *kokonaisuutena* sen oikeusturvan tason, jota mainitut normit edellyttävät. EIOS:n valvontaorgaanien tulkintakäytännössä oikeudenkäynnistä luopumisen pätevyyden yhtenä perusehtona on ollut, että syytetty ymmärtää luopumisen seuraukset.[46] Luopuessaan oikeudenkäynnistä (jättäessään vastustamatta rangaistusvaatimusta) rangaistusvaatimuksen saanut tuskin ymmärtää, että hän tosiasiassa luopuu samalla toimenpiteistä luopumisen ja yhteisen rangaistuksen mahdollisuudesta sekä näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksesta eli siitä väärän langettavan ratkaisun mahdollisuuden tasosta, joka hänellä olisi tuomioistuimessa.

Vaikeimmaksi RML:n mukaisen menettelyn hyväksyminen käy ihmis- ja perusoikeuksien vapauden suojaa koskevien normien kannalta.[47] Kun väärän sakkorangaistuksen mahdollisuus RML:n mukaisessa menettelyssä on ilmiselvästi suurempi kuin tuomioistuimessa, myös muuntorangaistukseen perustuvan väärän vapaudenriiston mahdollisuus on suurempi ja siten henkilökohtaisen vapauden turva huonompi kuin HM 6.3 §:n säännöksellä on pyritty takaamaan. Mainitun perusoikeusnormin valossa RML:n mukaisessa menettelyssä määrätty sakkorangaistus ei ole kelvollinen vapaudenriiston pohjaksi.

Ilmi tulleet erot yhtäältä Espoon ja toisaalta Helsingin ratkaisukäytännössä ovat selkeästi osoittaneet, että *de lege lata* RML:n mukaiseen menettelyyn liittyvien epäkohtien lieventämisen kannalta on ratkaisevan tärkeää, että syyttäjät mieltävät roolinsa lainvoimaiseen tuomioon rinnastettavan ratkaisun tekijänä tuomarin rooliksi ja tiedostavat tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuvasta kirjallisesta päätöksentekomenettelystä seuraavat näyttö- ja

[45] *Suoja*-elementin sisällöstä ks. II 1.3 *d.* ja *e.* sekä erityisesti syyttäjän päätöksenteon osalta II 3.5.

[46] Ks. tarkemmin jakso II 2.4 *b4.* alav. 341 jälkeen.

[47] Ks. tarkemmin jakso II 2.4 *c.*

oikeuskysymysten selvyysvaatimuksena ilmenevät ehdot ja pyrkivät niiden täyttämiseen siinä määrin kuin se on käytännössä mahdollista.

Ruotsiin verrattuna merkille pantavaa on ilmi tullut valtava ero rangaistusmääräysasioiden volyymissa: Suomessa annetaan absoluuttisina lukumäärinäkin mitattuna 4-kertainen määrä rangaistusmääräyksiä verrattuna Ruotsiin. Tämä selittyy osittain rikesakkomenettelyiden soveltamisalan eroilla, mutta rikesakkojen, rangaistusmääräysten ja sakkotuomioiden yhteismääräkin on Suomessa noin viidenneksen suurempi kuin Ruotsissa, mikä asukaslukuun suhteutettuna tarkoittaa noin kaksinkertaista sakkopäätösten kokonaismäärää. Tästä kokonaismäärästä 3/4 on tehty Suomessa juuri rangaistusmääräysmenettelyssä. On syytä asettaa kyseenalaiseksi, onko järjestelmän uskottavuuden ja sen kuviteltujen hyötyvaikutusten kannalta aivan välttämätöntä tuottaa tällaista määrää sakkopäätöksiä, joiden oikeellisuudesta ei edes ole riittäviä takeita.

B KANTELUASIAT

1. Tutkimuksen tarkoitusperistä ja metodeista

Kantelu ylemmälle syyttäjäviranomaiselle on seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyvä muutoksenhakukeino. Kuten jaksossa III A 3.3 on lähemmin esitetty, ylempi syyttäjä voi muuttaa syyttäjän ratkaisua myös saman materiaalin uudelleen arvioinnin perusteella. Rangaistusmääräysmenettelyn osalta kantelulla ei ole samanlaista merkitystä, sillä rangaistusmääräys on lainvoimaiseen tuomioon rinnastettava ratkaisu, johon ylempi syyttäjä ei voi puuttua sen enempää kuin tuomioistuimenkaan lainvoimaiseen ratkaisuun.

Syyttämättäjättämispäätöksiä koskevan kanteluaineiston tutkiminen näyttää perustellulta monista syistä. *Ensinnäkin* kanteluratkaisujen perusteella voidaan saada tietoa syyttämättäjättämissäännöstön tulkintaan liittyvistä ylempien syyttäjien kannanotoista. *Toiseksi* ratkaisujen perusteella voidaan pyrkiä hahmottamaan kuvaa ylempien syyttäjien oikeaksi katsomasta säännöstön soveltamiskäytännöstä ja mahdollisista kriminaalipoliittisista painotuksista. *Kolmanneksi* kantelujen ja niihin annettujen ratkaisujen perusteella voidaan hahmottaa kuvaa kanteluinstituution merkityksestä seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyvänä oikeusturvakeinona. *Neljänneksi* voidaan pyrkiä arvioimaan yhtäältä paikallissyyttäjien ja toisaalta ylempien syyttäjien harkintaa näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen kannalta. *Lopuksi*, kantelujen lukumäärän ja laadun perusteella voidaan saada karkeaa tietoa siitä, kuinka erityisesti asianomistajat, mutta mahdollisesti myös syyttämättä jätetyt ovat suhtautuneet heitä koskevan rikosasian ratkaisemiseen syyttämättäjättämispäätöksellä.

Viimeksi mainitulla näkökohdalla näyttäisi olevan laajempaakin merkitystä arvioitaessa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen asemaa osana rikosoikeudellista järjestelmää. Kun seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen voi yhtäältä merkitä poikkeamista normatiivis-prosessuaalisen teorian mukaisesta suhteellisuusvaatimuksesta rikoksen moitittavuuden ja seuraamuk-

sen ankaruuden välillä, teorian kannalta on toisaalta keskeistä, onko poikkeaminen yleisen oikeustajunnan vaatimusten kanssa sellaisessa ristiriidassa, että se vaarantaa teorian mukaisen yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen ja järjestelmän legitiimisyyteen tähtäävän rangaistuksen *sovitus*-tehtävän toteutumisen. Kantelut voivat olla ilmaus siitä, että seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen ei ole täyttänyt asianomistajien odotuksia rikoksen oikeudenmukaisesta sovituksesta. Toiseksi kantelut voivat olla ilmaus myös siitä, että asianomistajien mielestä rikosoikeudellinen järjestelmä ei ole tarjonnut sitä prosessuaalista tukea, jota he ovat odottaneet yksityisoikeudellisten vaatimustensa toteuttamiseksi. Teorian *suoja*-elementtiin sisältyvä prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimus kehottaa kiinnittämään tähän huomiota. Vastaavasti syyttämättä jätetyt voivat pitää syyttömyysolettaman kumoavaa syyttäjän ratkaisua epäoikeutettuna, jolloin kysymys voi olla niin ikään teorian *suoja*-elementtiin kytkeytyvän näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen sivuuttamisesta syyttäjän päätöksellä tapahtuvassa syyttömyysolettaman kumoamisessa.

Kanteluinstituutio on yksi kanava, johon tyytymättömyys rikosoikeudellisen järjestelmän toimintaa kohtaan voi purkautua. Kun normatiivis-prosessuaalinen teoria tähtää keskeisesti järjestelmän legitiimisyyteen, tällaisen purkautumiskanavan tutkiminen ja seuraaminen voi antaa varteen otettavaa tietoa järjestelmän toiminnasta. Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen osalta kantelutie on todennäköisesti ensimmäinen keino, johon ratkaisuun tyytymättömät turvautuvat.[48]

Kanteluaineisto on tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen myös sen selvittämiseksi, onko Suomessa ja Ruotsissa syyttämättä jättämiseen liittyvillä *menettelytapojen eroilla* vaikutusta kanteluiden määrään.[49] Esimerkiksi sen seikan, että Suomessa syyttämättäjättämispäätökset ovat Ruotsiin verrattuna yksityiskohtaisesti perusteltuja, voisi odottaa lisäävän asianomistajien ymmärrystä syyttämättä jättämisen syistä ja vähentävän kantelutarvetta.[50] Kanteluherkkyys tosin riippuu ilmeisesti monista tekijöistä ja voi olla jo lähtökohtaisesti erilainen Suomessa ja Ruotsissa.

---

[48] Toinen, mutta järjestyksessä todennäköisesti yleensä vasta seuraava keino on asianomistajan itse ajama syyte. Syyttämättä jätetyn on puolestaan määräajan takia turvauduttava suoraan syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn, jos hän sitä mahdollisuutta haluaa käyttää.

[49] Ks. jakso III A 3.2.

[50] Toisaalta perustelut voivat lisätäkin kanteluita. Asianosaisen virheellisinä pitämät syyttämättäjättämispäätöksen perustelut voivat johtaa kanteluun, vaikka ratkaisun lopputulos sinänsä ei antaisi siihen aihetta.

Esitettyjen kanteluaineiston empiiristä tutkimista puoltavien näkökohtien kannalta tutkimuksen kohdentaminen kummankin maan *ylimmmille syyttäjille* osoitettuihin kanteluihin ja niihin annettuihin ratkaisuihin vaikuttaa luonnolliselta valinnalta. Toisaalta kummankin maan *kanteluinstituution järjestelyssä* saattaa olla sellaisia eroja, joiden nojalla pelkästään ylimpien syyttäjien kanteluaineiston tutkiminen ei anna oikeaa kuvaa kanteluiden koko volyymista ja laadusta. Tämän vuoksi ensin on tullut tutkia kanteluinstituution järjestelyä vertailumaissa ja sen perusteella on osoittautunut, että empiirinen otanta on kohdennettava myös kummankin maan *väliportaan syyttäjien* kanteluaineistoon. Kun tutkimustaloudellisista syistä vain yhden väliportaan syyttäjäviranomaisen kanteluaineiston tutkiminen on näyttänyt perustellulta, on valinta kohdistunut kummankin maan suurimpiin eli Uudenmaan ja Tukholman läänien väliportaan syyttäjäviranomaisiin, joiden piiriin kuuluvat myös ne syyttäjänvirastot, joissa tehdyt syyttämättäjättämispäätökset ovat empiirisen tutkimuksen kohteena esillä olevan luvun jaksossa C.

Kunkin viranomaisen arkistoidusta kantelumateriaalista on tutkittu ensinnäkin kantelun kohteena olleet *syyttämättäjättämispäätökset* ja niihin liittynyt aineisto syyttämättä jätettyjen rikosten lajin ja laadun sekä päätösten perusteiden selvittämiseksi.[51] Toiseksi on tutkittu *kantelukirjoitukset*, joista on selvitetty, mikä on ollut kantelun tehnyt taho (asianomistaja/syyttämättä jätetty/muu) ja esitetyt vaatimukset. Kolmanneksi on tutkittu *ylempien syyttäjien ratkaisut*, niiden perustelut ja mahdolliset muut kannanotot. Seuraamusluonteisiin syyttämättäjättämispäätöksiin liittyneiden asioiden lisäksi Ruotsin osalta on tutkittu myös esitutkinnan rajoittamiseen kohdistuneita ja eräitä muita teeman kannalta merkityksellisiä kanteluasioita.

2. Suomi

2.1 Kanteluinstituution yleispiirteitä

Oikeuskanslerin valta tutkia virallisten syyttäjien menettelyä on voitu johtaa sekä oikeuskanslerin asemasta ylimpänä laillisuusvalvojana että ylimpänä syyttäjänä. Ensin mainitussa ominaisuudessa oikeuskansleri on voinut – kuten eduskunnan oikeusasiamies – tutkia virallisen syyttäjän menettelyn tai ratkaisun laillisuutta ja päättää virkasyytteen nostamisesta joko syyttäjää vas-

[51] Arkistoitu materiaali ei monissa tapauksissa ollut täydellinen, vaan osa siitä oli esim. palautettu asian ratkaisemisen jälkeen sille viranomaiselle, jonka päätökseen kantelu oli kohdistunut.

taan tai tämän harkinnassa olleessa virkarikosasiassa epäiltynä ollutta muuta virkamiestä vastaan. Sen sijaan muuta kuin virkarikosta koskevan syyttäjän ratkaisun muuttaminen ja muun syyttäjien toimivaltasuhteisiin liittyvän määräysvallan käyttäminen on kuulunut vain oikeuskanslerille ja vain ylimmän syyttäjän ominaisuudessa.

Virallisten syyttäjien keskinäisiä toimivaltasuhteita on vakiintuneesti luonnehdittu substituutio-, devoluutio- ja preventioperiaatteilla tai vastaavilla oikeuksilla. *Substituutio-oikeuden* on katsottu sisältävän sen, että ylempi syyttäjäviranomainen voi antaa syytteen ajamisen muun kuin säännönmukaisesti (tavallisten toimivaltasääntöjen mukaan) toimivaltaisen alemman syyttäjäviranomaisen tehtäväksi. *Devoluutio-oikeudella* puolestaan on tarkoitettu ylemmän syyttäjän oikeutta ottaa itse ajaakseen syyte, jonka tekeminen säännön mukaan kuuluu alemmalle syyttäjäviranomaiselle. *Preventioperiaatteella* taas on kuvattu toimivaltuuksien kannalta samalla organisaation tasolla olevien syyttäjien keskinäistä suhdetta. Perinteisesti tämä on ilmaistu siten, että kun juttu yhden syyttäjän toimesta on tullut vireille, on yksin tällä syyttäjällä oikeus olla asiassa syyttäjänä.[52]

Näin luonnehdittuina käsitteet antavat hieman epätarkan kuvan toimivaltasuhteiden sisällöstä. Tarkemmin sanottuna ylemmällä syyttäjällä voi ensinnäkin olla oikeus antaa *syytemääräys*, jolloin ylempi syyttäjä on suorittanut syyteharkinnan ja vain syytteen ajaminen määrätään alemman syyttäjän tehtäväksi. Tällöin ylempi syyttäjä vastaa siitä, että syytteen nostamiselle on ollut lailliset edellytykset. Toisaalta kysymys voi olla *syyttäjänmääräyksestä*, jolloin ylempi syyttäjä määrää asian tietyn syyttäjän syyteharkintaan. Tämä syyttäjä suorittaa itsenäisen syyteharkinnan eli vastaa sen lopputuloksesta ja huolehtii mahdollisesta syytteen ajamisesta. Kolmanneksi ylemmällä syyttäjällä voi olla oikeus *ottaa asia omaan syyteharkintaansa* alemmalta syyttäjältä. Tämä voi tapahtua joko ennen kuin alempi syyttäjä on suorittanut asiassa syyteharkinnan tai sen jälkeen, olipa alemman syyttäjän ratkaisuna syyttämättä jättäminen tai syytteen nostaminen.[53] Tätä oikeutta, johon kanteluinstituutio juuri perustuu, voidaan nimittää devoluutio-oikeudeksi. Sen sijaan substituutio-oikeuden käsite tulisi väärinkäsitysten välttämiseksi varata vain joko syytemääräys- tai syyttäjänmääräysvaltaa tarkoittavaksi. Näistä puollan ensin mainittua merkitystä, joka lienee lähempänä substituutio-

[52] Ks. mainituista määrittelyistä esim. *Tirkkonen* 1969, s. 234–235.

[53] Esitetty jaottelu syytemääräysvaltaan, syyttäjänmääräysvaltaan ja valtaan ottaa asia omaan syyteharkintaan on yleisistä syyttäjistä annetun lain (199/1997) toimivaltasuhteita koskevan 10.2 §:n pohjana. Ks. myös *HE* 131/1996 s. 42.

oikeuden perinteisesti ymmärrettyä sisältöä. Syyttäjänmääräys taas on luonteeltaan työnjaollinen toimenpide. *Preventioperiaatetta* puolestaan ei ole kytkettävä vain jutun vireilletuloon, vaan syyttäjäkäytännössä vakiintuneen tulkinnan mukaan jo *juttujakoon*: kun juttu on jaettu tietyn syyttäjän syyteharkintaan, tämän syyttäjän oikeuteen toimia asiassa syyttäjänä voidaan puuttua vain ylemmän syyttäjän toimivaltuuksilla.[54]

Toimivaltasuhteiden ydinperiaate on Suomessa kunkin syyttäjän *itsenäinen syyteharkintavalta*.[55] Ylemmällä syyttäjällä ei ole valtaa antaa syyteharkinnan sisältöä koskevia määräyksiä, ts. määräyksiä siitä, kuinka tietty syyteharkinta-asia on ratkaistava. Yksittäisessä syyteharkinta-asiassa tehtävän ratkaisun sisällöstä ylempi syyttäjä voi määrätä vain ottamalla asian omaan syyteharkintaansa.

Oikeuskanslerin asema ylimpänä syyttäjänä on perustunut HM 46 §:n 2 momenttiin, jonka mukaan oikeuskanslerin on tullut pitää silmällä yleisiä syyttäjiä, jotka ovat olleet velvollisia noudattamaan hänen määräyksiään. Oikeuskanslerilla on ollut devoluutio- ja substituutio-oikeus sekä syyttäjänmääräysvalta.[56] Syyttäjiä koskevat kanteluasiat on käsitelty oikeuskanslerinviraston syyttäjäosastossa.[57] Oikeuskanslerinvirasto on kuitenkin päällikkövirasto, jossa ratkaisuvalta on vain oikeuskanslerilla, apulaisoikeuskanslerilla ja tämän varamiehellä.

Virallisten syyttäjien ratkaisuja – esimerkiksi seuraamusluonteisia syyttämättäjättämispäätöksiä – koskevien muutoksenhakutyyppisten kanteluasioiden käsittelyssä on noudatettu yleisiä kanteluasioita koskevia oikeuskanslerin ohjesäännön määräyksiä. OKOS 6 §:n mukaan, jos oikeuskanslerille tehdään hänen valvontavaltaansa kuuluvan henkilön tai yhteisön menettelyn johdosta kirjallinen kantelu, jonka tueksi esitetään todennäköisiä syitä, tai jos oikeuskansleri muutoin havaitsee olevan aihetta puuttua menettelyyn, hänen on tutkittava asia. Säännöksessä mainittua todennäköisten syiden vaatimusta on käytännössä tulkittu sangen väljästi; yleensä asiallisesti perustelemattomatkin kantelut on tutkittu. Merkille pantavaa on myös se, että rikosasioi-

[54] Ks. *Syyttäjän käsikirja* 1990 s. 16, jossa todetun mukaisesti ensimmäinen kaupunginviskaali (vastaavasti nimismies) ei voinut puuttua kaupunginviskaalin (vast. apulaisnimismiehen) syyteharkintaan jaettuun asiaan muutoin kuin valvomalla, että asia ratkaistaan asianmukaisella joutuisuudella. Sama periaate koskee nykyisin johtavan kihlakunnansyyttäjän ja kihlakunnansyyttäjän välistä suhdetta. Ks. myös *HE* 131/1996 s. 42.

[55] Tästä säädetään nimenomaisesti yleisistä syyttäjistä annetun lain 1.2 §:ssä.

[56] Ks. tarkemmin normihierarkisesti asetuksen tasoisen valtioneuvoston oikeuskanslerin ohjesäännön 12 § ja 13 § (1697/1992).

[57] Ks. A oikeuskanslerinvirastosta 5 § (1698/1992).

ta ja syyteharkintaa koskevat kantelutkin on tutkittu riippumatta siitä, onko kantelun tekijä jutun asianosainen tai onko hänellä ylipäätään oikeudellista intressiä asiassa. Myös sellaiset syyttäjän menettelyä tai ratkaisua koskevat asiat, joissa lääninsyyttäjä on jo antanut ratkaisun kanteluun, on tutkittu uudestaan oikeuskanslerinvirastossa.[58]

Lääninsyyttäjien – lääninpoliisineuvosten ja poliisitarkastajien – toimivalta kanteluasioissa on perustunut lääninsyyttäjäasetukseen (736/1985). Asetuksen 2 §:n mukaan lääninsyyttäjät ovat olleet läänin muiden yleisten syyttäjien esimiehiä ja 5 §:n mukaan heidän tehtävänään on ollut muun muassa tarkastaa ja valvoa syyttäjien virkatoimintaa sekä valvoa ja edistää syyttäjäntoiminnan oikeellisuutta, joutuisuutta ja yhdenmukaisuutta. Lääninsyyttäjä on voinut antaa syytemääräyksen tai syyttäjänmääräyksen alaiselleen syyttäjälle *tämän toimivaltaan* kuuluvassa asiassa (4 § 1). Lääninsyyttäjällä on ollut myös kanteluinstituution edellyttämä devoluutio-oikeus: hän on voinut ottaa itse ratkaistavakseen alaiselleen syyttäjälle kuuluvan asian (4 § 2).

Syyttäjälaitoksen ylimmän tason ja väliportaan uudistukseen liittyvien lakien voimaantultua 1.12.1997 ylimmän syyttäjän tehtävät ja ainakin muutoksenhaun tyyppiset kanteluasiat, jotka seuraavassa ovat esillä, kuuluvat valtakunnansyyttäjän käsiteltäviksi. Samalla lääninsyyttäjien toimet on lakkautettu. Valtakunnansyyttäjänvirastoon sijoitetuilla *valtionsyyttäjillä* ei ole itsenäistä esimiesasemaa paikallissyyttäjiin nähden, mutta valtionsyyttäjille voidaan valtakunnansyyttäjänviraston työjärjestyksen tai valtakunnansyyttäjän erikseen antaman määräyksen nojalla delegoida valtakunnansyyttäjän toimivaltaa, ei kuitenkaan valtaa antaa syytemääräystä.[59] Delegoidun toimivallan perusteella valtionsyyttäjät voivat esimerkiksi ratkaista juuri kanteluasioita.

2.2 Uudenmaan lääninsyyttäjän kanteluratkaisut

a. Tutkimusaineisto

Uudenmaan läänin lääninsyyttäjälle saapuneista kanteluasioista tutkimuksen kohteena ovat olleet sellaiset syyttämättäjättämispäätöksiä koskevat kante-

[58] Tekstissä lausuttu perustuu tämän kirjoittajan monivuotiseen kokemukseen oikeuskanslerinviraston syyttäjäosaston esittelijänä. – Vrt. sanotun johdosta RÅ:n kanteluasioissa omaksumia jaksossa 3.1 selostettavia periaatteita.

[59] Ks. A valtakunnansyyttäjänvirastosta (209/1997) 6.3 §. Puoltamani käsitteistön mukaan valtionsyyttäjille voidaan siis delegoida devoluutio-oikeuden ja syyttäjänmääräysvallan sisältävää valtakunnansyyttäjän toimivaltaa, mutta ei substituutio-oikeutta eli valtaa antaa syytemääräystä.

lut, jotka lääninsyyttäjä on *ratkaissut* vuoden 1993 aikana. *Liitteen 2 taulukossa A* on esitetty kantelun kohteena olleiden syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät niiden perusteiden mukaisesti ryhmiteltynä. Kokonaiskuvan saamiseksi taulukkoon on sisällytetty tiedot myös muista kuin seuraamusluonteisista ratkaisuista. Koska yksi kantelu saattoi kohdistua useampaan eri perusteilla tehtyyn päätökseen, taulukon luvut kuvaavat syyttämättäjättämispäätösten määriä ja lääninsyyttäjän ratkaisun lopputulosta kunkin päätöksen osalta.

Otantaan sisältyi yhteensä 18 kantelun kohteena ollutta syyttämättäjättämispäätöstä. Aineistossa kaksi kantelua kohdistui kahteen ja yksi kantelu kolmeen päätökseen. *Kanteluiden* kokonaismäärä oli siten 14. Valtaosa kantelun kohteena olleista syyttämättäjättämispäätöksistä oli tehty perusteella »ei näyttöä» (14 kpl), kun taas muita ei-seuraamusluonteisia ratkaisuja (ei rikos, syyteoikeus vanhentunut, ei syyteoikeutta) ei ollut otannassa lainkaan. Merkille pantavaa on, että lähes joka toisen näytön puutteen perusteella tehdyn päätöksen osalta lääninsyyttäjä päätyi syytteen nostamiseen (kuudessa tapauksessa 14:stä).[60]

b. Seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset

Seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä oli tehty vain neljä kantelua. Niistä yksikään ei johtanut syytteeseen, mutta kolme johti muuhun lääninsyyttäjän toimenpiteeseen. Noiden toimenpiteiden laatu on tutkimusteeman kannalta mielenkiintoinen: lääninsyyttäjä muutti seuraamusluonteiset ratkaisut »ei näyttöä» -ratkaisuiksi. Tässä ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan syventyä enemmälti juttujen substanssiin, mutta kanteluasioiden laadun ja luonteen karkeaksi kuvaamiseksi on tarpeen esittää lyhyet tiivistelmät tapauksista.

(1)[61] *Helsingin kaupunginviskaali* oli 24.9.1992 jättänyt vähäisyysperusteella syytteen A:ta vastaan nostamatta RL 17 luvun 1 §:n 3 momentin mukaisesta ajattelemattomuudesta annetusta perättömästä lausumasta todistajana oikeudessa. Syyksi luettu rikos oli tehty palkkasaatavia koskevan riita-asian oikeudenkäynnissä. A oli kiistänyt syyllistyneensä asiassa rikokseen. *Asianomistaja* (riita-asian kantaja) katsoi A:n täysin tietoisesti tehneen »väärän valan» ja pyysi lääninsyyttäjää tutkimaan kaupunginviskaalin menettelyn ja asettamaan A:n syytteeseen. *Lääninsyyttäjä* totesi muun muassa, ettei A:n perättömäksi epäiltyä lausumaa voitu pitää hänen itsenäisenä käsityksenään, vaan pikemminkin johdattelun avulla syntyneenä johto-

[60] Syyttämättäjättämispäätöksistä kolme oli tehty samassa asiassa.

[61] Uudenmaan lääninsyyttäjän päätös 15.1.1993 nro Pol 20, dnro 15698 64 92 124.

päätöksenä. Lisäksi oli otettava huomioon tapahtumasta todistajankertomuksen antamishetkeen kulunut puolentoista vuoden aika. Lääninsyyttäjä katsoi, ettei asiassa ollut riittävää näyttöä A:n syyllisyyden tueksi.

(2)[62] *Kirkkonummen piirin vs. apulaisnimismies* oli 30.12.1992 katsonut A:n anastaneen hallussaan ollutta edesmenneen puolisonsa kuolinpesään kuulunutta omaisuutta. Omaisuus oli A:n henkilökohtaisesti omistamaa ja puolisoilla oli ollut aviooikeuden poissulkeva avioehto, mutta syyttäjän mukaan sellainenkin omaisuus kuului kuolinpesään. Syyksi luetusta kavalluksesta oli jätetty syyte nostamatta vähäisyysperusteella. *Syyttämättä jätetty* A vaati päätöksen kumoamista ja sen toteamista, ettei hän ollut syyllistynyt menettelyllään mihinkään rikokseen. *Lääninsyyttäjä* totesi, että A:lla oli ollut oikeus viedä asunnosta muuttaessaan pois omistamaansa omaisuutta. Koska hänen ei ollut osoitettu hävittäneen tai myyneen kuolinpesään kuuluvaa omaisuutta, hän ei ollut syyllistynyt kavallukseen. Lääninsyyttäjä muutti syyttämättäjättämispäätöstä katsoen, että asiassa ei ollut näyttöä siitä, että syyttämättä jätetty olisi menettelyllään syyllistynyt anastusrikokseen.

(3)[63] *Järvenpään piirin apulaisnimismies* oli 13.5.1993 jättänyt vähäisyysperusteella syytteen nostamatta A:n syyksi lukemastaan omankädenoikeudesta. Päätöksen mukaan syyttämättä jätetty oli luvattomasti ja ylittäen huoneenvuokralain mukaisen vuokranantajan pidätysoikeuden siirtänyt vuokraamastaan tallirakennuksesta myös muulle kuin vuokralaiselle kuuluvia tavaroita muualle. Syyttämättä jätetty oli kiistänyt syyllistyneensä omankädenoikeuteen, koska hän oli käyttänyt huoneenvuokralain mukaista vuokranantajan oikeutta. *Asianomistaja* (vuokralainen) pyysi lääninsyyttäjää nostamaan asiassa syytteen, koska vuokranantajan saaminen oli kiistanalainen ja vuokratiloista viety omaisuus ei ollut pelkästään vuokralaisen, vaan osittain hänen yhtiönsä (Oy) ja appensa. *Lääninsyyttäjä* katsoi vuokranantajan ylittäneen pidätysoikeutensa ottaessaan haltuunsa muun kuin vuokralaisen omaisuutta. Tekoa oli kuitenkin pidettävä vähäisenä ottaen huomioon, että vuokranantajalla ei pidätysoikeutta käyttäessään ollut ollut tiedossa, kenen muun omaisuutta vuokratiloissa oli, että vuokranantaja oli tehnyt asianmukaisen listan haltuunsa ottamastaan omaisuudesta ja että vuokranantaja ja vuokralainen olivat osittain sopineet tuon omaisuuden realisoinnista vuokrasaamisen kattamiseksi. Lääninsyyttäjä piti apulaisnimismiehen ratkaisua oikeana.

(4)[64] *Järvenpään piirin apulaisnimismies* oli 1.2.1993 katsonut A:n syyllistyneen verorikkomukseen, mutta jättänyt syytteen ajamatta kohtuusperusteella. Lääninverovirasto oli tehnyt jutussa rikosilmoituksen, jonka mukaan B Ky, jonka vastuunalainen yhtiömies oli A, oli laiminlyönyt yhteensä 236.241 markan ennakonpidätysten ja työnantajan sosiaaliturvamaksujen tilityksen määräaikana. Syyttäjä oli pitänyt yhtiötä maksukykyisenä ja perustellut A:n hyötymistarkoitusta sillä, että laiminlyönnit olivat tapahtuneet lähes vuoden aikana. A:lle B Ky:n vastuunalaisena yhtiömiehenä saattoi kuitenkin aiheutua huomattava korvausvastuu yhtiön ve-

[62] Uudenmaan lääninsyyttäjän päätös 17.3.1993 nro Pol 177, dnro 03926 64 93 120.
[63] Uudenmaan lääninsyyttäjän päätös 16.6.1993 nro Pol 400, dnro 07942 64 93 120.
[64] Uudenmaan lääninsyyttäjän päätös 18.3.1993 nro Pol 180, dnro 03588 64 93 120.

loista, mitä voitiin syyttäjän mielestä pitää RVA 15 a §:n 1-kohdan tarkoittamana muuna rikoksesta aiheutuneena seuraamuksena. Verorikkomuksesta tuomittaisiin yleisen rangaistuskäytännön mukaan sakkoa, eikä tärkeä yleinen etu vaatinut syytteen ajamista. Ennaltaehkäisevyys ja sitä kautta fiskaaliset intressit eivät syyttäjän mielestä tässä yksittäistapauksessa olleet sellaisia seikkoja, joita tarkoitetaan RVA 15 a §:ssä yleisellä edulla. *Lääninverovirasto* kanteli apulaisnimismiehen päätöksestä lääninsyyttäjälle katsoen, että nimenomaan tärkeä yleinen etu vaati syytteen ajamista. Oli yhteiskunnan edun mukaista, että verot kertyvät veronsaajille oikeaan aikaan ja oikean määräisinä. Siviilioikeudellisella perusteella ajettavaan vastuukanteeseen ei sisältynyt yhteiskunnan taholta samanlaista moitearvostelua kuin syyttäjän ajamaan syytteeseen. *Lääninsyyttäjä* katsoi, ettei asiassa ollut riittävää näyttöä siitä, että A olisi laiminlyönyt ennakonpidätyksen ja työnantajan sosiaaliturvamaksun tilityksen hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä.

Lääninsyyttäjän kanteluaineiston perusteella voidaan ensinnäkin todeta, että seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä on ylipäätään *kanneltu vain vähän*, eivätkä tehdyt kantelut ole kohdistuneet niihin rikosryhmiin, joissa seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on tavallisinta (ks. liitteenä 5 olevaa tilastoa A). Toiseksi, *kantelun tekijöinä on esiintynyt erilaisia tahoja*: yhdessä tapauksessa kantelijana on ollut syyttämättä jätetty, yhdessä lääninverovirasto ja kahdessa luonnollinen henkilö asianomistajana. Kolmanneksi tapaukset viittaavat siihen, että syyttäjät ovat pitäneet seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen *näyttövaatimuksena syytekynnystä*. Tätä ilmentää se, että lääninsyyttäjä oli kolmessa tapauksessa neljästä muuttanut syyksilukevat ratkaisut »ei näyttöä» -ratkaisuiksi. Lääninsyyttäjän mielestä tapauksissa ei siis ollut *edes syytekynnyksen ylittävää* näyttöä, jolloin näyttökysymysten selvyysvaatimuksesta on oltu etäällä. Tapauksessa (4) apulaisnimismies oli kantelun johdosta lääninsyyttäjälle antamassaan lausunnossa painottanut sitä, että hän oli pitkän harkinnan jälkeen katsonut näytön riittävän *syytteen ajamiseksi* A:ta vastaan verorikkomuksesta, mutta päinvastainen ratkaisukin oli näytön osalta mahdollinen ja jopa perusteltu. Apulaisnimismiehen mielestä kyseessä oli tässä suhteessa *rajatapaus*. Syyttäjä on toisin sanoen katsonut syyttömyysolettaman kumoamiseen riittävän sellaisen näytön, joka on ollut syytekynnyksen suhteen rajatapaus.

Tapauksissa 1–3 on ollut kyse vähäisyysperusteen soveltamisesta, kun taas tapaus 4 on nojautunut kohtuusperusteeseen, jonka soveltamisen peruste on ollut epätavallinen: syyttäjän mielestä tekijälle ehkä aiheutuvaa huomattavaa korvausvastuuta voitiin pitää säännöksen tarkoittamana muuna rikoksesta aiheutuneena seurauksena. Nähdäkseni normaalia rikokseen liittyvää korvausvastuuta ei hevin voi pitää sanottuna muuna seurauksena. Tapauksessa korvausvastuuta ei ollut edes vielä syntynyt, vaan ratkaisu on no-

jautunut sen *mahdollisuuteen*, mitä ei mielestäni voida pitää syyttämättä jättämisen perusteena.

2.3 Oikeuskanslerin kanteluratkaisut

a. Tutkimusaineisto

Oikeuskanslerille tehdyistä kanteluista tutkimuksen kohteena ovat olleet sellaiset asiat, jotka olivat *saapuneet* vuoden 1993 aikana. Oikeuskanslerinvirastossa kanteluiden ratkaisuaika saattoi tuolloin olla yli vuoden, kun muissa tutkimuksen kohteena olleissa ylempien syyttäjien virastoissa ratkaisuaika oli yleensä vain 1–2 kuukautta. Tämän vuoksi aineisto on kohdistunut paremmin samaan ajankohtaan kaikkien kanteluinstanssien osalta, kun oikeuskanslerille tehdyt kantelut on valittu saapumisajankohdan perusteella. Kaikkien kanteluinstanssien osalta tutkimuksen kohteena on siis ollut yhden vuoden pituinen ajanjakso, joka kanteluiden saapumisajankohdan mukaan on oikeuskanslerinviraston osalta ollut täsmälleen kalenterivuosi 1993 ja muiden viranomaisten osalta 1–2 kuukauden ratkaisuaika huomioon ottaen marras–joulukuu 1992 – marras–joulukuu 1993.

Liitteen 2 taulukossa B on esitetty oikeuskanslerille saapuneet kanteluasiat kantelun kohteena olleiden syyttämättäjättämispäätösten perusteiden mukaisesti ryhmiteltynä. Kokonaiskuvan saamiseksi tähänkin taulukkoon on sisällytetty tiedot myös muista kuin seuraamusluonteisia ratkaisuja koskevista kanteluista. Koska yksi kantelu saattoi kohdistua useampaan samassa asiassa tehtyyn syyttämättäjättämispäätökseen, taulukossa on erikseen tiedot kanteluiden ja syyttämättäjättämispäätösten määristä.

Otantaan sisältyi yhteensä 45 kantelua, joiden kohteena oli yhteensä 65 syyttämättäjättämispäätöstä. Kuten lääninsyyttäjän aineistossa, valtaosa kanteluista (28 kantelua 45:stä) kohdistui »ei näyttöä» perusteella tehtyihin syyttämättäjättämispäätöksiin (65:stä päätöksestä 42 oli tehty tällä perusteella). »Ei rikos» -perusteisia ratkaisuja oli otannassa 15 (10 kantelua), mutta muita ei-seuraamusluonteisia ratkaisuja (syyteoikeus vanhentunut, ei syyteoikeutta) ei ollut otannassa lainkaan. Kantelut johtivat harvoin oikeuskanslerin toimenpiteisiin: vain yhdessä tapauksessa määrättiin syyte nostettavaksi. Neljä kantelua siirrettiin lääninsyyttäjälle ja kaksi jätettiin tutkimatta. Viimeksi mainituista asioista toinen oli jo vireillä lääninsyyttäjällä ja toisessa syyttämättä jätetty oli kuollut.

b. Seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset

Seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä oli tehty seitsemän kantelua, joiden kohteena oli yhteensä kahdeksan ratkaisua. Kaikki päätökset oli tehty RVA 15 §:n 2 momentin 1-kohdan vähäisyysperusteella. Yksi omankädenoikeutta koskenut asia (veroilmoituksen laatiminen toisen nimissä) siirrettiin lääninsyyttäjälle ja yksi vahingontekoa koskenut asia (yksityisen tien puomin rikkominen) jätettiin tutkimatta asian ollessa jo kanteluna lääninsyyttäjän harkittavana. Tutkituista viidestä kantelusta kaksi koski samaa asiaa:

(1–2)[65] *Helsingin kaupunginviskaali* oli 15.1.1993 lukenut vastaavan tuottajan A:n ja toimittaja B:n syyksi tahallisen, ei kuitenkaan vastoin parempaa tietoa tehdyn julkisen herjauksen. A ja B olivat eräässä alueradio-ohjelmassa perättömästi sanoneet, että nimismies C ja riistanhoitopiirin päällikkö D olisivat olleet osallisina karhunmetsästyksiin ja niiden yhteydessä menetelleet tavalla, joka oli voinut saattaa heidät halveksimisen alaiseksi ja haitata heidän elinkeinoaan ja menestystään. C ja D olivat olleet mukana karhunmetsästysseurueessa, jossa eräs muu henkilö oli syyllistynyt metsästysrikkomukseen. C ja D eivät olleet metsästyksen yhteydessä menetelleet lainvastaisella tavalla, vaikka A ja varsinkin B olivat mainitussa radio-ohjelmassa tuoneet esiin sen kaltaisia väitteitä. Kaupunginviskaali piti A:n ja B:n tekoja olosuhteet huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen vähäisinä. Kysymyksessä oli ollut paikkakunnallinen viihdeohjelma ja väärät tiedot oli myöhemmin oikaistu samassa radio-ohjelmassa ja lisäksi eräässä toisessa radiolähetyksessä. Kaupunginviskaali oli antaessaan syyttämättäjättämispäätöksen tiedoksi B:lle, antanut tälle RVA 15 b §:n 2 momentin mukaisen suullisen huomautuksen. *Asianomistajat C ja D* pyysivät oikeuskanslerin toimenpiteitä syytteiden nostamiseksi A:ta ja B:tä vastaan. *Apulaisoikeuskanslerin varamies* piti A:n ja B:n syyksi luettavia tekoja vähäisinä. Päätöksen perusteluiden mukaan perätön tieto oli esitetty alueellisessa viihdeohjelmassa, jossa viljeltiin myös satiiria ja käytettiin yliampuvia ilmaisuja.[66] Väärät tosiasiatiedot oli myöhemmin oikaistu asianmukaisella tavalla. Ohjelmajaksossa oli ilmeisesti ollut tarkoituksena satiirin keinoin arvostella karhunmetsästystä ja sellaiseen osallistumista sinänsä, mikä osaltaan ilmeni ohjelmajaksossa esitetystä suurriistan metsästystä pilkkaavasta »Tiikerinmetsästys» -laulusta. A:n ja B:n menettelyn moitittavuus oli apulaisoikeuskanslerin varamiehen käsityksen mukaan saatettu selkeästi heidän tietoonsa. Asia ei antanut aihetta syytteisiin tai muihinkaan toimenpiteisiin.

[65] Apulaisoikeuskanslerin varamiehen päätökset 2.5.1994 dnrot 110/1/93 ja 151/1/93.

[66] Yleisradion ohjelmalautakunta oli C:n ja D:n kantelun johdosta 7.9.1992 antamassaan ratkaisussa nro 2/92 katsonut sanotun radio-ohjelman rikkoneen ohjelmatoiminnan säännöstöä. Satiirin valinta tyylilajiksi ei oikeuttanut väärien tietojen esittämistä. Pyrkimys totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen ja vaatimus asiatietojen tarkistamisesta korostuivat käsiteltäessä rikosasioita.

Jutun käsittely ei päättynyt kanteluratkaisuun, vaan C ja D nostivat asianomistajina itse syytteet A:ta ja B:tä vastaan Helsingin raastuvanoikeudessa, joka tuomitsi nämä herjauksesta ja julkisen viranomaisen halventamisesta sakkorangaistuksiin ja vahingonkorvauksiin. – Tapaus ilmentää asianomistajan oman syyteoikeuden tarpeellisuutta. Olen normatiivis-prosessuaalisen teorian muodostamisen yhteydessä todennut, että prosessuaalisen *suojan* vaatimus ei liity yksinomaan epäillyn asemaan, vaan myös asianomistajalla tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa sen vääryyden käsittelyyn, josta hän on kärsinyt.[67] Jos asianomistaja ei pidä virallisen syyttäjän seuraamusluonteista syyttämättäjättämispäätöstä riittävänä sovituksena kokemastaan vääryydestä, on tärkeätä, että järjestelmä tarjoaa asianomistajalle laillisen keinon itse hakea sitä hyvitystä, jota hän pitää oikeutettuna. Asianomistajan on todennäköisesti helpompi hyväksyä kannaltaan kielteinenkin lopputulos legitiimiksi, jos hän on saanut suullisessa tuomioistuinkäsittelyssä itse tuoda esiin tärkeinä pitämänsä näkökohdat, kuin jos asia on ratkaistu syyttäjän kirjalliseen materiaaliin perustuvassa päätöksentekoprosessissa.[68]

Seuraavat kaksi tapausta olivat laadultaan hyvin poikkeuksellisia. Niistä ensimmäisessä kantelija ei ollut jutun asianosainen, mutta siitä huolimatta juttu on tutkittu oikeuskanslerinvirastossa noudatettavan käytännön mukaisesti.

(3)[69] *Porin vs. kaupunginviskaali* oli 9.6.1993 lukenut ruoppausalusten työnjohtajina ja työnantajan edustajina toimineiden kahden Venäjän kansalaisen syyksi Suomen työaikalain säännösten rikkomisen. Eräät venäläiset yritykset olivat kahdella venäläisellä ruoppausaluksella venäläisiä työntekijöitä käyttäen suorittaneet vuonna 1992 ruoppaustyötä Porin kaupungin satama-alueella ja laivaväylällä. Yritykset olivat teettäneet työntekijöillään enemmän ylitöitä kuin Suomen työaikalainsäädäntö oli sallinut. Syyttäjä oli pitänyt rikkomuksia vähäisinä ja jättänyt syytteet vähäisyysperusteen nojalla ajamatta. Työaikalain säännösten rikkominen oli tapahtunut pääasiassa siitä syystä, etteivät venäläiset työnjohtajat olleet tunteneet suomalaista työaikalainsäädäntöä. Ylityö oli tehty työntekijöiden suostumuksella ja korvausta vastaan. *Rakennusliiton Satakunnan Aluejärjestö ry* -niminen yhdistys

[67] Ks. jakso II 1.3 *d.* alav. 94 jälkeen.

[68] Ks. myös jaksossa II 1.3 *d.* alav. 108 kohdalla esillä ollutta *Tylerin* tutkimusta (1990 s. 107), jossa prosessuaalisella oikeudenmukaisuudella havaittiin epäsuotuisten ratkaisujen »vaimennusvaikutus»: jos epäsuotuisaan ratkaisuun johtanut prosessi oli ollut oikeudenmukainen, tuo ratkaisu ei vaikuttanut haitallisesti oikeusviranomaisten legitiimisyyttä koskeviin käsityksiin.

[69] Apulaisoikeuskanslerin varamiehen päätös 21.7.1994 dnro 680/1/93.

kanteli syyttäjän ratkaisuista oikeuskanslerille. *Apulaisoikeuskanslerin varamies* hyväksyi vs. kaupunginviskaalin ratkaisut.[70]

(4)[71] *Helsingin kaupunginviskaali* oli 20.9.1993 jättänyt vähäisyysperusteen nojalla syytteen nostamatta baarimestari A:ta vastaan tämän syyksi lukemastaan tekijänoikeusrikkomuksesta. A oli saattanut B:n tekemän runon yleisön saataviin kirjoittamalla sen ravintolan baarin peiliin ilman B:n lupaa. Syyttäjä piti tekoa vähäisenä. *Asianomistaja*, runoilija B pyysi oikeuskansleria ottamaan asian uudelleen ratkaistavakseen. B:n mielestä kyseessä oli tekijänoikeusrikos muun muassa sen vuoksi, että teko oli tehty ansiotarkoituksessa eli edistämään ravintolan asiakkaiden viihtyvyyttä ja sitä kautta myyntiä. *Apulaisoikeuskansleri* ei muuttanut kaupunginviskaalin ratkaisua.

Ainoa syytemääräykseen johtanut kanteluasia koski vanhan RVA 15 §:n 2 momentin soveltamista pahoinpitelyä koskevassa asiassa. Paitsi lopputuloksensa, myös perheväkivaltaan liittyvän ajankohtaisuutensa takia tapaus ansaitsee hieman yksityiskohtaisemman tarkastelun.

(5)[72] *Kokkolan kaupunginviskaali* oli 22.8.1990 jättänyt syytteen nostamatta A:ta vastaan tämän vaimon B:n pahoinpitelystä. Ratkaisun perusteluiden mukaan rikosta oli pidettävä vähäpätöisenä ottaen huomioon asianomistajan saamien vammojen vähäisyyden, ja rikoksen oli katsottava johtuneen anteeksi annettavasta ajattelemattomuudesta ottaen huomioon tekijän voimakkaan humalatilan. Koska yleinen etu ei muuta vaatinut, syyttäjä oli harkinnut oikeaksi jättää syytteen ajamatta. Ratkaisun perusteluihin oli lisäksi merkitty, että asianomistaja oli nimenomaan pyytänyt, ettei asiaa saatettaisi oikeuskäsittelyyn, koska aviopuolisot olivat sopineet asian keskenään ja oikeudenkäynti olisi pelkästään haitaksi puolisoiden keskinäisiä suhteita ajatellen. *Asianomistaja* B oli eduskunnan oikeusasiamiehelle 1.11.1993 osoittamassaan kirjoituksessa pyytänyt, että asia otettaisiin uudelleen syyteharkintaan ja että A asetettaisiin syytteeseen törkeästä pahoinpitelystä. B kertoi, ettei hän ollut aikanaan uskaltanut vaatia miehensä tuomitsemista rangaistukseen, koska tämä oli painostanut häntä. Oikeusasiamies siirsi asian valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta annetun lain 3 §:n nojalla oikeuskanslerin käsiteltäväksi.

Oikeuskansleri katsoi, että oli todennäköisiä syitä epäillä A:n pahoinpidelleen B:tä siten kuin tämä oli esitutkinnassa kertonut. Pahoinpitelyssä oli käytetty puukkoa ja se oli osaksi tapahtunut julkisella paikalla, minkä vuoksi teko oli kokonaisuudessaan virallisen syytteen alainen. Teko oli alkanut B:n ollessa nukkumassa. Pahoinpitely oli kohdistunut naiseen, siinä oli käytetty puukkoa ja teolla oli aiheutettu muun muassa runsaasti verta vuotaneita haavoja. Oikeuskansleri katsoi,

[70] Apulaisoikeuskanslerin varamies arvosteli päätöksessään kaupunginviskaalinviraston menettelyä, kun vaikeana pidetty syyteharkinta-asia oli saatettu viransijaisena toimineen ja siten syyttäjänä kokemattoman kaupunginviskaalin ratkaistavaksi.

[71] Apulaisoikeuskanslerin päätös 30.8.1994 dnro 979/1/93.

[72] Oikeuskanslerin päätös 9.2.1994 dnro 1045/1/93.

ettei pahoinpitelyä voitu pitää vähäpätöisenä, eikä sen voitu katsoa johtuneen anteeksi annettavasta ajattelemattomuudesta. Kun A oli noin kolme ja puoli vuotta aikaisemmin saanut tietoonsa syyttäjän ratkaisun, jonka mukaan häntä ei aseteta teosta syytteeseen, tuli oikeuskanslerin mukaan harkittavaksi, oliko oikeudenkäyntiä *tässä vaiheessa* pidettävä RVA 15 a §:n 1-kohdassa tarkoitetuin tavoin kohtuuttomana tekijän kannalta. Huomioon ottaen rikoksen laadun oikeuskansleri katsoi, että B oli tapahtuman jälkeen A:n kanssa asuessaan voinut tuntea olleensa kertomallaan tavoin A:n painostuksen alainen siten, ettei hän ollut voinut vaatia tämän tuomitsemista rangaistukseen. Tämän vuoksi oikeuskansleri määräsi lääninsyyttäjän nostamaan A:ta vastaan syytteen pahoinpitelystä.

Syyttäjän menettelyn osalta oikeuskansleri totesi, että tapahtuma-aikana voimassa ollut RVA 15 §:n 2 momentti oli sanamuodoltaan väljä jättäen syyttäjälle harkintavaltaa sen suhteen, nostiko syyttäjä syytteen toteen näytetyksi katsomastaan rikoksesta vai ei. Syyttäjä oli tehnyt ratkaisunsa aikana, jolloin syyttäjän harkintavaltaa jättää ryhtymättä toimenpiteisiin rikoksen johdosta oltiin laajentamassa ja jolloin syyttäjiä oikeuskanslerinviraston taholta kannustettiin käyttämään heille kuuluvaa harkintavaltaa. Kaupunginviskaali oli ratkaisussaan erityisesti painottanut sitä, ettei asianomistaja ollut halunnut saattaa asiaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tällainen asianomistajan haluttomuus selvittää tuomioistuimessa pahoinpitelyrikoksia johtaa joskus siihen, että näytön saaminen epäillystä rikoksesta vaikeutuu. Oikeuskansleri totesi, että kansalaisten yhdenvertainen kohtelu lain edessä ja hyvä syyttäjäkäytäntö edellyttävät, että syyttäjät soveltavat toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä mahdollisimman yhdenmukaisesti. Oikeuskanslerin mielestä syyttäjän ratkaisussa ei ollut esitetty sellaisia perusteita syyttämättä jättämiselle vakavasta rikoksesta, että sen voitaisiin katsoa noudattavan yleistä syyttäjäkäytäntöä. Tämän vuoksi oikeuskansleri kiinnitti kaupunginviskaalin huomiota seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevien edellytysten tarkkaan harkintaan.

Oikeuskanslerin määrämän syytteen johdosta käräjäoikeus tuomitsi miehen pahoinpitelystä neljän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Päätöksen perusteluiden mukaan rangaistuksen mittaamisessa oli otettu lieventävänä seikkana huomioon vastaajan kannalta kohtuuttoman pitkä aikaviive.[73]

Ajan kulumisen takia syyteharkintatilanne ei kanteluasioita ratkaistaessa ole enää välttämättä sama kuin alkuperäistä syyttäjän ratkaisua tehtäessä. Tässä tapauksessa oikeuskansleri oli pohtinut RVA 15 a §:n 1-kohdan *koh-*

[73] Kokkolan käräjäoikeuden päätös 22.6.1994 (dnro 94/175). Todettakoon, että asianomistaja oli vaatinut jutussa rangaistusta törkeästä pahoinpitelystä. Asianomistaja nosti myöhemmin vahingonkorvauskanteen kaupunginviskaalia vastaan sillä perusteella, että tämä olisi aikanaan laiminlyönyt jutussa syytteen nostamisen. Käräjäoikeus katsoi, ettei syyttäjä ollut ylittänyt harkintavaltaansa ja hylkäsi kanteen (Kokkolan käräjäoikeuden päätös 15.9.1994 dnro 94/569).

tuusperusteen soveltamista, kun tekijä oli kolme ja puoli vuotta aikaisemmin saanut tietoonsa virallisen syyttäjän ratkaisun, jonka mukaan häntä ei aseteta syytteeseen kysymyksessä olevasta pahoinpitelystä. Kun tuon aikaviiveen voitiin suurelta osalta katsoa johtuneen asianomistajan painostuksen alaisten olosuhteiden jatkumisesta puolisoiden asuessa edelleen yhdessä (avioliitto oli päättynyt noin kaksi vuotta tapahtuman jälkeen), ajan kuluminen ei tässä tapauksessa muodostanut estettä syytemääräyksen antamiselle.

Tapaus on tietyllä tavalla varoittava esimerkki niistä ongelmista, joiden eteen syyttäjät on asetettu toimenpiteistä luopumista pahoinpitelyrikoksissa koskevan RL 21:17:n (578/1995) erityissäännöksen soveltamisessa. Lakivaliokunnan ehdotukseen perustuvan säännöksen mukaan virallisella syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jos pahoinpitelyrikoksen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi. Lakivaliokunnan mietinnön mukaan asianomistajan on tehtävä päätöksensä vapaaehtoisesti, ilman minkäänlaista painostusta ja tietoisena päätöksensä oikeudellisista vaikutuksista.[74] Kuten tapaus osoittaa, syyttäjän on käytännössä mahdotonta tehdä luotettavaa arviota siitä, onko asianomistajan pyyntö tehty vapaaehtoisesti ja ilman minkäänlaista painostusta. Tämä koskee erityisesti perheväkivaltatapauksia ja muissa läheisissä henkilösuhteissa tapahtuneita pahoinpitelyitä, joihin puuttuminen toisaalta oli perusteena pahoinpitelyn muuttamisessa virallisen syytteen alaiseksi.[75]

Kokonaisuutena oikeuskanslerin kanteluaineisto antaa samansuuntaisen kuvan kuin lääninsyyttäjän aineisto: seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä on kanneltu harvoin ja vain laadultaan poikkeuksellisiksi luonnehdittavissa tapauksissa. Kanteluratkaisuissa syyttämättä jättämisen varaan jääneissä asioissa (1–4) tosiseikasto on ollut jokseenkin riidaton, joten näyttökysymysten selvyydelle asetettuja vaatimuksia tapaukset eivät ole valaisseet. Oikeuskysymysten osalta epäselvyyttä ei näytä liittyneen rikosten syyksiluettavuuteen, vaan lähinnä toimenpiteistä luopumisen edellytyksiin. Tätä ilmentää se, että tapauksissa 1–2 ja 5 tuomioistuin on tuominnut rangaistuksen alunperin syyttämättä jääneissä asioissa.

[74] Ks. *LaVM* 22/1994 s. 14.

[75] Ks. *ibid.* ja *HE* 94/1993 s. 91–92 ja 100.

3. Ruotsi

3.1 Kanteluinstituution yleispiirteitä

Ruotsissa ylempien syyttäjien oikeus tutkia alempien syyttäjien ratkaisuja ja menettelyä perustuu RB 7 luvun 2 ja 5 §§:iin. Ensin mainitun lainkohdan mukaan RÅ on hallituksen alainen ylin syyttäjä, joka johtaa syyttäjälaitosta ja vastaa sen toiminnasta. RÅ:n alaiset valtionsyyttäjät puolestaan johtavat syyttäjälaitosta ja vastaavat sen toiminnasta toimialueellaan. RB 7:5:n mukaan RÅ ja valtionsyyttäjät saavat ottaa ratkaistavakseen alemmalle syyttäjälle kuuluvan asian.

Ruotsissa kanteluasiat jaetaan »överprövning» ja »klagomål» -asioihin. Nimitän edellisiä *muutosharkinta-asioiksi* ja jälkimmäisiä *valitusasioiksi.* Muutosharkinta-asioissa on kysymys alemman syyttäjän rikosasiassa tekemän jonkin päätöksen materiaalisesta tutkimisesta. Periaatteessa mikä tahansa syyttäjän päätös voi olla muutosharkinnan kohteena.[76] Käytännössä tavallisimpia ovat syyteharkintapäätökset (beslut i åtalsfråga) ja päätökset olla aloittamatta esitutkintaa (beslut att inte inleda förundersökning) tai lopettaa esitutkinta (beslut att nedlägga förundersökning). Kohteena voi kuitenkin olla myös esimerkiksi syyttäjän päätös pakkokeinoasiassa tai päätös pidätettyä taikka vangittua koskevasta erityisestä rajoituksesta (restriktion).[77]

Valitusasioissa on kysymys muusta syyttäjän virheelliseksi väitetystä menettelystä; kohteena ei siis ole mikään päätös, johon vaaditaan muutosta. Kanteluasioista erilliseksi ryhmäksi luetaan sellaiset asiat, joissa syyttäjän nimenomaisesti väitetään syyllistyneen virka- tai muuhun rikokseen (anmälningar). RÅ:n määräyksen perusteella kaikki tällaiset asiat on saatettava RÅ:n tutkittaviksi.[78]

Muutosharkintainstituutiota ei ole laissa säännelty, vaan sitä koskevat periaatteet ja menettelytavat ovat kehittyneet käytännössä.[79] Alunperin muutosharkinta voitiin suorittaa kahdesti, ensin valtionsyyttäjän ja sitten RÅ:n toimesta. Alueellisen syyttäjäorganisaation uudistamisen valmisteluvaiheessa kuitenkin katsottiin, että muutosharkinta tulisi rajoittaa yhteen, lähinnä ylem-

[76] Ainoan poikkeuksen muodostaa asiakirjan julkisuutta koskeva syyttäjän päätös, jonka osalta muutoksenhausta on säädetty erikseen; ks. sekretesslag (1980:100) 15:7.

[77] Ks. *Lindberg* 1993 s. 5.

[78] Ks. RÅC I:98 s. 4.

[79] RÅC I:108 s.1.

pään syyttäjäportaaseen.[80] Rajoitussuunnitelmat saivat tukea myös vuoden 1985 talousarvioehdotuksessa, jossa oikeusministeri katsoi, että muutosharkinnan suorittamista tulisi rajoittaa.[81] Kanta tuli hyväksytyksi myös valiokuntamietinnössä.[82]

Vuoden 1985 talousarvioehdotuksen yhteydessä oikeusministeri esitti myös eräitä muita muutosharkintaa koskevia periaatteita. Muutosharkintaa ei normaalisti pitäisi suorittaa sellaisissa tapauksissa, joissa asia tulee syyttäjän päätöksen (syytteen) johdosta tuomioistuimen tutkittavaksi. Vastaavasti muun kuin rikoksesta epäillyn tai asianomistajan tekemän muuutosharkintapyynnön ei tule johtaa muutosharkinnan suorittamiseen, ellei siihen ole erityisiä syitä.

Samanaikaisesti alueellisen syyttäjäorganisaation voimaantulon (1.7.1985) kanssa RÅ antoi muutosharkinta-asioiden käsittelystä yleisen ohjeen (RÅC I:108), jossa on vahvistettu edellä esitetyt muutosharkintaa koskevat periaatteet ja esitetty eräitä tarkennuksia.[83] Esimerkiksi, vaikka syyteratkaisuja koskevaa muutosharkintaa ei yleensä suoriteta, se voi joissakin tapauksissa olla tarpeen seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevien säännösten oikean ja yhtenäisen soveltamisen aikaansaamiseksi.[84] Ylemmillä syyttäjillä ei katsota olevan velvollisuutta muutosharkintamenettelyn käynnistämiseen vain sillä perusteella, että joku on sitä vaatinut.[85] RÅ:n ohjeiden mukaan asian arvioinnissa on erityisesti otettava huomioon se, onko valittajalla »ett berättigat intresse» saada kantelunsa tutkituksi. Ylemmät syyttäjät voivat myös omasta aloitteestaan ottaa asian muutosharkinnan kohteeksi, esimerkiksi tarkastustoiminnan yhteydessä.

Ruotsissa ylemmillä syyttäjillä on RB 7 luvun 5 §:n mukaisesti *devoluutio-oikeus* eli oikeus ottaa itse ratkaistavakseen alemmalle syyttäjälle kuuluva asia. Sitä vastoin ylemmillä syyttäjillä ei ole substituutio-oikeutta ja syyttäjänmääräysvaltaa samassa merkityksessä kuin Suomessa. Ruotsissa jokainen syyttäjä*viranomainen* on itsenäinen. Tämän vuoksi ylemmällä syyttäjällä

[80] Åklagarväsendets organisation, promemorian 1982–04–22 ja Ds Ju 1983:19.

[81] Ks. *prop.* 1984/85:100 bilaga 4 s. 69.

[82] Ks. *JuU* 1984/85:30 s. 3 ss.

[83] Kuten jaksossa I 5.2 on todettu, Ruotsin syyttäjäorganisaatiota on muutettu 1.7.1996 lukien. Tuon muutoksen mahdollisista vaikutuksista kanteluasioiden käsittelyyn ei toistaiseksi ole annettu uusia ohjeita.

[84] Ks. RÅC I:108 s. 4.

[85] Kuriositeettina mainittakoon, että syyttäjän päätökseen tyytymättömän poliisin valitusta ei yleensä tutkita, ks. *Lindberg* 1993 s. 6.

ei ole valtaa määrätä toiseen syyttäjäviranomaiseen kuuluvaa alempaa syyttäjää nostamaan syytettä. Kanta perustuu Ruotsin hallitusmuodon (regeringsformen, RF) 11 luvun 7 §:ään. Sen mukaan »ingen myndighet, ej heller riksdagen eller kommuns beslutande organ, får bestämma, hur förvaltningsmyndighet skall i särskilt fall besluta i ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller mot kommun eller som rör tillämpning av lag». Säännöksen tulkinta ilmenee RÅ:n ohjeissa mm. seuraavasti:[86]

> »Om överprövningsmyndigheten med ändring av lägre åklagarens beslut förordnar att åtal skall väckas torde överåklagare/statsåklagare med hänsyn till den tidigare nämnda regeln i 11:7 RF inte i sitt beslut kunna beordra en lägre åklagare att utforma en stämningsansökan på ett visst sätt och inge denna till domstol.» Tämän vuoksi ylemmän syyttäjän tulee *nostaa itse* syyte, jollei joku alemman viranomaisen syyttäjistä *yhdy* ylemmän syyttäjän käsitykseen ja ole valmis nostamaan syytettä sen mukaisesti. Syytteen *ajamisen* ylempi syyttäjä voi määrätä alemman syyttäjäviranomaisen tehtäväksi, mutta tältäkin osin on todettu seuraavaa: »I sammanhanget bör dock understrykas att, när ett ärende överlämnas till beslutsmyndigheten för fortsatt handläggning, överprövningsmyndigheten inte kan bestämma vilken åklagare som skall väcka och utföra åtalet eller eljest fullgöra en viss åklagaruppgift. Detta ankommer på chefsåklagaren.»[87]

RÅ:n muutosharkinta-asiassa antama ratkaisu on lopullinen, eikä siihen voi hakea muutosta.[88]

3.2 Tukholman läänin ylisyyttäjän muutosharkintaratkaisut

a. Tutkimusaineisto

Tukholman läänin ylisyyttäjälle saapuneista kanteluasioista tutkimuksen kohteena ovat olleet sellaiset muutosharkinta-asiat (överprövningsärenden), jotka ylisyyttäjä on *ratkaissut* vuoden 1993 aikana. Muutosharkinta-asiat oli

---

[86] Ks. *RÅC* I:108 s. 8 ss.

[87] Ylisyyttäjä tai valtionsyyttäjä voivat sitä vastoin määrätä *samassa* (omassa) viranomaisessa työskentelevän alemman syyttäjän ajamaan syytettä määräyksensä mukaisesti. Näin Tukholman läänin ylisyyttäjä, nykyinen apulaisvaltakunnansyyttäjä Solveig *Rieberdahl* keskustelussa 2.6.1994.

[88] Ks. förordningen med instruktion för riksåklagaren (SFS 1989:847) 15 §, jonka mukaan RÅ:n päätöksestä rikosasioita koskevissa kysymyksissä (i brottmålsfrågor) ei voi valittaa.

säännönmukaisesti ratkaistu erittäin nopeasti, 1–2 kuukauden kuluessa niiden saapumisesta. Tämän vuoksi lähes kaikki vuonna 1993 ratkaistut muutosharkinta-asiat olivat samana vuonna saapuneita.

Liitteen 2 taulukossa C on esitetty tutkittujen muutosharkinta-asioiden lukumäärät ja ratkaisut ryhmiteltynä kantelun kohteena olleen syyttäjän päätöksen laadun ja päätösperusteen sekä ylisyyttäjän ratkaisun sisällön mukaan. Mikäli samassa muutosharkintapyynnössä on ollut kysymys useammasta syyttäjän ratkaisusta ja ylisyyttäjän päätöksessä on vastaavasti ollut useampi ratkaisu, jokainen niistä on merkitty taulukkoon. Sellaisia tapauksia, joissa samassa asiassa on kanneltu uudelleen, ei ole sisällytetty taulukkoon, jos ylisyyttäjän ratkaisu ei ole muuttunut hänen aiemmasta ratkaisustaan. Näin laskettuna otanta tuotti yhteensä 203 muutosharkinta-asiaa. Kun Ruotsissa syyttäjä tekee myös esitutkintavaiheen ratkaisuja, kokonaiskuvan saamiseksi taulukkoon on sisällytetty paitsi esitutkinnan rajoittamista koskevat, myös esitutkinnan lopettamista tai aloittamatta jättämistä koskevat asiat sekä muita syyttäjän päätöksiä koskevat asiat.

Selvästi yli puolet kaikista muutosharkinta-asioista (116 asiaa 203:sta eli noin 57 %) on koskenut alemman syyttäjän päätöstä *esitutkinnan lopettamisesta* (»beslut att lägga ned förundersökningen») tai *aloittamatta jättämisestä* (»beslut att inte inleda förundersökningen»), ks. taulukossa ryhmä c. Viimeksi mainittujen päätösten perusteena on ollut se, ettei RB 23 luvun 1 §:n mukainen esitutkinnan aloittamiskynnys ole ylittynyt eli »det finns inte anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats». Esitutkinnan lopettamispäätösten perusteena on puolestaan ollut joko *ei näyttöä* (»brott kan ej styrkas») tai *ei rikos* (»gärningen ej brott»). Muutosharkintapyyntöjen enemmistön kohdistuminen puheena oleviin päätöksiin selittyy osittain sillä, että näitä päätöksiä on lukumääräisesti eniten.[89] Merkille pantavaa on, että nämä pyynnöt ovat huomattavan usein johtaneet ylisyyttäjän toimenpiteisiin – noin joka neljännessä tapauksessa (28/116). Ylisyyttäjän ratkaisu on näissä tapauksissa yleensä tarkoittanut esitutkinnan aloittamista (»förundersökningen inleds») tai jatkamista (»förundersökningen återupptas»).

[89] Ruotsin *Statistiska centralbyrån* tilaston »Brottsdeltaganden efter brottsart samt beslut i åtalsfrågan, år 1993, tabell 304» perusteella koko valtakunnassa oli »brott ej styrkt» -ratkaisuja noin 106 000 ja »gärningen ej brott» -ratkaisuja noin 5 000, kun taas seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä ja esitutkinnan rajoittamista (RB 23:4a) koskevia ratkaisuja oli yhteensä noin 30 000. Tilastossa »brottsdeltagade» kuvaa jokaisen henkilön osallisuutta rikokseen; esimerkiksi kahden henkilön yhdessä tekemät viisi rikosta tuottavat 10 tilastoyksikköä.

Joissakin tapauksissa ylisyyttäjä on määrännyt vain jonkin tietyn esitutkintatoimenpiteen tehtäväksi. Esitutkinnan jälkeinen syyteharkinta on yleensä jätetty paikallistasolla suoritettavaksi.

Syyteharkintapäätökset olivat toiseksi suurin muutosharkinta-asioiden ryhmä (77 asiaa 203:sta eli noin 38 %, ks. taulukossa ryhmä a). Ylivoimaisesti suurin osa tämän ryhmän asioista (56 asiaa 77:stä) on koskenut *näytön puutteen* perusteella (brott kan ej styrkas) tehtyjä syyttämättä jättämispäätöksiä.[90] Näistä viidessä tapauksessa ylisyyttäjä on päätynyt syytteen nostamiseen ja seitsemässä muuhun toimenpiteeseen, joka tutkituissa tapauksissa oli esitutkinnan jatkaminen tai jonkin esitutkintatoimenpiteen suorittaminen. Toinen huomattava (joskin absoluuttisesti vähälukuinen) ryhmä on ollut *syyteratkaisuja* koskevat kantelut (11 kpl 77:stä). Näistä yksikään ei ollut johtanut ylisyyttäjän toimenpiteisiin; useimmissa tapauksissa kantelua ei ollut asiallisesti tutkittu.[91] *Seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä* oli kanneltu erittäin vähän. RB:n mukaisilla perusteilla tehdyistä syyttämättäjättämispäätöksistä vain kuudessa tapauksessa oli kanneltu ylisyyttäjälle ja LUL:n nojalla tehdyistä ratkaisuista ei ainoassakaan tapauksessa. Tulosta voidaan pitää tietyssä määrin yllättävänä; ainakaan se olettamus, että päätösten perustelemattomuus (erityisesti RB:n nojalla tehdyissä ratkaisuissa) saattaisi lisätä kanteluiden määrää, ei näyttäisi Ruotsin olosuhteissa pitävän paikkaansa.

Esitutkinnan rajoittamispäätöksiä koskevat kantelut olivat niin ikään erittäin harvinaisia (ks. taulukossa ryhmä b). RB 23 luvun 4a §:n 1 momentin 1-kohdan mukaisista päätöksistä (disproportionsfall) ei ollut yhtään kantelua, mikä selittyy näiden ratkaisujen harvinaisuudella.[92] Odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen perustuva esitutkinnan rajoittamispäätös oli muutosharkintapyynnön kohteena neljässä tapauksessa ja odotettavissa olevaan erityisen syyteharkinnan kielteiseen lopputulokseen nojaava esitutkinnan rajoittamispäätös kolmessa tapauksessa.

---

[90] Näytön puutteeseen perustuva päätös tehdään syyttämättäjättämispäätöksen muodossa, jos RB 23 luvun 18 §:n mukainen esitutkinnassa kertyneen aineiston tiedoksianto epäillylle (»slutdelgivning») on tapahtunut. Tätä ennen ratkaisu tehdään esitutkinnan lopettamispäätöksen muodossa. Ks. RB 23 luvun 18 § ja 20 § sekä förundersökningskungörelse 12 a § ja *RÅC* I:107 s. 2.

[91] Kuten yllä jaksossa V B 3.1 on esitetty, Ruotsissa muutosharkintaa ei yleensä suoriteta sellaisissa tapauksissa, joissa asia tulee tuomioistuimen tutkittavaksi.

[92] Brottsdeltagande -tilaston perusteella näitä ratkaisuja oli koko valtakunnassa tehty vuonna 1993 vain 108 kpl.

Muista kuin edellä mainituista muutosharkintapyynnön kohteena olleista ratkaisuista (ks. taulukossa ryhmä d) kahdessa oli kysymys syyttäjän päätöksestä, jolla takavarikko oli kumottu. Toisessa niistä ylisyyttäjä oli päättänyt takavarikon voimassa pitämisestä. Yhdessä tapauksessa oli kysymys syyttäjän ratkaisusta olla valittamatta käräjäoikeuden päätöksestä. Kantelu ei johtanut ylisyyttäjän toimenpiteisiin.

Esitetyistä päätösryhmistä lähemmän tarkastelun kohteeksi on syytä ottaa vain tutkimusteeman kannalta keskeisimmät: seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset ja esitutkinnan rajoittamispäätökset, jotka ovat nojautuneet odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen.

b. Seuraamusluonteiset syyttämättäjättämispäätökset

RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 1-kohdan *vähäisyysperusteen* nojalla tehty syyttämättäjättämispäätös oli muutosharkintapyynnön kohteena kahdessa tapauksessa. Molemmat olivat laadultaan poikkeuksellisia.

(1)[93] *Danderydin piirisyyttäjä* oli 28.12.1988 pannut vireille kanteen luvattoman rakentamisen johdosta seuraavasta lisämaksusta (tilläggsavgift), jonka määrää yleinen tuomioistuin virallisen syyttäjän vaatimuksesta. Asiaan sovelletaan RB:n säännöksiä syytteestä sellaisen rikoksen johdosta, josta ei voi seurata ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa (plan- och bygglag 1987:10 8 §). Kanne oli kuitenkin lykätty odottamaan rakentamista koskevan hallinto-oikeudellisen valitusprosessin etenemistä, mikä oli päättynyt rakennusluvan myöntämiseen jutun vastaajalle. Tämän jälkeen syyttäjä oli 3.2.1992 luopunut vaatimuksesta RB 20:7.1 1-kohdan nojalla. Luvattoman *rakennuspaikan naapuri* pyysi muutosharkintaa vedoten mm. lisämaksun suuruuteen (72.000 kruunua). *Ylisyyttäjä* ei katsonut olevan aihetta muuttaa piirisyyttäjän ratkaisua.

(2)[94] *Nackan päällikkösyyttäjä* oli 16.3.1993 jättänyt syytteen nostamatta omankädenoikeudesta (egenmäktigt förfarande), jossa oli kysymys luvattomasta räjäytystyöstä vesialueella. *Vesialueen omistaja* pyysi muutosharkintaa ylisyyttäjältä katsoen, että teko oli »allvarlig ingrepp i naturen». *Ylisyyttäjä* katsoi, ettei päätöstä ollut syytä muuttaa, koska teosta oli odotettavissa vain sakkoa, eikä mikään olennainen yksityinen tai yleinen etu vaatinut syytteen nostamista.

Ensimmäisestä tapauksesta voidaan panna merkille, että seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä on katsottu voitavan soveltaa rikosprosessuaalisessa järjestyksessä määrättävään lisämaksuun. Kuten tavallista, sen paremmin piiri- kuin ylisyyttäjänkään ratkaisuja ei ollut perustel-

[93] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–10–25, ADR II 162-93.
[94] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–08–05, ADR II 171-93.

tu, mutta päätöksiin oli ilmeisesti vaikuttanut paitsi myönnetty rakennuslupa, myös odotettavissa ollut lisämaksun suuruuden sovittelu tuomioistuimessa. Jälkimmäisen kanteluasian osalta ei päätösten perustelemattomuuden takia voinut tehdä tarkempia johtopäätöksiä niistä syistä, joiden nojalla syyttämättä jättämiseen oli päädytty.

RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 3-kohdan mukaisen *konkurrenssiperusteen* nojalla tehty päätös oli muutosharkinnan kohteena niin ikään kahdessa tapauksessa.

(3)[95] *Huddingen piirisyyttäjä* oli 1.4.1993 jättänyt syytteen nostamatta varkaudesta, jonka kohteena oli ollut henkilöautossa ollut omaisuus. Tekijä oli aiemmin (16.3.1993) tuomittu varkaudesta ja moottoriajoneuvon luvattomasta käytöstä (tillgrepp av fortskaffningsmedel) suojeluvalvontaan. *Asianomistaja* pyysi muutosharkintaa kertoen, että autosta oli anastettu »allt inredning utom ratten». Auto oli ostettu kuusi kuukautta ennen tekoa 22 000 kruunulla ja nyt jouduttu myymään romuksi 4 000 kruunulla. Asianomistaja ihmetteli, onko syyttäjällä mitään velvollisuuksia rikoksen uhria kohtaan ja piti tekijää ammattivarkaana, joka ajeli turbo-Saabilla, mutta sanoi olevansa työtön ja kieltäytyi vahingonkorvauksesta. Asianomistaja toivoi, että tavallinen veronmaksaja voisi saada apua oikeusvaltiolta. *Ylisyyttäjä* katsoi, ettei ollut syytä muuttaa piirisyyttäjän päätöstä, koska ei ollut aihetta olettaa, että tekijälle olisi aiemman seuraamuksen lisäksi tuomittu muuta seuraamusta.

(4)[96] *Sollentunan piirisyyttäjä* oli 4.5.1993 jättänyt syytteen nostamatta yksityisasunnossa tapahtuneista suullisesta laittomasta uhkauksesta (olaga hot) ja pakottamisesta (olaga tvång), jossa tekijä oli käsiksi käymällä estänyt asianomistajaa soittamasta poliisille. Tekijä oli aiemmin (19.2.1993) tuomittu neljäksi kuukaudeksi vankeuteen pahoinpitelystä, törkeästä rattijuopumuksesta ja näpistyksestä. *Asianomistaja* pyysi muutosharkintaa katsoen, että teoista on riittävästi näyttöä[97] ja vetosi yhteensä 5 000 kruunun vahingonkorvausvaatimukseensa kivusta ja särystä. *Ylisyyttäjä* katsoi, että edellytykset seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle olivat olemassa, eikä syyttäjän päätöstä ollut aihetta muuttaa.[98]

Tapaukset ilmentävät syyttäjän laajaa harkintavaltaa konkurrenssitapauksissa. Etenkin ensimmäinen tapaus (3) viittaisi siihen, että yksityinen etu ei hevin muodosta estettä syyttämättä jättämiselle, jos teosta ei ole odotettavissa muuta seuraamusta aiemman seuraamuksen lisäksi.

---

[95] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–04–26, ADR II 65-93.

[96] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–06–18, ADR II 103-93.

[97] Asianomistaja ja kantelun laatinut asianajaja eivät siis olleet ymmärtäneet, että syyttäjän päätöksessä rikokset oli luettu tekijän syyksi.

[98] Ylisyyttäjän ratkaisussa oli selostettu ratkaisun syyksilukeva luonne, mikä edellytti, että syyllisyyskysymys oli »klarlagt».

RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 4-kohdan mukainen *mielenhäiriö* oli syyttämättä jättämisen perusteena yhdessä muutosharkinta-asiassa.

(5)[99] *Sollentunan piirisyyttäjä* oli 11.3.1993 jättänyt syytteen nostamatta laittomasta uhkauksesta 22-vuotiasta mielisairaalasta karkumatkalla ollutta naista vastaan, joka oli suullisesti uhannut sosiaaliviraston henkilökuntaa. *Sosiaaliviraston osastopäällikkö* pyysi muutosharkintaa tiedustellen, pitääkö henkilökunnalle tapahtua jotakin konkreettista, ennen kuin teko johtaa syytteeseen ja oikeudenkäyntiin. *Ylisyyttäjä* katsoi, ettei ollut syytä muuttaa piirisyyttäjän päätöstä.

RB 20 luvun 7 §:n 2 momentin poikkeuksellisuusperusteen *(extraordinära fall)* nojalla tehty syyttämättäjättämispäätös oli muutosharkinnan kohteena yhdessä tapauksessa, jossa muutosharkintaa pyysi syyttämättäjättämispäätöksen tehnyt toimivaltansa ylittänyt syyttäjä itse.

(6)[100] *Visbyn piirisyyttäjä* oli 3.5.1993 jättänyt syytteen nostamatta miestä vastaan, joka oli pahoinpidellyt viiden kuukauden ikäistä lastaan lyömällä tätä avokämmenellä selkään ja pahoinpidellyt aviopuolisoaan mm. lyömällä tämän päätä seinään ja vääntämällä käsivarresta, aiheuttaen puolisolleen kipua. Piirisyyttäjä toimitti jutun ylisyyttäjän muutosharkintaan todeten epähuomiossa tehneensä sellaisen syyttämättäjättämispäätöksen, jonka tekeminen kuuluu ylisyyttäjälle. *Ylisyyttäjä* katsoi, että jutussa ei ollut edellytyksiä syyttämättä jättämiselle. Lapsen pahoinpitelyn osalta ei ollut näyttöä ja aviopuolisoon kohdistuneesta teosta tuli nostaa syyte lievästä pahoinpitelystä (misshandel som är att anse som ringa). Ylisyyttäjä antoi syytteen nostamisen ja ajamisen Visbyn päällikkösyyttäjän tehtäväksi tämän suostumuksen mukaisesti.

Jutun arkistoidusta materiaalista ei ilmennyt (eikä myöskään syyttäjän perustelemattomasta päätöksestä), mitkä olivat ne syyt, joiden nojalla syyttäjä olisi soveltanut tapaukseen RB 20:7.2:n poikkeuksellisuusperustetta, jos hänellä olisi ollut siihen toimivalta. Ylisyyttäjän syytemääräys lievästä pahoinpitelystä viittaa tiukkaan suhtautumiseen väkivaltarikoksissa.

c. Päätökset esitutkinnan rajoittamisesta

Odotettavissa oleva seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen oli esitutkinnan rajoittamisen perusteena neljässä tapauksessa. Näistä yhdessä päätös nojautui vähäisyysperusteeseen, yhdessä villkorlig dom -perusteeseen ja kahdessa konkurrenssiperusteeseen.

(1)[101] *Norrtäljen piirisyyttäjä* oli 4.12.1992 lopettanut omankädenoikeutta (egenmäktigt förfarande) koskevan esitutkinnan odotettavissa olevan vähäisyysperustei-

[99] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–04–22, ADR II 56-93.
[100] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–10–27, ADR IV 56-93.
[101] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–11–09, ADR II 167-93.

sen syyttämättä jättämisen nojalla. Jutussa vuokraisäntä oli lukinnut talonsa siten, että vuokralainen ei päässyt vuokraamaansa ravintolahuoneistoon. *Asianomistaja* (vuokralainen) pyysi muutosharkintaa katsoen, että sekä yleinen että yksityinen etu oli tullut syrjäytetyksi esitutkinnan keskeyttämisellä. *Ylisyyttäjän* mielestä ei ollut syytä jatkaa esitutkintaa, koska odotettavissa oleva seuraamus olisi sakkoa eikä jutussa ollut ilmennyt mitään sellaista, jonka nojalla voitaisiin olettaa jonkin olennaisen yleisen tai yksityisen edun syrjäytyvän esitutkinnan keskeyttämisestä.

(2)[102] *Huddingen ylimääräinen syyttäjä* (extra åklagare) oli 16.10.1992 lopettanut vuosina 1986 – 1987 tehtyä törkeää petosta ynnä muuta koskevan esitutkinnan, koska voitiin olettaa, että seuraamus olisi *villkorlig dom*, ja syyttämättä jättämiselle oli erityisiä syitä ottaen huomioon rikoksen tekemisestä kuluneen pitkän ajan. *Asianomistajayhtiön* edustaja pyysi asianajajan laatimassa kirjelmässä ylisyyttäjältä muutosharkintaa. Yritys ja sen ainoana omistajana ollut yksityishenkilö olivat kärsineet huomattavia menetyksiä rikoksen johdosta, joten olennainen yksityinen etu oli syrjäytynyt syyttäjän ratkaisulla. Heti rikoksen tultua ilmi asianomistajayhtiö oli jättänyt haasteen ja lisäksi vaatinut tekijän omaisuuden vakuustakavarikkoa (kvarstad). Käräjäoikeus ei ollut myöntänyt vakuustakavarikkoa, koska paon vaaraa ei ollut näytetty. Tekijä oli myynyt Ruotsissa olleen kiinteän omaisuutensa ja muuttanut Suomeen. Tutkintaan kulunut pitkä aika riippui syyttäjäviranomaisesta, eikä se sinänsä voinut muodostaa perustetta tutkinnan lopettamiselle. *Ylisyyttäjä* katsoi, ettei asiassa olisi ollut edellytyksiä syyttämättä jättämiselle RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 2-kohdan nojalla (eikä siis esitutkinnan keskeyttämiselle). Ylisyyttäjä määräsi, että esitutkintaa jatketaan ja otti jutun aluesyyttäjäviranomaisessa käsiteltäväksi.

(3)[103] *Huddingen apulaissyyttäjä* oli 22.1.1993 keskeyttänyt myymälänäpistystä (20.2.1992) koskevan esitutkinnan odotettavissa olevan *konkurrenssiperusteisen* syyttämättä jättämisen nojalla. Tekijä oli 21.7.1992 tuomittu muista teoista 6 kuukaudeksi vankeuteen. *Asianomistaja* (myymälän omistaja) pyysi muutosharkintaa kertoen juuri olleensa poliisin kutsusta tilaisuudessa, jossa kerrottiin RÅ:n aiempaa tiukemmasta suhtautumisesta myymälänäpistyksiin. Tämän vuoksi asianomistaja hämmästeli syyttäjän ratkaisua etenkin, kun sama tekijä oli muutaman viikon kuluessa jäänyt jo kaksi kertaa kiinni näpistyksestä asianomistajan myymälässä. *Ylisyyttäjä* katsoi, ettei ollut aihetta muuttaa syyttäjän päätöstä.

(4)[104] *Danderydin piirisyyttäjä* oli 21.4.1993 päättänyt olla aloittamatta esitutkintaa 31.3.1993 tapahtuneesta virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta ynnä muusta (våld mot tjänsteman, våldsamt motstånd samt hot mot tjänsteman) odotettavissa olleen *konkurrenssiperusteisen* syyttämättä jättämisen nojalla. Teko oli kohdistunut vartijaan tämän osallistuessa vangittuna olleen tekijän kuljetukseen vankilasta. Tekijä oli 15.3.1993 tuomittu käräjäoikeudessa murhan yrityksestä ynnä muusta kolmeksi vuodeksi vankeuteen. *Asianomistaja* pyysi muutosharkintaa katsoen

[102] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–02–25, ADR II 9-93.
[103] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–03–02, ADR II 15-93.
[104] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–05–05, ADR II 73-93.

jääneensä vaille oikeussuojaa, kun päällekarkaukseen saattoi syyllistyä ilman seuraamuksia. *Ylisyyttäjä* ei muuttanut piirisyyttäjän päätöstä, koska ei ollut aihetta olettaa, että tekijälle tuomittaisiin aiemman rangaistuksen lisäksi muuta seuraamusta.

Esitutkinnan rajoittaminen edellyttää yhtäältä, että seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen aineellisten edellytysten voidaan olettaa täyttyvän ja toisaalta, että itse esitutkinnan toimittamiseen ei liity olennaista yleistä tai yksityistä etua. Tapauksessa (1) nämä molemmat edellytykset täyttyivät, kun taas tapauksessa (2) ylisyyttäjän mielestä ei ollut edellytyksiä edes syyttämättä jättämistä koskevan säännöksen (hypoteettiselle) soveltamiselle, eikä niin muodoin esitutkinnan rajoittamisellekaan. Esitutkinnan rajoittaminen tulee usein kysymykseen odotettavissa olevan konkurrenssiperusteisen syyttämättä jättämisen nojalla, koska tällöin syyttämättä jättämisen edellytykset voidaan usein arvioida seuraamuskysymyksen valossa ilman, että muissa syyttämättäjättämissäännöksissä edellytettyjä rikostapauksen erityispiirteitä jouduttaisiin selvittämään. Tällainen on ollut tilanne tapauksissa (3) ja (4), joissa tekijä oli jo aikaisemmin tuomittu niin ankariin seuraamuksiin, että uudesta rikoksesta ei ollut aihetta odottaa lisäksi muuta seuraamusta. Näissäkin tapauksissa on kuitenkin arvioitava sekä esitutkinnan rajoittamissäännöksessä että syyttämättäjättämissäännöksessä tarkoitettua yleistä tai yksityistä etua. Tapaus (4) tuli myöhemmin kantelun johdosta RÅ:n arvioitavaksi ja se johti syytemääräykseen juuri viimeksi mainitun edellytyksen takia.[105]

d. Eräät syytepäätökset

Syytteitä koskevat muutosharkinta-asiat jäävät periaatteessa tutkimusteeman ulkopuolelle. Aineistoon sisältyi kuitenkin yksi sellainen muutosharkinta-asia, jossa syytetty oli pyytänyt, että *syytteen sijasta* asia ratkaistaisiin *seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä*. Vastaavanlainen pyyntö oli esitetty ainoassa *rangaistusvaatimusta* koskeneessa muutosharkinta-asiassa. Molemmissa tapauksissa on tullut esille seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyviä näkökohtia.

(1)[106] *Danderydin apulaissyyttäjä* oli 6.5.1992 päättänyt nostaa syytteen pahoinpitelystä. *Syytetyn* asianajaja esitti muutosharkintapyynnön ylisyyttäjälle katsoen, ettei rangaistus ollut tarpeen syytetyn vastaisen rikollisen toiminnan estämiseksi. Puolustaja vetosi lisäksi syytetyn mielentilaa koskevaan psykologin lausuntoon.

[105] Ks. jäljempänä jakso V B 3.3 *b.* tapaus (2).

[106] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–02–08, ADR II 11-93.

Jutun asianomistaja oli 2.3.1993 ilmoittanut syyttäjälle, ettei hän halunnut asian johdosta oikeudenkäyntiä. *Ylisyyttäjä* ei muuttanut päätöstä syytteen nostamisesta. Ylisyyttäjän päätöksessä oli todettu, että RB 20:7.2:n mukaan syyte voitiin jättää nostamatta, jos erityisistä syistä oli ilmeistä, ettei rangaistus ollut tarpeen epäillyn vastaisen rikollisuuden estämiseksi ja jos olosuhteet huomioon ottaen syyte ei muistakaan syistä ole tarpeen (*extraordinära fall*). Säännös oli tarkoitettu sovellettavaksi vain sellaisissa tapauksissa, joissa syyllisyyskysymys oli selvä ja oikeudenkäyntiin liittyisi sellaisia erityisiä haittoja, joita ei voida välttää tuomitsematta jättämisellä. Ylisyyttäjän mukaan säännöstä oli sovellettu hyvin pidättyvästi. Sairauden perusteella syyttämättä jättäminen oli edellyttänyt, että sairaus oli vaikea ja pysyvä. Tapauksessa syytetty oli kiistänyt rikoksen ja muun muassa esittänyt väitteen hätävarjelusta. Syyllisyyskysymystä ei voinut pitää selvänä, eikä tapauksessa muutoinkaan ollut edellytyksiä syyttämättä jättämiselle.

(2)[107] Sollentunan piirisyyttäjä oli 2.2.1993 päättänyt antaa rangaistusvaatimuksen (30 päiväsakkoa á 30 kruunua = 900 kruunua) 16-vuotiaalle vastaajalle 350 kruunun arvoisen liikennemerkin näpistyksestä. Syytetyn holhooja pyysi ylisyyttäjältä seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä rangaistusvaatimuksen sijaan. Ylisyyttäjä katsoi, että olosuhteet huomioon ottaen – mm. se, että anastus kohdistui liikennemerkkiin, jolla on olennainen merkitys liikenneturvallisuuden kannalta – ei ollut syytä muuttaa piirisyyttäjän ratkaisua.

Ensimmäisessä tapauksessa ylisyyttäjän esittämät kannanotot RB 20:7.2:n soveltamisesta vastaavat tutkimuksen jaksossa III A 2.3 *b2.* esitettyä. Ratkaisu ilmentää myös syyllisyyskysymyksen selvyydelle asetettuja vaatimuksia. Jälkimmäisessä tapauksessa perustelut viittaavat siihen, että syyttämättäjättämissäännöksissä tarkoitetun *yleisen edun* vaatimuksen on katsottu edellyttävän syytteen ajamista, vaikka teko sinänsä on ollut vähäinen.

3.3 Valtakunnansyyttäjän muutosharkintaratkaisut

a. Tutkimusaineisto

Ruotsin valtakunnansyyttäjälle saapuneista kanteluasioista tutkimuksen kohteena ovat olleet sellaiset muutosharkinta-asiat, jotka valtakunnansyyttäjä on *ratkaissut* vuoden 1993 aikana.[108] *Liitteen 2 taulukossa D* on esitetty tutkit-

[107] Regionåklagarmyndigheten i Stockholm, beslut 1993–03–09, ADR II 36-93.

[108] Muutosharkinta-asiat ratkaisee normaalisti valtakunnansyyttäjä tai apulaisvaltakunnansyyttäjä. Valvontatoimiston päällikkö (tillsynsbyråchef) saa kuitenkin ratkaista sellaisia asioita, joilla ei ole periaatteellista merkitystä ja jotka eivät ole muutenkaan laadultaan sellaisia, että valtakunnansyyttäjän olisi ne tutkittava. Mikäli asiassa on kysymys ylisyyttäjän jo ratkaisemasta kantelusta tai asiasta, jonka valtakunnansyyttäjä on jo kerran ratkaissut, päätöksen voi tehdä myös valvontatoimiston osastonjohtaja (avdelnings-

tujen muutosharkinta-asioiden[109] lukumäärät ja ratkaisut ryhmiteltynä kantelun kohteena olleen syyttäjän päätöksen laadun ja päätösperusteen sekä valtakunnansyyttäjän ratkaisun sisällön mukaan. Sellaisia tapauksia, joissa samassa asiassa on kanneltu uudelleen, ei ole sisällytetty taulukkoon, jos uusi päätös ei ole muuttunut aiemmasta ratkaisusta. Näin laskettuna otanta tuotti yhteensä 231 muutosharkinta-asiaa. Kuten edellä ylisyyttäjän aineiston osalta, taulukkoon on kokonaiskuvan saamiseksi sisällytetty syyttämättäjättämispäätöksiä koskevien asioiden lisäksi muutkin syyttäjän ratkaisutyypit. Toimenpide-sarakkeessa on merkitty sulkeisiin niiden tapausten määrä, joissa toimenpiteen sisältönä on ollut asian siirtäminen ylisyyttäjälle (ts. yhteensä 14:stä toimenpiteestä viidessä kyse on ollut siirtämisestä).

Esitutkinnan lopettamista tai aloittamatta jättämistä koskevien asioiden osuus kaikista muutosharkinta-asioista oli vielä suurempi kuin ylisyyttäjän aineistossa: noin 3/4 asioista (167 asiaa 231:sta eli noin 72 %) kuului tähän ryhmään (ks. taulukossa ryhmä c). Näistä tapauksista neljässä esitutkinta oli määrätty aloitettavaksi tai jatkettavaksi ja yhdessä päätöksen perustetta oli muutettu. Kantelu oli ilman muutosta tutkittu lisäksi 68 muussa tapauksessa, yksi kantelu oli siirretty ylisyyttäjälle ja 93 jätetty tutkimatta.

Syyteharkintapäätöksiä koskevat asiat olivat toiseksi suurin jutturyhmä (taulukossa ryhmä a), kuten ylisyyttäjälläkin. Näistä asioista noin puolet (25 kpl 47:stä) on koskenut näytön puutteen perusteella tehtyjä syyttämättäjättämispäätöksiä. Niistä kuudessa tapauksessa RÅ on tutkinut kantelun ja yhdessä päättänyt lisätutkinnan toimittamisesta. Loput 19 kantelua RÅ on jättänyt tutkimatta.

Taulukosta voidaan todeta, että *seuraamusluonteisten syyttämättäjättämispäätösten* vähäisyys ylisyyttäjän kanteluaineistossa toistuu valtakunnansyyttäjällä: seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös oli vuonna 1993 RÅ:n muutosharkinnan kohteena vain *yhdessä* tapauksessa. Merkille pantavaa on myös se, ettei LUL:n nojalla tehdyistä ratkaisuista ole tehty yhtään kantelua sen paremmin ylisyyttäjälle kuin valtakunnansyyttäjällekään.

Esitutkinnan rajoittamispäätöksiä koskevat kantelut olivat harvinaisia, kuten ylisyyttäjälläkin.

---

direktör), jolle on annettu avustavan syyttäjän (biträdande åklagare) määräys. Ks. förordning med instruktion för riksåklagaren (SFS 1989:847) 9 § ja arbetsordning för riksåklagarens kansli (23.2.1989, nykyisin 21.12.1994), bilaga 3, sekä *Lindberg* 1993 s. 7.

[109] Taulukkoon on otettu kaikki sellaiset päätökset, joiden otsikkona on ollut »Beslut i överprövningsärende».

Odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen perustuva esitutkinnan rajoittamispäätös oli kantelun kohteena vain yhdessä tapauksessa. Odotettavissa olevaan erityisen syyteharkinnan kielteiseen lopputulokseen nojaava esitutkinnan rajoittamispäätös oli kantelun kohteena viidessä tapauksessa. Näistä kolme oli jätetty tutkimatta, yksi siirretty ylisyyttäjälle eikä ainoa tutkittukaan tapaus johtanut ratkaisun muuttamiseen.

Kanteluaineistossa varsin tavallisen *tutkimatta jättämisen* säännönmukaisena perusteena on ollut se, että ylisyyttäjä oli jo ratkaissut samaa asiaa koskevan muutosharkintapyynnön, eikä asian tutkimiseen valtakunnansyyttäjän toimesta ole ollut erityisiä syitä. Joissakin tapauksissa syynä oli se, että kantelija ei ollut asianosainen tai muu sellainen taho, jolla olisi katsottu olevan oikeutta saada asiaa uudelleen harkittavaksi.

Muista kuin edellä jo mainituista kantelun kohteena olleista ratkaisuista viidessä oli kysymys syyttäjän päätöksestä, jolla oli asetettu joitakin pidätettyä tai vangittua koskevia rajoituksia (restriktioner). Näistä yhdessä tapauksessa rajoitusten sisältöä oli muutettu. Muut tapaukset koskivat syyttäjän muutoksenhakua (3 kpl), seuraamuksen muuttamista koskevaa kannetta (1 kpl) tai eräitä syyttäjän esitutkintavaiheessa tekemiä ratkaisuja (2 kpl).

b. Syyttämättäjättämissäännöksiin nojautuneet päätökset

Seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevien säännösten soveltaminen on siis ollut RÅ:n muutosharkinnan kohteena vain kahdessa tapauksessa ja niistäkin toisessa vain esitutkinnan rajoittamisen perusteena. Molemmissa tapauksissa oli kysymys RB 20:7.1:n 3-kohdan konkurrenssiperusteen soveltamisesta.

(1)[110] *Göteborgin kamarisyyttäjä* oli 11.11.1992 jättänyt syytteen nostamatta moottoriajoneuvon luvattomasta käyttöönotosta (tillgrepp av fortskaffningsmedel 14.8.1992) konkurrenssiperusteella. Tekijä oli 4.11.1992 tuomittu muista rikoksista kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen, jolloin hänen 7.11.1991 alkanut ehdonalainen vapaus oli tuomittu kokonaan menetetyksi (koetusaika olisi päättynyt 7.11.1992). *Asianomistaja* pyysi Göteborgin ylisyyttäjältä muutosharkintaa vedoten kärsimäänsä yhteensä noin 20 000 kruunun vahinkoon. Toiseksi asianomistaja katsoi, ettei RB 20:7.1:n 3-kohtaa voinut soveltaa tapaukseen, koska rikos oli tehty koetusajan kuluessa. *Ylisyyttäjän* ratkaisu kuului perusteluineen seuraavasti: »Jag finner inte skäl till ändring av [åklagarens] beslut». Asianomistaja pyysi RÅ:lta muutosharkintaa ylisyyttäjän päätökseen. *RÅ:n* päätöksessä todettiin: »RÅ tar normalt inte upp fall till prövning där ett åklagarbeslut varit föremål till överpröv-

[110] Riksåklagaren, beslut 1993–01–12, ÅD 1030-92.

ning av statsåklagare (överåklagare). Skäl att göra undantag i nu aktuellt fall föreligger inte. Skrivelsen föranleder därför ingen åtgärd från RÅ:s sida.»

Tapaus osoittaa Ruotsin kanteluinstituutiossa omaksutun periaatteen tiukkaa noudattamista: muutosharkinta suoritetaan säännönmukaisesti vain yhden kerran. Asia ei antanut aihetta tästä periaatteesta poikkeamiseen, vaikka kysymys oli ainoasta vuonna 1993 ratkaistusta seuraamusluonteista syyttämättäjättämispäätöstä koskevasta muutosharkintapyynnöstä.[111] Erityisen epätyydyttävältä tilanne näyttää esillä olevassa tapauksessa sen vuoksi, että asianomistaja on saanut kolmen syytäjäportaan päätökset, eikä missään niistä ole esitetty muuta perustelua kuin sovelletut lainkohdat. Tapaus antaa viitteen myös keskitetyn tuomioistuinkäsittelyn tietynlaisesta joustamattomuudesta: muutosharkintapyynnössä tarkoitettua asiaa ei ilmeisesti ole voitu ottaa yhdessä käsiteltäväksi saman vastaajan muiden juttujen kanssa, vaan välittömästi tuomion jälkeen on tehty konkurrenssiperusteinen syyttämättäjättämispäätös.

Toisessa konkurrenssiperusteen soveltamista koskevassa tapauksessa oli kysymys esitutkinnan rajoittamisesta. Tapauksen periaatteellista merkitystä on pidetty poikkeuksellisen suurena, mikä ilmenee jo siitä, että valtakunnansyyttäjä on ottanut kantelun tutkittavakseen, vaikka ylisyyttäjä oli jo ratkaissut samaa asiaa koskevan kantelun.[112] Ratkaisussaan RÅ on tuonut laajemminkin esiin syyttämättäjättämissäännöstön soveltamiseen liittyviä kannanottoja, jotka on tässä erityisesti syytä panna merkille.

(2)[113] *Danderydin piirisyyttäjä* oli 21.4.1993 päättänyt olla aloittamatta esitutkintaa asiassa, jossa tutkintavanki oli 31.3.1993 pahoinpidellyt ja uhkaillut vankeinhoitajaa tutkintavangin kuljetuksen yhteydessä. Tekijä oli 15.3.1993 tuomittu murhan yrityksestä ynnä muusta kolmeksi vuodeksi vankeuteen. *Asianomistajan* muutosharkintapyyntö ylisyyttäjälle ei johtanut toimenpiteisiin. *RÅ* totesi asianomistajan uuden muutosharkintapyynnön johdosta antamassaan päätöksessä muun muassa seuraavaa (kurs. tässä).

»Ärendet gäller ett fall som redan prövats av åklagare i två instanser. Sakfrågan har emellertid ett sådant principiellt intresse att ärendet ändå bör tas upp till prövning... Som grundförutsättning för beslut om åtalsunderlåtelse gäller...att nå-

[111] Tutkimatta jättämisratkaisut allekirjoittaa tavallisesti joku RÅ:n kanslian valvontatoimiston virkamies »på riksåklagarens vägnar»; esimerkiksi puheena olevassa ratkaisussa allekirjoittajana oli eräs osastonjohtaja (avdelningsdirektör). Käytännössä nämäkin ratkaisut esitellään valtakunnansyyttäjälle tai apulaisvaltakunnansyyttäjälle.

[112] Tapaus sisältyi Tukholman ylisyyttäjän muutosharkinta-asioiden otantaan, ks. edellä jakso V B 3.2 *c.* tapaus (4).

[113] Riksåklagaren, beslut 1993–10–19, ÅD 515-93.

got väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts...En vägledande synpunkt anges där[114] vara att åtalsunderlåtelse inte bör medföra att likartade fall bedöms olika. Detta medför att *upprätthållandet av tilltron till rättsväsendets objektivitet* i det enskilda fallet kan påkalla att åtal väcks. Ett annat allmänt intresse som kan tala för åtal torde vara att den misstänkte *förut gjort sig skyldig till brott. Brottets svårhet* och omständigheterna i övrigt runt detta torde ofta få stor och avgörande betydelse vid bedömningen av om ett viktigt allmänt intresse kräver åtal. Detta hindrar emellertid inte att *allmänpreventiva synpunkter* ibland talar för att åtal väcks även vid mycket lindriga brott. Det kan exempelvis vara önskvärt att särskilt markera att en viss brottstyp inte accepteras av samhället.

Även ett *väsentligt enskilt intresse* kan i vissa fall tala för att åtal bör väckas. Så kan exempelvis ett åtal vara målsägandens enda möjlighet att på ett snabbt och enkelt sätt få sitt *skadeståndanspråk* prövat av domstol. *Endast väsentliga* målsägandeintressen bör dock beaktas. Därvid är skadans storlek och parternas ekonomiska förhållanden av betydelse. Om en *försäkring* täcker skadan, låt vara med undantag för ett mindre självriskbelopp, måste målsägandens intresse av att en rättegång förs mot den misstänkte anses vara begränsat. Saken kan dock komma att bedömas annorlunda om försäkringsvillkoren kräver dom mot gärningsmannen innan försäkringsersättning kan utgå. Även *målsägandens egen inställning* till åtalsfrågan kan i vissa fall tillmätas någon betydelse, i vart fall då denne har utsatts för en inte ringa integritetskränkning.

Av tillgängliga uppgifter i det nu aktuella ärendet framgår till en början att den misstänkte dömts för brott vid sex olika tillfällen före den 31 mars 1993. Vid fyra av dessa tillfällen har han dömts för brott av våldstyp. Detta förhållande talar för att den misstänkte skall lagföras även för det nya brottet, såvitt inte särskilda omständigheter föranleder en annan bedömning. Härvidlag torde det nya brottets svårhet och omständigheterna runt dess förövande ha stor betydelse.»

Tapauksessa epäilty oli lyönyt asianomistajaa nyrkillä ja uhannut tämän henkeä. Lyönnin johdosta asianomistaja oli saanut päänsärkyä ja pahoinvointia. RÅ:n mukaan »dessa omständigheter föranleder i sig till bedömningen att brottet inte kan anses vara av lindrig art. Mot detta skall vägas orsaken till den brottsliga gärningen.» Tapauksessa vankeinhoitohenkilöstö oli keskeyttänyt epäillyn käymän puhelinkeskustelun, jota pidettiin turvallisuusriskinä. Tästä epäillyn voitaisiin olettaa kiihtyneen.[115] Vangittujen tai pidätettyjen käsittelystä annettujen säännösten perusteella RÅ kuitenkin katsoi, että epäillyllä oli velvollisuus noudattaa kuljetushenkilöstön antamia määräyksiä ja että puhelun sallimisen arviointi kuului kuljetushenkilöstölle näiden otettua vastuun epäillystä.

[114] Ratkaisussa on viitattu tuolloin voimassa olleeseen RÅ:n kiertokirjeeseen *RÅC* I:105, jonka asiasisältö vastaa tältä osin myös voimassa olevaa ohjetta *RÅC* I:124.

[115] Ylisyyttäjä ja piirisyyttäjä olivat RÅ:lle kantelun johdosta antamissaan lausunnoissa vedonneet siihen, että epäilty oli toiminut kiihtyneessä mielentilassa eikä teko siis ollut suunniteltu eikä päällekarkauksen luonteinen.

»Omständigheterna runt brottets förövande torde därför inte vara sådana att de i sig motiverar ett beslut att underlåta åtal. Den ifrågavarande gärningen har vidare förövats mot en tjänsteman som är särskilt utsatt för risken att angripas. Det måste anses vara ett *väsentligt allmänt intresse att denna grupp av tjänstemän i möjligaste mån skyddas från våldsbrott i sin tjänsteutövning* och, om de drabbas därav, att samhället markerar att brottstypen inte kan accepteras. En omständighet som ytterligare talar mot ett beslut om åtalsunderlåtelse är att den misstänkte genom sitt handlande visat att han *inte tagit varning av domen* mot honom. Detta gäller oavsett om denna vunnit laga kraft eller ej.[116]

Av det förda resonemanget följer enligt min mening att ett *väsentligt allmänt intresse skulle åsidosättas genom en åtalsunderlåtelse*. Detta gäller oavsett eventuella befogenheter inom kriminalvårdens ram för disciplinära åtgärder mot den misstänkte.[117] Föreligger inte skäl för beslut om åtalsunderlåtelse skall inte heller beslut om förundersökningsbegränsning fattas.»

RÅ määräsi esitutkinnan aloitettavaksi. Tapaus johti RÅ:n määräämän esitutkinnan jälkeen syytteeseen ja käräjäoikeus tuomitsi[118] 1.11.1994 syytetyn BrB 17 luvun 4 §:n mukaisesta väkivaltaisesta vastustamisesta siten, että yllä tapausselostuksessa mainittu 15.3.1993 tuomittu rangaistus määrättiin koskemaan myös tätä uutta rikosta (BrB 34:1:n 1-kohta). Seuraamuksen kannalta jutun lopputulos oli siis sama, kuin jos asia olisi jäänyt piirisyyttäjän tai ylisyyttäjän ratkaisun varaan. Toisaalta on merkille pantavaa, että RÅ ei perustellut ratkaisuaan RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 3-kohdan nojalla eli sillä, että lisäseuraamus uudesta rikoksesta olisi tarpeen, vaan pykälän 1 momentin kaikkien kohtien soveltamisen *perusedellytyksellä*: olennainen yleinen tai yksityinen etu ei saa syyttämättä jättämisestä syrjäytyä. RÅ on esittämillään perusteilla katsonut, että *yleinen etu* vaati tapauksessa *tuomioistuinkäsittelyä*. Se, että tapaus vaati juuri tuomioistuinkäsittelyä eikä vain esitutkintaa, ilmenee siitä, että RÅ ei ole perustellut ratkaisuaan RB 23 luvun 4 a §:n 1 momentin 2-kohdan mukaisella *esitutkinnan toimittamiseen*

[116] Piirisyyttäjän ja ylisyyttäjän RÅ:lle antamissa lausunnoissa oli todettu, että aikaisemman tuomion jälkeen tehtyjen rikosten osalta syyttämättä jättämistä ja esitutkinnan rajoittamista puoltavat (prosessiekonomiset) syyt »väger mindre tungt» kuin ennen tuomiota tehtyjen rikosten osalta. Kun tässä tapauksessa tekijällä oli kuitenkin kärsittävänään kolmen vuoden vankeustuomio, joka ei ollut saanut vielä lainvoimaa ja jonka täytäntöönpano ei ollut vielä alkanut, ei lisäseuraamus ollut tarpeen, vaikka teko oli tehty aiemman tuomion jälkeen.

[117] Piirisyyttäjän lausunnossa (johon ylisyyttäjä oli yhtynyt) oli katsottu, että rangaistuslaitoksessa välittömästi toimeenpantavilla kurinpidollisilla toimenpiteillä olisi erityisestävältä kannalta huomattavasti parempi vaikutus kuin joskus tulevaisuudessa kärsittävällä parin kuukauden rangaistuksen lisällä.

[118] Södra Roslags tingsrätt, dom 1994–11–01 nr DB 559, mål nr B 505/94.

liittyvällä yleisen edun vaatimuksella, vaan RB 20:7.1:n *syyttämättä jättämiseen* liittyvällä vastaavalla vaatimuksella.

Muutoin voidaan todeta, että RÅ:n ratkaisussaan mainitsemat yleisen ja yksityisen edun arviointikriteerit vastaavat tutkimuksen jaksossa III A esiintuotuja Ruotsissa omaksuttuja tulkintoja. Olennaisen *yleisen edun* osalta RÅ on viitannut samanlaisten tapausten yhdenmukaiseen kohteluun ja siihen liittyen luottamuksen ylläpitämiseen oikeuslaitoksen objektiivisuutta kohtaan, epäillyn aiempaan rikollisuuteen, rikoksen vakavuuteen ja yleispreventiivisiin näkökohtiin. Olennaisen *yksityisen edun* osalta taas on viitattu asianomistajan olennaiseen vahingonkorvausintressiin, johon vaikuttaa vahingon suuruus, asianosaisten taloudelliset olot ja mahdollinen vakuutusturva. Myös asianomistajan suhtautumiselle syytekysymykseen voidaan päätöksen mukaan antaa merkitystä vähäistä vakavammissa rikoksissa.

c. Eräät syytepäätökset

Kuten ylisyyttäjän kanteluaineistossa, myös RÅ:n osalta otantaan sisältyi kaksi sellaista syytettä koskevaa muutosharkinta-asiaa, joissa oli pyydetty seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä. Näistä toinen oli ollut jo ylisyyttäjän ratkaistavana (ks. edellä jakso V B 3.2 *d.* tapaus 1).

(1)[119] *Danderydin apulaissyyttäjän* päätettyä pahoinpitelyä koskevan syytteen nostamisesta ja *ylisyyttäjän* katsottua, ettei syytetyn pyyntöön seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä ollut aihetta suostua, *syytetty* oli uudelleen pyytänyt ylisyyttäjältä ensisijaisesti syytteestä luopumista, ja toissijaisesti esittänyt, että asianomainen piirisyyttäjä vaihdetaan esteellisyyden takia[120] ja että koko esitutkinta toimitetaan uudelleen muun poliisiviranomaisen toimesta. Ylisyyttäjä toimitti kirjeen hänen ratkaisuunsa kohdistuvana muutosharkintapyyntönä RÅ:lle. *RÅ:n* ratkaisussa todettiin seuraavaa (kurs. tässä):

»Ett beslut om åtalsunderlåtelse innefattar ett konstaterande från åklagarens sida att den misstänkte/tilltalade har begått ett visst brott. I praktiken krävs det att den *misstänkte/tilltalade har erkänt brottet och/eller att skuldfrågan är uppenbar.* Då denna förutsättning inte är uppfylld i Ert fall kan redan av detta skäl åtalsunderlåtelse inte komma i fråga. *Även i övrigt är ärendet, särskilt mot bakgrund av att Ni åberopar en straffrihetsgrund, av den karaktären att det inte bör undandras domstolsprövning.* Skäl till ändring av [överåklagarens] beslut föreligger därför inte.»

---

[119] Riksåklagaren, beslut 1993–03–19, ÅD 181-93.

[120] Syyttäjän väitetyn esteellisyyden osalta ylisyyttäjä toimitti asian Danderydin päällikkösyyttäjälle, sillä RB 7:6.3:n mukaisena apulaissyyttäjän lähimpänä esimiehenä esteellisyyskysymyksen tutkiminen kuului tälle. Päällikkösyyttäjä katsoi, ettei apulaissyyttäjä ollut jutussa esteellinen, eikä niin muodoin aihetta syyttäjän vaihtamiseen ollut.

Tapaus vahvistaa *syyllisyyskysymyksen selvyyttä* koskevan vaatimuksen seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä: käytännössä edellytetään, että syytetty tunnustaa rikoksen ja/tai, että syyllisyyskysymys on selvä. Merkille pantava on myös RÅ:n *vastuuvapausperusteen* olemassaolon arviointia koskeva kannanotto, jonka mukaan sellaisen arvioinnin tulee tapahtua tuomioistuimessa.

(2)[121] *Katrineholmin piirisyyttäjä* oli 24.7.1993 päättänyt nostaa syytteen pahoinpitelystä ja laittomasta uhkauksesta. *Syytetyn* avustaja oli pyytänyt Linköpingin ylisyyttäjältä seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä. *Ylisyyttäjä* oli päätöksessään katsonut, ettei jutussa ollut edellytyksiä seuraamusluonteiselle syyttämättä jättämiselle RB 20:7.2:n nojalla (extraordinära fall) eikä muutoinkaan ollut syytä muuttaa piirisyyttäjän ratkaisua. Avustaja pyysi RÅ:lta muutosta ylisyyttäjän ratkaisuun. *RÅ:n* päätöksessä viitattiin syyllisyyskysymyksen selvyyttä koskevaan seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytykseen ja todettiin, että sen vuoksi sanotunlainen ratkaisu ei jutussa voinut tulla kysymykseen. Koska juttu tuli tuomioistuimen tutkittavaksi, muutosharkintapyyntö ei muutoinkaan antanut aihetta toimenpiteisiin RÅ:n puolelta.

Syyllisyyskysymyksen selvyyttä koskevan vaatimuksen lisäksi tapaus vahvistaa sen periaatteen noudattamisen, että *tuomioistuimen tutkittavaksi tulevaa syyttäjän ratkaisua ei pääsääntöisesti tutkita* syyttäjälaitoksen sisäisenä muutosharkinta-asiana.

d. Eräs erityistä syyteharkintaa koskeva päätös

RÅ:n tutkimusaineistoon sisältyi viisi sellaista tapausta, joissa esitutkinnan rajoittaminen nojautui erityisen syyteharkinnan odotettavissa olevaan kielteiseen lopputulokseen. Kun erityiseen syyteharkintaan nojaavat ratkaisut eivät ole syyksilukevia, eivätkä siis tässä tutkimuksessa omaksutussa merkityksessä tuomiovallan käyttöön rinnastettavia päätöksiä, noita ratkaisuja ei ole syytä ottaa systemaattisen tarkastelun kohteeksi. Jaksossa IV 2 esitetyn mukaisesti erityisessä syyteharkinnassa huomioon otettavien seikkojen piiri on kuitenkin RÅ:n ohjeiden mukaan vähintäänkin yhtä laaja kuin seuraamusluonteisesti syyttämättä jätettäessä. Tässä mielessä on syytä ottaa esille eräs muutosharkinta-asia, joka koskee jaksossa V C yhtenä tutkimuskohteena olevia vahingontekorikoksia ja on myös yhtäältä RÅ:n ja muiden syyttäjien sekä toisaalta Ruotsin oikeusasiamiehen (JO) harkintavallan käytön rajanvetoa silmällä pitäen merkille pantava.

[121] Riksåklagaren, beslut 1993–04–01, ÅD 272-93.

Tapauksessa Lundin piirisyyttäjä oli päättänyt jättää syytteen nostamatta yksityisasunnossa tapahtuneesta epäillystä lievästä vahingonteosta (åverkan) BrB 12:6:n nojalla. Lainkohdan mukaan, jos lievä vahingonteko on loukannut vain yksityistä oikeutta, syyttäjä saa nostaa syytteen vain jos yleinen etu erityisistä syistä vaatii syytteen nostamista. Asianomistajan muutosharkintapyyntö ylisyyttäjälle ei johtanut toimenpiteisiin. Asianomistajan RÅ:lle osoittama muutosharkintapyyntö jätettiin tutkimatta. Asia oli tutkittu jo kahdessa syyttäjäportaassa, eikä jutussa ollut ilmennyt sellaisia erityisiä syitä, joiden nojalla säännönmukaisesta kahden instanssin periaatteesta olisi ollut aihetta poiketa.

Jutun asianomistaja kanteli syyttäjien ratkaisuista JO:lle, joka totesi ratkaisussaan muun muassa seuraavaa:[122]

»JO:s huvuduppgift är att granska att myndigheterna i sin verksamhet följer lagar och andra författningar samt i övrigt fullgör sina åligganden. Granskningen är av rättslig art och avser främst tillämpningen av gällande förfaranderegler. Däremot brukar JO inte pröva myndigheternas ställningstagande i sak, om dessa bygger på lämplighetsöverväganden eller avser bedömningsfrågor, så länge ställningstagandet faller inom ramen för aktuella författningsbestämmelsers tillämpningsområde.

I frågor som gäller om förutsättningar för åtal är för handen kan olika bedömningar göras i ett visst fall utan att någon av dem kan anses felaktig. JO tar i allmänhet inte upp sådana frågor till utredning om inte det aktuella ställningstagandet framstår som klart lagstridigt. Mot denna bakgrund ger vad som framkommit inte anledning till någon ytterligare åtgärd från min sida.»

JO:n ratkaisussa on siis todettu *syytteen nostamisen* edellytysten arvioimisen olevan sellainen harkintakysymys, jota JO ei yleensä ota selvitettäväkseen. Kun tapauksessa on ollut kysymys erityisen syyteharkintasäännöksen soveltamisesta, jossa harkittavana on pitkälti samanlaiset näkökohdat kuin seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä, on ilmeistä, että JO:n päätöksestä ilmenevä periaate koskee myös viimeksi mainittuja ratkaisuja. Toisin sanoen, seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen edellytysten arviointi on yleensä sellaista tarkoituksenmukaisuusharkintaa, joka kuuluu syyttäjille ja viime kädessä RÅ:lle, eikä ylimmille laillisuusvalvojille.

4. Johtopäätöksiä kanteluinstituutiosta Suomessa ja Ruotsissa

Tutkitun kanteluaineiston *määrän ja laadun* perusteella voidaan todeta, että seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä on sekä Suomessa että

[122] Riksdagens ombudsmän (justitieombudsmannen Jan Pennlöv), beslut 1993–09–14, dnr 3045-1993.

Ruotsissa *kanneltu vain harvoin*. Suomessa näitä kanteluita oli lääninsyyttäjällä neljä ja oikeuskanslerilla seitsemän ja Ruotsissa ylisyyttäjällä kuusi ja valtakunnansyyttäjällä vain yksi.[123] Ruotsissa näihin kantelutapauksiin voidaan rinnastaa odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen nojautuvat esitutkinnan rajoittamispäätökset, mutta niistäkin oli kanneltu ylisyyttäjälle vain neljässä ja RÅ:lle yhdessä tapauksessa. Lisäksi niin Suomessa kuin Ruotsissa kantelujen kohteena olleet ratkaisut liittyivät useimmiten *laadultaan poikkeuksellisiin* tapauksiin, toisin sanoen muunlaisiin kuin tyypillisesti syyttämättä jätettäviin rikoksiin. Tulokset viittaavat siihen, että asianosaisten (etenkin asianomistajien) mahdollinen tyytymättömyys syyttäjien ratkaisutoimintaan ei kummassakaan maassa ainakaan ensi sijassa kohdistu seuraamusluonteisiin syyttämättäjättämispäätöksiin.

Tässä valossa tulosten voitaisiin sanoa viittaavan syyttäjien seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen harkinnan *empiiriseen legitiimisyyteen*. Toisaalta tulokset eivät vielä osoita, että tuo harkinta täyttäisi normatiivisprosessuaalisen teorian ehtoja, sillä kantelut heijastavat lähinnä jutun asianosaisten reaktioita. Syyttämättä jätetyn kannalta seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on yleensä edullinen ratkaisu,[124] jolloin potentiaaliset kantelijat ovat useimmiten asianomistajia. Jos syyttämättäjättämiskäytäntö heijastaa asianomistajien suhtautumista yksittäistapauksissa eli jos syyttämättä jättämiseen päädytään lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa asianomistajalla ei ole vaatimuksia, ei myöskään yleensä ole tahoa, joka ratkaisusta kantelisi. Asianomistajien yksittäistapauksellinen suhtautuminen ei puolestaan ole ratkaisuperuste, joka yksin johtaisi oikeudenmukaiseen ja yhdenvertaiseen rangaistuksen käyttöön. Aineisto ei suppeutensa takia ole tarjonnut mahdollisuutta muodostaa yleisempää kuvaa syyttämättäjättämiskäytännöstä esimerkiksi silmällä pitäen sitä, minkälaisissa ja kuinka vakavissa rikoksissa syyttämättäjättämispäätöksiä *yleensä* tehdään kummassakin maassa. Muun muassa nämä kysymykset tulevat tarkemman tutkimuksen kohteeksi seuraavassa jak-

[123] Suomen osalta tulokset ovat saman suuntaisia kuin vuoden 1991 uudistuksen voimaantulon jälkeen oikeuskanslerinvirastossa toteutetussa seurantatutkimuksessa saatiin, ks. *Jääskeläinen* 1991a s. 17. Tuolloin tarkastelun kohteena olivat oikeuskanslerille ja *kaikille* lääninsyyttäjille saapuneet seuraamusluonteisia syyttämättäjättämispäätöksiä koskeneet kanteluasiat *puolivuotisjaksoina* 1.3. – 31.8.1989 ja 1.3. – 31.8.1991. Oikeuskanslerille oli tehty ensimmäisenä ajanjaksona 4 ja jälkimmäisenä 5 ja vastaavasti lääninsyyttäjille 9 ja 8 kantelua. Kanteluiden määrät ovat siis pysyneet karkeasti samalla alhaisella tasolla myös nyt tutkitussa vuoden 1993 aineistossa.

[124] Koko aineistoon sisältyi vain yksi tapaus, jossa kantelijana oli syyttämättä jätetty, joka piti syyksilukevaa ratkaisua epäoikeutettuna.

sossa (V C). Voidaan kuitenkin todeta, että *asianosaisten keskuudessa* syyttämättä jättäminen ei ole kummassakaan maassa herättänyt sellaista tyytymättömyyttä, joka olisi purkautunut suurena määränä kanteluita.

Syyttämättäjättämissäännöstöjen *tulkinnan* osalta kanteluratkaisuissa esiin tulleet ylempien syyttäjien kannanotot ovat vastanneet tutkimuksen jaksossa III A esiin tuotuja näkökohtia ja periaatteita. Kummassakin maassa ainoat syytteen nostamiseen johtaneet ylimpien syyttäjien ratkaisut ovat liittyneet väkivaltarikoksiin, mikä viittaisi pidättyvyyteen näiden rikostyyppien syyttämättä jättämisessä – Ruotsin osalta siinäkin tapauksessa, että kyse on ollut konkurrenssiperusteen soveltamistilanteesta, jossa uusi rikos ei ilmeisesti vaikuttanut jo tuomittuun rangaistukseen.

Seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskeva *näyttövaatimus* on Ruotsin osalta tullut selkeästi esiin kanteluratkaisuissa: syyllisyyskysymyksen edellytetään olevan selvä. Suomen osalta lääninsyyttäjän aineistoon sisältyneet tapaukset ovat viitanneet siihen, että näyttökynnyksenä pidetään syytekynnystä. Oikeuskanslerin aineistoon ei sisältynyt näyttövaatimusta valaisevia tapauksia.

Kummankaan maan aineistossa ei ollut yhtään sellaista tapausta, jossa kantelun kohteena olisi ollut alle 18-vuotiasta *nuorta* koskenut seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös. Kun kummankin maan säännöstössä syyttämättä jättämisen edellytykset ovat nuorten osalta väljemmät ja ratkaisut voivat koskea vakaviakin rikoksia, kanteluiden puuttuminen antaa hieman tukea sille käsitykselle, että rangaistusjärjestelmän joustaminen juuri nuorten kohdalla olisi yleisesti hyväksyttyä.

Kanteluasioiden käsittelyssä noudatettavissa *menettelyperiaatteissa* on Suomessa ja Ruotsissa useita erovuuksia. *Ensinnäkin* Ruotsissa kantelut tutkitaan säännönmukaisesti vain kerran ja lähinnä ylemmän syyttäjän toimesta, minkä vuoksi kaikista RÅ:lle tehdyistä kanteluista yli puolet (135 kantelua 231:stä) on jätetty tutkimatta. Suomessa taas oikeuskansleri tutkii myös kantelut lääninsyyttäjän kanteluratkaisuista, eikä instanssijärjestystä edellytetä noudatettavaksi, vaan paikallissyyttäjän ratkaisusta suoraan oikeuskanslerille tehty kantelu tutkitaan. *Toinen* periaatteellinen ero on siinä, että Ruotsissa tutkitaan yleensä vain rikosjutun asianosaisten kantelut, kun taas Suomessa tällaista rajoitusta ei ole asetettu. Molemmat edellä mainitut erot johtunevat osaltaan siitä, että oikeuskansleri on myös ylin laillisuusvalvoja, jolloin asioiden tutkintaa ei voida järjestää pelkästään normaaleja muutoksenhakuperiaatteita silmällä pitäen. *Kolmas* ero liittyy kanteluratkaisujen laadintaan ja erityisesti perustelemiseen. Suomessa oikeuskanslerin (apulaisoikeuskanslerin tai hänen varamiehensä) kaikki kantelupäätökset olivat perusteel-

lisia sisältäen vaatimusten ja tapahtumatietojen kuvauksen sekä ratkaisun perustelut. Myös lääninsyyttäjän ratkaisut olivat lähellä samaa tasoa. Ruotsissa ylisyyttäjän ratkaisut olivat pääsääntöisesti hyvin suppeita. Joissakin tapauksissa oli esitetty lyhyet perustelut, mutta useimmiten perustelu sisälsi vain asianomaisten lainkohtien sisällön. Kun paikallissyyttäjät eivät Ruotsissa perustele ratkaisujaan lainkaan (muissa kuin LUL-tapauksissa) ja kun RÅ ei tutki ylisyyttäjän jo ratkaisemaa asiaa, pahimmillaan kantelija saattoi saada kolmen syyttäjäportaan päätökset ilman, että niissä missään olisi esitetty perusteluja.[125] Syyttäjän kirjallisessa menettelyssä syntyvän päätöksenteon legitiimisyyden kannalta ratkaisujen perustelemattomuutta on pidettävä vakavana puutteena. Toiselta puolen on todettava, että Ruotsissa kantelut on ratkaistu erittäin nopeasti, kun taas Suomessa oikeuskanslerin päätösten perusteellisuus osaltaan hidastaa ratkaisuprosessia. Ratkaisun perustelut tai perustelemattomuus ei kuitenkaan näytä vaikuttavan kanteluiden määrään; molemmissa maissa kantelumäärät ovat samaa alhaista tasoa.

Tutkittuun aineistoon sisältyi useita ylemmän syyttäjän *toimenpiteisiin* johtaneita tapauksia, vaikka kantelujen määrä on ollut pieni. Jo tämän perusteella voitaisiin todeta, että kanteluinstituutio ei ole tarpeeton. Kantelu tarjoaa myös tuomioistuinkäsittelyä kevyemmän ja usein nopeamman keinon hakea muutosta syyttäjän ratkaisuun. Kun Ruotsissa ei ole järjestetty syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuutta, kantelu on syyttämättä jätetyn ainoa oikeusturvakeino syyttömyysolettaman kumoamista vastaan. Asianomistajalla puolestaan on sekä Ruotsissa että Suomessa mahdollisuus käyttää myös omaa syyteoikeuttaan seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen jälkeen.

[125] Kahdessa RÅ:n aineistoon sisältyneessä tapauksessa kantelija oli nimenomaisesti kritisoinut syyttäjän päätöksen perustelemattomuutta.

C SYYTTÄMÄTTÄJÄTTÄMISPÄÄTÖKSET

1. Tutkimuksen tarkoitusperistä ja metodeista

Suomessa ja Ruotsissa tuotetut oikeustilastot sisältävät tietoja syyttämättäjättämispäätösten lukumääristä eräissä lähinnä rikoslajin ja rikoksentekijän iän mukaan jaotelluissa ryhmissä. Eri päätösperusteiden (syyttämättäjättämissäännösten) käyttöä kuvaavien tietojen nojalla voidaan myös tehdä karkeita päätelmiä syyttämättä jättämisen syistä noissa ryhmissä. Tarkempaa tietoa syyttämättä jättämisen aineellisista kriteereistä ja näyttö- tai oikeuskysymysten selvyydelle asetetuista vaatimuksista ei sitä vastoin ole tilastoista saatavissa.

Yhden maan kansallisten tilastotietojen perusteella voidaan seurata syyttämättäjättämiskäytännön kehitystä ja esimerkiksi erilaisten lainmuutosten vaikutusta siihen, sekä tutkia soveltamiskäytännön alueellisia eroja. Tällaiseenkin, kansallisella tasolla tapahtuvaan syyttämättäjättämiskäytännön tilastolliseen tarkasteluun liittyy monenlaisia pulmia. Jos vertailtavana on syyttämättäjättämiskäytäntö kahdessa eri maassa ja siis kahdessa erilaisessa rikosoikeudellisessa järjestelmässä, tilastollisen vertailun vaikeudet ovat luonnollisesti suuremmat. Jo syyttämättäjättämissäännökset, rikostunnusmerkistöt ja rangaistusasteikot ovat kaikki osittain erilaisia. Lisäksi käytännön muotoutumiseen vaikuttavat useat muut asianomaisissa maissa omaksutut instituutiot ja järjestelyt, joista Suomen ja Ruotsin välisessä vertailussa tärkeitä ovat esillä olleet erot rangaistusmääräysmenettelyissä, esitutkinnan rajoittaminen, erityiset syyteharkintasäännökset sekä asianomistajarikoksia ja virallisen syytteen alaisia rikoksia koskeva erilainen sääntely.

Näistä syistä esimerkiksi syyttämättä jättämisen *yleisyyden* vertaaminen kahden eri maan välillä on pulmallista. Jos syyttämättäjättämispäätösten määrä kahdessa maassa olisi vaikkapa yhtä suuri, mutta päätöksentekokriteerit ovat erilaiset ja syyttämättä jätetyt rikokset vastaavasti erilaisia ja ratkaisut jakaantuvat eri tavoin moitittavuudeltaan eri asteisiin tekoihin, ei olisi mie-

lekästä sanoa, että syyttämättä jättäminen on vertailumaissa yhtä yleistä. Syyttämättä jättämisen käytön ja merkityksen vertaamisessa on siten keskeistä, *minkälaisissa rikostapauksissa ja minkälaisin kriteerein* syyttämättä jättämiseen päädytään. Tutkimuksen ulottaminen tälle syvyydelle asettaa kaksi metodista perusvaatimusta. Ensinnäkin, tällaista tarkastelua ei voida tehdä *pelkästään* tilastotietojen perusteella. Toiseksi, tällainen tarkastelu on mahdollista tehdä vain *rikoslajeittain*.

Syyttämättä jättämisen aineellisten kriteerien kannalta olisi pyrittävä selvittämään syyttämättä jätettyjen tekojen moitittavuutta eli tekojen haitallisuutta (vahingollisuutta ja vaarallisuutta) ja tekijöiden syyllisyyttä. Rikoksentekijään liittyviä kriteereitä puolestaan ovat nuoruus, syyntakeisuus ja rikoksen uusiminen. Teon ulkopuolisia päätöksentekokriteereitä taas ovat kohtuusnäkökohdat ja rangaistuksen tarkoituksettomuus. Tutkimusteeman kannalta keskeisiä ovat myös syyttämättä jättämisen kriteereihin liittyvät kysymykset asianosaisten suhtautumisesta tekoon, sillä ne ilmentävät syyttäjän tuomitsemistoimintaan rinnastettavan vallankäytön sisältöä. *Syyttämättä jätetyn* osalta merkityksellinen on etenkin hänen suhtautumisensa syyllisyyskysymykseen: onko hän myöntänyt vai kiistänyt rikoksen ja mikä on ollut mahdollisen kiistämisen peruste. Vastaukset näihin kysymyksiin antavat viitteitä siitä, kuinka tutkimuksen II luvussa asetettuihin ehtoihin syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa on käytännössä suhtauduttu. Vastaavasti *asianomistajien* suhtautumisen vaikutusta syyttämättä jättämiseen voidaan tutkia sen valossa, päädytäänkö syyttämättä jättämiseen vain sovituissa jutuissa vai myös tapauksissa, joissa asianomistajalla on rangaistus- ja/tai korvausvaatimuksia rikoksentekijää kohtaan ja kuinka suuri merkitys noilla vaatimuksilla tai niiden puuttumisella näyttäisi olevan syyttäjän päätöksenteossa.

Syyttämättäjättämispäätöksistä ja niihin liittyvästä esitutkinta-aineistosta voidaan poimia sellaisia seikkoja, joiden säännösten tulkinnasta jaksossa III A esitetyn nojalla *pitäisi* olla relevantteja ratkaisukriteereitä. Varmuutta siitä, mitä seikkoja asianomainen syyttäjä on kussakin yksittäistapauksessa painottanut, ei luonnollisestikaan voida saada. Tällaista varmuutta ei voida saavuttaa edes tutkittaessa Suomessa tehtyjä (eli perusteltuja) syyttämättäjättämispäätöksiä, sillä päätöksissä esiintyvät perustelut, joilla ratkaisu on pyritty justifioimaan, eivät välttämättä ole täysin yhteneväisiä niiden kriteerien kanssa, jotka ovat sisältyneet syyttäjän päätösheuristiikkaan (justifioinnista ja heuristiikasta ks. *Klami* 1983 *passim.*). Esitutkinta-aineistosta voidaan kuitenkin nostaa esiin rikostapauksen arvioinnissa *normaalisti* merkityksellisiä seikkoja, joiden avulla muodostuu kuva siitä, millaisissa tapauksissa syyttämättä jättämiseen on *yleensä* päädytty.

Esitetyistä lähtökohdista syyttämättäjättämispäätöksistä ja niiden taustamateriaalista kerättävä tieto muodostuu monipuoliseksi. Kun nämä tiedot ovat pitkälti rikoslajikohtaisia, kovin monen rikostyypin mukaan ottaminen ei ole näyttänyt mahdolliselta. *Rikoslajien valinnassa* tutkimuksen rajaamista harvoihin rikostyyppeihin voidaan kompensoida valitsemalla sellaisia rikoslajeja, joissa tehtyjen seuraamusluonteisten syyttämättäjättämispäätösten määrä ja siten käytännöllinen merkitys on suurin. Tilastotietojen perusteella tällainen kohdentaminen näyttää hyvinkin mahdolliselta: suuri osa ratkaisuista keskittyy melko harvoihin rikostyyppeihin.

Normatiivis-prosessuaalisen teorian muodostamisessa on pidetty silmällä tavallisia rikoksia, joilla on *asianomistaja*. Vastaavasti ylemmille syyttäjille tehtyjen kanteluiden empiirisen tutkimisen eräänä tarkoituksena oli sen selvittäminen, kuinka asianomistajat suhtautuvat heitä koskevan rikosasian ratkaisemiseen seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä. Näistä syistä on tarkoituksenmukaista kohdentaa myös syyttämättäjättämispäätösten tarkempi tutkiminen sellaisiin rikoslajeihin, joissa on asianomistaja. Näin voidaan hahmottaa kuvaa siitä, millaisia ylipäätään ovat syyttämättä jättämiseen johtaneet tapaukset, jotka siis saattavat olla asianomistajan kantelun kohteena. Kuten edellä tämän luvun jaksossa B todettiin, asianomistajien kanteluiden pelkästä määrästä ei voida tehdä luotettavia johtopäätöksiä, jollei samalla ole kuvaa siitä, millaisia ja millaisin perustein tehtyjä syyttämättäjättämispäätökset yleensä ovat. Jos syyttämättäjättämispäätökset on tehty lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa asianomistaja ja rikoksesta epäilty ovat sopineet jutun, kanteluitakaan ei juuri ole odotettavissa.

Kun kysymys on oikeusvertailevasta tutkimuksesta, rikoslajit on vertailukelpoisuuden saavuttamiseksi valittava siten, että niiden *tunnusmerkistöt* kummassakin maassa olisivat lähellä toisiaan. Lisäksi on huomattava se edellä jaksossa IV 2 esiin tullut seikka, että niissä rikoslajeissa, joihin Ruotsissa liittyy erityinen syyteharkintasäännös, ei ilmeisesti ole odotettavissa seuraamusluonteisia syyttämättäjättämispäätöksiä, koska RÅ:n ohjeiden mukaan erityiset syyteharkintasäännökset ovat ensisijaisia seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskeviin säännöksiin nähden.

Esitettyjen näkökohtien nojalla on perusteltua kohdentaa tutkimus *varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksiin*. Kysymys on tällöin perinteisistä rikostyypeistä, joissa on asianomistaja. Näiden rikostyyppien yleisyyden ja usein yksilöuhria koskettavan luonteen vuoksi voidaan otaksua, että ihmiset muodostavat käsityksensä rikosoikeusjärjestelmän toiminnasta ainakin perinteisen rikollisuuden alueella paljolti juuri näissä rikostyypeissä tehtävien ratkaisujen perusteella. Valtakunnallisten tilastojen perusteella nämä ri-

kostyypit kattavat *noin puolet* kaikista syyttämättäjättämispäätöksistä kummassakin maassa. Mainitut rikokset täyttävät myös tunnusmerkistöjen samankaltaisuutta kummassakin maassa koskevan vaatimuksen. Identtisiä säännökset eivät kuitenkaan ole. Rikostyyppien tunnusmerkistöt on esitetty *liitteessä 3* sellaisina kuin ne ovat olleet tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona eli vuonna 1993.

> *Varkausrikoksia* koskevista säännöksistä on syytä panna merkille etenkin *rangaistusasteikoissa olevat erot.* Suomessa näpistyksestä voi seurata vain sakkoa, mutta Ruotsissa myös vankeutta. Varkaudesta puolestaan voi seurata Suomessa myös sakkoa, mutta Ruotsissa vain vankeutta. Suomessa näpistys sekä eräisiin läheisiin kohdistunut varkaus ovat *asianomistajarikoksia, joihin liittyy erityinen syyteharkintasäännös*: virallinen syyttäjä ei saa nostaa niistä syytettä, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista (ks. tarkemmin RL 28:15). Ruotsissa eräisiin läheisiin kohdistunutta näpistystä ja varkautta koskee *erityinen syyteharkintasäännös*, jonka mukaan virallinen syyttäjä saa nostaa niistä syytteen vain jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi tai jos »åtal är påkallat ur allmän synpunkt» (ks. tarkemmin BrB 8:13).
>
> *Vahingontekorikoksista* Suomessa lievä vahingonteko ja vahingonteko ovat *asianomistajarikoksia*, jos rikoksen kohteena on ollut ainoastaan yksityinen omaisuus (ks. RL 35:6). Ruotsissa lievään vahingontekoon (åverkan) liittyy *erityinen syyteharkintasäännös*, jonka mukaan, jos rikos on loukannut vain yksityistä oikeutta, virallinen syyttäjä saa nostaa siitä syytteen vain, jos »åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt» (ks. BrB 12:6).
>
> *Pahoinpitelyrikoksista* merkille pantavia ovat rangaistusasteikoissa olevat erot. Suomessa pahoinpitelyn perusmuodosta voi seurata myös sakkoa, mutta Ruotsissa vain vankeutta. Suomessa lievä pahoinpitely ja pahoinpitely olivat tutkimusajankohtana pääsääntöisesti *asianomistajarikoksia*. Teot olivat kuitenkin virallisen syytteen alaisia mm. silloin, kun pahoinpitely tehtiin julkisessa paikassa tai siinä käytettiin asetta tai muuta hengenvaarallista välinettä (ks. tarkemmin RL 21:14 laissa 491/1969).[126]

On ilmeistä, että syyttämättäjättämissäännösten soveltamisessa esiintyy kummassakin maassa *alueellisia eroja.* Alueellisten erojen luotettava selvittäminen jo yhdessä maassa vaatisi kuitenkin niin laajaa empiiristä aineistoa, että tähän tutkimukseen, jonka kohteena on kaksi maata, tällaista tehtävää

[126] Vrt. nykyisin ainoastaan 15 vuotta täyttäneeseen henkilöön kohdistunut lievä pahoinpitely on asianomistajarikos, ks. RL 21:16 laissa 578/1995.

ei ole ollut mahdollista sisällyttää. Tässä tutkimuksessa on siten rajoituttava kummankin maan *järjestelmän* ja soveltamiskäytännön *keskeisten piirteiden* analyysiin. Näistä lähtökohdista jo yhden kummankin maan syyttäjänviraston ratkaisukäytännön empiirisen tutkimisen voidaan olettaa tuovan esiin keskeisimmät syyttäjän päätöksenteon piirteet ja erot vertailumaissa. Säännöstöjen tausta-arvoista ja tavoitteista sekä tilastotiedoista nousee kuitenkin esiin eräs lähemmän tarkastelun ansaitseva kokonaisuus, nimittäin seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen soveltaminen *nuoriin*. Nuorten erityisasemaa on molempien maiden kriminaalipolitiikassa voimakkaasti korostettu, ja tämä suuntaus vahvistunee edelleen. Nuorten kohteluun mahdollisesti liittyvien erityispiirteiden hahmottamiseksi näyttäisi tarkoituksenmukaiselta kohdentaa tutkimus erikseen juuri nuorten juttuja käsittelevien syyttäjien ratkaisukäytäntöön.

Vaikka tutkimusteeman kannalta on keskeistä järjestelmän ja soveltamiskäytännön keskeisten piirteiden analyysi eikä soveltamiskäytäntöjen alueellisten erojen tarkastelu, voitaisiin puoltaa sellaisten yksittäisten virastojen valitsemista, joissa käytäntö tilastotietojen perusteella vastaisi valtakunnallista keskitasoa. Joka suhteessa »keskimääräisen» viraston löytäminen ei kuitenkaan näytä mahdolliselta, sillä tilastollisesta yhdenmukaisuudesta huolimatta ratkaisukäytäntö ja tosiasiassa noudatetut ratkaisukriteerit (jotka eivät näy tilastoissa) saattavat eri syyttäjien ja eri virastojen kesken vaihdella.[127] »Keskimääräisyyteen» liittyvien pulmien takia näyttää perustellummalta painottaa valinnassa viraston oletettavasti oikeaksi katsottavaa ratkaisukäytäntöä. Käytäntöjen ohjaaminen on ylempien syyttäjien tehtävä ja eräs keino siihen on syyttäjäkoulutus. Tältä kannalta Ruotsin osalta *Danderydin syyttäjäviranomaisen* valinta näyttää perustellulta: viraston päällikkö on toiminut vuosikausia RÅ:n järjestämien syyttäjäkurssien johtajana, ja siinä ominaisuudessa

[127] Esimerkki valaisee asiaa. Olettakaamme, että kolmessa syyttäjänvirastossa esimerkiksi varkausrikoksia koskevien syyttämättäjättämispäätösten suhteellinen osuus on yhtä suuri. Tosiasiassa virastossa A päätösten pääasiallisena ratkaisukriteerinä on kuitenkin pidetty asianosaisten kesken saavutettua sovintoa, virastossa B tekijän ensikertalaisuutta ja virastossa C tekojen normaalitapausta vähäisempää haitallisuutta. Eri päätösperusteiden tilastollisesti yhtä taaja soveltaminenkaan ei välttämättä merkitse samanlaista soveltamiskäytäntöä. Esimerkiksi virastossa A voidaan tosiasiassa tulkita konkurrenssiperusteen soveltamiskriteeriä »rikos ei...olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään» huomattavasti tiukemmin (esim. vaikutus saa olla enintään 10 %) kuin virastossa B (jossa vaikutus saa olla 30 %), mutta tällä perusteella tehtyjen tiettyä rikostyyppiä koskevien ratkaisujen suhteellinen määrä voi olla siitä huolimatta sama, jos viraston A alueella esiintyy enemmän sarjarikollisuutta.

kouluttanut yli 200 syyttäjää. Tämän perusteella voi olettaa hänen ja ehkä myös hänen johtamansa viraston ratkaisukäytännön vastaavan sitä, mikä syyttäjälaitoksen johdossa on katsottu oikeaksi.[128]

Danderydin valintaa voi tosin kritisoida siinä mielessä, että viraston toimialueen kuntien (Täby, Danderyd, Lidingö, Österåker, Vaxholm ja Vallentuna, jotka sijaitsevat Tukholman ympäristössä) väestöstä kuuluu keskimääräistä suurempi osa ylempiin sosiaaliryhmiin (minkä ei sinänsä pitäisi vaikuttaa ratkaisukriteereihin). Oikeusvertailevasta näkökulmasta tämä voidaan ottaa huomioon siten, että kummastakin maasta valittavat virastot ovat *keskenään* mahdollisimman hyvin vertailukelpoisia. Kun Danderydin syyttäjäviranomaiseen on kuulunut kuusi syyttäjää ja piirin asukasluku on noin 190.000, niin suuruutensa, maantieteellisen sijaintinsa ja asukkaiden sosiaalisen aseman puolesta lähinnä vastaava syyttäjäviranomainen Suomessa on tutkimusajankohtana ollut *Espoon nimismiespiiri*. Espoon nimismiespiiriin kuuluneet Espoon ja Kauniaisten kaupungit ovat Helsingin ympäristökuntia, joissa on yhteensä noin 170.000 asukasta, joista keskimääräistä useammat kuuluvat ylempiin sosiaaliryhmiin. Piirin syyteasiainosastolla on tutkimusajankohtana ollut niin ikään kuusi päätoimista syyttäjää.

Nuoria koskevan syyttämättäjättämiskäytännön tutkimisen osalta valinta näyttää helpolta, jos lähtökohdaksi otetaan nuorten juttuihin erikoistuneiden syyttäjien ratkaisutoiminta. Sellaisia syyttäjäyksiköitä, joissa olisi useita nuorten juttuihin edes jossain määrin erikoistuneita syyttäjiä, ei Suomessa ole ollut muita kuin *Helsingin kaupunginviskaalinvirasto*. Helsingin kanssa parhaiten vertailukelpoinen on puolestaan *Tukholman syyttäjänvirasto*.

Tämän mukaisesti tutkimuksen kohteeksi on valittu varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksia koskevat syyttämättäjättämispäätökset Espoon, Helsingin, Danderydin ja Tukholman syyttäjäpiireissä. Otanta on ulotettu ajallisesti *yhteen kalenterivuoteen* aineiston riittävän laajuuden takaamiseksi, eri vuodenaikojen lomista yms. syistä mahdollisesti johtuvien päätösten määriä

[128] Tukholman läänin ylisyyttäjä (nykyinen apulaisvaltakunnansyyttäjä) Solveig *Rieberdahl* (haastattelu 25.1.1994) ja RÅ:n kanslian valvontatoimiston päällikkö (nykyinen SPM:n päällikkö) Gunnel *Lindberg* (haastattelu 26.1.1994) ovat pitäneet Danderydin syyttäjäviranomaista parhaana esimerkkinä siitä, kuinka järjestelmän tarjoamia mahdollisuuksia (esim. esitutkinnan rajoittamista) voidaan tehokkaasti hyödyntää. Danderydissä voi siten odottaa olevan keskimääräistä enemmän esitutkinnan rajoittamispäätöksiä, mutta tämä ei ole tutkimuksen tämän osan tarkoitusperien kannalta haitaksi. Esitutkinnan rajoittaminen nojautuu odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen, joten sen voi arvioida vähentävän syyttämättäjättämispäätösten määrää, mutta se ei vaikuta syyttämättä jättämisessä sovellettuihin *ratkaisukriteereihin*.

koskevien vaihteluiden vaikutuksen eliminoimiseksi sekä karkean vertailukelpoisuuden säilyttämiseksi valtakunnallisiin tilastoihin. Kun tiedot on kerätty pääasiassa vuoden 1994 aikana, on kohteeksi valittu viimeinen täysi kalenterivuosi eli *vuoden 1993* aineisto. Espoon ja Danderydin osalta kohteena ovat olleet kummankin viraston kaikkien *kuuden syyttäjän* kaikki mainittuja rikoslajeja koskevat syyttämättäjättämispäätökset. Tukholman osalta otantaan ovat kuuluneet nuoriso-osaston (åklagarkammare C 5) kaikkien *kahdeksan syyttäjän* alle 18-vuotiaita koskevat *LUL-päätökset* ja Helsingin osalta nuorten juttuja käsitelleellä osastolla (osasto 7) toimineista syyttäjistä niin ikään kahdeksan syyttäjän alle 18-vuotiaita koskevat ratkaisut mainituissa rikoslajeissa. Tukholmassa mainitut syyttäjät käsittelivät pelkästään alle 18-vuotiaita koskevia juttuja, kun taas Helsingissä otantaan kuuluneilla syyttäjillä oli myös täysi-ikäisten rikosasioita. Tässä suhteessa ratkaisujen lukumäärät eivät siis ole vertailukelpoisia Tukholmassa ja Helsingissä. Espoon ja Danderydin osalta vertailukelpoisuus on mainitussa suhteessa parempi.

Danderydin osalta otantaan kuuluivat myös odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen perustuneet esitutkinnan rajoittamispäätökset (etr). Koska esitutkinnan rajoittaminen ei voi perustua odotettavissa olevaan LUL:n nojalla tehtävään syyttämättä jättämiseen[129] ja kun alle 18-vuotiaiden osalta syyttämättä jättäminen tapahtuu lähes yksinomaan LUL:n nojalla, etr-päätöksiä ei Tukholman syyttäjänviraston C 5 -osastolla ole käytännössä tehty.

Kustakin syyttämättäjättämispäätöksestä tai etr-päätöksestä ja siihen liittyvästä esitutkintapöytäkirjasta on etsitty tutkimusta varten tarpeelliset tiedot, jotka on merkitty erityisille tutkimusta varten suunnitelluille lomakkeille.[130] Kutakin rikoslajia varten on ollut oma lomaketyyppinsä ja kustakin sjp- tai etr-ratkaisusta on siis täytetty yksi lomake. Lomakkeilta tiedot on tallennettu Microsoft Access 2.0 -ohjelmalla valmistettuun tietokantaan. Kerätyt tiedot ja vastaavasti tietokannan tietosisältö on esitetty *liitteessä 4*.

Systemaattisesti on näyttänyt tarkoituksenmukaisemmalta esittää selostetun tutkimuksen tulokset ennen valtakunnallisia tilastotietoja. Näin tilastotietojen analysointiin on etenkin tutkituissa rikoslajeissa, mutta myös muutoin paremmat valmiudet.

---

[129] Ks. edellä jakso IV 3 alav. 34 jälkeen.

[130] Kun Ruotsissa muilla kuin LUL:n perusteella tehtyjä syyttämättäjättämispäätöksiä ei säilytetä erikseen, on niiden poimiminen ja tutkimuksen toteuttaminen Danderydin syyttäjänviraston osalta edellyttänyt kaikkien vuonna 1993 päättyneiden noin 2000 jutun asiakirjojen (vast. noin 10 arkistohyllymetrin) läpikäymistä.

2. Tutkimustulokset

2.1 Tutkimusaineisto

Selostettu otanta tuotti yhteensä 471 tapausta, joista tasan 400 syyttämättäjättämispäätöstä ja 71 esitutkinnan rajoittamispäätöstä. Tutkimusaineisto virastoittain ja rikoslajeittain on esitetty taulukossa V 6, jossa suluissa olevat luvut osoittavat esitutkinnan rajoittamispäätösten määriä. Taulukossa, samoin kuin myöhemmissä taulukoissa ja kuvioissa, on tilastoyksikkönä kustakin rikoksesta ja jokaisesta siihen osallisesta tehty syyttämättäjättämisratkaisu (vast. ratkaisu, jolla esitutkintaa on rajoitettu). Jos toisin sanoen kaksi henkilöä on ollut osallisena yhteen rikokseen tai yksi henkilö on tehnyt kaksi rikosta, molemmat tapaukset tuottavat kaksi tilastoyksikköä, jos ne on ratkaistu seuraamusluonteisilla syyttämättäjättämispäätöksillä (tai sellaiseen nojautuvalla esitutkinnan rajoittamispäätöksellä). Tämä vastaa syyttäjän todellista päätöksentekotilannetta: jokaisen osallisen jokaisesta rikoksesta on tehtävä ratkaisu.[131]

Taulukko V 6: Tutkimusaineisto rikoslajeittain ja virastoittain[132]

Rikoslaji/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma	Yhteensä
Varkaus	33	34	114 (41)	93	274
Vahingonteko	17	10	13 (13)	13	53
Pahoinpitely	48	12	10 (17)	3	73
Yhteensä	98	56	137 (71)	109	400

Suluissa esitutkinnan rajoittamispäätökset
Yritykset ja avunannot sisältyvät lukuihin

[131] Tämä vastaa Ruotsin rikostilastojen *(brottstatistik)* niitä tilastoja, joissa tilastoyksikkönä on *brottsdeltagande.* Valtakunnallisessa tilastotuotannossa Suomessa ja Ruotsissa noudatettavat periaatteet tulevat lähemmin esille jäljempänä jaksossa V C 3.

[132] Valtakunnallisten oikeustilastojen ilmestyttyä tutkimusaineistoa on ollut Danderydin ja Espoon osalta mahdollista verrata tilastolukuihin. *Statistiska centralbyrån* tilaston »brottsdeltaganden efter brottsart samt beslut i åtalsfrågan, år 1993, tabell 304» perusteella Danderydin syyttäjänvirastossa (Täbyn ja Lidingön poliisipiirit) oli tehty seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös 115 varkausrikoksessa, 15 vahingontekorikoksessa ja 13 pahoinpitelyrikoksessa. Kuten tekstissä on todettu, noudattamani tilastointiperiaate on ollut juuri »brottsdeltagande», ja ratkaisujen lukumäärät tilastossa ja tutkimusaineistossa ovatkin varsin yhdenmukaiset. Vastaavasti *Tilastokeskuksessa* pyynnöstäni tulostetun tilaston »syyttämättä jätetyt rikoksittain syyttämättäjättämisperusteen mukaan 1993, Espoon

Aineiston perusteella syyttämättäjättämispäätösten *kokonaismäärä* on Danderydissä ja Tukholmassa suurempi kuin Espoossa ja Helsingissä, kuten Ruotsin laajana pidetty seuraamusluonteinen syyttämättäjättämiskäytäntö huomioon ottaen saattoi odottaakin. Etenkään Helsingin ja Tukholman luvut eivät kuitenkaan ole suoraan vertailukelpoisia, sillä – kuten yllä todettiin – ne Helsingin syyttäjät, jotka ovat tehneet otantaan sisältyneet 56 syyttämättäjättämispäätöstä, ovat käsitelleet myös täysi-ikäisten juttuja, kun taas Tukholman 109 syyttämättäjättämispäätöstä tehneet syyttäjät ovat käsitelleet pelkästään alle 18-vuotiaiden juttuja. Toisaalta Tukholman luvuista puuttuvat syyttämättäjättämispäätökset sellaisista vähäisistä rikoksista, joista on säädetty vain sakkoa, jolloin LUL-pöytäkirjaa ei tarvitse laatia. Danderydissä taas on tehty esitutkinnan rajoittamispäätös 71 asiassa, jotka – mikäli tutkintaa olisi jatkettu ja *mikäli* ne olisi kyetty selvittämään – olisi todennäköisesti ratkaistu seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä. Kuten toisaalta myöhemmin ilmenee, etr-ratkaisut tehdään usein tutkinnan alkuvaiheessa, jolloin jutun selviämisestä ei ole vielä mitään varmuutta. Todennäköisesti vain osa mainituista 71 jutusta olisi tosiasiassa voinut päätyä *seuraamusluonteiseen* syyttämättä jättämiseen, jos tutkintaa olisi jatkettu. Tutkimuksen tässä jaksossa ratkaisujen absoluuttisia lukumääriä tärkeämpää on kuitenkin pyrkiä hahmottamaan mahdollisimman monipuolista kuvaa siitä, *minkälaisissa rikostapauksissa ja minkälaisin kriteerein* kummassakin maassa ylipäänsä päädytään syyttämättä jättämiseen. Syyttämättä jättämisen *yleisyyden* vertaa-

---

nimismiespiiri» perusteella seuraamusluonteisia syyttämättäjättämispäätöksiä oli tehty varkausrikoksissa 35, vahingonteoissa 15 ja pahoinpitelyissä 44. Tämä tilasto (kuten Suomessa yleensäkin syyttämättäjättämispäätöksiä koskevat tilastot) kuvaa syyttämättäjättämispäätösten lukumääriä. Pahoinpitelyiden määrässä oleva ero johtuukin siitä, että neljässä päätöksessä oli jätetty syyttämättä saman tekijän kaksi pahoinpitelyä. Varkauksissa ja vahingonteoissa olevia pieniä eroja en ole kyennyt vastaavalla tavalla paikallistamaan. Sinänsä se, että tilaston ja tutkimusaineiston tapauslukumäärät eivät juuri poikkea toisistaan, ilmentää sitä, että syyttämättäjättämispäätöksissä on tavallisesti jätetty syyttämättä yksi rikos. Kun tutkimuksen yksikkönä on pidetty rikososallisuutta, niiden määrää suhteessa päätösten määrään ei kuitenkaan ole pidetty erityisesti silmällä. – Helsingin ja Tukholman osalta vertailu tilastotietoihin ei ole ollut mahdollinen, koska aineistossa on vain kahdeksan kummankin viraston syyttäjän ratkaisut, joista ei luonnollisestikaan ole tilastotietoja. Kun Tukholman aineistossa on kyse LUL-tapauksista, joista Ruotsissakin laaditaan numeroidut päätökset (kuten Suomessa kaikista päätöksistä), merkittävää virhemahdollisuutta ei käytännössä ole ollut. – Kokonaisuutena voidaan todeta, että käsillä on ollut juuri se aineisto, josta on muodostunut asianomaisten virastojen tai syyttäjien ratkaisuja kuvaavat tilastoluvut vuonna 1993.

minen (kaikkine pulmineen) on tehtävä kummankin maan valtakunnallisten oikeustilastotietojen perusteella.

2.2 Eri päätösperusteiden käytöstä

Eri päätösperusteiden soveltaminen kussakin virastossa ilmenee taulukosta V 7, jossa avoimet luvut osoittavat kaikkien ratkaisujen määrää ja suluissa olevat luvut alle 18-vuotiaita koskevien ratkaisujen määrää Espoossa ja Danderydissä.

Taulukko V 7: Päätösperusteiden jakauma

Päätösperuste/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
Vähäisyys	58 (1)	2	40 (2)	–
Nuoruus	23 (23)	49	53 (53)	103
Kohtuus	15 (5)	3	–	–
Konkurrenssi	2 (–)	2	40 (1)	6
Mielenhäiriö	–	–	4 (–)	–
Yhteensä	98 (29)	56	137 (56)	109

Vähäisyys = RVA 15.2 1-k tai RB 20:7.1 1-k
Nuoruus = RVA 15.2 2-k tai LUL 1 ja 6
Kohtuus = RVA 15 a 1-k tai RB 20:7.1 2-k ja 20:7.2
Konkurrenssi = RVA 15 a 2-k tai RB 20:7.1 3-k
Mielenhäiriö = RB 20:7.1 4-k

Suluissa alle 18-vuotiaiden osuudet Espoossa ja Danderydissä

Espoossa reilusti yli puolet (59 %) kaikista otannan syyttämättäjättämispäätöksistä on tehty vähäisyysperusteella, 23 % nuoruusperusteella ja 15 % kohtuusperusteella. Huomiota herättää konkurrenssiperusteen soveltamisen vähäisyys: näitä ratkaisuja sisältyi Espoon otantaan vain kaksi kappaletta. Danderydissä ratkaisut ovat jakautuneet melko tasan vähäisyys-, nuoruus- ja konkurrenssiperusteiden kesken, LUL:n eri perusteiden nojalla tehtyjen päätösten yhteismäärän ollessa vähän kahta muuta ryhmää suurempi. Helsingissä ja Tukholmassa – joiden osalta kysymys on vain alle 18-vuotiaita koskevista ratkaisuista – on sovellettu lähes yksinomaan nuoruusperusteita. Kohtuusperusteiden ryhmään sijoitetun RB 20 luvun 7 §:n 2 momentin perusteen (extraordinära fall) soveltamattomuus johtuu toimivaltarajoituksesta, jonka mukaan vain ylisyyttäjä sai soveltaa perustetta.[133] Sitä vastoin RB 20 luvun

[133] Ks. jakso III A 2.3 *b2*. alav. 108 kohdalla.

7 §:n 1 momentin 2-kohdan perusteen (villkorlig dom) soveltamiselle ei ole ollut toimivaltarajoituksista johtuvaa estettä, joten tulos (ei ainoatakaan tapausta) osoittaa melkoista pidättyvyyttä tuon perusteen soveltamisessa. RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 4-kohdan mukainen mielenhäiriö on ollut Danderydissä päätösperusteena neljässä tapauksessa. Tältä osin tapausten vähyys ei ilmeisesti johdu pidättyvästä soveltamiskäytännöstä, vaan sellaisten tapausten harvinaisuudesta, joissa tuo peruste ylipäänsä voi tulla sovellettavaksi.

Merkille pantavaa on, että Espoossa ja Helsingissä on sovellettu vähäisyysperustetta nuoriin yhteensä vain kolmessa tapauksessa. Tämä viittaa siihen, että eri säännösten soveltamisjärjestyksestä annettua ohjetta (vähäisyysperusteen ensisijaisuudesta) ei noudatettaisi Espoossa ja Helsingissä. Osan nuoruusperusteen soveltamistapauksista täytynee toisin sanoen olla sellaisia, että syyttämättä jättäminen myös vähäisyysperusteella olisi ollut mahdollista – muussa tapauksessa syyttämättäjättämismahdollisuuden käyttäminen ei olisi ollut johdonmukaista, vaan vähäisiä lainrikkomuksia olisi saatettu syytteeseen. Danderydissä ja Tukholmassa nuoriin sovelletaan lähes yksinomaan LUL:ia, jonka ensisijaisuus onkin RÅ:n ohjeiden mukainen. Ruotsin osalta on merkille pantavaa myös se, että vaikka konkurrenssiperustetta muutoin sovelletaan paljon, näin ei tapahdu nuorten kohdalla. Olisi tosin mahdollista, että LUL:ia sovellettaisiin siinä mielessä konkurrenssiperusteen tavoin, että useista rikoksista joidenkin osalta syyte jätettäisiin nostamatta LUL:n nojalla, vaikka toisista nostettaisiin syyte. Käytännössä näin ei ollut kuitenkaan menetelty tutkituissa asioissa. Tällaisen ratkaisun poikkeuksellisuus käy ilmi myös seuraavasta päätöksestä:[134]

> Danderydin syyttäjäviranomaisessa toiminut ylimääräinen syyttäjä oli jättänyt syytteen nostamatta LUL:n nojalla eräistä rikoksista samalla kun hän oli päättänyt rangaistusvaatimuksen antamisesta samalle henkilölle ajokortitta ajosta. Syyttämättä jättämisestä oli ilmoitettu vastaajalle vakiomuotoisella tiedoksiantokirjeellä[135], jossa on muun ohella todettu: »Åklagaren har meddelat Dig åtalsunderlåtelse för de brott som Du har begått». Tiedoksianto oli siten omiaan antamaan vastaajalle käsityksen, että syyttämättäjättämispäätös koski kaikkia rikoksia, joista häntä oli epäilty. Vastaaja oli hyväksynyt rangaistusvaatimuksen ajokortitta ajosta, mutta samalla liittänyt sen oheen mainitun syyttämättä jättämistä koskevan tiedoksiantokirjeen. Tämän ja hankkimansa selvityksen perusteella Danderydin päällikkösyyttäjä katsoi, että vastaaja ei

[134] Åklagarmyndigheten i Danderyd, beslut 940201, C 1-1533-93.

[135] Tiedoksiantokirjeen sisältö on esitetty jaksossa III A 3.2 alav. 187 jälkeen.

ollut tarkoittanut hyväksyä rangaistusvaatimusta[136] ja päätti syyttämättä jättämisestä ajokortitta ajosta RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 1-kohdan nojalla seuraavin perusteluin: »Med hänsyn till att [S] kan ha vilseletts och till den praxis som gäller vid myndigheten att *normalt inte fatta delade beslut jämlikt lagen om unga lagöverträdare*, finns – med hänsyn till att olovlig körning är ett bötesbrott – skäl att meddela åtalsunderlåtelse jämlikt rättegångsbalken» (kurs.tässä).

»Delade beslut» tarkoittaa Ruotsin syyttäjäterminologiassa juuri syytteen nostamista joistakin rikoksista ja seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä toisista saman henkilön rikoksista. Päätöksestä ilmenevä periaate ja yllä esitetty empiirinen tulos (että nuoriin sovelletaan lähes yksinomaan LUL:ia) merkitsevät yhdessä sitä, että *nuorten osalta syyte nostetaan joko kaikista rikoksista tai sitten ei mistään niistä*. Käytäntö on siinä mielessä pulmallinen, että joissakin usean rikoksen tilanteissa se voi johtaa siihen, että järjestelmä kohtelee nuoria ankarammin kuin täysi-ikäisiä.

Taulukosta V 7 ilmenee myös alle 18-vuotiaita koskevien syyttämättäjättämispäätösten osuus Espoossa ja Danderydissä. Espoossa noin 30 % otannan päätöksistä on koskenut alle 18-vuotiaita ja Danderydissä vastaavasti noin 41 %. Suhteellisten osuuksien ero ei ole kovin suuri, mutta absoluuttinen alle 18-vuotiaita koskevien päätösten lukumäärä on Danderydissä noin kaksinkertainen Espooseen verrattuna.

Kuten edellä jaksossa III A 2.2 *b.* on ilmennyt, LUL:n nojalla tehtävät syyttämättäjättämispäätökset, jotka esimerkiksi tilastotiedoissa esiintyvät vain yhtenä ryhmänä, muodostuvat tosiasiassa kolmesta LUL 17.1:een sisältyvästä eri perusteesta (erilaiset hoidon tai muun tuen tapaukset) sekä LUL 17.2:n perusteesta (»okynne eller förhastande» -tapaukset). Vastaavat perusteet olivat tutkimusajankohtana LUL 1.2:ssa ja LUL 1.3:ssa, jotka siis esiintyvät lainkohtina jäljempänä olevissa taulukoissa ja muissa tiedoissa. Syyttämättäjättämispäätöksiä kuvaavissa valtakunnallisissa oikeustilastoissa esiintyy lisäksi nykyisin LUL 9 §:ssä ja tutkimusajankohtana LUL 6 §:ssä oleva säännös, joka kuitenkin RÅ:n ohjeiden mukaan on erityinen syyteharkintasäännös, eikä siis tarkoita rikoksen syyksilukemista eikä myöskään edellytä syyllisyyskysymyksen selvyyttä.[137]

---

[136] Päällikkösyyttäjän tehtävänä on siis ollut strafföreläggandekungörelse (1970:60) 7.2 §:n mukainen »prövning av frågan om godkännande föreligger».

[137] Ks. edellä jakso IV 2 ja *RÅC* I:124 s. 6–7. Samoin jo *RÅC* I:105 s. 12–13. Oikeustilastoissa esiintyy seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen perusteena myös LVM 46 §, joka niin ikään on mainittujen ohjeiden mukaan erityinen syyteharkintasäännös.

LUL-päätöksissä esitettyjen perusteluiden nojalla sovellettu päätösperuste voitiin todeta (vaikka sovellettua LUL:n kohtaa ei päätöksissä mainita). Eri LUL-perusteilla tehtyjen ratkaisujen lukumäärät ja suhteellinen jakauma ilmenevät seuraavasta taulukosta ja kuviosta.

Taulukko V 8: LUL-päätösperusteiden soveltamistapausten lukumäärät

Päätösperuste/virasto	Danderyd	Tukholma	Yhteensä
LUL 1.2 1-k	8 (–)	16 (2)	24 (2)
LUL 1.2 2-k	9 (–)	2 (–)	11 (–)
LUL 1.2 3-k	1 (–)	1 (–)	2 (–)
LUL 1.3	33 (19)	84 (53)	117 (72)
LUL 6	2 (–)	–	2 (–)
Yhteensä	53 (19)	103 (55)	156 (74)

Suluissa myymälänäpistysten tai -varkauksien osuus

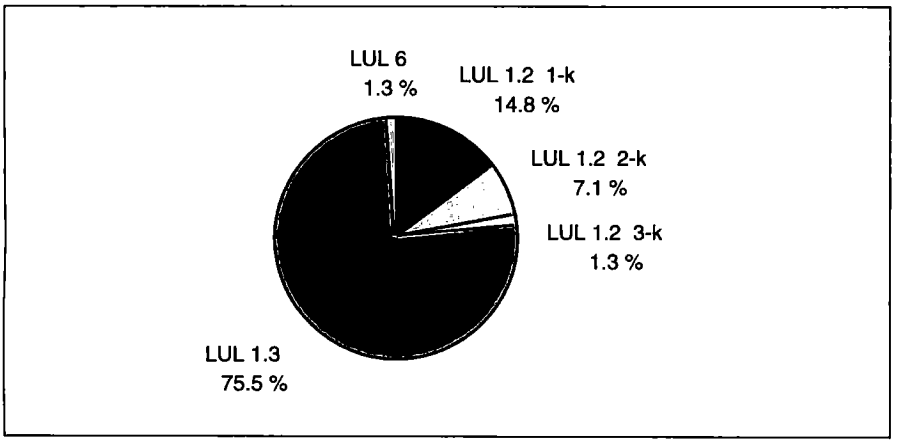
Tulokset ovat merkille pantavia. Varsin yleisesti on nimittäin esitetty, että Ruotsissa nuorten syyttämättä jättäminen, paitsi että se on hyvin yleistä, perustuu asian siirtämiseen rikosoikeudellisen järjestelmän ulkopuolelle sosiaaliviranomaisten toimenpiteiden kohteeksi. Tutkimustuloksen mukaan kuitenkin noin 75 % LUL-syyttämättäjättämispäätöksistä on tehty lain 1.3 §:n mukaisella perusteella (»okynne eller förhastande»)[138], jossa ei edellytetä ja joka ei myöskään käytännössä johda mihinkään sosiaaliviranomaisten toimenpiteisiin.[139] Sosiaaliviranomaisten toimenpiteisiin nojautuvat vain LUL 1.2 §:n 1- ja 2-kohdan sekä 6 §:n perusteet.

Tulos selittyy osittain myymälänäpistyksistä ja -varkauksista tehtyjen syyttämättäjättämispäätösten suurella lukumäärällä, joka on esitetty taulukossa V 8 sulkeissa olevin luvuin. Myymäläanastukset ovat siinä määrin vähäisiä rikoksia, että sosiaaliviranomaisten toimenpiteisiin ei niiden johdosta ole useinkaan aihetta. Tosiasiaksi kuitenkin jää, että *sosiaaliviranomaisten toimenpiteet ovat olleet verraten harvinainen nuorten syyttämättä jättämisen peruste*. Erityisesti Tukholman osalta, jossa nuorten juttuja on paljon, tulos on jopa hämmästyttävä: Tutkituissa rikoslajeissa vain 18 tapauksessa päätös on nojautunut sosiaaliviranomaisten toimenpiteisiin.

[138] Danderydissä LUL 1.3 §:n soveltamistapausten osuus oli noin 62 % ja Tukholmassa noin 82 %.

[139] Näissä tapauksissa sosiaaliviranomaisilta ei käytännössä pyydetä edes lausuntoa, jollainen yleensä hankitaan LUL 1.2 §:ää sovellettaessa.

Kuvio V 9: Sovellettujen LUL-päätösperusteiden suhteelliset osuudet

2.3 Rikoslajikohtaisia tuloksia

a. Varkausrikokset

Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät näpistyksissä, varkauksissa ja törkeissä varkauksissa on koottu virastoittain seuraavaan taulukkoon.

Taulukko V 10: Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät varkausrikosten eri tekomuodoissa

Tekomuoto/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
Näpistys	4 (1)	7	73 (21)	52
Varkaus	29 (18)	27	41 (30)	38
Törkeä varkaus	–	–	–	3
Yhteensä	33 (19)	34	114 (51)	93

Suluissa alle 18-vuotiaiden osuus Espoossa ja Danderydissä

Taulukko tuo selkeästi esiin *näpistyksistä* tehtyjen syyttämättäjättämispäätösten suuren määrän Danderydissä ja Tukholmassa sekä toisaalta vähäisen määrä Espoossa ja Helsingissä. Kysymys on *myymälä*näpistyksiä koskevista syyttämättä jättämisistä, kuten jäljempänä lähemmin ilmenee. Tavallisista varkauksista tehtyjen syyttämättäjättämispäätösten määrä on Danderydis-

sä ja Tukholmassa huomattavasti alhaisempi kuin vastaava näpistyksiä koskeva määrä. Tulos näyttää johdonmukaiselta: rikoksen rangaistusarvon kasvaessa syyttämättä jättämistä sovelletaan pidättyvämmin. Sitä vastoin Espoon ja Helsingin osalta näpistyksiä ja varkauksia koskevien ratkaisujen suhde on epäjohdonmukainen: varkauksia on jätetty syyttämättä moninkertainen määrä näpistyksiin verrattuna. Miten tämä on selitettävissä?

Tässä tulee konkreettisesti esiin, mikä vaikutus aiemmin havaituilla Suomen ja Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyissä olevilla eroilla on syyttämättä jättämiseen.[140] Näpistykset käsitellään yleensä rangaistusmääräysmenettelyssä, jolloin Suomessa omaksutusta rangaistusmääräysmenettelyn perusrakenteesta seuraa, että toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus syrjäytyy. Tältä osin vuonna 1993 voimassa ollut RangMäärL ja RML eivät poikkea toisistaan, koska ongelma johtuu siitä kummankin lain mukaisesta menettelyn peruspiirteestä, että rangaistusvaatimuksen antaa poliisi. Kun rangaistusvaatimus tulee syyttäjälle sellaisena kuin poliisi on sen laatinut, seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen mahdollisuutta ei käytännössä arvioida. Tämä johtaa syyttäjän päätöksenteon puutteelliseen sisäiseen koherenssiin rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävien ja normaaliin syyteharkintaan saatettavien asioiden välillä, jolloin näpistyksestä seuraa todennäköisesti rangaistusmääräys, mutta varkaudesta voi selvitä seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä.

Ruotsissa puolestaan rangaistusmääräysmenettelyn vireillepanosta päättää aina syyttäjä syyteharkinnan jälkeen, jolloin myös toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus voidaan arvioida. Tulos osoittaa, että näin tapahtuu myös käytännössä. Tällöin rangaistusmääräysten ja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen välinen suhde ja samalla vähäisten rikosten seuraamuskäytäntö muodostuu johdonmukaiseksi. Ruotsin rangaistusmääräysmenettely näyttää olevan selitys paitsi näpistyksiä koskevien syyttämättäjättämispäätösten suureen määrään, myös yksi syy ylipäänsä Ruotsin laajana pidetylle syyttämättäjättämiskäytännölle: kun vähäisetkin lainrikkomukset (rikesakkoasioita lukuun ottamatta) tulevat syyttäjän syyteharkintaan, mahdollisuus seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen on aina myös tosiasiallisesti olemassa.

Törkeitä varkauksia oli jätetty syyttämättä ainoastaan Tukholmassa. Kaikissa kolmessa tapauksessa oli kysymys käsilaukun sieppaamisesta (»väskryckning») tekijän ajaessa mopolla uhrin ohitse. Teot oli otsikoitu törkeiksi varkauksiksi, kun BrB 8:4:n mukaan eräänä varkauden kvalifioimisperusteena

[140] Ks. tarkemmin jaksoja III B 3, IV 4 ja V A 4.

voi olla rikoksen kohdistuminen tavaraan »som någon bar på sig». Huomattakoon, että Suomessa tekoja ei RL 28 luvun 2 §:n nojalla voitaisi pitää törkeinä.[141]

(1)[142] Yhdessä tapauksista tekijänä oli 15-vuotias poika, joka oli esitutkinnassa myöntänyt siepanneensa käsilaukun 48-vuotiaalta naiselta. Laukku oli saatu takaisin eikä asianomistajalla ollut jutussa vaatimuksia. Sosiaaliviranomaisten lausunnon mukaan heillä oli ollut keskusteluyhteys tekijään, joka oli saanut tukea asuinpaikkansa lapsi- ja nuorisopsykiatrisella vastaanotolla. Syyttäjä oli jättänyt syytteen nostamatta LUL 1.2 §:n 1-kohdan nojalla. Päätöksen perusteluiden mukaan »det kan med skäl antas att socialas åtgärd är lämpligast för misstänkt».

(2–3)[143] Kahdessa muussa tapauksessa tekijänä oli sama henkilö, hänkin 15-vuotias poika, joka oli esitutkinnassa myöntänyt siepanneensa käsilaukut 50- ja 78-vuotiailta naisilta. Tekijä ilmoitti suostuvansa asianomistajien 1 200 kruunun ja 1 000 kruunun korvausvaatimuksiin. Sosiaalilautakunta (sociala distriktsnämnden) oli tehnyt pojasta henkilötutkinnan ja ilmoitti jatkavansa yhteydenpitoa pojan ja tämän vanhempien kanssa perhekeskusteluina. Syyttäjä jätti syytteen nostamatta LUL 1.2 §:n 1-kohdan nojalla, koska oli aihetta olettaa, että ne toimenpiteet, joihin oli ryhdytty, olivat tekijälle sopivimmat.

Jälkimmäisissä tapauksissa (2–3) tekijä oli yllä mainittujen rikosten lisäksi syyllistynyt neljään tavalliseksi varkaudeksi otsikoituun murtautumalla tehtyyn tekoon, joissa saalisarvot vaihtelivat parista sadasta kruunusta tuhansiin kruunuihin. Kaikista teoista syyte oli jätetty nostamatta yllä mainitulla perusteella. Näin vakavan tekokokonaisuuden syyttämättä jättäminen on ollut erittäin harvinaista, mikä käy ilmi taulukon V 10 syyttämättä jätettyjen rikososallisuuksien kokonaismääristä. Esillä oleva tapaus on muodostanut kolmesta törkeästä varkaudesta kaksi ja 38 varkaudesta neljä tilastoyksikköä. Juttu kuvaa myös sitä edellä ilmi tullutta periaatetta, että nuorten osalta syyte joko nostetaan kaikista teoista tai sitten ei mistään niistä.

Syyttämättä jätettyjen varkausrikosten erilaisten *tekotapojen* määrät ja niiden suhteelliset osuudet on eritelty seuraavaan taulukkoon ja kuvioon.

Tekotapojen suhteellisia osuuksia osoittava kuvio havainnollistaa syyttämättä jätettyjen varkausrikosten profiilia: Danderydissä ja Tukholmassa ratkaisut painottuvat *myymälänäpistyksiin*,[144] kun taas Espoossa ja Helsingissä ratkaisut painottuvat yhtä voimakkaasti varkausrikosten vakavampiin

[141] Ks. liitteessä 3 kuvattuja törkeän varkauden tunnusmerkistöjä.

[142] Tukholman kamarisyyttäjän päätös nro 11 dnro C5-8-198-92.

[143] Tukholman kamarisyyttäjän päätös nro 104 dnro C 5-3-24-93.

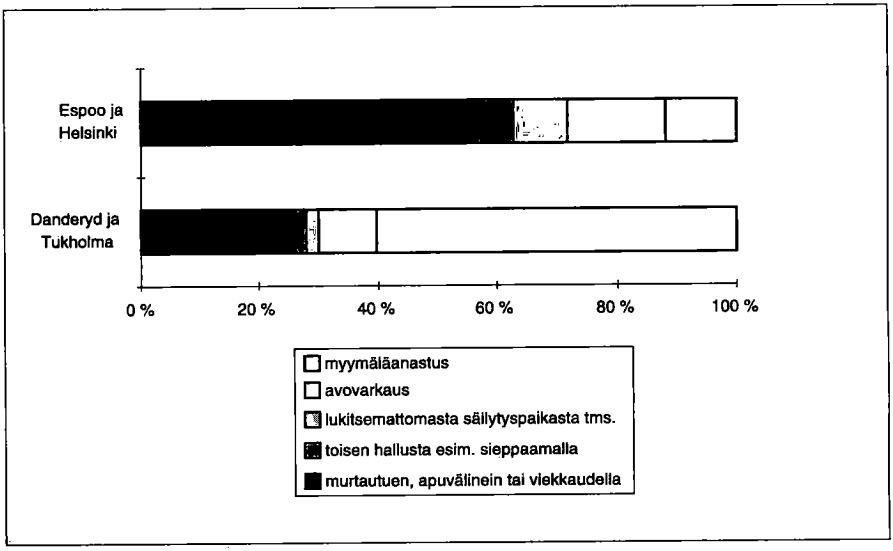
[144] Myymäläanastuksista oli otsikoitu varkaudeksi Helsingissä yksi ja Tukholmassa kahdeksan tapausta, kaikki muut olivat näpistyksiksi katsottuja tekoja.

Taulukko V 11: Varkausrikosten tekotavat

Tekotapa/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
– Myymäläanastus	3 (–)	5	67 (19)	58
– Avovarkaus	6 (6)	5	8 (3)	12
– Lukitsemattomasta säilytyspaikasta tms.	3 (–)	3	4 (–)	–
– Toisen hallusta esim. sieppaamalla	–	4	1 (1)	3
– Murtautuen, apuvälinein tai viekkaudella	21 (13)	17	34 (28)	20
Yhteensä	33 (19)	34	114 (51)	93

Suluissa alle 18-vuotiaiden osuus Espoossa ja Danderydissä

Kuvio V 12: Varkausrikosten tekotapojen suhteelliset osuudet

tekomuotoihin.[145] Espoossa ja Danderydissä huomattavan suuri osa syyttämättä jätetyistä varkausrikoksista, etenkin niiden vakavammista tekomuodoista, on ollut alle 18-vuotiaiden tekemiä. Murtautuen, apuvälinettä tai viek-

[145] Ks. myös *Sulin* 1993 s. 21 ja liitetaulukko s. VII, missä tutkimuksen otantaan sisältyneistä 153:sta varkausrikosta koskevasta syyttämättäjättämispäätöksestä 54 eli noin 35 % oli murtoja tai murtoyrityksiä.

kautta käyttäen tehdyistä varkauksista oli alle 18-vuotiaiden nuorten tekemiä Espoossa 13 eli noin 60 % ja Danderydissä 28 eli noin 80 %. Merkille pantavaa on myös se, että Danderydissä on jätetty syyttämättä vain kuusi täysi-ikäisen viimeksi mainittuun tekotaparyhmään kuuluvaa varkautta ja ne on kaikki jätetty syyttämättä *konkurrenssiperusteella*. Toisin sanoen täysi-ikäisten yksittäisiä vakavampia varkausrikoksia ei ollut jätetty lainkaan syyttämättä. Keskeinen selitys tähän on siinä, että Ruotsissa syyttämättä jättämisen mahdollisuutta täysi-ikäisten osalta kaventaa ratkaisevasti se, että varkauden perusmuodon säännönmukaisessa rangaistusasteikossa on vain vankeutta. Tällöin vähäisyysperustetta ei normaalisti voida soveltaa. Danderydissä vähäisyysperusteella olikin jätetty syyttämättä käytännössä pelkästään myymälänäpistyksiä. Kun villkorlig dom-, psykisk störning- ja extraordinära fall -perusteiden soveltamisen mahdollisuus rajoittuu tietynlaisiin erityis- tai poikkeustilanteisiin, *konkurrenssiperuste on käytännössä ainoa säännöstön tarjoama mahdollisuus täysi-ikäisen syyttämättä jättämiseksi varkaudeksi otsikoidusta teosta*. Suomessa puolestaan tällaista rangaistusasteikosta johtuvaa rajoitusta ei ole ja Espoossa puheena olevaan tekotaparyhmään kuuluvista täysi-ikäisiä koskevista ratkaisuista (8 kpl) olikin tehty kolme vähäisyysperusteella, kolme kohtuusperusteella ja kaksi konkurrenssiperusteella.

Varkausrikoksissa *saalisarvot* kuvaavat osaltaan tekojen moitittavuutta. Näpistyksissä saalisarvot ilmenivät säännönmukaisesti esitutkinta-aineistosta, kun myymälänäpistyksissä anastetun omaisuuden (myynti)arvo on helposti todettavissa. Sen sijaan varkauksissa omaisuuden arvoa ei läheskään aina ollut merkitty esitutkintapöytäkirjaan. Seuraavaan taulukkoon on laskettu saalisarvojen keskiarvot ja mediaanit niistä tapauksista, joissa arvo on ollut esitutkintapöytäkirjaan merkittynä (N).[146]

Näpistyksissä suurin saalisarvo oli Suomessa 400 markkaa ja Ruotsissa 666 markkaa. Useimmiten syyttämättä jätetyt näpistykset ovat Danderydissä ja Tukholmassa olleet kuitenkin saalisarvoltaan hyvin vähäisiä, mitä ilmentää mediaaniarvo 35 mk. Varkauksissa saalisarvot olivat Ruotsissa muutamassa yksittäistapauksessa korkeita (suurimmillaan 20 000 markkaa), mikä nostaa saalisarvojen keskiarvon lähes kaksinkertaiseksi Espoon ja Helsingin tapauksiin verrattuna. Kuten mediaaniarvot osoittavat, useimmiten saalisarvot ovat kuitenkin olleet karkeasti samaa tasoa.

[146] Ruotsin virastojen osalta kruunumääräiset saalisarvot on muutettu markoiksi kurssilla 1 kruunu = 0.67 markkaa.

Taulukko V 13: Varkausrikosten saalisarvot

	Näpistys	Varkaus
Espoo + Helsinki	N=10	N=29
Keskiarvo (mk)	139	1.269
Mediaani (mk)	100	900
Danderyd + Tukholma	N=121	N=59
Keskiarvo (mk)	100	2.387
Mediaani (mk)	35	800

Syyttämättä jätettyjen varkausrikosten *asianomistajista* oli Danderydissä ja Tukholmassa suurin osa yksityisiä yhteisöjä, mikä selittyy myymälänäpistyksiä koskevien ratkaisujen runsaudella. Mikäli myymälänäpistyksiä ei oteta lukuun, varkausrikosten asianomistajat jakaantuivat kummassakin maassa melko tasan yhtäältä luonnollisiin henkilöihin ja toisaalta yksityisiin tai julkisiin yhteisöihin.

b. Vahingontekorikokset

Syyttämättäjättämispäätösten määrät lievissä vahingonteoissa, vahingonteoissa ja törkeissä vahingonteoissa on koottu virastoittain seuraavaan taulukkoon.

Taulukko V 14: Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät vahingontekorikosten eri tekomuodoissa

Tekomuoto/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
Lievä vahingonteko	1 (–)	4	–	–
Vahingonteko	16 (2)	6	13 (3)	13
Törkeä vahingonteko	–	–	–	–
Yhteensä	17 (2)	10	13 (3)	13

Suluissa alle 18-vuotiaiden osuus Espoossa ja Danderydissä

Lieviä vahingontekoja koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä ei ollut Danderydin ja Tukholman aineistossa lainkaan. Danderydin osalta syy näyttää ilmeiseltä: lievää vahingontekoa (åverkan) koskee syytteen nostamista vahvasti rajoittava BrB 12:6:n erityinen syyteharkintasäännös, jonka mukaan syyttäjä saa nostaa syytteen yksityistä oikeutta loukanneesta lievästä vahin-

gonteosta vain, jos yleinen etu sitä *erityisistä syistä* vaatii. Kuten aiemmin on käynyt ilmi, RÅ:n ohjeiden mukaan erityiset syyteharkintasäännökset ovat ensisijaisia seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskeviin säännöksiin nähden.[147] Tulos osoittaa, että RÅ:n ohjeen mukaista tulkintaa erityisen syyteharkinnan ja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen suhteesta noudatetaan myös käytännössä.[148] Tukholman osalta ratkaisujen puuttuminen aineistosta voisi johtua myös siitä, että lievästä vahingonteosta voi seurata vain sakkoa, jolloin LUL-pöytäkirjaa ei tarvitse laatia.[149] Danderydin tulos tukee kuitenkin sitä, että todennäköisesti syyttämättä jätettyjä lieviä vahingotekoja ei ylipäänsä ole ollut Tukholmassakaan, eikä ainakaan monia.

BrB 12:6:n säännös tosin koskee vain yksityistä oikeutta loukannutta lievää vahingontekoa, jolloin voisi odottaa, että esim. julkisyhteisön omaisuuteen kohdistuneita lieviä vahingontekoja olisi jätetty syyttämättä. Tällaisten ratkaisujen puuttumista selittää se, että »tavallisena» vahingontekona pidetään tosiasialliselta luonteeltaan hyvin vähäisiä tekoja. Tutkitussa aineistossa esim. ikkunan rikkominen oli poikkeuksetta rubrisoitu vahingonteoksi, samoin »graffiti» jo ennestään sotkettuun seinään, bussin takalampun rikkominen ja jopa myymälän ostoskärryn kolikolla toimivan lukituslaitteen vahingoittaminen. Lievänä vahingontekona pidettäviä, julkiseen omaisuuteen kohdistuneita tekoja tulee syyteharkintaan ilmeisen vähän.[150]

Suomen osalta lieviä vahingontekoja koskevien syyttämättäjättämispäätösten vähäistä määrää selittää osaltaan sama tavallisen vahingonteon tunnusmerkistön täyttymiskynnyksen alhaisuus. Suomessakin joidenkin satojen markkojen vahingon aiheuttanutta ikkunan rikkomista pidetään säännönmukaisesti taval-

[147] Ks. edellä IV luvun jakso 2.

[148] Kun Danderydissä tutkimuksen kohteena olevien ratkaisujen löytäminen edellytti kaikkien juttujen asiakirjojen läpikäymistä, ilmeni, että yksityiseen omaisuuteen kohdistuneita lieviä vahingontekoja koskevat asiat käytännössä päätettiin odotettavissa olevaan *erityisen syyteharkinnan* kielteiseen lopputulokseen perustuvalla *esitutkinnan rajoittamispäätöksellä* (RB 23 luvun 4 a §:n 1 momentin 2-kohta verr. BrB 12 luvun 6 §).

[149] Tukholmassa tutkimuksen kohteena ovat olleet sellaiset syyttämättäjättämispäätökset, joista on laadittu LUL-pöytäkirja. Jos jutussa on ollut kysymys *pelkästään* lievästä vahingonteosta tai lievästä vahingoteosta muiden *pelkästään* sakolla rangaistavien rikosten ohella, ratkaisusta ei ole tarvinnut laatia LUL-pöytäkirjaa.

[150] Lieviä vahingontekoja koskeneiden erityisen syyteharkinnan kielteiseen lopputulokseen nojautuneiden esitutkinnan rajoittamispäätösten perusteella *lievänä* vahingontekona oli pidetty esim. 50 kruunun vahingon aiheuttanutta koristepensaan repimistä (Danderyd, dnro C1-91-93) ja entisen puolison asunnon oven potkaisemista tekijän sormien jäätyä oven väliin (Danderyd, dnro C1-736-93).

lisena vahingontekona.[151] Sekä lieviä että tavallisia vahingontekoja koskevien ratkaisujen vähäisyyttä selittää puolestaan se, että molemmat teot ovat yksityiseen omaisuuteen kohdistuessaan asianomistajarikoksia, jolloin seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen tulee ylipäätään kysymykseen vain silloin, kun asianomistaja on esittänyt syyttämispyynnön.[152] Asianomistajan ilmoitusalttius ja alttius syyttämispyynnön esittämiseen on lievissä tapauksissa alhaisempi, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, että lieviksi vahingonteoiksi luonnehdittavia tekoja tulee syyteharkintaan asti vähemmän kuin tavallisia vahingontekoja.[153] Toinen selittävä tekijä on Suomen rangaistusmääräysmenettely: lievä vahingonteko voidaan käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä (päinvastoin kuin tavallinen vahingonteko), jolloin toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus syrjäytyy. Tilastotietojen mukaan 2/3 lievistä vahingonteoista (päärikoksena) tuomituista henkilöistä on tuomittu rangaistusmääräysmenettelyssä.[154]

Espoossa syyttämättä jätetyistä vain kaksi oli alle 18-vuotiaita. Tyypillinen tapaus oli vähäisyys perusteella syyttämättä jätetty täysi-ikäisen tekemä tavalliseksi vahingonteoksi rubrisoitu ikkunan rikkominen, jonka tämä oli *luvannut* korvata.[155] Näissä tapauksissa siis tekoa, jota ei ollut pidetty RL 35:3:n lievää vahingontekoa koskevan säännöksen tarkoittamalla tavalla kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, on pidetty sellaisena RVA 15.2 §:n vähäisyysperusteen kannalta. Danderydissä syyttämättäjättämispäätöksistä neljä oli tehty konkurrenssiperusteella, kaksi tekijän mielenhäiriön perusteella ja kolmessa tekijänä oli alle 18-vuotias nuori. Vain neljässä tapauksessa kyse

[151] Aineistoon sisältyneistä viidestä lievänä vahingontekona pidetystä teosta neljässä oli kyse tussikynällä piirtelystä junaan tai poliisiautoon ja yhdessä aidan vahingoittamisesta jutussa, jossa asianomistajana oli tekijän oma poika.

[152] Aineistoon sisältyi yksi tapaus, jossa yksityiseen omaisuuteen kohdistunut vahingonteko oli jätetty seuraamusluonteisesti syyttämättä, vaikka asianomistajalla ei ollut sovittelun jälkeen enää vaatimuksia. Nähtävästi asianomistaja ei ollut nimenomaisesti peruuttanut syyttämispyyntöään.

[153] Syyttäjän toimintaa kuvaavissa tilastotiedoissa vahingontekoja ja lieviä vahingontekoja ei ole eroteltu, mutta tekstissä lausuttu ilmenee siitä, että tuomioissa tai rangaistusmääräyksissä syyksi luettuja vahingontekoja on noin kaksi kertaa enemmän kuin lieviä vahingontekoja. Ks. esim. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.6 (1993) s. 142–143.

[154] Ks. *ibid.*

[155] Huomattakoon, että vahingontekoa ja lievää vahingontekoa koskevan RL 35:7:n erityisen syyttämättäjättämissäännöksen soveltaminen edellyttää, että tekijä on *korvannut* vahingon. – Säännös otettiin RL 35 lukuun lakivaliokunnan ehdotuksesta, jossa toimenpiteistäluopumismahdollisuuden katsottiin mm. olevan omiaan lisäämään vähäisten rikosten sovittelumahdollisuuksia. Ks. *LaVM* 6/1990 s. 13–14. – Espoossa tätä säännöstä ei ollut sovellettu kertaakaan vuonna 1993, kuten ei Helsingissäkään aineistoon sisältyneissä vahingontekorikoksissa.

oli vähäisyysperusteella syyttämättä jätetystä täysi-ikäisen yksittäisestä teosta, jotka nekin olivat Espoon tapauksia selvemmin jollakin tavalla poikkeuksellisia.[156]

Syyttämättä jätetyt nuorten vahingontekorikokset olivat Helsingissä kohdistuneet yksinomaan ja Tukholmassakin pääasiassa *julkisyhteisön* omaisuuteen. Helsingin osalta tätä selittänee osaltaan se, että julkiseen omaisuuteen kohdistuneet vahingonteot ovat virallisen syytteen alaisia, jolloin mahdollisesta vahingon korvaamisesta ja syyttämispyynnön peruutuksesta huolimatta asia voidaan ratkaista seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä. Molemmissa kaupungeissa syyttämättä jätetyt teot olivat tyypillisesti julkisiin kulkuneuvoihin piirtelyä.

Törkeitä vahingontekoja ei ollut jätetty syyttämättä missään virastossa.

c. Pahoinpitelyrikokset

Syyttämättäjättämispäätösten määrät lievissä pahoinpitelyissä, pahoinpitelyissä ja törkeissä pahoinpitelyissä on koottu virastoittain seuraavaan taulukkoon.

Taulukko V 15: Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät pahoinpitelyrikosten eri tekomuodoissa

Tekomuoto/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
Lievä pahoinpitely	16 (–)	7	6 (–)	–
Pahoinpitely	30 (7)	5	4 (2)	3
Törkeä pahoinpitely	2 (1)	–	–	–
Yhteensä	48 (8)	12	10 (2)	3

Suluissa alle 18-vuotiaiden osuus Espoossa ja Danderydissä

Jo päätösten lukumäärien perusteella voidaan todeta, että syyttämättä jättäminen pahoinpitelyistä on Danderydissä[157] ja Tukholmassa[158] harvinaista, mutta erityisesti Espoossa yleistä. Päinvastoin kuin varkausrikoksissa, alle

[156] Yhdessä tapauksessa kyse oli tekijän työnantajayrityksen oven vääntämisestä tekijän auton avaimien jäätyä sisään, kahdessa suutuspäissä tapahtuneesta ikkunan rikkomisesta (jotka oli korvattu) ja yhdessä psyykkisistä ongelmista seuranneesta sairaalan ikkunan rikkomisesta.

[157] Danderydin ratkaisuista kuusi oli tehnyt yksi syyttäjä, jonka harkinta näytti eräissä muissakin suhteissa poikkeavan muiden käytännöstä.

[158] Tukholman osalta on kuitenkin tehtävä sama varaus kuin lievissä vahingonteoissa: jos jutussa on ollut kysymys pelkästään lievästä pahoinpitelystä tai lievästä pahoin-

18-vuotiaiden osuus syyttämättä jätetyissä pahoinpitelyrikoksissa on Espoossa ja Danderydissä ollut pieni. Espoossa toistuu sama epäjohdonmukaiselta näyttävä tulos syyttämättä jätettyjen rikosten tekomuotojen välillä kuin muissa tutkituissa rikoslajeissa: pahoinpitelyitä on jätetty syyttämättä enemmän kuin lieviä pahoinpitelyitä. Tähän tulokseen johtaneet syyt ovat saman suuntaiset kuin vahingontekorikoksissa. Ensinnäkin lievä pahoinpitely ja tutkimusajankohtana myös pahoinpitely olivat lähtökohtaisesti asianomistajarikoksia. Teot olivat virallisen syytteen alaisia vain RL 21:14:n (491/1969) osoittamassa laajuudessa eli käytännössä yleisimmin silloin, kun teko oli tehty julkisessa paikassa tai siinä oli käytetty asetta tai muuta hengenvaarallista välinettä. Asianomistajan ilmoitusalttius ja alttius syyttämispyynnön esittämiseen voidaan arvioida lievien tekojen osalta yleensä alhaisemmaksi. Toinen syy on »tavallisen» pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttymiskynnyksen alhaisuus: yleensä jo pienen vamman aiheuttaminen on riittänyt teon rubrisoimiseen pahoinpitelyksi. Näistä syistä lievinä pahoinpitelyinä pidettäviä tekoja tulee normaaliin syyteharkintaan vähemmän kuin pahoinpitelyitä.[159] Kolmas syyttämättä jättämiseen vaikuttava seikka on jälleen se, että lievät pahoinpitelyt voidaan käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä, jolloin toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus syrjäytyy.[160]

Ruotsissa puolestaan kaikki pahoinpitelyrikokset ovat yleisen syytteen alaisia, niihin ei liity erityisiä syyteharkintasäännöksiä ja toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus on harkittu myös rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellyissä pahoinpitelyrikoksissa. Syyttämättä jätettyjen pahoinpitelyiden *vähäistä määrää* selittää osittain se, että pahoinpitelyn perusmuodon säännönmukaisessa rangaistusasteikossa on vain vankeutta. Tilanne on siis sama kuin varkauden perusmuodossa: vähäisyysperustetta ei normaalisti voida soveltaa, jolloin täysi-ikäisen syyttämättä jättäminen pahoinpitelyksi otsikoi-

---

pitelystä muiden pelkästään sakolla rangaistavien rikosten ohella, syyttämättä jättämisestä ei ole tarvinnut laatia LUL-pöytäkirjaa, jolloin ratkaisu ei ole sisältynyt Tukholman aineistoon. Danderydin tuloksen ja jäljempänä esitettävien valtakunnallisten oikeustilastotietojen perusteella lieviäkään pahoinpitelyitä koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä ei ole voinut olla monia.

[159] Ks. esim. *Oikeus* 1995:14 taulu 4.7 s. 68, jonka mukaan poliisi on vuonna 1993 ilmoittanut syyttäjälle 8 626 pahoinpitelyä, mutta vain 1 751 lievää pahoinpitelyä. Todettakoon, että näpistysten osalta tekstissä mainitut seikat eivät selitä syyttämättä jättämisen harvinaisuutta verrattuna varkauksiin, sillä poliisi on ilmoittanut syyttäjälle näpistyksiä enemmän (30 512) kuin varkauksia (22 428), ks. *ibid.* s. 64.

[160] Tilastotietojen mukaan noin 2/3 lievistä pahoinpitelyistä (päärikoksena) tuomituista henkilöistä on tuomittu rangaistusmääräysmenettelyssä, ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.6 (1993) s. 138–139.

dusta teosta tulee yleensä kysymykseen vain konkurrenssiperusteen soveltamistilanteessa. Nuorten osalta rangaistusasteikko ei estäisi syyttämättä jättämistä LUL:n nojalla. Merkille pantavaa – ja varkausrikoksista poikkeavaa – on kuitenkin se, että *pahoinpitelyistä ei näytetä jätettävän syyttämättä edes konkurrenssiperusteella, eikä edes nuoria.*

> Kun Danderydissä tutkimuksen toteuttaminen edellytti kaiken juttumateriaalin läpikäymistä, nousi esiin eräs seikka, joka ilmeisesti vähentää pahoinpitelyrikoksia koskevia syytteitä ja periaatteessa myös seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen mahdollisuutta. Jos asianomistaja ilmoitti, että hän ei tule myötävaikuttamaan asian käsittelyyn tuomioistuimessa (»vill inte medverka i rättegången»), syyttäjän ratkaisuna oli säännönmukaisesti »brott kan ej styrkas». Kun pahoinpitelyissä asianomistajan kertomus muodostaa usein ainoan tai pääasiallisen näytön ja kun RB:n mukaisessa prosessissa yleensä vain suullisesti esitetty näyttö voi johtaa langettavaan tuomioon, asianomistajan myötävaikutus on usein välttämätön. Kun Ruotsissa asianomistajalla ei ole (eikä edes todistajalla) sanktioitua totuudessapysymisvelvollisuutta esitutkinnassa (ks. *Jääskeläinen* 1991 s. 22–23), hänen on myös helppo vetäytyä mahdollisesti jo antamastaankin esitutkintakertomuksesta, jonka valossa syytteen nostaminen olisi ollut mahdollista. – Rikosprosessiuudistus saattaa Suomessakin johtaa saman suuntaiseen käytäntöön, ts. »ei näyttöä» -ratkaisujen lisääntymiseen.

Kuva pahoinpitelyrikosten syyttämättä jättämisessä olevista eroista jyrkentyy tapausten lähemmässä analyysissä: Danderydin ja Tukholman tapaukset ovat olleet useimmiten paitsi vähäisiä, myös muutenkin poikkeuksellisia, kun taas Suomen puolella teot ovat voineet olla paitsi vakavia, myös »normaalitapausten» kaltaisia ilman tekoon tai tekijään liittyviä erityispiirteitä. Syyttämättä jätettyjen pahoinpitelyrikosten erilaiset tekotavat ja niiden seuraukset on esitetty virastoittain seuraavissa taulukoissa.

Taulukko V 16: Pahoinpitelyrikosten tekotavat

Tekotapa/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
– Käsiksikäyminen, läimäys tms.	16	3	6	1
– Nyrkillä lyöminen	15 (3)	3	3 (1)	1
– Potkiminen	9 (3)	5	1 (1)	1
– Tylppä lyömäase	3 (1)	–	–	–
– Teräase	1 (1)	–	–	–
– Muu	4	1	–	–
Yhteensä	48 (8)	12	10 (2)	3

Suluissa alle 18-vuotiaiden osuus Espoossa ja Danderydissä

Taulukko V 17: Pahoinpitelyrikosten seuraukset

Seuraus/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
– Ei mitään	2	–	–	1
– Kipua	13	7	1	1
– Punoitus, mustelma tai turvotus	11	2	9	1
– Verta vuotava vamma	18	2	–	–
– Luunmurtuma, muu vakava vamma	3	1	–	–
– Hengenvaaralliset vammat	1	–	–	–
Yhteensä	48	12	10	3

Taulukoista ilmenee, että Danderydin ja Tukholman harvat syyttämättä jätetyt pahoinpitelyt ovat olleet tekotavoiltaan yleensä lieviä – potkimista on sisältynyt vain yhteen tapaukseen kummassakin virastossa – ja tekojen seurauksena on ollut enintään mustelmia tai turvotusta. Syyttämättä jätettyjen pahoinpitelyrikosten *lievyys* Ruotsissa ei oikeastaan ole yllätys, vaan johdonmukainen seuraus pahoinpitelyrikoksia koskevien syyttämättäjättämispäätösten vähäisestä määrästä. Kun syyttämättä jätettyjä pahoinpitelyitä on hyvin vähän, olisi epäjohdonmukaista, jos teot olisivat vakavia – mitä olisi siinä tapauksessa tapahtunut vähäisemmille teoille? – Tällainen epäjohdonmukaisuus voisi johtua Suomen rangaistusmääräysmenettelyn kaltaisesta rakenteellisesta syystä, erityisestä syyteharkintasäännöksestä tai muusta syyteoikeuden järjestelystä. Tällaisia syitä ei kuitenkaan Ruotsissa ole pahoinpitelyrikoksissa.

Helsingissä lähes joka toiseen tapaukseen on sisältynyt potkimista, joskin tapausten absoluuttinen lukumäärä (5) on pieni. Helsingissä tekojen seurauksena on useimmiten ollut vain kipua, mutta verta vuotava vamma tai luunmurtumakaan ei välttämättä näytä muodostaneen estettä syyttämättä jättämiselle. Espoossa puolestaan aineistoon sisältyy koko pahoinpitelyrikosten kirjo; tavallisin tekomuoto on ollut nyrkillä lyöminen, mutta potkiminenkaan ei ole ollut harvinaista. Tekojen tyypillisin seuraus on ollut verta vuotava vamma, mutta vakavampiakin seurauksia on liittynyt joihinkin tapauksiin.[161] Pahoinpitelyrikosten luonnetta kuvaavat osaltaan niiden tekopaikat, jotka on koottu seuraavaan taulukkoon.

[161] Ks. myös *Sulin* 1993 (s. 26–32 ja liitetaulukko s. VI), jonka tutkimuksessa noin puolet syyttämättä jätetyistä pahoinpitelyrikoksista kuului tekotaparyhmään »lyöminen

Taulukko V 18: Pahoinpitelyrikosten tekopaikat

Tekopaikka/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
– Julkinen paikka tai kulkuneuvo	28	9	8	–
– Ravintola	9	3	–	–
– Yksityinen paikka	7	–	–	2
– Asunto	4	–	2	1
Yhteensä	48	12	10	3

Espoossa, Helsingissä ja Danderydissä teot ovat yleensä tapahtuneet julkisella paikalla. Tämä tuskin on ollut syyttämättä jättämistä puoltava seikka; julkisella paikalla tapahtuneet teot tulevat useammin poliisin tietoon, minkä vuoksi syyteharkinnassa olevista pahoinpitelyjutuista suuri osa on julkisella paikalla tapahtuneita. Espoon ja Helsingin osalta asiaan vaikuttaa myös se edellä ilmi tuotu seikka, että yksityisellä paikalla tapahtuneet lievät ja tavalliset pahoinpitelyt ovat RL 21:14:n (491/69) mukaan olleet yleensä asianomistajarikoksia, jolloin seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on ollut ylipäätään mahdollista vain niissä tapauksissa, joissa asianomistaja on esittänyt syyttämispyynnön. Julkista kulkuneuvoa ja ravintolaa on vakiintuneesti pidetty RL 21:14:n kannalta julkisena paikkana.

Syyttämättä jätettyjen tekojen luonnetta kuvaa myös tekijän ja uhrin välinen suhde, joka ilmenee seuraavasta taulukosta.

Taulukko V 19: Pahoinpitelyrikosten asianosaisten suhde

Suhde/virasto	Espoo	Helsinki	Danderyd	Tukholma
– Perhepiiri, avio- tai avopso, myös entinen	5	–	2	1
– Sukulais- tai ystäväpiiri	7	–	2	–
– Naapuri tai ulkonäältä tuttu	6	2	1	2
– Vieras	30	10	5	–
Yhteensä	48	12	10	3

nyrkillä/potkiminen» ja seurauksista noin 2/3 ryhmiin »musta silmä yms.» tai »jonkin verran pintavammoja, pienet haavat».

Tukholman muutamasta tapauksesta jokaisessa ja Danderydin tapauksista puolessa tekijä ja uhri ovat entuudestaan tunteneet toisensa. Espoossa ja Helsingissä puolestaan valtaosa pahoinpitelyistä on kohdistunut *vieraaseen uhriin*.

Muodostuva kuva herättää kysymyksiä suomalaisten virastojen, etenkin Espoon osalta. Espoossa tyypillinen syyttämättä jätetty pahoinpitely näyttää olevan täysi-ikäisen tekijän yleisellä paikalla vieraaseen uhriin kohdistama nyrkein tai potkimalla tehty rikos, josta uhrille on tullut verta vuotava vamma. Miksi tällaiset teot jätetään syyttämättä? Perusteiden täytynee löytyä joko tekijän jostakin syystä alentuneesta syyllisyydestä tai sitten teon ulkopuolisista seikoista. Näitä näkökohtia pyritään hahmottamaan jäljempänä tarkasteltaessa asianomistajien ja syyttämättä jätettyjen suhtautumista tekoihin. Sen selvittämiseksi, missä syyttäjän vallankäytön rajojen on käytännössä katsottu kulkevan pahoinpitelyrikoksissa, on myös syytä lyhyesti kuvata eräät vakavimmat tapaukset ja syyttämättä jättämisen perusteet niissä.[162]

(1)[163] Tapauksessa 5 kuukauden ikäisellä lapsella oli todettu sairaalassa hengenvaarallinen kallovamma sekä käsissä, jaloissa ja solisluussa eri ikäisiä murtumaviivoja. Esitutkinnassa lapsen 19-vuotias äiti oli kertonut muutaman kerran hermostuneensa itkevään lapseensa, jolloin hän oli ehkä pari kertaa lyönyt tätä voimakkaammin kämmenellään. Kallovamma oli syntynyt vastaavassa tilanteessa, kun äiti oli hermostuksissaan heittänyt lapsen seisaaltaan vuodesohvalle, jonka keskellä oli metallitanko, johon lapsen pää oli osunut. Sosiaalivirasto oli antanut asiassa lausuntoja, joiden mukaan lapsen vanhempien kanssa oli päästy yhteistyöhön ja vanhemmat olivat ymmärtäneet asian vakavuuden ja sen »ettei vastaavanlainen tilanne enää saa toistua». Sosiaalivirasto puolsi syyttämättä jättämistä, mikä tukisi alkanutta myönteistä kehitystä. Virallinen syyttäjä luki äidin syyksi törkeän pahoinpitelyn, mutta jätti syytteen nostamatta kohtuusperusteella. Päätöksen perusteluiden mukaan äitiyteen vielä kypsymätön syyttämättä jätetty oli toiminut ajattelemattomasti tarkoittamatta aiheuttaa lapselleen vammoja. Perusteluissa oli viitattu myös sosiaaliviraston lausuntoihin ja siihen, ettei lapselle ollut jäänyt pysyviä vammoja.

(2)[164] Syyttämättä jätetty 17-vuotias mies oli yleisellä paikalla lyönyt saman ikäistä vierasta uhria ensin nyrkillä kasvoihin ja sitten potkinut tätä yhden potkuista osuessa uhria päähän niin, että tältä oli murtunut nenä ja katkennut hampaita. Virallinen syyttäjä luki tekijän syyksi pahoinpitelyn, mutta jätti syytteen nostamatta nuoruusperusteella. Päätöksen perusteluiden mukaan syyttämättä jätetty oli oma-aloittei-

[162] Ks. myös *Sulin* 1993 s. 29–32, missä on kuvattu useita vakavuudeltaan seuraaviin tapauksiin rinnastettavia syyttämättä jätettyjä väkivaltarikoksia.

[163] Espoon apulaisnimismiehen päätös syyttämättä jättämisestä nro 93/72 dnro 92/435.

[164] Espoon apulaisnimismiehen päätös syyttämättä jättämisestä nro 93/96 dnro 93/1525.

sesti halunnut asiassa tehtäväksi sovittelun ja suorittanut asianomistajan vaatimat lääkärinkulut sekä korvauksena kivusta, särystä ja pysyvästä haitasta 8.000 markkaa. Syyttäjä piti sinänsä vakavaa pahoinpitelyä käsittämättömästä ajattelemattomuudesta tehtynä. Kun tekijä oli teon jälkeen osoittanut halunsa sovittaa tekonsa ja korvannut asianomistajan vahingot ja koska asianomistaja oli luopunut rangaistusvaatimuksestaan, syyttäjä oli katsonut oikeaksi jättää syytteen nostamatta. Tekijää ei ollut vapausrangaistuksista rekisteröity ja hänen oli uskottava ojentuvan ilman syytetoimenpiteitä.

(3)[165] Syyttämättä jätetty 18-vuotias mies oli yleisellä paikalla lyönyt 40-vuotiasta vierasta uhria nyrkillä kasvoihin aiheuttaen nenän murtumisen, turvotusta huuliin ja mustelmat silmänympäryksiin. Virallinen syyttäjä luki tekijän syyksi pahoinpitelyn, mutta jätti syytteen nostamatta vähäisyysperusteella. Päätöksen perusteluissa oli viitattu suoritettuun sovitteluun (asianomistajalla ei vaatimuksia) ja toistettu vähäisyysperusteen sisältö.

Kaikissa tapauksissa rikosten rangaistusarvo on ollut korkea, mutta syyttämättä jättämiseen on päädytty teon ulkopuolisten seikkojen, nimittäin sovittelun tai sosiaaliviranomaisten toimien perusteella. Tästä huolimatta päätösperusteiden käyttö on ollut kirjavaa: tapauksessa (1) oli sovellettu kohtuusperustetta, mutta tapauksessa (2) nuoruusperustetta ja tapauksessa (3) vähäisyysperustetta. Kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa syyttämättä jätetyt olivat myöntäneet rikoksen ja näyttökysymys on muutoinkin ollut selvä, kun taas tapauksessa (1) syyttämättä jätetyn tahallisuus on jäänyt epäselväksi. Tapauksessa (3) asianosaisten kesken oli ollut riitaa, kun taas tapauksessa (2) teko on kohdistunut sivulliseen ilman syytä. Missään tapauksista ei toimenpiteistä luopumisen edellytyksiä eli rangaistuksen määräämiseen liittyvää oikeuskysymystä ole voinut pitää selvänä. Todettakoon, että kaikki mainitut ratkaisut olivat eri syyttäjien tekemiä.

2.4 Asianomistajan suhtautuminen tekoon

Asianomistajien suhtautumista syyttämättä jätettyihin tekoihin voidaan tutkia asianomistajien vaatimusten ja niiden laadun sekä asianomistajien (korvaus)intressin perusteella. Tiedot siitä, onko asianomistaja ylipäänsä esittänyt rikoksen johdosta esitutkinnassa vaatimuksia, on esitetty rikoslajeittain seuraavassa taulukkossa.

[165] Espoon apulaisnimismiehen päätös syyttämättä jättämisestä nro 93/24 dnro 93/354.

Taulukko V 20: Asianomistajien vaatimukset

	ESPOO JA HELSINKI			DANDERYD JA TUKHOLMA		
	Varkaus	Vahingon-teko	Pahoin-pitely	Varkaus	Vahingon-teko	Pahoin-pitely
Ei vaatimuksia	39	7	45	157	16	9
On vaatimuksia	19	20	11	46	10	4
Ei tietoa	9	–	4	4	–	–
Yhteensä	67	27	60	207	26	13

Taulukosta ilmenee, että *useimmiten asianomistajilla ei ole ollut vaatimuksia* syyttämättä jätetyn rikoksen johdosta. Joissakin tapauksissa asianomistaja oli nimenomaan halunnut, ettei asiaa saateta oikeuskäsittelyyn. Tällaisia tapauksia, joissa tekijä ja uhri ovat säännönmukaisesti tunteneet toisensa, sisältyi kummankin maan aineistoon kuitenkin vain muutama, lähinnä pahoinpitelyjutuissa. *Varkausrikoksissa* vaatimuksia on esitetty Suomen virastoissa harvemmin kuin joka kolmannessa ja Ruotsin virastoissa harvemmin kuin joka neljännessä tapauksessa. *Vahingontekorikoksissa* Suomessa useimmin esitetyt vaatimukset selittyvät vahingonteon asianomistajarikosluonteella. Se, että syyttämättä on jätetty sellaisiakin vahingontekoja, joissa asianomistajalla ei ole ollut vaatimuksia, selittyy puolestaan sillä, että Helsingissä kaikki syyttämättä jätetyt vahingonteot olivat kohdistuneet julkisyhteisön omaisuuteen, jolloin teot ovat olleet virallisen syytteen alaisia. *Pahoinpitelyrikosten* osalta tulos näyttäisi osittain selittävän runsasta »normaalitapausten» syyttämättä jättämistä Espoossa: 80 % syyttämättä jätetyistä pahoinpitelyistä on ollut sellaisia, joissa uhrilla ei ole ollut vaatimuksia.

Kokonaisuutena tulokset viittaavat asianomistajien vaatimusten merkittävään painoarvoon syyttämättä jättämisen harkinnassa kummankin maan virastoissa. Kaikista tutkituista syyttämättä jätetyistä rikoksista *Suomen virastoissa noin 2/3:ssa ja Ruotsin virastoissa noin 3/4:ssa asianomistajalla ei ole ollut vaatimuksia.* Ruotsin osalta tulos selittyy kuitenkin pitkälti myymäläanastusten suurella määrällä, sillä niissä tuote on yleensä saatu myyntikuntoisena takaisin, eikä korvattavaa vahinkoa ole jäänyt (ks. myös seuraavaa taulukkoa V 21). Jos myymäläanastuksia ei oteta lukuun, enää *puolet* Ruotsin tapauksista on ollut sellaisia, joissa asianomistajalla ei ole ollut vaatimuksia. Vaatimusten puuttuminen on mitä ilmeisimmin yksi syy syyttämättäjättämispäätöksistä tehtyjen *kanteluiden vähäisyyteen* sekä Suomessa että Ruotsissa. Jos asianomistajalla ei ole rikoksen johdosta vaatimuksia, syyttä-

mättä jättäminen ei loukkaa hänen etuaan, eikä sellaista tahoa, joka ratkaisusta kantelisi, useimmissa tapauksissa yksinkertaisesti enää ole.

Tutkimuksen kohteena oli myös asianomistajien *vaatimusten laatu* niissä tapauksissa, joissa vaatimuksia oli esitetty. Tulos toi esiin merkittävän eron vaatimusten laadussa yhtäältä Suomessa ja toisaalta Ruotsissa. Suomessa pelkkää korvausvaatimusta ei ollut esitetty ainoassakaan tapauksessa. Rangaistusvaatimuksia, jotka joissakin tapauksissa ovat virallisen syyttäjän syyteoikeuden edellytyksenä, oli esitetty myös pelkästään, mutta useimmissa tapauksissa Suomessa *korvausvaatimus ja rangaistusvaatimus esiintyivät yhdessä*. Ruotsissa puolestaan vaatimukset olivat *pelkkiä korvausvaatimuksia*: rangaistusvaatimusta ei ollut esitetty ainoassakaan tapauksessa. Tämä ei uskoakseni ole johtunut siitä, etteikö asianomistajilla joissakin tapauksissa olisi saattanut ollut halua vaatia tekijälle rangaistusta. Kysymys on siitä, että Ruotsissa asianomistajan kantaa rangaistusvaatimukseen *ei ollut esitutkinnassa kysytty*. Kun asianomistajan po. kanta ei kuulustelukertomuksista muutoinkaan käynyt selville, on ilmeistä, että asianomistajan kantaa rangaistusvaatimukseen *ei ole kirjattu*, vaikka hän olisikin mahdollisesti itse tuonut sen esille. Käytäntö viittaa siihen, että asianomistajan kannanottoa ei ole pidetty Ruotsissa syyteharkinnan kannalta relevanttina.[166] Tilanne on luonnollisesti toinen, jos rikokseen liittyy sellainen erityinen syyteharkintasäännös, jossa asianomistajan syyteilmoitus on syytteen nostamisen ehto.

Kun asianomistajilla useimmiten ei ole ollut vaatimuksia syyttämättä jätetyissä rikoksissa, voidaan olettaa, että korvausintressiä ei jutuissa ole (enää) ollut. Korvauskysymyksiä koskevat tiedot syyttämättä jätetyistä tapauksista on koottu seuraavaan taulukkoon.

Danderydin ja Tukholman lukuisissa myymälänäpistystapauksissa tavara on usein saatu myyntikuntoisena takaisin, jolloin teon johdosta ei ole syntynyt korvattavaa vahinkoa. *Vakuutuskorvauksen* saaminen olisi tuloksen perusteella harvinainen asianomistajan intressiin vaikuttava seikka, mutta on ilmeistä, että kaikissa tapauksissa vakuutuskorvauksen saaminen ei esitutkinta-aineistosta ole käynyt selville.[167] *Sovittelumenettelyä* ei Danderydin ja Tukholman syyttäjäviranomaisten toimialueilla ollut vielä käynnistetty, jo-

[166] Tulos näyttäisi olevan jonkin verran ristiriidassa jaksossa III A 1.2 alav. 14 mainitun esitöiden kannan ja jaksossa V B 3.3.*b.* tapauksessa (2) mainitun RÅ:n kannan kanssa, joiden mukaan ainakin asianomistajaa vakavasti loukkaavissa rikoksissa asianomistajan rangaistusvaatimus olisi yksi syyteharkinnassa huomioon otettava seikka.

[167] Jos asianomistajan kuulustelu on toimitettu pian rikoksen tapahtumisen jälkeen, kysymys vakuutuskorvauksesta lienee usein ollut vielä avoin.

Taulukko V 21: Asianomistajan (korvaus)intressi

	ESPOO JA HELSINKI			DANDERYD JA TUKHOLMA		
	Varkaus	Vahingon-teko	Pahoin-pitely	Varkaus	Vahingon-teko	Pahoin-pitely
– Ei korvattavaa vahinkoa	10	–	–	136	–	–
– Saa(nut) vakuutuksesta	2	–	–	6	–	–
– Sovittelu-menettely	20	5	18	–	–	–
– Sovittu muuten/ maksettu	11	2	8	12	14	1
– Korvaus saamatta	14	20	29	50	12	11
– Ei tietoa	10	–	5	3	–	1
Yhteensä	67	27	60	207	26	13

ten sillä ei ole ollut vaikutusta asianomistajien intressiin. Sitä vastoin Espoossa ja Helsingissä sovittelun merkitys on ollut huomattava: Espoossa 27:ssä ja Helsingissä 16:ssa otantaan sisältyneessä tapauksessa oli toimitettu sovittelu.

Niissä tapauksissa, joissa oli toimitettu sovittelu tai joissa asia muuten oli sovittu, siihen oli säännönmukaisesti vedottu päätösten *perusteluissa* (yhteensä 50 päätöstä). Lisäksi 12 tapauksessa perusteluissa oli vedottu siihen, ettei asianomistajalla ollut vaatimuksia. Näiden seikkojen hallitsevaa asemaa päätöksentekokriteereinä kuvaa se, että tekijän alentuneeseen *syyllisyyteen* oli vedottu yhteensä vain 24 päätöksen perusteluissa (10 varkaudessa, 7 vahingonteossa ja 7 pahoinpitelyssä).[168]

Sovittelu tai muu sopiminen on myös keskeinen selitys Espoon lukuisiin syyttämättäjättämispäätöksiin sellaisissa pahoinpitelyrikoksissa, joiden rangaistusarvo sinänsä on ollut korkea.[169] Sovittelun tai sopimisen suuri mer-

[168] Melko tavallista oli, että päätösten perusteluissa Suomessakin oli vain toistettu sovelletun säännöksen sanamuoto. Tekstissä mainittuihin lukuihin on laskettu vain sellaiset tapaukset, joissa keskeinen päätöksentekokriteeri oli selvästi tuotu perusteluissa esiin. – Kuten todettua, Ruotsissa täysi-ikäisiä koskevissa syyttämättäjättämispäätöksissä on mainittu vain lainkohta ja LUL-pöytäkirjoistakin käy ilmi lähinnä vain se, mitä LUL:n eri säännöksistä on sovellettu.

[169] Tekijän vähäiseen syyllisyyteen oli nimenomaisesti vedottu vain yhdessä päätöksessä ja lisäksi neljässä päätöksessä siten, että asianomistaja oli myötävaikuttanut tai provosoinut pahoinpitelyyn.

kitys syyttämättä jättämisen perusteena juuri pahoinpitelyasioissa ei ole ongelmatonta. Jaksossa III A 1.2 yksityistä etua ja jaksossa IV 6 sovittelun merkitystä tarkasteltaessa olen esittänyt, että sovittelun toimittaminen tai se, että asianomistajalla ei muuten ole vaatimuksia, voi yksinään olla riittävä peruste syyttämättä jättämiselle vain vähäisissä rikoksissa tai sellaisissa tapauksissa, jotka ovat laadultaan lähellä asianomistajarikosta. Tutkitussa aineistossa useimmat pahoinpitelyrikokset ovat kuitenkin olleet vähäistä vakavampia. Rikosten laadun osalta voitaisiin tosin katsoa, että tutkimusajankohtana voimassa olleen pahoinpitelyrikosten osittain tekopaikkaan sidotun syyteoikeuden järjestelyn perusteella yleiselläkin paikalla tehdyt pahoinpitelyt olisivat olleet tietyllä tavalla lähellä asianomistajarikoksia. Nykyistä oikeustilaa silmällä pitäen voidaan joka tapauksessa todeta, että pahoinpitely on 1.9.1995 voimaan tulleella lailla (578/1995) muutettu myös yksityisellä paikalla tehtynä virallisen syytteen alaiseksi, millä on pyritty viestittämään sitä, että »pahoinpitely ei ole yksityisasia». Toisaalta lakiin on kyllä samalla lisätty erityinen toimenpiteistäluopumissäännös, jonka mukaan asianomistajan pyyntö syyttämättä jättämisestä on otettava erityisesti huomioon, mutta sillä on viitattu erityisesti perheväkivaltatapauksiin, joista tutkimusaineistossa ei ole ollut kysymys. Edellä kanteluratkaisujen tutkimisen yhteydessä nousi myös esiin varoittava esimerkki asianomistajan pyyntöön perustuneesta syyttämättä jättämisestä.[170]

2.5 Syyttämättä jätetyn suhtautuminen tekoon

Taulukosta V 21 voidaan panna merkille, että huomattavan monessa tapauksessa asianomistajalla on ollut *korvaus saamatta*. Kaikissa näissä tapauksissa asianomistaja ei kuitenkaan ole esittänyt korvausvaatimusta (vrt. taulukkoon V 20). Niissä tapauksissa, joissa asianomistaja oli esittänyt sanotun vaatimuksen, tutkimuksen kohteena on ollut myös *syyttämättä jätetyn suhtautuminen korvausvaatimukseen*. Kun Suomen virastoissa 2/3 ja Ruotsin virastoissa 3/4 syyttämättäjättämispäätöksistä oli tehty sellaisissa tapauksissa, joissa asianomistajalla ei ole ollut vaatimuksia, tällaisten tapausten määrä on ollut alhainen (Suomessa 33 ja Ruotsissa 60). Niistäkin noin puolet on ollut sellaisia, joissa epäillyn suhtautuminen korvausvaatimukseen ei ole ilmennyt esitutkinta-aineistosta. Merkille pantavaa kuitenkin on, että sellaisia tapauksia, joissa asianomistaja oli esittänyt korvausvaatimuksen, mutta johon

[170] Ks. edellä jakso V B 2.3 *b.* tapaus (5).

epäilty ei ollut suostunut, oli jätetty syyttämättä vain muutaman kerran (Espoossa yksi ja Danderydissä kolme tapausta). Tulos yhdessä sen tuloksen kanssa, että syyttämättäjättämispäätöksistä suurin osa on tehty tapauksissa, joissa asianomistajalla ei ole vaatimuksia, viittaa asianomistajan korvausvaatimusten merkittävään painoarvoon syyteharkinnassa sekä Suomessa että Ruotsissa. Kun lisäksi Suomessa asian sopiminen (käytännössä usein korvauksen maksaminen) näyttää usein riittävän perusteeksi vakavienkin rikosten syyttämättä jättämiselle, voidaan kysyä, onko yksityisoikeudellisten seikkojen painoarvo oikeassa suhteessa rikoksen moitittavuuden painoarvoon syyteharkinnassa.

Syyttämättä jätetyn suhtautumista tekoon kuvaa myös hänen kannanottonsa *syyllisyyskysymykseen*. Se, missä määrin syyttämättä jätetyt teot ovat myönnettyjä tai kiistettyjä, antaa viitteitä käytännössä sovelletusta näyttövaatimuksesta. Kysymys on keskeinen myös syyttäjän vallankäytön luonteen kannalta: ovatko syyttämättä jätetyt teot myönnettyjä, vai onko kysymys vastoin kiistämistä tapahtuvasta syyttömyysolettaman kumoamisesta? Kuten aiemmin on esitetty, Suomessa seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen on esittämästäni kannasta (ks. jakso II 3.) poiketen usein katsottu riittävän vastaavan näytön kuin syytteen nostamisessa, kun taas Ruotsissa syyllisyyskysymyksen on edellytetty olevan selvä. Vaikka Ruotsissakaan näyttövaatimuksen ei ole katsottu välttämättä edellyttävän teon myöntämistä, erilaisen näyttökynnyksen voi odottaa heijastuvan myönnettyjen ja kiistettyjen syyttämättäjättämistapausten määrään Suomessa ja Ruotsissa.

Taulukko V 22: Syyttämättä jätetyn suhtautuminen syyllisyyskysymykseen

	ESPOO JA HELSINKI			DANDERYD JA TUKHOLMA		
	Varkaus	Vahingon-teko	Pahoin-pitely	Varkaus	Vahingon-teko	Pahoin-pitely
Myöntää	55	15	28	191	24	8
Kiistää	6	11	20	15	2	4
Ei osaa sanoa	–	1	11	–	–	1
Ei tietoa	6	–	1	1	–	–
Yhteensä	67	27	60	207	26	13

Kaikissa tapauksissa syyttämättä jätetyn kannanottoa on verrattu siihen tekoon, joka syyttämättäjättämispäätöksessä on luettu tekijän syyksi. Jos syyttämättä jätetty on esimerkiksi kiistänyt jonkin tekoon kuuluvan elementin, josta häntä on epäilty (esim. pahoinpitelyssä potkimisen), mutta syyttäjä ei

ole lukenut sitä tekijän syyksi, tapaus ei ole taulukossa kiistetty.[171] Lukumäärätietojen perusteella tulos on odotetun suuntainen, joskin rikoslajikohtaiset erot näyttävät huomattavilta. Myös virastoittain ja syyttäjittäin syyllisyyskysymyksen selvyydelle asetetut vaatimukset ovat vaihdelleet, mikä vuoksi seuraavassa on tarpeen lyhyesti luonnehtia kiistettyjä tapauksia.

Tukholmassa syyttämättä jätetyistä teoista vain kaksi näpistystä oli kiistettyjä. Niistä toisessa kiistäminen liittyi tekijän omaan tekonsa rikosoikeudelliseen arviointiin: 16-vuotias poika oli anastanut bussista matkalippuja, muttei mielestään ollut syyllistynyt näpistykseen, koska hän oli itse palauttanut anastamansa liput. Toisessa tapauksessa 15-vuotias poika oli jäänyt verekseltään kiinni epäillystä myymälänäpistyksestä. Poika oli venäläinen, hänen henkilöllisyytensä oli jäänyt epäselväksi, eikä hän ollut ymmärtänyt tekonsa rikosoikeudellista luonnetta.

Danderydissä kiistettyjä *varkaustapauksia* oli 13. Niistä kuusi oli myymälänäpistyksiä, joissa tekijä oli jäänyt verekseltään myymäläetsivän kiinniottamaksi. Näissä tilanteissa kiistäminen on voinut kohdistua lähinnä tahallisuuteen (maksamisen unohtaminen tms.). Toinen merkille pantava piirre on, että muissa seitsemässä tapauksessa syyttämättä jättäminen oli tapahtunut konkurrenssiperusteella. Tämä viittaisi siihen, että konkurrenssiperustetta sovellettaessa näyttövaatimuksesta saatettaisiin hieman tinkiä, vaikka periaatteessa sitä ei ole asetettu tässä suhteessa erilaiseen asemaan.[172] Kolmanneksi on mainittava, että kiistetyistä anastustapauksista kuudessa ratkaisun oli tehnyt sama syyttäjä. Kiistetyt kaksi *vahingontekoa* olivat molemmat saman epäillyn tekemiä ja molemmat tapaukset oli jätetty syyttämättä konkurrenssiperusteella. Neljästä kiistetystä *pahoinpitelystä* kolmessa samoin kuin ainoassa »ei osaa sanoa» -tapauksessa ratkaisun oli tehnyt sama äsken mainittu syyttäjä.[173] Ainoassa muun syyttäjän tekemässä ratkaisussa oli sovellettu konkurrenssiperustetta. Tapauksista kahdessa syyttämättä jätetty oli vedonnut oikeuttamisperusteeseen (hätävarjeluun), yhdessä myöntänyt tönäisyn, mutta kiistänyt pahoinpitelyn ja yhdessä kiistänyt koko teon.

---

[171] Kun Ruotsissa syyttämättäjättämispäätöksissä ei ole esitetty syyksiluetun teon kuvausta, taulukoihin on otettu kaikki kiistetyt tapaukset, ellei syyksi luetun teon nimikkeestä ole voinut päätellä, että syyttäjä on osittain kiistetyssä tapauksessa lukenut teon syyksi vain siltä osin kuin se on myönnetty.

[172] Kysymys alemmasta näyttövaatimuksesta juuri konkurrenssitapauksissa on Ruotsissa ollut esillä, ks. *SOU* 1976:47 s. 140 ja 157 ss.

[173] Sama syyttäjä oli tehnyt kuusi Danderydin kymmenestä pahoinpitelyä koskeneesta syyttämättäjättämispäätöksestä.

Tulosten perusteella Ruotsin virastoissa syyttämättä jättäminen on edellyttänyt säännönmukaisesti paitsi syyllisyyskysymyksen selvyyttä, myös teon myöntämistä. Yksittäiset poikkeamat tästä säännöstä näyttävät liittyvän joko konkurrenssiperusteen soveltamiseen tai syyttäjän henkilöön (yksittäisen syyttäjän poikkeavaan ratkaisukäytäntöön).

Helsingissä kiistettyjä tekoja (rikososallisuuksia) oli kaikkiaan 11, joista *varkauksia* kuusi. Niistä yhdessä tapauksessa kaksi 17-vuotiasta nuorta oli yrittänyt tunkeutua väestönsuojaan pääsemättä kuitenkaan sisään. Epäillyt kiistivät anastusaikomuksen, mutta syyttäjä luki heidän syykseen varkauden yrityksen. Toisessa tapauksessa kahta 15-vuotiasta nuorta oli epäilty kellarikomeroihin murtautumisesta. Nämä myönsivät olleensa paikalla, mutta kiistivät osallistuneensa anastustekoihin, jotka eräät alle 15-vuotiaat henkilöt olivat tehneet. Syyttäjä luki epäiltyjen syyksi varkauden, mutta perusteli syyttämättä jättämistä sillä, että nämä eivät olleet saaneet mitään anastetusta omaisuudesta. Kolmannessa tapauksessa 17-vuotiaalta nuorelta oli tavattu tälle kuulumaton polkupyörä. Epäilty kiisti anastusaikomuksen, mutta myönsi ottaneensa luvattomasti käyttöönsä lukitsemattoman pyörän. Syyttäjä luki epäillyn syyksi varkauden ja teonkuvauksen mukaan anastus oli suoritettu leikkaamalla pyörän lukon kieli poikki. Neljännessä tapauksessa asianomistajalta oli riuhtaisemalla yritetty anastaa rahapussi. Yhtenä epäiltynä oli 15-vuotias tyttö, joka oli kiistänyt osallistuneensa tekoon. Syyttäjä luki tämän syyksi varkauden yrityksen, mutta perusteli syyttämättä jättämistä sillä, että tytön osuus tekoon oli muita vähäisempi. Kiistettyjä *pahoinpitelyitä* oli Helsingissä kaksi, joista toinen oli tapahtunut ravintolassa ja toinen kadulla. Molemmissa tapauksissa nujakointiin oli osallistunut useampia henkilöitä. Epäillyt kiistivät teot kokonaan. Syyttäjä luki toisessa tapauksessa epäillyn syyksi lievän pahoinpitelyn (hiuksista vetämällä tehty) ja toisessa tapauksessa pahoinpitelyn (tehty lyömällä nyrkillä kasvoihin ja potkaisemalla nivusiin). Kiistetyt kolme *vahingontekoa* liittyivät kaikki samaan juttuun, missä syyttämättä jätetyt esittivät vain olleensa mukana paikalla, kun tuntematon henkilö oli sotkenut spray-maalilla aitaa. Syyttäjä oli lukenut epäiltyjen syyksi avunannon vahingontekoon katsoen näiden olleen vartiossa. Varkauksissa ratkaisut olivat eri syyttäjien, mutta muissa tapauksissa saman syyttäjän tekemiä.

Espoossa kaikki syyttämättä jätetyt *varkaudet* olivat myönnettyjä. *Vahingonteoista* neljässä tapauksessa syyttämättä jätetty oli kiistänyt epäillyn teon kokonaan. Näistä kahden osalta teolla oli ulkopuolinen todistaja ja kahdessa tapauksessa kysymys oli naapurusten välisistä riidoista. Lisäksi kahdessa tapauksessa epäilty oli kiistänyt tahallisuuden ja kahdessa pitänyt menettelyään oikeutettuna. *Pahoinpitelyissä* kiistettyjä tapauksia oli 18. Kun huo-

mioon otetaan lukuisat »ei osaa sanoa» -tapaukset (joissa epäilty ei ole päihtymyksensä takia muistanut tapahtumista mitään), lopputuloksena on, että Espoossa syyttämättä jätetyistä pahoinpitelyistä vajaa 40 % on ollut myönnettyjä. Kiistettyjen tapausten suuren lukumäärän vuoksi niiden yksityiskohtainen tarkastelu ei ole tässä mahdollista. Voidaan kuitenkin todeta, että ne tosiseikat, jotka konstituoivat pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön, oli kiistetty viidessä tapauksessa (esim. epäilty on kiistänyt syyllistyneensä minkään asteiseen väkivallan käyttöön). Missään näistä tapauksista ei kuitenkaan ollut epäselvyyttä tekijän identifioimisesta sinänsä. *Tahallisuus* oli kiistetty kolmessa tapauksessa. Niin ikään kolmessa tapauksessa oli kiistetty tosiseikkojen juridinen (rikosoikeudellinen) kvalifiointi (esim. epäilty on myöntänyt vain jonkin syyksiluettua tekoa lievemmän teon muodon tai ei ole pitänyt menettelyään lainkaan rikoksena, esimerkiksi myöntänyt »tönäisyn», mutta ei ole pitänyt sitä lievänäkään pahoinpitelynä). *Oikeuttamisperusteeseen*, käytännössä hätävarjeluun, vedottiin kiistämisen tueksi seitsemässä tapauksessa. Espoossa kiistetyissä tapauksissa ei ollut syyttäjäkohtaista kasautumista.

Kokonaisuutena tulokset viittaavat erilaiseen syyttäjän ratkaisuvallan käyttöön syyttömyysolettaman kumoamisessa yhtäältä Suomen ja toisaalta Ruotsin virastoissa. Vaikka tulokset viittaavat myös huomattaviin syyttäjä- ja rikoslajikohtaisiin eroihin, koko aineistossa ero yhtäältä Suomen ja toisaalta Ruotsin virastojen välillä on merkittävä: *Ruotsin virastoissa 91 % syyttämättä jätetyistä rikososallisuuksista on ollut myönnettyjä, mutta Suomen virastoissa vain 64 %.*

Vaikka Suomessa syytteen nostamiseen vaadittava näyttö on ilmeisesti ollut käsillä, näyttökysymysten selvyysvaatimukselle jaksossa II 3.3 asetetut ehdot eivät kaikissa tapauksissa olisi täyttyneet. Useissa tapauksissa on ollut epävarmaa, olisiko tuomioistuin lukenut rikoksen epäillyn syyksi ja ainakaan sellaisena kuin se oli syyttämättäjättämispäätöksen teonkuvauksessa esitetty. Tulos on pulmallinen erityisesti pahoinpitelyissä, joissa myönnettyjen tapausten osuus Espoossa oli vain noin 40 %. Syyttämättä jättämisessä syrjäytyvien normaaliin oikeudenkäyntiin liittyvien menettelyperiaatteiden merkitys on juuri pahoinpitelyjutuissa suuri. Pahoinpitelyissä näyttö perustuu asianosaisten kertomuksiin ja todistajien lausuntoihin, joissa merkityksellistä ei ole vain epäiltyjen tunnistaminen, vaan koko tapahtumainkulku alkutilanteesta ja osallisten sananvaihdosta aina yksittäisiin pahoinpitelyyn sisältyviin erilaisiin väkivallan muotoihin ja niiden intensiteettiin. Juuri tällaisessa todistelussa korostuvat prosessin keskeisten menettelyperiaatteiden, erityisesti suullisuus- ja välittömyysperiaatteiden merkitys pyrittäes-

sä aineelliseen totuuteen ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. On ilmeistä, että kiistettyjä pahoinpitelyjä ei yleensä voitaisi ratkaista tuomioistuimen poissaolokäsittelyssä, kuten asettamani näyttökysymysten selvyysvaatimus edellyttäisi.

2.6 Päätökset esitutkinnan rajoittamisesta

Odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen perustuvat esitutkinnan rajoittamispäätökset (etr) ovat olleet tutkimuksen kohteena Danderydin syyttäjänvirastossa. Danderydin etr-päätösten määrä päätösperusteittain ja rikoslajeittain on esitetty taulukossa V 23. Kukin rikosnimike sisältää myös privilegioidut ja kvalifioidut tekomuodot.

Taulukko V 23: Esitutkinnan rajoittamispäätökset Danderydissä

Päätösperuste/rikoslaji	Varkaus	Vahingon-teko	Pahoinpitely	Epäilty alle 18-v
RB 23 luvun 4 a § 1 mom 1-kohta	–	–	–	–
RB 23 luvun 4 a § 1 mom 2-kohta verrattuna:				
RB 20:7.1 1-k	9 (9)	6	6	–
RB 20:7.1 2-k	–	–	–	–
RB 20:7.1 3-k	27 (8)	3	6	–
RB 20:7.1 4-k	5 (3)	4	5	–
Yhteensä	41 (20)	13	17	–

Suluissa myymälänäpistysten osuus

Taulukosta ilmenee, että *esitutkinnan rajoittamispäätöstä ei ole tehty yhdessäkään tapauksessa, jossa epäilty olisi ollut alle 18-vuotias.* Tämä lopputulos seuraa siitä aiemmin ilmenneestä empiirisestä tuloksesta, että nuoriin sovelletaan *käytännössä* vain LUL:ia, ja esitutkinnan rajoittaminen RB 23 luvun 4 a §:n 1 momentin 2-kohdan nojalla ei voi perustua odotettavissa olevaan syyttämättä jättämiseen LUL:n nojalla. Nuorten osalta esitutkinnan rajoittaminen tulee siis kysymykseen vain LUL 8 §:n erikoistapauksessa.[174] Tämä on kuitenkin myös tietoinen kriminaalipoliittinen ratkaisu, kuten aiemmin on ilmennyt: esitutkinnan toimittaminen ja seuraamusluonteinen syyt-

[174] Ks. jakso IV 3 alav. 37 kohdalla.

tämättä jättäminen siihen liittyvine erityisine päätöksen tiedoksiantomenettelyineen muodostavat sellaisen *varoitusvaikutuksen*, jota nuorten osalta on pidetty Ruotsissa tärkeänä.[175] Nyt esiin noussut empiirinen tulos vahvistaa sen, että tätä kriminaalipoliittista ohjenuoraa on myös käytännössä seurattu.

Taulukkoon on havainnollisuuden vuoksi sisällytetty myös RB 23 luvun 4 a §:n 1 momentin 1-kohdan mukainen esitutkinnan rajoittamisperuste, joka nojautuu epäsuhtaan asian merkityksen ja esitutkinnan toimittamisesta aiheutuvien kustannusten välillä (ns. disproportionsfall). Kuten aiemmin säännöksen tulkinnan yhteydessä on esitetty, perusteen käytännöllinen merkitys on olematon. Keskeinen syy tähän on ollut toimivaltarajoitus, jonka mukaan vain valtionsyyttäjät ja eräät päällikkösyyttäjät (jollainen esim. Danderydin päällikkösyyttäjä ei ollut) ovat saaneet soveltaa säännöstä.[176]

Esitutkinnan rajoittamispäätösten *rikoslajikohtainen jakauma* on saman suuntainen kuin syyttämättäjättämispäätösten vastaava jakauma, mikä onkin johdonmukaista, koska ensin mainittujen ratkaisujen perusteena on odotettavissa oleva syyttämättä jättäminen (ks. taulukkoa V 6). Esitutkinnan rajoittamispäätöksiä on tehty selvästi eniten varkausrikoksissa, mutta näiden ratkaisujen absoluuttinen määrä on vain noin kolmasosa vastaavien syyttämättäjättämispäätösten määrästä. Myös myymälänäpistysten osuus varkausrikosten etr-aineistossa (20 ratkaisua 41:stä eli 49 %) on pienempi kuin syyttämättäjättämispäätöksissä (67 päätöstä 114:stä eli 59 %). Vahingonteoissa etr-ratkaisujen määrä on yhtä suuri kuin syyttämättäjättämispäätösten, kun taas pahoinpitelyissä etr-ratkaisuja on enemmän, mutta absoluuttiset määrät ovat samaa alhaista tasoa.

Esitutkinnan rajoittamispäätösten määrä kuvaa instituution käytännöllistä merkitystä. Ratkaisujen lukumäärän perusteella ja verrattuna syyttämättäjättämispäätösten lukumäärään tuo merkitys on ollut Danderydissä huomattavan suuri. Prosessiekonomiselta kannalta esitutkinnan rajoittamisen merkitys on suurempi kuin syyttämättä jättämisen: ensin mainituissa tapauksissa syyttämättä jättämiseen liittyvän prosessiekonomian *lisäksi* säästyy myös esitutkintaviranomaisten voimavaroja. Myös syyttäjälle etr-ratkaisu on helpompi kuin syyttämättäjättämispäätöksen tekeminen, sillä ensin mainituissa tapauksissa esitutkinta-aineisto on vielä suppea, eikä syyttäjän tarvitse arvioida näyt-

[175] Ks. lähemmin edellä IV 3 alav. 35 kohdalla ja siellä esittämääni kritiikkiä periaatteen noudattamisesta myös usean rikoksen tapauksissa.

[176] Ks. åklagarförordning 1989:848 17 §. Toimivaltarajoitusta on nyttemmin väljennetty siten, että kaikki päällikkösyyttäjät saavat soveltaa säännöstä, ks. IV 3 alav. 27 kohdalla ja åklagarförordning 1996:205 17 §.

töä, eikä kaikkia muitakaan seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä vaadittavia rikoksen syyksilukemisen edellytyksiä.[177]

Sovellettujen päätösperusteiden osalta taulukosta V 23 ilmenee, että esitutkintaa on varkausrikoksissa rajoitettu nojautuen odotettavissa olevaan syyttämättä jättämiseen RB 20:7.1:n 1-kohdan *vähäisyysperusteella* pelkästään *myymälänäpistyksissä*.[178] Tulos on johdonmukainen syyttämättäjättämiskäytännön kanssa; kuten aiemmin on ilmennyt, vähäisyysperustetta on Danderydissä sovellettu käytännössä pelkästään myymälänäpistyksiin. Toisaalta näissä tapauksissa esitutkinnan rajoittamisella saavutettava hyöty on kyllä pieni: myymälänäpistyksissä Ruotsissa syyteharkinta-aineisto koostuu käytännössä poliisin toimittamasta epäillyn kuulustelukertomuksesta sekä myymäläetsivän täyttämästä lomakkeesta, joka sisältää selostuksen tapahtumasta, epäillyn lausuman ja ilmoituksen asianomistajan vaatimuksesta. Kun usein ainoaksi esitutkintatoimenpiteeksi jää siis epäillyn kuulustelu, esitutkinnan rajoittamisella ei saavuteta merkittävää voimavarojen säästöä. Vahingonteoissa ja pahoinpitelyissä vähäisyysperusteeseen nojautuneet etr-ratkaisut oli tehty – kuten syyttämättä jätettäessä – hyvin lievissä tapauksissa. Varkauden ja pahoinpitelyn perusmuodon mukaisissa teoissa vähäisyysperusteen soveltamismahdollisuus sulkeutuu käytännössä pois jo rangaistusasteikon (vain vankeutta) takia.[179]

RB 20:7.1:n 2-kohdan villkorlig dom -perusteen nojalla ei ollut tehty yhtään esitutkinnan rajoittamispäätöstä, kuten ei myöskään syyttämättäjättämispäätöstä. Tulos on johdonmukainen.

Useimmat esitutkinnan rajoittamispäätökset ovat nojautuneet odotettavissa olevaan *konkurrenssiperusteen* soveltamiseen (RB 20:7.1:n 3-kohta). Tämäkin vastaa Danderydin soveltamiskäytäntöä syyttämättä jättämisessä ja perusmuodon mukaisissa varkauksissa ja pahoinpitelyissä konkurrenssiperuste on täysikäisten osalta yleensä ainoa kysymykseen tuleva syyttämättä jättämisen peruste.

RB 20:7.1:n 4-kohdan *psyykkisen häiriön* tapauksissa esitutkinnan rajoittaminen on ollut jopa syyttämättä jättämistä yleisempää. Tältäkin osin rat-

[177] Danderydin syyttäjäviranomaisen päällikön käsitys oli, että piirin syyttäjät ja esitutkintaviranomaiset eivät selviäisi työtaakastaan ilman esitutkinnan rajoittamismahdollisuutta (haastattelutieto).

[178] Aineistossa kaikki myymäläanastukset oli rubrisoitu näpistyksiksi.

[179] Todettakoon, että pahoinpitelyitä koskevista 17 etr-ratkaisusta kahdeksan oli tehnyt sama syyttäjä, joka oli tehnyt kuusi Danderydin 10 syyttämättäjättämispäätöksestä pahoinpitelyrikoksissa.

kaisulinja vaikuttaa kuitenkin perustellulta. Jos tekijän mielenhäiriö on laadultaan ja asteeltaan RB 20 luvun 7 §:n 1 momentin 4-kohdassa tarkoitettua, rikosprosessin eteneminen on tarkoituksenmukaista keskeyttää niin aikaisessa vaiheessa kuin se asianomistajan mahdollisen korvausintressin perusteiden selvittäminen huomioon ottaen on tehtävissä.

Esitutkinnan rajoittaminen voi olla haitallista juuri *asianomistajan vahingonkorvausintressin* toteuttamismahdollisuuden kannalta. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen edellyttää loppuun asti toimitettua esitutkintaa, jolloin asianomistajalla on tapahtumainkulusta sellainen selvitys, että hän voi tarvittaessa itse toteuttaa vahingonkorvausvaatimuksensa. Esitutkintaa rajoitettaessa näin ei välttämättä ole etenkään, jos tutkinta on lopetettu jo sen alkuvaiheessa. Kysymys on viime kädessä siitä, kuinka syyttäjät käytännössä tulkitsevat esitutkinnan rajoittamisen edellytyksenä olevaa vaatimusta »något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts genom att förundersökningen läggs ned». Tätä silmällä pitäen asianomistajien vaatimukset olivat eräänä tutkimuskohteena Danderydin etr-tapauksissa.

Taulukko V 24: Asianomistajien vaatimukset esitutkinnan rajoittamistapauksissa

Vaatimukset/rikoslaji	Varkaus	Vahingonteko	Pahoinpitely	Yhteensä
Ei vaatimuksia	22	5	10	37
On vaatimuksia	7	4	4	15
Ei tietoa	12	4	3	19
Yhteensä	41	13	17	71

Tuloksesta ilmenee, että useimmissa esitutkinnan rajoittamistapauksissa asianomistajalla ei ole ollut vaatimuksia.[180] Näiden tapausten osuus (kun aineistosta poistetaan »ei tietoa» -tapaukset) on noin 71 %, mikä on samaa tasoa kuin syyttämättä jätettäessä Danderydissä (74 %). Kuten syyttämättäjättämispäätösten tarkastelun yhteydessä ilmeni, Ruotsissa »on vaatimuksia» -tapaukset sisältävät pelkästään korvausvaatimuksia (eikä rangaistusvaatimuksia). Tuloksen perusteella asianomistajan korvausintressin vaikutus esitutkinnan rajoittamisen harkinnassa voidaan arvioida suureksi. Tuossa harkinnassa vaikutuksen tulisi oikeastaan olla suurempikin kuin syyttämättä jättämistä harkittaessa, koska – kuten yllä todettiin – esitutkintaa rajoitettaessa asian-

[180] Niistä kymmenessä tapauksessa asianomistaja oli nimenomaan halunnut, ettei asiaa saateta oikeuskäsittelyyn (varkauksissa 2, vahingonteoissa 4 ja pahoinpitelyissä 4 tapausta).

omistajan mahdollisuus itse toteuttaa vahingonkorvausvaatimuksensa voi puuttuvan näytön takia muodostua hankalaksi.

Taulukossa on merkille pantavaa myös »ei tietoa» -tapausten huomattavan suuri osuus (27 %). Muutamassa tapauksessa asianomistajan vaatimukset eivät ilmenneet kuulustelukertomuksesta, mutta säännönmukaisena syynä on ollut se, että *asianomistajaa ei ole lainkaan kuulusteltu.* Näin oli menetelty erityisesti niissä tapauksissa, joissa esitutkinnan rajoittaminen oli nojautunut konkurrenssiperusteeseen tai mielenhäiriön perusteeseen. Syynä on nähtävästi se, että näissä perusteissa ei edellytetä *tekoon* liittyviä erityispiirteitä, joita asianomistajan kuulustelu saattaisi osaltaan valottaa. Asianomistajan vahingonkorvausintressin arviointi jää näin meneteltäessä kyllä summittaiseksi.

Tuloksen perusteella *esitutkinta keskeytetään siis usein hyvin aikaisessa vaiheessa.* Monissa tapauksissa kyse onkin ollut *esitutkinnan aloittamatta jättämisestä,* joka RB 23 luvun 4 a §:n 2 momentin mukaan on mahdollista, jos 1 momentin mukaiset edellytykset esitutkinnan keskeyttämiselle ovat olemassa jo ennen esitutkinnan aloittamista.

Vaikka esitutkinnan rajoittaminen ei edellytä syyllisyyskysymyksen selvyyttä, epäillyn suhtautuminen tekoon kuvaa osaltaan tapausten luonnetta ja on merkittävä myös tutkittaessa syyttämättä jättämisen ja esitutkinnan rajoittamisen välisiä eroja.

Taulukko V 25: Epäillyn suhtautuminen syyllisyyskysymykseen esitutkinnan rajoittamistapauksissa

Suhtautuminen/rikoslaji	Varkaus	Vahingonteko	Pahoinpitely	Yhteensä
Myöntää	15	5	3	23
Kiistää	12	3	1	16
Ei osaa sanoa	–	1	–	1
Ei tietoa	14	4	13	31
Yhteensä	41	13	17	71

Taulukosta ilmenee, kuten saattoi odottaakin, että epäillyn suhtautumisella tekoon ei ole esitutkinnan rajoittamisen kannalta lainkaan sellaista merkitystä kuin syyttämättä jätettäessä. Tuloksen perusteella epäilty on myöntänyt teon vain 32 %:ssa tapauksista, kun syyttämättäjättämistapauksissa vastaava osuus oli Danderydissä 84 %.

Myös tässä taulukossa on merkille pantavaa »ei tietoa» -tapausten suuri osuus (44 %). Näissä tapauksissa kysymys on siitä (muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta), että *epäiltyä ei ole lainkaan kuulusteltu.* Näissäkin tapauksissa ratkaisu on säännönmukaisesti nojautunut konkurrenssi- tai mielenhäiriöperusteisiin. Verrattaessa tapausten lukumäärää taulukon V 24 vastaavien tapausten lukumäärään voidaan todeta, että syylliseksi epäillyn kuulustelun toimittamatta jättäminen on tavallisempaa kuin asianomistajan kuulematta jättäminen. Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että rikosilmoitus tehdään usein asianomistajan aloitteesta ja asianomistajaa voidaan kuulustella jo ilmoituksen teon yhteydessä. Myös sellaisia tapauksia esiintyi aineistossa, joissa *kumpaakaan* asianosaista ei ollut kuultu.

2.7 Eräistä LUL-syytepäätöksistä

LUL:n säännöksiin nojautuvista seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä on laadittava erityinen pöytäkirja, jos rikoksesta on säädetty eli siitä voi *in abstracto* seurata ankarampi rangaistus kuin sakkoa.[181] Kuten tutkimuksen jaksossa III A 3.2 on ilmennyt, LUL-pöytäkirja on vastaavissa tapauksissa laadittava myös *syyteratkaisuista.* Tosin sanoen, jos rikoksesta on *in abstracto* säädetty vankeutta ja jos konkreettisessa rikostapauksessa syytekynnys ylittyy, syyteharkinnasta on laadittava LUL-pöytäkirja.[182] Sen sijaan esimerkiksi näytön puuttumisen perusteella tehtävistä syyttämättäjättämispäätöksistä ei sanottua asiakirjaa laadita. Kun myös syyteratkaisuja koskevissa LUL-päätöksissä on esitetty lyhyet perustelut, näistä päätöksistä on saatavissa tärkeää tietoa juuri siitä, minkälaisiin seikkoihin ratkaisu yhtäältä seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja toisaalta syytteen nostamisen välillä on nojautunut.

Tämän vuoksi tutkimuksen kohteeksi on otettu Tukholman syyttäjänviraston samojen syyttäjien LUL-syytepäätökset, joiden syyttämättäjättämispäätökset ovat olleet edellä esillä. Tutkimus on rajattu myös samoihin rikos-

[181] Ks. förordning (1994:1763) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare 2 §. Tutkimusajankohtana samansisältöinen säännös oli asetuksessa KK (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål 1 §.

[182] Ks. *RÅC* I:123 s. 12, missä asia on tiivistetty seuraavasti: »Det sagda innebär att protokoll alltid skall föras såväl när åtal väcks mot någon som vid brottet inte fyllt 18 år för brott på vilket fängelse kan följa som när åtal för sådant brott underlåts med stöd av LUL». RÅ:n asiaa koskevat ohjeet olivat samansisältöiset jo edellisessä kiertokirjeessä *RÅC* I:106 s. 13.

lajeihin. Perustelut olivat käytännössä lyhyitä ja kaavamaisia. Eri syyttäjillä perustelut saattoivat olla hieman eri tavoin muotoiltuja, mutta ne voitiin selkeästi jakaa viiteen ryhmään seuraavasti:

1. Väsentligt *allmänt intresse* att åtal sker
2. Väsentligt *enskilt intresse* att åtal sker
3. Väsentligt *allmänt och enskilt intresse* att åtal sker
4. Domstols medverkan erfordras för avgörande av *skuldfrågan* / misstänkt förnekar brott
5. Misstänkt står redan under åtal / har tidigare lagförts / åtalas jämväl för *andra brott*

Perusteluiden mukaan syytteen nostaminen on siis nojautunut yleiseen tai yksityiseen etuun, syyllisyyskysymyksen selvittämiseen tai epäillyn muihin (aiempiin tai samanaikaisiin) rikoksiin. Eri ratkaisuperusteiden käyttö rikoslajeittain on esitetty seuraavassa taulukossa.[183]

Taulukko V 26: LUL-syytepäätösten perustelut varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksissa

Peruste	1	2	3	4	5	Yhteensä	syyte	rv
Näpistys	225	–	87	24	9	345	81	264
Varkaus	47	–	16	74	9	146	140	6
Törkeä varkaus	2	–	11	5	2	20	20	–
Vahingonteko	42	2	21	26	3	94	93	1
Pahoinpitely	52	5	29	53	3	142	141	1
Törkeä pahoinpitely	3	–	–	1	–	4	4	–
Yhteensä	371	7	164	183	26	751	479	272
Ilman näpistyksiä	146	7	77	159	17	406	398	8

Taulukkoon ei sisälly lieviä vahingontekoja (åverkan) eikä lieviä pahoinpitelyitä, koska niiden rangaistusasteikkoon sisältyy vain sakkoa, eikä LUL-pöytäkirjaa tarvitse laatia. Sen sijaan näpistyksestä voi seurata vankeutta ja noin puolet otannan tapauksista onkin näpistyksiä. Merkille pantavaa on, että niissä *yleisen edun* on katsottu edellyttävän syytteen nostamista. Tämä tulos heijastaa tutkimusajankohtana käynnissä ollutta RÅ:n kampanjaa »aktion mot butikstilgrepp», mutta sen mukainen käytäntö on RÅ:n uusissa ohjeissa va-

[183] Tiedot on käsitelty manuaalisesti, minkä vuoksi luvuissa saattaa olla kokonaisuuden kannalta merkityksettömiä epätarkkuuksia.

kiinnutettu.[184] Suurin osa näpistyksiä koskevista syytteistä on käsitelty rangaistusmääräysmenettelyssä.

Yksityinen etu on ollut yksinään syytteen nostamisen perusteena vain harvoissa tapauksissa (päätösperuste 2), mutta yhdessä yleisen edun kanssa se esiintyy usein (peruste 3). Koko aineistossa yleinen tai/ja yksityinen etu on ollut syytteen nostamisen perusteena noin 2/3:ssa tapauksista (perusteet 1–3).

Epäillyn *muut rikokset*, joko aiemmat tai samaan aikaan esillä olevat, on vain harvoin esitetty syytteen nostamisen perusteeksi (peruste 5, yhteensä 26 päätöstä).

Merkille pantavinta on perusteen 4 ilmentämä tulos, joka osoittaa, minkälaisella vakavuudella syyttömyysolettaman kumoamiseen syyttäjän päätöksenteossa on suhtauduttu: *syyllisyyskysymyksen epäselvyys* on ollut syytteen nostamisen perusteena koko aineistossa noin 1/4:ssa ja ilman näpistyksiä yli 1/3:ssa tapauksista. Merkille pantavaa on myös se, että tämä periaate ei liity vain vakavampiin rikoksiin, vaan myös 24 näpistystapauksessa epäillyn syyllisyys ei ole ollut niin selvä, että seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen olisi ollut mahdollista, vaikka syytteen nostamiseen riittävä näyttö onkin ollut käsillä. Mikäli seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen näyttövaatimuksen katsottaisiin olevan syytekynnyksen tasolla, esillä olevaa ratkaisuperustetta ei esiintyisi lainkaan. Eräissä tapauksissa tätä perustetta oli käytetty, vaikka epäilty oli myöntänyt rikoksen. Näissä tapauksissa syytteen nostamisen syynä on saattanut olla seuraamus- tai muun *oikeuskysymyksen* epäselvyys.

Taulukkoon on sisällytetty rangaistusmääräysmenettelyn käyttöä koskevat tiedot myös silmällä pitäen tutkimusajankohtana LUL 6 a §:ssä ja nykyisin LUL 15 §:ssä olevaa erityissäännöstä, jonka mukaan syyttäjä saa rangaistusmääräysmenettelyn normaalista soveltamisalasta poiketen antaa nuorelle rangaistusvaatimuksen, jos seuraamus *rangaistusasteikosta poikkeamiseen* oikeuttavien säännösten perusteella olisi in concreto vain sakkoa.[185] Kun varkauden ja pahoinpitelyn rangaistusasteikkoon sisältyy Ruotsissa vain vankeutta,[186] rangaistusmääräysmenettelyä ei normaalisti voida käyttää niissä. Otannan perusteella LUL:n erityissäännöksen soveltaminen mainituissa rikoslajeissa ei ole ollut käytännössä yleistä, mutta ei poissuljettuakaan: varkauksista oli annettu kuusi ja pahoinpitelyistä yksi rangaistusvaatimus.

---

[184] Ks. jakso III A 2.1 *b.* alav. 36 ja sen kohdalla tekstissä esitettyä.

[185] Ks. jakso III B 2.1 *a.* alav. 378 kohdalla.

[186] Ks. liitteessä 3 esitettyjä rangaistussäännöksiä.

3. Eräät oikeustilastotiedot

3.1 Tilastointiperiaatteet ja kokonaiskuva

Valtakunnallisen syyttämättäjättämiskäytännön selvittämiseksi sekä edellä esitettyjen empiirisen tutkimuksen tulosten kontrolloimiseksi ja vertaamiseksi on tarpeen tutkia eräitä Suomessa ja Ruotsissa tuotettuja oikeustilastotietoja.

Suomessa syyttämättä jättämistä koskevat tilastotiedot kuvaavat *syyttämättäjättämispäätösten* määrää. Jokaisesta syyttämättä jätetystä henkilöstä tehdään erillinen syyttämättäjättämispäätös, mutta samassa päätöksessä voi olla useita syyttämättä jätettyjä rikoksia. Saman henkilön yhtäältä seuraamusluonteisesti ja toisaalta muilla perusteilla (esim. »ei rikos») syyttämättä jätetyistä rikoksista tehdään eri päätökset.[187] Samassa *jutussa* voi olla useita esitutkintapöytäkirjoja ja vastaavasti siinä voidaan tehdä useita samaa henkilöä koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä.[188] Käytännössä yhdestä vastaajasta tehdään samassa jutussa säännönmukaisesti vain yksi *seuraamusluonteinen* syyttämättäjättämispäätös, jossa voi kuitenkin olla useita syyksi luettuja rikoksia. Mikäli syyteharkinnassa on samanaikaisesti useita saman henkilön tekemiä rikoksia, joista osasta nostetaan syyte, seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen jostakin tai joistakin muista saman henkilön rikoksista ei ohjeiden mukaan ole yleensä tarkoituksenmukaista muulla kuin konkurrenssiperusteella.[189]

Ruotsissa syyttämättä jättämistä kuvaavia tilastotietoja on sekä rikostilastoissa *(brottsstatistiken)* että lainkäyttötilastoissa *(lagföringsstatistiken)*. Rikostilasto käsittää useita erilaisia tilastoja (anmälda brott, uppklarade brott, misstänkta personer, brottsdeltagande), joista syyttäjän päätöksentekotietoja on »brottsdeltagande»-tilastoissa, joissa tilastoyksikkönä on osallisuus rikokseen. Yhden henkilön tekemät kaksi rikosta tai kahden henkilön yhdessä te-

---

[187] Tämä johtuu näiden ratkaisujen erilaisesta luonteesta ja sen vuoksi erilaisesta asiakirjapohjasta sekä erilaisesta asianosaisille annettavasta informaatiosta. Esimerkiksi syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyn mahdollisuutta koskeva ohjaus annetaan vain seuraamusluonteisen ratkaisun yhteydessä. Ks. tarkemmin *OKV muistio* s. 65 ss., missä on annettu ohjeet syyttämättäjättämispäätösten laatimisesta. Syyttäjätilastoista ks. *Oikeus* 1995:14 s. 109–111.

[188] Syyttäjän diaari on asia- eli juttukohtainen. Syyttäjä muodostaa jutun yhdestä tai useammasta rikoksesta ja niihin syylliseksi epäillyistä vastaajista, jos eri rikoksilla ja vastaajilla on yhteyttä keskenään siten, että syytteiden käsittely yhdessä on tarkoituksenmukaista. Yhdessä jutussa voi olla yksi vastaaja ja yksi tai useampia rikoksia, taikka useita vastaajia ja yksi tai useampia rikoksia. Ks. esim. *Oka* 1995 s. 36.

[189] Ks. *OKV muistio* s. 61.

kemä yksi rikos tuottavat molemmat kaksi tilastoyksikköä tähän tilastoon. »Lagföring»-tilastoissa puolestaan tilastoyksikköinä ovat *henkilöt* (lagförda personer), jotka on jätetty seuraamusluonteisesti syyttämättä tai jotka on tuomittu tai jotka ovat hyväksyneet rangaistusvaatimuksen tai rikesakkovaatimuksen. Tilasto sisältää siis vain »langettavat» ratkaisut; esimerkiksi esitutkinnan rajoittamispäätökset sisältyvät vain rikostilastoon. Lagföring-tilastot sisältävät yleensä vain päärikosta (ankarin rangaistusasteikko) ja sen seuraamusta koskevat tiedot kunkin henkilön osalta yhdessä *jutussa*, joka muodostetaan samojen periaatteiden mukaisesti kuin Suomessa. Jos sama henkilö on vuoden aikana saanut langettavan ratkaisun useassa eri jutussa, hän esiintyy tilastoyksikkönä yhden kerran jokaisen jutun osalta.[190] Jos kuitenkin sama henkilö on samassa jutussa jätetty seuraamusluonteisesti syyttämättä joistakin rikoksista, mutta asetettu syytteeseen ja tuomittu toisista rikoksista, hän esiintyy tilastossa sekä syyttämättä jätettynä että tuomittuna.[191]

Kumpikaan mainituista Ruotsin tilastoista ei vastaa täsmällisesti Suomen syyttämättä jättämistä kuvaavia tilastoja. Kuten yllä todettiin, Suomessa tilastot kuvaavat syyttämättäjättämis*päätösten* määrää ja Ruotsissa lagföring -tilastot samassa jutussa syyttämättä jätettyjen *henkilöiden* määrää, kun taas brottsdeltagande-tilastot kuvaavat syyttämättä jätettyjen *rikososallisuuksien* määrää riippumatta siitä, kuinka moneen eri päätökseen tai juttuun nuo ratkaisut liittyvät. Suomen tilastot ja Ruotsin lagföring-tilastot eivät siis sisällä kaikkia syyttämättäjättämisratkaisuja kuten brottsdeltagande-tilasto.[192] Jos samassa jutussa on yhdessä päätöksessä jätetty seuraamusluonteisesti syyttämättä saman henkilön kaksi eri rikosta, ratkaisu tuottaa Ruotsin brottsdeltagande-tilastoihin kaksi tapausta, mutta Suomen syyttämättä jättämistä kuvaaviin tilastoihin ja Ruotsin lagföring-tilastoihin vain yhden tapauksen. Jos toisaalta samassa jutussa on tehty kaksi erillistä seuraamusluonteista syyttämättäjättämispäätöstä saman henkilön kahdesta eri rikoksesta, Suomen tilastoihin syntyy kaksi tapausta samoin kuin brottsdeltagande-tilastoon, mutta

[190] Tilastointiperiaatteista Ruotsissa ks. *BRÅ* 1993 (»Konsten att läsa statistik om brott och brottslingar») erit. s. 32–47, *Rättsstatistisk Årsbok* 1993 s. 87–92 ja *BRÅ-rapport* 1996:5 s. 105–106. – Kattava, mutta osittain jo vanhentunut kuvaus tilastointiperiaatteista eri Pohjoismaissa on teoksessa *von Hofer* 1982 s. 321 ss.

[191] Tieto on saatu Statistiska Centralbyråsta (Ulf Thorsson). Tämä ei käy suoraan ilmi eri julkaisujen tilastointiperiaatteita koskevista selostuksista.

[192] Tarkasti ottaen myöskään brottsdeltagande-tilasto ei sisällä aivan kaikkia syyttämättäjättämisratkaisuja, sillä tilaston pohjana oleva *brottsstatistik* ei kata aivan kaikkia rikoksia, ks. *BRÅ* 1993 s. 32–33.

lagföring-tilastoon vain yksi päärikoksen mukainen tapaus. Tällainen tilanne on kuitenkin Suomessa harvinainen.[193]

Täysin yhdenmukaista tilastollista vertailupohjaa ei siis ole olemassa. Kun seuraamusluonteisten syyttämättäjättämis*päätösten* määrä on käytännössä hyvin lähellä seuraamusluonteisesti syyttämättä jätettyjen *henkilöiden* määrää juttukohtaisesti laskettuna, Ruotsin lagföring-tilasto tarjoaa kuitenkin hyvän pohjan vertailulle. On vain muistettava, että näihin tilastoihin perustuva vertailu ei tuo esiin sitä, jos *saman henkilön* syyttämättä jätettyjen *rikosten* määrä on toisessa maassa keskimäärin suurempi kuin toisessa.

Ruotsin brottsdeltagande-tilastossa seuraamusluonteisesti syyttämättä jätettyjä rikososallisuuksia on vuonna 1994 ollut 20 979, kun taas lagföring -tilaston mukainen syyttämättä jätettyjen henkilöiden määrä on ollut 13 340.[194] Tämän perusteella syyttämättä jätettyjä rikososallisuuksia olisi kunkin syyttämättä jätetyn henkilön kohdalla ollut keskimäärin vajaa 1,6. Suomen osalta vastaavaa tilastotietoa ei ole olemassa, mutta käytännössä yhdessä seuraamusluonteisessa syyttämättäjättämispäätöksessä on useimmiten jätetty syyttämättä vain yksi rikos, mikä ilmeni myös Espoossa ja Helsingissä toteutetussa tutkimuksessa.[195] *Sulinin* tutkimuksessa (1993 s. 16) 1 305 päätöksen otannassa syyttämättä jätettyjä rikoksia oli yhteensä 1 417 eli päätöstä kohden keskimäärin vajaa 1,1 rikosta. Oikeuskanslerinvirastossa tutkituissa Tampereen kaupunginviskaalinvirastossa 1.1.1996 – 28.2.1997 tehdyissä yhteensä 100:ssa pahoinpitelyrikoksia koskevassa seuraamusluonteisessa syyttämättäjättämispäätöksessä syyksi luettuja pahoinpitelyitä on puolestaan ollut 117 ja muita syyksi luettuja rikoksia 13 eli kaikkiaan 130 rikosta, jolloin päätöstä kohden syyksi luettuja rikoksia on ollut keskimäärin 1,3.[196] Syyttämättä jätettyjen henkilöiden *rikosten määrä* on siis todennäköisesti keskimäärin suurempi Ruotsissa kuin Suomessa.[197]

Jollei muuta ole mainittu, jäljempänä esitettävät oikeustilastotiedot esit-

---

[193] Asiasta ei ole olemassa tilastoitua tietoa. Tekstissä lausuttu perustuu kirjoittajan vuosikausien kokemukseen oikeuskanslerinviraston syyttäjäosastolla.

[194] Rikososallisuuksia koskevat tiedot perustuvat *Brottsförebyggande rådet*in tilastoon »Brottsdeltaganden efter brottsart samt beslut i åtalsfrågan, år 1994, tabell 304», jäljempänä *»Tabell 304»*. Tekstissä mainituissa luvuissa ei ole mukana LUL 6:n ja LVM 46:n soveltamistapauksia, jotka RÅ:n ohjeiden mukaan kuuluvat erityisen syyteharkinnan piiriin.

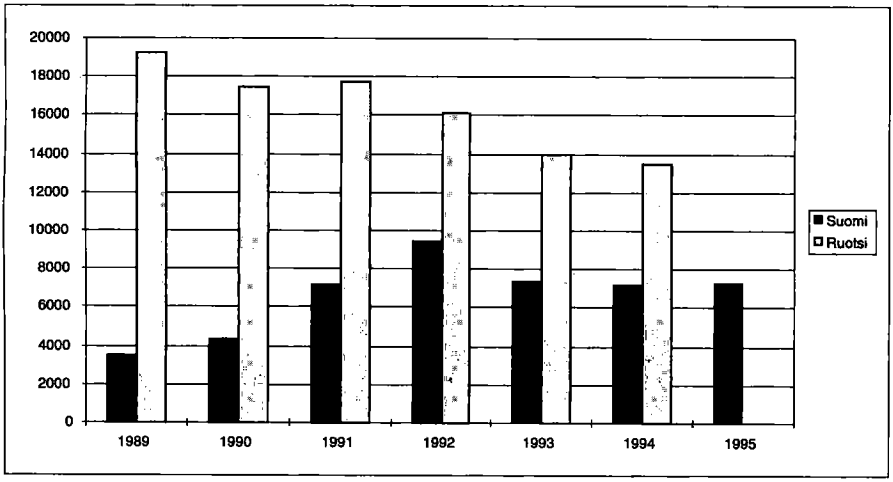
[195] Ks. edellä jakso V C 2.1 alav. 132.

[196] Tämän kirjoittaja on tutkinut mainitut päätökset erään apulaisoikeuskanslerin virkamatkan yhteydessä (okv:n dnro 3/51/97).

[197] Voidaan tosin todeta, että tilastoitujen ratkaisujen määrä ei välttämättä anna aivan oikeata kuvaa todellisesta tilanteesta. Asiaan voi vaikuttaa esimerkiksi se, että Suo-

tävät Suomen osalta tarkasti ottaen syyttämättäjättämispäätösten määrää ja Ruotsin osalta lagföring-tilaston mukaista syyttämättä jätettyjen henkilöiden määrää. Niiden kokonaismäärien kehitys on esitetty seuraavassa kuviossa.[198]

Kuvio V 27: Syyttämättäjättämispäätösten lukumäärät 1989–1994 Suomessa ja Ruotsissa

messa jokaisesta syyttämättä jätetystä rikoksesta on laadittava asianmukainen päätös teonkuvauksineen ja perusteluineen, kun taas Ruotsissa ratkaisuun riittää rikosnimike, tekoaika ja lainkohta. Tämän vuoksi on mahdollista, että kaikista vähäisistä esitutkintapöytäkirjasta ilmenevistä rikoksista ei Suomessa (useammin kuin Ruotsissa) tosiasiassa laadita nimenomaista päätöstä. Syyttämättäjättämispäätösten laatimisesta annettujen ohjeiden mukaan *konkurrenssiperustetta* sovellettaessa päätöstä ei olekaan välttämätöntä laatia, jos rikoksella ei ole asianomistajaa tai kaikki asianomistajat haastetaan juttuun muiden rikosten johdosta (ks. *OKV muistio* 1990 s. 68). Näissä tapauksissa konkurrenssiperusteen soveltamisesta tehdään ohjeiden mukaan yksilöity merkintä syyttäjän diaariin, mutta tällaiset ratkaisut eivät sisälly syyttämättäjättämispäätöksiä kuvaaviin tilastotietoihin. Muun muassa syyttäjätarkastusten (joihin tämän kirjoittaja on osallistunut) yhteydessä on tosin ilmennyt, ettei tällaisia ratkaisuja ohjeiden mukaisine merkintöineen käytännössä juuri tehdä. Sen sijaan joitakin esitutkintapöytäkirjasta sinänsä ilmeneviä, mutta muihin rikoksiin verrattuna merkityksettömiä rikkomuksia saatetaan sivuuttaa siten, ettei niistä tehdä *mitään* muodollista päätöstä. Todettakoon myös, että seuraamusluonteiset rangaistusmääräyksen antamattajättämispäätökset eivät sisälly Suomessa syyttämättä jättämistä kuvaaviin tilastoihin. Kuten jaksossa V A on ilmennyt, tällä ei ole juuri merkitystä, kun toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus käytännössä syrjäytyy RML:n mukaisessa menettelyssä: mainittuja ratkaisuja voidaan arvioida olleen 180 kpl vuonna 1995 (ks. tarkemmin V A 3 alav. 34 kohdalla).

[198] Tilastolähteinä on Suomen osalta *Oikeus* 1996:13 s. 84 taulut vuoteen 1994 asti. Vuoden 1995 osalta kuvio perustuu Tilastokeskuksessa pyynnöstäni tuotettuun tilastoon,

Suomen osalta vuosi 1989 (3 497 päätöstä) kuvaa tasoa, jolla syyttämättä jättäminen oli 1980-luvulla ennen vuoden 1991 uudistusta. Vuonna 1990 syyttämättäjättämispäätösten määrän lisääntyminen (4 368 päätökseen) heijastaa sanotun uudistuksen ennakointia, sillä syyttäjiä oli kehotettu ottamaan huomioon uuden säännöstön tavoitteet siinä määrin kuin se tuolloin voimassa olleiden säännösten nojalla oli mahdollista.[199] Uudistuksen voimaan tultua vuonna 1991 päätösten määrä kohosi noin kaksinkertaiseksi (7 158) vuoden 1989 tasoon verrattuna. Eniten syyttämättäjättämispäätöksiä on tehty vuonna 1992 (9 426), minkä jälkeen ratkaisujen määrä on ollut karkeasti vuoden 1991 mukaisella noin 7 000 päätöksen vuositasolla (7 381 kpl vuonna 1993 ja 7 209 kpl vuonna 1994).[200]

Ruotsissa syyttämättä jätettyjen tilastollinen kokonaismäärä on ollut 1980-luvulla noin 20 000:n vuositasolla ja vuonna 1989 vielä 19 200. Seuraavana vuonna määrä putosi 17 459 päätökseen, minkä on sanottu johtuneen tilastoitavaa materiaalia koskeneesta muutoksesta.[201] Vuoden 1991 tasosta (17 695) syyttämättä jätettyjen kokonaismäärä on laskenut seuraavana vuonna 16 118:aan ja vuonna 1993 13 942:een. Lasku on johtunut etenkin *näpistyksiä* koskevien päätösten vähenemisestä; vuonna 1991 näpistyksistä syyttämättä jätettyjä oli 5 265, mutta vuonna 1993 enää 3 077. Tämän syynä on puolestaan RÅ:n vuonna 1992 alkanut »aktion mot butikstillgrepp», joka on ilmeisesti heijastunut osittain myös varkauksia koskevaan syyttämättä jättämiseen, joka on vastaavana ajanjaksona vähentynyt noin 750 tapauksella.

---

jonka mukaan syyttämättäjättämispäätösten määrä on ollut 7 248. Ruotsin osalta *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.4 (s. 110). Kuvion pohjana olevissa luvuissa ovat mukana LUL 6 ja LVM 46.

[199] Ks. *Syyttäjäsanomat* 1/90 s. 10.

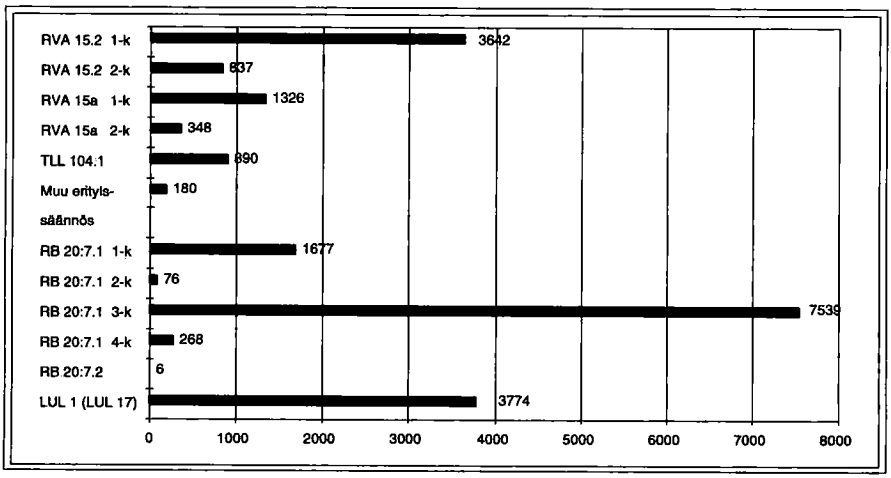
[200] Syy vuoden 1992 olennaisesti suuremmalle syyttämättäjättämispäätösten määrälle – tai määrän laskulle seuraavana vuonna – on hieman epäselvä. Syyttäjänvirastoihin saapuneiden asioiden määrä on vuonna 1993 laskenut noin 10 %:lla vuodesta 1992 (ks. *Oka* 1995 s. 36–37), mutta syyttämättäjättämispäätösten määrässä lasku on ollut yli 20 %. Eräs mahdollisuus on, että poliisi on syyttäjän laajentuneen harkintavallan ja syyttämättäjättämiskäytännön seurauksena suunnannut tyypillisesti syyttämättä jätettäviin rikostapauksiin aiempaa vähemmän voimavaroja, jolloin syyteharkintaan saapuneiden juttujen vähentyminen vuoden 1992 jälkeen olisi kohdistunut etenkin tyypillisesti syyttämättä jätettävien selvitettyjen rikosten ryhmään.

[201] Ks. *Rättsstatistisk Årsbok* 1992 s. 77 ja s. 80, mistä ilmenee, että vuoteen 1989 asti syyttäjäviranomaiset olivat toimittaneet suoraan Statistiska centralbyrålle tietoja eräitä lieviä (erit. liikenne-) rikkomuksia koskevista syyttämättäjättämisratkaisuista. Vuodesta 1990 alkaen niitä ei enää sisälly tilastoon (»av besparingsskäl»).

Muissa rikoslajeissa syyttämättä jättämisen määrät ovat pysyneet vakaina.[202] Vuonna 1994 syyttämättä jätettyjä oli 13 501; vähentyminen on silloinkin kohdistunut pääasiassa näpistyksiin ja varkauksiin, joista syyttämättä jätettyjä on ollut yhteensä 343 vähemmän kuin vuonna 1993.[203]

Jäljempänä esitettävät tilastotiedot ovat pääasiassa vuodelta 1994, jolta kummankin maan viimeisimmät viralliset julkaistut oikeustilastotiedot ovat. Kuten yllä esitetystä on todettavissa, kummankaan maan tilastotiedoissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia vuodesta 1993, jolta empiirisen tutkimuksen aineisto on ollut. Eri syyttämättäjättämissäännösten soveltaminen Suomessa ja Ruotsissa vuonna 1994 on esitetty seuraavassa kuviossa.[204]

Kuvio V 28: Syyttämättä jättämisen eri perusteiden soveltaminen Suomessa ja Ruotsissa 1994

[202] Ks. *Rättsstatistisk Årsbok* 1992 ja 1993 tabell 3.4.9 a ja *BRÅ-rapport* 1994:4 tabell 3.11. Myymälänäpistyskampanjan heijastuminen myös muita anastustekoja koskevaan käytäntöön johtuu siitä eräiden ruotsalaisten syyttäjien tämän kirjoittajalle esiintuomasta seikasta, että jos myymälänäpistyksissä selitetään yleisen edun vaativan syytteen nostamista, on vaikeaa katsoa, ettei se sitä vaadi muunlaisissa rangaistusarvoltaan korkeammissa varkauksissa.

[203] Ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.11.

[204] Kuviossa esitetyt lukumäärät ilmenevät liitteenä 5 olevista taulukoista. – Todettakoon, että eri tilastolähteissä saattaa esiintyä pieniä käytännössä merkityksettömiä eroja ratkaisujen lukumäärissä.

Suomessa ylivoimaisesti suurin osa syyttämättäjättämispäätöksistä tehdään *vähäisyysperusteella*. Empiirisen tutkimuksen perusteella tämä ei kuitenkaan tarkoita, että syyttämättä jätetyt rikokset olisivat pelkästään vähäisiä. Vähäisyysperusteella jätetään syyttämättä melko vakaviakin rikoksia, ja sovittelun tai muun sopimisen saatetaan katsoa »muuttavan» sellaisen rikoksen vähäiseksi. *Nuoruusperusteella* syyttämättä jätettyjä on ollut vain 837, mutta alle 18-vuotiaita jätetään Suomessa syyttämättä muillakin perusteilla. Tilastotietojen mukaan vähäisyysperusteella on jätetty syyttämättä 291, kohtuusperusteella 221, konkurrenssiperusteella 39, tieliikennelain 104.1 §:n nojalla 36 ja muiden erityissäännösten nojalla 37 eli yhteensä 624 nuorta, jolloin kokonaismäärä olisi 1 454.[205] Tällöin nuorten osuus kaikista syyttämättä jätetyistä olisi noin 20 %. Syyttämättä jätettyjen nuorten määrä on kuitenkin todellisuudessa edellä mainittua suurempi, sillä syyttämättä jätettyjen ikä rikoksen tekohetkellä ei kuulu syyttäjän diaarin tietosisältöön, kuten ei myöskään rikoksen tekopäivä, jonka perusteella ikä tekohetkellä voitaisiin laskea. Tilastoissa ikä on laskettu sen perusteella, mikä syyttämättä jätetyn ikä on ollut sinä päivänä, kun juttu on merkitty saapuneeksi syyttäjälle.[206] Vähäisyysperusteen jälkeen toiseksi yleisin päätösperuste on ollut *kohtuusperuste*. Tämä puolestaan ei osoita, että syyttämättä jättäminen olisi usein perustunut kohtuussyihin, vaan todennäköisesti valtaosassa tapauksista syytteen nostamista on pidetty »tarkoituksettomana» sovittelun tai muun sopimisen perusteella. *Konkurrenssiperusteen* soveltaminen on pysynyt Suomessa alhaisella tasolla. Vuonna 1991 näitä ratkaisuja tehtiin 188 kpl ja seuraavana vuonna niiden määrä nousi mahdollisesti yhtenäisrangaistusjärjestelmän voimaantulon (1.4.1992) vaikutuksesta 443 ratkaisuun. Vuonna 1993 päätöksiä oli 467, mutta seuraavana vuonna määrä on vähentynyt 348 päätökseen.[207] *Tieliikennelain* erityissäännöksen soveltaminen on pysynyt jo vuosikausia melko vakaasti tuhannen ratkaisun tuntumassa. *Muiden erityissään-*

[205] Ks. *Oikeus* 1996:13 taulukko 5.5 (s. 99–100).

[206] Tieto laskentaperusteesta on saatu Tilastokeskuksesta (Riitta *Forsman*). Laskentaperusteen vaikutus ilmenee esimerkiksi siitä, että edellisessä alaviitteessä mainitun tilaston mukaan nuoruusperusteella on jätetty syyttämättä 62 ikäryhmään 18 – 20 vuotta kuulunutta henkilöä. Mainitut henkilöt ovat toisin sanoen olleet 18 vuotta täyttäneitä, kun juttu on saapunut syyttäjälle, mutta alle 18-vuotiaita rikoksen tekohetkellä, jolloin syyttämättä jättämiseen on voitu soveltaa nuoruusperustetta. Vrt. myös liitteen 5 tilastoja A ja B nuoruusperusteen osalta. – Todettakoon, että alav. 205 mainitun tilaston mukaan nuoruusperusteella olisi jätetty syyttämättä pari yli 65-vuotiastakin, mikä todennäköisesti on vain merkki siitä, että syyttäjänvirastoissa päätösten perustekoodien merkitsemisessä esiintyy silloin tällöin virheitä.

[207] Ks. *Oikeus* 1996:13 s. 84.

nösten soveltaminen on vähäistä. Tilastotiedoissa ei ole eritelty sovellettuja erityissäännöksiä.

Ruotsissa puolestaan *vähäisyysperustetta* on sovellettu vajaassa 1 700 tilastoidussa tapauksessa. Ruotsissa vähäisyysperusteella syyttämättä jätetyt rikokset ovat myös »oikeasti» vähäisiä. Tämä on ilmennyt empiirisessä tutkimuksessa ja sitä ilmentävät myös tilastotiedot: liki puolet vähäisyysperusteen soveltamistapauksista on ollut näpistyksiä.[208] Kohtuussyihin tai tapauksen poikkeuksellisuuteen nojautuvien RB 20:7.1:n 2-kohdan *villkorlig dom* -perusteen ja RB 20:7.2:n *extraordinära fall* -perusteen soveltaminen on käytännössä äärimmäisen harvinaista (yhteensä 82 syyttämättä jätettyä). RB 20:7.1:n 4-kohdan mukainen *psyykkinen häiriö* syyttämättä jättämisen perusteena on 1990-luvulla pysynyt samalla vajaan 300 tapauksen tasolla.

Keskeinen Ruotsin koko syyttämättäjättämisinstituution käyttöä leimaava piirre on *konkurrenssiperusteen* runsas soveltaminen: yli puolet syyttämättä jättämisistä on tehty konkurrenssiperusteella (yhteensä 7 539 tapausta). Niistä noin 1 000 on koskenut näpistyksiä, mutta kanteluaineistosta ja syyttämättäjättämispäätöksistä tehdyt empiiriset havainnot sekä myös tilastotiedot konkurrenssiperusteella syyttämättä jätettyjen rikosten nimikkeistä ilmentävät, että usean rikoksen tapauksissa jätetään syyttämättä myös vakavampia rikoksia.[209] Jos molempien maiden aineistosta poistetaan konkurrenssiperusteen soveltamistapaukset, jää syyttämättä jätettyjen absoluuttinen määrä Suomessa (6 875) *suuremmaksi* kuin Ruotsissa (5 801). Tämä ilmentää sitä, että Suomessa syyttämättä jättäminen painottuu *yksittäisiin rikoksiin*, kun taas Ruotsissa syyttämättä jättämistä sovelletaan runsaasti *usean rikoksen* tapauksissa.

LUL 1 §:n (nykyisin LUL 17 §) *nuoruusperusteet* ovat olleet Ruotsissa toiseksi tavallisimmat syyttämättä jättämisen perusteet. Tilastotiedoissa ei ole eritelty pykälään sisältyvien eri perusteiden soveltamistapauksia, mutta empiirisen tutkimuksen perusteella suurimman ryhmän niistä muodostavat LUL 1.3 §:ään nojautuneet »okynne eller förhastande» -tapaukset, joissa on säännönmukaisesti kysymys vähäisistä rikoksista.[210] Nuorten syyttämättä jättä-

[208] Ks. liitteessä 5 olevaa tilastoa C.

[209] Ks. liitteessä 5 olevaa tilastoa C.

[210] Varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksissa LUL 1.3 §:n osuus LUL 1 §:n eri perusteiden soveltamistapauksista oli Danderydissä noin 60 % ja Tukholmassa noin 80 %, ks. jakso V C 2.2 alav. 138 kohdalla. Tilastotietojen mukaan mainitut rikoslajit kattavat yli 70 % LUL 1 §:n nojalla syyttämättä jätetyistä rikoksista (ks. esim. liitteessä 5 olevaa tilastoa C).

minen muulla kuin LUL:n eri perusteilla on melko vähäistä. Tilastotietojen perusteella koko maassa on vuonna 1994 sovellettu RB:n vähäisyysperustetta nuoriin 149 tapauksessa, RB:n konkurrenssiperustetta 293 tapauksessa ja muita RB:n perusteita yhteensä 8 tapauksessa.[211] Kaikkiaan syyttämättä jätettyjä nuoria olisi siten 4 224, jolloin nuorten osuus kaikista syyttämättä jätetyistä olisi noin 30 %. Todellisuudessa syyttämättä jätettyjen nuorten määrä on hieman edellä mainittuakin suurempi, sillä tilastossa ikä on laskettu sen perusteella, mikä syyttämättä jätetyn ikä on ollut sinä päivänä, kun syyttäjä on tehnyt päätöksensä.[212]

Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen *yleisyyden* vertaaminen Suomen ja Ruotsin välillä on monin tavoin pulmallista. Periaatteessa tällöin olisi tarpeen tietää, mikä on ollut se juttumateriaali, jonka pohjalta ratkaisut ovat syntyneet. *Syyteharkintaan saapuva* juttumateriaali ei kokonaisuutena ole Suomessa ja Ruotsissa vertailukelpoista. Suomessa poliisi ei periaatteessa saa suorittaa näytön arviointia, vaan asia on ETL 43 §:n mukaan esitutkinnan päätyttyä saatettava syyttäjän harkittavaksi, paitsi jos (1) tutkinnassa on käynyt selville, ettei ketään voida panna syytteeseen tai (2) esitutkintaviranomainen on, sen mukaan kuin siitä on laissa erikseen säädetty, jättänyt ryhtymättä toimenpiteisiin rikokseen syyllisen saattamiseksi syytteeseen. Ensimmäisessä tapauksessa kysymys on esimerkiksi tilanteista, joissa teko ei ole rikos tai epäilty on kuollut (jolloin *ketään ei voida* panna syytteeseen), ja jälkimmäisessä ilmoittamatta jättämisestä.[213] Suomessa syyttäjän syyteharkintaan tulee siis runsaasti esimerkiksi näytöltään epäselviä asioita. Ruotsissa taas syyttäjä johtaa RB 23:3:n mukaan esitutkintaa muissa kuin yksinkertaisissa asioissa »så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet».[214] Siinäkin tapauksessa, että syyttäjä ei toimi esitutkinnan johtajana, hän tekee esitutkintavaiheessa paitsi seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen tai erityiseen syyteharkintasäännökseen nojautuvia esitutkinnan rajoittamispäätöksiä, myös muita esitutkinnan lopettamisratkaisuja esim. perusteilla »brott kan ej styrkas» tai »gärningen ej brott».[215] Näistä syistä Ruotsissa ei esitutkin-

[211] Ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.9 (s. 116).

[212] Ks. *ibid.* Tämä ilmenee konkreettisesti siinä, että mainitun tilaston mukaan LUL 1 §:n nojalla olisi jätetty syyttämättä 142 ikäryhmään 18–20 vuotta kuulunutta henkilöä.

[213] Ks. tarkemmin *HE* 14/1985 s. 38 ja *Helminen* 1992 s. 150–153.

[214] Tässä vaiheessa epäillylle on RB 23:18 mukaisesti myös ilmoitettava epäilystä (underrättas om misstanken). Tämän jälkeen esitutkinnan lopettamisesta päättää syyttäjä siinäkin tapauksessa, että tutkintaa johtaisi poliisi.

[215] Kuten kanteluasioiden tutkimisen yhteydessä ilmeni, suurin osa kanteluista koski juuri näitä syyttäjän ratkaisuja, ks. jakso V B 3. ja liitteen 2 taulukoita C ja D.

nan ja syyteharkinnan välillä ole samanlaista rajaa kuin Suomessa ja sen vuoksi se juttumateriaali, joka tulee syyteharkintaan yhtäältä Suomessa ja toisaalta Ruotsissa, ei ole vertailukelpoista siinä mielessä, että seuraamusluonteisten syyttämättäjättämispäätösten määrää voitaisiin mielekkäästi verrata syyteharkintaan tulleiden rikosasioiden määrään.[216]

Kun seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen on rikoksen seuraamus, oikeamman vertailupohjan tarjoaakin syyttämättäjättämispäätösten suhteuttaminen *langettavien ratkaisujen* määrään eli sellaisiin asioihin, joissa (prosessuaalinen) syyllisyyskysymys on ollut selvä ja seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen olisi sen puolesta tullut kysymykseen. Tätä silmällä pitäen seuraavaan taulukkoon on koottu syyttämättäjättämispäätösten sekä rikesakkojen, rangaistusmääräysten ja langettavien tuomioiden määrät Suomessa ja Ruotsissa.[217]

[216] Asiaa valaisee esim. seuraava RÅ:n lausuma: »Som tidigare angetts bör de förundersökningar som slutförs i princip endast avse sådana mål som skall komma under domstols prövning. Övriga förundersökningar skall inte bedrivas längre än vad som är nödvändigt.» Ks. »Riksåklagaren. Anslagsframställning för budgetperioden 1991/92 – 1993/94» s. 106. – Sellaisissa vähäisissä asioissa, joissa poliisi on toiminut tutkinnanjohtajana, syyteharkintaan saapuva materiaali on todennäköisesti paremmin vertailukelpoista Suomessa syyttäjälle saapuvan materiaalin kanssa. Toisaalta suuri osa syyttämättä jätettävistä rikoksista on RB 23:3:ssa tarkoitetulla tavalla yksinkertaisia (»av enkel beskaffenhet»), jolloin poliisi voi toimia tutkinnanjohtajana. Ks. *RÅC* I:95, jossa on esitetty luettelo rikoksista, joiden normaalisti katsotaan olevan sanotussa merkityksessä yksinkertaisia. Luetteloon sisältyvät esimerkiksi kaikki varkausrikosten tekomuodot, moottoriajoneuvon luvaton käyttöönottaminen, vahingonteko (ei kuitenkaan polttamalla tehty) ja pahoinpitely (ei kuitenkaan törkeä).

[217] Tilastolähteistä ks. liitteessä 5 olevat taulukot ja Suomen osalta *Oikeus* 1996:13 esim. taulut 6.1 ja 6.6 (1994) sekä Ruotsin osalta *BRÅ-rapport* 1996:5 esim. tabell 3.4. – Periaatteessa asetelmaan kuuluisi myös poliisin *ilmoittamatta jättäminen*, mutta sen osalta vertailukelpoisten tilastotietojen esittäminen edellyttäisi teeman ulkopuolelle jäävää analysointia. Suomessa valtaosa ilmoittamatta jättämisistä on poliisin välittömästi rikkomuksen tapahtuman jälkeen antamia huomautuksia, joita poliisin työajankäytön seurantatilastojen mukaan on satoja tuhansia vuodessa, ks. *HE* 79/1989 s. 3–4. Osa ilmoittamatta jättämisistä on puolestaan esitutkinnan jälkeen tehtyjä, ETL 43 §:n 1 mom:n 2-kohdassa tarkoitettuja ratkaisuja, joista on olemassa oikeustilastotietoja. Vuonna 1994 viimeksi mainittuja ratkaisuja on tehty yhteensä 10 329 ja niistä 7 285:ssä on ollut kyse liikennerikoksesta. Ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 4.7. Ruotsin osalta eräitä tietoja on esitetty julkaisussa *BRÅ-rapport* 1996:5 (tabell 1.9).

Taulukko V 29: Langettavien ratkaisujen lukumäärät Suomessa ja Ruotsissa vuonna 1994

	SJP	RIKESAKKO	RANGAISTUS-MÄÄRÄYS	TUOMIO	YHTEENSÄ
SUOMI	7 223	64 793	298 408	62 647	433 071
RUOTSI	13 340[218]	227 782	66 939	72 556	380 617

Taulukon perusteella voidaan ensinnäkin todeta, että langettavien ratkaisujen kokonaismäärä on absoluuttisina lukumäärinäkin Suomessa merkittävästi suurempi kuin Ruotsissa. Tässä valossa voidaan kysyä, edellyttääkö Suomen viisimiljoonaisen kansan pitäminen lainkuuliaisena todellakin 433 071 langettavaa päätöstä vuodessa, kun Ruotsin yhdeksänmiljoonaiselle kansalle näyttää riittävän 380 617 päätöstä? *Asukaslukuun suhteutettuna langettavien ratkaisujen kokonaismäärä on Suomessa kaksinkertainen verrattuna Ruotsiin.*

Syyttämättä jätettyjen absoluuttinen lukumäärä on Suomessa reilu puolet verrattuna niiden määrään Ruotsissa, jolloin *asukaslukuun suhteutettuna* syyttämättä jätettyjä olisi *yhtä paljon*. Syyttämättä jättämisen suhteuttaminen kaikkiin seuraamuksiin antaa kuitenkin toisenlaisen tuloksen, koska langettavien ratkaisujen määrä ei ole vertailumaissa samassa suhteessa asukaslukuihin, vaan päinvastoin Suomessa langettavien ratkaisujen kokonaismäärä onkin suurempi. *Kaikista seuraamuksista* syyttämättä jättämisen osuus on Suomessa noin 1.7 % ja Ruotsissa noin 3.5 % eli *kaksinkertainen* verrattuna Suomeen.

Syyttämättä jättämisen suhteuttaminen kaikkiin seuraamuksiin ei kuitenkaan kuvaa *syyttäjän harkintaa*, toisin sanoen sitä, kuinka suuressa osassa syyttäjän harkittavana olleista asioista on päädytty syyttämättä jättämiseen. Tämän vuoksi laskelman ulkopuolelle on jätettävä *rikesakot*, joita syyttäjä ei käsittele ja joiden määrään syyttämättä jättäminen ei vaikuta. Tämä taas tekee ongelmalliseksi *rangaistusmääräysten* sisällyttämisen laskelmaan, koska rikesakkomenettelyiden soveltamisalat ovat erilaiset ja Suomessa käsitellään rangaistusmääräysmenettelyssä valtava määrä sellaisia liikennerikoksia, jotka Ruotsissa jäävät rikesakkomenettelyn piiriin.[219] Rangaistusmääräysmenettelyiden soveltamisalat ovat puolestaan vuonna 1994 olleet Suomessa ja Ruotsissa lähellä toisiaan, jolloin *tuomioihin* johtaneet juttumateriaalit vastaavat

[218] Luku ei sisällä LUL 6 §:n ja LVM 46 §:n soveltamistapauksia, joiden yhteismäärä on vuonna 1994 ollut 161.

[219] Ks. jakso V A 3.

vertailumaissa melko hyvin toisiaan.[220] Näistä syistä suhteuttaminen näyttää karkeasti vertailukelpoiselta siten, että huomioon otetaan vain tuomiot.[221] Tällöin syyttämättä jättämisen osuus on Suomessa noin 10.3 % ja Ruotsissa 15.5 %.[222] Lisäksi voidaan tutkia syyttämättä jätettyjen *rikososallisuuksien* määriä, jolloin tulee huomioon otetuksi se, että Ruotsissa syyttämättä jätetyillä on keskimäärin enemmän rikososallisuuksia kuin Suomessa. Tällöin on kuitenkin otettava huomioon myös rikososallisuuksien määrä tuomioissa, joka niin ikään on Ruotsissa keskimäärin suurempi. Näin laskettaessa syyttämättä jättämisen osuudeksi saadaan Suomessa noin 5.3 % ja Ruotsissa noin 9.6 %.[223] Laskentatavasta riippuen syyttämättä jättämisen voitaisiin siis sanoa olevan yhtä yleistä tai enintään noin kaksi kertaa yleisempää Ruotsissa kuin Suomessa.[224]

---

[220] Rangaistusmääräysmenettelyiden soveltamisaloista vuonna 1994 ks. III B 2.1 *a*. Jo tuolloin tuomioistuimessa käsiteltävissä asiaryhmissä Suomessa ja Ruotsissa on kuitenkin ollut eroja. Kuten aiemmin on ilmennyt, esim. rattijuopumuksista käsitellään Ruotsissa valtaosa rangaistusmääräysmenettelyssä, ks. V A 3. – Todettakoon myös, että vastaisuudessa tuomioiden käyttäminen Suomen ja Ruotsin välisten erilaisten vertailujen pohjana vaikeutuu, kun Ruotsissa rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisala on muodostunut olennaisesti laajemmaksi kuin Suomessa.

[221] Toinen mahdollisuus olisi, että huomioon otettaisiin tuomioiden lisäksi vain osa rangaistusmääräyksistä, esim. ilman liikennerikoksia, mutta tällöin olisi myös syyttämättäjättämispäätöksistä otettava huomioon vain vastaava osa, jolloin siirrytään nyt esillä olevasta kokonaismäärien suhteuttamisesta tarkempaan analyysiin, joka tulee esille jäljempänä. Rangaistusmääräysten samanlaisen huomioon ottamisen vertailumaissa tekee pulmalliseksi myös kohta esille tuleva menettelyiden rakenteellinen ero.

[222] Syyttämättä jätettyjen %-osuus syyttämättä jätettyjen ja tuomittujen yhteismäärästä eli esim. Suomen osalta kaavamaisesti 7 223:(7 223 + 62 647) x 100.

[223] Ruotsissa rikososallisuuksien määristä *tuomioissa* ei ole tilastotietoja, mutta brottsdeltagande-tilastosta saadaan rikososallisuuksien määrä *syytteissä*, joka on ollut 197 114, kun taas syyttämättä jätettyjä rikososallisuuksia on ollut 20 979 (ks. *Tabell 304*). Suomen osalta *syyttämättä jätettyjen* rikososallisuuksien määräksi on aiemmin mainittujen empiiristen tietojen valossa arvioitu 8 600 eli keskimäärin 1.2/päätös. *Tuomioissa* rikososallisuuksia on ollut 146 074, jolloin niiden määräksi *syytteissä* voidaan syytteiden hylkäysprosentti (5.8 %) huomioon ottaen arvioida karkeasti 155 000 (ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.6 (1994) sarake e). Laskennan pohjana on käytetty tätä lukua, koska Ruotsista on käytettävissä vain tieto rikososallisuuksista syytteissä.

[224] Laskelmiin voitaisiin tietyssä mielessä ajatella lisättäväksi Ruotsin osalta myös odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen nojautuneet *esitutkinnan rajoittamispäätökset*, sillä niissä rikosprosessin etenemisen keskeyttäminen nojautuu samanlaisiin syihin kuin syyttämättä jättämisessä. Esitutkinnan rajoittaminen ei kuitenkaan ole syyksilukeva ratkaisu, saati seuraamus. Jos laskelmiin otettaisiin esitutkinnan rajoittaminen, huomioon voitaisiin ottaa myös *erityinen syyteharkinta*, joka niin

Jos tarkastellaan erikseen alle 18-vuotiaita, Suomessa syyttämättä jätettyjen nuorten %-osuus syyttämättä jätettyjen ja tuomittujen nuorten yhteismäärästä on noin 20 % ja Ruotsissa noin 46 % eli yli kaksinkertainen. Pelkästään täysi-ikäisten osalta vastaavat prosenttiosuudet ovat Suomessa noin 9 % ja Ruotsissa noin 12 % eli ero ei ole suuri.[225] Näiden lukujen vertailukelpoisuuteen Suomen ja Ruotsin välillä liittyvät samat pulmat kuin kokonaislukumäärien vertailuun, mutta kansallisella tasolla vertailu nuorten ja täysi-ikäisten välillä voidaan tehdä hyvin. Esitetyllä laskentaperusteella syyttämättä jättämisen voidaan todeta olevan *Suomessa noin kaksi kertaa yleisempää nuorten kuin täysi-ikäisten ryhmässä* (20 % verr. 9 %), kun taas *Ruotsissa nuorten syyttämättä jättäminen on noin neljä kertaa yleisempää kuin täysi-ikäisten* (46 % verr. 12 %).[226]

Syyttämättä jättämisen »yleisyydestä» puhuminen kahden eri maan välillä on ongelmallista, jos huomioon ei oteta sitä, *minkälaisia syyttämättä jätetyt rikokset ovat* vertailumaissa olleet. Tätä kysymystä voidaan lähestyä kiinnittämällä huomiota siihen, mikä on ollut se juttumateriaali, josta Suomen 7 223 ja Ruotsin 13 340 syyttämättäjättämispäätöstä on tehty? – Tässä tulee esiin rangaistusmääräysmenettelyn erilainen rakenne Suomessa ja Ruotsis-

---

ikään nojautuu samantapaisiin syihin. Tällöin taas vertailukelpoisuus edellyttäisi, että Suomen osalta otettaisiin huomioon asianomistajarikoksia ja virallisen syytteen alaisia rikoksia koskeva sääntely, jolloin olisi jo etäännytty siitä, mitä alunperin oli tarkoitus verrata. – Sinänsä on selvää, että esitutkinnan rajoittaminen vähentää syyttämättäjättämispäätösten määrää. Empiirisessä tutkimuksessa Danderydissä kävi kuitenkin ilmi, että esitutkinnan rajoittaminen tapahtuu yleensä tutkinnan hyvin aikaisessa vaiheessa (kun rajoittamisesta on suurin hyöty), jolloin todennäköisesti vain pieni osa jutuista olisi voinut johtaa *seuraamusluonteiseen* syyttämättä jättämiseen, jos tutkintaa olisi jatkettu (ks. tarkemmin jakso V C 2.6). Voidaan myös todeta, että vaikka Suomessa esitutkinnan rajoittaminen instituutiona omaksutaan vasta rikosprosessiuudistuksen myötä, on selvää, että esitutkinnassa on *de facto* noudatettu esitutkinnan rajoittamisen kaltaista tutkinnan priorisointia jo aikaisemmin.

[225] Ks. Suomen osalta *Oikeus* 1996:13 taulu 6.4 (1994), josta voidaan laskea, että varsinaisessa oikeudenkäynnissä tuomittuja (ml. rangaistukseen tuomitsematta jätetyt) 15–17-vuotiaita on ollut 5 772 ja täysi-ikäisiä 56 875. Syyttämättä jätettyjen nuorten määränä on pidetty 1 454:ää ja täysi-ikäisten 5 769:ää. Ruotsin osalta Ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.9, jonka mukaan 1994 tuomittuja 15–17 vuotiaita on ollut 4 837 ja täysi-ikäisiä 67 719. Syyttämättä jätettyjen nuorten määränä on pidetty taulukon mukaista 4 182:ta ja täysi-ikäisten määränä 9 319:ää.

[226] Ruotsin osalta pelkästään tuomioihin suhteuttaminen on tosin sikäli epätäsmällistä, että Ruotsissa rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisala on nuorten osalta laajempi kuin täysi-ikäisten, ks. III B 2.1 *a.* Rangaistusmääräysten huomioon ottaminen ei kuitenkaan muuta tilannetta, ks. alav. 228.

sa. Suomessa tilastoidut syyttämättäjättämispäätökset on tehty yksinomaan normaaliin syyteharkintaan toimitetusta juttumateriaalista. Kysymys on siis *muista kuin rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävistä rikoksista* ja niistä tehdyt syyttämättäjättämispäätökset ovat vähentäneet tuomioiden (syytteiden) määrää. Ruotsissa taas siihen juttumateriaaliin, josta syyttämättäjättämispäätökset on tehty, ovat kuuluneet *sekä* tuomioistuimessa käsiteltävät *että* rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävät rikokset, sillä myös rangaistusmääräysmenettelyn vireillepano tapahtuu syyttäjän syyteharkinnan jälkeen. Tällöin syyttämättä jättäminen vähentää sekä tuomioiden (syytteiden) että rangaistusmääräysten (-vaatimusten) määrää.

Jos syyttämättäjättämispäätösten määrä suhteutetaan edellä tarkoitettuun kummassakin maassa ratkaisujen pohjana olleeseen, langettavaan ratkaisuun johtaneeseen juttumateriaaliin,[227] saadaan syyttämättä jättämisen osuudeksi Suomessa 10.3 %, mutta Ruotsissa noin 8.7 % eli näin laskettuna syyttämättä jättäminen olisikin Suomessa tietyssä mielessä yleisempää kuin Ruotsissa.[228] Asian ydin on kuitenkin seuraava. Kun Ruotsissa syyttämättäjättämispäätösten pohjana ovat myös rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävät rikokset, niiden voisi olettaa heijastuvan myös syyttämättä jätettyjen rikosten profiiliin siten, että siihen sisältyisi runsaasti vähäisiä rikoksia. Juuri näin asianlaita onkin. Konkreettisimmin tämä ilmenee verrattaessa näpistyksistä ja ajo-oikeudetta ajoista eli tyypillisesti rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävistä rikkomuksista syyttämättä jätettyjen määriä Suomessa ja Ruotsissa.

Asetelma V 30: Syyttämättä jätetyt näpistykset ja ajo-oikeudetta ajot Suomessa ja Ruotsissa 1994

	SUOMI	RUOTSI
Näpistys	178	2 902
Ajo-oikeudetta ajo	15	1 960
Yhteensä	193	4 862

[227] Eli Suomen osalta sjp : (sjp + tuomio) x 100 ja Ruotsin osalta sjp : (sjp + tuomio + rm) x 100.

[228] Näin laskettuna nuorten syyttämättäjättämisprosentiksi Ruotsissa saataisiin noin 27 % ja täysi-ikäisten vajaat 7 %. Nuorten syyttämättä jättäminen on siis näinkin laskettuna nelinkertaista.

Näpistyksistä ja ajo-oikeudetta ajoista syyttämättä jätettyjen osuus on Ruotsissa niin suuri, että ilman sanottuja rikostyyppejä syyttämättäjättämispäätösten absoluuttiset määrät lähentyvät toisiaan: Suomeen jää 7 030 ja Ruotsiin 8 639 syyttämättä jätettyä. Empiirisen tutkimuksen perusteella Ruotsissa syyttämättä jätetyt näpistykset ovat lisäksi lähes yksinomaan hyvin lieviä *myymälä*näpistyksiä.[229] Syyttämättä jätetyissä ajo-oikeudetta ajoissa on puolestaan kysymys lähes yksinomaan *konkurrenssiperusteen* soveltamisesta (1 857 kpl) eli käytännössä tapauksista, joissa sama henkilö toistuvasti syyllistyy samaan tekoon.[230] Ruotsissa näpistys ja ajo-oikeudetta ajo ovat myös suurimmat yksittäiset syyttämättä jätettyjen rikosten lajit. Ruotsin seuraavat viisi ja Suomen ensimmäiset viisi tavallisinta rikoslajia on esitetty seuraavassa taulukossa.[231]

Asetelma V 31: Tavallisimmat syyttämättä jätettyjen rikosten lajit ja päätösten lukumäärät Suomessa ja Ruotsissa 1994

SUOMI		RUOTSI	
(1.) Pahoinpitely	1 218 kpl	(3.) Stöld	1 954 kpl
(2.) Liikenteen vaarantaminen	1 011 *	(4.) Ringa narkotikabrott	1 074
(3.) Varkaus	752	(5.) Skadegörelse	593
(4.) Lievä pahoinpitely	443	(6.) Tillgrepp av fortskaffningsmedel***	458
(5.) Vahingonteko	350 **	(7.) Egenmäktigt förfarande	354
(6–) Muut, yhteensä	3 449	(8–) Muut, yhteensä	4 045

*) Sisältää myös liikennepaot
**) Sisältää rikoksen lievät ja tavalliset tekomuodot
***) Sisältää rikoksen lievät, tavalliset ja törkeät tekomuodot

[229] Danderydissä ja Tukholmassa syyttämättä jätetyistä 125 näpistyksestä 117 oli myymälänäpistyksiä ja kaikkien näpistysten saalisarvojen mediaani oli 35 mk, ks. tarkemmin V C 2.3 *a.* ja taulukko V 13.

[230] Ks. liitteessä 5 taulukko C. Todettakoon, että rikososallisuustilaston mukaan syyttämättä jätettyjä ajo-oikeudetta ajoja on vuonna 1994 ollut 2 990 ja niistä RB 20:7.1:n 3-kohdan konkurrenssiperustetta oli sovellettu 2 776 tapauksessa (*Tabell 304*, vänstersida 9).

[231] Asetelmassa ja sitä seuraavassa esityksessä mainituista tilastotiedoista ks. liitteen 5 taulukoita A ja C.

Suomessa viisi ja Ruotsissa seitsemän tavallisinta rikosnimikettä muodostavat syyttämättä jätetyistä rikoksista niin suuren osan, että muiden nimikkeiden mukaisissa teoissa syyttämättäjättämispäätösten määrät jäävät kummassakin maassa alle 350:n ja käytännössä hajoavat paljon mainittua lukua pienemmiksi määriksi lukuisten eri rikosnimikkeiden alle. Kun lisäksi noissa muissa rikostyypeissä tehtyjen päätösten kokonaismäärä on vertailumaissa karkeasti samaa tasoa, voidaan todeta, että ne eivät kykene ratkaisevasti muuttamaan esillä olevien rikostyyppien perusteella hahmottuvaa kuvaa syyttämättä jättämisestä vertailumaissa.[232]

Suomessa tavallisin syyttämättä jätetty rikos on *pahoinpitely* teon perusmuodossa, mutta myös *lievä pahoinpitely* mahtuu viiden kärkeen, kun taas Ruotsissa näitä rikostyyppejä ei ole tavallisimpien syyttämättä jätettyjen rikosten joukossa. Suomessa toiseksi eniten syyttämättäjättämispäätöksiä on tehty *liikenteen vaarantamisesta*, enimmäkseen TLL 104.1 §:n erityissäännöksen nojalla. Syyttäjätilastoissa samaan ryhmään on yhdistetty liikennepaot, mutta niiden osuus voidaan arvioida häviävän pieneksi.[233] Syyttämättä jätettyjen liikenteen vaarantamisten suurehko määrä näyttää heijastavan Suomen rangaistusmääräysmenettelyn perusrakennetta: vähäiset, rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävät liikennerikkomukset johtavat säännönmukaisesti sakkorangaistukseen, kun taas vakavammissa tai epäselvissä, syyttäjän syyteharkintaan saatetuissa tapauksissa toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus on todellinen. Ruotsissa puolestaan liikenteen vaarantamisia (vårdslöshet i trafik) ei käytännössä jätetä syyttämättä (vuonna 1994 yhteensä 42 syyttämättä jätettyä). Tämä johtuu rikoksen tunnusmerkistöstä: Ruotsissa rangaistavan liikenteen vaarantamisen alaa on nimenomaisesti supistettu siten, että vain vähäistä vakavampi varomattomuus on ollut rangaistavaa.[234]

Varkaus on ollut Suomessa kolmanneksi tavallisin syyttämättä jätetty rikos, kun taas näpistyksissä syyttämättä jättäminen on äärimmäisen harvinaista. Tässä tulee valtakunnan tasolla esiin empiirisessä tutkimuksessa havaittu epäsuhta ja sen syy: näpistykset käsitellään rangaistusmääräysmenettelyssä, jossa toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus käytännössä syrjäytyy, kun taas normaaliin syyteharkintaan saatettuja varkauksia kyllä jätetään syyttämättä. Ruot-

[232] Ks. myös liitteen 5 taulukkoja A ja C.

[233] Tilastotietojen mukaan oikeudenkäynnissä syyksi luettuja liikennepakoja on vuonna 1994 ollut yhteensä 54. Ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.6 s. 164–165.

[234] Ks. trafikbrottslagen (1951:649) 1 § laissa 1975:611. Vuoden 1995 alusta voimaan tulleen lain 1994:1416 mukaan enää *olennainen* varomattomuus on po. lainkohdan mukaan rangaistavaa ja teon minimirangaistus on 30 päiväsakkoa. Säännöksen esitöistä ks. *SOU* 1992:61 s. 117–123 ja 555–557.

sissa puolestaan ratkaisujen määrä varkausrikosten eri tekomuodoissa muodostaa johdonmukaisen kokonaisuuden: näpistyksiä on jätetty syyttämättä eniten, sitten varkauksia ja vähiten törkeitä varkauksia.

Vahingontekorikoksista Suomen syyttäjätilastoissa ei ole erikseen tilastoitu lieviä ja tavallisia tekomuotoja. Empiirisen tutkimuksen perusteella syyttämättä jätetyt teot ovat todennäköisesti valtaosaltaan rikoksen perusmuodon mukaisia.[235] Taulukon luvuissa ovat mukana RL 35:7:n vahingontekoa koskevan erityissäännöksen soveltamistapaukset, joita on ollut yhteensä 35. Ruotsissa lievästä vahingonteosta (åverkan) on jätetty seuraamusluonteisesti syyttämättä vain 66 henkilöä. Tämä rikoksen perusmuodon tapauksiin (593 kpl) verrattuna epäjohdonmukaiselta näyttävä tulos johtuu empiirisessä tutkimuksessa havaitun mukaisesti paitsi rikoksen perusmuodon tunnusmerkistön täyttymiskynnyksen alhaisuudesta, myös siitä, että lievään vahingontekoon liittyy erityinen syyteharkintasäännös (»åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt»), jota sovelletaan ennen syyttämättäjättämissäännöksiä. Tämän vuoksi syyttämättä jätetyt lievät vahingonteot ovat todennäköisesti julkiseen omaisuuteen kohdistuneita, joita erityinen syyteharkintasäännös ei koske.[236]

Ruotsissa *huumausainerikkomuksissa* (ringa narkotikabrott) on tehty runsaahkosti syyttämättäjättämispäätöksiä (1 074), mutta niissä on säännönmukaisesti kysymys konkurrenssiperusteen soveltamisesta (961 kpl). Rikoksen perusmuodon mukaisia tekoja on ollut vähän (179, joista 160 konkurrenssiperusteella) ja törkeitä vain kaksi (molemmat konkurrenssiperusteella). Suomessa huumausainerikoksesta on tehty 285 syyttämättäjättämispäätöstä, joista vähäisyysperusteella 153, RL 50:7:n erityissäännöksen[237] perusteella 74, konkurrenssiperusteella 36 ja loput muilla perusteilla. Moottoriajoneuvon luvattomasta käyttöönottamisesta *(tillgrepp av fortskaffningsmedel)* on Ruotsissa jätetty syyttämättä 458 henkilöä. Rikoksen eri tekomuotoja ei ole tilastossa eritelty, mutta niistä on lieviä ainakin 77 vähäisyysperusteella syyttämättä jätettyä, sillä rikoksen perusmuodon rangaistusasteikossa on vain vankeutta. Tästä puolestaan seuraa, että syyttämättä jättäminen perusmuodon mukaisesta rikoksesta tulee käytännössä kysymykseen vain konkurrenssiperus-

---

[235] Ks. jakso V C 2.3 *b*.

[236] Ks. tarkemmin V C 2.3 *b*.

[237] Säännöksen sisällöstä ks. jakso I 3.3 alav. 92 jälkeen. – Käytännön syyttäjiltä saamieni tietojen perusteella säännöksen soveltamistapauksissa ei ilmeisesti ole kysymys hoitoon sitoutumisesta, vaan siitä, että teko ei olosuhteet huomioon ottaen ole ollut omiaan heikentämään yleistä lainkuuliaisuutta.

teella tai alle 18-vuotiaiden osalta LUL:n nojalla. Tilastotietojen perusteella loput ratkaisut jakautuvatkin näiden perusteiden kesken. Suomessa lähinnä vastaavasta *luvattomasta käytöstä* on tehty yhteensä 162 syyttämättäjättämispäätöstä (luku sisältää myös lievät tekomuodot, joita ei syyttäjätilastossa ole eritelty). Ruotsin rikosnimikettä *egenmäktigt förfarande* (354 päätöstä) Suomessa lähinnä vastaavasta omankädenoikeudesta ei ole syyttäjätilastoissa eriteltyjä tietoja, mutta niitä koskevien syyttämättäjättämispäätösten määrä jää vähäiseksi.[238]

RB 23 luvun 4a §:n 1 momentin 2-kohdan mukaisia odotettavissa olevaan seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen nojautuneita *esitutkinnan rajoittamispäätöksiä* on tehty Ruotsissa vuonna 1994 *rikososallisuuksien* mukaan laskettuna yhteensä 5 965.[239] Kun samalla tilastointiperiaatteella laskettuja syyttämättä jätettyjä rikososallisuuksia on ollut 20 979, voidaan todeta, että esitutkinnan rajoittamismahdollisuutta ei ole käytetty kovin runsaasti. Kuten jo aiemmin on havaittu, RB 23 luvun 4a §:n 1 momentin 1-kohdan mukainen esitutkinnan rajoittamisperuste, joka nojautuu epäsuhtaan asian merkityksen ja esitutkinnan toimittamisesta aiheutuvien kustannusten välillä (ns. disproportionsfall), on säännöksen suppeaksi tarkoitetun soveltamisalan ja siihen liittyvän syyttäjien toimivaltarajoituksen takia käytännöllisesti katsoen merkityksetön. Näitä ratkaisuja on tehty 55 epäillyssä rikososallisuudessa.[240]

Syyttämättä jättämiseen nojautuneet ratkaisut ovat perustuneet valtaosaltaan odotettavissa olevaan *konkurrenssiperusteen* soveltamiseen (4 464 ratkaisua). Tämä on paitsi johdonmukaista syyttämättäjättämiskäytännön kanssa, myös ymmärrettävää sen vuoksi, että näissä tilanteissa rikostapaukseen liittyviä muissa syyttämättäjättämissäännöksissä edellytettäviä erityispiirteitä ei tarvitse tutkinnassa selvittää. *Vähäisyysperusteeseen* nojautuvia ratkaisuja on tehty vain 645. Syyttämättäjättämispäätösten määrään verrattuna esitutkin-

[238] Ks. liitteen 5 tilaston A ryhmä 321 »Muut rikokset julkista viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan».

[239] Esitutkinnan rajoittamista koskevien tilastotietojen lähteenä on aiemmin mainittu *Tabell 304* (1994). Koska esitutkinnan rajoittamispäätökset eivät ole langettavia ratkaisuja, niitä ei sisälly lainkaan Ruotsin lagföring -tilastoihin.

[240] Erityisen syyteharkinnan odotettavissa olevaan kielteiseen lopputulokseen nojautuvasta esitutkinnan rajoittamisesta ei ole luotettavia tilastotietoja. Rikososallisuustilastossa *Tabell 304* ne kuuluvat ryhmään »Annan nedläggning», johon on merkitty yhteensä 12 751 ratkaisua, mutta niiden jakautumisesta erilaisten esitutkinnan lopettamisen syiden kesken ei ole tietoja.

nan rajoittaminen on ollut tavallista *villkorlig dom* -perusteeseen (136 tapausta) ja *mielenhäiriö*-perusteeseen (720 tapausta) nojautuen. Esitutkinnan rajoittamispäätösten määrää vähentää se aiemmin ilmi tullut seikka, että rajoittaminen ei ole mahdollista nuorten kohdalla LUL:n syyttämättäjättämissäännöksiin nojautuen. LUL 5 a §:n (nykyisin LUL 8 §:n) esitutkinnan rajoittamista koskeva erityissäännös on puolestaan käytännössä merkityksetön: tilastotietojen perusteella sitä on sovellettu 12 rikokseen.

Rikoslajeittain tarkasteltuna esitutkinnan rajoittaminen painottuu omaisuusrikoksiin, kuten syyttämättä jättäminenkin. BrB 8 luvun mukaisiin rikoksiin eli pääasiassa varkausrikoksiin esitutkinnan rajoittamista on sovellettu kaikkiaan 1 479 tapauksessa. Merkille pantavaa on, että *petosrikosten* eri tekomuodoissa (BrB 9:1–3) esitutkinnan rajoittamista on käytetty poikkeuksellisen runsaasti, yhteensä 1 213 ratkaisua.[241] Sen sijaan pahoinpitelyrikoksissa esitutkinnan rajoittaminen on pidättyvän syyttämättäjättämiskäytännön kanssa johdonmukaisesti hyvin harvinaista: yhteensä 398 päätöstä.

3.2 Syyttämättä jättäminen varkauksissa ja pahoinpitelyissä

Esitetyn yleiskuvan perusteella syyttämättä jättäminen painottuu Suomessa keskeisesti pahoinpitelyrikoksiin ja Ruotsissa puolestaan varkausrikoksiin. Empiirisessä tutkimuksessa hahmottunutta kuvaa syyttämättä jätetyistä pahoinpitely- ja varkausrikoksista vertailumaissa voidaan yhtäältä hyödyntää tilastotietojen tulkinnassa ja toisaalta tuota kuvaa voidaan paitsi kontrolloida, myös syventää tilastotiedoilla. Tilastotiedoista voidaan tehdä karkeita johtopäätöksiä syyttämättä jättämisen kriteereistä tutkimalla sovellettuja *päätösperusteita* ja *nuorten osuutta* syyttämättä jättämisessä. Myös syyttämättä jättämisen *yleisyyden* vertaamiseen liittyvät ongelmat helpottuvat, kun tutkittavana ovat yksittäiset rikoslajit.

Näpistysten osalta syyttämättä jätettyjen rikosten laatu (Ruotsissa), soveltamiskäytännön suuri ero ja sen syyt ovat jo olleet esillä. *Törkeistä varkauksista* on Suomessa tehty vain viisi syyttämättäjättämispäätöstä, kaikki nuoruusperusteella. Ruotsissa törkeästä varkaudesta on jätetty syyttämättä yhteensä 86 henkilöä, joista 2/3 on ollut alle 18-vuotiaita (päätösperusteena LUL 1 §) ja 1/3:ssa tapauksista on sovellettu konkurrenssiperustetta. *Törkeistä pahoinpitelyistä* on tehty Suomessa 13 syyttämättäjättämispäätöstä,

[241] Tämä tuo esiin myös rikososallisuustilaston laskentaperusteen vaikutuksen: petossarjoissa tilastoyksiköiksi laskettavien rikososallisuuksien määrä nousee suureksi.

joista puolet kohtuusperusteella ja puolet tilaston mukaan virheellisesti (esim. koodausvirheen takia) vähäisyysperusteella. Ruotsissa vastaavia ratkaisuja on ollut yhtä vähän: kaikkiaan yhdeksän tapausta, jotka jakautuvat nuoruus-, mielenhäiriö- ja konkurrenssiperusteiden kesken.[242] Molemmissa maissa syyttämättä jättäminen varkaus- ja pahoinpitelyrikosten kvalifioiduista tekomuodoista on siis harvinaista; ainoastaan törkeiden varkauksien osalta Ruotsissa voidaan puhua muutamaa yksittäistapausta laajemmasta käytännöstä. Toisaalta empiirisen tutkimuksen valossa kaikki törkeät varkaudet eivät Ruotsissa ole välttämättä kovin »törkeitä»: Tukholman aineistossa kaikki törkeät varkaudet olivat käsilaukun sieppaamisia.[243] Syyttämättä jätettyjen varkaus- ja pahoinpitelyrikosten profiilin kannalta keskeisen ryhmän muodostavat siis rikosten perusmuodot. Kun Ruotsissa tilastotiedoissa ei ole eroteltu pahoinpitelyn lievää ja perusmuotoa, on myös Suomen osalta seuraavaan taulukkoon sisällytetty lievät pahoinpitelyt.

Taulukko V 32: Varkauksista ja pahoinpitelyistä syyttämättä jätetyt Suomessa ja Ruotsissa 1994

	VARKAUS		PAHOINPITELY (myös lievä)	
	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi
SJP PÄÄTÖSPERUSTE[244]				
Vähäisyys	221 (56)	30	1 026 (68)	78
Nuoruus	264 (250)	1 262	144 (128)	81
Kohtuus	188 (86)	17	457 (70)	5
Konkurrenssi	74 (10)	587	22 (3)	98
Mielenhäiriö	–	23	–	37
Muu	5 (–)	–	12 (2)	–
Yhteensä (päärikoksen mukaan)	752 (402)	1 919 (1 262)	1 661 (271)	299 (81)
Rikososallisuuksina[245]	902	3 445	1 993	420
SJP + RM + TUOMIOT				
– Päärikoksen mukaan[246]	8 317	9 731	8 998	8 236
SJP:n osuus %	**9,0 %**	**19,7 %**	**18,5 %**	**3,6 %**
– Rikososallisuuksina[247]	27 219	27 455	12 856	13 913
SJP:n osuus %	**3,3 %**	**12,5 %**	**15,5 %**	**3,0 %**

Suluissa alle 18-vuotiaiden osuus

[242] Ks. liitteen 5 tilastot A ja C.

[243] Ks. jakso V C 2.3 *a.* alav. 141 kohdalla.

[244] Lukumääristä ks. liitteenä 5 olevat taulukot.

Taulukosta ilmenee, että syyttämättäjättämiskäytännöt yhtäältä varkauksissa ja toisaalta pahoinpitelyissä ovat Suomessa ja Ruotsissa myös valtakunnan tasolla kuin toistensa kääntöpuolia, mikä vastaa hyvin empiirisessä tutkimuksessa esille tullutta kuvaa. Absoluuttisina lukumäärinä varkauksista *syyttämättä jätettyjä* on Ruotsissa noin 2,5 kertaa enemmän, kun taas pahoinpitelyistä syyttämättä jätettyjä on Suomessa noin 5,5 kertaa enemmän. *Asukaslukuun suhteutettuna* varkauksista syyttämättä jätettyjen määrä jää Ruotsissa noin 1,5 kertaiseksi, kun taas pahoinpitelyissä syyttämättä jätettyjä olisi Suomessa 10 kertainen määrä. Tarkasteltaessa syyttämättä jätettyjen *rikososallisuuksien* määrää tilanne muuttuu etenkin varkauksissa, joissa syyttämättä jätettyjä osallisuuksia on Ruotsissa vajaa nelinkertainen määrä eli asukaslukuun suhteutettunakin kaksinkertaisesti. Syyttämättä jätettyjä pahoinpitelyosallisuuksia taas on Suomessa vajaa viisinkertainen määrä eli asukaslukuun suhteutettuna noin 8,5 kertainen määrä.

Kuten aiemmin on ilmennyt, rangaistuspäätösten määrä ei ole Suomessa ja Ruotsissa samassa suhteessa asukaslukuihin, jolloin syyttämättä jättämisen *suhteuttaminen seuraamusten määrään* tuottaa toisenlaisia tuloksia. Syyttämättä jätetyistä, rangaistusmääräyksen saaneista tai tuomituista henkilöis-

---

[245] Suomen osalta rikososallisuuksien määräksi on arvioitu 1.2 syyttämättäjättämispäätöstä kohden. Ruotsin osalta syyttämättä jätettyjen pahoinpitelyosallisuuksien määrä on saatu rikososallisuustilastosta (*Tabell 304*). Varkauksien osalta rikososallisuuksien määrittäminen on ollut pulmallisempaa, sillä mainittu tilasto on BrB 8 luvun rikosten osalta ryhmitelty erilaisten tekotapojen, eikä rikosnimikkeiden mukaan. Taulukossa varkausosallisuuksiksi on laskettu kaikki ryhmän »inbrottstöld»-tapaukset sekä ryhmän »övrig stöld» -tapaukset vähennettynä myymäläanastuksilla.

[246] Suomen rangaistusmääräyksiä ja tuomioita koskevien tilastolukujen osalta ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.6 (1994) sarake A asianomaisten rikosten (ja niiden yritysten) kohdalta. Ruotsin osalta ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.11.

[247] Ruotsissa tuomioihin ja rangaistusmääräyksiin sisältyvistä rikososallisuuksista ei ole tilastotietoja, joten laskelmassa on käytetty rikososallisuustilaston (*Tabell 304*) mukaista syytteiden ja rangaistusvaatimusten määrää. Pahoinpitelyosallisuuksia koskevien syytteiden määrä on ollut 12 870 ja rangaistusvaatimusten 623 eli yhteensä 13 493. Varkausosallisuuksien määräksi on alav. 245 mainitun laskentatavan mukaan saatu syytteissä 23 704 ja rangaistusvaatimuksissa 306 eli yhteensä 24 010. Suomessa rangaistusmääräyksissä ja tuomioissa syyksi luettujen rikososallisuuksien määrä on varkauksissa ollut 25 246 ja pahoinpitelyissä ja lievissä pahoinpitelyissä yhteensä 10 211, ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.6 (1994) sarake d. Nämä luvut on muunnettu karkeasti syytteiden määräksi mainitussa tilastossa esitettyjen syytteiden hylkäysprosenttien mukaan, koska Ruotsin osalta on jouduttu käyttämään syytteiden määrää. Näin on saatu varkausosallisuuksien määräksi 26 317 ja pahoinpitelyosallisuuksien määräksi 10 863.

tä, joilla päätöksen päärikoksena on ollut varkaus, syyttämättä jätettyjen osuus on Ruotsissa yli kaksi kertaa suurempi (19,7 %) kuin Suomessa (9,0 %). Rikososallisuuksien mukaan laskettaessa syyttämättä jättämisen osuus nousee Ruotsissa jo lähes nelinkertaiseksi (12.5 %) verrattuna Suomeen (3,3 %).[248] Pahoinpitelyissä tilanne on sama sekä päärikosten että rikososallisuuksien mukaan laskettaessa: syyttämättä jättäminen on Suomessa viisi kertaa yleisempää kuin Ruotsissa.

Varkauksiin sovellettujen *päätösperusteiden* jakauma Suomessa poikkeaa kaikkia rikoksia koskevasta vastaavasta jakaumasta (vrt. kuvio V 28) etenkin siinä, että nuoruusperustetta on sovellettu selvästi eniten ja muissakin päätösperusteissa alle 18-vuotiaiden osuus on huomattavan suuri.[249] Kuten empiirisessä tutkimuksessa Espoossa,[250] myös valtakunnan tasolla yli puolet syyttämättä jätetyistä varkauksista on ollut *alle 18-vuotiaiden* tekemiä (402 päätöstä 752:sta). Kun tilastotietojen mukaan tuomioissa syyksi luetuista varkauksista noin 1/4 on ollut nuorten tekemiä, voidaan arvioida, että varkauksista syyttämättä jättäminen on 3–4 kertaa yleisempää alle 18-vuotiaiden kuin täysi-ikäisten osalta.[251] Ruotsissa ratkaisut painottuvat vielä voimakkaammin

[248] Kuten taulukkoon liittyvissä alaviitteissä on todettu, rikososallisuuksien mukaiseen laskentaperusteeseen on Ruotsin osalta juuri varkauksissa liittynyt pulmia, joiden vuoksi tulos ei ole yhtä luotettava kuin pahoinpitelyissä. Suomen osalta rikososallisuuslaskelmiin liittyy se virhemahdollisuus, että syyttämättäjättämispäätöksissä olleiden rikososallisuuksien määrä on *arvioitu* 1.2:ksi. Virhemarginaali ei kuitenkaan ole kovin suuri; osallisuuksien määrä on todennäköisesti keskimäärin välillä 1.1 – 1.3 päätöstä kohden. Vertailun kannalta po. laskelmiin liittyy vielä se virhemahdollisuus, että Ruotsissa (brottsdeltagande -tilastossa) rikososallisuuksien laskenta voi olla hienojakoisempaa kuin suomalaiset syyttäjät käyttävät syyttämättäjättämispäätöksissään (esim. tietty varkausrikosten kokonaisuus voi olla Suomessa otsikoitu yhdeksi varkaudeksi, mutta Ruotsissa eroteltu useaksi rikososallisuudeksi). Ks. myös *BRÅ* 1993 s. 23–26, jossa on viitattu siihen, että ruotsalaiset tilastointiperiaatteet usein maksimoivat rikosten määrän.

[249] Se, että tilastotietojen mukaan syyttämättä jätettyjä nuoria on vähemmän kuin nuoruusperusteen soveltamistapauksia, johtuu siitä aiemmin esillä olleesta syystä, että tilastoissa ikä on laskettu sen päivän perusteella, jolloin juttu on saapunut syyttäjälle. Syyttämättä jätettyjen nuorten todellinen määrä on siis hieman suurempi kuin taulukkoon V 32 merkityt luvut osoittavat.

[250] Ks. V C 2.3 *a.* taulukko V 10.

[251] Ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.10 (1994), jonka mukaan 26 766:sta tuomiossa syyksi luetusta varkaudesta 6 696:ssa on sovellettu RL 3:2:ta (luvut sisältävät myös törkeät varkaudet). Laskelman pohjana ovat nämä luvut ja taulukon V 32 mukaiset syyttämättäjättämispäätösten määrät nuorten (402 kpl) ja täysi-ikäisten (350 kpl) osalta.

nuoriin: noin 2/3 syyttämättä jätetyistä on ollut alle 18-vuotiaita.[252] Kun Ruotsissakin varkauksista annetuista langettavista päätöksistä noin 1/4 koskee nuoria, voidaan vastaavasti arvioida, että varkauksista syyttämättä jättäminen on 6–7 kertaa yleisempää alle 18-vuotiaiden kuin täysi-ikäisten osalta.[253] Täysi-ikäisiä on jätetty syyttämättä lähes yksinomaan konkurrenssiperusteella. Kuten aiemmin on havaittu, tämä johtuu yhtäältä Ruotsin syyttämättäjättämissäännösten soveltamisedellytyksistä ja toisaalta varkauden rangaistusasteikosta: kun varkaudesta voi seurata vain vankeutta, konkurrenssiperuste on yleensä ainoa säännöstön tarjoama mahdollisuus täysi-ikäisen syyttämättä jättämiseksi varkaudeksi otsikoidusta teosta.

Pahoinpitelyrikoksissa sovellettujen *päätösperusteiden* jakauma vastaa Suomessa karkeasti vastaavaa jakaumaa kaikissa rikoksissa: eniten on sovellettu vähäisyysperustetta, sitten kohtuusperustetta ja kolmanneksi nuoruusperustetta, kun taas konkurrenssiperustetta on käytetty äärimmäisen vähän. Vähäisyysperusteen soveltaminen ei Suomessa (päinvastoin kuin Ruotsissa) ilmennä pahoinpitelyn tekomuotoa: vähäisyysperusteen 1 026 soveltamistapauksesta vain 349 on ollut lieviä pahoinpitelyitä, joiden määrä on ollut kaikkiaan 443.[254] Empiirisen tutkimuksen perusteella vähäisyysperusteella saatetaan jättää syyttämättä melko vakaviakin rikoksen perusmuodon mukaisia pahoinpitelyitä. Kohtuusperusteen soveltaminen johtuu säännönmukaisesti asianosaisten sopimuksesta tai sovittelusta, mutta empiirisen tutkimuksen perusteella muissakin tapauksissa asianomistajan suhtautumisella on todennäköisesti ollut suuri painoarvo syyttämättä jättämisen harkinnassa: syyttämättä jätetyissä pahoinpitelyissä ei yleensä ollut tekoon tai tekijään liittyviä poikkeuksellisia piirteitä. Kuten empiirisessä tutkimuksessa Espoossa,[255] myöskään valtakunnan tasolla syyttämättä jättäminen pahoinpitelyistä *ei painotu nuoriin* (271 päätöstä 1 661:stä). Kun tilastotietojen mukaan tuomioissa ja rangaistusmääräyksissä syyksi luetuista pahoinpitelyistä ja lievistä pahoinpitelyistä noin 1/8 on ollut nuorten tekemiä, voidaan arvioida, että pa-

[252] Ruotsissa alle 18-vuotiaiden osuus ilmenee riittävällä tarkkuudella suoraan LUL:n soveltamistapauksista; kuten aiemmin on ilmennyt, Ruotsissa alle 18-vuotiaisiin sovelletaan lähes yksinomaan LUL:ia.

[253] Ruotsin osalta tieto perustuu päärikoksen mukaan laskettuun lagföring-tilastoon, ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.7, jonka mukaan varkauksista annetuista 9 731 langettavasta ratkaisusta 2 238 on koskenut alle 18-vuotiaita nuoria.

[254] Ks. liitteen 5 tilasto A.

[255] Ks. jakso V C 2.3 *c.* ja taulukko V 15.

hoinpitelyissä nuorten syyttämättä jättäminen on vain vähän (noin 1.3 kertaa) yleisempää kuin täysi-ikäisten.[256]

Ruotsissa syyttämättä jättäminen pahoinpitelystä on äärimmäisen harvinaista. Vaikka tilastotiedoissa ei ole eroteltu lieviä ja perusmuodon mukaisia tekoja, lieviä pahoinpitelyitä ovat olleet ainakin ne 78 tapausta, joissa syyttämättä jättäminen on nojautunut vähäisyysperusteeseen, sillä perusmuodon mukaisen teon rangaistusasteikossa on vain vankeutta. Tavallisten pahoinpitelyiden määrä jää todennäköisesti reilusti alle 200:n (vrt. Suomessa 1 218). Pahoinpitelyn rangaistusasteikon takia – kuten varkauksissa – täysi-ikäisen syyttämättä jättäminen pahoinpitelyksi otsikoidusta teosta tulee kysymykseen yleensä vain konkurrenssiperusteella. Nuorten osalta rangaistusasteikko ei sinänsä estäisi syyttämättä jättämistä LUL:n nojalla, mutta – päinvastoin kuin varkauksissa – *pahoinpitelyistä ei jätetä syyttämättä edes konkurrenssiperusteella, eikä edes nuoria.* Tämä empiirisessä tutkimuksessa esiin noussut piirre pätee siis myös valtakunnan tasolla. Syyttämättä jättäminen pahoinpitelyistä painottuu Ruotsissa Suomea selvemmin *nuoriin* (81 päätöstä 299:stä), joskaan ei likikään niin voimakkaasti kuin varkauksissa. Tilastotietojen mukaan pahoinpitelyrikoksissa annetuista langettavista päätöksistä vajaat 1/7 on koskenut nuoria, jolloin voidaan arvioida, että pahoinpitelyistä syyttämättä jättäminen on nuorten osalta vajaat kaksi kertaa yleisempää kuin täysi-ikäisten osalta.[257]

Verrattaessa syyttämättä jätettyjen varkauksien ja pahoinpitelyjen suhdetta kummankin maan kansallisella tasolla voidaan todeta, että Suomessa pahoinpitelyistä syyttämättä jättäminen on päärikoksen mukaan laskettuna kaksi kertaa *yleisempää* ja rikososallisuuksina laskettuna viisi kertaa yleisempää kuin varkauksissa. Ruotsissa taas pahoinpitelyistä syyttämättä jättäminen on laskentaperusteesta riippuen 4–5 kertaa *harvinaisempaa* kuin varkauksissa (ks. taulukon V 32 %-lukuja).

Empiirisen tutkimuksen tulokset ovat vastanneet hyvin tilastotiedoista saatavaa kuvaa syyttämättä jättämisestä koko valtakunnan tasolla Suomessa ja Ruotsissa niiltä osin kuin tuloksia on voitu verrata tilastojen tietosisältöön.

---

[256] Ks. *Oikeus* 1996:13 taulu 6.10 (1994), jonka mukaan 10 211:sta tuomiossa tai rm:ssä syyksi luetusta pahoinpitelystä ja lievästä pahoinpitelystä 1 240:ssä on sovellettu RL 3:2:ta. Tekstissä esitetyn tuloksen laskenta on suoritettu samoin kuin varkauksissa.

[257] Tieto perustuu päärikoksen mukaan laskettuun lagföring-tilastoon, ks. *BRÅ-rapport* 1996:5 tabell 3.7, jonka mukaan pahoinpitelyrikoksista annetuista 8 787 langettavasta ratkaisusta 1 342 on koskenut alle 18-vuotiaita nuoria (luvut sisältävät myös törkeät pahoinpitelyt).

Tämä tukee empiirisen tutkimuksen tulosten luotettavuutta myös niiltä osin, kuin tällaista vertailua ei voida tehdä. Yllä jo esitettyjen päätelmien lisäksi voidaan empiirisen tutkimuksen perusteella arvioida, että varkauden ja pahoinpitelyn rangaistusasteikossa olevat erot Suomessa ja Ruotsissa eivät heijastu rikosten tunnusmerkistöjen täyttymiskynnykseen. Yksittäisissä tapauksissa syyttämättä jätetyt varkaudet tosin saattavat olla Ruotsissa rangaistusarvoltaan korkeita, mutta useimmiten teot eivät ole sen vakavampia kuin Suomessa, mitä ilmentävät saalisarvojen mediaanit: molemmissa maissa alle tuhat markkaa.[258] Varkauksissa rikosten määrä syyttämättä jätettyä henkilöä kohden on kuitenkin suurempi Ruotsissa kuin Suomessa, mikä ilmenee verrattaessa päärikoksen ja rikososallisuuksien mukaan laskettuja määriä (ks. taulukko V 32). Myöskään pahoinpitelyiden osalta empiirisessä tutkimuksessa ei noussut esiin eroa tekojen rikosoikeudellisessa luonnehdinnassa. Tätä tukee sekin, että jos pahoinpitelyissä tunnusmerkistön täyttymiskynnys olisi Ruotsissa korkea, vähäisyysperusteella syyttämättä jätettyjä lieviä pahoinpitelyitä voisi odottaa olevan paljon, mutta näinhän asianlaita ei ole. Tilastotiedot osoittavat, että syyttämättä jätettyjen pahoinpitelyrikosten vähäinen määrä ja lievyys empiirisessä tutkimuksessa Ruotsissa ei ole ollut sattumaa. Kun koko maassa syyttämättä jätettyjä pahoinpitelyrikososallisuuksia on ollut 445, Danderydin syyttäjänviraston 10 päätöstä vastaa itse asiassa täsmälleen piirin asukasluvun mukaista osuutta sanotuista ratkaisuista. Tapausten lievyys puolestaan on johdonmukainen seuraus niiden vähäisestä määrästä: kun syyttämättä jätettyjä pahoinpitelyitä on hyvin vähän, ne eivät voi olla vakavia, sillä Ruotsin järjestelmässä ei ole sellaista esim. rangaistusmääräysmenettelystä, erityisestä syyteharkintasäännöksestä tai muusta syyteoikeuden järjestelystä johtuvaa seikkaa, joka voisi siinä tapauksessa selittää selvitettyjen vähäisten pahoinpitelyjen »katoamisen». Sitä ei selitä myöskään esitutkinnan rajoittaminen, sillä sellainen ratkaisu on vuonna 1994 tehty yhteensä vain 398:ssa pahoinpitelyrikososallisuudessa.[259]

Suomessa tilanne on pahoinpitelyissä päinvastainen: syyttämättä jätetyt pahoinpitelyt ovat paitsi lukuisia, myös laadultaan »normaalitapausten» kaltaisia. Syyttämättä jättämisen perusteena on tavallisesti asianosaisten sovin-

---

[258] Ks. jakso V C 2.3 *a.* ja siellä taulukko V 13.

[259] Luku sisältää kaikki tekomuodot. Ratkaisuista on noin puolet (188) tehty *mielenhäiriön* perusteella, 138 konkurrenssiperusteella, 67 vähäisyysperusteella ja viisi villkorlig dom -perusteella. Ks. *Tabell 304* (högersida 1). Esitutkinnan rajoittamisen vähäisyys on johdonmukainen seuraus syyttämättä jättämisen vähäisyydestä pahoinpitelyissä, kun ensin mainittu ratkaisu perustuu odotettavissa olevaan syyttämättä jättämiseen.

to tai sovittelu taikka vain se, ettei asianomistajalla ole vaatimuksia. Tämä ratkaisulinja tulee RL 21:17:n erityissäännöksen voimaantulon 1.9.1995 myötä todennäköisesti vahvistumaan. Ennakkotietojen mukaan pahoinpitelyrikoksista syyttämättä jätettyjen määrä on Suomessa vuonna 1995 noussut jo noin 2 000:een.[260]

> Empiirisessä tutkimuksessa havaittua pahoinpitelyrikosten profiilia tukevat myös oikeuskanslerinvirastossa tutkituista Tampereen syyttäjien 1.1.1996 – 28.2.1997 tekemistä pahoinpitelyrikoksia koskevista syyttämättäjättämispäätöksistä tehdyt havainnot.[261] Syyttämättäjättämispäätöksiä oli kaikkiaan tasan sata, joista 17 oli otsikoitu lieväksi pahoinpitelyksi ja 83 pahoinpitelyksi. Jaksossa V C 2.3 *c* taulukoissa V 16 ja V 17 esitettyjen ryhmittelyjen mukaisesti rikosten *tekotavat* jakaantuivat seuraavasti: Käsiksikäyminen, läimäys tms. 30 päätöstä, nyrkillä lyöminen 51, potkiminen 7, tylppä astalo 4, teräase 1 ja muu tekotapa 4 päätöstä (kahdessa tekotapa ei tiedossa). Vastaavasti rikosten *seuraukset* jakaantuivat seuraavasti: Ei mitään 7 päätöstä (käytännössä yritykset), kipua 15, mustelma tai turvotus 35, verta vuotava vamma 31, vähäinen luunmurtuma 4, luunmurtuma tai muu vakava vamma 4 ja ei tiedossa 4. *Päätösperusteet* jakaantuivat seuraavasti: vähäisyys 49, nuoruus 3, kohtuus 26, konkurrenssi 0 ja RL 21:17:n erityissäännös 22. Kuten empiirisessä tutkimuksessa Espoossa, sovellettu päätösperuste ei niinkään heijastanut teon laatua tai syyttämättä jättämisen syytä, vaan pikemmin kunkin syyttäjän mieltymystä: eri syyttäjät sovelsivat samanlaisiin rikostapauksiin joko vähäisyys- tai kohtuusperustetta taikka RL 21:17 erityissäännöstä. Muutoin ratkaisulinja oli huomattavan yhdenmukainen, eikä syyttämättä jättämisen pääasiallisesta kriteeristä jäänyt epäselvyyttä: *asianomistajan suhtautuminen*. Sen intensiteetti näytti olevan jonkinlaisessa suhteessa teon vakavuuteen: vähäisemmissä teoissa näytti riittävän, ettei asianomistajalla ollut vaatimuksia, hieman vakavammissa sovinto tai sovittelu ja vakavimmissa »vakaa pyyntö», ettei syytettä nosteta. Niin Espoon kuin Tampereenkin aineiston perusteella syyttämättä jätetyn pahoinpitelyn »tyyppitapaus» on nyrkillä lyömällä pään alueelle aiheutettu mustelma, turvotus tai verta vuotava vamma,

---

[260] Tieto perustuu *Tilastokeskuksesta* saamaani tilastoon »syyttämättä jätetyt rikoksen ja syyttämättäjättämisperusteen mukaan 1995». Tilaston mukaan syyttämättäjättämispäätöksiä on tehty lievistä pahoinpitelyistä 460, tavallisista 1 492 ja törkeistä 7. RL 21:17:n soveltamistapauksia on ollut 90. Todettakoon, että 1.9.1995 voimaan tullut pahoinpitelyrikoksia koskeva uusi syyteoikeuden järjestely (RL 21:14 laissa 578/1995) ei vielä vuonna 1995 ole ehtinyt merkittävästi vaikuttaa syyttäjän syyteharkintaan tulleiden juttujen määrään.

[261] Aineisto ja tämän kirjoittajan laatima yhteenveto on arkistoituna oikeuskanslerinvirastossa dnrolla 13/51/97.

jonka johdosta asianomistajalla ei kuitenkaan ole vaatimuksia. Yksittäisissä tapauksissa myös vakavampia rikoksia jätetään syyttämättä.[262]

4. Johtopäätökset

Suomen ja Ruotsin seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä koskevien ensi silmäyksellä melko samantapaisten säännösten tutkiminen ja vertailu jaksossa III A toi esiin useita merkittäviä eroavuuksia. Säännöstöjen soveltamiskäytännön empiirinen tutkiminen puolestaan on osoittanut, että kysymys on kahdesta jyrkästi eri tavoin toimivasta instituutiosta.

a. Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen *yleisyyden* vertaaminen Suomen ja Ruotsin välillä on osoittautunut monin tavoin pulmalliseksi. Syyttämättäjättämispäätösten määrään vaikuttavat paitsi syyttämättäjättämissäännöksissä, rikostunnusmerkistöissä ja rangaistusasteikoissa olevat erot, myös esimerkiksi esitutkinnan rajoittaminen, erityiset syyteharkintasäännökset sekä asianomistajarikoksia ja virallisen syytteen alaisia rikoksia koskeva erilainen sääntely. Suomen ja Ruotsin välisessä vertailussa keskeiseksi syyttämättäjättämiskäytäntöön vaikuttavaksi seikaksi on osoittautunut rangaistusmääräysmenettelyiden perusrakenteissa olevat erot.

Syyttämättäjättämispäätösten kokonaismäärä on vain yksi järjestelmien toimintaa kuvaava lopputulos. Tutkimusteeman kannalta ja periaatteellisesta näkökulmasta tuo lopputulos on tietyllä tavalla tärkeä, sillä se osoittaa, *kuinka paljon järjestelmä tuottaa syyttömyysolettaman kumoavia syyttäjän ratkaisuja*. Järjestelmissä ja tilastointiperiaatteissa olevien erojen takia vertailua Suomen ja Ruotsin välillä ei kuitenkaan voida tehdä täsmällisesti, eikä yksiselitteisesti oikeaa vertailun laskentaperustetta voida osoittaa. *Syyttämättä jätettyjä henkilöitä* (syyttämättäjättämispäätöksiä) on asukaslukuun suhteutettuna Suomessa ja Ruotsissa yhtä paljon. Syyttämättä jätettyjen %-osuus syyttämättä jätettyjen ja *tuomittujen* yhteismäärästä on puolestaan Ruotsissa puolitoistakertainen verrattuna Suomeen, sillä tuomioiden määrä ei ole vertailumaissa samassa suhteessa asukaslukuihin. Samalla laskentaperusteella alle

[262] Todettakoon, että tämän kirjoittajan virkatyössä oikeuskanslerinviraston syyttäjäosastolla tekeminen havaintojen perusteella Espoon ja Tampereen käytäntö ei ole mitenkään poikkeuksellinen, vaan suurin piirtein samanlainen syyttämättä jätettyjen pahoinpitelyrikosten profiili löytyy jokaisesta suurehkosta syyttäjäyksiköstä. Määrällisessä suhteessa tämän toteamuksen paikkansa pitävyyden osoittavat jo tilastotiedot.

18-vuotiaiden osuus on Ruotsissa yli kaksinkertainen verrattuna Suomeen, mutta täysi-ikäisten ryhmässä syyttämättä jättämisen osuudet ovat lähellä samaa tasoa. Jos laskentaperusteena käytetään *rikososallisuuksien* määrää syyttämättäjättämispäätöksissä ja tuomioissa (syytteissä), syyttämättä jättämisen osuus on Ruotsissa lähes kaksinkertainen, sillä Ruotsissa syyttämättä jätetyillä on keskimäärin enemmän rikososallisuuksia kuin Suomessa. Jos taas tilastoitujen syyttämättäjättämispäätösten määrä suhteutetaan ratkaisujen pohjana olleeseen johonkin langettavaan ratkaisuun johtaneeseen *juttumateriaaliin*, syyttämättä jättäminen olisi Suomessa yleisempää kuin Ruotsissa, sillä Suomessa tuohon materiaaliin eivät kuulu rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävät asiat päinvastoin kuin Ruotsissa, jossa myös rangaistusmääräysmenettelyn vireillepano tapahtuu syyttäjän syyteharkinnan jälkeen.

b. Toinen keskeinen näkökulma on syyttämättä jätettyjen *rikosten laji ja laatu*. Esiin tuotu juttumateriaalissa oleva ero heijastuu syyttämättä jätettyjen rikosten profiiliin siten, että Ruotsissa siihen sisältyy runsaasti vähäisiä, tyypillisesti rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltäviä rikkomuksia. Konkreettisimmin tämä ilmenee siitä, että näpistyksistä ja ajo-oikeudetta ajoista syyttämättä jätettyjä on vuonna 1994 ollut Ruotsissa noin 5 000, kun taas Suomessa niistä on tehty vain noin 200 syyttämättäjättämispäätöstä. Vähäisten rikosten runsas syyttämättä jättäminen Ruotsissa ja toiselta puolen harvinainen syyttämättä jättäminen Suomessa on paljastunut johtuvaksi juuri rangaistusmääräysmenettelyissä olevista eroista. Ruotsissa rangaistusvaatimuksen antaa syyttäjä syyteharkinnan jälkeen, jolloin toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus on aina myös tosiasiallisesti olemassa, kun taas Suomessa toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus käytännössä syrjäytyy rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä asioissa. Muista kuin mainituista rikostyypeistä syyttämättä jätettyjen absoluuttisissa määrissä ei ole enää suurta eroa: Vuonna 1994 Ruotsissa on ollut noin 8 600 ja Suomessa noin 7 000 muusta rikoksesta syyttämättä jätettyä.

Suomessa tavallisin syyttämättä jätetty rikos on *pahoinpitely*. Pahoinpitelyistä syyttämättä jätettyjä on Suomessa kaikkiin pahoinpitelyistä langetettuihin seuraamuksiin suhteutettuna sekä päärikosten että rikososallisuuksien mukaan laskettuna viisinkertainen määrä verrattuna Ruotsiin. Ruotsissa harvat syyttämättä jätetyt pahoinpitelyt ovat laadultaan lieviä, kun taas Suomessa teot ovat usein »normaalitapauksen» kaltaisia, ilman tekoon tai tekijään liittyviä erityispiirteitä ja yksittäisissä tapauksissa teot saattavat olla vakaviakin. Ruotsissa pahoinpitelyiden syyttämättä jättämistä vähentää se, että rikoksen perusmuodon rangaistusasteikossa on vain vankeutta ja sen

vuoksi myös rangaistuskäytäntö on ankarampaa kuin Suomessa, jossa pahoinpitelystä voi seurata myös sakkoa. Tämä ei kuitenkaan yksin selitä jyrkästi poikkeavaa syyttämättäjättämiskäytäntöä, sillä myös varkauden perusmuodon rangaistusasteikossa on Ruotsissa vain vankeutta ja niissä syyttämättä jättäminen taas on hyvin yleistä. Empiirisessä tutkimuksessa nousi esiin eräs seuraamusluonteisten ratkaisujen määrää Ruotsissa ilmeisesti jonkin verran vähentävä piirre: jos asianomistaja ilmoittaa, ettei hän halua myötävaikuttaa asian käsittelyyn tuomioistuimessa, syyttäjän ratkaisuna on yleensä »brott kan ej styrkas».[263] Lopputulos empiirisistä havainnoista on kuitenkin selvä: Ruotsissa pahoinpitely on yksinkertaisesti sellainen rikos, josta syytettä ei jätetä nostamatta, jos syytekynnys ylittyy. Nähdäkseni kysymys on viime kädessä erilaisesta suhtautumisesta väkivaltaan ja sen syyt puolestaan ovat ilmeisesti syvällä yhtäältä Suomen ja toisaalta Ruotsin kulttuuriperinnössä (ks. myös *Sveri* 1990 s. 27).

Ruotsissa syyttämättä jättäminen ei painotu vain näpistyksiin, vaan myös *varkauksiin*. Niistä syyttämättä jätettyjä on seuraamusten määrään suhteutettuna päärikoksen mukaan laskettuna yli kaksinkertainen määrä ja rikososallisuuksina laskettuna lähes nelinkertainen määrä verrattuna Suomeen. Yksittäisissä tapauksissa syyttämättä jätetyt varkaudet saattavat olla Ruotsissa rangaistusarvoltaan korkeita, jopa törkeiksi otsikoituja rikoksia. Useimmiten tekojen saalisarvot ovat kuitenkin samaa tasoa kuin Suomessa syyttämättä jätetyissä varkauksissa. Rikosten lukumäärä syyttämättä jätettyä kohden on kuitenkin varkauksissa suurempi Ruotsissa kuin Suomessa. Syyttämättä jättäminen on Ruotsissa niin näpistyksissä kuin varkauksissakin vähentynyt runsaasti 1990-luvulla. Näpistysten osalta välittömänä syynä on ollut RÅ:n »aktion mot butikstillgrepp» ja sen seurauksena tiukennetut ohjeet syyttämättä jättämisestä. Toimenpiteet ovat ilmeisesti heijastuneet syyttämättä jättämiseen myös varkauksissa.

c. Kolmas tärkeä näkökulma on, *minkälaisin kriteerein* syyttämättä jättämiseen päädytään. Ruotsissa keskeiset päätöksentekokriteerit ovat rikoksen vähäisyys, rikoksentekijän nuoruus ja rikoskonkurrenssi. Ruotsissa sovellettu syyttämättäjättämissäännös heijastaa hyvin näitä kriteereitä: vähäisyysperusteella syyttämättä jätetyt rikokset ovat vähäisiä, nuoria jätetään syyttämättä lähes yksinomaan LUL:n nojalla ja usean rikoksen tapauksissa ratkaisut nojautuvat konkurrenssiperusteeseen. Myös LUL:n nojalla tehdyissä

[263] Ks. V C 2.3 *c.* alav. 160 jälkeen.

syyttämättäjättämispäätöksissä voi tosin olla useita rikoksia, mutta tällöinkin perusteena on nuoruus, eikä rikosten yhtyminen. Täysi-ikäisten syyttämättä jättäminen painottuu voimakkaasti *usean rikoksen* tapauksiin: kaikista syyttämättäjättämispäätöksistä (nuoret mukaan lukien) yli puolet on tehty konkurrenssiperusteella, jota taas Suomessa on sovellettu alle 5 %:ssa tapauksista. Jos konkurrenssiperusteen soveltamistapauksia ei oteta huomioon, syyttämättä jätettyjen absoluuttinenkin määrä jää Ruotsissa pienemmäksi kuin Suomessa. Konkurrenssiperusteen runsas soveltaminen Ruotsissa johtuu paitsi perusteen hyvin laajasta soveltamisalasta (ks. III A 2.4 *b.*), myös siitä, että Ruotsissa useiden lukumääräisesti tavallisten rikosten – kuten varkauden ja pahoinpitelyn – perusmuodon rangaistusasteikossa on vain vankeutta. Tämän vuoksi konkurrenssiperuste on yleensä käytännössä ainoa säännöstön tarjoama peruste täysi-ikäisen syyttämättä jättämiseksi sellaisesta rikoksesta. Merkille pantavaa kuitenkin on, että pahoinpitelyistä ei jätetä syyttämättä edes konkurrenssiperusteella eikä edes nuoria. Muuten *nuorten* syyttämättä jättäminen on Ruotsissa hyvin yleistä: tuomioiden määrään suhteutettuna lähes neljä kertaa yleisempää kuin täysi-ikäisten. Varkauksissa nuorten syyttämättä jättämisen voidaan arvioida olevan 6–7 kertaa yleisempää kuin täysi-ikäisten ja pahoinpitelyissäkin noin kaksi kertaa yleisempää, vaikka niissä ratkaisuja sinänsä onkin vähän. Empiirisen tutkimuksen perusteella suurin osa LUL:n nojalla tehdyistä syyttämättäjättämispäätöksistä on vähäisiä »okynne eller förhastande» -tapauksia (LUL 1.3, nykyisin LUL 17.2, ks. V C 2.2 taulukko V 8 ja kuvio V 9). Vakavammissa nuorten rikoksissa perusteena ovat sosiaaliviranomaisten toimenpiteet, joihin taas Suomessa ei käytännössä nojauduta.

Suomessa puolestaan sovellettu päätösperuste ei yhtä selvästi heijasta syyttämättä jättämisen syytä. Vähäisyysperusteella jätetään syyttämättä melko vakaviakin rikoksia ja nuoriin sovelletaan muitakin säännöksiä kuin nuoruusperustetta. Kohtuusperusteessa taas syyttämättä jättämisen syynä ei yleensä ole kohtuus, vaan oikeudenkäynnin ja rangaistuksen tarkoituksettomuus, joka nojautuu asianosaisten sovintoon tai sovitteluun taikka vain siihen, ettei asianomistajalla muuten ole rikoksen johdosta vaatimuksia. Tosiasiassa sovintoon tai sovitteluunkin nojautuneet ratkaisut saatetaan tehdä vähäisyys- tai nuoruusperusteella. Konkurrenssiperusteen soveltaminen, joka kyllä heijastaa syyttämättä jättämisen syytä, on käytännössä äärimmäisen harvinaista. Syyttämättä jättäminen painottuu siis *yksittäisiin rikoksiin*. Suomessa syyttämättä jättäminen ei kokonaisuutena painotu nuoriin likikään niin voimakkaasti kuin Ruotsissa, mutta tuomioiden määrään suhteutettuna alle 18-vuotiaiden syyttämättä jättäminen on kuitenkin noin kaksinkertaista verrattuna täysi-ikäi-

siin. Varkauksissa syyttämättä jättämisen voidaan arvioida olevan nuorten kohdalla jopa 3–4 kertaa yleisempää kuin täysi-ikäisten, mutta pahoinpitelyissä mainittujen ryhmien välillä ei ole olennaista eroa.

Asianomistajan suhtautuminen tekoon on yksi keskeinen syyttämättäjättämiskäytäntöön vaikuttava seikka. Empiirisessä tutkimuksessa Suomen virastoissa 2/3 ja Ruotsin virastoissa 3/4 syyttämättäjättämispäätöksistä oli tehty tapauksissa, joissa asianomistajalla ei ollut vaatimuksia. Ruotsin osalta sellaisten tapausten suhteellista osuutta nostaa voimakkaasti syyttämättä jätettyjen myymäläanastusten suuri määrä, sillä niissä objekti on yleensä saatu takaisin, eikä asianomistajalla ole vaatimuksia. Ilman myymäläanastuksia enää puolet tutkituista tapauksista Ruotsissa oli sellaisia, joissa asianomistajalla ei ollut vaatimuksia. Asianomistajan vaatimusten puuttuminen on kuitenkin yksi keskeinen syy siihen, minkä vuoksi seuraamusluonteisista syyttämättäjättämispäätöksistä tehdään niin Suomessa kuin Ruotsissakin vain harvoin *kanteluita* ylemmille syyttäjille. Jos asianomistajalla ei ole rikoksen johdosta vaatimuksia, ei käytännössä jää tahoa, joka ratkaisusta kantelisi, sillä rikoksentekijän kannalta syyttämättä jättäminen on yleensä edullinen ratkaisu. Empiirisen tutkimuksen perusteella Ruotsissa asianomistajan vaatimuksista kirjataan esitutkinnassa vain korvausvaatimus (kun kyseessä ei ole ns. angivelsebrott), mutta Suomessa korvausvaatimus ja rangaistusvaatimus esiintyvät säännönmukaisesti yhdessä (vaikka kyse ei olisi asianomistajarikoksesta). Asianomistajan suhtautumisen merkitys on Suomessa korostunut *sovittelun tai muun sopimisen* saatua poikkeuksellisen suuren painoarvon syyttämättä jättämisen perusteena; tämä on yksi keskeinen selitys vakavien rikosten syyttämättä jättämiselle Suomessa. Samalla se on yksi keskeinen ongelma. Sovintoa tai muuta sopimusta ei synny, ellei asianomistaja suhtaudu siihen myönteisesti. Asianomistajan yksittäistapauksellinen suhtautuminen ei puolestaan ole oikeudenmukaiseen ja yhdenvertaiseen rangaistuksen käyttöön johtava päätöksentekokriteeri.

Syyttämättä jätetyn suhtautumisen merkitys on Suomessa ja Ruotsissa selvästi erilainen. Empiiristen havaintojen perusteella Suomessa seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen *näyttövaatimuksena* pidetään käytännössä mitä ilmeisimmin syytekynnystä, kun taas Ruotsissa edellytetään syyllisyyskysymyksen selvyyttä, mikä käytännössä edellyttää yleensä rikoksen tunnustamista. Tämä näyttövaatimus on tuotu selkeästi esiin Ruotsin ylempien syyttäjien kanteluratkaisuissa, mutta konkreettisimmin se on tullut ilmi LUL-syytepäätösten empiirisessä tutkimuksessa: syyllisyyskysymyksen epäselvyys oli esitetty syytteen nostamisen perusteeksi noin 1/4:ssa varkaus-, vahingonteko ja pahoinpitelyrikoksia koskeneista päätöksistä.

d. Normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta syyttämättäjättämiskäytäntö on näiden tulosten perusteella Ruotsissa selvästi lähempänä teorian ehtoja. Ruotsissa jätetään syyttämättä pääasiassa moitittavuudeltaan *vähäisiä* rikoksia. Niissä tapauksissa, joissa kysymys on vakavammista rikoksista, syyttämättä jättämisen perusteena on joko tekijän *nuoruus* tai *rikoskonkurrenssi*. Nuorten osalta saatetaan hyväksyä se, että suhteellisuusvaatimuksella on erilainen sisältö kuin täysi-ikäisillä rikoksentekijöillä. Voidaan myös todeta, että muissa kuin vähäisissä rikoksissa nuorten syyttämättä jättämisen perusteena Ruotsissa ovat sosiaaliviranomaisten toimenpiteet eli ratkaisu johtaa seuraamukseen, joka tosiasiassa voi olla samanlainen kuin tuomioistuimen tuomitsema överlämnande till särskild vård -seuraamus. Konkurrenssiperusteen soveltamisessa saman henkilön useiden rikosten arviointia yhtenä suhteellisuusperiaatteen kannalta modifioituna kokonaisuutena voidaan pitää eräänä järjestelmän yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta vähiten loukkaavista keinoista voimavarojen säästämiseksi. Konkurrenssiperuste voidaan myös nähdä yhtenä keinona koko rangaistustason laskun strategiassa. Sen sijaan *menettelyllisessä suhteessa* syyttämättäjättämisinstituution käyttö Ruotsissa ei täytä teorian ehtoja. Syyttämättäjättämispäätöksissä ei esitetä syyksi luetun rikoksen teonkuvausta, saati perusteluja, jotka olisivat syyttäjän kirjallisen päätöksentekoprosessin takia ensiarvoisen tärkeitä päätöksenteon legitiimisyyden kannalta. Syyttämättä jätetyllä ei myöskään ole mahdollisuutta syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn. Käytännössä – mutta ei periaatteessa – tätä puutetta lieventää se, että *näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus* on Ruotsissa selkeästi voimassa.

Suomessa puolestaan syyttämättäjättämisinstituution käyttö on edellä esitettyjen näkökohtien kannalta kuin *kääntöpuoli* Ruotsin järjestelmästä. Syyttämättä jätetään pääasiassa vähäistä vakavampia rikoksia (joita ei voida käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä). Syyttämättä jättäminen ei painotu erityisen voimakkaasti nuoriin ja konkurrenssiperusteen soveltaminen on hyvin harvinaista eli kysymys on yksittäisistä rikoksista. Asianomistajan yksittäistapauksellisella suhtautumisella on etenkin sovittelun tai muun sopimisen kautta oikeudenmukaisuus- ja yhdenvertaisuusnäkökohtien kannalta liian suuri painoarvo syyttämättä jättämisen harkinnassa. *Menettelyllisessä suhteessa* syyttämättä jättäminen on puolestaan Suomessa esimerkillistä Ruotsiin verrattuna: ratkaisuista laaditaan asianmukaiset päätökset teonkuvauksineen ja perusteluineen. Syyttämättä jätetyllä on myös aina mahdollisuus syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn. Sen sijaan *näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta* ei Suomessa ole omaksuttu. Sen vuoksi syyttämättä jättäminen ei aina täytä normatiivis-prosessuaalisen teorian *suoja*-elementtiin kytkeytyviä ehtoja syyttömyysolettaman kumoamisesta syyttäjän päätöksenteossa.

VI LUKU

TUTKIMUSTULOSTEN ARVIOINTIA

Tutkimuksen keskeiset tulokset ja johtopäätökset on esitetty eri jaksojen lopussa olevissa kokoavissa kappaleissa.[1] Lopuksi on syytä esittää vielä eräitä näkökohtia tutkimustulosten pohjalta.

a. Rangaistusmääräysmenettely

Suomen rangaistusmääräysmenettely on osoittautunut monin tavoin ongelmalliseksi. RML:n mukaisessa menettelyssä rangaistusvaatimuksen antaa yleensä poliisi, eikä syyttäjällä pelkästään rangaistusvaatimuslomakkeelta ilmenevien tietojen perusteella ole käytännössä mahdollisuutta arvioida toimenpiteistä luopumisen edellytyksiä. Tutkimuksen empiiriset tulokset ovat osoittaneet, että RML:n mukaisessa menettelyssä epäilty tosiasiassa *menettää toimenpiteistä luopumisen mahdollisuuden.* Tämä on pulmallista sen vuoksi, että rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävät vähäiset rikokset ovat potentiaalisesti juuri niitä asioita, joissa toimenpiteistä luopuminen saattaisi tulla kysymykseen, kuten Ruotsin käytäntö osoittaa. Muissa kuin liikennerikoksissa pulmaa ei ratkaise kuvitelma siitä, että poliisi olisi harkinnut toimenpiteistä luopumisen mahdollisuuden, sillä jos asianomistajalla on vaatimuksia, poliisilla ei yleensä ole edes valtaa ilmoittamatta jättämiseen. Kun syyttäjä-

[1] Ks. erit. I 6.2 (tutkimuksen yleinen viitekehys, asetelma), II 1.3 *e.* (normatiivis-prosessuaalinen preventioteoria, yhteenveto ja asetelma), II 3.5 (näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus, yhteenveto), III A 4 (yleiset syyttämättäjättämissäännökset, kokoava vertailu ja johtopäätökset), III B 3 (säännökset rangaistusmääräysmenettelystä, kokoava vertailu ja johtopäätökset), V A 4 (rangaistusmääräykset, empiirisen osan johtopäätökset), V B 4 (johtopäätöksiä kanteluinstituutiosta Suomessa ja Ruotsissa) ja V C 4 (syyttämättäjättämispäätökset, empiirisen osan johtopäätökset).

kään ei sitä harkitse (tai aineiston suppeuden takia pysty harkitsemaan), käytännössä tämä johtaa siihen, että *asianomistaja* päättää tosiasiallisesti myös rangaistuksen käytöstä esittäessään rangaistusvaatimuksen rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävässä asiassa.

Toinen empiiristen tulosten vahvistama epäkohta on se, että RML:n mukaisessa menettelyssä epäilty *menettää myös yhteisen rangaistuksen mahdollisuuden*, sillä rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä asioissa ei kontrolloida (eikä myöskään edellytetä konrolloitavaksi) saman vastaajan mahdollisia muita syyteharkinnassa olevia rikosasioita. Menettelyn rakenteesta johtuen yhteisen rangaistuksen määrääminen edellyttäisi myös melkoista lisätyötä.

Kolmas ja vakavin ongelma on kuitenkin se, että *näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta ei käytännössä voida saavuttaa* kaikissa rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävissä asioissa, sillä syyttäjä ei välttämättä havaitse edes aihetta tarvittavan lisäselvityksen hankkimiseen. Väärän sakkorangaistuksen mahdollisuus on RML:n mukaisessa menettelyssä ilmiselvästi suurempi kuin tuomioistuimessa. Jo tutkitussa noin tuhannen ratkaisun otannassa oli lukuisia tapauksia, joissa syyttäjällä pelkästään rangaistusvaatimuksesta ilmenevien tietojen perusteella ei ole tosiasiassa ollut edellytyksiä arvioida sitä, onko epäilty todella syyllistynyt hänen viakseen epäiltyyn rikokseen, saati että syyllisyydestä ei olisi jäänyt varteenotettavaa epäilyä. Tämä merkitsee myös sitä, että muuntorangaistukseen perustuvan väärän vapaudenriiston mahdollisuus on suurempi ja siten henkilökohtaisen vapauden turva huonompi kuin on taattu HM 6.3 §:n säännöksessä, jonka mukaan vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen saa määrätä vain tuomioistuin.[2] Hallitusmuodon perusoikeussäännöksen valossa RML:n mukaisessa menettelyssä määrätty sakkorangaistus ei kelpaa muuntorangaistuksen ja vapaudenriiston pohjaksi.

Koska esiin nousseet ongelmat johtuvat menettelyn rakenteesta, niitä ei voida käytännössä ratkaista syyttäjän toimenpitein. Tämän vuoksi myöskään syyttäjän päätöksenteon koherenssia yhtäältä normaaliin syyteharkintaan saatetuissa ja toisaalta RML:n mukaan käsiteltävissä asioissa ei käytännössä voida saavuttaa. Menettely ei täytä esittämäni normatiivis-prosessuaalisen teorian vaatimuksia yhdenvertaisesta rangaistuksen käytöstä eikä teorian *suoja*-elementtiin kytkeytyvää näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta. Valtion rankaisuvallan käyttö RML:n mukaisessa menettelyssä ei ole normatiivis-prosessuaalisen teorian ehdoin oikeutettua.

[2] Ks. tarkemmin jakso II 2.4 *c*.

On ehkä syytä tarkastella eräitä tätä lopputulosta vastaan esitettävissä olevia näkökohtia. *Ensinnäkin* voitaisiin sanoa, että rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellään vain vähäisiä rikoksia, pääasiassa liikennerikoksia, joiden osalta rikosoikeudellista järjestelmää on osin prosessitaloudellisista syistä välttämätöntä eriyttää. Asettamani näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen muodostamisen yhteydessä on kuitenkin ilmennyt, että rikoksen vähäisyys ei esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen valvontaorgaanien tulkintakäytännön mukaan ole peruste sopimusmääräysten syrjäyttämiselle. Syyttömyysolettaman kumoamisen ehdot konkreettisessa tapauksessa ovat rikoksen vakavuudesta riippumatta samat syyttäjän päätöksenteossa kuin tuomioistuimessa.[3] Keskeistä on myös rangaistusmääräysasioiden suuri volyymi. Rangaistusmääräyksiä annetaan myös *muista kuin liikennerikoksista* noin 50 000 vuodessa, eli samaa luokkaa kuin vuosittain on oikeudenkäynnissä muista kuin liikennerikoksista rangaistukseen tuomittuja henkilöitä. Rangaistusmääräysasioiden suuren volyymin takia menettelyllä on keskeinen merkitys siinä, minkälaiseksi ihmiset kokevat järjestelmän legitiimisyyden.

Toiseksi voitaisiin todeta, että rangaistusmääräysmenettely toimii hyvin, mistä on osoituksena lähes 300 000 rangaistuspäätöstä vuodessa. On kuitenkin syytä kysyä, mitä tarkoittaa, että menettely »toimii hyvin». Menettely tuottaa suuren määrän langettavia ratkaisuja vähin kustannuksin, ja siinä mielessä sitä saatetaan pitää hyvin toimivana ja tehokkaana. Tässä mielessä järjestelmä toimisi vielä paremmin, jos poliisi saisi suoraan päättää rangaistuksesta. Mitä vähemmän menettelyssä on erilaisia oikeusturvan takeita, sitä juohevammin se luonnollisesti toimii. Kysymys on siitä, mitkä ovat tehokkuuden kriteerit ja minkälaisin ehdoin rangaistuksen käyttö voidaan oikeusvaltiossa hyväksyä. Normatiivis-prosessuaalisessa teoriassa esiin tuodun käsitykseni mukaan lain noudattamisen kannalta rangaistuspäätösten suurta lukumäärää tärkeämpää on järjestelmän legitiimisyys ja siihen liittyvä järjestelmän kyky tukea normatiivisia lain noudattamisen motiiveja ja ne järjestelmä voi saavuttaa vain oikeilla, oikeudenmukaisilla ja yhdenvertaisilla ratkaisuilla. Vähemmän, mutta oikeita ratkaisuja tuottava menettely voi hyvin olla prevention kannalta tehokkaampi kuin menettely, joka tuottaa paljon, mutta myös vääriä ratkaisuja.

Kolmanneksi voitaisiin todeta, että RML:n perusrakenteen mukainen menettely on ollut Suomessa käytössä jo vuodesta 1934. On kuitenkin huomattava, että esiin nousseiden ongelmien syyt ovat syntyneet vasta aivan viime vuosina. Ihmisoikeuksien, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja syyttömyys-

[3] Ks. tarkemmin jakso II 3.

olettaman merkitys on täysin tiedostettu Suomessa vasta vuonna 1990 voimaan tulleen Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja sen valvontaorgaanien ratkaisukäytännön esiintulon myötä. Seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen soveltamisalan laajennus tapahtui vasta vuonna 1991. Se ongelma, mikä johtuu toimenpiteistäluopumismahdollisuuden syrjäytymisestä rangaistusmääräysmenettelyssä, on luonnollisesti sitä suurempi, mitä laajemmin toimenpiteistä luovutaan normaaliin syyteharkintaan saatetuissa asioissa. Vuoden 1934 rangaistusmääräyslain aikaan tätä ongelmaa ei ollut lainkaan, vuoden 1970 RangMäärL:n aikaisten suppeiden syyttämättäjättämissäännösten ja ahtaan soveltamiskäytännön aikaan ongelma on ollut marginaalinen, mutta nykyisten säännösten ja laajan syyttämättäjättämiskäytännön myötä ongelma on polttava. Vastaavasti yhteisen rangaistuksen mahdollisuuden menettämiseen liittyvä ongelma on syntynyt vasta 1.4.1992, jolloin yhtenäisrangaistusjärjestelmä tuli voimaan. Sitä ennen tätä ongelmaa ei ollut lainkaan. Viimeisenä lenkkinä tässä kehityksessä ovat hallitusmuodon 1.8.1995 voimaan tulleet uudet perusoikeussäännökset ihmisarvon loukkaamattomuudesta, yhdenvertaisuudesta lain edessä, vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen määräämisestä tuomioistuimessa ja oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä siihen sisältyvine syyttömyysolettamineen. On siis todettava, että ne syyt, joiden nojalla RML:n mukaista menettelyä ei näkemykseni mukaan voida enää hyväksyä, ovat syntyneet vasta 1990-luvulla. Näissä muuttuneissa olosuhteissa RML:n mukaista menettelyä ei voida puolustaa sillä, että »näin on aina ollut».

Empiiristen havaintojen perusteella rangaistusvaatimuksen »ei-kiistäminen» ei välttämättä ole osoitus siitä, että epäilty pitäisi rangaistusvaatimusta oikeana, ja on ilmeistä, että monet rangaistusvaatimuksen perustellusti kiistäneistäkin mieluummin maksavat sakon, kuin ryhtyvät omaa aktiivisuutta ja kustannuksia vaativaan vastustamisprosessiin.[4] Näidenkin syiden vuoksi olisi tärkeätä, että tuomiovaltaa käyttävällä syyttäjällä olisi edellytykset harkita näyttö- ja oikeuskysymysten selvyyttä. Syyttäjän mahdollisuudet havaita lisäselvityksen tarve ja sen myötä oikeusturva paranisivat hieman sillä, että rangaistusvaatimuksessa olisi nykyistä paremmin yksilöitynä epäillyn kanta sekä syyllisyys- että seuraamuskysymykseen. Epäillyn tunnustus ja rangaistusvaatimuksen hyväksyminen rangaistusmääräyksen antamisen ehtoina parantaisivat jo olennaisesti menettelyn oikeusturvatakeita ja olisivat oikeuden-

[4] Vrt. mielipidekirjoitus Ilta-Sanomissa 26.3.1997 s. A4: »Suomalaisia yhdistää muukin kuin sauna. He ovat ainoita tuntemiani ihmisiä, jotka maksavat sakkonsa niissäkin tapauksissa, jolloin eivät ole syyllistyneet minkäänlaiseen lainrikkomukseen.»

käynnistä luopumisen aktiivisena ilmauksena perus- ja ihmisoikeusnormien hengen mukaisia. Vaatimus epäillyn aktiivisesta tahdonilmaisusta ilmeisesti parantaisi myös menettelyn legitiimisyyttä.[5] Tällaiset muutokset eivät kuitenkaan merkitsisi ratkaisua yllä esitettyihin menettelyn perusongelmiin. Epäillyt eivät yleensä tunne toimenpiteistä luopumisen ja yhteisen rangaistuksen määräämisen edellytyksiä, eivätkä rikosoikeudellisen syyksiluettavuuden vaatimuksia tai teon rangaistavuuteen liittyviä oikeuskysymyksiä. Niiden huomioon ottaminen on mahdollista vain siten, että rangaistusvaatimuksen antaa syyttäjä syyteharkinnan jälkeen.

Käsitykseni mukaan tapauksissa, joissa (1) rikosvastuu edellyttää tahallisuutta, (2) joihin sisältyy rangaistuksen mittaamista ja yhteisen rangaistuksen mahdollisuus tai (3) joissa seuraamus voi johtaa vapaudenmenetykseen, rangaistuksen määräämisen tulee tapahtua *syyttäjän syyteharkinnan jälkeen ja näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen mukaisin ehdoin.* Rangaistusmääräysmenettely olisi *kaikkien* kolmen mainitun perusteen valossa järjestettävä sanotun mukaiseksi.

Esitettyjen näkökohtien painoarvo kasvaa entisestään, jos rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalaa harkitaan laajennettavaksi. Arvioni on, että paineet tähän suuntaan kasvavat rikosprosessiuudistuksen voimaantulon myötä. Tämän arvion tueksi voi viitata Ruotsin rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan jatkuvaan laajentamiseen ja siihen, että oikeudenkäynnissä tuomittujen henkilöiden määrä on Ruotsissa karkeasti samaa tasoa kuin asukasmäärältään lähes puolta pienemmässä Suomessa. On ilmeistä, että meillä omaksuttava Ruotsin RB:n alioikeusmenettelyä vastaava suullinen, välitön ja keskitetty rikosprosessi ei »vedä» yhtä suurta juttumäärää kuin aikaisempi, esitutkinta-aineistoon enemmän tukeutunut prosessi. Tätä en sinänsä pidä ongelmana; kuten rangaistusmääräysmenettelyssä, tärkeintä ei ole langettavien päätösten suuri määrä, vaan niiden laatu ja sellainen menettely, joka koetaan legitiimiksi. Sen sijaan ongelmaksi voi muodostua se, kuinka oikeudenkäyntiin etenevien juttujen määrää karsitaan, ja tällöin katseet kääntyvät jälleen syyttäjään: todennäköisesti (yhtenä) ratkaisuna on rangaistusmääräys-

[5] Kun RML:n esitöissä vedottiin vuoden 1934 lain esitöihin, joiden mukaan suostumusta edellyttänyt vuoden 1931 laki rangaistusmääräyksestä ei toiminut, on ehkä syytä muistuttaa siitä tutkimuksen I luvussa (ks. jakso I 4.1 alav. 109 jälkeen) ilmi tulleesta seikasta, että vuoden 1931 lain aikaan rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltyjen asioiden »valtavana enemmistönä» olivat *juopumus- ja kieltolakirikokset.* Tätä taustaa vasten käy ymmärrettäväksi, että epäillyn omaa myötävaikutusta edellyttänyt menettely ei tuolloin toiminut odotetulla tavalla. Nykyisin rangaistusmääräysmenettelyn kohderyhmä on toisenlainen.

menettelyn soveltamisalan laajentaminen ja seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen (ja siihen nojautuvan esitutkinnan rajoittamisen) lisääminen. Rikosasioiden alioikeusmenettelyn uudistamisen tausta-arvojen kannalta olisi kuitenkin paradoksaalista, jos nyt tuomioistuinkäsittelyn piiriin kuuluvia asioita siirrettäisiin nykyisen kaltaiseen rangaistusmääräysmenettelyyn, jossa tuomio-oikeellisuuden ja legitiimisyyden vaatimukset karkealla tavalla syrjäytyvät.

Jos sen sijaan itse menettely muutettaisiin muiden Pohjoismaiden esimerkkien mukaisesti syyttäjän syyteharkinnan jälkeen tapahtuvaksi, myös menettelyn soveltamisalaa voitaisiin laajentaa. Esimerkiksi rikoksen rangaistusasteikkoon in abstracto kytkettyjä menettelyn rajoituksia voitaisiin väljentää ja asianomistajan kannalta edullinen mahdollisuus rikokseen perustuvien yksityisoikeudellisten vaatimusten käsittelemiseksi rangaistusmääräysmenettelyssä voitaisiin avata. Soveltamisalan laajennusten tulisi kuitenkin pysyä tietyissä rajoissa. Ruotsissa 1.7.1997 voimaan tuleva rangaistusmääräysmenettelyn soveltamisalan laajentaminen ehdollisen tuomion (villkorlig dom) määräämisen mahdollisuuteen on mielestäni ylittänyt tuon rajan. Vaikka näyttöja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen tarkalla noudattamisella voitaisiin useimmissa tapauksissa täyttää epäillyn oikeusturvan vaatimukset, järjestelmän legitiimisyyttä ja lain noudattamista tukeva menettelyllinen oikeudenmukaisuus syrjäytyy syyttäjän kirjallisessa päätöksentekoprosessissa. On myös ilmeistä, että villkorlig dom -seuraamuksen rankaisullinen arvo laskee, kun se on myös syyttäjän määrättävissä. Tämä puolestaan voi johtaa ankarampien seuraamusten käyttöön. Jo ennen mainittua uudistusta rangaistusvaatimukseen on Ruotsissa voitu sisällyttää useita erilaisia sekä julkisoikeudellisia seuraamuksia koskevia että yksityisoikeudellisia vaatimuksia, jotka epäilty voi hyväksyä vain yhtenä kokonaisuutena. Tämä puolestaan voi johtaa siihen, että rangaistusvaatimus muodostuu painostavaksi ja epäilty voi oikeudenkäyntiä välttääkseen joutua hyväksymään myös epäoikeutettuja vaatimuksia.

Käytännössä menettelyn perusrakenteen muuttaminen edellyttäisi rangaistusmääräysmenettelyn ja rikesakkomenettelyn volyymien suhteen toisenlaista painottamista. Suomessa annetaan vuosittain vajaa 300 000 rangaistusmääräystä ja noin 65 000 rikesakkoa, kun taas Ruotsissa rikesakkoja annetaan yli 200 000 ja rangaistusmääräyksiä vain noin 65 000. Painopistettä tulisi Suomessakin siirtää rikesakon laajempaan käyttöön ja myös rangaistuspäätösten kokonaisvolyymia pienentää. On vaikea nähdä perustetta sille, miksi Suomessa rangaistusmääräysten ja rikesakkojen yhteismäärän (kuten myös tuomioiden määrän) täytyisi olla – kuten nykyisin – asukaslukuun suhteutet-

tuna noin kaksinkertainen Ruotsiin verrattuna. Vertailu Ruotsiin osoittaa, että rangaistusmääräys- ja rikesakkomenettelyiden soveltamisalat voidaan hyvin järjestää siten, että syyteharkinnan jälkeen annettavien rangaistusvaatimusten määrä jäisi alle 50 000:n vuodessa.

b. Syyttämättä jättäminen

Tutkimustulosten perusteella käsitys siitä, että Suomessa seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä käytettäisiin pidättyvästi ylipäänsä ja varsinkin Ruotsiin verrattuna, voidaan haudata. Tällä tarkoitan kokonaiskuvaa syyttämättäjättämisinstituution käytöstä. Eräissä tapauksissa syyttämättä jättämistä käytetään laajemmin Ruotsissa, toisissa taas Suomessa. Erojen syyt ovat moninaiset ja johtuvat vain osittain itse syyttämättäjättämissäännöksistä ja syyttäjän harkintavallan käytöstä niiden soveltamisessa. Käytännön muotoutumiseen vaikuttavat mm. erot rikostunnusmerkistöissä ja rangaistusasteikoissa, esitutkinnan rajoittaminen, erityinen syyteharkinta sekä asianomistajarikoksia ja virallisen syytteen alaisia rikoksia koskeva erilainen sääntely. Suomen ja Ruotsin välisessä vertailussa keskeiseksi syyttämättäjättämiskäytäntöön vaikuttavaksi seikaksi on paljastunut rangaistusmääräysmenettelyissä olevat erot. Muun muassa näistä syistä syyttämättä jättämisen *yleisyyden* vertaaminen ratkaisujen kokonaismäärien perusteella on osoittautunut vaikeaksi.

Olennaisempaa onkin se, *minkälaisissa rikostapauksissa, minkälaisin kriteerein ja millä tavalla* seuraamusluonteisia syyttämättäjättämispäätöksiä tehdään. Normatiivis-prosessuaalisen teorian kannalta keskeisissä kysymyksissä järjestelmät ovat osoittautuneet käytännössä toistensa *kääntöpuoliksi tai vastakohdiksi*. Ruotsissa syyttämättä jättäminen painottuu voimakkaasti *varkausrikoksiin*, Suomessa taas *pahoinpitelyrikoksiin*. Ruotsissa keskeiset *syyttämättä jättämisen kriteerit* ovat rikoksen vähäisyys, rikoksentekijän nuoruus ja rikoskonkurrenssi. Suomessa puolestaan jätetään syyttämättä pääasiassa vähäistä vakavampia rikoksia (joita ei voida käsitellä rangaistusmääräysmenettelyssä), ratkaisut eivät painotu yhtä voimakkaasti nuoriin ja konkurrenssiperusteen soveltaminen on äärimmäisen harvinaista. Suomessa keskeinen päätöksentekokriteeri on asianomistajan suhtautuminen rikokseen. *Prosessuaalisessa suhteessa* Ruotsissa on omaksuttu näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta käytännössä vastaavat ehdot syyttömyysolettaman kumoamiselle syyttäjän päätöksenteossa, kun taas Suomessa syyttämättä jättämisen edellytyksiä arvoidaan syytekynnyksen valossa. Ruotsissa syyttämättä jätetyllä ei ole mahdollisuutta syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn, eikä syyttäjän päätöksissä esitetä asianmukaista teonkuvausta saati peruste-

luja, kun taas Suomessa oikeus syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittelyyn on olemassa ja syyttämättäjättämispäätöksiä voidaan teonkuvauksen ja perusteluiden puolesta verrata tuomioistuimen ratkaisuun.

Suomen käytännössä pulmallisinta on sen painottuminen *väkivaltarikoksiin* – pahoinpitely on ylivoimaisesti tavallisin syyttämättä jätetty rikos ja pahoinpitelystä syyttämättä jättäminen on Suomessa viisi kertaa yleisempää kuin Ruotsissa.[6] Empiiristen havaintojen perusteella Ruotsissa syyttämättä jätetyt pahoinpitelyrikokset ovat lisäksi laadultaan lieviä, kun taas Suomessa ne ovat tavallisesti rikoksen perusmuodon normaalitapauksen kaltaisia ja usein vakavampiakin.

Syyttämättä jättämisen perusteena on Suomessa usein sovittelu, muu sovinto tai se, ettei asianomistajalla muuten ole vaatimuksia. Soveltamiskäytännön muotoutumisen taustalla voidaan nähdä useita syitä. Kun ennen vuoden 1991 uudistusta syyttämättä jättäminen oli ollut vieläkin pidättyväisempää kuin sinänsä ahtaat RVA:n ja NuorRikL:n silloiset säännökset olisivat sallineet, uudistuksen tavoitteiden toteutuminen pyrittiin varmistamaan kannustamalla voimakkaasti syyttäjiä säännösten soveltamiseen. Tuolloin viitattiin myös Ruotsin laajaan syyttämättäjättämiskäytäntöön, mutta tuon käytännön sisällöstä ei ollut nyt ilmi tulleiden tulosten valossa aivan oikeaa kuvaa. Noihin aikoihin myös rikosten sovittelutoiminta oli voimakkaassa kasvussa, jolloin nämä instituutiot löysivät nopeasti toisensa, mikä esitöiden tasolla oli tarkoituskin. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen sovittelun perusteella on täyttänyt samalla kertaa kahden hyvin myönteisessä valossa esiintuodun instituution syyttäjiin kohdistamat odotukset. Ratkaisu ei myöskään ole loukannut syyttäjien ilmeisesti tärkeinä pitämiä asianomistajien etunäkökohtia, eikä näissä tilanteissa ole myöskään jäänyt tahoa, joka ratkaisusta kantelisi. Uusin tekijä tässä kehityksessä on tulosohjauksen ja tulosajattelun omaksuminen syyttäjäntoiminnassa. Syyttäjät saattavat laskea juttujen hintoja markoissa, jolloin soviteltu tai sovittu ja syyttämättä jätetty juttu on halpa ja antaa kuvaa tehokkaasta toiminnasta. Sellaisia juttuja, joissa asianomistajalla ei ole vaatimuksia, on myös käytännössä ikävä ajaa.

Pahoinpitelyissä tätä kehitystä on omiaan vahvistamaan rikoslain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa lakiin otettu erityinen syyttämättäjättämissäännös, jonka mukaan pahoinpitelyssä syyttämättä jättämisen perusteena voi olla asianomistajan omasta vakaasta tahdosta esitetty pyyntö, ettei syytettä nostettaisi. Säännös liittyi pahoinpitelyn muuttamiseen virallisen syytteen alaiseksi, mitä puolestaan perusteltiin sillä, että erityisesti läheisissä henki-

[6] Ks. tarkemmin jakso V C 3.2.

lösuhteissa rikoksentekijä saattaa painostaa uhria luopumaan syytteestä. Esitöiden mukaan (*LaVM* 22/1994 s. 14) uhrin suojaaminen rikoksentekijän painostukselta »ei saa johtaa siihen, ettei asianomistajan mielipiteellä ole lainkaan merkitystä syyteharkinnassa». Empiirisen tutkimuksen perusteella säännös on perustunut virheelliseen käsitykseen asianomistajan mielipiteelle syyteharkinnassa annetusta painoarvosta, joka on ollut erittäin suuri ilman erityistä säännöstäkin. Se, että asianomistajan suhtautuminen on nyt nimenomaisesti mainittu laissa syyttämättä jättämisen perusteena, on omiaan lisäämään rikoksentekijän houkutusta painostaa uhria, jolloin uudistus kokonaisuutena voi kääntyä alkuperäistä tavoitettaan vastaan.[7] Vaikka pahoinpitelyn muuttamisella virallisen syytteen alaiseksi haluttiin korostaa, että »pahoinpitely ei ole yksityisasia», päinvastainen syyttämättäjättämiskäytäntö jatkuu nyt erityissäännöksen tukemana.

Lienee selvää, että tiukemmalla syyttämättäjättämiskäytännöllä ei voitaisi saavuttaa välittömiä edullisia preventiovaikutuksia. Pahoinpitelyt tehdään yleensä tilanteissa, joissa rangaistusuhkaa ei ajatella, saati laskelmoida. Tällaisissa tilanteissa pidäkkeenä voivat toimia lähinnä normatiiviset syyt. Tässä onkin asian ydin. Preventiovaikutuksia voidaan odottaa vain pitkällä tähtäimellä ja normatiivisten syiden välityksellä. Suomessa suhtautuminen väkivaltaan on perinteisesti ollut lievää tai jopa sallivaa ja Suomen rangaistuskäytäntöä on yleisesti pidetty siten vinoutuneena, että suhteellisen vähäisistä varallisuusrikoksista on käytännössä tuomittu jopa ankarampia rangaistuksia kuin melko vaarallisistakin pahoinpitelyistä.[8] Suomen ja Ruotsin täysin erilaisen käytännön perimmäisenä syynä onkin nähdäkseni erilainen suhtautuminen väkivaltaan. Suomen nykyinen käytäntö, missä pahoinpitely on tavallisin syyttämättä jätetty rikos ja missä pahoinpitelyistä syyttämättä jättäminen on viisi kertaa yleisempää kuin varkauksista syyttämättä jättäminen,[9] ei tue sellaista kulttuurin muutosta väkivallalle kielteisen normatiivisen ilmaston suuntaan, jolla saattaisi pidemmällä tähtäimellä olla suotuisia preventiovaikutuksia. Käytäntö ei myöskään tue edellä mainitun rangaistuskäytännön vinoutumisen oikaisemista. Näkemykseni mukaan syyttämättäjättämiskäytäntöä pahoinpitelyissä olisi tiukennettava ja toisaalta varkauksissa väljennettävä.

---

[7] Tutkimuksen kanteluasioita koskevaan empiiriseen jaksoon sisältyi yksi näitä vaaroja konkretisoiva esimerkkitapaus, ks. jakso V B 2.3 *b.* tapaus (5).

[8] Näin rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen esitöissä *HE* 66/1988 s. 17 ja *LaVM* 6/1990 s. 6.

[9] Ks. taulukko V 32.

Yksi *sovittelun* korostuneeseen merkitykseen liittyvä ongelma on, mitkä ovat ne tahot, joiden avulla rangaistusuhkaa pidetään varteenotettavana ja mitkä ovat ne tahot, joiden rikokset sovitellaan ja joiden osalta rangaistusta pidetään »tarkoituksettomana». On sinänsä täysin mahdollista, että rationaaliseen ajatteluun ja vahingonkorvausten suorittamiseen tai muuhun hyvittämiseen kykenevien rikosasiat käsitellään sovitteluprosessissa ja jätetään syyttämättä, kun taas niihin kykenemättömien avulla pidetään rangaistusuhkaa varteenotettavana syytteen nostamisella ja rangaistuksen tuomitsemisella. Prevention optimointiin ja kustannusten minimointiin tähtäävä järjestelmä voi toimia juuri näin. Kysymys on viime kädessä moraalinen: onko sellainen valtion rankaisuvallan käyttö oikeutettua? Normatiivis-prosessuaalisen teorian valossa yhtenä valtion rankaisuvallan käytön ehtona on teorian *suoja*-elementtiin sisältyvä muodollisen ja aineellisen oikeudenmukaisuuden vaatimus. Keskeinen kysymys on tällöin siinä, merkitseekö sovittelu tai sovinto sellaisen relevantin eron syntymistä muuten samanlaisten tapausten välille, että niiden erilainen kohtelu on yhdenvertaisuus- ja suhteellisuusperiaatteiden kannalta hyväksyttävää. En näe tätä eroa kovin suurena. Rikoksen tekijän puolella valtion rankaisuvallan käytön uhan alaisena esiintuotu »sovitteluhalukkuus» on mielestäni pulmallinen ja asianomistajan puolella yksilöllisistä seikoista johtuva. Soviteltavat asiat eivät välttämättä valikoidu oikeudenmukaisin kriteerein. Sovittelu voi olla yksi keino koko rangaistustason laskun strategiassa, mutta tällöin samanlaisiin rikoksiin syyllistyneiden »sovitteluun soveltumattomien» tulisi muulla tavalla saada hyväkseen sama rangaistuksen »tarkoituksettomuus». Olen esittänyt, että jos sovittelua pidetään tietynlaisissa rikostapauksissa riittävänä syyttämättä jättämisen perusteena, samanlaisissa asioissa, joissa sovittelua ei jostakin syystä ole toimitettu, *oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille* voitaisiin *menettelynä* antaa samanlainen arvo kuin sovittelulle ja jättää rangaistus tuomioistuimessa tuomitsematta vahingonkorvauskysymysten tultua ratkaistuksi.[10] Toinen mahdollisuus voisi olla se, että syyttäjälle annettaisiin muissa Pohjoismaissa paitsi Suomessa ja Ruotsissa käytössä oleva mahdollisuus *ehdolliseen syyttämättä jättämiseen.* Tällöin syyttäjä voisi sellaisissa tapauksissa, joissa sovittelu tai sovinto olisi riittävä peruste syyttämättä jättämiseen, mutta joissa sitä ei ole saatu toimitettua, asettaa syyttämättä jättämisen ehdoksi esimerkiksi vahingonkorvauksen suorittamisen.

Näkemykseni mukaan sovittelun oikea käyttöala on vähäisissä rikoksissa, asianomistajarikoksissa ja sellaisissa rikoksissa, jotka ovat laadultaan lä-

[10] Ks. tarkemmin jakso IV 6.

hellä asianomistajarikosta. Viimeksi mainittu kriteeri on tosin pulmallinen ja korostaa asianomistajarikosten ja virallisen syytteen alaisten rikosten välistä rajanvetoa koskevan oikeuspoliittisen sääntelyn tärkeyttä. Etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa tuo raja on liukuva (esim. näpistys/varkaus), on kuitenkin myös asianomistajan vaatimusten painoarvon oltava liukuva. Kun mainitussa sääntelyssä ei voida ottaa etukäteen huomioon kaikkia käytännössä esiin tulevia tilanteita, eräs ratkaisumalli on viimeaikaisessa sääntelyssä yleistynyt järjestely, jossa virallinen syyttäjä saa »erittäin tärkeän yleisen edun» vaatiessa nostaa syytteen lähtökohtaisesti asianomistajarikokseksi säädetystä teosta. Tällaisten *erityisten syyteharkintasäännösten* käyttökelpoisuuden avainkysymys on kuitenkin siinä, ratkaiseeko kysymyksen syyteoikeuden olemassaolosta syyttäjä vai tuomioistuin. Jaksossa IV 2 esitetyin perustein ratkaisuvalta tulisi antaa syyttäjälle, kuten se on Ruotsissa.

Viime kädessä sovittelun painoarvon toimenpiteistä luopumisen perusteena tulisi määräytyä *tuomitsemattajättämiskäytännön* perusteella. Ainakaan vakavammissa rikoksissa sovittelun toimittaminen ei muodosta sellaista prosessitaloudellisiin syihin nojautuvaa ratkaisutilannetta, jossa olen katsonut syyttäjän voivan luopua toimenpiteistä siinäkin tapauksessa, että tuomioistuin otaksuttavasti tulisi tuomitsemaan rangaistuksen.[11] Nykyinen syyttämättäjättämiskäytäntö tuskin täyttää kaikilta osin edellä tarkoittamaani koherensia tuomitsemattajättämiskäytännön kanssa.

Suuri ero *vähäisten rikosten* syyttämättä jättämisessä Suomen ja Ruotsin välillä on osoittautunut johtuvaksi rangaistusmääräysmenettelyissä olevista eroista. Kun Ruotsissa rangaistusvaatimuksen antaa syyttäjä syyteharkinnan jälkeen, toimenpiteistä luopumisen mahdollisuus on aina myös tosiasiallisesti olemassa. Konkreettisimmin tämä ilmenee siitä, että Ruotsissa yli 1/3:lla syyttämättä jätetyistä henkilöistä päärikoksena on ollut *näpistys tai ajokortitta ajo*, eli tyypillisesti rangaistusmääräysmenettelyssä käsiteltävä rikkomus, jossa syyttämättä jättämisen mahdollisuus on Suomessa menettelyn rakenteen takia käytännössä olematon. Vähäisten rikosten syyttämättä jättämisen lisääminen (mahdollistaminen) edellyttäisi välttämättä *rangaistusmääräysmenettelyn perusrakenteen muuttamista* syyttäjän syyteharkinnan jälkeen tapahtuvaksi. RML:n mukaisen menettelyn voimassa ollessa yhdenvertaista ja johdonmukaista syyttämättäjättämiskäytäntöä moitittavuudeltaan eri asteisissa rikoksissa ei voida käytännössä saavuttaa.

Nuorten syyttämättä jättäminen on Ruotsissa noin neljä kertaa, mutta Suomessa vain noin kaksi kertaa yleisempää kuin täysi-ikäisten. Ruotsissa suu-

[11] Ks. tarkemmin jakso IV 5.1.

ri osa syyttämättä jättämisistä on tosin osoittautunut vähäisiksi »okynne eller förhastande» -tapauksiksi, mutta myös vakavammissa omaisuusrikoksissa syyttämättä jättäminen on yleistä. Pahoinpitelyistä sen sijaan ei jätetä syyttämättä edes nuoria. Vähäistä vakavammissa rikoksissa nuorten syyttämättä jättämisen perusteena ovat Ruotsissa sosiaaliviranomaisten toimenpiteet, joihin taas Suomessa ei nojauduta.

Yksi moitittavuudeltaan eri asteisten rikosten syyttämättä jättämiseen liittyvä ongelma on se, että ratkaisu ei heijasta suhteellisuusperiaatetta. Niin vähäisistä kuin vakavistakin syyttämättä jätetyistä rikoksista seuraamuksena on sama syyttömyysolettaman kumoamiseen liittyvä moite. Tältä kannalta nykyinen laaja syyttämättäjättämiskäytäntö edellyttäisi syyttäjän ratkaisuvalikoiman laajentamista rikosten moitittavuuden eriytyneemmin huomioon ottavaksi. Voimassa oleva mahdollisuus huomautuksen antamiseen ei ainakaan vakavimpia nykyisin syyttämättä jätettäviä rikoksia silmällä pitäen osoita riittävästi rikoksen vakavuutta heijastavaa moitetta (miltä kuulostaa »huomautus» esim. vakavia vammoja aiheuttaneesta pahoinpitelystä?). *Varoitus*-tyyppinen seuraamus ja siihen mahdollisesti liitettävissä olevat ehdot täyttäisivät ilmeisesti paremmin suhteellisuusperiaatteen vaatimukset. Mahdollisuus yhteiskunnan moitteen huomautusta selvempään ilmaisemiseen saattaisi olla tarpeen etenkin nuorten osalta, joita voidaan jättää syyttämättä vakavammista rikoksista kuin muita.

Merkille pantavia ovat myös Ruotsissa nuorten osalta omaksutut syyttämättäjättämispäätöksen *tiedoksiantoon liittyvät erityiset menettelytavat*, joiden mukaan ratkaisu on annettava tiedoksi kahden viikon kuluessa sen tekemisestä erityisessä tapaamisessa, johon nuoren huoltaja ja mahdollisesti myös sosiaaliviranomaisten edustaja osallistuvat. Nuorten syyttämättä jättämisen lisäämiseksi Suomessa eräs takuuvarma keino (josta käytännön syyttäjät eivät ilahtuisi) olisi Ruotsin *LUL-pöytäkirjaa* vastaavan menettelyn omaksuminen, missä syyttäjän on esitettävä perusteet paitsi syyttämättä jättämiselle, myös *syytteen nostamiselle*.[12]

Konkurrenssiperusteen runsas soveltaminen Ruotsissa johtuu yhtäältä säännöksen hyvin laajasta soveltamisalasta ja toisaalta siitä, että monien tavallisten rikosten – kuten varkauden ja pahoinpitelyn – rangaistusasteikoissa on Ruotsissa vain vankeutta, jolloin täysi-ikäisten syyttämättä jättäminen sellaisista rikoksista tulee yleensä kysymykseen vain konkurrenssiperusteella. Sitäkään ei kuitenkaan sovelleta pahoinpitelyihin. Suomessa konkurrenssiperusteen äärimmäisen vähäiseksi jäänyt soveltaminen kärjistää sitä eroa,

[12] Ks. tarkemmin jakso V C 2.7.

mikä syyttämättäjättämiskäytännössä on syntynyt yksittäisiin, mutta vakaviinkin rikoksiin syyllistyneiden ja toisaalta sellaisten rikoksentekijöiden välille, jotka aiempien rikosten tai samalla kertaa tehtyjen rikosten lukuisuuden takia käytännössä jäävät muilla perusteilla tapahtuvan syyttämättä jättämisen ulkopuolelle. Kun yhtenäisrangaistusjärjestelmän voimaantulokaan ei käytännössä lisännyt konkurrenssiperusteen soveltamista, näyttää siltä, että syyttämättä jättämisen lisääminen usean rikoksen tapauksissa edellyttäisi *konkurrenssiperusteen soveltamisalan laajentamista.* Ruotsissa näin tehtiin vuoden 1985 uudistuksessa, jota ennen voimassa ollut säännös vastasi läheisesti nykyistä Suomen konkurrenssiperustetta.[13]

Konkurrenssiperusteen vähäinen soveltaminen on tietyllä tavalla ongelmallinen myös *esitutkinnan rajoittamista* silmällä pitäen. Esitutkinnan rajoittamisella on saatavissa suurin hyöty juuri konkurrenssitapauksissa, joissa rikosten erityispiirteitä ei välttämättä tarvitse selvittää. Kun esitutkinnan rajoittaminen nojautuu odotettavissa olevaan syyttämättä jättämiseen, ja kun konkurrenssiperustetta sovelletaan käytännössä äärimmäisen harvoin, nykykäytännön valossa rajoittamisesta ei ole odotettavissa sellaista hyötyä kuin se parhaimmillaan tarjoaisi. Esitutkinnan rajoittamistakin silmällä pitäen konkurrenssiperusteen soveltamisalan laajentaminen saattaisi olla tarpeen. Kun esitutkinnan rajoittaminen ei ole syyksilukeva ratkaisu, siihen ei liity samoja syyttömyysolettaman kumoamiseen liittyviä ongelmia kuin seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen. Normatiivis-prosessuaalisen teorian valossa järjestelmän tulee kuitenkin tukea asianomistajan oikeutettujen vaatimusten toteuttamista, mikä edellyttää tutkinnan toimittamista ainakin niin pitkälle, että asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksen toteuttamisen kannalta välttämättömät perusteet ovat selvillä. Tutkimustulosten mukaan Ruotsissa esitutkinnan rajoittamista ei sovelleta nuoriin, joiden osalta esitutkintaa käytetään tietyllä tavalla kriminaalipoliittisena instrumenttina, joka yhdessä seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja siihen liittyvän erityisen tiedoksiantomenettelyn kanssa muodostaa sellaisen varoitusvaikutuksen, jota nuorten osalta on pidetty tärkeänä. Esitutkinnan toimittamisen tarve kytkeytyykin osittain tarpeeseen tähdentää teon moitittavuutta, sillä moitteen ilmaiseminen edellyttää syyttömyysolettaman kumoamista ja se puolestaan on mahdollista vain, jos esitutkinta on toimitettu. Pidättyvämpää esitutkinnan rajoittamista nuorten osalta voidaan puoltaa juuri sillä perusteella, että nuorten kohdalla tarve teon moitittavuuden osoittamiseen syyttäjän huomautuksella (tai varoituksella) voi olla suurempi.

[13] Ks. tarkemmin jakso III A 2.4 *b.*

Prosessuaaliselta kannalta keskeinen seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen liittyvä kysymys on *syyttömyysolettaman kumoamisen ehdot*, joiksi Suomessa on käytännössä ja osin kirjallisuudessakin katsottu riittävän syytekynnykseen sisältyvät vaatimukset. Tutkimuksen II luvun jaksoissa 2 ja 3 on johdettu syyttömyysolettamasta normi, jonka mukaan näyttövaatimus syyttömyysolettaman kumoamiseen on sama syyttäjän ja tuomioistuimen päätöksenteossa. Ihmisoikeussopimusten ja hallitusmuodon oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien normien perimmäinen tarkoitus syyttömän suojaamisesta ja ihmisarvon loukkaamattomuudesta edellyttävät, että väärän langettavan ratkaisun mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa ei saa olla suurempi kuin tuomioistuimessa. Juuri tähän tähtää asettamani näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus. Pidän sen omaksumista välttämättömänä ehtona yllä hahmotelluille seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen alan laajennuksille.

Edellyttämäni näyttövaatimus voi yksittäistapauksissa johtaa kriminaalipoliittisesta näkökulmasta epätarkoituksenmukaisiin syytteisiin. Tältä kannalta näyttökysymysten selvyysvaatimus tarvitsee rinnalleen esitutkinnan rajoittamisinstituution, jonka avulla rikosprosessin eteneminen voidaan vähäisimpien normaalisti syyttämättä jätettävien rikosten osalta keskeyttää jo aikaisemmassa vaiheessa. Rikoksesta epäillyn kannalta taas on edellytettävä, että oikeudenkäynnissä syyttömäksi todetun oikeudenkäyntikulut korvataan valtion varoista. Tämä vaatimus tietyllä tavalla korostuu juuri vähäisissä rikoksissa, joissa syytönkin saattaisi mieluummin tyytyä hänet syylliseksi leimaavaan syyttäjän ratkaisuun, kuin osallistua oikeudenkäyntiin. Vaikka ihmisoikeussopimusten ei ole katsottu nimenomaisesti edellyttävän syyttömän oikeudenkäyntikulujen korvaamista, on selvää, ettei syyttömyysolettamalla ja oikeudenmukaisella oikeudenkäynnillä ole niille kuuluvaa merkitystä, jos epäilty joutuu itse vastaamaan syyttömyytensä toteamisesta aiheutuneista kuluista. Etenkin oikeuskysymysten selvyysvaatimukseen kytkeytyy myös mahdollisuus poissaolokäsittelyyn, jolloin epäselvän oikeuskysymyksen saattamisesta tuomioistuimen käsiteltäväksi ei tarvitse aiheutua epäillylle ylimääräistä haittaa.

Näkemykseni mukaan syyttämättä jättämisen ongelmat liittyvät siis käytännön väärään painottumiseen pahoinpitely- ja varkausrikosten välillä, asianomistajan suhtautumisen suureen painoarvoon syyttämättä jättämisen harkinnassa, rangaistusmääräysmenettelyn rakenteesta johtuvaan syyttämättä jättämisen mahdollisuuden syrjäytymiseen vähäisissä rikoksissa, nuorten osuuden kasvattamiseen syyttämättä jätetyistä, konkurrenssiperusteen vähäiseen soveltamiseen ja syyttömyysolettaman kumoamisen ehtoihin. Osa näistä on-

gelmista on sellaisia, jotka olisi mahdollista ratkaista nykyisen sääntelyn puitteissa syyttämättäjättämiskäytännön muuttamisella. On kuitenkin ilmeistä, että tarpeelliset muutokset tarvitsevat institutionaalista tukea eli vähintäinkin ylimmän syyttäjän ohjausta. Tähän asti syyttämättäjättämiskäytäntö on saanut muotoutua ilman rikoslajikohtaista ohjausta, johon nyt olisi aihetta.[14] Ruotsin syyttämättäjättämiskäytäntö ilmentää osittain juuri ylimmän syyttäjän ohjeiden tehokasta ohjausvaikutusta. Konkreettisimmin tämä ilmenee RÅ:n myymälänäpistyskampanjan ja sen jälkeen annettujen ohjeiden vaikutuksesta käytäntöön, mutta myös pahoinpitelyrikoksia koskeva tiukka käytäntö johtunee osittain RÅ:n ohjeista.

c. Lopuksi

Tutkimus on osoittanut, että syyttäjän toiminta tuomarina on monin tavoin pulmallinen. Tämä ei tietenkään johdu siitä, etteivätkö syyttäjät olisi yhtä eteviä ja oikeamielisiä kuin tuomioistuinten tuomarit. Kysymys on siitä, että syyttäjän staattisen esitutkintamateriaalin perusteella tapahtuvassa päätöksenteossa ei ole samoja edellytyksiä saavuttaa tuomio-oikeellisuutta kuin oikeudenkäynnissä, eikä syyttäjän päätöksenteko voi täyttää rikosprosessin legitimointitehtävää samoin kuin tuomioistuinprosessi.

On kuitenkin ilmeistä, että tuomiovallan käyttöön rinnastettavan ratkaisuvallan siirtäminen syyttäjälle on prosessitaloudellisista syistä pysyvä ja ehkä voimistuvakin suuntaus. Kun tälle tielle on jouduttu, on tärkeää, että syyttäjän uusi rooli tuomarina mielletään perus- ja ihmisoikeuksien viitoittamalla tavalla. Tällöin on nähtävä rikosprosessin oikeusturvatakeiden taustalla oleva syyttömän suojaamisen periaate ja ihmisarvon loukkaamattomuus, joiden kannalta tärkeintä on se, että väärien langettavien ratkaisujen mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa ei muodostu suuremmaksi kuin tuomioistuimessa. Tästä riippuu viime kädessä se, kuinka tehokkaasti perus- ja ihmisoikeudet perimmältään toteutuvat syyttäjän ratkaisuvallan piiriin kuuluvassa rikosoikeudellisen tuomiovallan käytössä. Tutkimustulosten perusteella tästä tavoitteesta ollaan Suomessa huomattavan etäällä.

---

[14] Esimerkiksi syyttäjäkoulutus ei näytä riittävältä keinolta käytäntöjen ohjaamisessa, mitä osoittaa se, että syyttäjäkoulutuksessa on vuoden 1991 uudistuksen voimaantulosta lähtien painotettu pidättyvyyttä pahoinpitelyrikosten syyttämättä jättämisessä. – Todettakoon, että oikeuskansleri on asettanut vuodelle 1997 yhdeksi syyttäjien tulostavoitteeksi yhdenmukaisen syyttämättäjättämiskäytännön pahoinpitelyrikoksia koskevissa asioissa.

Perusedellytys tavoitteen saavuttamiseksi on näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimuksen omaksuminen. Tavoite asettaa odotuksia myös lainsäätäjälle – yhteiskunnan on ratkaistava prosessiekonomiset tarpeet muutoin kuin hyväksymällä väärien ratkaisujen suurempi mahdollisuus syyttäjän päätöksenteossa. Tämä on täysin mahdollista: Ruotsissa näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimusta vastaavat ehdot on pitkälti omaksuttu niin seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä kuin rangaistusmääräysmenettelyssä. Näkemykseni mukaan mainittu tavoite ei ole ristiriidassa myöskään kriminaalipoliittisten tavoitteenasettelujen kanssa. Tärkeintä ei ole langettavien ratkaisujen suuri määrä, vaan niiden laatu.

Normatiivis-prosessuaalinen preventioteoria ja siihen kytkeytyvä näyttö- ja oikeuskysymysten selvyysvaatimus osoittavat ne rangaistusteoreettiset ja rikosprosessiteoreettiset ehdot, joiden mukaan valtion rankaisuvallan käyttö syyttäjän päätöksenteossa voi olla oikeutettua. Noiden ehtojen osoittamissa rajoissa syyttäjän toiminta tuomarina ei loukkaa hallitusmuodon tuomiovallan käyttöä koskevien normien tausta-arvoja, eikä ihmisoikeussopimusten ja hallitusmuodon perusoikeussäännösten oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien normien taustalla olevaa syyttömän suojaamisen periaatetta ja ihmisarvon loukkaamattomuutta. Syyttäjän tuomiovallan käyttöön rinnastettavan ratkaisuvallan alan laajentamisen hyväksyttävyys kytkeytyy näihin ehtoihin. Mutta siinäkin tapauksessa, että oikeusturvan vaatimukset syyttäjän päätöksenteossa kyettäisiin takaamaan, on vielä otettava huomioon, ettei syyttäjän päätöksenteko voi täyttää rikosprosessin legitimointitehtävää siten kuin oikeudenmukainen oikeudenkäynti tuomioistuimessa.

SUMMARY

PROSECUTOR AS JUDGE

A study on criminal and procedural law
on the conditions of imputable non-prosecution
and summary penal order proceedings
in Finland and Sweden

The role of the public prosecutor has traditionally included prosecuting offences in a court of law. Evaluation of evidence and legal questions is part of this role but the definitive determination of guilt as well as the imposition of sanctions has traditionally been the sole domain of the court. This judicial power, however, has been shifted to some extent to the prosecutor in accordance with today's international tendency. A prosecutor in Finland has judicial power comparable to that of the court in two respects: in imputable non-prosecution and summary penal order proceedings. In both these cases the prosecutor refutes the presumption of innocence and imposes the sanction. The sanction adherent to imputable non-prosecution is an expression of blame inherent in a condemnatory decision. This expression of blame can be stressed with a prosecutor's reproach, whereas in summary penal order proceedings a prosecutor can impose a fine and order forfeiture. Both these institutions are fairly new in Finland. Imputable non-prosecution became available for the first time already in 1942 but it did not gain significance, however, until in 1991 when the judicial power of the prosecutor was essentially widened. In 1994 the issuance of summary penal judgements was transferred to the prosecutor; previously it was the duty of a judge.

The object of study in this dissertation is: (1) what kinds of theoretical conditions should be set for a prosecutor's use of judicial power, (2) what kinds of conditions for imputable non-prosecution and issuance of summary penal judgements does the law contain and (3) how the said judicial power

has been wielded in practise. The theoretical part of this study includes a penal theoretical as well as a criminal-procedural theoretical aspect. In addition to that the study is comparative between Finland and Sweden, the comparison covering the empirical part of this study as well.

The penal theoretical part of this study formulates the conditions for the use of the state's penal authority in the criminal justice system. The theory is based on the assumption that criminal law and punishment can only have a limited effect on the behavior of people. The theory has been formulated keeping in mind ordinary people sensitive to blame and prevention as well as ordinary crimes. The theory comprises four elements: blame, restraint, retribution and protection.

According to the theory a punishment is to reflect blame. Blame expresses the injustice inherent in a crime, directs disapproval and makes the offender responsible for that injustice. Blame is a moral appeal giving citizens a normative ground to obey the law.

A punishment's element of restraint causing »hard treatment» gives citizens, for its part, a practical reason to resist temptation to break the law. Because the severity of restraint reflects the nature of blame, a punishment is to be imposed in a manner expressing the reprehensibility of the crime, i.e. in a manner dictated by proportionality. Because the element of restraint functions within the element of blame, the theory does not allow operation with the element of restraint towards optimum prevention.

The purpose of the element of retribution is to address the demands of compensation or vengeance that are aroused among the citizens by the injustice inherent in crimes. Retribution strives to uphold social order and the legitimacy of the system. These objectives call for the use of the state's penal authority to correspond to some extent to the nature of crimes in the general legal perception. Thus retribution defines the content of the demand for proportionality.

The element of protection refers to the formal, substantive and procedural justice in the imposition of punishment. Protection in the sense of formal and substantive justice is built on the co-effect of the elements of blame, restraint and retribution. Consequently the severity of the punishment becomes ethically acceptable and reasonable on the basis of the reprehensibility of the crime in a predictable, equal and proportional manner. Protection in the sense of procedural justice facilitates reaching a formally and substantivelly fair decision. Basic ingredients of procedural protection are presumption of innocence, impartiality of the decision-maker, contradictory proceedings and correctability of the decision in favor of the defendant. Procedural protection

is on the one hand a (necessary but not sufficient) condition for the use of the state's penal authority, but on the other hand it also has independent preventive significance, because procedural justice affects the empirical legitimacy of the system and hence the obedience of the law. Procedural protection also restricts the use of the state's penal authority: it will not approve procedural methods aimed at the efficiency of the system at the expense of the legal protection of the individual.

Insofar as the motives to obey the law are assessed from either the normative or instrumental point of view, the prevention aspired to by the penal system is, according to the theory, based primarily on normative grounds. The element of blame indicating the moral reprehensibility of the deed functions as a moral appeal to the general legal perception and gives citizens a normative ground to avoid such deeds. Correspondingly the elements of retribution and protection aim at voluntary obediance of the law that is in turn based on the legitimacy of the system and is motivated by normative grounds. Only the effect mechanism of the element of restraint is instrumental. Keeping in mind the primary effect mechanism of the theory, procedural scope and the objective of the penal system, I will call the theory normative-procedural prevention theory.

Imputable non-prosecution reflects blame but the sanction lacks a true element of restraint. Because the severity of restraint reflects the nature of blame, which in turn expresses the reprehensibility of the crime, the theory makes it necessary to restrict imputable non-prosecution to minor offences. To the same direction points also the theory's element of retribution: the more serious the crime, the more the reasons associated with the legitimacy of the system and maintenance of social order weigh on the scale in favor of sterner measures than non-prosecution. On the other hand the element of retribution in the sense of the legitimacy of the system may in some instances call for a more lenient punishment than that based on the reprehensibility of the crime if, for example the punishment would be unreasonable on account of the offender's personal circumstances. The element of protection in the sense of formal and substantive justice requires that non-prosecution not be arbitrary but equal according to preset criteria. As to the requirement of proportionality, the element of protection forms an obstacle to deviation toward a harsher punishment, but also the criteria for leniency have to be fair. The decision-making of a prosecutor is especially problematic in light of procedural protection because a prosecutor as a decision-maker is not as independent and objectively impartial as a court of law, in addition to which his decision-making does not provide the same guarantees for legal protection or include

the court proceedings-like procedures that support the legitimacy of the system.

Summary penal order proceedings are not problematic in light of the theory's elements of blame, restraint and retribution because a summary penal order reflects blame, the nature of which is expressed by the proportional severity of restraint, i.e. the amount of fine. That in turn is proportional to the severity of the crime. On the other hand procedural protection is associated with the same problems as non-prosecution and because a summary penal order also includes the element of restraint (»hard treatment»), the weight of those problems is inherently greater. Different procedures between summary penal proceedings and court proceedings may also lead to different sanctions for similar crimes. Hence the summary penal order procedure might violate the formal and substantive protection adopted in the theory.

The conditions for the normative-procedural theory that are associated with the element of protection within procedural justice are formulated in the criminal-procedural theoretical part of the study. These conditions for the use of the state's penal authority have to be satisfied in prosecutorial condemnatory decision-making. So the basic question is, on what terms can the prosecutor refute the presumption of innocence.

Evidentiary requirement has been approached in this study keeping in mind the goal of criminal proceedings, the provisions in the Constitution Act of Finland concerning the use of judicial power as well as civil and human rights. All these point to the same direction: the evidenciary requirement necessary to refute the presumption of innocence is similar in a prosecutor's decision-making as in that of a court, i.e. »beyond a reasonable doubt».

But what is actually meant by the similarity of evidentiary requirement? According to the view adopted in this study, the only logical meaning, which is also consistent with the concept of high evidentiary requirement, is that the likelihood of a false condemnatory decision is not greater in a prosecutor's decision-making than in that of a court of law. But is it actually possible for a prosecutor to reach the same degree of certainty in his evaluation of written evidentiary material as it is for a judge in oral and direct proceedings before a court of law? It is evident that in all cases it is not and therefore the evidentiary requirement restricts a prosecutor's condemnatory decision-making. In this study the theoretical conditions restricting the scope of a prosecutor's decision-making have been formulated so that the evidentiary requirement can be satisfied (requirement for evidentiary incontrovertibility).

Deciding ambiguous legal questions is the task of the courts, the highest instance being the Supreme Court. As to the legal protection, legal questions

differ from evidenciary questions in that the defendant is not necessarily able himself to evaluate them correctly and therefore does not necessarily understand to demand a court hearing even if there were grounds for it. The principles governing the use of judicial power and the legal protection of the defendant dictate that a prosecutor has to bring the case to court if the ambiguity has to do with the punishability of a crime or imposition of a sanction. To the same direction points also the legitimizing function of criminal proceedings which a prosecutor can not fulfil to the same extent as a court of law.

The requirement for the unambiguity of evidentiary and legal questions formulated in this study sets the following conditions for the refutation of the presumption of innocence and imposition of penalty:

1) the charge could be considered in a court of law despite the absence of the defendant (if the charge can not be examined in court in the absence of the defendant, it is not possible for a prosecutor to examine it either with required certainty);
2) the evidence at the disposal of the prosecutor is as comprehensive as would be requirered by the court in the event of the defendant's absence and the evidence at hand would presumably not »grow» to the advantage of the absent defendant in court proceedings;
3) there will be no room left for reasonable doubt on the basis of the said evidence; and
4) there is no legal uncertainty as to the punishability of the crime or imposition of the penalty.

The summary penal order proceedings in Finland and Sweden have turned out to be decidedly different as to their basic structures. In Finland the proceedings are usually initiated by the police who present the suspect with a summary penal order. It is then the duty of the prosecutor to examine the order and, if he finds it correct, issue a summary penal judgement. The proceedings do not require for the suspect to confess to the crime or approve the order but he has a right to bring the matter to court by notifying the prosecutor of his intent. In Sweden, on the other hand, it is the prosecutor who always initiates summary penal proceedings as well as presents the suspect with a summary penal order after an examination of facts and pertinent legislation. The proceedings can lead to an executable judgement only if the suspect confesses to the crime and approves the summary penal order.

These differences are the underlying reasons for the problematic nature of the Finnish summary penal order proceedings. First, according to the

empirical results of this study, a suspect actually loses in summary penal proceedings the advantage of non-prosecution, which is and can not practically ever even be considered because of the conciseness of the evidence. Another disadvantage emphasized by the empirical results is that a suspect in these proceedings also loses the advantage of a combined penalty in certain cases of multiple offences. Third and the most serious problem, however, is that the requirement for the unambiguity of the evidentiary and legal questions will not be fulfilled in all cases dealt with in summary penal proceedings because the prosecutor does not necessarily even identify the ambiguity in a case on account of the conciseness of the evidence. The possibility for a false sentence (fine) is thus greater than if the case were considered in a court of law. This means that the possibility for a false deprivation of liberty based on the conversion of unpaid fines into imprisonment is also greater. Consequently the guarantee of personal liberty is worse than the guarantee in the Constitutional Act of Finland which provides that an incarcerative punishment can only be imposed by a court of law. According to the conditions of the normative-procedural theory the use of the state's penal authority is not justified in the Finnish summary penal proceedings.

As to imputable non-prosecution, the Finnish and Swedish systems have turned out to be each other's opposites as far as some central questions of the normative-procedural theory are concerned. In Sweden non-prosecution is centered heavily on theft offences whereas in Finland it is centered on assault offences. In Sweden the main criteria for non-prosecution are the trivial nature of the crime, adolescence and concurrence of the crimes. In Finland non-prosecution centers on the other hand mainly on more serious offences that can not be dealt with in summary penal order proceedings, the decisions are not targeted to adolescents to the same degree and non-prosecution on the basis of concurrence of the crimes is utterly rare. The most central decision-making criterion in Finland is the victim's inclination to the crime. That, however, is not a criterion leading to fair and equal punishment. In the procedural sense Swedish prosecutors have adopted practically the same conditions for the refutation of the presumption of innocence that satisfy the requirement for the unambiguity of evidentiary and legal questions, whereas in Finland these requirements are not met. In Sweden a suspect who is not charged on account of imputable non-prosecution does not have the possibility, unlike in Finland, to bring his case to court for the assessment of guilt. In Sweden a prosecutor's decision not to prosecute does not contain an appropriate description of facts, let alone grounds for non-

prosecution, whereas a Finnish prosecutor's decision is in this respect comparable to a court decision.

The Finnish summary penal proceedings should, de lege ferenda, be renewed so that the prosecutor's decision-making be preceded by a similar examination of the facts and pertinent legislation as in other criminal cases and that the number of summary penal orders (nearly 300.000 a year) be reduced sharply by extending the scope of the procedure known as on-the-spot fine or fixed penalty. The practise concerning imputable non-prosecution between theft and assault offences should be reversed, victim's inclination should weigh less and non-prosecution should be targeted to minor offences, crimes committed by adolescents and concurrent crimes. Possible widening of the scope of summary penal proceedings and imputable non-prosecution calls for the adoption of the requirement for the unambiguity of the evidentiary and legal questions.

ASIAHAKEMISTO

Hakemisto on tarkoitettu täydentämään sisällysluetteloa, ts. hakemistoon ei ole otettu sellaisia asioita, jotka ovat paikannettavissa sisällysluettelon perusteella.

Absoluuttinen syyttämisvelvollisuus 50
Adheesioperiaate 264–265
Akkusatorinen prosessi 4–5, 153–158
Apulaissyyttäjä 40, 170–172, 363–365, 382
Asianomistaja 3–4, 43, 263–269, 328, 344–345, 409–411, 446, 509–510, 573–577
Devoluutio-oikeus 327, 364, 512–514, 525–526
Ehdollinen syyttämättä jättäminen 56, 58–59, 63, 324, 457, 631
Elintasoanalyysi 98–99, 105
Erittäin tärkeä yleinen etu 433–434, 439–444
Erityispreventio 6, 21, 76, 131
Esitutkinta (suppea) 359–360, (johtaminen) 598–599
Esteellisyys 380–382, 397–398
Huomautus 27–28, 322, 374
Huumausainerikokset 31, 276, 306, 324–325, 606
Hypoteesimetodi 247–249
Ilmoittamatta jättäminen 28–29, 452–455, 599
In dubio pro reo 151, 212–213
Inkvisitorinen prosessi 4–5, 153–158
Julkisuus 159–160, 199
Keskitys 160–161
Kihlakunnansyyttäjä 8
Konfiskaatio ks. menettämisseuraamus
Kontradiktorisuus 158–159, 198–199
Kosto 1–2, 102–104
Kriminaalipolitiikka 22–27, 69–72, 83–89, 136–
Kustannus–hyötyajattelu 7–8, 23–24
Lain noudattamisen motiivit 113–120
Legaliteettiperiaate
– rikosprosessioikeudellinen 12–14, 19–20, 50–51
– rikosoikeudellinen 16–17
Legitiimisyys 104–108, 113–120, 147–149, 156–163
Lääninsyyttäjä 514
Menettämisseuraamus 336–338, 345–351
Moitittavuus 33–35, 98–99
Muuntorangaistus 217–224, 343
Muutosharkinta-asia 524–
Neljäs muutoksenhakuaste 211, 215
Objektiivisuus 5, 54, 151
Oikeushenkilön rangaistusvastuu 32
Opportuniteettiperiaate 12–14, 19–20, 50, 54, 58
Perustelut 163, 319–320, 544–545
Poissaolokäsittely 244–253
Porrasmalli 35–36
Preventioperiaate 326, 358, 512–513
Prosessikäsitys 146–147
Prosessuaalinen oikeudenmukaisuus 108–
Puolueettomuus 151, 194–195, 205

Rangaistusvaatimuksen vastustaminen 366–371
Relatiivinen syyttämisvelvollisuus 50
Riippumattomuus 193–194, 205
Rikesakko 53, 57, 63, 164, 255, 368, 499, 599–600, 626–628
Rikkomus 42, 336–337
Rikoksen rakenne 16–17
Rikosuhrirahasto 405
Sotilasoikeudenkäyntiasia 26
Sovittelu 25, 287, 469–476, 575–577, 620, 629, 631–632
Substituutio-oikeus 512–514, 525–526
Suhteellisuusperiaate 92–
Sukuyhteiskunta 1, 101–102
Suppea esitutkinta 359–360
Suullisuus 160–161, 198–199
Syyllisyyskysymyksen tuomioistuinkäsittely 28, 200–205, 327–328
Syytekynnys 19, 225–
Syytemääräys 512–514
Syytteen peruuttaminen 328
Syyttäjälaitoksen organisaatio
– kehitys 2–3, 8
– Ruotsi 52–53
– Norja 60–61
– Islanti 64
Syyttäjänmääräys 512–514, 525–526
Syyttömän suojaamisen periaate 110–111, 151, 185–186, 205–, 231
Tuomio-oikeellisuus 155–163
Tuomitsematta jättäminen 12–19 (käsite), 21, 30, 455–
Tuomitsemiskynnys 211–217
Välittömyys 160–161
Valtakunnansyyttäjä 8, 514
Valtionsyyttäjä 514
Virallisperiaate 152–153
Yhdyskuntapalvelu 83, 99–100
Yleinen oikeustajunta 104–108, 136–138, 261–262, 266
Yleispreventio 76, 86–89, 90–, 126–134

Liite 1

SYYTTÄJÄN RATKAISEMAT RANGAISTUSVAATIMUKSET SYYTTÄJITTÄIN RATKAISUN LOPPUTULOKSEN MUKAAN, 1995 14.3.1997 1

***RANGAISTUSMÄÄRÄYSTUOMARIN RATKAISEMAT RANGAISTUSVAATIMUKSET EIVÄT OLE MUKANA *** %: = %:IA (1+4+7):STÄ %% = %:IA (1+4+7+8):STA

RIKKOMUS: TLL / MUU SYYTTÄJÄ: HELSINKI / ESPOO / MUU	ANNETTU RANGAISTUSMÄÄRÄYS YHTEENSÄ		VAADITTUNA		VAADITTUA LIEVEMPÄNÄ		RANGAISTUSMÄÄRÄYSTÄ EI ANNETA 692/93 11§		RANGAISTUSVAATIMUKSEN SAANUT VASTUSTANUT VAATIMUSTA		RANGAISTUSVAATIMUKSIA YHTEENSÄ
	LKM	%	LKM	%	LKM	%	LKM	%	LKM	%%	
RANGT	1+4		1		4		7		8		
KAIKKI RIKOKSET											
KAIKKI SYYTTÄJÄT	277470	99,8	276009	99,3	1461	0,5	532	0,2	1945	0,7	279947
0203 Helsingin kaupunginviskaali	26721	99,9	26528	99,1	193	0,7	40	0,1	321	1,2	27082
3410 Espoon piirin nimismies	9064	100,0	9019	99,5	45	0,5	-	-	109	1,2	9173
Muut kuin Helsinki tai Espoo	241685	99,8	240462	99,3	1223	0,5	492	0,2	1515	0,6	243692
TIELIIKENNELAIN RIKOKSET											
KAIKKI SYYTTÄJÄT	233981	99,9	232975	99,5	1006	0,4	141	0,1	1415	0,6	235537
0203 Helsingin kaupunginviskaali	16393	100,0	16272	99,2	121	0,7	5	0,0	184	1,1	16582
3410 Espoon piirin nimismies	7433	100,0	7390	99,4	43	0,6	-	-	86	1,1	7519
Muut kuin Helsinki tai Espoo	210155	99,9	209313	99,5	842	0,4	136	0,1	1145	0,5	211436
MUUT RIKOKSET											
KAIKKI SYYTTÄJÄT	43489	99,1	43034	98,1	455	1,0	391	0,9	530	1,2	44410
0203 Helsingin kaupunginviskaali	10328	99,7	10256	99,0	72	0,7	35	0,3	137	1,3	10500
3410 Espoon piirin nimismies	1631	100,0	1629	99,9	2	0,1	-	-	23	1,4	1654
Muut kuin Helsinki tai Espoo	31530	98,9	31149	97,7	381	1,2	356	1,1	370	1,1	32256

LÄHDE: Tilastokeskus 14.3.1997

Tilaston ryhmä »Kaikki rikokset, kaikki syyttäjät» sisältää myös Helsingin ja Espoon osalta sekä virallisen syyttäjän että apulaissyyttäjän ratkaisut. Tilastossa »Tieliikennelain rikokset» ovat Helsingissä ja Espoossa lähes yksinomaan apulaissyyttäjän ratkaisemia, mutta rivin »Muut kuin Helsinki tai Espoo» lukuihin sisältyvät myös virallisen syyttäjän ratkaisut niillä paikkakunnilla, joilla ei ole apulaissyyttäjää. Ryhmässä »Muut rikokset» Helsingin ja Espoon ratkaisut ovat pelkästään virallisen syyttäjän tekemiä, mutta riviin »Muut kuin Helsinki tai Espoo» sisältyvät myös tullirikoksia käsittelemään määrättyjen apulaissyyttäjien ratkaisut.

Rangaistusmääräystuomarin ratkaisemia asioita on tilastotietojen mukaan ollut vuonna 1995 vielä 60 kpl.

Liite 2

Taulukko A: Uudenmaan lääninsyyttäjän vuonna 1993 ratkaisemat kantelut syyttämättäjättämispäätöksistä

Syyttämättäjättämispäätöksen peruste	Kantelut lkm	Sjp lkm	Lääninsyyttäjän ratkaisu		
			Ei muutosta	Syyte	Muu muutos
- ei rikos	-				
- ei näyttöä	10	14	8	6	-
RVA 15.2 §					
- 1-kohta	3	3	1	-	2
- 2-kohta	-				
RVA 15 a §					
- 1-kohta	1	1	-	-	1
- 2-kohta	-				
YHTEENSÄ	14	18	9	6	3

Taulukko B: Oikeuskanslerille vuonna 1993 saapuneet kantelut syyttämättäjättämispäätöksistä

Syyttämättäjättämispäätöksen peruste	Kantelut lkm	Sjp lkm	Oikeuskanslerin ratkaisu			
			Ei muutosta	Syyte	Siirretty lääninsyyttäjälle	Jätetty tutkimatta
- ei rikos	10	15	14	-	-	1
- ei näyttöä	28	42	38	-	4	-
RVA 15.2 §						
- 1-kohta	7	8	5	1	1	1
- 2-kohta	-					
RVA 15 a §						
- 1-kohta	-					
- 2-kohta	-					
YHTEENSÄ	45	65	57	1	5	2

Taulukko C: Tukholman läänin ylisyyttäjän vuonna 1993 ratkaisemat muutosharkinta-asiat

Syyttäjän päätös - laatu ja peruste	Kantelut lkm	Ylisyyttäjän päätös		
		Ei muutosta	Syyte	Muu toimenpide tai muutos
a) Syyteharkintapäätökset				
Syyttämättäjättämispäätökset				
- ei rikos	1	1	-	-
- ei näyttöä	56	44	5	7
- erityinen syytcharkintasäännös	1	1	-	-
- epäilty syytön	1	1	-	-
RB 20:7.1:n				
- 1-kohta	2	2	-	-
- 2-kohta	-			
- 3-kohta	2	2	-	-
- 4-kohta	1	1	-	-
- RB 20:7.2	1	-	1	-
- LUL	-			
Syyte	11	11	-	-
Rangaistusmääräys	1	1	-	-
b) Päätökset esitutkinnan rajoittamisesta				
- RB 23:4a.1:n 1-kohta	-			
RB 23:4a.1:n 2-kohta verrattuna RB 20:7.1:n				
- 1-kohta	1	1	-	-
- 2-kohta	1	-	-	1
- 3-kohta	2	2	-	-
- 4-kohta	-			
RB 23:4a.1:n 2-kohta verrattuna				
- erityinen syytcharkintasäännös	3	3	-	-
c) Päätökset esitutkinnan lopettamisesta tai aloittamatta jättämisestä	116	88	-	28
d) Muut päätökset	3	2	-	1
YHTEENSÄ	203	160	6	37

Taulukko D: Ruotsin valtakunnansyyttäjän vuonna 1993 ratkaisemat muutosharkinta-asiat

Syyttäjän päätös - laatu ja peruste	Kantelut lkm	RÅ:n päätös		
		Ei muutosta	Jokin toimenpide tai muutos	Jätetty tutkimatta
a) Syyteharkintapäätökset				
Syyttämättäjättämispäätökset				
- ei rikos	8	3	-	5
- ei näyttöä	25	5	1	19
- erityinen syyteharkintasäännös	1	-	-	1
- syyteoikeus vanhentunut	1	1	-	-
RB 20:7.1:n				
- 1-kohta	-			
- 2-kohta	-			
- 3-kohta	1	-	-	1
- 4-kohta	-			
- LUL	-			
Syyte	11	2	2 (2)	7
b) Päätökset esitutkinnan rajoittamisesta				
- RB 23:4a.1:n 1-kohta	-			
RB 23:4a.1:n 2-kohta verrattuna RB 20:7.1:n				
- 1-kohta	-			
- 2-kohta	-			
- 3-kohta	1	-	1	-
- 4-kohta	-			
RB 23:4a.1:n 2-kohta verrattuna				
- erityinen syyteharkintasäännös	5	1	1 (1)	3
c) Päätökset esitutkinnan lopettamisesta tai aloittamatta jättämisestä	167	68	6 (1)	93
d) Muut päätökset	11	2	3 (1)	6
YHTEENSÄ	231	82	14 (5)	135

Liite 3

Varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikosten tunnusmerkistöt Suomessa ja Ruotsissa vuonna 1993

Varkaus/Stöld:

RL 28:1 (769/90): Joka anastaa toisen hallusta irtainta omaisuutta, on tuomittava *varkaudesta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi kuudeksi kuukaudeksi (1 mom.). Yritys on rangaistava (2. mom.)

BrB 8:1: Den som olovligen tager vad annan tillhör med uppsåt att tillägna sig det, dömes, om tillgreppet innebär skada, för *stöld* till fängelse i högst två år.

Törkeä varkaus/Grov stöld:

RL 28:2 (769/90): Jos varkaudessa

1) anastamisen kohteena on erittäin arvokas omaisuus,
2) anastamisella aiheutetaan rikoksen uhrille tämän olot huomioon ottaen erityisen tuntuvaa vahinkoa,
3) rikoksentekijä käyttää hyväkseen rikoksen uhrin avutonta tai hädänalaista tilaa,
4) rikoksentekijä tai osallinen varustautuu teon toteuttamista varten ampuma-aseella, räjähdysaineella taikka muulla näiden kaltaisella vaarallisella välineellä tai
5) rikoksentekijä murtautuu asuttuun asuntoon ja varkaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä varkaudesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi (1 mom.) Yritys on rangaistava (2 mom.)

BrB 8:4: Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för *grov stöld* dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år (1 mom.). Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om tillgreppet skett efter intrång i bostad, om det avsett sak som någon bar på sig, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada (2 mom.).

Näpistys/Snatteri:

RL 28:3 (769/90): Jos varkaus, huomioon ottaen anastetun omaisuuden arvo tai muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksentekijä on tuomittava *näpistyksestä* sakkoon (1 mom.). Yritys on rangaistava (2. mom.)

BrB 8:2: Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för *snatteri* dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Vahingonteko/Skadegörelse:

RL 35:1 (769/90): Joka oikeudettomasti hävittää tai vahingoittaa toisen omaisuutta, on tuomittava *vahingonteosta* sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi (1 mom.) Vahingonteosta tuomitaan myös se, joka toista vahingoittaakseen oikeudettomasti hävittää, turmelee, kätkee tai salaa tietovälineelle tallennetun tiedon tai muun tallennuksen (2 mom.).

BrB 12:1: Den som förstör eller skadar egendom, fast eller lös, till men för annans rätt därtill, dömes för *skadegörelse* till böter eller fängelse i högst sex månader.

Törkeä vahingonteko/Grov skadegörelse:

RL 35:2 (769/90): Jos vahingonteolla aiheutetaan
1) erittäin suurta taloudellista vahinkoa,
2) rikoksen uhrille tämän olot huomioon ottaen erityisen tuntuvaa vahinkoa taikka
3) historiallisesti tai sivistyksellisesti erityisen arvokkaalle omaisuudelle huomattavaa vahinkoa ja vahingonteko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä vahingonteosta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

BrB 12:3: Om brott som i 1 § sägs är att anse som grovt, skall för *grov skadegörelse* dömas till fängelse i högst fyra år (1 mom.). Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om av gärningen kommit synnerlig fara för någons liv eller hälsa eller skadan drabbat sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller om skadan eljest är synnerligen kännbar.

Lievä vahingonteko/Åverkan:

RL 35:3 (769/90): Jos vahingonteko, huomioon ottaen vahingon vähäisyys tai muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksentekijä on tuomittava *lievästä vahingonteosta* sakkoon.

BrB 12:2: Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till skadans obetydlighet och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för *åverkan* dömas till böter (1 mom.). Den som i skog eller mark olovligen tager växande träd eller gräs eller, av växande träd, ris, gren, näver, bark, löv, bast, ollon, nötter, eller kåda eller ock vindfälle, sten, grus, torv eller annat sådant, som ej är berett till bruk, dömes för åverkan, om brottet med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter är att anse som ringa.

Pahoinpitely/Misshandel:

RL 21:5 (491/69): Joka tahallaan aiheuttaa toiselle ruumiinvamman tai sairauden, tuomittakoon pahoinpitelystä vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi tai sakkoon (1 mom.). Joka ruumiinvammaa tai sairautta aiheuttamatta pahoinpitelee ikänsä, vammautuneisuutensa tai muun siihen verrattavan syyn vuoksi taikka muuten olosuhteisiin nähden turvatonta henkilöä siten, että tällä on perusteltu syy pelätä henkensä tai terveytensä olevan vakavasti vaarassa, on tuomittava niinkuin 1 momentissa on säädetty (2 mom. L:ssa 320/75). Yritys on rangaistava (3 mom. L:ssa 665/89).

BrB 3:5: Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, dömes för *misshandel* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Törkeä pahoinpitely/Grov misshandel:

RL 21:6 (491/69): Jos 5 §:ssä mainitulla rikoksella tahallisesti aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaara tahi jos rikos tehdään erityistä raakuutta tai julmuutta osoittavalla tavalla taikka siinä käytetään asetta tai muuta hengenvaarallista välinettä, ja pahoinpitelyä on edellä mainituissa tai muissa tapauksissa, huomioon ottaen rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat kokonaisuudessaan, pidettävä törkeänä, tuomittakoon rikoksentekijä törkeästä pahoinpitelystä [kuritushuoneeseen] enintään kymmeneksi vuodeksi (1 mom.).[15] Yritys on rangaistava (2 mom.).

BrB 3:6 (Lag 1988:2): Är brott som i 5 § sägs att anse som grovt, skall för *grov misshandel* dömas till fängelse, lägst ett och högst tio år (1 mom.). Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat särskild hänsynslöshet eller råhet (2 mom.).

Lievä pahoinpitely/Misshandel, ringa brott:

RL 21:7 (491/69): Joka tahallaan aiheuttaa toiselle kipua tai muuten pahoinpitelee toista, tuomittakoon, jollei teko ole 5 tai 6 §:n mukaan rangaistava, lievästä pahoinpitelystä sakkoon.

BrB 3:5: Ks. yllä.

[15] RL 2 luvun 3 §:n (613/74) nojalla teon rangaistusasteikko on *vankeutta* vähintään kuusi kuukautta ja enintään kymmenen vuotta.

Liite 4

Varkaus-, vahingonteko ja pahoinpitelyrikoksia koskevien syyttämättäjättämispäätösten tallennuslomakkeiden tietosisältö

Kentän nimi	Kuvaus
ID	laskuri
Rikoslaji	varkaus
Syyttäjäpiiri	1. Danderyd 2. Tukholma 3. Espoo 4. Helsinki
Ratkaisu	1. sjp 2. fub
Asianomistaja	1. mies 2. nainen 3. yksit. yhteisö 4. julk. yhteisö 5. tuntematon 6. ei kuultu
Aoja ikä	asianomistajan ikä
Vaatimukset	1. ei vaatimuksia eikä halua oikeudenkäyntiä 2. ei vaatimuksia 3. on vaatimuksia 4. ei tietoa
Vaatimusten laatu	1. korvausvaatimus 2. rangaistusvaatimus 3. korvaus- ja rangaistusvaatimus
Korvaukset mk	asianomistajan vaatimat korvaukset
Korvausintressi	1. ei korvattavaa vahinkoa 2. saamatta 3. saanut tekijältä/sovittu 4. vakuutuksesta 5. sovittelu 6. ei tietoa
Sty sex	syytetyn sukupuoli
Ikä	syytetyn ikä
Suhtautuminen	1. syytetty myöntää 2. kiistää 3. ei osaa sanoa 4. ei tietoa
Kiistäminen	1. kiistää teon 2. tahallisuuden 3. rubriikin 4. muu peruste
Suht. korv. vaatim.	1. syytetty suostuu 2. ei suostu 3. suostuu osittain 4. ei osaa sanoa 5. ei tietoa
Sty-aoja	1. perhe tai seurustelukumppani, myös entinen 2. sukulais- tai ystäväpiiri 3. naapuri 4. ulkonäöltä tuttu 5. vieras/yhteisö
Tekotapa	1. avovarkaus 2. myymälävarkaus 3. lukitsematon säilytyspaikka tms. 4. toisen hallusta esim. sieppaamalla 5. murtautuen, apuvälineitä tai viekkautta käyttäen
Murtokohde	1. liike, varasto ym. 2. auto 3. asunto 4. muu
Kohde	1. raha 2. tavara 3. ruoka tai juoma
Saalisarvo	1. tiedossa 2. arvio 3. ei tiedossa
Sa summa	Fmk
Saaliin kohtalo	1. saatu takaisin 2. ositt. takaisin 3. kateissa
Muu vahinko	1. tiedossa 2. arvio 3. ei tiedossa
Mv summa	Fmk
Motivaatio	1. äkkinäinen houkutus 2. omaan käyttöön 3. myynti 4. muu 5. ei tietoa
Rikos	1. lievä 2. tavallinen 3. törkeä 4. yritys 5. avunanto
Peruste	luku 1–15
Perustelut	luku 1–26
Huomautus	teksti

ID	laskuri
Rikoslaji	vahingonteko
Syyttäjäpiiri	1. Danderyd 2. Tukholma 3. Espoo 4. Helsinki
Ratkaisu	1. sjp 2. fub
Asianomistaja	1. mies 2. nainen 3. yksit. yhteisö 4. julk. yhteisö 5. tuntematon 6. ei kuultu
Aoja ikä	asianomistajan ikä
Vaatimukset	1. ei vaatimuksia eikä halua oikeudenkäyntiä 2. ei vaatimuksia 3. on vaatimuksia 4. ei tietoa
Vaatimusten laatu	1. korvausvaatimus 2. rangaistusvaatimus 3. korvaus- ja rangaistusvaatimus
Korvaukset mk	asianomistajan vaatimat korvaukset
Korvausintressi	1. ei korvattavaa vahinkoa 2. saamatta 3. saanut tekijältä/sovittu 4. vakuutuksesta 5. sovittelu 6. ei tietoa
Sty sex	syytetyn sukupuoli
Ikä	syytetyn ikä
Suhtautuminen	1. syytetty myöntää 2. kiistää 3. ei osaa sanoa 4. ei tietoa
Kiistäminen	1. kiistää teon 2. tahallisuuden 3. rubriikin 4. muu peruste
Suht. korv. vaatim.	1. syytetty suostuu 2. ei suostu 3. suostuu osittain 4. ei osaa sanoa 5. ei tietoa
Sty-aoja	1. perhe tai seurustelukumppani, myös entinen 2. sukulais- tai ystäväpiiri 3. naapuri 4. ulkonäöltä tuttu 5. vieras/yhteisö
Tekotapa	1. sotkemalla 2. rikkomalla 3. muu tekotapa
Kohde	1. liikkeen ikkuna, ovi, seinä 2. asunnon ikkuna, ovi, seinä 3. liike, yhteisö 4. asunto 5. auto 6. automaatti 7. muu
Vahinko	1. tiedossa 2. arvio 3. ei tiedossa
Va summa	Fmk
Motivaatio	1. satunnainen päähänpisto 2. suutuspäissään 3. kiusanteko 4. kosto 5. muu 6. ei tietoa
Rikos	1. lievä 2. tavallinen 3. törkeä 4. yritys 5. avunanto
Peruste	1–15
Perustelut	1–26
Huomautus	teksti

ID	laskuri
Rikoslaji	pahoinpitely
Syyttäjäpiiri	1. Danderyd 2. Tukholma 3. Espoo 4. Helsinki
Ratkaisu	1. sjp 2. fub
Asianomistaja	1. mies 2. nainen 5. tuntematon 6. ei kuultu
Aoja ikä	asianomistajan ikä
Vaatimukset	1. ei vaatimuksia eikä halua oikeudenkäyntiä 2. ei vaatimuksia 3. on vaatimuksia 4. ei tietoa
Vaatimusten laatu	1. korvausvaatimus 2. rangaistusvaatimus 3. korvaus- ja rangaistusvaatimus
Korvaukset mk	asianomistajan vaatimat korvaukset
Korvausintressi	1. ei korvattavaa vahinkoa 2. saamatta 3. saanut tekijältä/sovittu 4. vakuutuksesta 5. sovittelu 6. ei tietoa
Sty sex	syytetyn sukupuoli
Ikä	syytetyn ikä
Suhtautuminen	1. syytetty myöntää 2. kiistää 3. ei osaa sanoa 4. ei tietoa
Kiistäminen	1. kiistää teon 2. tahallisuuden 3. rubriikin 4. muu peruste
Suht. korv. vaatim.	1. syytetty suostuu 2. ei suostu 3. suostuu osittain 4. ei osaa sanoa 5. ei tietoa
Sty-aoja	1. perhe tai seurustelukumppani, myös entinen 2. sukulais- tai ystäväpiiri 3. naapuri 4. ulkonäöltä tuttu 5. vieras/yhteisö
Tekotapa	1. käsiksi käyminen 2. läimäys 3. nyrkillä 4. potkiminen 5. tylppä työmäase 6. teräase 7. ampuma-ase 8. muu
Kohde	1. vartalo 2. kasvot 3. muu pään alue
Seuraus	1. ei mitään 2. kipua 3. punoitus 4. mustelma/turvotus 5. verta vuotava vamma 6. murtuma tms. vakava vamma 7. hengenvaaralliset vammat
Motivaatio	1. ei syytä 2. riita 3. ärsytettynä 4. muu 5. ei tietoa
Tekopaikka	1. asunto 2. yksit. alue 3. yleinen paikka 4. ravintola 5. julkinen kulkuneuvo 6. muu
Rikos	1. lievä 2. tavallinen 3. törkeä 4. yritys 5. avunanto
Peruste	1–15
Perustelut	1–26
Huomautus	teksti

Liite 5 Tilasto A

SYYTTÄMÄTTÄ JÄTETYT RIKOKSEN JA SYYTTÄMÄTTÄJÄTTÄMISPERUSTEEN MUKAAN 1994

RIKOS BROTT OFFENCE	YHTEENSÄ INALLES TOTAL	EI RIKOS INGET BROTT NO OFFENCE	EI NÄYTTÖÄ INGEN BEVISNING NO EVIDENCE	SYYTTEOIKEUS VANHENTUNUT ÄTALSRÄTTEN PRESKRIBERAD RIGHT TO PROSECUTE LAPSED	EI SYYTTEOIKEUTTA INGEN ÄTALSRÄTT NO RIGHT TO BRING CHARGES	VÄHÄISYYSPERUSTE OBETYDLIGHETSGRUNDEN PETTINESS 1)	NUORUUSPERUSTE ÅLDERSGRUNDEN AGE 2)	KOHTUUSPERUSTE SKÄLIGHETSGRUNDEN REASONABLENESS 3)	KONKURRENSSIPERUSTE KONKURRENSGRUNDEN CONCURRENCE 4)	TIELIIKENNELAKI 104 & 1 MOM. VÄGTRAFIKLAGEN 104 & 1 MOM. SEC. 104, SUBSEC 1 OF ROAD TRAFFIC ACT	MUU LAINKOHTA ANNAT LAGRUM OTHER LEGISLATIVE PROVISION
A I K K I A A N - INALLES - TOTAL	21305	1696	10930	567	891	3642	837	1326	348	890	180
OMAISUUSRIKOKSET	9284	686	5311	321	569	1153	545	433	215	2	49
101 VARKAUS	2295	101	1347	18	77	221	264	188	74	1	4
102 TÖRKEÄ VARKAUS	80	6	68	-	1	-	5	-	-	-	-
103 NÄPISTYS	520	10	211	41	80	92	50	20	15	-	1
111 KÄTKEMISRIKOS. TUOTTAMUKSELLINEN KÄTKEMISRIKOS. KÄTKEMISRIKKOMUS	913	48	512	24	54	181	46	13	32	1	2
112 TÖRKEÄ KÄTKEMISRIKOS	14	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-
113 AMMATTIM. KÄTKEMISRIKOS	7	-	5	-	-	1	-	1	-	-	-
114 LUVATON KÄYTTÖ, LIEVÄ LUVATON KÄYTTÖ	546	26	259	32	67	94	44	6	17	-	1
115 TÖRKEÄ LUVATON KÄYTTÖ	4	-	1	2	-	1	-	-	-	-	-
121 RYÖSTÖ	149	5	135	-	1	1	2	5	-	-	-
122 TÖRKEÄ RYÖSTÖ	4	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-
123 KIRISTYS. TÖRK.KIRISTYS	35	1	28	1	-	4	-	1	-	-	-
131 VAHINGONTEKO, LIEVÄ VAHINGONTEKO	1085	68	460	28	179	172	58	67	18	-	35
132 TÖRKEÄ VAHINGONTEKO	3	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-
133 KAVALLUS.LIEVÄ KAVALLUS	754	92	480	25	42	70	7	24	12	-	2
134 TÖRKEÄ KAVALLUS	57	10	40	5	1	-	-	-	-	-	-
141 PETOS, LIEVÄ PETOS	1372	156	927	64	44	91	18	41	30	-	1
142 TÖRKEÄ PETOS	195	27	166	-	-	2	-	-	-	-	-
143 MAKSUVÄLINEPETOS, LIEVÄ MAKSUVÄL.PETOS. MAKSUVÄL.PETOKSEN VALMISTELU	212	6	104	10	-	56	8	20	8	-	-
144 TÖRKEÄ MAKSUVÄLINEPETOS	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
151 VEROPETOS.LIEVÄ VEROPET	121	14	50	10	-	30	1	14	-	-	2
152 TÖRKEÄ VEROPETOS	7	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-
153 VERORIKKOMUS	36	1	22	7	-	6	-	-	-	-	-
154 KIRJANPITORIKOS, TUOTTAM. KIRJANPITORIKOS	97	11	58	6	2	19	-	1	-	-	-
155 MUUT ELINKEINORIKOKSET	34	6	23	2	1	2	-	-	-	-	-
156 VÄÄRENNYS, LIEVÄ VÄÄR. VÄÄR.AIN. HALLUSSAPITO	337	28	162	16	-	67	40	15	9	-	-
157 TÖRKEÄ VÄÄRENNYS	4	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-
158 VELALLISEN EPÄREHELLISYYS, VELALLISEN PETOS. TÖRK. VELALLISEN PETOS.	98	14	73	8	1	1	-	1	-	-	-
159 VELALLISEN VILPILLISYYS, VELALLISRIKKOMUS. VELKOJAN SUOSINTA	13	4	5	3	-	1	-	-	-	-	-
160 SALAKULJETUS, LIEVÄ SALAKULJETUS	12	-	2	10	-	-	-	-	-	-	-
161 MUUT OMAISUUSRIKOKSET	278	46	147	8	19	40	2	15	-	-	1
HENKEEN JA TERVEYTEEN KOHDISTUNEET RIKOKSET	3832	148	1743	26	197	1050	147	483	22	2	14
201 TAPPO	11	-	10	-	1	-	-	-	-	-	-
202 MURHA	16	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-
203 TAPON TAI MURHAN YRITYS	7	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-
211 PAHOINPITELY	2704	69	1255	12	150	677	109	407	16	-	9
212 TÖRKEÄ PAHOINPITELY	149	1	128	-	7	6	-	7	-	-	-
213 LIEVÄ PAHOINPITELY	644	16	161	12	12	349	35	50	6	-	3
221 KUOLEMANTUOTTAMUS	108	23	73	-	-	-	-	9	-	1	2
222 RUUNIINVAAMAN TAI SAIRAUDEN TUOTTAMUS	89	15	40	2	15	12	-	4	-	1	-
223 MUUT HENKEEN JA TERVEYTEEN KOHDIST. RIKOKSET.	104	24	53	-	12	6	3	6	-	-	-
SIVEELLISYYSRIKOKSET	88	2	62	4	10	2	1	4	1	-	2
231 ALAIKÄIS. KOHD. HAUREUS	23	-	13	3	5	-	1	-	1	-	-
232 VÄKISINMAKAAMINEN	48	2	40	-	4	-	-	-	-	-	2
233 MUUT SIVEELLIS.RIKOKSET	17	-	9	1	1	2	-	4	-	-	-
RIKOKSET JULKISTA VIRANOMAISTA JA YL.JÄRJESTYSTÄ VASTAAN, PERÄTÖN LAUSUMA	757	81	348	37	5	190	33	46	16	1	-
301 VIRKAMIEHEN VÄKIVALTAISEN VASTUSTAMINEN	85	4	31	1	-	18	4	26	1	-	-
302 HAITANTEKO VIRKAMIEH.	48	2	10	4	-	23	3	5	1	-	-
311 PERÄTÖN LAUSUMA OIKEUD.	164	17	142	1	-	4	-	-	-	-	-
312 PERÄTÖN LAUSUMA ESITUTK	62	9	30	4	-	15	2	2	-	-	-
313 VIRANOMAISEN ERHERDYTT.	128	13	19	2	2	48	23	8	12	1	-
321 MUUT RIK. JULK.VIRANOM. JA YL. JÄRJESTYSTÄ VAST	270	36	116	25	3	82	1	5	2	-	-
RIKOKSET RIKOSLAIN 40,42, 43 JA 44 LUKUA VASTAAN	314	85	148	3	-	57	11	9	1	-	-
322 VIRKARIKOKSET	197	73	99	3	-	22	-	-	-	-	-
323 ILKIVALTA JA MUUT POLITIARIRIKOKSET	117	12	49	-	-	35	11	9	1	-	-
LIIKENNEJUOPUMUS	629	47	502	31	6	21	9	9	2	-	2
331 RATTIJUOPUMUS JA MUU-											
331 MAANTUNEENA AJAMINEN	170	10	110	28	4	8	3	5	1	-	1
332 TÖRKEÄ RATTIJUOPUMUS	110	7	95	2	1	2	-	3	-	-	-
333 MUU LIIKENNEJUOPUMUS	28	2	24	-	-	1	-	-	-	-	1
334 KULKUNEUVON LUOVUTTAMINEN JUOPUNEELLE	321	28	273	1	1	10	6	1	1	-	-
MUUT RIKOSLAKIA VASTAAN TEHDYT RIKOKSET	2104	224	1100	37	69	436	35	79	46	-	78
341 RAUHANRIKKOMINEN	479	35	274	12	33	96	3	23	3	-	-
351 MURHAPOLTTO	49	4	32	-	1	4	-	8	-	-	-

RIKOS BROTT OFFENCE		YHTEENSÄ INALLES TOTAL	EI RIKOS INGET BROTT NO OFFENCE	EI NÄYTTÖÄ INGEN BEVISNING NO EVIDENCE	SYYTTEOIKEUS VANHENTUNUT ÅTALSRÄTTEN PRESKRIBERAD RIGHT TO PROSECUTE LAPSERD	EI SYYTTEDIKEUTTA INGEN ÅTALSRÄTT NO RIGHT TO BRING CHARGES	VÄRÄSYYSPERUSTE OBETYDLIGHETSGRUNDEN PETTINESS 1)	NUORUUSPERUSTE ÅLDERSGRUNDEN AGE 2)	KOHTUUSPERUSTE SKÄLIGHETSGRUNDEN REASONABLENESS 3)	KONKURRENSSIPERUSTE KONKURRENSGRUNDEN CONCURRENCE 4)	TIELIIKENNELAKI 104 & 1 MOM. VÄGTRAFIKLAGEN 104 & 1 MOM. SEC. 104, SUBSEC 1 OF ROAR TRAFFIC ACT	MUU LAINKOHTA ANNAT LAGRUM OTHER LEGISLATIVE PROVISION
352	MURHAPOLTON YRITYS	11	2	7	-	-	-	-	2	-	-	-
365	SOTILASRIKOKSET	20	3	10	5	-	-	-	-	1	-	1
451	HUUMAUSAINERIKOS	511	7	211	5	3	153	15	7	36	-	74
452	TÖRKEÄ HUUMAUSAINERIKOS	14	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-
457	HUUMAUSAINERIKOKSEN EDISTÄM. ..	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
361	MUUT RIKOSLAKIA VASTAAN TEHDYT RIKOKSET	1019	173	552	15	32	183	17	39	6	-	2
	ALKOHOLILAKIRIKOKSET.....	203	6	67	1	7	85	20	3	4	-	10
401	LUVATON ALKOHOLIPITOISEN AINEEN VALMISTUS	46	3	18	-	-	19	4	1	1	-	-
402	ALKOHOLIPIT.AIN.VÄLITT.	36	-	17	1	1	11	2	1	1	-	2
403	ALKOHOLIPIT.AIN.SALAK.	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
404	ALKOHOLIJUOMAN LAITON HALLUSSAPITO JA KULJET.	101	2	27	-	6	45	13	-	2	-	6
406	MUUT ALKOH.LAKIRIKOKSET	19	1	4	-	-	10	1	1	-	-	2
	LIIKENNERIKOKSET	2329	154	971	26	4	108	10	150	25	873	8
501	LIIKENTEEN VAARANTAMINEN JA LIIKENNEPAKO	2042	135	878	15	3	80	5	137	4	778	7
502	TÖRK. LIIKENT. VAARANT.	18	1	7	-	-	2	-	4	-	4	-
503	LIIKENNEJUOPUMUS MOOTTORITTOMALLA AJONEUVOLLA	5	-	4	-	-	-	-	-	-	1	-
504	AJO-OIKEUDETTA AJO	26	1	7	2	1	1	1	1	9	2	1
505	LIIKENNERIKKOMUS	238	17	75	9	-	25	4	8	12	88	-
	MUUT RIKOKSET	1765	261	678	81	24	540	26	110	16	12	17
601	LAKI JULK. HUVITILAIS.....	6	2	-	-	-	3	1	-	-	-	-
602	TYÖTURVALLISUUSLAKI	137	26	83	4	-	20	-	4	-	-	-
603	RIKOKSET MUITA LAKEJA JA ASETUKSIA VASTAAN	1622	233	595	77	24	517	25	106	16	12	17

LÄHDE: Tilastokeskus 18.3.1997

Tilasto B

SYYTTÄMÄTTÄ JÄTETYT RIKOKSEN JA SYYTTÄMÄTTÄJÄTTÄMISPERUSTEEN MUKAAN 1994
ALLE 18-VUOTIAAT

RIKOS BROTT OFFENCE	YHTEENSÄ I ALLES TOTAL	EI RIKOSTA INGET BROTT NO OFFENCE	EI NÄYTTÖÄ INGEN BEVISNING NO EVIDENCE	SYYTEOIKEUS VANHENTUNUT ÅTALSRÄTTEN PRESKRIBERAD RIGHT TO PROSECUTE LAPSED	EI SYYTEOIKEUTTA INGEN ÅTALSRÄTT NO RIGHT TO BRING CHARGES	VÄHÄISYYSPERUSTE OBETYDLIGHETSGRUNDEN PETTINESS 1)	NUORUUSPERUSTE ÅLDERSGRUNDEN AGE 2)	KORTUUSPERUSTE SKÄLIGHETSGRUNDEN REASONABLENESS 3)	KONKURRENSSIPERUSTE KONKURRENSGRUNDEN CONCURRENCE 4)	TIELIIKENNELAKI 104 & 1 MOM. VÄGTRAFIKLAGEN 104 & 1 MOM. SEC. 104, SUBSEC 1 OF ROAD TRAFFIC ACT	MUU LAINKOHTA ANNAT LAGRUM OTHER LEGISLATIVE PROVISION
A I K K I A A N - I M A L L E S - T O T A L	2223	62	585	13	175	292	760	222	39	35	39
OMAISUUSRIKOKSET	1423	30	380	9	157	174	499	131	24	1	18
101 VARKAUS	580	14	150	-	14	56	250	86	10	-	-
102 TÖRKEÄ VARKAUS	10	-	5	-	-	-	5	-	-	-	-
103 RÖPISTYS	119	4	22	2	26	14	44	5	1	-	1
111 KÄTKEMISRIKOS, TUOTTAMUKSELLINEN KÄTKEMISRIKOS. KÄTKEMISRIKKOMUS	153	2	41	2	18	40	42	3	4	1	-
113 AMMATTIN. KÄTKEMISRIKOS	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
114 LUVATON KÄYTTÖ, LIEVÄ LUVATON KÄYTTÖ	176	4	52	2	42	21	41	6	7	-	1
121 RYÖSTÖ	26	-	21	-	-	-	2	3	-	-	-
131 VAHINGONTEKO, LIEVÄ VAHINGONTEKO	251	1	78	2	50	26	54	23	1	-	16
133 KAVALLUS, LIEVÄ KAVALLUS	18	1	3	1	2	6	5	-	-	-	-
141 PETOS, LIEVÄ PETOS	27	1	7	-	5	1	11	1	1	-	-
143 MAKSUVÄLINEPETOS, LIEVÄ MAKSUVÄL.PETOS, MAKSUVÄL.PETOKSEN VALMISTELU	10	-	-	-	-	2	7	1	-	-	-
151 VEROPETOS,LIEVÄ VEROPET	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
156 VÄÄRENNYS, LIEVÄ VÄÄR.. VÄÄR.AIN. HALLUSSAPITO	47	3	1	-	-	7	36	-	-	-	-
161 MUUT OMAISUUSRIKOKSET	4	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-
HENKEEN JA TERVEYTEEN KOHDISTUNEET RIKOKSET	403	13	103	1	10	68	131	71	3	1	2
211 PAHOINPITELY	299	4	77	-	7	49	97	62	3	-	-
212 TÖRKEÄ PAHOINPITELY	12	-	11	-	-	-	-	1	-	-	-
213 LIEVÄ PAHOINPITELY	80	6	11	1	2	19	31	8	-	-	2
222 RUUMIINVAMMAN TAI SAIRAUDEN TUOTTAMUS	6	2	2	-	1	-	-	-	-	1	-
223 MUUT HENKEEN JA TERVEYTEEN KOHDIST. RIKOKSET.	6	1	2	-	-	-	3	-	-	-	-
SIVEELLISYYSRIKOKSET	6	-	3	-	1	-	1	-	-	-	1
231 ALAIKÄIS. KOHD. HAUREUS	4	-	2	-	1	-	1	-	-	-	-
232 VÄKISINMAKAAMINEN	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
RIKOKSET JULKISTA VIRANOMAISTA JA YL.JÄRJESTYSTÄ VASTAAN, PERÄTÖN LAUSUMA.	53	-	6	-	2	6	33	2	4	-	-
301 VIRKAMIEHEN VÄKIVALTAINEN VASTUSTAMINEN	7	-	2	-	-	-	4	1	-	-	-
302 RAITAMTEKO VIRKAMIEN	3	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
311 PERÄTÖN LAUSUMA OIKEUD.	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
312 PERÄTÖN LAUSUMA ESITUTK	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
313 VIRANOMAISEN ERHEYTT.	33	-	-	-	2	5	23	-	3	-	-
321 MUUT RIK. JULK.VIRANOH. JA YL. JÄRJESTYSTÄ VAST	6	-	2	-	-	1	1	1	1	-	-
RIKOKSET RIKOSLAIN 40,42, 43 JA 44 LUKUA VASTAAN	19	1	2	-	-	5	9	2	-	-	-
323 ILKIVALTA JA MUUT POLITIAIRIKOKSET	19	1	2	-	-	5	9	2	-	-	-
LIIKENNEJUOPUMUS	38	4	22	1	-	1	9	1	-	-	-
331 RATTIJUOPUMUS JA HUUMAANTUNEENA AJAMINEN	12	1	5	1	-	1	3	1	-	-	-
332 TÖRKEÄ RATTIJUOPUMUS	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
333 MUU LIIKENNEJUOPUMUS	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
334 KULKUNEUVON LUOVUTTAMINEN JUOPUNEELLE	22	2	14	-	-	-	6	-	-	-	-
MUUT RIKOSLAKIA VASTAAN TEHDYT RIKOKSET	109	6	41	1	2	15	31	2	1	-	10
341 RAUHANRIKKOMINEN	30	3	19	1	1	1	3	2	-	-	-
351 MURHAPOLTTO	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
451 RUUMAUSAINERIKOS	37	-	4	-	1	9	12	-	1	-	10
361 MUUT RIKOSLAKIA VASTAAN TEHDYT RIKOKSET	41	3	17	-	-	5	16	-	-	-	-
ALKOHOLILAKIRIKOKSET	34	-	4	-	-	9	17	1	-	-	3
401 LUVATON ALKOHOLIPITOISEN AINEEN VALMISTUS	4	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-
402 ALKOHOLIPIT.AIN.VÄLITT.	4	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-
404 ALKOHOLIJUOMAN LAITON HALLUSSAPITO JA KULJET.	21	-	2	-	-	8	10	-	-	-	1
406 MUUT ALKOH.LAKIRIKOKSET	5	-	-	-	-	1	1	1	-	-	2
LIIKENNERIKOKSET	94	4	19	-	2	8	7	11	7	34	2
501 LIIKENTEEN VAARANTAMINEN JA LIIKENNEPAHO	62	4	15	-	1	1	3	10	-	27	1
502 TÖRK. LIIKENT. VAARANT.	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
504 AJO-OIKEUDETTA AJO	8	-	2	-	1	-	1	-	3	-	1
505 LIIKENNERIKKOMUS	23	-	2	-	-	6	3	1	4	7	-
MUUT RIKOKSET	44	4	5	1	1	6	23	1	-	-	3
601 LAKI JULK. HUVITILAIS.	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
603 RIKOKSET MUITA LAKEJA JA ASETUKSIA VASTAAN	43	4	5	1	1	6	22	1	-	-	3

LÄHDE: Tilastokeskus 9.4.1997

Tilasto C

TABELL 6 PERSONER SOM MEDDELATS ÅTALSUNDERLÅTELSE, EFTER HUVUDBROTT OCH LAGRUM ENLIGT VILKET ÅKLAGARENS BESLUT MEDDELATS, 1994.

HUVUDBROTT	ÅTALSUNDERLÅTELSER ENLIGT								TOTALT
	LUL, 1 PAR	LUL, 6 PAR	RB 20:7 STYCKE 1				RB 20:7 ST 2	LVM, 46 PAR	
			PKT 1	PKT 2	PKT 3	PKT 4			
BROTT MOT BROTTSBALKEN	3695	139	1311	75	3810	244	3	10	9287
3 KAP BROTT MOT LIV OCH HÄLSA	89	12	81	5	104	41	-	-	332
3:1 MORD	-	-	-	-	-	1	-	-	1
3:5 MISSHANDEL	81	11	78	5	98	37	-	-	310
3:6 GROV MISSHANDEL	2	1	1	-	3	3	-	-	10
3:8 VÅLL T KROPPSSKADA/S.AVKOM	1	-	2	-	1	-	-	-	4
3:9 FRAMKALL AV FARA FÖR ANNAN	5	-	-	-	2	-	-	-	7
4 KAP BROTT MOT FRIHET OCH FRID	101	4	129	2	333	41	-	1	611
4:1 MÄNNISKOROV	-	-	-	-	-	1	-	-	1
4:2 OLAGA FRIHETSBERÖVANDE	-	1	-	-	-	-	-	-	1
4:4 OLAGA TVÅNG	-	-	-	-	1	1	-	-	2
4:5 OLAGA HOT	19	3	17	1	82	22	-	1	145
4:6 1 ST HEMFRIDSBROTT	1	-	12	-	28	1	-	-	42
4:6 2 ST OLAGA INTRÅNG	35	-	28	-	130	-	-	-	193
4:6 3 ST GROVT HEMF/OLAGA INTR	-	-	-	-	1	-	-	-	1
4:7 OFREDANDE	46	-	72	1	91	16	-	-	226
5 KAP ÄREKRÄNKNING	-	-	-	-	1	-	-	-	1
5:3 FÖROLÄMPNING	-	-	-	-	1	-	-	-	1
6 KAP SEXUALBROTT	15	-	5	2	16	11	-	-	49
6:1 2 ST VÅLDTÄKT, MINDRE ALLV	-	-	-	-	-	1	-	-	1
6:3 1 ST SEXUELLT UTNYTTJ	-	-	-	-	1	-	-	-	1
6:5 SEXUELLT UMGÄNGE MED BARN	8	-	-	2	1	-	-	-	11
6:6 2 ST SEX UMGÄNGE M SYSKON	1	-	-	-	-	-	-	-	1
6:7 SEXUELLT OFREDANDE	6	-	5	-	14	10	-	-	35
6:1-6 DÄRAV									
MOT PERSON AV ANNAT KÖN	4	-	-	2	1	-	-	-	7
SOM ÄR UNDER 15 ÅR	4	-	-	2	1	-	-	-	7
SOM ÄR 15 ÅR ELLER ÄLDRE	-	-	-	-	-	-	-	-	-
MOT PERSON AV SAMMA KÖN	5	-	-	-	1	1	-	-	7
SOM ÄR UNDER 15 ÅR	5	-	-	-	1	1	-	-	7
SOM ÄR 15 ÅR ELLER ÄLDRE	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7 KAP BROTT MOT FAMILJ	-	-	-	-	1	-	-	-	1
7:1 TVEGIFTE	-	-	-	-	1	-	-	-	1
8 KAP TILLGREPPSBROTT	2828	87	835	17	1969	58	2	1	5797
8:1 STÖLD	1262	35	30	15	587	23	2	-	1954
8:2 SNATTERI	1083	8	723	2	1067	18	-	1	2902
8:4 GROV STÖLD	56	2	-	-	29	1	-	-	88
8:5 RÅN	6	1	-	-	6	2	-	-	15
8:6 GROVT RÅN	2	-	-	-	2	-	-	-	4
8:7 TILLGREPP AV FORTSK.MEDEL	301	34	3	-	111	9	-	-	458
8:8 EGENMÄKTIGT FÖRFARANDE	117	7	77	-	148	5	-	-	354
8:9 SJÄLVTÄKT	1	-	2	-	-	-	-	-	3
8:10 OLOVLIG KRAFTAVLEDNING	-	-	-	-	19	-	-	-	19
9 KAP BEDRÄGERI O AN OREDLIGHET	262	3	61	21	448	19	-	-	814
9:1 BEDRÄGERI	25	-	7	20	149	9	-	-	210
9:2 BEDRÄGLIGT BETEENDE	32	-	34	-	131	8	-	-	205
9:3 GROVT BEDRÄGERI	2	-	2	1	23	1	-	-	29
9:4 UTPRESSNING	-	-	-	-	2	-	-	-	2
9:6 HÄLERI	125	3	7	-	116	-	-	-	251

TABELL 6 PERSONER SOM MEDDELATS ÅTALSUNDERLÅTELSE, EFTER HUVUDBROTT OCH LAGRUM ENLIGT VILKET ÅKLAGARENS BESLUT MEDDELATS, 1994.

HUVUDBROTT	ÅTALSUNDERLÅTELSER ENLIGT								TOTALT
	LUL, 1 PAR	LUL, 6 PAR	RB 20:7 STYCKE 1 PKT 1	PKT 2	PKT 3	PKT 4	RB 20:7 ST 2	LVM, 46 PAR	
9:7 HÄLERIFÖRSEELSE	78	-	11	-	25	-	-	-	114
9:8 OREDLIGT FÖRFARANDE	-	-	-	-	2	1	-	-	3
10 KAP FÖRSKINGR O AN TROLÖSHET	95	3	30	12	196	1	-	-	337
10:1 FÖRSKINGRING	2	-	1	9	16	1	-	-	29
10:2 UNDANDRÄKT	1	-	5	-	3	-	-	-	9
10:4 OLOVLIGT FÖRFOGANDE	28	-	11	3	64	-	-	-	106
10:5 TROLÖSHET MOT HUVUDMAN	-	-	-	-	2	-	-	-	2
10:7 OLOVLIGT BRUKANDE	58	3	9	-	79	-	-	-	149
10:8 FYNDFÖRSEELSE	6	-	4	-	32	-	-	-	42
11 KAP BROTT MOT BORGENÄRER MM	-	-	14	6	41	-	1	-	62
11:1 OREDLIGHET MOT BORGENÄRER	-	-	-	3	-	-	-	-	3
11:4 MANNAMÅN MOT BORGENÄRER	-	-	-	1	-	-	-	-	1
11:5 RINGA BOKFÖRINGSBROTT	-	-	14	2	37	-	1	-	54
11:5 BOKFÖRINGSBROTT, INKL GROVT	-	-	-	-	4	-	-	-	4
12 KAP SKADEGÖRELSEBROTT	197	13	92	-	333	34	-	6	675
12:1 SKADEGÖRELSE	176	13	60	-	307	32	-	6	593
12:2 ÖVERKAN	22	-	29	-	15	-	-	-	66
12:3 GROV SKADEGÖRELSE	-	-	3	-	11	2	-	-	16
13 KAP ALLMÄNFARLIGA BROTT	7	1	12	-	7	15	-	-	42
13:1 MORDBRAND	3	1	-	-	1	12	-	-	17
13:2 GROV MORDBRAND	-	-	-	-	-	1	-	-	1
13:4 SABOTAGE	2	-	-	-	-	-	-	-	2
13:6 ALLMÄNFARLIG VÅRDSLÖSHET	2	-	12	-	6	2	-	-	22
14 KAP FÖRFALSKNINGSBROTT	38	1	10	10	97	-	-	-	156
14:1 URKUNDSFÖRFALSKNING	32	1	4	10	64	-	-	-	111
14:2 FÖRVÄNSKNING AV URKUND	2	-	6	-	3	-	-	-	11
14:3 GROV URKUNDSFÖRFALSKNING	-	-	-	-	1	-	-	-	1
14:4 UNDERTRYCKANDE AV URKUND	1	-	-	-	-	-	-	-	1
14:6 PENNINGFÖRFALSKNING	-	-	-	-	1	-	-	-	1
14:7 MÄRKESFÖRFALSKNING	2	-	-	-	20	-	-	-	22
14:9 BRUKANDE AV FÖRFALSKNING	1	-	-	-	7	-	-	-	8
14:10 OLAGA SPRID AV EFTERBILDN	-	-	-	-	1	-	-	-	1
15 KAP MENED, FALSKT ÅTAL MM	37	2	9	-	52	1	-	1	102
15:1 MENED	-	-	-	-	1	-	-	-	1
15:3 OVARSAM UTSAGA	-	-	-	-	1	-	-	-	1
15:6 1 ST FALSK ANGIVELSE	-	-	-	-	2	-	-	-	2
15:7 FALSK TILLVITELSE	2	1	-	-	4	1	-	1	9
15:7 RINGA FALSK/VÅRDSL TILLVIT	2	1	-	-	27	-	-	-	30
15:11 1 ST OSANT INTYGANDE	2	-	1	-	4	-	-	-	7
15:12 MISSBRUK AV URKUND	31	-	8	-	13	-	-	-	52
16 KAP BROTT MOT ALLMÄN ORDNING	5	-	9	-	10	6	-	-	30
16:2 VÅLDSAMT UPPLOPP	-	-	-	-	1	-	-	-	1
16:3 OHÖRSAMHET MOT ORDN.MAKTEN	1	-	-	-	-	-	-	-	1
16:4 STÖRANDE AV FÖRRÄTTNING MM	-	-	1	-	-	-	-	-	1
16:10 BROTT MOT GRIFTEFRID	-	-	2	-	-	1	-	-	3
16:10B OLAGA VÅLDSSKILDRING	-	-	2	-	-	-	-	-	2
16:13 DJURPLÅGERI	-	-	2	-	2	-	-	-	4
16:15 1-2 ST FALSKT LARM	2	-	1	-	1	5	-	-	9
16:15 3 ST MISSBR AV LARMANORDN	1	-	1	-	-	-	-	-	2
16:16 FÖRARGELSEVÄCKANDE BETEENDE	1	-	-	-	6	-	-	-	7

TABELL 6 PERSONER SOM MEDDELATS ÅTALSUNDERLÅTELSE, EFTER HUVUDBROTT OCH LAGRUM ENLIGT VILKET ÅKLAGARENS BESLUT MEDDELATS, 1994.

HUVUDBROTT	ÅTALSUNDERLÅTELSER ENLIGT								TOTALT
	LUL, 1 PAR	LUL, 6 PAR	RB 20:7 STYCKE 1 PKT 1	RB 20:7 STYCKE 1 PKT 2	RB 20:7 STYCKE 1 PKT 3	RB 20:7 STYCKE 1 PKT 4	RB 20:7 ST 2	LVM, 46 PAR	
17 KAP BROTT MOT ALLM VERKSAMHET	21	13	24	-	202	17	-	1	278
17:1 VÅLD EL HOT MOT TJÄNSTEMAN	11	8	6	-	69	14	-	1	109
17:2 FÖRGRIPELSE MOT TJÄNSTEMAN	1	-	-	-	3	-	-	-	4
17:4 VÅLDSAMT MOTSTÅND	8	5	11	-	111	3	-	-	138
17:5 VÅLD/FÖRGRIP MOT BITR TJM	-	-	-	-	5	-	-	-	5
17:7 BESTICKNING	-	-	-	-	1	-	-	-	1
17:10 OVERGREPP I RÄTTSSAK	1	-	2	-	3	-	-	-	6
17:12 FRÄMJANDE AV FLYKT	-	-	-	-	6	-	-	-	6
17:13 1 ST ÖVERTRÄD AV MYND BUD	-	-	2	-	3	-	-	-	5
17:18 1-2 ST FÖREGIV ALLM STÄLLN	-	-	3	-	1	-	-	-	4
BROTT MOT ANDRA LAGAR	79	10	366	1	3729	24	3	2	4214
TRAFIKBROTTSLAGEN	19	5	92	1	2070	10	2	-	2199
1 PAR VÅRDSLÖSHET I TRAFIK	-	-	-	-	37	4	1	-	42
2 PAR HINDER I TRAFIK	-	-	-	-	3	-	-	-	3
3 PAR OLOVLIG KÖRNING	14	3	82	1	1857	3	-	-	1960
4 PAR RATTFYLLERI	2	1	2	-	89	1	-	-	95
4A PAR GROVT RATTFYLLERI	1	1	-	-	28	1	1	-	32
5 PAR SMITNING	2	-	8	-	56	1	-	-	67
NARKOTIKASTRAFFLAGEN	23	3	96	-	1123	8	-	2	1255
1 PAR NARKOTIKABROTT	4	-	13	-	160	1	-	1	179
2 PAR RINGA NARKOTIKABROTT	19	3	83	-	961	7	-	1	1074
3 PAR GROVT NARKOTIKABROTT	-	-	-	-	2	-	-	-	2
VARUSMUGGLINGSLAGEN	-	-	11	-	19	-	-	-	30
1 PAR VARUSMUGGLING	-	-	8	-	12	-	-	-	20
2 PAR RINGA VARUSMUGGLING	-	-	3	-	5	-	-	-	8
3 PAR GROV VARUSMUGGLING	-	-	-	-	1	-	-	-	1
6 PAR OLOVL BEFATTN M SMUGGELG	-	-	-	-	1	-	-	-	1
SKATTEBROTTSLAGEN	-	-	3	-	18	-	-	-	21
2 PAR SKATTEBEDRÄGERI	-	-	-	-	5	-	-	-	5
4 PAR GROVT SKATTEBEDRÄGERI	-	-	-	-	2	-	-	-	2
7 PAR OREDLIG UPPBÖRDSREDOVISN	-	-	2	-	5	-	-	-	7
8 PAR BRISTANDE UPPBÖRDSREDOVISN	-	-	1	-	-	-	-	-	1
9 PAR VÅRDSLÖS UPPBÖRDSREDOVISN	-	-	-	-	6	-	-	-	6
ORDNINGSLAG,-STADGA	2	-	5	-	14	-	-	-	21
ARBETSMILJÖLAG,-FÖRORDN	-	-	4	-	2	-	-	-	6
RÄDDNINGSTJÄNSTLAG	-	-	-	-	1	-	-	-	1
FISKELAG,-FÖRORDN	-	-	5	-	6	-	-	-	11
HANDEL MED DRYCKER	8	-	7	-	13	-	-	-	28
JAKTLAG,-FÖRORDNING	1	-	2	-	-	-	-	-	3
NATURVÅRDSLAG,-FÖRORDNING	1	-	11	-	3	-	-	-	15
TILLVERKNING AV DRYCKER	3	-	2	-	15	-	-	-	20
UPPBÖRDSLAG	-	-	-	-	10	-	-	-	10
UTLÄNNINGSLAG	-	-	6	-	2	-	-	-	8
VAPENFRI TJÄNST	-	-	1	-	-	1	-	-	2
VAPENLAG,-FÖRORDNING	11	-	40	-	106	2	1	-	160
VÄGTRAFIKKUNGÖRELSE	-	-	2	-	5	-	-	-	7
VÄGTRAFIKFÖRFATTNINGAR I ÖVRIGT	-	-	36	-	29	-	-	-	65
VÄRNPLIKTSLAG	-	-	1	-	9	1	-	-	11
ÖVRIGA STADGANDEN	11	2	42	-	284	2	-	-	341
TOTALT	3774	149	1677	76	7539	268	6	12	13501

LÄHDE: Brottsförebyggande rådet